STATE LIBRARY OF PENNSYLVANIA
3 0144 00376293 7

SR
CLASS 876.2 BOOK P7142
VOLUME 6

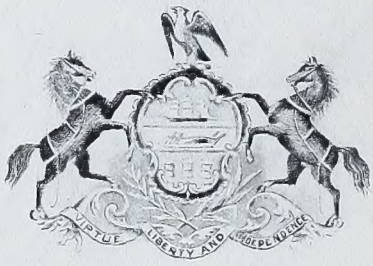

PENNSYLVANIA
STATE LIBRARY

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIÆ LIBRI XXXVII.

EX EDITIONE GABRIELIS BROTIER

CUM NOTIS ET INTERPRETATIONE

IN USUM DELPHINI

VARIIS LECTIONIBUS

NOTIS VARIORUM

RECENSU EDITIONUM ET CODICUM

ET

INDICIBUS LOCUPLETISSIMIS

ACCURATE RECENSITI.

VOLUMEN SEXTUM.

LONDINI:

CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A. M.

1826.

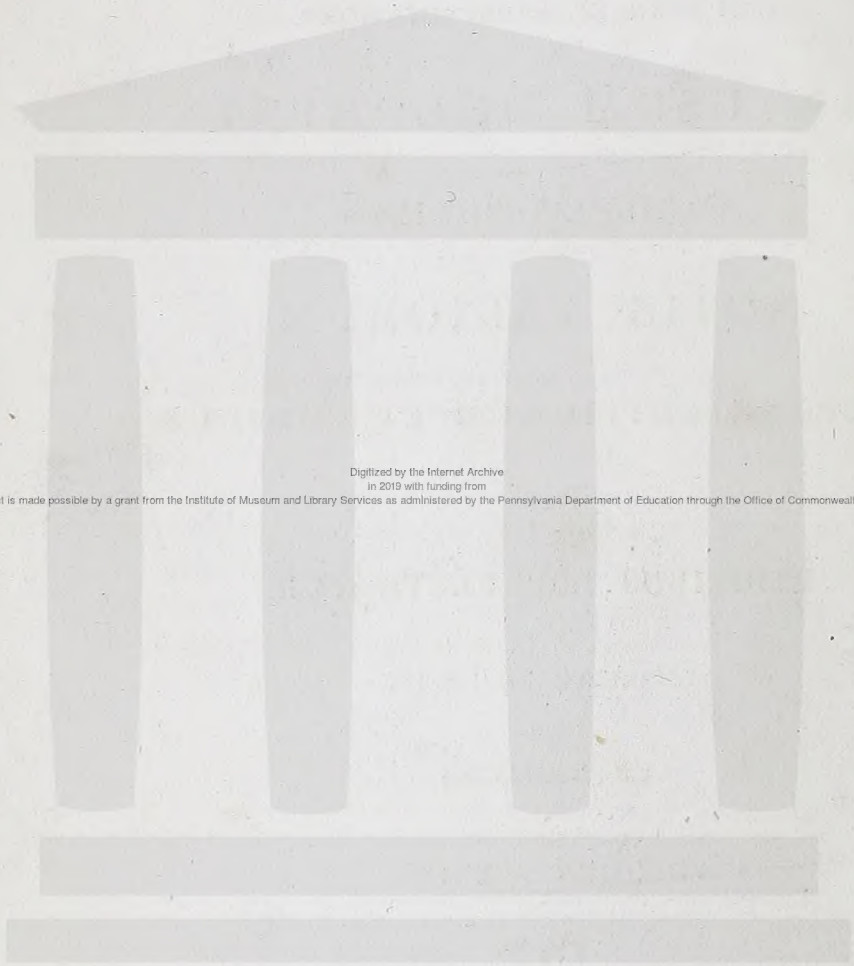

Digitized by the Internet Archive
in 2019 with funding from
This project is made possible by a grant from the Institute of Museum and Library Services as administered by the Pennsylvania Department of Education through the Office of Commonwealth Libraries

https://archive.org/details/vol6cpliniisecun00plin

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIÆ

LIBER XVII.

Sativarum arborum naturæ.

I. (I.) NATURA arborum terra marique sponte [1] sua provenientium dicta est. Restat earum, quæ arte et humanis ingeniis fiunt verius,[a] quam nascuntur. Sed prius mirari succurrit, qua retulimus [2] penuria [b] pro indiviso [c] possessas [3] a feris, depugnante cum iis homine circa caducos fructus, circa pendentes vero et cum alitibus, in tanta deliciarum pretia venisse, clarissimo (ut equidem arbitror) exemplo L. Crassi, atque Cn. Domitii Ahenobarbi.[d] Crassus orator [e]

CAP. I. 1 Chiffl. *terraque sponte;* unde Nic. Heinsius Advers. III. 3. p. 423. opinabatur scripsisse Plinium, *Natura arborum terræ aquæque sponte provenientium.*—2 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *quæ retulimus* codd. Dalec. et Chiffl. *quæ abstulimus* Gronov. et vulgg. Mox, pro *penuria*, Vet. *pæne injuria.* —3 Ita codd. Regg. Dalec. Ambrosian. et Rezzon. *possessa* edd. ante Brotier.

NOTÆ

[a] *Fiunt verius*] Adoptione, insitione, connubio.

[b] *Qua retulimus penuria*] Mirari subit ea, quæ ab feris hominibusque pariter et ex æquo possidentur, ut ante retulimus, hoc est, arborum fructus, perinde ac si annonæ penuria communicare alimenta cum feris homines cogat, tantis olim veniisse pretiis, in tantis fuisse deliciis. Vide Notas et Emend. num. 1.

[c] *Pro indiviso*] Ex æquo. Vide quæ de hac voce diximus in Notis et Emend. ad IX. num. 109. et XVI. 59.

[d] *Ahenobarbi*] Sic enim in Nummis scribitur, apud Patin. in gente Domi-

78775

fuit in primis nominis Romani: domus ei magnifica: sed aliquanto præstantior, in eodem Palatio,[f] Q. Catuli,[g] qui Cimbros cum C. Mario fudit. Multo vero pulcherrima, consensu omnium ætate ea, in colle Viminali,[h] C. Aquilii, equitis Romani, clarioris illa etiam, quam juris[4] civilis scientia,[a] cum tamen objecta Crasso sua est. Nobilissimarum gentium[i] ambo, Crassus atque Domitius, censuram[j] post consulatus[5 k] simul gessere, anno conditæ Urbis DCLXII.

[a] *Qui clarior ob illam domum fuit, quam ob juris civilis scientiam.*

—4 Cod. Dalec. *clarioris etiam tum juris.*—5 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *consulatum* Gronov. et al.—

NOTÆ

tia, p. 99. CN. DOMITIVS. IMP. et ex adversa parte, AHENOBARBVS. Sic etiam antiquæ Inscript. apud Gruter. p. 113. et 119. A rutila barba, æriqueas simili, nomen. In hunc dixit Licinius Crassus orator, is ipse de quo mox sermo, non esse mirandum quod æneam barbam haberet, cui esset os ferreum, cor plumbeum. Sueton. in Nerone, cap. 1. et 2.

[e] *Crassus orator*] Is est, qui cum Antonio a Cicerone introducitur in libris de Oratore: idem M. Crassi patruus, ejus qui Romanorum ditissimus appellatus est, et cum Pompeio ac Cæsare Triumviratum iniisse fertur.

[f] *In eodem Palatio*] Regione Urbis decima, in qua Palatium fuit. P. Victor, in Descript. Urbis: 'Regio x. Palatium.... Domus Q. Catuli. Domus Ciceronis.'

[g] *Q. Catuli*] Q. Luctatius Catulus Mario adversus Cimbros collega datus a Senatu, cum eo vicit, ac triumphum egit. Plutarch. in Mario, pag. 413. 421. et 431. et Velleius II. 22.

[h] *In colle Viminali*] P. Victor, in descript. Urbis: 'Regio v. Exquilina, cum turri et colle Viminali.... Domus Aquilii Jureconsulti, Q. Catuli, et M. Crassi.' Aquilii crebra mentio apud Tullium, cujus collega in Prætura fuisse dicitur.

[i] *Nobilissimarum gentium*] Crassus, Liciniæ; Domitiæ, Ahenobarbus.—'Nobilissimi jam tum dicebantur viri discreti genere illustri a ceteris: quamvis in nummis antiquis Cæsarum primus inscribitur Nobilissimus, M. IVL. PHILIPPVS. NOB. CAES. hoc est, nobilissima gente Marciorum Philipporum, quæ esset vetustior quam Cæsarea. Trahebat enim genus ex Anco Marcio rege Romanorum. Unde et 'Nobilitas Philippi' alterius ex eadem gente celebratur a Plinio, IX. 69. et 'Marcia princeps Romanorum,' II. 52.' *Ed. sec.*

[j] *Censuram*] Censorum nomina, L. LIC. CN. DOMIT. in denariis quinque signata extant apud Patin. loc. cit. In fastis, C. Claudio Pulchro, M. Perpenna Coss. lustrum fecisse dicuntur LXVI.

[k] *Post Consulatus*] Cum ante Censuram Consulatum quisque gessisset. Crassus quidem, anno Urbis DCLIX. Ahenobarbus, DCLVIII. Ahenobarbi Consulatus mentio apud Gruter. in Inscript. p. 113.

frequentem jurgiis propter dissimilitudinem morum. Tum Cn. Domitius, ut erat vehemens natura, præterea accensus odio, quod ex æmulatione avidissimum est, graviter increpuit tanti censorem habitare, pro domo ejus sestertium sexagies[61] identidem promittens. Et Crassus, ut præsens ingenio semper, et faceto lepore solers, 'addicere[7] se' respondit, 'exceptis sex arboribus.' Ac ne uno quidem denario, si adimerentur, emtam volente Domitio, Crassus, 'Utrumne igitur ego sum,' inquit, 'quæso, Domiti, exemplo gravis,[b] et ab ipsa[8] mea censura notandus, qui in domo, quæ mihi hæreditate obvenit, comiter[9] habitem; an tu, qui sestertio sexagies[10] sex arbores æstimes?' Eæ fuere loti,[11] patula ramorum opacitate lascivæ, Cæcina[12] Largo proceribus crebro in juventa nostra eas in domo sua ostentante. Duraveruntque, quoniam et de longissimo ævo arborum diximus,[m] ad Neronis principis incendia, quibus cremavit Urbem,[n] annis CLXXX. Postea cultu virides juvenesque,

[b] *Ob pravum exemplum minime ferendus.*

6 'Perperam emendatum in recentioribus editionibus, *sestertium millies*. Patet e Val. Max. IX. 1. 4. legendum, *sestertium sexagies*.' Brotier. 'In Vet. et Chiffl. numerus desideratur. *sexagies H-S.* Val. Max. *H-S. millies*, ut vulgo legitur, summa est major fide. Vid. Bud. de Asse, cap. 3.' *Dalec. sestertium millies* Ald. Junt. Basil. Lugd. Erasmi, Dalec. Elz. Gronov. Harduin. et recentt.—7 Cod. Dalec. *concedere.* Mox, *decem arboribus* margo edd. Dalec. et Gronov.—8 Ita Gronov. al. vett. et Harduin. 1. *gravi, et ab ipsa* Vet. Dalec. *gravis, ab ipsa* Harduin. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—9 'Ms. *communiter:* id est, communi et populari modestia.' *Dalec.*—10 'Perperam recentt. edd. *H-S. millies.*' Brotier. Ita Gronov. Harduin. et al. ante Brotier.—11 *Eæ fuere lotoe* cod. Dalec.—12 Ita Chiffl. et edd. recentt. *Cecina*

NOTÆ

[1] *Sestertium sexagies* [*millies*] In Mss. *sestertium* tantum legas: numerus tum hoc loco, tum paulo inferius desideratur. Valerius Max. IX. 1. 4. p. 419. scribit a Domitio Crassi domum æstimatam in illo jurgio sexagies sestertium fuisse: mox interrogatum a Crasso, quanto minoris eam æstimaturus esset, decem arbusculis detractis, Domitium tricies sestertium dixisse. Sunt porro sestertium millies centena millia, (id enim, ut sæpe monuimus, subintelligendum est,) Gallicæ monetæ, libræ 10000000. seu decem milliones. Sexagies, 600000. libræ, Tricies, libræ 300000.

[m] *Diximus*] Libro superiore, cap. 85. et seq.

[n] *Cremavit Urbem*] Quo de incendio multa flebiliter Tranquillus in Nerone, cap. 38. Liberat porro ab eo crimine Christianos Plinius, dum

ni princeps ille accelerasset etiam arborum mortem. Ac ne quis vilem de cetero Crassi domum, nihilque in ea jurgante Domitio fuisse dicendum præter arbores judicet, jam columnas quatuor[13] [o] Hymettii [p] marmoris, ædilitatis gratia ad scenam ornandam advectas, in atrio ejus domus statuerat, cum in publico nondum essent ullæ marmoreæ. Tam recens est opulentia: tantoque tunc plus honoris arbores domibus afferebant, ut sine illis [q] ne inimicitiarum quidem pretium servaverit Domitius.

Fuere ab iis et cognomina antiquis: [c] Frondítio[14] militi illi, qui præclara facinora, Vulturnum transnatans, fronde capiti imposita, adversus Hannibalem edidit: Stolonum [r] Liciniæ genti: ita appellatur[15] [s] in ipsis arboribus fruticatio inutilis: unde[16] et pampinatio [t] inventa primo Stoloni dedit nomen. Fuit et arborum cura legibus priscis: cautumque est XII. tabulis,[u] ut 'qui injuria cecidisset alienas,

[c] *Fuere ab arboribus imposita etiam cognomina antiquis.*

Gronov. et al.—13 Val. Max. *sex;* et sic Plinius ipse XXXVI. 3. et 24. Paulo post, Val. Max. *in porticu ejus.*—14 *Prontio* alii ap. Dalec.—15 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. et recentt. *ita enim appellatur* Gronov. et al. vett.—16 Ita Gronov. Harduin. 1. 2. 3. Miller. et Bipont. *inde* codd.

NOTÆ

Neronem unum incusat.

[o] *Columnas quatuor*] Sex omnino quidem in ea domo fuere, ut Plinius ipse prodit XXXVI. 3. et 24. et Valer. Max. loc. cit. sed non omnes in scenam Ædilitatis gratia ornandam advecta. Mss. constantissime, *quatuor.*

[p] *Hymettii*] Ex Hymetto Atticæ monte, de quo in Geographicis egimus.

[q] *Ut sine illis*] Ut sine illis ne stare quidem ingenti pretio Domitius voluerit, quod ex inimicitia et æmulatione pro Crassi domo condixerat.

[r] *Stolonum*] In nummis Liciniæ gentis apud Patin. pag. 151. et 152. P. LICINIVS. STOLO. III. VIR. A. A. A. F. F. De Stolonibus iterum dicetur, XVIII. 4.

[s] *Ita appellatur*] Stolo igitur, quasi stolida fruticatio ex arborum radicibus. Unde vox ipsa 'stolo' μεταφορικῶς pro stolido sumitur, ab Auson. Ep. v. 'Sed jam non potes, o stolo, doceri.'

[t] *Pampinatio*] Effossio fruticantium stolonum circa arborum radices.

[u] *XII. tabulis*] Verba legis, tab. II. cap. 4. de arboribus furtim cæsis, sunt ejuscemodi: 'Si injuria alienas arbores cæsit, in singulas XXV. æris luito.' Hoc est, asses XXV. qui Gallicæ monetæ efficiunt asses omnino ex ære vicenos. Capitale fuisse sup-

lueret in singulas æris XXV.'[17] Quid existimamus, venturasne[18 v] eas credidisse ad supra dictam æstimationem illos, qui frugiferas tanti taxaverant? Nec minus miraculum in pomo est, multarum circa suburbana fructu annuo addicto binis millibus nummum:[w] majore singularum reditu, quam erat apud antiquos prædiorum. Ob hoc insita, et arborum quoque adulteria excogitata sunt, ut nec poma[x] pauperibus nascerentur. Nunc ergo dicemus, quo maxime[19] modo tantum ex his vectigal contingat, veram colendi rationem absolutamque profituri. Et ideo non vulgata tractabimus, nec quæ constare animadvertimus,[20 y] sed incerta atque dubia, in quibus maxime fallitur vita. Nam diligentiam in supervacuis affectare, non nostrum est. Ante omnia in universum, et quæ ad cuncta arborum genera pertinent in commune, de cœlo terraque dicemus.

II. (II.) Aquilone maxime[a] gaudent, densiores ab afflatu ejus lætioresque, et materiæ firmioris. Qua in re plerique[b] falluntur, cum in vineis pedamenta non sint a vento eo[c] op-

Dalec. Harduin. in Var. Lectt. et Franzius in textu.—17 Rævardus, *in singulas pœnas æris viginti quinque.* Vet. Dalec. *singulas siclos æris.*—18 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. et recentt. *futurasne* Gronov. et vulgg. Paulo post, *tanti vexaverant* codd. Dalec. et Chiffl.—19 Vet. Dalec. *quonam maxime.* —20 Chiffl. *animo advertimus.*

NOTÆ

plicium arbores alienas incidere ait Servius, ad illud Virgilii: 'Atque mala vites incidere falce novellas.' Adde his quæ Paulus, Caius, Ulpianus, ceterique Jurisperiti de eo argumento afferunt lib. XLVII. Dig. tit. 7. Arborum furtim cæsarum.

v *Venturasne*] An putamus credidisse veteres, venturas lotos ad HS. millies, qui frugiferas æris XXV. taxassent?

w *Binis millibus nummum*] Sive sestertiorum. Nostræ monetæ libras ea ducentas efficiunt.

x *Ut nec poma*] Ut poma divitibus tantum nascerentur, qui poma inserere varia, ac veluti fœtus arborum adulterare vario insitorum genere nossent.

y *Animadvertimus*] Mss. omnes, *animo advertimus.*

a *Aquilone maxime*] Theophr. de Causis II. 4. Aquilonem interim a septemtrione diversum esse scito, uti docuimus II. 46.

b *Qua in re plerique*] Columellam tacito nomine coarguit, cujus hæc oratio est, IV. 16. 'Palus sic ponendus, ut frigorum et Aquilonum excipiat violentiam, vitemque protegat,' &c.

c *A vento eo*] Adversus vim ejus venti.

ponenda, et id tantum a septemtrione[d] servandum. Quin immo tempestiva frigora plurimum arborum firmitati conferunt, et sic optime germinant: alioqui, si blandiuntur Austri, defatiscentes, ac magis etiam in flore.[1] Nam si, cum defloruere,[e] protinus sequuntur[2] imbres, in totum poma depereunt: adeo ut amygdalæ et piri, etiam si omnino[f] nubilum fuit, Austrinusve flatus, amittant fœtus. Circa Vergilias[g] quidem pluere inimicissimum viti et oleæ: quoniam tunc coitus est earum:[h] hoc est illud quatriduum oleis decretorium, hic articulus Austrinus nubili spurci,[3] quod diximus.[i] Fruges quoque pejus maturescunt Austrinis diebus, sed celerius. Illa sunt noxia frigora, quæ septemtrionibus,[j] aut præposteris fiunt horis. Hyemem quidem[k] Aquiloniam esse omnibus satis utilissimum. Imbres vero[l] tunc expetendi evidens causa est, quoniam arbores fœtu exinanitas, et foliorum quoque amissione[4] languidas, naturale est avide esurire. Cibus autem earum imber. Quare tepidam esse hyemem, ut, absumto partu arborum, sequatur protinus conceptus, id est, germinatio, ac deinde alia florescendi[5 m] exinanitio, inutilissimum experimentis

Cap. II. 1 Cod. Dalec. *etiam in florem.*—2 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *sequentur* Gronov. et vulgg.—3 Cod. Dalec. *sparsi.*—4 Chiffl. *emissione.*—5 Vet. Dalec. *florescentis.*—6 Ita codd.

NOTÆ

[d] *A septemtrione*] Varro de Re Rust. I. 26. 'In omni vinea diligenter observant, ut ridica vitis ad septemtrionem versus figatur.'

[e] *Nam si cum defloruere*] Ex Theophr. hoc acceptum, de Causis II. 3.

[f] *Etiam si omnino*] Si vel nubilum fuerit, Austrinusve flatus: sereno tantum gaudent. Libro sup. cap. 46. 'Perdunt facillime fructum ante maturitatem ... amygdala, malus, pirus .... Pirus et amygdala, etiamsi non pluat, sed fiat Austrinum cœlum, aut nubilum, amittunt florem, et primos fructus, si cum defloruere tales dies fuerint.'

[g] *Circa Vergilias*] Hoc est, circa earum exortum, de quo XVIII. 66.

[h] *Coitus est earum*] Primus conceptus, de quo XVI. 39. sive germinatio. Et cap. 42. 'At vites et oleæ .... concipiunt Vergiliarum exortu: hoc sidus illarum est.'

[i] *Quod diximus*] Lib. XVI. 46. De quatriduo autem oleis decretorio dicetur libri hujus cap. 30.

[j] *Septemtrionibus*] Ab Aquilone septemtrionem differre supra monuimus.

[k] *Hyemem quidem*] Theophr. de Causis II. 1. p. 232.

[l] *Imbres vero*] Theophr. loc. cit.

[m] *Florescendi*] Florum emissio, quo

creditur. Quin immo si plures ita continentur anni, etiam ipsæ moriantur arbores,[6] quando nemini[n] dubia pœna est in fame[7] laborantium. Ergo qui dixit[o] hyemes serenas optandas, non pro arboribus[p] vota fecit. Nec per solstitia imbres vitibus conducunt. Hyberno quidem[q] pulvere lætiores fieri messes, luxuriantis[r] ingenii fertilitate dictum est.[8] Alioqui[9] vota arborum frugumque communia sunt, nives diutinas sedere.[10] Causa, non solum quia animam terræ[s] evanescentem exhalatione includunt et comprimunt, retroque agunt in vires frugum atque radices: verum quod et liquorem sensim præbent, purum præterea levissimumque,[11]

Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *moriuntur arbores* Gronov. et edd. vett.—7 Margo edd. Dalec. et Gronov. *insane*, ut biferam vitem insanam vocat XVI. 50.—8 Cod. Dalec, *fieri messes luxuriantes, dictum est.*—9 *Alioquin* cod. Dalec.—10 Dalec. *insidere.*—11 Vet. Dalec. *purum prætereaque*

NOTÆ

vis omnis arborum exhauriatur.

[n] *Quando nemini*] Quando dubium nemini est, quin defatiscant ea tandem, quæ in labore careant naturali, familiari, et assueto cibo. Cibus autem arborum imber est.

[o] *Ergo qui dixit*] Virgilium notat, ita canentem, Georg. I. 100. 'Humida solstitia, atque hyemes optate serenas, Agricolæ: hyberno lætissima pulvere farra.'

[p] *Non pro arboribus*] Sane: sed pro farre, ac frugibus. Nam de arboribus libro tantum Georgicorum sequenti Maro agit, ut ipsius carminis principia indicant: 'Hactenus arvorum cultus et sidera cœli: Nunc te, Bacche, canam, necnon sylvestria tecum Virgulta, et prolem tarde crescentis olivæ.' Plinium hoc loco nonnulli reprehendunt, ac Virgilium aliter interpretantur, quos tu vide apud Lacerdam, in Georg. I. 100. p. 218.

[q] *Hyberno quidem*] Festus, verbo 'Flaminius:' 'Habetur,' inquit, 'in antiquo carmine, cum pater filio de agricultura præciperet: Hyberno pulvere, verno luto, grandia farra metes.' Et Macrobius Saturn. v. 20. p. 516. 'In libro vetustissimorum carminum,' inquit, 'qui ante omnia, quæ a Latinis scripta sunt, compositus ferebatur, invenitur hoc rusticum vetus canticum: Hyberno pulvere, verno luto, grandia farra, Camille, metes.'

[r] *Luxuriantis*] Non utique vera dicentis, si ubique pulverulentam hyemem segetibus optandam putavit. Galliæ certe plurimisque orbis regionibus est id e re agraria maxime, ut, quemadmodum Plinius ait, diutinæ nives sedeant. Nutriri hoc nivium frigore repercutiente semina terræ commissa, agnoscunt et agricolæ nostri: et ex nivium copia futuras lætas messes præsagiunt.

[s] *Animam terræ*] Terrenos halitus, qui radicibus et fovendis et nutriendis prosunt: itaque calorem concludens nix coquit arvum.

quando nix aquarum cœlestium spuma est.[12] Ergo humor ex his non universus[t] ingurgitans[13] diluensque, sed quomodo sititur[u] distillans, velut ex ubere alit omnia quæ non inundat. Tellus quoque illo modo fermentescit,[14][v] et succi plena, ac lactescentibus satis non effœta, cum tempus aperit,[w] tepidis arridet horis. Ita maxime frumenta pinguescunt, præterquam ubi calidus semper aër est, ut in Ægypto. Continuatio[x] enim et ipsa consuetudo idem quod modus aliubi efficit: plurimumque prodest, ubicumque non esse quod noceat. In majore[y] parte orbis, cum præcoces excurrere germinationes, evocatæ indulgentia cœli, secutis frigoribus exuruntur. Qua de causa serotinæ hyemes[z] noxiæ,[15] sylvestribus quoque: quæ magis etiam dolent urgente umbra sua,[a] nec adjuvante medicina: quando[16] vestire teneras intorto stramento in sylvestribus non est. Ergo tempestivæ[b] aquæ hybernis primum imbribus, deinde

levissimum.—12 Cod. Dalec. *pruina est.*—13 Vet. Dalec. *ingruens.*—14 Margo edd. Dalec. et Gronov. *frumentescit.*—15 Cod. Dalec. *obnoxiæ.*—16 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *quoniam*

NOTÆ

[t] *Non universus*] Non statim totus, ἀθρόως, sed paulatim sese insinuans.

[u] *Quomodo sititur*] Pro modo sitis.

[v] *Fermentescit*] Hoc est, ut recte Turneb. Advers. x. 3. diluitur nive tabescente, remollescit, putris et soluta redditur.

[w] *Cum tempus aperit*] Cum solvuntur nives, et jam ver aperit terras: 'Zephyrique tepentibus auris Laxant arva sinus,' ut Maro canit Georg. II. 330.

[x] *Continuatio*] Caloris, et mollioris cœli. Hæc vero de conditione cœli solique Ægyptii Plinius a Theophrasto hausit, de Causis II. 2. p. 233.

[y] *In majore*] Theophr. loc cit. totidem plane verbis.

[z] *Serotinæ hyemes*] Quæ intempestive ac serius adveniunt: διὸ καὶ ὄπισθεν χειμῶνες χαλεποὶ τοῖς δένδροις. Theophr. loc. cit.

[a] *Umbra sua*] Ramorum densitate Solem haud admittente: cum et sylvestres arbores nemo sit qui curet, nemo qui his medeatur, nemo qui stramento, dum sunt adhuc teneræ, circumvestiat, ut defendat a frigore. Cato cap. 40. 'Stramentis circumdato, alligatoque, ne gelus noceat.' Ὅπως μὴ ψύχηται, μηδ' ἀποξηραίνηται, *ne frigeant, vel subarescant,* inquit Theophr. Hist. IV. 18.

[b] *Ergo tempestivæ*] Tempestivi omnium maxime imbres hyberni notantur: deinde qui germinationem antecedunt: tertium obtinent locum, qui, postquam arbores defloruerunt, accesserint: pabulum enim, consumma-

germinationem antecedentibus.[17] Tertium tempus est, cum educant poma: nec protinus, sed jam valido fœtu. Quæ fructus suos diutius continent, longioresque desiderant cibos,[c] his et serotinæ aquæ utiles: ut viti, oleæ, Punicis. Hæ jam pluviæ generis cujusque arboribus diverso modo desiderantur, aliis alio tempore maturantibus. Quapropter eisdem imbribus aliqua lædi videas, aliqua juvari,[18] etiam in eodem[19] genere, sicut in piris: alio die hyberna quærunt pluvias, alio vero præcocia, ut pariter quidem omnia desiderent. Hybernum tempus est ante[20] germinationem, quæ Aquilonem Austro utiliorem facit. Ratio eadem mediterranea maritimis præfert:[21] sunt enim plerumque frigidiora: et montuosa[22] planis, et nocturnos imbres[d] diurnis. Magis fruuntur aquis sata, non statim auferente eas Sole.

Connexa et situs vinearum arbustorumque ratio est, quas in oras debeant spectare. Virgilius[e] ad occasus seri

Gronov. et al. ante Harduin.—17 Cod. Dalec. *germinatione et antecedentibus.* —18 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *iisdem imbribus quædam lædi videas, alia juvari* Gronov. et al. vett. *iisdem imb. aliqua lædi vid. alia juvari* cod. Dalec.—19 Turneb. *et in eodem.*—20 Turneb. *desiderent hiber. tempus et ante.*—21 Cod. Dalec. *germinationem. Quæ Aquil. Aust. ut facit ratio, eadem med. mar. præferunt.* Alius cod. *eadem præfert;* Chiffl. et Turneb. *facit ratio eadem.*—22 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin.

NOTÆ

tionemque fructibus præstare incipiunt, cum non confestim secuti sunt, sed ubi fructus convaluerunt. Hæc totidem plane verbis Theophr. de Causis II. 3. p. 234. ubi et singulorum causam investigat.

[c] *Desiderant cibos*] Imbres. Theophr. loco proxime cit. Ὧν δὲ οἱ καρποὶ χρονιώτεροι, καὶ πλείονος δεόμενοι τροφῆς, καὶ πέψεως, τούτοις ὡραῖα καὶ τὰ ὀψιαίτερα (ὕδατα,) καθάπερ ἀμπέλῳ, ῥόᾳ, ἐλαίᾳ, τοῖς ἄλλοις. *Quibus vero fructus diuturniores, plusque alimenti coctionisque desiderantes, his seriores etiam imbres tempestivi accedunt: ut viti, Punicæ, oleæ, ceterisque.*

[d] *Nocturnos imbres*] Quoniam humorem ebibere largius plantæ valent, cum is a Sole non protinus absumitur. Theophr. loc. cit.

[e] *Virgilius*] Ea de re Colum. III. 12. pag. 109. 'Cœli regionem quam spectare debeant vineæ, vetus est dissensio: Saserna maxime probante Solis ortum, mox deinde meridiem, tum occasum: Tremellio Scrofa præcipuam positionem meridianam censente: Virgilio de industria occasum sic repudiante: 'Neve tibi ad Solem vergant vineta cadentem.'' Libro nempe Georg. II. 298.

damnavit. Aliqui sic maluere,[f] quam in exortu.[23] A pluribus meridiem probari adverto: nec arbitror perpetuum quicquam in hoc præcipi posse. Ad soli[g] naturam, ad loci ingenium, ad cœli cujusque mores[24] [h] dirigenda solertia est. In Africa[i] meridiem vineas spectare, viti inutile, colono insalubre est,[25] quoniam ipsa meridianæ subjacet plagæ: quapropter qui ibi in occasum aut septemtriones conseret, optime miscebit solum cœlo. Cum Virgilius occasus improbet, nec[26] de septemtrione relinqui[27] dubitatio[j] videtur. Atqui in Cisalpina Italia magna ex parte vineis ita positis, compertum est nullas[28] esse fertiliores.[k]

1. 2. 3. et recentt. *montosa* Gronov. et al. ante Harduin.—23 Vet. Dalec. *quam exortus.*—24 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1, 2. 3. et recentt. *cœli cujusque minores* Gronov. et al. ante Harduin.—25 Gronov. *et si viti inutile, colono salubre est.*—26 Gronov. et al. ante Harduin. *cœlo, cum Virgilius o. improbet. Nec. &c.*—27 Cod. Dalec. *reliqua.*—28 Ita omnes edd. vett. Gronov. Bipont. et Franz. 'In Harduini edd. vox *nullas* excidit, quæ salvo sensu abesse nequit.' *Franzius.* Eam revocare neglexerunt Mil-

NOTÆ

[f] *Aliqui sic maluere*] Democritus Geopon. v. cap. 4. Μᾶλλον μέντοι τὰ ἀνατολικὰ.... Ἐνίοτε δὲ τὰ δυτικὰ ἔσται αἱρετότερα μᾶλλον, ὅταν μακρὸν ὄντα τῆς θαλάσσης ἐπιπνέοντα ἔχει τὸν ζέφυρον. *Magis tamen orientales.... Aliquando vero et occidentales potiores erunt, cum procul a mari dissitæ Favonium aspirantem habent.*

[g] *Ad soli*] Columella loc. cit. 'Nobis in universum præcipere optimum visum est, ut in locis frigidis meridiano vineta subjiciantur, tepidis orienti advertantur, si tamen non infestabantur Austris, Eurisque.... Sin autem regiones prædictis ventis fuerint obnoxiæ, melius Aquiloni, vel Favonio committentur.'

[h] *Ad cœli.... mores*] Statum, habitumque aëris. Vide Notas et Emend. num. 2.

[i] *In Africa*] Vide Notas et Emend. num. 3.

[j] *Relinqui dubitatio*] Mss. Reg. &c. *reliqua.* Non est, inquit, dubitandi locus, quin vineta male septemtrioni opponantur: quandoquidem magis noxius est septemtrionalis situs, quam sit occidentalis: occasum autem improbat Maro. Atqui nihilominus in Italia Cisalpina, &c. Cisalpinam vocat, non eam quæ cis Apenninum est, spectatque inferum mare: nam quis Transalpinam quoque Italiam dici posse quisquam arbitretur, quæ trans Apenninum altero latere in Superum seu Adriaticum vergit? sed plane censemus 'Italiam Cisalpinam' dixisse eum, pro Gallia Cisalpina, quod sit illa Italiæ pars: quam et Subalpinam idem appellat XVI. 22.

[k] *Nullas esse fertiliores*] Apposite Palladius I. 6. pag. 8. 'Aquilo vites sibi objectas fœcundat: Auster nobilitat. Ita in arbitrio nostro est, utrum plus habeamus, an melius.' A-

Multum rationis obtinent et venti.[29] In Narbonensi provincia atque Liguria, et parte[30] Etruriæ, contra Circium[l] serere imperitia existimatur: eundemque obliquum accipere, providentia. Is namque æstates[31] ibi temperat: sed tanta plerumque violentia, ut auferat tecta.

(III.) Quidam cœlum[m] terræ parere cogunt: ut quæ in siccis serantur, orientem ac septemtriones spectent: quæ in humidis, meridiem. Necnon ex ipsis vitibus causas mutuantur, in frigidis[n] præcoces serendo, ut maturitas antecedat algorem. Quæ poma vitesque rores oderint, contra ortus, ut statim auferat Sol: quæ ament, ad occasus, vel etiam ad septemtriones, ut diutius eo fruantur. Ceteri fere[32] rationem naturæ secuti, in Aquilonem obversas vites et arbores poni suasere: odoratiorem etiam fieri talem fructum Democritus putat.[o]

ler. et Brotier.—29 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. et recentt. *obtinent venti* Gronov. et al. ante Harduin.—30 Dalec. *ex parte.*—31 Cod. Dalec. *æstatem.*—32 *Ceteri vero fere* Gronov. et al. ante Harduin.

NOTÆ

quilonem Palladius pro septemtrione usurpat. Præiverat Columella, loc. cit. 'Democrito et Magone,' inquit, 'laudantibus cœli plagam septemtrionalem: quia existiment ei subjectas feracissimas fieri vineas, quæ tamen bonitate vini superentur.'

[l] *Contra Circium*] De eo diximus II. 46.

[m] *Quidam cœlum*] Quidam cœlum solo, qualecumque illud sit, servire cogunt: nam cum ratio fere suadeat, ut, quemadmodum paulo ante dictum est, cœlum solo misceatur, et quæ seruntur in humido, orienti opponantur, qui siccior est, quæ in sicco, meridiei, hoc est, Austro, qui humidus est; hi contra cœlum terræ servire cogunt; atque etiam e sicco solo cœlique statu uvas ac fruges exposcunt, et ex humido pariter solo cœloque.

[n] *In frigidis*] Colum. III. 1. pag. 82. 'Frigidæque aut nebulosæ cœli qualitati duorum generum vites aptabit; seu præcoques, quarum maturitas frugum præcurrit hyemem, seu firmi durique acini, quarum inter caligines uvæ deflorescunt, et gelicidiis ac pruinis, ut aliæ caloribus, mitescunt.' Sic idem v. 10. de ficis: 'Locis frigidis, autumni temporibus, et aquosis, præcoques ponito, ut ante pluviam fructum deligas.' Forte, *ante brumam*: quanquam et libro de arboribus cap. 21. etiam *ante pluviam* legitur.

[o] *Democritus putat*] Alio id certe loco prodidisse necesse est, quam quem a Columella paulo ante laudari vidimus.

(IV.) Aquilonis situm, ventorumque reliquorum, diximus secundo[33] volumine,[p] dicemusque proximo plura cœlestia. Interim manifestum videtur salubritatis argumentum, quoniam in meridiem etiam spectantium semper ante decidant folia.[34]

Similis et in maritimis causa. Quibusdam locisa fflatus maris noxii, in plurimis iidem utiles: quibusdam satis[a] e longinquo aspicere maria jucundum: propius admoveri[35] satis halitum,[b] inutile. Similis et fluminum stagnorumque ratio. Nebulis adurunt,[q] aut æstuantia[36] refrigerant. Opacitate, atque etiam rigore gaudent, quæ diximus.[r] Quare experimentis optime creditur.

III. A cœlo proximum est terræ dixisse rationem, haud faciliore tractatu: quippe non eadem arboribus convenit et frugibus plerumque: nec pulla,[a] qualem habet Campania, ubique optima vitibus: aut quæ tenues[b] exhalat nebulas: nec rubrica multis laudata. Cretam in Albensium[1][c] Pom-

[a] *Quibusdam frugibus.* [b] *Maritimum afflatum.*

vero deest in codd. Dalec. et Gronov.—33 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *diximus in secundo* Gronov. et al.—34 Vet. Dalec. *decidunt folia.*—35 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. recentt. *admovere* Gronov. et vulgg.—36 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *et æstuantia* Gronov. et al.

CAP. III. 1 *Alcæanensium* cod. Dalec.—2 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum

NOTÆ

[p] *Secundo volumine*] Lib. II. cap. 46. et 47.

[q] *Nebulis adurunt*] Emittunt enim flumina stagnaque nebulas aurasque frigidas, quæ rubigines deinde creent, vitibus admodum satisque noxias, si ea nempe viciniora sint: eadem aliubi sata in æstu refrigerant. Quare ad soli naturam dirigenda solertia est. Ita fere Democritus in Geopon. v. 5. p. 123. Vide Notas et Emend. num. 4.

[r] *Quæ diximus*] Lib. XVI. cap 30. et 31.

[a] *Nec pulla*] Columella in Præfat. pag. 8. 'Atque in aliis regionibus nigra terra, quam pullam vocant, ut in Campania, est laudabilis: in aliis pinguis rubrica melius respondet,' &c. Et lib. II. et X. 'Putre solum, quod Campani pullum vocant.'

[b] *Aut quæ tenues*] Virgilium notat, ita canentem, Georg. II. 217. 'Quæ tenuem exhalat nebulam, fumosque volucres, Illa tibi lætis intexet vitibus ulmos,' &c.

[c] *Albensium*] Ab Alba Pompeia, de qua III. 7.

peianorum agro, et argillam, cunctis ad vineas[2] generibus anteponunt,[a] quanquam præpingues, quod excipitur[d] in eo genere. Invicem sabulum album in Ticinensi,[3] multisque in locis nigrum, itemque rubrum, etiam pingui terræ permixtum, infœcundum est.

Argumenta[e] quoque judicantium sæpe fallunt. Non utique[f] lætum solum est, in quo proceræ arbores nitent, præterquam illis arboribus. Quid enim abiete procerius? aut quæ[4] vixisse possit alia in loco eodem?[g] Nec luxuriosa[h] pabula pinguis soli semper indicium habent: nam quid laudatius Germaniæ pabulis? et tamen statim subest arena tenuissimo cespitum corio.[i] Nec semper[j] aquosa est terra, cui proceritas herbarum: non hercules[5] magis, quam pinguis, adhærens[k] digitis, quod in argillis arguitur. Scrobes

[a] *Cunctis terrarum generibus, quæ vineis putantur idoneæ.*

edd. recentt. *ad vineam* Gronov. et al.—3 *Ticiniensi* Chifflet.—4 Margo edd. Dalec. *at quæ.*—5 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.

NOTÆ

[d] *Quod excipitur*] Cum ea pinguitudo ad vites plerumque damnetur. Columella III. 11. 'Cretosa humus utilis habetur viti: nam per se ipsa creta, qua utuntur figuli, quamque nonnulli argillam vocant, inimicissima est.'

[e] *Argumenta*] Virgilii nunc fere placita reprehendit, de signis terrarum.

[f] *Non utique*] Ut Maro censuit, Georg. II. 207. 'Aut unde iratus sylvam devexit arator, Et nemora evertit multos ignava per annos,' &c.

[g] *Aut quæ vixisse . . . . in loco eodem*] Nempe, quod abietis umbra, ut dicetur inferius cap. 18. subditis fruticibus noverca est: et quæcumque attigerit, non dubie venenum est.

[h] *Nec luxuriosa*] Quæ Maro laudat, vs. 219. 'Quæque suo viridi semper se gramine vestit, Illa tibi lætis,' &c.

[i] *Cespitum corio*] Arenam integit tenuissimus cespes, instar cutis, aut crustæ, vel corii. 'In Africa' quoque ac 'Numidia,' teste Columella, in præf. 'putres arenæ fœcunditate vel robustissimum solum vincunt.'

[j] *Nec semper*] Maronis versus, eodem libro, vs. 251. 'Humida majores herbas alit, ipsaque justo Lætior.'

[k] *Adhærens*] Idem vs. 248. 'Pinguis item quæ sit tellus, hoc denique pacto Discimus: haud unquam manibus jactata fatiscit, Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo.' Maroni tamen Columella subscribit, II. 2. pag. 42. 'Itaque considerandum erit, ut solum, quod excolere destinamus, pingue sit. Per se tamen id parum est, si dulcedine ca-

quidem regesta in eos[1] nulla complet, ut densa atque rara ad hunc modum deprehendi possit: ferroque omnis[m] rubiginem obducit. Nec gravis[n] aut levior[6] justo deprehenditur pondere: quod enim pondus terræ justum intelligi potest? Nec fluminibus[o] aggesta semper laudabilis, quando senescant sata quædam aqua.[b] Sed neque illa quæ laudatur, diu, præterquam salici,[p] utilis sentitur. Inter argumenta stipulæ crassitudo est,[c] tanta alioqui in Laborino[7] Campaniæ nobili campo, ut ligni vice utantur: sed idem solum ubicumque arduum opere, difficile cultu, bonis suis acrius pæne, quam vitiis posset, affligit agricolam.[d] Et

[b] *Quandoquidem senescunt quædam, quæ sunt in aquis sata.*
[c] *Inter optimæ terræ argumenta, crassitudo stipulæ censetur.*
[d] *Bonitate sua magis fatigat agricolam, quam si magis vitiosum foret.*

non hercule Gronov. et vulgg.—6 Cod. Dalec. *atque levior.*—7 Gronov. *alioquin in Laborino;* Chiffl. *alioquin Leborino;* cod. Dalec. *alioquin in Leberino.*—

NOTÆ

ret, quod utrumque satis expedita nobis ratione contingit discere. Nam perexigua conspergitur aqua gleba, manuque subigitur: ac si glutinosa est, et quovis levissimo tactu pressa inhærescit, 'et picis in morem ad digitos lentescit habendo,' ut ait Virgilius, eademque illisa humo non dissipatur, ea res admonet nos inesse tali materiæ naturalem succum et pinguitudinem.' Item Pallad. I. 5. pag. 5.

[1] *Scrobes.... in eos*] In eos scrobes regesta, unde effossa est. Columella, loc. cit. 'Sed et si velis scrobibus egestam humum recondere, et recalcare, cum aliquo quasi fermento abundaverit, certum erit eam esse pinguem: cum defuerit, exilem: cum æquaverit, mediocrem,' &c. Simile est quod Maro præcipit, Georg. II. 226. 'Nunc quo quamque modo possis dignoscere, dicam: Rara sit, an supra morem si densa, requiras; Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho..... Sin in sua posse negabunt Ire loca, et scrobibus superabit terrare pletis, Spissus ager; glebas cunctantes crassaque terga Expecta, et validis terram proscinde juvencis.'

[m] *Ferroque omnis*] Cum tamen eam solam Maro damnet, vs. 220. 'Quæ scabie et salsa lædit rubigine ferrum.'

[n] *Nec gravis*] Virgil. vs. 254. 'Quæ gravis est, ipso tacitam se pondere prodit, Quæque levis.'

[o] *Nec fluminibus*] Virgil. vs. 184. 'At quæ pinguis humus ..... Huc summis liquuntur rupibus amnes, Felicemque trahunt limum.' At 'videntur aquaticæ' arbores 'celerius interire,' ut Plinius ait, XVI. 90.

[p] *Præterquam salici*] Nam, ut alibi diximus cum Marone, vs. 110. 'Fluminibus salices' nascuntur.

carbunculus[q] terra, quæsita vocatur, emendari vitis macra putatur.[8] Nam tofus[r] scaber, natura friabilis,[9] expetitur quoque ab auctoribus. Virgilius,[s] et quæ filicem ferat, non improbat vitibus. Salsæque[t] terræ multa melius creduntur, tutiora a vitiis innascentium animalium. Nec colles[u] opere[10] nudantur, si quis perite fodiat. Nec campi[v] omnes minus Soles atque perflatus, quam opus sit, accipiunt. Et quasdam pruinis ac nebulis pasci diximus vites.[w] Om-

8 Chiffl. *videtur*.—9 Codd. Dalec. bini et Chiffl. *Nam totus satur ac fricabilis*. —10 *Nec colles vano opere* Vet. Dalec. *Nec colles temere* alii vett.—11 Cod.

NOTÆ

[q] *Et carbunculus*] Carbunculus Vitruvio II. 6. pag. 24. arenæ genus, quod in Etruria, adusta nimium vehementia vaporis materia, procreatur. Id terræ vitium quomodo vite macra sanetur, docet Cato, cap. 37. 'Vinea,' inquit, 'si macra erit, sarmenta sua concidito minute, et ibidem inarato, aut suffodito.'

[r] *Nam tofus*] Quamlibet a Marone damnatus, vs. 214. 'Et tofus scaber, et nigris exesa chelydris Creta.' Tofus est lapidis genus molle ac friabile, de quo dicetur uberius, XXXVI. 48. Refellere non vacat novitium hominis eruditi commentum, tofum existimantis uliginosam esse palustremque terram. Sequitur Plinius Columellam, III. 11. 'Quis enim,' inquit, 'vel mediocris agricola nesciat, etiam durissimum tofum, vel carbunculum, simul atque sunt confracti, et in summo regesti, tempestatibus, geluve, nec minus æstivis putrescere caloribus, ac resolvi? eosque pulcherrime radices vitium per æstatem refrigerare, succumque retinere? quæ res alendo surculo sunt accommodatissimæ?'

[s] *Virgilius*] Libro Georg. II. 189. 'Qui filicem curvis invisam pascit aratris, Hic tibi prævalidas olim multoque fluentes Sufficiet Baccho vites: hic fertilis uvæ, Hic laticis, qualem pateris libamus et auro.'

[t] *Salsæque*] A Virgilio tamen damnatæ, vs. 238. quod saporem vini corrumpit, et incrementa vitium virentium veluti quadam scabra rubigine coërcet, inquit Columella, III. 1. ubi et Maronis versus ipse recitat: 'Salsa autem tellus, et quæ perhibetur amara, Frugibus infelix: ea nec mansuescit arando, Nec Baccho genus, aut pomis sua nomina servat.' At certe in terra salsa palmas seri oportere docet auctor Geopon. II. 9. p. 48. ipseque Plinius XIII. 8. et libri hujus cap. 47. palmas ait et lentiscum salsis aquis ali. Alia multa etiam. Theophr. de Causis II. 7. pag. 240.

[u] *Nec colles*] Nec in collibus male opera collocatur, quanquam hos Virgilius improbat, vs. 179. 'Difficiles primum terræ, collesque maligni.'

[v] *Nec campi*] Id nempe reprehendit, quod vulgus jactitat, venitque in usum proverbii, et est apud Nasonem de Remed. Amor. I. 369. tantummodo 'perflare altissima ventos.'

[w] *Diximus vites*] Nempe in Ravennati agro, XIV. 4.

nium rerum sunt: quædam in alto secreta, et suo cuique corde pervidenda.[11]

Quid quod mutantur sæpe judicata quoque ac diu comperta?[12] In Thessalia[x] circa Larissam emisso lacu frigidior facta ea regio est, oleæque desierunt, quæ prius fuerant. Item vites[y] aduri, quod non antea, Ænos sensit admoto Hebro. Et circa Philippos[z] cultura siccata regio mutavit cœli habitum.[13] At in Syracusano[a] agro advena cultor, elapidato solo,[b] perdidit fruges luto, donec[14] regessit lapides. In Syria[15 c] levem tenui sulco imprimunt vomerem, quia subest saxum exurens æstate semina. Jam in quibusdam locis similes æstus immodici, et frigorum effectus. Est fertilis Thracia frugum, rigore:[16] æstibus, Africa et Ægyptus. In Chalcia[d] Rhodiorum insula locus quidam est in tantum fœcundus, ut suo tempore satum demetant hordeum, sublatumque protinus serant, et cum aliis frugibus metant. Glareosum[e] oleis solum aptissimum in Venafrano, pinguissimum in Bætica. Pucina[17] vina[f] in saxo coquuntur. Cæcubæ vites in Pomp-

Dalec. *providenda;* Vet. ejusdem, *prævidenda.*—12 Chiffl. *et diu compressa;* codd. bini Dalec. *ac diu compressa;* alii ap. Dalec. *ac diu comprehensa.*—13 Cod. Dalec. *ambitum.*—14 Duo codd. Dalec. et Const. *luto solo perdidit fruges donec.*—15 *In Sicilia* cod. Dalec. et sic ipse Plinius XI. 6.—16 Cod. Dalec. *frigore.*—17 *Punica* duo codd. Dalec. edd. vett. et Gronov.—18 Ita

NOTÆ

[x] *In Thessalia*] Hæc a Theophr. de Causis v. 20. pag. 345.

[y] *Item vites*] Theophr. loc. cit. etsi corrupto Græco codice Ænos ibi prætermissa sit. Cetera singularum ejuscemodi mutationum causas erudite Græcus scriptor persequitur. De Æno oppido, Hebroque amne, et Philippis, diximus in Geographicis lib. IV.

[z] *Et circa Philippos*] Theophr. loc. cit.

[a] *At in Syracusano*] E Theophr. III. de Causis 25. pag. 290.

[b] *Elapidato solo*] Cum lapides ex agro sustulisset.

[c] *In Syria*] Theophr. loco proxime cit.

[d] *In Chalcia*] Sive Chalce, de qua v. 36.

[e] *Glareosum*] Colum. v. 8. pag. 194. 'Aptissimum genus terræ est oleis, cui glarea subest, si superposita creta sabulo admixta est. Non minus probabile est solum, ubi pinguis sabulo est,' &c.

[f] *Pucina vina*] Crescunt, inquit, maturanturque vina Pucina in saxo-

tinis[g] paludibus madent. Tanta est argumentorum, ac soli[18] varietas, ac differentia. Cæsar Vopiscus,[h] cum causam apud censores ageret, 'campos Roseæ[19] dixit Italiæ sumen esse, in quibus perticas pridie relictas gramen operiret:' sed non nisi ad pabulum probantur. Non tamen[j] indociles natura nos esse voluit, et vitia confessa[20] fecit, etiam ubi bona certa non fecerat. Quamobrem primum crimina dicamus.

(v.) Terram[21] amaram, sive macram,[k] si quis probare velit, demonstrant eas atræ[22] degeneresque herbæ: frigidam autem retorride nata.[l] Item uliginosam[m] tristia: rubricam oculi, argillamque, operi difficillimas, quæque rastros ac vomeres ingentibus glebis onerent:[23] quanquam

codd. Harduini et Chiffl. cum edd. recentt. *agrorum et soli* Vet. Dalec. *argumentorum, et soli* edd. vett. et Gronov.—19 '*Rosiæ* Chiffl. *Rosciæ* alii. Campus est agri Reatini, ducatus Spoletini.' *Dalec.* Mox, *dicit Italiæ, &c.* cod. Dalec.—20 Duo codd. Dalec. *vitam conversam.*—21 *Terrarum* Vet. Dalec. —22 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *eam atræ* Gronov. et vulgg. *eam macræ* Vet. Dalec.—23 Vet. Dalec. *oculi et argillosum, quæ operi difficillima rastros, &c. onerat.* Idem mox, *aliquando non quod operi;* cod. Dalec. *non ali-*

NOTÆ

so solo. Plinius, XIV. 8. 'Julia Augusta LXXXII. annos vitæ Pucino vino retulit acceptos .... Gignitur in sinu Adriatici maris, non procul a Timavo fonte, saxeo colle, maritimo afflatu, paucas coquente amphoras.' In quibusdam libris *Punica* perperam legas.

[g] *In Pomptinis*] Sive Pontinis, de quibus III. 9.

[h] *Cæsar Vopiscus*] Hoc ex Varrone de Re Rust. I. 7. pag. 51. 'Cæsar Vopiscus ædilitius, causam cum ageret apud Censores, Campos Roseæ Italiæ dixit esse sumen, in quo relicta pertica postridie non appareret propter herbam.'

[i] *Campos Roseæ*] De his egimus III. 17.

[j] *Non tamen*] Non tamen nescire nos natura voluit, quæ sciri oporteret.

[k] *Terram amaram, sive macram*] Hoc est, sive amaram, salsamque, sive macram, (sunt enim diversæ,) iisdem signis deprehendes. Vide Notas et Emend. num. 5.

[l] *Retorride nata*] Velut frigore adustæ herbæ, et, ut Palladius ait I. 5. pag. 5. ubi vim ejus vocis explanat, naturalis succi egentes.

[m] *Uliginosam*] Semper humidam, quod in loco præsertim æquo contingit, cum aquæ non habent delapsum, ut loquitur Varro I. de Re Rust. 6. Quod si modice humida terra sit, tunc 'dulci uligine læta' intelligitur, qualis a Marone laudatur Georg. II. 184.

non quod operi, hoc et fructui sit adversum. Item e contrario cineraceam, et sabulum album. Nam sterilis densa callo facile deprehenditur,[e] vel uno ictu cuspidis. Cato breviter atque ex suo more vitia determinat: 'Terram cariosam[n] cave neve plaustro, neve pecore impellas.' Quid putamus hac appellatione ab eo tantopere reformidari, ut pæne vestigiis quoque interdicat? Redigamus[24][o] ad ligni cariem, et inveniemus illa, quæ in tantum abominatur, vitia, aridæ, fistulosæ,[p] scabræ, canescentis, exesæ, et pumicosæ.[25] Plus dixit una significatione, quam possit ulla copia sermonis enarrari. Est enim interpretatione[26] vitiorum quædam, non ætate, (quæ nulla[q] in ea intelligi potest,) sed natura sua, anus terra: et ideo infœcunda ad omnia, atque imbecilla.

Idem agrum[r] optimum judicat ad radicem montium planitie in meridiem excurrente, qui est totius Italiæ[s]

[e] *Nam quæ sterilis est terra, densa est, ac duritie, quæ calli instar est, facile deprehenditur.*

quando.—24 Ita ex codd. emend. Harduin. et Pintian. ita quoque edd. recentt. *Redeamus* edd. vett. et Gronov.—25 Cod. Dalec. *ex se pumicosæ.*—26 Idem codex: *enarrare. Est enim in tentatione.*—27 Ita Harduin. 1. 2. 3.

NOTÆ

[n] *Terram cariosam*] Cato de Re Rust. cap. 5. pag. 11. 'Terram cariosam caveto ne ares, neve plostrum, neve pecus impellas: si ita non caveris, quo impuleris, triennii fructum amittes.'

[o] *Redigamus*] Ita Mss. Reg. &c. non *redeamus*, ut in editis prave.

[p] *Aridæ, fistulosæ*] Columella II. 4. pag. 47. 'Quam terram rustici variam cariosamque appellant, ea est, cum post longas siccitates levis pluvia superiorem partem glebarum madefacit, inferiorem non attingit.... Quæ sic subacta sunt arva, continuo triennio sterilitate afficiuntur.' Vide quæ de terra varia dicturi sumus XVIII. 49.

[q] *Non ætate, (quæ nulla*] 'Falso credidit Tremellius,' inquit Columella II. 1. pag. 37. 'parentem omnium terram, sicut muliebrem sexum, ætate anili jam confectam, progenerandis esse fœtibus inhabilem,' &c.

[r] *Idem agrum*] Cato cap. 1. pag. 6. 'Si poteris, sub radice montis siet, in meridiem spectet.'

[s] *Qui est totius Italiæ*] Plinius III. 6. de Italia: 'Incedit per maria cœli regione ad meridiem quidem; sed si quis id diligenti subtilitate exigat, inter sextam horam primamque brumalem.'

situs: terram vero teneram[t] quæ vocetur pulla. Erit igitur hæc optima et operi, et satis.[27] [u] Intelligere modo libeat dictam mira significatione teneram: et quicquid optari debet, in eo vocabulo invenietur. Illa temperatæ ubertatis, illa mollis facilisque culturæ, nec madida, nec sitiens. Illa post vomerem nitescens: qualem fons ingeniorum Homerus[v] in armis a Deo cælatam dixit, addiditque[w] miraculum nigrescentis,[28] quamvis fieret in auro.[29] [x] Illa quam recentem exquirunt improbæ alites, vomerem comitantes, corvique[y] aratoris vestigia ipsa rodentes.[30]

Reddatur hoc in loco luxuriæ quoque sententia et aliqua in propositum. Certe Cicero, lux doctrinarum altera:[z] 'Meliora,' inquit, 'unguenta sunt, quæ terram,[a] quam quæ crocum sapiunt.' Hoc enim maluit dixisse, quam redolent. Ita est profecto: illa erit[31] optima, quæ unguenta sapiat. Quod si admonendi sumus, qualis sit terræ odor ille qui quæritur, contingit sæpe etiam quiescente[32] ea[b] sub oc-

et recentt. *et operi satior* Gronov. et vulgg. *et operi sana* cod. Dalec. *et operi sacra*, i. e. dicata, Turneb. *et operi satia* Chiffl.—28 Cod Dalec. *miraculum increscentis.*—29 Codd. Dalec. et Chiffl. *ex auro.*—30 Nic. Heinsius Adv. II. 1. p. 205. ex codd. legit: *Illa terra, quam.... radentes.* Vet. Dalec. *etiam radentes.*—31 Cod. Dalec. *illa ênim erit.*—32 Quidam ap. Dalec. *humescente.*

NOTÆ

[t] *Terram vero teneram*] Cato cap. 151. 'Quo pacto cupresseta seri oporteat.... Per ver serito in loco, ubi terra tenerrima erit, quam pullam vocant.'

[u] *Et operi, et satis*] Et rastris vomeribusque facilis, et frugibus læta. Vide Notas et Emend. num. 6.

[v] *Homerus*] Iliad. Σ. 541. Ἐν δ' ἐτίθει νειὸν μαλακὴν, πίειραν ἄρουραν, κ. τ. λ.

[w] *Addiditque*] Ibid. vs. 547. Ἡ δὲ μελαίνετ' ὄπισθεν, ἀρηρομένῃ δὲ ἐῴκει, Χρυσείῃ περ ἐοῦσα· τὸ δὴ περὶ θαῦμ' ἐτέτυκτο. *Novale, quod erat proscissum, nigrescebat a tergo, et aratæ terræ simile erat, quamvis in auro id exhiberetur: id vero ingens miraculum fuit.*

[x] *Fieret in auro*] Mss. omnes, *ex auro.*

[y] *Corvique*] Id vero corvis familiare idcirco potius quod semina, quam quod recentem terram exquirant. Nam ut Macrobius ait, Saturn. VII. 5. 'corvos videmus universis inhiare seminibus:' quod et Sacri Codices commemorant, Luc. XII. 24.

[z] *Lux doctrinarum altera*] Post Homerum, qui, uti dictum est proxime, fons ingeniorum fuit.

[a] *Quæ terram*] Vide quæ jam antea diximus XIII. 4.

[b] *Quiescente ea*] Nec aratro scissa aut commota.

casum Solis, in quo loco arcus[c] cœlestis dejecerit capita sua; et cum a siccitate[d] continua immaduit imbre: tunc emittit illum suum halitum divinum ex Sole[33] conceptum, cui comparari suavitas nulla possit. Is esse odor in commota debebit, repertusque neminem fallet:[34] ac de terra odor optime judicabit. Talis fere est in novalibus cæsa vetere sylva,[e] quæ consensu laudatur.[35]

Et in frugibus quidem ferendis eadem terra utilior intelligitur, quoties intermissa cultura quievit: quod in vineis non fit. Eoque diligentius eligenda est, ne vera existat opinio eorum,[f] qui jam Italiæ terram existimavere lassam. Operis quidem[g] facultas in aliis generibus constat et cœlo: nec potest arari post imbres aliqua, ubertatis vitio[h] lentes-

Mox, cod. Dalec. *occasu Solis.*—33 Chiffl. *et solem.*—34 Cod. Dalec. *fallit.* Mox, duo codd. Dalec. *ac de terræ odore;* unde ille legit, *Sic de terra odor optime, &c.*—35 Cod. Dalec. *laudantur,* sub. 'novalia.'—36 Duo codd. Dalec.

NOTÆ

[c] *In quo loco arcus*] Egimus de ea re jam dudum XII. 52.

[d] *Et cum a siccitate*] Cum æstivo tempore solo adusto imbres accesserint, inquit Theophr. de Causis VI. 25. p. 382. Martial. III. 65. 'Pallidus Eoo thure quod ignis olet: Gleba quod æstivo leviter cum spargitur imbre,' &c.

[e] *Cæsa vetere sylva*] Quam potissimum Maro laudat, ut diximus paulo antea, 'Unde iratus sylvam devexit arator, Et nemora evertit,' &c.

[f] *Opinio eorum*] Tremellii Scrofæ videlicet, aliorumque, uti ex Columella discimus, cujus perelegans de hoc argumento oratio est, tum in præfatione operis, tum II. 1. 'Quæris,' inquit, 'ex me, Publi Sylvine, cur priore libro veterum opinionem ferme omnium, qui de cultu agrorum locuti sunt, a principio confestim repulerim, falsamque sententiam repudiaverim, censentium longo ævi situ, longique jam temporis exercitatione fatigatam et effœtam humum consenuisse. Nec te ignoro, cum et aliorum illustrium scriptorum, tum præcipue Tremellii auctoritatem revereri, qui cum plurima rusticarum rerum præcepta simul eleganter et scite memoriæ prodiderit, videlicet illectus nimio favore priscorum, de simili materia disserentium, falso credidit parentem omnium terram, sicut muliebrem sexum, ætate anili jam confectam, progenerandis esse fœtibus inhabilem,' &c. De Scrofa Tremellio agemus in Auctorum Indice.

[g] *Operis quidem*] Arandi proscindendique soli facilitas in aliis terrarum generibus a cœlo pendet.

[h] *Ubertatis vitio*] Ob pinguitudinem, quæ ubertatem facit, cum vomere scinditur, lentescit, nec friabilis est, solubilisque in pulverem.

cens. Contra, in Byzacio[1] Africæ illum centena quinquagena fruge fertilem campum, nullis cum siccus est[36] arabilem tauris, post imbres vili asello,[j] et a parte altera jugi, anu vomerem trahente, vidimus scindi. Terram enim[37] terra emendari (ut aliqui[k] præcipiunt) super tenuem pingui injecta, aut gracili bibulaque super humidam ac præpinguem, dementia operæ est. Quid potest sperare qui talem colit?[38]

IV. (VI.) Alia est ratio, quam Britannia et Gallia invenere alendi eam ipsa:[a] quod genus vocant[1] margam.[b] Spissior ubertas in ea intelligitur.[a 2] Est autem quidam terræ adeps, ac velut glandia in corporibus, ibi densante[c] se pinguitudinis nucleo.

(VII.) Non omisere et hoc Græci: quid enim intentatum

[a] *Major frugum ubertas in marga posita esse deprehenditur.*

---

siccum est. Paulo post, duo codd. Dalec. et Chiffl. *jungi anum vom. trahentem, &c.* unde Dalecampius legit: *vili asel. vidimus scindi, et a par. alt. jungi anum vom. trahentem.*—37 *Terram etiam* Vet. Dalec.—38 Cod. Dalec. *dementiæ operari est, quod potest superari qui colit terram;* duo alii codd. *dementiæ operæ est. Quid potest sperare qui colit talem?* Chiffl. *dementia operæ est. Quid pot. sper. qui alit talem?* Gronov. et al. ante Harduin. *quod enim potest, &c.*

CAP. IV. 1 Cod. Dalec. *alendi ea ipsi, genusque quod vocant.* Dalec. legit: *alendi eam. Gypsi genus est quod vocant.* Cod. Dalec. *marlam* pro *margam.*—

NOTÆ

[i] *In Byzacio*] De eo jam diximus v. 3. Sed ibi centesima tantum fruge reddere fœnus terra dicitur forte mendose, pro centena quinquagena; cum XVIII. 21. 'e medio,' ut ipse ait, 'in Byzacio Africæ campo, centeni quinquageni modii reddantur.'

[j] *Vili asello*] De asinorum ministerio in arando diximus VIII. 68.

[k] *Ut aliqui*] Apud Theophr. de Causis III. 25. p. 289. quod et ipse Theophrastus probat argumentis non adeo pœnitendis. Atque id quidem Ubios, quanquam gentium solos, usurpare, cap. seq. dicetur.

[a] *Alendi eam ipsa*] Terram terra alendi.

[b] *Margam*] Ita Mss. omnes. Posteriores *Margilam* dixere, mox et *Marlam*, unde nostri *Marle*, *Margne*, et *Marne*. Edictum Pistense Caroli Calvi, laudatum a D. Du-Cange, § 29. 'Margilam, et alia quæque carricare.' Multa de ea Cæsius de Mineral. II. 2. 2. p. 144. et Georg. Agricola lib. II. de Natura Fossil. p. 188. et 189. Fossas unde marga seu marla eruitur, Galli vocant *Marlieres*.

[c] *Ibi densante*] Ibi densante se et cogente velut in nucleum callumque terræ pinguitudine.

illis? Leucargillon[3 d] vocant candidam argillam, qua in[4] Megarico agro utuntur, sed tantum in humida frigidaque terra.

Illam Gallias Britanniasque locupletantem cum cura dici convenit. Duo genera fuerant. Plura[5] nuper exerceri cœpta proficientibus ingeniis. Est enim alba, rufa,[6] columbina, argillacea, tofacea, arenacea. Natura duplex: aspera, aut pinguis. Experimenta utriusque in manus:[b] ususque geminus, aut ut fruges tantum alant, aut edant et pabulum.[7 e] Fruges alit tofacea, albaque, si inter[8] fontes reperta est ad infinitum fertilis, verum aspera tractatu, et si nimia injecta est, exurit solum.[9] Proxima est rufa, quæ vocatur acaunumarga,[10 f] intermixto lapide terræ minutæ, arenosæ. Lapis contunditur[g] in ipso campo: primisque annis stipula[h] difficulter cæditur propter lapides. Impendio tamen minimo levitate,[11] dimidio minoris quam ceteræ,[c] invehitur. Inspergitur rara: sale eam misceri

[b] *Manu, ac tractatu, differentia utriusque agnoscitur.*
[c] *Ob levitatem, dimidio minore quam ceteræ sumtu invehitur.*

2 Vet. Dalec. *ex ea colligitur.*—3 *Leucargillion* cod. Dalec. *Leucargilion* Chiffl.—4 Chiffl. *quam in.*—5 Ita ex codd. Harduin. et recentt. *illa Gall. B. locupletantia cum cura dici convenit duo genera. Fuerant plura* cod. Dalec. *illas .... locupletantes, &c.* Gronov. et vulgg.—6 Codd. duo Dalec. *rosea;* Chiffl. *rosa.*—7 Codd. duo Dalec. *aut eædem et pabulum.*—8 'Ita bene Mss. Reg. 1. et 2. et Editio princeps. Sic quoque legendum optime viderat eruditus Petavius. Perperam recentiores editiones: *fruges alit tofacea alba, quæ si sit inter.*' Brotier. *tophacea. Alba sit inter* cod. Dalec. *tofacea alba, quæ si sit inter* Gronov. et al. vett. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—9 Uterque Cod. Dalec. *tactu: nimia si injecta est, exuritur sole.*—10 Ita codd. Harduin. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *capnamurgos* Gronov. et vulgg.—11 Margo edd. Dalec. et Gronov. *minima levitate.*—12 Dalec.

NOTÆ

[d] *Leucargillon*] Voce conflata e duabus, λευκὸς et ἄργιλλος.

[e] *Aut edant et pabulum*] Non frugum modo fertiles sint, verum etiam et pabuli. Sic glyssomarga versa vice mox dicetur pabuli, quam frugum, fertilior.

[f] *Acaunumarga*] Sic Mss. Reg. Colb. Th. Chiffl. non *capnumargos.* Hoc est, citra amarorem marga, ab ἀ privativo, et καυνὸν, *amarum,* atque ob id *malum.*

[g] *Contunditur*] Plerique nunc sinunt gelu resolvi, et tempestatibus.

[h] *Stipula*] Ægre stipula secatur, messisque peragitur, occursu assiduo lapidum.

putant.[12] Utrumque hoc genus semel injectum in quinquaginta annos[i] valet, et frugum et pabuli ubertate.

(VIII.) Quæ pingues esse sentiuntur, ex his præcipua alba. Plura ejus genera.[j] Mordacissimum, quod supra diximus. Alterum genus albæ cretæ argentaria est.[13] Petitur ex alto, in centenos pedes actis plerumque puteis; ore angustatur:[14] intus,[k] ut in metallis, spatiante vena. Hac maxime Britannia utitur. Durant[15] [l] annis LXXX. Neque est exemplum ullius qui bis in vita hanc eidem injecerit. Tertium genus candidæ, glyssomargam[16] [m] vocant. Est autem creta fullonia mixta pingui terra, pabuli quam frugum fertilior, ita ut messe sublata ante sementem alteram lætissimum[17] secetur.[n] Dum in fruge est, nullum aliud[o] gramen emittit.[18] Durat XXX. annis: densior justo Signini[19] modo[p] strangulat solum. Columbinam Galliæ

sole eam dissolvi, et cum terra misceri putant.—13 Vet. Dalec. *creta argumentaria est;* Chiffl. *creta alimentaria est;* Dalec. legit, *creta argillosa est.* —14 'Ita bene codd. Regg. 1. 2. In Ed. principe aliisque, *ore angustatis.*' Brotier. Vet. Dalec. *ore angustis.*—15 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Durat* Gronov. et al. ante Harduin.—16 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *glysomargam* Chiffl. *glischromargon* Gronov. et vulgg.—17 Gronov. *lætissimam.*—18 Chiffl. *germen mittit.*—19 Ita codd. Harduini, uterque Dalec. Turneb. et Chiffl.

NOTÆ

[i] *In quinquaginta annos*] In Gallia ad decem tantum, hac ætate.

[j] *Plura ejus genera*] Margæ nimirum albæ: alterum genus mordacissimum, quod et asperum, et exurens solum, de quo proxime dictum est: pingue alterum, e genere albæ cretæ, argentarium vocatur: quoniam nitorem argento reddit, ut dicetur XXXV. 58. non, uti Cardanus somniavit, quod ex ea creta possit argentum detrahi. Utuntur ea fabri argentarii ad argentea vasa polienda: ut Tripoli, seu Tripolitana terra, ad aurea æreave.

[k] *Intus*] Intus expatiante fossura, ut in fodinis metallicis: quarum os pariter angustum, subterranei deinde meatus longissime expatiantur.

[l] *Durant*] Ita Mss. Albæ nimirum cretæ geminæ.

[m] *Glyssomargam*] Sic restituimus eam vocem, ex fide codicum Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Th. Chiffl. etsi in editis *Glischromargon* legitur, quod ex Anglico *Glister*, fulgere, deduci volunt, qui vocum origines sectantur. Nos a γλύσσων deducimus, quam vocem Aristophanes pro γλυκύτερος, *dulcior*, usurpavit: ut hoc margæ genus videlicet, cum altero collatum, quod acaunumargam veteres dixere, hoc est, sine amaritudine, dulcius eo esse intelligatur.

[n] *Lætissimum secetur*] Nempe pabulum.

[o] *Nullum aliud*] Gramen aliud nasci non sinit.

suo nomine eglecopalam[q] appellant:[20] glebis excitatur[r] lapidum modo: Sole et gelatione ita solvitur, ut tenuissimas bracteas faciat. Hæc ex æquo fertilis.[s] Arenacea utuntur, si alia non sit: in uliginosis vero, et si alia sit.[21] Ubios gentium solos novimus, qui fertilissimum agrum colentes, quacumque terra[t] infra tres pedes effossa, et pedali crassitudine injecta lætificent. Sed ea non diutius annis x. prodest.[22] Ædui et Pictones calce uberrimos fecere agros: quæ sane et oleis et vitibus utilissima reperitur. Omnis autem marga arato[23] injicienda[u] est, ut medicamentum rapiatur: et fimi desiderat aliquantulum, quæ primo plus aspera, et quæ[24] in herbas non effunditur: alioqui[25] novitate, quæcumque fuerit, solum lædet, ne sic quidem primo post anno fertilis. Interest et quali solo quæratur. Sicca enim humido melior, arido pinguis. Temperato[26] alterutra, creta vel columbina, convenit.

nempe ruderis e signino opere. Ita quoque Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Cymini* Gronov. et vulgg.—20 Ita Chiffl. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Gallia, &c. appellat* Gronov. et vulgg.—21 Cod. Dalec. et Vet. ejusdem, *in ulig. vorticibus et si, &c.*—22 Cod. Dalec. *diutius prodest*, omissis *annis X.*—23 Cod. Dalec. *aratro.*—24 Dalec. *rapiatur. Fimi, &c. plus justo aspera est, et quæ.*—25 Gronov. *alioquin.*—26 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Temperatæ* Gronov. et vulgg. *Temperat* Franz. operarum lapsu.

NOTÆ

[p] *Signini modo*] Glyssomarga, inquit, cum densius quam par est injecta fuerit, Signini operis modo, strangulat, consternit, occluditque solum, ut sata veluti suffocatum haud proferat. Signini operis pavimentique faciendi ratio a Plinio traditur, XXXV. 46. Vide Notas et Emend. num. 7.

[q] *Eglecopalam*] Ita Mss. omnes. Celticum nomen esse Plinius aperte monet: quare displicet Hermolai conjectura legentis: *e Græco pelan:* ut sit sententia Gallias a Græco acceptum nomen corrupisse in suum. Græce enim πελειὰς columba dicitur, quæ livido colore: unde et nomen margæ columbinæ.

[r] *Glebis excitatur*] E terra majores ejus margæ moles seu glebæ extrahuntur, ut lapides e lapicidinis: eædem in tenues bracteas sole ac gelu solvuntur.

[s] *Hæc ex æquo fertilis*] Pabuli nimirum, et frugum.

[t] *Quacumque terra*] Lætum agrum, inquit, uberemque faciunt, cum terram infra tres pedes effossam, steriliori solo injiciunt pedali crassitudine.

[u] *Arato injicienda*] Ubi jam solum aratum est: ut terra facilius vim margæ medicatam et salubrem hauriat. In libris quibusdam *aratro*: male.

v. (IX.) Transpadanis cineris usus [a] adeo placet, ut an teponant fimo jumentorum: quod quia levissimum est,[1] ob id exurunt. Utroque tamen pariter non utuntur in eodem arvo, nec in arbustis cinere, nec quasdam ad fruges, ut diximus.[2] [b] Sunt qui pulvere [c] quoque uvas ali judicent, pubescentesque pulverent, et vitium arborumque radicibus aspergant. Quod certum est Narbonensi provinciæ, et vindemias certius sic eo coqui,[3] quia plus pulvis ibi, quam Sol, confert.

VI. Fimi plures differentiæ: ipsa res antiqua.[1] Jam apud Homerum regius senex [d] agrum ita suis manibus [2] lætificans reperitur. Augeas [e] rex in Græcia excogitasse[3] traditur: divulgasse vero Hercules in Italia, quæ regi suo Stercuto[4] [f] Fauni filio ob hoc inventum immortalitatem

CAP. V. 1 Vet. Dalec. *lætissimum est.* Dalecampius vero legit, *qui quia lenissimus est.*—2 Codd. Dalec. et Chiffl. *ut dicimus.*—3 Alii ap. Dalec. *vindemiæ citius eo coquuntur;* alii ibid. *asperant. Narb. provinciæ et vind. citius eo coqui.*

CAP. VI. 1 Vet. Dalec. *ipsa re antiqua.*—2 Hæc, *suis manibus,* desunt in cod. Dalec.—3 Chiffl. *hæc excogitasse;* alii ap. Dalec. *id excogitasse.*—4 Ita codd. Harduini et Vet. Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Sterculio* Lactant. et Tertul. *Sterquilino* alii ap. Dalec. *Stercutio* Gronov. et

NOTÆ

[a] *Cineris usus*] De quo Virgil. Georg. I. 80. 'Ne saturare fimo pingui pudeat sola: neve Effœtos cinerem immundum jactare per agros.' Quæ porro traduntur a Marone agricolationis præcepta, ea sunt ex Italiæ Circumpadanæ ritu petita, ut Plinius adnotavit, XVIII. 30.

[b] *Ut diximus*] Cap. 3. his verbis: 'Quippe non eadem arboribus convenit et frugibus plerumque.'

[c] *Sunt qui pulvere*] Hanc pulveris excitationem, quæ fossione fit, cum pubescunt uvæ, hoc est, cum nigrescere incipiunt, laudat etiam Theophr. de Causis III. 22. p. 285. Τὴν δ' ὑποκόνισιν .... ὅταν ἄρχωνται περκάζειν οἱ βότρυες, κ. τ. λ.

[d] *Apud Homerum regius senex*] Laërtes. Cic. de Senect. cap. 54. 'Quid de utilitate loquar stercorandi? Homerus .... Laërtem lenientem desiderium, quod capiebat e filio, colentem agrum, et eum stercorantem facit.' Homeri versus est ejuscemodi, Odyss. Ω. 225. Τὸν δ' οἷον πατέρ' εὗρεν ἐϋκτιμένῃ ἐν ἀλωῇ, Διστρεύοντα φυτόν. Ubi illud διστρεύοντα, *stercorantem* Cicero et Plinius reddiderunt.

[e] *Augeas*] Ille Eleorum rex, quem Hercules sustulit. Inde parœmia, 'Augiæ stabulum.'

[f] *Stercuto*] Ita Mss. non *Stercutio.* Isidorus Orig. XVII. 1. 'Stercorandi agri rationem primus induxit quidam nomine Stercutus in Italia, cujus ara a Pico dedicata est Romæ.' Sed rectius forte *Sterculus,* uti legimus

tribuit. M. Varro[g] principatum dat turdorum fimo ex aviariis: quod etiam pabulo[h] boum suumque magnificat: neque alio cibo celerius pinguescere asseverat. De nostris[i] moribus bene sperare est, si tanta apud majores fuere aviaria, ut ex his agri stercorarentur. Proximum[j] Columella columbariis, mox gallinariis facit, natantium alitum damnato. Ceteri auctores[k] consensu humanas dapes[l] ad hoc inprimis advocant. Alii ex his[m] præferunt hominum potus, in coriariorum[5] officinis pilo madefacto. Alii per sese,[n] aqua iterum, largiusque etiam, quam cum bibitur,

vulgg.—5 Chiffl. *coriorum*.—6 Ita edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Quippe potus tum mage domandus, &c.* alii ap. Dalec. *Quippe plus jam ibi miscendus ac domandus est* alii ap. eund. *Q. plus jam ibi male, &c.* Gronov. et vulgg. *doman-*

NOTÆ

apud Tertull. in Apolog. c. 25. et ad Nation. II. 9. et apud Prudent. in Hymno S. Laurentii, vs. 450. Macrobius Saturn. I. 7. p. 218. Saturnum hunc fuisse censet, 'Stercutum dictum, quod primus stercore fœcunditatem agris comparaverit.'

[g] *M. Varro*] De Re Rust. I. 38. 'Stercus optimum scribit Cassius esse volucrum, præter palustrium, ac nantium. De his præstare columbinum, quod sit calidissimum, ac fermentare possit terram. Id ut semen aspergi in agro oportere, non ut de pecore acervatim poni. Ego arbitror præstare ex aviariis turdorum, ac merularum: quod non solum ad agrum utile, sed etiam ad cibum, ita bubus, ac suibus, ut fiant pingues.'

[h] *Quod etiam pabulo*] Ad pabulum et cibum boum suumque.

[i] *De nostris*] Non adeo damnandi mores nostri videntur.

[j] *Proximum*] Columella de Re Rust. II. 15. p. 70. 'Tria igitur stercoris genera sunt præcipua: quod ex avibus, quod ex hominibus, quod ex pecudibus confit. Avium primum habetur, quod ex columbariis egeratur: deinde, quod gallinæ, ceteræque volucres edunt, exceptis tamen palustribus, aut nantibus, ut anatis et anseris: nam id noxium quoque est. Maxime tamen columbinum probamus.... Secundum deinde, quod homines faciunt,' &c.

[k] *Ceteri auctores*] Theophr. Hist. VII. 5. Varro, et Colum. loc. cit.

[l] *Humanas dapes*] Excrementa ciborum sic caste circumloquitur.

[m] *Alii ex his*] Alii, inquit, humanum lotium anteponunt, cum pilo qui in coriariorum officinis fuerit eo lotio madefactus. Hæc coriariorum retrimenta sordesque cum lotio pariter commendat inprimis auctor Geopon. II. 20. p. 59. Καὶ ὃ *μέγιστόν ἐστι, καὶ καθ' ἑαυτὸ μεῖζον ὠφελοῦν πάντα τὰ φυτὰ.... τὸ οὖρον τὸ ἀνθρώπειον.... ἀλλὰ καὶ τὴν τῶν σκυτοδεψῶν ἀκαθαρσίαν.* Quin et Theophr. addit de Causis II. 23. p. 287. eo stercore nonnulla ex sylvestrium numero in urbanum habitum transiisse.

[n] *Alii per sese*] Alii lotium seu urinam adhibent solam, ac sine coriariorum retrimentis admixtis, addita tantum aqua, ne agrum perurat. Co-

admixta. Quippe plus jam ibi mali[o] domandum est,[6] cum ad virus illud vini homo accesserit. Hæc sunt certamina, quibus invicem ad tellurem quoque alendam utuntur homines. Proxime[p] spurcitias suum laudant. Columella solus[q] damnat.[7] Alii cujuscumque quadrupedis ex cytiso:[8] aliqui columbaria[r] præferunt. Proximum deinde[s] caprarum est, ab hoc ovium, deinde boum, novissimum jumentorum. Hæ fuere apud priscos differentiæ, simulque præcepta (ut invenio) re tali utendi, quando et hic vetustas utilior:[t] visumque jam est apud quosdam provincialium, in tantum abundante geniali[u] copia pecudum, farinæ vice[v] cribris superinjici, fœtore aspectuque, temporis viribus,[9][w] in quandam etiam gratiam mutato. Nuper repertum, oleas gaudere maxime cinere e calcariis[x] fornacibus.[10]

dus etiam cod. Dalec.—7 *Columella suum damnat* Chiffl.—8 Cod. Dalec. *exitiosum.* Mox, Vet. Dalec. *columbarias,* sub. 'spurcitias;' cod. Dalec. *columbariam;* alii vett. *columbarum.*—9 Cod. Dalec. *vicibus.*—10 Vox *fornacibus*

NOTÆ

lumella II. 15. 'Aptior est tamen surculis hominis urina, quam sex mensibus passus fueris veterascere: si vitibus aut pomorum arboribus adhibeas, nullo alio magis fructus exuberat: nec solum ea res majorem facit proventum, sed etiam saporem et odorem vini pomorumque reddit meliorem.'

[o] *Quippe plus jam ibi mali*] Plus, inquit, vitii corrigendum emendandumque est, cum ad virus, quod vinum habet in se, etiam illud accesserit, quod ex humano traxit corpore, per quod potus transmeat. In quibusdam libris *male,* pessime.

[p] *Proxime*] Theophr. loc. cit.

[q] *Columella solus*] E Latinis. Nam e Græcis auctor Geopon. I. 29. pag. 58. Columellam secutus est Palladius I. 33.

[r] *Aliqui columbaria*] Colum. loc. cit. Geopon. auctor, p. 57.

[s] *Proximum deinde*] Cato cap. 36. Varro loc. cit. Auctor Geopon. loc. cit. pag. 58.

[t] *Vetustas utilior*] Utilius est vetustiorum sequi præcepta. Cave enim de stercoris vetustate accipias. Enimvero, ut recte Columella, II. 15. 'Stercus omne, quod tempestive repositum, anno requieverit, segetibus est maxime utile: nam et vires adhuc solidas habet, et herbas non creat. Quanto autem vetustius sit, minus prodest, quoniam minus valet: itaque pratis quam recentissimum debet injici, quod plus herbarum progeneret,' &c. Quæ Palladius I. 33. de sterquilinio totidem fere verbis exscripsit.

[u] *Geniali*] Fœcunda.

[v] *Farinæ vice*] In modum farinæ cribro agris superinjici.

[w] *Temporis viribus*] Progressu temporis, ac vetustate.

[x] *E calcariis*] Quin et calcem ipsam ad emendandum terræ vitium,

Varro[y] præceptis adjicit, 'equino, quod sit levissimum, segetes alendas: prata vero graviore, et quod ex hordeo fiat,[11] multasque gignat herbas.' Quidam etiam bubulo jumentorum[z] præferunt, ovillumque caprino: omnibus vero asininum,[a] quoniam lentissime mandunt.[12] E contrario usus adversus utrumque[13 b] pronuntiat. Inter omnes[c] autem constat nihil esse utilius lupini segete, priusquam siliquetur,[d] aratro vel bidentibus versa, manipulisve desectæ, circa radices arborum ac vitium obrutis. Etiam ubi[14 e] non sit pecus, culmo ipso, vel etiam filice, stercorare arbitrantur.

Cato:[f] 'Stercus unde fiat,[15] stramenta, lupinum, paleas,

deest in cod. Dalec.—11 Vet. Dalec. *fit.* Mox, cod. Dalec. *gignit herbas. Q. e. bubalino, &c.*—12 Gronov. *mandant.*—13 Vet. Dalec. *utrosque.*—14 *Et ubi* cod. Dalec.—15 Chiffl. *unde faciat.*—16 'Ita codd. Regg. et Editio prin-

NOTÆ

in qua olea seritur, Columella adhibet v. 9. 'Solent etiam,' inquit, 'vitio soli fructum oleæ necare: cui rei sic medebimur. Altis gyris ablaqueabimus eas, deinde calcis pro magnitudine arboris plus minusve circumdabimus, sed minima arbor modicum postulat.'

[y] *Varro*] De Re Rust. I. 38. 'Minime bonum equinum, sed in segetes: in prata enim vel optimum, ut ceterarum veterinarum, quæ hordeo pascuntur, quod multam facit herbam.'

[z] *Jumentorum*] Ut equinum, mulinum. Sic Colum. II. 15. p. 71.

[a] *Omnibus . . . . asininum*] Colum. loc. cit. iisdem verbis.

[b] *Adversus utrumque*] Varronis scilicet, et Columellæ placitum modo allatum.

[c] *Inter omnes*] Colum. II. 14. p. 69. 'De lupino nihil dubito, atque etiam de pabulari vicia: si tamen eam viridem desectam confestim aratrum subsequatur, et quod falx reliquerit, priusquam inarescat, vomis rescindat, atque obruat: id enim cedit pro stercore,' &c. In eodem habitat argumento c. 16. p. 73.

[d] *Siliquetur*] Priusquam siliquas faciat.

[e] *Etiam ubi*] Colum. II. 15. 'Nec ignoro quoddam esse ruris genus, in quo neque pecora, neque avis haberi possint: attamen inertis est rustici eo quoque loco defici stercore. Licet enim quamlibet frondem, licet e vepribus compitisque congesta colligere: licet filicem sine injuria vicini, etiam cum officio decidere, et permiscere cum purgamentis cortis.'

[f] *Cato*] De Re Rust. c. 37. p. 32. 'Stercus unde facias: Stramenta, lupinum, paleas, frondem iligneam, querneam. Ex segeti vellito ebulum, cicutam, et circum salicta herbam altam, ulvamque: eam substernito ovibus, bubusque frondem putidam.' Ita libri omnes, etiam Pliniani Mss. non *putridam.*

fabalia,[g] ac frondes iligneas, querneasque.[16] E segete evellito ebulum, cicutam, et circum salicta herbam mactam,[17] ulvamque: eam substernito ovibus, frondemque putidam.[18] Vinea si[h] macra erit, sarmenta sua comburito, et indidem inarato.[19] Itemque ubi[i] saturus eris frumentum, oves ibi delectato.'

VII. Nec non et satis[1] quibusdam ipsis pasci terram dicit. Segetem[j] stercorant fruges: lupinum, faba, vicia. Sicut e contrario cicer, quia vellitur, et quia salsum est: hordeum,[2] fœnum Græcum, ervum: hæc omnia segetem exurunt, et omnia quæ velluntur: nucleos[3] in segetem ne indideris. Virgilius[k] et lino segetem[4] exuri, et avena, et papavere arbitratur.

ceps. Sic quoque Cato de Re Rust. cap. 37.' *Brotier.*—17 'Ita cod. Reg. 2. et bene quidem. Herba est, quæ adolevit.' *Brotier.* *herbam auctam* Gronov. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *herbam actam* codd. Dalec. et Chiffl. i. e. *χαμαιάκτην.* Cod. alter Dalec. *ebulum acten. ul. eam substernito, &c.* Turneb. *mactam;* Cato cap. 37. *altam.*—18 Ita codd. Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *putridam* Gronov. et al. vett. Mox, Gronov. et al. vett. *Vinea si macruerit* Gronov. et al. vett. *Vinea si macraverit* Chiffl. —19 'Ita bene cod. Reg. 1.' *Brotier.* Ita quoque Chiffl. *et ibidem inarato* edd. ante Brotier.

Cap. VII. 1 *Nec non est satis* Chiffl.—2 Ita codd. Harduini, item Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *est. Hordeum* Vet. Dalec. *est, hordeum* Gronov. et al. vett. —3 Cod. Dalec. *nucleum*, i. e. arborem, quæ in fructu nucleum fert.—4 Ita Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *et ligno et segetem* Gronov. Vox *lino* operarum incuria excidit in ed. Brotier.

NOTÆ

[g] *Fabalia*] Stipulæ fabales.

[h] *Vinea si*] Cato, c. 37. p. 32. 'Vinea si macra erit, sarmenta sua concidito minute, et ibidem inarato, aut infodito.'

[i] *Itemque ubi*] Cato c. 30. p. 28. 'Ubi sementim facturus eris, ibi oves delectato.' Apud Catonem alii legunt *delegato.* Sententia hæc est: Oviarium septum, caulasque campestres ibi statuito, uti fimo locum stercorent. Fimum Latini lætamen appellant, ut inferius dicturi sumus, XVIII. 40.

[j] *Segetem*] Cato c. 37. p. 32. 'Quæ segetem stercorent fruges. Lupinum, faba, vicia.' Et paulo ante: 'Cicer, quod vellitur, et quod salsum est, eo malum. Hordeum, fœnum Græcum, ervum, hæc omnia segetem exurunt, et omnia quæ velluntur. Nucleos in segetem ne indideris.' A Catone et Plinio stat et Saserna apud Colum. de Re Rust. II. 14. p. 69.

[k] *Virgilius*] Georg. I. 77. 'Urit enim lini campum seges, urit avenæ; Urunt Lethæo perfusa papavera somno.' Vide et Colum. loc. cit. pag. 70.

VIII. Fimeta[1] sub dio concavo loco, et qui humorem[m] colligat, stramento intecta, ne in Sole arescant, palo e robore depacto fieri jubent:[1] ita fore ne innascantur his serpentes. Fimum miscere[2] terræ, plurimum refert Favonio flante, ac Luna sitiente.[n] Id plerique prave intelligunt a Favonii ortu faciendum, ac Februario[o] mense tantum: cum id pleraque sata aliis postulent mensibus. Quocumque tempore facere libeat,[3] curandum ut ab occasu æqui-

CAP. VIII. 1 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *fieri jubet* Gronov. et vulgg.—2 Chiffl. *injicere*.—3 *Quocumque tempore fiat* uterque codex Dalecampii et Vet. Dalec.

NOTÆ

[1] *Fimeta*] Varro de Re Rust. c. 38. 'Sterquilinium secundum villam facere oportet.... In eo si in medio robustea aliqua materia sit depacta, negant serpentem nasci.' Colum. II. 15. 'Licet depressa fossa, qualem stercori reponendo primo volumine fieri præcepimus, cinerem, cœnumque cloacarum, et culmos, ceteraque quæ everruntur, in unum congerere. Sed eodem medio loco robusteam materiam defigere convenit: namque ea res serpentum noxiam latere in stercore prohibet.'

[m] *Et qui humorem*] Acceptum id ex Columella I. 6. 'Sterquilinia quoque duo sint: unum, quod nova purgamenta recipiat, et in annum conservet: alterum, ex quo vetera vehantur. Sed utrumque more piscinarum devexum leni clivo, et exstructum, pavitumque solum habeat, ne humorem transmittant. Plurimum enim refert non adsiccato succo fimum vires continere, et assiduo macerari liquore, ut si qua interjecta sint stramentis aut paleis, spinarum vel graminum semina intereant, nec in agrum exportata segetes herbidas reddant. Ideoque periti rustici quicquid ovilibus stabulisque conversum progesserunt, superpositis virgeis cratibus tegunt, nec arescere ventis sinunt, aut Solis incursu patiuntur exuri.'

[n] *Luna sitiente*] Hoc est, sicca, ut Plinius ipse ait hoc c. et 24. sive, non imbrifera. Nugantur qui sitientem, aut siccam dici autumant, Turnebum secuti, quod Lunam aquis ali sive fluvialibus sive marinis Stoici putarent: sitire, cum expers luminis foret: udam, cum plena esset: uti nos siccum pro sobrio, pro ebrio madidum dicimus. Apud Catonem hodie non *sitiente* sed *silente* legitur: tamen *sitiente* exhibent Pliniani Mss. omnes. Catonis verba sunt c. 29. p. 28. 'Stercus sic dividito.... quartam partem in pratum reservato: idque tum maxime opus erit, ubi Favonius flabit evehito Luna silenti,' pro *sitienti*. Itaque *sitiente Luna* eodem significatu dici nunc a Plinio palam est, quo ipse prius XIII. 7. 'anno sitienti' dixit: et quo Columella II. 8. 'sitienti solo' et 'solo sicco,' hoc est, imbrium experte.

[o] *Ac Februario*] Carpit haud dubie Columellam, cujus hæc oratio est II. 11. 'Sed in totum curandum est, ut secundum Favonii exortum, mense

noctiali flante vento fiat, Lunaque decrescente [p] ac sicca.[q] Mirum in modum augetur ubertas effectusque ejus observatione tali.

IX. (X.) Abunde prædicta ratione cœli ac terræ, nunc de his arboribus dicimus,[r] quæ cura hominum atque arte proveniunt. Nec pauciora [r] prope sunt genera: tam benigne naturæ gratiam retulimus. Aut enim semine [s] proveniunt, aut plantis radicis,[2] aut propagine, aut avulsione, aut surculo, aut insito in consecto [3 t] arboris trunco. Nam folia [u]

CAP. IX. 1 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *dicemus* Gronov. et al. ante Harduin.—2 Vet. Dalec. *aut pl. radicatis;* alii Vett. ap. eund. *aut planta radice;* quidam, *aut a radice plantis*, ut posthac.—3 'Ita Ms. Reg. 2. Tolet. et Editio princeps. Insitio in consecto arboris trunco, *la Greffe en fente.* Forte tamen non male Ms. Reg. 1. *aut insito,*

NOTÆ

Februario, circa Idus, immixtis seminibus fœni, macriora loca, et utique celsiora stercorentur.'

[p] *Lunaque decrescente*] Sic Geopon. auctor II. 19. p. 59. et Columella II. 16. Item Palladius in Februario tit. XX.

[q] *Ac sicca*] Hoc est, minime pluvia, ut diximus. Usus ea voce Propertius II. 17. 'Nec licet in triviis sicca requiescere Luna.' Et II. 28. 'Incipit et sicco fervere terra Cane.' Ubi Sirio exardescente carere pluviis æstatem haud obscure significat: sive, ut Tibullus ait I. 4. 'Æstivi tempora sicca Canis.'

[r] *Nec pauciora*] Nec pauciora serendi genera ars hominum et cura invenit, quam natura, quæ tribus modis arbores edit, ut diximus XVI. 58. sponte, aut semine, aut radice: semine, inquam, fortuito labente ex arbore, non facta ex arte et industria seminatione. Sic naturæ paria retulimus.

[s] *Aut enim semine*] Modos sex enumerat, quibus arbores per artem proveniant: hos et Maro fere recenset Georg. II. 23. Plinius a Theophr. accepit, Hist. II. 1. 1. Seminationem. 2. Plantarum cum radice translationem e seminario in alium locum: hunc modum Theophr. ἀπὸ ῥίζης vocat: plantas radicum Galli, *du Plant.* 3. Propagationem, quæ præsertim in vitibus nota est, *Provigner, Faire des provins.* 4. Avulsionem, qua stolones, *les rejettons*, una cum fibris et radiculis e stirpe aut corpore arboris abscinduntur, et sulcis seu scrobibus mandantur: quod in arboribus ferme omnibus usurpatur. 5. Surculum, sive taleam e cacumine rami amputatam, quæ infossa sine radice crescit ac virescit: vulgo, *planter des cions.* 6. Insitionem, cum surculus unius arboris alteri immittitur, quæ quasi in ejus naturam transit: *enter.*

[t] *Aut insito in consecto*] Hoc est, insitione, quæ fit etiam secto ac fisso arboris summo trunco, quo vel unus vel plures surculi in fissuram inserantur. *Enter en fente.* Vide Notas et Emend. num. 8.

[u] *Nam folia*] Vix credit Theophrastus iis, qui etiam e virgis ἀπὸ τῶν

palmarum apud Babylonios seri, atque ita arborem provenire, Trogum credidisse demiror. Quædam autem pluribus generibus [v] seruntur, quædam omnibus.

X. Ac pleraque ex his ipsa natura docuit, et inprimis semen serere, cum decidens exceptumque terra vivesceret.[1] Sed quædam[2] non aliter[a] proveniunt, ut castaneæ, juglandes:[3] cæduis[b] duntaxat exceptis. Et semine autem, quanquam dissimili, ea quoque, quæ et aliis modis seruntur: ut vites, et mala, atque pira. Namque iis pro semine nucleus, non ut supra dictis fructus ipse. Et mespila[c] semine nasci possunt. Omnia hæc[d] tarda proventu, ac degenerantia, et insito[e] restituenda.[4] Interdum etiam castaneæ.

XI. Quibusdam[f] natura contra omnino non degenerandi, quoquo modo serantur: ut cupressis, palmis, lauris.[1] Namque et laurus pluribus modis seritur. Genera ejus dixi-

aut consecto. Tunc exprimuntur omnia insitionum genera.' *Brotier.* *aut insito et confecto* Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. 2. 3. et recentt.

CAP. X. 1 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *vivisceret* Gronov. et recentt.—2 *Sed et quædam* Vet. Dalec.—3 Chiffl. *ut castaneæ, ut glandes.* Mox, alii ap. Dalec. *cadivis duntaxat, &c.*—4 Vet. Dalec. *et insitu restituenda.*

CAP. XI. 1 Ita Gronov. Harduin. 1. et Bipont. *ut cupressis, palmis lauris*

NOTÆ

ῥάβδων ἐν Βαβυλῶνι palmas provenire aiunt, Hist. II. 2.

[v] *Pluribus generibus*] Pluribus modis e sex proxime appellatis.

[a] *Sed quædam non aliter*] Quam semine. Virgil. Georg. II. 14. 'Pars autem posito surgunt de semine, ut altæ Castaneæ.'

[b] *Cæduis*] Quæ succisæ rursus e stirpibus aut radicibus renascuntur.

[c] *Et mespila*] Palladius, in Martio, tit. 'Mespilum.' 'Seritur et semine: sed in longiorem speratur ætatem.'

[d] *Omnia hæc*] Virgilius Georg. II. 57. 'Jam, quæ seminibus jactis se sustulit arbos, Tarda venit, seris factura nepotibus umbram: Pomaque degenerant succos oblita priores.' Vide et Pallad. in Febr. lib. III. tit. 25. pag. 71. Præivit his Theophr. Hist. II. 3. Ὅσα δὲ ἀπὸ τοῦ καρποῦ τῶν δυναμένων καὶ οὕτω βλαστάνειν, ἅπανθ' ὡς εἰπεῖν χείρω. τὰ δὲ καὶ ὅλως ἐξίσταται τοῦ γένους· οἷον ἄμπελος, μηλέα, συκῆ, ῥοά, ἄπιος, κ. τ. λ. *Quæ semine quoque proveniunt, ea fere deteriora redduntur. Quædam etiam omnino degenerant, ut vitis, malus, ficus, Punica, pirus.*

[e] *Et insito*] Insitione.

[f] *Quibusdam*] Theophr. Hist. II. 3. hæc paulo enucleatius.

mus.[g] Ex his Augusta, et baccalis, et tinus,[2] simili modo seruntur. Baccæ mense Januario, Aquilonis afflatu siccatæ[3] leguntur, expandunturque raræ, ne calefiant acervo. Postea quidam fimo[h] ad satum[4] præparatas, urina madefaciunt. Alii in qualo pedibus in profluente deculcant, donec auferatur cutis. Alioqui uligo[i] infestat, nec patitur nasci. In sulco repastinato[j] palmi[5] altitudine vicenæ fere acervatim mense Martio:[k] eædem et propagine seruntur: triumphalisque[6 l] talea tantum. Myrti genera[m] omnia in Campania baccis seruntur, Romæ propagine Tarentina. Democritus[n] et alio modo seri docet, grandissimis baccarum tusis leviter, ne grana frangantur, eaque intrita reste circumlini,[7] atque ita seri: parietem fore[o] densitatis, ex quo virgulæ differantur. Sic et spinas sepis causa serunt, tomice[p]

Miller. *ut cupressis, lauris* Harduin. 2. 3. et Franz.—2 Chiffl. *et baccalis et pinus.*—3 Ita codd. Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *siccante* Gronov.—4 Cod. Dalec. *fumo ad serendum;* Vet. Dalec. *ad serendum paratas.* —5 Chiffl. *palmæ.* Mox, Vet. Dalec. *fere acervantur.*—6 Alii ap. Dalec. *triumphali.*—7 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *restem circumlini* Gronov. et al. vett. *reste circumligari* cod. Dalec. Mox,

NOTÆ

[g] *Genera ejus diximus*] Lib. XV. 39.

[h] *Postea quidam fimo*] Sic paulo post fimo diluta macerari semen jubet. In quibusdam libris *fumo*, male.

[i] *Alioqui uligo*] Cuticulæ, quæ baccas vestit, nimius humor erumpere semen inclusum non patitur.

[j] *Repastinato*] Refosso.

[k] *Mense Martio*] Palladius, mense Februario seri jubet, lib. III. sive Februar. tit. 23.

[l] *Triumphalisque*] Laurus triumphalis, de qua cum reliquis generibus XV. 39. talea tantum sive surculo seritur, qui modus est e sex enumeratis quintus.

[m] *Myrti genera*] De his egimus XV. 37.

[n] *Democritus*] Et Florentinus in Geopon. l. XI. cap. de plantatione myrti, p. 310. Οἱ δὲ τῷ σπέρματι προσφάτως ληφθέντι παρατρίψαντες, σειρὰν ἐκ βουτόμου πεπλεγμένην εἰς τάφρον ἐμβάλλουσιν. *Sunt qui baccas lectissimas tundant leviter, restemque e palustri herba tortum, (quam butomum vocant,) circumligent: et sic in fossam injiciunt.*

[o] *Parietem fore*] Sic fore sepem e myrto densissimam, parietis vice: e qua surculi deinde cædi plures possint, qui alio transferantur.

[p] *Tomice*] Hoc est, junceo, lineo, palmeove funiculo, moris, quæ rubi vel spinæ ferunt, suntque nunc seminis vice, circumligato. Palladius in Februario, tit. 24. de Hortis: 'Circa Idus Februarias sepes hortorum ex congesto in funibus spinarum se-

moris spinarum circumlita. Pilas autem [q] laurus et myrti inopia a trimatu tempestivum est transferre. Inter ea quæ semine seruntur, Mago in nucibus [r] operosus est. Amygdala in argilla molli meridiem spectante seri jubet. Gaudere [s] et dura,[8] calidaque terra: in pingui aut humida mori, ac sterilescere. Serendas [t] quam maxime falcatas, et e novella, fimoque diluto maceratas per triduum, aut pridie quam serantur, aqua mulsa. Mucrone [u] defigi, aciem lateris in Aquilonem spectare: ternas simul serendas triangula ratione,[9] palmo inter se distantes: denis diebus [v] adaquari,

Dalec. *seri: sic parietem fore miræ densitatis.*—8 *Gaudere ea dura* cod. Dalec. Mox, in eodem, *et humida mori.* Deinde, Chiffl. *ac sterilescere.*—9 Cod.

NOTÆ

mine facienda est, sicut dictum est cum de munimine loqueremur hortorum.' Nempe lib. I. tit. 34. de locis horti, pomarii, et sepibus. 'Alii spinarum plantas et semina in munitione disponunt. Sed melius erit rubi semina, et spinæ quæ rubus caninus vocatur, matura colligere, et cum farina ervi ex aqua macerata miscere: funes dehinc sparteos veteres hoc genere mixtionis sic inducere, ut intra funes semina recepta serventur usque ad verni temporis initia. Tunc ubi sepes futura est, duos sulcos tribus a se pedibus separatos sesquipedis altitudine faciemus: et per utrosque, funes cum seminibus obruemus levi terra.'

[q] *Pilas autem*] Baccas intelligit laurus ac myrti, tomice sive reste, ut proxime dictum est, in pilæ modum circumlitas, atque ita satas: has, ubi cogit inopia, statim a trimatu ait tempestive transferri. Vide Notas et Emend. num. 9.

[r] *In nucibus*] Amygdalinis, juglandibus, pineisque.

[s] *Gaudere*] Palladius a Magone facit in Januar. lib. II. tit. 15. p. 45. 'Amant,' inquit, 'agrum durum, siccum, calculosum, cœlum calidissimum: et quia mature florere consueverunt, ita statuendæ sunt, ut arbores ad meridiem spectent.'

[t] *Serendas*] Pallad. loc. cit. 'Sed ipsa amygdala ad ponendum, et nova legamus, et grandia. Quæ antequam ponamus, pridie mulsa aqua, ita ut ne nimis maceremus, ne germen extinguat ex multo melle mordacitas. Alii prius fimo liquido per triduum nuces eas macerant; deinde die et nocte esse patiuntur in mulsa, sed quæ suspicionem tantum possit habere dulcedinis.' Sic et Florentinus in Geopon. X. 57. p. 282.

[u] *Mucrone*] In carinæ similitudinem composita amygdala est: carinæ acumen Plinio mucro est: acies lateris, carina ipsa ima, latusque, qua falcis aciem imitatur. Aliter tamen Pallad. loc. cit. tit. 16. p. 47. 'Ponemus nuces transversas, ut latus, id est, carina ipsa figatur in terra: cacumen ipsum, cum ponimus nucem, in Aquilonis partem dirigemus.' Stare a Plinio Damogeron videtur, Geopon. X. 63.

[v] *Denis diebus*] Decimo quoque die. Pallad. loc. cit. tit. 15. p. 45.

donec grandescant. Juglandes nuces porrectæ seruntur commissuris[w] jacentibus. Pineæ nucleis septenis fere in ollas perforatas additis: aut ut laurus,[x] quæ baccis seritur. Citrea grano[y] et propagine: sorba semine,[z] et a radice planta,[a] et avulsione[10] proveniunt. Sed illa in calidis:[b] sorba et in frigidis et humidis.

XII. Natura et plantaria demonstravit, multarum[1] radicibus[c] pullulante sobole densa, et pariente matre, quas enecet.[d] Ejus quippe umbra turba indigesta[2] premitur: ut in lauris,[e] Punicis, platanis, cerasis, prunis. Paucorum in hoc genere rami parcunt soboli, ut ulmorum, palmarumque. Nullis vero tales pulluli[3] [f] proveniunt, nisi quarum

Dalec. *trianguli ratione.*—10 'Lego, *et viviradice planta, aversione.*' Dalec.

CAP. XII. 1 Cod. Dalec. *multis.*—2 Cod. Dalec. *ingesta;* Pintian. *indiga* vel *indigens.*—3 'Vet. *pulli.* Μοσχεύματα, παράβλασται, αὐτομολίαι, παραφυάδες, νεόποδες.' *Dalec.*

NOTÆ

'Cum in seminario amygdala disponimus, si siccitas intercesserit, ter in mense rigemus, et herbis nascentibus circumfodiendo sæpe purgemus.'

[w] *Commissuris*] Qua parte bifores putaminum valvulæ connectuntur.

[x] *Aut ut laurus*] Quæ quemadmodum baccis seratur, dictum est principio cap. hujus.

[y] *Citrea grano*] Palladius in Martio lib. IV. tit. 10. p. 94. 'Mense Martio citri arbor quatuor modis seritur: semine, ramo, talea, clava.... Si granis velis serere, ita facies: Terram in duos pedes fodies, cinerem miscebis,' &c.

[z] *Sorba semine*] Palladius in Januario, tit. 15. 'Mense Januario, Februario, et Martio, locis frigidis.... sorba seruntur egregie, ita ut matura in seminario ipsa poma pangantur... Plantas etiam si quis ponere voluerit, habebit arbitrium... Amat loca humida, montana, et frigidis proxima, et solum pinguissimum,' &c.

[a] *Et a radice planta*] Seu plantis radicis, qui secundus modus e sex recensitis serendi generibus.

[b] *Sed illa in calidis*] Pallad. loc. cit. de citreo: 'Amat terram rarioris naturæ, cœlum calidum, humoremque continuum... Sed si quis hoc genus, ut in regione frigida nutriatur, extorquet, loco vel parietibus munito, vel in meridianam partem verso, disponat hanc arborem,' &c.

[c] *Multarum radicibus*] E multarum arborum radicibus. Secundum serendi genus superius memoratum explanat.

[d] *Quas enecet*] Ramorum opacitate. Virg. Georg. II. 53. 'Necnon et sterilis, quæ stirpibus exit ab imis: Nunc altæ frondes, et rami matris opacant, Crescentique adimunt fœtus, uruntque ferentem.'

[e] *Ut in lauris*] Virgil. Georg. II. 17. 'Pullulat ab radice aliis densissima sylva, Ut cerasis, ulmisque:

radices amore Solis atque imbris in summa tellure spatiantur. Omnia ea non statim moris est in sua locari,[g] sed prius nutrici dari, atque in seminariis adolescere, iterumque migrare. Qui transitus mirum in modum mitigat etiam sylvestres: sive arborum quoque, ut hominum natura, novitatis ac peregrinationis avida est: sive discedentes virus relinquunt, mansuescuntque tractatu, ceu feræ, dum radici[h] avellitur planta.

XIII. Et aliud genus[i] simile natura monstravit, avulsique arboribus stolones vixere. Quo in genere et cum perna[1j] sua avelluntur, partemque aliquam e matris quoque corpore auferunt secum fimbriato[k] corpore. Hoc modo[l] plantantur Punicæ, coryli, mali, sorbi, mespili, fraxini, fici, inprimisque vites. Cotoneum ita satum degenerat. Ex eodem[m] inventum est surculos abscisos serere. Hoc pri-

CAP. XIII. 1 Vet. Dalec. *cum pruna.*—2 Idem codex, *salice.* Mox, cod. Dalec. *seritur jam. Hæ ibi, &c.*

NOTÆ

etiam Parnassia laurus Parva sub ingenti matris se protegit umbra.'

[f] *Tales pulluli*] Stolones. Pullos et Cato vocat c. 51. 'Propagatio pomorum, aliarumque arborum. Ab arbore abs terra pulli qui nascentur, eos in terram deprimito, extollitoque primorem partem, uti radicem capiat,' &c. Nos vulgo, *Rejettons.* Hinc verbum 'pullulare' deductum, quasi pullulos emittere, quod et 'pullulascere' Columella dixit IV. 21.

[g] *In sua locari*] Ita Mss. Reg. Colb. &c. In sua terra, stabili, certa, in qua semper consistant, unde transferri nefas.

[h] *Dum radici*] Dum ei terræ eripitur, ubi radices primum egit.

[i] *Et aliud genus*] Quod ἀπὸ παρασπάδος Theophr. vocat Hist. II. 1. avulsione stolonum, sive a radice, sive a corpore. Quartum id serendi genus supra memoratum. A Virgilio tactum Georg. II. 23. 'Hic plantas tenero abscindens de corpore matrum Deposuit sulcis.'

[j] *Cum perna*] Cum parte corporis, seu matricis, quæ sic avulsa pernæ similitudinem habet. 'Calcem' idem ipse appellat c. 35.

[k] *Fimbriato*] Sive fibrato, hoc est, cum quibusdam radicum fibris. Theophr. Hist. II. 7. ὑπόῤῥιζα.

[l] *Hoc modo*] Theophr. loc. cit.

[m] *Ex eodem*] Ex cotoneo, quod talea quoque et cacumine deciso e ramis, satum provenit. Hinc quintus serendi modus e sex superius laudatis. Theophr. Hist. II. 1. ἀπὸ κλωνός. Virgil. Georg. II. 28. 'Nil radicis egent aliæ; summumque putator Haud dubitat terræ referens mandare cacumen.' Palladius in Februario, tit. de Malo: 'Serunt aliqui cotoneum cacuminibus et talea: sed tardus est in utroque proventus.'

mo[n] sepis causa factum, sambucis, cotoneo, et rubis depactis: mox et culturæ, ut populis, alnis, salici,[2] quæ vel inverso surculo[o] seritur. Jam eæ ibi disponuntur, ubi libeat esse eas. Quamobrem seminarii curam ante convenit dici, quam transeatur ad alia genera.

XIV. Namque ad id[a] præcipuum eligi solum refert,[1] quoniam nutricem[b] indulgentiorem esse, quam matrem, sæpe convenit. Sit ergo[c] siccum, succosumque, bipalio subactum, advenis hospitale, et quam simillimum terræ, in quam transferendæ sint.[2] Ante omnia elapidatum, munitumque ad incursum etiam gallinacei generis: quam minime rimosum, ne penetrans Sol exurat fibras: intervallo[d] sesquipedum seri: nam si inter se contingant, præter[3] alia vitia, etiam verminosa[e] fiunt: ideo sarriri convenit sæpius, herbasque evelli. Præterea semina ipsa fruticantia supputare,[4] ac falcem pati consuescere.

Cato[f] et furcis crates imponi jubet, altitudine hominis,

CAP. XIV. 1 *Namque et hic principio eligi solum refert* Vet. Dalec. *Namque et id præcipuum eligi refert* cod. Dalec.—2 Vet. Dalec. *transferendum sit.* —3 Ita codd. Harduini, Chiffl. et Turneb. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *contingant et noceant* Vet. Dalec. *seri, ne se inter se contingant. Præter* Gronov. et vulgg.—4 Vet. Dalec. *supputari.*—5 Dalec. *quidem.* Cod. Dalec.

NOTÆ

[n] *Hoc primo*] Theophr. de Causis 1. 1.

[o] *Vel inverso surculo*] Ita ut pars acuminatior in terram abdatur: εἰς τἀνάπαλιν τίθεσθαι appellat Theophr. Hist. II. 8.

[a] *Namque ad id*] Seminarium, sive plantarium.

[b] *Quoniam nutricem*] Nutrix ea tellus appellatur cui primum semina committuntur, qualis in seminariis est: mater, in quam translatæ omni deinde ævo degant.

[c] *Sit ergo*] Cato c. 46. p. 38. 'Seminarium ad hunc modum facito: Locum quam optimum, et apertissimum, et stercorosissimum poteris, et quam simillimum genus terræ eæ ubi semina posituris eris,' &c.

[d] *Intervallo*] Cato loc. cit. 'In sesquipedem quoquoversum taleam demittito, opprimitoque pede.'

[e] *Verminosa*] Columella v. 10. 'Si eodem scrobe duas aut tres arbusculas voles constituere, curato ne inter sese contingant; quoniam mutuo contactu aut putrescent aut vermibus interibunt.'

[f] *Cato*] Cap. 48. p. 39. 'Eam terram tabula aut pedibus complanato: furcas circum offigito: eo perticas intendito: eo sarmenta, aut crates ficarias imponito, quæ frigus defendant et Solem: ubi subtus homo ambulare possit, facito.'

ad Solem recipiendum:[g] atque integi culmo ad frigora arcenda: sic pirorum[h] malorumque semina nutriri, sic pineas nuces, sic cupressos[i] semine satas et ipsas. Minimis[j] id granis constat, ut vix perspici quædam[5] possint: non omittendo naturæ miraculo, e tam parvo gigni arbores: tanto majore tritici et hordei grano: ne quis fabam reputet. Quid simile originis[6] suæ habent malorum pirorumque semina? His principiis respuentem secures materiam nasci, indomita ponderibus immensis prela, arbores velis,[k] turribus murisque impellendis arietes? Hæc est naturæ vis, hæc potentia. Super omnia erit, e lacryma nasci aliquid, ut suo loco dicemus.[l] Ergo e cupresso fœmina (mas enim, ut diximus,[m] non gignit) pilulæ collectæ, quibus docui[n] mensibus, siccantur Sole: ruptæque emittunt semen, formicis mire expetitum: ampliato etiam miraculo, tantuli animalis cibo absumi natalem tantarum arborum.[7] Seritur mense[o] Aprili, area æquata[p] cylindris, aut volgiolis,[8] den-

quidam possint. Non omittendum naturæ miraculum, etiam parvo, &c.—6 Cod. Dalec. *originisve.*—7 Cod. Dalec. *natalem arboris.*—8 Chiffl. *vulvoalis.* Mox

NOTÆ

[g] *Solem recipiendum*] Ut cum crates eæ Solem receperint, a satis defendant.

[h] *Sic pirorum*] Cato loc. cit.

[i] *Sic cupressos*] Cato c. 151. p. 180. et 181. 'Semen cupressi quando legi, seri, propagarique oporteat,' &c.

[j] *Minimis*] Varro de Re Rust. I. 40. 'Quædam ad oriendum sunt usque adeo parva, ut sint obscura, ut cupressi. Non enim galbuli qui nascuntur, tanquam pilæ parvæ corticiæ, id semen: sed in his intus primigenia semina dedit natura.' Habet eadem Theophr. de Causis I. 5. p. 203.

[k] *Arbores velis*] Arbores pro malis dixit, e quibus antennæ et vela pendent.

[l] *Suo loco dicemus*] Ut de hippomelino XIX. 48. de lilio XXI. 11.

[m] *Ut diximus*] Lib. XVI. c. 47.

[n] *Quibus docui*] Nempe c. 11. hoc est, mense Januario Februarioque.

[o] *Seritur mense*] Per ver seri Cato ait loc. cit. 'Semen cupressi Tarentinæ per ver legi oportet: maturum est ubi hordeum flavescit. Semen ubi legeris, in Sole ponito: id purgato, id aridum condito . . . . . Per ver serito in loco ubi terra tenerrima erit, quam pullam vocant,' &c.

[p] *Area æquata*] Complanato solo vel cylindro, vel pavicula. Columella in Hortulo lib. X. 'Ocyma comprimite, et gravibus densate cylindris.' Cylindrus columna est lapidea rotatilis, qua rei rusticæ scriptores aream æquari jubent. A voluhilitate nomen accepit: κυλινδεῖν enim

sum:[q] terraque cribris supercernitur pollicis crassitudine. Contra immane pondus attollere se non valet, torqueturque[9] sub terra. Ob hoc pavitur[10 r] vestigiis. Leniter rigatur a Solis occasu in trinis diebus,[s] ut æqualiter bibat, donec erumpant. Differuntur[11 t] post annum dodrantali filo, custodita temperie, ut viridi cœlo[u] serantur, ac sine aura. Mirumque dictu, periculum eo tantum die est, si roravit quantulumcumque imbrem, aut si afflavit.[12] De reliquo tutæ sunt perpetua securitate, aquasque odere.[13 v] Et zizipha[w] grano seruntur mense Aprili. Tuberes[x] me-

in eodem, *superinseritur*. Dalec. legit, *superincernitur*.—9 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. et recentt. *retorquetur* Gronov. et al. vett.—10 Ita codd. Dalec. Harduin. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *paratur* Gronov. et al. vett.—11 *Disseruntur* Vet. Dalec.—12 Ita codd. Regg. Brot. 1. 2. *si roravit quantulacumque imbres, aut si adflavit* Chiffl. *si roraverit q. imbrem, aut si afflaverit* edd. ante Brotier.—13 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. et recentt. *aquas postea odere* Gronov. et edd. vett.

NOTÆ

volvere est. Simile instrumentum pavicula est. Utrumque a Catone copulatur c. 129. 'Ubi bene comminuta terra fuerit, cylindro aut pavicula coæquato.' Quamobrem *volgiolis*, vel uti in Mss. scribitur, Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. &c. *vulgioalis*, de pavicula accipiendum putamus.

[q] *Densum*] Cato c. 151. 'Semen serito crebrum, ita ut linum seri solet. Eo cribro terram incernito: dimidiatum digitum terram altam succernito.'

[r] *Ob hoc pavitur*] Complanatur pedibus, non rursum cylindro æquatur. Vide Notas et Emend. num. 10.

[s] *In trinis diebus*] Tertio quoque die, ut c. 11. 'denis diebus,' pro decimo quoque die.

[t] *Differuntur*] Ita etiam Mss. Transferuntur, inquit, post annum, cum jam caule sunt dodrantali, seu pollicum novem. Filum cupressi tenerum caudicem vocare videtur, uti in asparago cymam Columella lib. XI. c. ult. stylum vocat. Et in Hortulo lib. X. 'Et asparagi corruda simillima filo.' Vel potius transferri ait in cupresseta post annum, ita ut intervallum dodrantale servetur inter eas, ut de ulmis dicetur c. seq. quod verius arbitramur.

[u] *Ut viridi cœlo*] Sudo ac sereno, et a nubibus ita puro ut viride appareat.

[v] *Aquasque odere*] Plinius XVI. 31. 'Aquas odere cupressi.' Et Theophr. Hist. II. 8.

[w] *Et zizipha*] Pallad. in Aprili, tit. 4. 'Locis calidis Aprili mense ziziphum conseremus, frigidis vero Maio vel Junio. Amat loca calida, aprica. Seritur ossibus,' &c. Grana Plinio, Palladio ossa sunt.

[x] *Tuberes*] Pallad. lib. II. in Januar. tit. 16. p. 47. 'Hoc mense tuberes inseruntur cydoneo.' Et lib. X. in Septembri, tit. de pomis. 'Mense Januario ultimo, vel Febru-

lius inseruntur in pruno sylvestri, et malo cotoneo, et in calabrice: ea est spina sylvestris. Quæcumque [y] optime et myxas [14] recipit, utiliter et sorbos.[z]

(XI.) Plantas ex seminario transferre in aliud,[15] [a] priusquam suo loco ponantur, operose præcipi arbitror, liceat translatione folia latiora fieri spondeant.

XV. Ulmorum,[b] priusquam foliis [1] vestiantur, samara colligenda est circa Martias Kalend. cum flavescere incipit. Deinde biduo in umbra siccata serenda, densa in refracto,[2] [c] terra super minutatim cribrata, crassitudine [d] quæ in cupressis. Pluviæ si non adjuvent, rigandum.[3] [e] Deferendæ [4] [f] ex arearum venis post annum [g] in ulmaria, inter-

—14 Vet. Dalec. *silvestris quæcumque. Optima ea myxas.*—15 Cod. Dalec. *transferre alibi.*

CAP. XV. 1 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *folio* Gronov. et vulgg.—2 Margo edd. Dalec. et Gronov. *in areis factis*, e Colum.—3 Vet. Dalec. *riganda.*—4 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd.

NOTÆ

ario, tuberum surculus mirabiliter proficit cydoneo insitus. Inseritur autem malis omnibus, et piris, et prunis, et calabrici, melius trunco fisso, quam cortice,' &c.

[y] *Quæcumque*] Cuilibet spinæ apte inseruntur myxæ. Pallad. lib. III. in Februar. tit. 25. p. 78. 'Myxæ inseruntur mense Martio sorbis, vel spinis.'

[z] *Et sorbos*] Saltem spina alba. Pallad. lib. II. in Januar. tit. 15. pag. 45. 'Mense Aprili sorba inseruntur in se, in cydoneo, in spina alba, vel trunco, vel cortice.'

[a] *Transferre in aliud*] In alterum seminarium.

[b] *Ulmorum*] Descripsit hæc Plinius a Columella v. 6. p. 184. et seqq. 'Sameram deinde, quæ jam rubicundi coloris erit, et compluribus insolata diebus, ut aliquem tamen succum et lentorem habeat, injiciemus areis, et eas totas seminibus spisse contegemus; atque ita cribro putrem terram duos alte digitos incernemus, et modice rigabimus,' &c. Digna sunt cetera, quæ legantur: longiora, quam ut exscribi hic oporteat.

[c] *In refracto*] Hoc est, in terra bipalio pastinata, diligenter occata, et resoluta, et in aream demum composita. His enim verbis Columella vim ejus verbi explanat, loc. cit.

[d] *Crassitudine*] Pollicari, ut dictum est c. sup. in cupressis.

[e] *Rigandum*] Columella loc. cit. 'Æstate deinde, prius quam Sol oriatur, aut ad vesperum, conspergi potius, quam rigari debent.'

[f] *Deferendæ*] Ex areolis ubi crevere, et sulcis iis, in aliud seminarium post annum transferendæ, ut de cupressis dictum est, sup. cap. 'Venas arearum' vocat areas ipsas longo tractu ductas. Sic venas in metallis dicimus. Ita porro Mss. Reg. Colb. &c. non *disserendæ*. Ulmarium Galli

vallo pedali [5] [h] in quamque partem. Maritas ulmos [i] autumno serere utilius, quia carent semine: nam eæ e plantis [6] seruntur. In arbustum [j] quinquennes sub Urbe [k] transferunt,[7] aut (ut quibusdam placet) quæ vicenum pedum esse cœperunt. Sulco, qui novenarius [8] [l] dicitur, altitudine pedum trium, pari latitudine, et eo amplius, circa positas,[m] pedes terni undique e solido adaggerantur. Arulas id vocant in Campania. Intervalla [n] ex loci natura sumuntur. Rariores [9] [o] serendas in campestribus convenit. Populos et fraxinos, quia festinantius germinant, disponi quoque maturius convenit, hoc est, ab Idibus Febr. plantis et ipsas nascen-

Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Differendæ* Gronov. et vulgg.—5 Margo edd. Dalec. et Gronov. *sesquipedali*, e Colum. Mox, *unamquamque partem* Gronov. et al. ante Harduinum, qui e codd. suis et Chiffl. lectionem nostram recepit. —6 Chiffl. *quia carente semine, non ut e plantis;* cod. Dalec. *quia carentes semine, nudis e plantis.*—7 Chiffl. *transferuntur.*—8 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *noverarius* Gronov. et vulgg. '*novenarius* Vet. id est, pedes novem a vicino distans, aut in quo pedes novem a se invicem dissitæ arbores ponuntur.' *Dalec.*—9 *Aridiores* Gronov. et al. ante Harduin.—10 Ita codd. Har-

NOTÆ

vocant *une ormaye*, locum ulmis consitum.

[g] *Post annum*] Columella loc. cit. 'Cum ternum pedum plantæ fuerint, in aliud seminarium transferri debent.'

[h] *Pedali*] Columella: 'Oportebit non maximos scrobiculos sesquipede inter se distantes fodere.'

[i] *Maritas ulmos*] Quis vites aptius maritantur, ut sunt ulmi Atiniæ, quæ excelsissimæ, ut dictum est cap. 29. lib. XVI. Columella loc. cit. p. 185. 'Possunt etiam collectæ cum stirpibus plantæ eadem ratione disponi: quod in Atinia ulmo fieri necesse est, quæ non seritur e samera. Sed hæc ulmus autumni tempore melius quam vere disponitur,' &c. Has plantis radicum seri dictum est, XVI. 29.

[j] *In arbustum*] Arbustum locus est arboribus consitus ad sustinendas vites: qui et arbustivus idcirco locus Columellæ dicitur III. 13. unde et arbustiva vitis.

[k] *Sub Urbe*] In agro Romano.

[l] *Qui novenarius*] Novenum pedum ambitu; cum sit latitudine, ternum. Columella V. 6. 'Igitur in resoluta terra ternum pedum quoquoversus faciendi scrobes: at in densa, sulci ejusdem altitudinis, qui arbores recipiant, præparandi.'

[m] *Circa positas*] Circa arbores novissime translatas terra adaggeratur e vicino solo atque sulco. Hunc aggerem Campani arulam vocant, quasi brevem humilemque aram.

[n] *Intervalla*] Arborum inter se distantia.

[o] *Rariores*] Laxius serendæ. Vide Notas et Emend. num. 11.

tes. In disponendis arboribus, arbustisque ac vineis, quincuncialis[p] ordinum ratio vulgata et necessaria, non perflatu[q] modo utilis, verum et aspectu grata, quoquo[10] modo intueare, in ordinem se porrigente versu. Populis[11] eadem[r] ratio semine, qua ulmos serendi: transferendi quoque e seminariis eadem et sylvis.

XVI. Ante omnia[a] igitur in similem transferri terram, aut meliorem oportet. Nec e tepidis[1] [b] aut præcocibus in frigidos aut serotinos situs, ut neque ex his in illos. Præfodere scrobes ante (si fieri posset) tanto prius, donec pingui cespite obducantur. Mago ante annum[c] jubet,[2] ut Solem pluviasque combibant, aut si id conditio largita non sit, ignes in medio fieri ante menses duos, nec nisi post imbres in his seri. Altitudinem eorum in argilloso, aut duro solo, trium cubitorum esse in quamque partem:[3] in pronis[d] palmo am-

duini, Dalec. et Chiffl. *quocumque* Gronov. et vulgg.—11 'Lego, *Opulis*, quarum meminit Colum. in ulmario, nusquam populi facta mentione.' *Dalec.*

Cap. XVI. 1 Chiffl. *Nec ex tepidis.*—2 Cod. Dalec. *annum fieri jubet.* Mox

NOTÆ

[p] *Quincuncialis*] Quincuncialis figura, sive quincunx, ita dicebatur a figura quinti numeri, V, quam singuli trianguli exprimunt; fuitque maxime commendata in disponendis arboribus ab antiquis rei rusticæ magistris. *En échiquier.*

QUINCUNX.

o o o o o
o o o o
o o o o o
o o o o
o o o o o

[q] *Non perflatu*] Ventorum flatui admittendo aptior.

[r] *Populis eadem*] Forte legendum *opulis*, ex Colum. v. 5. Populi enim aut nullum aut rarissime semen ferunt. Vitem vero maxime opulus videtur alere, deinde ulmus, post etiam fraxinus, inquit Colum.

[a] *Ante omnia*] Columella de Arbor. c. 20. et III. 9. Virgilius quoque Georg. II. 265. et Geopon. Auctor II. 46. p. 81.

[b] *Nec e tepidis*] Uti fere 'neque homini ex salubri loco in gravem, neque ex gravi in salubrem, transitus satis tutus est,' inquit Celsus I. 3.

[c] *Mago ante annum*] Et Columella v. 10. et de Arboribus c. 19. 'Ante annum, quam pomaria disponere voles, scrobes fodito: ita Sole pluviaque macerabuntur: et quod posueris cito comprehendet. Sed si quo anno scrobes feceris, etiam semina ponere voles, minimum ante duos menses fodito scrobes, postea stramentis eos completo et incendito.'

[d] *In pronis*] In locis declivibus. Vide Notas et Emend. num. 12.

plius; et ubique caminata[e] fossura ore compressiore sint. Nigra vero terra duo cubita, et palmum, quadratis angulis.[a] Eadem mensura Græci auctores consentiunt, non altiores quino semipede[f] esse debere, nec latiores duobus pedibus. Nusquam vero[g] sesquipede minus altos, quoniam in humido[h] solo ad vicina aquæ perveniat.[4]

Cato:[i] 'Si locus aquosus sit, inquit, latos pedes ternos in faucibus, imosque palmum et pedem,[b] altitudine quatuor pedum: eos lapide consterni,[j] aut si non sit, perticis salignis viridibus: si neque eæ sint, sarmentis: ita ut in altitudinem[k] semipedem[5] trahantur.' Nobis adjiciendum vide-

[a] *Ubi vero terra nigra fuerit, ibi scrobes fient alti cubita duo, et palmum, et erunt quadrati.*

[b] *Lati sint scrobes ternos pedes in summa sui parte, in ima palmum et pedem.*

in eodem codice, *aut si condit.*—3 'Ita quidem libri omnes scripti et editi. Videtur tamen, ut conjecit eruditus Petavius, emendandum: *altitudinem eorum in argilloso, aut duro solo, trium cubitorum, et duorum pedum latitudinem esse in quamque partem.* Aliter quis intelliget fossuras illas esse ore compressiores; et mensuram cum Græcis auctoribus consentire?' *Brotier.* Mox, Vet. Dalec. *in pruinis;* Gronov. *in prunis;* al. *inprimis.* Paulo post, Vet. Dalec. *et ubique camerata;* alii, *et ubique cacuminata.* Vid. Colum. v. 10.—4 Dalec. *quamvis in h. s. ad v. a. perveniant.*—5 Vet. Dalec. *altitudinem semipe-*

NOTÆ

[e] *Caminata*] In modum fornacis, fornicisve arcuata fossura, angusto ore, latiore fundo. Columella v. 10. 'Scrobs clibano similis fiat, cujus imum summo patentius est, ut laxius radices vagentur, ac minus frigoris hyeme, minusque æstate vaporis per angustum os penetret: etiam ut clivosis locis terra, quæ in eum congesta est, a pluviis non abluatur.' Quæ totidem fere verbis repetit de Arbor. c. 19. Plinius supra c. 4. 'Puteis ore angustatis intus spatiante vena.'

[f] *Quino semipede*] Hoc est, duobus integris pedibus et semisse. Vide Notas et Emend. num. 13.

[g] *Nusquam vero*] Vide Notas et Emend. num. 14.

[h] *Quoniam in humido*] Si nempe ultra sesquipedem fodias. Vide Notas et Emend. num. 15.

[i] *Cato*] Cap. 43. p. 37. cui titulus est, 'Vites et oleæ quomodo infodiantur.' 'Sulcos, si locus aquosus erit, alveatos esse oportet, latos summos pedestres, altos pedes quatuor, infimum latum pedem unum et palmum. Eos lapide consternito. Si lapis non erit, perticis saligneis viridibus quoquoversus collatis consternito. Si pertica non erit, sarmentis colligatis itidem facito.'

[j] *Eos lapide consterni*] Ut aquæ pluviæ ibi receptæ, detentæque, temporibus siccis refrigerandæ arbori sufficere possint: atque ob eam causam alii sarmenta substernunt, &c. Ita Theophr. de Causis III. 5. p. 268. et 269.

[k] *Ita ut in altitudinem*] Ita ut sar-

tur ex prædicta arborum natura, ut altius demittantur ea quæ summa tellure gaudent, tanquam fraxinus, olea. Hæc et similia quaternos pedes oportet demitti. Ceteris sat est, si altitudinis pedes ternos effecerint. Excide,[1] inquit, radicem istam, Papirius Cursor imperator. Ad terrorem Prænestinorum prætoris, destringi secures[6] jussit. Est innoxium[m] abradi partes,[7] quæ se nudaverint. Testas, aliqui lapides[n] rotundos subjici malunt, qui et contineant[o] humorem, et transmittant:[8] non item planos facere, et a terreno arcere radicem existimantes.[c] Glarea substrata inter utramque sententiam fuerit.

Arborem nec minorem bima, nec majorem trima transferri quidam præcipiunt: alii, cum annum impleat. Cato[p] crassiorem quinque digitis. Non omisisset[q] idem,

[c] *Existimant enim planos lapides non idem præstare: ac præterea arcere radicem, ne terræ adhærescat.*

---

dis; codd. Dalec. et Chiffl. *altitudine semipede.*—6 'Livius lib. IX. *prætoris distringi securim in se putantis.* Lipsius: *prætoris. Distringi securius, sed in abr.*' Dalec. Codd. Dalec. et Chiffl. *adradi* pro *abradi.* Gronov. et al. ante Harduin. *Prætoris. Destringi securius se teste, innoxium abradi partes, quæ se nudaverint terra. Alioqui lapides, &c.*—8 Margo edd. Dalec. et Gronov. *qui haud cont. hum. sed transmittant,* e Theophr. de Caus. Plant. III. 7. Dalec. *qui*

NOTÆ

menta semipedis altitudine extent. Hoc illud est quod ait Columella de Arboribus c. 20. 'Cum semina depones, dextra ac sinistra singulis, usque in imum scrobem, fasciculos sarmentorum brachii humani crassitudine deponito: ita ut supra terram paululum extent: per quos æstate parvo labore aquam radicibus subministres.'

[1] *Excide*] Aurel. Victor de Viris illustr. c. 31. 'L. Papirius Cursor (a velocitate) . . . comis et jocorum studiosus, cum Prænestinum Prætorem gravissime increpuisset: Expedi, inquit, lictor, secures. Et cum eum metu mortis attonitum vidisset, incommodam ambulantibus radicem excidi jussit.' Refert idem Livius lib. IX. p. 157.

[m] *Est innoxium*] Subintellige, est nempe innoxium radices excidere, quæ se terra nudaverint. Hoc a Theophr. de Causis III. 11. p. 275. In quibusdam Mss. *adradi.*

[n] *Testas, aliqui lapides*] Vide Notas et Emend. num. 16.

[o] *Qui et contineant*] Qui et quantum satis est contineant; et quod abundat, lente transmittant.

[p] *Cato*] Cap. 28. 'Posthæc arbores crassiores digitis quinque quæ erunt, eas præcisas serito,' &c.

[q] *Non omisisset*] Dum plurimum Catoni tribuit, gravissimorum scriptorum auctoritati detrahit, qui ita

si attineret, meridianam cœli partem signare in cortice, ut translata in iisdem et assuetis statueretur horis:[9] ne Aquiloniæ meridianis oppositæ Solibus finderentur, et algerent meridianæ Aquilonibus. Quod e diverso[r] affectant etiam quidam in vite, ficoque, permutantes in contrarium. Densiores enim folio[10] ita fieri, magisque protegere fructum, et minus amittere: ficumque sic etiam scansilem[11 s] fieri. Plerique id demum cavent, ut plaga deputati cacuminis meridiem spectet, ignari[t] fissuris nimii vaporis opponi. Id quidem in horam diei[u] quintam vel octavam spectare maluerim. Æque latet non negligendum, ne radices mora inarescant,[d v] neve a Septemtrionibus, aut ab ea parte cœli

[d] *Ne diuturniore mora jaceant humi semina cum radicibus, et radices interim inarescant.*

et c. h. et transmittant, non autem plane facere, hos a terreno.—9 Alii ap. Dalec. *oris.*—10 *Densiora enim folia* cod. Dalec.—11 Vet. Dalec. *fertilem.* Εὐβατό-

NOTÆ

censuerunt facto opus esse. Theophr. Histor. II. 7. et Virgil. Georg. II. 269. ‘ Quinetiam cœli regionem in cortice signant: Ut quo quæque modo steterit, qua parte calores Austrinos tulerit, qua terga obverterit axi, Restituant: adeo in teneris assuescere multum est.’ Quod imitatus deinde Columella v. 6. pag. 188. ‘ Hanc observationem,’ inquit, ‘ non solum in vitium positione, sed in ulmorum, ceterarumque arborum præcipio: uti cum de seminario eximuntur, rubrica notetur una pars, quæ nos admoneat, ne aliter arbores constituamus quam quemadmodum in seminario steterint. Plurimum enim refert ut eam partem cœli spectent, cui ab tenero consueverunt.’

[r] *Quod e diverso*] Theophr. Hist. II. 8. Græca sunt ejuscemodi: Συμβαίνειν δὲ τοῦτό φασι καὶ ἐπὶ τῆς συκῆς. οὐ γὰρ ἀποβάλλειν ἀνάπαλιν φυτευθεῖσαν· ἔτι δὲ εὐβατοτέραν γίνεσθαι, κ. τ. λ. *Hoc idem fieri in fico aiunt: nam si in contrarium permutata seratur, fructum non amittere, scansilemque fieri pronuntiant.* Verum permutari in contrarium non idem Theophrasto, ac Plinio est: illi est inverso surculo seri, ut de salice diximus c. 13. Isti, latus arboris aversum ab ea cœli parte statuere, cui prius adversum erat.

[s] *Scansilem*] Εὐβατοτέραν γίνεσθαι, Theophr. loc. cit. Scansilis arbor dicitur, quæ assurgit, ut scandi facile possit: contra δύσβατος, *inaccessa.*

[t] *Ignari*] Non intelligunt vel sic opponi nimio calori, quo finditur cortex.

[u] *In horam diei*] Hoc est, in eam cœli regionem obverti maluerim, ubi Sol, cum undecima est, vel post meridiem secunda, stare videtur. Sic enim horas partiebantur antiqui, ut sexta in meridiem caderet. Vide quæ diximus in Notis et Emend. ad lib. VI. num. 119.

usque ad exortum brumalem vento flante effodiantur arbores, aut certe non adversæ [12] iis ventis radices præbeantur: propter quod emoriuntur, ignaris causæ agricolis. Cato omnes [w] ventos, et imbrem quoque, in tota translatione damnat. Et ad hæc proderit [13] quam plurimum terræ, in qua vixerint, radicibus cohærere, ac totas cespite circumligari: cum ob id Cato [x] in corbibus transferri jubeat, proculdubio utilissime. Idem [y] summam [14] terram contentus est subdi. Quidam Punicis [z] malis substrato lapide non rumpi pomum in arboribus tradunt. Radices inflexas [a] poni melius. Arborem ipsam ita locari, ut media sit totius scrobis, necessarium. Ficus, si in scilla [15] [b] (bulborum hoc

τερον, pro εὐβλαστότερον legit Plinius apud Theophr.—12 Vet. Dalec. *obversæ*.—13 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Et hoc proderit* Gronov. et vulgg.—14 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. ex codd. *quia ob id, &c. jubet. Proculdubio utilissime quidam summam* Vet. Dalec. *cum ob id, &c, jubeat. Proculdubio utilissime quidam summam* Gronov. et edd. vett. *quidem summam* cod. Dalec.—15 Ita Vet. Dalec. Harduin. 1. 2. 3. Mil-

NOTÆ

[v] *Inarescant*] Ut de vite dicturi sumus c. 35.

[w] *Cato omnes*] Cap. 28. p. 27. 'Caveto autem ne cum ventus siet, aut imber, effodias, aut seras: nam id maxime cavendum est.'

[x] *Cum ob id Cato*] Loco cit. 'Oleas, ulmos, ficos, poma, vites, pinos, cupressos cum seres, bene cum radicibus eximito cum terra sua quamplurima: circumligatoque uti ferre possis: in alveo aut in corbula ferri jubeto.'

[y] *Idem*] Loco cit. 'In scrobe cum pones, summam terram subdito: postea operito terra,' &c. Sic etiam Columella v. 6. 'Arbores ita conserendæ sunt, ut summam terram, quæ aratro subacta sit, semipedem alte substernamus, radices omnes explicemus, et depositas stercoremus, ut ego existimo: si minus, terra subacta operiamus,' &c.

[z] *Quidam Punicis*] Palladius l. IV. in Martio, tit. 10. p. 92. 'Qui in scrobe deponit, si tres lapillos in ipsa radice constituat, providebit ne poma findantur.' Et ante eum Colum. v. 10. p. 201. 'Mala Punica, ne in arbore rumpantur, remedio sunt lapides tres,' &c.

[a] *Radices inflexas*] Leviter flexas. Sic alibi, ut notavimus, 'insectum' pro secto dixit. Falluntur enim qui *inflexas* nove ab eo dictum putant, quasi *non flexas*: etsi Theophrasti auctoritate tueri id omni ope nituntur, ex Hist. II. 7. Tutior in hoc negotio agricolarum fides, quam eruditorum conjecturæ.

[b] *Ficus, si in scilla*] Theophr. Hist. II. 7. Ἡ συκῆ δὲ, ἐὰν ἐν σκίλλῃ φυτευθῇ, θᾶττον παραγίνεται, καὶ ἧττον ὑπὸ σκωλήκων κατεσθίεται. *Ficus, si in scilla seratur, ocyus crescit, minusque a vermibus infestatur.* Palladius in Mar-

genus est) seratur, ocyssime ferre traditur pomum, neque vermiculationi obnoxium: quo vitio carent[16] [c] reliqua poma similiter sata. Radicum ejus magnam adhibendam curam, ut exemtas appareat, non evulsas, quis dubitet? Qua ratione et reliqua confessa omittimus:[17] sicuti terram circa radices fistucato[d] spissandam, quod Cato[e] primum in ea re esse censet: plagam quoque a trunco[18] [f] oblini fimo, et foliis præligari præcipiens.

XVII. (XII.) Hujus loci pars est ad intervalla pertinens. Quidam[1] Punicas,[g] et myrtos, et lauros densiores seri jusserunt, in pedibus tamen novenis. Malos amplius[h] paulo, vel magis[2] etiam piros, magisque amygdalas, et ficus: quod optime dijudicabit ramorum amplitudinis ratio, locorumque, et umbræ cujusque arboris: quoniam has[3] quoque observari oportet. Breves sunt, quamvis magnarum arborum, quæ in orbem ramos circinent,[4] ut in malis, pirisque. Eædem enormes cerasis, lauris.

ler. et Bipont. *si scilla* edd. vett. Gronov. et Franz. *si prope scillam* margo edd. Dalec. e Theophr.—16 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. et recentt. *quo vitio non carent* Gronov. et vulgg. Mox, *dissimiliter sata* Vet. Dalec.—17 Cod. Dalec. *confessa nos omittit.*—18 Vet. Dalec. *in trunco.*

CAP. XVII. 1 Margo edd. Dalec. et Gronov. *Quidem.*—2 Cod. Dalec. *et magis.*—3 Vet. Dalec. *hanc;* alii vett. ap. Dalec. *hæc.*—4 Dalec. *circinant.*

NOTÆ

tio, tit. de ficu: 'Aliqui multum prodesse confirmant, ut generosiora poma producat, si plantam fici diviso squillæ bulbo intersitam, strictamque vinculis collocemus.' Didymus quoque in Geopon. x. 46. p. 276. Latini veteres 'squillam' pro 'scilla' scripsere. De scilla dicemus XIX. 30.

[c] *Quo vitio carent*] Vide Notas et Emend. num. 17.

[d] *Fistucato*] Fistucatione. Fistuca, machina est utrimque ansata, qua pavitores utuntur, ut pavimenta magna vi in terram adigantur. Pavitores Galli vocant, *Hie, ou Demoiselle.*

[e] *Quod Cato*] Cap. 28. 'Oleas, ulmos, ficos, ... in scrobe cum pones ... Operito terra radicibus fini, deinde calcato pedibus bene, deinde fistucis, vectibusque calcato, quam optime poteris. Id erit ei rei primum. Post hæc arbores crassiores digitis quinque quæ erunt, eas præcisas serito, oblinitoque fimo summas, et foliis alligato.'

[f] *A trunco*] A summo trunco, ubi plaga deputati cacuminis.

[g] *Quidam Punicas, &c.*] Hæc Plinius a Theophr. Hist. II. 7. et ubi prolixius multo tractantur de Causis III. 8. p. 272.

[h] *Malos amplius*] Theophr. locis citatis.

XVIII. Jam quædam umbrarum proprietas. Juglandium gravis[i] et noxia, etiam capiti humano, omnibusque juxta satis. Necat gramina[i j] et pinus: sed ventis utraque resistit, qua jam[k] et protecta vinearum ratione egent. Stillicidia pinus, quercus, ilicis, ponderosissima. Nullum cupressi,[l] umbra minima, et in se convoluta. Ficorum levis,[2 m] quamvis sparsa: ideoque inter vineas seri non vetantur. Ulmorum lenis,[3] etiam nutriens, quacumque opacat. Attico[n] hæc quoque videtur[4] e gravissimis: nec dubito, si emittantur in ramos. Constrictæ[o] quidem ullius[5] noxiam esse non arbitror. Jucunda et platani, quanquam crassa: licet gramini[p] credere non soli, haud alia lætius operiente toros. Populo nulla ludentibus foliis: pinguis alno, sed pascens sata. Vitis sibi sufficit, mobili folio, jactatuque crebro Solem umbra temperans,

CAP. XVIII. 1 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *Necat germina* Gronov. et vett. Mox, alii ap. Dalec. *sed quoniam ventis utr. resist. et projectu earum vineas tegunt.* Alii ap. eund. *vinearum sationem tegunt.* Gronov. et al. ante Harduin. *resistit, quoniam et protecta.* Cod. Dalec. *projecta.*—2 Codd. Dalec. et Chiffl. *lenis.* Mox, Vet. Dalec. *non vetatur.*—3 Ita ex codd. Harduin. et recentt. *Ulmorum levis* Gronov. et vulgg. Mox, Vet. Dalec. *quæcumque opacat.*—4 Chiffl. *videntur.*—5 *Constr.*

NOTÆ

[i] *Juglandium gravis*] Nervorum afferre solutionem (paralysin vocant) scribit Aldrovandus. Grevinus de Venen. II. 22. refrigerationem membrorum, maximumque ac diuturnum capitis dolorem: somnia dura, defluviumque capillorum, Marcellus Donat. Hist. Med. Mirab. I. 1.

[j] *Necat gramina*] Dissidere videtur a Plinio nostro Palladius lib. XII. in Novemb. tit. 7. p. 165. cap. de pinu: 'Pinus creditur prodesse omnibus, quæ sub ea seruntur:' plantis fortasse robustioribus, lauro, myrto, non gramini.

[k] *Qua jam*] Quo genere arborum ideo jam protecta vinearum egent: hoc est, et earum propterea arborum oppositu vineæ jam percommode proteguntur. Vide Notas et Emend. num. 18.

[l] *Nullum cupressi*] Fœminæ nimirum, quæ in metam fastigatur, ut dictum est XVI. 60. Hæc nullum mittit stillicidium.

[m] *Ficorum levis*] Umbra.

[n] *Attico*] Julio Attico, de quo in Auctorum Indice.

[o] *Constrictæ*] Cui arbori compactiores rami sunt, hujus umbra gravis non est.

[p] *Licet gramini*] Quam sit umbra platani jucunda vel ex gramine intelligimus, quod sub nulla alia arbore tam læte provenit: nulla alia arbos felicius operit graminum et herbarum toros.

eodem gravi[q] protegens in imbre.[6] Omnium fere levis umbra, quorum pediculi longi. Non fastidienda hæc quoque scientia, atque non in ultimis ponenda, quando quibusque satis umbra aut nutrix aut noverca est. Juglandium[7] quidem, pinorumque, et picearum, et abietis, quæcumque attigere, non dubie venenum est.

XIX. Stillicidii brevis definitio est. Omnium quæ projectu[a] frondis ita defenduntur,[1] ut per ipsas[2] non defluant imbres, stilla sæva est. Ergo plurimum[b] intererit hac inquisitione[3] terra in qua seremus, in quantum arbores quasque alat. Jam per se colles[c] minora quærunt intervalla. Ventosis locis crebriores seri conducit. Olea tamen[d] maximo intervallo, de qua Catonis Italica[e] sententia est: 'in XXV. pedibus minimum, plurimum XXX. seri.' Sed hoc variatur locorum natura. Non alia major in Bætica arbor. In Africa vero (fides penes auctores erit) milliarias vocari multas narrant a pondere olei, quod ferant annuo proventu. Ideo LXXV. pedes Mago[f] inter-

quidem ulmi cod. Dalec. *Districtæ quidem illius* Vet. Dalec.—6 Dalec. *prot. se ab imbre.*—7 *Juglandum* cod. Dalec.

CAP. XIX. 1 Vet. Dalec. *diffunditur.*—2 Dalec. *ipsam*, sub. 'frondem.' —3 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *in*

NOTÆ

[q] *Eodem gravi*] Eodem folio in gravi imbre se vitis protegit.

[a] *Omnium quæ projectu*] Exemplum statuit Palladius lib. II. in Januar. tit. 16. p. 47. in nuce juglande: 'Desiderat intervalla majora,' inquit, 'pro arboris magnitudine, quia stillicidiis foliorum suorum, proximis, vel sui generis, nocebit arboribus.' In quibusdam libris perperam *diffunduntur*. Defenduntur projectu frondis arbores eæ, quarum per folia non perpluit, nec madefit imbre aut ipsius arboris corpus caudexve, aut circumjecta tellus.

[b] *Ergo plurimum*] Plurimum interest in hac inquisitione prospicere quodnam genus arborum ea terra alat, in qua serere quidpiam aliud libuerit.

[c] *Jam per se colles*] Locis montuosis intervalla breviora quam planis relinquenda sunt: montibus enim minus radices et comæ augescunt, inquit Theophr. de Causis III. 8. p. 273. Ἐν γὰρ τοῖς ὀρεινοῖς ἐλάττους (ἀποστάσεις) ἢ ἐν τοῖς πεδινοῖς· ἐπ' ἔλαττον γὰρ αἵ τε ῥίζαι προαύξονται, καὶ ἡ κόμη.

[d] *Olea tamen*] Vide Colum. V. 9. p. 198.

[e] *Catonis Italica*] Hoc est, pro cœli solique Italici ratione. Vide Notas et Emend. num. 19.

[f] *LXXV. pedes Mago*] Et ex Magone Columella, loc. cit.

vallo dedit undique: aut in macro solo, ac duro,[4] atque ventoso, cum minimum XLV. Bætica quidem uberrimas messes inter oleas metit. Illam inscientiam[5] pudendam esse conveniet, adultas interlucare[6 g] justo plus, et in senectam præcipitare, aut (plerumque ipsis qui posuere, coarguentibus imperitiam suam) totas excidere. Nihil est[h] fœdius agricolis quam gestæ rei pœnitentia, multo jam ut præstet laxitate delinquere.[a 7]

XX. (XIII.) Quædam autem[i] natura tarde crescunt, et inprimis semine tantum nascentia, et longo ævo durantia. At quæ cito[j] occidunt, velocia sunt, ut ficus, Punica, prunus, malus, pirus,[1 k] myrtus, salix: et tamen antece-

[a] *Ut jam multo satius sit initio peccasse, positis laxius olearum ordinibus.*

quæstione Gronov. et Vulgg.—4 Ita ex codd. Harduin. et recentt. *etiam in macro solo, ac duro* edd. vett. et Gronov. *ast in macro solo, ac duro* cod. Dalec. *aut in macro solo, ac duro* Pintian.—5 Ita ex codd. Harduin. et recentt. *scientiam* cod. Dalec. et Chiffl. *inscitiam* Gronov. et vulgg. Mox, *nosse conveniet* Vet. Dalec.—6 Vet. Dalec. *inter sese luctari.*—7 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *multo ut præstet, &c.* Gronov. *multo jam ut præstet laxitati derelinquere* cod. Dalec. *multo jam ut præstet laxitati delingere* Chiffl.

CAP. XX. 1 Cod. Dalec. *pinus.*—2 Idem codex, *lentissima est pirus.*—3

NOTÆ

[g] *Interlucare*] Interlucari arbores dicuntur, quoties ademta ramorum parte, quantum earum opacitati detrahitur, tantum luci accedit: unde et *interlucare* dictum. Plinius c. 35. libri hujus: 'Interlucata densitate ramorum, qui sint supervacui,' &c. Vide quæ de vocibus, 'conlucare,' et 'sublucare,' dicturi sumus in calce hujus libri.

[h] *Nihil est*] In eam sententiam egregie Columella I. 8. 'Nam cum multum prodest perite quid facere, tum plus obest perperam fecisse. Unum enim ac solum dominatur in rusticatione: quicquid exigit ratio culturæ, semel facere. Quippe cum emendatur vel imprudentia, vel negligentia, jam res ipsa decoxit: nec in tantum postmodum exuberat, ut et rem amissam restituat, et quæstum temporum præteritorum resarciat.'

[i] *Quædam autem*] Virgilius Georg. II. 57. 'Jam, quæ seminibus jactis se sustulit arbos, Tarda venit,' &c. Varro de Re Rust. I. 41. 'Omnia minuta et arida, ad crescendum tarda: et quæ laxiora, ea et fœcundiora: ut femina, quam mas: ex proportione in virgultis item. Itaque ficus, malus Punica, et vitis, propter fœmineam mollitiem ad crescendum prona. Contra palma, et cupressus, et olea, in crescendo tarda,' &c.

[j] *At quæ cito*] Plinius XVI. 51. 'Omnia autem celerius senescunt præfœcunda.'

[k] *Malus, pirus*] Ita recte: non *pinus.* Sequitur enim, 'Ex his lentis-

dunt divitiis. In trimatu enim ferre incipiunt, ostendentes et ante. Ex his lentissima pirus.[2] Ocyssima omnium cyprus,[1] et pseudocyprus[3] frutex. Protinus enim floret, semenque profert.[4] Omnia vero celerius adolescunt stolonibus ablatis,[m] unamque in stirpem redactis alimentis.

XXI. Eadem natura et propagines docuit. Rubi namque curvati gracilitate et simul proceritate nimia, defigunt rursus in terram capita, iterumque nascuntur ex sese: repleturi omnia, ni resistat cultura: prorsus ut possint videri homines terræ causa[n] geniti: ita pessima atque execranda res, propaginem tamen docuit, ac viviradicem.[1 o] Eadem autem natura est hederis. Cato[p] propagari præter vitem tradit ficum, oleam, Punicam, malorum genera omnia, laurum,[2] prunos, myrtos, nuces avellanas, et Prænestinas, platanum. Propaginum duo genera: ramo ab arbore depresso in scrobem quatuor pedum quoquo, et post biennium amputato flexu, plantaque translata post trimatum: quas si[3] longius[q] ferre libeat, in qualis statim, aut vasis fictilibus defodere propagines aptissimum, ut in iis transferantur. Alterum genus[r] luxuriosius,[4] radices in ipsa

Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. et recentt. *cypirus et pseudocypirus* Gronov. et vulgg.—4 Chiffl. *perfert*.

Cap. XXI. 1 Cod. Dalec. *ac viridem radicem*.—2 Chiffl. *laurus*.—3 Dalec.

NOTÆ

sima pirus.'

[1] *Cyprus*] Frutex, sive arbor, de qua XII. 51.

[m] *Stolonibus ablatis*] Stolo in arboribus, fruticatio inutilis est, ut dictum est c. 1. succum omnem matri, veroque arboris fœtui adimens.

[n] *Terræ causa*] Ut terram colerent ac perpurgarent: quod eam ruborum alias sylva occuparet et obrueret.

[o] *Ac viviradicem*] Plantas, quæ cum viva radice seri possint.

[p] *Cato*] Cap. 51. p. 41. 'Propagatio pomorum, aliarumque arborum. Ab arbore abs terra pulli qui nascentur, eos in terram deprimito, extollitoque primorem partem, uti radicem capiat: inde biennio post effodito, seritoque. Ficum, oleam, malum Punicum, cotoneum, aliaque mala omnia, laurum, myrtum, nuces Prænestinas, platanum: hæc omnia a capite propagari, eximique, seriique eodem modo oportet.'

[q] *Quas si longius*] Cato c. 52. 'Quæ diligentius propagari voles, in aulas aut in qualos pertusos propagari oportet, et cum iis in scrobem deferri oportet.'

[r] *Alterum genus*] Et illud a Catone describitur c. 133. p. 69. his verbis:

arbore solicitando, trajectis per vasa fictilia vel qualos ramis, terraque circumfartis:[5 s] atque hoc blandimento impetratis radicibus, inter poma[t] ipsa et cacumina (in summa etenim[6] cacumina hoc modo petuntur) audaci ingenio arborem aliam longe a tellure faciendi, eodem, quo supra, biennii spatio abscisa propagine, et cum qualis illis sata. Sabina herba propagine seritur et avulsione.[u] Tradunt fæce vini, aut e parietibus latere tuso mire ali. Iisdem modis rosmarinum seritur, et ramo,[7] quoniam neutri semen.[v] Rhododendron propagine et semine.

XXII. (XIV.) Semine quoque[a] inserere natura docuit, raptim avium fame devorato, solidoque, et alvi tepore madido, cum fœcundo fimi medicamine abjecto in mollibus arborum lecticis,[b] et ventis[1] sæpe translato in aliquas corticum rimas: unde vidimus cerasum in salice, platanum in lauro,[2] laurum in ceraso, et baccas simul discolores.

quam si.—4 Cod. Dalec. *genus luxuriosum.*—5 Ita codd. Harduini, et Pintian. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *terraque circumpactis* Gronov. et vulgg.—6 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. *summa enim* Gronov. et vulgg. Paulo post, *qualis sata*, omisso *illis*, vet. cod. Dalecampii.—7 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *serunt et ramo* Gronov. et edd. vett.

CAP. XXII. 1 Dalec. *lectis aut ventis.*—2 Chiffl. *lauru.*

NOTÆ

[s] In arboribus radices uti capiant, calicem pertusum sumito tibi, aut quasillum: per eum ramulum transerito: eum quasillum terra impleto, calcatoque: in arborem relinquito. Ubi bimum erit, ramum tenerum infra præcidito: cum quasillo serito. Eo modo quodvis genus arborum facere poteris uti radices bene habeant.'

[s] *Circumfartis*] Sic Mss. omnes, non, ut editi, *circumpactis*, nulla plane sententia.

[t] *Inter poma*] Inter ipsa poma, atque in ipso arboris cacumine: nam vel ex ipso summo cacumine rami ad propaginem seliguntur.

[u] *Avulsione*] De qua diximus c. 9.

[v] *Neutri semen*] Sabinæ sane rarum admodum semen est: rosmarino sterili, de quo Plinius XXIV. 59. plane nullum.

[a] *Semine quoque*] Acinis nucleisve mali, piri, cerasi, in aliarum arborum rimas immissis. Hunc locum Carolus Stephanus in Prædio Rustico pag. 215. perperam interpretatur.

[b] *Arborum lecticis*] Sic partem eam arboris vocat et caudicis, unde se rami dividunt in brachia.

Tradunt et monedulam condentem semina in thesauros cavernarum, ejusdem rei præbere causas.

XXIII. Hinc nata inoculatio,[c] sutoriæ simili fistula[d] aperiendi in arbore oculum[e] cortice exciso, semenque includendi[1] eadem fistula sublatum ex alia. In ficis autem et malis hæc fuit inoculatio antiqua. Virgiliana[f] quærit sinum[g] in nodo gemmæ expulsi[2] corticis, gemmamque ex alia arbore includit. Et hactenus natura ipsa docuit.

XXIV. Insitionem autem casus, magister alius, et pæne numerosior, ad hunc modum. Agricola sedulus casam sepis munimento cingens, quo minus putrescerent sudes, limen subdidit ex hedera. At illæ vivaci morsu apprehensæ, suam ex aliena fecere vitam, apparuitque[h] truncum

CAP. XXIII. 1 Dalec. *subula aperiendo, &c. includendo.*—2 Dalec. *sinum gemmæ in nodo evulsi.*

NOTÆ

[c] *Inoculatio*] Græcis *ἐνοφθαλμισμὸς*, et inde *ἐνοφθαλμίζειν*. Recessit omnino nobis hoc inserendi genus ab usu. Altera hæc insitio est, quam Columella affert v. 11. de insitione arborum, p. 203. 'Tria genera porro,' inquit, 'insitionum antiqui tradiderunt. Unum quo resecta et fissa arbor resectos surculos accipit. Alterum quo resecta inter librum et materiam semina admittit.... Tertium quo ipsas gemmas cum exiguo cortice in partem sui delibratam recipit, quam vocant agricolæ emplastrationem, vel, ut quidam, inoculationem.'

[d] *Fistula*] Acuto scalpro seu ferramento, quale sutores habent, (fistulam vocant,) cortex exciditur simul cum oculo sive gemma: non eximitur tamen: in eam deinde plagam semen alterius arboris includitur, eadem fistula sublatum. Est autem hoc loco semen, non acinus nucleusve, qualis in malis, piris, ac cerasis intelligitur; sed surculus ipse inserendus: quo significatu familiaris ea inprimis Columellæ vox. *Une greffe*: Theophrasto, *ἔνθεμα*, de Causis, lib. I. Sic idem Plinius iterum inferius cap. 35. num. 4. de vitium surculis agens: 'Interesse,' inquit, 'oportet in plantario sesquipedes inter bina semina.'

[e] *Oculum*] Germina, quibus in flores aut folia arbos protuberat, oculum et gemmam vocant: oculum inprimis, propter corrugationem corticis, quæ circumplicatam oculorum cuticulam imitatur. *Un Bourgeon.*

[f] *Virgiliana*] Georg. II. 73. 'Nec modus inserere atque oculos imponere simplex. Nam qua se medio trudunt de cortice gemmæ, Et tenues rumpunt tunicas, angustus in ipso Fit nodo sinus: huc aliena ex arbore germen Includunt, udoque docent inolescere libro.'

[g] *Sinum*] Fissuram. Hæc Virgiliana ratio, nec veterum inoculatio fuit, nec posteriorum emplastratio: quanquam ita Dalecampio aliisque visum est.

[h] *Apparuitque*] Desumtum hoc a Theophr. de Causis Plant. II. 19. pag.

esse pro terra.[a] Aufertur ergo serra æqualiter superficies: lævigatur falce truncus. Ratio postea duplex:[b] Et prima inter corticem lignumque inserendi. Timebant prisci truncum findere: mox inforare[i] ausi medio: ipsique in eo medullæ calamum[j] imprimebant, unum inserentes, neque enim plures capiebat medulla. Subtilior postea ratio[k] vel senos adjicit,[2] mortalitati[l] eorum et numero succurrere persuasa, per media trunco leniter fisso, cuneoque tenui fissuram custodiente, donec cuspidatim decisus descendat in rimam calamus.

Multa in hoc servanda. Primum omnium, quæ patiatur

[a] *At illæ sudes fissura et quasi morsu viventis hederæ comprehensæ, ex ea ipsa hedera vitam traxere, fuitque hederæ truncus terræ et alimenti vice.*
[b] *Ratio postea inserendi gemina.*

Cap. xxiv. 1 [c] Ita codd. Regg. 1. 2. et Editio princeps. Miror eruditum Harduinum laudare consensum Mss. codicum in verbo *imperare.*' Brotier. Gronov. et al. vett. ante Harduinum etiam *inforare;* Chiffl. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *imperare.* Mox, Gronov. et al. vett. *ausi medio ipsique medullæ;* alii ap. Dalec. *ausi medium, ipsi medullæ.* Codd. Dalec. ut in textu. Mox, Vet. cod. Dalecampii *imprimere,* pro *imprimebant.*—2 Cod. Dalec. *adicit;* Vet. Dalec. *adigit;* Dalec. *adjecit.* Mox, cod. Dalec. *eorum ex nume-*

NOTÆ

255. Ὥσπερ γὰρ γῇ χρῆται τῷ ὑποκειμένῳ τὸ ἐμφυτευόμενον, ἢ ἐνοφθαλμιζόμενον. *Surculus qui inseritur, vel inoculatur, truncum subditum loco telluris usurpat,* inquit Gaza. Quod et ante idem Theophr. dixerat de Causis i. 6. p. 204. ὥσπερ γὰρ γῇ χρῆται τῷ ὑποκειμένῳ στελέχει τὰ ἐμφυτευόμενα.

[i] *Mox inforare* [*imperare*] Sic Mss. omnes: non, ut editi, *inforare:* quam vocem eo significatu, pro *perforare,* Latium non agnoscit. Est enim *inforare* Plauto, in forum vocare. Ac si pro *perforare* diceretur, *medium* postea, non *medio,* subsequi verius foret. At imperare viti, arvis, arboribusque, hoc est, cogere ut id ferant quod volumus, Maroni, Plinio, et aliis familiare est. Denique nec forari hoc loco truncum, sed findi necesse est.

[j] *Calamum*] Surculum vocant, qui inseritur. *Une Greffe.*

[k] *Subtilior postea ratio*] Insitio hæc est quæ fit in fissura trunci, vel fisso trunco, *enter ou greffer en fente:* in quem si plures in orbem surculi immittantur, vulgo appellant, *enter ou greffer en couronne.* Hæc pariter Colum. lib. v. cap. de insitione arborum, ipso fere principio.

[l] *Mortalitati*] Plures idcirco calami surculive in rimam inseruntur, ut imbecillitati eorum numerus succurrat, ac si quis casus, cæsive injuria perdat ex iis aliquos, vel unus superstes remaneat. In quibusdam Mss. *ex numero,* non improbabili lectione.

coitum talem arbor, et cujus arboris calamus. Varie quoque et non iisdem in partibus subest omnibus succus.[m] Vitibus[n] ficisque media sicciora, et e summa parte conceptus,[c] ideo illinc surculi petuntur. Oleis circa media[3] succus; inde et surculi: cacumina sitiunt. Facillime coalescunt[o] quibus eadem corticis natura, quæque pariter florentia ejusdem horæ germinationem succorumque societatem habent. Lenta enim res est, quoties[4] humidis repugnant sicca, mollibus corticum dura.[5] Reliqua observatio, ne fissura in nodo fiat:[p] repudiat quippe advenam inhospitalis duritia. Ut in parte[q] nitidissima, ne longior multo tribus

[c] *Vitibus et ficis media pars flagelli seu rami siccior: et in summa parte vis omnis concipiendi est.*

ro.—3 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Oleis circa medias* Gronov. et al. ante Harduin.—4 *Lenta res, quoties* cod. Dalec.—5 Ita Brotier. ex Editione principe. Gronov. Harduin. 1. 2. 3. Mil-

NOTÆ

[m] *Subest omnibus succus*] Humorem Columella vocat III. 10. 'Itaque custodiemus, ut a prædictis locis, quos humorosos rustici vocant, semina legamus,' &c. Gallis, *la séve.*

[n] *Vitibus*] Sentire contra Columella videtur, loc. cit. 'Feracissima autem semina sunt: non ut veteres auctores tradiderunt, extrema pars ejus, quod caput vitis appellant, id est, ultimum ac productissimum flagellum,' &c.

[o] *Facillime coalescunt*] Plinius hæc a Theophrasto hausit de Causis Plant. I. 6. pag. 205. Columella vero, loc. cit. 'Omni arbori inseri potest, si non est ei, cui inseritur, cortice dissimilis. Si vero etiam similem fructum, et eodem tempore affert, sine scrupulo egregie inseritur.' Et post quædam interjecta: 'Sed cum antiqui negaverint posse omne genus surculorum in omnem arborem inseri, et illam finitionem, qua nos paulo ante usi sumus, veluti quandam legem sanxerint, eos tantum surculos posse coalescere, qui sint cortice ac libro et fructu consimiles iis arboribus quibus inseruntur: existimavimus errorem hujus opinionis discutiendum, tradendamque posteris rationem, qua possit omne genus surculi omnibus arboribus inseri,' &c.

[p] *In nodo fiat*] In arboris nodo, hoc est, crassiore callo eo, circa quem colligati simul se rami projiciunt. Hoc vero præcepit etiam Maro Georg. II. 78. 'Aut rursum enodes trunci resecantur, et alte Finditur in solidum cuneis via: deinde feraces Plantæ immittuntur: nec longum tempus, et ingens Exiit ad cœlum ramis felicibus arbos.'

[q] *Ut in parte*] Columella loc. cit. 'Arborem quam inserere voles, serra diligenter exsecato ea parte qua maxime nitida et sine cicatrice est: dabisque operam ne librum lædas. Cum deinde truncum recideris, acuto ferramento plagam levato: de-

digitis, ne obliqua, ne translucens. Virgilius[r] ex cacumine inseri vetat. Certumque est, ab humeris[6] arborum, orientem æstivum[s] spectantibus, surculos petendos, et e feracibus, et e germine novello, nisi vetustæ arbori inserantur: ii enim robustiores esse debent. Præterea ut prægnantes, hoc est, germinatione[7 t] turgentes, et qui parere illo speraverint anno. Bimi utique, nec tenuiores digito minimo.[8] Inseruntur autem et inversi,[9] cum id agitur, ut minor altitudo[u] in latitudinem se fundat. Ante omnia gemmantes nitere conveniet, nihil usquam[x] ulcerosum esse, aut retorridum.[v] Spei favet medulla calami commissuræ, si in ma-

ler. Bipont. et Franz. *corticum duri.*—6 *Certumque est ramis* Vet. Dalec.—7 Ita cod. Dalec. item edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *gemmatione* Gronov. et vulgg. Mox, *et quos parere* Vet. Dalec. *et qui parere* Gronov. et vulgg.—8 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *Bimi utrique digito medio* Gronov. et al. ante Harduin.—9 'Ita bene codd. Regg. 1. 2. et Editio princeps. Male recentt. edd. *et universi.*' Brotier. *et inversi* Gronov. et al. ante Harduin.—10 Ita Chiffl. item edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. et Bipont. *nihil nusquam* Gronov.

NOTÆ

inde cuneum tenuem ferreum vel osseum inter corticem et materiam ne minus digitos tres, sed considerate demittito, ne lædas aut rumpas corticem,' &c. Et mox: 'Si pusillam arborem inserere voles, imam abscindito.... et medium truncum acuto scalpello permodice findito, ita ut fissura digitorum trium sit in ea,' &c.

r *Virgilius*] Loco mox allato, cum plantas solum feraces in hos usus adhiberi jussit: quales fere surculi non sunt, qui cacumen obtinent, sed qui humeros potius, seu media arborum. Sic Colum. de Arbor. c. 3. ad vites serendas semina ait optima haberi a lumbis, secunda ab humeris, tertia summa in vite lecta, quæ feraciora quidem, sed celeriter senescunt.

s *Orientem æstivum*] Colum. loc. cit. 'Ex qua arbore inserere voles, et surculos ad insitionem sumturus es, videto ut sit tenera et ferax, nodisque crebris: et cum primum germina tumebunt de ramulis anniculis qui Solis ortum spectabunt, et integri erunt, eos legito crassitudine digiti minimi,' &c. Et libro de arboribus, c. 20. 'Semina si ex arboribus sumes, de iis potissimum sumito, quæ omnibus annis bonos et uberes ferunt fructus. Observabis autem ab humeris, qui sunt contra Solem orientem, ut eosdem decerpas.'

t *Hoc est, germinatione*] De germinatione ea dictum abunde est XVI. 39. 40. et 41. Vide Notas et Emend. num. 20.

u *Ut minor altitudo*] Ut instar pumilarum arborum humiles sint, et in latitudinem se fundant, inversi seruntur calami, ita ut pars acutior in truncum immittatur; extet ea, quæ crassior.

v *Retorridum*] Non Sole, vel æstu,

tre[w] ligni corticisque jungatur.[d][11] Id enim satius, quam foris[12] cortici æquari. Calami[x] exacutio medullam ne nudet. Tenui tamen fistula detegat, ut fastigatio[13] levi descendat cuneo, tribus non ampliore[14] digitis. Quod facillime contingit, tinctum aqua radentibus.[e] Ne exacuatur in vento, nec cortex[15] a ligno decedat alterutri. Calamus ad corticem usque suum deprimatur. Ne luxetur dum deprimitur: neve cortex replicetur in rugas. Ideo lacrymantes[y] calamos inseri non oportet, non hercule magis quam aridos: quia illo modo labat humore nimio cortex: hoc, vitali defectu non humescit, neque concorporatur.[f][16] Id etiam religionis servant: ut Luna crescente,[z] ut calamus[17] utraque deprimatur manu. Et alioqui[18] in hoc opere duæ simul manus minus nituntur, necessario temperamento. Validius enim demissi tardius ferunt, fortius durant: contraria, ex diverso.[19][a] Ne hiscat nimium rima, laxeque

[d] *Spei commissuræ medulla calami favet, si in matre, sive arbore in quam inseritur, ligno simul corticique jungatur.* [e] *Si tinctus aqua calamus radatur.*
[f] *Hoc modo, vitalis humoris defectu non humescit, nec cum matre coalescit.*

al. vett. et Franz.—11 Dalec. *Spei fa. medullæ cal. commissura, si matrix ligni corticesque* (sub. 'calami') *jungantur.*—12 Dalec. *fortius.*—13 Dalec. *ne nudet, detegat tamen fist. tenui ut fustigatio.* Vet. Dalec. *detegatur.*—14 Vet. Dalec. *amplius.*—15 Ita Gronov. Harduin. 1. et Bipont. *ne cortex* Harduin. 2. 3. Miller. et Franz.—16 Chiffl. *concorporat.*—17 Dalec. *crescente calamus.*—18 *Et alioquin* Gronov.—19 'Ita bene Mss. Reg. 1. et 2. et Editio princeps.

NOTÆ

vel gelu etiam torridum ac corrugatum.

[w] *Si in matre*] Sic arborem vocat in quam inseritur calamus. Nostri vulgo, *le Sauvageon.*

[x] *Calami*] Calamus ita acuatur, ut ne medulla ejus nudetur: tenui tamen fistula, hoc est, scalpello, ut dictum est, deradendus: ut in morem cunei acuminatus, seu fastigatus, leviter in trunci fissuram descendat, trium fere digitorum altitudine. Ita fere Colum. loc. cit. et Theophr. de Causis I. 6. p. 205.

[y] *Ideo lacrymantes*] Qua de causa vitem aliquot antea diebus præsecant, ut lacryma effluat, neque putrescat, neque vermiculetur, inquit Theophr. de Causis I. 6. p. 205.

[z] *Luna crescente*] Palladius in Febr. tit. 17. 'Sed hoc utrumque genus insitionis vernum est, et fit crescente Luna, ubi incipit gemma arborum turgescere.' Sequitur Columellam de Arboribus cap. 26. 'Omnes arbores,' inquit, 'simul atque gemmas agere cœperint, Luna crescente inserito.'

[a] *Contraria, ex diverso*] Eorum e contrario diversa ratio est, qui fue-

capiat, aut ne parum: et exprimat,[b] aut compressum[20] necet. Hoc maxime præcavendum, ut prævalide accipientis trunco in media fissura relinquatur.[21] Quidam vestigio[c] fissuræ[22] falce in truncis facto, salice præligant marginem ipsum. Postea cuneos figunt,[23] continente vinculo libertatem dehiscendi. Quædam in plantario insita eodem die transferuntur. Si crassior[d] truncus inseratur, inter corticem et lignum inseri melius, cuneo optime osseo, ne cortice[e] rumpatur laxato.[24] Cerasi[f] libro demto finduntur. Hæ solæ[g] et post brumam inseruntur. Demto[h] libro habent veluti lanuginem, quæ si comprehendit insitum, putrefacit. Incolume[25][i] cuneo adactum utilissime astringitur. Inse-

Male emendatum in recentioribus; *fortius durant, contrarii, ex diverso.* Sensus autem est: Calami validius demissi, tardius ferunt, fortius durant. Contra vero calami levius demissi, citius ferunt, minus durant.' *Brotier. et contrarium ex diverso* cod. Dalec. *durant contrarii, ex diverso* Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—20 Margo edd. Dalec. et Gronov. *parumve comprimat, aut ne compressum.*—21 Margo edd. Dalec. et Gronov. *ut præter calamum acceptum nihil in media trunci fissura relinquatur.* Vet. Dalec. *accipiente.* Codd. Dalec. et Chiffl. *relinquant.*—22 Ita Dalec. Gronov. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *fissura* Franz.—23 Dalec. *refigunt;* Chiffl. *findunt.*—24 Vet. Dalec. *cortex rumpatur laxatus.*—25 Ita codd. Harduini et Dalec. cum

NOTÆ

rint lentius imbecilliusque demissi: nam et ocyus ferunt ii, intereuntque celerius.

[b] *Et exprimat*] Premendo ejiciat, excludatque surculum: aut comprimat, necetque, si angustius habitet.

[c] *Quidam vestigio*] Antequam truncus findatur, quidam fissuræ vestigium in ipso falce signant: deinde truncum ipsum in margine vinculo saligneo præligant. Palladius in Febr. tit. 17. 'Plerosque delectat strictum primo sectæ arboris truncum vinculis arctioribus, in medio findere, et ibi surculos ex utraque parte rasos in modum cunei, ut integra sit medulla, demergere, præmisso ante cuneolo: quo subducto depositus surculus, redeunte in plagam materia, possit astringi.'

[d] *Si crassior*] Si in crassiore trunco fiat insitio.

[e] *Ne cortice*] Ne truncus cortice laxato rumpatur.

[f] *Cerasi*] Truncus nimirum, in quem insitio fit.

[g] *Hæ solæ*] Palladius lib. XI. in Octob. tit. 12. p. 152. 'Inseritur cerasus mense Novembri melius: vel, si necesse sit, extremo Januario. Alii et Octobri inserenda esse dixerunt.'

[h] *Demto*] Pallad. loc. cit. 'Cerasum Martialis in trunco inseri jubet: mihi inter corticem et lignum feliciter semper evenit. Qui in trunco conserunt, sicut Martialis dicit, omnem lanuginem, quæ circa est, auferre debebunt: quæ si remanserit, insitis nocere manifestat.'

[i] *Incolume*] Si cuneo, vel mallèo, insitum adigatur, ita ut non lædatur

rere[j] aptissimum quam proximum[26] terræ, si patiatur nodorum truncique ratio. Eminere[k] calami sex digitorum longitudine non amplius debent.

Cato[l] argillæ vel cretæ arenam fimumque bubulum admisceri,[27] atque ita usque ad lentorem subigi jubet, idque interponi et circumlini. Ex iis[m] quæ commentatus est, facile apparet illa ætate inter lignum et corticem, nec alio modo inserere solitos, aut ultra latitudinem[28] duum digitorum calamos demittere. Inseri autem[n] præcipit pira ac mala per ver, et post solstitium diebus L. et post vindemiam. Oleas[o] autem et ficos per ver tantum Luna sitiente, hoc est, sicca. Præterea post meridiem, ac sine vento Austro. Mirum quod non contentus insitum munisse, ut dictum est,[p] et cespite ab imbre frigoribusque protexisse, ac mollibus bifidorum viminum[q] fascibus, lingua bubula[r]

edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *Incolumi* Gronov. et vulgg. Mox, Dalec. *cuneo educto vitilibus.*—26 Dalec. *proxime.*—27 Dalec. *admiscet.* Mox, in eodem, *idque superponi.*—28 Dalec. *ultra altitudinem.*—29 *Nunc au-*

NOTÆ

eo, sed sit incolume, utilissime tum astringitur. Vide Notas et Emend. num. 21.

[j] *Inserere*] De pumilis præsertim arboribus ita Colum. loc. cit. 'Si pusillam arborem inserere voles, imam abscindito, ita ut sesquipede a terra exeat.'

[k] *Eminere*] Colum. loc. cit. 'Surculos sic inserito, ut semipede, nec amplius, de arbore extent.' Sunt autem in pede digiti sedecim.

[l] *Cato*] Cap. 40. pag. 35. 'Argillam, vel cretam coaddito, arenæ paululum, et fimum bubulum: hæc una bene condepsito, quam maxime uti lentum fiat: capito tibi scissam salicem: ea stirpem præcisum circumligato, ne liber frangatur.'

[m] *Ex iis*] Ex iis potissimum verbis, cap. 40. 'Surculum aridum præacutum inter librum et stirpem artito primores digitos duos. Postea capito tibi surculum, quod genus inserere voles: eum primorem præacuito obliquum primores digitos duos,' &c. 'Artito,' est inserito, adigito, immittito.

[n] *Inseri autem*] Cap. 41. pag. 36. 'Pirorum ac malorum insitio per ver, et per solstitium dies quinquaginta, et per vindemiam. Oleæ et ficorum insitio est per ver.'

[o] *Oleas*] Cato cap. 40. pag. 35. 'Ficos, oleas, mala, pira, vites inseri oportet Luna silenti post meridiem, sine vento Austro.' De Luna sive silente, sive sitiente, diximus cap. 8. Sed ex Plinio *sitienti* legi oportere palam est.

[p] *Ut dictum est*] Nempe proxime, argilla, creta, &c.

[q] *Bifidorum viminum*] Scissam salicem dixit Cato loc. cit.

[r] *Lingua bubula*] Catonis hæc verba, loco proxime cit. 'Salicem Græ-

(herbæ id genus[s] est) insuper obtegi jubet, eamque illigari opertam stramentis. Nunc abunde arbitrantur[29] paleato luto[t] sarcire libros,[30] duos digitos insito extante. Verno inserentes tempus urget, incitantibus se[u] gemmis, præterquam in olea,[v] cujus diutissime oculi parturiunt, minimumque succi habent sub cortice, qui nimius insitis nocet. Punica vero[31 w] et ficum, quæque alia sicca sunt,[32] recrasti-

tem arbitrantur Vet. Dalec.—30 Gronov. et vulgg. ante Harduin. *luto libros sarcire;* Harduin. 1. et Bipont. *luto sarcire libro;* Harduin. 2. 3. Miller. et Franz. *luto libro sarcire.* 'Male Mss. Reg. Editio princeps et recentiores, *sarcire libro.* Bene mediæ editiones et Illustr. Huetius, *libros.* Nec aliter suadet Cato. Id etiam apud nos viget. Insertos enim calamos firmamus libris, *des écorces,* quos paleato luto obducimus. Quis ferat Latine dici, *paleato luto sarcire libro?*' Brotier. *luto librum sarcire* Dalec. *farcire libro duos dig. insitos extante* Chiffl.—31 Ita codd. Regg. Brot. 1. 2. et Editio princeps. *Punicam vero* edd. ante Brotier.—32 Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *quanquam alias sicca sint.* 'In codd. Regg. *quamque alia sicca sunt.* Perperam Editio princeps aliæque: *quamquam alias sicca sint.* Certissime emendandum, *quæque alia sicca sunt;* ut patet ex Theophrasto de Causis, c. 6. 'Ῥόα δὲ, καὶ ὅσα τούτων ἐστὶ ξηρότερα, παραχρῆμα. *Punica et ficus, quæque his sicciora, protinus sunt inserenda.*' Brotier. Mox, Dalec.

NOTÆ

cam amplius circumligato, luto depsto, stirpem oblinito, digitos crassos tres. Insuper lingua bubula obtegito, si pluat, ne aqua in librum permanet: eam linguam insuper librum alligato, ne cadat. Postea stramentis circumdato, alligatoque, ne gelus noceat.'

[s] *Herbæ id genus*] Alii non herbæ genus intelligi volunt, sed ligulam e corio bubulo factam. Plinius *βούγλωσσον* accepit, de qua dicetur XXV. 40. Hac muniri ac circumlini insita voluit, ut superius, cap. 11. tomice mora spinarum, baccasque lauri.

[t] *Paleato luto*] Cum luto palea admixta plagam sarcire vimine circumligato, ita ut surculus qui inseritur duobus digitis extet. Sic Mss. omnes. Prius legebatur, nulla prorsus sententia, aut falsa, *libros sarcire.* Emendationem nostram Columella constabilit, de Arboribus cap. 26. 'Cum omnes surculos, quos arbor patietur, demiseris, libro ulmi vel vimine arborem astringito. Postea paleato luto bene subacto oblinito totam plagam et spatium quod est inter duos surculos, usque eo ut duobus digitis insita extent.'

[u] *Incitantibus se*] Erumpentibus, prorepentibus. Sic Columella locutus, IV. 4. 'Palmes quem vitis mox in germinatione citaverit.'

[v] *Præterquam in olea*] Hæc iisdem verbis Theophr. de Causis I. 6. pag. 205. Ἔστι δὲ τοῖς μὲν ἄλλοις βραχὺς ὁ καιρὸς, διὰ τὸ ταχεῖαν εἶναι τὴν βλάστησιν· τῇ ἐλαίᾳ δὲ πλείων χρόνος, διὰ τὸ πλείω χρόνον ποιεῖν τοὺς ὀφθαλμούς. *Sed et ceteris parum temporis datum propterea est, quia germen celeriter exit. Oleæ plus temporis destinatum est, cum diutius suos parturiat oculos.*

[w] *Punica vero*] Theophr. loc. cit. Χρὴ δὲ καὶ τῆς ὑγρότητος τῆς αὐτῶν

nare minime utile. Pirum [x] vel florentem inserere licet, et in Maium quoque mensem protendere insitionem.[33] Quod si longius afferantur pomorum calami, rapo infixos optime custodire succum arbitrantur: servari inter [34] duos imbrices juxta rivos, vel piscinas, utrimque terra obstructos.

(XV.) Vitium vero [35] [y] in scrobibus siccis stramento opertos, ac deinde terra obrutos, ut cacumine existant.

XXV. Cato vitem [a] tribus modis inserit. Præsectam [b] findi jubet per medullam, in eam surculos exacutos (ut dictum est) [c] addi,[1] medullas jungi.[d] Altero,[e] si inter sese vites contingant, utriusque in obliquum latere contrario arraso junctis medullis colligari. Tertium [f] genus est,[2] terebrare vitem in obliquum ad medullam, calamosque addere longos pedes binos, atque ita ligatum insitum, intritaque [g] illitum operire terra, calamis subrectis. Nostra ætas [h] cor-

procrastinare.—33 Chiffl. *insitiones.*—34 Dalec. *servari autem inter.*—35 Cod. Dalec. *Vitium vitis.*

CAP. XXV. 1 Dalec. *indi.*—2 *Tertium genus,* omisso *est,* cod. Dalec.—

NOTÆ

συμμετρίαν τινὰ ὑπάρχειν· διὸ καὶ τὴν μὲν ἄμπελον προαποτέμνουσιν ἡμέραις τισὶ πρότερον, ὅπως προαποῤῥυῇ τὸ δάκρυον, καὶ μὴ σήπηται, μήδ' εὐρωτιᾷ· Ῥόα δὲ, καὶ συκῆ, καὶ ὅσα τούτων ἐστὶ ξηρότερα, παραχρῆμα. Sed succi quoque et humoris eorum modum observari quendam oportet. Qua de causa vitem aliquot ante diebus præsecant, ut lacryma effluat, neque putrescat, neque vermiculetur. Punicam, et ficum, quæque his sicciora sunt, protinus inserere solent.

[x] *Pyrum*] Sic Palladius in Februar. tit. 25.

[y] *Vitium vero*] Subintellige calamos, sive surculos. Gallis, *Marquotes.* Habet hæc etiam Colum. IV. 29. pag. 158. Hos ait in scrobibus rite servari, dum inserantur.

[a] *Cato vitem*] Cap. 41. p. 36. Eadem habet etiam Colum. loc. cit.

[b] *Præsectam*] Truncum vitis præsectum, in quem surculus inserendus.

[c] *Ut dictum est*] Sup. sect.

[d] *Medullas jungi*] Cato: 'Quos inseres, medullam cum medulla componito.'

[e] *Altero*] Cato: 'Altera insitio est: si vitis vitem contingat, vitis utriusque latus alterum præradito oblique, et inter sese medullam cum medulla libro colligato.'

[f] *Tertium*] Cato et Columella, locis cit. Græcis est *ἐγκεντρισμός.*

[g] *Intrita*] Luto paleato.

[h] *Nostra ætas*] Columella hæc multo uberius IV. 27. p. 158. 'Sed aliud est ferramentum, quo priores vitem perforabant, aliud quod ipse usu nunc magis aptum comperi. Nam

rexit, ut Gallica uteretur[3] terebra, quæ excavat, nec urit: quoniam adustio omnis hebetat: atque ut gemmascere[i] incipiens legatur calamus: nec plus quam binis ab insito[j] emineret oculis, ulmeo vimine[k] alligatus,[4] binaque circumcideretur acie a duabus partibus, ut inde potius distillaret mucor,[5] [l] qui maxime vites infestat. Deinde cum evaluissent flagella pedes[6] binos, vinculum insiti incideretur, ubertati crassitudine permissa. Vitibus inserendis[m] tempus dedere ab æquinoctio autumno[7] [n] ad germinationis initia. Sativæ plantæ sylvestrium radicibus inseruntur natura

3 *Gallica uterentur* Dalec.—4 Cod. Dalec. *ulmi vimine alligato;* Chiffl. *ulmi vim. alligato bina circumdarentur.*—5 Cod. Dalec. *distillaret mucor;* Vet. ejusdem, *distillet humor.*—6 Dalec. *ad pedes.*—7 Vet. Dalec. *autumni.*—8 Vet.

NOTÆ

antiqua terebra, quam solam veteres agricolæ noverant, scrobem faciebat, perurebatque eam partem, quam perforaverat: deusta porro raro revirescebat, vel cum priore coalescebat..... Nos terebram, quam Gallicam dicimus, ad hanc insitionem commenti longe habiliorem, utilioremque comperimus,' &c. Didymus quoque in Geopon. IV. 12. p. 112. hunc insitionis modum explanans, τερέτρῳ τῷ καλουμένῳ Γαλλίκῳ utitur: unde recentiorem hunc esse scriptorem apparet. Ea terebra Gallis modo *Villebréquin.*

[i] *Atque ut gemmascere*] Columella de Arboribus cap. 8. 'Cum vitem inserere voles, optimi generis sarmenta fructuaria, tum cum gemmas agere incipiant, vento Austro a matre præcidito.'

[j] *Ab insito*] Ab insitione non plus quam gemmæ duæ extarent. Plinius cap. 35. Oculi, inquit, in arborum surculis proprie vocantur unde germinant.

[k] *Ulmeo vimine*] Non abludit ab hac ratione Columella loc. cit. 'Quicquid inserueris viti, diligenter libro ligato, atque luto subacto paleato oblinito..... Infra insitionem et alligaturam falce acuta leviter vitem vulnerato, ex utraque parte, ut ex his potius plagis humor defluat, quam ex insitione ipsa abundet: nocet enim nimius humor, nec patitur surculos insertos comprehendere.'

[l] *Mucor*] Humor seu lacryma, ut dictum est ex Theophr. cap. sup. et proxime ex Columella.

[m] *Vitibus inserendis*] Columella IV. 29. p. 157. 'Tempus inserendi Julius Atticus tradidit ex Kalendis Novembribus in Kalendas Julias, quoad posse custodiri surculum, sive gemmam affirmat.' Ut ab illo deinde dissideat, edisserit: locum vide.

[n] *Ab æquinoctio autumno*] Sic Mss. omnes, ac rursum inferius, XIX. 33. XXI. 12. &c. Autumnum scilicet et pro autumnali veteres dixere: 'Autumnum tempus' Manilius: 'Autumnum frigus' Naso Met. III. 'Autumnam tempestatem' Gellius lib. IX. 7. 'Autumnos fœtus' Cod. Theod. II. 8. de feriis, lege 2.

siccioribus. Si sativæ[o] sylvestribus[8] inserantur, degenerant in feritatem. Reliqua cœlo constant. Aptissima[p] insitis siccitas. Hujus enim[9] remedium appositis fictilibus vasis modicus humor per cinerem distillans.[a] Inoculatio[q] rores amat leves.[10]

XXVI. (XVI.) Emplastratio[1 a] et ipsa ex inoculatione nata videri potest. Crasso autem maxime cortici[2] convenit, sicut est ficis. Ergo amputatis omnibus ramis, ne succum avocent, nitidissima in parte, quaque præcipua cernatur hilaritas, exemta scutula[b] (ita ne descendat ultra ferrum) cortici, imprimitur ex alia cortex par, cum sui germinis mamma :[3 c] sic compage densata, ut cicatrici locus non

[a] *Nam pro remedio adversus siccitatem, si nimia sit, apponuntur tantum vasa fictilia, ex quibus modicus humor per cinerem leniter distillet.*

Dalec. *sativis sylvestres.*—9 *Hujus est* Vet. Dalec.—10 Dalec. *lenes;* Gronov. *leveis.*

Cap. XXVI. 1 'Male cod. Reg. 1. et Editio princeps, *Emplasti ratio.* In aliis, *Emplastri ratio.* Emendandum, *Emplastratio,* ut habet Colum. v. 11. Id ante nos jam observaverat Illustr. Huetius.' *Brotier. Emplastri ratio* Gronov. Harduin. 1. 2. 3. et al. ante Brotier. Mox, *et ipsa inoculatione,* omissa præpositione.—2 Cod. Dalec. *cortice.*—3 Dalec. *gemma.*—4 Ita ex codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *non*

NOTÆ

[o] *Si sativæ*] Varro de Re Rust. I. 40. 'Si in pirum sylvaticam inseveris pirum quamvis bonam, non fore pirum tum jucundum, quam si in eam quæ sylvestris non sit.'

[p] *Aptissima*] Columella v. 11. 'Hoc genus insitionis æstivo tempore optime usurpatur.'

[q] *Inoculatio*] Theophr. de Causis I. 6. pag. 205. Τὸ δ' ὕδωρ τῷ μὲν ἐνοφθαλμισμῷ πολέμιον, κ. τ. λ. *Aqua inoculationi vehementer officit: putrefacit enim, &c.*

[a] *Emplastratio*[*Emplastri ratio*] Quam et inoculationem quidam, ut auctor est Columella, sed perperam, appellarunt. 'Tertium,' inquit v. 11. p. 203. 'insitionis genus est, quo ipsas gemmas cum exiguo cortice in partem sui delibratam recipit arbos, quam vocant agricolæ emplastrationem, vel, ut quidam, inoculationem.' Galli, *Enter en écusson.*

[b] *Exemta scutula*] Scutulam corticeam eximimus, lignum tamen non offendentes: alia deinde similis ex altera arbore in locum prioris imprimitur. Quod in scutulæ formam cortex eximitur, inde Galli insitioni huic nomen fecere. Quod id ipsum, quod inseritur, veluti emplastrum quoddam est, inde Latinis emplastratio dicta est.

[c] *Cum sui germinis mamma*] Mammæ appellatione parvam illam corticis extuberantiam intelligo, unde primum rami prosiliunt ac germina.

sit, et statim fiat unitas, nec humorem, nec afflatum [4] recipiens : nihilominus tamen et luto munire, et vinculo [d] melius. Hoc genus non pridem repertum volunt, qui novis moribus favent. Sed id etiam apud veteres Græcos invenitur, et apud Catonem,[e] qui oleam ficumque sic inseri jussit, mensura etiam præfinita secundum reliquam diligentiam suam : cortices scalpro excidi quatuor digitorum [5] longitudine, et trium latitudine, atque ita coagmentari, et illa sua intrita [f] oblini : eadem ratione et in malo.

Quidam huic generi miscuere fissuram [g] in vitibus, exemta cortici [6] tessella, surculo a latere plano adigendo. Tot modis insitam arborem vidimus juxta Tiburtes Tullias,[h] omni [7] genere pomorum onustam, alio ramo nucibus, alio baccis, aliunde vite, ficis, piris, Punicis, malorumque generibus. Sed huic brevis fuit vita. Nec tamen omnem experimentis assequi naturam possumus. Quædam enim nasci, nisi sponte nullo modo queunt : eaque immitibus tantum et desertis locis proveniunt. Capacissima [i] insitorum omnium ducitur platanus, postea robur : verum utra-

humorem, non afflatum edd. vett. et Gronov.—5 ' Cato, cap. 42. habet tantum, *digitos III. s.* id est, *tres et semis.*' Brotier.—6 Cod. Dalec. *cortice ;* alii, *cum cortice.*—7 *Tiburtes, tiliam omni* Vet. Dalec.—8 Ita codd. Harduini et Chiffl.

NOTÆ

[d] *Et vinculo*] Lineo, vel, ut olim, vimineo : vel tilia denique : nam et e tilia vincula, ut dictum est, libro sup. cap. 25.

[e] *Apud Catonem*] Cap. 42. pag. 36. ' Ficos et oleas altero modoins erito.' ' Quod genus aut ficum, aut oleam esse voles, inde librum scalpro eximito : alterum librum cum gemma de eo fico, quod genus esse voles, eximito : apponito in eum locum, unde exsecaveris in alterum genus, facitoque uti conveniat. Librum longum facito digitos III. S. (hoc est, tres et semis : Plinius quatuor solidos dixit :) latum digitos tres : ad eundem modum oblinito, integito : uti cetera.'

[f] *Illa sua intrita*] Luto paleato, ut Plinius ipse ait cap. 25.

[g] *Miscuere fissuram*] Vites inseruere gemina ratione : primum fisso cortice in tessellæ modum, quæ emplastratio est : et præterea terebrato trunci latere, insertoque surculo, qui Græcis ἐγκεντρισμὸς, a nobis sup. cap. explicatus.

[h] *Tullias*] Mss. *Thulias.* Sunt qui *tiliam* scribant.

[i] *Capacissima*] Quæ plures diversorum generum surculos admittere in se ac recipere possit.

que sapores corrumpit.[8] Quædam omni genere[j] inseruntur, ut ficus et Punicæ.[9] Vitis non recipit emplastra, nec quibus tenuis, ac caducus, rimosusque cortex: neque inoculationem siccæ, aut humoris exigui. Fertilissima omnium inoculatio, postea emplastratio. Sed utraque infirmissima. Et quæ cortice nituntur tantum, vel levi aura ocyssime deplantantur. Inserere firmissimum,[k] et fœcundius, quam serere.

(XVII.) Non est omittenda raritas unius exempli. Corellius[l] eques Rom. Ateste genitus, insevit[10] castaneam suometipsam[m] surculo in Neapolitano agro. Sic facta est castanea, quæ ab eo nomen accepit inter laudatas. Postea Etereius[n] libertus Corellianam iterum insevit.[11] Hæc est inter eas differentia: illa copiosior, hæc Etereiana melior.[12]

XXVII. Reliqua genera casus ingenio suo excogitavit, ac defractos serere ramos docuit, cum pali defixi[o] radices cepissent. Multa sic seruntur, inprimisque ficus, omnibus aliis[p] modis nascens, præterquam talea:[1q] optime qui-

cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *dicitur platanus, ... corrumpunt* edd. vett. et Gronov.—9 Chiffl. *ut Punicæ.*—10 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *inseruit* Gronov. et al. vett.—11 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. et recentt. *Postea hæres ejusdem libertus C. i. inseruit* Gronov. et edd. recentt. *insevit* etiam codd. Dalec. et Chiffl.—12 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *hæc tertiana melior* cod. Dalec. *hæc Corelliana melior* Gronov. et vulgg.

CAP. XXVII. 1 Pintian. conj. *præterque talea.* Vid. Not. et Emend. n. 23.

NOTÆ

[j] *Quædam omni genere*] Omni insitionum genere, quas hactenus attigimus.

[k] *Inserere firmissimum*] Columella de Arboribus cap. 20. 'Arbos insita fructuosior est, quam quæ insita non est: id est, quam quæ cum ramis aut plantis ponitur.'

[l] *Corellius*] In Inscript. Gruteri, *Corellus*, non semel. Diversus certe a Corœlio Rufo, cujus obitum Plinius alter deflet Epist. 1. 12.

[m] *Suometipsam*] Castaneam insevit exemto surculo ex ea ipsa arbore quæ inserebatur.

[n] *Postea Etereius*] Vide Notas et Emend. num. 22.

[o] *Pali defixi*] *Des pieux.* Hunc signare modum Maro videtur Georg. II. 25. cum ait, 'Hic stirpes obruit arvo, Quadrifidasque sudes, et acuto robore vallos.'

[p] *Omnibus aliis*] Sex modis superius recensitis cap. 9.

[q] *Præterquam talea*] Hoc est, præciso exacutoque ab utraque parte

dem,[r] si vastiore ramo pali modo exacuto adigatur alte, exiguo super terram relicto capite, eoque ipso arena cooperto. Ramo seruntur[s] et Punica, palis laxato[t] prius meatu: item myrtus. Omnium horum longitudine trium pedum, crassitudine minus brachiali, cortice diligenter[u] servato, trunco exacuto.[v]

XXVIII. Myrtus et taleis[a] seritur: morus talea[b] tantum, quoniam in ulmo[c] eam inseri[1] religio fulgurum prohibet. Quapropter de talearum satu nunc dicendum est. Servandum in eo[d] ante omnia, ut taleæ ex feracibus fiant arboribus: ne curvæ, neve scabræ, aut bifurcæ: neve tenuiores, quam ut manum impleant: ne minores[2] pedalibus: ut illibato cortice: atque ut sectura[e] inferior ponatur semper, et

Cap. XXVIII. 1 Ita codd. Harduin. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *tantum, quam in ulmo seri* Vet. Dalec. *tantum, quoniam ramo eam seri* Gronov. et al. vett. *inseri* Chiffl.—2 Dalec. *neve minores.*

NOTÆ

ligno, quod in terram depangitur. Græci ξύλον, Varro de Re Rust. I. 40. taleam, et clavolam vocat: Galli *bille:* et talea serere, *planter de bille.* Vide Notas et Emend. num. 23.

[r] *Optime quidem*] Subintellige, nascitur. Hæc totidem verbis Theophr. Hist. II. 7. Φυτεύεται καὶ ἡ συκῆ, ἐάν τις κράδην παχεῖαν ἀποξύνας σφύρᾳ παίσῃ, ἄχρι οὗ ἂν ἀπολίπῃ μικρὸν ὑπὲρ τῆς γῆς, εἶτ' ἐπ' αὐτῆς ἄμμον βαλὼν ἄνωθεν ἐπιχώσῃ. *Seritur ficus, et si quis ramum vastiorem exacutum malleo adigat, quoad super terram paulum extet, ac deinde arena superinjecta operiat.*

[s] *Ramo seruntur*] Theophr. Hist. II. 1. Ἡ ῥόα τῆς ῥάβδου.

[t] *Palis laxato*] Palo prius laxari ac dilatari scrobem seu foramen necesse est, quo ramus immittitur. Prius paxillo perforato solo, inquit Columella IV. 16.

[u] *Cortice diligenter*] Theophr. Hist. II. 7. Καὶ τὸν φλοιὸν προσεῖναι, *cortice minime detracto.* Crassitudinem vero rami brachialem et in olea Columella requirit, V. 9.

[v] *Trunco exacuto*] Pali trunco, qui in terram defigi debet, parte durissima exacuta.

[a] *Myrtus et taleis*] Etiam taleis. Theophr. loc. cit. Καὶ γὰρ ὁ μύρρινος ἀπὸ τῶν ξύλων καὶ τῶν πρέμνων φύεται.

[b] *Morus talea*] Pallad. lib. III. in Febr. tit. 25. pag. 77. 'Morus serenda est taleis, vel cacuminibus: melius autem taleis sesquipedalibus,' &c.

[c] *Quoniam in ulmo*] Vide Notas et Emend. num. 24. De hac religione fulgurum diximus XV. 17.

[d] *Servandum in eo*] Columella V. 8. cui titulus, 'de seminariis olivarum.'

[e] *Atque ut sectura*] Ut parte ima, et crassiore, et radici propiore, qua secta est ab arbore, et exacuta, terram; cacumine, cœlum spectet. Colum. loc. cit.

quod erit ab radice: accumuleturque[f] germinatio terra, donec robur planta capiat.

XXIX. (XVIII.) Quæ custodienda in olearum cura[1] Cato[g] judicaverit, ipsius verbis optime præcipiemus. 'Taleas oleagineas,[2] quas in scrobe saturus eris, tripedaneas facito; diligenterque tractato, ne liber laboret,[h] cum dolabis, aut secabis. Quas in seminario saturus eris, pedales facito: eas sic inserito: locus bipalio[i] subactus sit, beneque glutus.[3j] Cum taleam[k] demittes,[4] pede taleam opprimito. Si parum descendat,[5] malleo aut mateola[l] adigito: cavetoque, ne librum scindas, cum adiges. Palo prius[m] locum ne feceris,[6] quo taleam demittas, ita melius vivet. Taleæ ubi trimæ sunt, tum denique curæ sint, ubi liber se

Cap. XXIX. 1 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. recentt. *cultura* Gronov. et edd. vett.—2 *Taleas oleagines* Vet. Dalec. et Chiffl. Mox, *tripedaneas decidito* margo edd. Dalec. et Gronov. e Catone.—3 Chiffl. *gluttus.* Margo edd. Dalec. et Gronov. *glutus, beneque terra tenera,* e Catone.—4 Ita codd. Harduini et Dalec. item Cato et edd. recentt. *demittis* Gronov. et edd. vett.—5 Cod. Dalec. et Cato *descendet.* Mox, *malleolo* Cato. Cod. Dalec. *adicito,* et paulo post *adicis.*—6 'Ita Regg. et Editio princeps. Sic quoque Cato. Male ergo emendatum in recentioribus edd. *locum si feceris.*' Brotier. *ne librum scindas. Cum adigis, palo p. locum feceris, quo t. demittas: ita m. vivet talea. Et ubi, &c.* edd. vett. et Gronov. *ne librum scindas, cum adiges. Palo prius locum si feceris, quo t. demittas, ita m. vivet. Taleæ ubi, &c.* Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. '*demittat* Ms. et Chiffl. *demittas. Si ita feceris uti stet talea, melius vivet. Taleæ ubi trimæ* (sic et Chiffl.) *sunt, tum*

NOTÆ

[f] *Accumuleturque*] Dum arbos germinat, terra assidue aggeratur, ad robustam usque ætatem: Βλαστανόντων δὲ ἀεὶ προσχωννύειν, ἄχρις οὗ ἂν γένηται ἄρτιον. Theophr. loc. cit.

[g] *Cato*] Cap. 45. 'Taleas oleaginas, quas in scrobe saturus eris, tripedaneas decidito, diligenterque tractato, ne liber laboret, cum dolabis aut secabis,' &c. Pedales circiter Varro facit, de Re Rust. 1. 40.

[h] *Ne liber laboret*] Hoc est, ut ait Colum. v. 9. pag. 155. 'ne corticem lædas, aliamve partem quam quæ serra præciderit.' Ut ipse Cato cap. 40. 'ne librum convellas.'

[i] *Locus bipalio*] Bipalium Græcis σκαπάνη, instrumentum est ad fodiendum. *Une houe.*

[j] *Beneque glutus*] Cato cap. 45. 'beneque glutus siet:' hoc est, unitus, æquatus, complanatus.

[k] *Cum taleam*] Cato: 'Cum taleam demittes, pede tantum opprimito,' &c.

[l] *Mateola*] Nos mateolam, bipalii manubrium interpretamur: aliter alii.

[m] *Palo prius*] Cato, loc. cit. totidem apicibus ac syllabis. Plinius supra, cap. 27. 'Palis laxato prius meatu.'

vertet.[n] Si in scrobibus aut in sulcis seres, ternas taleas ponito: easque divaricato[7] supra terram, ne plus quatuor digitos transversos emineant, gemma vel oculo[8] servato.'[o] Diligenter eximere oleam oportet, et radices quam plurimas cum terra ferre. Ubi radices bene operueris, calcare bene ne quid noceat.[p]

XXX. Si quis quærat[a] quod tempus oleæ serendæ sit, agro sicco per sementem, agro læto per ver. Olivetum diebus[b] XV. ante æquinoctium vernum incipito putare. Ex eo die[c] dies XL. recte putabis. Id hoc modo putato. Qua locus recte[d] ferax erit, quæ arida erunt, et si quid ventus interfregerit, inde ea omnia eximito.[1] Qua locus ferax non erit, id plus concidito, aratoque bene, enodatoque,[e] stirpesque leves facito. Circum oleas[f] autumnitate[2]

den. maturæ sunt, ubi lib. sese vertet Cato.' *Dalec.*—7 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. ita quoque Cato cum edd. Harduin. et recentt. *seras, ternas taleas ponito. Eas divaricato* Gronov. et al. vett.—8 Vet. Dalec. *emineant, vel oculis;* Gronov. et al. ante Harduin. *emineant, vel oculos.*

CAP. XXX. 1 Ita Chiffl. cum edd. Harduini et recentt. *interfregerit, ea omnia eximito* Gronov. et edd. vett.—2 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum

NOTÆ

[n] *Ubi liber se vertet*] Cato: 'Ubi liber sese vertet.' Catonis sententia est, ut quidem remur, oleas, cum trimæ sunt, priusquam transferantur, rubrica notandas, ut cum serentur, easdem cœli partes liber aspiciat, sive cortex, quas etiam in seminario conspexerat: alioqui frigore vel calore laboraturas ab ea parte quas præter consuetudinem sub alio tractu expositas habuerant. Ita enim Colum. de Arboribus cap. 17. de olivetis.

[o] *Gemma vel oculo servato*] Oculo uno seu gemma extante a terra. Vide Notas et Emend. num. 25.

[p] *Ne quid noceat*] Cato, 'Calcato bene ne aqua noceat.'

[a] *Si quis quærat*] Cato cap. 27. et 40. et Columella v. 9. 'Plantæ autem in oliveto disponentur optime, siccis minimeque uliginosis agris, per autumnum: lætis et humidis, verno tempore, paulo ante quam germinent.'

[b] *Olivetum diebus*] Cato cap. 44.

[c] *Ex eo die*] Cato: 'Ex eo die dies quadraginta quinque recte putabis.'

[d] *Qua locus recte*] Cato, 'Qui locus recte ferax erit,' &c.

[e] *Enodatoque*] Ramos inutiles amputato: arborem interlucato: stirpem onere levato. Cato totidem verbis ac Plinius.

[f] *Circum oleas*] Cato cap. 5. pag. 11. 'Circum oleas autumnitate ablaqueato, et stercus addito.' Mss. etiam Pliniani omnes *autumnitate*, non *autumno*, habent. Usus ea voce iterum Cato cap. 155.

ablaqueato, et stercus addito. Qui olivetum[g] sæpissime et altissime miscebit, is tenuissimas radices exarabit. Radices si sursum abibunt, crassiores fient, et eo[3 h] in radices vires oleæ abibunt.

Quæ genera olearum, vel in quo genere terræ vivere et seri debeant, quoque spectare oliveta, diximus in ratione olei.[i] Mago[j] in colle et siccis, et argilla, inter autumnum et brumam seri jussit. In crasso aut humido, aut subriguo, a messe ad brumam. Quod præcepisse eum Africæ intelligitur. Italia quidem nunc vere maxime serit. Sed si et autumno libeat,[4] post æquinoctium XL. diebus ad Vergiliarum occasum, quatuor soli[k] dies[5] sunt, quibus seri noceat. Africæ peculiare quidem in oleastro est inserere. Quadam æternitate consenescunt[6 l] proxima adoptioni virga emissa, atque ita alia arbore ex eadem juvenescente: iterumque et quoties opus sit, ut ævis eadem oliveta constent. Inseritur autem oleaster calamo,[m] et inoculatione.

Olea, ubi quercus[n] effossa sit, male ponitur: quoniam

edd. Harduin. et recentt. *autumno* edd. vett. et Gronov.—3 Vet. Dalec. *et in eas;* vox *eo* deest in Vet. cod. ap. Dalec.—4 *Sed et autumno, si libeat* Dalec.—5 Gronov. et al. *XIIII. soli dies;* alii, *XIII. soli dies;* alii, *XIV. soli dies.* Vide Not. et Emend. n. 26.—6 *Quadam æter. eæ consenescunt* Vet. Dalec. Mox, *adoptione* Gronov. et al. ante Harduin. qui

NOTÆ

[g] *Qui olivetum*] Cato c. 61. p. 44. 'Qui oletum sæpissime et altissime miscebit, is tenuissimas radices exarabit. Si male arabit, radices sursum abibunt, crassiores fient, et in radices vires oleæ abibunt.'

[h] *Et eo*] Et ea re, ob eam rem.

[i] *Diximus in ratione olei*] Lib. XV. c. 6.

[j] *Mago*] Et post eum Columella de Arboribus c. 17. de olivetis, ubi Magonem laudat.

[k] *Quatuor soli*] Vide Notas et Emend. num. 26.

[l] *Quadam ... consenescunt*] Æterno fere ævo oleæ durant, quoniam virgas seu stolones emittunt quotannis, qui seri alio et transferri possint. Simili sententia Columella IV. 17. 'Neque enim ea quæ seruntur a nobis immortalia esse possunt: attamen æternitati eorum sic consulimus, ut de mortuis seminibus alia substituamus,' &c.

[m] *Inseritur ... calamo*] Hoc est, surculo, quo dictum est modo initio c. 24.

[n] *Olea, ubi quercus*] Amplius eo Varro dicit de Re Rust. I. 16. dum ait, 'Si ad limitem quercetum habet ager non posse recte secundum eam sylvam seri oleam,' &c. Aliquid si-

vermes, qui raucæ[7 o] vocantur, in radice quercus nascuntur, et transeunt. Non infumare[8] taleas,[p] aut siccare prius quam serantur, utilius compertum. Vetus olivetum ab æquinoctio verno intra Vergiliarum exortum interradi alternis[q] annis, melius inventum: item muscum[r] circumdare radici. Circumfodi autem omnibus annis a solstitio duum cubitorum scrobe pedali altitudine: stercorari[s] tertio anno.

Mago idem[t] amygdalas ab occasu Arcturi ad brumam

ex codd. edidit, *adoptioni*.—7 'Lege, *erucæ*. Sic et apud Theophr. legendum κάρπαι pro κάμπαι.' *Dalec.*—8 'Ita bene cod. Reg. 2. Male Editio princeps aliæque, *inhumare*; quod est contra præceptum Columellæ, v. 9.' *Brotier.* *infumare* etiam codd. Dalec. et Chiffl. *inhumare* edd. vett. et Gronov. item

NOTÆ

milius Columella lib. v. cap. de generibus olearum: 'Potest,' inquit, 'olea in agro frumentario seri, vel ubi arbutus aut ilex steterant. Nam quercus etiam excisa radices noxias oliveto relinquit, quarum virus enecat oleam.' Sed de vermibus idem expressius, libro extremo de arboribus c. 17. de olivetis: 'Si olivam posueris eo loco unde quercus effossa est, morietur: ideo quod vermes quidam sunt, qui in radice quercus nascuntur et educantur, iique maxime semina oleæ consumunt.'

[o] *Qui raucæ*] Ita etiam Mss. Sunt qui *erucæ* malint: sed imperite, ac nimium confidenter.

[p] *Non infumare* [*inhumare*] *taleas*] Quanquam ita fieri præcipit Columella v. 9. p. 195. 'Sed oportebit talearum capita et imas partes mixto fimo cum cinere ablinere, et ita totas eas immergeri, ut putris terra quatuor digitis alte superveniat. Sed binis indicibus ex utraque parte humantur,' &c. In Chiffl. cod. *infumare*, male.

[q] *Interradi alternis*] Quid sit interradi diximus xv. 2. Somniant vocabulariorum concinnatores, qui hac voce præcipi putant, ut qui solet innasci arboribus muscus eradatur. Quod Plinius alternis annis interradi hoc loco ait, tonsuram oleæ alternam vocat ipse c. 45. cum alternis nimirum annis amputari ramos inutiles olearum vetustiorum jubet, ne alimentum omne in materiem insumatur. Sic Colum. v. 9. de seminariis olivarum: 'Quin etiam,' inquit, 'compluribus interpositis annis olivetum putandum est: ... Quod tamen satis erit octavo anno fecisse,' &c.

[r] *Item muscum*] Columella xi. 2. 'Hoc eodem mense (Maio) in pastinato seminario novissima positio est olearis taleæ: eamque oportet, cum panxeris, fimo et cinere mixtis oblinire, et superponere muscum, ne Sole findatur,' &c.

[s] *Stercorari*] Colum. loc. cit. 'Tertio quoque anno fimo vel pabulandæ sunt oleæ.'

[t] *Mago idem*] Et Palladius lib. ii. in Januar. tit. 15. p. 45. 'Amygdalus seritur mense Januario et Februa-

seri jubet. Pira non eodem tempore omnia, quoniam non æque floreant. Eadem oblonga, aut rotunda, ab occasu[9] Vergiliarum ad brumam. Reliqua genera media hyeme ab occasu Sagittæ, Subsolanum, aut Septemtriones[10] spectantia. Laurum ab occasu Aquilæ ad occasum Sagittæ. Connexa enim de tempore serendi æque ratio est. Vere et autumno id magna ex parte fieri decrevere. Est et alia hora circa Canis ortus, paucioribus nota, quoniam non omnibus locis pariter utilis intelligitur, sed haud omittenda nobis, non tractus alicujus rationem, verum naturæ totius[11][u] indagantibus. In Cyrenaica regione sub etesiarum[v] flatu conserunt: nec non et in Græcia: oleam maxime in Laconia. Cos insula et vites tunc serit: ceteri apud Græcos,[12] inoculare et inserere non dubitant: sed arbores non serunt. Plurimumque in eo locorum natura pollet. Namque in Ægypto omni serunt mense, et ubicumque imbres æstivi non[13] sunt,[w] ut in India et Æthiopia. Necessario[x] post hæc autumno seruntur arbores.

Ergo tria[y] tempora eadem germinationis, ver, et Canis,

Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—9 Chiffl. *ab ortu*.—10 Ita codd. Harduini et Dalec. *septemtrionem* Gronov. et al. ante Harduin. Mox, *ad occasum Aquilæ* Chiffl.—11 Cod. Dalec. *naturæ potius*.—12 Ita codd. Harduini, cum edd. recentt. *Cos insula et vites: tunc seri apud Græcos* Gronov. et vulgg. Mox, pro *arbores*, quod habent codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. cum edd. recentt. *arborem* legitur in Gronov. et vulgg.—13 Negatio *non* deest in cod.

NOTÆ

rio: item locis calidis Octobri et Novembri.' De occasu Arcturi, XVIII. 74. De occasu Vergiliarum, XVIII. 59. Sagittæ, c. 74. Aquilæ demum, c. 69.

[u] *Verum naturæ totius*] In Mss. *potius*.

[v] *Sub etesiarum*] De his egimus II. 47. dicemusque iterum XVIII. 68.

[w] *Æstivi non sunt*] In Mss. *æstivi sunt*. Male. Idem Plinius XIX. 4. 'In desertis adustisque Sole Indiæ, ubi non cadunt imbres.' Sic etiam Ctesias in eo volumine quod de Indicis rebus conscripsit, cujus extant fragmenta apud Photium in Bibl. quæ sunt sæpius laudata a nobis in hoc opere.

[x] *Necessario*] Columella v. 10. 'Arbores ac semina cum radicibus autumno serito, hoc est, circa Kalendas et Idus Octobres.'

[y] *Ergo tria*] Plinius XVI. 41. 'Sunt aliæ naturales quibusdam germinationes, præterque vernas, quæ suis constant sideribus, ... Hyberna, A-

Arcturique ortus. Neque enim animalium tantum est ad coitus[14] aviditas, sed multo major est terræ ac satorum omnium libido: qua tempestive uti, plurimum interest conceptus.[a] Peculiare utique in insitis, cum sit mutua cupiditas utrimque coëundi.[15 z] Qui ver probant, ab æquinoctio statim admittunt, prædicantes germina parturire, ideo faciles corticum esse complexus.[b 16] Qui præferunt autumnum, ab Arcturi ortu,[a] quoniam statim radicem quandam capiant, et ad ver parata veniant, atque non protinus germinatio auferat vires. Quædam tamen[b] statutum tempus anni habent ubique, ut cerasi et amygdalæ circa brumam, serendi vel inserendi. De pluribus locorum situs optime judicabit.[17] Frigida enim et aquosa verno conseri oportet, sicca et calida autumno.

Communis quidem Italiæ ratio tempora ad hunc modum distribuit: moro ab Idibus[c] Februariis in æquinoctium, piro autumnum: ita ut brumam quindenis, ne minus, diebus[18] antecedant. Malis æstivis, et cotoneis, item sorbis, prunis, post mediam hyemem in Idus Februarias. Siliquæ Græcæ[d] et Persicis, ante brumam per autumnum. Nuci-

[a] *Plurimum interest ad conceptum arborum et germinationem.*
[b] *Ideo cortices, arboris pariter et surculi insiti, facile coire.*

Dalec.—14 Cod. Dalec. *ad coitum.*—15 Margo edd. Dalec. et Gronov. *interest ad conceptus. Pecul. &c. quod si mut. cap. utrique coëundi.* Chiffl. etiam, *utrique.*—16 Cod. Dalec. *amplexus.*—17 Codd. Dalec. *judicant.*—18 'Ita

NOTÆ

quilæ exortu: æstiva, Canis ortu: tertia Arcturi: has duas quidam omnibus arboribus communes putant,' &c.

[z] *Utrimque coëundi*] Vel, ut in Mss. *utrique*, surculo arborique.

[a] *Arcturi ortu*] De eo dicemus XVIII. 74.

[b] *Quædam tamen*] Columella XI. 2. 'Possunt etiam his diebus (mense Decembri exeunte) cerasi, et tuberes, et Armeniacæ, atque amygdalæ, ceteræque arbores, quæ primæ florent, inseri commode.'

[c] *Moro ab Idibus*] Colum. v. 10. p. 202. 'Mala, sorba, pruna, post mediam messem usque in Idus Febr. serito. Mororum ab Idibus Febr. usque ad æquinoctium vernum satio est.'

[d] *Siliquæ Græcæ*] De quibus diximus XV. 26. Colum. loc. cit. 'Sili-

bus,[e] juglandi, et pineæ, et avellanæ, et Græcæ,[19] atque castaneæ, a Kalendis Martiis ad Idus easdem.[f] Salici,[g] genistæ, circa Martias Kalendas. Hanc in siccis[h] semine, illam in humidis virga seri, diximus.

(XIX.) Est etiam nunc[20] nova inserendi ratio, ne quid sciens quidem præteream, quod usquam invenerim, Columellæ[i] excogitata, ut affirmat ipse, qua vel diversæ insociabilesque naturæ arborum copulentur, ut fici atque oleæ. Juxta hanc seri ficum jubet non ampliore intervallo, quam ut contingi large possit ramo oleæ quam maxime sequaci atque obedituro: eumque omni interim tempore edomari meditatione[c] curvandi.[j] Postea fico adepta vires, (quod evenire trimæ, aut utique quinquenni solet,) detruncata superficie,[k] ipsumque[21] deputatum, et ut dictum est,

[c] *Assuetudine.*

---

bene codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier. nec minus diebus* Gronov. et vulgg.—19 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *et avellanæ, Græcæ* Gronov. et vulgg. Mox, *ad Idus ejusdem* Vet. Dalec. Deinde, *Salicis et genistæ* margo edd. Dalec. et Gronov.—20 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. et recentt. *Est etiam* Gronov. et vulgg. *Est etiamnum* Chiffl.—21 Vet. Dalec. *ipsum quidam.*—22 'Ita optime hunc

NOTÆ

quam Græcam, quam quidam κεράτιον vocant, et Persicum, ante brumam per autumnum serito.'

[e] *Nucibus*] Colum. loc. cit. p. 201. 'Cum ferula fuerit enata, eam findito, et in medulla ejus sine putamine nucem Græcam aut avellanam abscondito, et ita adobruito. Hoc ante Kalendas Martias facito, vel etiam inter Nonas et Idus Martias. Eodem tempore juglandem, et pineam, et castaneam serere oportet.' De his nucum generibus dictum est XV. 24. et 25.

[f] *Ad Idus easdem*] Hoc est, Martias.

[g] *Salici*] Colum. de Arbor. c. 29. 'Salicem et genistam crescente Luna vere circa Kalendas Martias serito. Salix humida loca desiderat: genista etiam sicca.'

[h] *Hanc in siccis*] In montibus genistas sponte nasci Plinius ante admonuit, XVI. 30. In fluminibus salices, vel depacto temere surculo, ejusdem libri c. 46. 67. et 68.

[i] *Columellæ*] Lib. V. cap. 11. pag. 205.

[j] *Meditatione curvandi*] Ut assidue curvata, flexuræ assuefiat.

[k] *Detruncata superficie*] Arboris fici præsecto cacumine. Columella: 'Tunc arborem fici detrunca, plagamque læva, et mediam cuneo finde. Cacumina deinde olivæ, sicuti matri cohærent, ex utraque parte abrade, et ita fissuræ fici insere, cuneumque exime, diligenterque ramulos colliga,

adraso cacumine, defigi in crure fici, custoditum vinculis, ne curvatura fugiat. Ita quodam propaginum insitorumque temperamento, triennio communiter duas [22] matres coalescere. Quarto anno abscisum totum adoptantis esse, nondum vulgata ratione, aut mihi certe [23] satis comperta.

XXXI. Cetero [1] eadem illa de calidis frigidisque, et humidis et siccis supra dicta ratio,[m] et scrobes fodere monstravit. In aquosis [n] enim neque altos, neque amplos facere expediet: aliter [2] in æstuoso solo et sicco, ut quam maxime accipiant aquam, contineantque. Hæc et veteres arbores colendi ratio est. Ferventibus enim locis accumulant [o] æstate radices operiuntque, ne Solis ardor exurat. Aliubi ablaqueant,[p] perflatusque [3] admittunt. Iidem hyeme cumulis a gelu vindicant. Contra illi [q] hyeme aperiunt, humoremque sitientibus quærunt. Ubicumque [4] circum-

locum emendavit Illustr. Huetius. In codd. Regg. et Editione principe, *commune inter duas;* aliæ, *communi inter duas.*' Brotier. *communi inter se duas* Vet. Dalec. *communiter duas* aliæ Vett. ap. Dalec. *communi inter duas* Gronov. et vulgg. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—23 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. recentt. *ratione, haud mihi certe* cod. Dalec. *ratione, mihi certe* Gronov. et al. ante Harduin.

CAP. XXXI. 1 *Ceterum* cod. Dalec. Mox in eodem, *dicta ratione.* Deinde, *fodere monstratum* Vet. Dalec.—2 Cod. Dalec. *expedit. Altos.* Mox, Chiffl. *æstivoso in sicco.*—3 Cod. Dalec. *perflatum.*—4 *Ubique* Vet. Dalec.

NOTÆ

ne qua vi revellantur. Sic interposito triennio convalescet ficus cum olea: et tum demum quarto anno, cum bene coierint, velut propagines, ramulos olivæ a matre resecabis.'

[l] *Ipsumque*] Ipsum oleæ ramum, matri adhuc adhærentem, sed deputatum tamen, hoc est, ex utraque parte cuspidatim decisum, ut dictum est c. 24. defigi jubet in ficum, qua parte facta est fissura: hanc μεταφορικῶς crus appellant: alias truncum.

[m] *Supra dicta ratio*] Sup. cap. num. 6.

[n] *In aquosis*] Hæc a Theophr. lib. de Causis III. 5. p. 268.

[o] *Accumulant*] Accumulantur terra radices. Græci προσχωννύειν vocant, ut Theophr. a nobis laudatus c. 28.

[p] *Aliubi ablaqueant*] Circum radices terra foditur, ut illæ aëre ventisque perflentur.

[q] *Contra illi*] Columella de vitibus, v. 5. 'Ubi semina jam corroborata fuerint, nihil dubium est, quin cœlestibus aquis plurimum juventur. Itaque locis, quibus clementia hyemis permittit, adapertas vites relinquere, et tota hyeme ablaqueatas habere eas conveniet.'

fodiendi arbores ratio in circuitu[r] pedes in orbem ternos: neque id in pratis, quando amore Solis humorisque in summa tellure oberrant. Et de arboribus hæc quidem fructus gratia serendis inserendisque in universum sint dicta.[5]

XXXII. (XX.) Hinc restat earum ratio,[1 a] quæ propter alias seruntur, ac vineas maxime, cæduo ligno. Principatum in iis obtinent salices, quarum satio fit loco madido:[b] tamen refosso[c] duos pedes et semipedem, talea sesquipedali, vel pertica,[d] quæ utilior, quo plenior. Intervallo[e] esse debent pedes seni. Trimæ[f] pedibus binis a terra putatione coërcentur, ut se in[2] latitudinem fundant, ac sine scalis tondeantur. Salix enim fœcundior est, quo terræ propior. Has quoque omnibus annis confodi[3] jubent[g] mense Aprili. Hæc est viminalium cultura. Perticalis et virga[h] et talea seritur, fossura eadem. Perticas ex ea cædi justum est

Mox, Vet. Dalec. *in circuitum p. in o. ternos: n. i. i. p. quandoquidem.*—5 Idem Vet. *Et de arb. fructus gratia serendis inserendisque hæc quidem in universum, &c.*

CAP. XXXII. 1 Margo edd. Dalec. et Gronov. *earum natio.*—2 Vet. Dalec. *ut sic se in.*—3 Cod. Dalec. *configi;* Chiffl. *considi;* Dalecampius legit, *cir-*

NOTÆ

[r] *In circuitu*] Mss. *in circuitum.*

[a] *Hinc restat earum ratio*] Mss. Reg. Colb. *natio*, haud ita sincere, ut remur.

[b] *Loco madido*] Vide quæ dicta sunt cap. 30.

[c] *Tamen refosso*] Columella item de viminali salice, IV. 30. p. 161. 'Ita enim præcipiunt veteres, in duos pedes et semissem salicto destinatum solum.'

[d] *Talea.... vel pertica*] Utroque enim modo seritur viminalis, ut mox dicetur. Et de eo genere Columella IV. 30. p. 162. 'Atque hæ,' inquit, 'vel cacuminibus vel taleis deponuntur. Perticæ cacuminum modicæ plenitudinis, quæ tamen dipondiarii orbiculi crassitudinem non excedant, optime panguntur.... Taleæ sesquipedales terreno immersæ paululum obruuntur.'

[e] *Intervallo*] Colum. loc. cit. 'Riguus locus spatia laxiora desiderat, eaque senum pedum per quincuncem recte faciunt,' &c.

[f] *Trimæ*] Etiam anniculæ, vel si fuerit ager siccior, bimæ, inquit Columella IV. 31. p. 163.

[g] *Confodi jubent*] Vide Notas et Emend. num. 27.

[h] *Et virga*] Hoc est, surculo, de quo dictum est c. 9. uti de talea, c. 27. Columella, loc. cit. 'Perticalis fere eundem agrum quem viminalis, desiderat: melior tamen riguo provenit: atque ea taleis conseritur.... crebroque foditur, atque exherbatur.... sic culta quarto demum anno cæditur.'

quarto fere anno. Et eæ autem [i] senescentium propagine præsarciunt locum,[4] pertica immersa, ac post annum recisa. Salicis viminalis[j] jugera singula sufficiunt XXV. vineæ jugeribus. Ejusdem rei [k] causa populus alba seritur bipedaneo [l] pastinatu,[5] talea sesquipedali, biduo siccata,[m] palmipede intervallo,[n] terra superinjecta duorum cubitorum crassitudine.

XXXIII. Arundo [o] etiamnum dilutiore, quam hæ, solo gaudet. Seritur [p] bulbo radicis, quem alii oculum vocant,[r] dodrantali [q] scrobe, intervallo duum [r] pedum et semipedis: reficiturque ex sese vetere arundineto extirpato, quod uti-

cumfodi.—4 'Ita bene cod. Reg. 1. et Editio princeps. In cod. Reg. 2. *sarciunt locum.* Recentiores editiones, *resarciunt locum.*' Brotier. *præsarciunt locum* etiam codd. Dalec. et Chiffl. *sarciunt locum* edd. vett. et Gronov. *resarciunt locum* conj. Dalec. et sic Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—5 Chiffl. *pastinato.* Mox, in eodem cod. *palmipedi.*

CAP. XXXIII. 1 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3.

NOTÆ

[i] *Et eæ autem*] De viminalibus tradit hoc Colum. IV. 30. p. 162. mergis in terram curvatis defossisque, et post annum decisis, a stirpe propagari eas: quod multo est de perticali verius.

[j] *Salicis viminalis*] Columella loc. cit. p. 161. 'Viminalium, ut Atticus putat, singula jugera sufficere possunt quinis et vicenis jugeribus ligandæ vineæ: arundineti singula jugera vicenis jugandis: castaneti jugerum totidem palandis, quot arundineti jugandis.'

[k] *Ejusdem rei*] Vineæ ligandæ.

[l] *Bipedaneo*] Terra duos pedes refossa. Pastinare est terram fodere.

[m] *Biduo siccata*] Priusquam seratur: contra quam de oleis præceptum est, c. 31. 'Taleas non siccare prius quam serantur, utilius compertum.'

[n] *Palmipede intervallo*] Serantur arbores palmi unius inter se et pedis intervallo. Palmipedalem mensuram vocat Columella III. 19.

[o] *Arundo*] Columella aliquanto elegantius, IV. 32. p. 163. 'Arundo,' inquit, 'cum sit vivacissima, nec recuset ullum locum, prosperius resoluto, quam denso: humido, quam sicco . . . vallibus, quam clivis: fluminum ripis, et limitibus ac vepretis commodius, quam mediis agris deponitur.' Dilutum solum, madidum humidumque intellige.

[p] *Seritur*] Colum. loc. cit. 'Seritur bulbus radicis: seritur et talea calami: nec minus toto prosternitur corpore.' Διὰ τῶν βολβῶν, Geopon. auctor, V. 51. p. 162. De arundinis oculis egimus libro superiore, c. 67.

[q] *Dodrantali*] Pollicum novenum.

[r] *Intervallo duum*] At Colum. loc. cit. 'Bulbus tripedaneis intervacantibus spatiis obrutus, anno celerius maturam perticam præbet.'

lius repertum, quam castrare,[2 s] sicut antea. Namque inter se radices serpunt, mutuoque discursu necantur.[3 t] Tempus conserendi,[4 u] priusquam oculi arundinum intumescant, ante Kalendas Martias. Crescit[v] ad brumam usque; desinitque, cum durescere incipit: hoc signum tempestivam[5] habet cæsuram. Et hanc autem[w] quoties et vineam fodiendam putant. Seritur et transversa,[x] non alte terra condita: erumpuntque e singulis[6] oculis totidem plantæ. Seritur et deplantata[y] pedali sulco: binis obrutis gemmis, ut

et recentt. *appellant* Gronov. et vulgg.—2 Vet. Dalec. *quam castrato.*—3 'Ita bene codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier. decursu necantur* codd. Dalec. et Chiffl. *occursu nentur* Vet. Dalec. *discursu nentur* Gronov. et vulgg. item Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—4 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. et recentt. *inserendi* Gronov. et vulgg.—5 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. recentt. *signum quod tempestivam* Gronov. et al. ante Harduin.—6 Ita Chiffl. et edd. Harduin. 1. 2. 3. &c. *erumpuntque singulis* Gronov. et al. vett.

NOTÆ

[s] *Quam castrare*] Qui mos Columellæ ævo obtinuit. Is castrare quid hoc loco sit, aperit. 'Ea est autem arundineti senectus,' inquit loc. cit. 'cum vel exaruit situ et inertia plurium annorum; vel ita densatum est, ut gracilis et cannæ similis arundo prodeat. Sed illud de integro refodi debet: hoc potest intercidi et disarari, quod opus rustici castrationem vocant,' &c. Castrari igitur arundinetum aiunt, cum, ubi densius quam par est satum fuerit, evelluntur e sylva eæ quæ minus utiles censentur, et sic laxiores arundinum ordines fiunt.

[t] *Discursu necantur* [*nentur*] Implicantur invicem, dum per terram serpunt discurruntque. Tamen in Mss. *decursu necantur*, ut legendum videatur, *decussu necantur*: sitque sententia, unius arundinis avulsione, quod in castratione fit, et proximas quoque decuti atque interire, ob mutuam radicum implicationem.

[u] *Tempus conserendi*] Vide Notas et Emend. num. 28.

[v] *Crescit*] Colum. IV. 32. p. 164. 'Cæditur deinde post brumam: nam usque in id tempus incrementum capit: ac tum compescitur, cum obriguit hyberno frigore.' Geopon. v. 51. p. 163.

[w] *Et hanc autem*] Colum. loc. cit. 'Fodiendum, quoties et vineta,' &c.

[x] *Seritur et transversa*] Diversum ab isto genus sationis est, quod affert Theophr. Hist. II. 2. Φύεται δέ τις καὶ κάλαμος, ἐάν τις διατέμνῃ τὰς ἠλακάτας πλαγίας, ἢ καὶ κατακρύψῃ κόπρῳ καὶ γῇ. *Provenit etiam quoddam arundinis genus, si quis in obliquum colos præcisas fimo terræque abscondat.* Quanquam Dalecampius idem putavit. Sed Pliniana hæc arundinis satio a Columella improbatur ad fructum, de Arboribus c. 29. 'Sunt qui arundines integras sternant, quoniam ex omnibus nodis satæ arundines emittunt: sed fere hoc genus evanidam, exilemque, et humilem arundinem affert.' Idem IV. 32. 'toto tum prosterni corpore' arundinem dixit.

[y] *Seritur et deplantata*] Translata

tertius nodus terram attingat: prono cacumine, ne rores concipiat. Cæditur decrescente Luna. Vineis anno siccata utilior, quam viridis.

XXXIV. Castanea pedamentis[a] omnibus præfertur facilitate tractatus, perdurandi pervicacia, regerminatione cædua vel salice lætior. Quærit[b] solum facile, nec tamen arenosum: [1 c] maximeque sabulum humidum, aut carbunculum,[d] vel tofi etiam farinam, quamlibet opaco, septemtrionalique et præfrigido situ, vel etiam declivi. Recusat eadem glaream,[2 e] rubricam, cretam, omnemque terræ fœcunditatem. Seri nuce diximus,[f] sed nisi ex maximis non provenit, nec nisi quinis[g] acervatim satis. Perfringi[3] so-

CAP. XXXIV. 1 Chiffl. *nec non harenosum;* et sic Gronov. et al. vett.—2 'Codex uterque, *galleam.* Lego, *glaream.* Vet. *calcem.*' Dalec. *Gallicam* Gronov. et al. ante Harduin. qui Dalecampii conjecturam primus in textum intulit.—3 *Refringi* Chiffl. Mox, *debet supremum* Vet. Dalec.—4 'Colum.

NOTÆ

in sulcum pedalem, ita ut gemmæ duæ obruantur, tertia extet a terra, &c. Colum. IV. 32. p. 163. 'Sive recisa in dipondium et semissem talea, sive totæ arundines prostratæ deponantur, extent earum cacumina oportet: quod si obruta sunt, totæ putrescunt.'

[a] *Castanea pedamentis*] Pedamenta sunt sustentacula viti fulciendæ, *des échalas.* Colum. IV. 33. p. 164. 'Castanea roboribus proxima est, et ideo stabiliendis vineis habilis.'

[b] *Quærit*] Colum. loc. cit. 'Ea pullam terram et resolutam desiderat: sabulonem humidum, vel refractum tofum non respuit: opaco et septemtrionali clivo lætatur: spissum solum et rubricosum reformidat.' Palladius in Novemb. cap. de castaneis: 'Amant solum molle et solutum, non tamen arenosum. In sabulone proveniunt, sed humecto. Nigra terra illis apta est, et carbunculus, et tofus diligenter infractus,' &c.

[c] *Nec tamen arenosum*] Sic Mss. Reg. Colb. et Chiffl. ipseque Palladius loc. cit. In editis perperam, *nec non arenosum.* Ex eorum hæc emendatio officina prodierat, qui sabulonem, quo lætari castanea mox dicitur, ab arena putarunt nihil discrepare: cum sabulum sit arena tenuior minutiorque. A Varrone ceterisque Latinitatis auctoribus, arena, sabulo, ceu genera diversa terrarum simul appellantur. De sabulo accipiendum illud est auctoris Geopon. X. 63. p. 284. Τὸ κάστανον, ὅ τινες Διὸς βάλανον καλοῦσι, ψαμμώδει γῇ καὶ ψυχροῖς τόποις χαίρει.

[d] *Carbunculum*] De eo diximus c. 3.

[e] *Recusat eadem glaream*] Vide Notas et Emend. num. 29.

[f] *Seri nuce diximus*] Lib. XV. 25. ubi castaneas excellentiores satu factas Διὸς βαλάνους appellatas scribit.

[g] *Nec nisi quinis*] Colum. loc. cit. 'Spissius autem semen propter varios casus deponitur: nam interdum

lum debet supra,[h] ex Novembri mense in Februarium: quo solutæ sponte cadunt ex arbore, atque subnascuntur. Intervalla sint pedalia,[4] [i] undique sulco dodrantali. Ex hoc seminario transferuntur in aliud, bipedali intervallo, plus biennio.[5] Sunt et propagines,[j] nulli quidem faciliores. Nudata enim radice, tota in sulco prosternitur. Tum ex cacumine supra terram[6] relicto renascitur, et alia ab radice. Sed translata[k] nescit hospitari, pavetque novitatem. Biennio fere postea prosilit. Ideo nucibus potius, quam viviradicibus, plantaria cædua implentur. Cultura non alia quam supradictis,[l] fodiendis supputandisque per biennium sequens: de cetero ipsa se colit, umbra stolones supervacuos enecante. Cæditur[m] intra septimum annum. Sufficiunt[n] pedamenta jugeri unius vicenis vinearum jugeribus, quando etiam[o] ea bifida stirpe fiunt, durantque ultra alteram sylvæ suæ cæsuram.

semipedalia. Lego, *sequipedalia.*' (sic.) *Dalec.*—5 Cod. Dalec. *biennium.*—6 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *Tunc ex c. super*

NOTÆ

priusquam enascatur, aut siccitatibus nux inarescit, aut aquarum abundantia putrescit: interdum subterraneis animalibus, sicuti muribus et talpis infestatur,' &c.

[h] *Perfringi.... supra*] Supra caudicem, procul ab arboribus trunco, quo nuces ex arbore solutæ decidant. Columella loc. cit. 'Seritur ab Novembri mense per totam hyemem sicca terra,' &c.

[i] *Intervalla sint pedalia*] Ita etiam Mss. omnes. At Colum. loc. cit. 'Nuces in ordinem semipedalibus spatiis .... in altitudinem dodrantis depressis sulcis committuntur,' &c.

[j] *Sunt et propagines*] Propagine, inquit, facilius quam ceteræ arbores, castaneæ proveniunt. Hæc etiam Colum. loc. cit. p. 165.

[k] *Sed translata*] Colum. loc. cit. 'Melius pertica (mergi more) declinata propagata, quam exemta reseritur. Hæc enim velut immota sua sede vehementer germinat. At quæ radicitus exemta et deposita est, biennio reformidat. Propter quod compertum est commodius nucibus, quam viviradicibus ejusmodi sylvas institui.'

[l] *Cultura.... quam supradictis*] Salici et arundinibus. Colum. loc. cit. 'Cultus ejusdem est fossionis positionisque, qui vineæ: supputari debet bima, quin etiam trima,' &c.

[m] *Cæditur*] Colum. loc. cit. 'Post quinquennium cæsa more salicti recreatur.'

[n] *Sufficiunt*] Colum. IV. 30. p. 161. laudatus a nobis c. 32.

[o] *Quando etiam*] Paulo aliter Atticus Julius apud Columellam IV. 33. 'Taleæ propius stirpem recisæ quadrifidas plerumque, ac deinde se-

Esculus[7] similiter provenit, cæsura triennio senior, minus morosa[8] [p] nasci. In quacumque terra seritur, nascitur e balano,[q] sed non nisi esculi: scrobe dodrantali, intervallis duorum pedum: seritur[9] leviter[r] quater anno. Hoc pedamentum minime putrescit, cæsumque[10] maxime fruticat. Præter hæc, sunt cædua quæ diximus, fraxinus, laurus, Persica, corylus, malus, sed tardius nascuntur: terramque defixa vix tolerant, non modo humorem. Sambucus contra firmissima ad palum taleis seritur, ut populus: nam de cupresso satis diximus.[11] [s]

XXXV. (XXI.) Et prædictis velut armamentis vinearum, restat ipsarum natura, præcipua tradenda cura.

Vitium surculis,[1] et quarundam arborum, quibus fungosior[a] intus natura est, geniculati scaporum nodi[2] intersepiunt medullam. Ferulæ[3] ipsæ breves et ad summa breviores, articulis utique duobus internodia includunt.[a] Medulla,[b] sive illa vitalis anima est, ante se tendit longitudi-

[a] *Geniculi, sive nodi, quibus scapi seu flagella constant, medullam includunt. Ferulacei vitium caules ipsi breves, sed in summa parte breviores, nodis sive articulis duobus includunt singula internodia.*

terram Gronov. et vulgg.—7 *Quercus* Colum.—8 Ita codd Harduini, Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *serior, nimis morosa* Gronov. et vulgg.—9 Dalec. *foditur*, vel *sarritur*.—10 Ita codd. Harduini, Dalec. et Vet. ejusdem, cum edd. Harduin. et recentt. *læsumque* Gronov. et vulgg. Mox, cod. Dalec. *maxime fructificat*.—11 Cod. Dalec. *diximus, et prædictis v. a. vinearum. Restat, &c.*

CAP. XXXV. 1 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *Vitium surculi* Gronov. et vulgg.—2 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *geniculatis scaporum nodis* Gronov. et al. vett.—3 *Pistulæ* Dalec.—4 Ita codd. Harduini et Dalec. cum

NOTÆ

cundæ taleæ ejusdem arboris bifidas radicas subministrant: quod genus fissilis adminiculi manet diutius, quam teres palus.'

[p] *Minus morosa*] Vide Notas et Emend. num. 30.

[q] *E balano*] E glande. Eadem porro ferme de quercu Columella prodidit, IV. 33. 'Potest etiam quercus simili ratione seri: verum biennio tardius quam castanea deciditur.'

[r] *Seritur leviter*] Glande una aut altera, non quinis, aut pluribus, ut in castanea, acervatim satis.

[s] *Satis diximus*] Lib. XVI. 60.

[a] *Quibus fungosior*] Uti est sambuco, quemadmodum dictum est XIII. 42.

[b] *Medulla*] Columella III. 10. 'Reliquas trunci partes humor omnis et

nem[c] impellens, quamdiu nodi[4] pervia[d] patet fistula. Cum vero concreti ademere transitum, repercussa erumpit, ab ima sui parte, juxta priorem[5] nodum alternis laterum semper inguinibus, ut dictum est[e] in arundine ac ferula: quorum[6] dextrum ab imo intelligitur articulo, lævum in proximo, atque ita per vices. Hoc vocatur in vite gemma, cum ibi cespitem fecit.[7 f] Ante vero quam faciat, in concavo oculus: et in cacumine ipso, germen. Sic palmites,[g] nepotes, uvæ, folia, pampini gignuntur. Mirumque, firmiora esse in dextra parte genita.

Hos ergo in surculis nodos, cum seruntur, medios secare[h] oportet, ita ne profluat medulla. Et in fico quidem dodrantales paxilli[8] solo patefacto seruntur, sic ut descendant quæ proxima arbori fuerint, duo oculi extra terram emineant. Oculi autem in arborum surculis proprie vocantur, unde germinent.[9] Hac de causa et in plantariis aliquando eodem anno ferunt, quos fuere laturi fructus in arbore: cum tempestive sati prægnantes, inchoatos conceptus[i] ali-

edd. Harduin. et recentt. *nodis* Gronov. et vulgg.—5 Vet. Dalec. *superiorem.* —6 Dalec. *quarum.*—7 'Lego, *quam ibi palmitem fecit.*' Dalec.—8 Ita codd. Harduini, Vet. Dalec. et Chiffl. *paxillo* Gronov. et vulgg.—9 Chiffl. *germi-*

NOTÆ

alimentum, quod a solo ministratur, transcurrit, dum ad ultimum perveniat. Naturali enim spiritu omne alimentum virentis, quasi quædam anima, per medullam trunci, veluti per siphonem, quem διαβήτην vocant mechanici, trahitur in summum: quo cum pervenerit, ibi consistit, atque consumitur.'

[c] *Longitudinem*] Palmitis eam longitudinem, quæ inter nodos geminos intercedit.

[d] *Nodi pervia*] Pervia, quæ in ipso nodo est fistula, per quam medulla meat.

[e] *Ut dictum est*] Lib. XVI. 65. in fine, de arundine: de ferula XIII. 42.

[f] *Cum ibi cespitem fecit*] Cum ibi medulla erumpens globulum fecit: *un bouton.*

[g] *Palmites*] Vitium ii sarmenta sunt, sic appellata, quod in modum palmarum humanarum virgulas quasi digitos edunt. Nepotes, virgæ sunt quas e radicibus aut caudicis lateribus vitis ciet, quasi nepotum partu gravida: alii sobolem, alii suffraginem dixere.

[h] *Medios secare*] In medio internodio. Vide Notas et Emend. num. 30.

[i] *Inchoatos conceptus*] Conceptos jam fœtus. Sup. cap. 30. 'Plurimum interest conceptus,' hoc est, fœtus.

ubi pariunt. Ita satas ficos, tertio anno transferre facile. Hoc pro senescendi[j] celeritate attributum huic arbori, ut citissime proveniat.

Vitium numerosior satus est.[10] Primum omnium nihil seritur ex his, nisi inutile, et deputatum in sarmento.[11] Opputatur[12] autem quicquid proximo[13] tulit fructum. Solebat[k] capitulatus utrimque e duro[14] [l] surculus seri: eoque argumento malleolus vocatur[m] etiam nunc. Postea avelli cum sua calce[15] [n] cœptus est, ut in fico: neque est aliud vivacius. Tertium genus adjectum etiamnum expeditius sine calce, propter[16] quod sagittæ vocantur,[o] cum intorti panguntur: iidem cum recisi[17] nec intorti, trigemmes.[p]

nantur. Edd. ante Brotier, *germinant.*—10 Ita codd. Regg. Dalec. et Editio princeps. *numerosior satus*, omisso *est*, edd. vulgg. ante Brotier.—11 Chiffl. *in sarmenta.*—12 *Amputatur* Vet. Dalec.—13 Ita codd. Regg. et Editio princeps. *quicquid proxime* edd. ceteræ ante Brotier.—14 Vet. Dalec. *et durius.*—15 Dalec. *suo calce.*—16 Voc. *propter* deest in cod. Dalec.—17 'Lego, *iidem*

NOTÆ

[j] *Hoc pro senescendi*] Omnia nempe celerius senescunt præfœcunda: ut ait ipse XVI. 51.

[k] *Solebat*] Sed hic mos postea obsolevit, damnatusque est ab agricolis: malleoli tantum mansit appellatio. Columella III. 17. 'Malleolus sic ab antiquis pangebatur, ut novello sarmento pars aliqua veteris hæreret. Sed hanc positionem damnavit usus: nam quicquid ex vetere materia relictum erat, depressum atque obrutum celeriter humore putrescebat.... Mox Julius Atticus et Cornelius Celsus.... cum suo capitulo sarmentum depresserunt.'

[l] *E duro*] E duriore sarmento, sive trunco: Surculus cum vetere sarmento junctus. 'Virgam e duro' pariter appellat Columella III. 6. 'E duro natam virgam,' c. 10. atque alibi passim.

[m] *Malleolus vocatur*] Columella III. 6. 'Malleolus autem novellus est palmes, innatus prioris anni flagello, cognominatusque a similitudine rei: quod in ea parte quæ deciditur ex vetere sarmenti prominens utrimque, malleoli speciem præbet.' Gallis *Marquote, crocette, mailleton.*

[n] *Cum sua calce*] Cum sua perna dixit c. 13. Vide quæ ibi annotavimus.

[o] *Sagittæ vocantur*] Colum. III. 17. 'Sagittam rustici vocant novissimam partem surculi: sive quia longius recessit a matre, et quasi emicuit, atque prosiluit: seu quia cacumine attenuata prædicti teli speciem gerit.' At Plinio *sagitta* is ipse surculus est, cum intortus pangitur, ut mox dicetur.

[p] *Trigemmes*] Colum. III. 19. pag. 120. 'Malleolus non ab eo trigemmis dictus est, quod omnino trium oculorum est: cum fere circa plagam qua matri abscissus est, plenus sit gemmarum: sed, quod his exceptis, qui-

Plures autem ex eodem surculo hoc modo fiunt. Serere e pampinariis[q] sterile est, nec nisi fœcundo[18][r] oportet. Quæ raros habet nodos, infœcunda judicatur. At densitas gemmarum, fertilitatis indicium est. Quidam seri vetant, nisi eos qui floruerint, surculos. Sagittas serere[s] minus utile, quoniam in transferendo facile rumpitur quod intortum fuit. Seruntur pedali,[t] non breviores,[19] longitudine, quinque sexve nodorum. Pauciores[u] tribus gemmis in hac mensura esse non poterunt. Inseri[v] eodem die, quo

quoque recisi.' Dalec.—18 Vet. Dalec. *sagittas sterile est, nec nisi fœcundas.* Mox, in eodem, *habent nodos infœcunda judicantur.*—19 Vet. Dalec. *breviore.*

NOTÆ

bus est frequens in ipso capite, tres deinceps articulos, totidemque gemmas habeat.'

[q] *Serere e pampinariis*] E pampinario palmite sagittas serere. Quis palmes ita vocetur, dicemus inferius hac sect. Interim ex Columella III. 10. pampinarium sarmentum scito appellari, quod est ex duro trunco enatum. Columella loc. cit. 'Hoc,' inquit, 'præceptum a magistris vinitor accepit, ne pampinariam virgam deplantet.' Et mox: 'Quanquam et hos surculos sciam non in totum sterilitate affectos. Nam confiteor pampinarios quoque, cum e duro prorepserint, tempore anni sequentis acquirere fœcunditatem; et ideo in resecem submitti et progenerare posse.' Vinitores nostri vocant *Drageons qui sortent du tronc.*

[r] *Nec nisi fœcundo*] Nec malleolum serere oportet, nisi qui fructum tulerit. Columella III. 10. 'Nos autem primum rationem secuti, nunc etiam longi temporis experimentum, non aliud semen eligimus, nec frugiferum esse ducimus, nisi quod in parte genitali fructum attulerit. Nam illud quidem, quod loco sterili lætum robustumque sine fœtu processit, fallacem fœcunditatis imaginem præfert, nec ullam generandi vim possidet.' Et paucis deinde interjectis: 'Itaque ut ad consuetudinem agricolarum revertar, ejusmodi surculos, qui nihil attulerint, spadones appellant: quod non facerent, nisi eos suspicarentur inhabiles frugibus: quæ et ipsa appellatio rationem mihi subjecit non eligendi malleolos, quamvis probabili parte vitis enatos, si fructum non tulissent.' Hæc Plinius mira brevitate contraxit.

[s] *Sagittas serere*] Sagittæ vocantur ii surculi, qui intorti panguntur. De his cum Plinio facit Colum. III. 18. p. 118. 'Vitiosa est,' inquit, 'Julii Attici satio, quæ contortis capitibus malleolum recipit: ejusque rei vitandæ non una ratio est. Primum, quod nulla stirps ante quam deponatur, vexata et infracta, melius provenit, quam quæ integra et inviolata sine injuria deposita est: deinde quicquid recurvum,' &c. Et c. 10. p. 105. 'Majores nostri pampinarium et sagittam velut inutiles ad deponendum prudentissime damnaverunt.'

[t] *Seruntur pedali*] Colum. III. 19. p. 120. de Arbor. c. 3.

[u] *Pauciores*] Columella loco prius cit.

[v] *Inseri*] Seri, conseri, pangi.

deputentur, utilissimum. Si multo[20] postea necesse sit serere custoditos uti præcepimus,[w] caveri utique, ne extra terram positi Sole inarescant, ventove aut frigore hebetentur. Qui diutius in sicco fuerint, prius quam serantur, in aqua pluribus diebus revirescant.[21]

Solum apricum et quam amplissimum in seminario, sive in vinea, bidente pastinari[x] debet ternos pedes bipalio alto: marra[y] rejici quaternum pedum fermento,[22 z] ita ut pedes

—20 Cod. Dalec. *putantur, utilis. Si multum.* Mox, Vet. Dalec. *oportet cavere utique.* Deinde, *vento aut frigore* Chiffl.—21 Chiffl. *reviviscat.*—22 Ita Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *ferramento* Gronov. Mox, *ita ut in pedes* edd. Gronov. Harduin. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *ita ut pedes* cod.

NOTÆ

[w] *Uti præcepimus*] Si nempe longius afferantur vitium surculi, ut de pomorum calamis dictum est in fine cap. 24. Columella III. 19. 'Super cetera illud quoque sive viviradicem, sive malleolum ferentem præmoneo, ne semina exarescant, immodicum ventum Solemque vitare, qui uterque non incommode arcetur objectu vestis,' &c.

[x] *Bidente pastinari*] Colum. III. 18. 'Quicquid emoti soli vineis præparatur, repastinatum vocant.' Gallis, *Houer la vigne.* Bidens, instrumentum fossorium a gemino dente sic appellatum. *Un hoyau à deux dents, ou à deux cornes.*

[y] *Ternos pedes bipalio alto: marra*] Bipalium bidentis pars ferrea est, qua terra foditur. Colum. V. 5. 'Bipalio terram pastinabimus.' Et XI. 2. in Febr. 'Bipalio, cui est altitudo duorum pedum.' 'Bipalium non altum' idem Columella XI. 9. pag. 392. 'minus quam duos pedes ferramentum' vocat. *Altum* Plinius, cui terni pedes. Columella rursum de Arboribus c. 1. 'Ejusmodi bipalio.... si eodem loco, quo vineam ordinaturus es, facere voles seminarium, tribus pedibus alte repastinabis jugerum.' De marra idem Colum. de Cultu Hortor. lib. X. p. 348. 'Mox bene cum glebis vivacem cespitis herbam Contundat marra, vel fracti dente ligonis, Putria maturi solvantur ut ubera campi.' Plinius XVIII. 43. marris herbas radi ad solum dixit. Italis, *Marra.* Gallis, *Houe, et Marre de Vigneron.* Papias in Vocabul. 'Marræ, sappæ, instrumenta rusticorum.'

[z] *Quaternum pedum fermento*] Ita Mss. omnes, non *ferramento.* Hoc est, humus e fossa duum altitudinis pedum extracta, ad pedum quatuor altitudinem debet crescere, cum laxior facta est, pastinationis ope. Columella IV. 1. p. 126. 'Quid quod repastinata humus, dum est recens soluta, laxataque, velut fermento quodam intumescit? cum deinde non longissimam cepit vetustatem, condensata subsidit,' &c. Iterumque: 'Ager si bipalio movetur, altitudo bipedanea fit: deprimuntur deinde semina in regesto, quod est fermentatum plus dupondio semisse: nam semper in plano refusius egesta humus tumidior est, quam gradus soli crudi.'

binos [a] fossa procedat. Fossum purgari, [23 b] et extendi, ne crudum [c] relinquatur: verum et exigi mensura.[d] Male pastinatum deprehendunt scamna [e] inæqualia. Metienda est et ea pars, quæ interjacet pulvini.[24 f] Surculi seruntur et in scrobe et in sulco longiore,[25] super quos tenerrima ingeritur terra. Sed in gracili solo frustra, nisi substrato pinguiore. Nec minus quam duos integi oportet, et proximam attingi terram: eodem paxillo [26 g] deprimi et spissari. Interesse in plantario sesquipedes inter bina semina [b] in latitudinem, in longitudinem semisses.[c h] Ita satos [i] mal-

[b] *Inter binos surculos.* [c] *Semipedem.*

Dalec. et Harduin. 1.—23 *Fossatum purgari* Vet. Dalec. Mox, in eodem, *et exigi mensuram.*—24 Vet. Dalec. *pulvinis.*—25 Idem Vet. *longiores hoc.*—26

NOTÆ

[a] *Ita ut pedes binos*] Hæc fossæ altitudo est. Columella III. 5. 'Ergo mediocris et modice siccus ager vitiario est aptissimus: isque bipalio prius subigi debet, quæ est altitudo pastinationis,' &c.

[b] *Fossum purgari*] Terra quæ effossa est, stirpibus herbisque noxiis liberanda.

[c] *Ne crudum*] Immotum, quod non sit probe pastinatione solutum, et fermentatum. Pallad. lib. II. in Januar. tit. 10. pag. 40. 'Pastini vero quod omne versabitur, trium vel duorum semis pedum altitudine terra universa fodietur, in quo erit diligentia, ne crudum fraude occulta fossor includat.'

[d] *Exigi mensura*] Ad certam regulam seu mensuram exigi, cujus ad altitudinem humus omnis emota pertingat æqualiter. Hæc multo uberius Columella III. 13. p. 112. cujus verba utique plurimum lucis orationi Plinianæ sunt allatura: 'Opus est,' inquit, 'perito ac vigilante exactore, qui ripam erigi jubeat, sulcumque vacuari, ac totum spatium crudi soli cum emota jam terra committi.... Sed huic operi exigendo quasi quandam machinam commenti majores nostri, regulam fabricaverunt: in cujus latere virgula prominens ad eam altitudinem, qua deprimi sulcum oportet, contingit summam ripæ partem. Id genus mensuræ ciconiam vocant rustici.'

[e] *Scamna*] Columella II. 2. 'Necubi crudum solum et immotum relinquat, quod agricolæ scamnum vocant.' Et III. 13. 'Necubi scamna omittantur, et quod est durum summis glebis obtegantur.' Scamna rustici in Gallia vocant, *des veaux, des barres.*

[f] *Pulvini*] Agri effossi et pastinati quæ pars inter scrobes interjacet.

[g] *Eodem paxillo*] Sive bipalio.

[h] *Semisses*] Semipedes. Ut Latini veteres pro integra quacumque re assem dixere, sic pro dimidia semissem.

[i] *Ita satos*] Sic Colum. de Arbor cap. 3.

leolos quarto et vicesimo mense recidere ad imum articulum, nisi ipsi parcatur.[j] Oculorum inde materia emicat, cum qua sexto ac tricesimo mense viviradix transfertur.

Est et luxuriosa[k] ratio vites serendi, ut quatuor malleoli vehementi vinculo colligentur in parte luxuriosa:[l] atque ita vel per ossa bubuli cruris, vel per colla[27] fictilia[d] trajecti, obruantur binis eminentibus gemmis. Humescunt hoc modo, recisique palmitem emittunt. Postea fistula fracta[m] radix libere capit vires, uvaque fert omnium[28] corporum suorum[n] acinos. In alio genere[o] inventu no-

[d] *Tubulos fictiles.*

Gronov. et al. ante Harduin. *et eodem paxillo.*—27 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *coacta* edd. vett. et Gronov.—28 Ita codd. Harduini, cum edd. recentt. *uvamque fert et omnium* Gronov. et al. ante Harduin. Mox, Vet. Dalec. *conjunctorum surculorum aci-*

NOTÆ

[j] *Nisi ipsi parcatur*] Nisi nodum imum servare velint illæsum et integrum, quia multo est, quam ceteri, ad germinationem fœcundior.

[k] *Est et luxuriosa*] Quam luxuria monstravit. Tradit hunc modum Columella, quo tales uvæ creantur, in quibus varii generis, colorisque reperiantur acini, de Arboribus cap. 9. 'Hoc autem,' inquit, 'ratione tali efficitur. Quatuor vel quinque, sive etiam plures voles, virgas diversi generis sumito, easque diligenter et æqualiter compositas colligato: deinde in tubulum fictilem, vel cornu, arcte inserito, ita ut aliquantum extent ab utraque parte: easque partes, quæ extabunt, resolvito: in scrobem deinde imponito, et terra stercorata obruito, et rigato, donec gemmas agant. Cum inter se virgæ cohæserint, post biennium, aut triennium, facta jam unitate, dissolves tubulum: et circa medium fere crus, ubi maxime videbuntur coisse, vitem serra præcidito, et plagam lævato, terramque minutam aggerato, ita ut tribus digitis alte plagam operiat. Ex eo candice cum egerit caules, duos optimos summittito, reliquos dejicito: sic uvæ nascentur, quales proposuimus.'

[l] *In parte luxuriosa*] Maxime læta, ac viridi.

[m] *Fistula fracta*] Seu osse bubulo, seu collo tubuloque fictili, quo inclusi surculi tenebantur.

[n] *Corporum suorum*] Hoc est, omnium surculorum, qui sunt pariter colligati. Tot generum acinis uva constabit, quot fuerint malleoli simul conjuncti: si quaterni, erunt quaternum generum grana in uva: si quini, quinum. Colum. loc. cit.

[o] *In alio genere*] Colum. loc. cit. 'Ut autem uvæ sine vinaceis nascantur, malleolum scindito, ita ne gemmæ lædantur, medullamque omnem eradito: tum demum in se compositum colligato, sic ne gemmas allidas: atque ita terra stercorata deponito, et rigato. Cum caules agere cœpe-

vitio finditur malleolus, medullaque erasa, in se colligantur ipsi caules, ita ut gemmis parcatur omni modo. Tum malleolus in terra fimo mixta seritur, et cum spargere cœpit caules,[29] deciditur, foditurque sæpius. Talis uvæ acinos nihil intus ligni habituros Columella[p] promittit, cum vivere semina[e] ipsa perquam mirum sit, medulla ademta. Nasci surculos[q] etiam quibus non sit[30] articulatio arboris, non omittendum videtur. Namque buxi[31] tenuissimis quinis senisve colligatis depacti proveniunt. Quondam in observatione erat, ut defringerentur ex imputata buxo, aliter vivere non crediti: detraxere hoc experimenta.

Seminarii curam sequitur vinearum ratio. Quinque generum hæ: sparsis[r] per terram palmitibus, aut per se[s] vite subrecta, vel cum adminiculo[t] sine jugo, aut pedatæ simplici jugo,[u] aut compluviatæ quadruplici. Quæ pedatæ

[e] *Surculos.*

---

nos.—29 Chiffl. *candales.*—30 Ita Harduin. et edd. recentt. *mirum sit, et medulla ademta nasci. Surculis etiam quibusnam sit* Gronov. et vulgg. ‘ Vet. *in quibusdam arboribus fit courticulatio,* (id est, coalitus) *quod non,*’ &c. Dalec. —31 *Namque e buxi* Harduin. 2. 3. Miller. et Franz. *Namque buxi* Gronov. al.

NOTÆ

rit, sæpe et alte refodito. Adulta vitis tales uvas sine vinaceis creabit.’

[p] *Columella*] Loc. cit. Adde et Palladium lib. III. in Febr. tit. 29. p. 81. ubi hic modus fuse describitur: et e Græcis Theophr. de Causis v. 5. p. 329. ac Democritum in Geopon. IV. 6. p. 105.

[q] *Nasci surculos*] Nasci surculos inter se colligatos, (ut de vite dictum est proxime) etiam qui sint ex ea arbore quæ careat medulla, quam articuli nodique intersepiant, quales in vite esse docuimus initio hujus cap. haud omittendum videtur. De hac articulatione rursum XVI. 41. Vide Notas et Emend. num. 31.

[r] *Sparsis*] *Vignes courantes,* de quibus jam egimus XIV. 3. De his Columella v. 4. ‘ Ultima conditio est, stratarum vitium, quæ ab enata stirpe confestim velut projectæ per humum porriguntur.’

[s] *Aut per se*] Ὀρθάμπελος, de qua XIV. 3. ‘ Velut arbusculæ brevi crure per se stantes,’ inquit Colum. v. 4. p. 178.

[t] *Vel cum adminiculo*] *Vigne échalassée,* ut jam superius diximus loc. cit.

[u] *Simplici jugo*] Quæ pedaminibus annixa, inquit Columella loc. cit. jugo imponitur. Jugum in vineis quid sit, diximus XVI. 68. Ubi jugum simplex esset, jugata vinea dicebatur: *simple treille:* quales eæ sunt quibus hortorum parietes vestiuntur: ubi quadruplex, compluviata: a complu-

ratio erit, eadem intelligitur ejus quoque, in qua sine adminiculo vitis per se stabit. Id enim[v] non fit, nisi pedamenti inopia. Simplici jugo constat porrecto ordine quem canterium[w] appellant. Melior ea vino,[x] quando[32] sibi ipsa non obumbrat, assiduoque Sole coquitur, et afflatum magis sentit, et celerius rorem dimittit: pampinationi quoque et occationi omnique operi facilior. Super cetera deflorescit utilius. Jugum fit pertica,[y] aut arundine, aut crine, funiculove, ut in Hispania, Brundisiique.[33] Compluviata copiosior vino est, dicta a cavis ædium compluviis. Dividitur in quaternas partes totidem jugis. Hujus serendi[34] ratio dicetur, eadem valitura in omni genere, in hoc vero numerosior tantum.

(XXII.) His vero tribus[z] seritur modis: Optime in pastinato, proxime in sulco,[a] novissime in scrobe. De pastinatione dictum est. Sulco latitudo palæ satis est: scrobibus[b] ternorum pedum in quamque partem. Altitudo[c] in quocumque genere tripedalis, ideo nec vitis minor trans-

vett. Harduin. 1. et Bipont.—32 Cod. Dalec. *quoniam*.—33 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *Brundisioque* Gronov. et vulgg.—34

NOTÆ

viis ducta metaphora, hoc est, ab ædium cavo, quo pluviæ aquæ confluunt: *Treille à quatre pentes*. Quadrato quasi circumfirmatam agmine vocat Columella IV. 17.

[v] *Id enim*] Quod scilicet adminiculo careat.

[w] *Quem canterium*] Et canteriatas vites Columella loc. cit.

[x] *Melior ea vino*] Hæc totidem fere Colum. IV. 19.

[y] *Jugum fit pertica*] Colum. IV. 17. p. 139.

[z] *His vero tribus*] Colum. V. 4. p. 178.

[a] *Proxime in sulco*] Palladius l. II. in Januar. tit. 10. p. 40. ‘Sulcis melius erit, quia humorem in tota spatia pastinata transmittunt.’

[b] *Scrobibus*] Scrobes ternarios appellat Columella, id est, quoquoversus pedum trium, de Arbor. c. 4.

[c] *Altitudo*] Sive in sulco, sive in scrobe. Colum. V. 5. p. 178. ‘Scrobs in longitudinem altitudinemque defossus, tripedaneus abunde est: latitudine tamen bipedanea: vel si quaternum pedum spatia inter ordines relicturi sumus, commodius habemus eandem quoquoversus dare mensuram scrobibus, non amplius tamen quam in tres pedes altitudinis depressis. Ceterum quatuor angulis semina applicabuntur, subjecta minuta terra, et ita scrobes adobruentur.’ Pallad. quoque, loc. cit.

ferri debet, extatura[d] etiamnum duabus gemmis. Emolliri[e] terram minutis in scrobe imo sulcis,[35] fimoque misceri, necessarium. Clivosa[f] altiores poscunt scrobes, præterea pulvinatis[g] a devexitate labris.[36] Qui ex his longiores fient, ut vites binas accipiant e diverso, alvei vocabuntur. Esse vitis radicem in medio[37] scrobe oportet: sed ipsam innixam solido in orientem[h] æquinoctialem spectare: adminicula prima e calamo[f] accipere.

Vineas limitari[i] decumano XVIII. pedum latitudinis ad contrarios vehiculorum transitus, aliisque transversis limitibus[38] denum pedum distingui per media jugera. Aut si major modus sit, totidem pedum cardine, quot decumano,[j]

[f] *Ex arundine.*

Dalec. *serendæ.*—35 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *minutis in scrobe ima sulcis* Gronov. et vulgg. *minutim in scrobe ima ac sulcis* margo edd. Dalec. et Gronov. *minutis in scrobe imo, &c.* Vet. Dalec. et Chiffl.—36 Dalec. *pulvinata a devexitate labra.*—37 Ita codd. Harduini, Chiffl. et Vet. Dalec. cum edd. Harduin. et recentt. *in media* Gronov. et al. ante Harduin.—38 Dalec.

NOTÆ

[d] *Extatura*] Colum. III. 13. p. 110. et c. 16. 'Duabus gemmis tantum supra terram relictis.'

[e] *Emolliri*] Colum. de Arborib. c. 4. 'Cum semina depones, imum scrobem vel sulcum bidentibus fodito, mollemque reddito.'

[f] *Clivosa*] Colum. loc. cit. p. 113. 'Campestris locus alte duos pedes et semissem infodiendus est: acclivis regio tres: præruptior vero collis in quatuor pedes vertendus: quoniam cum a superiore parte in inferiorem detrahitur humus, vix justum pastinationi præbet regestum, nisi multo editiorem ripam quam in plano feceris.'

[g] *Pulvinatis*] Attumulata tellure in pulvini morem, inferiore labro seu ripa scrobis, qua parte vergit in devexitatem clivus.

[h] *In orientem*] Colum. loc. cit. 'Vitem quam ponis fac ad orientem spectet, adminiculo religata.'

[i] *Vineas limitari*] Vineas, inquit, æquum est in hortulos ita dividi, ut singularum modus omnis in semijugera dirimatur. Limitentur eædem via seu itinere XVIII. pedum latitudinis, ab ortu in occasum procedente: (hoc decumanum vocant:) ut occurrentia e diverso vehicula faciles transitus habeant. Sint et aliæ semitæ denum pedum transversæ, quibus media vinearum jugera distinguantur, a meridie in septemtrionem: has cardinem appellant. Vide Colum. IV. 18. et III. 20. p. 121. ubi vineas singulas ait in proprios hortos digerendas, semitisque ac decumanis distinguendas esse.

[j] *Cardine, quot decumano*] De limite decumano et cardine, dicetur XVIII. 77.

limitari. Semper vero quintanis semitari,[39] [k] hoc est, ut quinto quoque palo singulæ jugo paginæ includantur.

Solo spisso, non nisi repastinato, nec nisi viviradicem seri: tenero et soluto,[40] [l] vel malleolum, sulco, vel scrobe. In colles sulcos agere transversos,[m] melius quam pastinare, ut defluvia palis[41] eorum contineantur. Aquoso cœlo, vel sicco solo malleolos serere autumno, nisi si tractus ratio mutavit.[42] Siccus enim [n] et calidus autumno poscit seri, humidus frigidusque etiam veris exitu. In arido solo [o] viviradix quoque frustra seritur. Male et in siccis malleolus, nisi post imbrem. At in riguis, ve frondens[43] vitis, et usque ad solstitium recte, ut in Hispania. Quiescere ventos sationis die utilissimum. Plerique austros optant, Cato abdicat.[p]

itineribus.—39 'Ita bene codd. Regg. 1. 2. 5. et Editio princeps. Male emendatum in recentt. edd. *seminari.* Vineæ quintanis semper sunt semitandæ, id est, post quintanos palos distinguendæ sunt semita. Quinque pali jugo juncti efficiunt paginam.' *Brotier. semitari* etiam Chiffl. et Vet. Dalec. *seminari* Gronov. Harduin. al. et recentt. Mox, *jugi pagi. discludantur* Dalec. id est, areæ inter duo juga interceptæ.—40 Harduin. 2. 3. Miller. et Franz. *tenero, soluto.*—41 'Chiffl. *talis:* fortassis, *thallis,* id est, olivæ ramis, vel ridicis paratis ex aliis cujusvis arboris ramis.' *Dalec. palis earum* cod. Dalec.—42 Idem codex, *malleolus seritur autumn. nisi si tract. rat. mutaverit.* Harduin. 2. 3. Miller. et Franz. *nisi tractus, &c.*—43 Ita cod. Dalec. cum

NOTÆ

[k] *Semitari* [*seminari*] Surculos ita poni injugata vite et compluviata præcipit, ut quinto quoque palo seu pedamento, cui suum semen surculusve innititur, jugum imponatur: atque is vineæ jugatæ modus, pagina nuncupatur.

[l] *Tenero et soluto*] Columella III. 14. 'Potest malleolus in vicem viviradicis conseri, soluta et facili terra.'

[m] *In colles sulcos agere transversos*] Non declives a vertice collis ad radices, sed ab uno latere transversos ad alterum latus: ut aquarum eluvione terram defluentem pali malleolorum, seu viviradicum, contineant. In Mss. Reg. 1. *ut defluvia tales.* Reg. 2. *ut defluviatiles.*

[n] *Siccus enim*] Colum. III. 14. 'Vere melius, si aut pluvius aut frigidus status cœli est, aut ager pinguis, aut campestris, et uliginosa planicies: Rursus autumno, si sicca, si calida est aëris qualitas, si exilis atque aridus campus, si macer, præruptusve collis.'

[o] *In arido solo*] Theophr. de Causis III. 17. p. 280. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὰ μοσχεύματα δεῖν ἐς τὰς ἐπομβρίους μᾶλλον ἐμβάλλειν, κ. τ. λ. *Qua de causa viviradices quoque solo pluvio deponendas potius censent, &c.*

[p] *Cato abdicat*] Cap. 40. 'Ficos, oleas, mala, pira, vites, inseri opor-

Interesse,[q] medio temperamento, inter binas vites oportet pedes quinos: minimum autem læto solo pedes quaternos: tenui, plurimum octonos. Umbri et Marsi ad vicenos[r] intermittunt arationis gratia in his, quæ vocant porculeta.[s] Pluvio et caliginoso tractu rariores poni, sicco densiores congruit. Subtilitas[t] parsimoniæ compendia[u] invenit, cum vinea in pastinato seritur, obiter seminarium faciendi, ut et viviradix [44] loco suo, et malleolus, qui transferatur, inter vites et ordines seratur. Quæ ratio[v] in jugero circiter sedecim millia viviradicum donat. Interest autem[w] biennium [45] fructus, quo tardius in sato provenit, quam in translato. Viviradix posita in vinea post annum

edd. Harduin. et recentt. *frondes* Gronov. et vulgg.—44 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *ut viviradix* Gronov. et al. vett.—45

NOTÆ

tet Luna silenti post meridiem, sine vento Austro.'

[q] *Interesse*] Paulo aliter Columella III. 15. p. 115.

[r] *Umbri... ad vicenos*] Vicenum ii pedum intervallo vitium ordines distinguunt, arationis gratia, quoniam in eo spatio frumenta serunt.

[s] *Porculeta*] Ita pulvinos et areas appellabant, in quibus diversi generis olera conserebantur.

[t] *Subtilitas*] Affinis huic est ea parsimoniæ ratio, quam affert Colum. III. 13. p. 111. 'Avarius quidam.... viviradices, vel decisos quam recentissimos palmites novellos erigunt, consitis compluribus inter ordinaria semina malleolis,' &c. Et aliquanto planius c. 16. p. 116. 'Coæquato solo, deinceps pastinato, malleolus ordinariis vitibus interserendus est: eumque sat erit medio spatio quod vacat inter vites per unam lineam depangere... In eadem deinde linea in qua viviradix obtinebit ordinem suum, præsidii causa, quorum ex numero propagare possit in locum demortuæ vitis, quinque malleoli pangendi sunt.... Tali consitioni Julius Atticus abunde putat esse malleolorum sedecim millia.'

[u] *Compendia*] Compendium, lucrum est temporis, pecuniæ, operæ.

[v] *Quæ ratio*] Julius Atticus apud Colum. III. 16. p. 117. sedecim malleolorum, non viviradicum, millia abunde putat esse: 'Nos tamen,' inquit ille, 'plus quatuor millibus conserimus, quia negligentia cultorum magna pars deperit, et interitu seminum cetera quæ virent rarescunt.' Et c. 3. 'Nos jam enim vicena millia malleolorum per vineæ jugerum inter ordines pangimus. Ille (Julius Atticus) minus quatuor millibus deponit,' &c. Adjicitque singula millia viviradicis sestertiis sexcentis rusticos mercari solitos, hoc est, libris Gallicæ monetæ 60.

[w] *Interest autem*] Colum. III. 4. 'Biennii spatium longum esse minime existimandum est, intra quod utique tempestivitas seminum respondet,' &c.

resecatur usque ad terram, ut unus[46] tantum emineat oculus, adminiculo juxta affixo, et fimo addito. Simili modo[x] et secundo anno reciditur, viresque concipit, et intra se pascit suffecturas[47] oneri:[y] alias festinatione pariendi gracilis atque ejuncida,[48][z] ni cohibeatur castigatione tali, in fœtum[a] exeat tota.[49] Nihil avidius nascitur: ac nisi ad pariendum vires serventur,[50] tota fit fœtus.

Pedamenta optima, quæ diximus:[b] aut ridicæ[c] e[51] robore, oleaque: aut si non sint, pali e junipero, cupresso, laburno,[52][d] sambuco. Reliquorum generum sudes omnibus[53] annis reciduntur.[e] Saluberrima[f] in jugo arundo connexa fasciculis, durat quinis annis. Cum breviores palmi-

Vet. Dalec. *biennii.*—46 Margo edd. Dalec. et Gronov. *ut unus, vel etiam alter,* e Colum. IV. 12.—47 Pintian. e Vet. cod. *suffectura.*—48 Gronov. et vulgg. ante Harduin. *ac emucida.*—49 Vet. Dalec. *exitura tota.*—50 Idem Vet. *pariendas uvas servetur.*—51 Præpositio *e* deest in ed. Gronov.—52 Chiffl. *alburno.*—53 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *sambuco, et reliquorum gene-*

NOTÆ

[x] *Simili modo*] Damnare hoc Columella videtur IV. 11. quanquam Virgilio, Sasernæ, Stoloni, et Catoni probatum.

[y] *Suffecturas oneri*] Tum oneri sarmentorum, tum fructui ferendo, ut loquitur Colum. IV. 17. p. 140. Varro de Re Rust. I. 31.

[z] *Ejuncida*] Junci instar tenuis, macilenta, exilis. Vide Notas et Emend. num. 32.

[a] *In fœtum*] In materiem et sarmenta.

[b] *Quæ diximus*] E castanea scilicet, æsculo, ceterisque arboribus antea appellatis c. 34.

[c] *Aut ridicæ*] Ridicæ appellantur pedamenta ex olea et robore: ex alia quavis materia, pali. *Des échalas.* Columella IV. 26. p. 153. 'Sequitur adminiculandæ jugandæque vineæ cura: cui stabiliendæ melior est ridica palo: neque ea quælibet: nam est præcipua cuneis fissa olea, quercus, et suber, ac si qua sunt similia robora. Tertium obtinet locum pedamen teres, idque maxime probatur ex junipero, et lauru, et cupressu. Recte etiam faciunt ad eam rem sylvestres pinus: atque etiam sambuci probabilis usus,' &c.

[d] *Laburno*] De eo diximus XVI. 31. Ex eo sane pedamenta optima et perpetuo durantia factitari scimus apud D. Claudii fanum Sequanorum, ad Vogesum montem, et tractu Segusiano, et Brixino: arcus etiam meliores, quam e taxo, fieri Brixiæ Galliæ Togatæ solent.

[e] *Reliquorum . . . reciduntur*] Post putationem vitium retractandæ sunt, partesque eorum putres dedolandæ, inquit Colum. loc. cit.

[f] *Saluberrima*] Columella IV. 17. p. 139. 'Cum jugum in fascem pluribus arundinibus alterna cacuminum vice ordinatum est, fere quinquennii præbet usum.'

tes sarmento junguntur inter se funium modo, ex hoc arcus[g] funeta dicuntur.

Tertius vineæ annus palmitem velocem robustumque emittit, et quem facit ætas vitem. Hic in jugum insilit. Quidam tunc[54] excæcant eum, supina falce auferendo oculos, ut longius evocent, noxia injuria.[55][h] Utilior enim consuetudo pariendi, satiusque[i] pampinos adjugatæ detergere, usque quo placeat roborari eam. Sunt qui vetant[j] tangi proximo anno quam translata sit: neque ante LX. mensem[56] falce curari: tunc autem ad tres gemmas recidi. Alii et proximo quidem anno recidunt,[57] sed ut ternos quaternosve singulis annis adjiciant articulos, quarto demum perducant ad jugum. Id utrumque[k] fructum tardum, præterea retorridum[58] et nodosum reddit, pumilionum incremento. Optimum autem, matrem esse firmam, postea fœtum audacem. Nec tutum est quod cicatricosum,[l] magno imperitiæ errore.

rum sudes, quæ omnibus Dalec. *sambuco, &c.* Gronov. et cod. Dalec.—54 *Quidam nunc* Vet. Dalec.—55 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. et recentt. *noxia injuria* deest in cod. Dalec. *ut noxia injuria longius evocent* Gronov. et al. vett.—56 Dalec. *ante XX. mensem.*—57 Margo edd. Dalec. et Gronov. *recidunt solo tenus,* e Colum. IV. 11.—58 Margo

NOTÆ

[g] *Ex hoc arcus*] Ex hoc palmitum, ceu funium, nexu, cum vitis in arcum flectitur, Funetum vocant.

[h] *Noxia injuria*] Sic paulo post, hoc cap. 'suffocante injuria.'

[i] *Satiusque*] Satius est non ante vineam pampinare, quam fuerit jugata. Sic locutus etiam Colum. v. 5. 'Insequitur pampinator, et supervacuos deterget,' &c.

[j] *Sunt qui vetant*] Colum. IV. 11. p. 134. 'Illam veterem opinionem damnavit usus, non esse ferro tangendos anniculos malleolos, quod aciem reformident: quod frustra Virgilius, et Saserna, Stolonesque, et Catones timuerunt,' &c.

[k] *Id utrumque*] Hæc utraque ratio, inquit, et eorum qui proximo anno tangi vetant, et eorum qui tum recidunt, fructum tardum reddit: hoc est, sarmentorum incrementum lentius facit, idemque nodosum, ac retorridum, quale est in pumilis arboribus. 'Scabras et retorridas' plantas Columella vocat, III. 12. quæ propter nimiam siccitatem naturali destituuntur alimento. Scabras, jejunas, aridas, macilentas, perustas, vox ea significat.

[l] *Cicatricosum*] Quod ex cicatrice repullulascit. Vitem quoque cicatricosam dixit Columella IV. 27. et v. 5. 'Quicquid juxta cicatricem citaverit.'

Quicquid est tale, plagis nascitur, non e matre.[g] Totas enim habet illa vires dum roboratur: et annuos accipit[59] tota fœtus, cum permissum fuerit nasci. Nil natura portionibus parit.[h] Quæ cum[60] excreverit, satis firma protinus in jugo collocari debebit: sin etiamnum infirmior erit, sub ipso jugo hospitari recisa. Viribus, non ætate, decernitur.[61] Temerarium est, ante crassitudinem pollicarem viti imperare.[m] Sequenti anno palmites serventur[62 n] pro viribus matris singuli aut gemini. Iidem et secuto,[63 o] si coget infirmitas, nutriantur: tertioque demum duo adjiciantur. Nec sunt plures quaternis unquam permittendi. Breviterque, non indulgendum est, et semper inhibenda fœcunditas. Ea est enim natura, ut parere malit, quam vivere. Quicquid materiæ adimitur, fructui accedit. Illa semina[p] mavult quam fructum gigni, quoniam fructus caduca res est. Sic perniciose luxuriat: nec ampliat se,[64] sed egerit.[q]

Dabit consilium et soli natura. In macro, etiamsi vires[65]

[g] *Per vim et plagas, non sponte ex matre nascitur.*
[h] *Nihil natura interruptis vicibus parit.*

edd. Dalec. et Gronov. *præter sarmentum retoridum.*—59 Dalec. *concipit.* —60 *Vitis cum* Dalec.—61 Dalec. *ætate id decernitur.*—62 ‘ Male codd. Regg. *salutentur.* Perperam in recentt. edd. emendatum, *salventur.* Quod barbarum est, nec Latinum. Emendandum fuit, *serventur.*’ Brotier. Harduinus et recentt. ex codd. *salventur;* Dalec. *summittantur;* Gronov. et al. vett. *salutentur.*—63 Vet. Dalec. *et secundo.* Mox, Gronov. *si cogit.*—64 Dalec. *nec solum ampliat se.*—65 Ita codd. Harduini et Vet. Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *vites* edd. vett. et Gronov. Mox, *infra jugum*

NOTÆ

[m] *Viti imperare*] Vitem vel quo lubet flectere, vel resecare, vel quovis modo cogere. Sic Colum. IV. 11. p. 134. ‘Nam post largos fructus parcendum est vitibus, et ideo anguste putandum: post exiguos, imperandum.’

[n] *Sequenti anno . . . serventur* [*salventur*] Serventur incolumes, ceteris excisis. Vide Notas et Emend. num. 33.

[o] *Iidem et secuto*] Anno sequenti etiam nutriendi, hoc est, crebris putationibus in justam materiam educandi, ut loquitur Columella, palmites ii qui anno priore servati sunt, si nondum pleni sunt, ac justæ crassitudinis.

[p] *Illa semina*] Surculos qui seminari possint. Gallis, *Complant.*

[q] *Sed egerit*] Temere vim omnem in sarmenta effundit.

habebit, recisa intra jugum moretur, ut omnis fœtura sub eo exeat. Minimum id esse debebit intervallum ut attingat jugum, speretque, non teneat: adeo non recumbat in eo, nec delicate se spargat. Ita temperetur hic modus, ut crescere etiamnum malit,[66] quam parere.

Palmes duas[r] tresve gemmas sub jugo habere debet, ex quibus materia nascatur: tunc per jugum mergi, alligarique, ut sustineatur[s] jugo, non pendeat. Vinculo mox astrictus a tertia gemma alligari: quoniam et sic coërcetur[t] impetus materiæ, densioresque citra pampini exultant: cacumen religari vetant. Natura hæc est:[u] dejecta pars, aut præligata, fructum dat, plurimumque ipsa curvatura.[v] Quod citra est,[w] materiem mittit, offensante,[x] credo, spiritu,[67] et illa, quam diximus,[y] medulla. Quæ ita emicuerit materia, fructum dabit anno sequente.

Sic duo genera[z] palmitum: quod e duro exit, materiam-

Dalec. *moritur* Chiffl.—66 Ita codd. Regg. et Editio princeps. Ceteræ edd. ante Brotier, *etiam malit.*—67 'Ita codd. Regg. et Editio princeps. Male recentiores, *crebro spiritu.*' Brotier. *offundente crebro spiritu* Vet. Dalec. *offensante, credo, spiritu* cod. Dalec. *offensante crebro spiritu* edd. vett. et Gronov.

NOTÆ

[r] *Palmes duas*] Hæc e Columella v. 6. p. 190.

[s] *Ut sustineatur*] 'Jugo superponatur, ut potius innixa perticæ, quam e vinculo pendeat,' inquit Columella IV. 26.

[t] *Coërcetur*] Ne sursum tendat: sed citra vinculum densiores se palmites citent.

[u] *Natura hæc est*] Hæc a Columella accepta, IV. 20. p. 142.

[v] *Ipsa curvatura*] Columella loc. cit. 'Ex eo loco quod proximum jugo ligatum est, brachia disponuntur in diversas partes: palmæque superpositæ deorsum versus curvantur a vinculo. Itaque id quod jugo dependet, fructu impletur: rursusque curvatura juxta vinculum materiam exprimit.'

[w] *Quod citra est*] Quod infra vinculum, inquit Colum. IV. 24. p. 150.

[x] *Offensante*] Inhibentibus nodis in curva distortaque vite, et ipso flexu cursum terreni humoris, seu medullæ, ac vitalis spiritus, per quem ceu quodam itinere matris alimenta meant, veluti salebris retardante, inquit Colum. IV. 20. p. 142.

[y] *Quam diximus*] Hoc ipso cap. his verbis: 'Medulla, sive illa vitalis anima est, ante se tendit, longitudinem impellens, quamdiu nodi pervia patet fistula.'

[z] *Sic duo genera*] Colum. V. 6. pag. 190. 'Sed ipsorum palmitum duo genera sunt. Alterum, quod ex duro provenit: quod, quia primo anno plerumque frondem sine fructu affert, pampinarium vocant. Alterum, quod

que in proximum annum promittit, pampinarium vocatur:[68] at ubi supra cicatricem est, fructuarium. Alterum ex anniculo palmite, semperque fructuarium. Relinquitur[z] sub jugo[69] et qui vocatur custos. Hic est novellus palmes, non longior tribus gemmis, proximo anno materiam daturus, si vitis luxuria se consumserit. Et alius juxta eum, verrucæ magnitudine, qui furunculus[70][a] appellatur, si forte custos fallat.

Vitis, antequam septimum annum a surculo compleat, evocata ad fructum ejuncescit,[71][b] ac moritur. Nec veterem placet[c] palmitem in longum, et ad quartum usque

item Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—68 Cod. Dalec. *vocant.*—69 Gronov. et al. ante Harduin. *fructuarium, relinquitur sub jugo.*—70 Cod. Dalec. *ferunculus;* Chiffl. *furinculus.*—71 ' Scribo, *eviescit.* In scriptis, *ejuncescit,* vel *ejuvenescit;* vulgati, *evanescit.* Simili modo peccatum et lib. XXVIII. cap. 45. ubi agit de lacte asinino: ' Nullum enim celerius evanescit:' immo, *eviescit.*' Nic. Heins. Vide Adv. III. 8. p. 460. *ejuvenescit* cod. Dalec. *evanescit* Dalec. Elz. Gronov. et al. vett. *ejuncescit* cod. Chiffl. item Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—

NOTÆ

ex anniculo palmite procreatur, quod, quia protinus creat, fructuarium appellant: cujus ut semper habeamus copiam in vinea, palmitis partes ad tres gemmas religandæ sunt, ut quicquid intra vinculum est, materias exigat.'

[z] *Relinquitur*] Columella IV. 24. ' Una tantummodo materia jugo proxima, et unus infra eam custos erit summittendus, qui vitem mox in annum renovet.' Idem c. 21. ' In pollicem tondeatur, quem quidam custodem, alii resecem, nonnulli præsidiarium appellant: id est sarmentum gemmarum duarum vel trium, ex quo cum processere fructiferæ materiæ, quicquid est supra vetusti brachii amputatur: et ita ex novello palmite vitis pullulascit.'

[a] *Qui furunculus*] ' Plerumque germen de cicatrice procedit,' inquit Colum. IV. 22. p. 145. ' quod sive longius prosiluerit, in flagellum summittitur: sive brevius, in pollicem: sive admodum exiguum, in furunculum.' Et c. 24. p. 148. ' Ne verrucæ similis furunculus relinquatur, nisi si jugo superjecta vitis desiderabit ab inferiore parte revocari.' Iterumque: ' Sed si resecis facultas non erit, circumspiciendus est furunculus, qui quamvis angustissime præcisus in modum verrucæ proximo vere materiam exigat, quam vel in brachium, vel in fructuarium remittamus.'

[b] *Ejuncescit*] Gracilescit, in junci morem. Ita Mss. Reg. Colb. &c. non, ut editi, *evanescit.* Vide quæ dicturi sumus in Notis et Emend. num. 32.

[c] *Nec veterem placet*] Causam hujus placiti mox ipse affert: quoniam cum vitis induruit, operosum est traducere, seu propagare. Acceptum id ex Columella IV. 22. ' At si duramenta vitis longius excesserint, aut in quartum, vel etiam in quintum sta-

pedamentum emitti, quod alii dracones,[d] alii juniculos vocant, ut faciant quæ masculeta appellant. Cum induruit vitis, pessimum in vinea traducere.[72] [e] Quinto anno et ipsi palmites intorquentur, singulæque e singulis materiæ emittuntur,[f] ac deinde e proximis, prioresque amputantur. Semper custodem relinqui melius: sed is proximus viti esse debet, nec longior[g] quam dictum est: et, si luxuriaverint palmites, intorqueri: ut quatuor materias, vel duas, si unijuga[h] erit vinea, emittat.[73]

Si per se vitis[i] ordinabitur sine pedamento, qualecumque initio adminiculum desiderabit, dum stare condiscat et recta surgere. Cetera a primordio[j] eadem. Dividi autem putatione pollices[k] in æquali examine[74] undique,[i] ne præ-

[i] *Æqua portione ab utroque latere.*

72 'In cod. Reg. 1. *transducere. Provigner, faire des provins.*' Brotier.—73 Dalec. *emittant.*—74 'Ita codd. Regg.' *Brotier. pollices æquali examine* edd.

NOTÆ

tumen prorepserint, majore sumtu restituentur mergis. His namque, quod nobis maxime placet, propagata celerrime provenit. Hoc tamen, si vetus et exesa est superficies trunci, majorem; at si robusta et integra, minorem operam desiderat.'

[d] *Dracones*] Ita vocamus, inquit ipse paulo post hoc cap. palmites emeritos, pluribusque induratos annis. Columella, loc. cit. 'duramenta.' Masculeta vero dici videntur consita vitibus masculis loca, hoc est, iis quæ non sint subactæ ut alios emittant palmites, sed crescunt altius, et attollere se permittuntur.

[e] *Traducere*] Mss. *transducere*: hoc est, mergis propagare: cum, uti explicat Colum. IV. 15. p. 137. vitis curvatur, atque ex alto scrobe summersa producitur ad vicinum palum, &c.

[f] *Materiæ emittuntur*] Novelli palmites crescere sinuntur.

[g] *Nec longior*] Nec longior tribus gemmis, ut paulo ante dictum est.

[h] *Si unijuga*] Seu canteriata, ut diximus, *simple treille.*

[i] *Si per se vitis*] Si jam vitis erectæ et per se stantis, ὀρθαμπέλου, ratio exigitur, quæ sine pedamento est. Columella v. 5. p. 180. 'Depositam ergo stirpem, id est, malleolum, vel viviradicem formare sic convenit, ut vitis sine pedamine consistat. Hoc autem protinus effici non potest. Nam nisi adminiculum teneræ viti atque infirmæ contribueris, prorepens pampinus terræ se applicabit. Itaque posito semini arundo annectitur, quæ velut infantiam ejus tueatur, atque educet, producatque in tantam staturam, quantam permittit agricola,' &c.

[j] *Cetera a primordio*] Cultura reliqua a prima terræ pastinatione, eadem quæ hactenus explicata est hoc cap.

gravet fructus parte aliqua, obiter idem[75] [l] deprimens prohibebit in excelsum emicare.[m] Huic vineæ trium pedum[76] altitudo excelsior[n] nutat: ceteris a quinto, dum ne excedat hominis longitudinem justam.[77] Iis quoque quæ sparguntur in terra, breves ad innitendum caveas[78] circumdant,[o] scrobibus per ambitum factis,[79] ne vagi palmites inter se pugnent occursantes: majorque pars terrarum ita supinam in tellure vindemiam metit. Siquidem et in Africa, et in Ægypto, Syriaque, ac tota Asia, et multis locis Europæ hic mos prævalet. Ibi ergo juxta terram comprimi debet vitis, eodem modo et tempore nutrita radice, quo in jugata vinea: ut semper[80] pollices[p] tantum relinquantur: fertili solo, cum tribus gemmis: graciliore, quinis:[81] præstatque

ante Brotier.—75 Lego, *fructus parte altera, quos vinitor indidem*, vel *itidem*.' Dalec.—76 Dalec. *tribus pedibus*.—77 Dalec. *justa est*.—78 ' Bene codd. Regg. et Editio princeps, *caveas*. Nec emendandum fuit in recentt. edd. *cannas*.' Brotier. *caveas* Dalec. Elz. Gronov. et al. vett. *cannas* Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—79 Vet. Dalec. *actis*.—80 Dalec. *ut nempe*.

NOTÆ

[k] *Dividi autem pollices*] Palmites, e brachiis enatos, quos et custodes, et pollices, et reseces, et præsidiarios vidimus paulo ante a Columella appellari. Hoc illud porro est, quod idem Colum. ait, IV. 24. p. 149. ' Sed meminisse oportebit, ne in eadem linea, unoque latere brachii esse duas materias, pluresve, patiamur: namque id maxime vitem infestat, ubi non omnis pars brachii pari vice laborat, atque æqua portione succum proli suæ dispensat, sed ab uno latere exsugitur: quo fit, ut ea vena, cujus omnis humor assumitur, velut icta fulgure arescat.'

[l] *Obiter idem*] Idem utique fructus deprimens vitem eam, prohibebit in excelsum emicare.

[m] *In excelsum emicare*] Mss. Reg. et Colb. forte sincerius, *emittere*.

[n] *Huic vineæ trium pedum altitudo excelsior*] Hoc est, quæ ternos pedes excedat. Et hanc loquendi formam latinitas recipit. Nam Columella de Arboribus c. 16. non minorem decem pedum vitem dixit: et a Plinio rursum inferius hoc ipso cap. dicitur, ' Nulla fere XX. pedum altiore arbore.'

[o] *Caveas circumdant*] Vide Notas et Emend. num. 33.

[p] *Ut semper pollices*] Seu custodes, et reseces, uti dictum est paulo ante. Colum. V. 5. p. 182. ' Nec magna est putationis differentia cubantis, et stantis rectæ vineæ: nisi quod jacenti viti breviores materiæ summitti debent: reseces quoque (pollices Plinius, et custodes vocat,) angustius in modum furunculorum relinqui.'

multos esse, quam longos. Quæ de natura soli diximus, tanto potentiora sentientur, quanto propior fuerit uva terræ.

Genera separari,[q] ac singulis conseri tractibus[82] utilissimum. Mixtura enim[r] generum etiam in vino, non modo in musto, discors: aut si misceantur, non alia, quam pariter maturescentia, jungi necessarium. Juga altiora,[s] quo lætior ager, et quo planior: item roscido, nebuloso, minusque ventoso conveniunt. Contra, humiliora gracili et arido, æstuoso, ventisque exposito. Juga ad pedamentum[t] quam arctissimo nodo vinciri oportet, vitem levi[u] contineri. Quæ genera[v] vitium, et in quali solo cœloque essent conserenda, cum enumeraremus naturas earum et vinorum, notavimus.[83]

De reliquo cultu vehementer ambigitur. Plerique æstate tota post singulos rores confodi jubent vineam. Alii vetant[w] gemmantem: decuti enim oculos, tractuque[84 x] in-

—81 Dalec. *binis*.—82 Margo edd. Dalec. et Gronov. *hortis*, e Colum.—83 Chiffl. *docuimus*.—84 Dalec. *tactuque*.—85 Ita codd. Harduini et Chiffl.

NOTÆ

[q] *Genera separari*] Colum. III. 20. p. 121. 'Nil dubito quin per species dirigendæ vites, deponendæque sint in proprios hortos, semitis ac decumanis distinguendæ.' Horti Columellæ, Plinio tractus sunt.

[r] *Mixtura enim*] Prolixe hæc, et, uti solet, eleganter Columella III. 21. p. 123. Plinius XIV. 9. 'Dulcia utique inter se non congruunt.'

[s] *Juga altiora*] Rei hujus causas plures affert, easque probabiles, Columella IV. 19. p. 142. unde Plinianâ hæc manarunt.

[t] *Juga ad pedamentum*] Sive, ut loquitur Columella IV. 16. ad statumen: 'Statuminibus,' inquit, 'firmiora juga sunt alliganda, eque vel saligneis perticis, vel complurибus quasi fasciculis arundinum connectuntur, ut rigorem habeant, nec pandantur onere fructuum.

[u] *Vitem levi*] Columella IV. 13. 'Vinculi genus quale sit, quo religantur semina vitium, plurimum refert: nam dum novella vinea est, quam mollissimo nectenda est: quia si viminibus salicis aut ulmi ligaveris, increscens vitis seipsam præcidit. Optima est ergo genista,' &c.

[v] *Quæ genera*] Supra XIV. 4. et 5.

[w] *Alii vetant*] Colum. IV. 27. p. 155. 'Si palmis incipientibus progemmantibusque fossorem immiseris, magnam partem vindemiæ decusseris. Igitur antequam gemment, per divortium veris atque hyemis quam altissime fodiendæ vineæ sunt, quo lætius atque hilarius pullulent.'

[x] *Tractuque*] Ita Mss. recte: non

trantium deteri: et ob id arcendum[y] procul omne quidem pecus, sed maxime lanatum, quoniam facillime auferat gemmas. Inimicos et pubescente uva[z] rastros: satisque esse vineam ter anno confodi,[a] ab æquinoctio verno: ad Vergiliarum[b] exortum, et Canis ortum,[85] et nigrescente acino.[c] Quidam ita determinant: veterem semel a vindemia ante brumam, cum alii ablaqueare[d] et stercorare satis putant.[86] Iterum ab Idibus Aprilis, antequam concipit,[87] hoc est, in VI. Idus Maias. Deinde priusquam florere incipiat, et cum defloruerit, et variante[88] se uva. Peritiores affirmant, si justo sæpius fodiatur, in tantum tenerescere acinos, ut rumpantur. Quæ fodiantur,[e] ante ferventes horas diei fodiendas convenit: sicuti lutum neque arare, neque fodere. Fossione[f] pulverem excitatum contra Soles nebulasque prodesse.

cum edd. Harduin. et recentt. *ortu* Gronov. et al. vett.—86 'Ita codd. Regg.' *Brotier. satis putent* edd. ante Brotier.—87 'Ita cod. Reg. 1.' *Bro-*

NOTÆ

tactu. Attractu vestium ac lanarum decuti gemmas indicat.

[y] *Et ob id arcendum*] Id vero acceptum a Marone, Georg. II. 371. 'Texendæ sepes etiam, et pecus omne tenendum est, Præcipue dum frons tenera, imprudensque laborum,' &c.

[z] *Pubescente uva*] Cum nigrescere incipit: variante se uva. Pubescentem et quasi adolescentem dixit Columella IV. 28. p. 156.

[a] *Ter anno confodi*] Colum. loc. cit. 'Non inficior plerosque ante me rusticarum rerum magistros tribus fossuris fuisse contentos: ex quibus Græcinus .... Celsus quoque, et Atticus consentiunt tres esse motus in vite, seu potius in omni surculo, naturales: unum, quo germinet: alterum, quo floreat: tertium, quo maturescat. Hos ergo motus censent fossionibus concitari.'

[b] *Ad Vergiliarum*] De hoc exortu, quem præpostere assignat Dalecampius, dicemus XVIII. 66.

[c] *Nigrescente acino*] Acinum uvæ nos granum appellamus.

[d] *Cum alii ablaqueare*] Columella v. 4. cujus verba retulimus c. 31.

[e] *Quæ fodiantur*] Colum. de Arborib. c. 12. 'Simul atque uva variari cœperit, fodito tertiam fossuram, et cum jam maturescet, ante meridiem priusquam calere incipiet, et cum desierit, post meridiem fodito, pulveremque excitato: ea res et a Sole, et a nebula maxime uvam defendit. Lutulentam terram neque arare neque fodere oportet: quia valde durescit, et finditur.'

[f] *Fossione*] Colum. loc. cit. et IV. 28. p. 156.

Pampinatio[g] verna in confesso est, ab Idibus Maiis intra dies X. utique antequam florere incipiat: et eam infra jugum debere fieri. De sequente[h] variant sententiæ. Cum defloruerit, aliqui pampinandum putant: alii sub ipsa maturitate. Sed de his Catonis præcepta decernent. Namque et putationum tradenda ratio est.[89]

Protinus[i] hanc a vindemia, ubi cœli tepor indulget, adoriuntur. Sed hoc fieri[j] nunquam debet ratione naturæ[j] ante Aquilæ exortum,[k] ut in siderum causis docebimus proximo volumine. Immo vero Favonio, quoniam anceps[l] culpa sit præproperæ festinationis. Sic saucias recenti medicina[m] mordeat quædam hyemis ruminatio:[k] certum

[j] *Ob occultas, quas habet natura, causas.*
[k] *Iterata hyemis acerbitas.*

tier. antequam concipiat al. ante Brotier.—88 Chiffl. *et varia ante.*—89 Margo

NOTÆ

[g] *Pampinatio*] Pampinorum, seu foliorum vitis, quæ supervacua sunt, avulsio. Vineas pampinare, *épamprer la vigne, ôter les feuilles, et les bourgeons superflus.* De pampinationis tempore, facit cum Plinio Columella loc. cit. et Palladius lib. VI. in Maio, tit. 2. p. 115. 'Hoc mense,' inquit iste, 'pampinari conveniet: sed tunc est opportuna pampinatio, cum teneri rami digitis stringentibus crepabunt sine difficultate carpentis.'

[h] *De sequente*] De secunda pampinatione.

[i] *Protinus*] Colum. IV. 10. pag. 134. 'Putandi autem duo sunt tempora; melius autem, uti ait Mago, vernum.' Et extremo cap. 'Sed nec utique verno omnibus regionibus melior putatio est: ubi vero aprica loca sunt, mollesque hyemes, optima et maxime naturalis est autumnalis,' &c. Item cap. 23. 'Placet ergo, si mitis ac temperata permittit, in ea regione quam colimus, cœli clementia, facta vindemia secundum Idus Octobris auspicari putationem: cum tamen æquinoctiales pluviæ præcesserint .... nam siccitas seriorem putationem facit.' Geopon. auctor, v. 23. p. 141. *μετὰ τρυγητὸν, post vindemiam.* Vineam putare, *Tailler la vigne.*

[j] *Sed hoc fieri*] Plinius XVIII. 69. ubi de exortu Aquilæ dixit, statim subjungit: 'Nec patitur ratio naturæ quicquam in satis ante eum diem spei esse certæ.'

[k] *Aquilæ exortum*] De quo dicemus XVIII. 69. Et de Favonii flatu, eodem lib. cap. 59.

[l] *Quoniam anceps*] Quoniam dubitari possit, an præpropera festinatione peccatum sit, cum post exortum Favonii contingere adhuc possit quædam hyemis iteratio, quæ suo frigore gemmas hebetet, plagasque findat: prohibeatque ne cortex moveatur, qui cicatricem consanet, ut loquitur Columella IV. 29.

[m] *Recenti medicina*] Recenti putatione.

est gemmas earum frigore hebetari, plagasque findi, et cœli vitio exuri oculos lacryma distillante. Nam gelu fragiles fieri quis nesciat? Operarum ista[n] computatio est in latifundiis, non legitima naturæ festinatio. Quo maturius[o] putantur aptis diebus, eo plus materiæ fundunt: quo serius, eo fructum uberiorem. Quare macras[p] prius conveniat[90] putare, validas novissime. Plagam omnem[q] obliquam fieri, ut facile decidant imbres: et ad terram[r] verti quam levissima cicatrice acie falcis exacta,[s] plagaque collævata.[91] Recidi autem semper inter duas[t] gemmas, ne sit vulnus

edd. Dalec. et Gronov. *hic ratio est.*—90 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *convenit* Gronov. et al. ante Harduin.—91 'Nollem vir summus Nonius Pintianus reposuisset, *acie falcis exacuta;* nam quod idem refingit, *plagaque conlevata*, approbo factum.' *Nic. Heins.* Vid. Adv. I. 16.

NOTÆ

[n] *Operarum ista*] Quod gemmæ sic frigore interdum adurantur, non id naturæ tribuendum, sed agricolis, qui in latifundiis nimis præpropere festinant. Namque 'ubi ruris vastitas' (sic loquitur Columella IV. 23. p. 147.) 'electionem temporis negat, valentissimam quamque vineti partem frigoribus deputant.'

[o] *Quo maturius*] Colum. loc. cit. 'Nec dubium quin sit horum virgultorum natura talis, ut quanto maturius detonsa sint, plus materiæ; quanto serius, plus fructus afferant.'

[p] *Quare macras*] Colum. loc. cit. 'Valentissimam quamque partem vineti, frigoribus: macerrimam, vere vel autumno.'

[q] *Plagam omnem*] Colum. IV. 9. pag. 133. 'Medio fere internodio ea plaga obliqua falce fit, ne si transversa fuerit cicatrix, cœlestem superincidentem aquam contineat.' Et c. 24. 'Plagæ, quas in duro vitis accipit, obliquæ rotundæque fieri debent,' &c.

[r] *Et ad terram*] Colum. loc. cit. p. 134. 'Sed nec ad eam partem qua est gemma, verum ad posteriorem plaga declinatur, ut in terram potius devexa, quam in germen delacrymet. Namque defluens humor cæcat oculum, nec patitur frondescere.'

[s] *Acie falcis exacta*] Ductu falcis acutæ plaga sic effici debet, ut sit levissima cicatrix, et uno vestigio allævetur. 'Duris enim,' ut ait Columella IV. 24. 'et acutissimis ferramentis totum istud opus exequendum est: obtusa, et hebes, et mollis falx putatorem moratur,' &c. Et c. 25. 'Tutior et utilior putatio est, quæ ductu falcis, non ictu conficitur: nam ea plaga quæ sic efficitur, uno vestigio allævatur.' Quo ex loco intrepide *plagaque conlævata* rescripsimus in Pliniano contextu, cum prius *convelata* legeretur: nulla prorsus, aut inextricabili certe sententia. Sic idem Columella V. 6. de stirpe arborum: 'Post annum præcidi et allævari oportet.' Et mox: 'Si fieri poterit, uno ictu arborem præcidi: si minus, serra desecari, et plagam falce allævari oportet,' hoc est, lævigari, seu læviorum fieri. Id acuto ferramento fit, ut ait idem, V. 11.

[t] *Recidi . . . . inter duas*] 'Medio

oculis[92] in recisa parte. Nigram esse eam[93] existimant, et donec ad sincera[u] veniatur, recidendam: quoniam e vitioso materia[94] utilis non exeat. Si macra vitis idoneos palmites non habeat, ad terram recidi[v] eam, novosque elici utilissimum. In pampinatione non hos[95] detrahere pampinos, qui cum uva sint:[96] id etenim uvas supplantat, præterquam in novella vinea. Inutiles judicantur in latere nati, non ab oculo: quippe etiam uva, quæ nascatur e duro rigescente, ut nisi ferro detrahi non possit.[l] Pedamentum quidam inter duas vites[w] utilius putant statui: et facilius[97] ablaqueantur ita: meliusque est unijugæ[x] vineæ, si tamen et ipsi jugo sint vires, nec flatu infesta regio. In quadripartita[y] quam proximum oneri adminiculum esse debet: ne

[l] *Quippe etiam inutilis est uva, quæ nascatur e duriore, atque ita rigescente trunco, ut nisi ferro detrahi non possit, non digito decuti.*

p. 158. *convelata* Gronov. et al. ante Harduin.—92 Vet. Dalec. *vulneratus oculus.*—93 Idem Vet. *esse læsam.* Mox, cod. Dalec. *ad sinceram.*—94 Gronov. et al. ante Harduin. *vitiosa materie.*—95 Chiffl. *eos de his.*—96 Vet. Dalec. *uva futuri sint.*—97 Dalec. *Nam facilius.*—98 *Ultra citraque* cod. Dalec.—

NOTÆ

fere internodio,' inquit Columella IV. 24. p. 151. 'optimum est tondere palmitem, devexamque resectionem facere post gemmam, ne superlacrymet, et gemmantem cæcet oculum.' Et cap. 9. p. 133. 'Putatio non debet secundum articulum fieri, ne reformidet oculus, sed medio fere internodio ea plaga obliqua falce fit,' &c.

[u] *Ad sincera*] Ad tenera et viridia, inquit Colum. IV. 24.

[v] *Ad terram recidi*] Quod in macra vite fieri sapienter monet, id in omni viviradice faciendum olim putarunt Virgilius, Saserna, Stolo, Cato, qui, ut recte Columella animadvertit, IV. 11. 'non solum in eo errabant, quod primi anni capillamenta seminum intacta patiebantur, sed et post biennium, cum viviradix recidenda erat, omnem superficiem amputabant solo tenus juxta ipsum articulum, ut e duro pullularet:' quod ipse merito multis nominibus improbat.

[w] *Pedamentum quidam inter duas vites*] Sive, ut Columella loquitur, IV. 16. 'medio internodio.'

[x] *Unijugæ*] Quæ jugo simplici constat, ut superius diximus: *simple treille.* Columella IV. 17. 'Potest tamen, si vel parum late disposita vinea, vel parum fructuosa, cœlumque non turbidum nec procellosum habeat, uno jugo contenta esse. Nam ubi magna vis et incursus est pluviarum, procellarumque .... ibi quasi quadrato circumfirmanda est agmine.'

[y] *In quadripartita*] Vinea scilicet, quæ unijugæ opponitur, et superius

tamen impedimentum sentiat ablaqueatio, cubito abesse[z] non amplius: ablaqueari autem prius, quam putari, jubent.

Cato[a] de omni cultura vitium ita præcipit: 'Quam altissimam vineam facito, alligatoque recte, dum ne nimium constringas, hoc modo eam curato. Capita vitium putata circumfodito, arare incipito. Ultro citroque[98] sulcos perpetuos ducito. Vites teneras quam primum propagato, veteres quam minimum castrato. Potius, si opus erit,[99] dejicito, biennioque post præcidito. Vitem novellam resecari tum erit tempus, ubi valebit. Si vinea ab vite calvata erit,[b] sulcos interponito, ibique viviradicem[100] serito. Umbram[1] a sulcis[c] removeto: crebroque fodito. In vinea vetere serito ocinum.[2] Si macra erit,[d] quod granum capit ne serito:[3] et circum capita addito stercus, paleas, vinaceas,

99 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *fuerit* Gronov. et vulgg.—100 Chiffl. *vivam radicem*.—1 *Herbam* Dalec.—2 'Ita bene codd. Regg. et Editio princeps. Male recentt. *ocymum*. Vide Varronem de Re Rust. I. 31.' *Brotier. veteri s. ocymum* Franz. et Gronov. *vetere s. ocymum* Harduin. 1. 2. 3. Miller. et Bipont.—3 Cod. Dalec. *caput inserito*.—4 Vet. Dalec.

NOTÆ

in vinearum divisione compluviata cognominata est: Columellæ, loc. cit. quadrato quasi circumfirmata agmine. *Vigne à quatre pentes*. Frustra sunt qui brachiatam Columellæ vitem huc putant attinere, de qua ille v. 5. p. 180.

[z] *Cubito abesse*] Pedale modo Columella intervallum assignat, IV. 16. 'Prope truncum si defigitur palus, pedali spatio recedendum est, ne aut premat, aut radicem vulneret, et ut fossor ab omni parte semina circumfodiat.'

[a] *Cato*] De Re Rust. cap. 33. pag. 29. et 30. quod caput ferme integrum in hunc locum Plinius transtulit.

[b] *Calvata erit*] Calvata vinea appellatur, in qua raræ vites seu trunci sunt: ut calvi homines dicuntur, quibus vel nullus est, vel rarus, capillus. Columella IV. 29. vitis calvitium dixit. Item IV. 33. 'Propter quæ,' inquit, 'sæpe nova castaneta calvescunt,' hoc est, rarescunt, et minus frequentia ac densa sunt.

[c] *Umbram a sulcis*] Sunt hæc etiamnum Catonis. *Herbam* temere reponit Dalec. pro *umbra*. A sulcis, hoc est, a vitibus quæ sunt in sulcis.

[d] *Si macra erit*] Cato: 'Si macra erit, quod granum capiat ne serito:' hoc est, si vitis est macrior, ne vineæ interseras id quod in frugem et granum solet maturescere: sed pabulum, vel farraginem, quæ viridia subsecantur, priusquam spicam capiant.

aut aliquid horumce.[e] Ubi vinea frondere cœperit, pampinato. Vineas novellas alligato crebro, ne caulis præfringatur. Et quæ jam in perticam[f] ibit,[4] ejus pampinos[m] teneros alligato leviter,[5] porrigitoque,[g] ut recte stent. Ubi uva varia fieri cœperit,[n] vites subligato.'

'Vitis insitio[h] una est per ver, altera cum uva floret: ea optima est. Vineam veterem[i] si in alium locum transferre voles, duntaxat brachium crassum licebit. Primum[6] deputato. Binas gemmas, ne amplius[7] relinquito. Ex radicibus bene effodito. Et cave radices ne[8] saucies. Ita ut fuerit, ponito in scrobe aut in sulco, operitoque, et bene occulcato.[9] Eodemque modo vineam statuito,[10 j] alligato, flexatoque[k] uti fuerit, crebroque fodito.' Ocinum,[l] quod in

[m] *Palmites.* [n] *Ubi mutare colorem uva cœperit.*

ivit.—5 'Ita bene codd. Regg. et Editio princeps. Ita quoque Cato. Male recentt. edd. *leniter.*' Brotier. *leniter* Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *leviter* edd. ante Harduin. 'Mox, bene distinguunt codd. Regg. Editio princeps, et Cato. *porrigitoque, uti recte stent. Ubi uva.* Male recentt. edd. *porrigitoque. Ubi recte steterint, ubi uva.*' Brotier. Gronov. et al. ante Harduin. *porrigitoque. Quæ ubi recte steterint, ubi uva.* Chiffl. *stent, ubi uva Vallaria.*—6 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *crassum primum* Gronov. et vulgg.—7 'Ita codd. Regg. 1. 2. et Cato cap. 49.' *Brotier.*—8 Voc. *ne* deest in cod. Dalec.—9 'In codd. Regg. 1. 2. et Editione principe, *bene occultato.* Sic et multæ Catonis editiones. At et bene calcandas esse vites dictum supra, cap. 29.' *Brotier.* Codd. Dalec. et Chiffl. etiam *occultato:* et hoc nihil aliud est quam *occulcato;* literæ enim *c* et *t* pæne similes sunt in vett. codd.—10 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *vineam statuminato* Gronov. et vulgg. Mox, in iisdem, *laxatoque uti fuerat;* Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *flexatoque uti fuerit;* et sic codd. Regg. et Editio

NOTÆ

[e] *Aut aliquid horumce*] Cato: 'Aut aliquid horum,' sive 'horumce,' 'quo rectius valeat.'

[f] *Et quæ jam in perticam*] Cui longiora jam sarmenta seu flagella erunt.

[g] *Porrigitoque*] Cato: 'Corrigitoque, uti recte spectent. Ubi uva varia fieri cœperit, vites subligato, pampinato,' &c. Hactenus ex Catonis c. 33.

[h] *Vitis insitio*] Cato c. 41. p. 36. totidem verbis.

[i] *Vineam veterem*] Hæc deinceps a Catone c. 49. plane ad verbum.

[j] *Vineam statuito*] Statuminibus seu pedamentis fulcito. Sic Mss. omnes, et Cato: non, ut libri editi, *statuminato.*

[k] *Flexatoque*] Ita Cato, et Mss. non *laxatoque.*

[l] *Ocinum* [*ocymum*] Differt ocymum ab ocimo, de quo Plinius XIX. 35. et alibi. Utrumque distinguit Varro de Re Rust. I. 31. 'Ocymum,' inquit, 'dictum a Græco verbo ὠκέως, quod

vinea seri jubet, antiqui appellabant pabulum, umbræ patiens, quod celerrime proveniat.

(XXIII.) Sequitur arbusti[m] ratio, mirum in modum damnata a Saserna patre[11] filioque, celebrata Scrophæ, vetustissimis post Catonem, peritissimisque: ac ne a Scropha quidem, nisi Italiæ,[12] concessa: cum tam longo judicetur ævo, nobilia vina non nisi in arbustis gigni, et in his quoque laudatiora summis, sicut uberiora imis: adeo excelsitate[n] proficitur. Hac ratione[o] et arbores religantur.[13] Prima omnium ulmus, excepta[p] propter nimiam frondem atinia. Deinde populus[q] nigra eadem de causa, minus densa folio. Non spernunt plerique et fraxinum, ficumque, etiam oleam, si non sit umbrosa ramis. Harum satus cultusque abunde tractatus est. Ante tricesimum[r] sextum mensem

princeps. *flexato* etiam Cato et Chiffl.—11 ' Ita cod. Reg. 1. et Editio princeps.' *Brotier*. *Sasserna patre* Chiffl. *Sarsennæ patri* Gronov. et edd. vett. *Saservæ patri* Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—12 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. et recentt. *nisi uni Italiæ* Gronov. et vulgg.—13 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. et recentt. *eli-*

NOTÆ

valet *cito*. Similiter quoque ocimum in horto. Hoc amplius dictum ocymum, quod citat alvum bubus, et ideo datur ut purgentur. Id genus pabuli sunt segetes sectæ virides antequam gerant siliquas.' Vult igitur ocymum æque ac ocimum ab ὠκέως, *cito*, nomen traxisse: istud, quod celerrime nascatur, ut Plinius ait loco mox cit. illud, quod bubus alvum citet. Est igitur ocymum, boum, equorum, aliorumve animalium pabulum, ex frugum leguminumque mixtura. Nos farraginem vulgo dicimus, *du Fourage*. Agricolæ, *de la Dragée*. Vide quæ de farragine dicturi sumus XVIII. 10. Catonis locus est e c. 33. ut ante diximus.

[m] *Sequitur arbusti*] Quid arbustum sit diximus c. 15.

[n] *Adeo excelsitate*] Pallad. lib. III. in Febr. tit. 13. p. 59. ' Qui fructum volunt maximum, materias vitium plures per ramos arboris summittunt. Qui vinum melius, sarmenta in cacumen extendunt.'

[o] *Hac ratione*] Sic et arbores, inquit, pati vincula docuimus. Prius *eliguntur* in libris editis legebatur: nos conditiva ac vetusta exemplaria, quæ sunt sinceriora et saniora, sequimur.

[p] *Excepta*] Ne hanc quidem excipit Columella v. 6. p. 184. et de Arboribus c. 16.

[q] *Deinde populus*] De populo nigra, et fraxino, eadem Pallad. loc. cit. p. 56.

[r] *Ante tricesimum*] Columella de Arboribus cap. 16. ' Ante triennium ferro ne attigeris. Completis sex et triginta mensibus ad recipiendam

attingi falce vetantur. Alterna servantur brachia: alternis putantur annis: sexto anno maritantur. Transpadana Italia, præter supra dictas, cornu, populo,[14 s] tilia, acere, orno, carpino, quercu, arbustat agros:[t] Venetia salice, propter uliginem soli. Et ulmus detruncata a medio [15] in ramorum scamna[u] digeritur, nulla fere XX.[v] pedum altiore arbore. Tabulata earum ab octavo pede altitudinis dilatantur in collibus siccisque agris: a XII. in campestribus et humidis. Meridianum Solem spectare palmæ[w] debent.[16] Rami[x] a

guntur Gronov. et vulgg.—14 Margo edd. Dalec. et Gronov. *opulo*, e Colum. v. 6.—15 'In codd. Regg. 1. et 2. et Editione principe, *detruncata media*. A media sui parte detruncabatur arbor, et in ramorum scamna digerebatur: si quidem ab octavo vel duodecimo pede dilatabantur ramorum tabulata, et tres erant superpositi tabulatorum ordines, ita tamen ut nulla fere arbor XX. pedum esset altior. Idem docet Columella, v. 6.' *Brotier*. Paulo post, *XX. pedibus* Dalec.—16 Vet. Dalec. *palmites debent*.—17 Gronov. *dena*. Mox,

NOTÆ

vitem formabis, et supervacuos ramos amputabis, alterna brachia in modum scalarum relinquens,' &c.

[s] *Cornu, populo*] Ita Mss. omnes. De alba populo accipiendum id est: nigræ enim facta jam superius mentio. Alii hic *opulo* ex Columella substituunt: sed vide Notas et Emend. nostras ad lib. XIV. num. 3.

[t] *Arbustat agros*] Arbustare, est arboribus agrum conserere ad maritandas vites. Itaque salices vinitores Veneti conserunt, quod sunt uliginosi in eo tractu agri, hoc est, naturali humore madentes, qui nunquam ab ipsis recedit. Sunt autem aquaticæ salices, et in aqua fere satæ, ut dictum est XVI. 67.

[u] *In ramorum scamna*] Scamna ramorum, et tabulata vocat, ramos prominentes in arbore, multiplici quasi contignatione in circuitum ordinatos: *Branches disposées en divers étages*. Describit hæc Columella v. 6. p. 187. 'Ulmum,' inquit, 'novellam sic formare conveniet. Loco pingui octo pedes a terra sine ramo relinquendi, vel in arvo gracili septem pedes: supra quod spatium deinde per circuitum in tres partes arbor dividenda est, ac tribus lateribus singuli ramuli summittendi, primo tabulato assignentur. Mox de ternis pedibus superpositis alii rami summittendi sunt, ita ne iisdem lineis, quibus in superiore positi sunt: in eademque ratione usque ad cacumen ordinanda erit arbor.' Et paulo ante: 'Tabulata inter se ne minus ternis pedibus absint,' &c.

[v] *Nulla fere XX.*] Columella v. 7. detruncari præcipit ad altitudinem XV. pedum: 'Potest etiam ulmus sic disponi, ut adhuc tenera decacuminetur, ne altitudinem XV. pedum excedat. Nam fere ita constitutum rumpotinetum animadverti, ut ad octo pedes locis siccis et clivosis, ad duodecim locis planis et uliginosis tabulata disponantur.'

[w] *Meridianum . . . . palmæ*] A similitudine palmæ, seu volæ manus,

projectu digitorum modo surrigi, tonsili in his tenuium quoque virgultorum barba,[y] ne obumbrent.[z] Intervallum[a] justum arborum, si aretur solum, quadrageni pedes in terga frontemque, in latera viceni. Si non aretur, hoc in omnes[b] partes. Singulis[c] denas[17] sæpe adnutriunt vites, damnato agricola minus ternis. Maritare[d] nisi validas, inimicum, enecante veloci vitium incremento. Serere[e] tripedaneo scrobe necessarium distantes inter sese arboremque singulis pedibus. Nihil ibi malleolis atque pastinationi, nulla

NOTÆ

palmam vocat in ulmo partem eam teretem trunci seu caudicis, cujus ab utroque latere rami ceu digiti enascuntur. 'Palmites ipsi vitium sarmenta appellantur,' inquit Festus, 'quod in modum palmarum humanarum, virgulas quasi digitos edunt.' Palmæ arboris seu caudici primum vitis innititur: mox in ramos etiam palmites diducuntur: ramos spectare orientem Solem, vel occidentem convenit, ut meridiano palma objecta sit, vitisque ei applicata plus caloris accipiat, inquit Columella v. 6. pag. 186. Palmas in populo pariter jam superius XIV. 3. Plinius appellavit: 'Populus arbor,' inquit, 'cujus tabulata in orbem patula replent, puroque perductæ vites dracone in palmam ejus, inde sub rectos ramorum digitos flagella dispergunt.' Qui palmas hoc loco de sarmentis accipiunt, aut *palmites* legi suadent, nec quo nunc in argumento Plinius habitet, considerant, et inscitiam suam produnt. Nam de palmitibus vitium inferius verbis conceptis agitur.

[x] *Rami*] Ulmorum, aliarumque arborum, ex quibus arbustum constat. Hi sese ab arbore projiciunt.

[y] *Barba*] Ramuli tenuiores, qui e crassioribus pullulascunt. Virgæ sunt Columellæ v. 7. 'Plerumque autem ea arbor in tres ramos dividitur, quibus singulis ab utraque parte complura brachia summittuntur: tum omnes pæne virgæ, ne obumbrent, eo tempore quo vitis putatur, abraduntur.'

[z] *Ne obumbrent*] 'Ne æmula umbra viti noceat,' ut ait Columella v. 6.

[a] *Intervallum*] Colum. v. 7. pag. 193. 'Arboribus rumpotinis,' hoc est, arbustivis, ut diximus XIV. 3. 'si frumentum non inseritur, in utramque partem XX. pedum spatia interveniunt. At si segetibus indulgetur, in alteram partem XL. pedes, in alteram XX. relinquuntur.'

[b] *Hoc in omnes*] Id est, viceni pedes in omnem partem. Colum. loc. cit. et c. 6. p. 186.

[c] *Singulis*] Singulis arboribus denas sæpe alligant vites: damnatur incuriæ et imperitiæ agricola, qui tantum ternas applicet.

[d] *Maritare*] Eleganter Columella v. 6. 'At si teneram ulmum maritaveris, novam sufferet vitem: si vetustam vitem applicueris, conjugem necabit: ita sibi pares esse ætate et viribus arbores vitesque convenit.'

[e] *Serere*] Vites nimirum: quas ab arbore sua distare sesquipedis spatio, Palladius jubet lib. III. in Febr. tit. 10. pag. 57. Pedali tantum, ut Plinius, ita et Columella de Arbor. cap. 16.

fodiendi impendia: utpote cum arbusti ratio hac peculiari dote præstet, quod in eodem solo seri fruges et vitibus prodest. Superque, quod vindicans se altitudo, non, ut in vinea,[f] ad arcendas animalium injurias pariete, vel sepe, vel fossarum utique impendio muniri se cogit.

In arbusto[g] e prædictis sola viviradicum ratio, item propaginum, et hæc gemina, ut diximus. Qualorum[h] in ipso[18] tabulato maxime probata, quoniam a pecore tutissima est. Altera,[i] deflexa vite vel palmite juxta suam arborem, aut circa proximam[19] cœlibem.[j] Quod supra terram est e matre, radi jubetur, ne fruticet. In terra non pauciores gemmæ quatuor obruuntur ad radicem capiendam: extra in capite binæ relinquuntur. Vitis in arbusto[k] quatuor pedes in longo[20] constat, omni sulco tres lato, alto duos cum

---

dămnante agricola Dalec.—18 *Qualorum et ipso* Chiffl.—19 Idem codex, *citra*

NOTÆ

[f] *Non, ut in vinea*] Et in arbusto quoque, nisi in eodem solo satæ sunt fruges, 'ab injuria pecoris caveis emuniri' vites, caute Columella admonet, v. 6.

[g] *In arbusto*] Vitis, inquit, in arbusto, viviradice tantum et propagine seritur: propagine quidem gemina, quam sect. 21. explicuimus.

[h] *Qualorum*] Subintellige, ratio vitem propagandi per qualos pertusos, explicata a nobis c. 21. Hanc rationem optime Palladius describit, loc. cit. 'Est et aliud,' inquit, 'de transferenda ex arbusto vite compendium. Fit ex vimine parva corbicula..... Hæc ad arborem, cui vitis inhæret, fertur: et in fundi media parte pertunditur, quo sarmenti virgam possit admittere. Inducto itaque sarmento vitis ejus, de qua transferre disponis, corbicula ipsa ex aliqua arboris parte suspenditur, et viva terra repletur, ut sarmentum terra possit includi, quod sarmentum prius intorquetur. Ita exacto annui temporis spatio sarmentum, quod clausum est, radices creabit intra prædictam corbiculam. Tunc sub fundo corbis incisum radicatum sarmentum cum ipsa corbe portabitur ad locum, quem vitibus arbustivis destinabis implere, ibique obruetur circa arboris maritandæ radices.'

[i] *Altera*] Altera serendæ vitis arbustivæ ratio.

[j] *Cœlibem*] Cui maritata vitis nulla sit. Viduam infra vocat.

[k] *Vitis in arbusto*] Viti in arbusto serendæ sulcus paratur, in quatuor pedes longus, in tres altus, in dupondium et semissem latus, inquit Columella de Arboribus cap. 16. ex quo corrigendus Plinii locus videtur, ac permutandæ invicem latitudinis altitudinisque mensuræ: nisi diversa cœli ac soli ratio habeatur.

semipede. Post annum propago inciditur ad medullam, ut paulatim radicibus suis assuescat: caulis[l] a capite ad duas gemmas reciditur: tertio totus mergus abscinditur, reponiturque altius in terram, ne ex reciso frondeat. Tolli viviradix a vindemia protinus debet.

Nuper repertum, draconem serere juxta arborem: ita appellamus palmitem emeritum, pluribusque induratum annis. Hunc præcisum quam maxima amplitudine, tribus partibus longitudinis deraso cortice, quatenus obruatur, [21] (unde et rasilem vocant,) deprimere sulco, reliqua parte ad arborem erecta: ocyssimum in vite. Si gracilis sit vitis aut terra, usitatum est quam proxime solum decidi, donec firmetur radix: sicut neque roscidam[m] seri, neque a Septemtrionis flatu. Vites Aquilonem spectare debent ipsæ, palmites autem earum meridiem. [22]

Non est festinandum[n] ad putationem novellæ: sed primo in circulos materies colligenda, nec nisi validæ putatio admovenda: seriore fere anno ad fructum arbusta vite, quam jugata.[23] Sunt qui omnino putari vetant, priusquam arborum longitudinem æquaverit.[24] Prima falce sex pedes a terra recidatur, flagello infra relicto, et nasci coacto incurvatione materiæ. Tres ei gemmæ,[o] non amplius, depu-

proximam.—20 Dalec. *in longum.*—21 Chiffl. *observatur.*—22 Cod. Dalec. *earundem ad Meridiem.*—23 Ita codd. Harduini cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. item Pintian ex antiquo cod. 'Ita ex vestigiis Chiffletiani codicis conjeceram, cum vidi Pintianum id jam occupasse.' *Nic. Heins.* Vid. Adv. II. 9. p. 269. *seriora fere anno ad fructum arbusta, quam vitis jugata* Gronov. et vulgg. —24 Cod. Dalec. *a. l. æquaverint;* Chiffl. *arborem longitudine æquaverit.*—

NOTÆ

[l] *Caulis*] Palmes.

[m] *Sicut neque roscidam*] Colum. v. 6. 'Cavendum, ne aut septemtrionalibus ventis, aut rorulentæ, sed siccæ serantur.'

[n] *Non est festinandum*] Colum. v. 6. p. 188. 'Proxima putatione melius existimat Celsus ferro abstineri, ipsosque caules in modum coronæ contortos arbori circumdari, ut flexura materias profundat, quarum validissimam sequente anno caput vitis faciamus. Me autem longus docuit usus, multo utilius esse primo quoque tempore falcem vitibus admovere,' &c. Celsum Columella deserit.

[o] *Tres ei gemmæ*] Columella loc.

tato supersint. Ex his emissi palmites proximo anno imis ingerantur[25] scamnis,[p] ac per singulos annos ad superiora scandant, relicto semper duramento[q] in singulis tabulatis, et emissario[r] uno, qui subeat,[o] usque quo placuerit. De cetero putatione omni, flagella quæ proxime tulerunt,[26] recidantur: nova circumcisis undique capreolis[s] spargantur in tabulatis. Vernacula[t] putatio dejectis per ramos vitium crinibus circumvestit arborem, crinesque ipsos uvis: Gallica in traduces porrigitur: Æmiliæ viæ in ridicas[27] [u] atiniarum ambitu, frondem earum fugiens.

Est quorumdam imperitia sub ramo vitem vinculo[28] sus-

[o] *Qui scandat.*

25 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *inferantur* Gronov. et vulgg.—26 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *tulerint* Gronov. et vulgg.—27 'Ita Mss. Reg. 1. et 2. Male eruditus Harduinus e Ms. Colb. 3. *in radices:* ita tamen habet et Editio princeps. At vites non possunt porrigi in radices arborum. Recte autem in via Æmilia agroque Bononiensi porrigebantur in ridicas, vel in truncos ambitumque atiniarum ulmorum: earum autem frondes vitabantur, ne nimis obumbrarent, et maturitati nocerent.' *Brotier.* Mox, *atinearum* Gronov. et vulgg. *atiniarum* Chiffl. et edd. recentt.—28 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *sub ramo vinculo* Gronov. et vulgg.—

NOTÆ

cit. 'Materiam ferro coërcendam censeo, usque in alteram vel tertiam geminam,' &c.

[p] *Ingerantur scamnis*] Ita Mss. Reg. Colb. Chiffl. non *inferantur*.

[q] *Duramento*] Duriore sarmento, quod 'duramentum' et Columella vocat, IV. 21. 'duramen' cap. 22. 'materiam' V. 6. 'Cum palmites primum tabulatum apprehenderint, proxima putatione disponetur vitis omnibus annis: alioqui in superius tabulatum excitabitur, relicta semper una materia, quæ applicata trunco cacumen arboris spectet.'

[r] *Et emissario*] Novello palmite, cui in putatione parcitur, ut subeat usque quo placuerit.

[s] *Capreolis*] 'Capreolus,' inquit Varro de Re Rust. I. 31. 'cauliculus est viteus intortus, ut cincinnus: is enim vites ut teneat serpit, ad locum capiundum: ex quo a capiendo capreolus dictus.'

[t] *Vernacula*] Italica putatio ita peragitur, ut per ramos immissis vitium palmitibus, omnis vite circumvestiatur arbos: atque ex ipsis deinde ramis uvæ dependeant: Galli sic deputant, ut simul in traduces vitis putata porrigatur: qui viam Æmiliam, et Bononiensem agrum colunt, vitem circum radices ulmorum Atiniarum alligant, frondibus earum applicare reformidant. De via Æmilia vide Strab. lib. v.

[u] *Æmiliæ viæ in ridicas* [*radices*] Vide Notas et Emend. num. 35.

pendendi, suffocante injuria:[v] contineri[29] debet vimine, non arctari. Quin immo etiam quibus salices supersunt, molliore hoc vinculo facere[30] malunt, herbaque, Siculi quam vocant ampelodesmon:[w] Græcia vero universa junco, cypero, ulva.[x] Liberatam[31] quoque vinculo per aliquot dies vagari, et inconditam spargi, atque in terra, quam per totum annum[y] spectaverit, recumbere. Namque ut veterina a jugo, et canes a cursu volutatio juvat, ita tum et vitium porrigi lumbos.[p] Arbor quoque ipsa gaudet assiduo levata onere, similis respiranti. Nihilque est[z] in opere naturæ, quod non exemplo dierum noctiumque aliquas vices feriarum velit. Ob id protinus a vindemia putari, et lassas etiamnum fructu edito, improbatur. Putatæ[32] rursus alligentur alio loco: namque orbitas[a] vinculi sentiunt, vexatione non dubia.

Traduces Gallica cultura[b] bini utrimque lateribus, si pars[33] quadrageno[c] distet spatio: quaterni, si viceno: in-

[p] *Nam ut veterina jumenta, postquam liberata sunt a jugo, et canes post cursum volutatio juvat in pulvere, ita et vitium porrigi palmites, quasi latera et lumbos.*

29 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *injuria, quando contineri* Gronov. et al.—30 Dalec. *fascinato.*—31 *Liberam* cod. Dalec. item Colum. v. 6.—32 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. *improbatur ut putatæ* Gronov. et vulgg.—33 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd.

NOTÆ

[v] *Suffocante injuria*] Sic ante paulo, hoc ipso cap. 'noxia injuria' dixit. Eadem habet Columella IV. 26. pag. 154. 'Ne vinculum incidat, truncumque strangulet.'

[w] *Ampelodesmon*] A liganda vite ei herbæ nomen. Ἄμπελος, *vitis* est, *vinculum*, δεσμός. In Sicilia hodieque *Dis* vocari, auctor est Anguillara, par. 12. pag. 214.

[x] *Ulva*] Herba palustris est. Vox nota Maroni, et aliis.

[y] *Quam per totum annum*] Vide Notas et Emend. num. 36.

[z] *Nihilque est*] Huc spectat illud Nasonis: 'Quod caret alterna requie, durabile non est.'

[a] *Namque orbitas*] In Colb. 3. *Namque orbita vinculi vexatio est non dubia.* Alii, *namque orbitam vinculi sentiunt, vexationem non dubiam.* Vide Colum. v. 6. pag. 190.

[b] *Gallica cultura*] Ut quidem moris est in arbustis Galliæ Transalpinæ. Traduces sunt palmites ii qui ex una arbore, cui alligantur, deducti, cum palmitibus alterius arboris proximæ connectuntur.

[c] *Si pars quadrageno*] Si pedibus quadragenis arbores inter se dissi-

ter se obvii miscentur, alliganturque una conciliati, virgultorum comitatu obiter rigorati[g 34 d] qua deficiant: aut, si brevitas non patiatur ipsorum, adalligato protenduntur in viduam arborem unco.[e] Traducem bimum præcidere solebant. Oneratis enim vetustate melius donare tempus, ut transilem[f] faciant, ni largiatur[35] crassitudo: alias utile toros[r] futuri draconis pasci.

Unum etiamnum genus est, medium inter hoc[g] et propaginem, totas supplantandi in terram vites, cuneisque findendi, et in sulcos plures simul ex una propagandi, gracilitate singularum firmata circumligatis hastilibus, nec recisis qui a lateribus excurrant pampinis.[s] Novariensis agricola traducum turba non contentus, nec copia ramorum, impositis[36] etiamnum patibulis palmites circumvolvit. Itaque præter soli vitia, cultura quoque torva fiunt vina. Alia culpa juxta Urbem Varracinis,[37 h] quæ alternis putantur

[g] *Rigidiores, firmioresque facti.* [r] *Crassitiem ac robur.* [s] *Palmitibus.*

Harduin. et recentt. *si pes* Gronov. et vulgg.—34 ' Vet. *obiter ligati*, id est, juxta iter. Mox Mss. *quam deficiant*. Lego, *obiter et rigore erecti qua deficiunt;* vel, *prius quam deficiant.*' Dalec. Paulo post, Chiffl. *alligato.*—35 ' Ita codd. Regg. 1. 2. In Editione principe *nisi largiatur*. Male recentiores, *si largiatur.*' Brotier. *nisi largiatur* Gronov. et al. vett. *si largiatur* Harduin. 1.2.3. Miller. Bipont. et Franz.—36 Dalec. *suppositis.*—37 *Voracinis*

NOTÆ

deant: quod spatium arationi destinatur. Si vicenis tantum, traduces esse possunt quaterni, quoniam, ut paulo superius dictum est, non ibi aratur. Hoc plane videtur esse, quod ait Columella v. 7. de arbusto Gallico: ' Curetur ut novi traduces omnibus annis inter se ex arboribus proximis connectantur, et veteres decidantur. Si tradux traducem non contingit, media virga inter eas deligetur: cum deinde fructus pondere urgebit, subjectis adminiculis sustineatur.'

[d] *Rigorati*] Rigidiores, firmioresque facti. Sic Columella IV. 16. ' Compluribus arundinum fasciculis connectuntur, ut rigorem habeant.' Idem v. 7. quod *rigorari* Plinius, ' adminiculis sustineri ' dixit, ut proxime antea retulimus.

[e] *Adalligato . . . unco*] *Junco* fortassis sincerius fuerit: cum laudatus a nobis proxime Columella virgam ad eosdem usus adhibeat.

[f] *Ut transilem*] Ut deduci commode in vicinam arborem possit.

[g] *Inter hoc*] Inter traducem et propaginem.

[h] *Varracinis*] Ita Mss. At rectius

annis, non quia id viti conducat, sed quia vilitate reditum impendia exsuperant. Medium temperamentum in Carsulano[38] sequuntur: cariosasque tantum vitis partes, incipientesque inarescere[39] deputando, ceteris ad uvam relictis, detracto onere supervacuo, pro nutrimento omni est raritas vulneris. Sed nisi pingui solo talis cultura degenerat in labruscam.

Arbusta arari quam altissime desiderant, tametsi[i] frumenti ratio[40] non exigit. Pampinari ea non est moris: et hoc compendium operæ. Deputantur cum vite pariter interlucata[j] densitate ramorum qui sint supervacui, et absumant alimenta. Plagas ad septemtriones, aut ad meridiem spectare vetuimus:[k] melius, si neque in occasus Solis. Diu dolent talia quoque ulcera, et difficile sanescunt, algendo nimis, æstuandove. Non eadem in vite,[l] quæ in arbustis, libertas: quoniam certa latera[m] est[41] facilius abscondere, et detorquere, quo velis, plagas. In arborum

Gronov.—38 ‘ Ita Mss. Reg. et Editio princeps. Male recentiores, *Carseolano.* Carsulani fuere in Umbria sextaque Italiæ regione, ubi Carsulæ, quarum manent rudera prope *Santo Gemini.*’ Brotier. *Carsulano* etiam Chiffl. *Carseolano* Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—39 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *incipientes inarescere* Gronov. et vulgg. *incipientes marcescere* Dalec.—40 ‘ Ita bene Editio princeps. In codd. Regg. *tanta etsi frumenti ratio.* Unde in recentt. edd. emendatum, *etsi tantum frumenti ratio.*’ Brotier.—41 ‘ Lego, *quoniam per tecta latera sint.*’ Dalec. Mox, *sit facil. absc. et detorquere* cod. Da-

NOTÆ

forsan *Tarracinis*, ab urbe Tarracina, de qua lib. III. in Geographicis: vel *Marrucinis* potius, in quarta Italiæ regione positis, in qua et Carseolani. De utrisque egimus III. 17.

[i] *Tametsi* [*etsi tantum*] Etsi frumentum quod interseritur, tam alte arari non postulat.

[j] *Interlucata*] Præcisis ramis, qui ob nimiam densitatem lumini officiunt. De ea voce egimus cap. 19.

[k] *Plagas . . . vetuimus*] Libri hujus cap. 16. ‘ Plerique id demum cavent, ut plaga deputati cacuminis meridiem spectet, ignari fissuris nimii vaporis opponi. Id quidem in horam diei quintam vel octavam spectare maluerim.’ Vide et cap. 7.

[l] *Non eadem in vite*] In vinea sive pedata, sive per se stante.

[m] *Quoniam certa latera*] Quoniam infirmiora vitium latera in arbustis facile est abscondere, et plagas ab æstu et algore, objectu frondium, sub quibus eæ detorquentur, defendere.

tonsura supiniore[n] velut calices faciendi,[42] ne consistat humor.

XXXVI. (XXIV.) Viti adminicula addenda, quæ scandat apprehensa, si majora[1] sint. Vitium generosarum pergulas[a] quinquatribus[b] putandas, et quarum servare uvas libeat, decrescente Luna tradunt. Quæ vero interlunio sint putatæ, nullis animalium obnoxias esse. Alia ratione plena Luna noctu tondendas, cum sit ea in Leone, Scorpione, Sagittario, Tauro: atque in totum serendas plena, aut crescente utique, censent. Sufficiunt in Italia cultores deni in centena jugera vinearum.

XXXVII. At abunde satu cultuque arborum tractato, quoniam de palmis ac cytiso[c] in peregrinis arboribus affatim diximus, ne quid desit, indicanda reliqua natura est,[1] magnopere pertinens ad omnia ea. Infestantur[d] namque et

lec. *est f. a. quam detorquere* Gronov. et al. ante Harduin.—42 Dalec. *calices minime faciendi.*

CAP. XXXVI. 1 'Vet. *si majores.* Lego, *per quæ sc. ap. si majores arbores sint*, id est, excelsiores.' *Dalec.*

CAP. XXXVII. 1 Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *sit.* 'Male libri scripti et editi, *sit.*' Brotier. Nec *est* neque *sit* legitur

NOTÆ

[n] *Tonsura supiniore*] Infra cap. 37. 'Vitibus in supinum excisis.' Sic tonderi arborem jubet, ut cum tonsura ramorum, sive cæsura, supina fit, hoc est, ita ut cœlum spectet, sic falcis cultrive sinu plaga sursum retrahatur, ut cava quodam modo sit: ita enim decidens imber per illud cavum facilius elabetur. 'Nam si transversa foret cicatrix,' ut ait Colum. IV. 9. 'superincidentem cœlestem aquam contineret.'

[a] *Pergulas*] *Les treilles.* Vide quæ diximus XIV. 3.

[b] *Quinquatribus*] Feriæ sunt Palladi sacræ, de quibus dicetur XVIII. 56.

[c] *De palmis ac cytiso*] De palmis quidem XIII. 6. de cytiso, ejusdem libri cap. 47.

[d] *Infestantur*] Accepta hæc a Theophrasto Hist. IV. 16. totidem verbis: *Νοσήματα δὲ τοῖς μὲν ἀγρίοις οὐ φασὶ ξυμβαίνειν, ὑφ' ὧν ἀναιροῦνται· φαύλως δὲ διατίθεσθαι, καὶ μάλιστα ἐπιδήλως, ὅταν χαλαζοκοπηθῇ, ἢ βλαστάνειν μέλλοντα, ἢ ἀρχόμενα, ἢ ἀνθοῦντα· καὶ ὅταν ἢ πνεῦμα ψυχρὸν ἢ θερμὸν ἐπιγένηται κατὰ τούτους τοὺς καιρούς· ὑπὸ δὲ τῶν ὡραίων χειμώνων οὐδὲ ἂν ὑποβάλλοντες ὦσιν, οὐδὲν πάσχειν, ἀλλὰ καὶ ξυμφέρειν, κ. τ. λ.* *Morbos sylvestribus negant accidere, quibus intereant: tamen eas quoque male affici aiunt: ac præcipue, cum vel paulo post germinaturæ, vel germinare incipientes, vel florentes, grandine vexantur: cumque flatus frigidior aut æstuosior his iisdem temporibus successerit: tem-*

arbores morbis. Quid enim genitum caret his malis? Et sylvestrium quidem perniciosos negant esse, vexarique tantum grandine in germinatione aut flore. Aduri quoque fervore, aut flatu frigidiore,[2] præpostero die: quoniam suo[e] frigora etiam prosunt, ut diximus. Quid ergo? non et vites[3] algore intereunt? Hoc quidem est, quo deprehendatur soli vitium, quoniam non evenit nisi in frigido. Itaque per hyemes[f] cœli rigorem probamus, non soli. Nec infirmissimæ[4] arbores gelu periclitantur, sed maximæ: vexatisque ita cacumina prima inarescunt, quoniam præstrictus gelu[5] non potuit eo pervenire humor.[g]

Arborum quidam[h] communes morbi, quidam privati generum. Communis[i] vermiculatio est, sideratio, ac dolor[6]

in cod. Dalec.—2 Margo edd. Dalec. et Gronov. *fervidiore flatu, aut frigidiore*, e Theophr.—3 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *nonne et vites* Gronov. et vulgg.—4 'Ms. *Non enim solum infirmissimæ.* Lego, *Non autem solum infirmissimæ.*' Dalec.—5 Vox *gelu* deest in Chiffl.—6 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *et dolor* Gro-

NOTÆ

pestiva autem hyeme, nec si violentior fuerit, quicquam lædi: sed omnibus algorem prodesse volunt, &c.

[e] *Quoniam suo*] Suo die ac tempore Theophr. ἀλλὰ καὶ ξυμφέρειν πᾶσι χειμασθῆναι· μὴ χειμασθέντα γὰρ, κακοβλαστότερα γίνεσθαι. *Omnibus algor prodest: quippe nisi alserit, deterius germinant.* In quibusdam Mss. *præpostero die, quam suo. Frigora etiam obsunt, ut diximus.* Nempe cap. 35. ubi de putatione vinearum. Sed frustra: nam et prosunt, ut dictum est cap. 2. qui locus a Plinio nunc spectatur.

[f] *Itaque per hyemes*] Hunc locum codex unus Ms. sic exhibet: *Ita per hyemes cœli rigorem probamus. Non solum enim infirmissimæ, &c.* Sed astipulantur ceteri vulgatis ad hunc diem libris: et recte. Est enim hæc istius loci sententia: soli, hoc est, terræ, vitio evenire, ut vites algore intereant: neque enim id accidit, nisi in frigido solo. Itaque per hyemem, inquit, cœli rigorem optamus et probamus: soli vitium seu frigus improbandum damnandumque est. Nec vero infirmissimæ arbores, &c.

[g] *Pervenire humor*] Seu medulla illa vitalis: quæ ab radice serpit ad cacumen, totique arbori præbet alimentum.

[h] *Arborum quidam*] Theophr. loc. cit. Ταῖς δὲ ἡμέραις ἐστὶ πλείω νοσήματα· καὶ τὰ μὲν, ὥσπερ κοινὰ πᾶσιν ἢ τοῖς πλείστοις· τὰ δ' ἴδια καὶ κατὰ γένη κοινά. *Urbanis arboribus morbi plures eveniunt: alii omnibus quasi communes, aut pluribus: alii privati, per genera arborum.* Sic et de Causis v. 9. pag. 334. ac sequentibus.

[i] *Communis*] Morbus hic tergeminus Theophrasto Hist. IV. 16. et de Causis v. 10. pag. 335. σκωλήκωσις, vermiculatio, ἀστροβοληsία, sideratio,

membrorum, unde partium debilitas: societate nominum quoque cum hominis miseriis. Trunca dicimus certe corpora, et oculos germinum exustos,[j] ac multa simili sorte. Itaque laborant et fame, et cruditate,[7 k] quæ fiunt humoris quantitate.[8] Aliquæ vero et obesitate:[l] ut omnia[9] quæ resinam ferunt, nimia pinguitudine in tædam mutantur: et cum radices[m] quoque pinguescere cœpere, intereunt, ut animalia, nimio adipe: aliquando et pestilentia per genera, sicut inter homines, nunc servitia, nunc plebs[10] urbana, vel rustica.

Vermiculantur[n] magis minusve quædam, omnes tamen fere: idque aves[o] cavi corticis sono experiuntur. Jam quidem et hoc[p] in luxuria[11] esse cœpit: prægrandesque

nov. et vulgg. Mox, *cum hominum miseriis* edd. ante Brotier, qui ex codd. Regg. et Editione principe lectionem nostram recepit.—7 Cod. Dalec. *nuditate.*—8 Dalec. *sit* (sub. 'cruditas') *humoris nimia quantitate.*—9 Dalec. *ut omnes.*—10 Chiffl. *plebes.*—11 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. recentt. *et in hoc*

NOTÆ

σφακελισμὸς, dolor membrorum cum partium debilitate.

j *Oculos . . . . exustos*] Frigore hebetatos dixit cap. 35. ubi de putatione vitium, et cœli vitio exustos.

k *Et cruditate*] Caloris inopia, non probe percocto humore. In Mss. quibusdam, *et nuditate:* male. Theophr. de Causis v. 11. pag. 336. δι' ἀπεψίαν, *cruditate.* Et cap. seq. Ἀτροφεῖ γὰρ τὸ μὴ κρατοῦν, μηδὲ πέττον. *Fame laboret necesse est, quod pabulum evincere nequit, et concoquere.*

l *Et obesitate*] Theophr. de Causis v. 15. pag. 340. δι' εὐτροφίαν, καὶ δι' ὑπερβολὴν, *nutritionis abundantia et excessu:* affertque exemplum idem de resiniferis arboribus, quæ in tædam mutantur, ut diximus XVI. 19.

m *Et cum radices*] Ut in ficu. Theophr. de Causis v. 12. pag. 337. Τῇ δὲ συκῇ νόσημά τι συμβαίνει περὶ τὰς ῥίζας, ὃ καλοῦσι λοπάς· τοῦτο δ' οἷον μύδησίς τίς ἐστι τῶν ῥιζῶν, καὶ μικρὸν ἐπάνω, διὰ τὴν πολυῦδρίαν. *Ficus morbum quendam et in radicibus, ac paulo supra radices sentit, quod vocant pinguescere: qui certe morbus ex nimietate humoris solet accidere.* Et Hist. IV. 16. Καὶ ἐὰν ἐπομβρία γένηται, τά γε πρὸς τὴν ῥίζαν ὥσπερ μυδᾷ. *Ac si nimii imbres fuerint, quæ sunt ad radicem quasi humectantur: hoc autem vocant pinguescere:* τοῦτο δὲ καλοῦσι λοπάδα, vel λιπᾶν.

n *Vermiculantur*] Vermibus infestantur, quos in cortice generant. Hæc ex Theophr. Hist. IV. 16. Ἅπαντα γὰρ ὡς εἰπεῖν καὶ σκώληκας ἔχει· πλὴν τὰ μὲν ἐλάττους, τὰ δὲ πλείους, καθάπερ συκῆ, μηλέα, καὶ ἄπιος. *Omnes enim fere vermes etiam gignunt: sed quædam pauciores, quædam plures: ut ficus, malus, pirus.*

o *Idque aves*] Maxime vero pici Martii, ut diximus X. 20.

p *Jam quidem et hoc*] Hoc cibi genus luxuria excogitavit.

roborum delicatiore sunt in cibo: cosses[12] [q] vocant: atque etiam farina saginati, hi quoque altiles fiunt. Maxime autem arborum hoc sentiunt piri, mali, fici: minus, quæ amaræ sunt et odoratæ.[r] Eorum qui in ficis[s] existunt, alii nascuntur ex ipsis: alios parit, qui vocatur cerastes: omnes tamen in cerasten figurantur, sonumque edunt[13] parvuli stridoris. Et sorbus[t] arbor infestatur vermiculis rufis, et pilosis,[14] atque ita emoritur. Mespilus[u] quoque in senecta obnoxia ei morbo est.

Sideratio[v] tota e cœlo[15] constat. Quapropter et grando in his causis intelligi debet: et carbunculatio,[w] et quod

luxuria Gronov. et vulgg.—12 'Ita Mss. Reg. et Editio princeps. Sic et adhuc infra XXX. 39. Perperam in recentioribus editionibus emendatum, *cossos*. Nunc quoque sunt grandes vermes cum pedibus, qui in truncis arborum reperiuntur, lignumque arrodunt, et vocantur *Moutone*. Ii in delicatiore habentur cibo tum apud nigros, tum apud albos insulæ Franciæ, *l'Isle de France*, incolas. Tanta est et luxuriæ et inopiæ etiam in saporibus societas. Vide *Voyage à l'Isle de France*, Tom. I. p. 132.' *Brotier. cossos* edd. vett. et Gronov. item Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *eos cossos* cod. Dalec. *cossos vocant quoque* Chiffl.—13 Cod. Dalec. *sonum edunt*. —14 Ita edd. Harduin. et recentt. *rufis pilosis* Gronov. al. vett. et Franz. *rufis ac pilosis* Chiffl. 'Lego *rufis et pilosis*.' Dalec.—15 Ita codd. Harduini

NOTÆ

[q] *Cosses* [*cossos*] *vocant*] Plinius ipse XI. 38. 'Nec enim cossi tantum in eo,' &c. Festus quoque: 'Cossi ab antiquis dicebantur natura rugosi corporis homines, a similitudine vermium ligno editorum, qui cossi appellantur.' Idem cosses Plinio XXX. 39.

[r] *Maxime autem . . . . odoratæ*] Totidem verbis hæc Theophr. loc. cit. et de Causis v. 11. pag. 335.

[s] *Eorum qui in ficis*] De his egimus XVI. 80. Expressa hæc sunt ad verbum e Theophr. Hist. IV. 16. Τῶν δὲ σκωλήκων τῶν ἐν ταῖς συκαῖς, οἱ μὲν ἐξ αὐτῆς γίνονται, οἱ δὲ ἐντίκτονται ὑπὸ τοῦ καλουμένου κεράστου· πάντες δὲ εἰς κεράστην ἀποκαθίστανται· φθέγγονται δὲ οἷον τρισμόν. Cerastes itaque vermis in ficu est. Est et serpens ejus nominis, de quo nos libro octavo egimus.

[t] *Et sorbus*] Pallad. lib. II. in Januar. tit. 15. de Sorbo, pag. 44. 'Si vermes patietur infestos, qui in ea rufi ac pilosi solent medullæ interna sectari, aliquos ex his sine arboris injuria detractos, vicino crememus incendio: creduntur hoc genere vel fugere, vel interire.' Theophr. quoque, Hist. III. 12.

[u] *Mespilus*] Palladius lib. IV. in Martio, cap. de Mespilo, pag. 96. 'Si vermibus mespilus occupatur, stylo æreo purgandi sunt, et amurca, vel humana vetere urina,' &c. Adde et Theophr. loc. cit.

[v] *Sideratio*] Morbus arborum afflatarum sidere, quocumque id modo acciderit.

[w] *Carbunculatio*] Arborum morbus est, quem vulgari sermone 'pruinam'

pruinarum injuria evenit. Hæc enim[x] verno tepore invitatis et erumpere audentibus satis mollibus insidens, adurit lactescentes germinum oculos, quod in flore carbunculum vocant.[a] Pruinæ[y] perniciosior natura, quoniam lapsa persidet, gelatque, ac ne aura quidem ulla depellitur, quia non fit nisi immoto aëre et sereno. Proprium tamen[z] sideratio-nis est, sub ortu[16] Canis[a] siccitatum vapor,[b] cum insita ac novellæ arbores moriuntur, præcipue ficus, et vites. Olea præter[b] vermiculationem, quam æque ac ficus sentit, clavum etiam patitur, sive fungum placet dici, vel patellam.[17] Hæc est Solis exustio. Nocere tradit Cato[c] et muscum rubrum. Nocet plerumque[d] vitibus atque oleis et nimia fertilitas.[18] Scabies communis omnium est. Impetigo, et quæ adnasci solent, cochleæ, peculiaria ficorum vitia: nec ubique: sunt enim quædam ægritudines et locorum.[e]

[a] *Lacteo succo turgentes germinum oculos adurit, quod quidem vitium cum florem exussit, carbunculus dicitur.* [b] *Calor.*

et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *tota cælo* Gronov. et vulgg.—16 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum. edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *ab ortu* Gronov. et vulgg.—17 Margo edd. Dalec. et Gronov. *ollam*, e Theophr.—18 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.

NOTÆ

vocamus: cum flores adussit, 'carbunculum' Latini dixere. *De la bruine.*

[x] *Hæc enim*] Carbunculatio.

[y] *Pruinæ*] Hæc e rore gelido nascitur, a perurendo quasi perurina dicta, quod fruges perurat: quo genere vites alternis ferme annis in Gallia vitiantur. *La gelée: gelée blanche.*

[z] *Proprium tamen*] Hæc totidem verbis Theophr. de Causis v. 10. pag. 335.

[a] *Sub ortu Canis*] Ita Mss. Theophr. ὑπὸ ἄστρον.

[b] *Olea præter*] Hæc Theophr. lib. Hist. IV. 16. Ἡ δ' ἐλαία πρὸς τὸ τοὺς σκώληκας ἔχειν (οἳ δὴ καὶ τὴν συκῆν διαφθείρουσιν ἐντίκτοντες) φύει καὶ ἦλον, οἱ δὲ μύκητα καλοῦσιν, ἔνιοι δὲ λοπάδα, τοῦτο δ' ἐστὶν οἷον ἡλίου καῦσις.

[c] *Tradit Cato*] Eo quem diximus loco in Notis et Emend. ad lib. XV. num. 4. Tradit et Columella v. 9. 'Plerumque etiam locis siccis et humidis arbores musco infestantur: quem nisi ferramento resecueris, nec fructum, nec lætam frondem olea inducet.'

[d] *Nocet plerumque*] Theophr. Hist. IV. 16.

[e] *Impetigo . . . . et locorum*] Hæc omnia ex Theophr. loc. cit. summa fide reddita: Ἡ δὲ ψώρα καὶ οἱ προσφυόμενοι κοχλίαι, συκῆς εἰσίν· οὐ παντα-χοῦ καὶ τοῦτο συμβαίνει ταῖς συκαῖς·

Verum ut homini[f] nervorum cruciatus, sic et arbori, ac duobus æque modis. Aut enim in pedes,[g] hoc est, radices, irrumpit[19] vis morbi: aut in articulos, hoc est, cacuminum digitos, qui longissime a toto corpore exeunt. Inarescunt[h] ergo:[20] et sunt apud Græcos sua nomina utrique vitio. Undique primo dolor, mox et macies earum partium fragilis, postremo tabes, morsque,[21][i] non intrante succo, aut non perveniente:[j] maximeque id fici sentiunt. Caprificus[k] omnibus immunis est, quæ adhuc diximus. Scabies[l] gignitur roribus lentis post Vergilias.[m] Nam si rariores[22][n] fuere, perfundunt arborem, non scalpunt scabie. Et grossi cadunt, si vel imbres nimii fuere. Alio modo[23][o] ficus laborat radicibus madidis.

oleis nimia et fertilitas Gronov. et al. vett.—19 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. et recentt. *erumpit* edd. vett. et Gronov.—20 *Nigrescunt ergo* margo edd. Dalec. et Gronov. e Theophr.—21 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *tabes morbusque* Gronov. et al. vett.—22 'Th. *copiosiores:* lego, *largiores.*' Dalec.—23 Ita Harduin. 1. 2.

NOTÆ

ἀλλ' ἔοικε καὶ τὰ νοσήματα γίνεσθαι κατὰ τοὺς τόπους, ὥσπερ τοῖς ζώοις. Est autem ψώρα Græcis *scabies*, ab impetigine haud multum discrepans: corticis nimirum aspera scabrities, imbris rorisque putrescentis contactu excitata.

[f] *Verum ut homini*] Nunc quid sit σφακελισμὸς, seu dolor membrorum, aperit, ipsius Theophrasti verbis, a quo hausit loco cit.

[g] *Aut enim in pedes*] Σφακελισμὸς dicitur, cum pedes, seu radices nigrescunt. Κράδος, cum in articulos, hoc est, in ramos, vis morbi irrupit, iique denigrantur. Καλεῖται δὲ σφακελισμὸς μὲν, ὅταν αἱ ῥίζαι μελανθῶσι· κράδος δὲ, ὅταν οἱ κλάδοι. Theophr. loc. cit. qui et illud adjungit κράδους appellari ficulneos ramos: unde et Græcum huic morbo nomen.

[h] *Inarescunt*] Ac postea nigrescunt, ὅταν μελανθῶσι, Theophr.

[i] *Tabes, morsque*] Vide Notas et Emend. num. 37.

[j] *Aut non perveniente*] Usque ad cacumen arboris, et ramorum digitorumve cacumina.

[k] *Caprificus*] Neque σφακελισμῷ infestatur, neque κράδῳ, neque scabie: nec denique radicibus vermiculatur. Theophr. Hist. IV. 16. et de Causis V. 11. p. 336.

[l] *Scabies*] Theophr. Hist. IV. 16.

[m] *Post Vergilias*] Theophr. ἐπὶ πλειάδι, post Vergiliarum ortum, de quo dicemus XVIII. 66.

[n] *Nam si rariores*] Si rariores, inquit, fuere rores, arborem totam scabie perfundunt ac vitiant, non eluunt. Eleganter autem Plinius, cum arboris elui scabiem significare vellet, arborem scabie scalpi dixit, quod scalpendo scabies detrahi de corporibus solet. Vide Notas et Emend. num. 38.

Vitibus præter[p] vermiculationem et siderationem morbus peculiaris articulatio,[24 q] tribus de causis: una, vi tempestatum[25] germinibus ablatis: altera, ut notavit Theophrastus, in supinum excisis:[r] tertia, culturæ imperitia læsis. Omnes enim earum injuriæ in articulis[s] sentiuntur. Siderationis genus est in his deflorescentibus, roratio:[t] aut cum acini, priusquam crescant,[26] decoquuntur[u] in callum. Ægrotant[v] et cum alsere, læsis uredine[w] attonsarum oculis. Et calore hoc evenit intempestivo:

3. et recentt. *Si grossi cadunt, si imbres nim. fuere. Illo etiam modo* margo edd. Dalec. et Gronov. e Theophr. *Ceterum si cadunt, sive imbres nimii fuere, alio modo* Gronov. et al. ante Harduin.—24 Quidam ap. Dalec. legunt *exarticulatus.*—25 'Codex meus et Chiffl. *uti intempestivum.* Lego, *cum intempestivum.*' Dalec.—26 Margo edd. Dalec. et Gronov. e Theophr. *roratio, aut*

NOTÆ

[o] *Alio modo*] Vel, alio morbo, qui ad radices pertinet: non ad ramos. Diversum hunc esse morbum putamus ab eo, quo pinguescere radices incipiunt, ut superius annotavit ex Theophrasto Plinius: nempe de Causis v. 12. et Hist. IV. 16.

[p] *Vitibus præter*] Ex Theophr. Hist. IV. 16.

[q] *Articulatio*] Ab articulis, hoc est, palmitum nodis, in quibus hæc potissimum tergemina sentitur injuria, ut mox Plinius asseverat, nomen is morbus habet. Inde evenit, ut fructu vites careant, fronde luxurient, et, uti Palladius loquitur, in Novembri c. 9. 'pauperiem fœtuum compensent ubertate foliorum.' Auctor Geopon. v. 38. ὑλομανεῖν morbum hunc vocat. Theophr. quem sibi Plinius imitandum proponit, Hist. IV. 16. ἡ δὲ ἄμπελος τραγᾷ, *vitis hirculatur.* Unde *hirculationem* pro *articulatione* legi hoc loco Turnebus voluit, in explicatione Jocorum Ciceron. sed frustra.

[r] *In supinum excisis*] Subintellige, vitibus, seu palmitibus, qui vitium articuli. Theophrasti verba hæc sunt, loc. cit. Ἡ δ' ἄμπελος τραγᾷ . . . ἢ ὅταν ὑπὸ πνευμάτων βλαστοκοπηθῇ· ἢ ὅταν τῇ ἐργασίᾳ συμπάθῃ, ἢ τρίτον ὑπτία τμηθῇ.

[s] *In articulis*] In nodis palmitum, unde gemma erumpit. Tullius de Senect. c. 53. 'Ineunte vere in vitibus existit tanquam ad articulos sarmentorum ea quæ gemma dicitur.'

[t] *Roratio*] Quoties uva deflorescente ros frigidior acinos infestarit: tunc enim hi defluunt: ὥστε ἀποῤῥεῖν τὰς ῥᾶγας, inquit Theophr. loc. cit. Vulgus nostrum vocat *Coulure: la vigne coule.*

[u] *Decoquuntur*] Durescunt, strigosique fiunt et exiles. Libro seq. c. 69. caloris nimii vitio 'præcoqui in callum acinos' ait: nempe nimio Solis vapore. Rura nostra hoc morbi genus in vite vocant *Rotissure*, quod uvæ tum torreantur. Theophr. de Causis v. 13. p. 338. κράμβος.

[v] *Ægrotant*] Theophr. iisdem verbis Hist. IV. 16. Ἔνια δὲ καὶ ῥιγώσαντα νοσεῖ, καθάπερ ἡ ἄμπελος· ἀμβλοῦνται γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς πρωτοτόμου· καὶ πάλιν ὑποθερμανθέντα· ζητεῖ γὰρ καὶ

quoniam omnia modo constant, certoque temperamento. Fiunt et culpa[27] [x] vites colentium, cum præstringuntur,[y] ut dictum est: aut circumfossor injurioso ictu verberavit: vel etiam subarator imprudens luxavit radices, corpusve desquamavit.[z] Est et quædam[a] contusio falcis hebetioris. Quibus omnibus causis difficilius tolerant frigora aut æstus: quoniam in ulcus penetrat omnis a foris injuria. Infirmissima[b] vero malus, maximeque[28] quæ dulcis est. Quibusdam debilitas sterilitatem, non necem, affert: ut si quis pino[29] [c] cacumen auferat, vel palmæ: steriles-

quum acini defluunt, aut quum priusquam crescant.—27 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *temperamento. Fiunt* (sub. 'morbi') *et culpa* cod. Dalec. *tempemento fiunt. Et culpa* Gronov. et vulgg.—28 Dalec. *malus præcox* (ἐαρινὴ Theophr.) *maximeque.*—29 Margo edd. Dalec. et Gronov. *piceæ*, e Theophr.

NOTÆ

τούτων τὴν συμμετρίαν, ὥσπερ καὶ τῆς τροφῆς. Ὅλως δὲ πᾶν τὸ παρὰ φύσιν ἐπικύνδυνον. Vide de Causis v. 13. p. 338.

[w] *Læsis uredine*] Gemmis frigore ac gelu perustis.

[x] *Fiunt et culpa*] Morbi vitium scilicet. Theophr. Hist. IV. 16. Μεγάλα δὲ ξυμβάλλεται καὶ τὰ τραύματα, καὶ αἱ πληγαὶ τῶν περισκαπτόντων, εἰς τὸ μὴ φέρειν τὰς μεταβολὰς ἢ καυμάτων ἢ χειμώνων· ἀσθενὲς γὰρ ὂν διὰ τὴν ἕλκωσιν καὶ τὸν πόνον, εὐχειρότατόν ἐστι ταῖς ὑπερβολαῖς. *Vulnera atque ictus circumfodientium magnopere faciunt, ut mutationes æstuum vel frigorum minime tolerentur: cum enim propter ulcus ac laborem debile fiat, facillime ab excessu caloris frigorisque devincitur.*

[y] *Cum præstringuntur*] Cum palmes excæcatur, ablatis supina falce oculis, ut dictum est c. 35.

[z] *Desquamavit*] Corticem a corpore vi detraxit.

[a] *Est et quædam*] Recte Columella IV. 24. 'Super cetera illud etiam censemus, ut duris tenuissimisque et acutissimis ferramentis totum istud opus exequamur. Obtusa enim et hebes et mollis falx putatorem moratur, eoque minus operis efficit, et plus laboris affert vinitori. Nam sive curvatur acies, quod accidit molli; sive tardius penetrat, quod evenit in retuso et crasso ferramento, majore nisu est opus. Tum etiam plagæ asperæ atque inæquales vites lacerant: neque enim uno, sed sæpius repetito ictu res transigitur. Quo plerumque fit, ut quod præcidi debeat, perfringatur: et sic vitis laniata scabrataque putrescat humoribus, nec plagæ consanentur.'

[b] *Infirmissima*] Theophr. Hist. IV. 16. Ἀσθενέστατον ἡ μηλέα ἢ ἠρινὴ, καὶ τούτων ἡ γλυκεῖα.

[c] *Ut si quis pino*] Hoc etiam Theophr. loc. cit. de picea, quam ipse πίτυν vocat: ἐάν τις τῆς πίτυος ἀφέλῃ τὸ ἄκρον, ἢ τοῦ φοίνικος. In palma porro cacumen intellige, trunci cacumen, in quo cerebrum est: hujus enim decacuminatio integra quidem necem affert, ut dictum est XIII. 9. mutilatio levis, sterilitatem. Theophr. loc. cit. et de Causis, V. 24. pag. 349.

cunt enim, nec moriuntur. Ægrotant aliquando[d] et poma ipsa per se sine arbore, si necessariis temporibus imbres aut tepores vel afflatus defuere, aut contra abundavere: decidunt enim, aut deteriora fiunt. Pessimum est[e] inter omnia, cum deflorescentem vitem et oleam percussit imber, quoniam simul defluit fructus.

Sunt ex eadem[f] causa nascentes et erucæ, dirum animal, eroduntque frondem, aliæ florem,[g] olivarum quoque, ut in Mileto: ac depastam arborem turpi facie relinquunt. Nascitur hoc malum tepore humido,[h] et lento. Fit aliud ex eodem,[i] si Sol acrior insecutus inussit ipsum vitium, ideoque mutavit.[30] Est etiamnum peculiare olivis et vitibus, (araneum vocant,)[j] cum veluti telæ involvunt fruc-

—30 '*Ideoque* (forte *adeoque*) *mucavit*] Sic videtur scribendum, nam in vulgatis *mutavit* nullo sensu: *mucavit*, mucidas fecit vites ac uvas: de erucis est sermo vitem infestantibus. Cetera bene se habent in h. l. contra ac censebat Dalecampius.' *Nic. Heins.* Vid. Adv. III. 1. p. 396. '*Inussit ipsum*, *&c.*] Ita codd. Regg. 1. 2. nec emendandum, *inusserit* .... *mutaverit*, ut quibusdam placuit. Sol acrior urit erucas; tunc enim, teste Theophrasto, loc. cit. *disrumpuntur*, *ῥήγνυνται*, et pereunt. At mutatum tantummodo est vitium. Putrescentes enim erucarum phalanges quicquid germinationis reliquum erat in vitibus calida tabe quandoque consumpsere; ut ipsa experientia Cl. Rezzonicum docuit.' *Brotier.* Dalec. pro *mutavit* conj. *duravit*; vel *necavit*.

NOTÆ

[d] *Ægrotant aliquando*] Theophr. loc. cit. totidem verbis.

[e] *Pessimum est*] Theophr. loc. cit. et de Causis v. 14. p. 338. unde Plinius ad verbum, quæ hic affert, transcripsit.

[f] *Sunt ex eadem*] Theophr. locis citatis. Erucæ, *κάμπαι*, *Chenilles*.

[g] *Aliæ florem*] Hoc est, diversi generis erucæ. Theophr. Hist. IV. 16. *Ἐν Μιλήτῳ δὲ τὰς ἐλαίας, ὅταν ὦσι περὶ τὸ ἀνθεῖν, κάμπαι κατεσθίουσιν· αἱ μὲν τὰ φύλλα, αἱ δὲ τὰ ἄνθη, ἕτεραι τῷ γένει, καὶ φιλοῦσι τὰ δένδρα.*

[h] *Tepore humido*] Austrino tempore, madido quidem, sed et eodem tepido: *ὅταν ᾖ νότια καὶ τὰ εὐδιεινά.* Theophr. Hist. IV. 16.

[i] *Fit aliud ex eodem*] Ex eodem tepore humido aliud malum gignitur, cum Sol acrior consecutus ipsas erucas inusserit, et immutarit. Theophr. Hist. IV. 16. ubi de erucis. *Γίνονται δὲ, ὅταν ᾖ νότια καὶ τὰ εὐδιεινά. Ἐὰν δὲ ἐπιλάβῃ καύματα, ῥήγνυνται. Nascuntur tempore austrino et tepido: et si sol acrior sit insecutus, rumpuntur.* Sic vero ruptæ, alia jam ratione arbores ac fructus infestant, fitque vitium aliud haud levius priore. Non est hujus loci *κράμβος* Theophrasti, de Causis v. 13.

[j] *Araneum vocant*] Hoc est, telam araneæ similem. *Τὸ ἀράχνιον*, Theophr. loc. cit. et Hist. IV. 17.

tum, et absumunt. Adurunt et flatus [k] quidam eas maxime, sed et alios fructus. Vermiculationem [31] [l] et poma ipsa per se quibusdam annis sentiunt, mala, pira, mespila, Punica. In oliva ancipiti eventu, quando sub cute nati [32] [m] fructum adimunt: augent, si in ipso nucleo fuere erodentes eum. Gigni illos [n] prohibent [33] pluviæ, quæ fiunt post Arcturum: [o] eædem si Austrinæ fuere, generant, in drupis quoque, [p] quæ maturescentes tum [34] sunt præcipue caducæ. Id riguis [q] magis evenit, etiamsi non cecidere, fastidiendis. Sunt et culicum [r] genera aliquibus molesta, ut glandibus, fico, qui videntur ex humore nasci, tunc dulci [35] subdito corticibus. Et ægrotatio quidem fere in his est.

Quædam temporum [s] causæ, aut locorum non proprie

—31 *Nam et vermiculationem* Vet. Dalec. *Nam vermiculationem* Chiffl.—32 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *quando subeunt nati* Gronov. et vulgg.—33 Margo edd. Dalec. et Gronov. *illos sub cute prohibent*, e Theophr.—34 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *tunc* Gronov. et vulgg.—35 Margo edd. Dalec. et Gronov. *nasci, gustu dulci*, e Theophr.—36

NOTÆ

[k] *Adurunt et flatus*] Calidi videlicet venti, et æstivi. Theophr. Hist. IV. 17. Ἐπικαύει δὲ καὶ καύματά τινα, καὶ ἐλαίαν, καὶ βότρυν, καὶ ἄλλους καρπούς.

[l] *Vermiculationem*] Theophr. loc. cit.

[m] *Quando sub cute nati*] Hoc est, sub pellicula, quæ fructum circumvestit. Theophr. de Causis v. 13. p. 338. Ἐὰν μὲν ὑπὸ τὸ δέρμα γένωνται, διαφθείρουσιν· ἐξεσθίουσι γάρ· ἐὰν δὲ ὑπὸ τὸν πυρῆνα διαφύγωσιν, ὠφελοῦσιν. Quæ Plinius summa fide reddidit. Prius legebatur, *quando subeunt nati.*

[n] *Gigni illos*] Qui nempe sub cute gignuntur, ut ex Theophr. liquet, mox laudando.

[o] *Post Arcturum*] Post Arcturi ortum, de quo XVIII. 74. Sic paulo ante post Vergilias dixit. Theophr. loc. cit. Κωλύονται δ' ὑπὸ τῶν πνευμάτων εἶναι, ἢ ὑδάτων ἐπ' Ἀρκτούρῳ γενομένων. Et Hist. IV. 17. Κωλύεται δὲ ὑπὸ τῷ δέρματι εἶναι ὕδατος ἀπ' Ἀρκτούρου γενομένου.

[p] *In drupis quoque*] Theophr. locis cit. De drupis egimus XV. 2.

[q] *Id riguis*] Theophr. Hist. IV. 17.

[r] *Sunt et culicum*] Theophr. loc. cit. Ἐγγίνονται δὲ καὶ κνίπες ἔν τισι τῶν δένδρων· ὥσπερ ἐν τῇ δρυΐ, καὶ τῇ συκῇ, καὶ δοκοῦσιν ἐκ τῆς ὑγρότητος συνίστασθαι τῆς ὑπὸ τὸν φλοιὸν συνισταμένης· αὕτη δέ ἐστι γλυκεῖα γενομένοις. *Gignuntur et culices in quibusdam arborum: ut in robore et fico: et consistere ii ex humore videntur, qui subditus est cortice, dulcisque est, dum illi gignuntur.*

[s] *Quædam temporum*] Theophr. loc. cit. totidem plane verbis.

dicuntur morbi,[36] quoniam protinus necant: sicut tabes cum invasit arborem, aut uredo,[t] vel flatus alicujus regionis proprius, ut est in Apulia Atabulus,[u] in Eubœa Olympias.[v] Hic enim, si flavit circa brumam, frigore exurit arefaciens, ut nullis postea Solibus recreari possint. Hoc genere[w] convalles et apposita fluminibus laborant, præcipueque vitis, olea, ficus. Quod cum venit,[37][x] detegitur statim in germinatione: in oliva tardius: sed in omnibus signum est revivescendi,[38] si folia amisere: alioqui,[39] quas putes prævaluisse, emoriuntur. Nonnunquam[y] inarescunt folia, eademque revivescunt.[40] Aliæ in[z] septemtrionalibus, ut Ponto, Phrygia, frigore aut gelu laborant, si post brumam continuavere XL. diebus. Et ibi autem, et in reliquas partibus, si protinus editis fructibus gelatio magna consecuta[41] est, etiam paucis diebus necat.

Quæ injuria[a] hominum constant, secundas[42] habent

'Ita bene cod. Reg. 2. et Editio princeps.' *Brotier.* Ita quoque Gronov. et al. vett. *dicantur morbi* codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—37 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. et Bipont. *Quod cum evenit* Franzius; *Quod cum evenerit* Gronov. et al. ante Harduin.—38 Gronov. et al. ante Harduin. *reviviscendi.*—39 Edd. vett. *alioquin.* Chiffl. *alioqui q. p. p. moriantur.*—40 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *reviviscant* Gronov. et al. vett.—41 'Ms. *magna, vel abundantia magna consecuta.* Lego, *vel aquarum abundantia magna.*' Dalec.—42

NOTÆ

[t] *Aut uredo*] Cum arbores frigidus afflatus exurit, atque adeo aridas siccasque facit, ut ne Sol quidem tempusque longum afficere ita possint: quocirca uredinem vocant: ἄνεμος ψυχρός· ἀποκάει γὰρ τὰ δένδρα· καὶ οὕτως αὖα ποιεῖ καὶ ξηρὰ, ὡς οὐδ' ἂρ' ὑφ' ἡλίου καὶ χρόνου πολλοῦ γένοιτ' ἄν· διὸ καὶ καλοῦσι καυθμόν. Theophr. loc. cit. cujus verba cave nunc existimes a Plinio reddi.

[u] *Atabulus*] Horatius I. Sat. v. 77. 'Incipit ex illo montes Appulia notos Ostentare mihi, quos terret Atabulus.' Terret, inquam, quoniam frugibus infestus. Alii 'torret' legunt, minus recte.

[v] *Olympias*] De hoc vento egimus II. 46. Circa brumam eum spirare prodidit Theophr. loc. cit. Ἐν Χαλκίδι τῆς Εὐβοίας Ὀλυμπίας ὅταν πνεύσῃ μικρὸν πρὸ τροπῶν, ἢ μετὰ τροπὰς χειμερινάς.

[w] *Hoc genere*] Theophr. loc. cit. Πονοῦσι δὲ μάλιστα τῶν τόπων οἱ κοῖλοι, οἱ αὐλῶνες, καὶ ὅσοι περὶ τοὺς ποταμούς, καὶ ἁπλῶς οἱ ἀπνευστότατοι· τῶν δένδρων δὲ μάλιστα συκῆ, κ. τ. λ.

[x] *Quod cum venit*] Theophr. loc. cit. plane ad verbum.

[y] *Nonnunquam*] Theophr. loc. cit. totidem verbis.

[z] *Aliæ in*] Theophr. loc. cit. In Mss. *aliæ inter.* Nos *in terris.*

causas. Pix, oleum,[b] adeps, inimica præcipue novellis. Cortice in orbem[c] detracto necantur, excepto subere,[d] quod sic etiam juvatur: crassescens enim præstringit et strangulat. Nec adrachne[e] offenditur, si non simul incidatur et corpus. Alioqui[43] [f] et cerasus, et tilia, et vitis corticem mittunt, sed non vitalem, nec proximum corpori: verum eum, qui subnascente alio expellitur. Quarundam[g] natura rimosus cortex, ut platanis. Tiliæ renascitur paulo minus quam totus. Ergo his,[h] quarum cicatricem[44] trahit, medentur luto fimoque. Et aliquando prosunt,[45] [i] si non vehementior frigorum aut calorum vis secuta est. Quædem tardius ita moriuntur, ut robora et quercus. Refert et tempus[j] anni. Abieti enim et pino[k] si quis

Ita Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *alias* Franz. *secum* Pintian. e V. C.—43 Ita Chiffl. Harduin. 1. et Bipont. *Alioquin* Gronov. Harduin. 2. 3. Miller. et Franz.—44 *Ergo quarum corpus cicatricem*

NOTÆ

[a] *Quæ injuria*] Genus alterum morborum in arboribus, inquit, illud est, quod ab hominum injuria oritur.

[b] *Pix, oleum*] Hæc a Theophr. de Causis v. 22. p. 348.

[c] *Cortice in orbem*] Theophr. de Causis v. 24. p. 349. et Hist. iv. 18. totidem verbis.

[d] *Excepto subere*] Theophr. πλὴν εἰ ἄρα φελλοῦ. Et sane placet hic naturæ solertiam demirari, quæ suberi ad decorticationem natæ arbori duplicem corticem attribuit: ut eo spoliata, adhuc convestita libro, non nuda remaneret. Vide quæ dicta sunt xvi. 13.

[e] *Nec adrachne*] In Mss. *andracle*. De ea egimus xiii. 40.

[f] *Alioqui*] Theophr. Hist. iv. 18. Ἐπεὶ καὶ τοῦ κεράσου περιαιρεῖται, καὶ τοῦ ἀμπέλου, καὶ τῆς φιλύρας· ἐξ οὗ τὰ σχοινία, ... ἀλλ' οὐχ ὁ κύριος, οὐδ' ὁ πρῶτος, ἀλλ' ὁ ἐπιπολῆς· ὃς καὶ αὐτόματος ἐνίοτε ἀποπίπτει διὰ τὴν ὑπόφυσιν θατέρου.

[g] *Quarundam*] Theophr. loc. cit. Καὶ γὰρ φλοιορραγία μία τῶν δένδρων ἐστὶν, ὥσπερ καὶ τῆς ἀδράχνης καὶ τῆς πλατάνου.

[h] *Ergo his*] His quibus cortex rimosus cicatricem facit, luto medentur, &c. Theophr. loc. cit. Διαπλάττοντες πηλῷ, καὶ περιδοῦντες φλοιοῖς καὶ καλάμοις, καὶ τοιούτοις, ὅπως μὴ ψύχηται, μηδ' ἀποξηραίνηται.

[i] *Et aliquando prosunt*] Medicina ea prodest. Theophr. loc. cit. Καὶ ἤδη φασί που φύναι ... Δεῖ δὲ ἅμα τῇ τῆς χώρας ἀρετῇ καὶ τῇ τοῦ ἀέρος κράσει τὰ ἐπιγενόμενα τοιαῦτα εἶναι· χειμώνων γὰρ ἢ καὶ καυμάτων ἐπιγινομένων σφοδρῶν, εὐθὺς ἀπόλλυνται. *Etiam nonnunquam restitui ac regerminare sic aiunt. .... Sed præter virtutem soli, temperamentumque cœli, reliqua quoque respondeant opus est. Frigora enim, aut calores nimii si superveniant, statim intereunt.*

[j] *Refert et tempus*] Hæc rursum ex Theophr. loc. cit. Διαφέρουσι δὲ καὶ ὧραι, κ. τ. λ.

detraxerit, Sole Taurum[1] vel Geminos transeunte cum germinant, statim moriuntur. Eandem[m] injuriam hyeme passæ diutius tolerant. Similiter ilex, et robur, et quercus. Quæ[46] si angusta[n] decorticatio fuit, nihil nocetur supra dictis. Infirmiores[o] quidem, et in solo gracili, vel ab una tantum parte detractus interimit. Similem et decacuminatio[p] rationem habet,[47] cupressi, piceæ, cedri: hæ enim detracto cacumine, aut ignibus adusto, intereunt. Similem et depastio[q] animalium. Oleam quidem etiam si lambat capra, sterilescere, auctor est Varro, ut diximus.[r] Quædam hac injuria[s] moriuntur: aliqua deteriora tantum fiunt, ut amygdalæ:[t] ex dulcibus enim transfigurantur in amaras.

Dalec.—45 Dalec. *hæc prosunt.*—46 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *Quod* Gronov. et vulgg. Mox, cod. Dalec. *nocet supradictis. Infirmioribus, &c.*—47 Dalec. *habent.*—48 *Pinus in tædam concisa* margo

NOTÆ

[k] *Abieti enim et pino*] Hoc Theophr. de abiete et πεύκῃ, quæ alias ubique Plinio *larix* est, non *pinus*. Sed sunt arbores cognatæ larix et pinus, ut diximus.

[l] *Sole Taurum*] Recte. Nam Theophr. scripsit, τοῦ Θαργηλιῶνος, ἢ Σκιῤῥοφοριῶνος. Hic ultimus anni mensis est, circa solstitium, ut Suidas prodidit: hunc Θαργηλιὼν antecedit: Maium igitur Theophrastus Juniumque designat, quod et Plinius facit. Sic rursum idem Plinius XVI. 41. 'transeunte Geminos Sole' dixit, id quod Junio mense peragi intelligitur, ut illud Theophrasti exprimeret, Hist. III. 6. περὶ Σκιῤῥοφοριῶνα λήγοντα, circiter diem Junii XXI.

[m] *Eandem*] Theophr. Hist. IV. 18. Τοῦ δὲ χειμῶνος πλείω χρόνον ἀντέχει· καὶ ἔτι μᾶλλον τὰ ἰσχυρότατα, καθάπερ πρῖνος, καὶ δρῦς. Quercum etiam Plinius addidit.

[n] *Quæ si angusta*] Theophr. loc. cit. Δεῖ δὲ καὶ τὴν περιαίρεσιν ἔχειν τι πλάτος· πάντων μὲν, μάλιστα δὲ τῶν ἰσχυροτάτων· ἐπεὶ ἄν τις εὐτελῶς ποιήσῃ, οὐδὲν ἄτοπον τὸ μὴ ἀπόλλυσθαι. *Latitudinem quoque aliquam decorticatio habeat oportet: omnium quidem, sed maxime robustiorem. Nam si angustam feceris, nihil mirum est si non interierint.*

[o] *Infirmiores*] Theophr. loc. cit. totidem verbis.

[p] *Similem et decacuminatio*] Hæc pariter a Theophr. Hist. IV. 19. et de Causis V. 24. p. 349. totidem plane syllabis.

[q] *Similem et depastio*] Theophr. Hist. IV. 19. et de Causis V. 25. p. 350.

[r] *Ut diximus*] Lib. VIII. c. 76. et XV. 8.

[s] *Quædam hac injuria*] Theophr. de Causis V. 25. p. 350.

[t] *Ut amygdalæ*] Sic Theophr. de Causis V. 24. p. 350. Καὶ γὰρ ἡ ἀμυγδαλὴ πικρὰ γίνεται, κ. τ. λ. Et Palladius, in Januario, tit. 15. de Amygdalis: 'Servandæ sunt a pecore, quia, si rodantur, amarescunt.'

Aliqua vero etiam utiliora, ut apud Chios[u] pirus, quam Phocida appellant. Nam detruncatio[v] diximus quibus prodesset. Intereunt[w] pleraque et fissa stirpe, exceptis vite, malo, fico, Punica. Quædam vel ab ulcere[x] tantum. Ficus[48 y] hanc injuriam spernit, et omnia quæ resinam[z] gignunt. Radicibus[a] amputatis mori, minime mirum est. Pleræque tamen non omnibus, sed maximis, aut quæ sunt inter illas vitales abscisis moriuntur.

Necant[49] invicem[b] inter sese umbra, vel densitate, atque alimenti rapina. Necat et hedera[c] vinciens. Nec viscum[d] prodest: et cytisus necatur eo[e] quod halimon[50] vocant Græci. Quorundam[f] natura non necat quidem, sed lædit odore, aut succi mixtura: ut raphanus,[g] et laurus, vitem. Olfactatrix[51 h] enim intelligitur et tingui odore[52]

---

edd. Dalec. et Gronov. e Theophr.—49 'Mallem *Necantur*.' Brotier.—50 Margo edd. Dalec. et Gronov. *nec cytisus n. eo quem halimon*, e Theophr. *et cytisus, nec auro, quod alimon* Gronov. et al. ante Harduin.—51 'Ita codd.

NOTÆ

[u] *Ut apud Chios*] Ἔνια δὲ καὶ βελτίω κολούμενά φασι γίνεσθαι, καὶ καθάπερ οἱ Χῖοι τὴν ἄπιον τὴν Φωκίδα. Theophr. de Causis II. 20. p. 255.

[v] *Nam detruncatio*] Prodesse quidem palmarum generi cuidam, dictum est XIII. 9. Etiam et oleæ, adnascente stolone, qui in arborem adoptatur, quæ vetustæ succedat, libri hujus c. 29.

[w] *Intereunt*] Hæc pariter ad verbum Theophr. Hist. IV. 19.

[x] *Quædam vel ab ulcere*] Vel paulo altiore: et in profundo. Ἔνια δὲ, κἂν ἑλκωθῇ, καὶ μεῖζον, καὶ βαθύτερον ἀπόλλυται. Theophr. loc. cit.

[y] *Ficus*] Theophr. loc. cit. Συκῆ,... καὶ ἐξ ὧν δὴ τὰς ῥητίνας συλλέγουσιν, οἷον ἐλάτας, τερμίνθους.

[z] *Quæ resinam*] Ut abies, pinus, picea, larix, terebinthus.

[a] *Radicibus*] Theophr. Hist. IV. 20. Κοινὴ δὲ φθορὰ πάντων, κἂν αἱ ῥίζαι περικοπῶσιν, ἢ πᾶσαι, ἢ αἱ πλεῖσται, καὶ μέγισται, καὶ κυριώταται τοῦ ζῆν.

[b] *Necant invicem*] Theophr. de Causis V. 22. p. 347. Plinius XVI. 47. 'Facit et densitas sterilitatem.'

[c] *Necat et hedera*] Vide quæ dicta sunt XVI. 62.

[d] *Nec viscum*] Theophr. loco proxime cit. Ἐπεὶ καὶ ἡ ἰξία δοκεῖ καὶ ὅλως τὰ ἐμβλαστάνοντα φθείρειν.

[e] *Et cytisus necatur eo*] Vide Notas et Emend. num. 39. De halimo dicemus XXII. 33.

[f] *Quorundam*] Theophr. Hist. IV. 20. totidem syllabis.

[g] *Ut raphanus*] Theophr. loc. cit. οἷον ἡ ῥάφανος καὶ ἡ δάφνη τὴν ἄμπελον. Theophrasto *ῥάφανος brassica* est: id quod *raphanum* appellamus, *ραφανίς*. Sed et de raphano id esse verum docebimus XIX. 26.

[h] *Olfactatrix* [*olfactrix*] Ita Mss. De vite loquitur. Theophr. loc. cit

mirum in modum: ideo cum juxta sit, averti et recedere, saporemque inimicum fugere. Hinc sumsit[i] Androcydes medicinam contra ebrietates, raphanus ut mandatur[53] præcipiens. Odit et caulem,[j] et olus omne, odit et corylum,[k] ni procul absint, tristis atque ægra. Nitrum quidem, et alumen, marina aqua calida, et fabæ putamina,[l] vel ervi, ultima venena sunt.[m]

XXXVIII. (XXV.) Inter vitia arborum[n] est et prodigiis locus. Invenimus enim[o] sine foliis natas: vitem et malum Punicam stirpe fructum tulisse, non palmite, aut ramis: vitem, uvas sine foliis: oleas quoque amisisse folia baccis hærentibus. Sunt et miracula fortuita.[1] Nam et oliva[p] in totum ambusta revixit: et in Bœotia[q] derosæ a locustis[r] ficus iterum germinavere. Mutantur arbores[s] et colore,[2] fiuntque ex nigris candidæ, non semper prodigiose: eæ maxime[3] quæ ex semine nascuntur, ut populus alba in nigram transit. Quidam et sorbum,[t] si in calidiora loca

Regg. 1. 2. Male Editio princeps, *obfactatrix*. Male eruditus Harduin. *olfactrix*.' Brotier. Harduinum secuti Miller. Bipont. et Franz. Sic quoque Dalec. *olfactatrix* Gronov. et vulgg. ante Harduin.—52 'Ita bene cod. Reg. 1. Male cod. Reg. 2. et Editio princeps, *extingui odore*. Male recentiores, *et tangi odore*.' Brotier. *et tingui odore* etiam Chiffl. *et tangi odore* Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—53 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *raphanum mandatur* Chiffl. *raphanum mandi* Gronov. et vulgg. *brassicam* margo edd. Dalec. et Gronov. e Theophr.

CAP. XXXVIII. 1 *Sunt miracula ac fortuitu* Chiffl.—2 Idem codex, *colores*.—3 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et re-

NOTÆ

Et angi mox rectius, quam *et tangi*. Etsi in Chiffl. *et tingui*.

[i] *Hinc sumsit*] Et hæc apud Theophrast. loc. cit. Sed ῥαφάνου nomine, ut monuimus, *brassicam* intellexit.

[j] *Odit et caulem*] Hoc est, brassicam.

[k] *Odit et corylum*] Unde præceptum illud Virgilianum manavit Georg. II. 299. 'Neve inter vites corylum sere.'

[l] *Et fabæ putamina*] Theophr. de Causis v. 21. p. 347.

[m] *Ultima venena sunt*] Vitium.

[n] *Inter vitia arborum*] Vide Notas et Emend. num. 40.

[o] *Invenimus enim*] Hæc e Theophr. Hist. II. 4.

[p] *Nam et oliva*] Theophr. loc. cit.

[q] *Et in Bœotia*] Theophr. de olea simile prodigium, loc. cit. refert.

[r] *A locustis*] Ὑπ' ἀττελάβων. Vide infra XXIX. 29.

[s] *Mutantur arbores*] Ex Theophr. loc. cit. et de Causis v. 8. p. 333.

[t] *Quidam et sorbum*] Theophr. Hist. II. 3.

venerit, sterilescere putant. Prodigio autem[u] fiunt ex dulcibus acerba poma, aut dulcia ex acerbis, e caprifico fici: aut contra: gravi ostento, cum in deteriora mutantur, ex olea in oleastrum, ex candida uva et fico,[4] in nigras: aut ut Laodiceæ, Xerxis adventu platano in oleam mutata: qualibus ostentis Aristandri apud Græcos volumen scatet, ne in infinitum abeamus: apud nos vero C. Epidii[5][v] commentarii, in quibus arbores locutæ quoque reperiuntur. Subsedit in Cumano arbor gravi ostento, paulo ante Pompeii Magni bella civilia, paucis ramis eminentibus. Inventum Sibyllinis libris internecionem hominum fore, tantoque eam majorem, quanto propius ab Urbe postea facta esset. Sunt prodigia, et cum alienis locis enascuntur, ut in capitibus statuarum, vel aris, et cum in arboribus ipsis alienæ. Ficus in lauro[w] nata est Cyzici[x] ante obsidionem. Simili modo[y] Trallibus palma[6]

centt. *prodigiosæ et maxime* edd. vett. et Gronov.—4 Alii ap. Dalec. *ficu.* Mox, pro *aut ut Laodiceæ*, quam lectionem ex codd. Regg. et Editione principe recepit Brotier, aliæ edd. habent, *ut Laodiceæ.*—5 Cod. Dalec. *apud n. v. Cepidii.*—6 Chiffl. *palmæ.*—7 Ita e Vet. Dalec. restituit Brotier, cum

NOTÆ

[u] *Prodigio autem*] Ex Theophr. Hist. II. 4.

[v] *C. Epidii*] In quibusdam Mss. *Cepidii*, male. Γάϊον Ἐπίδιον vocat Dio lib. XLIV. p. 244. Vide quæ in Auctorum Syllabo dicemus.

[w] *Ficus in lauro*] Sic laurum aliquando in platano provenisse refert Theophr. de Causis v. 4.

[x] *Cyzici*] De obsidione Cyzicenorum facta a Mithridate, vide Strab. l. XII. p. 575. et 576.

[y] *Simili modo*] Valerius Max. I. 6. 12. p. 47. ‘palmam viridem,’ inquit, ‘Trallibus in æde Victoriæ sub Cæsaris statua inter coagmenta lapidum justæ magnitudinis enatam.’ Refert hoc et Julius Obseq. c. 125. L. Paulo, C. Marcello Coss. biennio fere ante Cæsaris Dictaturam. Dio quoque lib. XLI. p. 182. Simile miraculum istud est in quod egregie lusit Philippus Epigrammate non inficeto, Anthol. I. tit. 20. Φοῖβον ἀνηναμένη ποτὲ Δάφνη, νῦν ἀνέτειλε Καίσαρος ἐκ βωμοῦ κλῶνα μελαμπέταλον. Ἐκ δὲ θεοῦ θεὸν εὗρεν ἀμείνονα. Λητοΐδην γὰρ Ἐχήρασα, φιλεῖ Ζῆνα τὸν Αἰνεάδην. Ῥίζαν δ' οὐκ ἀπὸ γῆς μητρὸς βάλεν, ἀλλ' ἀπὸ πέτρης. Καίσαρι μὴ τίκτειν οὐδὲ λίθος δύναται. Hoc est, interprete Grotio: *Cæsaris ex ara fundit sua germina Daphne, Quam frustra Phœbi solicitarat amor: Mutatus meliore Deo Deus: oderat olim Latoiden: Latium nunc amat ecce Jovem. Radicem non fundit humus, sed saxea moles: Cæsaribus partum non negat ipse lapis.*

in basi Cæsaris dictatoris circa bella civilia ejus. Necnon et Romæ in Capitolio in capite Jovis[7 z] bello Persei enata palma, victoriam triumphosque portendit: hac tempestatibus prostrata, eodem loco ficus enata est, M. Messalæ,[a] C. Cassii censorum lustro. A quo tempore pudicitiam subversam Piso gravis auctor prodidit. Super omnia quæ umquam audita sunt, erit prodigium in nostro ævo Neronis principis ruina factum in agro Marrucino, Vectii Marcelli[b] e primis equestris ordinis oliveto universo viam publicam transgresso, arvisque inde e contrario in locum oliveti profectis.

XXXIX. (XXVI.) Nunc, expositis arborum morbis, consentaneum est dicere et remedia. Ex his quædam sunt communia omnium, quædam propria quarundam. Communia: ablaqueatio,[c] accumulatio,[d] afflari radices,[e] aut cooperiri, riguis dato potu vel ablato, fimi succo refectis, putatione levatis onere. Item succo emisso[f] quædam vel-

antea legeretur, *in capite bis.* 'Lege, *in capite Jovis*, ex scriptis. 'Surripere Jovi coronam de capite in Capitolio' apud Plaut. Trinummo. Sic idem Plinius in arboribus fruges enatas bello Hannibalico narrat lib. XVIII. c. 18. Vel potius, *in ara Jovis;* nam quomodo *in capite?* Festus v. 'Religionis:' 'Palmam, quæ in Capitolio in ara ipsa Jovis optimi maximi bello Persico nata fuerat, tunc prostratam ferunt.' Et sic emendat Fulv. Ursinus ad illum Festi locum ex codd. Mss. Plinii, qui *in ara Jobis.*' Nic. Heins. Adv. III. 17. p. 539.

NOTÆ

[z] *In capite Jovis* [*bis*] Forte, *in capite Jovis:* nam paulo ante 'in capitibus statuarum' dixit. Forte, *in ara Jovis;* nam fragmentum Festi, verbo 'Religionis præcipuæ,' hæc habet: 'In Capitolio in ara . . . sico nata fuerat:' supple, 'bello Persico nata fuerat.'

[a] *M. Messalæ*] Lustrum hi fecisse LV. dicuntur in fastis, anno Urbis DC.

[b] *Vectii Marcelli*] Hoc jam superius retulit II. 85.

[c] *Ablaqueatio*] Ablaqueantur arbores, vitesque, cum circum illas terra foditur, et radices superiores reciduntur. *Déchausser la vigne, ou les arbres.*

[d] *Accumulatio*] Fit ea, cum post hyemem aggeratur terra, ac circumfunditur, et veluti circummuniuntur arbores terra optima, ne calore nimio radices exarescant. *Rechausser.*

[e] *Afflari radices*] Radices aperire, ut perflatus ventorum admittant.

[f] *Item succo emisso*] Uti de ulmo dicetur c. 43. et de amygdalis, et fico.

uti detractio[f] sanguinis: circumrasio[g] corticis: vitium extenuatio,[h] et domitura[2] palmitum: gemmarum, si frigus retorridas hirtasque fecerit, repumicatio,[i] et quædam politura. Arborum iis[j] aliæ magis, aliæ minus gaudent: veluti cupressus et aquam aspernatur et fimum, et circumfossuram, amputationemque, et omnia remedia odit: quin etiam necatur[k] riguis:[3] et vitis, et Punicæ[l] præcipue aluntur. Ficus arbor[m] ipsa riguis alitur, pomum vero ejus marcescit.[4][n] Amygdalæ[o] si colantur fossione, florem

Cap. xxxix. 1 Chiffl. *detractatio.*—2 Margo edd. Dalec. et Gronov. *et dominarum.* Mox, *gemmas* Gronov.—3 Ita Harduin. et recentt. *necatur. Riguis* Gronov. Mox, *et vites* Edd. vett.—4 Cod. Dalec. *inarescit.*—5 Ita

NOTÆ

[g] *Circumrasio*] Cum cortici muscus detrahitur, quo infestatur: id quod vere fit, ut dicetur c. 45.

[h] *Extenuatio*] Extenuantur vites, domanturque palmites, cum resecantur in pollices, cum hospitari sub jugo coguntur, cum perniciosa luxuria compescitur, ut dictum est superius c. 35. et alibi sæpius.

[i] *Repumicatio*] Fit ea, cum gemmæ propter frigus retorridæ, hoc est, exustæ, decutiuntur a vite, quæ polituram inde quandam accipit, cum eæ solæ sunt residuæ, in quibus spes anni est. Texit insignem calumniam adversus Plinium Salmasius, in Solin. p. 517. qui eum legisse asseverat apud Theophr. de Causis v. 12. pag. 337. ἀποκνήσεις τῶν οἰνάρων τῶν μεγίστων, non ἀποκνίσεις, et *repumicationem* imprudenter reddidisse. Nam si in ea voce Plinius aberravit, et sequentes pariter præpostero sensu accepisse necesse est, τῶν οἰνάρων τῶν μεγίστων, quas de gemmis retorridis a Plinio intellectas esse, sobrius homo nullus dixerit. Quare neque hunc Theophrasti locum Plinius respexit, cum de gemmarum repumicatione scribere instituit: sed alios, quod sæpe facit, auctores sequitur, ipsamque, quod gravius est, experientiam rerum.

[j] *Arborum iis*] Iis remediis. Accepta hæc a Theophr. Hist. II. 8.

[k] *Quin etiam necatur*] Si, dum novella est, copiosius adaquetur. Theophrast. loc. cit. Οἷον ἡ κυπάριττος· ὥσπερ οὐ φιλόκοπρον, οὐδὲ φίλυδρον· ἀλλὰ καὶ ἀπόλλυσθαί φασι, ἐάν γε νέαν οὖσαν ἐφυδρεύωσι πολλῷ. Ῥοὰ δὲ καὶ ἄμπελος φίλυδρα.

[l] *Et Punicæ*] Palladius lib. IV. in Martio, tit. 10. p. 92. 'Creduntur,' inquit, 'acida Punica fieri, si rigentur assidue: nam siccitas in his et suavitatem præstat, et copiam: cujus tamen nimietati aliquid debet humoris apponi.'

[m] *Ficus arbor*] Theophr. loc. cit.

[n] *Marcescit*] Fructus deterior fit, τὸν δὲ καρπὸν ἴσχει χείρονα. Theophr. Sed ficum idem Laconicam ab eo genere eximit, quæ riguis gaudet inprimis.

[o] *Amygdalæ*] Palladius, in Januario, tit. 15. de Amygdalis: 'Circumfodi non debent, quoties florent: quia inde flos ejus excutitur.' Sic et Theophr. de Causis III. 23. p. 288.

amittunt. Nec insitas circumfodere oportet, priusquam validæ ferre cœperint poma. Plurimæ autem [p] amputari sibi volunt onerosa ac supervacua, sicut nos ungues et capillum. Reciduntur [q] veteres totæ, ac rursus a stolone aliquo resurgunt: sed non omnes, nec nisi [5] quarum naturam pati diximus.[r]

XL. Rigua æstivis vaporibus [a] utilia, hyeme inimica, autumno varia, et ex natura [1] soli: quippe cum vindemiator Hispaniarum [2] stagnante solo uvas demetat. Cetero majore in parte orbis etiam pluvias [3] autumni aquas erivare [4] convenit. Circa Canis ortum rigua maxime prosunt, ac ne tunc quidem nimia, quoniam inebriatis radicibus nocent. Et ætas modum temperat. Novellæ enim minus sitiunt. Desiderant autem maxime rigari, quæ assuevere. Contra siccis locis genita non expetunt humorem, nisi necessarium.

XLI. Asperiora vina rigari utique cupiunt in Sulmonensi Italiæ agro, pago Fabiano, ubi et arva rigant: [1] mirumque, herbæ aqua illa necantur, fruges aluntur, et riguus [2] [c] pro sarculo est. In eodem agro bruma, tanto

edd. vett. Gronov. Harduin. 1. et Bipont. *omnes, nisi* Harduin. 2. 3. Miller. et Franz.

CAP. XL. 1 Cod. Dalec. *et hoc ex natura.*—2 'Ita codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier. vindemitor Hispanarum* Chiffl. *vindemitor Hispaniarum* Gronov. et edd. vett. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—3 *Ceterum ma. ex par. orbis et pluvias* cod. Dalec.—4 'Male codd. Reg. *erievare.* In recentt. edd. *erivari.*' Brotier. Chiffl. etiam *erivare;* Vet. Dalec. *derivari.* Gronov. Harduin. et al. ante Brotier, *erivari.*

CAP. XLI. 1 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. et recentt. *rigantur* Gronov. et al. ante Harduin. Mox, *mirum quod herbæ* cod. Dalec. *mirumque quod herbæ* alii ap. Dalec.—2 Alii ap. Dalec. *et rivus.* 'Ita rectius scripti

NOTÆ

[p] *Plurimæ autem*] Subintellige, 'arbores.' Et hæc a Theophr. Hist. II. 8. Διακαθαίρεσθαι δὲ πάντα ζητεῖ, κ.τ.λ.

[q] *Reciduntur*] Theophr. loc. cit.

[r] *Pati diximus*] Ut de lauro inprimis XVI. 56. 'Itaque cum trunco inaruit, recisa etiam lætius fruticat.' De abiete item, eodem lib. c. 53. De arundine c. 66. de alnis c. 67. De Punica, et malo, c. 90.

[a] *Rigua æstivis vaporibus*] Æstivo calore. Vide II. 40.

[b] *Erivare* [*erivari*] *convenit*] Rivis factis educi: quoniam eæ tum satis arboribusque inutiles. Idcirco mense Novembri elices et sulcos aquarios fieri Columella præcipit XI. 2.

[c] *Et riguus*] Rivus ex amne ductus,

magis si nives jaceant,[3] geletve, ne frigus vites adurat, circumfundunt riguis,[d] quod ibi tepidare vocant: memorabili natura in amne solo. Sed idem æstate vix tolerandi rigoris.

XLII. (XXVII.) Carbunculi ac rubiginum remedia demonstrabimus[e] volumine proximo. Interim est scarificatio[f] quædam in remediis: cum macie corticis ex ægritudine astringente se, justoque plus vitalia arborum[g] comprimente, exactam falcis aciem utraque manu imprimentes, perpetuis incisuris deducunt,[1] ac veluti cutem laxant. Salutare id[h] fuisse, argumento sunt dilatatæ cicatrices, et internato corpore expletæ.

XLIII. Magnaque ex parte similis hominum medicina et arborum est, quando earum quoque terebrantur ossa.[i] Amygdalæ ex amaris[j] dulces fiunt, si circumfosso stipite, et ab ima parte circumforato defluens pituita[1] abstergeatur. Et ulmis[k] detrahitur succus inutilis, supra terram foratis

quam *riguus*.' Nic. Heins. Vid. Adv. III. 13. p. 494.—3 'In cod. Reg. 2. *taceant*. Mallem, *algeant*. Sic loquitur Plinius XIX. 25.' *Brotier*.

CAP. XLII. 1 Dalec. et Pintian. *incisuris diducunt*.

CAP. XLIII. 1 Margo edd. Dalec. et Gronov. *præterforatoque mensura do-*

NOTÆ

et vitibus circumfusus, dum harum radicibus adnascentes herbas necat, sarculi vice est.

[d] *Circumfundunt riguis*] Rivis ex amne deductis, cujus aqua hyeme tepidior, cujusmodi puteorum fontiumque est.

[e] *Demonstrabimus*] Lib. seq. c. 45. et 70.

[f] *Scarificatio*] Apertio facta scalpello. In Indice hujus loci, *castratio* legitur, ex Mss. quos sumus secuti: at iidem hoc loco *scariphatio* præ se ferunt. Scarificatio dicitur a Theod. Prisciano l. II. parte 2. c. 1.

[g] *Vitalia arborum*] Pulpam interiorem, materiem, ac medullam.

[h] *Salutare id*] Ad crassitudinem arbori parandam: nam dilatatæ cicatrices expletæ sunt ipso arborum corpore ac ligno, quod ibi natum est.

[i] *Earum quoque terebrantur ossa*] Ut hominum scilicet, ubi carie vitiata sunt. De terebra ad eos usus idonea, Celsum vide VIII. 3.

[j] *Amygdalæ ex amaris*] Sic Theophr. Hist. II. 8. et auctor Geopon. X. 59. E Latinis, Palladius lib. II. in Januar. tit. 15. p. 46. Causam hujus rei aperit idem Theophrast. de Causis II. 19. p. 255. Simile est quod de caraso Palladius prodit in Octobri, tit. 12. 'Si cerasus concepto humore putrescit, in trunco foramen accipiat, quo possit educi.'

[k] *Et ulmis*] Colum. V. 6. pag. 187.

usque ad medullam in senecta, aut cum alimento nimio abundare sentiuntur. Idem et ficorum turgido cortice incisuris in obliquum levibus emittitur: ita fit ne decidant fructus. Pomiferis,[1] quæ germinant, nec ferunt fructum, fissa radice inditur lapis, fertilesque fiunt.[2] Hoc idem[m] et amygdalis, e robore cuneo adacto. In piris sorbisque, e tæda,[n] ac cinere et terra cooperto. Etiam radices[o] circumcidisse prodest vitium luxuriantium ficorumque, et circumcisis cinerem addidisse. Fici serotinæ[p] fiunt, si primæ grossi, cum fabæ magnitudinem excessere, detrahantur: subnascuntur enim quæ serius maturescunt. Eædem cum[q] frondere incipiunt, si cacumina rami cujusque detrahantur, firmiores fertilioresque fiunt: nam caprificatio[r] maturat.[3]

drantali pituita defluens, e Theophr.—2 Dalec. *fertiles sic fiunt.* Mox, *Hoc idem in amygdalis* Chiffl.—3 Ita Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *Nam caprificatione maturata, in ea, &c.* Gronov. et vulgg. *caprificatio maturat* Vet. Dalec. *caprificatione maturantur. In ea, &c.* Dalec.

NOTÆ

'Cum deinde arbor (ulmus) vetustatem fuerit adepta, propter ramum vulnerabitur, ita ut excavetur usque in medullam, qua sit exitus humori, quem ex superiore parte conceperit.'

[1] *Pomiferis*] Theophr. Hist. II. 8.

[m] *Hoc idem*] Theophr. et Palladius, locis citatis.

[n] *In piris sorbisque, e tæda*] In his, inquit, e tæda fit cuneus, qui adigatur. Colum. v. 10. p. 202. 'Pirus ut sit ferax, cum adoleverit, alte eam ablaqueato, et juxta ipsam radicem truncum findito, et fissuram cuneo tædæ pineæ adigito, et ibi relinquito: deinde, absumta ablaqueatione, cinerem supra terram injicito.' Eadem Palladius habet, loc. cit. p. 45. de sorbo: 'Si minus ferre cœperit, tædæ cuneus ejus radicibus inseratur: vel circa partem ultimam fossa facta cumulo ingesti cineris adæquetur.'

[o] *Etiam radices*] Theophr. Hist. II. 8. et Pallad. lib. IV. in Martio, tit. 10. p. 98.

[p] *Fici serotinæ*] Colum. loc. cit. p. 200. 'Si voles ficum, quamvis non natura, seram facere, tum grossulos, prioremve fructum decutito: iterum alterum edet, quem in hyemem differet. Nonnunquam etiam, cum frondere cœperunt cacumina fici, ferro summa prodest amputare: sic firmiores arbores et feraciores fiunt,' &c. Palladius item in Martio, lib. IV. tit. 10. de ficu, p. 99.

[q] *Eædem cum*] Columella et Pallad. locis citatis.

[r] *Nam caprificatio*] Vide Notas et Emend. num. 41.

XLIV. In ea culices[a] nasci e grossis manifestum est:[1] quoniam cum evolavere, non inveniuntur intus grana, quæ in eos versa apparet. Exeundi tanta[b] est aviditas, ut plerique aut pede relicto, aut pinnæ parte, erumpant.[2] Est et aliud[c] genus culicum, quos vocant centrinas,[3] fucis apium similes ignavia malitiaque, cum pernicie verorum et utilium:[d] interimunt enim illos, atque ipsi moriuntur.[4 e] Vexant et tineæ semina ficorum. Contra quas remedium, in eodem scrobe defodere taleam lentisci,[5 f] inversa parte, quæ fuerit a cacumine. Uberrimas[g] autem ficus rubrica[6] amurca diluta et cum fimo infusa radicibus frondere incipientium facit. Caprificorum[h] laudantur maxime nigræ, et in petrosis, quoniam frumenta[7] plurima habeant: caprificatio[i] ipsa post imbrem.

CAP. XLIV. 1 Verbum *est* deest in cod. Dalec.—2 'Ita Mss. Reg. 1. 2. et Editio princeps. In Ms. Reg. 5. et recentioribus editionibus, *aut penna pariter erumpant.* De insectorum pinnis vide supra Plinium XI. 33.' *Brotier. aut pinnæ parte erumpant* etiam Chiffl. *aut penna pariter erumpant* Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—3 Th. et cod. Dalec. *centinas.* Mox, pro *apium*, quod ex codd. restituit Harduinus, *apum* legitur in edd. vett. et Gronov.—4 Chiffl. *ipsi commoriuntur.*—5 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Italicam lentiscum* Gronov. et al. ante Harduin.—6 Chiffl. *lubrica.*—7 Margo edd. Dalec. et Gronov. *nigræ ex petrosis quon. grana* (κεγχραμίδας) e Theophr.

NOTÆ

[a] *In ea culices*] Hæc ad verbum e Theophr. Hist. II. 9. De his jam antea egimus XV. 21.

[b] *Exeundi tanta*] Theophrast. loc. cit.

[c] *Est et aliud*] Theophr. Γένος δέ τι καὶ ἕτερόν ἐστι τῶν ψηνῶν, ὃ καλοῦσι κεντρίνας. Hesychius, Κεντρίναι, γένος τι ζώου. Et Mss. Reg. Colb. Th. *centrinas.* Et mox, *fucis apium*, non *apum.*

[d] *Verorum et utilium*] Verorum culicum, qui caprificationi sunt utiles, quos illi, qui fucorum malitiam ignaviamque æmulantur, interimunt. Theophr. loc. cit.

[e] *Ipsi moriuntur*] Theophr. *intus moriuntur*: ἐναποθνήσκουσιν.

[f] *Taleam lentisci*] Vide Notas et Emend. num. 42.

[g] *Uberrimas*] Colum. de Re Rust. V. 10. p. 200. 'Semper conveniet, simul atque folia agere cœperint ficus, rubricam amurca diluere, et cum stercore humano ad radicem infundere: ea res efficit uberiorem fructum, et farctum fici pleniorem ac meliorem.'

[h] *Caprificorum*] Sic Theophr. Hist. II. 9. τὰ μέλανα τὰ ἐκ τῶν πετρωδῶν χωρίων. Frumenta vero grana sunt ficorum: qua voce jam antea usus, XV. 21.

[i] *Caprificatio*] Post imbrem ea recte peragitur, ὅταν ὗσῃ. Theophr.

XLV. Inprimis autem cavendum, ne ex remediis vitia fiant: quod evenit nimia aut intempestiva medicina. Interlucatio[j] arboribus prodest: sed omnium annorum trucidatio inutilissima. Vitis tantum tonsuram annuam quærit, alternam vero myrtus, Punicæ, oleæ, quia celeriter fruticescunt. Ceteræ rarius tondentur, nulla autumno. Ac ne raduntur[k] quidem, nisi vere. Putatione plagæ[l] ad vitalia sunt omnia quæcumque non supervacua.[1]

XLVI. Similis fimi ratio. Gaudent eo, sed cavendum[1] ne in fervore Solis admoveatur, ne immaturum, ne validius quam opus sit. Urit vineas suillum, nisi quinquennio interposito, præterquam si riguis diluatur: et e coriariorum[m] sordibus, nisi admixta aqua: item largius.[a] Justum existimant in denos pedes quadratos tres modios. Id quidem soli natura decernet.[2]

XLVII. Columbino ac suillo plagis quoque arborum medentur. Si mala Punica[a] acida nascantur, ablaqueatis

[a] *Item quodvis fimum vineas urit, si largius sit.*

CAP. XLV. 1 Ita Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *vere. Putatione, plagæ ad vitalia sint omnes, et quacumque supervacua enodent. Similis, &c.* Dalec. *vere putatione. Plagæ ad vitalia sunt omnia quæcumque non supervacua: similis, &c.* Gronov. et vulgg.

CAP. XLVI. 1 *Similis stercoris rat. sed eo gaudentibus cavendum* margo edd. Dalec. et Gronov. e Theophr. et Colum.—2 Cod. Dalec. *decernit.*

NOTÆ

[j] *Interlucatio*] Quid ea sit, diximus c. 19.

[k] *Ac ne raduntur*] Raduntur arbores, ut muscus detrahatur, quibus infestantur. 'Muscus, qui more compedis crura vitium devincta comprimit, situque et veterno macerat, ferro distringendus et eradendus est,' inquit Colum. IV. 24. Palladius in Febr. tit. 12. 'Muscus radatur, ubicumque repertus.' Idem Colum. XI. 2. in Maio: 'oleæ putantur, et emuscantur.' Salmasium miror, contra librorum omnium fidem, legi hic velle, *Ac ne eradicantur quidem:* cum præsertim tonsuræ ac putationi rasio belle componatur: eradicatio, nullo modo.

[l] *Putatione plagæ*] Dum vites, inquit, et arbores putantur, plagæ fiunt usque ad vitalia omnia, quæ non sunt supervacua. Hoc est, lignum omne materiesque demitur in singulis ramis, usque ad eam quæ non sit omnino supervacua. Brevius, deputatur quicquid inutile.

[m] *E coriariorum*] De his egimus c. 6. Theophrasto de Causis III. 23. p. 287. σκυτοδεψικὴ dicitur.

[a] *Si mala Punica*] Colum. V. 10.

radicibus fimum suillum adhibent: eo anno vinolenta, proximo dulcia futura. Alii urina[b] hominis aqua mixta riganda censent quater anno, singulis amphoris: aut cacumina spargi vino lasere diluto. Si findantur[c] in arbore, pediculum intorqueri. Ficis utique[d] amurcam affundi. Ceteris arboribus[e] ægris fæcem vini, aut lupinum circum radices[1] earum seri. Aqua quoque lupini decocti circumfusa pomis prodest. Fici, cum Vulcanalibus[f] tonuit,[2] cadunt. Remedium est, ut ante stipula hordeacea areæ stringantur.[3 g] Cerasos præcoces facit, cogitque maturescere calx admota radicibus. Et hoc autem, et omnia[h] poma[4] intervelli melius est, ut quæ relicta sint,[5] grandescant.

Cap. xlvii. 1 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *ac lupinum circa radices* Gronov. et vulgg.—2 Cod. Dalec. *tonuerit*.—3 Vet. Dalec. *sternantur*.—4 Ita codd. Harduini et edd. recentt. *et hæc ante omnia poma* Gronov. et vulgg. Cod. Dalec. etiam *autem;* Vet. Dalec. *inter*.—5 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et

NOTÆ

p. 201. 'Quod si acidum, aut minus dulcem fructum feret, hoc modo emendabitur. Stercore suillo, et humano, urinaque vetere radices rigato. Ea res et fertilem arborem reddit, et primis annis fructum vinosum, et post quinquennium dulcem et apyrenum facit. Nos exiguum admodum laseris vino diluimus, et ita cacumina arboris summa oblevimus: ea res emendavit acorem malorum.' Hæc quoque Palladius, aliaque suggerit similia mendicamenta, l. iv. in Martio, tit. 9. p. 92.

[b] *Alii urina*] Pallad. loc. cit.

[c] *Si findantur*] Colum. loc. cit. 'Mala Punica ne in arbore rumpantur... ramulos, quibus dependent, intorqueto: eodem modo servabuntur incorrupta etiam toto anno.' Palladius item loc. cit.

[d] *Ficis utique*] Pallad. loc. cit. tit. 10. de ficu, post Columellam v. 10. p. 200.

[e] *Ceteris arboribus*] Pallad. lib. xi. in Octob. tit. 12. de pomis: 'Si ægra est arbor, fæces vini veteris ablaqueatæ oportet infundi,' &c. De piro similiter, in Febr. tit. 25.

[f] *Vulcanalibus*] De his, libro sequente, c. 35.

[g] *Areæ stringantur*] Sic Mss. editique omnes: recte. Sententia est, adversus vim tonitrui, ne ficus decidant, remedium illud a rusticanis hominibus adhiberi: areas nimirum stipula hordeacea spisse ac dense spargi. Id enim vox ea, *stringi*, hoc loco sonat.

[h] *Et hoc autem, et omnia*] Cerasum, inquit, et alia poma. Hoc illud est, quod Palladius ait, in Junio, tit. 5. 'Nunc pira, vel mala, ubi ramos multa poma densabunt, interlegenda sunt

(XXVIII.) Quædam pœna emendantur, aut morsu[i] excitantur, ut palmæ et lentisci. Salsis enim[j] aquis aluntur. Salis vim et cineres, sed leniorem, habent:[6] ideo fici asperguntur, rutaque,[7][k] ne fiant verminosæ, neve radices putrescant. Quin et vitium[l] radicibus aquam salsam jubent affundi, si sint lacrymosæ: si vero fructus[m] earum decidant, cinerem aceto conspergi,[8] ipsasque illini, aut sandaracha, si putrescat uva. Si vero fertiles[n] non sunt, aceto acri subacto cinere rigari atque oblini. Quod si fructum[o] non maturent, prius inarescentem, præcisarum ad radices plagam, fibrasque, aceto acri et urina vetusta madefacere, atque eo luto obruere, sæpe fodere.[9] Olearum,[p] si parum promisere fructus, nudatas radices hyberno frigori opponunt, eaque castigatione proficiunt. Omnia hæc annua cœli ratione constant: et aliquando serius poscuntur, aliquando celerius. Necnon ignis aliquid[10] prodest, ut arundini: ambusta namque densior mitiorque surgit.

recentt. *sunt* Gronov. et al. vett.—6 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *et cinis, sed leniorem, habet* Gronov. et al. ante Harduin.—7 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. *ideo ficis asperguntur ruta* Gronov. et al. vett. 'Lego, *rutæque, ne, &c.* e Theophr.' *Dalec.*—8 Ita codd. Regg. Brot. 1. 2. et Chiffl. *aceto aspergi* edd. ante Brotier.—9 Dalec. *et sæpe*

NOTÆ

quæcumque vitiosa, ut succus, qui ingrate his posset impendi, ad meliora vertatur.' Affinis est earum vocum significatio, 'interlegi,' 'intervelli,' 'interradi.' Vide quæ de hac postrema diximus XV. 2. 'Intervelli' dixit pariter Columella IV. 33.

[i] *Aut morsu*] Si acria affundantur radicibus, quibus hæ quasi morsu ac vellicatione quadam excitentur. Theophr. de Causis III. 23. pag. 287. Αἱ δὲ ῥίζαι δέονται τῆς ἀναδήξεως... Καὶ γὰρ ταύταις παραχέουσι καὶ τὸν οὖρον, καὶ τὴν σκυτοδεψικὴν παραβάλλουσιν. *Et radices arborum morderi desiderant... idcirco his affundunt urinam, et pellium fæces accumulant.*

[j] *Salsis enim*] Vide quæ diximus c. 3.

[k] *Ideo fici ... rutaque*] Hoc de ruta speciatim Palladius in Martio, tit. 9. Fico idem, ne verminosa fiat, amurcam affundit, aut veterem urinam.

[l] *Quin et vitium*] Auctor Geopon. v. 37. περὶ ῥυάδων ἀμπέλων.

[m] *Si vero fructus*] Geopon. loc. cit.

[n] *Si vero fertiles*] Geopon. v. 35.

[o] *Quod si fructum*] Geopon. v. 32. et 33. Pallad. lib. IV. in Martio, tit. 7. pag. 86. 'Ægras vites, vel quibus fructus arescit, circumfodies, et urinam veterem suffundes. Item cinerem sarmenti vel querci aceto mixtum subjice,' &c.

[p] *Olearum*] Plura sterilitatis olearum remedia suggeret auctor Geopon. IX. 10.

Cato[q] et medicamenta quædam componit, mensuræ quoque distinctione, ad majorum arborum radices amphoram, ad minorum urnam amurcæ, et aquæ portionem æquam, ablaqueatis prius radicibus paulatim affundi jubens. In olea hoc amplius, stramentis antea circumpositis: item fico. Hujus præcipue vere[r] terram [11] adaggerari radicibus: ita futurum, ut non decidant grossi, majorque fœcunditas, nec scabra proveniat. Simili modo,[s] ne convolvulus[12] fiat in vinea, amurcæ congios duos decoqui[13] in crassitudinem mellis, rursusque cum bituminis tertia parte, et sulfuris quarta sub dio coqui, quoniam exardescat[t] sub tecto. Hoc vites circa capita ac sub brachiis

fodere.—10 Vet. Dalec. *aliquibus.*—11 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *ante c. item fico. H. p. veterem terram* Gronov. et al. vett.—12 Chiffl. *ne convolvolus.*—13 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *decoc-*

NOTÆ

[q] *Cato*] De Re Rust. c. 93. p. 55. 'Olea si fructum non feret, ablaqueato. Postea stramenta circumponito. Postea amurcam cum aqua commisceto æquas partes. Deinde ad oleam circumfundito: ad arborem maximam amphoram commixti sat est: ad minores arbores pro ratione indito. Et idem hoc si facies ad arbores feraces, eæ quoque meliores fient: ad eas tamen stramenta ne addideris.'

[r] *Hujus præcipue vere*] Ita Mss. Cato cap. 94. pag. 56. 'Fici uti grossos teneant, facito omnia, quo modo oleæ, et hoc amplius. Cum ver appetet, terram adaggerato bene. Si ita feceris, et grossi non cadent, et fici scabræ non fient, et multo feraciores erunt.' Prius insulse *veterem terram* in libris hactenus editis legebatur.

[s] *Simili modo*] Et hoc ex Catone ad verbum c. 95. p. 56. 'Convolvulus in vinea ne siet, amurcam condito, puram bene facito, in vas aënum indito congios duos: postea igni leni coquito, rudicula agitato crebro, usque adeo dum fiat tam crassum quam mel. Postea sumito bituminis tertiarium, et sulfuris quartarium. Conterito in mortario seorsum utrumque. Postea infriato quam minutissime in amurcam caldam, et simul rudicula misceto, et denuo coquito sub dio. Nam si in tecto coquas, cum bitumen et sulfur additum est, excandescet. Ubi erit tam crassum quam viscum, sinito frigescat. Hoc vitem caput et sub brachia unguito, convolvulus non nascetur.' *Convolvulus* Græcis ἕλξ, *ἑκὸς*, dicitur: vermiculus vitium foliis sese involvens: quocirca 'involvulum' Plautus appellat, in Cistell. IV. 2. 63. 'Imitatur nequam bestiam et damnificam. PH. Quamnam, amabo? LA. Involvulum, quæ in pampini folio intorta, implicat se.' Et Festus: 'Involvulus, vermiculi genus, qui se involvit pampino.'

[t] *Exardescat*] Ita Mss. sat recte: Cato, magis proprie, *excandescet.*

ungi: ita non fore convolvulum. Quidam contenti sunt fumo hujus mixturæ suffire vineas secundo flatu, continuo triduo. Plerique non[u] minus auxilii et alimenti[14] arbitrantur in urina, quam Cato in amurca, addita modo aquæ pari portione, quoniam per se noceat. Alii volucre[15 v] appellant animal prærodens pubescentes uvas: quod ne accidat,[w] falces, cum sint exacutæ, fibrina pelle detergent, atque ita putant: sanguine[16] ursino liniri volunt post putationem easdem. Sunt arborum pestes et formicæ. Has abigunt,[x] rubrica ac pice liquida perunctis caudicibus: necnon et pisce suspenso juxta in unum locum congregant: aut lupino trito cum oleo radices linunt. Multi et talpas[17 y] amurca necant: contraque erucas,[z] et mala ne putrescant,

tos Gronov. et vulgg.—14 Margo edd. Dalec. et Gronov. *et adjumenti.*—15 Ita codd. Harduini omnes; item edd. Harduin. Miller. Bipont. et Franz. *Alii volvocem* Gronov. et vulgg.—16 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *aut sanguine* Gronov. et al. vett.—17 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. et Bipont. *Multi et has et talpas* Gronov. et vulgg. Mox, *contraque uricas* Chiffl. et paulo post in eodem codice, *contra urucas*, *&c.*

NOTÆ

[u] *Plerique non*] Colum. v. 9. pag. 198. de olea: 'Sed et sine ablaqueatione adjuvanda est amurca insulsa, cum suilla vel nostra urina vetere: cujus utriusque modus servatur. Nam maximæ arbori, ni tantundem aquæ misceatur, urna abunde erit.'

[v] *Alii volucre*] Diversum a convolvulo animal. Neque enim convolvulus pubescentes prærodit uvas: sed vermiculus erucæ minimæ specie, colore cinereo, ex ipsius erucæ ovis natus. Pedunculos φθείρας vocat auctor Geopon. v. 30. p. 147. Vide Notas et Emend. num. 43.

[w] *Quod ne accidat*] Colum. de Arboribus c. 15. et Geopon. auctor, loc. cit. Palladius 1. 35. p. 28. ursinum adipem pariter ad eos usus laudat.

[x] *Has abigunt*] Palladius lib. IV. in Martio, tit. 10. cap. de ficu, pag. 98. 'Si formicæ molestæ sunt, rubrica, butyro et pice liquida mixta, circa truncum debet induci. Alii coracinum piscem contra formicas in arbore suspendendum esse confirmant.' Idem et lupinum ad eam rem commendat, lib. 1. tit. 35.

[y] *Multi et talpas*] Alia adversus illas remedia Palladius affert, in Martio, tit. 9. 'Contra talpas prodest catos frequenter habere in mediis carduetis. Mustelas habent plerique mansuetas. Aliqui foramina earum rubrica et succo agrestis cucumeris impleverunt. Nonnulli juxta cubilia talparum plures cavernas aperiunt, ut illæ territæ fugiant Solis admissu. Plerique laqueos in aditu earum setis pendentibus ponunt.'

[z] *Contraque erucas*] Mss. omnes ubique *urucas* præferunt.

lacertæ viridis felle tangi cacumina jubent. Privatim autem[a] contra erucas ambiri arbores singulas a muliere incitati mensis,[18 b] nudis pedibus, recincta. Item ne quod animal pastu malefico decerpat frondem, fimo boum diluto aspergi folia, quoties imber interveniat, quoniam ita[c] abluatur[19] virus medicaminis: mira quædam excogitante solertia humana. Quippe cum averti carmine grandines credant plerique: cujus verba inserere[20] non equidem serio ausim, quanquam a Catone prodita,[d] contra luxata membra, jungenda arundinum fissuræ.[21 e] Idem arbores[f] religiosas lucosque succidi permisit, sacrificio prius facto: cujus rei rationem precationemque eodem[22] volumine tradidit.

—18 Vet. Dalec. *incitatis mensibus;* cod. Dalec. *incitati ventris.*—19 Chiffl. *obluatur ita.*—20 Dalec. *plerique. Verba inserere.*—21 Dalec. *jungendo harundinum fissuram.*—22 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *rei notionem, rationemque* cod. Dalec. *rationem notionemque* al. ap. Dalec. *cujus rationemque* Chiffl. *rationem quoque eodem* Gronov. et vulgg.

NOTÆ

[a] *Privatim autem*] Vide quæ dicturi sumus XXVIII. 23.

[b] *Muliere incitati mensis*] Mulieri quæ in menstruis est, cui menses fluunt.

[c] *Quoniam ita*] Quoniam advenientе mox imbre fimi virus omne abluitur.

[d] *A Catone prodita*] Cap. 160. de Re Rust. pag. 89. 'Luxum si quod est, hac cantione sanum fiet. Arundinem prende tibi viridem P. IV. aut V. longam. Mediam diffinde, et duo homines teneant ad coxendices. Incipe cantare in malo. S. F. (hoc est, 'sanitas fracto:') motas danata daries dardaries astataries. Dic. una pares usque dum coëant.... Ubi coierint, et altera alteram tetigerit,' &c.

[e] *Arundinum fissuræ*] Carmini adjungitur arundo fissa: luxato membro applicatur: carmen recitatur, dum arundo gemina coëat.

[f] *Idem arbores*] Cato de Re Rust. c. 139. p. 53. 'Lucum collucare Romano more sic oportet. Porco piaculo facito. Sic verba concipito. Si Deus, si Dea es, quojum illud sacrum est, uti tibi jus siet porco piaculo facere illiusce sacri coërcendi ergo,' &c. Luci sacri scilicet erant incædui. Ovid. Met. VIII. 743. 'Ille etiam Cereale nemus violasse securi Dicitur, et lucos ferro temerasse vetustos.' Itaque modum docere voluit Cato, quo rite et sine piaculo id fieret. 'Conlucare,' inquit Festus, (verbo 'Sublucare,') 'est succisis arboribus locum implere luce. Sublucare arbores, est ramos earum supputare, et veluti subtus lucem mittere.' Et verbo ipso 'Conlucare:' 'Conlucare dicebant, cum profanæ sylvæ rami deciderentur officientes lumini.' Glossæ Græco-Lat. *Διακαθαίρω δένδρον, conluco.*

NOTÆ ET EMENDATIONES

AD LIBRUM XVII.

NATURALIS HISTORIÆ

C. PLINII SECUNDI.

1. Cap. I. *Sed prius mirari succurrit, qua retulimus penuria pro indiviso possessa a feris*] Sincerissima hæc est omnium codicum lectio, Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Th. Chiffl. aliorumque, nunc primum a nobis restituta: cum interpolatorum scelere in vulgatis libris ita legeretur, *quæ abstulimus penuria*, vel *pæne injuria*, labefactata prorsus hujus loci sententia. Innuit enim Plinius haud obscure, docuisse se aliquanto prius arborum fœtus non hominum modo, sed et ferarum quoque, volucriumque usibus destinatos. Atque id sane verbis conceptis prodidit ipso libri superioris exordio, ubi de pomiferis arboribus agens: 'id munus etiam,' inquit, 'feris volucribusque dedimus.'

2. Cap. II. *Ad cœli cujusque mores*] Prius legebatur insulse, *minores*. At præterquam *mores* habent exemplaria omnia manu exarata, Reg. Colb. Th. est usu recepta Latinorum ea forma loquendi, 'cœli mores,' Plinioque ipsi XIV. 3. ubi 'cœli mores' dixit, 'solique ingenia.' Virgilio quoque Georg. I. 51. 'Ventos, et varium cœli prædiscere morem Cura sit, ac patrios cultusque habitusque locorum.' 'Cœli statum' dixit Colum. de Re Rust. I. 1.

3. Ibid. *In Africa meridiem vineas spectare, viti inutile, colono insalubre est*] Columella Plinio suffragatur de Re Rust. III. 12. pag. 110. 'Ferventibus provinciis, ut Ægypto et Numidia, uni septemtrioni rectius opponentur,' vineta scilicet. Quapropter visa longe est potior scriptura codicum Mss. in quibus *colono insalubre* legitur, quam editorum, in quibus, plane contra scriptoris mentem, et a veritate prorsus abhorrente sententia, *colono salubre*. Irrepserat et alterum paulo post insigne mendum, præpostera interpunctione, quam nos omnium primi sanavimus. Sic enim libri editi exhibent: *Quapropter qui ibi* (in Africa) *in occasum aut septemtriones conseret, optime miscebit solum cœlo, cum Virgilius occasus improbet. Nec de septemtrione relinqui dubitatio videtur. Atqui in Cisalpina Italia magna ex parte vineis ita positis, compertum est nullas esse fertiliores.* Cui vero, amabo, idonea ea ratio videatur, cur probetur occasus in Afri-

ca, quod Virgilius occasum improbet? Scribi nempe, ut curavimus, oportuit: *optime miscebit solum cœlo. Cum Virgilius occasus improbet, nec de septemtrione relinqui dubitatio videtur:* quam emendationem et ipsa orationis series, et interpretatio nostra corroborat.

4. Ibid. *Similis et fluminum, stagnorumque ratio. Nebulis adurunt, aut æstuantia refrigerant. Opacitate, atque rigore gaudent, quæ diximus*] Locum hunc partim ope codicum ante laudatorum refinximus, partim ex indubitata conjectura aliter, quam olim, interpunximus. Sic enim prius legebatur, *Nebulis adurunt, et æstuantia refrigerant opacitate, atque etiam, &c.* In Mss. omnibus, *aut.* Atqui prior pars hujus orationis, *nebulis adurunt, &c.* ad flumina et stagna spectat, ut diximus. Posterior, *opacitate, &c.* ad arbores, quæ varios cœli situs postulant.

5. Cap. III. *Terram amaram, sive macram, si quis probare velit, demonstrant eas atræ, degeneresque herbæ*] Sic totidem plane literis et apicibus Colb. 1. 3. et Paris. nisi quod *eam* habent, non *eas.* At in Reg. 1. 2. Colb. 2. Thuan. et aliis, *eas* legitur. In his tamen posterius appellatis mutila sententia est in hunc modum, *Terram amaram probaverim, demonstrant eas, &c.* Unde Salmasius ita refingit, in Solin. pag. 114. *Terram amaram probaverim demonstrantia atræ degenerisque herbæ, &c.*

6. Ibid. *Erit igitur hæc optima et operi, et satis*] In edit. Parm. *et operi sativa.* Hermolaus, *et operi satior.* Reg. 1. et Colb. ac Chiffl. *et operi satia.* Reg. 2. et Tolet. *et operiet sata.* Unde Pintiani conjectura fuit, quam secuti sumus, *et operi, et satis.* Conjecturam egregie firmamus, ex auctore Geoponicon II. 8. pag. 46. ita statuente, laudatissimum esse solum terræ nigræ, quia et ad sata percommoda sit, nec repugnet operi, καὶ πρὸς σπόριμα ἐπιτηδείως ἔχουσα, καὶ μὴ δυσεργής. Sed et haud paulo validiore argumento, ex ipsius Plinii verbis, qui paulo ante, cum de argilla et rubrica ageret, ubi operi difficillimas has esse dixit, subjecit idem, 'Quanquam non quod operi, hoc et fructui sit adversum.' Unde liquido intelligas in probatione terræ dotem hanc geminam ab eo desiderari, ut et operi optima sit, et satis, seu frugibus.

7. Cap. IV. *Signini modo*] Prius legebatur, *cymini modo.* Cyminum vero nocere solo nusquam legere me memini. Neque vero *cymini* habent Mss. ulli codices, sed, uti curavimus edi, *Signini,* Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Th. Chiffl. vet. Dalec. Glyssomargam vero recte intelligimus, cum densius justo immittitur, instar pavimenti Signini sua spissitate hoc afferre incommodi, quod Theophr. de Causis III. 28. p. 293. creari monet ab humido limosoque solo, cum siccatur, ut commissa semina oblinat, obstruatque, adeo ut transmittendi potestatem adimat. Signini operis densitatem, præter ea quæ sumus alibi dicturi, illud Columellæ dictum arguit, I. 6. 'Solum terrenum .... velut Signinum opus, paviculis condensatur.'

8. Cap. IX. *Aut insito et consecto arboris trunco*] Forte sincerior lectio Reg. 2. et Tolet. quem Pintianus laudat, *aut insito in consecto arboris trunco.* Modum enim insitionis explicat, quem diximus, qui consecto fieret fissoque summo arboris trunco, insertisque eo surculis, *enter en fente.* De eo inserendi modo Virgilius Georg. II. 78. 'Aut rursum enodes trunci resecantur, et alte Finditur in solidum cuneis via: deinde feraces Plantæ immittuntur: nec longum tempus, et ingens Exiit ad cœlum ramis felicibus arbos: Miraturque novas frondes, et non sua poma.' Alteram simul inserendi viam, quæ fie-

bat semine, uti dictum est cap. 22. subobscure Plinius indicat: cum et altera ratione, hoc est, et consecto arboris trunco, fieri insitionem docet. Cave porro Dalecampium audias, hæc verba, *consecto arboris trunco*, sic interpretantem, 'Conciso frustulatim et in terram demisso:' quod quemadmodum fieri possit, nemo qui agricolationi studuerit, novit: etsi Dalecampium hac parte Virgilii quosdam interpretes secutos intelligimus.

9. Cap. xi. *Sic et spinas sepis causa serunt, tomice moris spinarum circumlita. Pilas autem laurus et myrti inopia a trimatu tempestivum est transferre*] Sic libri omnes, tum exarati manu, tum etiam typis editi. Has vero *pilas* concoquere Dalecampius cum minime posset, nec capere quid eæ sibi vellent, quid ea vox valeret, sic immutare, seu verius pessumdare locum hunc omni ope nitebatur, *Pullas autem lauros et myrtos œnopas, a trimatu, &c.* Lauros deinde ac myrtos ait, cum sint grandiores, a colore subnigro *οἰνωπὰς* vocari. Quosdam legere addit idem: *Pullos autem lauri et myrti in inopia.* Alios, *Pullulos autem.* Sed nec a germana hujus loci scriptura, quam exemplaria omnia præ se ferunt, discessisse oportuit, et quid *pilæ* essent decuit indagare solertius. Est enim hujus loci sententia, ut diximus, baccas lauri myrtique, reste seu tomice, uti dictum est, circumlitas, atque adeo pilarum effigiem exhibentes, atque ita satas, ubi cogit inopia, statim a trimatu tempestive transferri. Myrtum quidem ita seri, non ex Plinio modo, hac ipsa sect. liquet, sed et ex Florentino in Geoponicis, ut diximus prioribus Notis. Sic Palladius, in Martio, tit. de citreo, 'Potest hinc trima planta tranferri.'

10. Cap. xiv. *Ob hoc pavitur vestigiis*] Sinceriorem hanc arbitrati sumus Chiffl. codicis lectionem, quam librorum hactenus editorum, *ob hoc pariter vestigiis:* Catonis inprimis auctoritate adducti, a quo manasse hæc videntur. Is enim de Re Rust. cap. 151. ubi terram supercerni seminibus cribratam jussit, 'id bene tabula,' inquit, 'manibus, aut pedibus complanato:' quibus verbis gravius onus excipitur.

11. Cap. xv. *Rariores serendas in campestribus*] Hoc est, versu et ordine laxiore. In libris hactenus editis *aridiores* perperam. In Mss. Reg. Colb. Th. et Tolet. *ariores:* unde nos *rariores* elicuimus. Antecedit enim, *Intervalla ex loci natura sumuntur.* Vox autem *rariores* spatii et intervalli laxitatem notat. Sic ipse Plinius, cap. 35. pluvio et caliginoso tractu rariores vineas poni jubet, sicco densiores. Et, quod caput rei est, sicut rariores hoc loco monet serendas in campestribus arbores, sic versa vice cap. 19. hujus libri 'per se colles minora' arborum 'quærere intervalla' docet: quod Theophrasti quoque calculo, ipsaque experientia comprobatur.

12. Cap. xvi. *In pronis palmo amplius*] In libris hactenus editis modo *pruinis*, modo *prunis* legitur. Nos ex indubitata conjectura *pronis* admisimus: scrobium enim distinctionem ex terreni diversitate facit: præcessit enim, 'Altitudinem earum in argilloso aut duro solo trium cubitorum esse:' unde apposite sequitur, *In pronis* vero *palmo amplius.* Et plane constat Columellam iii. 13. acclivibus locis semipedem amplius alte fodiendum, quam campestribus, præcipere. 'Campestris locus,' inquit, 'alte duos pedes et semissem infodiendus est: acclivis regio, tres.'

13. Ibid. *Quino semipede*] Hoc est, ut diximus, pedibus binis et semisse: non, uti Dalecampius putavit, et Casaubonus, ad Theophr. Charact. pag. 113. quatuor pedibus et semisse. A Xenophonte id Plinius

habet, cujus hæc oratio de scrobibus, in Œconomico, pag. 864. *Τίνα οὖν αὐτῶν εἶδες βαθύτερον τριπόδου; οὐδὲ μὰ Δί', ἔγωγε ἔφην, πενθημιποδίου. Vidistine*, inquit, *scrobem tribus pedibus altiorem? Sed neque me hercule, inquam, duobus pedibus et semisse.* Πενθημιπόδιον vertere Plinius potuisset, *sestertium pedem*, ut erat in XII. Tabulis, teste Volusio Mæciano: sed Græco more maluit *quinto semipede* dicere. Pergit porro idem Xenophon de latitudine pronuntiare pariter cum Plinio: *Τί δὲ; τὸ πλάτος ἤδη τινὰ τριπόδου πλέον εἶδες; οὐδὲ μὰ Δί', ἔφην ἐγώ, διπόδου. Quid autem? nunquam vidisti scrobem aliquando, cujus latitudo tres pedes excederet? Immo, inquam, non supra duos pedes.*

14. Ibid. *Nusquam vero sesquipede minus altos*] Pintianus frustra reponere nititur: *Nonnunquam vero*, contraria plane sententia. Plinius Xenophontem, ut diximus, Græcosque scriptores sequitur, quorum placita de scrobibus exscribi nunc a se ipse prodit. Sic enim ille loco cit. *Ἴθι δὴ καὶ τόδε ἀπόκριναί μοι, ἤδη τινὰ εἶδες τὸ βάθος ἐλάττονα ποδιαίου; οὐδὲ μὰ Δί', ἔφην ἔγωγε, τριημιποδίου. Age vero etiam hoc mihi respondeto, num quam vidisti scrobem, quæ non esset pedem unum alta? Immo vero, nullam, quæ non tertium semipedem, hoc est, sesquipedem alta foret, inquam ego.* Ac paulo post denique colligit scrobem fodi nullum, duobus pedibus ac semisse profundiorem, hoc est, quino semipede: nullum, sesquipede: *οὔτε βαθύτερον πενθημιποδίου· οὔτε βραχύτερον τριημιποδίου.* Theophr. quoque Hist. II. 7. *τριῶν ἡμιποδίων* dixit, ubi recte Gaza, *ternis semipedibus*, hoc est, sesquipede. Sic XXVI. 46. sesquiobolum Plinius dicit, ubi Dioscorides IV. 177. *τρία ἡμιωβόλια.*

15. Ibid. *Quoniam in humido solo*] Dalecampius contra fidem omnium exemplarium, contra scriptoris sententiam, atque adeo contra rem ipsam, scribit, *Quamvis in humido solo.* Negat Plinius ultra sesquipedem proferri fossuram oportere, in humido solo, quoniam ibi nocet aquæ vicinitas. Græcorum disciplinam, ac Xenophontis instituta amplectitur, qui totidem fere verbis loc. cit. *Ἐπεὶ ἔν γε τῇ ὑγρᾷ ὀρύττων βαθὺν, ὕδωρ ἂν εὑρίσκοις, καὶ οὐκ ἂν δύναιο ἔτι ἐν ὕδατι φυτεύειν.* Suffragatur etiam Colum. III. 13. pag. 112. 'Nisi tamen, si scaturigo palustris obvia, sicut in agro Ravennate, plusquam sesquipedem prohibeat infodere.'

16. Ibid. *Testas, aliqui lapides*] Ita rescripsimus admonitu codicum Reg. Colb. Th. ceterorumque, cum prius perverse legeretur, *terra. Aliqui lapides.* Haud dubie Plinius Maronem notat in Georgicis ita præcipientem, II. 348. 'Aut lapidem bibulum, aut squalentes infode conchas. Inter enim labentur aquæ, tenuisque subibit Halitus, atque animos tollent sata. Jamque reperti Qui saxo super atque ingentis pondere testæ Urgerent: hoc effusos munimen ad imbres: Hoc, ubi hiulca siti findit Canis æstifer arva.'

17. Ibid. *Quo vitio carent reliqua poma similiter sata*] Vel ipsa orationis structura clamat superfluere negationem, quæ hoc loco irrepserat, *quo vitio non carent.* Eam igitur intrepide erasimus, non admonitu modo codicum Reg. Colb. Th. aliorumque, a quibus ea abest, sed Theophrasti magis, docentis de Causis v. 7. pag. 332. et cap. 11. pag. 336. quæ lentisco aut scillæ inserta terræ mandantur, et meliora evadere, nec vermiculationem sentire: *ὅσα δὲ ἐν σχίνῳ φυτεύουσιν, ἢ σκίλλῃ, πάντα τῆς εὐβλαστίας ἕνεκα καὶ εὐτροφίας φυτεύουσιν. . . . . ἐν σχίνῳ δὲ φυτευόμενα πάνθ' ἧττον σκωληκόβρωτα.*

18. CAP. XVIII. *Necat gramina et pinus: sed utraque* (pinus et juglans) *ventis resistit: qua jam et protecta vincarum ratione egent*] Non uno vitio

rabat hic locus, antequam ei medicinam faceremus. Editi hactenus libri, *Necat germina:* at Mss. omnes *gramina* incredibili consensu exhibent: et mox auctor ipse graminis se inprimis rationem habuisse suadet, cum ait: *Jucunda et platani umbra: licet gramini credere, haud alia lætius operiente toros.* Partem deinde alteram hujus loci sic libri omnes tum exarati manu, tum editi, repræsentant, *Quoniam et protecta vinearum ratione egent.* Quibus verbis cum nulla subesse legitima sententia possit, alii aliter emendare conati. In editione Elzeviriana, satis sane confidenter, vocum sedibus permutatis, nec satis tamen feliciter, cum nulla ob id elici sententia probabilis possit, legitur: *ventis quoniam resistit, protecta vinearum ratione egent.* Fuit cum legendum putarem, *quoniam protectis* (vel *protectu*) *vinearum rationes egent*, Pellicerium secutus in Notis Mss. Sed in ea voce, *quoniam*, indicari causam cur ventis resistat, vis quidem vocabuli exigit, at reddi hoc loco nec oratio patitur, nec ratio. Itaque non infelici, ut remur, conjectura, *qua jam* pro *quoniam* restituimus: qua levissima mutatione jam sua constat orationi Plinianæ integritas, sententiaque. Vult enim eo nomine, quod ventis arbos utraque resistit, utroque illo genere protecta vinearum egere. Sunt autem *protecta*, (sive *projecta*, ut quidam Mss. exhibent, quod perinde est, nam est vox utraque ejusdem significatus,) quæcumque imbres aut ventos arcent. Sic XVI. 14. 'projecta' sive 'protecta tuguriorum:' est enim protegere, tectum projicere, ut ex Tullio discimus in Topicis. Usus ea voce Ulpianus, leg. Quemadmodum, Dig. ad Legem Aquiliam: 'Si protectum meum, quod supra domum tuam et nullo jure habebam, recidisses,' &c. Porro *qua ratione*, neque enim id omitti debet, familiaris Plinio locutio est, ut ex Indice apparebit.

19. CAP. XIX. *Olea . . . . . de qua Catonis Italica sententia est: in XXV. pedibus minimum, plurimum XXX. seri*] Sic libri omnes, etiam Mss. Quanquam non placet ea lectio Pintiano, qui legendum censet, *de qua catholica sententia:* Nam *Catonis* ut legatur, inquit, nullo pacto procedit: cum apud Catonem hoc præceptum nusquam appareat. At apparet sane, nam exstat illud planissime, cap. 16. pag. 12. 'Hoc genus,' inquit, 'in XXV. aut in XXX. pedes conserito.' Id vero placitum Italico tantum cœlo congruere Plinius admonet, cum subjungit statim, 'sed hoc variatur locorum natura,' agitque de Bætica deinde, et Africa.

20. CAP. XXIV. *Hoc est, germinatione turgentes . . . . . nec tenuiores digito minimo*] Ita rescripsimus, tum ope codicum Reg. Colb. Th. et Chiffl. tum ipsius Columellæ, cujus exscribere verba videtur Plinius noster, e libro nempe sexto, cap. de insitione arborum: 'Ex qua arbore,' inquit, 'inserere voles, et surculos ad insitionem sumturus es, videto, ut sit tenera et ferax, nodisque crebris: et cum germina tumebunt, de ramulis anniculos, qui Solis ortum spectabunt, et integri erunt, eos legito crassitudine digiti minimi. Surculi sint bifurci, vel trifurci,' &c. Prius legebatur: *Hoc est, gemmatione turgentes . . . . digito medio:* cum in Mss. codicibus *germinatione*, et *minimo* planissime scriptum sit. Nec tamen *gemmatione* legi penitus improbamus, cum ipsam *gemmam* legi oporteat, ut ait Columella, loc. cit. 'quæ bene apparebit, certamque spem germinis habebit.' Et Palladius, in Martio, tit. 10. de pomis: 'Melius proveniet, si ponendus ramus gemmata jam matre sumatur.' Et in Febr. tit. 17. 'Ubi incipit gemma arborum turgescere.' Sed veterum exemplarium vestigiis integra fide insistere magis placet.

21. Ibid. *Incolume cuneo adactum*] Nempe insitum. Ita Mss. omnes, Reg. Colb. Paris. Th. Alii obscuriore vel plane nulla sententia *incolumi cuneo* legunt. Nostram emendationem, interpretationemque adjuvat egregie Theophr. de Causis I. 6. p. 205. Καὶ ὅταν σχίσαντες ἐντιθῶσι τὸ ἔνθεμα, σφηνοειδὲς ποιήσαντες, ἐν σφύρᾳ ἐλαύνουσιν, ὅπως ὅτι μάλιστα προσαχθῇ. Hoc est, interprete Gaza: *Cumque trunco leviter fisso inserendum jam est, surculum cuspidatim decisum malleo adigunt, ut quam maxime deprimatur, et committatur.*

22. Cap. XXVI. *Postea Etereius .... hæc Etereiana melior*] In libris hactenus editis: *Postea hæres ejus .... hæc Corelliana melior.* In Mss. Reg. Colb. Th. Paris. &c. *Postea hereteius .... hæc terreiana melior.* Quæ etsi sunt amanuensium vitio inquinata, vestigia tamen nobis monstravere lectionis sincerioris eruendæ: neque hujus tantum loci, sed et alterius, castigandi viam aperuere: lib. nempe XV. cap. 25. in quo cum ad hunc diem legeretur, 'Laudatior Corelliana castanea, et ex ea facta, quo dicemus in insitis modo, Meterana,' indubitata conjectura *Etereiana* reposuimus: hunc enim a Plinio signari locum, quem tractamus, minime dubium est. Ex Inscriptionibus Gruteri p. 678. *Etereius* et *Etereia* familiæ Romanæ nomen fuisse, cognomenve haud ignobile, intelligimus.

23. Cap. XXVII. *Præterquam talea*] Sic libri omnes etiam manu exarati, quos vidimus, etsi contrario sensu, *præterque talea*, reponere nititur Pintianus. Theophrastum Plinius hoc loco, ut fere alias sequitur, cujus hæc verba hist. II. 1. Ξυκῇ δὲ τοὺς μὲν ἄλλους τρόπους φύεται πάντας· ἀπὸ δὲ τῶν πρέμνων καὶ τῶν ξύλων οὐ φύεται. *Ficus quoque omnibus modis emergit, præterquam ramo avulso, et talea.*

24. Cap. XXVIII. *Quoniam in ulmo eam inseri*] Sincerissima hæc omnium librorum scriptura est, Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Th. Paris. &c. vetustiorumque etiam editionum, Parm. Venet. Brix. ante Hermolaum, qui, *Quoniam ramo eam seri*, maluit: quod subsecuti deinceps editores ultro amplexi sunt: sed frustra. Non serendi, sed inserendi modum Plinius notat, quem fulgurum religio prohibet: quoniam, ut dictum est XV. 17. 'non omnia insitu misceri fas est:' ac ne morus inprimis ulmo inseratur, etiamnunc hodie servari audio: et Palladius in Febr. tit. 25. p. 78. id confirmat, veluti hunc locum subsignans: 'Inseritur autem,' inquit, 'morus in fico, et in se tantum sub cortice. Ulmo insita comprehendit: sed parturit magnæ infelicitatis argumenta.'

25. Cap. XXIX. *Gemma vel oculo servato*] Ita ex Catone rescripsimus, cum prius insulse legeretur, *vel oculos serito.* Oculum servari, hoc est, gemmam e terra exstare unam præcipit. Sic ipse Plinius de vite imperat, cap. 25. libri hujus, ut gemmascere incipiat calamus, nec plus quam binis ab insito emineat oculis.

26. Cap. XXX. *Ad Vergiliarum occasum, quatuor soli dies sunt, quibus seri noceat*] Oleas nimirum. Sed cum in libris fere omnibus legatur: *XIV. soli dies sunt*, evenisse id librariorum incuria haud temere suspicamur, qui, pro *quatuor* legerint *quatuordecim.* Nec felicior Pintiani conjectura, qui, levissimis ductus argumentis, *VIII. soli dies*, scribi censet oportere. Detegit utrorumque errorem ipse Plinius c. 2. hujus libri: 'Circa Vergilias quidem pluere,' inquit, 'inimicissimum viti et oleæ, quoniam tunc coitus est earum: hoc est illud quatriduum oleis decretorium,' &c. Et XVIII. 69. illud ipsum argumentum persecutus: 'Aliud hoc,' inquit, 'quatriduum est,.... decretorio die florentibus oleis, vitibusque,' &c.

27. Cap. XXXII. *Omnibus annis confodi jubent*] Sunt qui *configi* legant

ex quibusdam Mss. Male, cum sequatur statim, ' Perticalis, et virga, et talea seritur, fossura eadem,' nempe quæ in viminali recepta est, de qua nunc sermo. Et Colum. IV. 30. p. 162. ' Fodienda sunt primo triennio salicta crebrius, ut nonnulla vineta: cum deinde convaluerint, tribus fossuris contenta sunt: aliter culta celeriter deficiunt.'

28. CAP. XXXIII. *Tempus conserendi*] Sic Mss. Reg. Colb. &c. non, uti est hactenus editum, *inserendi*. Et sane Columella, a quo hæc profecta, IV. 32. p. 164. ' Tempus repastinandi et conserendi est prius quam oculi arundinum egerminent.' Tamen et *inseri* dictum alibi a Plinio pro *conseri* scimus.

29. CAP. XXXIV. *Recusat eadem glaream, rubricam, cretam*] De castanea loquitur. In libris ad hunc diem vulgatis legitur, *Gallicam*. In Mss. Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. et vet. Dalec. *galleam*: nos *glaream* certissima conjectura admisimus, astipulante Palladio lib. XII. in Novemb. cap. de Castanea: ' In spisso agro,' inquit, ' et rubrica vix provenit. In argilla et glarea non potest nasci.' Columella quoque, IV. 33. ' Dumosi glareosique montes, atque ea genera terræ quæ diximus, (spissum et rubricosum,) glandem magis, quam castaneam postulant.'

30. Ibid. *Minus morosa nasci*] Sincerior visa hæc lectio est codicum Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Paris. et vet. Dalec. quam librorum hactenus editorum, *nimis morosa*. Sententia enim est, æsculum non, uti castaneam, recusare glaream, rubricam, cretam, sed, ut proxime subjungitur, ' in quacumque terra seri.' Plinius XVI. 60. de cupresso, ' Natu morosa.' Post paulo, ubi prius legebatur, ' læsumque maxime fruticat,' nos *cæsumque* rescripsimus, tum quorundam admonitu codicum, ipso Dalecampio attestante, tum ita postulante inprimis loci illius sententia. Est enim id ab auctore eo loci idcirco additum, quod proxime subsequatur, ' Præter hæc sunt cædua quæ diximus.' Denique cap. seq. sic ex Mss. omnium exemplarium fide edidimus: ' Et in fico quidem dodrantales paxilli solo patefacto seruntur:' cum prius legeretur, ' et in fico quidem dodrantales paxillo solo patefacto seruntur:' quod ipsum quoque nihilominus tolerabile est: ut sententia sit, dodrantales surculos (nam hæc vox subintelligi ex superiore sententia commode potest) paxillo prius facta scrobe seri. Sic enim Plinius c. 27. ' Ramo seruntur et Punica, palis laxato prius meatu.' Et c. 29. ex Catone, ' Palo prius locum si feceris, quo taleam demittas, ita melius vivet.' Columella quoque IV. 16. ' Vel defodiendus est, vel prius paxillo perforato solo altius adigendus.'

31. CAP. XXXV. *Medulla ademta. Nasci surculos etiam quibus non sit articulatio arboris, non omittendum videtur*] Prius legebatur: *medulla adempta nasci. Surculis etiam quibusnam sit articulatio arboris, &c.* Nostram emendationem tum Mss. exemplarium confirmat auctoritas, in quibus pertinaciter legitur, *quibus non*, non *quibusdam*: tum loci ipsius sententia, quæ hactenus inexplanata, nunc primum nitori suo restituitur. Nam uti prius perquam mirum esse dixit vivere semina medulla ademta, ita nunc vicissim haud omittendum videri miraculum ait, etiam surculos arboris, cui nulla ea medulla sit, ut in buxo accidit, simul depactos colligatosque provenire. Sequitur enim ejus placiti statim id exemplum: ' Namque buxi tenuissimis quinis senisve surculis colligatis depacti proveniunt.' Buxo medullam esse nullam, observatum est libro superiore, c. 72.

32. Ibid. *Atque ejuncida*] Ita scribimus, pro *emucida*, (quam vocem Latinitas nunquam agnovit, neque hic locus recipit.) Sane *ejuncida* pla-

nissime in Mss. legitur, Reg. 1. 2. Colb. Th. &c. Et ea vox tenuitatem, maciem, exilitatemque, qualis in junco deprehenditur, peraccommodate exprimit. Enimvero apud Varronem de Re Rust. I. 31. (quem locum Plinius, dum hæc scriberet, habuit certe ante oculos,) ita ex optima Stephani editione legitur: 'In vitiario primitus cum exit vitis, tota resecari solet, ut firmiore sarmento a terra exeat, atque in pariendis caulibus vires habeat majores. Ejuncidum enim sarmentum propter infirmitatem sterile, neque ex se potest ejicere vitem, quam vocant minorem flagellum: majorem etiam, unde uvæ nascuntur, palmam.' Eodem sensu paulo post ipse Plinius: 'Vitis .... evocata ad fructum ejuncescit, ac moritur.' Sic palmarum genus a prælonga gracilitate junceum superius appellatum vidimus, XIII. 9.

33. Ibid. *Sequenti anno palmites salventur pro viribus matris singuli aut gemini*] In libris hactenus editis, *salutentur*. Dalecampius *summittantur* reponere nititur: atque eo pertinere putat Columellæ locum IV. 16. p. 193. ubi aliud plane tractat argumentum ab eo, in quo nunc Plinius habitat. Nos unius literulæ oblitteratione *salventur* rescripsimus, et orationi alioqui obscuræ lucem addidimus. Usus hac voce, ne quis barbaram putet, Tullius ipse, Orat. in Pison. num. 78. 'Me posse iterum Rempubl. salvare, si cessissem: infinitam cædem fore, si restitissem.' Nostram emendationem tum ipsa loci sententia, tum Columellæ verba constabiliunt, quæ Plinius exscribere nunc videtur. Sic enim ille, IV. 21. p. 143. 'Cum aliquot annis quasi juvenilem ætatem vineæ ceperint, quot palmites relinqui debeant, incertum est. Nam loci lætitia plures, exilitas pauciores desiderat,' &c.

34. Ibid. *Iis quoque quæ sparguntur in terra, breves ad innitendum cannas circumdant*] *Cannas* certe, non *caveas*, ut libri omnes pertinaciter retinent, legi oportere ratio ipsa, oratioque Pliniana clamat. Nam caveis qui tandem possit vitis inniti, quamvis id Gallicus interpres velit? At cannis potest. Sic Palladius lib. III. in Febr. tit. XI. p. 57. 'Aliud genus est in quo, cannis pluribus circa dispositis, ipsa vitis per cannas sarmentis ligatis in orbiculos flectitur se sequentes.' Et tit. 14. p. 60. 'Vites autem, quæ cannis in orbem cinguntur,' &c.

35. Ibid. *Æmiliæ viæ in radices atiniarum ambitu, frondem earum fugiens*] Prius legebatur, obscura, vel potius nulla plane sententia, *Æmiliæ viæ in ridicas, atinearum ambitu frondem earum fugiens*. Colb. 3. *in radices atinearum*, quem ut sequeremur, et codicis ipsius auctoritas, et sententiæ necessitas fecit.

36. Ibid. *Atque in terra, quam per totum annum spectaverit, recumbere*] Sic libri omnes, etiam Mss. Pellicerius tamen in notis marginalibus admonet, sibi videri vocem eam *annum* adjectam a sciolo quopiam: legi *per torum* oportere, hoc est, e cubili arboris requiescendo: allusionem videri *in terra*, et *per torum*. Toros a Columella V. 6. appellari partes eas vitis quibus arbori applicatur. Judicent periti.

37. CAP. XXXVII. *Tabes, morsque*] Sic restituimus, pro *tabes morbusque*, tum auctoritate codicum, Reg. 2. Colb. Chiffl. &c. tum ipso admonente Plinio, qui eadem plane sententia de vite dixit c. 35. 'ejuncescit ac moritur.'

38. Ibid. *Nam si rariores fuere, perfundunt arborem, non scalpunt scabie. Et grossi cadunt, si vel imbres nimii fuere. Alio modo, &c.*] Hactenus legebatur, *ceterum si cadunt, sive imbres nimii fuere, alio modo, &c.* plane insulse. Locum miseris modis vitiatum Pintianus exclamat, atque ita refingere nititur, ex Theophrasto: *Nam si rariores fuere, perfundunt arborem scabie. Ceterum si cadunt imbres*

nimii, eluunt rorem aut scalpunt. Dalecampius, *Nam si largiores fuere, &c.* tunc enim, inquit, Plinii sequentia verba interpretans, eluunt causam scabiei, non vitiant. Hoc vero est Plinii contextum integerrimum præpostera emendatione depravare, et nihilo meliore interpretatione corrumpere. In Mss. Reg. 1. 2. Colb. &c. constantissime legitur, *Nam si rariores fuere, perfundunt arborem non scalpunt scabiceterossi cadunt, &c.* Unde nos et sinceram lectionem postremæ partis eruimus, et interpretatione, ut remur, sincera priorem fulsimus. De grossis certe, seu ficis, hic esse sermonem, admonente Theophrasto didicimus, totum id tradente Hist. IV. 16. Ἡ δὲ ψώρα μάλιστα γίνεται, ὅταν ὕδωρ ἐπὶ Πλειάδι μένηται μὴ πολύ. Ἐὰν δὲ πολὺ, ἀποκλύζεται. Συμβαίνει δὲ τότε καὶ τὰ ἐρινὰ ἀποῤῥεῖν καὶ τοὺς ὀλύνθους. *Scabies potissimum gignitur, cum aquæ parum post Vergilias incesserit: nam si multum fuerit, causa contrahendæ scabiei omnis abluitur: et accidit tunc, ut et caprificus et grossi decidant.*

39. Ibid. *Nec viscum prodest, et cytisus necatur eo quod halimon Græci vocant*] Antea legebatur, *et cytisus, nec auro, quod halimon, &c.* Salmasius in Solin. p. 117. *Et cytisus necat viro, et quod halimon Græci vocant.* Viro, hoc est, succi improbi virtute, cytisum, halimonque necare ea quæ sibi sunt vicina, interpretans. At vox ea *viro* obsoleta Plinii ævo eruditis videri sane potest: quanquam a Lucretio usurpata, II. 852. In Mss. Reg. Colb. Th. &c. *et cytisus nec aureo quod halimon, &c.* Unde Hermolaus et Gaza *nec aurio* legendum esse confidenter pronuntiarunt: atque *aurionem* Latine appellari, quod ἄλιμον Græce. Nos adjecta literula, *necatur eo.* Emendationi nostræ, quæ vel sua se simplicitate defendit, Theophrasti verba admodum suffragantur, Hist. IV. 20. Χαλεπὸς δὲ καὶ ὁ κύτισος· ἀπόλλυσι γὰρ πάνθ', ὡς εἰπεῖν. Ἰσχυρότερον δὲ τούτου τὸ ἅλιμον· ἀπόλλυσι γὰρ τὸν κύτισον. *Molestus et cytisus: nam omnia ferme necat: sed eo valentius est quod halimon vocant: cytisum enim ipsum interimit.* Plinius, *et cytisus necatur eo quod halimon Græci vocant.* Idcirco et Theophrastus idem de Causis v. 22. p. 347. halimon esse reliquis perniciosius prodidit, quod plus habet salsuginis: Ἰσχυρότερον δὲ τὸ ἅλιμον, διὰ τὸ πλείω ἁλμυρίδα ἔχειν.

40. Cap. XXXVIII. *Inter vitia arborum, est et prodigiis locus*] Divellenda nonnemini pars prior hujusce sententiæ a posteriore forsitan videatur, et superioribus connectenda in hunc modum: *Nitrum quidem, et alumen, ... ultima venena sunt inter vitia arborum. Est et prodigiis locus, &c.* Vel, *ultima venena sunt et internecio arborum. Est et prodigiis, &c.* Tolerabilior tamen recepta dudum lectio est: cum inter ipsa prodigia arbores ferantur sine foliis natæ, aliisque similibus casibus obnoxiæ, quæ sane in vitiis non immerito censeantur. Et sane prodigiis arborum ipsis quoque enumeratis subjicit auctor, *Nunc, expositis arborum morbis, consentaneum est dicere et remedia:* ut inter morbos arborum ipsa censeri prodigia intelligas.

41. Cap. XLIII. *Nam caprificatio maturat. In ea culices nasci, &c.*] Locum, ita postulante sententia, eo modo interpunximus, divisimus: cum prius conjunctim sic ea legerentur, *Nam caprificatione maturata in ea culices, &c.* Mss. omnes, *caprificatio maturat in ea, &c.*

42. Cap. XLIV. *Taleam lentisci inversa parte, quæ fuerit a cacumine*] Sic restituere non dubitavimus, etsi libri hactenus editi habeant, *Italicam lentiscum:* cum in Mss. Reg. aliisque, *Italiam lentisci,* certioresque sint emendandi auctores, Columella v. 10. p. 200. 'Ac ne tinea molesta sit seminibus ficulneis, in imum scrobem lentisci taleam inverso cacumine de-

mittito.' Quod iterum repetit de Arboribus c. 20. Palladius quoque, lib. IV. in Martio, tit. 10. cap. de Ficu, p. 98. 'Ne vermes patiatur ficus, ramum terebinthi, vel lentisci taleam cum plantis fici cacumine ponemus inverso.'

43. CAP. XLVII. *Alii volucre appellant animal*] Sic Mss. Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Th. et ceteri omnes: *Volvocem*, ut in libris impressis legitur, plane nullus. Quin et Columella de Arboribus, c. 15. 'volucram' vocat. 'Genus est animalis,' inquit, 'volucra appellatur: id fere prærodit teneros adhuc pampinos, et uvas: quod ne fiat, falces, quibus vineam putaveris, peracta putatione sanguine ursino linito. Vel si pellem fibri habueris, in ipsa putatione quoties falcem acueris, ea pelle aciem detergito, atque ita putare incipito.'

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIÆ

LIBER XVIII.

Naturæ frugum, et agriculturæ studia.

1. (1.) SEQUITUR natura frugum, hortorumque, ac florum, quæque alia præter arbores aut frutices benigna tellure proveniunt, vel per se[a] tantum herbarum immensa contemplatione, si quis[1] æstimet varietatem, numerum, flores, odores, coloresque, et succos, ac vires[2] earum, quas salutis aut voluptatis hominum gratia gignit. Qua in parte primum omnium patrocinari terræ, et adesse cunctorum parenti juvat, quanquam inter initia operis[b] defensæ. Quoniam tamen ipsa materia accedit intus[3 c] ad reputationem ejus-

CAP. 1. 1 Cod. Dalec. *proveniunt. Vel per se tan. her. im. contemplatio est, si quis.*—2 Chiffl. *aut vires.*—3 'Ita cod. Reg. 1. nec aliter cod. Reg. 2. et Editio princeps. Frustra emendatum, *intus accendit.*' Brotier. *intus accendit* Gronov. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *intus accedat* cod. Dalec. *accedat intus* Chiffl. Mox, *et noxia* deest in cod. Dalec. Paulo post, Chiffl. *nostramque*

NOTÆ

[a] *Vel per se*] Et erat jam sola per se herbarum contemplatio immensa.

[b] *Inter initia operis*] Lib. II. cap. 63.

[c] *Accedit intus* [*intus accendit*] Etiam in ipso progressu, nec tantum initio operis, sed et in interiore libro, argumentum ipsum impellit ad contemplationem ejusdem naturæ, cum parit res noxias. Rhenanus legit, *vitiis accedit.*

dem parientis et noxia, nostris eam criminibus urgemus, culpamque nostram illi imputamus. Genuit venena: ecquis[4] invenit illa præter hominem? Cavere[d] ac refugere alitibus ferisque satis est. Atque cum arbore exacuant limentque cornua elephanti, et uri: saxo rhinocerotes,[5] et utroque apri dentium sicas, sciantque ad nocendum se præparare animalia: quod tamen eorum tela sua, excepto homine, venenis tinguit? Nos et sagittas[e] tinguimus, ac ferro ipsi nocentius aliquid damus. Nos et flumina inficimus, et rerum naturæ elementa. Ipsum quoque quo vivitur, aërem in perniciem[f] vertimus. Neque est ut putemus ignorari ea ab animalibus: quæ præpararent[6] contra serpentium[g] dimicationes, quæ post prælium ad medendum excogitarent, indicavimus. Nec ab ullo præter hominem, veneno pugnatur alieno. Fateamur ergo culpam, ne his quidem, quæ nascuntur, contenti: etenim quanto plura[7] eorum genera humana manu fiunt! Quin et homines[8] quidem ut venena nascuntur. Atra ceu[9] serpentium lingua

culpam.—4 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *sed quis* Gronov. et vulgg.—5 Ita Harduin. et recentt. *elephanti, et duri saxo, rhi.* vel, *et uri, rhinocerotes* Turneb. *elephanti, et saxo rhinocerotes* Gronov. et vulgg. Paulo post, cod. Dalec. *quodlibet tamen eorum nescit, excepto homine, tela sua venenis tingi.*—6 Edd. vett. Gronov. Harduin. et recentt. *ab animalibus, quæ quidem quæ præpararent.* 'Desunt *quæ quidem* in codd. Regg. 1. 2. et Editione principe.' *Brotier.* 'Ms. *ab animalibus. Quæ præpararint,* et mox, *excogitarint.* Lego, *præparent,* et mox, *excogitent,* e Vet.' *Dalec. ab animalibus. Quæ præpararent c. s. dimicationes, quæ post, &c.* Chiffl.—7 'In scriptis et editis libris, *quando plura.* Emendandum, *quanto plura,* recte vidit Illustris Huetius.' *Brotier. etenim quando plura* codd. Harduini et Chiffl. cum edd. recentt. *etenim complura* Gronov. et al. ante Harduin.—8 'Ita bene cod. Reg. 1.' *Brotier. Quid? et hominis* cod. Dalec. *Quid? non et homines* Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Quid? non et homines quidam ad venena* Vet. Dalec. —9 *Atra seu* Gronov. Mox, Vet. Dalec. *vibratur, tabumque.*—10 'Ita bene

NOTÆ

[d] *Cavere*] Venena cavent alites ac feræ, non excogitant: homines soli inveniunt et comminiscuntur.

[e] *Nos et sagittas*] Sagittas tinxisse Gallos medicamento, quod venenum cervarium appellabant, dicetur XXVII. 76. Elleboro quoque, XXV. 25.

[f] *Aërem in perniciem*] Tum tetro halitu oris, tum emisso letali spiritu e scrobibus, quos homines ipsi fodiunt, tum alias ob causas, tum ut metalla eruant.

[g] *Contra serpentium*] Vide VIII. 36. 41. &c.

vibrat, tabesque animi[h] contacta adurit,[10] culpantium omnia, ac dirarum alitum modo, tenebris quoque suis,[11] et ipsarum noctium quieti invidentium, gemitu, quæ sola vox eorum est: ut inauspicatarum[i] animantium vice obvii quoque vetent agere, aut prodesse vitæ.[a] Nec ullum aliud abominati[12] spiritus[j] præmium novere, quam odisse omnia. Verum et in hoc eadem naturæ majestas, tanto plures bonos genuit ac frugi,[13] quanto fertilior in iis quæ juvant aluntque, quorum æstimatione et gaudio nos quoque, relictis exustioni suæ[14 k] istis hominum rubis,[15 l] pergemus exco-

[a] *Et livor animi adurit omnia quæ contrectat: livor, inquam, hominum culpantium omnia, ac dirarum volucrum more, quæ tenebris quoque suis, et ipsi noctium quieti obstrepunt, invidentium ceterorum hominum laudi et quieti, vel solo gemitu, quæ sola vox eorum hominum est: ita ut, inauspicatarum avium ritu, vel occursu suo vetent agere, ac prodesse hominibus.*

cod. Reg. 2.' *Brotier. contracta adurit* Chiffl. *contrectata adurit* Gronov. et al. vett. item Harduin. et recentt.—11 In cod. Dalec. altero deest *suis*.—12 Quidam ap. Dalec. *abominandi*.—13 Cod. Dalec. *ut fruges*.—14 'Ita codd. Regg. Colb. Chiffl. et Editio princeps. Male emendatum in recentioribus editionibus, *æstuationis* (sic) *suæ*. Nec satis Latina vox 'æstuatio.'' *Brotier. exustioni suæ* etiam cod. Dalec. *æstuationi suæ* Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—15 'Ita bene cod. Reg. 2. Hi homines sunt ut rubi spinis hispidi, et flammis pariter addicti.' *Brotier*. Ita quoque Vet. Dalec. *hominum turbis* Gronov. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *hominum verbis pergamus* cod. Dalec.

NOTÆ

[h] *Tabesque animi*] Livor animi, et invidia, omnia quæ contingit, veluti adurens: quando culpat omnia.

[i] *Ut inauspicatarum*] Inauspicatarum avium animantiumque occursu dirimebantur auspicia, hoc est, irrita fiebant, dissolvebantur, discutiebantur, ac disturbabantur. Plinius VIII. 82. 'Soricum occentu dirimi auspicia, annales refertos habemus.' Et X. 16. 'Bubo funebris, et maxime abominatus publicis præcipue auspiciis, deserta incolit, nec tantum desolata, sed dira etiam et inaccessa: noctis monstrum, nec cantu aliquo vocalis, sed gemitu. Itaque in urbibus, aut omnino in luce visus, dirum ostentum est.'

[j] *Abominati spiritus*] Ingenia detestatione, execratione digna. Plinius X. 16. 'Bubo abominatus publicis auspiciis.' Horat. Epod. XVI. 'Parentibusque abominatus Hannibal.'

[k] *Relictis exustioni* [*æstuationi*] *suæ*] Mss. Reg. Colb. Chiffl. *exustioni suæ*, quod defendi quoque potest, ut respondeat ei quod prius dixerat, *contrectata adurit*.

[l] *Hominum rubis* [*turbis*] In Mss. *hominum urbis*. Quid si *hominum umbris* dicam scripsisse Plinium videri? sicut de iisdem paulo ante 'tenebris quoque suis invidentium' dixit. Vel hominum turbas appellat, qui in humano genere turbas cient, ceu faces generis humani.

lere vitam: eoque constantius, quo operæ[m] nobis major, quam famæ, gratia expetitur.[b] Quippe sermo circa rura est, agrestesque usus, sed quibus vita honosque apud priscos maximus fuerit.

II. (II.) Arvorum[a] sacerdotes Romulus inprimis instituit, seque duodecimum fratrem appellavit inter illos, ab Acca Laurentia nutrice sua genitos,[1] spicea corona, quæ vitta alba colligaretur, in sacerdotio eis[2] pro religiosissimo insigni data, quæ prima apud Romanos fuit corona: honosque is non nisi vita[b] finitur, et exules etiam captosque comitatur.[3] Bina tunc jugera[c] populo Romano satis erant, nullique majorem modum[d] attribuit: quo servos paulo

[b] *Operam utiliter collocatam, quam famam avidius quæsitam, gratulari nobis homines malumus.*

Cap. II. 1 Ita Harduinus et recentt. ex codd. *genitos* deest in edd. vett. et Gronov. *appellavit. Inter illos Acca Laurentia nutrice sua genitos* Turneb. et Chiffl.—2 Ita Turneb. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *in s. ei* Gronov. et vulgg. —3 Cod. Dalec. *finitus, et ex. et capt. comitatus.*—4 Dalec. *antehac.*—5 *Seri-*

NOTÆ

[m] *Quo operæ*] Huc referenda Livii castigatio, a Plinio ipso facta in Præf. ad Titum: 'Profiteor mirari me T. Livium... sic orsum: satis jam sibi gloriæ quæsitum... Majus meritum esset, operis amore, non animi causa perseverasse,' &c.

[a] *Arvorum*] Gellius VI. 7. p. 377. 'Sabinus Masurius in primo Memorialium, Accam Laurentiam Romuli nutricem fuisse dicit. Ea, inquit, mulier ex duodecim filiis maribus unum morte amisit. In illius locum Romulus Accæ Laurentiæ sese filium dedit, seque et ceteros ejus filios Fratres Arvales appellavit. Ex eo tempore collegium mansit Fratrum Arvalium numero duodecim, cujus sacerdotii insigne est spicea corona, et albæ infulæ.' Varro de Ling. Lat. l. IV. p. 23. 'Fratres Arvales dicti sunt, qui sacra publica faciunt propterea ut fruges ferant arva.' Inde Festus, 'Ambarvales hostiæ appellabantur, quæ pro arvis a duobus fratribus sacrificabantur.'

[b] *Non nisi vita*] Sic Auguratus, et Pontificale Sacerdotium, perpetua fuere munera, nec nisi cum vita eripi potuerunt. Vide Sueton. in Augusto, cap. 31. et Senec. de Clement. I. 10. Sic in Galliæ magistratibus summis, Cancellarii dignitas, et aliæ quædam ea donatæ prærogativa sunt.

[c] *Bina tunc jugera*] Varro de Re Rust. I. 10. 'Antiquus noster ager ante bellum Punicum pendebat bina jugera, quod a Romulo primum divisa dicebantur viritim,' &c.

[d] *Majorem modum*] Majorem mensuram: modus enim de agri dicitur mensura. Horat. II. Sat. 6. 'Hoc erat in votis: modus agri non ita magnus.'

ante[4] principis Neronis, contemtis hujus spatii viridariis, piscinas juvat habere majores: gratumque, si non aliquem et culinas. Numa instituit Deos fruge colere, et mola salsa[e] supplicare, atque (ut auctor est Hemina) far torrere, quoniam tostum[f] cibo salubrius esset. Id uno modo consecutum, statuendo non esse purum ad rem divinam, nisi tostum. Is et Fornacalia[g] instituit farris torrendi ferias, et æque religiosas[h] terminis agrorum. Hos enim Deos tunc maxime noverant: Sejamque[5 i] a serendo, Segestam a segetibus appellabant: quarum simulacra in Circo[j] videmus. Tertiam[k] ex his[6] nominare sub tecto religio est. Ac ne degustabant[l] quidem novas fruges aut vina, antequam sacerdotes primitias libassent.

amque cod. Dalec.—6 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *Tertiam ex iis* Gronov. et al. vett.

NOTÆ

[e] *Mola salsa*] Far sale mixtum id fuit, ut docet Ovid. Fast. I. 128. 'Cum Cereale sacerdos Imponit libum, mixtaque farra sali.'

[f] *Quoniam tostum*] Ovid. Fast. II. 521. 'Usibus admoniti flammis torrenda dedere,' &c.

[g] *Fornacalia*] Festus: 'Fornacalia, feriæ institutæ sunt farris torrendi gratia: quod ad fornacem, quæ in pistrinis erat, sacrificium fieri solebat. Fornacalia sacra erant, cum far in fornaculis torrebant.' Excogitata simul Fornace Dea, quod in fornacibus precarentur farra recte torreri. Ovid. loc. cit. vs. 525. 'Facta Dea est Fornax: læti Fornace coloni Orant, ut fruges temperet illa suas. Curio legitimis nunc Fornacalia verbis Maximus indicit,' &c. Non erant hæ feriæ statæ, sed indictitiæ.

[h] *Æque religiosas*] Ferias alteras notat, Terminalia appellata, a Deo agrorum Termino. Ovidius loc. cit. vs. 639. 'Nox ubi transierit, solito celebretur honore Separat indicio qui Deus arva suo. Termine, sive lapis, sive es defossus in agro Stipes, ab antiquis tu quoque numen habes. Te duo diversa domini de parte coronant: Binaque serta tibi, binaque liba ferunt,' &c. Februario mense Terminalia peragebantur.

[i] *Sejamque*] Ita libri omnes, recte. S. August. de Civit. IV. 8. 'Sata frumenta, quamdiu sub terra essent, præpositam voluerunt habere Deam Sejam: cum vero jam super terram essent, et segetem facerent, Deam Segetiam: frumentis vero collectis atque reconditis ut tuto servarentur, Deam Tutelinam præposuerunt.' Nummus Corneliæ Saloninæ, apud Tristan. tom. III. p. 103. DEAE. SEGETIAE.—'At in nummo Saloninæ Augustæ inscripto, DEAE SEGETIAE, cave hanc Deam Segestam pingi putes. Genius civitatis stat manibus expansis intra triumphalem arcum, sed absque lunæ crescentis effigie, quam Tristanus addidit, tom. III. p.

III. (III.) Jugum[i] vocabatur,[a] quod uno jugo boum in die exarari posset. Actus, in quo boves agerentur cum aratro,[2] uno impetu justo. Hic erat CXX. pedum: duplicatusque in longitudinem[b] jugerum faciebat. Dona amplissima imperatorum ac fortium civium, quantum quis uno die plurimum circumaravisset. Item quartarii[c] farris, aut heminæ, conferente populo. Cognomina etiam prima inde, Pilumni,[d] qui pilum pistrinis invenerat: Pisonis, a pisendo. Jam Fabiorum,[e] Lentulorum,[3] Ciceronum, ut quisque ali-

CAP. III. 1 Ita Harduin. 1. 2. 3. cum antea legeretur *Jugerum.* Mox, *uno die* margo edd. Dalec. et Gronov. e Varr.—2 Ita codd. Harduini, Dalec. Turneb. et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *quum aratur* Gronov. et al. vett.—3 *Lentinorum* Chiffl. Mox, *ut quisquis* codd. Dalec.—4 Ita Chiffl. *no-*

NOTÆ

103. Sententia enim illius tituli hæc est, 'Decuriones Eduæ Augustæ Edicto Senatus Egnatio Gallieno Egregiis Triumphis Insignem Arcum Erexere.' Nummus est argenteus in Museo nostro.' *Ed. sec.*

[j] *In Circo*] In Circo Maximo, regione Urbis undecima.

[k] *Tertiam*] Segestam, quæ, ex Diis proxime appellatis, tertium locum obtinet: nempe post Deum agrorum Terminum, Sejamque. Vide Notas et Emend. num. 1.

[l] *Ac ne degustabant*] Sic etiam Censorinus in Præfat. Tibull. I. 1. 'Et quodcumque mihi pomum novus educat annus, Libatum agricolæ ponitur ante Deo.'

[a] *Jugum vocabatur*] Hæc ex Varrone aecepta. Vide Notas et Emend. num. 2. Aliud jugum, aliud jugerum est. Jugum hodie Arverni vocant, *Joug de terre.*

[b] *In longitudinem*] 'Ergo duo actus,' inquit Colum. v. 1. 'jugerum efficiunt longitudine pedum CCXL. latitudine pedum CXX. Galli semijugerum arepennem vocant.' Bætici quoque, teste Isidoro XV. 15. Nunc vero quod Gallis jugerum dicitur, perticis centum constat: perticæ singulæ pedibus octo et decem: jugerum igitur, pedum est MDCCC. *Un arpent.* Sed varia est in Galliis pro regionum diversitate arpenti mensura: qua de re Du-Cangium in Glossario consule, verbo 'Arapennis.' Notæ, quæ vulgo Tironis dicuntur, p. 163. 'Jugerum. Aripennis. Juctus,' forte pro 'Actus.'

[c] *Item quartarii*] Fuit quartarius congii quarta pars: uti sexta, sextarius. De congio XIV. 19. De hemina XXI. 109.

[d] *Pilumni*] De eo Servius, initio Æneid. IX. 'Pilumnus,' inquit, 'pinsendi frumenti usum invenit: unde a pastoribus colitur. Ab ipso etiam pilum dicitur.'

[e] *Jam Fabiorum*] Ergo a fabis serendis Fabiorum, a lentibus Lentulorum, seu *Lentinorum*, ut Mss. habent: Ciceronum, a cicere, non quidem quod in vultu gereret, ut vulgus existimat, sed quod in agro optime sereret gentis ejus auctor, cognomen inventum. Et Fabatorum quoque nomen a Fabis: unde Roscius Faba-

quod optime genus sereret. Juniorum familiæ Bubulcum[f] nominarunt,[4] qui bubus optime utebatur. Quin et in sacris nihil religiosius confarreationis[5 g] vinculo erat: novæque nuptæ farreum præferebant. Agrum male colere, censorium[h] probrum judicabatur. Atque (ut refert Cato)[i] quem virum bonum colonum[6] dixissent, amplissime laudasse existimabant. Hinc et locupletes dicebant, loci, hoc est, agri, plenos. Pecunia ipsa[j] a pecore appellabatur. Etiam nunc in tabulis censoriis[7] pascua dicuntur omnia, ex quibus populus reditus habet, quia diu hoc solum vectigal fuerat.

minaverunt Gronov. Harduin. et recentt.—5 Ita Dalec. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *confarrectationis* Chiffl. *confarrationis* Gronov. et al. vett.—6 Chiffl. *boumque colonum.* Mox, codd. Dalec. et Chiffl. *existimabantur.*—7 *Censoris*

NOTÆ

tus, in nummo vetere apud Patin. in Roscia gente, p. 240. Et Fabatus alter, ad quem inscripsit Epistolam 30. Plinius Junior lib. VI.—'At Fabatorum quoque nomen a fabis, quia FABATI legitur in nummo vetere apud Patin. in Roscia gente, p. 240. deductum esse, vulgo, sed falso, creditur.' *Ed. sec.*

[f] *Bubulcum*] In Junia gente familiæ unius cognomen Bubulcorum fuit: ex qua C. Junius Bubulcus, bis Consul, post Dictator et Magister Equitum, apud Livium lib. IX. p. 159. et 162. Et inter Ædiles anni 297. C. Junius, L. F. C. N. Brutus Bubulcus, in Pighii Fastis.

[g] *Confarreationis*] Usus ea voce Tacitus lib. IV. 'Patricios confarreatis parentibus genitos.' Et mox, 'Omissa confarreandi assuetudine, aut inter paucos retenta.' Est autem confarreatio, novorum conjugum, aut amicorum, adhibito libo farreo, conjunctio. Contra, diffarreatio, conjugii amicitiæve, auctore Festo, per idem libum farreum dissolutio. Vide Dionys. Halic. Rom. Antiq. lib. II. p. 95. Festus: 'Farreum, genus libi ex farre factum.' Isidori Glossæ: 'Confarreatio, Consacrorum communicatio. Confarreatus, consociatus.' Glossæ Philoxeni: *Confarreatus, συμβιώσεως χάριν ξευχθείς.* Vide Glossarium V. Cl. Du-Cangii.

[h] *Censorium*] Hoc est, animadversione, ignominia, et castigatione Censoria dignum. Notationem Censoriam dixit Cicero pro Cluent. num. 128. Castigationem Censoriam Plinius hoc lib. cap. 7. Gellius IV. 12. p. 302. 'Si quis agrum suum passus fuerat sordescere, eumque indiligenter curabat, ac neque araverat, neque purgaverat: sive quis arborem suam vineamque habuerat derelictui, non id sine pœna fuit: sed erat opus Censorium, Censoresque ærarium faciebant,' &c.

[i] *Ut refert Cato*] In Præfatione libri de Re Rust. p. 5. 'Et virum bonum,' inquit, 'cum laudabant, ita laudabant: Bonum agricolam, bonumque colonum. Amplissime laudari existimabatur, qui ita laudabatur.'

[j] *Pecunia ipsa*] Vide quæ dicturi sumus XXXIII. 13.

Mulctatio[k] quoque non nisi ovium boumque impendio dicebatur: non omittenda priscarum legum benevolentia. Cautum quippe est, ne bovem,[8] priusquam ovem, nominaret, qui indiceret mulctam. Ludos boum causa celebrantes, Bubetios vocabant. Servius rex ovium boumque effigie primus[9] æs signavit.[l] Frugem quidem aratro quæsitam furtim noctu pavisse, ac secuisse, puberi XII. tabulis[m] capital erat:[10] suspensumque Cereri necari jubebant, gravius quam in homicidio convictum: impubem prætoris[n] arbitratu verberari, noxiamque duplione decerni.[11]

Chiffl.—8 Chiffl. *ne quis bovem.*—9 Chiffl. *primum.*—10 'Ita cod. Reg. 2.' *Brotier.* Ita quoque Chiffl. *capitale erat* edd. ante Brotier. *capital erat sacratumque* Lipsius.—11 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. et re-

NOTÆ

[k] *Mulctatio*] Gellius XI. 1. p. 577. 'Mulcta quæ appellatur suprema,' inquit, 'instituta est in singulos duarum ovium, boum triginta: pro copia scilicet boum, proque ovium penuria... Postea lege Hateria constituti sunt in oves singulas æris deni, in boves æris centeni. Minima mulcta est ovis unius,' &c. Festus: 'Mulctam Osce dici putant pœnam quandam. M. Varro ait pœnam esse, sed pecuniariam, de qua subtiliter in libro primo Quæstionum epistolicarum refert. Maximam mulctam dixerunt trium millium et viginti assium: (monetæ Gallicæ libræ sunt 120. cum assibus sedecim:) quia non licebat quondam pluribus triginta bobus, et duabus ovibus quenquam mulctari: æstimabaturque bos centussibus, ovis decussibus.' Et verbo 'Ovibus:' 'Ovibus duabus mulctabantur apud antiquos in minoribus criminibus,' &c. Judiciorum mulctas in vaccis exsolvi solitas apud Scotos, aliasque nationes, multis comprobat testimoniis V. Cl. Du-Cangius in Glossario, verbo 'Vaccæ.'

[l] *Primus æs signavit*] More Græcorum, ac præcipue Atheniensium, qui pecuniam suam bove signabant. Unde apud eos nata parœmia, *Bovem habet in lingua*, in eos jaci solita, qui accepto pretio libere id quod vere sentiunt, effari non audent. Hesych. p. 197. Βοῦς ἐπὶ γλώσσῃ. Παροιμία ἐπὶ τῶν μὴ δυναμένων παῤῥησιάζεσθαι... διὰ τὸ τῶν Ἀθηναίων νόμισμα ἔχειν βοῦν ἐγκεχαραγμένον, κ. τ. λ. Quod et Scholiastes Aristoph. testatur in Avibus, p. 594. et Eustath. in Iliad. A. 449. p. 252. Vide quæ dicenda sunt XXXIII. 13.

[m] *XII. tabulis*] Ex tabula VII. c. 2. repetita lex ea est: 'Qui frugem aratro quæsitam furtim nox pavit, secuitque, suspensus Cereri necator: impubes Prætoris arbitratu verberator, noxiamque duplione decernito.' Hoc est, ut Gothofredus interpretatur: Qui frugem aratro partam furtim noctu paverit immaturam, vel maturam secuerit, Cereri sacer et devotus suspendio necator. Impubes tamen si id fecerit, arbitrio Prætoris verberator, damnumque datum in duplum sarcito.

[n] *Prætoris*] Hoc est, judicis, sive

Jam distinctio honosque civitatis ipsius non aliunde erat. Rusticæ[o] tribus laudatissimæ eorum, qui rura haberent. Urbanæ vero, in quas transferri ignominia esset,[12] desidiæ probro. Itaque quatuor[p] solæ erant a partibus Urbis, in quis[13] habitabant, Suburrana,[q] Palatina, Collina, Esquilina. Nundinis Urbem revisitabant, et ideo comitia nundinis[r] habere[14] non licebat, ne plebs rustica avocaretur. Quies[s] somnusque in stramentis erat. Gloriam[t] denique

centt. *noxiamve duplionemve decerni* Chiffl. *noxiamve duplione decerni* Rævardus; *noxæve duplionem decerni* Lipsius; *noxamve duplionemve decerni* Gronov. et vulgg.—12 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *ignominiæ esset* Gronov. et al. ante Harduin.—13 Chiffl. *in quibus.* —14 'Ita codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier. nundinis haberi* edd. Gronov. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *revisebant, et ideo comitia non nisi nundinis*

NOTÆ

Consulis. Nam regibus exactis iidem erant Prætores, qui Consules: iidem quoque a judicando dicti Judices. Sed hoc quoque nomen desiit tandem, ac tantummodo Consules appellati. Hæc multo tractata prolixius vide apud Vossium in Etymol.

[o] *Rusticæ*] Colum. in Præfat. 'At mehercule vera illa Romuli proles, ... semper rusticam plebem præposuit urbanæ. Ut enim qui in villis intra consepta morarentur, quam qui foris terram molirentur, ignaviores habiti: sic eos, qui sub umbra civitatis intra mœnia desides cunctarentur, quam qui rura colerent, ... segniores visi.'

[p] *Itaque quatuor*] Tres modo fuisse, aliisque nominibus scribit Asconius Ped. in Orat. III. contra Verr. nempe Tatiensem unam a Tatio rege: Ramnensem alteram a Romulo: Lucerem alteram a Lucumone: post de nominibus Sabinarum plures fuisse: ad postremum XXX. et quinque factas. Sed hausit Plinius a Varrone de Ling. Lat. lib. IV. 'Ab hoc quoque quatuor partes Urbis, tribus dictæ, ab locis: Suburrana, Collina, Palatina.' Et Festus: 'Urbanas tribus appellabant, in quas urbs erat dispartita a Servio Tullio rege: id est, Suburrana, Palatina, Esquilina, Collina.'

[q] *Suburrana*] Et tribus et regio Urbis sic est appellata, auctore Festo, quasi Succurrana, a stativo præsidio, quod solitum esset succurrere Exquiliis, infestantibus eam partem urbis Gabinis. Fuisse in regione Urbis tertia, auctor est P. Victor. Palatium, a quo Palatina tribus, in regione decima fuit: Esquiliæ, cum porta Collina, in quinta.

[r] *Et ideo comitia nundinis*] Vide Notas et Emend. num. 3.

[s] *Quies*] Ovid. Fast. I. 205. de Saturni ævo: 'Nec pudor in stipula placidam cepisse quietem Et fœnum capiti supposuisse suo.' Et Fast. III. 183. de Romulo: 'Aspice de canna straminibusque domum. In stipula placidi capiebant munera somni: Et tamen ex illo venit in astra toro.'

[t] *Gloriam*] Festus: 'Adoream laudem, sive gloriam dicebant: quia gloriosum eum putabant esse, qui

ipsam a farris honore adoream appellabant. Equidem ipsa etiam verba[15] priscæ significationis admiror. Ita enim est in commentariis pontificum: 'Augurio canario[u] agendo dies constituantur, priusquam frumenta vaginis exeant,[v] et antequam in vaginas perveniant.'

IV. Ergo his moribus[a] non modo sufficiebant fruges, nulla provinciarum pascente Italiam, verum etiam annonæ vilitas incredibilis erat. Manius Marcius[b] ædilis plebis primum frumentum populo in modios assibus donavit.[1 c] L. Minucius[d] Augurinus,[2] qui Sp. Melium coarguerat, farris pretium in trinis nundinis ad assem redegit undecimus

haberi, &c. Vet. Dalec.—15 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Equidem etiam verba* edd. vett. et Gronov.

CAP. IV. 1 Chiffl. *in medio passibus donavit.*—2 'Ita codd. Reg. 2. Colb. Thuan. et Editio princeps.' *Brotier. Minucius Augurinus,* omisso prænomine,

NOTÆ

farris copia abundaret.' Vel potius, qui farre a populo donatus esset: Nam, ut Plinius paulo ante, dona populi amplissima fuere quartarii aut heminæ farris. Horat. Od. IV. 4. 'Et pulcher fugatis Ille dies Latio tenebris, Qui primus alma risit adorea.'

[u] *Augurio canario*] Sacrum id erat, quod e rufa cane fiebat, uti fusius docebimus c. 69.

[v] *Vaginis exeant*] 'Primitus spica cum oritur, in vagina est,' inquit Varro de Re Rust. I. 48. Idem c. 32. 'Frumentum dicunt quindecim diebus esse in vaginis, quindecim florere, quindecim exarescere, cum sit maturum.'

[a] *Ergo his moribus*] Egregie hæc amplificat Columella in Præf. p. 7.

[b] *Manius Marcius*] Contigisse id Pighio videtur anno Urbis CCXCVIII. hoc est, M. Valerio Maximo, Sp. Virginio Tricosto Coss. Extat hujus M'. Manii nummus ex ære apud Patin. p. 166. quem Marcum Marcium, pro Manio Marcio, falso appellat.

[c] *Assibus donavit*] Vetus Romanorum as, Gallicæ monetæ facit denariolos æreos fere decem. Vide quæ diximus XV. 1.

[d] *L. Minucius*] Id ei prænomen est in cod. Reg. Colb. Thuan. Anno Urbis CCCXVII. præfectus annonæ, Sp. Melii consilia retexit, qui tum regnum largitionibus affectabat. Livius lib. IV. p. 72. 'L. Minucius bove aurato extra portam Trigeminam est donatus, ne plebe quidem invita, quia frumentum Melianum assibus in modios æstimatum plebi divisit. Hunc Minucium apud quosdam auctores transisse a Patribus ad plebem, undecimumque Tribunum plebis cooptatum, seditionem motam ex Meliana cæde sedasse, invenio.'—'Cum Minucium Plinius tradit undecimum fuisse Tribunum plebei, cave propterea credas unicum unquam fuisse, ac sua ipsius ætate, Tribunum plebis, non plures simul.' *Ed. sec.*

plebei tribunus: qua de causa statua ei[e] extra portam Trigeminam[f] a populo stipe collata statuta est. Trebius[3 g] in ædilitate assibus populo frumentum præstitit: quam ob causam et ei statuæ in Capitolio ac Palatio dicatæ sunt: ipse supremo die populi humeris portatus in rogum est. Verum quo[4] anno[h] Mater Deum advecta Romam est, majorem ea æstate messem,[i] quam[5] antecedentibus annis decem, factam esse tradunt. M. Varro auctor est, cum L. Metellus[j] in triumpho plurimos duxit elephantos, assibus singulis farris modios fuisse: item vini congios,[k] ficique siccæ pondo XXX. olei p. X. carnis p. XII.[6] Nec e lati-

Gron. al. vett. Harduin. et recentt.—3 *Treius* Chiffl. Mox, Vet. Dalec. *frumentum in modios præstitit.*—4 *Quo verum* Chiffl.—5 Ita codd. Harduini et Turneb. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *æstate, quam*, omisso *messem*, Gronov. et al. vett. Mox, *facta esset* cod. Dalec.—6 'Ita bene cod. Reg. 2. id est, olei pondo, seu libras, X. carnis pondo XII.' *Brotier. olei pondo X. carnis pondo XII.*

NOTÆ

[e] *Statua ei*] Extat insigne hujus rei monumentum in vetere nummo familiæ Minuciæ, apud Patin. p. 179. expressa ibi columna, cui imposita viri statua est, adjecto annonæ symbolo, spicis duabus, &c. Dicetur de eo iterum XXXIV. 11. Aurato præterea bove donatum, ut diximus, prodidit Livius loc. cit. Simile grati animi monumentum in simili beneficio Nervæ nummus exhibet, cum hac Epigraphe: PLEBEI. URBANAE. FRVMENTO. CONSTITVTO.

[f] *Trigeminam*] Qua tergemini fratres Horatii exierunt. Inde ei portæ nomen. Eadem Ostiensis ab Ammiano, Procopio, ceterisque ejus ævi scriptoribus appellatur. Hodie Porta S. Pauli, ab æde vicina.

[g] *Trebius*] Anno Urbis CCCXLV. Trebii apud Gruter. frequens mentio: Treii nulla, quem hoc loco substituere quidam volunt.

[h] *Verum quo anno*] M. Cornelio Cethego, P. Sempronio Tuditano Coss. anno DL. qui belli Punici secundi quintusdecimus fuit, inquit Livius l. XXIX. p. 342.

[i] *Majorem ea æstate messem*] Aberat vox hæc postrema *messem* a libris omnibus ad hunc diem editis, mutila idcirco obscuraque sententia. Adjecimus eam ductu admonituque codicum Mss. Reg. &c. in quibus *majorem ea æstatem esse* legimus: quod et ante nos Turnebus vidit, Advers. I. 20. p. 21.

[j] *L. Metellus*] Diximus VIII. 6. contigisse id anno Urbis DCIV. bello Punico primo. Quin et Catonis ævo, scribens de fertilitate et copia Galliæ Cisalpinæ Polybius lib. II. 'Suis etiam temporibus,' ait, 'medimnum frumenti Siculum quatuor obolis veniisse: hordei, duobus: metretam autem vini, tantidem quanti hordeum.' Lipsium vide de Magnitud. Rom. IV. 9.

[k] *Item vini congios*] Assibus fuisse subintellige, quod et subsequentium mercium tum pretium fuit. De hac annonæ vilitate dictum, XV. 1.

fundiis[1] singulorum contingebat arcentium vicinos: quippe etiam lege Stolonis Licinii incluso modo[m] quingentorum jugerum, et ipso sua lege damnato, cum substituta filii persona amplius possideret. Luxuriantis jam reipublicæ fuit ista mensura. Manii quidem[n] Curii post triumphos immensumque terrarum adjectum imperio nota concio est: 'Perniciosum intelligi civem, cui septem jugera non essent satis.' Hæc autem mensura plebei post exactos reges[o] assignata est.

Quænam ergo tantæ ubertatis causa erat? Ipsorum tunc manibus imperatorum colebantur agri: ut fas est credere, gaudente terra vomere laureato et triumphali aratore: sive illi eadem cura semina tractabant, qua bella, eademque diligentia arva disponebant, qua castra: sive honestis manibus omnia lætius proveniunt, quoniam et curiosius

NOTÆ

[1] *Nec e latifundiis*] Nec tanta vilitas annonæ contingebat e latis amplisque fundis, quales nunc singuli possident, qui et vicinos suos arcent, immodica possidendi cupiditate.

[m] *Incluso modo*] Definita agri mensura, quingentis jugeribus. Varro de Re Rust. lib. I. 'Nam Stolonis illa lex, quæ vetat plus quingenta jugera habere civem Romanum, et qui propter diligentiam culturæ Stolonum confirmavit cognomen,' &c. Valer. Max. VIII. 6. 3. p. 381. 'C. Licinius Stolo ... cum lege sanxisset, ne quis amplius quam quingenta agri jugera possideret, ipse mille comparavit: dissimulandique criminis gratia, dimidiam partem filio emancipavit. Quam ob causam a M. Popilio Lænate accusatus, primus sua lege cecidit: ac docuit, nihil aliud præcipi debere, nisi quod prius quisque sibi imperaverit.' Decem millibus æris damnatum a Popilio, hoc est, monetæ Gallicæ libris quadringentis, Livius prodidit, lib. VII. p. 126. quod emancipando filium legi fraudem fecisset. Vide et Colum. I. 3. p. 18. et Plutarch. in Camillo, p. 150. Contigit id anno Urbis CCCXCVII. Cn. Manlio Imperioso secundum Cos. C. Marcio Rutilo collega.

[n] *Manii quidem*] Vide Plutarch. in Apophtheg. p. 194. Μάνιος Κούριος, &c. Valerius Max. IV. 3. p. 209. de Manio Curio: 'Decretis a Senatu septem jugeribus agri populo, sibi autem quinquaginta, popularis assignationis modum non excessit: parum idoneum Reipub. civem existimans, qui eo quod reliquis tribueretur, contentus non esset.' Idem refert etiam Colum. l. I. p. 18. De eo jam diximus VII. 15.

[o] *Post exactos reges*] Varro loc. cit. 'Ejusdem gentis Stolonum C. Licinius Tribunus plebis cum esset post Reges exactos annis CCCLXV. primus populum ad leges accipiundas in septem jugera forensia e Comitio eduxit.'

fiunt. Serentem invenerunt dati honores[p] Seranum,[7] unde cognomen. Aranti[q] quatuor sua jugera in Vaticano, quæ Prata Quintia[r] appellantur, Cincinnato viator attulit dicta-

Gronov. Harduin. et recentt.—7 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Serranum* Gronov. et al. vett. ita quoque Val. Max. II. 4. 3. et Virgil. Æn. VI. 845. ubi

NOTÆ

p *Dati honores*] Nempe Consulatus, quem gessit is cum Cn. Cornelio Blasio, anno Urbis CCCCXCVII. Fuit ei M. Attilius Regulus nomen: cognomen Seranus, a serendo, ut volunt: quo Maro allusit Æneid. VI. 844. 'Et te sulco, Serane, serentem.' Tamen in nummis veteribus quam plurimis Atiliæ gentis, *Saranum* scribi, non *Seranum*, vidimus. Vide et apud Patin. in Atilia familia, p. 42. Vide Valerium Max. IV. 4. p. 217.

q *Aranti*] Non minus eleganter Livius l. III. p. 51. 'Spes unica imperii populi Romani L. Quintius trans Tiberim quatuor jugerum colebat agrum, quæ Prata Quintia vocantur. Ibi ab legatis, seu fossam fodiens bipalio innixus, seu cum araret, operi certe, id quod constat, agresti intentus, salute data invicem, redditaque, rogatus ut.... togatus mandata Senatus audiret, admiratus, rogitansque, Satin' salva essent omnia, togam propere e tugurio proferre uxorem Reciliam jubet: qua simul absterso pulvere ac sudore velatus processit,' &c. Vide etiam Colum. in Præf. p. 6. Gessit is Dictacturam anno Urbis CCXCVI. ut fasti quidem prodidere.

r *Prata Quintia*] Festus: 'Quintia Prata dicta sunt a Quintio Cincinnato, quod sibi damnato filio venditis omnibus quatuor jugerum agrum trans Tiberim paraverat.' Fuere hæc prata inter vineam Mediceam, et molem Hadriani, sive Castellum S. Angeli: hodieque campo ei nomen, *i Prati.*—'In nummis familiæ Quintiæ ap. Pat. p. 236. n. 3. ex ære mediocri, legitur in ambitu: T. QVINCTIVS CRISPINVS III. VIR. A. A. A. F. F. In medio, sc. in altera parte, intra coronam querceam, ob cives servatos, AVGVSTVS TRIBVNIC. POTEST. Verum perpulchrum et singularem alterum ex auro vidimus nuper in hac urbe, apud D. De Clesues, qui nummus fuit hactenus Antiquariis inexploratus. Prior superficies vultum exhibet hujus Quintii Cincinnati, quem Plinius nunc celebrat: impexa cæsarie, barba veluti haud dudum rasa: sic ut annos præferat vix quadraginta. In altera pagina stat Victoria alata, læva palmam gestans, dextra coronam: qualis omnino pingitur in nummis Alexandri Magni. Latere dextro, QVINCTI. 'Quinctius:' sine prænomine, vel cognomine: quæ nota utraque caput hunc fuisse Quintiæ gentis indicat: ut et Victoria, hostium Reipublicæ domitorem in Dictatura: et capilli sponte flexi, Cincinnatum: quod ei cognomen primo datum ex joco, postea laudi et gloriæ fuit. Cum esset igitur T. Quintius sub Augusto Triumvir Auro Argento Ære Flando Feriundo, in honorem illius ex atavis suis, qui esset celebratissimus, et ex quo se genus trahere gloriaretur, nummum cudit aureum istum eximium: fecitque ejusdem ponderis, cujus sunt Alexandri M. aurea numismata. Vultum virorum insignium in nummis ferire Romæ non licuit ante

turam, et quidem, ut traditur, nudo, plenoque[8] pulveris etiamnum ore. Cui viator,[s] 'Vela corpus, inquit, ut proferam[9] senatus populique Romani mandata.' Tales tum etiam viatores erant: quod ipsum nomen inditum est subinde et ex agris senatum ducesque arcessentibus.[10] At nunc[t] eadem illa vincti pedes, damnatæ manus, inscriptique[u] vultus[11] exercent: non tamen surda[v] tellure, quæ parens appellatur, colique dicitur ipsa:[12] honore his assumto, ut non invita ea, et indignata,[13] credatur id fieri.[a] Sed nos miramur ergastulorum[w] non eadem emolumenta esse, quæ fuerint[14] imperatorum.

[a] *Honorem iis nominibus sibi habitum tellus sumit ultro, eoque contenta est: ut non ab invita ea et indignata fieri istud credatur, quod fructus edat quos rogatur, nec surda sit.*

vid. Heyn. Mox, *unde ei et cognomen* Chiffl.—8 Turneb. *nodo manus pleno, quæ nuncia morum.*—9 Chiffl. *ut perferam.*—10 Idem codex, *arcescentibus;* alii, *accersentibus.*—11 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *inscripti vultus* Gronov. et edd. vett. Mox, *non tam surda* Turneb. et Chiffl.—12 Gronov. *colique dicitur et ipsa.* Mox, cod. Dalec. *hinc assumpto;* Chiffl. *ab his sumpto.*—13 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *et indignante* Chiffl. *et indigne ferente* Gronov. et al. vett.—14 Cod. Dalec. *fuerunt.*

NOTÆ

Pompeii tempora: anteriores, quorum vultus in nummis cernimus, ab eorum posteris, siquidem Triumviri monetales essent, aut eorundem jussu vel permissu, si Consules; hunc sub Cæsaribus honorem obtinuere, in auro, vel argento; ut in nummis Syllæ Felicis observavimus.' *Ed. sec.*

[s] *Cui viator*] Columella, in Præf. p. 7. 'Illis,' ait, 'temporibus proceres civitatis in agris morabantur: et cum consilium publicum desiderabatur, a villis arcessebantur in Senatum. Ex quo qui eos evocabant, Viatores nominati sunt.' Vide etiam Festum, verbo 'Viatores.'

[t] *At nunc*] Eadem Columellæ conquestio oratione pereleganti, præfatione operis: 'Nec posthæc reor intemperantia cœli nobis ista, sed nostro potius accidere vitio, qui rem rusticam pessimo cuique servorum velut carnifici noxiæ dedimus, quam majorum nostrorum optimus quisque optime tractaverit.' Cetera consule.

[u] *Inscriptique*] Notata frons stigmate, quod inuri servis soleret. Ausonius de Pergamo scriptore servo et fugitivo: 'Tam segnis scriptor, quam lentus, Pergame, cursu Fugisti, et primo captus es in stadio. Ergo notas scripto tolerasti, Pergame, vultu: Et quas neglexit dextera, frons patitur.' De hisce stigmatibus vide Gothofredum, in Cod. Theod. lib. IX. tit. 40. de pœnis, p. 294.

[v] *Non tamen surda*] Quanquam vilissimorum hominum manibus colitur, quod ipsa poscitur, benigne producit.

[w] *Ergastulorum*] Hoc est, servo-

v. Igitur de cultura agri præcipere principale etiam apud exteros.[1] Siquidem et reges[a] fecere, Hiero, Philometor, Attalus,[2] Archelaus: et duces Xenophon, et Pœnus etiam Mago: cui quidem tantum honorem senatus noster habuit Carthagine capta, ut cum regulis Africæ bibliothecas donaret, unius ejus duodetriginta volumina censeret in Latinam linguam transferenda, cum jam M. Cato præcepta condidisset: peritisque linguæ Punicæ[b] dandum negotium, in quo præcessit omnes vir clarissimæ familiæ[c] D. Silanus. Sapientes vero complures, quos sequeremur,[3 d] prætexuimus hoc in volumine, non ingrate[e] nominando M. Varrone, qui octogesimum[4] primum[f] vitæ annum agens, de ea re prodendum putavit.

Cap. v. 1 Ita edd. vett. Gronov. Harduin. 1. et Bipont. *et apud exteros* Harduin. 2. 3. Miller. et Franz.—2 'Ita bene cod. Reg. 2. et Cl. Rezzonicus.' *Brotier.* Ita etiam Gronov. *Philometor Attalus* conjunctim, Turneb. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—3 'Ita bene cod. Reg. 2. Editio princeps et Cl. Rezzonicus.' *Brotier.* *quos sequentes* Gronov. Harduin. et recentt. *Syllanus sapientiæ compositissimæ, quos sequeremur, &c.* margo edd. Dalec. et Gronov. 'Vet. *Silanus. Sapientiæ vero composuissent;* (lege, *compositissimæ*) *quos sequimur, prætex. hoc in vol. non in grege.* Legit et *in grege* Turneb.' *Dalec.*

NOTÆ

rum, qui in ergastulis diu detenti.

[a] *Siquidem et reges*] De his agemus in Auctorum Indice.

[b] *Peritisque linguæ Punicæ*] Mss. Regg. &c. *peritisque Punice*, ut sit adverbium, sicut Græce, Latine.

[c] *Clarissimæ familiæ*] Juniæ gentis Decimus Silanus fuit.—' *Clarissimæ familiæ*] Nam ex ea familia fuere, ut jam diximus, A. Licinius Nerva Silanus, Triumvir Monetalis sub Augusto: Silanus, Orienti præfectus, in nummis ANTIOXEΩN, sub Tiberio: M. Silanus, nepos neptis Augusti apud Plinium VII. 11. et ex eo natus Ælius Silanus, frater Nervæ Imp. in nummo inscripto AESILLAS, quem alibi explicuimus. Clarissimæ igitur familiæ 'Decimus Silanus' iste fuit.' *Ed. sec.*

[d] *Quos sequeremur* [*sequentes*] Qui priorum tempora subsecuti sunt, quosque hujus operis initio appellavimus, nempe libro primo. In Mss. Reg. 2. *quos sequeremur*, scriptura haud penitus improbanda.

[e] *Non ingrate*] Ex infinito numero libenter Varronem appellamus. In Ms. Reg. 2. *non in grege*, quasi extra gregem nominando, quia antecellit.

[f] *Octogesimum primum*] Id Varro de se ipse prodit, statim in ipso operis ingressu de Re Rust. I. 1. 'Cogitans,' inquit, 'esse properandum, quod (ut dicitur) si est homo bulla, eo magis senex. Annus enim octogesimus admonet me, ut sarcinas colligam ante quam proficiscar e vita.' In quo Varronis loco unitatis notam excidisse e numero annorum Varronis, Fulv. Ursinus in Notis p. 10. recte admonuit.

(IV.) Apud Romanos multo serior vitium cultura esse cœpit. Primoque, ut necesse erat, arva tantum coluere: quorum nobis[5] ratio nunc tractabitur non vulgari modo, verum, ut adhuc fecimus, et vetustis et postea inventis omni cura perquisitis, causaque rerum et ratione simul eruta.[6] Dicemus et sidera, siderumque ipsorum terrestria signa dabimus indubitata: quandoquidem qui adhuc ea diligentius tractavere, quibusvis potius,[7] quam agricolis, scripsisse possunt videri.

VI. Ac primum omnium oraculis majore ex parte agemus, quæ non in alio vitæ genere plura certiorave sunt. Cur enim non videantur oracula, a certissimo die[1 g] maximeque veridico usu profecta?

(V.) Principium autem a Catone sumemus: 'Fortissimi[h] viri et milites strenuissimi ex agricolis gignuntur, minimeque male cogitantes. Prædium ne cupide emas. In re rustica operæ ne parcas, in agro emendo minime. Quod male emtum est, semper pœnitet. Agrum paraturos ante omnia intueri oportet aquam, viam,[2] et vicinum.'[i] Singula magnas[j] interpretationes habent, nec dubias. Cato in conterminis[k] hoc amplius æstimari jubet, quo pacto niteant: 'In bona enim,' inquit, 'regione bene nitent.'[3] Atilius

—4 Cod. Dalec. *qui septuagesimum.*—5 Chiffl. *a nobis.* Ita margo edd. Dalec. et Gronov.—6 Cod. Dalec. *erudita.*—7 Ita codd. Harduini, cum edd. recentt. *quibusvis oratoribus potius* Gronov. et al. ante Harduin.

CAP. VI. 1 *Deo* Lips.—2 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. ita quoque Turneb. *aquarum vim* Gronov. et al. ante Harduin.—3 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *In bona enim* (sic et cod. Dalec.) *reg. bene nitent* Turneb. *In bono est, inquit, religione bene nitenti* Chiffl. *In bona est, inquit, regione bene nitere* Gronov. et vulgg.—4 *Attilius*

NOTÆ

g *Certissimo die*] Nam dies usum affert, qui optimus omnium est magister. Mss. omnes *die* recte: non *deo*, ut Lipsio visum. In hanc sententiam Columella egregie, I. 1. 'Usus et experientia dominantur in artibus: neque est ulla disciplina, in qua non peccando discatur,' &c.

h *Fortissimi*] Desumta hæc a Catone, ex Præf. libri de Re Rust. p. 5.

i *Aquam, viam, et vicinum*] Vide Notas et Emend. num. 4.

j *Singula magnas*] Has interpretationes ex Columella dabimus in Notis et Emend. num. cit.

k *Cato in cont.*] Cato loc. cit. 'Vi-

Regulus,[l] ille Punico bello[m] bis consul, aiebat 'neque fœcundissimis locis insalubrem agrum parandum, neque effœtis saluberrimum.' Salubritas loci non semper incolarum colore detegitur, quoniam assueti etiam in pestilentibus durant. Præterea sunt quædam partibus anni salubria: nihil autem salutare est, nisi quod toto anno salubre.[5] Malus est ager,[n] cum quo dominus luctatur. Cato inter[o] prima spectari jubet, ut solum[6] sua virtute valeat, qua dictum est[p] positione: ut operariorum[q] copia prope sit, oppidumque validum: ut navigiorum evectus vel itinerum: ut bene ædificatus et cultus, in quo falli plerosque video. Segnitiem enim prioris domini pro emtore esse arbitrantur. Nihil est damnosius deserto agro. Itaque Cato,[r] 'de bono domino melius emi, nec temere contemnendam alienam disciplinam: agroque, ut homini, quamvis quæstuosus sit, si tamen et sumtuosus, non multum superesse.'[s] Ille in

Gronov.—5 Chiffl. *salubre est.*—6 Vet. Dalec. *non solum;* unde Dalecampius

NOTÆ

cini quo pacto niteant, id animum advertito: in bona regione bene nitere oportebit,' &c.

[l] *Atilius Regulus*] Hæc iisdem verbis Columella de Re Rust. I. 4. p. 19. 'In universum tamen quasi testificandum atque sæpius prædicandum habeo, quod primo jam Punico bello dux inclytissimus M. Atilius Regulus dixisse memoratur: fundum, sicuti ne fœcundissimi quidem soli, cum sit insalubris; ita nec effœti sit, si vel saluberrimus sit, parandum. Quod Atilius ætatis suæ ægricolis majore cum auctoritate suadebat peritus usu: nam Pupiniæ pestilentis simul et exilis agri cultorem fuisse eum loquuntur historiæ.' De eo multa Seneca, de Consol. ad Helv. c. 12. p. 811.

[m] *Punico bello*] Primo.

[n] *Malus est ager*] Colum. I. 3. p. 18.

[o] *Cato inter*] Catonis verba loc. cit. 'Uti bonum cœlum habeat, ne calamitosum siet: solum bonum sua virtute valeat.'

[p] *Qua dictum est*] Quo proxime dictum est, situ, juxta amnem, aut mare, iterque commodum, &c. vel quo dictum est XVII. 3. agrum optimum situm esse oportere.

[q] *Ut operariorum*] Cato loc. cit.

[r] *Itaque Cato*] Loc. cit. 'Caveto alienam disciplinam temere contemnas. De domino bono colono, bonoque ædificatore, melius emetur.... Videto, quam minimi instrumenti, sumtuosusque ager ne siet. Scito idem agrum, quod hominem, quamvis quæstuosus siet, si sumtuosus erit, relinqui non multum.'

[s] *Non multum superesse*] Post factas impensas non multum superesse fructuum, et quæstus.

agro[t] quæstuosissimam judicat vitem:[7] non frustra, quoniam ante omnia de impensæ ratione cavit. Proxime hortos riguos: nec id falso, si sub oppido sint.[8] Et prata antiqui parata[u] dixere. Idemque Cato[v] interrogatus, quis esset certissimus quæstus, respondit, 'Si bene pascas.'[9] Quis proximus? 'Si mediocriter pascas.'[10] Summa omnium in hoc spectando fuit, ut fructus is maxime probaretur, qui quam minimo impendio constaturus esset. Hoc ex locorum occasione aliter alibi decernitur. Eodemque[w] pertinet, quod 'agricolam vendacem esse oportere' dixit. 'Fundum[x] in adolescentia conserendum sine cunctatione, ædificandum non nisi consito agro: tunc quoque

legit *num solum*. Mox, Cod. Dalec. *virtute alat*.—7 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *indicat vitem* Gronov.—8 Margo edd. Dalec. et Gronov. *sint: mox salictum: ab hoc olivetum: et deinde prata, quæ antiqui*, e Catone.—9 Vet. Dalec. *pascat*.—10 *Si arat bene* Vet.

NOTÆ

[t] *Ille in agro*] Cato loc. cit. Varro de Re Rust. I. 7. 'Cato quidem,' inquit, 'gradatim præponens, alium alio agrum meliorem dicit esse in novem discriminibus: quod sit primus, ubi vineæ possint esse bono vino et multo: secundus, ubi hortus irriguus: tertius, ubi salicta: quartus, ubi oliveta: quintus, ubi pratum: sextus, ubi campus frumentarius: septimus, ubi cædua sylva: octavus, ubi arbustum: nonus, ubi glandaria sylva. Scrofa: Scio, inquit, scribere illum: sed de hoc non consentiunt omnes, quod alii dant primatum bonis pratis, ut ego quoque: a quo antiqui prata parata appellarunt,' &c.

[u] *Et prata... parata*] 'Quod protinus essent parata,' inquit Colum. de Re Rust. II. 17. p. 74. 'nec magnum laborem desiderarent.' Vel quod paratus et annuus sit hic terræ fœtus: nam et idcirco 'fœnum quoque pratorum,' auctore Festo, 'a fœnore est appellatum, quando idipsum manens, quotannis novum parit.'

[v] *Idemque Cato*] Refert id quoque Colum. lib. VI. p. 208. in Præfatione: 'Ut etiam,' inquit, 'M. Cato credidit, qui consulenti quam partem rei rusticæ exercendo celeriter locupletari posset, respondit, si bene pasceret. Rursusque interroganti quid deinde faciendo satis uberes fructus percepturus esset, affirmavit, si mediocriter pasceret.' Refert hoc ipsum Tullius de Offic. II. 88.

[w] *Eodemque*] Cato de Re Rust. c. 2. 'Patrem familias vendacem,' inquit, 'non emacem, esse oportet.' Et paulo ante: 'Vendat oleum.... vinum, frumentumque quod supersit. Vendat boves vetulos,' &c.

[x] *Fundum*] Verba Catonis plena elegantiæ de Re Rust. c. 3. 'Prima adolescentia patrem familiæ agrum conserere statim studere oportet: ædificare diu cogitare oportet: conserere cogitare non oportet; sed facere. Ubi ætas accessit ad annos XXXVI. tum ædificare oportet, si agrum consitum habeas.'

cunctanter:' optimumque est[11] (ut vulgo dixere) 'aliena insania frui,' sed ita, ut villarum tutela non sit oneri. 'Eum tamen[y] qui bene habitet, sæpius ventitare in agrum: frontemque domini plus prodesse quam occipitium' non mentiuntur.

VII. (VI.) Modus hic[a] probatur, ut neque fundus villam

Dalec.—11 Dalec. *optimumque esse.*

NOTÆ

[y] *Eum tamen*] Cato c. 4. 'Ruri si recte habitaveris, libentius et sæpius venies. Fundus melius erit, minus peccabitur, fructus plus capies. Frons occipitio prior,' hoc est, potior, meliorque. Sic ille Persa apud Xenoph. in Œconom. pag. 854. interrogatus, quæ res potissimum saginaret equum, respondit, *Oculus domini*, δεσπότου ὀφθαλμός. Festive, ut semper, Phædrus II. 8. 'Cervus nemorosis excitatus latibulis, Ut venatorum fugeret instantem necem, Cæco timore proximam villam petit, Et opportuno se bovili condidit. Hic bos latenti: Quidnam voluisti tibi, Infelix ultro qui ad necem cucurreris, Hominumque tecto spiritum commiseris? At ille supplex: Vos modo, inquit, parcite, Occasione rursus erumpam data. Spatium diei noctis excipiunt vices, Frondem bubulcus affert, nec ideo videt. Eunt subinde et redeunt omnes rustici. Nemo animadvertit: transit etiam villicus, Nec ille quicquam sentit. Tum gaudens ferus Bobus quietis agere cœpit gratias, Hospitium adverso quod præstiterint tempore. Respondit unus: Salvum te cupimus quidem, Sed ille qui oculos centum habet, si venerit, Magno in periclo vita vertetur tua. Hæc inter, ipse dominus a cœna redit: Et quia corruptos viderat nuper boves, Accedit ad præsepe: Cur frondis parum est? Stramenta desunt? tollere hæc aranea Quantum est laboris? dum scrutatur singula, Cervi quoque alta est conspicatus cornua: Quem convocata jubet occidi familia, Prædamque tolli. Hæc significat fabula, Dominum videre plurimum in rebus suis.' Sic Colum. I. 1. eleganter: 'Ac ne ista quidem præsidia.... tantum pollent, quantum vel una præsentia domini: quæ nisi frequens operibus intervenerit, ut in exercitu cum abest imperator, cuncta cessant officia: maximeque reor hoc significantem Pœnum Magonem suorum scriptorum primordium talibus auspicatum sententiis: Qui agrum parabit, domum vendat, ne malit urbanum, quam rusticum larem colere. Cui magis cordi fuerit urbanum domicilium, rustico prædio non erit opus.' Et IV. 18. 'Oculi et vestigia domini, res agro saluberrima.'

[a] *Modus hic*] Ædificandi videlicet. Cato c. 3. 'Ita ædifices, ne villa fundum quærat, neve fundus villam.' Sic et Colum. I. 4. ex Catone. Quærit fundus villam, cum villa minus magna est, quam modus fundi postulat. Quærit villa fundum, cum major est villa: quæ tuenda est sumtu majore. Ita fere Varro de Re Rust. I. 11. Villam hoc loco urbanam intellige, hoc est, eam partem, quam ruri dominus sibi recepit: quæ quia elegantius instrui

quærat, neque villa fundum. Non ut fecerunt[1][b] juxta diversis eadem ætate exemplis L. Lucullus, et Q. Scævola, cum villa[c] Scævolæ fundus careret, villa Luculli agro.[2] Quo in genere censoria[d] castigatio erat minus arare, quam verrere. Nec hoc sine arte quadam est. Novissimus villam in Misenensi[e] posuit C. Marius septies consul, sed peritia castrametandi, sic ut comparatos ei ceteros etiam Sylla[3] Felix[f] cæcos fuisse diceret.

Convenit[g] nec juxta paludes ponendam esse, neque adverso[h] amne: quanquam Homerus[i] omnino e flumine semper antelucanas auras insalubres verissime tradidit.

Cap. vii. 1 Chiffl. *fecerit*.—2 'Turneb. *fructus non caperet, (non caret* Chiffl. male,) *villam Luculli ager*.' Dalec.—3 Gronov. *Syla*.—4 Chiffl. *æsti-*

NOTÆ

solet, urbana dicitur, quasi urbani nitoris. *Maison de campagne.*

[b] *Non ut fecerunt*] Colum. de Re Rust. i. 4. p. 20. 'Multos enim deerrasse memoria prodidit, sicut præstantissimos viros L. Lucullum, et Q. Scævolam: quorum alter majores, alter minus amplas, quam postulavit modus agri, villas exstruxit, cum utrumque sit contra familiarem,' &c.

[c] *Cum villa*] Nam et villa Scævolæ fructibus deerat, cum parva nimis esset: villam Luculli ingentem et magnificam vix amplectebatur ager.

[d] *Censoria*] Censorum animadversioni obnoxius erat, qui lautiorem villam pararet, quæ verri deberet, quam ampliorem agrum araret.

[e] *In Misenensi*] In Campania. Vide iii. 9. De hac Misenensi villa multa disserit Plutarchus in Mario, p. 424.

[f] *Sylla Felix*] Qui Marii hostis fuit. Dignum videri laude vel inimico, præclarum.

[g] *Convenit*] Colum. de Re Rust. i. 5. p. 22. 'Nec paludem quidem vicinam esse oportet ædificiis, ... quod illa caloribus noxium virus eructat, et infestis aculeis armata gignit animalia, quæ in nos densissimis examinibus involant. Tum etiam natricum serpentiumque pestes, hyberna destitutas uligine, cœno et fermentata colluvie venenatas emittit, ex quibus sæpe contrahuntur cæci morbi .... sed et anni toto tempore situs atque humor instrumentum rusticum, supellectilemque, et inconditos conditosque fructus corrumpit.' Varro de Re Rust. i. 12. 'Advertendum etiam si qua erunt loca palustria, et quod arescunt, et quod in iis crescunt animalia quædam minuta, quæ non possunt oculi consequi, et per aëra intus in corpus per os ac nares perveniunt, atque efficiunt difficiles morbos.'

[h] *Neque adverso*] Columella loc. cit. 'Cavendum tamen erit, ut a tergo potius, quam præ se villa flumen habeat, ... cum plerique amnes æstate vaporatis, hyeme frigidis nebulis caligent.'

[i] *Homerus*] Odyss. E. 469. frigidas esse auras antelucanas scribit: Αὔρη δ' ἐκ ποταμοῦ ψυχρὴ πνέει ἠῶθι πρό.

Spectare[j] in æstuosis[4] locis septemtriones debet, meridiem in frigidis: in temperatis exortum æquinoctialem. Agri ipsius bonitas quibus argumentis judicanda sit,[5] quanquam de terræ optimo genere disserentes abunde dixisse[k] possumus videri, etiamnum tamen traditas notas subsignabimus, Catonis[l] maxime verbis: Ebulum,[m] vel prunus sylvestris, vel rubus, bulbus minutus, trifolium, herba pratensis, quercus, sylvestris pirus, malusque, frumentarii soli notæ. Item nigra terra, et cinerei coloris. Omnis creta coquit, nisi permacra: sabulumque, nisi id etiam pertenue est:[6] et multo campestribus magis quam clivosis respondent eadem.

Modum agri[n] inprimis servandum antiqui putavere: quippe ita censebant, 'Satius esse minus serere, et melius

vosis.—5 Chiffl. *indicanda sit.*—6 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *sabulum etiam, nisi id pertenue est* edd. vett. et Gronov.

NOTÆ

[j] *Spectare*] Colum. I. 5. p. 23.

[k] *Abunde dixisse*] Libro superiore c. 3.

[l] *Catonis*] An Magonis potius? Nam apud Catonem huc usque minime reperta. Sunt quædam ex iis apud Colum. II. 2. 'Plurimos antiquorum,' inquit, 'qui de rusticis rebus scripserunt, memoria repeto, quasi confessa, nec dubia signa pinguis ac frumentorum fertilis agri prodidisse, dulcedinem soli propriam, herbarum et arborum proventum, nigrum colorem vel cinereum,' &c. Et post quædam interposita: 'Multa sunt, quæ terram frumentis habilem significent, ut juncus, ut calamus, ut gramen, ut trifolium, ebulum, rubi, pruni sylvestres, et alia complura, quæ etiam indagatoribus aquarum nota, nonnisi dulcibus terræ venis educantur.'

[m] *Ebulum*] De his suo loco dicemus. De bulbo inprimis XIX. 30. Herba pratensis Catoni, Columellæ ac ceteris gramen est.

[n] *Modum agri*] In eam rem scite et eleganter Colum. I. 3. p. 18. 'Nos ad cetera præcepta illud adjicimus, quod sapiens unus de septem in perpetuum posteritati pronuntiavit, μέτρον ἄριστον, adhibendum modum mensuramque rebus: idque, ut non solum aliud acturis, sed et agrum paraturis dictum intelligatur: ne majorem, quam ratio calculorum patiatur, emere velit. Nam huc pertinet præclara nostri Poëtæ sententia: 'Laudato ingentia rura, Exiguum colito.' Quod vir eruditissimus, ut mea fert opinio, traditum vetus præceptum numeris signavit: quippe antiquissimam gentem Pœnos dixisse convenit, Imbecilliorem agrum quam agricolam esse debere: quoniam cum sit colluctandum cum eo, si fundus prævalcat, allidi dominum. Nec dubium quin minus reddat laxus ager non recte cultus, quam angustus eximie.'

arare:' qua in sententia et Virgilium fuisse video. Verumque confitentibus latifundia perdidere Italiam: jam vero et provincias. Sex domini semissem Africæ [o] possidebant, cum interfecit eos Nero princeps: non fraudando [p] magnitudine hac quoque sua Cn. Pompeio,[7] qui nunquam agrum mercatus est conterminum. Agro emto [q] domum vendendam, inclementer, atque non ex utilitate pub ici status Mago censuit, hoc exordio præcepta pandere ingressus, ut tamen appareat assiduitatem desideratam ab eo.

Dehinc peritia villicorum in cura habenda est: multaque de iis Cato præcepit.[r] Nobis satis sit dixisse, quam proximum domino corde[s] esse debere,[8] et tamen sibimetipsi non videri. Coli rura ab ergastulis [9] pessimum est, et quicquid agitur a desperantibus. Temerarium videatur unam vocem antiquorum posuisse, et fortassis incredibile penitus æstimetur: [10] 'Nihil minus expedire, quam agrum optime

—7 Vet. Dalec. *fraudabo, &c. Pompeium.*—8 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *corde esse debeat* Turneb. *cordi esse debere* Gronov. et vulgg.—9 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *rura ergastulis* Gronov. et al. vett.—10 Ita codd. Harduini et Chiffl.

NOTÆ

[o] *Semissem Africæ*] Mediam Africæ partem, hoc est, Zeugitanæ regionis, de qua dictum est v. 3.

[p] *Non fraudando*] Familiaris scriptori nostro loquendi modus. Sic paulo ante c. 5. 'non ingrate nominando M. Varrone,' &c. Quo loco, inquit, fraudari non debet merita laude Pompeius, &c.

[q] *Agro emto*] Colum. 1. 1. pag. 14. 'Nisi præsentia domini frequens operibus intervenerit, ut in exercitu cum abest imperator, cuncta cessant officia. Maximeque reor hoc significantem Pœnum Magonem, suorum scriptorum primordium talibus auspicatum sententiis: Qui agrum parabit, domum vendat: ne malit urbanum, quam rusticum larem colere: Cui magis cordi fuerit urbanum domicilium, rustico prædio non erit opus,' &c.

[r] *Cato præcepit*] De Re Rust. c. 5. p. 10.

[s] *Quam proximum domino corde*] Peritia quam simillimum domino esse debere. 'Egregie cordatus homo,' egregie peritus. Optime scire oportet villicum, quæ dominus velit, ut obsequatur, et possit aliis præcipere: et tamen sibimetipsi non videri: hoc est, quod Cato c. 5. dicit, p. 10. 'Ne plus censeat sapere se, quam dominum: consideretque, ut quæ dominus imperaverit, fiant.'

colere.' L. Tarius[11] Rufus[t] infima natalium humilitate, consulatum militari industria meritus, antiquæ alias parsimoniæ, circiter millies H-S.[u] liberalitate divi Augusti congestum, usque ad detrectationem[12 v] hæredis exhausit, agros in Piceno coëmendo, colendoque in gloriam. Internecionem[w] ergo[13] famemque censemus? Immo hercules, modum judicem[x] rerum omnium[14] utilissimum. Bene colere necessarium est: optime, damnosum, præterquam sobole,[y] suo colono, aut pascendis. Alioqui colente domino[15] aliquas messes colligere non expedit, si computetur[z] impendium operæ. Nec temere olivam:[a] nec quasdam terras diligenter colere, sicut in Sicilia,[b] tradunt: itaque decipi advenas.

cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *existimetur* Gronov. et vett.—11 *L. Tatius* Vet. Dalec.—12 Chiffl. *detractionem.*—13 'Ita bene codd. Regg. 1. 2. et Editio princeps. Male recentiores, *colendoque. In gloria internecionem ergo.*' Brotier. *colendoque in gloriam. Internecionem ergo* Gronov. et al. vett. *colendoque. In gloria, &c.* Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—14 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *hercule judico modum rerum omnium* Gronov. et vulgg.—15 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *suo colono aut pascendis. Alioqui colente domino* Chiffl. *sua, colonove pascendis. Alioqui domino* Gronov. et al. vett. *suo colono pascendum. Alioqui domino* Turneb.

NOTÆ

[t] *L. Tarius Rufus*] Anno Urbis DCCXXXVII. gessit Consulatum ex Kalendis Juliis, Augusti principatu, ut quidem Fasti tradunt.

[u] *Millies H-S*] Millies centena sestertium millia: quæ Gallicæ monetæ faciunt libras, ut vocant, 10000000. seu milliones decem.

[v] *Ad detrectationem*] Ut gerere se pro hærede, eo mortuo, nemo non detrectaret.

[w] *In gloriam. Int.* [*in gloria int.*] Neglectum agri. Numquid satius igitur, ut negligenter agrum colendo dominus esuriat?

[x] *Modum judicem*] Μέτρον ἄριστον esse censuerim.

[y] *Præterquam sobole*] Nisi ad colendum agrum opera liberorum utatur, vel coloni sui, aut aliorum, quos alioqui pasci alique a domino opus sit.

[z] *Si computetur*] Cum sumtus fructum superet, si colere per se dominum ipsum oporteat.

[a] *Nec temere olivam*] Subintellige, diligenter colere oportet: quoniam non ulla est oleis cultura, uti ex Virgilio observavimus XV. 28.

[b] *In Sicilia*] Ex Theophr. Hist. VIII. 6. locus hic desumtus procul dubio est: Παρ' ἄλλοις δὲ τὸ λίαν ἐργάζεσθαι βλάπτει, καθάπερ ἐν Σικελίᾳ. *Apud alios cultus nimius obest, ut in Sicilia.* Adde ejusdem Theophrasti historiam de Causis, c. 25. p. 209. de colono illo

VIII. Quonam igitur modo utilissime coluntur agri? [1] ex oraculo scilicet, malis bonis. Sed defendi æquum est abavos, qui præceptis suis prospexere vitæ. Namque cum [2] dicerent malis, intelligere voluere vilissimos. Summum providentiæ illorum fuit, ut quam minimum esset impendii. Præcipiebant enim ista, qui triumphales [c] denas [3] argenti libras in supellectile crimini dabant: qui mortuo [d] villico relinquere victorias, et reverti in sua rura postulabant: quorum hæredia [e] colenda [4] suscipiebat respublica, exercitusque ducebant, senatu [5] illis villicante.

CAP. VIII. 1 'Ita cod. Reg. 1.' *Brotier. colentur agri* Gronov. al. vett. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—2 *Nam cum* Edd. vett.—3 'Ita bene codd. Regg. 1. 2. et Editio princeps. Frustra in recentioribus emendatum, *triumphali denas*. Id a censoribus crimini datum Cornelio Rufino bis consuli et dictatura functo, anno Urbis conditæ 478. Vide Gellium IV. 8. et XVII. 21.' *Brotier. triumphali denas* Gronov. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *triumphali viro denas* al. apud Dalec.—4 'Ita bene codd. Regg. 1. 2. In Editione principe aliisque, *prædia*. Hæredium, parvum est prædium, quod hæreditate obvenit. Id contigit Atilio Regulo anno Urbis conditæ 498. Vide Val. Max. IV. 4.' *Brotier.* Chiffl. aliique codd. *hærendia;* unde Turneb. conj. *hæredia*. Editiones ante Brotier omnes, *prædia colenda*.—5 Margo edd. Dalec. et Gronov. *respub-*

NOTÆ

Corinthio in Syracusani agri cultura aberrante: quam Plinius et antea retulit, XVII. 3. et nunc iterum indicat, cum subjungit, 'Itaque decipi advenas.'

[c] *Qui triumphales* [*triumphali*] Hoc est, triumphali viro. Quem Plinius notet hoc loco, indicabimus libro XXXIII. 50. Signat hoc tempus egregio versiculo Ovid. Fast. I. 208. 'Cum levis argenti lamina crimen erat.'

[d] *Qui mortuo*] Atilium Regulum intelligit, qui maritimo ac terrestri prælio fractis Carthaginiensium viribus, postea victus ab iis et in acie captus, anno Urbis duodequingentesimo. Valer. Max. IV. 4. 6. 'Ejusdem nominis et sanguinis Atilius Regulus, primi Punici belli gloria cladesque maxima, cum in Africa insolentissimæ Carthaginis opes crebris victoriis contunderet, ac prorogatum sibi ob bene gestas res in proximum annum imperium cognosset, Consulibus scripsit, villicum in agello, quem septem jugerum habebat, mortuum esse, occasionemque nactum mercenarium, amoto inde rustico instrumento, discessisse. Ideoque petere ut sibi successor mitteretur, ne deserto agro non esset unde uxor ac liberi sui alerentur. Quæ postquam Senatus a Consulibus accepit, et agrum Atilii illico colendum locari, et alimenta conjugi ejus ac liberis præberi, resque quas amiserat, redimi publice jussit.'

[e] *Quorum hæredia* [*prædia*] Mss. *hærendia*. Forte, *hærdia*, ut visum est Turnebo Advers. XXX. 18. pag. 1106.

Inde illa reliqua oracula: 'Nequam agricolam esse, quisquis emeret, quod præstare ei fundus posset. Malum patremfamilias, quisquis interdiu faceret, quod noctu posset, nisi in tempestate cœli. Pejorem, qui profestis diebus ageret, quod feriatis[f] deberet. Pessimum, qui sereno die sub tecto potius operaretur, quam in agro.'

Nequeo mihi temperare, quominus unum exemplum antiquitatis afferam, ex quo intelligi possit, apud populum etiam de culturis agendi morem[6] fuisse, qualiterque defendi[7] soliti sint illi viri. C. Furius Cresinus[8 g] e servitute liberatus, cum in parvo admodum agello largiores multo fructus perciperet, quam ex amplissimis vicinitas, in invidia magna erat, ceu fruges alienas pelliceret veneficiis. Quamobrem a Sp. Albino[h] curuli die dicta, metuens

lica; qui exerc. ducebant Senatu.—6 Chiffl. pro v. l. *modum.*—7 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *qualiter defendi* Gronov. et vulgg.—8 *Cresinius* Turneb. *Cresimus* Chiffl.—9 Ita Har-

NOTÆ

[f] *Quod feriatis*] Ut Maro cecinit Georg. I. 268. 'Quippe etiam festis quædam exercere diebus Fas et jura sinunt. Rivos deducere nulla Religio vetuit: segeti prætendere sepem, Insidias avibus moliri, incendere vepres, Balantumque greges fluvio mersare salubri.' 'Quanquam Pontifices,' inquit Columella, 'negant segetem feriis sepiri debere: vetant quoque lanarum causa lavari oves, nisi propter medicinam: . . . . Feriis autem ritus majorum etiam illa permittit: far pinsere, faces incidere, candelas sebare,' &c. Et Cato c. 2. 'Per ferias vero fossas veteres tergeri, viam publicam muniri, vepres recidi, hortum fodiri,' &c. 'M. Porcius Cato,' inquit Columella loc. cit. 'mulis, equis, asinis nullas esse ferias dixit,' &c.

[g] *Cresinus*] Mss. *Cresimus*. Apud Gruter. p. 35. 'Creusina Secundus' legitur. Habet aliquid huic narrationi persimile Plinius ipse, de Remmio Palæmone, XIV. 5.—'Ad hanc gentem Furiam nummus pertinet argenteus e Museo nostro, et apud Patinum, p. 117. n. 3. in quo Jani bifrontis imago est, cum Epigraphe, M. FOVRI. L. F. .)(. Tropæum portis civitatis impositum: hinc aquila legionaria, inde Roma stans galeata, sinistra hastam gerit, sive sceptrum, dextra coronam imponit tropæo. Retro, ROMA. Infra PHLI, pro PHILI. Non est hic Furius cognomine Philus. Certe si nomen his literis designaretur, *Philius* esset, non *Philus*: ut SERGI scribi solet, pro *Sergius*, et cetera similiter omnia. At hic sententia est: 'M. Fourius Lucii Filius Philippis Legionem Imposuit,' præsidiariam scilicet, post prælium Philippense, anni U. C. DCCXII.' *Ed. sec.*

[h] *Sp. Albino*] Sp. Postumio Albino,

damnationem, cum in suffragium tribus oporteret ire, instrumentum rusticum omne in forum attulit, et adduxit familiam validam,[9] atque (ut ait Piso) bene curatam ac vestitam, ferramenta egregie facta, graves ligones, vomeres ponderosos, boves saturos. Postea dixit: 'Veneficia mea, Quirites, hæc sunt: nec possum vobis ostendere, aut in forum adducere lucubrationes meas, vigiliasque, et sudores.' Omnium sententiis absolutus itaque est. Profecto[10] opera, non impensa, cultura constat. Et ideo majores fertilissimum in agro oculum domini[i] esse dixerunt.

Reliqua præcepta reddentur suis locis, quæ propria generum singulorum erunt. Interim communia, quæ succurrunt, non omittemus. Et inprimis Catonis humanissimum utilissimumque: 'Id agendum, ut[j] diligant vicini.'[11] Causas reddit[k] ille:[12] nos[13] existimamus nulli esse dubias. Inter prima idem cavet, ne familiæ malæ sint.[l] Nihil sero[m] faciendum in agricultura omnes censent, iterumque suo quæque tempore facienda. Ex tertio præcepto, prætermissa frustra revocari. De terra cariosa[n] execratio Catonis abunde indicata est. Quanquam prædicere[14] non

duin. 1. 2. 3. et recentt. *filiam validam* Gronov. et al. vett.—10 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *absolutus. Itaque profecto* Gronov. et edd. vett.—11 Chiffl. *utilissimumque, &c. se vicini;* Gronov. et al. ante Harduin. *et utilissimum, &c.*—12 *Reddit ille causas* cod. Dalec. —13 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *quas* Gronov. et vulgg.—14 Vet. Dalec. *prædicare.*—15 Dalec. *at saxosus bi-*

NOTÆ

ædili tum curuli, post Consule anno Urbis DLXVIII. Q. Marcio Philippo Collega.—' In hac narratione cum prius legeretur, *filiam validam*, reposuimus *familiam validam:* admoniti dicto Catonis, quod proxime sequitur, 'Ne familiæ male sit.'' *Ed. sec.*

[i] *Oculum domini*] Vide quæ in eam sententiam attulimus, c. 6. extremo. —' Quibus adde hunc Æschyli versum: *Ὄμμα γὰρ Δόμων νομίζω δεσπότου παρουσίαν.*' *Ed. sec.*

[j] *Id agendum, ut*] Cato c. 4. 'Vicinis bonus esto,' &c.

[k] *Causas reddit*] Quas afferemus in Notis et Emend. num. 5.

[l] *Ne familiæ malæ sint*] Vide Notas et Emend. num. proxime cit.

[m] *Nihil sero*] Cato c. 5. 'Opera omnia mature conficias face. Nam res rustica sic est, si unam rem sero feceris, omnia opera sero facies.' His adde quæ ex Columell diximus, XVII. 19.

[n] *De terra cariosa*] Diximus de ea XVII. 3.

cessat is. Quicquid per asellum fieri potest, vilissime constat. Filix biennio [o] moritur, si frondem agere non patiaris. Id efficacissime contingit, germinantis ramis baculo decussis. Succus enim ex ipsa defluens, necat radices. Aiunt et circa solstitium avulsas non renasci, nec arundine sectas, aut exaratas vomeri arundine imposita. Similiter [p] et arundinem exarari filice vomeri imposita præcipiunt. Juncosus ager verti pala [q] debet: at in saxoso bidentibus.[15] Frutecta[16] [r] igni optime tolluntur. Humidiorem [s] agrum fossis[17] concidi atque siccari, utilissimum est: fossas autem cretosis locis apertas relinqui: in solutiore terra sepibus firmari, ne procidant: aut supinis[18] [t] lateribus procumbere: quasdam occæcari,[u] et in alias dirigi majores patentioresque:[19] si sit occasio, silice vel glarea sterni. Ora autem [v] earum binis utrimque lapidibus statuminari,[20]

dentibus; Chiffl. in emend. *ante infractus bidentibus.*—16 'Ita bene codd. Regg. 1. 2. et Editio princeps. Male recentiores, *Fruteta.*' Brotier. *Fruteta* Gronov. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—17 Cod. Dalec. *fossione.*—18 Turneb. *in reprocibus, aut supinis;* Chiffl. *divis in precibus aut supinis.* Margo edd. Dalec. et Gronov. *aut supinæ lat. procumbant.*—19 Vet. Dalec. *quasdam observari, et in alias dirigi. Majores potentioresque.* Alii ap. Dalec. *et minores in alias dirigi majores, &c.* Margo edd. Dalec. et Gronov. *majores patentesque: et si sit,* e Colum. *majores patentioresque: et si sit* Chiffl.—20 Chiffl. *statuminari;* sed in emend. *intus muniri.*

NOTÆ

[o] *Filix biennio*] Colum. II. 2. pag. 41.

[p] *Similiter*] Arundinis cum filice odia et *ἀντιπάθειαν* altero vide exemplo firmata, XXIV. 50. Habet hæc quoque Diosc. IV. 187.

[q] *Juncosus ager verti pala*] Pastinari. Colum. loc. cit.

[r] *Frutecta* [*Fruteta*] Colum. loc. cit. 'Nemorosi frutetosique tractus duplex cura est, vel extirpandis radicitus arboribus, et removendis: vel, si raræ sint, tantum succidendis, incendendisque, et inarandis.'

[s] *Humidiorem*] Colum. II. 2. 'Si locus humidus erit abundantia uliginis, ante siccetur fossis. Earum duo genera cognovimus, cæcarum, et patentium. Spissis atque cretosis regionibus apertæ relinquuntur: at ubi solutior humus est, aliquæ fiunt patentes: quædam etiam obcæcantur, ita ut in patentes ora hiantia cæcarum competant.'

[t] *Aut supinis*] 'Declives fossas,' inquit Colum. loc. cit. 'et ad imum solum coarctatas, imbricibus supinis similes facere conveniet: nam quarum recta sunt latera, celeriter aquis vitiantur, et superioris soli lapsibus replentur.'

[u] *Quasdam occæcari*] Obtegi, in subterranei cuniculi modum.

[v] *Ora autem*] In principio atque

et alio superintegi. Sylvæ extirpandæ rationem Democritus prodidit, lupini flore in succo cicutæ uno die macerato, sparsisque radicibus.

IX. (VII.) Et quoniam præparatus est ager, natura nunc indicabitur frugum. Sunt autem duo [a] prima earum genera. Frumenta, ut triticum, hordeum: et legumina, ut faba, cicer. Differentia vero notior quam ut indicari deceat.[1]

X. Frumenti ipsius totidem genera, per tempora satu divisa.[1] [b] Hyberna, quæ circa Vergiliarum occasum [c] sata terra per hyemem nutriuntur, ut triticum, far, hordeum. Æstiva, quæ æstate ante Vergiliarum exortum[2] seruntur, ut milium, panicum, sesama, horminum, irio, Italiæ duntaxat ritu. Alioqui in Græcia [d] et Asia omnia Vergiliarum occasu[3] seruntur. Quædam autem utroque tempore in

CAP. IX. 1 Dalec. *ut indicari debeat.*

CAP. X. 1 Vet. Dalec. *satus divisa.*—2 Margo edd. Dalec. et Gronov. *quæ ante æstatem Vergil. exortu.*—3 Vet. Dalec. *a Vergiliarum occasu.*—4 *Se-*

NOTÆ

exitu fossæ bina saxa pilarum vice constituantur, et iisdem singula superimponantur, more ponticulorum: ut ejusmodi constructio ripam sustineat, ne præcludatur humoris illapsus, atque exitus. Colum. loc. cit.

[a] *Sunt autem duo*] Ab hisce verbis ad eum locum: 'Ex hordeo alterum caput,' &c. expressa fidelissime omnia ex Theophr. Hist. VIII. 1. et 2. Et quidem cap. 1. Δύο δὲ γένη τὰ μέγιστα τυγχάνει· τὰ μὲν γὰρ σιτώδη, οἷον πυροὶ, κριθαὶ, κ. τ. λ. Σῖτος igitur frumentum est, *du Blé.* Πυρὸς, triticum, *du froment.* Κριθὴ, hordeum, *de l'orge.*

[b] *Per tempora satu divisa*] Vel *satus:* hoc est, sationis tempore inter se discreta ac divisa. Theophrasto: ὧραι δὲ τοῦ σπόρου τῶν πλείστων δύο. *Satus* vel *sementis tempora ut plurimum duo notantur.*

[c] *Vergiliarum occasum*] De quo dicetur cap. 59. de exortu cap. 66. Columellam et Maronem sequitur. Is enim de Re Rust. II. 8. 'Placet nostro poëtæ,' inquit, 'adoreum, atque etiam triticum, non ante seminare, quam occiderint Vergiliæ: quod ipsum numeris sic edisserit: 'At si triticeam in messem, robustaque farra, Exercebis humum, solisque instabis aristis, Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur.' 'Absconduntur autem altero et trigesimo die post autumnale æquinoctium, quod fere conficitur nono Kalendas Octobris: propter quod intelligi debet tritici satio dierum sex et quadraginta, ab occasu Vergiliarum, qui fit ante diem IX. Kalendas Novembris, ad brumæ tempora.'

[d] *In Græcia*] In Bœotia, ut dicetur c. 56.

Italia. Ex his quædam[e] et tertio, veris scilicet. Aliqui verna, milium, panicum, lentem, cicer, alicam appellant.[f] Sementiva[4g] autem, triticum, hordeum, fabam, napum, rapam. Et in tritici genere pars aliqua pabuli est quadrupedum causa sati, ut farrago:[h] et in leguminibus, ut vicia. At commune quadrupedum hominumque usui, lupinum.

Legumina omnia[i] singulas habent radices, præter fabam, easque surculosas,[a] quia non in multa[b †] dividuntur: altissimas autem cicer. Frumenta multis radicantur fibris,

[a] *Lignosas.* [b] *In multos ramos.*

mentica Vet. Dalec.—† Margo edd. Dalec. et Gronov. *quæ etiamnum in mul-*

NOTÆ

[e] *Ex his quædam*] Ut milium, ita prodente Virgilio Georg. I. 216. 'Vere fabis satio .... Et milio venit annua cura.'

[f] *Alicam appellant*] Et genus esse tritici alica hic videtur: ut ait Galenus de Alim. Facult. c. 6. p. 314. tom. VI. Τοῦ γένους τῶν πυρῶν ἐστιν ὁ χόνδρος, κ. τ. λ. Nempe alicam Plinius, tum hoc loco, tum XXII. 61. pro ea fruge accipit, ex qua sorbitio seu puls ejusdem nominis concinnatur. Et a Catone pariter sic videtur accipi c. 76. 'Placentam sic facito: Farinæ siligineæ libras II. ... farinæ libras IV. et alicæ primæ lib. II. Alicam in aquam infundito,' &c. Et cap. rursum 85.

[g] *Sementiva*] Theophr. Hist. VIII. 1. Πρωΐσπορα μὲν οὖν ἐστι, πυρὸς, κριθὴ ... κύαμος, κ. τ. λ. *Quæ mature seri oportet, triticum, hordeum, ... faba, &c.* Unde intelligas quæ sementiva proprie appellentur.

[h] *Ut farrago*] Vulgo, *du fourrage, de la dragée*, ut diximus superiore libro, cap. 35. de ocymo. Festus: 'Farrago appellatur id, quod ex pluribus satis pabuli causa datur jumentis.' Columella II. 11. 'Farraginem in restibili stercoratissimo loco ... serere convenit. Ea fit optima, cum cantherini hordei decem modiis jugerum obseritur, ... Frigoribus cum alia pabula defecerunt, ea bubus ceterisque pecudibus optime desecta præbetur.' Fit ex farre, hordeo, tritico, vicia, &c. Vide c. 41.

[i] *Legumina omnia*] Legumina omnia singulari nituntur radice, eamque radicem lignosam habent, quia non in multos superne ramos ea legumina dividuntur, nec numeroso caule et ramulo se attollunt, præter fabam. Frumenta vero e diverso multis radicantur fibris, sed quæ ramos minime mittant. Hæc Plinii, hæc Theophrasti mens, Hist. VIII. 2. Τὰ μὲν χέδροπα ξυλώδη, μονόῤῥιζα, διὸ καὶ πολύκλαδα, καὶ πολύκαυλα, καὶ πολλὰς ἄνωθεν ἀπὸ τῶν καυλῶν ἀποφύσεις ἔχοντα, πλὴν κυάμου. Τὰ δὲ σιτηρὰ ἐναντίως, πολύῤῥιζα, καὶ ἀπαράβλαστα.

sine ramis.[5] Erumpit[j] a primo satu hordeum die septimo: legumina[6] quarto, vel, cum tardissime, septimo: faba a XV. ad XX.[7][k] Legumina in Ægypto tertio die. Ex hordeo[l] alterum caput grani in radicem exit, alterum in herbam, quæ et prior floret. Radicem[m] crassior pars grani fundit,[8] tenuior florem. Ceteris seminibus eadem pars, et radicem, et florem.[n]

Frumenta hyeme[o] in herba sunt: verno tempore fastigantur[9] in stipulam, quæ sunt hyberni generis: at milium et panicum in culmum geniculatum, et concavum, sesama vero in ferulaceum. Omnium satorum[10][p] fructus aut spicis continetur, ut tritici, hordei; muniturque vallo aristarum quadruplici:[11] aut includitur siliquis, ut leguminum: aut vasculis, ut sesamæ, ac papaveris. Milium, et panicum[12] tantum pro indiviso,[q] et parvis avibus expositum est. Indefensa quippe membranis[13] continentur. Pa-

tas, e Theophr.—5 Margo edd. Dalec. et Gronov. *fibris, ideoque sine ramis*, e Theophr.—6 Margo edd. Dalec. et Gronov. *legumen.*—7 Vet. Dalec. *aut XX.*—8 Margo edd. Dalec. et Gronov. *herbam quæ superior et tenuior grani pars, folium: quæ crassior et inferior radicem fundit*, e Theophr.—9 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *spicantur* Chiffl. *fastigiantur* Gronov. et al. vett.—10 *Omnium sativorum* Chiffl.—11 Vet. Dalec. *quadrifido*; alii vett. *quadripedi.*—12 Ita codd. Harduini et Chiffl. *ac panicum* Gronov. et vulgg. Mox, Vet. Dalec. *tantum producta, divisa, et parvis.* Deinde pro *expositum est*, quod habent Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *exposita sunt* Gronov. et vulgg.—13 Margo edd. Dalec. et Gronov. *membrana; ὑμένι* Theophr.—14

NOTÆ

j *Erumpit*] Theophr. Hist. VIII. 1. Vide et Varronem de Re Rust. I. 45.

k *Faba a XV. ad XX.*] Theophr. Faba, inquit, quibusdam in locis die XV. alias etiam vicesimo: hæc enim omnium difficillime provenit: ac si frequens post sationem imber successerit, omnino difficilis proventu redditur: Κύαμος δὲ ἐνιαχοῦ καὶ πεντεκαιδεκαταῖος· ὅτε δὲ καὶ εἰκοσταῖος, κ. τ. λ.

l *Ex hordeo*] Theophr. Hist. VIII. 2.

m *Radicem*] Theophr. loc. cit.

n *Et florem*] Hoc est, ut dictum est proxime, in herbam exit, quæ et prior floret, sive germinat. Theophr. loc. cit. 'et radicem, et caulem seu spicam' dixit: Κύαμος καὶ τὰ ἄλλα χεδροπὰ, οὐχ ὁμοίως, ἀλλ' ἐκ τοῦ αὐτοῦ τὴν ῥίζαν καὶ τὸν καυλόν. *Faba, ceteraque legumina non eodem modo emittunt: sed eadem ex parte radicem fundunt, et caulem.*

o *Frumenta hyeme*] Theophr. loc. cit. et cap. 3.

p *Omnium satorum*] Theophr. Hist. VIII. 3.

q *Pro indiviso*] Hoc est, ex æquo. Diximus de ea voce, IX. 64.

nicum[r] a paniculis dictum, cacumine languide nutante, paulatim extenuato culmo pæne in surculum,[s] prædensis acervatur granis, cum longissima pedali phoba.[14 t] Milii comæ granum complexæ fimbriato[15] capillo[u] curvantur. Sunt et panico genera: mammosa,[v] e pano[16] parvis racemata[17] paniculis: et cacumine gemino. Quin et colore distinguitur:[18] candido, nigro, rufo, etiam purpureo. Panis multifarie et e milio fit,[w] e panico rarus.[19] Sed nullum frumentum ponderosius est, aut quod coquendo magis crescat: LX. pondo[20] panis e modio reducunt, modiumque pultis

---

[r] *Pedali phoba*] Quam Theophr. Hist. Plant. VIII. 3. appellat *φόβην*. Male *obba.*' Brotier. Codd. Harduini et Dalec. *obfa;* edd. ante Brotier, *obba.* Turneb. *cum longa pedali phoba,* qui et *loba* legi posse credit.—15 Margo edd. Dalec. et Gronov. *fibrato.*—16 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. et recentt. *Sunt et pan. mammosa genera e pano* Turneb. et Chiffl. *Mammosum est pano* Vet. Dalec. *Mammoso e pano* Gronov. et vett. edd.—17 Ita codd. Harduini, Chiffl. et Turneb. *racemato* Gronov. et vulgg. ante Harduin.—18 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *distinguuntur* Gronov. et al. vett.—19 Ita Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *rarius* Gronov. et al. ante Harduin.—20 Ita cod. Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *LX. enim pondo* Gronov. et vulgg. Mox, alii

NOTÆ

[r] *Panicum*] Grani minuti genus, milii instar: nostris, *Panis.* Joan. de Janua: 'Panicium, a panis derivatur... quoddam genus annonæ, quod in quibusdam locis eo homines sustentantur vice panis: unde dicitur panicum, quasi panis vitium, quod vice panis fungatur, secundum quosdam.' Gothorum rex Vitiges 'de horreis Ticinensibus et Dertonensibus panicum populo esurienti distrahi' præcepit, auctore Cassiod. Var. Ep. XII. 27.

[s] *In surculum*] In duritiem ligni.

[t] *Pedali phoba* [*obba*] In Mss. *Obfa.* Libentius multo agnoverim, literis permutatis, *foba,* vel potius, *phoba.* Est enim *φόβη* Theophrasto Hist. VIII. 3. arundinacea coma frugum omnium, quæ ad milii similitudinem accedunt: Τὰ μὲν ἔχει στάχυν· τὰ δὲ χεδροπὰ, λοβόν· τὰ δὲ κεγχρώδη, φόβην· ἡ γὰρ καλαμώδης ἀπόφυσις, φόβη. Hanc Latine panum Plinius ipse plane modo vocat.

[u] *Fimbriato capillo*] Instar crinium fimbriarumque, solutæ videri possint.

[v] *Mammosa*] Mammosum panici genus est, inquit, cui panus inest racemosus, exiguisque constans paniculis. Panicum est illud sativum Dalecampii in Hist. Plant. pag. 16. et idem vulgare Clusii pag. 215.

[w] *Et e milio fit*] Milii nunc in pulte usus, qualis olim, auctore Festo, cum 'puls miliacea ex melle, forma appellaretur: cum lacte non fastidienda,' inquit Colum. II. 9. In panificio raro. Sed is olim usus, teste etiam Colum. II. 9. pag. 56. 'Panis,' inquit, 'e milio fit, qui, antequam

ex tribus sextariis madidis. Milium intra hos[x] decem annos ex India in Italiam invectum est, nigrum colore, amplum grano, arundineum culmo. Adolescit ad pedes altitudine septem, prægrandibus culmis: lobas[21] vocant:[y] omnium frugum fertilissimum. Ex uno grano sextarii terni gignuntur. Seri debet in humidis.

Frumenta quædam[z] in tertio genu[22] spicam incipiunt concipere, quædam in quarto, sed etiamnum occultam. Genicula autem sunt tritico quaterna, farri sena, hordeo octona. Sed non ante[23] supradictum geniculorum numerum conceptus est spicæ: qui ut spem[a] sui fecit, quatuor aut quinque tardissime diebus florere incipiunt: totidemque[b] aut paulo pluribus deflorescunt.[24] Hordea vero[c] cum tardissime septem. Varro[d] quater novenis[25] diebus fruges absolvi tradit, et mense nono meti.

Fabæ in folia exeunt, ac deinde caulem[26] emittunt, nullis distinctum[e] internodiis. Reliqua legumina surcu-

---

ap. Dalec. *redeunt, modiusque pultis.*—21 Scaliger e Theophr. *phobas.*—22 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *in genu tertio* cod. Dalec. *in tertio geniculo* Gronov. et al. ante Harduin.—23 Vet. Dalec. *octona: et non ante.*—24 Margo edd. Dalec. et Gronov. *totidem florescunt, qui ad summum expendunt, septimo aiunt deflorescere,* e Theophr.—25 Ursin. ad Varr. p. 45. *quadragenis quinis.*—26 Chiffl. *caules.* Mox, pro *nullis,*

NOTÆ

refrigescat, sine fastidio potest absumi.'

[x] *Milium intra hos*] De milio Indico, eximiæ magnitudinis, culmique arundinei, vide Philostr. de Vita Apollon. III. 2. pag. 112. Hoc *Surgum* vocari apud populares suos auctor est Scaliger, Exercit. 292. pag. 869.—'Quidam malunt esse, *le blé d'Inde.*' Ed. sec.

[y] *Lobas vocant*] Ita Mss. omnes. Rectius tamen *phobas* dixeris, ex laudato proxime Theophrasti loco, qui leguminibus χεδροποῖς λοβὸν, miliaceis φόβην assignat.

[z] *Frumenta quædam*] Accepta hæc a Theophr. Hist. VIII. 2. et a Colum. II. 12. pag. 67. Genua porro, sive genicula, sunt veluti nodi et articuli, quibus herbacei caules et stipulæ distinguuntur.

[a] *Qui ut spem*] Qui conceptus scilicet, seu spicæ partus. Theophr. loc. cit.

[b] *Totidemque*] Post dies totidem elapsos. Theophr. loc. cit.

[c] *Hordea vero*] Theophr. πυρὸν καὶ κριθὴν, *triticum hordeumque.*

[d] *Varro*] Hæc apud Varronem nondum adhuc inventa.—'In libris deperditis.' *Ed. sec.*

[e] *Nullis distinctum*] Nullis certe geniculis interseptum, glabrum, inanemque caulem fabæ cernimus, etsi

losa sunt.[f] Ex his ramosa,[g] cicer, ervum, lens. Quorundam caules sparguntur in terram, si non habeant adminiculum, ut pisorum. Quod si non habuere, deteriora fiunt. Leguminum unicaulis[27] [h] faba sola, unus et lupinis: ceteris ramosus [i] prætenui surculo: omnibus vero fistulosus.

Folium quædam ab radice mittunt, quædam a cacumine.[28] Frumentum vero et hordeum, viciaque, [j] et quicquid in stipula est, in cacumine unum folium habet. Sed hordeo scabra sunt, ceteris lævia. Multiplicia contra fabæ, ciceri, piso. Frumentis [k] folium arundinaceum,[29] fabæ rotundum, et magnæ leguminum parti. Longiora erviliæ,[l] et piso.[30] Faseolis [m] venosa: sesamæ,[n] et irioni sanguinea.[31] Cadunt folia lupino tantum, et papaveri. Legumina diutius [o] florent, et ex his ervum[32] ac cicer: sed diutissime faba XL. diebus. Non autem singuli [p] scapi tamdiu, quoniam alio

Dalec. habet *multis*.—27 Margo edd. Dalec. et Gronov. *recticaulis*, e Theophrast.—28 Margo edd. Dalec. et Gronov. *Fol. et radicem quædam mittunt ab eadem parte*, e Theophr. et mox, *quædam a cacumine folium mittunt*, &c. Alii vero ap. Dalec. *folium a grani cacumine triticum et hordeum. Utrumque vero et quicquid*, &c. Cod. Dalec. *et hordeum vitiaque et quicquid*, &c. Gronov. et al. ante Harduin. *Frumentum et hordeum utrumque et quicquid*, &c.—29 Chiffl. *harundineum*.—30 Margo edd. Dalec. et Gronov. *lathyro*, e Theophr. *cicerulæ* Gaz.—31 Dalec. *erysimo*.—32 Margo edd. Dalec. et

NOTÆ

Theophr. Hist. VIII. 2. γονατώδη καυλὸν κυάμου vocat.

[f] *Reliqua.... surculosa sunt*] Hoc est, plures e sua radice caules emittunt: τὰ μὲν χεδροπὰ πολύκαυλα. Theophr. loc. cit.

[g] *Ex his ramosa*] Πολύκλαδα, quorum caulis in plures se fundit ramulos.

[h] *Leguminum unicaulis*] De faba Græca loquitur, seu Latina: ei enim quam nos fabam vulgo dicimus, caulem non unum ex singulari radice erumpere, ut unicum lupino, experientia commonstrat.

[i] *Ramosus*] Ceteris, inquit, caulis in ramos spargitur ligno prætenui, sed eodem instar fistulæ concavo.

[j] *Viciaque*] Vide Notas et Emend. num. 6.

[k] *Frumentis*] Theophr. Hist. VIII. 3.

[l] *Erviliæ*] *Ervilia* Græcis ἄχρος est, *pisum minus* est. Nostris, *des Pois*. De majore piso, Dodonæus pag. 511. de minore pag. 512.

[m] *Faseolis*] In Mss. rectius *phasiolis*. De his egimus XVI. 92.

[n] *Sesamæ*] Mss. ubique, *sesimæ*: Græci tamen σήσαμον vocant, nempe ut Μασσαλίαν, Massiliam Latini dixere, et Μιθραδάτην quem nos Mithridatem. Gallis, *de la Jugoline*. Accurate pingitur a Dodonæo loc. cit. cap. 22. pag. 522.

[o] *Legumina diutius*] Hæc a Theophr. Hist. VIII. 2.

[p] *Non autem singuli*] Theophr. Hist. VIII. 2.

desinente alius incipit: nec tota seges, sicut frumenti, pariter. Siliquantur[q] vero omnia diversis diebus, et ab ima primum parte, paulatim flore subeunte.

Frumenta, cum[r] defloruere, crassescunt, maturanturque cum plurimum diebus quadraginta:[33] item faba: paucissimis cicer. Id enim[s] a semente diebus XL. perficitur. Milium,[t] et panicum, et sesama, et omnia æstiva, XL. diebus maturantur a flore, magna[34] terræ cœliqûe differentia. In Ægypto enim hordeum sexto a satu mense, frumenta septimo metuntur. In Hellade, hordeum.[35][u] In Peloponneso octavo, et frumenta etiamnum tardius. Grana in stipula crinito textu spicantur. In faba leguminibusque, alternis lateribus siliquantur.[c] Fortiora[v] contra hyemes[36] frumenta, legumina in cibo.

Tunicæ frumento plures. Hordeum maxime nudum, et arinca,[37][w] sed præcipue avena. Calamus altior frumento,

[c] *Grana in stipulis spica continentur quæ subtiliter texitur, desinitque in crinem. In faba et leguminibus, modo dextra latere, modo lævo, siliqua semina continentur.*

Gronov. e Theophr. *et magis ervum.*—33 Cod. Dalec. *quadraginta perficiantur.*—34 Cod. Dalec. *a flore. Magna.*—35 *In Hellade VII. hordeum* Chiffl.—36 'Ita bene cod. Reg. 2. et Editio princeps.' *Brotier.* Ita quoque Chiffl. *ad hyemes* Gronov. al. vett. Harduin. et recentt.—37 'Vet. *alica;* id est, zea:

NOTÆ

[q] *Siliquantur*] Siliquas faciunt. Theophr. loc. cit. Neque ut frumenti, sic et fabarum scapi singuli aut seges integra simul floret, sed particulatim.

[r] *Frumenta, cum*] Hæc a Theophr. Hist. VIII. 3. Colum. II. 12. pag. 67. 'Omne autem frumentum, et hordeum, quicquid denique non duplici semine est, spicam a tertio ad quartum nodum emittit: et cum totam edidit, octo diebus deflorescit, ac deinde grandescit diebus quadraginta, quibus post florem ad maturitatem devenit. Rursus quæ duplici semine sunt, ut faba, pisum, lenticula, diebus quadraginta florent, simulque grandescunt.'

[s] *Id enim*] Theophr. loc. cit.

[t] *Milium*] Theophr. loc. cit.

[u] *In Hellade, hordeum*] Hoc est, septimo mense metitur. Theophr. Πυροὶ δὲ ἐν τῇ ἑβδόμῳ περὶ τὴν Ἑλλάδα, κριθαί.

[v] *Fortiora*] Theophr. loc. cit. Validiora, inquit, ἰσχυρότερα contra hyemem, cœlique mutationes varias, frumentacea sunt, τὰ σιτηρά. Legumina vero in cibis valentiora putantur, πρὸς δὲ τὴν τροφὴν, τὰ χεδροπά. Vide Celsum II. 18. 'Ex leguminibus valentior rapa, napique, et omnes bulbi,' &c. Locum consule.

[w] *Et arinca*] Dicetur de ea c. 20.

quam hordeo. Arista mordacior hordeo. In area exeruntur triticum, et siligo, et hordeum. Sic et seruntur pura,[x] qualiter moluntur,[38] quia tosta non sunt. E diverso far, milium, panicum, purgari, nisi tosta, non possunt. Itaque hæc[y] cum suis folliculis seruntur cruda. Et far in vaginulis suis servant ad satus, atque non torrent.

XI. Levissimum ex his hordeum, raro excedit[a] XV. libras, et faba XXII. Ponderosius far, magisque etiamnum triticum. Far in Ægypto ex olyra[b] conficitur. Tertium genus[c] spicæ hoc ibi est. Galliæ quoque suum genus farris dedere: quod illic bracem vocant,[d] apud nos sandalam,[1e] nitidissimi grani. Et alia[2] differentia est, quod fere quaternis libris plus reddit panis, quam far aliud. Populum Romanum farre tantum e frumento CCC. annis usum, Verrius tradit.[3]

XII. Tritici genera plura, quæ fecere gentes. Italico[f]

olyra Theophr.' *Dalec.*—38 Ita codd. Harduini, Dalec. et Turneb. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *moliuntur* edd. vett. et Gronov.

CAP. XI. 1 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. Gronov. et edd. vett. *brance vocant apud nos sandalum;* Chiffl. *bracum v. a. n. scandalam;* Turneb. *bracum v. a. n. scandalum;* cod. Dalec. *brance v. a. n. sandalam.*—2 *Est et alia* Chiffl. —3 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *tradidit* Gronov.

NOTÆ

[x] *Seruntur pura*] Sine suis folliculis.

[y] *Itaque hæc*] Inprimis far, sive adoreum, quod in siccis humidisque locis seri Columella ait, II. 8. 'quoniam folliculum, quo continetur, firmum et durabilem adversus longioris temporis humorem habet.'

[a] *Raro excedit*] In singulos nimirum modios.

[b] *Far . . . . ex olyra*] Far cibus hoc loco est, non, uti acceptum est hactenus, singulare aliquod frumenti genus. Far e frumento Plinius mox agnoscit, hoc est, ex iis frumenti generibus quæ commemoravit initio sup. cap. Far ex olyra, nunc etiam in Ægypto. Far ex hordeo, Palladius lib. I. tit. 29. de phasianis. Modum conficiendi farris docet Archigenes apud Aëtium Serm. IX. cap. 45. pag. 124.

[c] *Tertium genus*] Post triticum hordeumque.

[d] *Bracem vocant*] Ita Mss. Reg. Colb. Th. Chiffl. non, ut editi, *brance. Le blé blanc de Dauphiné.* Vide Nic. Chorier Hist. Delph. lib. I. pag. 54.

[e] *Sandalem*] Sic Mss. Colb. Th. aliique. Libri vulgati, *sandalum. Sandalium* Charta Rogerii Regis Siciliæ, an. 1137. apud Ughellum, tom. VII. p. 564.

[f] '*Italico*] Insignis propterea liberalitas Augustorum fuit, cum triticum plebi Romanæ erogarent. Ejus-

nullum equidem comparaverim candore ac pondere, quo maxime discernitur: montanis modo comparetur Italiæ agris externum, in quo principatum tenuit Bœotia,[g] deinde Sicilia, mox Africa. Tertium pondus erat Thracio, Syrioque,[h] deinde et Ægyptio,[i] athletarum cum decreto, quorum capacitas jumentis similis, quem diximus, ordinem fecerat. Græcia et Ponticum laudavit, quod in Italiam non pervenit. Ex omni eadem genere grani prætulit dra-

Cap. XII. 1 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et

NOTÆ

modi largitionis mentionem faciunt nummi duo inprimis eximii, prave hactenus intellecti. Prior est Pertinacis Augusti, alter Severi Alexandri Cæsaris. Prior est argenteus in Thesauro Regio, a Seguino delineatus, p. 124. primæ editionis IMP. CAES. P. HELV. PERTIN. AVG. capite laureato: 'Imperator Cæsar Publius Helvius Pertinax Augustus.' .)(. Stat Dea Liberalitas, ut pingi solet in nummis inscriptis, LIBERALITAS AVG. cum tabella, quam dextra manu gerit, quæque modicum tritici pretium indicaret: et cum cornucopia, quam lævo brachio tenet. Inscriptio: LIBERATIS CIVIBVS. Ejus hæc inscriptio est: 'LIBERalitas Augusti Triticum Italicum Suppeditavit CIVIBVS.' Alioquin titulus non conveniret cum argumento, sive pictura. Alterius nummi, qui est Severi Alexandri, ingeniosior aliquanto inscriptio est, M. AVREL. ALEXANDER. CAES. Caput nudum. .)(. Corona laurea, in qua, S. P. Q. R. Hanc tenet Aquila Romana. In circuitu, METROPOLIS. Hoc est, 'Munificentissime Erogato Tritico Romanæ Plebi, Omnium Liberalitatem Imperatorum Superavit,' scilicet Cæsar Alexander. Est hic nummus, ut prior, argenteus, apud Occonem p. 409.' *Ed. sec.*

[g] *Bœotia*] Consentit Theophr. de Causis IV. 10. p. 310. Τοῦ μὲν ἄλλου πυροῦ δοκεῖ τοῦ Ἀθήναζε καταπλέοντος ὁ Σικελικὸς ἰσχυρότατος εἶναι· τούτου δ' ἔτι βαρύτερος μᾶλλον ὁ Βοιώτιος, ὥσπερ ἐν ταῖς ἱστορίαις εἴρηται.

[h] '*Syrioque*] Defuit anno uno in Syria, cum agris Sidoniorum serendis triticum suppeditavit Antonius Severus Augustus: quamobrem percussere ejus honori nummum ex ære magno, qui est in Cimelio D. de Boze, hoc titulo: AETERNVM BENEFICIVM SID. DAT. Hoc est, 'Sidoniis datum.' Implet nummi aream modius, e quo spicæ emicant. Pars prior, cum Antonini Severi capite, hos exhibet titulos: M. AVREL. ANTONINVS PIVS AVGPBG MAX. 'Parthicus, Britannicus Germanicus Maximus.'' *Ed. sec.*

[i] *Athletarum*] Athletis ita censentibus, quorum edacitas, seu voracitas potius, jumentorum similis, hunc quem modo diximus in pondere frumentorum ordinem fecit. Theophr. Hist. VIII. 4. In Bœotia, inquit, ternos semisextarios tritici absumunt: Athenis Siculi, facile quinos.

contion,[j] strangium, et Selenusium,[2] argumento crassissimi calami: ita pingui solo hæc genera assignabat. Levissimum et maxime inane, seu tenuissimi calami, in humidis seri jubebat, quoniam multo egeret alimento. Hæ fuere sententiæ Alexandro Magno regnante, cum clarissima fuit Græcia, atque in toto orbe terrarum potentissima: ita tamen, ut ante mortem ejus annis fere CXLV.[k] Sophocles poëta in fabula Triptolemo[l] frumentum Italicum ante cuncta laudaverit, ad verbum translata sententia:

Et fortunatam Italiam frumento canere[3] candido.

Quæ laus peculiaris hodieque Italico est. Quo magis admiror, posteros Græcorum nullam mentionem hujus fecisse frumenti.

Nunc ex his generibus, quæ Romæ[m] invehuntur,[4] levissimum est Gallicum, atque e Chersoneso advectum: quippe non excedunt in modium vicenas libras, si quis granum ipsum ponderet.[5] Adjicit Sardum selibras,[n] Alexandrinum et trientes:[o] hoc et Siculi pondus. Bœoticum

recentt. *deinde Ægyptio* Gronov. et al. vett.—2 'Ita cod. Reg. 2. et Editio princeps.' *Brotier.* Gronov. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *dracontiam, strangiam et Selenusium;* Margo edd. Dalec. et Gronov. *canchrydiam, stlengyn, et Alexandreum,* e Theophr. *dracontion, et istelepant, et selinusium* Chiffl.—3 Chiffl. *carere.*—4 'Ita codd. Regg. 1. 2. et Editio princeps. Nec aliter dixit Tacitus, Annal. II. 23. 'Oceano invexit.'' *Brotier.* Ita quoque Chiffl. *Romam invehuntur* Gronov. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—5 Tur-

NOTÆ

[j] *Dracontion*] Pro his tritici generibus, tergeminum aliud Theophrastus affert Hist. VIII. 4. καγχρυδίαν, στλεγγὺν, Ἀλεξάνδρειον.

[k] *Fere CXLV.*] Egit ergo Sophocles eam fabulam Olymp. LXXVII. anno quarto, ætatis suæ vicesimo, si Suidæ credimus, qui natum ait Olymp. LXXIII. Obiit enim Alexander Olymp. CXIV. anno primo, teste Diodoro Sic. Bibl. lib. XVII. p. 579.—'Obiit enim Alexander Olymp. CXX. anno primo, Olympiadibus Pliniano calculo computatis, U. C. a. 442.' *Ed. sec.*

[l] *Triptolemo*] In ea fabula Ceres Triptolemum edocet, quantum terrarum necesse sit peragrari seminandis a se datis frugibus, Italiamque præ ceteris laudat. Vide Dionys. Halic. Antiq. Rom. lib. I. p. 10.

[m] *Quæ Romæ* [*Romam*] Mss. omnes, *quæ Romæ.*

[n] *Selibras*] Dimidiam libram.

[o] *Et trientes*] Gallici, inquit, tritici pondus, non selibra tantum, sed præterea triente, hoc est, tertia libræ parte, ab Alexandrino Siculoque superatur.

totam libram addit: Africum et dodrantes.[p] In Transpadana Italia scio vicenas quinas libras farris modios pendere: circa Clusium[q] et senas.[6] Lex certe naturæ,[7] ut in quocumque[r] genere pani militari tertia portio ad grani pondus accedat: sicut optimum frumentum esse, quod in subactu[8 s] congium aquæ capiat. Quibusdam generibus per se pondus, sicut Balearico: modio tritici panis pondo XXXV.[9] reddit: quibusdam binis[t] mixtis,[10] ut Cyprio et Alexandrino, XX. prope libras[u] non excedentibus. Cyprium fuscum est, panemque nigrum facit: itaque miscetur Alexandrinum candidum, redduntque XXV. pondo. Thebaicum libras[11 v] adjicit. Marina aqua subigi, quod plerique maritimis in locis faciunt, occasione lucrandi salis, inutilissimum.[12] Non alia de causa opportuniora morbis cor-

neb. *siliquæ granum ipsum pondere;* Vet. Dalec. *sicli pondere.*—6 Gronov. *senos.* —7 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Lex naturæ certe est* cod. Dalec. *Lex certa naturæ* Gronov. et al. vett.—8 Chiffl. *subactum.*—9 ‘ Ita codd. Regg. 1. 2. et Editio princeps.’ *Brotier. modo tritici panis pondo XXXV.* Chiffl. *modo tritici p. p. XXX.* Gronov. et al. vett. *modio panis pondo XXXV.* Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *quod modio* Vet. Dalec.—10 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Quibus binis mixtis* Dalec. sub. ‘pondus est.’ *Quibusdam in binis mistis* Gronov. et al. vett.—11 Chiffl. *libram.*—12 Vet. Dalec. et Chiffl. *vilissimum.*—13 *Gallia et Hispania*

NOTÆ

[p] *Et dodrantes*] Et præterea dodrantem, hoc est, libræ partes tres quartas.

[q] *Circa Clusium*] Hoc est, circa Clusium farris modios pendere non vicenas quinas tantum libras, sed et senas: hoc est, vicenas senas. Dalecampius perperam existimat *senas* hoc loco Senensis esse in Etruria oppidi nomen. De farre Clusino, ejusque parandi modo, vide Aëtium Serm. IX. c. 45. p. 325. Colum. II. 6. ‘ Far, quod appellatur Clusinum, candoris nitidi.’ Martialis in Xeniis, XIII. 8. ‘ Far:’ ‘ Imbue plebeias Clusinis pultibus ollas,’ &c.

[r] *Ut in quocumque*] Ut cujuscumque frumenti modius in panem subactus militarem, sive castrensem, (*le pain de munition*) triente toto seu tertia parte ponderosior sit, quam granum ipsum, prius quam molatur, et subigatur in panem.

[s] *Quod in subactu*] Dum subigitur in panificio.

[t] *Quibusdam binis*] Subintellige, pondus est.

[u] *XX. prope libras*] Antequam in panem subigantur.

[v] *Thebaicum libras*] Sive granum ipsum per se alteri e duobus istis misceatur, Cyprio vel Alexandrino: sive cum altero subigatur, libram ad pondus adjicit. Thebaicum porro ex Ægypto intellige.

pora existunt. Galliæ et Hispaniæ [13] frumento in potum [w] resoluto, quibus diximus [x] generibus, spuma ita concreta pro fermento utuntur. Qua de causa levior illis, quam ceteris, panis est.[14]

Differentia est et calami. Crassior quippe melioris est generis. Plurimis tunicis [y] Thracium triticum vestitur, ob nimia frigora illi plagæ exquisitum. Eadem causa et trimestre[15] [z] invenit, detinentibus terras nivibus, quod tertio fere a satu mense et in reliquo orbe metitur. Totis hoc Alpibus notum, et hyemalibus provinciis nullum hoc frumento lætius. Unicalamum [a] præterea, nec usquam capax:[16] seriturque non nisi tenui terra. Est et bimestre [b] circa Thraciæ Ænum,[17] quod quadragesimo die, quam satum est, maturescit: mirumque, nulli frumento plus esse ponderis, et furfuribus carere. Utitur eo et Sicilia, et Achaia, montuosis [18] utraque partibus. Eubœa quoque circa Carystum. In tantum fallitur Columella,[c] qui ne trimestris [19] quidem

cod. Dalec.—14 Verbum *est* deest cod. Dalec. et Chiffl.—15 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *et trimestria* Gronov. et al. vett.—16 Dalec. *usquam non capax.*—17 Ita codd. Harduini et Turneb. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *in Eubœa* Th. *circa Thraciæ fenum* Chiffl. et pro v. l. *finem.* Gronov. et al. vett. *circa Thracium sinum.*—18 Gronov. *montosis.*—19 Chiffl. *trimestri.*—20 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl.

NOTÆ

[w] *Frumento in potum*] Cum e madida fruge parant sibi potus, zythum scilicet, Gallis *Bière*, Hispanis *Cerveza.*

[x] *Quibus diximus*] Tritico nempe Balearico, in Hispaniis: in Galliis farris genere, quod bracem vocabant, ut dictum est, tum isto cap. tum superiore.

[y] *Plurimis tunicis*] Theophr. Hist. VIII. 4. ὁ Θρᾴκιος πολυκάλαμος.

[z] *Et trimestre*] Tritici genus, quod intra tres menses maturescit: bimestre, quod intra binos. De his Theophr. loc. cit. Καὶ τὸ τῶν τριμήνων, καὶ τὸ τῶν διμήνων, καὶ ἔτι γένος ἐν ἐλάττοσιν ἡμέραις τελειοῦται. Trimestre, siliginis genus esse docet Colum. II. 6. de generibus seminum.

[a] *Unicalamum*] Unicum e radice calamum trimestre id triticum emittit: nec potest ferre plures. Theophr. loc. cit. Τρίμηνοι δὲ πολλοὶ .... μονοκάλαμοι, κατὰ τὴν ἔκφυσιν, καὶ τὸ ὅλον ἀσθενεῖς.

[b] *Est et bimestre*] Theophr. loc. cit. etsi de Æno Thraciæ silet: in Eubœa solum reperiri illud affirmat, et in Sicilia, Achaiaque.

[c] *Columella*] Lib. II. 9. p. 53. 'Neque enim est ullum, sicut multi crediderunt, natura trimestre semen:

proprium genus existimaverit esse, cum sit antiquissimum. Græci setanion[20 d] vocant. Tradunt in Bactris[e] grana tantæ magnitudinis fieri, ut singula spicas[21] nostras æquent.

XIII. Primum ex omnibus frumentis seritur hordeum. Dabimus et dies serendo[1] cuique generi, natura singulorum exposita. Hordeum Indis sativum et sylvestre, ex quo panis[f] apud eos præcipuus, et alica.[g] Maxime quidem[h] oryza gaudent,[2] ex qua ptisanam[i] conficiunt, quam reliqui mortales ex hordeo. Oryzæ[j] folia[3] carnosa, porro similia, sed latiora: altitudo cubitalis, flos purpureus, radix gemmeæ[4] rotunditatis.

XIV. Antiquissimum[k] in cibis hordeum, sicut Atheniensium[l] ritu Menandro auctore apparet: et gladiatorum[m]

cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *sicanion* Turneb. *trimenon* Gronov. et vulgg.—21 Margo edd. Dalec. et Gronov. *olivæ nucleos*, e Theophr.

CAP. XIII. 1 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *serendi* Gronov. et vulgg.—2 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *præcipuus. Italica max. quidam oryza gaudent* Gronov. et al. vett. *præcipuus. Oryza quidem max. ut Itali gaudent*, sub. 'Indi.' *Dalec. præcipuus. Italici max. quidam or. gaudent* al. ap. Dalec. *præcipuus. Italia maxime quidem or. gaudet* Vet. Dalec. et Chiffl.—3 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. recentt. *oryzæ quidem folia* Gronov. et vulgg.—4 'Chiffl. *geminæ*. Fortassis, *genuinæ*.' Dalec.

NOTÆ

quippe idem jactum autumno melius respondet.' Non negat is peculiare tritici genus dictum antiquis esse trimestre: sed ab eo quod autumno seritur, quodque melius ita provenit, differre negat. Et c. 6. triticum trimestre, et trimestre alicastrum agnoscit.

[d] *Græci setanion*] Ita Mss. non *trimenon*, ut editi. Σητάνιος πυρὸς, sive σητάνειος, triticum quod hoc anno, id est, vere inennte satum est. Vide Rob. Constant. in Lexico.

[e] *Tradunt in Bactris*] Theophr. loc. cit. nucleis olivæ singula Bactrici frumenti grana æquiparat.

[f] *Ex quo panis*] Vide Notas et Emend. num. 7.

[g] *Et alica*] Hoc est, ptisana ex hordeo Indico, ut ipse loquitur XXII. 66.

[h] *Maxime quidem*] Theophr. Hist. IV. 8.

[i] *Ex qua ptisanam*] Ptisana pultis genus est, quod ex farina fit hordeacea, aliisque frugibus. Hanc quæ ex oryza conficitur, nostri ipsius oryzæ nomine, *du Ris* vocant: quæ ex hordeo, *Orge mondé*.

[j] *Oryzæ*] Depictam vide apud Dodon. p. 500.

[k] *Antiquissimum*] Vide Dionys. Halic. Rom. Antiq. lib. II. p. 95.

[l] *Atheniensium*] Quoniam in Eleusinio certamine præmium victori hordeum fuit, uti testatur Pindari Scho-

cognomine, qui hordearii vocabantur. Polentam[n] quoque Græci non aliunde præferunt. Pluribus fit hæc modis. Græci perfusum aqua hordeum siccant nocte una, ac postero die frigunt, deinde[1] molis[o] frangunt. Sunt qui vehementius tostum rursus exigua aqua aspergant, et siccent[2] prius, quam molant. Alii vero virentibus spicis decussum hordeum recens purgant, madidumque in pila tundunt, atque in corbibus eluunt,[3] ac siccatum Sole rursus tundunt, et purgatum molunt. Quocumque autem genere præparato,[4] vicenis hordei libris, ternas seminis lini, et coriandri selibram,[5] salisque acetabulo,[p] torrentes ante omnia miscent in mola. Qui diutius volunt servare, cum polline ac furfuribus suis condunt novis fictilibus. Italia sine perfusione tostum in subtilem farinam[6] molit, iisdem additis, atque etiam milio. Panem ex hordeo antiquis usitatum vita damnavit, quadrupedumque[q] ferecibus est.[7]

Cap. xiv. 1 Cod. Dalec. *dein.*—2 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *siccentque* Gronov. et vulgg.—3 Cod. Dalec. *dividunt.* —4 Vet. Dalec. *præparata,* sub. ‘ polenta.’—5 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *selibras* Gronov. et al. Mox, Vet. Dalec. *acetabulum, torrentes ante, omnia, &c.*—6 Ita codd. Harduini, Dalec. Turneb. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et quæ secutæ; *formam* Gronov. et

NOTÆ

liastes, Olymp. Ode 9. p. 93. Ἄγεται δὲ αὐτόθι (de Eleusine loquitur) ἀγὼν Κόρης καὶ Δημήτερος, ὃς καλεῖται Ἐλευσίνια· οὗ ἔπαθλον κριθαί. Hoc ipsum scribunt Aristides, Suidas, et auctor Etymologici.

[m] *Et gladiatorum*] Et præterea, inquit, id ex quodam gladiatorum genere intelligitur, qui hordearii appellantur, quod vetustiore ævo eo cibi genere uterentur. Milites etiam, ‘ qui parum in armorum prolusione profecerant,’ inquit Vegetius i. 13. p. 14. ‘ pro frumento hordeum cogebantur accipere: nec ante eis in tritico reddebebatur annona, quam sub præsentia Tribunorum experimentis datis ostendissent se omnia, quæ erant in militari arte, complesse.’

[n] *Polentam*] Polentam Græci ἄλφιτα vocant, torrefacti hordei farinam. In Gallia vocant, *du Gruau.* Spissandis carnium juribus venalis circumfertur: cœpitque et ex avena retorrida fieri, et eadem nominis ambage proferri.

[o] *Deinde molis*] Veteres hordeum, similesque fruges, prius torrebant, deinde molebant. Unde Virgil. Æn. i. 183. ‘ Et torrere parant flammis, et frangere saxo.’ Nec ullum ibi ὕστερον πρότερον, ut sibi vulgus interpretum fingit. Vide quæ dicenda sunt cap. 23.

[p] *Acetabulo*] De hoc mensuræ genere dicetur xxi. 109.

XV. Ptisanæ inde usus validissimus saluberrimusque tantopere probatur. Unum laudibus ejus volumen dicavit Hippocrates[a] e clarissimis[1] medicinæ scientia. Ptisanæ bonitas præcipua Uticensi. In Ægypto vero est,[2] quæ fit ex hordeo, cui sunt bini anguli. In Bætica et Africa genus, ex quo fiat, hordei, glabrum appellat Turranius.[3] Idem olyram et oryzam eandem esse existimat. Ptisanæ conficiendæ vulgata ratio est.

XVI. Simili modo ex tritici semine[b] tragum[1] fit, in Campania duntaxat et Ægypto.

XVII. Amylum vero[c] ex omni tritico[1] ac siligine, sed optimum e trimestri.[d] Inventio ejus Chio insulæ debetur: et hodie laudatissimum inde est:[2] appellatum ab eo,[e] quod sine mola fiat: proximum trimestri,[f] quod e minime pon-

---

al. vett.—7 Ita codd. Harduini, et recentt. *quadrupedumque tradidit hordeum refectibus* Vet. Dalec. *quadrupedumque fere cibus est. Cum ptisanæ .... probetur* Chiffl. *quadrupedumque tradidit refectibus* Gronov. et vulgg.

CAP. XV. 1 *Hippocrates clarissimus* Vet. Dalec.—2 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. et recentt. *in Ægypto ea est* Gronov. et al. vett.—3 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Turannius* Gronov. et vulgg.

CAP. XVI. 1 Margo edd. Dalec. et Gronov. *tragos*, e Diosc.

CAP. XVII. 1 Ita Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. et Bipont. *ex tritico* Harduin. 2. 3. Miller. et Franz.—2 Chiffl. *id est;* et pro v. l. in marg.

NOTÆ

[q] *Quadrupedumque*] Equorum: quibus olim non avena dabatur, sed hordeum. Unde Festus: 'Hordearium æs,' inquit, 'quod pro hordeo equiti Romano dabatur.'

[a] *Hippocrates*] Is liber est, qui alias de ptisana, ut auctor est Athenæus lib. II. p. 57. nunc de victu in morbis acutis, vel contra Cnidias sententias inscriptus legitur, tomo undecimo operum Galeni, qui quatuor in eum librum Commentarios edidit.

[b] *Ex tritici semine*] Hoc est, e zea, ut ipse postea explicaturus est. Galenus in Comm. 1. ad librum Hippocr. de victu in morbis acutis, p. 14. tom. XI. Ζεῖαι, ἐξ ὧν ὁ καλούμενος τράγος γίνεται. In indice hujus loci Plinius: *De trago.* Celsus IV. 4. de difficultate spirandi, inter cibos non nimium acres, cum lenticula ptisanaque tragum recenset.

[c] *Amylum vero*] Et ex zea parari amylum scribit Diosc. II. 123. Gallis, *Amidon.*

[d] *E trimestri*] Hoc est, e trimestri tritico, de quo cap. 12. Sic Diosc. loc. cit. Ἄριστον δέ ἐστι τὸ σκευαζόμενον ἐκ πυροῦ σηταν ίου.

[e] *Appellatum ab eo*] Diosc. loc. cit. Ἄμυλον ὠνόμασται, διὰ τὸ χωρὶς μύλου κατασκευάζεσθαι.

[f] *Proximum trimestri*] Vide Notas et Emend. num. 8.

deroso[3] tritico. Madescit[g] dulci aqua ligneis vasis, ita ut integatur,[4] quinquies in die mutata. Melius si et noctu, ita ut misceatur pariter. Emollitum, priusquam acescat, linteo aut sportis saccatum,[5] [h] tegulæ infunditur illitæ fermento, atque ita in Sole densatur. Post Chium[i] maxime laudatur Creticum, mox Ægyptium. Probatur autem lævore, et levitate:[6] atque ut recens sit: jam et Catoni dictum apud nos.[7] [j]

XVIII. Hordei farina[k] et ad medendum utuntur. Mirumque, in usu jumentorum, ignibus durato, ac postea molito, offisque humana manu demissis in alvum, majores vires, torosque corporis fieri. Spicæ quædam[l] binos ordines habent, quædam plures usque ad senos. Grano ipsi[m] aliquot[1] differentiæ, longius, leviusque,[2] aut brevius, aut rotundius,[3] candidius, nigrius, vel cui purpura est. Ultimo

idem, appellatum, &c.—3 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2..3. et recentt. *proximum et trimestri quodam minime ponderoso* Gronov. et al. ante Harduin.—4 Chiffl. *in ligneis vasis, ita ut integatur;* et in emend. *intingatur.*—5 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *ita ut misceatur pariter emollitum, priusquam acescat. Linteo aut sportis siccatum* Gronov. et vulgg.—6 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *levitate et lævore* Gronov. et vulgg.—7 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. sic et cod. Dalec. *jam et Catoni dictum. Apud nos hordei* Gronov. et vulgg.

CAP. XVIII. 1 Cod. Dalec. *aliquid.*—2 Margo edd. Dalec. et Gronov. *majusque,* e Theophr.—3 Ibid. ex eodem, *ac rotundius.* Mox, Dalec. *nigrius, cui purpura est, optimum ad polentam. Contra, &c.* Margo edd. Dalec. et Gronov. *et contra temp. major firmitas,* e Theophr. *vel cui purpura est, ultimo ad*

NOTÆ

[g] *Madescit*] Diosc. loc. cit.

[h] *Linteo aut sportis saccatum*] Hoc est, per saccum colatum: quo modo vinum Hippocraticum colant pharmacopolæ. Vide Notas et Emend. num. 9.

[i] *Post Chium*] Creticum pariter laudat Diosc. loc. cit. mox Ægyptium: Chii non meminit. Alexandrinum commendat et Theodorus Priscian. lib. IV.

[j] *Catoni dictum apud nos*] Etsi res sit exotica amylum, inquit, jam tum ætate tamen Catonis, Romæ id cognitum est. Verba hæc sunt Catonis c. 87. 'Amylum sic facito. Siliginem purgato bene,' &c.

[k] *Hordei farina*] Ad aurium dolorem utitur ea Marcellus Empir. c. 9. p. 78. In pluribus vero morbis Galenus, quos in Indice Brassavoli leges.

[l] *Spicæ quædam*] Hordei scilicet. Theophr. Hist. VIII. 4. Τῶν μὲν κριθῶν αἱ μέν εἰσι δίστιχοι, αἱ δὲ τρίστιχοι ... πλεῖσται καὶ ἑξάστιχοι.

[m] *Grano ipsi*] Theophr. loc. cit.

ad polentam:[n] contra tempestates[o] candido maxima infirmitas. Hordeum frugum omnium mollissimum est: seri non vult,[p] nisi in sicca et soluta terra, ac nisi læta. Palea[q] ex optimis: stramento vero nullum comparatur. Hordeum ex omni frumento minime calamitosum, quia ante tollitur quam triticum[4] occupet rubigo. Itaque sapientes agricolæ triticum cibariis tantum[r] serunt. Hordeum sarculo[5 s] seri dicunt, propterea celerrime redit: fertilissimumque, quod in Hispaniæ Carthagine Aprili mense collectum est: hoc seritur eodem mense in Celtiberia, eodemque anno bis[6] nascitur. Rapitur omne a prima statim maturitate festinantius, quam cetera. Fragili enim stipula et tenuissima palea granum continetur. Meliorem etiam[t] polentam fieri tradunt, si non excocta[7] maturitate tollatur.

polentam. Contra, &c. Harduin. 2. 3. Miller. et Franz.—4 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *quia tollitur antequam triticum* Gronov. et vulgg.—5 ' Chiffl. *sacculo;* sic et Turneb. vel, *seculo:* neutrum apte.' *Dalec. dicunt, propt. quod celer. reddit* cod. Dalec. Mox, *fertile est quod* Vet. Dalec. et Chiffl.—6 Chiffl. *eodemque a nobis;* et in emend. *eodemque nobis.*—7 Turneb. *exacta.*

NOTÆ

[n] *Ultimo ad polentam*] Postremum, hoc est, purpurascens, imbecille in polenta: etsi plurimum farinæ reddit: *αἱ δὲ ἐπιπορφυρίζουσαι, αἴπερ καὶ πολυάλφιτοι δοκοῦσιν εἶναι.* Theophr. loc. cit.

[o] *Contra tempestates*] Contra hyemem, ventosque, et cœli mutationes varias. Theophr. de purpurascente hordeo: *καὶ πρὸς τοὺς χειμῶνας δὲ, καὶ τὰ πνεύματα, καὶ ὅλως τὸν ἀέρα, τῶν λευκῶν ἰσχυρότεραι, candido firmius.*

[p] *Seri non vult*] Mss. *Seri non volet*, forte pro *non volt*. Non placet certe legi, *non valet*.

[q] *Palea*] Didymus in Geopon. IV. 14. pag. 114. ad certos quosdam usus hanc reliquis anteponit: *τῶν δὲ σιτίνων τὰ κρίθινα αἱρετώτερα.*

[r] *Cibariis tantum*] Tantum tritici serunt, quantum ad familiæ cibaria satis est.

[s] *Hordeum sarculo*] Terra levissime mota, ac veluti suspensa, quemadmodum fere fit sarriendo: sarculo opus est, non aratro: atque idcirco celerrime erumpit, et maturescit. 'Agros findere sarculo' dixit Horat. I. Od. I. 11.

[t] *Meliorem etiam*] Galenus quoque de Alim. Facult. I. 11. p. 317. tom. VI. ex recenti hordeo mediocriter frixo laudatissimam fieri polentam docet: odoris etiam eximii: si arista non omnino sicca: *Ἐκ τῶν νέων κριθῶν φρυγεισῶν συμμέτρως τὸ κάλλιστον ἄλφιτον γίνεται . . . μάλιστά ἐστιν εὐώδη τὰ ἐκ τῶν ἀρίστων καὶ νέων κριθῶν γιγνόμενα, μὴ πάνυ ξηρὸν ἐχουσῶν τὸν στάχυν.*

XIX. (VIII.) Frumenti genera non eadem ubique: nec,[1] ubi eadem sunt, iisdem nominibus. Vulgatissima far, quod adoreum[a] veteres appellavere, siligo, triticum. Hæc plurimis terris communia. Arinca[b] Galliarum propria, copiosa et Italiæ est. Ægypto[2] autem ac Syriæ, Ciliciæque et Asiæ, ac Græciæ peculiares, zea, olyra, tiphe.[c] Ægyptus similaginem conficit e tritico[3] suo, nequaquam Italicæ parem. Qui zea utuntur, non habent far.[d] Est et hæc Italiæ in Campania maxime, semenque appellatur. Hoc habet nomen res præclara, ut mox docebimus:[e] propter quam Homerus[f] ζείδωρος ἄρουρα dixit: non, ut aliqui arbitrantur, quoniam vitam donaret. Amylum quoque ex ea fit, priore crassius.[g] Hæc sola differentia est.[4]

CAP. XIX. 1 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *neque* Gronov. et vulgg.—2 *In Ægypto* Chiffl.—3 Chiffl. *conficit tritico*, omissa præpositione.—4 Dalec. *differentia. Durissimum.*—5 Codd.

NOTÆ

[a] *Quod adoreum*] Unde 'adorea liba' apud Maronem Æneid. VII. 109. Festus: 'Ador farris genus, edor quondam appellatum ab edendo: vel quod aduratur, ut fiat tostum: unde in sacrificio mola salsa efficitur.'

[b] *Arinca*] Nunc corrupto vetere vocabulo, in Delphinatu *Riguet* id tritici genus appellant. Nic. Chorier Hist. lib. I. p. 54. De arinca plura dicemus c. 20.

[c] *Zea, olyra, tiphe*] Tiphen et olyram rem alii eandem esse, alii diversam, veteres prodiderunt, referente eorum sententias Galeno loc. cit. c. 13. p. 319. περὶ τιφῶν, καὶ ὀλυρῶν, καὶ ζειῶν. Ipse Galenus tom. II. in Explic. Vocum Hippocr. pag. 91. Ζείας, ὀλύρας, interpretatur: perinde ac si res una sit, nominibus diversis. Hæc tria tamen et nominibus et re distinguit Anguillara, par. VI. p. 98. Tipham ait Italis appellari *Spelta:* Olyram, *Scandella:* Zeam, *Farro.* Asclepiades apud Galen. κατὰ τόπους, IX. 3. Φάῤῥους ὃ καλοῦσι ζέαν. Et quod Straboni lib. V. p. 242. ζέα dicitur, id Plinius cap. 29. *far* appellat. Et Dionys. Antiq. Rom. lib. II. pag. 95. Φαῤῥὸς, ὃ καλοῦμεν ἡμεῖς ζέαν. Ægyptios porro panem ἐκ τῶν ὀλυρέων fecisse auctor est Herod. II. 77. pag. 118.

[d] *Non habent far*] Sed zeam pro farre habent. Nam et ipsa zea far est: nec semen tantum appellatur, ut Plinius ait, sed cum farre nomen alterum commune habet, adoreum, teste Isidoro XVII. 3. 'Adoreum, tritici genus, quod idem vulgo semen dicitur.'

[e] *Ut mox docebimus*] Cap. 29. ubi e zea quæ conficitur, alicam commendat.

[f] *Homerus*] Iliad. B. 548. et alibi passim. Quod ζείαν ferret: non ἀπὸ τοῦ ζῆν, *vivere.*

[g] *Priore crassius*] Priore amylo, de quo c. 17.

Ex omni genere durissimum far, et contra hyemes firmissim um Patitur frigidissimos locos, et minus subactos, vel æstuosos,[5 h] sitientesque. Primus antiquis [i] Latio cibus, magno argumento in adoreæ donis, sicuti diximus.[j] Pulte autem,[k] non pane, vixisse longo tempore Romanos manifestum, quoniam inde et pulmentaria [l] hodieque dicuntur. Et Ennius, antiquissimus vates, obsidionis famem exprimens, offam eripuisse [m] plorantibus liberis patres commemorat. Et hodie sacra prisca, atque natalium,[n] pulte fritilla[6 o] conficiuntur: videturque tam puls ignota Græciæ fuisse, quam Italiæ polenta.

Dalec. Chiffl. aliique, *æstivosos*.—6 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd.

NOTÆ

[h] *Æstuosos*] In Mss. ubique, *æstivosos*.

[i] *Primus antiquis*] Vide Dionys. Halic. Rom. Antiq. lib. II. p. 95. ubi far esse zeam docet.

[j] *Sicuti diximus*] Cap. 3.

[k] *Pulte autem*] Valerius Max. II. 5. 'Erant majores nostri adeo continentiæ attenti, ut frequentior apud eos pultis usus, quam panis, esset.' Et ad hunc veterem morem Juvenalis respiciens, Sat. XIV. 171. 'Grandes fumabant pultibus ollæ.'

[l] *Pulmentaria*] Varro de Ling. Lat. lib. IV. 'Pulmentum,' inquit, 'quod idem cum pulte essent,' hoc est, cum pulte comederent: 'inde pulmentarium dictum.' Pulmentarium igitur obsonium quodvis dicebatur, non quod ex pulte esset: ut Lexicorum auctoribus videtur: sed quod, uti postea cum pane, sic olim cum pulte, ederetur: inde nomen. Græcis προσφάγιον inde dictum, quod addatur pani, ut notat Erasmus in c. 21. Joan. ubi Latinus interpres *pulmentarium* transtulit. Joan. de Janua: 'Pulmentum vel pulmentarium dicitur quilibet cibus citra panem.' Apud Phæd. lib. III. Fab. Canis ad Lupum: 'Affertur ultro panis, de mensa sua Dat ossa dominus, frusta jactat familia, Et quod fastidit quisque pulmentarium.' Et Seneca ficus caricas pulmentarii vicem habere dixit, obsonii Plinius, ut annotavimus XV. 21.

[m] *Offam eripuisse*] Offa enim antiquis fuit, auctore Festo quoque, glomerata puls.

[n] *Atque natalium*] Subintellige, natalium sacra. Sequioribus tamen temporibus, superstitione crescente, etiam cruentas in natalitiis sacris hostias mactavere. Horat. IV. Od. 11. die natali Mæcenatis dicta: 'Ara castis Vincta verbenis, avet immolato Spargier agno.' Lampridius, in Alexandro Severo: 'Cum ejus natalem aruspices commendarent, dixerunt eum summam rerum tenturum: idcirco quod hostiæ de ea villa, quæ esset Severi Imp. adductæ essent.'

[o] *Pulte fritilla*] Sic Mss. omnes: forte pro *frictilla* seu *frictili*, a frigendo, quoniam esset ea puls e farina fricta. An huc pertinet quod habet Varro de Vita Populi Rom. lib. I. apud Nonium c. 4. num. 291. 'Quod Ka-

XX. Tritici semine avidius nullum[a] est, nec quod plus alimenti trahat. Siliginem[b] proprie dixerim tritici delicias: candor est, et sine[1] virtute, et sine pondere, conveniens humidis tractibus, quales Italiæ sunt, et Galliæ Comatæ. Sed et trans Alpes in Allobrogum tantum Remorumque[2] agro pertinax: in ceteris ibi partibus biennio in triticum transit. Remedium,[c] ut gravissima quæque grana ejus serantur.

(IX.) E siligine lautissimus panis, pistrinarumque[d] opera laudatissima.[3] Præcellit in Italia, si Campana Pisis natæ misceatur. Rufior illa, at Pisana candidior, ponderosiorque cretacea.[4e] Justum est e grano Campanæ, quam vocant castratam,[f] e modio[g] redire sextarios quatuor sili-

Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *pulte firtilla* Chiffl. *pulte fitilla* Gronov. et vulgg.

CAP. XX. 1 Cod. Dalec. *delicias candore, sed sine;* Chiffl. ut in vulgg. ante Dalecampium, *delicias candore, &c.* sed in emend. *candore, virtute, pondere conveniens.*—2 'Ita cod. Reg. 2. et Editio princeps. Male cod. Reg. 1. *Memorum:* unde emendatum in recentt. edd. *Meminorum.*' Brotier. *Meminorumque* Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Nerviorum* cod. Dalec. *Morinorum* Vet. Dalec. *Avernorumque* alii vett. ap. Dalec. *Remorum* Turneb. *Memorumque* Chiffl.—3 Vet. Dalec. *pistorumque opera lautissima.*—4 Ita codd.

NOTÆ

lendis Juniis et publice et privatim fatuam pultem Diis mactat.' Apud Arnobium lib. VII. p. 230. *fitilla* dici videtur.

[a] *Avidius nullum*] Quod plus ex terra alimenti trahat.

[b] *Siliginem*] Candidi levissimique tritici genus, vulgo *Blé blanc.* Juvenal. Sat. v. 70. 'Sed tener et niveus, mollique siligine factus Servatur domino,' panis videlicet. Columella II. 6. de generibus seminum: 'Tritici genera complura cognovimus. Verum ex his maxime serendum est, quod robus dicitur, quoniam et pondere et nitore præstet. Secunda conditio est habenda siliginis, cujus species in pane præcipua pondere deficitur.' Et c. 9. humido statu cœli recte hanc provenire ait.

[c] *Remedium*] Columella II. 9. p. 55. ubi et post tertiam sationem omne triticum solo uliginoso converti ait in siliginem.

[d] *Pistrinarumque*] Huc pertinet CORPVS. PISTORVM. SILIGINIARIORVM, cujus mentio in inscriptione vetere apud Gruter. p. 81.

[e] *Cretacea*] Cui, ob candorem cretæ similem, inditum id nomen videtur: aut cui creta potius Campana admixta est, ad conciliandum alicæ candorem, ut dicetur c. 29.

[f] *Vocant castratam*] Purgatam, di-

ginis,[h] vel e gregali[5] sine castratura sextarios quinque, præterea floris semodium: et cibarii,[i] quod secundarium vocant, sextarios quatuor: furfuris, sextarios totidem. E Pisana autem siliginis sextarios quinque: cetera paria[j] sunt. Clusina, Aretinaque etiamnum sextarios siliginis asciunt:[6k] in reliquis pares.[l] Si vero pollinem[m] facere libeat, XVI. pondo panis redeunt, et cibarii[n] tria, furfurumque semodius. Molæ discrimine hoc constat. Nam quæ sicca moluntur, plus farinæ reddunt: quæ salsa aqua sparsa, candidiorem medullam:[o] verum plus retinent in furfure. Farinam a farre dictam nomine ipso apparet. Siligineæ farinæ modius Gallicæ XXII. libras panis reddit, Italicæ[p] duabus tribusve amplius in artopticio pane. Nam furnaceis binas adjiciunt libras in quocumque genere.

Harduini et Chiffl. *ponderosior vero cretacea* Gronov. et vulgg.—5 Margo edd. Dalec. et Gronov. *ut e gregali.* Mox, Vett. ap. Dalec. *semod. et cib.* vel, *Et in cibarium panem, quem secundarium vocant, farinæ sextarios quatuor.*—6 'Ita codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier.* Ita quoque Chiffl. *adsciscunt* cod. Dalec. *assumunt* Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. Mox, Dalec. *Si vero panem fac. lib. XVI. primarii panis.*—

NOTÆ

ligentiusque excretam cribro pollinario. *Bluter la farine.*

g *E modio*] Capit modius sextarios sedecim. Nam amphora, seu quadrantal, sextarii sunt duodequinquaginta, inquit Festus: amphora eadem modios tres continet, auctore Volusio Mæciano. De sextariis diximus XIV. 6.

h *Siliginis*] Farinæ e siligine.

i *Et cibarii*] Cibarium appellat, farinam crassiorem, quæ post pollinem vel florem excutitur, quam furfures sequuntur. Ex ea panis conficitur, quem cibarium quoque, et secundarium vocant, *Pain bis.*

j *Cetera paria*] Ut in Campana siligine: quæ reddit in modios singulos, floris semodium, cibarii sextarios quatuor, &c.

k *Siliginis asciunt* [*assumunt*] Mss. *adsciunt.* Forte *adjiciunt.* Clusina, inquit, et Aretina farinæ reddunt non sextarios modo quinque, ut Pisana, verum etiam senos. De Clusino farre dictum est c. 12.

l *In reliquis pares*] Reddunt nimirum floris semodium, cibarii sextarios quatuor, &c.

m *Si vero pollinem*] Hoc est, si tenuissimam libet farinam excernere, quæ tenuitate etiam id superet, quod florem farinæ siligineæ diximus appellari.

n *Et cibarii*] Quid cibarium vocetur, paulo ante diximus.

o *Medullam*] Farinam.

p *Italicæ*] Farina, inquit, e siligine Italica panis libras reddit XXIV. aut etiam vicenas quinas, si sit artopticius panis. De eo panis genere dicemus sect. 27.

(X.) Similago e tritico[7] fit laudatissima. Ex Africo justum est e modiis redire semodios, et pollinis sextarios quinque. Ita autem[q] appellant in tritico, quod florem in siligine. Hoc ærariæ officinæ chartariæque utuntur.[r] Præterea secundarii sextarios quatuor, furfurumque tantundem. Panes vero[8] e modio similaginis CXXII.[s] e floris modio CXVII. Pretium huic annona media[t] in modios farinæ, XL. asses:[u] similagini castratæ octonis assibus amplius,[v] siligini castratæ duplum.[w] Est et alia distinctio similaginis, tempore L. Pauli[x] nata, prima XVII. pondo panis reddere visa, secunda XVIII. tertia XIX. cum triente:[a] et secundarii[9] panis quinas selibras, totidem cibarii, et furfurum sextarios sex.

Siligo nunquam maturescit pariter, nec ulla segetum minus dilationem patitur, propter teneritatem, iis quæ[10]

[a] *Est et alia bonitatis distinctio in similagine, semel tempore L. Pauli nata, cum XVII. libras panis reddere visa primum est: secunda bonitas, cum XVIII. Tertia, quando XIX. cum triente.*

7 *Similago ex tritico* Edd. vett.—8 'Ita bene mediæ editiones. Male in codd. Reg. Editione principe, et recentioribus, *Panis vero.*' Brotier. *Panis vero* Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—9 'Locus hic mirum in modum corruptus est in scriptis editisque libris. Quam meliorem putavi emendandi rationem sum secutus. Si quis meliora reperire valeat, experiatur.' *Brotier. Est et alia distinctio. Similago L. pollin autem XVII. pondo panis reddere visa, tritici XXX. cum triente, et secundarii* Gronov. et vulgg. *Est et alia distinctio, semel tempore L. Pauli nata, XVII. pondo panis reddere visa, XVIII. Tertia XIX. cum triente: et secundarii* Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. '*Est et alia distinctio, semel tempore L. Pauli nata, pondo panis reddere visa XVIII. Tertia, XIX. cum triente, &c.* Turneb. et Chifflet. Quidam vero, *Similago tritici XVII. pondo panis reddere visa, pollin autem XXX. cum triente, et secundarii*' margo edd. Dalec. et Gronov.—10 Vet. Dalec. *spicis, quæ.*—

NOTÆ

[q] *Ita autem*] Similaginem, inquit, appellant in tritico, quod in siligine florem. *Fleur de farine de froment.*

[r] *Hoc ærariæ . . . . . utuntur*] Quæ farina cum argilla mixta operum suorum formas effingunt, ut recte Dalecampius.

[s] *CXXII.*] Subintellige, pondo, seu libræ redeunt.

[t] *Annona media*] Moderatiore annona, cum nec omnino gravis est, nec omnino laxa.

[u] *XL. asses*] E nostris assibus, asses sunt XXXII.

[v] *Octonis . . . . . amplius*] Hoc est, XLVIII. assibus: monetæ nostræ asses efficiunt circiter octo et triginta.

[w] *Duplum*] Hoc est, asses XCVI. monetæ Gallicæ asses circiter LXXVI.

[x] [*Semel*] *tempore L. Pauli*] Vide Notas et Emend. num. 10.

maturuere, protinus granum dimittentibus. Sed minus, quam cetera frumenta, in stipula periclitatur, quoniam semper rectam habet spicam: nec rorem continet, qui rubiginem faciat.

Ex arinca[11 y] dulcissimus panis: ipsa spissior, quam far, et major spica, eadem et ponderosior. Raro modius grani non XVI. libras implet. Exteritur[z] in Græcia difficulter: ob id jumentis dari ab Homero[a] dicta. Hæc enim est, quam olyram vocat. Eadem in Ægypto facilis,[b] fertilisque. Far sine arista[c] est: item siligo, excepta quæ[12] Laconica appellatur. Adjiciuntur his genera, bromos,[d] siligo excepta,[e] et tragos, externa omnia ab Oriente invecta, oryzæ[13] similia. Tiphe[f] et ipsa ejusdem est generis, ex qua fit in nostro orbe oryza.[14 g] Apud Græcos est zea.[15] Traduntque eam ac tiphen, cum sint degeneres, redire ad frumentum, si pistæ serantur:[h] nec protinus, sed tertio anno.

11 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. et recentt. *Et arinca* Gronov. et vulgg. *Et Africa* Chiffl. Mox, Vet. Dalec. *et majore spica.*—12 Dalec. *item siligo exceptitia, quæ;* et mox, *A. his generibus, bromos, siligo et tragos,* expuncta voce *excepta;* pro qua Gronov. et vulgg. *exceptitia.* Turneb. et Chiffl. etiam *excepta.*—13 Ita codd. Harduini et Chiffl. Mox, *et ipsa ejusdem generis* Gronov. et vulgg.—14 Dalec. *olyra.*—15 Chiffl. *et ixia.*

NOTÆ

[y] *Ex arinca*] De ea diximus cap. sup.

[z] *Exteritur*] In area difficulter teritur.

[a] *Ab Homero*] Iliad. E. 195. Παρὰ δέ σφιν ἑκάστῳ δίζυγες ἵπποι Ἐστᾶσιν, κρῖ λευκὸν ἐρεπτόμενοι καὶ ὀλύρας. Ubi Didymus interpres: Ὀλύρας. εἶδος κριθώδους καρποῦ· τισὶ μὲν βικία, καὶ βικίον· τισὶ δὲ ζειὰ, καὶ ζέα. Id rursum Homerus habet Iliad. B. 560.

[b] *In Ægypto facilis*] Haud difficulter exteritur.

[c] *Far sine arista*] In Ægypto.

[d] *Bromos*] Hoc est, avena sativa, *de l' Avoine.* Βρόμος Galeno, de Alim. Facult. I. 14. pag. 322. tom. VI. semen est in Asia frequens, præsertim in Mysia supra Pergamum: jumentorum cibus, non hominum, nisi in fame.

[e] *Siligo excepta*] Ita Mss. non *exceptitia.* Laconicam siliginem intelligit, diversi generis a communi siligine, propter peculiarem aristam.

[f] *Tiphe*] Scaliger Exerc. 292. pag. 868. existimat esse nostrum Secale, *le Seigle:* sed falso. De secali dicemus cap. 40.

[g] *In nostro orbe oryza*] Hoc est, ptisana oryzæ similis.

[h] *Si pistæ serantur*] Hoc est, si purgatæ, sive decorticatæ. Theophr. Hist. II. 5. a quo Plinius mutuatus

XXI. Tritico nihil est fertilius: hoc ei natura tribuit, quoniam eo maxime alebat[1] hominem: utpote cum e modio, si sit aptum solum, quale in Byzacio[i] Africæ campo, centeni quinquageni modii reddantur. Misit ex eo loco Divo Augusto procurator ejus[j] ex uno grano (vix credibile dictu) CCCC. paucis minus[2] germina,[k] extantque de ea re epistolæ. Misit et Neroni similiter CCCLX.[3] stipulas ex uno grano. Cum centesimo quidem et Leontini Siciliæ campi fundunt, aliique, et tota Bætica,[4] et inprimis Ægyptus. Fertilissima tritici genera, ramosum, aut quod centigranium[5] vocant. Inventus est jam et scapus unus centum fabis onustus.

XXII. Æstiva frumenta diximus,[l] sesamam, milium, panicum. Sesama ab Indis venit: ex ea et oleum[m] faciunt:[1] color ejus candidus. Huic simile est in Asia Græciaque erysimum,[n] idemque erat, nisi pinguius esset: quod apud nos vocant irionem:[2] medicaminibus annumerandum po-

---

Cap. XXI. 1 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *alat* Gronov. et vulgg.—2 'Ita bene codd. Regg. et Editio princeps. Male eruditus Harduinus, *quadraginta paucis minus.*' Brotier. *XL. paucis minus* codex vetustior Dalecampii; *quadringenta paucis minus* codex alter; item Gronov. et vulgg. ante Harduin. *quadringenta paucissimis* Chiffl. Mox, *grana* pro *germina* Dalec.—3 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. cum edd. recentt. *CCCXL.* edd. vett. et Gronov.—4 *Bœotica* codd. Turneb. et sic Theophr.—5 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *centigranum* Gronov. et vulgg.

Cap. XXII. 1 Cod. Dalec. *conficiunt.*—2 Cod. Dalec, *trinon;* Turneb.

NOTÆ

est: Ἡ τίφη καὶ ἡ ζειὰ μεταβάλλουσιν εἰς πυρὸν, ἐὰν πτισθεῖσαι σπείρονται. Varia hujus vocis πτίσσειν significatio est. Hesychius: Πτίσαι, κόψαι· πτίσει, κόψει. πτίσσατε, ἀποδερματίσατε. Πτίσσειν igitur Græcis est *tundere, pinsere, purgare, decorticare.*

i *Quale in Byzacio*] Supra XVII. 3. 'In Byzacio Africæ illum centena quinquagena fruge fertilem campum,' &c.

j *Procurator ejus*] Procurator Cæsaris vectigalia colligebat, fisci jura tuebatur, &c.

k *Germina*] Stipulas, sive culmos.

l *Æstiva . . . . diximus*] Initio cap. 10.

m *Ex ea et oleum*] Σήσαμον Diosc. II. 121. Γίνεται δὲ καὶ ἔλαιον ἐξ αὐτοῦ, ᾧ καὶ Αἰγύπτιοι χρῶνται.

n *Erysimum*] Ἐρύσιμον Theophrasti, Hist. VIII. 7. Ἔστι δὲ τὸ μὲν ἐρύσιμον ὅμοιον σησάμῳ, καὶ λίπος ἔχει. Hoc de semine accipiendum, non de caule. Gallis *Cameline*, a Dodonæo pingitur, Pempt. IV. lib. II. cap. 23. pag. 523. Irio Latinorum est. Vidimus in horto Regio.

tius, quam frugibus. Ejusdem naturæ et horminum,[o] a Græcis dictum, sed cumino[p] simile, seritur cum sesama: hac, et irione,[3 q] nullum animal vescitur virentibus.

XXIII. Pistura non omnium facilis: quippe Etruria[1] spicam farris tosti pisente pilo præferrato, fistula serrata,[r] et stella[2] intus denticulata, ut nisi intenti pisant, concidantur grana, ferrumque frangatur. Major pars Italiæ ruido utitur pilo:[s] rotis etiam quas aqua verset obiter, et molat. De ipsa ratione pisendi[t] Magonis proponetur sententia: triticum ante perfundi aqua multa jubet, postea evalli,[u] deinde Sole siccatum pilo repeti. Simili modo hordeum. Hujus sextarios XX. spargi duobus sextariis aquæ. Lentem torrere[3] prius, deinde cum furfuribus leviter pisi. Aut

trionum.—3 'Male codd. Regg. et Editio princeps, *hæc, et irione:* recentiores, *hoc, et irione.*' Brotier. *hæc, et irione* Dalec. sub. 'sesama;' *hoc, et irione* edd. Harduin. et quæ sunt secutæ.

CAP. XXIII. 1 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *quippe et Etruria* Gronov. et vulgg. Mox, *pinsit pilo* Vet. Dalec.—2 'Quidam, *stela;* id est, columnula, sive columella; *ut si interriti pinsant* (*intriti pinsant* Chiffl.) *concid. gr. ferrumque frangatur.* Turneb. et Chiffl. *etiam et mola, quas aqua verset obiter. De ipsa.*' Dalec. *ferroque frangantur, &c.* Gronov. et vulgg. ante Harduin. Mox, *ratione pinsendi* margo edd. Dalec. et Gronov. Deinde, *proponemus sententiam* Chiffl.—3 Vet. Dalec.

NOTÆ

[o] *Horminum*] Ὄρμενον Theophr. Hist. VIII. 7. Diosc. III. 145. Ὄρμινον. Nostris *Orrale*, et *Toutebonne*. A Dodonæo delineatur, pag. 290. Genus illius alterum, pag. 292.

[p] *Sed cumino*] Theophr. loc. cit. Τὸ δὲ ὄρμενον κυμινῶδες, μέλαν· σπείρεται δὲ ἅμα καὶ τὸ σήσαμον.

[q] *Hac, [hoc] et irione*] Hormino scilicet, et irione. De sesama quidem et irione id Theophrastus asseverat, de Causis VI. 19. pag. 374. De hormino considerandum ait, Hist. VIII. 7.

[r] *Fistula serrata*] Fistula in rustico instrumento quid esset, diximus XVII. 23. sed hæc serrata dicitur, in quo ab illa altera discrepat. Fistulam ferrariam appellat Cato cap. 10. Ait igitur Plinius in extremo ambitu præferrati pili fistulam esse serratam, sive cultri serrati similitudinem, prætereaque in medio denticulatæ stellæ effigiem: ut nisi erecto semper pilo pinsatur, frangi ferrei isti denticuli possint.

[s] *Ruido utitur pilo*] Aspero, et impolito: ut recte Hermolaus.

[t] *Pisendi*] Sic Mss. ubique: 'pisendi,' et 'pisente,' et 'pisant,' et 'pisi:' nusquam, ut nunc fere usus obtinuit, 'pinsendi,' 'pinsente,' 'pinsant,' 'pinsi,' &c.

[u] *Postea evalli*] Vallo suo excludi, deglubi, gluma, corticeque suo spoliari. 'Gluma' proprie 'hordei tunicula est,' apud Festum.

addito in sextarios XX. lateris crudi frusto, et arenæ semodio. Erviliam iisdem modis, quibus lentem: sesamam in calida maceratam exporrigi: deinde confricari, et frigida mergi,[4] ut paleæ fluctuent,[v] iterumque exporrigi in Sole super lintea: quod nisi festinato peragatur, lurido colore mucescere. Et ipsa autem, quæ evalluntur, variam pisturarum[5] rationem habent. Acus vocatur, cum per se[w] pisitur spica,[6] tantum aurificum ad usus.[x] Si vero in area teritur cum stipula, palea, ut majore in terrarum parte, ad pabula jumentorum.[7] Milii, et panici, et sesamæ purgamenta apludam[y] vocant, et alibi aliis nominibus.

XXIV. Milio Campania[a] præcipue gaudet, pultemque candidam ex eo facit. Fit et panis[b] prædulcis. Sarmatarum quoque gentes hac maxime pulte aluntur, et cruda

torreri. Mox, *leviter pinsi* Dalec.—4 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *confricari, frigidæ immergi* Gronov. et vulgg.—5 Chiffl. *pristinarum.*—6 Dalec. *pinsitur spica.*—7 Chiffl. *in majore ter. parte est ad pabulum. Jum. &c.* Turneb. *ut in majore ter. &c.* Cod. Dalec. *et majore in ter. &c.* Vet. Dalec. habet etiam *pabulum.*

CAP. XXIV. 1 Chiffl. *vel sanguine cruris,* omissa præpositione.

NOTÆ

[v] *Ut paleæ fluctuent*] Mss. omnes, *fluctuentur.*

[w] *Cum per se*] A calamo, stipula, stramento, decisa ac separata. Acus, aceris, est tritici purgamentum: glumam complectitur, aristam, et spicæ scapum. Græcis ἄχυρον. Hinc 'acerosum far' apud Nonium, ex Lucilio. Festusque, verbo 'Obacerare:' 'Obacerare,' inquit, 'obloqui, atque alterius sermonem moleste impedire: quod sumtum videtur a paleis, quas Græci ἄχυρα vocant. Itaque et frumentum, et panis non sine paleis, acerosus dicitur: item lutum aceratum, paleis mixtum.'

[x] *Aurificum ad usus*] Forte quoniam, ut Plinius ipse scribit XXXIII. 19. palea citissime ardescit aurum, hoc est, acere: nam 'acus palea est,' Varroni, apud Festum: 'et quædam paleæ de frumento acus dicuntur.'

[y] *Apludam*] Festus: 'Apluda est genus minutissimæ paleæ frumenti, sive panici,' &c. Vix Gellium audio qui XI. 7. 'apludam,' ait, 'veteres rusticos frumenti furfurem appellasse.'

[a] *Milio Campania*] Vide quæ diximus cap. 10. Colum. II. 9. pag. 56. 'Milium quoque pultem, maxime cum lacte, non fastidiendam præbet.' Gallis *Millet.*

[b] *Fit et panis*] Vide Galenum de Alim. Facult. I. 15. pag. 323. tom. VI. et ea adjice quæ diximus cap. 10.

etiam farina, equino lacte, vel sanguine e cruris[1] venis admixto. Æthiopes non aliam frugem quam milii hordeique novere.

XXV. Panico[c] et Galliæ quidem,[1] præcipue Aquitania utitur. Sed et Circumpadana Italia addita faba,[d] sine qua nihil conficiunt. Ponticæ gentes nullum panico præferunt bum. Cetero[2] æstiva frumenta riguis magis etiam, quam imbribus, gaudent. Milium et panicum[e] aquis minime, cum in folia exeunt. Vetant ea inter vites arboresve frugiferas seri, terram emacrari[f] hoc satu[3] existimantes.

XXVI. (XI.) Milii præcipuus[g] ad fermenta usus, e musto[1] subacti[a] in annuum tempus. Simile fit ex tritici ipsius furfuribus minutis et optimis, e musto albo triduo maturato[2 h] subactis, ac Sole siccatis. Inde pastillos in pane faciendo dilutos, cum similagine seminis[3 i] fervefaciunt, atque ita farinæ miscent, sic optimum panem fieri arbitrantes. Græci in binos semodios farinæ satis esse

[a] *Cum musto triti.*

CAP. XXV. 1 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. et recentt. *P. et Galliæ quidam* Chiffl. *Panico Galliæ quædam* Gronov. et vulgg.—2 *Cetera* codd. Dalec. et Chiffl.—3 ‘ Vet. *emaciari horum satu.* Turneb. *emactari;* id est, veluti enecari. Legit et *emactari* Chiffl. in emend. vero, *emacerari.*’ Dalec.

CAP. XXVI. 1 Edd. quædam vett. *ex musto.*—2 Turneb. et Chiffl. *macerato.*

NOTÆ

[c] *Panico*] De eo diximus cap. 10.

[d] *Addita faba*] Paulinus Epist. III. ad Severum: ‘ Fabam intrivit panicio.’ Et infra, ‘ Fabam tantum milio panicioque confundens.’

[e] *Milium et panicum*] Theophr. Hist. VIII. 7.

[f] *Terram emacrari*] Mss. Reg. Colb. &c. *emactari.* Forte, *emaciari:* qua voce Columella usus II. 10. de lupino.

[g] *Milii præcipuus*] Ita plane Geopon. auctor II. 31. pag. 68. Εἰ δὲ θέλεις εἰς ἔτος ὅλον εἶναι ζύμην, κ. τ. λ. *Si vero in totum annum fermentum habere vis, cum in doliis mustum ebullierit, spumosum illud quod efferbuit, eximito, cum farina milii commisceto, diligenterque trita in massas cogito, quas ad Solem siccatas in humido loco repones: et inde sufficienti accepta quantitate pro fermento utitor.*

[h] *Triduo maturato*] Musto recenti, et triduano. Mss. quidam, *macerato,* male.

[i] *Cum similagine seminis*] Hoc est, zeæ, quam peculiari nomine semen diximus appellari c. 19.

besses[4] fermenti[j] constituere. Et hæc quidem genera vindemiis[b] tantum fiunt. Quo libeat vero tempore, ex aqua hordeoque bilibres offæ ferventi foco vel fictili patina torrentur cinere et carbone, usque dum rubeant. Postea operiuntur in vasis, donec acescant: hinc fermentum diluitur. Cum fieret autem panis hordeaceus, ervi aut cicerculæ farina ipse fermentabatur:[c 5] justum erat, duæ libræ in quinque semodios. Nunc fermentum fit ex ipsa farina, quæ subigitur prius quam addatur sal, ad pultis modum decocta, et relicta donec acescat. Vulgo vero nec suffervefaciunt, sed tantum pridie asservata materia utuntur. Palamque est naturam[k] acore fermentari: sicut et validiora[6] esse corpora, quæ fermentato pane aluntur: quippe cum apud veteres ponderosissimo cuique tritico præcipua salubritas perhibita sit.

XXVII. Panis ipsius varia genera persequi supervacuum videtur: alias ab obsoniis appellati,[1] ut ostrearii:[l] alias a deliciis, ut artolagani:[m] alias a festinatione, ut speustici:[n]

[b] *Vindemiæ tempore.* [c] *E farina ervi aut cicerculæ fermentum adhibebatur.*

—3 Turneb. *semilaginis heminis.*—4 Chiffl. *bessem.*—5 Ita codd. Harduini, Dalec. Chiffl. et Turneb. item edd. Harduin. et quæ deinceps secutæ; *erviliæ et cicerculæ farina ipse præfermentabatur* Gronov. et vulgg. *cicer admixtione fermentabatur* Vet. Dalec. *ipse fermentabatur* alii vett. ap. Dalec. Mox, Gronov. et vulg. *justumque erat*; codd. Harduini et Dalec. *justum erat.*—6 Turneb. *naturam est ac. ferm. sicut evalidiora*; Chiffl. *est naturam ac. ferm. sicut evalidiora.*

Cap. XXVII. 1 Chiffl. *appellari.*—2 Ita codd. Harduin. et Chiffl. cum edd.

NOTÆ

j *Besses fermenti*] Uncias octo, seu duas tertias, ut vocant, libræ partes.

k *Palamque est naturam*] Ita Mss. Reg. ceterique. Naturam vocat subactam farinam, quæ interveniente acore fermentatur.

l *Ut ostrearii*] Quo genere panis vesci cum ostreis veteres solebant.

m *Artolagani*] Delicati panes, quos e vino modico, pipere, lacte, oleo vel adipe, et farina parari solitos, ait Athenæus l. III. p. 113. Ἄρτος *panem*, λάγανα *placentam* sonat.

n *Speustici*] A σπεύδω, *accelero*: quod nec fermentum apponitur, nec calefit aqua: sed statim subacta farina igni committitur. Is esse videtur, quem Cato c. 74. 'depsticium' vocat: 'Panem depsticium sic facito. Manus, mortariumque bene lavato. Farinam in mortarium indito: aquæ paulatim addito, subigitoque pulchre: ubi bene subegeris, defingito, coquitoque sub testu.'

necnon a coquendi ratione, ut furnacei,[o] vel artopticii, aut in clibanis cocti: non pridem etiam e Parthis invectus,[2] quem aquaticum vocant, quoniam aqua trahitur[p] a tenui et spongiosa inanitate,[3] alii Parthicum. Summa laus siliginis bonitate et cribri tenuitate constat. Quidam ex ovis[4] aut lacte subigunt: butyro vero gentes etiam pacatæ, ad operis pistorii genera transeunte cura.[q] Durat sua Piceno in panis inventione gratia, ex alicæ materia.[r] Eum novem diebus macerant:[5s] decimo ad speciem tractæ[t] subigunt uvæ passæ succo: postea in furnis, ollis inditum, quæ

recentt. *invecto* Gronov. et al. vett.—3 'Ita bene cod. Reg. 1.' *Brotier.* Ita quoque Turneb. Edd. ante Brotier, *tenuem et spongiosa inanitate;* Chiffl. *ad tenuem et spongiosam inanitatem.*—4 *Quidam ovis* Gronov. et vulgg. ante Harduin. qui ex codd. suis et Chiffl. recepit, *Quidam ex ovis.*—5 ' Turneb. *eo novem diebus macerato.* Al. *eam* (sub. ' materiam ') *nodi: macerant uræ passæ succo: decimo ad speciem tractæ subigunt: postea in furnis, ollis inditam, quæ rump. igni, torrent, &c.* In Chiffl. vero: *cum novem, &c. maceralo: dec. ad sp. tr.*

NOTÆ

[o] *Furnacei*] Qui in furnis coquuntur: *ἰπνίτας* appellat Tryphon apud Athen. l. III. p. 109. Ἀρτοπτίκιοι apud eundem p. 113. nomen habent a vase, sive testo, in quo ii excoquebantur, quod et *ἀρτοπτεῖον* et *ἀρτόπτην* vocabant. Pollux l. x. Denique *κριβανίτην*, (sic enim Attici pronuntiant apud eundem Athen. p. 109.) in clibanis coctum vocant: hoc est, in furnaculo ferreo, æneove, sive testaceo, in quo pruna subjecta, vel superne congesta, panificium coquitur: vulgo *une Tartière.*

[p] *Aqua trahitur*] Dum in panificium massa subigitur, aqua plurima addita diducitur, protrahiturque: et ante coctionem levis spongiosusque redditur.

[q] *Transeunte cura*] Bellorum immunes, ad opera pistoria transferunt curam.

[r] *Ex alicæ materia*] Ex eodem frumenti genere, quo fit et alica. De pane Picentino, Martialis mox appellandus.

[s] *Macerant*] Aqua. ' Placentam,' inquit Cato c. 76. ' sic facito .. . Alicam in aquam infundito,' &c.

[t] *Ad speciem tractæ*] Tracta, ut ex Catone liquet, subacta manibus farina est, depsita, agitata, in longum protracta: ut ea agitatione melius fermentetur. Cato loc. cit. ' Alicam in aquam infundito: ubi bene mollis erit, in mortarium purum indito, siccatoque bene. Deinde manibus depsito: ubi bene subactum erit, farinæ libras quatuor paulatim addito: id utrumque tracta facito. In qualo ubi arescant, componito,' &c. Tracta neutro genere Cato pronuntiavit: tractam fœmineo Plinius. Tractam Turnebus Advers. XXII. 10. p. 755. putat esse quam ' Tartam ' vulgo vocant, cui minime nos assentimur. Vide Rob. Constant. in Lexico, verbo *Τρακτόν.*

rumpantur ibi, torrent: neque est ex eo cibus, nisi madefacto: quod fit lacte maxime mulso.[6 u]

XXVIII. Pistores Romæ non fuere [1 a] ad Persicum [b] usque bellum, annis ab Urbe condita super DLXXX. Ipsi panem faciebant Quirites, mulierumque id opus erat,[2] sicut etiam nunc in plurimis gentium. Artoptam [3] Plautus [c] appellat in fabula, quam Aululariam scripsit: magna ob id concertatione eruditorum, an is versus poëtæ sit illius: certumque fit, Ateii Capitonis [4] sententia coquos tum [d] panem lautio-

subacto,' &c. Dalec.—6 Vet. Dalec. *lacte maxime, aut mulso.*

CAP. XXVIII. 1 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *fuerunt* edd. vett. et Gronov.—2 Chiffl. *id opus maxime erat.*—3 *Artoptasiam* Chiffl. et mox in eodem, *ob id cum certatione.*—4 ' Ita codd. Regg. Ambrosian. Editio princeps, et Cl. Rezzonicus.' *Brotier. A. Atteii Capitonis* edd. vett. Gronov. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. Mox, *sententia coquos tum panem* Turneb. *tostum panem* Chiffl. *sententia tostum panem* Gronov.

NOTÆ

[u] *Quod fit lacte max. mulso*] Hoc est, melle admixto. Eo lacte madefactus panis turgebat eximie, et erat sic in deliciis. Martialis XIII. 47. cujus lemma, ' Panes Picentini:' ' Picentina Ceres niveo sic nectare crescit, Ut levis accepta spongia turget aqua.'

[a] *Pistores Romæ non fuere*] *Des Boulangers.* Varro, in ταφῇ Μενίππου, referente Nonio: ' Nec pistorem ullum nossent, nisi eum qui in pistrino pinseret farinam.' Et de Vita populi Rom. l. I. ' Nec pistoris nomen erat, nisi ejus qui far pinsebat,' hoc est, molebat. Nam, ut Festus ait, ' Pistum a pinsendo pro molitum antiqui usurpabant.' Sic Plautus pistor fuit, cum molas trusatiles versando operam locaret. Minutius Felix: ' Octavius homo Plautinæ prosapiæ, ut pistorum præcipuus, ita postremus Philosophorum.' Ævo tamen subsequente, florente Repub. ac deinceps, pistores, ut notum est, ἀρτοποιοὶ appellati. Apud Plautum sane coquum sæpius, pistorem nunquam offendas, nisi pro eo qui far pinsit, hoc est, molit.

[b] *Ad Persicum*] Usque ad bellum cum Perseo Macedonum rege, quod quidem tam illius, quam totius Macedonici imperii clade ac servitute finitum est, anno Urbis conditæ DLXXXVI. Macedonia in provinciæ formam cedente.

[c] *Artoptam Plautus*] In Aulularia, II. 9. 4. ' Ego hinc artoptam ex proximo utendum peto A Congrione.' Vas illud fuit, ut diximus, in quo panis tostus coquebatur. In Mss. tamen Plinianis omnibus *Artoptasiam* hoc loco legitur: ut pro muliere panifica accepta ea vox a Plinio videatur, desumtaque ex alio quopiam Plauti versiculo, qui ex ea fabula nunc exciderit: vel pro ipsa arte coquendi, ut Fulvio Ursino visum, in appendice ad lib. P. Ciacconii, de Triclinio, p. 160.

[d] *Coquos tum*] Ita recte Turnebus emendavit Advers. XXVIII. 42. pag. 1027. cum prius legeretur, *tostum.* In Reg. 2. *costum.* Non placet Fulvii

ribus coquere solitos: pistoresque tantum eos, qui pisebant, nominatos. Nec coquos vero habebant in servitiis, cosque ex macello conducebant. Cribrorum genera Galli e setis equorum invenere, Hispani e lino[5] excussoria[e] et pollinaria, Ægyptus e papyro atque junco.

XXIX. Sed inter prima[1] dicatur et alicæ ratio, præstantissimæ saluberrimæque, quæ palma frugum indubitata Italiam contingit.[2] Fit sine dubio et in Ægypto, sed admodum spernenda. In Italia vero pluribus locis, sicut Veronensi Pisanoque agro: in Campania[f] tamen laudatissima. Campus est subjacens montibus nimbosis, totis quidem XL. M. passuum planitie. Terra ejus[3] (ut protinus soli natura dicatur) pulverea summa, inferior bibula, et pumicis vice fistulosa:[4] montium quoque culpa in bonum cedit. Crebros enim imbres percolat atque transmittit: nec dilui aut madere[g] voluit[5] propter facilitatem culturæ. Eadem acceptum[6] humorem nullis fontibus reddit, sed temperat, et concoquens intra se vice succi continet.[h] Seritur

et vulgg. ante Harduin. elisa voce, *coquos*.—5 Chiffl. *Gallæ setis equorum inven. Hispaniæ lino.* Mox, *excussoria pollinaria* Dalec.

CAP. XXIX. 1 *Sed inter hæc prima* Dalec.—2 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *quam palmam fr. indubitanter Italia contingit* Turneb. *quæ palmæ fr. indubitanter Italiæ contigit* Vet. Dalec. *quæ palma fr. indubitanter Italiam contingit* Gronov. et vulgg. *quæ palma fr. indubitata Italiæ contigit* Chiffl.—3 *Terra ejus provinciæ* Turneb. et al. *Gratia terræ ejus* Vet. Dalec.—4 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. et recentt. *fistulans* Gronov. et vulgg.—5 Margo edd. Dalec. et Gronov. *nec dilui madore vult.* Mox, Chiffl. *felicitatem*, pro *facilitatem*.—6 *Eadem igitur acceptum* Vet. Dalec. Mox,

NOTÆ

Ursini conjectura, loc. cit. legentis, *testu panem:* etsi Vossius approbat in Etymologico. Quos pistores scilicet posterior appellavit ætas, prisca coquos vocitabat. Festus: 'Coquum et pistorem apud antiquos eundem fuisse accipimus. Nævius: Coquus, inquit, edit Neptunum, Venerem, Cererem. Significat, per Cererem, panem: per Neptunum, pisces: per Venerem, olera.'

[e] *Excussoria*] Excussoria sunt, quæ ad excutiendam farinam facta: pollinaria, quæ ad purgandum pollinem.

[f] *In Campania*] Hinc 'alicariæ meretrices,' et 'alicariorum pistrina in Campania,' auctore Festo.

[g] *Nec dilui aut madere*] Ne si in lutum abiret, non tam facilis esset culturæ.

[h] *Vice succi continet*] Mss. omnes, *vice fusi.*

toto anno,[i] panico semel, bis farre. Et tamen vere segetes,[j] quæ interquievere, fundunt[7] rosam odoratiorem sativa: adeo terra non cessat parere. Unde vulgo dictum, 'Plus apud Campanos unguenti,[k] quam apud ceteros olei fieri.' Quantum autem universas terras campus Campanus[8] antecedit, tantum ipsum pars ejus, quæ Laboriæ[l] vocantur, quem Phlegræum Græci appellant. Finiuntur[m] Laboriæ via ab utroque latere consulari, quæ a Puteolis, et quæ a Cumis Capuam ducit.

Alica[n] fit e zea, quam semen[o] appellavimus. Tunditur granum ejus in pila lignea:[p] ne lapidis[q] duritia con-

---

Chiffl. *temperare concoquens i. se vice fusi.* Turneb. etiam, *vice fusi.*—7 Vet. Dalec. *vere, cum segetes interquievere, fundit.*—8 Margo edd. Dalec. et Gro-

NOTÆ

[i] *Seritur toto anno*] Strabo idem Græce, l. v. p. 242. de Campaniæ agro: Ἱστορεῖται δ' ἔνια τῶν πεδίων σπείρεσθαι δι' ἔτους, δὶς μὲν τῇ ζέᾳ, τὸ δὲ τρίτον ἐλύμᾳ· τινὰ δὲ καὶ λαχανεύεσθαι τῷ τετάρτῳ σπόρῳ. *Traditum memoriæ est quædam Campaniæ arva toto anno conseri: bis zea, tertium panico: quædam etiam quarto satu olera producere.* Ubi *far* appellavit *zeam* perspicue Strabo.

[j] *Segetes*] Seges hic ipsa humus est, quæ ad accipiendum semen apta est. Hanc Plinius ait in eo tractu, cum interquievit a frugibus, sponte rosam fundere, quæ sit odoratior sativa.

[k] *Plus... unguenti*] Quoniam rosæ in unguenta transeunt.

[l] *Quæ Laboriæ*] Plinius III. 9. 'Ibi Laborini campi sternuntur, et in delicias alicæ populatur messis.' Vide quæ ibi diximus in Notis.

[m] *Finiuntur*] Laborini campi finiuntur, inquit, utrimque via gemina Consulari: quarum altera a Capua Puteolos, altera Cumas ducebat. Plinium hoc loco carpit immerito Cluverius Ital. Antiq. IV. 2.

[n] *Alica*] Alica Plinio genus sorbitionis ac pultis est, cujusmodi fere nos ex oryza conficimus.

[o] *Fit e zea, quam semen*] Cap. 19. Zeam Strabonis farrem esse Plinianum jam ante monuimus. Idem Strabo loc. cit. fieri alicam e tritico ait in hoc ipso Campaniæ tractu, omni oryza potiorem: Λέγω δὲ τὸν πύρινον σῖτον, ἐξ οὗ καὶ ὁ χόνδρος κρείττων ὢν πάσης καὶ ὀρύζης, κ. τ. λ. Diosc. II. 118. e zea: Ὁ δὲ χόνδρος γίνεται μὲν ἐκ τῆς καλουμένης δικόκκου ζέας, κ. τ. λ.

[p] *In pila lignea*] Pila, sive mortarium, *un mortier*, vas concavum, quo antiqui siccata frumenta pinsebant, ac contundebant. Cato c. 14. in rustico instrumento recenset, 'paululum latam pilam, ubi triticum pinsant, unam: fullonicam unam.' Et c. 10. 'Pilam ligneam unam, fullonicam unam' dixerat. Marcellus Empir. c. 26. ad calculosos: 'Hoc medicamentum,' inquit, 'tunditur vel componitur in pila lignea, et pilo ligneo.'

[q] *Ne lapidis*] Ne duritia lapideæ pilæ, ferreique pili farinæ in modum

terat.[9] Nobilius, ut notum est, pilo, vinctorum pœnali opera. Primori[r] inest pyxis ferrea. Excussis inde tunicis, iterum iisdem armamentis nudata conciditur medulla.[s] Ita fiunt alicæ tria genera:[t] minimum, ac secundarium: grandissimum vero aphæremа[u] appellant. Nondum habent candorem suum quo præcellunt: jam tamen Alexandrinæ præferuntur. Postea (mirum dictu) admiscetur creta, quæ transit in corpus,[v] coloremque, et teneritatem affert. Invenitur hæc inter Puteolos et Neapolim, in colle Leucogæo[w] appellato. Extatque Divi Augusti decretum, quo annua vicena[10 x] millia Neapolitanis pro eo numerari jussit e fisco suo, coloniam deducens Capuam. Adjecitque causam afferendi,[11] quoniam negassent Campani alicam confici sine eo metallo[y] posse. In eodem reperitur et sulfur:

nov. *circumcampanus.* Mox, Vet. Dalec. *Leboriæ:* et sic paulo post.—9 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *nam lapidis duritia congeritur* Gronov. et edd. vett. Mox, Vet. Dalec. *Nobilior,* sub. ‘alica.’—10 Cod. Dalec. et Vet. ejusdem, *anno ad vicena;* Chiffl. *annua ducena.*—11 Margo edd. Dalec. et Gronov. *offerendi;* alii *præbendi.*—12 ‘Ita

NOTÆ

grana conterat: quæ nunc satis est ita contundi, ut suis tunicis seu folliculis spolientur, solaque medulla supersit, detritis utriculis.

[r] *Primori*] In extrema pili ferrei parte.

[s] *Conciditur medulla*] Non conteritur, ut farina, ad lævorem usque: sed in particulas quaternas quinasve grana singula franguntur. *Concasser.*

[t] *Ita... tria genera*] Infra, quod in farinario primum cribro remansit, grandissimum est: quod arctiore deinde cernitur, secundarium vocatur: quod angustissimo, cribrarium ac minimum. Nunc vero grandissimum alicæ genus appellatur, quod leviter tusum est, cui excussæ modo sunt tunicæ: secundarium, medulla ipsa in crassiores concisa partes: minimum, in tenuiores.

[u] *Aphærema*] Ἀφαίρεμα, forte a cortice seu tunicis zeæ ablatis.

[v] *Transit in corpus*] Nempe in corpus et naturam alicæ, cui colorem et teneritatem affert. Sic in fine hujus sectionis, candorem alicæ conferre lactis incocti mixtura vice cretæ dicitur.

[w] *Leucogæo*] A terræ seu cretæ albedine id ei colli nomen. Hodie *la Lumera.* Vide Camill. Pellegr. in Campan. Felice, p. 245. et 266.

[x] *Annua vicena*] In Mss. *annoadvicena.* Forte *annua ducena.*

[y] *Sine eo metallo*] Quicquid e terræ visceribus effoditur, id metallum dicitur. Multa affert exempla Rosvveydus noster, in Notis ad Paulinum, p. 859.

emicantque fontes Araxi[12 z] oculorum claritati, et vulnerum medicinæ, dentiumque firmitati.

Alica adulterina[a] fit maxime quidem e zea, quæ in Africa degenerat. Latiores ejus spicæ, nigrioresque, et brevi stipula.[13] Pisunt cum arena, et sic quoque difficulter deterunt utriculos, fitque dimidia[b] nudi[14] mensura. Posteaque gypsi[c] pars quarta inspargitur, atque ut cohæsit,[d] farinario cribro succernunt. Quæ in eo remansit, exceptitia appellatur, et grandissima est. Rursus quæ transit,[15] arctiore cernitur, et secundaria vocatur. Item cribraria, quæ simili modo in tertio remansit cribro angustissimo, et tantum arenas[e] transmittente. Alia ratio ubique adulterandi. Ex tritico candidissima et grandissima eligunt grana, ac semicocta in ollis, postea arefaciunt Sole ad initium,[16 f] rursusque leviter aspersa molis frangunt. Ex zea pulchrius, quam ex tritico, fit graneum,[17 g] quamvis id alicæ[h] vitium sit. Candorem autem ei pro creta lactis incocti mixtura confert.

XXX. (XII.) Sequitur natura leguminum inter quæ maximus honos fabæ:[i] quippe ex qua tentatus sit etiam pa-

codd. Regg. et Editio princeps. Tota hæc Campaniæ pars scatet fontibus medicatis.' *Brotier.* Ita quoque Turneb. et Chiffl. *Oraxi* Gronov. et vulgg. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—13 Dalec. *brevis stipula.* Idem mox, *Pinsunt.*—14 'Vet. *modii;* alii, *nudæ,* sub. 'alicæ.' Alii nudi grani intelligunt.' *Dalec.*—15 Dalec. *transiit.*—16 Vet. Dalec. *ad indicium;* Chiffl. *ad initum.*—17 Codd. Dalec. et Vet. ejusdem, *fit granatum;* Turneb.

NOTÆ

[z] *Fontes Araxi* [*Oraxi*] Mss. *Araxi.*

[a] *Alica adulterina*] Prorsus hunc alicæ conficiendæ modum Geopon. auctor expressit, III. 7. pag. 90. tit. Χόνδρου ποίησις.

[b] *Fitque dimidia*] Nudati tunicis suis grani mensura dimidio minor est, quam erat cicumvestiti.

[c] *Gypsi*] Tenuissime cribrati. Geopon. auctor, loc. cit.

[d] *Ut cohæsit*] Ubi cum farina probe permixta est, et in unum veluti corpus coiit.

[e] *Et tantum arenas*] Admixtas scilicet, ut dictum est prius, 'Pisunt cum arena,' &c.

[f] *Ad initium*] Mss. Reg. Colb. Chiffl. *ad initum.* Forte, *ad motum.*

[g] *Fit graneum* [*granum*] Vel potius *graneum,* quod pultis vel ptisanæ genus e tritico fuisse videtur. Vide Notas et Emend. num. 11.

[h] *Quamvis id alicæ*] Quamvis hæc sit alica inferioris notæ, minusque nutriat.

[i] *Fabæ*] Quæ faba veterum fuerit,

nis. Lomentum[j] appellatur farina ea, aggravaturque pondus[i k] illa, et omni legumine. Jam vero[2] et pabulo[l] venalis fabæ multiplex usus omnium quadrupedum generi, præcipue homini. Frumento[m] etiam miscetur apud plerasque gentes, et maxime panico[n] solida, ac delicatius[3 o] fracta. Quin et prisco ritu fabata[4 p] suæ religionis Diis in sacro est, prævalens pulmentari cibo,[q] et hebetare[r] sensus

fit tragum ; Gronov. et vulgg. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *fit granum.* Tacite Brotier, *fit graneum.*

Cap. xxx. 1 Dalec. *farina ejus* (sic et Chiffl.) *aggravaturque tritici pondus.* Mox, pro *et omni*, quod servant codd. Harduini, Turneb. et Chiffl. cum edd. recentt. *ex omni* exhibent edd. vett. et Gronov.—2 *Jumentorum* Dalec. Mox, *venalis. Fabæ, &c.* Gronov. et al. ante Harduin.—3 Dalec. *aut delicatius.*—4 ‘ Ita bene codd. Regg. 1. 2.’ *Brotier.* Ita quoque Turneb. et Chiffl. De pulte fabata vide Festum v. ‘ Refriva.’ *fabacia* Gronov. et al. vett. item Har-

NOTÆ

haud ita est proclive statuere. Palam enim est non esse eam quam eo nomine vulgus indigitat, *Féve:* cui faseli nomen accommodari verius censet Dodonæus, Pempt. iv. lib. ii. c. 505. Certe Græcorum *κύαμον*, Latinorumque fabam, et rotundam esse, et exiguæ molis, ex variis antiquorum testimoniis perspicuum est: quæ dos utraque a faba nostra vulgari abest.

j *Lomentum*] Farina fabacea *ἐρέγμινον ἄλευρον*, *κνάμινον*, et *ἄλευρον.*

k *Aggravaturque pondus*] Frumenti, vel panici, cui immiscetur in panificio.

l *Jam vero et pabulo*] Pellicerius conjiciebat in notis sinceriorem forte lectionem fore, *Jam vero et pabulo venalium, fabæ multiplex usus, &c.* Nos vix assentimur.

m *Frumento*] Quem morem hodieque Allobroges tenent, ut fiat solidior panis.

n *Et maxime panico*] Vide quæ diximus c. 25.

o *Delicatius*] Levius, molliusque fracta, nec in tenuem omnino farinam.

p *Fabata* [*fabacia*] A jactandis fabis deducta vox, ut suspicari quidem licet, ex eo Varronis loco de Vita Populi Rom. apud Nonium, i. 2. ‘ Quibus temporibus,’ inquit, ‘ in sacris fabam jactant noctu, ac dicunt se Lemures domo extra januam jacere.’ Fabacia pulte Carnæ Deæ, Jani uxori, sacrificari solitum, Kalendis Juniis, quas Fabarias appellabant, auctor est Macrobius Saturn. i. 12. p.248. hunc ritum instituente Tarquinio post exactos reges. In Mss. Reg. Colb. Th. non *fabacia* sed *fabata* legitur: et Græci recentiores fabas coctas hodieque *φάβατον* vocant: et pultem fabatam Festus appellat, verbo *Refriva.* Apicius tamen, v. 6. Fabacias virides, fabacias frictas, fabacias Baianas in obsonium parandi modum edocet.

q *Pulmentari cibo*] Pulmentarii vice. Vide quæ diximus c. 19.

r *Et hebetare*] Didymus in Geopon. ii. 33. p. 69. Οἱ δὲ φυσικοὶ φασὶ τοὺς

existimata, insomnia quoque facere. Ob hæc Pythagoricæ [s] sententiæ [5] damnata: ut alii tradidere, quoniam mortuorum animæ sint in ea. Qua de causa parentando [t] utique assumitur. Varro et ob hæc flaminem [u] ea non vesci tradit, et quoniam in flore ejus literæ lugubres reperiantur. In eadem peculiaris religio: namque fabam utique e frugibus referre mos est auspicii causa, quæ ideo referiva [6 v] appellatur. Et auctionibus adhibere [7] eam lucrosum pu-

duin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—5 'Ita codd. Regg. 1. 2.' *Brotier.* Ita quoque Chiffl. *Pythagorica sententia* Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—6 Ita codd. Harduini, et edd. recentt. *referina* codd. Dalec. Turneb. et Chiffl. *refriva* Scalig. *refrina* Gronov. et al. vett.—7 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *adhiberi* Gronov. et

NOTÆ

κυάμους ἀμβλύνειν τὰς καρδίας τῶν ἐσθιόντων αὐτούς· διὸ καὶ ἐμποδίζειν τὰς εὐθυονειρίας νομίζονται, εἰσὶ γὰρ πνευματώδεις.

[s] *Ob hæc Pythagoricæ*] Pythagorici hujusce placiti quæ sententia sit, fuse disputatur a Gellio IV. 11. pag. 296. Facit cum Plinio Apollonius Hist. Comm. c. 46. et Tullius de Divin. I. 62. 'Jubet Plato,' inquit, 'sic ad somnum proficisci corporibus affectis, ut nihil sit quod errorem animis perturbationemque afferat. Ex quo Pythagoreis interdictum putatur, ne faba vescerentur, quod habet inflationem magnam is cibus, tranquillitatem mentis quærentibus contrariam.' Et II. 119. 'Faba quidem Pythagorici utique abstinuere: quasi vero eo cibo mens, non venter infletur.' Trahit alio eam Pythagoræ sententiam Plutarchus de Educ. Pueris, pag. 12. rursumque in Quæst. Rom. p. 286.

[t] *Parentando*] Parentalibus sacrificiis fabas adhiberi solitas, Festus affirmat. Parentalia autem epulæ erant in parentum aut propinquorum funeribus datæ.

[u] *Flaminem*] Gellius X. 15. p. 530. ex Fabii Pictoris Annalibus: 'Fabam neque tangere Diali mos est, neque nominare.' Quæ verba Festus transcribens, etiam causas adjicit: 'quod ea putatur ad mortuos pertinere: nam et lemuralibus jacitur larvis, et parentalibus adhibetur sacrificiis, et in flore ejus literæ apparere videntur.' Vide Erasm. Chil. I. Cent. I. p. 15. Adag. 'A fabis abstineto.' Adde auctorem Geopon. II. 33. pag. 70.

[v] *Quæ ideo referiva*] Ita Mss. Reg. Colb. Th. non *refrina*. Festus: 'Refrina, (vel *referiva* potius) faba dicitur, ut ait Cincius, quæ ad sacrificium referri solet domum ex segete auspicii causa, quasi revocet fruges. Ælius dubitat an ea sit, quæ prolata in segetem domum referatur, an quæ refrigatur, quod est torreatur. Sed opinionem Cincii adjuvat, quod in sacrificiis publicis, cum puls fabata Diis datur, nominatur refriva.' Cincio Plinius astipulatur.

tant.[a] Sola certe[w] frugum etiam exesa repletur crescente Luna. Aqua marina,[x] aliave salsa non percoquitur.

Seritur ante[y] Vergiliarum occasum leguminum prima, ut antecedat hyemem. Virgilius[z] eam per ver seri jubet, Circumpadanæ Italiæ ritu. Sed major pars malunt[8] fabalia[a] maturæ sationis, quam trimestrem fructum. Ejus namque siliquæ caulesque gratissimo sunt pabulo pecori. Aquas in flore[b] maxime concupiscit: cum vero defloruit, exiguas desiderat. Solum, in quo[c] sata est, lætificat stercoris vice. Ideo circa[d] Macedoniam, Thessaliamque, cum florere cœpit,[9] vertunt arva.

Nascitur et sua sponte plerisque in locis, sicut septem-

[a] *Et in venditionibus publicis, si faba simul proponeretur venalis, lucrum ex ea re, et ex eo omine, maximum futurum putabant.*

vulgg.—8 Vet. Dalec. *mavult.* Mox, Dalec. *fructum. Ejus utique siliqua caulisque;* Gronov. et vulgg. *fructum ejus. Nam siliquæ caulesque.* Deinde, cod. Dalec. *gratissimi sunt pabuli.*—9 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Har-

NOTÆ

[w] *Sola certe*] Didymus loc. cit. Φησὶ δὲ τὸν κύαμον ἐκβρωθέντα ἀναπληροῦσθαι πάλιν τῆς σελήνης αὐξουμένης.

[x] *Aqua marina*] Didymus loc. cit. Et pisa nos observavimus puteana etiam aqua vix, fluviatili haud ægre coqui.

[y] *Seritur ante*] De Vergiliarum occasu, c. 59. Pallad. l. XII. in Novembri, tit. I. p. 161. 'In principio Novembris fabam spargimus,' &c.

[z] *Virgilius*] Libro Georg. I. 215. 'Vere fabis satio.' Extremo mense Junio fabam seri eodem die metique, visum a se Seneca prodit Epist. 87.

[a] *Fabalia*] Siliquas fabales, seu grandiores culmos, ex quibus siliquæ pendent. Desumta hæc a Columella, II. 10. de faba: 'Post brumam parum recte seritur: pessime vere: quamvis sit etiam trimestris faba, quæ mense Februario seratur: .... sed exiguas paleas, nec multam siliquam facit. Veteres itaque rusticos plerumque dicentes audio, malle se matura fabalia, quam fructum trimestrem.'

[b] *Aquas in flore*] Theophr. Hist. VIII. 6.

[c] *Solum, in quo*] Theophr. Hist. VIII. 9. Columella II. 10. p. 57. 'Sunt etiam qui putent in arvis hanc eandem vice stercoris fungi: quod sic ego interpretor, ut existimem non sationibus ejus pinguescere humum, sed minus hanc quam cetera semina vim terræ consumere. Nam certum habeo frumentis utiliorem agrum esse, qui nihil, quam qui istam siliquam proximo anno tulerit.' Vide etiam Palladium in Novemb. tit. I. pag. 161.

[d] *Ideo circa*] Theophr. loc. cit.

trionalis oceani insulis, quas ob id nostri Fabarias[e] appellant: item in Mauretania sylvestris passim, sed prædura, et quæ percoqui non possit.

Nascitur in Ægypto[f] spinoso caule:[g] qua de causa crocodili oculis timentes refugiunt. Longitudo[h] scapo quatuor cubitorum est, amplissima crassitudo:[i] nec genicula[j] habet, molli calamo: simile caput[k] papaveri,[10] colore roseo: in eo fabæ non supra tricenas:[l] folia ampla: fructus ipse amarus et odore:[11] sed radix[m] perquam lauta incolarum cibis, cruda, et omnino decocta, arundinum radicibus similis.[12] Nascitur et in[n] Syria, Ciliciaque, et in Torone Chalcidis lacu.

XXXI. Ex leguminibus autem Novembri[o] seruntur lens, et in Græcia pisum.[1] Lens amat[p] solum tenue magis,

duin. et recentt. *incepit* Gronov. et vulgg.—10 Turneb. *ampl. crassitudo digiti, in genicula abessent, molli calamo similis. Caput papaveris;* Chiffl. *ampl. crassitudo intogenicula abesset molli calamo similis. Cap. &c.*—11 Dalec. *et inodorus.* Mox, *perquam lata* Turneb.—12 Margo edd. Dalec. et Gronov. *arundinis radice crassissima crassior,* e Theophr.

CAP. XXXI. 1 *Ex leg. aut. vomere ser. lens et pisum* al. ap. Dalec. *Ex leg.*

NOTÆ

[e] *Fabarias*] De his dictum est IV. 17.

[f] *Nascitur in Ægypto*] Hæc a Theophr. Hist. IV. 10. quæ transcripsit etiam Athenæus lib. III. pag. 72. A solo in quo provenit, faba Ægyptia vocitatur: sed colocasiam esse cave credas.

[g] *Spinoso caule*] Theophr. loc. cit. non *caule spinoso* dixit, sed *radice spinosa.* Ἰσχυρὰ γὰρ ἡ ῥίζα, καὶ οὐ πόῤῥω τῆς τῶν καλάμων, πλὴν ἐπακανθίζουσα· καὶ κροκόδειλος φεύγει, μὴ προσκόψῃ τῷ ὀφθαλμῷ, τῷ μὴ ὀξὺ καθορᾶν. Legisse Plinius videtur, vel in Theophrasti codicibus, vel apud scriptores alios, καυλὸς δ' ἐπακανθίζων.

[h] *Longitudo*] Theophr. loc. cit.

[i] *Crassitudo*] Digitalis, πάχος δὲ δακτυλιαῖος. Theophr.

[j] *Nec genicula*] Non habet geniculla, sed calamum mollem: ὅμοιος δὲ καλάμῳ μαλακῷ ἀγονάτῳ. Theophr.

[k] *Simile caput*] Flos scilicet. Τὸ δὲ ἄνθος διπλάσιον ἢ μήκωνος· χρῶμα δὲ ὅμοιον ῥόδῳ κατακορές. Theophr.

[l] *Non supra tricenas*] Πλῆθος δὲ οἱ πλεῖστοι τριάκοντα.

[m] *Sed radix*] Theophr. loc. cit. et Athen.

[n] *Nascitur et in*] Theophr. et Athen. loc. cit.

[o] *Autem Novembri*] Vide Notas et Emend. num. 12.

[p] *Lens amat*] Ita Colum. II. 10. p. 59. 'Lentem sementi media, crescente Luna usque in duodecimam, solo tenui et resoluto, vel pingui et sicco maxime loco seri convenit: nam in flore facile luxuria et humore cor-

quam pingue, cœlum utique siccum. Duo genera ejus in Ægypto:[2 q] alterum rotundius nigriusque, alterum sua figura.[r] Unde vario usu translatum est in lenticulas[s] nomen. Invenio apud auctorem, æquanimitatem[t] fieri vescentibus ea. Pisum[u] in apricis seri debet, frigorum impatientissimum. Ideo in Italia, et in austeriore cœlo, non nisi verno tempore, terra facili ac soluta.

XXXII. Ciceris natura est gigni cum salsilagine:[a] ideo solum[b] urit. Nec nisi[c] madefactum pridie, seri debet. Differentiæ[d] plures, magnitudine, figura, colore, sapore. Est enim arietino capiti simile, unde ita appellant,[e] album[f]

Novembr. ser. &c. Turneb. *Ex leg. autumno vere ser. &c.* Chiffl. *Ex l. a. Novembri s. lens in Græcia et pisum* Vet. Dalec.—2 Cod. Dalec. *ejus Ægypto*, omissa præpositione.

CAP. XXXII. 1 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *appellatur: est et album* Vet. Dalec. *appellatur album* edd. vett. et Gronov. Mox, Dalec. *Est et orobinum, quod al. Ven. vocant, et candi-*

NOTÆ

rumpitur.' Nostris, *Lentille.* Pingitur a Dodon. p. 517.

q *In Ægypto*] De ea lente Virgilius Georg. I. 228. 'Nec Pelusiacæ curam aspernabere lentis.' Et Martialis XIII. 9. 'Accipe Niliacam, Pelusia munera, lentem.'

r *Sua figura*] Qualis est lenti vulgari.

s *In lenticulas*] Maculas in facie, quas et lentigines vocant: Græci φακίας: ut lentem ipsam, cujus a similitudine deductum lenticulæ nomen, φακόν.

t *Æquanimitatem*] Auctor Geopon. II. 35. p. 71. Ἡ δὲ Αἰγυπτία φακὴ εὐθυμίαν παρέχει τοῖς ἐσθίουσι. *Ægyptia lens in cibo sumta lætitiam affert vescentibus ea.* Lenticulam videri volunt sic appellatam, quoniam lenes, et lentos, et moderatos reddit eos, qui eam in cibos adhibent.

u *Pisum*] Columella II. 10. p. 57. 'Similis quoque ratio est pisi: quod tamen facilem et solutam terram desiderat, tepidumque locum, et cœlum frequentis humoris.' Vulgo, *Pois.*

a *Cum salsilagine*] Cum quodam liquore salis, qui ei legumini peculiaris et insitus: quem si nimii imbres abluant, legumen ipsum tabe interit, et ab erucis erosum perit, inquit Theophr. Hist. VIII. 6. Ἐρέβινθοι ἀποκλυσθείσης τῆς ἅλμης σφακελίζοντες, καὶ ὑπὸ καμπῶν κατεσθιόμενοι. Cicer nostris, *Pois chiche.*

b *Ideo solum*] Colum. II. 10. pag. 60.

c *Nec nisi*] Colum. loc. cit. Pallad. lib. IV. in Martio, tit. 4. pag. 85. et auctor Geopon. II. 34. p. 70.

d *Differentiæ*] Theophr. Hist. VIII. 5.

e *Unde ita appellant*] Cicer arietinum, Columellæ loc. cit. Theophr. κριοὶ ἐρέβινθοι. Athen. lib. II. p. 54. τῶν ἐρεβίνθων τινὰς καλοῦσι κρείους. Iconem arietini ciceris habet Dodonæus, p. 515.

nigrumque.[f] Est et columbinum, quod alii Venerium vocant, candidum, rotundum, leve, arietino minus, quod religio pervigiliis adhibet. Est et cicercula[g] minuti ciceris, inæqualis, angulosi,[2] veluti pisum. Dulcissimum autem id, quod ervo[h] simillimum: firmiusque[i] quod nigrum et rufum, quam quod album.

XXXIII. Siliquæ[j] rotundæ ciceri, ceteris leguminum longæ, et ad figuram seminis latæ: piso cylindratæ:[1 k] faseolorum[l] cum ipsis manduntur granis. Serere eos qua velis terra licet ab Idibus Octobris in Kalendas Novembres. Legumina, cum maturescere cœperunt,[2] rapienda sunt, quoniam cito exsiliunt, latentque cum decidere, sicut et lupinum: quanquam prius[m] de rapis dixisse conveniat.[3]

dum. Pro *vocant*, Chiffl. habet *appellant*.—2 Cod. Dalec. *inæquales angulos habent.*

Cap. XXXIII. 1 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *cylindracæ* Gronov. et al. vett. Mox, *cum ipsis manducant* Dalec. *cum ipsis mandunt* Chiffl.—2 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. recentt. *cœperint* Gronov. et al. vett.—3 'Lego: *lupinum. Ad alia transeamus, quanquam prius de rapis,*' *&c.* Dalec.

NOTÆ

[f] *Album, nigrumque*] In his regionibus non sunt arietini ciceris differentiæ ullæ ex colore: est enim omne ex purpura subnigrum. Neque vero Theophrasti verba ista, quæ habuisse ob oculos Plinius videri forsan possit, in arietino genere nigrum candidumque esse persuadent: Οἱ δὲ ἐρέβινθοι καὶ .... ταῖς χρώμασι, καὶ ταῖς μορφαῖς διαφέρουσιν· οἷον κριοὶ, ὀροβιαῖοι .... ἐπὶ πᾶσι δὲ τὰ λευκὰ γλυκύτερα. Nam ἐπὶ πᾶσι non in omni genere ciceris album reperiri significat, sed in omni leguminum genere, ut in cicere, lente, aliisque, album nigro antecellere.

[g] *Est et cicercula*] Diosc. II. 126. ἐρέβινθος ὁ ἥμερος, cicer sativum, ut dicemus XXII. 72. Colum. II. 10. p. 60. 'Cicercula, quæ piso est similis.'

[h] *Quod ervo*] Unde ὀροβιαῖος ἐρέβινθος a Theophr. appellatur, ab ervi similitudine, quod Græci ὄροβον vocant.

[i] *Firmiusque*] Theophr. Hist. VIII. 6.

[j] *Siliquæ, &c.*] Theophr. totidem verbis Hist. VIII. 5. Καὶ οἱ καλούμενοι λοβοὶ σχεδὸν ἀκόλουθοι τοῖς σπέρμασίν εἰσιν, κ. τ. λ.

[k] *Cylindratæ*] Theophr. κυλινδρώδεις; ad similitudinem cylindri.

[l] *Faseolorum*] Subintellige, *siliquæ*. Faseolos porro eos intellige, de quibus egimus XVI. 92. vulgo *Féveroles*. Dioscoridi II. 176. σμίλαξ κηπαία est: cujus siliquam cum semine, asparagi modo elixam, oleris instar edi pariter prodidit. Græci scriptores alii δολίχους et φασιόλους vocant. Virgilius, vilem faselum, uti ex Plinio liquet, faseolos appellante

XXXIV. (XIII.) In transcursu ea attigere nostri, paulo diligentius Græci, et ipsi tamen inter hortensia: si justus ordo fiat, a frumento protinus aut certe faba dicendis, quando alii[n] usus præstantior ab his non est.[1] Ante omnia[o] namque cunctis animalibus nascuntur, nec in novissimis satiant ruris alitum quoque genera, magisque si decoquantur aqua. Quadrupedes et fronde eorum gaudent. Et homini non minor rapaciorum[p] suis[2] horis gratia, quam cymarum: flavidorum[3 q] quoque, et in horreis enecatorum, vel major quam virentium. Ipsa vero durant et in sua terra servata: et postea passa,[r] pæne ad alium proventum,[a] famemque sentiri prohibent. A vino, atque messe, tertius hic Transpadanis fructus. Terram non morose eligit, pæne ubi nihil aliud seri possit. Nebulis, et pruinis, ac frigore ultro[4 s] aluntur, amplitudine[t] admirabili. Vidi

[a] *Usque ad aliam messem.*

CAP. XXXIV. 1 Chiffl. *quando alius us. præst. his non est;* Dalec. *dicenda, quando aliis usus præst. quam his, &c.* alii ap. Dalec. *quando aliorum us. præst. quam horum, &c.*—2 Chiffl. *minor est raparum suis.*—3 Ita codd. Harduini, Turneb. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. 'Non admodum opportune.' *Dalec. flaccidorum* Gronov. et vulgg.—4 Vox *ultro* non legitur in cod.

NOTÆ

libri hujus c. 56. quos poëta faselos vocat.

[n] *Quanquam prius*] Quam de lupino dicamus.

[n] *Quando alii*] Cum aliud nullum sit legumen præstantioris usus, quam rapa: de iis statim post frumentum fabamque instituenda videbatur oratio. Rapum Græcis γογγυλὶς et γογγύλη, nostris *une Rave.*

[o] *Ante omnia*] Colum. II. 10. 'Boves pascunt,' inquit, 'præcipue in Gallia,' &c.

[p] *Rapaciorum*] Rapacia, sive rapicia, cauliculi sunt teneri raporum, qui decocti sumuntur in cibis: sicuti cymæ ipso teste Plinio XIX. 41. sunt brassicæ caulium teneriores pariter, delicatioresque cauliculi. De rapaciis Capito c. 35. 'Rapinam et caules rapicii unde fiant, et raphanum in loco stercorato bene, aut in loco crasso serito.'

[q] *Flavidorum*] Ita Mss. omnes: non *flaccidorum.* Vide quæ de voce *flavescere*, quæ Plinio familiaris est, congessimus XV. 36.

[r] *Postea passa*] Sub dio siccata.

[s] *Ac frigore ultro*] Martialis XIII. 16. 'Hæc tibi brumali gaudentia frigore rapa Quæ damus, in cœlo Romulus esse solet.' Adde Nicandrum in Georg. lib. II. cujus carmen recitat Athen. lib. XIV. p. 133.

[t] *Amplitudine*] Quoniam incrementum omne, non in folia, sed in radi-

XL.[u] libras excedentia. In cibis quidem nostris pluribus modis commendantur: durantque ad alia, sinapis[v] acrimonia domita, etiam coloribus picta, præter suum, sex aliis, purpureo quoque: neque aliud in cibis tingui decet.

Genera eorum[w] Græci duo prima fecere, masculum, fœmininumque, et ea serendi modo ex eodem semine: densiore enim[x] satu masculescere, item in terra difficili. Semen[y] præstantius, quo subtilius. Species vero omnium tres. Aut enim in[z] latitudinem fundi, aut in rotunditatem globari.[5] Tertiam speciem[a] sylvestrem appellavere, in longitudinem radice procurrente, raphani similitudine, et folio anguloso scabroque, succo acri: qui circa messem[b] exceptus oculos purget, medeaturque[6] caligini, admixto lacte mulierum. Frigore[c] dulciora fieri existimantur et grandiora: tepore[d] in folia exeunt. Palma in Nursino[e]

Dalec. et Vet. ejusdem.—5 Vet. Dalec. *funditur, aut in r. globatur.*—6 Cod. Dalec. *purgat, medeturque.*

NOTÆ

cem vertitur, ut ait Theophr. Hist. VII. 4.

[u] *Vidi XL.*] Matthiolus in Diosc. II. 104. vidisse se innumera scribit, quæ XXX. libras penderent, et quibusdam locis centenas: magno certe naturæ miraculo, e tam exiguo semine, tribus fere mensibus tantas radices gigni.

[v] *Sinapis*] Ita Nicander in Georg. loc. cit.

[w] *Genera eorum*] Ex Theophr. loc. cit. a quo et Athenæus accepit, IX. 369.

[x] *Densiore enim*] Theophr. totidem verbis: Γίνεσθαι δὲ ἐκ τοῦ αὐτοῦ σπέρματος ἄμφω· πρὸς δὲ τὸ ἀποθηλύνεσθαι, πηγνῦναι δεῖ μανάς. ἐὰν γὰρ πυκνὰς, πάσας ἀπαρβενοῦσθαι, τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον, κἂν ἐν γῇ μοχθηρᾷ σπαρῶσι.

[y] *Semen*] Theophr. Βέλτιον λεπτόν.

[z] *Aut enim in*] Hanc speciem Nicander prætermisit: duas reliquas expressit eo carmine, quod Athenæus recitat loc. cit. Γογγυλίδος διασὴ γὰρ ἰδ' ἐκ ῥαφάνοιο γενέθλη, Μακρή τε, στιφρή τε φαείνεται ἐν πρασιῇσι, κ. τ. λ. Tria hæc raporum genera depicta vide apud Dalec. Hist. V. p. 640. Orbiculatum Galli vocant, *Naveau rond.*

[a] *Tertiam speciem*] Theophr. Hist. VII. 6.

[b] *Qui circa messem*] Et hanc vim lactucæ sylvestris folio Theophrastus attribuit, loc cit. Plinius ex aliis auctoribus, et raporum succo, qui e caule exciso excipitur.

[c] *Frigore*] Nicander Georg. II. apud Athen. Theophr. Hist. VII. 4. et Martialis, allato paulo ante epigrammate.

[d] *Tepore*] Austrino tempore incrementum omne et succus abit in fo-

agro nascentibus. Taxatio in libras sestertii singuli, et in penuria bini.[f] Proxima in Algido [g] natis.

XXXV. Napi vero[h] Amiternini, quorum eadem fere natura, gaudent æque frigidis. Seruntur et ante Kalendas Martias, in jugero sextarii[i] quatuor. Diligentiores quinto sulco[j] napum seri jubent, rapa quarto, utrumque[1] stercorato. Rapa lætiora fieri,[2] si cum palea seminentur. Serere nudum volunt, precantem sibi et vicinis serere se. Satus utrique generi justus, inter duorum numinum dies festos, Neptuni atque Vulcani.[k] Feruntque subtili observatione, quota Luna præcedente[3] hyeme nix prima ceciderit,[a] si totidem luminum die[4] intra prædictum temporis spatium serantur, mire provenire. Seruntur et vere in calidis atque humidis.

[a] *Si tot diebus post Neptuni festum serantur, quota Luna fuerat præcedente hyeme, cum nix prima cecidit.*

CAP. XXXV. 1 Vet. Dalec. *utroque.*—2 Vet. Dalec. *fiunt.*—3 Pintian. *procedente.*—4 Vet. Dalec. *luminis diebus.*

NOTÆ

lia, non in radicem. Theophr. loc. cit.

[e] *Palma in Nursino*] Columella in Hortulo: 'Quin et Tardipedi sacris jam rite solutis, Nube nova seritur, cœli pendentibus undis, Gongylis illustri mittit quam Nursia campo, Quæque Amiterninis defertur bunias arvis.'

[f] *In penuria bini*] Bini sestertii, monetæ nostræ asses sunt quaterni. Mille aureis rapum emisse a Conone rustico Ludovicum XI. Regem Galliarum, ferunt.

[g] *In Algido*] Mons est in agro Tusculano, conjunctus Albano monti ab urbe Roma XV. mill. pass. quem ab algendo dictum Grammatici volunt. Vide Strab. v. p. 237.

[h] *Napi vero*] Martialis XIII. 20. cujus lemma, 'Napi:' 'Hos Amiternus ager felicibus educat hortis: Nursinas poteris parcius esse pilas.' Nursinæ pilæ rapa sunt in rotunditatem globata, de quibus dictum est proximo cap. Napus Græcis, et Columellæ paulo ante laudato, *βουνιάς*: nostris, *un Navet.* Pingitur a Dodon. p. 663. Ut olim porro Nursinis, sic modo Sabaudis rapis, Lemovicisque, palma tribuitur.

[i] *In jugero sextarii*] Colum. II. 10. p. 61.

[j] *Quinto sulco*] Terram ante quinquies arandam, quam napus seratur. Vide infra c. 49. 'Quarto seri sulco,' &c.

[k] *Neptuni atque Vulcani*] In Kalendario rustico, apud Gruter. pag. 139. Augusto mensi Neptunalia: Vulcanalia Septembri dicantur. Et p. 133. Vulcanalia decimo Kalend. Septemb. Neptunalia decimo Kalend. Aug.

XXXVI. (XIV.) Lupino [1] est usus proximus,[m] cum sit homini, et quadrupedum generi ungulas [1] habenti, communis. Remedium ejus,[n] ne metentes fugiat exsiliendo, ut ab imbre tollatur. Nec ullius, quæ seruntur,[2] natura assensu terræ [o] mirabilior est.[b] Primum omnium [p] cum Sole quotidie circumagitur, horasque agricolis etiam nubilo demonstrat. Ter præterea [q] floret: terram amat, terraque operiri [r] non vult. Et unum hoc seritur non arato.[s] Quærit [t] maxime sabulosa,[3] et sicca, atque etiam arenosa. Coli [u] utique non vult. Tellurem [v] adeo amat, ut quamvis frutectoso solo conjectum [4] inter folia vepresque, ad terram tamen radice perveniat. Pinguescere hoc satu arva vineasque diximus.[w] Itaque adeo [x] non eget fimo, ut optimo vi-

[b] *Nec ullius eorum quæ seruntur natura, terra ei admodum favente, mirabilior est.*

CAP. XXXVI. 1 Dalec. *fissas ungulas.*—2 Dalec. *quod seritur.*—3 Turneb. *non arata, si fuerit maxime sabulosa.*—4 Cod. Dalec. *solo coactum;* Turneb.

NOTÆ

[1] *Lupino*] Nostri *Lupin*, Græci θερμὸν ἥμερον vocant.

[m] *Usus proximus*] Post rapa, quæ cunctis pariter animalibus nasci diximus c. 34. 'Boves enim lupinum,' inquit Colum. II. 10. p. 56. 'per hyemem coctum maceratumque probe alit: famem quoque, si sterilitas annonæ incessit hominibus, commode propulsat.' Qui *promiscuus* hoc loco quam *proximus* legi malunt, et a Mss. fide et a Plinii mente desciscunt.

[n] *Remedium ejus*] Lupinum, inquit Theophr. Hist. VIII. 10. non prius metunt, quam imber incesserit: quoniam alioqui inter metendum e vaginulis exsiliret, atque ita periret semen. Sic etiam auctor Geopon. II. 37. p. 72. Post dies ferventes, aëre madefacto, mane demeti oportere scribit Theophr. de Causis IV. 14. p. 318.

[o] *Assensu terræ*] Mss. *adsensu terræque.*

[p] *Primum omnium*] Hæc totidem verbis Geopon. auctor, ex Apuleio, loc. cit.

[q] *Ter præterea*] Geopon. loc. cit.

[r] *Terraque operiri*] Theophr. Hist. VIII. 11. Καὶ τὸ ὅλον δὲ οὐκ ἐθέλει θέρμος καλύπτεσθαι τῇ γῇ· διὸ καὶ οὐχ ὑπαροῦντες σπείρουσι. Vide et ejusdem scriptoris Hist. I. 12.

[s] *Non arato*] Subintellige, solo. Sic etiam Geopon. auctor, loc. cit. Colum. II. 10. 'Crudis novalibus licet ingeras: et qualitercumque obruas, sustinet coloni negligentiam.'

[t] *Quærit*] Hoc iterum inculcat c. 46. post Theophr. Hist. VIII. 11.

[u] *Coli*] Theophr. et Geopon. auctor, locis citatis.

[v] *Tellurem*] Theophr. loc. cit.

[w] *Vineasque diximus*] Lib. XVII. 6. et 7. Colum. II. 10. de lupino: 'Maxime ex iis quæ seruntur, juvat agrum. Nam vineis jam emaciatis, et arvis, optimum stercus præbet,' &c.

cem repræsentet. Nihilque aliud nullo impendio constat, ut quod ne serendi quidem gratia opus sit afferre. Protinus seritur ex arvo :[y] ac ne spargi quidem postulat decidens sponte. Primumque omnium[z] seritur, novissimum tollitur : utrumque Septembri[a] fere mense : quia si non antecessit hyemem, frigoribus obnoxium est. Impune præterea jacet, vel derelictum etiam, si non protinus secuti obruant imbres, ab omnibus animalibus amaritudine sua[b] tutum. Plerumque tamen levi sulco integunt. Ex densiore[c] terra rubricam maxime amat. Ad hanc alendam post tertium florem verti debet, in sabulo post secundum. Cretosa tantum, limosaque odit, et in iis non provenit. Maceratum[d] calida aqua homini quoque in cibo est. Nam bovem unum[e] modii singuli satiant, validumque præstant : quando etiam[5] impositum puerorum ventribus,[f] pro reme-

loco jactum.—5 Dalec. *quinetiam ;* vel, *atque etiam.*

NOTÆ

[x] *Itaque adeo*] Auctor Geopon. loc. cit.

[y] *Ex arvo*] Unde metitur. Ita Mss. omnes, librique editi : non *ex area*, uti reponere nititur Pintianus, contra scriptoris sententiam : etsi emendationi suffragari Columella videtur, II. 10. p. 56. 'Spargitur,' inquit, 'statim ex area. Atque id solum omnium leguminum non desiderat requiem in horreo, sive Septembri mense,' &c.

[z] *Primumque omnium*] Theophr. Hist. VIII. 1.

[a] *Septembri*] Columella loc. cit. 'Sive Septembri mense ante æquinoctium, seu protinus a Kalendis Octobris crudis novalibus ingeras qualitercumque obruas, sustinet coloni negligentiam. Teporem tamen autumni desiderat, ut celeriter confirmetur. Nam si non ante hyemem convaluerit, frigoribus affligitur.' Adde Geopon. loc. cit.

[b] *Amaritudine sua*] Theophr. Hist. VIII. 7. Auctor Geopon. loc. cit.

[c] *Ex densiore*] Colum. II. 10. p. 57. 'Lupinum exilem amat terram, et rubricam præcipue : nam cretam reformidat, limosoque non exit agro.'

[d] *Maceratum*] Galenus lib. VI. de Facult. Simp. Medic. p. 177. Θέρμος ἐσθίεται μὲν ἑψηθείς τε, καὶ πολλαῖς ἡμέραις ἐναποθέμενος ὕδατι τὴν πικρότητα. *Lupinus edi potest coctus, multis ante diebus per macerationem amarore in aqua deposito.* Auctor Geopon. loc. cit. farina hordei, aut frumenti admixta, panificio aptum esse prodidit. Multum alere id cibi genus, Diphilus Siphnius Medicus, apud Athen. lib. II. p. 55.

[e] *Nam bovem unum*] Annuo bovis cibario modios lupini sexaginta Cato requirit, c. 60. p. 44.

[f] *Puerorum ventribus*] Marcellus Empir. c. 28. p. 199. 'Farina lupinorum decocta ex aqua, et more cata-

dio est. Condi in fumo[g] maxime convenit, quoniam in humido vermiculi umbilicum ejus in sterilitatem castrant. Si depastum sit in fronde, inarari protinus solum opus est.

XXXVII. (XV.) Et vicia[h] pinguescunt arva, nec ipsa agricolis operosa: uno sulco[i] sata, non sarritur, non stercoratur, nec aliud quam deoccatur.[j] Sationis[k] ejus tria tempora: circa occasum Arcturi,[l] ut Decembri mense pascat:[m] tunc optime[n] seritur in semen. Æque namque fert depasta. Secunda satio mense Januario est: novissima Martio: tum ad frondem utilissima. Siccitatem[o] ex omnibus, quæ seruntur, maxime amat: non aspernatur etiam

NOTÆ

plasmatis ventri imposita lumbricos vel tineas necat.' Sic etiam auctor Geopon. loc. cit. *Τοὺς ἕλμινθας ἐκβάλλουσιν.* Galenus autem, non impositum modo, sed etiam ex melle potum, ei morbo mederi scribit: loc. cit. *Ἀναιρεῖ δὲ καὶ ἕλμινθας ἐπιπλαττόμενος τε, καὶ μετὰ μέλιτος ἐκλειχόμενος, κ. τ. λ.*

[g] *Condi in fumo*] Colum. II. 10. p. 56. 'Reliquum, quod seminis superest, in tabulatum, quo fumus pervenit, optime reponis: quoniam si humor invasit, vermes gignit, qui simul atque oscilla lupinorum ederunt, reliqua pars nasci non potest.' Palladius quoque, lib. VII. in Junio, tit. 3. p. 123. Rodunt igitur vermes umbilicum (*le germe*) et sterilem reddunt.

[h] *Et vicia*] Varro de Re Rust. I. 31. 'Vicia dicta a vinciendo, quod item capreolos habet, ut vitis, quibuscum sursum vorsum serpit, ad scapum lupini, aliumve quem, ut hæreat: id solet vincire.' Vide plura apud Voss. in Etymol. Gallis, *de la Vesce.* Pingitur a Dodon. p. 521. Arva ea pinguescere jam diximus XVII. 7.

[i] *Uno sulco*] Terra semel tantum proscissa.

[j] *Deoccatur*] Glebæ confringuntur, et comminuuntur. Varro, loc. cit. 'Occare, id est, comminuere, ne sit gleba: quod ita occidunt, occare dicunt.' Rura nostra vulgo, *Herser.*

[k] *Sationis*] Duo priora serendi tempora agnoscit etiam Colum. II. 11. p. 63. alterum, circa æquinoctium autumnale: Januario mense alterum, vel serius etiam.

[l] *Arcturi*] De quo c. 74.

[m] *Ut Decembri ... pascat*] Ut eo mense, viciam tenera depascat in herba molle pecus, uti cecinit Maro Georg. I. 112.

[n] *Tunc optime*] Circa Arcturi occasum.

[o] *Siccitatem*] Colum. de Re Rust. II. 11. p. 63. 'Id genus præcipue non amat rores, cum seritur: itaque post secundam diei horam, vel tertiam, spargendum est, cum jam omnis humor Sole ventove detersus est: neque amplius projici debet, quam quod eodem die possit operiri: nam si nox incessit, quantulocumque humore prius, quam obruatur, corrumpetur.'

umbrosa. Ex semine ejus, si lecta matura est, palea ceteris præfertur. Vitibus præripit succum: languescuntque, si in arbusto[p] seratur.[1]

XXXVIII. Nec ervi[q] operosa cura est. Hoc amplius, quam vicia, runcatur:[r] et ipsum medicaminis[s] vim obtinens. Quippe per ervum Divum Augustum curatum, epistolis ipsius memoria extat. Sufficiunt[t] singulis boum jugis modii quini sati. Martio mense[u] satum, noxium esse bubus aiunt, item autumno gravedinosum: innoxium autem fieri primo vere satum.

XXXIX. (XVI.) Et silicia,[v] hoc est, fœnum Græcum, scarificatione[w] seritur, non altiore quatuor digitorum sulco, quantoque pejus tractatur, tanto provenit melius. Rarum dictu,[1] esse aliquid cui prosit negligentia. Id autem quod secale, ac farrago[2 x] appellatur, occari tantum desiderat.

CAP. XXXVII. 1 Cod. Dalec. *si in arbustis seratur.*

CAP. XXXIX. 1 *Mirum dictu* margo edd. Dalec. et Gronov.—2 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *atque farrago* Gronov. et al. ante Harduin.

NOTÆ

[p] *Si in arbusto*] Si in loco serantur, ubi vites sunt arboribus applicitæ.

[q] *Nec ervi*] *Ervum* Græcis ὄροβος, Gallis *Ers*, a Dodonæo ciceris sativi nomine describitur, p. 514. a Dalecampio Hist. Plant. IV. 47. p. 468.

[r] *Runcatur*] Runcare segetes, est herbas e segetibus expurgare, quod Græci ὑποτίλλειν, et βοτανίζειν vocant: runcationem ipsam βοτανισμὸν, ipso teste Plinio, cap. 47. *Nettoyer les blés, en arrachant les méchantes herbes.*

[s] *Medicaminis*] Vide XXII. 73.

[t] *Sufficiunt*] Colum. de Re Rust. II. 11. p. 64.

[u] *Martio mense*] Colum. loc. cit. 'Mensem Martium universum negant agricolæ huic legumini convenire: quod eo tempore satum pecori sit noxium, et præcipue bubus, quos pabulo suo cerebrosos reddat.' Palladius lib. III. in Febr. tit. 7. 'Martio ervum serendum non est, ne pastu suo pecoribus noceat, et boves reddat insanos.' Theophr. Hist. II. 5. primo vere satum ait esse innoxium: autumno, gravedinosum.

[v] *Et silicia*] In Indice, *silicia.* Colum. II. 11. *siliqua.* Plinio ipsi XXIV. 120. ex Mss. omnibus, *silica.* Gallis, *Senegré, ou Fenugrec.* Pingitur a Dodonæo, p. 526.

[w] *Scarificatione*] Hoc est, proscissa leviter tellure, nec alte arata. Columella loc. cit. de fœno Græco: 'Datur opera, ut spisse terra aretur, nec tamen alte: nam si plus quatuor digitis adobrutum est, semen ejus non facile prodit: propter quod nonnulli, priusquam serant, minimis aratris proscindunt, atque ita jaciunt semina, et sarculis adobruunt.'

XL. Secale [a] Taurini sub Alpibus asiam vocant, deterrimum,[1] et tantum ad arcendam famem: fœcunda,[2] sed gracili stipula, nigritia triste, sed pondere præcipuum. Admiscetur [b] huic far, ut mitiget amaritudinem ejus: et tamen sic quoque ingratissimum ventri est. Nascitur qualicumque solo cum centesimo grano: ipsumque pro lætamine [c] est.[a]

XLI. Farrago [d] ex recrementis [b] farris prædensa seritur, admixta aliquando et vicia. Eadem in Africa fit ex hordeo. Omnia hæc pabularia: [c] degeneransque ex leguminibus quæ vocatur cracca:[1] [e] in tantum columbis grata, ut pastas ea negent fugitivas illius loci fieri.

XLII. Apud antiquos erat pabuli genus, quod Cato [f] ocinum [1] vocat, quo sistebant [g] alvum bubus. Id erat e pabulis, segete viridi desecta, antequam gelaret.[2] [h] Sura Ma-

[a] *Fimi loco est.* [b] *Purgamentis.* [c] *Pabulo animalium nata.*

Cap. XL. 1 Vet. Dalec. *aterrimum.*—2 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. recentt. *ad arcendam famem utile: fecunda* Gronov. et al. vett. Mox, Vet. Dalec. *sed gracili fistula.*

Cap. XLI. 1 Margo edd. Dalec. et Gronov. *arachos,* e Theophr. et Diosc. *croaca* Chiffl.

Cap. XLII. 1 'Ita bene codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier.* Ita quoque Turneb. et Chiffl. et hic et paulo post. Mox, pro *sistebant,* margo edd. Dalec. et Gronov. *ciebant,* vel *citabant,* e Varrone.—2 Fulv. Ursin. super

NOTÆ

[x] *Secale ac farrago*] Res sunt duæ diversissimæ, quod Plinius evidenter ostendit, utriusque historiam seorsim persecutus: et de utroque diversissima prodens.

[a] *Secale*] Apud Gallos veteris nomenclaturæ vestigia retinet, *le Ségle:* ut recte Dodonæus, a quo pingitur, p. 490. et Joan. Ruellius, aliique.

[b] *Admiscetur*] In panificio.

[c] *Pro lætamine*] Lætamen pro fimo dicitur, quod agros lætos, hoc est, pingues et uberes, facit. Usus et ea voce Palladius, in Februar. tit. 20. aliique.

[d] *Farrago*] De ea diximus c. 10. num. 1. Ex hordeo quoque cantherino, sive hexasticho, fieri Columella admonet II. 11.

[e] *Cracca*] Sic Mss. omnes, tum hoc loco, tum in Indice. Viciæ id genus adulterinum videtur.

[f] *Quod Cato*] Cap. 54. et 60. atque alibi passim. De ocymo egimus XVII. 35.

[g] *Quo sistebant*] Ita libri omnes: at Varro de Re Rust. I. 31. *quo ciebant.* Varronis verba retulimus XVII. 35. Forte *citabant* hic agnoscendum. Aut, quod aliis quoque accidit, alia vis est ei, si parcius; alia, si sumatur largius.

milius[3] aliter id interpretatur, et tradit fabæ modios decem,[i] viciæ duos, tantundem erviliæ in jugero autumno misceri et seri solitos.[4] Melius et avena Græca,[j] cui non cadit semen, admixta. Hoc vocitatum ocinum, boumque causa seri solitum. Varro[k] appellatum a celeritate proveniendi, e Græco quod ὠκέως dicunt.[5]

XLIII. Medica[l] externa etiam Græciæ est,[1] ut a Medis advecta per bella Persarum, quæ Darius[m] intulit: sed vel in primis dicenda, tanta dos[n] ejus est: cum ex uno satu[2] amplius quam tricenis annis duret. Similis est[o] trifolio: caule, foliisque[3] geniculata: quicquid in caule[p] assurgit, folia contrahuntur. Unum de ea et cytiso volumen Amphilochus fecit confusum.[4] Solum, in quo[q] seratur, elapi-

---

Varr. de Re Rust. p. 45. *genaret*, aut *genicularet*, aut *siliquaret*.—3 Ita codd. Harduini, Turneb. et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *Manilius* Gronov. et vulgg.—4 'Ita bene codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier. erviliæ autumno miscere, et in jugerum serere solitos* Vet. Dalec. legitur et *solitos* in cod. Dalec. *erviliæ in j. a. m. et seri solitum* Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—5 Ita codd. Harduini, Turneb. et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *ὠκὺς dicunt* Gronov. et al. vett.

CAP. XLIII. 1 Verbum *est* desideratur in edd. Gronov. et al. vett. ante Harduin.—2 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *cum uno satu* Gronov. et vulgg.—3 Chiffl. et Turneb. *postea caule foliisque*. Mox, Vet. Dalec. *geniculata, ea cum in caulem ass. in folio contrahitur.*—4 Ita codd. Harduini, Dalec. Turneb. et Chiffl. cum edd. Harduin. et re-

NOTÆ

[h] *Antequam gelaret*] Ita Mss. at ex Varrone sincerius, *antequam siliquaret*, vel *generet siliquas*. Itaque ocymum ex fabali caule, ervo, vicia, ceterisque ejuscemodi parabatur, quæ siliquas habent.

[i] *Modios decem*] Modius, sive modium, ea mensura est quam Parisienses vocant, *un boisseau*.

[j] *Avena Græca*] Quæ Græcis βρόμος, ut diximus c. 20. *L'Avoine*.

[k] *Varro*] Loco proxime citato.

[l] *Medica*] Nunc trifolium magnum vocant, fœnumque Burgundicum, *Grand trèfle, ou foin de Bourgogne, ou Luzerne*: vulgatiore vero nomenclatura, *Sainfoin*. A Clusio pingitur, Rarior. Plant. lib. VI. p. 242. vocaturque Medica Legitima. A Lobelio quoque, in Observ. stirpium, p. 498. fœni Burgundiaci nomine.

[m] *Quæ Darius*] Xerxes, si credimus Isidoro Orig. XVII. 4. 'Medica dicta, quia a Medis translata est in Græciam, tempore quo eam Xerxes rex Persarum invasit.'

[n] *Tanta dos*] Vide Colum. II. 11. p. 62. ex quo Isidorus accepit loc. cit. et Pallad. in Aprili, tit. 1. Non hi 'tricenis,' sed 'denis' habent.

[o] *Similis est*] Diosc. II. 177.

[p] *Quicquid in caule*] Caule crescente fiunt angustiora folia, προάγουσα δὲ στενοφυλλότερα γίνεται, κ. τ. λ. Diosc. loc. cit.

[q] *Solum, in quo*] Iisdem fere ver-

datum purgatumque subigitur autumno:[r] mox aratum, et occatum integitur[5] crate iterum ac tertium, quinis diebus interpositis, et fimo addito. Poscit autem siccum succosumque, vel riguum. Ita præparato seritur mense Maio:[s] alias pruinis obnoxia. Opus est densitate seminis omnia occupari, internascentesque herbas excludi. Id præstant in jugera modia vicena. Movendum[t] ne aduratur, terraque protinus[6] integi debet. Si sit humidum solum herbosumve, vincitur, et desciscit in pratum. Ideo protinus altitudine unciali herbis omnibus liberanda est, manu potius, quam sarculo. Secatur incipiens florere, et quoties refloruit. Id sexies[u] evenit per annos, cum minimum, quater. In semen maturescere prohibenda est, quia pabulum utilius est usque ad trimatum. Verno seri[v] debet, liberarique ceteris herbis: ad trimatum, marris[w] ad solum radi. Ita reliquæ herbæ intereunt sine ipsius damno, propter altitudinem radicum. Si evicerint herbæ, remedium unicum est aratio,[7] sæpius vertendo, donec omnes aliæ radices intereant. Dari non ad[x] satietatem debet, ne

centt. *confusim* Gronov. et vulgg.—5 'Lego e Colum. *Martio tertiatum et occatum integitur.*' Dalec. *et occultum integitur* Chiffl. Mox, *et tertium* Gronov. et vulgg. ante Harduin.—6 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Cavendum ne, &c.* Gronov. et vulgg. *Monendum ne, &c.* Turneb. *Vindemia dura terra protinus* al. ap. Dalecamp. Mox, *integri debet* Turneb. Paulo post hæc verba, *Verno seri debet, liberarique ceteris herbis: ad trimatum,* ex errore typothetæ desunt in ed. Brotier.—7 'Chiffl. *inaratio.* Lege, *in aratro.*' Dalec.—8 Ita

NOTÆ

bis Colum. loc. cit.

[r] *Autumno*] Circa Kalendas Octobris, Colum.

[s] *Mense Maio*] Mense ultimo Aprili, Colum. et Pallad. lib. v. in Aprili, tit. 1.

[t] *Movendum*] Semen scilicet, terræ commissum. Ita Mss. non *cavendum*, ut editi. Colum. loc. cit. 'Ligneis rastris, id enim multum confert, statim jacta semina obruantur, nam celerrime Sole aduruntur.'

[u] *Id sexies*] Colum. et Pallad. loc. cit.

[v] *Verno seri*] Ita etiam Mss. sed *sarriri* malim.

[w] *Marris*] De marra dixi lib. sup. cap. 35. Colum. loc. cit. 'Atque, ut dixi, ligneis rastris sarriendus, et identidem runcandus est, ne alterius generis herba invalidam medicam perimat.'

[x] *Dari non ad*] Colum. loc. cit. pag. 63. 'Teneram jumentis præbeas, sed inter initia parcius, dum consuescant, ne novitas pabuli no-

deplere sanguinem necesse sit. Et viridis utilior est. Arescit surculose,[y] ac postremo in pulverem inutilem extenuatur. De cytiso,[z] cui et ipsi principatus datur in pabulis, affatim diximus inter frutices. Et nunc frugum omnium natura peragenda est: cujus in parte de morbis [8] quoque dicatur.

XLIV. (XVII.) Primum omnium frumenti vitium avena est:[a] et hordeum in eam degenerat: sicut ipsa frumenti fit instar: quippe cum Germaniæ populi serant eam, neque alia pulte vivant. Soli maxime cœlique humore hoc evenit vitium. Sequentem causam habet imbecillitas seminis,[a] si diutius retentum est terra,[1] priusquam erumpat. Eadem est ratio, si cariosum[b] fuit cum sereretur. Prima autem statim eruptione agnoscitur: ex quo apparet in radice esse causam. Est et aliud[c] ex vicino avenæ vitium, cum amplitudine inchoata granum, sed nondum matura, priusquam

[a] *Secunda causa cur in avenam semen degeneret, oritur ex imbecillitate seminis.*

codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *vitiis* Gronov. et vulgg.

CAP. XLIV. 1 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *cum diutius retentum est terra* Gronov. et vulgg. *si diutius, &c.* Chiffl.

NOTÆ

ceat: inflat enim, et multum creat sanguinem.' Sic etiam Pallad. loc. cit.

[y] *Arescit surculose*] Utilior est, inquit, dum virescit: nam cum cœpit arescere, lignosa tota est.

[z] *De cytiso*] Lib. XIII. cap. 47.

[a] *Avena est*] Hæc ipsa sativa, ex qua pultem hodieque conficiunt rustici. Græcis βρόμος, ut diximus cap. 20. *L'Avoine.* Aliunde hæc Plinius hausit, quam a Theophrasto: nam quæ ille de ægilope retulit, Hist. VIII. 8. quæ spectari nunc a Plinio nonnulli putant, ea mox summa fide recitat, ægilopem appellans: quam festucam verius appellari Latine ipse monet.

[b] *Si cariosum*] Si vetustum aut exesum fuit.

[c] *Est et aliud*] Avena hæc sylvestris est, quæ sativæ similis, asperiores tantum, longioresque aristas habet, et in folliculis fere vacuis semen evanidum. De hac Maro cecinit, 'Infelix lolium, et steriles dominantur avenæ.' 'Steriles,' inquit Servius, 'ad discretionem earum quæ seruntur.' Avenam hanc inter frumenti vitia Naso quoque enumerat, Fast. I. 691. 'Et careant loliis oculos vitiantibus agri, Nec sterilis culto surgat avena solo.'

roboretur[2] corpus, afflatu noxio cassum[3] et inane in spica evanescit quodam abortivo.[4 d]

Venti autem[e] tribus temporibus nocent frumento et hordeo: in flore, aut protinus cum defloruere, vel maturescere[f] incipientibus. Tum enim exinaniunt[g] grana: prioribus causis[h] nasci prohibent. Nocet et Sol[i] creber e nube. Nascuntur[j] et vermiculi in radice, cum sementem imbribus secutis, inclusit[5] repentinus calor humorem. Gignuntur et in grano, cum spicæ pluviis[6 k] calor infervescit. Est et cantharis[l] dictus scarabæus parvus, frumenta erodens. Omnia ea animalia cum cibo[m] deficiunt. Oleum, pix, adeps, contraria seminibus, cavendumque ne contacta eis serantur. Imber in herba[n] utilis tantum: florentibus autem frumento et hordeo nocet, leguminibus innocuus, præterquam ciceri. Maturescentia[o] frumenta imbre læduntur, et

retenti terra codd. Dalec.—2 Chiffl. *roboret.*—3 Turneb. *cascum.*—4 Vet. Dalec. et Chiffl. *abortu.* Dalec. *evanescit partu quodam abortivo.*—5 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *incluserit* Gronov. et al. vett.—6 Turneb. *pluvius;* cod. Dalec. *in pluviis.* Mox, *cantharidis scarabæus*

NOTÆ

[d] *Quodam abortivo*] Ita Mss. omnes: hoc est, quodam abortivo partu, quodam abortu.

[e] *Venti autem*] Hæc accepta ex Theophr. Hist. VIII. 10.

[f] *Vel maturescere*] Ἐν τῷ ἀδρύνεσθαι, cum crassescunt, inquit Theophr.

[g] *Exinaniunt*] Exsiccat et arefacit grana vis venti vehementior, quæ tunc ingruit, cum maturescere ea cœperunt: ξηραίνει καὶ ἀφαναίνει. Theophr.

[h] *Prioribus causis*] Cum vel in flore, vel protinus ubi defloruerint, venti vehementiores incidunt.

[i] *Nocet et Sol*] Theophr. loc. cit. Ἀπόλλυσι δὲ καὶ ἥλιος ὁ ἐκνέφελος ἄμφω, hordeum scilicet, triticumque.

[j] *Nascuntur*] Altera ratione, inquit, vermis ingignitur, cum humor imbrium effundi nequit conclusus siccitate aëris circumfusi. Tunc enim calor confecta putredine animal contrahit. Theophr. de Causis III. 27. pag. 293.

[k] *Cum s. pluviis*] Cum calore imbres secuto spica fervescit.

[l] *Est et cantharis*] Hoc tantum Theophr. Hist. VIII. 10. Ἐπιγίνεται γὰρ ἡ μὲν κανθαρὶς ἐν τοῖς πυροῖς. At sane simile veri est, erodendo plus, quam insidendo, animal id officere frugibus. Est autem id non muscarum generis, quas vulgo cantharidas dicimus, sed scarabæorum, de quibus XI. 34.

[m] *Omnia... cum cibo*] Cibo consumto ac deficiente intereunt.

[n] *Imber in herba*] Hæc totidem verbis Theophr. Hist. VIII. 6.

[o] *Maturescentia*] Theophr. loc. cit.

hordeum magis. Nascitur et herba alba, panico similis, occupans arva, pecori quoque mortifera. Nam lolium,[p] et tribulos, et carduos, lappasque, non magis quam rubos, inter frugum morbos potius, quam inter ipsius terræ pestes, numeraverim. Cœleste frugum vinearumque malum nullo minus noxium est rubigo.[q] Frequentissima[r] hæc in roscido tractu, convallibusque, ac perflatum non habentibus: e diverso[s] carent ea ventosa et excelsa. Inter vitia segetum et luxuria est,[t] cum oneratæ[7] fertilitate procumbunt. Commune autem omnium satorum vitium erucæ,[8 u] etiam ciceris,[v] cum salsilaginem ejus abluendo imber dulcius id facit.

Est herba,[w] quæ cicer enecat et ervum, circumligando se: vocatur orobanche:[x] triticum simili modo æra:[y] hor-

Turneb. et Chiffl.—7 Ita codd. Harduini et Vet. Dalec. item edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *onerata* Gronov. et vulgg.—8 Ita tacite Brotier. *urica* Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *eruca* Turneb.

NOTÆ

p *Nam lolium*] Habuit hoc Virgilii carmen ante oculos, Georg. I. 150. 'Mox et frumentis labor additus: ut mala culmos Esset rubigo: segnisque horreret in arvis Carduus: intereunt segetes: subit aspera sylva, Lappæque, tribulique, interque nitentia culta Infelix lolium, et steriles dominantur avenæ.'

q *Rubigo*] Vitii genus, quo culmi nigrescunt: *Nielle*. E rore nascitur, cum Solis superventu excalefactus putrescit.

r *Frequentissima*] Accepta hæc a Theophr. Hist. VIII. 10.

s *E diverso*] Theophr. loc. cit.

t *Luxuria est*] Non foliorum modo, quod Theophr. Hist. VIII. 7. φυλλοuανεῖν vocat, sed et spicarum, cum gravidis procumbit culmen aristis, ut Maro canit Georg. I. 111.

u *Erucæ* [*uricæ*] Ita veteres appellavere, quam nos erucam dicimus, Græci κάμπην, nostri *Chenille:* ut ante monuimus XI. 37.

v *Etiam ciceris*] Vide quæ diximus cap. 32.

w *Est herba*] Sic Theophr. Hist. VIII. 8. Et Geopon. auctor II. 41. pag. 75. Ἡ ὀροβάγχη φθείρει τοὺς κυάμους καὶ τοὺς ἐρεβίνθους περιπλεκομένη.

x *Orobanche*] Quod ὄροβον ἄγχει, *ervum necat*, ὀροβάγχη dicta. Sed alia est Dioscoridis ὀροβάγχη, quæ a Dodonæo pingitur, pag. 543. ut recte admonuit Anguillara, par. v. pag. 89. et post eum Dodonæus loc. cit. Hanc, quæ ervi pestis est, Dodonæus idem delineavit, sub Aphacæ nomine, pag. 535. Nam et ἀφάκη Dioscoridis est, non Theophrasti. Est autem hæc, ut arbitror, quæ Festo 'Scandulaca' dicitur, 'genus herbæ frugibus inimicæ, quod eas velut edera implicando necat.'

deum festuca, quæ vocatur ægilops:[z] lentem herba[a] securidaca,[9] quam Græci a similitudine[b] pelecinon vocant. Et hæ complexu necant.[10 c] Circa Philippos[d] ateramon[11] nominant in pingui solo herbam, qua faba necatur: teramon, qua in macro, cum udam quidam ventus afflavit. Æræ granum[e] minimum est in cortice aculeato. Cum est in pane,[f] celerrime vertigines facit: aiuntque in Asia et Græcia balneatores, cum velint turbam pellere, carbonibus id semen injicere. Nascitur et phalangion[g] in ervo, bes-

uricæ Chiffl.—9 Turneb. et Chiffl. *herba securiclata*, ob similitudinem literarum *d* et *cl*, item *c* et *t*, in vett. scriptis.—10 Ita codd. Regg. Brott. Edd. vett. Gronov. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *Et hæ quidem complexu necant.* Brotier in Notis *negant.*—11 'Ita cod. Reg. 1. Errat autem Plinius. Nec *ateramon*, nec *teramon*, sunt herbæ. Male interpretatus est Theophrastum de Causis Plant. IV. 14. Apud Philippos nonnunquam flat ventus frigidus, quo fabæ fiunt *ἀτεράμονες*, i. e. *coctu difficiles.*' Brotier. *ateramum* Chiffl. *ateramnon*, et mox *teramnon*, Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.

NOTÆ

[y] *Triticum.... æra*] Hoc est, lolium, quæ Græcis *αἶρα*. Utralibet voce Plinius promiscue utitur. Geopon. auctor, loc. cit. *Τὸ ζιζάνιον τὸ λεγόμενον αἶρα φθείρει τὸν σῖτον.* Gallis *de l'Ivraie.* Iconem vide apud Dodon. pag. 529.

[z] *Hordeum.... ægilops*] Theophr. Hist. VIII. 8. *Καὶ ὁ αἰγίλωψ δοκεῖ μᾶλλον ἐν ταῖς κριθαῖς.* Geopon. auctor, loc. cit. *Τὰς δὲ κριθὰς βλάπτει αἰγίλωψ.* In eam rem multa egregie Galenus de Alim. Fac. I. 37. pag. 333. tom. VI. A Dodonæo pingitur festucæ prioris nomine, pag. 530. Rustici in Gallia *Coquiole* vulgo vocant. Avenam spica refert, unde et ei aliquando apud Latinos id nomen: Glossæ Philoxeni: *Αἰγίλωψ, avena.* Et in Nothis Diosc. pag. 472. *Αἰγίλωψ, οἱ δὲ βρῶμος, Ῥωμαῖοι ἀβένα.*

[a] *Lentem herba*] Auctor Geopon. loc. cit. *Φακὴν* (lege ex Plinio *φακὸν*) *βλάπτει ἡ πελεκῖνος καλουμένη βοτάνη.* Gallis, *Grave, ou Féve de loup.* In Mss. *Securiclata.*

[b] *A similitudine*] Quoniam ejus siliquæ sunt instar securicularum, quas Græci *πελέκεις* vocant. Diosc. III. 146.

[c] *Complexu necant*] Non quidem quod circumligent se, ut orobanche: sed quod densitate sua fruges complectantur, et obruant.

[d] *Circa Philippos*] Vide Notas et Emend. num. 13.

[e] *Æræ granum*] Lolii, ut modo diximus.

[f] *Cum est in pane*] Auctor Geopon. II. 41. pag. 75. de æra seu lolio: *ἄρτοις δὲ μιγνυμένη, σκοτοῖ τοὺς ἐσθίοντας, panibus admixtum obducit tenebras vescentium oculis.*

[g] *Nascitur et phalangion*] Ex Theophr. Hist. VIII. 10. Ælianus quoque Hist. Anim. IX. 39. *ὀρόβῳ γεννᾶται φαλάγγια ἄττα.* De phalangio, XI. 28.

tiola aranei generis, si hyems aquosa sit. Limaces nascuntur in vicia: et aliquando e terra cochleæ minutæ, mirum in modum erodentes eam. Et morbi quidem fere hi sunt.

XLV. Remedia eorum, quæcumque pertinent ad herbas, in sarculo:[h] et, cum semen[i] jactatur, cinere. Quæ vero in semine et circa radicem consistunt, præcedente cura[j] caventur. Vino ante[k] semina perfusa[l] minus ægrotare existimant. Virgilius[l] nitro et amurca perfundi jubet fabam: sic etiam[2] grandescere promittit. Quidam vero,[m] si triduo ante satum urina et aqua maceretur, præcipue adolescere putant. Ter quidem sarritam modium fractæ[3][n] e modio

Cap. XLV. 1 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Vina ante semine perfusa* Gronov. et vulgg.—2 Chiffl. pro v. l. *sic eam.*—3 ' *Sartum modium fresæ*] Sic scripti meliores: ubi obiter notandum *sartam* pro *sarritam* e Chiffletiana membrana.' *Nic. Heins.* Vid. Adverss. III. 15. p. 525. *sartum* Turneb. *satam* Chiffl. ap. Dalec. et Gronov.

NOTÆ

[h] *In sarculo*] Instrumentum rusticum quo purgantur et sarriuntur segetes. *Un sarcloir, instrument à sarcler.*

[i] *Et, cum semen*] Et quando simul cum semine cineres jactantur. Ad illud Virgilianum alludit, Georg. I. 81. ' Ne saturare fimo pingui pudeat sola, neve Effœtos cinerem immundum jactare per agros.'

[j] *Præcedente cura*] Adhibita cura ante sationem.

[k] *Vino ante*] Apuleius in Geopon. II. 16. pag. 54. Τὰ οἴνῳ ἐπιῤῥανθέντα σπέρματα ἔλαττον νοσήσει, κ. τ. λ.

[l] *Virgilius*] Georg. I. 193. ' Semina vidi equidem multos medicare serentes, Et nitro primum, et nigra perfundere amurca, Grandior ut fœtus siliquis fallacibus esset.' Fabarum nempe siliquis. Colum. II. 10. ' Priscis rusticis, nec minus Virgilio, prius amurca vel nitro macerari fabam, et ita seri placuit: nos quoque sic medicatam comperimus, cum ad maturitatem perducta sit, minus a curculione infestari.' Et Pallad. lib. XII. in Novembr. tit. I. pag. 161. ' Græci asserunt fabæ semina .... nitrata aqua respersa, cocturam non habere difficilem.'

[m] *Quidam vero*] Auctor Geopon. II. 16. pag. 55.

[n] *Modium fractæ*] E modio fabæ integræ cum tenui cuticula qua involvitur, modium fractæ seu molitæ, sine furfuribus rediturum. Colum. II. 12. ' Adeoque fabam sarriendam censeo, ut existimem debere ter sarriri. Nam sic cultam comperimus non solum multiplicare fructum, sed exiguam portionem in valvulis habere: fresæque ejus et expurgatæ modium pæne tam plenum esse, quam integræ, cum vix minuatur mensura detractis putaminibus.'

solidæ reddere. Reliqua semina[o] cupressi foliis tusis si misceantur, non esse vermiculis obnoxia: nec si interlunio[p] serantur. Multi ad milii remedia,[q] rubetam noctu arvo circumferri jubent, priusquam sarriatur, defodique in medio inclusam vase fictili: ita nec passerem, nec vermes[4] nocere: sed eruendam priusquam metatur, alioqui amarum fieri. Quin et armo talpæ contacta semina uberiora esse. Democritus[r] succo herbæ, quæ appellatur aizoon, in tegulis nascens tabulisve,[5] Latine vero sedum, aut digitellum, medicata seri jubet omnia semina. Vulgo vero, si dulcedo[6s] noceat, et vermes radicibus inhæreant, remedium est,[t] amurca pura, ac sine sale spargere, deinde sarrire: si in articulum[u] seges ire cœperit, runcare, ne herbæ vincant.

Alii ap. Dalec. etiam *fresæ*.—4 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. et Bipont. *aut vermes* Franz. *nec vermem* Gronov. et vulgg.—5 'Alii, *stabulisve*. Nihil muto. *caballis hæsum* Turneb. *tabulis æsum* alii et Chiffl. nullo sensu. Fortassis, *tabulisve excesis*.' Dalec.—6 Chiffl. *uredo*.—

NOTÆ

[o] *Reliqua semina*] Auctor Geopon. totidem verbis, loc. cit. pag. 53. Εἰ δὲ φύλλα κυπαρίσσων κόψας, ἀναμίξεις τοῖς σπέρμασιν, ἄβρωτα ταῦτα φυλαχθήσεται. Simile quiddam refert Colum. II. 9.

[p] *Nec si interlunio*] Geopon. auctor, loc. cit. nec si Luna semiplena: ἄβρωτα δὲ μένει καὶ τὰ ἐν διχομηνίᾳ σπειρόμενα. Interlunium de coitu silentis Lunæ accipiendum.

[q] *Ad milii remedia*] Ne vermiculi aut passeres milio noceant. Habet hæc totidem fere verbis auctor Geopon. loc. cit. pag. 55. Sed uti circumferendam ait arvo rubetam, prius quam arvum fodiatur, sic et eruendam monet, prius quam seratur, ne fructus amarescat. Mss. omnes *ad milia*, unde quidam *ad similia* augurantur, male.

[r] *Democritus*] Tradit hoc rursum XIX. 58. De aizoo dicemus XXV. 102. Colum. XI. 3. pag. 904. 'Veteres quidam auctores, ut Democritus, præcipiunt semina omnia succo herbæ, quæ sedum appellatur, medicare, eodemque remedio adversus bestiolas uti, quod verum esse nos experientia docuit.' Iterumque II. 9. pag. 53. 'Quædam etiam subterraneæ pestes adultas radicibus subsectis enecant. Id ne fiat remedio est aquæ mixtus succus herbæ, quam rustici sedum appellant: nam hoc medicamine una nocte semina macerata jaciuntur.' Adde et Geopon. auctorem XII. 7. pag. 329. et II. 16. pag. 53.

[s] *Si dulcedo*] Soli dulcedo, vermes generans.

[t] *Remedium est*] Colum. loc. cit. pag. 54.

[u] *Si in articulum*] Cum genicula seu nodos culmi ostendunt. Acceptum id a Colum. II. 12. de sarritione: 'Transacto æquinoctio verno statim

Pestem a milio atque panico, sturnorum passerumve agmina, scio abigi herba, cujus nomen ignotum est, in quatuor angulis segetis defossa: mirum dictu! ut omnino nulla avis intret. Mures abiguntur cinere mustelæ vel felis diluto, et semine sparso, vel decoctarum[v] aqua. Sed redolet virus animalium eorum etiam in pane. Ob id felle[w] bubulo semina attingi utilius putant. Rubigo[x] quidem, maxima segetum pestis, lauri ramis in arvo defixis, transit in ea folia[7] ex arvis. Luxuria segetum[y] castigatur dente pecoris in herba duntaxat: et depastæ quidem, vel sæpius,[8] nullam in spica injuriam sentiunt. Retonsarum[9][z] etiam semel omnino certum est granum longius fieri, sed inane cassumque,[10] ac satum non nasci. Babylone[a] tamen bis secant, tertio[11] depascunt:[b] alioqui folia tantum fierent. Sic quoque cum quinquagesimo fœnore messes reddit exilitas[12] soli:[c] verum diligentioribus cum centesimo.[13][d] Neque est cura difficilis: quam diutissime adaquari

7 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *in earum folia* Gronov. et vulgg. ‘Lege, *eorum*.’ Dalec. Mox, Vet. Dalec. *ex herbis*.—8 Cod. Dalec. *vel suibus*.—9 *Recusarum* Chiffl.—10 Turneb. et Chiffl. *cascumque*.—11 Chiffl. *tertium*.—12 Budæus, *felicitas*, e Theophr. *fertilitas* Vet. Dalec.—13 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *centesimo quintodecimo* Chiffl.

NOTÆ

peragi oportet intra dies viginti, ante quam seges in articulum eat: quoniam serius sarrita corrumpitur insequentibus æstivis siccitatibus, et caloribus.’

[v] *Vel decoctarum*] Mustelæ et felis.

[w] *Ob id felle*] Sic radices arborum felle taurino oblini auctor Geopon. jubet, lib. x. cap. ult. ut nec senescat cito, nec vermes producat. Apuleius ibidem, xiii. 5. felle bubulo semina illinit, ne mures attingant.

[x] *Rubigo*] Apuleius in Geopon. v. 31. pag. 150. Ἐὰν δάφνης ἐν τῇ ἀρούρᾳ κλάδους βάλῃς, μεταβαίνειν εἰς αὐτοὺς τὴν βλάβην τῆς ἐρυσίβης. *Si lauri ramos in arvum projeceris, transit in ipsos rubiginis noxa.*

[y] *Luxuria segetum*] Sunt hæc a Theophr. Hist. viii. 7. Et a Marone Georg. i. 111. ‘Quid qui ne gravidis procumbat culmus aristis, Luxuriem segetum tenera depascit in herba, Cum primum sulcos æquant sata?’

[z] *Retonsarum*] Theophr. loc. cit.

[a] *Babylone*] Theophr. loc. cit.

[b] *Tertio depascunt*] Hoc est, in segetes pecus immittunt: τὰ πρόβατα ἐπαφιᾶσιν. Sic enim caulem mittit, alioqui foliis tantum luxuriat, φυλλομανεῖ. Theophr.

[c] *Exilitas soli*] Ubi maxime exile solum, et leviter cultum.

[d] *Cum centesimo*] Theophr. Γίνεται

gaudent,[14] [e] ut præpinguis et densa ubertas diluatur. Limum autem[f] non invehunt Euphrates Tigrisque, sicut in Ægypto Nilus. Nec terra[g] ipsa herbas gignit. Ubertatis[h] tamen tantæ sunt, ut sequente anno sponte restibilis[i] fiat seges, impressis vestigio[j] seminibus: quæ tanta soli differentia admonet terræ genera in fruges describere.

XLVI. Igitur Catonis[k] hæc sententia est: 'In agro crasso et læto frumentum seri: si vero nebulosus sit idem, raphanum, milium, panicum. In frigido[l] et aquoso prius serendum, postea in calido.[1] In solo[m] autem rubricoso, vel pullo, vel arenoso, si non sit aquosum, lupinum. In creta[n] et rubrica, et aquosiore[2] agro adoreum. In sicco[o] et non herboso, nec umbroso, triticum. In solo valido[p] fabam. Viciam vero quam minime in aquoso herbidoque. Siliginem et triticum in loco aperto editoque, qui Sole quam diutissime torreatur. Lentem in frutectoso et rubricoso, qui non sit herbidus. Hordeum in novali, et in arvo, quod restibile[q] possit fieri: trimestre, ubi sementem matu-

---

centesimo quinquagesimo Gronov. et vulgg.—14 Ita tacite Brotier. *aquari gaudet* Parm. quam lectionem recepere Harduin. et recentt. *aquari gaudent* Vet. Dalec. *aqua rigandi* Gronov. et al. ante Harduin.

CAP. XLVI. 1 '*Si vero nebulosus sit idem, raphanum, milium, panicum. In frigido et aquoso et prius serendum, postea in calido.* Sic alii et Chiffl.' *Dalec.*—2 Margo edd. Dalec. et Gronov. *et uligine*, e Catone.—3 Gronov. *possit.*—

NOTÆ

δὲ μὴ καλῶς ἐργασαμένοις πεντηκοντόχοα· τοῖς δὲ ἐπιμελῶς, ἑκατοντόχοα.

[e] *Adaquari gaudent*] Nempe solum,' quod cum per se crassum ac pingue sit, dilui copiosa aqua necesse est. Vide Notas et Emend. num. 13.

[f] *Limum autem*] Theophr. loc. cit.

[g] *Nec terra*] Theophr.

[h] *Ubertatis*] Theophr. loc. cit.

[i] *Restibilis*] Seges restibilis ager appellatur, cujus fœcunditas non uno anno exhausta, in sequentem etiam annum perseverat, etiam si segnius aretur.

[j] *Impressis vestigio*] Vel conculcatis, inquit, depressisque seminibus: ut cum exercitu transeunte decussa semina in terram corruunt. Theophr. loc. cit.

[k] *Igitur Catonis*] Cap. 6. pag. 12.

[l] *In frigido*] Vide Notas et Emend. num. 14.

[m] *In solo*] Cato cap. 34. pag. 31.

[n] *In creta*] Cato loc. cit.

[o] *In sicco*] Cato loc. cit.

[p] *In solo valido*] Quæ deinceps sequuntur, sunt ex eodem Catone cap. 35. pag. 31. usque ad ea verba, 'Subtilis et illa sententia.'

[q] *Quod restibile*] Quod anno etiam

ram facere non possis,[3] et cujus crassitudo sit restibilis.' Subtilis[r] et illa sententia: 'Serenda ea in tenuiore terra, quæ non multo indigent succo,[4][s] ut cytisus: et, cicere excepto,[t] legumina[5] quæ velluntur e terra, non subsecantur. Unde et legumina appellata, quia ita leguntur. In pingui[u] autem, quæ cibi[6] sunt majoris, ut olus, triticum, linum. Sic ergo tenue solum hordeo dabitur: minus enim alimenti radix poscit: lenior[7] terra,[v] densiorque tritico. In loco humili[8][w] far adoreum, potius quam triticum, seretur: temperato, et triticum et hordeum. Colles[x] robustius, sed minus, reddunt triticum. Far et siligo,[y] et cretosum, et uliginosum solum sortiuntur.'[9]

(XVIII.) Et frugibus[10] ostentum semel[z] (quod equidem

4 Chiffl. *suctu*, et pro v. l. *sumptu*. Mox, Dalec. *ut cytisum*.—5 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. item Fulv. Ursin. super Varr. de Re Rust. p. 39. *et cicer, exceptis leguminibus* Gronov. et vulgg.—6 Chiffl. pro v. l. *curæ*.—7 Gronov. et al. ante Harduin. *levior*.—8 Fulv. Ursin. ad Varr. Re Rust. p. 26. *In loco humido*.—9 Chiffl. in emend. *et cretoso et uliginoso solo seruntur*.—10 *Et in frugibus* cod. Dalec.

NOTÆ

sequente ferre fruges possit.

[r] *Subtilis*] Varronis sententia, loco mox citando, et auctoris Geopon. II. 10. pag. 49.

[s] *Non multo . . . . . succo*] Succum et Plinius et Varro appellat alimentum quod seges ad nutritionem attrahit sugitque e terra. Τροφὴν appellat Theophr. de Causis III. 26. pag. 291. Αἱ μὲν γὰρ ἐλάττονος καὶ κουφοτέρας δέονται τροφῆς· αἱ δὲ πλείονος καὶ σωματωδεστέρας. Plinius Theophrastum secutus, mox *cibum* vocat.

[t] *Et cicere excepto*] Hæc ex Varrone, ut dicemus in Notis et Emend. num. 15.

[u] *In pingui*] Varro de Re Rust. I. 23.

[v] *Lenior terra*] Magisque tractabilis. Vide Notas et Emend. num. 16.

[w] *In loco humili*] Atque adeo humido: nam in loca depressa aquæ confluunt. Colum. II. 6. pag. 49. 'Triticum autem sicco loco melius coalescit: adoreum minus infestatur humore.' Et Varro I. 9. 'Itaque periti in loco humidiore far adoreum potius serunt.' Quare videndum an in contextu Pliniano *humido* quoque sincerius fuerit. Nam temperato, quod proxime sequitur, non humile, sed humidum opponitur. Mss. tamen omnes, *humili*.

[x] *Colles*] Colum. II. 9. pag. 52. 'Collis enim, quamvis robustius aliquanto, minus tamen tritici reddit.'

[y] *Far et siligo*] Colum. loc. cit. 'Densa, cretosaque, et uliginosa humus siliginem et far adoreum non incommode alit.'

[z] *Et frugibus . . . . semel*] At etiam postea, quo tempore in Numantia res male gestæ, Bononiæ fruges in arbo-

invenerim) accidit, P. Ælio,[a] Cn. Cornelio coss. quo anno superatus est Hannibal: in arboribus enim tum nata produntur frumenta.

XLVII. Et quoniam de frugum terræque generibus abunde diximus, nunc de arandi ratione dicemus, ante omnia Ægypti facilitate commemorata. Nilus ibi coloni vice fungens, evagari incipit, ut diximus,[b] a solstitio, aut nova Luna:[1] primo lente,[2] deinde vehementius, quamdiu in

CAP. XLVII. 1 'Ita codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier.* Ita quoque Gronov. et al. vett. *ut diximus, solstitio et nova Luna* Harduini codd. et Vet. Dalec. cum edd. Harduin. et recentt.—2 'Ita bene cod. Reg. 2. et Editio

NOTÆ

ribus natas refert Julius Obseq. cap. 85. pag. 45. Iterumque cap. 90. pag. 49. Et Julius Capitolinus in Antonino Pio, inter ostenta, pag. 20. 'Hordeum,' inquit, 'in Mœsia in culminibus arborum natum est.'

[a] *P. Ælio*] P. Ælio Pæto, Cn. Cornelio Lentulo Coss. anno Urbis DLIII. quo finitum esse bellum Punicum secundum, auctor est Livius lib. XXX. pag. 367. victo Hannibale a Scipione Africano majore.

[b] *Ut diximus*] Lib. v. 10.—'Nilus hic caute coloni vice fungi dicitur, non tamen haberi pro Deo dicitur. Itaque cave te fallat nummus ex ære minimo, qui est in Thesauro regio, sic inscriptus, DEO SANCTO SERAPIDI. Caput Serapis, cui modius est impositus..)(. DEO SANCTO NILO. Fluvii decumbentis effigies, qua urnæ innititur, arundinem dextra tenet, sinistra Cornu Copiæ. Infra, ALE. Flavii Claudii Juliani Augusti gratia cusus hic nummus est, non Ægyptiæ certe, sed prorsus perelegantis fabricæ, hoc est, Gallicanæ. Cusus, inquam, ALE; hoc est, 'Primæ Lugdunensis Edicto,' ad amnem Rhodanum. Sententia prioris inscriptionis hæc est: 'Dudum Expetitum Orbi, Servator Primæ Narbonensis, Civitatum Tutator Omnium, SERAPIS Julianum Dedit Imperatorem.' Ista posterioris: 'Dudum Expetitum Orbi, Serapis Primæ Narbonensis Civitatum Tutator, Omnibus Negotiatoribus Julianum Liberatorem Obtulit.' Fluvius hic depictus certe Nilus non est, cum crocodilus hippopotamusque absit: sed Rhodanus est, Ararisve, qui Lugdunensem primam alluunt, vel secant. Nihil vatem moramur, qui apud Athenæum lib. v. p. 503. cecinit Αἰγύπτιε Ζεῦ Νεῖλε. Nec 'Deus Sanctus' quid sit, intellexere falsorum numinum cultores, ac ne sic quidem eorum aliquis verba hæc duo copulavit. Et gravi demum errore ducuntur recentes Grammatici, qui sine teste idoneo scriptore Latino, produnt aut ab 'Apis' in genitivo casu 'Apidis,' aut a 'Serapis,' 'Serapidis' posse deduci. 'Apis' in eo casu Plinius habet VIII. 71. Strabonem, similesque Græculos, qui Σεραπίδος scripsere, nec tamen ausi sunt Ἄπιδος sic inflectere, haud magni facimus, cum Plinius ipse, XXXVI. 11. 'templum Serapis' scribat, non 'Serapidis.' Tamen ævo Gallieni et Posthumi video nummos inscriptos, SERAPIDI

Leone Sol est. Mox pigrescit in Virginem transgresso, atque in Libra residet. Si duodecim [c] cubita non excessit,[3] fames certa est. Nec minus, si sedecim exsuperavit. Tanto enim tardius decedit, quanto abundantius crevit, et sementem arcet. Vulgo credebatur, ab ejus decessu serere solitos, mox sues impellere vestigiis semina deprimentes in madido solo: et credo antiquitus factitatum.[d] Nunc quoque non multo graviora[4] opera: [e] sed tamen inarari certum est abjecta prius semina in limo degressi amnis, hoc est, Novembri mense incipiente: postea pauci runcant, quod botanismon[f] vocant. Reliqua pars[g] non nisi cum falce arva visit paulo ante Kalendas Aprilis. Peragitur autem messis Maio, stipula nunquam cubitali: quippe sabulum subest; granumque limo tantum continetur.[h] Excellentius Thebaidis regioni[5] frumentum, quoniam palustris Ægyptus.[i] Similis ratio, sed felicitas major Babyloniæ Seleuciæ,[6] Euphrate atque Tigri restagnantibus, quoniam ri-

princeps.' *Brotier.* Edd. ante Brot. *ac primo lente.*—3 Cod. Dalec. *excesserit.*—4 Cod. Dalec. *graviore.* Mox, *abjecto prius semine* Vet. Dalec. Deinde, *degressi* Chiffl. *digressi* Edd. vett. et Harduin.—5 Ita Gronov. al. vett. Harduin. 1. et Bipont. *regionis* al. ap. Dalec. *regionibus* Harduin. 2. 3. Miller. et Franz.—6 Ita codd. Harduini et Vet. Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et re-

NOTÆ

COMITI AVG. sed ex inscitia fortassis Grammaticorum posterioris illius ævi.' *Ed. sec.*

[c] *Si duodecim*] Vide quæ diximus, loco mox citato libri quinti. De Nili fluentis, cum intra duodecimum tantum cubitum excrevisset, ullam aquæ partem elici ruptis aggeribus, sub ignis pœna, vetuit Arcadius Imp. anno Christi CCCCIX. leg. un. de Nili aggerib. lib. IX. Cod. Theod. tit. 32. quo anno fames seu annonæ penuria ingens Constantinopoli fuit, teste Marcellino in Chron.

[d] *Et credo . . . factitatum*] Ita sane prodidit Herod. II. 14. pag. 95. Diodorus Siculus Bibl. lib. I. pag. 52. immitti pecora ait, τὰ βοσκήματα.

[e] *Graviora opera*] Sic Mss. quos vidi, editique: Dalec. in suis, *graviore opera*, quod nec displicet.

[f] *Botanismon vocant*] Ut diximus cap. 35.

[g] *Reliqua pars*] Reliqui, inquit, ne runcant quidem segetes: nec arva revisunt post sementem, nisi cum falce, ad messem.

[h] *Granumque limo . . . . continetur*] Alitur, nutritur, sustinetur.

[i] *Ægyptus*] Pars Ægypti inferior, quæ proprie Ægyptus, et nomine alio Delta.

gandi modus ibi manu temperatur. Syria quoque[j] tenui sulco arat, cum multifariam in Italia octoni boves[k] ad singulos vomeres anhelent. In omni quidem parte culturæ, sed in hac quidem maxime, valet oraculum illud, 'Quid quæque[l] regio patiatur.'[7]

XLVIII. Vomerum[m] plura genera: culter[n] vocatur, inferius prædensam,[1] priusquam proscindatur, terram secans, futurisque sulcis vestigia præscribens incisuris, quas resupinus in arando mordeat vomer. Alterum genus est vulgare, rostrati vectis.[2][o] Tertium in solo facili, nec toto porrectum dentali,[3][p] sed exigua cuspide in rostro. Latior hæc[q] quarto generi, et acutior in mucronem fastigata,[4] eodemque[5] gladio scindens solum, et acie laterum radices

centt. *Babyloni ac Seleuciæ* Gronov. *Babylonicæ Seleuciæ* al. ante Harduin. —7 Margo edd. Dalec. et Gronov. *quæ regio patiatur.*

CAP. XLVIII. 1 'Ita bene codd. Regg. et Editio princeps. In recentt. omissum *inferius.*' Brotier. Omissum est in Gronov. al. vett. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—2 Chiffl. *rostratum, uti vectis.*—3 Chiffl. *facili, vomere toto non porrecto dentali.*—4 Ita codd. Harduini, et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Sed exacutior . . . fastigiata* Gronov. et al. vett.—5 Margo edd. Dalec. et Gronov. *eademque*, sub. 'cuspis.'—6 *Id non*

NOTÆ

[j] *Syria quoque*] Theophr. de Causis III. 25. p. 290. et illud adjicit, καὶ μικροῖς ἀρότροις οἱ Σύροι χρῶνται. *Idcirco pusillis aratris Syri utuntur.*

[k] *Octoni boves*] Non illi quidem sub jugum unum missi, sed protelo, hoc est, alii post alios juncti.

[l] *Quid quæque*] Ad illud Virgilianum alludit, Georg. I. 53. 'Et quid quæque ferat regio, et quid quæque recuset.' Hoc multo tractat uberius Colum. in Præfatione operis.

[m] *Vomerum*] Vomer, id ferrum dicitur, quod in aratro liras facit, et utrimque vomit: unde nomen. *Soc de charrue.*

[n] *Culter*] Brevioris vomeris genus: quod nostri agricolæ vocant, *Coutre.* In lege Salica, tit. 29. § 12. cultellus dicitur: 'Si quis alienum cultellum furaverit,' &c. Hinc 'cultellare agrum' Frontino de Limitib. Agror. est 'agrum eminentiorem ad planitiem redigere,' et quasi cultello decidere tumores.

[o] *Rostrati vectis*] Seu pali e ferro rostrati.

[p] *Dentali*] Dentale lignum illud est ad quod vomer includitur, inquit Servius, ad illud Maronis, Georg. I. 172. 'Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorso.' Usus ea voce Colum. II. 2. 'Celsus,' inquit, 'reformidans impensam, quæ scilicet largior est amplioribus armentis, censet exiguis vomeribus et dentalibus terram subigere, quo minoris formæ bubus administrari id possit.'

[q] *Latior hæc*] Cuspis videlicet.

herbarum secans. Non pridem inventum in Rætia Galliæ,[r] ut duas adderent alii rotulas,[6] quod genus vocant plaumorati.[7 s] Cuspis effigiem palæ habet. Serunt ita non nisi culta terra, et fere nova.[8] Latitudo vomeris cespites versat. Semen protinus injiciunt, cratesque[t] dentatas supertrahunt. Nec sarrienda sunt hoc modo sata. Sed protelis[9 u] binis ternisque sic arant. Uno boum[v] jugo censeri anno facilis soli quadragenajugera, difficilis tricena, justum est.

XLIX. (XIX.) In arando magnopere servandum[1] est Catonis oraculum :[a] 'Quid est primum? Agrum bene colere. Quid secundum? Bene arare. Quid tertium? Stercorare. Sulco[b] vario ne ares. Tempestive ares.' Tepidioribus[c]

pridem inventum in Rhætia. Galliæ duas dediderunt tali rotulas Gronov. et al. ante Harduin. *adderent rotulas* Vet. Dalec. *adderent stivæ rotulas* al. ap. Dalec. —7 'Ita codd. Regg. et Editio princeps. Rotatum illud plaustrum adhuc dicitur 'plægrat;' ut observat Illustr. Torrentius.' *Brotier.* Turneb. et Chiffl. *plaumorati;* al. ap. Dalec. *quod g. v. planaratrum:* quod nempe in planis et pinguibus eo potissimum utantur.—8 *Serunt ita non culta terra, sed vere nova* Dalec.—9 Ita codd. Harduini, Dalec. Turneb. et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *porcellis* Gronov. et al. vett. Mox, Chiffl. *conseri anno facili;* Dalec. *conseri arvo facilis.*

CAP. XLIX. 1 Chiffl. *reservandum.*—2 Ita codd. Harduini et Dalec. cum

NOTÆ

[r] *In Rætia Galliæ*] In parte Rætiæ, quæ Galliæ Togatæ ascripta est, ubi Verona, &c.

[s] *Plaumorati* [*planarati*] Rectius *plaustrarati*, ob rotulas aratro additas, similitudinemque plaustri vel currus. Vide Notas et Emend. num. 17.

[t] *Cratesque*] Crates pro occa accipitur, *une Herse.* Quid sit occare, diximus c. 37. Virgil. Georg. I. 94. 'Multum adeo rastris glebas qui frangit inertes, Vimineasque trahit crates, juvat arva.'

[u] *Sed protelis*] Ita rescripsimus ex Mss. Reg. Colb. &c. pro *porcellis.* Sic Plinius ipse IX. 17. protelis boum extrahi pisces vastæ molis dixit: ubi vide quæ sunt a nobis annotata.

[v] *Uno boum*] Unum boum jugum arandis jugeribus quadragenis, si solum est facile, par est: si difficile, tantum tricenis.

[a] *Catonis oraculum*] Cap. 61. p. 44. ex vet. cod. Meursii: 'Quid est primum? Agrum bene colere. Quid secundum? Arare. Quid tertium? Stercorare.'

[b] *Sulco*] Varro de Re Rust. I. 39. 'Qua aratrum vomere lacunam fecit, sulcus vocatur: (*une raie, un rayon:*) quod est inter duos sulcos, dicitur porca,' (*un sillon.*) Sulcum varium dicit, qui in terra varia imprimitur, id est, superne tantum et leviter in superficie irrorata, penitius et inferne sicca, quam describit Columella disertissime, II. 4. 'Sed quandocumque arabitur,' inquit, 'obser-

locis a bruma proscindi arva oportet: frigidioribus ab æquinoctio verno. Et maturius sicca regione, quam humida. Maturius densa terra, quam soluta, pingui quam macra. Ubi siccæ et graves æstates, terra cretosa aut gracilis, utilius inter solstitium et autumni æquinoctium aratur. Ubi leves æstus, frequentes imbres, pingue herbosumque solum ibi mediis caloribus.[2] Altum et grave solum etiam hyeme moveri placet: tenue valde et aridum, paulo ante sationem.[3]

Sunt et hic suæ leges: 'Lutosam[d] terram ne tangito. Vi omni arato: priusquam ares,[4] proscindito.'[e] Hoc utilitatem habet, quod inverso cespite herbarum radices necantur. Quidam utique ab æquinoctio verno proscindi volunt. Quod vere semel aratum est, a temporis argumento ver-

edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *melius caloribus* Gronov. et al. vett.—3 'Ita bene cod. Reg. 2. et Editio princeps.' *Brotier.* Ita quoque Chiffl. *ante sationis tempus* Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—4 'Ita codd. Reg. 2. et Editio princeps.' *Brotier.* Ita quoque Gronov. et al. vett. *prius quam aras* Harduini codd. et Chiffl. item Harduin.

NOTÆ

vabimus ne lutosus ager tractetur, neve exiguis nimbis semimadidus, quam terram rustici variam cariosamque appellant. Ea est cum post longas siccitates levis pluvia superiorem partem glebarum madefacit, inferiorem non attingit,' &c. Vide quæ de terra cariosa diximus XVII. 3. Theophr. de Causis III. 28. p. 293. id terræ genus ἀμφίεργον vocat, et vehementer improbat. Catonis verba sunt loc. cit. 'Agrum frumentarium cum aras, bene et tempestive ares: sulco vario ne ares.'

[c] *Tepidioribus*] Virgilius Georg. I. 43. 'Vere novo, gelidus canis cum montibus humor Liquitur, et Zephyro putris se gleba resolvit: Depresso incipiat jam tum mihi taurus aratro Ingemere, et sulco attritus splendescere vomer.' Vide Colum. II. 4. 'quo anni tempore campi arandi sint.'

[d] *Lutosam*] Pallad. lib. II. in Januar. c. 3. p. 38. 'Observandum est, ne lutosus ager aretur ... Nam terra, quæ lutosa tractatur in primordio, fertur toto anno non posse tractari.' Columellam uterque sequitur, II. 4. 'Quandocumque arabitur, observabimus ne lutosus ager tractetur, neve exiguis nimbis semimadidus, quam terram rustici variam cariosamque appellant ... Nam quæ limosa versantur arva, toto anno desinunt posse tractari: nec sunt habilia sementi, aut occationi, aut sationi. At rursus quæ varia subacta sunt, continuo triennio sterilitate afficiuntur.'

[e] *Proscindito*] Varro I. 19. 'Terram cum primum arant, proscindere appellant.'

vactum[f] vocatur. Hoc in novali æque necessarium est.[5] Novale est,[g] quod alternis annis seritur. Araturos[h] boves quam arctissime jungi oportet, ut capitibus sublatis arent: sic minime colla contundunt. Si inter arbores vitesque aretur, fiscellis[i] capistrari,[6] ne germinum tenera præcerpant. Serriculam[j] insitivam[7 k] pendere, qua intercidantur radices. Hoc melius, quam convelli aratro, bovesque luctari. In arando versum[l] peragi, nec strigare[m] in actu

1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—5 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *atque requieto necessarium est* Gronov. et al. vett. —6 Chiffl. *capistrantur.*—7 *Securiculam insitivam* Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. ' Cod. Reg. 2. et Editio princeps, *Sericulam.* Pro *insitivam,* mallet Pintianus, *in stiva;* et probabilis est ejus

NOTÆ

[f] *Vervactum*] Quasi vere actum, hoc est, aratum.

[g] *Novale est*] Ager novalis proprie is est, qui nunquam antea proscissus, nunquam cultus. Sic Plinius ipse alibi vocat agrum novalem, unde vetus sylva excisa est: sed usu tamen auctorum jam vox traducta est ad signandum agrum illum, qui alternis cessat, alternis seritur. Gaius Dig. lib. L. tit. de verb. signif. leg. ' Sylva :' ' Novalis est terra præcisa, quæ anno cessavit, quam Græci *νέαιαν* vocant.' Lege *νέασιν.* Glossæ: *νέασις, novalia, novalis terra.* Festus: ' Novalis ager, novæ relictús sementi.' Isidorus: ' Novalis ager est primum proscissus, sive qui alternis vacat, novandarum sibi virium causa. Novalia enim semel cum fructu erant, et semel vacua.'

[h] *Araturos*] Colum. de Re Rust. II. 2. p. 43. ' Igitur in opere boves arcte junctos habere convenit, quo speciosius ingrediantur sublimes, et elatis capitibus, ac minus colla eorum labefactentur, jugumque melius aptum cervicibus insidat: hoc enim genus juncturæ maxime probatum est.'

[i] *Fiscellis*] Sunt veluti sportæ quædam e viminibus funiculisve contextæ, quibus ora boum, equorum, mulorumque cernimus capistrari. Acceptum hoc a Catone Cap. 54. 'Boves fiscellas habere oportet, ne herbam sectentur, cum arabunt.' Græcis *φιμὸς* dicitur.

[j] *Serriculam* [*Securiculam*] Dolabram vocat Columella loc. cit. p. 45. ' Nec minus dolabra,' inquit, ' quam vomere bubulcus utatur, et præfractas stirpes summasque radices, quibus ager arbusto consitus implicatur, omnes refodiat, ac persequatur.' Mss. omnes, *sericulam,* forte pro *serriculam,* quam serrulam minorem in instrumento rustico Palladius vocat, lib. I. cap. ult.

[k] *Insitivam*] Ita Mss. quidem: sed cum Pintiano malim, *in stiva.*

[l] *In arando versum*] Alii versuram vocant, cum, sulco ad finem perducto, iterum eo revertimur, unde arationis principium est susceptum. Colum. II. 2.

[m] *Nec strigare*] Nec requiescere, aut cessare imperfecto sulci versu, qui uno veluti spiritu agendus est.

spiritus.[8] Justum est proscindi sulco dodrantali[n] jugerum uno die, iterari sesquijugerum, si sit facilitas soli: si minus, proscindi semissem,[o] iterari assem, quando et animalium labori natura leges statuit. Omne arvum[p] rectis sulcis, mox et obliquis subigi debet. In collibus[q] transverso tantum monte aratur, sed modo in superiora, modo in inferiora, rostrante vomere.[9r] Tantumque est laboris homini, ut etiam boum vice fungatur. Certe sine hoc animali montanæ gentes sarculis arant.[s] Arator, nisi[t] incurvus, prævaricatur. Inde

conjectura.' *Brotier.* *Sericulam* etiam Chiffl.—8 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. item Pellicerius, Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *nec striare in actu sæpius* Gronov. et al. vett.—9 Vet. Dalec. *reptante vomere.*—

NOTÆ

Vide Notas et Emend. num. 18.

[n] *Sulco dodrantali*] Sulco novem pollicibus alto, seu pedis unius, ut vocant, tribus quartis. Inter duos porro sulcos terra eminens, id enim monere obiter operæ pretium est, porca vocatur: hoc est, 'medius cumulus, qui inter duos latius distantes sulcos,' ut ait Colum. I. 4. 'siccam sedem frumenti præbet.'

[o] *Proscindi semissem*] Hoc est, jugeri partem mediam proscindi: iterari totum. As enim pro integra quacumque accipitur, quam in semisses duas, unciasque duodecim, et partes alias, ita ut assem, antiqui dividebant.

[p] *Omne arvum*] Præceptum illud Virgilianum est, Georg. I. 65. 'Neque illum Flava Ceres alto nequicquam spectat Olympo: Et qui proscisso quæ suscitat æquore terga, Rursus in obliquum verso prorumpit aratro, Exercetque frequens tellurem, atque imperat arvis.' Adi et Colum. II. 2. p. 44. 'Bubulcum autem per proscissum ingredi oportet, alternisque versibus obliquum tenere aratrum, et alternis recto plenoque sulcare: sed ita necubi crudum solum et immotum relinquat, quod agricolæ scamnum vocant.'

[q] *In collibus*] Aliquanto planius Columella idem II. 4. pag. 48. a quo Plinius hæc mutuatur: 'Sed in arando maxime est observandum, semper ut transversus mons sulcetur. Nam hac ratione difficultas acclivitatis infringitur, laborque pecudum et hominum commodissime sic minuitur. Paulum tamen quotiescumque iterabitur, modo in elatiora, modo in depressiora clivi, obliquum agi sulcum oportebit, ut in utramque partem rescindamus, nec eodem vestigio terram moliamur.'

[r] *Rostrante vomere*] Rostrum oblique impingente vomere. Vel *rostrato* forte *vomere* dixit, hoc est, simplici, non aurito, quo utuntur in planis, auctore Palladio, lib. I. cap. ult.

[s] *Sarculis arant*] Ut ante dictum est cap. 18.

[t] *Arator, nisi*] Proverbii speciem, inquit Erasmus, Chiliad. IV. Cent. 5. adag. 85. pag. 869. habet quod refert Plinius: Arator, nisi incurvus, prævaricatur. Præcipit ut arator arvum primum rectis sulcis proscindat: mox et obliquis subigat: id fieri vix po-

translatum hoc crimen in forum. Ibi itaque[u] caveatur, ubi inventum est. Purget vomerem subinde stimulus cuspidatus rallo.[10 v] Scamna[w] inter duos sulcos cruda ne relinquantur, glebæ ne exultent. Male aratur[x] arvum, quod satis frugibus occandum est. Id demum[y] recte subactum erit, ubi non intelligetur utro vomer ierit. In usu est et collicias[z] interponere, si ita locus poscat, ampliore sulco, quæ in fossas aquam educant.[11]

(XX.) Aratione per transversum iterata,[a] occatio sequi-

10 Ita codd. Harduini, Dalec. Chiffl. et Turneb. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *rulla* Gronov. et al. vett. *ralla* al. ap. Dalec. Ita quoque Nic. Heinsius. Vid. Syllog. Epist. tom. III. p. 132.—11 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *deducant*

NOTÆ

test, nisi toto corpore incumbat labori: unde et Virgilio dictus 'Curvus arator.' Ceterum prævaricari est a recto sulco divertere. Unde et in causis prævaricari dicuntur, qui causam diversam adjuvant. Videlicet hoc est illud quod ait Plinius, 'Inde translatum hoc crimen in forum.'

[u] *Ibi itaque*] In agro, unde in forum translata parœmia.

[v] *Cuspidatus rallo*] Hoc est, rallo præfixus. Est autem rallum ferramentum quo raditur vomer, et inhærente terra liberatur, atque purgatur, ut Turnebus admonet, Advers. XXIV. 1. p. 809.

[w] *Scamna*] Agricolæ scamna appellant grandiores glebas, quæ solent excitari prima aratione; cum in proscisso crudum solum immotumque relinquitur: quod cavendum esse præcipit lex rusticationis. Hac voce utitur Columella II. 2. pag. 44. ut paulo ante retulimus, et alibi passim.

[x] *Male aratur*] Colum. II. 4. p. 46. 'Sed et compluribus iterationibus sic resolvatur vervactum in pulverem, ut vel nullam, vel exiguam desideret occationem, cum seminaverimus. Nam veteres Romani dixerunt male subactum agrum qui satis frugibus occandus sit.'

[y] *Id demum*] Colum. loc. cit. 'Pingues campi tam frequentibus densisque sulcis arandi sunt, ut vix dignoscatur in utram partem vomer actus sit: quoniam sic omnes radices herbarum perruptæ necantur.'

[z] *Et collicias*] In agris colliciæ sunt sulci ampliores, qui et porcæ dicti, per quos aquam delibrabant. In urbibus colliciæ, sive conliciæ, sive colliquiæ, dicebantur olim canales, qui aquam e stillicidio defluentem excipiebant. Columella II. 8. 'Cavebitur, ut patentes liras, crebrosque sulcos aquarios, quos nonnulli elices vocant, faciamus, et omnem humorem in colliquias, atque inde extra segetes derivemus.' Festus: 'Elices, sulci aquarii, per quos aqua collecta educitur e liris.' Simili forma et 'inlices' dicti canales, 'in quos aqua confluit in viis lapide stratis, ab eliciendo dicti,' ex eodem Festo.

[a] *Aratione.... iterata*] 'Offringi' autem 'terra dicitur,' auctore Festo,

tur,[b] ubi res poscit, crate vel rastro: et sato semine iteratio. Hæc quoque ubi consuetudo patitur, crate contenta,[12 c] vel tabula aratro annexa, quod vocant lirare,[d] operiente semina:[13] unde primum appellata deliratio[e] est. Quarto seri sulco[f] Virgilius existimatur voluisse, cum dixit optimam esse segetem, quæ bis Solem, bis frigora sensisset. Spissius solum, sicut plerumque in Italia, quinto sulco seri melius est, in Tuscis vero nono. At fabam et viciam non proscisso serere sine damno, compendium operæ est.

Gronov. et al. vett.—12 'Ita bene Mss. Reg. Ambrosian. Editio princeps et Cl. Rezzonicus. Cratem contentam dicit Plinius, quæ solida textura, neque ampla, hominem stantem vix excipiat. Hujus cratis contentæ, ut et tabulæ aratro annexæ, quæ plana sunt instrumenta, usus adhuc est apud Comenses, Mediolanenses, et finitimos agrorum cultores.' *Brotier.* 'Codex Pintiani, *crate contenta;* unde ille *contexta.* Sed 'cratis contenta,' ut 'contentus funis,' cratis extenta.' *Nic. Heinsius.* Vid. Adv. III. 1. p. 394. *crate dentata* Gronov. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—13 Ita codd. Hardnini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *operientes semina* Gronov. et al. vett. 'Alii, *operiente,* sub. 'crate,' vel 'tabula.' Lego, *operiente*

NOTÆ

'cum iterum transverso sulco aratur.'

[b] *Occatio sequitur*] Græci βωλοκοπίαν vocant, qua franguntur glebæ: occare Galli, *herser:* occam, *une herse:* unde *hercia,* et *herciare:* de quibus V. Cl. Du-Cangius in Glossario consulendus.

[c] *Crate contenta*[*dentata*] Hinc 'bidentare' veteres occare dicebant, quod occa dentata infringebantur iterum glebæ. Glossæ Philoxeni: Σκαφετός· *Fossura, bidentatio, occatio, iteratio.*

[d] *Quod vocant lirare*] Varro de Re Rust. I. 29. 'Tertio cum arant jacto semine, boves lirare dicuntur, id est, cum tabellis additis ad vomerem, simul et satum frumentum operiunt in porcis, et sulcant fossas, quo pluvialis aqua delabatur.'

[e] *Deliratio*] Quare a lira, rectoque sulco discedere.

[f] *Quarto seri sulco*] Hoc est, post quartam arationem, ut dictum est c. 35. Virgilii locus est e Georg. I. 47. 'Illa seges demum votis respondet avari Agricolæ, bis quæ Solem, bis frigora sensit.' Qua loquendi forma nihil aliud voluit is intelligi, quam quater sive quatriduo proscindi terram oportere: ut bis diurnum vernæ tempestatis teporem, bis nocturnum ejusdem frigus sentiat. Sed longe aliter hunc poëtæ locum vulgus interpretum accipit. Sic Columella I. 11. 'primo vel altero sulco seri ciceram' dixit, 'mense Martio.' Hoc est, terra semel iterumve arata. Plinius ipse supra, de napis c. 35. 'Diligentiores quinto sulco napum seri jubent, rapa quarto.' Et c. 37. 'Vicia uno sulco sata non sarritur,' &c. Atque hoc ipso loco plane statim, 'Quinto sulco seri,' &c.

Non omittemus unam etiamnum arandi rationem, in Transpadana Italia bellorum injuria excogitatam. Salassi cum subjectos Alpibus depopularentur agros, panicum miliumque jam excrescens tentavere.[g] Postquam respuebat natura, inararunt. At illæ messes multiplicatæ docuere, quod nunc vocant artrare,[14 h] id est, aratrare, ut credo tunc dictum. Hoc fit vel incipiente culmo, cum[15] jam is bina ternave emiserit folia. Nec recens subtrahemus exemplum, in Treverico agro tertio ante hunc annum[i] compertum. Nam cum hyeme prægelida captæ segetes essent, reseverunt, resarrientes[16] campos mense Martio, uberrimasque messes habuerunt. Nunc reliqua cultura tradetur per genera frugum.

L. (XXI.) Siliginem, far, triticum, semen hordeum occato, sarrito, runcato, quibus dictum erit[j] diebus. Singulæ operæ[k] cuique generi in jugero sufficient. Sarculatio[l] induratam hyberno rigore soli tristitiam laxat temporibus vernis, novosque Soles admittit. Qui sarriet,[m] caveat ne frumenti radices suffodiat. Triticum, hordeum, semen, fabam bis sarrire[n] melius. Runcatio,[o] cum seges in articu-

semina, quod lirare vocant, &c. Vid. Varr. c. 29.' *Dalec.*—14 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *multiplicatæ docet quod nunc voc. aritare* cod. Dalec. *duplicatæ docuere, quod n. v. artrare* Gronov. et al. ante Harduin.—15 Vet. Dalec. *vel cum.*—16 Chiffl. *et scient.*

NOTÆ

[g] *Tentavere*] Subintellige, depopulari, immisso, ut fit, exercitu.

[h] *Artrare*] Hoc est, segetes jam natas rursus arando proscindere.

[i] *Ante hunc annum*] Qui urbis annus erat DCCCXXX. ut diximus XIV. 5.

[j] *Quibus dictum erit*] Cap. 65.

[k] *Singulæ operæ*] Paulo aliter Columella II. 13. cui titulum fecit, 'Pro modo cujusque agri quot operæ desiderentur.'

[l] *Sarculatio*] Sive sarritio.

[m] *Qui sarriet*] Colum. II. 12. pag. 65. Palladius, lib. II. in Januar. cap. 9. p. 39. 'Sarculanda frumenta: quod opus plerique negant fieri debere, quia radices eorum detegantur, aut incidantur, et necentur frigore subsecuto: mihi autem videtur herbosis locis tantum esse faciendum.'

[n] *Fabam bis sarrire*] Ter sarriendam monet Colum. II. 12. pag. 66. Palladius, bis; lib. II. in Januar. tit. 9. p. 39.

[o] *Runcatio*] Columella II. 12. 'Subjungenda sarritioni runcatio,' &c. De runcatione dixi c. 38.

lo[p] est, evulsis inutilibus herbis, frugum radicem [r] vindicat, segetemque discernit a cespite. Leguminum cicer eadem, quæ far, desiderat. Faba runcari[q] non gestit, quoniam evincit herbas.[2] Lupinum runcatur tantum.[r] Milium, et panicum[3] occatur, et sarritur: non iteratur, non runcatur. Silicia[4 s] et faseoli occantur tantum. Sunt genera terræ, quarum ubertas pectinari[t] segetem in herba cogat: (cratis et hoc genus, dentatæ stylis ferreis:) eademque[5] nihilominus et depascuntur.[u] Quæ depasta sunt, sarculo iterum excitari necessarium. At in Bactris, Africa, Cyrene,[6] omnia hæc supervacua fecit indulgentia cœli, et a semente[7] non nisi messibus[8 v] in aream redeunt: quia siccitas coërcet herbas, fruges nocturno tactas rore nutriens. Virgilius[w] alternis cessare arva suadet: et hoc,[9] si patiantur ruris

---

Cap. l. 1 Chiffl. *radices.*—2 'Ita cod. Reg. 2.' *Brotier. non gestit, quoniam evincit herbas: lupinum* Gronov. et al. vett. *non gestit: quoniam evincit herbas lupinum, runcatur, &c.* Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. Pro *runcatur*, cod. Dalec. *non occatur;* Chiffl. *vocatur*, et in emend. *occatur.*—3 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Milium, panicum* Gronov. et al. vett.—4 Dalec. *siliqua*, id est, dolichus.—5 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *eadem* Gronov. et vett.—6 *Cyrenis* Chiffl. Mox, *superracua terris fecit* cod. Dalec.—7 Gronov. et al. ante Harduin. *et semente.*—8 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *nonis mensibus* Gronov. et al. vett.—9 In cod.

NOTÆ

[p] *Cum seges in articulo*] Cum seges in articulum ierit, ut loquitur Columella loc. cit. hoc est, cum nodum fecerit. Plinius ipse supra, c. 45. 'Si in articulum seges ire cœperit.'

[q] *Faba runcari*] Vide Notas et Emend. num. 19. Cur porro faba runcari non gestiat, in causa est, inquit Columella II. 12. ex Corn. Celsi sententia, quod internatæ herbæ fœno reserventur. At Columella frugibus his detrahi plurimum scribit, si runcatio relinquitur.

[r] *Runcatur tantum*] Non sarculatur.

[s] *Silicia*] Hoc est, fœnum Græcum, de quo c. 39.

[t] *Pectinari*] Dentata crate agitari. Ovid. de Remed. 192. 'Et tonsam raro pectine verrit humum.'

[u] *Depascuntur*] Immissis, ut dictum est, in arva pecudibus.

[v] *Non nisi messibus*] Hoc est, messis tempore. Vide Notas et Emend. num. 20.

[w] *Virgilius*] Georg. I. 71. 'Alternis idem tonsas cessare novales Et segnem patiere diu durescere campum. Aut ibi flava seres mutato sidere farra, Unde prius lætum siliqua quassante legumen, Aut tenues fœtus viciæ, tristisque lupini Sustuleris fragiles calamos, sylvamque sonantem.'

spatia, utilissimum procul dubio est. Quod si neget conditio, far serendum, unde et lupinum, aut vicia, aut faba sublata sint, et quæ terram faciunt [10] lætiorem. Inprimisque et hoc notandum, quædam propter alia seri obiter: sed parum provenire priori diximus [x] volumine, ne eadem sæpius dicantur: plurimum enim refert soli cujusque ratio.

LI. (XXII.) Civitas Africæ in mediis arenis, petentibus Syrtes Leptinque magnam,[1] vocatur Tacape, felici super omne miraculum riguo solo: ternis fere millibus passuum in omnem partem fons abundat, largus quidem, sed certis horarum spatiis dispensatur[2] inter incolas. Palmæ ibi prægrandi subditur olea, huic ficus, fico Punica, illi vitis: sub vite seritur frumentum, mox legumen, deinde olus, omnia eodem anno: omniaque aliena umbra aluntur. Quaterna cubita [a] ejus soli in quadratum, nec ut a porrectis metiantur digitis, sed in pugnum contractis, quaternis denariis [b] venumdantur. Super omnia est, bifera vite,[3] bis anno vindemiare. Et nisi multiplici partu exinaniatur ubertas, pereunt luxuria singuli fructus.[4] Nunc vero toto anno metitur aliquid: constatque fertilitati non occurrere[5] homines. Aquarum quoque differentia magna riguis. Est in Narbonensi [6] provincia nobilis fons, Orge nomine est: in eo herbæ nascuntur in tantum expetitæ bubus, ut morsis

Dalec. desunt *et hoc*.—10 'Ita codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier. terram faciant* Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.

CAP. LI. 1 Chiffl. *magna*.—2 Franz. *sed ceteris horarum, &c.* Chiffl. *sed et certis hor. spat. dispensatur*.—3 'Ita codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier.* Ita quoque Chiffl. *biferam vitem* Gronov. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—4 Cod. Dalec. *pereat luxuria fructus*.—5 Vet. Dalec. *præcurrere*.—6 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *magna riguis est. In Narbonensi* Gronov. et al. vett.

NOTÆ

[x] *Priori diximus*] Libro sup. initio c. 7. 'Necnon et satis quibusdam ipsis pasci terram dixit. Segetem stercorant fruges, lupinum, faba, vicia,' &c.

[a] *Quaterna cubita*] Petita mensura ex hominis vendentis cubito, ac ne porrectis quidem digitis, sed iisdem in pugnum contractis.

[b] *Quaternis denariis*] Asses sunt monetæ nostræ triceni bini.

capitibus totis eas quærant. Sed illas in aqua nascentes certum est non nisi imbribus ali. Ergo suam quisque terram aquamque noverit.

LII. (XXIII.) Si fuerit illa terra, quam appellavimus[c] teneram, poterit sublato[1] hordeo milium seri: eo condito, rapa:[2] his sublatis, hordeum vel triticum, sicut in Campania: satisque talis terra aratur, cum seritur. Alius ordo: ut ubi adoreum fuerit, cesset quatuor mensibus hybernis, et vernam fabam recipiat, ita ut ante hyemalem[d] ne cesset. Nimis pinguis[3] alternari potest ita, si frumento sublato legumen tertio seratur. Gracilior et in annum tertium cesset. Frumentum quidam seri[4] vetant, nisi in ea quæ proximo anno quieverit.

LIII. Maximam hujus loci partem stercorationis obtinet ratio, de qua et priore diximus[e] volumine. Hoc tantum enim[1] in confesso est, nisi stercorato[f] seri non oportere, quanquam et hic leges sunt propriæ. Milium, panicum, rapa, napus, nisi in stercoratione non seritur.[2] Non stercorato frumentum potius quam hordeum serito. Item in novalibus, tametsi in illis fabam seri volunt, eandem ubicumque quam recentissime stercorato solo. Autumno aliquid saturus, Septembri mense fimum inaret[3 g] post im-

---

CAP. LII. 1 Chiffl. *sublecto*.—2 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *raphanus* Gronov. et vulgg. Mox, *his sublectis* Chiffl.—3 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *aut ante .... cesset. Nec non nimis pinguis* Gronov. et al. vett. *Nec non* deest in Chiffl. Mox, Chiffl. *potest. Ita fit fr. sublecto*.—4 Chiffl. *seri quidem*.

CAP. LIII. 1 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. recentt. *Hoc tantum unum* Gronov. et vulgg. ante Harduin.—2 'Ita bene codd. Regg. 1. 2. et Editio princeps.' *Brotier*. Ita quoque Chiffl. *serantur* Edd. vett. et Har-

NOTÆ

[c] *Quam appellavimus*] Lib. XVII. cap. 3.

[d] *Ita ut ante hyemalem*] Ita ut ante hyemalis fabæ proventum duret. Hyemalis faba ea est, quam superius dixit c. 30. seri ante Vergiliarum occasum, ut antecedat hyemem. Verna, quam Virgilius seri per ver jubet, Circumpadanæ Italiæ ritu. Vide Notas et Emend. num. 21.

[e] *Priore diximus*] Lib. XVII. c. 6.

[f] *Nisi stercorato*] Theophr. Hist. VIII. 6.

[g] *Fimum inaret*] Columella II. 12. 'Disjectum protinus fimum inarari et obrui convenit, ne Solis halitu vi-

brem. Utique si verno erit saturus, per hyemem fimum disponat. Justum est[h] vehes octodecim jugero tribui: dispergere autem priusquam arescat,[4 i] aut jacto semine.[5] Si hæc omissa sit stercoratio, sequens est,[j] priusquam sarriat, aviarii pulvere. Quod ut[6] hanc[k] quoque curam determinemus, justum est singulas vehes fimi denario ire,[l] in singulas pecudes minores; in majores, denas: nisi contingat hoc, male substravisse pecori colonum appareat.[7] Sunt qui optime stercorari putent, sub dio retibus[8 m] inclusa pecorum mansione. Ager[n] si non stercoratur,[9] al-

duin.—3 Chiffl. *inarguet.*—4 Idem codex, *prius quam ares; prius quam serat* Dalec. e Colum.—5 Ita codd. Harduini et Chiffl. item Vet. Dalec. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *aut jactato semine* Gronov. et al. vett.—6 Ita Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *serat, ante pulverem. Quod ut* Gronov. et vulgg. *serat, ante pluerit. Sed ut* al. ap. Dalec.—7 Dalec. *apparet.*—8 Ita Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. et Bipont. *sub dio nunc retibus* Harduin. 2. 3. Miller. et Franz. *sub dio cratibus* Vet. Dalec. Vid. Nic. Heins. Adv. III. 1. p. 394.—9 Chiffl. *si non fuerit stercoratus.*

NOTÆ

res remittat: et ut permixta humus prædicto alimento pinguescat,' &c.

[h] *Justum est*] Colum. loc. cit. 'Jugerum autem desiderat, quod spissius stercoratur, vehes quatuor et viginti: quod rarius, duodeviginti.' Idem XI. 2. in Novembri, subdit, 'Vehes autem stercoris habet modios octoginta.' Vehis aliud nihil fuit quam plaustri onus, *une charetée*, et quidem quantum protelo boum vehi solet. Cod. Theod. lib. XIV. tit. 6. leg. 1. 'Coctoribus calcis per ternas vehes singulæ amphoræ vini præbeantur: Vecturariis vero amphora .... A Vecturariis etiam trecentos boves præcipimus dari.'

[i] *Priusquam arescat*] Ne Solis halitu, ut dictum est, vires remittat: 'Itaque,' ut subdit Columella loc. cit. 'cum in agro disponentur acervi stercoris, non debet major modus eorum dissipari, quam quem bubulci eodem die possint obruere. Sed disjectum protinus fimum inarari et obrui convenit, ne Solis halitu vires amittat, et ut permixta humus prædicto alimento pinguescat.'

[j] *Sequens est*] Secunda stercoratio fiet, ante sarritionem, jacto pulvere ex aviariis. Vide Notas et Emend. num. 22.

[k] *Quod ut hanc*] Hoc est, *Sed ut hanc.* Cicero Ep. XIV. 4. 'Quod utinam minus vitæ cupidus fuissem.'

[l] *Denario ire*] Hoc est, venire denario singulas fimi vehes, quas tricenis diebus singulæ pecudes minores efficiunt: denario item denas, quas pecudes majores pariter mense reddunt. Colum. II. 15. "Parum autem diligentes existimo esse agricolas, apud quos minores singulæ pecudes tricenis diebus minus quam singulas, itemque majores denas vehes stercoris efficiunt,' &c.

[m] *Retibus*] Vel, ut fere fit, cratibus.

[n] *Ager*] Colum. II. 16. 'Nec ignorare colonos oportet, sicuti refriges-

get: si nimium stercoratus est, aduritur: satiusque est id sæpe, quam supra modum facere. Quo calidius [o] solum est, eo minus addi stercoris, ratio est.

LIV. (XXIV.) Semen optimum [p] anniculum, bimum deterius, trimum pessimum, ultra sterile. Et in uno omnium definita genere ratio est: quod in ima [q] area subsedit,[1] ad semen reservandum est. Id enim optimum, quoniam gravissimum: neque alio modo utilius discernitur.[2] Quæ spica per intervalla semina habebit, abjicietur. Optimum granum [r] quod rubet, et dentibus fractum,[3] eundem habet colorem: deterius, cui plus intus albi est. Certum terras [s] alias plus seminis recipere, alias minus. Religiosumque [t] inde primum colonis augurium, cum avidius accipiat, esurire creditur, et comesse semen. Sationem locis humidis celerius fieri ratio est, ne semen imbre putrescat: siccis

CAP. LIV. 1 Cod. Dalec. *arca subsedit.*—2 Cod. Dalec. *dispergitur.* Franz. *discernituo.*—3 Cod. Dalec. *et dein fractum.*—4 Nic. Heinsius, Adv.

NOTÆ

cere agrum, qui non stercoretur: ita peruri, si nimium stercoretur: magisque conducere agricolæ frequenter id potius, quam immodice facere.'

[o] *Quo calidius*] Colum. loc. cit. 'Nec dubium quin aquosus ager majorem stercoris copiam, siccus minorem desideret: alter, quod assiduis humoribus rigens hoc adhibito regelatur: alter, quod per se tepens siccitatibus, hoc assumto largiore, torretur: propter quod nec deesse ei talem materiam, nec superesse oportet.'

[p] *Semen optimum*] Hæc a Theophr. Hist. VIII. 11. Eadem habet auctor Geopon. II. 14. p. 52.

[q] *Quod in ima*] Tractat hoc diserte Columella II. 9. 'Optimam quamque spicam legere oportet.... et semper quod propter magnitudinem ac pondus in imo subsederit, ad semen reservandum.... Neque enim dubium est, ex robusto semine posse fieri non robustum: quod vero protinus exile natum sit, nunquam robur accipere manifestum est. Ideoque Virgilius, cum et alia, tum et hoc de seminibus præclare sic disseruit: 'Vidi ego lecta diu, et multo spectata labore Degenerare tamen, ni vis humana quotannis Maxima quæque manu legeret: sic omnia fatis In pejus ruere, ac retro sublapsa referri.''

[r] *Optimum granum*] Colum. II. 9. 'Granum autem rutilum, si cum diffissum est, eundem colorem interiorem habet, integrum esse non dubitamus. Quod extrinsecus albidum, intus etiam conspicitur candidum, leve ac vanum intelligi debet,' &c.

[s] *Certum terras*] Theophr. Hist. VIII. 6.

[t] *Religiosumque*] Ridet id merito Theophr. loc. cit.

serius, ut pluviæ sequantur; ne diu jacens atque non concipiens, evanescat.[4] Itemque festinata satione densum spargi semen, quia tarde concipiat: serotina rarum, quia densitate nimia necetur. Artis quoque cujusdam est, æqualiter spargere.[5] Manus utique congruere debet cum gradu, semperque cum dextro pede. Fit quoque [u] quorundam occulta ratione, quod sors [6] genialis atque fœcunda est. Non transferendum est ex frigidis locis semen in calida, neque ex præcocibus in serotina: idque in contrarium præcepere quidam falsa diligentia.

LV. Serere in jugera [a] temperato solo [1] justum est tritici aut siliginis modios V. farris, aut seminis, (quod frumenti genus ita appellamus,) [b] X. Hordei VI. Fabæ [c] quintam partem amplius quam tritici: viciæ XII.[d] ciceris et cicerculæ,[e] et pisi, III. lupini X.[f] lentis III. sed hanc cum fimo arido seri volunt: ervi VI.[g] siliciæ VI.[h] faseolorum IV. pa-

III. 8. p. 460. conj. *eviescat:* quem consule.—5 Ita Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. et Bipont. *est, spargere* Harduin. 2. 3. Miller. et Franz. —6 Chiffl. *fors.*

CAP. LV. 1 Ita Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *in jugero*

NOTÆ

[u] *Fit quoque*] Fit ex arte quadam occulta, inditoque a natura solerti membrorum motu, satio læta et fœcunda.

[a] *Serere in jugera*] Colum. II. 9. p. 51. 'Jugerum agri pinguis plerumque modios tritici quatuor; mediocris,' sive temperati, 'quinque postulat: adorei modios novem, si est lætum solum,' &c. Idem p. 55. de hordeo: 'Jugerum sex modios postulat.' Vide et Varron. de Re Rust. I. 44.

[b] *Ita appellamus*] Appellavimus sane c. 19.

[c] *Fabæ*] Ita fere Colum. II. 10. p. 57.

[d] *Viciæ XII.*] Subintellige, modios, ut in sequentibus.

[e] *Cicerculæ*] Colum. II. 10. p. 61. 'Cicerculæ, quæ piso est similis .... tres modii jugerum implent.' Ac paulo post de cicere, p. 61. 'Jugero modii tres abunde sunt.' De lupino, p. 57. 'Jugerum decem modii occupant.' Et pag. 59. de lente: 'Jugerum agri paulo plus quam modius occupat.' Et pag. 57. de faseolis idem cum Plinio sentit: de milio quoque, et panico, pag. 56. Vide rursus eundem Colum. in Octobri, XI. 2.

[f] *Lupini X.*] Colum. II. 10. de lupino: 'Jugerum decem modii occupant.' Et mox de piso: 'Eadem mensura jugerum, vel modio minus quam phaselum, licet obserere.'

[g] *Ervi VI.*] Quinque duntaxat modios desiderat Palladius lib. II. in Ja-

buli XX. milii, panici, sextarios quatuor.[2] Pingui solo plus, gracili minus. Est et alia distinctio: in denso, aut cretoso, aut uliginoso solo, tritici aut siliginis modios sex:[i] in soluta terra, et sicca,[3] et læta, quatuor. Macies enim[j] soli, nisi rarum[4] culmum habeat, spicam minutam facit et inanem. Pinguia arva ex uno semine[5] fruticem numerosum fundunt, densamque segetem e raro semine emittunt. Ergo inter quatuor et sex modios pro natura soli, alii quinque non minus seri, pluresve præcipiunt: item in consito, aut clivoso, ut in macro.[6] Huc pertinet oraculum illud magnopere custodiendum: 'Segetem ne defruges.'[k] Adjecit iis Accius[7] in Praxidico, 'ut sereretur, cum Luna esset in Ariete, Geminis, Leone, Libra, Aquario.' Zoroastres, 'Sole duodecim partes Scorpionis transgresso, cum Luna esset in Tauro.'

LVI. Sequitur huc dilata et maxima indigens cura de tempore fruges serendi quæstio, magnaque ex parte ratione

---

temperati soli Gronov. et al. ante Harduin.—2 Vet. Dalec. *sex.*—3 'Ita bene codd. Regg. Lang. et Editio princeps.' *Brotier.* Ita quoque Vet. Pintiani. *in soluta terra nuda, et sicca* Gronov. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *et nuda, et sicca* al. edd. ante Pintian.—4 Ita codd. Harduini et edd. recentt. *Macrum enim solum nisi rarum* Chiffl. *Macies enim soli major, nisi rarum* Gronov. et al. vett.—5 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *ex una seminis radice* Gronov. et al. vett.—6 Dalec. *aut in macro.*—7 Vet. Dalec. *iis Actius;* Chiffl. *his Artius.*

NOTÆ

nuar. c. 8. de ervo.

[h] *Siliciæ VI.*] Hoc est, fœni Græci. Ita Palladius loc. cit. cap. 7. p. 39.

[i] *Modios sex*] Vide Notas et Emend. num. 23.

[j] *Macies enim*] Colum. II. 9. 'Et e contrario macer locus tantumdem seminis poscit. Nam nisi rare conseritur, vanam et minutam spicam facit. At ubi ex uno semine pluribus culmis fruticavit, etiam ex rara segete densam facit.'

[k] *Segetem ne defruges*] Ex Catone de Re Rust. cap. 5. 'Segetem ne defruget: nam id infelix est.' Defrugare segetem videtur, inquit Hermolaus, qui vel nimia fœtura exinanit agros, vel per inscitiam, aut negligentiam perdit. Mss. quidem omnes, *defruges*, præ se ferunt. At Catonis, ut quidam aiunt, antiqui libri *defrudet.* Atque ut defrudat, sive defraudat, genium suum homo, qui sibi non indulget, et misere vivit, et tanquam demenso suo detrahit; idem facit, inquiunt, qui segeti et agro culturam et opera justa non tribuit, sed vel de aratione, vel lætamine, vel semente deducit.

siderum connexa. Quamobrem sententias omnium inprimis ad id pertinentes exponemus. Hesiodus, qui princeps omnium[1] de Agricultura præcepit, unum tempus serendi tradidit a Vergiliarum occasu. Scribebat enim in Bœotia Helladis, ubi ita seri diximus.[a] Inter diligentissimos convenit, ut in alitum quadrupedumque genitura, esse quosdam ad conceptum impetus et terræ. Hoc Græci ita definiunt: cum sit calida et humida. Virgilius[b] triticum et far a Vergiliarum occasu seri jubet, hordeum inter[c] æquinoctium autumni et brumam: viciam vero,[d] faseolos et lentem, Boote occidente. Quo fit, ut horum siderum aliorumque exortus et occasus digerendi[2] sint in suos dies. Sunt qui et ante Vergiliarum occasum seri jubeant, duntaxat in arida terra, calidisque provinciis: custodiri enim semen, corrumpente humore,[a e] et a proximo imbre uno die erumpere.

[a] *Custodiri enim in arida terra semen, quemadmodum e contrario humore corrumpitur.*

CAP. LVI. 1 Chiffl. in emend. *primus hominum.*—2 Chiffl. *dirigendi.*—

NOTÆ

[a] *Ita seri diximus*] Initio c. 10.

[b] *Virgilius*] Et eum secutus Colum. II. 8. p. 50. 'Placet nostro poëtæ adoreum, atque etiam triticum, non ante seminare, quam occiderint Vergiliæ: quod ipsum numeris sic edisserit: 'At si triticeam in messem, robustaque farra, Exercebis humum, solisque instabis aristis, Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur.' Absconduntur autem altero et trigesimo die post autumnale æquinoctium, quod fere conficitur nono Kalend. Octobris,' &c.

[c] *Hordeum inter*] Virgil. Georg. I. 208. 'Libra die somnique pares ubi fecerit horas, Et medium luci atque umbris jam dividet orbem, Exercete, viri, tauros, serite hordea campis, Usque sub extremum brumæ intractabilis imbrem.'

[d] *Viciam vero*] Idem ibid. vs. 227. 'Si vero viciamque seres, vilemque faselum, Nec Pelusiacæ curam aspernabere lentis, Haud obscura cadens mittet tibi signa Bootes: Incipe, et ad medias sementem extende pruinas.' Hoc est, ab occasu Bootæ, ad brumam usque, seri vicia, lens, faselus, potest. Bootæ porro occasum, Arcturi intellige, quæ stella in Boote est. Dicemus de occasu eo c. 74.

[e] *Corrumpente humore*] Quod alioqui ab humore corrumperetur. Sunt hæc accepta a Colum. II. 8. 'Si seri sunt imbres, quamvis sitienti solo recte semen committitur: idque etiam in quibusdam provinciis, ubi status cœli talis est, usurpatur. Namque quod sicco solo ingestum et inoccatum est, perinde ac si repositum in horreo, non corrumpitur. Atque

Alii statim ab occasu Vergiliarum sequi imbres, a septimo fere die. Aliqui in frigidis ab æquinoctio autumni: in calidis serius, ne ante hyemem luxurient. Inter omnes autem convenit circa brumam [f] serendum non esse, magno argumento: quoniam hyberna [3] semina, cum ante brumam sata sint,[4] septimo die erumpant: si post brumam, vix quadragesimo. Sunt qui properent,[g] atque ita pronuntient, festinatam sementem sæpe decipere, serotinam semper. E contrario alii, vel vere potius serendum, quam malo autumno.[5] Atque ubi fuerit necesse, inter Favonium [h] et vernum æquinoctium.

Quidam, omissa cœlesti subtilitate, temporibus definiunt.[6] Vere linum,[i] et avenam, et papaver: atque, uti nunc etiam [7] Transpadani servant, usque in Quinquatrus:[j] fabam, siliginem, Novembri [8] mense: far Septembri extremo usque in Idus Octobris. Alii post hunc diem in Kalendas Novembris. Ita his nulla naturæ cura est: illis nimia, et ideo cæca subtilitas: cum res geratur inter rusticos, literarumque expertes, non modo siderum. Et confitendum

3 Abundare hanc dictionem autumat Fulv. Ursin. ad Varr. pag. 46.—4 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *sata sunt* cod. Dalec. *nata sint* Gronov. et vulgg.—5 Ita codd. Harduini et Chiffl. *quam male in autumno* Gronov. et vulgg.—6 'Ita bene cod. Reg. 2. Male recentiores editiones, *cœlesti cura, ut inutili, &c.*' Brotier. *cœlesti subtilitate, temp. serunt* Chiffl. *cœlesti cura, ut inutili, temporibus, &c.* Gronov. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—7 Vox *etiam* deest in Chiffl.—8 *Novembre* Chiffl.—9 *Sed confiten-*

NOTÆ

ubi venit imber, multorum dierum sementis uno die surgit.' Eodem fere sensu legi hic posset, *non corrumpente humore.*

[f] *Circa brumam*] Vide Notas et Emend. num. 24. Accepta hæc maxima ex parte a Varrone de Re Rust. 1. 34.

[g] *Sunt qui properent*] Colum. XI. 2. 'Sed tum omnia in agricultura strenue facienda sunt, tum maxime sementis. Vetus agricolarum proverbium, Maturam sationem sæpe decipere solere: seram nunquam, quin mala sit.'

[h] *Inter Favonium*] Quo tempore Favonii spirent, diximus II. 47.

[i] *Vere linum*] Virgilius tamen Georg. 1. 212. lini ac papaveris sationem autumno adjudicat.

[j] *Quinquatrus*] Dies festus Minervæ fuit: sic dictus, quod esset post diem quintum Idus Martias, hoc est, XIV. Kalend. Aprilis. Vide Voss. in Etymol. De his multa Ovid. Fast. III. 810. Festus, verbo 'Quinquatrus,' aliique.

est,[9] cœlo maxime constare ea: quippe Virgilio jubente prædisci ventos ante omnia ac siderum mores,[10 k] neque aliter,[11] quam navigantibus, servari. Spes ardua et immensa, misceri posse cœlestem divinitatem imperitiæ: sed contemplanda tam[12] grandi vitæ emolumento. Prius tamen[13] sideralis difficultas, quam sensere etiam periti, subjicienda contemplationi est: quo deinde[14] lætior mens discedat a cœlo, et facta[15] sentiat, quæ futura prænosci non possint.

LVII. (XXV.) Primum omnium dierum ipsorum anni Solisque motus prope inexplicabilis ratio est. Ad CCCLXV. adjiciunt etiamnum intercalarios[1 a] diei noctisque quadrantes. Ita fit, ut tradi non possint certa siderum tempora. Accedit confessa rerum obscuritas, nunc præcurrente,[b] nec paucis diebus, tempestatum significatu,[2] quod

dum est Vet. Dalec.—10 Idem Vet. *moras.*—11 Gronov. et al. ante Harduin. *non aliter.*—12 'Ita codd. Regg. 1. 2. et Editio princeps.' *Brotier. sed contemplanda tamen* cod. Dalec. *sed tentanda tam* Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—13 *Plus tamen* cod. Dalec.—14 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. *quod deinde* Gronov. et al. vett.—15 Chiffl. *et fœta.*

CAP. LVII. 1 Cod. Dalec. *interscalarios.*—2 Cod. Dalec. *significatione.*—

NOTÆ

[k] *Ac siderum mores*] Locus Virgilii est, Georg. I. 204. 'Præterea tam sunt Arcturi sidera nobis Hœdorumque dies servandi, et lucidus Anguis, Quam quibus in patriam ventosa per æquora vectis Pontus, et ostriferi fauces tentantur Abydi.'

[a] *Intercalarios*] Dies intercalarius is est, qui quarto cuique anno vertenti accessit, quem sex horæ appendices quater ductæ, hoc est, diei unius quadrans seu quarta pars quater repetita colligit.

[b] *Nunc præcurrente*] Nunc maturius et ante sui sideris tempus, ortumve et occasum, hyberna, æstivaque, ac ceteræ deinceps tempestates antevertunt: id quod Græci προχείμασιν: nunc tardius eædem alio anno recurrunt, quod ἐπιχείμασιν, vel, ut alii, μεταχείμασιν vocant. Festus, Paulusve: 'Præsiderare dicitur, cum maturius hyberna tempestas movetur, quasi ante sideris tempus.' Vegetius IV. 40. 'Aut enim circa diem statutum, aut ante, vel postea, tempestates fieri compertum est: unde præcedentes, προχείμασιν: nascentes die solenni, ἐπιχείμασιν: subsequentes, μεταχείμασιν, Græco vocabulo nuncupaverunt.' Eleganter Columella in Præf. 'Neque enim semper eundem cœlum et annus velut ex præscripto habitum gerunt: nec omnibus annis eodem vultu venit æstas, aut hyems,' &c.

προχείμασιν Græci vocant: nunc postveniente, quod ἐπιχείμασιν:[3] et plerumque alias citius, alias tardius cœli effectu ad terram deciduo: vulgo[4] serenitate[c] reddita confectum sidus audimus. Præterea cum omnia hæc statis sideribus cœloque affixis constent, interveniunt motu stellarum grandines, imbres,[5] et ipsi non levi effectu, ut docuimus,[d] turbantque conceptæ spei ordinem. Idque ne nobis tantum putemus accidere, et reliqua fallit animalia sagaciora[e] circa hoc, ut quo vita eorum constet: æstivasque alites præposteri aut præproperi rigores necant, hybernas æstus. Ideo Virgilius[f] errantium quoque siderum rationem ediscendam præcipit, admonens observandum frigidæ Saturni stellæ transitum. Sunt qui certissimum veris indicium arbitrentur ob infirmitatem animalis, papilionis proventum. Id eo ipso anno,[g] cum commentaremur hæc, notatum est, proventum eorum ter repetito frigore extinctum, advenasque volucres[h] ad VI. Kalendas Februarii spem[6] veris attulisse, mox sævissima hyeme conflictatas.

Res anceps: primum, omnium a cœlo peti legem: deinde eam argumentis[a] esse quærendam. Super omnia est mundi[b] convexitas,[7] terrarumque globi differentia, eodem sidere alio tempore aliis aperiente se gentibus: quo

[a] *Certis signis.* [b] *Cœli.*

3 Ita Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *prochimazin .... epichimaazin* Gronov. et al. vett. Vid. Obss. Misc. tom. IX. par. 3. p. 406. 407.—4 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *unde vulgo* Gronov. et al. ante Harduin.—5 Cod. Dalec. *motus stel. grandinum, imbrium.*—6 Vet. Dalec. *speciem.*—7 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *convexitate* Gronov. et al. ante Harduin.—

NOTÆ

[c] *Vulgo serenitate*] Cum a sideribus oriri tempestates vulgus existimet, ubi hæ præteriere, et sua cœlo reddita serenitas est, tunc sidus confectum dicitur.

[d] *Ut docuimus*] Lib. XVII. c. 2.

[e] *Sagaciora*] In eo præsensionum genere alioqui sagacissima.

[f] *Ideo Virgilius*] Georg. I. 335. 'Hoc metuens, cœli menses et sidera serva: Frigida Saturni quo sese stella receptet,' &c.

[g] *Id eo ipso anno*] Urbis DCCCXXX. ut diximus XIV. 5.

[h] *Advenasque volucres*] Hirundines.

fit ut causa ejus[i] non iisdem diebus ubique valeat. Addidere difficultatem et auctores diversis in locis observando, mox etiam in iisdem diversa prodendo. Tres autem fuere[j] sectæ: Chaldæa, Ægyptia, Græca. His addidit apud nos quartam Cæsar dictator,[k] annos ad Solis cursum redigens singulos, Sosigene perito scientiæ ejus adhibito. Et ea ipsa ratio postea comperto errore[l] correcta est: ita ut XII. annis continuis non intercalaretur, quia cœperat sidera annus[8] morari, qui prius antecedebat. Et Sosigenes ipse trinis commentationibus, quanquam diligentior ceteris,[9] non

8 Vet. Dalec. *ceperant sidera annum.*—9 Ita codd. Harduini et Vet. Dalec.

NOTÆ

[i] *Quo fit ut causa ejus*] Vis ejus et efficientia.

[j] *Tres autem fuere*] Apud Chaldæos Astrologiæ inventorem fuisse Abrahamum, auctor est Eusebius Præpar. IX. 17. p. 419. et Berosus apud ipsum, c. 16. A Chaldæis ad Ægyptios per eundem Abrahamum esse propagatam, simile veri est. De Chaldæis, Ægyptiisque, Cicero de Divin. I. 93. 'Ægyptii, et Babylonii, in camporum patentium æquoribus habitantes, cum ex terra nihil emineret, quod contemplationi cœli officere posset, omnem curam in siderum cognitione posuerunt.' Græci ab utraque gente Kalendaria et ἡμερολόγια accepere. Sic enim Theon de iis scribit, in Διοσημεῖα Arati: Ἐδέξαντο δὲ αὐτὰ Ἕλληνες παρὰ Αἰγυπτίων καὶ Χαλδαίων.—'Chaldaica anni forma eadem ac Judaica est. De Ægyptia autem et Græca vetere, vide Herodotum II. 4.' *Ed. sec.*

[k] *Cæsar dictator*] Sueton. in Julio, c. 40. 'Fastos correxit, jampridem vitio Pontificum per intercalandi licentiam adeo turbatos, ut neque messium feriæ æstati, neque vindemiarum autumno competerent, annumque ad cursum Solis accommodavit, ut CCCLXV. dierum esset, et intercalario mense sublato, unus dies quarto quoque anno intercalaretur,' &c.

[l] *Comperto errore*] Hæc quæ angustiori sermone Plinius contraxit, fusius a Macrobio explicantur, Saturn. I. 14. p. 255. 'Sacerdotes,' inquit, 'sibi errorem novum ex ipsa emendatione fecerunt. Nam cum oporteret diem, qui ex quadrantibus confit, quarto quoque anno confecto, antequam quintus inciperet, intercalare, illi quarto non peracto, sed incipiente, intercalabant. Hic error sex et triginta annis permansit: quibus annis intercalati sunt dies duodecim, cum deberent intercalari novem. Sed hunc quoque errorem sero deprehensum correxit Augustus: qui annos duodecim sine intercalari die transigi jussit: ut illi tres dies, qui per annos triginta et sex vitio Sacerdotalis festinationis excreverant, sequentibus annis duodecim, nullo die intercalato, devorarentur. Post hoc unum diem, secundum ordinationem Cæsaris, quinto quoque incipiente anno intercalari jussit: et omnem hunc ordinem æreæ tabulæ ad æternam custo-

cessavit tamen addubitare, ipse semet corrigendo. Auctores prodidere ea, quos prætexuimus[m] volumini huic, raro ullius sententia cum alio congruente. Minus hoc in reliquis mirum, quos diversi excusaverint[10] tractus. Eorum qui in eadem regione dissedere, unam discordiam ponemus exempli gratia: occasum matutinum Vergiliarum Hesiodus (nam hujus quoque nomine extat Astrologia[n]) tradidit fieri, cum æquinoctium autumni conficeretur. Thales vigesimo quinto die ab æquinoctio: Anaximander vigesimo nono: Euctemon[o] XLVIII.

Nos sequemur observationem Cæsaris: maxime[11] hæc erit Italiæ ratio. Dicemus tamen et aliorum placita: quoniam non unius terræ, sed totius naturæ interpretes sumus: non auctoribus positis (id enim verbosum est) sed regionibus: legentes[12] tantum meminerint, brevitatis gratia, cum Attica nominata fuerit, simul intelligere Cycladas insulas: cum Macedonia, Magnesiam, Thraciam: cum Ægyptus, Phœnicen, Cyprum, Ciliciam: cum Bœotia, Locridem, Phocidem, et finitimos semper tractus: cum Hellespontus, Cherronesum,[13] et continentia usque Atho montem: cum Ionia, Asiam, et insulas Asiæ: cum Peloponnesus, Achaiam et ad Hesperum[14 p] jacentes terras. Chaldæi As-

diligentior esset ceteris Gronov. et vulgg.—10 Cod. Dalec. *excusaverunt.*—11 Gronov. *maxineque.*—12 Ita codd. Harduini et Vet. Dalec. *ut legentes* Gronov. et vulgg.—13 *Chersonesum* cod. Dalec.—14 Cod. Dalec. *et ad vesperam.*

NOTÆ

diam incisione mandavit.' Iisdem pæne verbis rem narrat Solinus c. 1. p. 5. Vide apud Petav. de Doctr. Temp. IV. 3. p. 319. diagramma, in quo bissextiles dies tam vitiosi quam emendati apertissime subjiciuntur oculis.

[m] *Quos prætexuimus*] Libro primo, in Indice voluminis hujus decimi octavi.

[n] *Astrologia*] Laudatur hic Hesiodi liber a Theone, et vocatur Ἀστρικὴ βίβλος: idque Hesiodi genuinum opus fuisse Callimachus docet in Epigrammate, quod extat in Arati Vita, quam Petavius edidit in Uranologio, p. 270. De hac Hesiodi, Thaletisque, et Anaximandri sententia eundem Petavium consule, Var. Dissert. in Uranol. II. 9. p. 97.

[o] *Euctemon*] Εὐκτήμων. De eo in Auctorum Indice. Sic libri omnes. Perperam *Eudæmon* reponere nititur Pithœus Advers. II. 13. p. 434.

[p] *Et ad Hesperum*] Elidem, Arcadiam, Messeniam.

syriam et Babyloniam demonstrabunt. Africam, Hispanias,[15] Gallias sileri non erit mirum: nemo enim observavit in iis, qui siderum proderet exortus. Non tamen[q] difficili ratione dignoscentur in illis quoque terris digestione circulorum, quam in sexto volumine fecimus: qua cognatio[16] cœli, non gentium modo, verum urbium quoque singularum intelligitur, nota ex his terris, quas nominavimus, sumta convexitate circuli pertinentis ad quas quisque quæret terras, et ad earum siderum exortus, per omnium circulorum pares umbras. Indicandum et illud, tempestates ipsas ardores suos[r] habere quadrinis annis: et easdem non magna differentia reverti ratione Solis: octonis vero augeri easdem, centesima revolvente se Luna.

LVIII. Omnis autem ratio observata est tribus modis: exortu siderum, occasuque, et ipsorum temporum cardinibus.[s] Exortus occasusque binis modis intelliguntur. Aut enim adventu[t] Solis occultantur stellæ et conspici desinunt,

—15 *Hispaniam* cod. Dalec.—16 Cod. Dalec. *quoniam cognito.*

NOTÆ

[q] *Non tamen*] Tamen in promtu ratio est qua id noscatur, per segmenta scilicet et circulos, ut est a nobis libro sexto extremo traditum: unde et cœli habitus, et positio, non gentium modo, sed quod majoris diligentiæ est, singularum urbium, cognoscitur. Assumta enim per Africam, exempli gratia, aliasve terras, quas observator adierit, convexitate circuli, hoc est, delecto segmento, vel ex gnomone, vel ex quantitate diei ac noctis; regionem deinde vel urbem desumet, paribus umbris respondentem: unde pares colliget siderum ortus atque occasus.

[r] *Ardores suos*] Regressus, ac vices majore cum vi et efficientia. Id ex Eudoxi manasse schola, ipse antea prodidit, II. 48. Redire vices easdem tempestatum, annorum quaternum circuitu, videtur etiam sensisse Colum. III. 6. extremo: 'Quo tempore,' inquit, 'Sol in eandem partem signiferi per eosdem numeros redit, per quos cursus sui principium cœperat: quem circuitum meatus dierum integrorum mille quadringentorum sexaginta unius ἀποκατάστασιν vocant studiosi rerum cœlestium.'

[s] *Cardinibus*] Qui cardines anni vocentur, mox ipse aperiet.

[t] *Aut enim adventu*] Aut adventu Solis exorientis occultantur stellæ, nec tam is occasus stellarum, quam occultatio dici debet. Aut ejusdem Solis occidentis abscessu proferunt sese stellæ omnes, immenso illo cœli tractu quem cernimus: atque is emersus potius quidam dici debet, quam exortus. Nihil dum Plinius hoc loco de ortu matutino vespertinoque stellarum, seu

aut ejusdem abscessu proferunt se. Emersum hoc melius, quam exortum, consuetudo dixisset: et illud occultationem potius, quam occasum. Alio modo,[u] quo die[1] incipiunt apparere vel desinunt, oriente Sole, aut occidente, matutini vespertinive cognominati, prout alterutri[2] eorum mane vel crepusculo contingit. Dodrantes[v] horarum cum minimum intervalla ea desiderant ante Solis ortum, vel post occasum, ut aspici possint. Præterea bis quædam[w] exoriuntur et occidunt. Omnisque sermo de his est stellis, quas adhærere cœlo diximus.

LIX. Cardo temporum[a] quadripartita anni distinctione constat, per incrementa lucis. Augetur hæc a bruma, et æquatur noctibus verno æquinoctio diebus XC. horis tribus. Deinde superat[b] noctes ad solstitium diebus XCV. horis duodecim,[1] usque ad æquinoctium autumni *diebus XCII. horis duodecim.*[2] Et tum æquata die procedit ex eo ad brumam diebus LXXXVIII.[3] horis tribus. Horæ nunc

CAP. LVIII. 1 Pintian. *cum die.*—2 Cod. Dalec. *prout alteruter.*

CAP. LIX. 1 '*Ad solstitium diebus XCIX. horis duodecim*] Ita codd. Regg. 1. 2. et Editio princeps.' *Brotier.* Edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *diebus XCIII. &c.*—2 'In scriptis et editis libris perperam omissum, *diebus XCII. horis duodecim.*' Brotier.—3 'Ita cod. Reg. 1. et Editio princeps.' *Idem. diebus LXXXIX.* Gronov. al. vett. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.

NOTÆ

vero, seu heliaco et apparente: quanquam ita visum viris alias eruditis. Cum nihil aliud velit Auctor, quam quod dixit II. 11. 'affixas cœlo stellas Solis fulgore non cerni interdiu.' Neque in tota hac concertatione subtilitatem nimiam affert, cum, ut ipse præmonuit c. 56. res inter rusticos geratur, literarumque expertes.

[u] *Alio modo*] Hic alter modus ortus occasusque stellarum, bifariam dividitur. Ortus matutinus dicitur, cum apparere stella incipit, paulo ante Solis ortum horizontem superans. Ortus vespertinus, cum occidente Sole ab horizonte ortivo stella emergit. Occasus matutinus, cum stella infra occiduum horizontem conditur, Sole exoriente. Occasus vespertinus, cum paulo post Solis occasum in eundem occiduum horizontem demergitur.

[v] *Dodrantes*] Tres horæ quadrantes.

[w] *Præterea bis quædam*] Ut Arcturus Maiis Idibus, Juniisque, occidit matutino, ut dicetur c. 67. Aquila bis exoritur, ut dicemus c. 69.

[a] *Cardo temporum*] Cardinem vocat, unde anni quarta quæque pars incipit: ver, æstas, &c.

[b] *Deinde superat*] Vide Notas et Emend. num. 25.

in omni accessione æquinoctiales,[c] non cujuscumque diei significantur: omnesque eæ differentiæ fiunt in octavis partibus[d] signorum. Bruma Capricorni, a. d. VIII.[e] Kalendas[4] Januarii fere: æquinoctium vernum, Arietis: solstitium, Cancri: alterumque æquinoctium, Libræ: qui et ipsi dies raro non aliquos tempestatum significatus habent.

Rursus hi cardines[f] singulis etiamnum articulis temporum dividuntur, per media omnes dierum spatia. Quoniam inter solstitium et æquinoctium autumni, Fidiculæ occasus autumnum inchoat die XLVI.[5 g] At ab æquinoctio eo ad brumam, Vergiliarum matutinus occasus hyemem die

—4 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *XVIII. Kal.* Dalec. *ad VIII. Calendas* Gronov. et vulgg.—5 *XLV.* Edd. ante Harduin. Mox, ' *hyemem die*

NOTÆ

[c] *Æquinoctiales*] Græci *ἰσημερινὰς* vocant, horas inter se æquales, cujusmodi sunt æquinoctiali die: cum hora quælibet diurna cuilibet nocturnæ per se est æqualis. Aliæ præterea sunt Inæquales dictæ, et Temporales, quarum quælibet duodecima pars est diei cujusvis noctisve, seu brevior illa, seu longior sit. Harum in Italia hodieque usus. Ex dierum noctiumque inæqualitate, bruma vel solstitio, die vel nocte, horarum ejuscemodi inæqualitas oritur.

[d] *In octavis partibus*] Cum Sol octavum signi cujuspiam gradum perlustrat. Verum cum priscis illis scriptoribus visum est cardines annuos non in signorum initiis, sed in octavis partibus statuere: non tam eos ad exacta Solis æquinoctia, solstitiave, respexisse arbitror, quam uti populo servirent, cui accommodata magis ea ratio fuit, ad tempestatum significatus: quod non in ipso præcise signi capite, sed aliquantum in eo spatio provectus vim suam efficientiamque monstraret. Audi Colum. IX. 14. ' Nec me fallit Hipparchi ratio, quæ docet solstitia et æquinoctia non octavis, sed primis partibus signorum confici. Verum in hac ruris disciplina, sequor nunc Eudoxi, et Metonis, antiquorumque fastos Astrologorum, qui sunt aptati publicis sacrificiis: quia et notior est ista vetus agricolis concepta opinio,' &c.

[e] *A. d. VIII.*] Hoc est, ante diem octavum Kalend. Ita Sosigenes Solis ingressum in Arietem, VIII. Kal. April. seu XXV. Martii: in Capricornum, VIII. Kal. Janu. seu XXV. Decemb. et sic de aliis constituendum censuit: quod quamobrem ita censuerit, explicat erudite Petavius de Doctr. Temp. IV. 27. p. 369. Verus tamen et *ἀκριβὴς* Solis ingressus non in hos dies incidit.

[f] *Rursus hi cardines*] Hæ quatuor anni partes intervallis aliis et sectionibus singulæ dividuntur.

[g] *Inchoat die XLVI.*] Ita Mss. Reg. Colb. aliique: sic quoque ratione calculi exposcente. Colum. XI. 2. ' Pridie Idus Augusti, Fidis occidit mane, et Autumnus incipit.'

XLIII.[h] Inter brumam et æquinoctium die XLV. flatus Favonii[i] vernum tempus. Ab æquinoctio verno initium æstatis die XLVIII.[j] Vergiliarum exortu matutino.[6] Nos incipiemus a sementibus frumenti, hoc est, Vergiliarum occasu matutino. Nec deinde parvorum siderum mentione concidenda[a] ratio est, et difficultas rerum augenda, cum sidus vehemens[k] Orionis iisdem diebus longo decedat spatio.[b]

LX. Sementibus tempora plerique præsumunt,[c] et ab undecimo die autumnalis æquinoctii fruges serunt, adveniente Coronæ exortu,[l] continuis diebus certo prope imbri-

[a] *Breviter expedienda.* [b] *Longum cœli spatium decurrat, cum occidit.*
[c] *Antevertunt.*

XLIII.] Ita codd. Regg. 1. 2. et Editio princeps.' *Brotier.* Ita quoque Gronov. et al. ante Harduin. *die XLIV.* Harduin. 1. 2. 3. et quæ deinceps secutæ.—6 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *exortus matutinus* Gronov. et vulgg.

NOTÆ

[h] *Hyemem die XLIII.* [*XLIV.*] Ita Mss. ipseque Plinius II. 47. ubi et id tempus in III. Idus Novembris ait incidere. Etsi Colum. XI. 2. 'Sexto Idus Novembris, Solis exortu, Vergiliæ mane occidunt, significat tempestatem, hyemat. Quinto Idus Novembris, hyemis initium.'

[i] *Die XLV. flatus Favonii*] Is dies sextus est ante Februarias Idus, ut dictum est II. 47.

[j] *Æstatis, die XLVIII.*] Colum. XI. 2. 'Septimo Idus Maias, æstatis initium ... Sexto Idus, Vergiliæ totæ apparent.' De matutino exortu hæc accipe. Consule etiam ea quæ dicturi sumus c. 66.

[k] *Cum sidus vehemens*] De quo Virgil. Æneid. I. 539. 'Cum subito assurgens fluctu nimbosus Orion.' Et Horatius I. Od. 28. ubi Austrum pluvium comitem vocat occidentis Orionis: 'Me quoque devexi rapidus comes Orionis Illyricis Notus obruit undis.' Constat id sidus stellis amplius quingentis, telescopio deprehensis: quarum insignes sex eæ sunt, quæ in Orionis ense jam pridem annotatæ: aliæque tres in cingulo, quas S. Jacobi baculum, vel Tres Reges, agricolæ vulgo vocant. De occasu illius dicetur c. 74.

[l] *Coronæ exortu*] Borealis scilicet, sive Gnossiæ, Thesei, aut Ariadnæ. Quo die oriatur, dicemus c. 74. Hunc exortum Coronæ matutinum Maro intellexit, ac sementis initium esse voluit, Georg. I. 222. 'Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur, Gnosiaque ardentis decedat stella Coronæ, Debita quam sulcis committas semina: quamque Invitæ properes anni spem credere terræ.' Democritus tamen in Geopon. II. 12. p. 50. circa Coronæ occasum seri jubet, quia tunc imbres plurimi: Δημόκριτος δὲ ... περὶ τὴν τοῦ Στεφάνου δύσιν σπείρειν συμβουλεύει· τότε γὰρ οὐ μόνον ὄμβροι ἐκπέμπεσθαι πολλοὶ εἰώθασιν, κ. τ. λ.

um promisso. Xenophon [m] antequam Deus signum dederit. Hoc Cicero [1] Novembris [n] imbre fieri interpretatus est: cum sit vera ratio non prius serendi, quam folia cœperint decidere. Hoc ipso Vergiliarum occasu fieri putant aliqui, a. d. III. Idus Novembris, ut diximus.[o] Servantque id sidus etiam vestis institores,[2] [p] et est in cœlo notatu facillimum. Ergo ex occasu ejus de hyeme augurantur, quibus est cura [p] insidiandi negotiatoris avaritia.[3] Nubilo occasu pluviosam hyemem denuntiat: statimque augent lacernarum [4] pretia: sereno asperam, et reliquarum [r] vestium accendunt. Sed ille indocilis cœli agricola [a] hoc signum

[a] *Qui cœli signa nosse nequit.*

Cap. LX. 1 'Chiffl. *Cicero NR.* id est, *noster;* Latinus, non externus. Sic XXIX. 6. 'Varro noster." *Dalec.*—2 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *fieri putant. Aliqui ad III. N. ut d. servant: quoniam id sidus e. v. institoris est* Gronov. et al. vett. *institutor* cod. Dalec. *institor* Vet. Dalec.—3 Vet. Dalec. *avaritiæ.*—4 Gronov. *lucernarum,* ex operarum lapsu; quod pessime recepit Franzius. Mox, *et tum reliquarum* Dalec.

NOTÆ

[m] *Xenophon*] Locus est in Œconom. p. 860. de sementis tempore: Ἐπειδὰν γὰρ ὁ μετοπωρινὸς χρόνος ἔλθῃ, πάντες που οἱ ἄνθρωποι πρὸς τὸν Θεὸν ἀποβλέπουσιν, ὁπότε βρέξας τὴν γῆν ἀφήσει αὐτοὺς σπείρειν. *Cum autumni tempus advenerit, homines omnes ad Deum respiciunt, quando terra irrigata seminandi potestatem eis facturus sit.*

[n] *Hoc Cicero Nov.* [*noster*] Hoc est, e Latinis auctoribus: ut Græcis Xenophon, cujus librum, qui Œconomicus inscribitur, in Latinum e Græco a se conversum esse Tullius ipse testatur, de Offic. II. 87. In Mss. Reg. 1. 2. &c. *Cicero NR.* In editis perperam, *Cicero Novembris.* Plinius alibi, lib. VII. et XXIX. 'Varro noster.' —'At editiones omnes, Romana, anni 1470. Parmensis, Veneta, aliæque vetustissimæ, *Novembris imbre,* rectissime, ut suadet quod proxime sequitur, *a. d. III. Idus Novembris.*' Ed. sec.

[o] *Ut diximus*] Lib. II. c. 47. Vergiliarum ergo occasus in diem D. Martini festum incidit: qui dies solennis πιθοιγιῶν, in quo dolia relinuntur, et potum vini recentis gustandum amici propinant.

[p] *Vestis institores*] Mercatores. Apud Juvenal. Sat. VII. 'Institor hybernæ tegetis.' Vide Notas et Emend. num. 26.

[q] *Quibus est cura*] Sincerius fortasse ac planius fuerit: *Quibus est cura insidiandi negotiatoribus, avaritia.* Adjectitiam illam esse Pintianus sensit avaritiæ voculam. Sic Plinius c. 74. damnat sævitiam insidiantium caritati annonæ.

[r] *Et reliquarum*] Hoc est, et tum reliquarum vestium pretia augent, annonamque urunt.

habeat inter suos vepres, humumque suam aspiciens, cum folia viderit decidua. Sic judicetur anni temperies,[5] alibi tardius, alibi maturius. Ita enim sentitur, ut cœli locique afficit[6] natura: idque in hac ratione præcellit, quod eadem et in mundo publica est, et unicuique loco peculiaris. Miretur hoc, qui non meminerit ipso brumali die pulegium in carnariis[7 s] florere: adeo nihil occultum esse natura voluit. Et serendi igitur hoc dedit signum. Hæc est vera interpretatio, argumentum naturæ[b] secum afferens. Quippe sic terram peti[8] suadet, promittitque quandam stercoris vicem, et contra rigores terram satusque[9] operiri[t] a se nuntiat, ac monet festinare.

LXI. Varro in fabæ[a] utique satu hanc observationem custodiri præcepit. Alii plena[b] Luna serendam. Lentem vero a vicesima quinta ad tricesimam.[1] Viciam quoque[c] iisdem Lunæ diebus: ita demum sine limacibus fore. Quidam pabuli causa sic seri jubent, seminis autem vere. Est

[b] *Signum a natura datum.*

Paulo post τὸ *cœli* deest in Vet. Dalec.—5 'Ita codd. Regg. 1. 2. et Editio princeps.' *Brotier. Si indicatur anni temperies* Gron. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—6 Cod. Dalec. *efficit.*—7 Vet. Dalec. *e coronariis.* 'Vid. Theophr. de Caus. 1. 8. legitur tamen, 'in carnariis,' XIX. 6. sub finem, et 'suspensa in tectis,' II. 41.' *Dalec.*—8 Margo edd. Dalec. et Gronov. *sic terra se peti.*—9 'Ita cod. Reg. 2. et Editio princeps.' *Brotier. et contra rigores terram flatusque* Gronov. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *contra rigores flatusque operiri se* cod. Dalec.

NOTÆ

[s] *In carnariis*] Carnarium locus est, ubi salitæ carnes domi reponuntur. Vide Notas et Emend. num. 27. Interim id observandum, quod in carnariis suspenso pulegio accidere Plinius ait, id in tectis pariter suspenso contingere ab eodem observatum jam antea, II. 41.

[t] *Operiri*] Foliis cadentibus.

[a] *Varro in fabæ*] Libro scilicet primo de Re Rust. c. 34. 'Fabam optime seri in Vergiliarum occasu.'

[b] *Alii plena*] Pallad. lib. XII. in Novemb. tit. 1. p. 161.

[c] *Viciam quoque*] Colum. II. 11. 'Viciæ autem duæ sationes sunt. Prima, quam pabuli causa circa æquinoctium autumnale serimus, septem modios ejus in unum jugerum. Secunda, qua sex modios mense Januario, vel etiam serius, jacimus semini progenerando ... observandum erit, ne ante quintam et vigesimam Lunam terræ mandetur. Aliter satæ fere limacem nocere comperimus.'

et alia manifestior ratio, mirabiliore naturæ providentia, in qua Ciceronis[d] sententiam ipsius verbis subsignabimus:

Jam vero semper viridis semperque gravata
Lentiscus triplici solita est grandescere fœtu:
Ter fruges[e] fundens, tria tempora monstrat arandi.

Ex his unum hoc erit, idem et lino ac papaveri serendo. Cato de papavere ita tradit: 'Virgas et sarmenta, quæ tibi usioni[f] supererunt,[2] in segete comburito. Ubi eas combusseris, ibi papaver serito.' Sylvestre in miro usu[3 g] est melle decoctum ad faucium remedia; visque somnifera etiam sativo. Et hactenus de hyberna semente.

LXII. (XXVI.) Verum ut pariter omnis culturæ quoddam breviarium[h] peragatur, eodem tempore convenit et arbores stercorare, accumulare item vineas: sufficit in jugerum opera:[i] et ubi patietur loci ratio, arbusta ac

CAP. LXI. 1 'Ita bene codd. Regg. 1. 2.' *Brotier.* Gronov. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *a vigesimo quinto ad trigesimum.*—2 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *quæ tibi incisioni supererunt* cod. Dalec. *quæ tibi satione superant* Gronov. et al. vett.—3 'Ita bene cod. Reg. 2.' *Brotier.* *serito sylvestre, quod in miro usu* Gronov. Harduin. et recentt.

NOTÆ

[d] *Ciceronis*] De Divin. I. 15.

[e] *Ter fruges*] Vide Notas et Emend. num. 38.

[f] *Quæ tibi usioni*] Quod post tuum usum supererit. Vide Notas et Emend. num. 29.

[g] *In miro usu*] Q. Serenus Samonicus, cap. Uvæ, faucibus, &c. medendis: 'Disce etiam miram ex humili medicamine curam: Actiaco melli jungas agreste papaver, Decoctumque simul mandes, mansumque vorabis.' De vi papaveris somnifica dicetur inferius suo loco.

[h] *Quoddam breviarium*] Quod veteres summarium, Græci Epitomen, nunc vulgus Compendium vocat. Hujus vocis usus apud Sueton. in Augusto, c. 101. et in Galba, c. 12. Seneca Ep. XXXIX. p. 241. 'Commentarios, quos desideras, diligenter ornatos, et in angustum coactos, ego vero componam. Sed vide ne plus profectura sit oratio ordinaria, quam hæc quæ nunc vulgo Breviarium dicitur, olim, cum Latine loqueremur, summarium vocabatur.'

[i] *Sufficit ... opera*] *Opera*, pro diurno opere, seu labore diei unius accipi, tralatitium est. Sic Colum. II. 13. 'Pro modo cujusque agri quot operæ designentur.' Et mox, 'Legumina occupant operas LX. id est, menses duos.' Et paulo ante, 'Segetes sarriuntur sesquiopera.' Et IX. 2. in Octobri: 'Antiqui singulis operis singula jugera sarriri, et occari volunt: quod an recte fieri possit, affirmare non ausim.' Galli dicunt, *par journées, les journées des ouvriers.*

vineas putare, seminariis solum bipalio præparare, incilia[j] aperire, aquam de agro pellere, torcular lavare[1 k] et recondere. A Kalendis Novembris gallinis ova supponere nolito, donec bruma conficiatur. In eum diem[l] ternadena subjicito æstate tota, hyeme pauciora, non tamen infra novena. Democritus talem futuram hyemem arbitratur, qualis fuerit brumæ dies, et circa eum terni: item solstitio æstatem. Circa brumam plerisque[2] bis septem,[m] halcyonum fœtura, ventorum quiete, mollius[3] cœlum: sed et in his et in aliis omnibus ex eventu significationum intelligi sidera debebunt, non ad dies utique præfinitos expectari tempestatum vadimonia.

LXIII. Per brumam[n] vitem ne colito. Vina tum defæcari, vel etiam diffundi[o] Hyginus suadet, a confecta ea[p] septimo die, utique si septima Luna competat. Cerasa[q]

CAP. LXII. 1 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *levare* Gronov. et al. vett.—2 Vet. Dalec. *plerumque.* —3 Vet. Dalec. *mollit;* cod. Dalec. *molliunt,* sub. 'dies 14.'

NOTÆ

[j] *Incilia*] Incilia sunt principia fossarum, quibus e flumine vel e lacu deduci aquæ possint. Accepta hæc maxima parte ex Catone c. 155. 'Per hyemem aquam de agro depellere oportet. In monte fossas inciles plures habere oportet... Cum pluere incipiet, familiam cum ferreis sarculis exire oportet, et incilia aperire, aquam diducere in vias, et segetem curare oportet, uti fluat.' Elices et sulcos aquarios appellat Columella loc. cit. Incilia idem v. 9. 'Sic olea in clivo sit, incilia excitentur, quæ limosam aquam deducant.'

[k] *Torcular lavare*] Vide Notas et Emend. num. 30.

[l] *In eum diem*] Vide x. 74. et 75.

[m] *Bis septem*] Diebus scilicet circa brumam. Id vero plerisque ita visum ait, nam aliis aliter: Columella lib. XI. c. 2. Halcyoneos dies in extremum Februarium rejiciente: 'VIII. Kalendas Martias,' inquit, 'Halcyonei dies vocantur: in Atlantico quidem mari summa tranquillitas notata est.'

[n] *Per brumam*] Habuit ante oculos illud Varronis de Re Rust. I. 35. 'Septimo intervallo inter Vergiliarum occasum, et brumam . . . vineas, arbustumque putare: dum in XV. diebus ante et post brumam . . . ne facias.' Atque illud etiam Columellæ de Arboribus c. 5. 'Per brumam vitem ne colito,' &c.

[o] *Vel etiam diffundi*] Quid sit vina diffundi, diximus XIV. 16.

[p] *A confecta ea*] Post brumam confectam.

[q] *Cerasa*] Varro de Re Rust. I. 39. 'Circiter solstitium inseri ficus solet: necnon brumalibus diebus cerasus.'

circa brumam seri. Bubus glandem[r] tunc aspergi convenit in juga singula modios. Largior valetudinem infestat, et quocumque tempore detur, si minus XXX. diebus continuis data sit, narrant verna scabie pœnitere. Materiei cædendæ tempus hoc dedimus.[s] Reliqua opera nocturna maxime vigilia constant, cum sint noctes tanto ampliores. Qualos, crates,[t] fiscinas texere: faces incidere:[u] ridicas præparare interdiu XXX. palos LX. In lucubratione[v] vespertina ridicas v. palos X. totidem antelucana.

LXIV. A bruma[a] in Favonium Cæsari nobilia sidera significant,[1 b] tertio Kalendas[c] Januarii matutino Canis

Cap. LXIV. 1 Cod. Dalec. *Cæsar n. s. significat.*—2 Dalec. *Italiæ, cum sol*

NOTÆ

[r] *Bubus glandem*] Cato c. 54. 'Ubi sementim patraveris, glandem parari legique convenit, et in aquam conjici. Inde semodios singulis bubus in dies dari oportet,' &c. Columella XI. 2. in Octobri: 'Glandis quoque non inutile est singulis jugis modios singulos dare: nec tamen amplius, ne laborent: nec minus diebus XXX. præbueris. Nam si paucioribus diebus detur, ut ait Hyginus, per ver scabiosi boves fiunt.'

[s] *Materiei . . . dedimus*] Lib. XVI. 74.

[t] *Qualos, crates*] Ex Colum. XI. 2. in Decembri: 'Sed etiam longis noctibus ad diurnum tempus aliquid adjiciendum est. Nam multa sunt quæ in lucubratione recte aguntur. Sive enim vineas possidemus, pali et ridicæ possunt dolari exacuique . . . sive palmæ spartivæ fœcunda est, fiscinæ, sportæque, seu virgultorum corbes ex vimine,' &c.

[u] *Faces incidere*] Maronis hoc præceptum est, Georg. I. 291. 'Et quidam seros hyberni ad luminis ignes Pervigilat, ferroque faces inspicat acuto.'

[v] *In lucubratione*] Colum. XI. 2. in Februar. p. 370. 'Item ad lucubrationem vespertinam palos decem vel ridicas quinque conficere: totidemque per antelucanam lucubrationem,' &c.'

[a] *A bruma*] Concinnavit Kalendarium vetus Romanorum, notato ortu occasuque stellarum, ex hoc Plinii libro, e Columella, Ovidiique Fastis, Petavius noster in Uranologio, pag. 102. et seqq.

[b] *Cæsari . . . significant*] Ex sententia Cæsaris, tempestatem aut aliud quidpiam præsignificant. Frequens ea locutio et familiaris Ptolemæo de Appar. Καίσαρι ἐπισημαίνει, Καλίππῳ ἐπισημαίνει, κ. τ. λ. Simplex, at celebris est vox apud Græcos, ἐπισημασία, *Præsignificatio*, seu simpliciter mavis, *significatio*: quod sidera nempe, prout orirentur, aut occiderent, *significarent* tum tempestates, quibus arandum, metendum, simile quid agendum foret; tum dies quibus speraretur, metuereturve pluvia, ventus, aut vis quæpiam in aëre. Notanda

occidens. Quo die Atticæ et finitimis regionibus Aquila vesperi occidere traditur. Pridie Nonas Januarii Cæsari Delphinus[d] matutino exoritur, et postero die[e] Fidicula, quo Ægypto Sagitta vesperi occidit. Item ad VI. Idus Januarii ejusdem Delphini vespertino occasu continui dies hyemant Italiæ, et cum Sol in Aquarium sentitur[2] transire, quod fere XVI.[f] Kalendas Februarii evenit: VIII. Kalendas stella regia[g] appellata Tuberoni in pectore Leonis occidit matutino. Et pridie Nonas[h] Februarias Fidicula vesperi. Hujus temporis[i] novissimis diebus, ubicumque patietur cœli ratio, terram ad rosarum et vineæ satum vertere bipalio oportet. Jugero operæ IX.[3] sufficiunt. Fossas purgare, aut novas facere. Antelucanis[j] ferramenta acuere, manubria aptare, dolia quassa sarcire, ipsorumque tabulas[4 k] scabendo purgare, aut novas facere.

in Aq. sentitur. Edd. vett. *It. et cum sol in Aq. sentiatur.*—3 'Locum hunc optime emendavit eruditus Petavius. Male Ms. Reg. 1. et recentiores editiones, *operæ LX.* Ms. Reg. 2. et Editio princeps, *LXX.* Quod neque tempori, neque operi respondet.' *Brotier.*—4 'Ita Editio princeps.' *Brotier.*

NOTÆ

hic Columellæ verba, IX. 2. p. 369. 'Siderum occasus tempestatem facit: interdum tantummodo significat.'

[c] *Tertio Kalend.*] Colum. loc. cit. p. 388. 'Tertio Kalendas Januarias Canicula vespere occidit, tempestatem significat. Quarto Kalendas Janu. Aquila vespere occidit: hyemat.' De ortu et occasu stellarum matutino aut vespertino abunde egimus c. 58.

[d] *Delphinus*] Ovidio Fast. I. 457. VI. Idus oritur matutino.

[e] *Et postero die*] Nempe Nonis. Ita Columella: 'Nonis Januariis Fidis exoritur mane: tempestas varia.' Ovidius quoque, Fast. I. 315. 'Institerint Nonæ: missi tibi nubibus atris Signa dabunt imbres exoriente Lyra.'

[f] *Quod fere XVI.*] Columella loc. cit. 'XVII. Kalend. Januar. Sol in Aquarium transit: Leo mane incipit occidere: XVI. Kalend. hyemat.' Plinio concinit Ovidius Fast. I. 651.

[g] *Stella regia*] Quæ et Cor Leonis a situ vocatur, et βασιλίσκος seu *regulus:* quod quibus illa in ortu præest, ii regiam habere nativitatem videantur, inquit Geminus Elem. Astron. c. 2. p. 12. Colum. XI. 2. in Januario: 'VI. Kalend. Januar. Leonis quæ est in pectore clara stella occidit: nonnunquam significatur hyems bipartita.' Ovidio, ut videtur, Fast. I. 655. VIII. quoque Kalendas Januar. ea stella occidit.

[h] *Et pridie Nonas*] Columellæ, 'Tertio Nonas.'

[i] *Hujus temporis*] Colum. XI. 2. in Februar. p. 371. et 372.

[j] *Antelucanis*] Columella loc. cit. in Decembri.

LXV. A Favonio in æquinoctium vernum Cæsari significat, XIV. Kalendas[1] Martii triduum varie.[a] Et VIII. Kalendas[b] hirundinis visu, et postero die Arcturi exortu vespertino. Item tertio Nonas Martii Cæsar Cancri exortu id fieri observavit.[c] Major pars auctorum Vindemitoris[2 d] emersu, octavo Idus[e] Aquilonii piscis exortu,[3] et postero die Orionis. In Attica Milvum[4] apparere observatur. Cæsar et Idus Martias ferales[f] sibi annotavit Scorpionis occasu:[g] XV. vero Kalendas Aprilis Italiæ Milvum ostendi:[h] duodecimo Kalendas Equum occidere[i] matutino.

ipsorumque laminas Gronov. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *ipsorumque lamas* cod. Dalec.

CAP. LXV. 1 Ita Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *XVII. Cal.* Gronov. et al. vett. Mox, *triduum varium* Vet. Dalec.—2 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *vindemiatoris* Gronov. et vulgg. —3 Dalec. *exortus.*—4 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin.

NOTÆ

[k] *Ipsorumque tabulas* [*laminas*] Mss. omnes, *lanas.* Ut ut est, tabulas asseresque intelligit, quibus dolia compinguntur.

[a] *Triduum varie*] Per triduum varia tempestas. Vide Notas et Emend. num. 31.

[b] *Et VIII. Kalendas*] Subintellige, varia tempestas est, quo die hirundo conspicitur: et postero, quo Arcturus vespertino exoritur. Columella, loc. cit. 'VII. Kalendas Martias, ventosa tempestas: hirundo conspicitur.' 'Ex quo hic forte, *Et VII. Kalendas* scribendum, ut dixi II. 47. Et prius: 'IX. Kalend. Mart. Arcturus prima nocte oritur: frigidus dies Aquilone vel Coro: interdum pluvia.' Arcturum biduo posterius oriri Plinius facit.

[c] *Id fieri observavit*] Nempe varium, incertumque tempus. Et Colum. loc. cit. pag. 373. 'IV. Nonas Martii, Favonius, interdum Auster, hyemat.'

[d] *Vindemitoris*] Ita Mss. Ovidius quoque Fast. III. 407. 'At non effugiet Vindemitor,' quem oriri is ait tertio Nonas Martias. Columella, sexto, loc. cit. 'VI. Nonas Martii, Vindemiator apparet, quem Græci τρυγητῆρα dicunt. Septemtrionales venti.' Emersum porro intellige, matutinum.

[e] *Octavo Idus*] Subintellige, ut prius, varia tempestas. Columella, loc. cit. 'III. Idus Martii, Piscis Aquilonius desinit oriri. Septemtrionales venti.' De exortu matutino hæc accipe.

[f] *Idus Martias ferales*] De Idibus Martiis, quo die Cæsar in Senatu est interfectus, vide Plutarch. in Cæsare, p. 737.—'Celebratum eo die Cæsaris funus fuisse, Plinius eo verbo indicat. At non eo pertinere nummum inscriptum BRVT. IMP. 'Brutus Imperator,' cum vultu Bruti prioris: et altera parte, EID MAR. cum pileo inter pugiones duos; jamdudum monuimus.' *Ed. sec.*

[g] *Scorpionis occasu*] Nempe vespertino. Columella, loc. cit. 'Idibus Martii Nepa incipit occidere: sig-

Hoc intervallum temporis vegetissimum agricolis, maximeque operosum est,[a] in quo præcipue falluntur. Neque enim eo die vocantur ad munia, quo Favonius flare debeat, sed quo cœperit. Hoc acri intentione servandum est. Hoc illo mense signum Deus habet, observatione minime fallaci aut dubia, si quis attendat. Unde autem spiret is ventus,[5] quaque parte veniat, diximus secundo[j] volumine, et dicemus mox paulo operosius. Interim ab eo die (quisquis ille fuerit) quo flare cœperit, non utique VI. Idus Februarii, sed sive ante, quando prævernat,[b] sive post, quando hyemat: post eam diem, inquam, innumera rusticos cura distringat, et prima quæque peragantur, quæ differri nequeunt. Trimestria[k] serantur. Vites putentur, qua diximus,[l] ratione. Oleæ curentur. Poma serantur, inseranturque. Vineæ pastinentur. Semina digerantur, instaurentur alia. Arundines, salices, genistæ serantur, cædanturque. Serantur vero ulmi, populi, platani, uti dictum est.[m] Tum et segetes convenit purgare, sarrire hybernas fruges, maximeque far. Lex certa in eo,[n] cum quatuor fibrarum esse

[a] *Vegetos maxime poscit agricolas, et maxima affert opera.*
[b] *Quando ver præmature incipit.*

Milvium Gronov. et vulgg.—5 Ita codd. Harduini, alii ap. Dalec. Harduin.

NOTÆ

nificat tempestatem.' Nepa, Scorpio est.

[h] *Milvum ostendi*] Oriri matutino. Milvum alii Cycnum, et Olorem: Milvium Naso vocat, unoque die ortum ejus stellæ anticipat: assignat enim decimosexto Kalendas Aprilis, Fast. III. 793. 'Stella Lycaoniam vergit declivis ad Arcton Milvius: hæc illa nocte videnda venit. Quid dederit volucri, si vis cognoscere, cœlum,' &c.

[i] *Equum occidere*] Columella, loc. cit. p. 374. 'XII. Kalendas Aprilis, Equus occidit mane.'

[j] *Diximus secundo*] Lib. II. c. 46. et 47.

[k] *Trimestria*] Hæc hujus intervalli opera, quæ verna dicuntur, eadem Varro præcipit, de Re Rust. I. 29. p. 62. et c. 30. Columella XI. 2. in Februario, et Pallad. in Febr. tit. 3.

[l] *Qua diximus*] Lib. XVII. c. 35.

[m] *Uti dictum est*] Lib. XVII. c. 15. etsi de ulmis ibi, populis, fraxinisque actum est: non de platanis: sed et harum par ratio est: cum seminaria omne genus ut serantur hoc temporis intervallo, Varro præcipiat loc. cit.

[n] *Lex certa in eo*] In sarriendo farre. Colum. II. 12. 'Triticum et ado-

cœperit.[c] Faba vero non antequam trium foliorum. Tunc quoque[o] levi sarculo purgare verius, quam fodere. Florentem utique XV. primis diebus non attingere. Hordeum[p] nisi siccum ne sarrito.[6] Putationem[q] æquinoctio peractam habeto. Vineæ jugerum[r] quaternæ operæ putant alligantque: in arbusto singulæ operæ arbores XV. Eodem hoc tempore hortorum[s] rosariorumque cura est, quæ separatim proximis voluminibus[7] dicetur: eodem et topiariorum. Tunc optime scrobes fiunt. Terra in futurum proscinditur, Virgilio[t] maxime auctore, ut glebas Sol coquat. Utilior sententia, quæ non nisi temperatum solum in medio vere[u] arari jubet: quoniam in pingui[v] statim sulcos occupant

[c] *Cum quatuor fibras habere radix cœperit.*

1. 2. 3. et recentt. *iis ventus* Gronov. et vulgg.—6 Ita codd. Harduini et Dalec. *sicco ne serito* Gronov. et al. vett.—7 Vet. Dalec. *proximo volumine.*—

NOTÆ

reum, cum quatuor fibras habere cœperint, hordeum, cum quinque; faba et cetera legumina, cum quatuor digitis a terra extiterint, recte sarrientur.' Pallad. lib. II. in Januar. tit. 9. p. 39. 'Triticum et far sarritur quatuor foliorum: hordeum quinque,' &c.

[o] *Tunc quoque*] Hæc vero non ad fabam tantum, verum ad omnia quæ sarriuntur, refert Columella II. 12. sicut et de florentibus non attingendis: 'Curandum,' inquit, 'ne florentem segetem tangamus: sed aut antea, aut mox cum defloruerit.'

[p] *Hordeum*] Columella, loc. cit. Vide Notas et Emend. num. 32.

[q] *Putationem*] Colum. XI. 2. 'A Kalendis Martii eximia est vitium putatio, usque in decimum Kalendarum Aprilium, si tamen se gemmæ nondum moveant.'

[r] *Vineæ jugerum*] Columella de Arboribus, c. 5. 'Jugerum valentis et jam constitutæ vineæ quatuor operis putatur, sex alligatur. Arbusto nihil ejusmodi potest apte finiri,' &c.

[s] *Hortorum*] Colum. loc. cit. 'Rosarium serotinum perfossum et cultum habere jam tempus est.' Et paulo ante: 'His diebus commode instruuntur horti,' &c.

[t] *Virgilio*] Georg. I. 63. 'Ergo age, terræ Pingue solum primis extemplo a mensibus anni Fortes invertant tauri, glebasque jacentes Pulverulenta coquat maturis Solibus æstas.' Primos anni menses appellat, quod paulo antea ver novum dixerat.

[u] *In medio vere*] Anni tempore jam incalescente, inquit Colum. II. 4.

[v] *Quoniam in pingui*] Quæ duo gemino versu complexus est eleganter Maro Georg. I. 69. 'Illic, officiant lætis ne frugibus herbæ: Hic, sterilem exiguus ne deserat humor arenam.'

herbæ, gracili insecuti æstus exsiccant: tum namque succum venturis[8] seminibus auferunt. Talia autumno melius arari certum est.

Cato verna[w] opera sic definit: Scrobes fieri, seminaria propagari: in locis crassis et humidis ulmos, ficos, poma, oleas seri: prata stercorari[9] Luna sitiente,[x] quæ rigua non erunt: a flatu Favonii[10] defendi, purgari, herbas malas radicitus erui, ficus interpurgari, seminaria fieri,[11] et vetera sarciri. Hæc antequam vinea florere incipiat. Itemque[12] piro[y] florente arare incipiat macra arenosaque. Postea uti quæque[13] gravissima et aquosissima, ita postremo arato. Ergo hæc aratio has habebit notas, lentisci[z] primum fructum ostendentis, ac piri florentis. Erit et tertia in bulborum satu, scillæ.[a] Item in coronamentorum narcissi,

8 Vet. Dalec. *exsiccant, certumque succum futuris;* alii ap. Dalec. *exsiccant ideoque succum, &c.*—9 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. Ita quoque Cato. Gronov. et al. vett. *oleas, prata stercorari.*—10 'Ita cod. Reg. 2.' *Brotier. ab afflatu Favonii* Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—11 Margo edd. Dalec. et Gronov. *seminaria nova fieri,* e Catone.—12 *Idemque* cod. Dalec. *Itaque* Vet. Dalec.—13 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *postea utique* Gronov. et vulgg. Mox, *ista postremo, &c.*

NOTÆ

[w] *Cato verna*] De Re Rust. c. 40. p. 35. 'Per ver hæc fieri oportet. Sulcos et scrobes fieri seminariis: vitiariis locum verti. In locis crassis et humectis ulmos, ficos, poma, oleas seri oportet,' &c.

[x] *Luna sitiente*] Cato c. 50. p. 40. 'Luna silente,' ut puto, mendose. De priore voce diximus XVII. 8. Posteriorem Plinius ipse interpretatur, XVI. 74. Catonis verba hæc sunt, quæ institutam a nobis loci hujus interpunctionem defendunt: 'Prata primo vere stercorato, Luna silenti, quæ irrigua non erunt. Ubi Favonius flare cœperit, tum prata defendes: depurgato, herbasque malas omnes radicitus effodito.... Ficos interputato, et in vinea ficos succidito alte .... Seminarium facito, et vetera resarcito. Hoc facito antequam vineam defodere incipias.'

[y] *Itemque piro*] Cato c. 131. p. 68. 'Dapem pro bubus piro florente facito. Postea verno arare incipito: ea loca primum arato, quæ rudecta arenosaque erunt: postea uti quæque gravissima atque aquosissima erunt, ita postremo arato.'

[z] *Lentisci*] Ut dictum est c. 61.

[a] *Scillæ*] Subintellige, 'florentis.' Nam uti lentiscum, sic etiam ter florere scillam Aratus prodidit, in Διοσημεῖα: Ὅσσα δ' ἐπὶ σχίνου ἀροτὴρ ἐπιδράσσατο καρπῷ, Τόσσα καὶ ἐν σκίλλης τεκμαίρεται ἄνθεϊ λευκῷ. De narcisso prodit idem Theophr. Histor. VII. 12. ut quidem videtur.

namque et hæc ter florent, primoque flore primam arationem ostendunt,[14] medio secundam, tertio novissimam, quando inter sese alia aliis notas præbent. Ac non in novissimis cavetur, ne fabis florentibus attingatur hedera: id enim noxium et exitiale ei est tempus. Quædam vero et suas habent notas, sicuti ficus. Cum folia pauca in cacumine acetabuli modo [b] germinent, tunc maxime serendas ficus.[15]

LXVI. Æquinoctium vernum a. d. VIII. Kalendas [1] Aprilis peragi videtur. Ab eo ad Vergiliarum exortum matutinum ,Cæsari significant [c] Kalendæ Aprilis. III. Nonas Aprilis in Attica Vergiliæ vesperi occultantur. Eædem postridie in Bœotia: Cæsari autem et Chaldæis Nonis: [d] Ægypto Orion et gladius ejus incipiunt abscondi. Cæsari sexto Idus [e] significatur imber Libræ occasu. XIV. Kalendas Maii [f] Ægypto Suculæ occidunt vesperi, sidus vehemens, et terra marique turbidum: sextodecimo Atticæ: XV. Cæsari, continuoque triduo significat. Assyriæ autem XII. Kalendas. Hoc est vulgo appellatum sidus Parilicium,[2 g] quoniam XI. Kalendas Maii urbis Romæ na-

Vet. Dalec.—14 'Lego: *in coronamentorum satu, narcissi: item in bulborum scillæ. Namque et hæc ter floret, prim. &c. ostendit*, e Theophr. et Arato.' *Dalec.*—15 Dalec. *germinant, tunc max. serendæ ficus.*

CAP. LXVI. 1 Gronov. et al. ante Harduin. *ad VIII. Cal.*—2 Ita Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *Palilicium* Gronov. et al. ante Har-

NOTÆ

[b] *Acetabuli modo*] Cum frondes e gemma cœperint aperire sese, et explicare: ac caliculorum similitudinem quandam præ se ferre.

[c] *Cæsari significant*] Tempestatem. Scripserat in Kalendario suo Cæsar, 'Kalendis Aprilis: Tempestas.'

[d] *Et Chaldæis Nonis*] Postridie Columellæ IX. 2. p. 375. 'Octavo Idus Aprilis, Vergiliæ vespere celantur.'

[e] *Cæsari sexto Idus*] Biduo post Columellæ loc. cit. 'Quarto Idus Aprilis, Sole oriente Libra occidere incipit: interdum tempestatem significat.'

[f] *XIV. Kalend. Maii*] Sic etiam Columellæ loc. cit. 'XIV. Kalendas Maias, Suculæ se vesperi celant: pluviam significat.'

[g] *Parilicium*] Ita Mss. non *Palilicium*. Quoniam, cum sit natura pluvium sidus, tamen XI. Kalend. Maii, quo Romæ Parilia, urbisque natales, celebrantur, serenitatem adducere solebat: ejusque idcirco observatio insignis fuit. *Parilia* rectius scribi

talis, quo fere serenitas redditur, claritatem observationi dedit: nimborum argumento Hyadas appellantibus Græcis has stellas. Quod nostri[h] a similitudine cognominis Græci propter sues impositum arbitrantes, imperitia appellavere Suculas. Cæsari et VIII. Kalendas[3] notatur dies.[i] VII. Kalendas Ægypto Hædi exoriuntur: VI. Kalendas Bœotiæ et Atticæ Canis vesperi occultatur. Fidicula mane[j] oritur: V. Kalendas Assyriæ Orion totus absconditur, IV. autem[k] Canis:[4] VI. Nonas Maii[l] Cæsari Suculæ matutino exoriuntur, et VIII. Idus Capella pluvialis.[m] Ægypto autem eodem die Canis vesperi occultatur. Sic fere in VI. Idus Maii, qui est Vergiliarum exortus,[n] decurrunt sidera.

duin.—3 'Ita codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier. Cæsari ad VIII. Cal.* Gronov. et al. vett. *Cæsari a. d. VIII. Cal.* Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—4 'Ita codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier. tertio*

NOTÆ

quam *Palilia*, tum Mss. omnes monent, tum fusius ipsi docebimus XIX. 24.

[h] *Quod nostri*] Acceptum hoc a Tullio Tirone in Pandectis, cujus verba Gellius recitat, XIII. 9. p. 667. 'Adeo,' inquit, 'veteres Romani literas Græcas nesciverunt, et rudes Græcæ linguæ fuerunt, ut stellas, quæ in capite Tauri sunt, propterea Suculas appellarint, quod eas Græci ὑάδας vocant: tanquam id verbum Latinum Græci verbi interpretamentum sit: quia Græce ὗες, *sues* Latine dicantur: sed ὑάδες οὐκ ἀπὸ τῶν ὑῶν, ita ut nostri Opici putaverunt, sed ab eo quod est ὕειν, appellantur: nam et cum oriuntur, et cum occidunt, tempestates, pluvias, largosque imbres cient. *Pluere* autem et Græca lingua ὕειν dicitur.' Ita ille: quem cum Gellius reprehendere conatur, nihil nisi nugas affert.

[i] *Notatur dies*] Tempestatem eo die significat.

[j] *Fidicula mane*] In nonum Kalendas Fidiculæ ortum conjicit Columella loc. cit.

[k] *IV.* [*tertio*] *autem*] Postero die Columella loc. cit. 'Pridie Kalendas Maias, Canis se vespere celat: tempestatem significat.'

[l] *VI. Nonas Maii*] Et Columella loc. cit. p. 376. 'VI. Nonas Maias Sucula cum Sole exoritur.'

[m] *Et VIII. Idus Capella pluvialis*] Ipsis Maii Kalendis oriri Ovidius censet, Fast. v. 111. 'Ab Jove surgat opus: prima mihi nocte videnda Stella est in cunas officiosa Jovis. Nascitur Oleniæ sidus pluviale Capellæ: Illa dati cœlum præmia lactis habet.'

[n] *Vergiliarum exortus*] Nempe matutinus. Columella loc. cit. 'Nonis Maii Vergiliæ exoriuntur mane.... VI. Idus, Vergiliæ totæ apparent.' Ovid. Fast. v. 599. 'Pleiadas aspicies omnes, totumque sororum Agmen, ubi ante Idus nox erit una su-

In hoc temporis [o] intervallo, XV. diebus primis agricolæ rapienda sunt ea, quibus peragendis ante æquinoctium non suffecerit, dum sciat inde natam [p] exprobrationem fœdam, putantium vites, per imitationem cantus [5] alitis temporariæ,[q] quam [6] cuculum vocant. Dedecus enim habetur, opprobriumque meritum, falcem ab illa volucre in vite deprehendi, ut ob id petulantiæ sales [r] etiam cum primo vere ludantur. Auspicio tamen detestabiles videntur. Adeo minima quæque in agro naturalibus trahuntur argumentis. Extremo autem [s] hoc tempore panici [7] miliique satio est. Justum est [8] hoc seri maturato hordeo: atque etiam in eodem arvo est signum illius maturitati et horum sationi [9] commune, lucentes vespere per arva cicindelæ.[t] Ita appellant rustici stellantes volatus, Græci vero lampyridas, incredibili benignitate naturæ.

autem Canis Gronov. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—5 Dalec. *tum vites per initium cantus.*—6 'Ita bene codd. Regg. 1. 2.' *Brotier.* Ita quoque Vet. Dalec. *temporarii, quem* Gronov. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—7 Gronov. *panaci.*—8 Verbum *est* deest in cod. Dalec.—9 Ita edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *atque etiam in eodem arvo. Estque signum illius maturitatis, et h. sationis* Gronov. et al. vett.

NOTÆ

per. Tum mihi non dubiis auctoribus incipit æstas: Et tepidi finem tempora veris habent.'

[o] *In hoc temporis*] Columella loc. cit.

[p] *Dum sciat inde natam*] Probro nimirum solebat objici vindemiatoribus, si cuculus eos deprehendisset putantes vineam: et a viatoribus cuculi vocabantur, per imitationem cantus hujus avis. Horat. 1. Sat. 7. 28. 'Tum Prænestinus salso multumque fluenti Expressa arbusto regerit convicia, durus Vindemiator et invictus, cui sæpe viator Cessisset, magna compellans voce cucullum.' Ubi Porphyrio: 'Solent,' inquit, 'rustici circa viam arbusta vindemiantes, a viatoribus cuculi appellari: cum illi provocati tantam verborum amaritudinem in eos effundunt, ut viatores illis cedant, contenti eos cuculos iterum atque iterum appellare.' Deridebatur itaque vinitor, et appellabatur avis pigra, ac nidi sui immemor.

[q] *Alitis temporariæ*] Est enim cuculus avis æstiva. Vide quæ dicta sunt X. 11.

[r] *Petulantiæ sales*] Suadet pudor, ut multo malim ex alio te, optime lector, quam ex me discere, quos petulantiæ sales appellet. Itaque, si ita lubet, Erasmum adi, Chiliad. IV. Cent. 5. Adag. 84. 'Cuculus,' pag. 869.

[s] *Extremo autem*] Confer ista cum iis quæ habet Columella II. 9. fere sub finem, de milii ac panici satione.

[t] *Cicindelæ*] De his XI. cap. 34.

LXVII. (XXVII.) Jam Vergilias[a] in cœlo notabiles caterva fecerat: non tamen his contenta, terrestres fecit alias, veluti vociferans: 'Cur cœlum intuearis, agricola? Cur sidera quæras,[1] rustice? jam te breviore somno fessum premunt noctes? Ecce tibi inter herbas tuas spargo peculiares[2] stellas,[b] easque vespera[3] et ab opere disjungenti[c] ostendo: ac ne possis præterire, miraculo solicito.[a] Videsne[4] ut fulgor igni similis alarum compressu tegatur,[5] secumque lucem habeat et nocte? Dedi tibi herbas horarum indices: et ut ne Sole[d] quidem[b 6] oculos tuos a terra avoces, heliotropium ac lupinum circumaguntur cum illo. Cur etiam nunc altius spectas, ipsumque cœlum scrutaris? Habes ante pedes tuos ecce Vergilias.'[e] In certis eæ diebus proveniunt, durantque fœdere sideris hujusce:[c] partumque eas illius esse certum est. Proinde quisquis æstivos fructus ante illas severit, ipse frustrabitur sese. Hoc intervallo et apicula procedens fabam florere indicat: fabaque florescens eam evocat. Dabitur et aliud finiti frigoris indicium. Cum germinare[f] videris morum, injuriam postea frigoris nolito.

[a] *Quod te prætereuntem suo fulgore solicitet ac moneat.*
[b] *Ne Solis quidem causa.* [c] *Quasi icto fœdere cum Vergiliis.*

CAP. LXVII. 1 Cod. Dalec. *intueris agr. Cur sid. quæris.*—2 Cod. Dalec. *speculares.*—3 'Ita codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier.* Al. ante Brotier, *easque vespere.*—4 Cod. Dalec. *possit præt. miraculi solicitudo, videsne.*—5 Cod. Dalec. *subtegatur.*—6 Cod. Dalec. *et ut ne sic quidem.*—7 'Ita codd.

NOTÆ

Stellantes volatus lepide appellat lucida stellularum instar animalcula, quæ subsiliant ac volitent.

[a] *Jam Vergilias*] In Galliis vulgus appellat, *La Poussinière.*

[b] *Peculiares stellas*] Nimirum cicindelas.

[c] *Ab opere disjungenti*] Cum vesperi cessas ab opere rustico.

[d] *Et ut ne Sole*] Ne vel propter Solem cœlum aspicias.

[e] *Ecce Vergilias*] Cicindelas, quæ cum Vergiliarum tempore oriantur, instar earum esse possint.

[f] *Cum germinare*] Idcirco sapientissima arborum dicta morus, quod nisi exacto frigore non germinat, ut dictum est XVI. 41. Passeratius in eam rem, carmine singulari de Moro: 'Sit pudor insanis, Morus sapit, illa doloso Nil temere credit zephyro: nam veris adulti Jam certum expec-

Ergo opera,[g] taleas olivarum ponere, ipsasque oleas interradere,[h] rigare prata æquinoctii diebus primis. Cum herba creverit in festucam, arcere aquas: vineam pampinare.[7] Et huic lex sua,[i] cum pampini quatuor digitos longitudine expleverint. Pampinat una opera jugerum. Segetes iterare.[j] Sarritur[8] vero diebus viginti. Ab æquinoctio sartura nocere et vineæ et segeti existimatur.[9] Et oves lavandi[k] hoc idem tempus est.

A Vergiliarum exortu significant Cæsari, postridie Arcturi[l] occasus matutinus:[10] tertio Idus[m] Maii Fidiculæ exortus: XII. Kalendas Junii Capella vesperi occidens, et in Attica Canis. XI. Kalendas Cæsari Orionis gladius occidere incipit: tertio Nonas Junii Cæsari et Assyriæ Aquila vesperi oritur: septimo Idus[11] Arcturus[n] matutino

Regg. et Editio princeps.' *Brotier.* Gronov. Harduin. et al. ante Brotier. *vineas pampinare.*—8 Vet. Dalec. *Segetes runcare. Sarriuntur.*—9 'Ita codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier. et segeti æstimatur* Gronov. al. vett. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—10 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Arcturi occasus matutini* Gronov. et al. vett. Mox, *et tertio Idus* Vet. Dalec. *quarto Idus* cod. Dalec.—11 'Ita codd. Regg.' *Brotier.*

NOTÆ

tans Solem, non germinat ante, Frigoris infesti quam cuncta recesserit aura: Tum floretque, viretque simul: longæque rependit Damna moræ: atque una totam se nocte profundit.' Et mox: 'Insidias cœli ne tunc vereare sereni Amplius, et vasto quæ cæca pericula ponto: Ut bene subductam deducas, navita, pinum, Sint tibi Vergiliæ, videas cum germina mori.'

[g] *Ergo opera*] Varro de Re Rust. I. 31.

[h] *Interradere*] Sive, ut Cato loquitur, cap. 150. *interputare.* Egimus de hac voce XV. 2. Columella XI. 2. pag. 376. 'Oleæ putantur, et emuscantur.' Palladius in Maio, tit. 4. pag. 116. 'Nunc locis prægelidis et pluviosis oleæ putantur, et eis muscus abraditur.'

[i] *Et huic lex sua*] Columella de Arboribus, cap. 5. 'Vineam novellam omnes gemmas agere sinito: simul atque pampinus instar quatuor digitorum erit, tum demum pampinato,' &c.

[j] *Segetes iterare*] Iterato sarrire. Vide Columellam II. 12.

[k] *Et oves lavandi*] Colum. XI. 2. in Aprili: 'Oves Tarentinæ radice lanaria lavari debent, ut tonsuræ præparentur.'

[l] *Postridie Arcturi*] Hoc est, v. Idus Maias, occidit matutino Arcturus. Et hic occasus tempestatem significat. Nam VI. Idus Vergiliæ oriuntur.

[m] *Tertio Idus*] Colum. loc. cit. 'Tertio Idus Maias, Fidis oritur, significat tempestatem.'

[n] *Septimo* [*octavo*] *Idus Arcturus*] Colum. loc. cit.

occidit: Italiæ sexto, et quarto Idus Delphinus vesperi exoritur: septimodecimo[12] Kalendas Julii gladius Orionis oritur, quod Ægypto post quatriduum.[13] VIII. Kalendas Julii vero longissimus dies[14] totius anni, et nox brevissima solstitium conficiunt.

In hoc temporis intervallo vineæ pampinantur, curaturque ut vinea vetus semel fossa sit, bis novella. Oves tondentur: lupinum stercorandi causa vertitur: terra proscinditur: vicia in pabulum secatur: faba metitur, dein concutitur.[o]

(XXVIII.) Prata circa Kalend. Junii cæduntur, quorum facillima agricolis cura ac minimi impendii, hæc de se postulat dici. Relinqui debent[p] in læto solo vel humido, vel riguo, eaque aqua pluvia rigari via publica.[15] Utilissimum simul et herbæ arare, deinde cratire, serere florem ex fœnilibus, atque ex præsepibus fœno dilapsum spargere, priusquam cratiantur. Nec primo anno rigari, nec pasci ante[q] secunda fœnisecia, ne herbæ vellantur, obtrituque hebeten-

octavo Idus Gronov. al. vett. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—12 Gronov. Harduin. et al. *decimoseptimo.*—13 'In scriptis editisque libris hic additur, *undecimo Kalendas, ejusdem Orionis gladius Cæsari occidere incipit.* At hæc expungenda. Sunt enim loco suo dimota; et pertinent ad cap. 31. diemque quintum ante Idus Novembris. Quod erudito Petavio jam fuit observatum.' *Brotier. quatriduum. undecimo Cal. ejusdem Orionis gladius Cæsari occidere incipit. VIII. Cal. Julii, &c.* Gronov. et al. vett. item Harduin. et recentt.—14 'Ita codd. Regg. 1. 2.' *Brotier.* Ceteræ edd. *longissima dies.*—15 Margo edd. Dalec. et Gronov. *in riguo solo, vel læto, et humido, eaque aqua pluvia rigari vel*

NOTÆ

[o] *Dein concutitur*] Vide Notas et Emend. num. 33.

[p] *Relinqui debent*] In herbæ fœnique proventum summitti. Tractat hæc etiam Columella II. 17. pag. 74. Palladius in Septembri, tit. 10.

[q] *Nec pasci ante*] Nec immitti pecora nisi post fœnisecia anni secundi. Columella II. 18. pag. 76. 'Nec pecora quidem oportet teneris adhuc et subsidentibus pratis immittere: sed quoties herba prosiluerit, desecare. Nam pecudes molli solo infigunt ungulas, atque interruptas non sinunt herbarum radices serpere, et condensare. Altero tamen anno minora pecora post fœnisecia permittemus admitti .... Tertio deinde, cum pratum solidius ac durius erit, poterit etiam majores recipere pecudes,' &c.

tur. Senescunt prata,[r] restituique debent faba in his sata, vel rapis, vel milio. Mox insequente anno frumento, rursusque in prata tertio relinqui. Præterea quoties secta sint, sicilire,[16 s] hoc est, quæ fœniseces præterierunt, secari. Est enim inprimis inutile, enasci herbas sementaturas.[t] Herba optima in prato trifolii, proxima graminis, pessima nummuli,[17 u] siliquas etiam diras ferentis. Invisa et equiselis[v] est, a similitudine equinæ setæ. Secandi tempus, cum spica deflorescere cœpit,[18] atque roborari: secandum,[w] antequam inarescat. Cato[x] 'Fœnum,' inquit, 'ne sero seces: priusquam semen maturum sit, secato.' Quidam pridie rigant, ubi sunt rigua. Noctibus roscidis[y] secari melius. Quædam partes Italiæ[19] post messem secant.

publica.—16 'Ita codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier. siciliri* Gronov. al. vett. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—17 'Ita codd. Regg. Lang. et Editio princeps. Nummulus, *la nummulaire*, herba ovibus lethifera; qua degustata, tabidum morbum, *la clavelée*, contrahunt.' *Brotier.* Gronov. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *pessima mimmuli.* Mox, Gronov. et al. vett. ante Harduin. *siliqua etiam dira fœnisecis; invisa et equiselis est;* Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *siliquas etiam diras ferentis. Invisa et equisetis est:* Vet. Dalec. *siliqua etiam dira hærendo invisa et equisetis est.* Codd. Regg. Brot. et Editio princeps etiam, *equiselis.*—18 Cod. Dalec. *cœperit.* Mox, pro *secandum*, alii ap. Dalec. *secundum.*—19 *Italiæ*

NOTÆ

[r] *Senescunt prata*] Eleganter hæc Columella de Re Rust. II. 18. pag. 75. 'Igitur eum locum, quem prato destinaverimus,' &c. et Palladius loc. cit.

[s] *Sicilire*] Hinc sicilimenta de prato Cato vocat, de Re Rust. cap. 5. ea desegmina. Veteres *sicilire* pro 'secare' usurpabant. Varro de Re Rust. cap. 49. pag. 68. 'Quo facto sicilienda prata, id est, falcibus consectanda quæ fœniseces præterierunt: ac quasi barba tuberosum reliquerunt campum.'

[t] *Sementaturas*] Sementare est semen producere, Gallis, *Gréner, venir à gréne.*

[u] *Pessima nummuli* [*mimmuli*] Haud satis compertum herbæ genus. Vide Notas et Emend. num. 34.

[v] *Et equiselis* [*equisetis*] De qua XXVI. 83. 'Equisetum hippuris a Græcis dicta, et in pratis vituperata nobis,' &c.

[w] *Secandum*] Columella II. 19. pag. 77. 'Fœnum autem demetitur optime antequam inarescat: nam et largius percipitur, et jucundiorem cibum pecudibus præbet.'

[x] *Cato*] Cap. 53. pag. 41. 'Fœnum, ubi tempus erit, secato: cavetoque ne sero seces. Priusquam semen maturum fiet, secato: et quod optimum fœnum erit, seorsum condito.'

[y] *Noctibus roscidis*] Virgil. Georg. I. 289. 'Nocte leves stipulæ melius, nocte arida prata Tondentur: noctes

Fuit hoc quoque majoris impendii apud priores. Creticis tantum[z] transmarinisque cotibus notis, nec nisi oleo falcis aciem excitantibus. Igitur cornu propter oleum ad crus ligato fœnisex incedebat. Italia aquarias cotes dedit, limæ vice[20] imperantes ferro. Sed aquariæ protinus virent.[21] Falcium ipsarum duo genera: Italicum brevius, ac vel inter vepres quoque tractabile. Galliarum latifundia majoris compendii, quippe medias cædunt herbas, brevioresque prætereunt. Italus fœnisex dextra una manu secat.[22] Justum est[a] una opera jugerum in die desecari: alligarique manipulos mille ducentos, quaterna pondo.[23] Sectum verti[b] ad Solem, nec nisi siccum construi oportet: nisi fuerit hoc observatum diligenter, exhalare matutino nebulam quandam, metasque mox[c] Sole accendi, et conflagrare certum est. Rursus rigari[d] desecta oportet, ut se-

deest in cod. Dalec.—20 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *vicem* Gronov. et al. vett.—21 Quidam ap. Dalec. *protinus viget*, id est, aciem trahit. Alii, *potius durat*.—22 *Itali fœniseces d. u. m. secant* cod. Dalec.—23 Alii ap. Dalec. *quaternum pondo*.—24 Ita codd. Har-

NOTÆ

lentus non deficit humor.'

[z] *Creticis tantum*] Cum ad acuendas falces non nisi Creticis et trans mare vectis cotibus, usus foret. De his cotibus, XXXVI. 47. ubi et de aquariis dicetur.

[a] *Justum est*] Columella XI. 2. in Maio: 'Per hos dies fœnisiciæ instituendæ. Bonus operarius prati jugerum desecat, nec minus mille ducentos manipulos unus obligat, qui sint singuli quaternarum librarum.'

[b] *Sectum verti*] Columella II. 19. 'Nonnunquam etiam cum cecidimus, imber oppressit: quod si permaduit, inutile est udum movere, meliusque patiemur superiorem partem Sole siccari: tunc demum convertemus,' &c.

[c] *Metasque mox*] Hæc a Columella II. 19. 'Est autem modus in siccando, ut neque peraridum, neque rursus viride colligatur: alterum, quod omnem succum si amisit, stramenti vicem obtinet: alterum, quod si nimium retinuit, in tabulato putrescit: ac sæpe concaluit, ignem creat, et incendium . . . . . Certe quicquid ad eum modum, quo debet, siccatum erit, in metas exstrui conveniet, easque ipsas in acutissimos vertices exacui. Sic enim commodissime fœnum defenditur a pluviis: quæ etiamsi non sint, non alienum tamen est prædictas metas facere, ut si quis humor herbis inest, exsudet, atque excoquatur in acervis.' Meta porro dicitur fœni congeries vel strues in acutissimum verticem exacuta.

[d] *Rursus rigari*] Columella II. 18. totidem verbis.

cetur autumnale fœnum, quod vocant cordum. Interamnæ in Umbria quater anno secantur, etiam non rigua. Ter vero plerisque in locis: et postea in ipso pabulo[e] non minus emolumenti est, quam a fœno. Armentorum id cura, jumentorumque progeneratio suum cuique consilium dabit, optimo maxime[24] quadrigarum quæstu.

LXVIII. Solstitium peragi in octava parte Cancri, et octavo Kalendas Julii diximus.[f] Magnus hic anni cardo, magna res mundi. In hoc usque a bruma dies creverunt, sex mensibus. At Sol ipse[1] ad Aquilonem scandens, ac per ardua enisus ab ea meta incipit flecti, et degredi ad Austrum, aucturus noctes aliis sex mensibus, ablaturusque diei mensuram. Ex hoc deinde rapiendi convehendique fructus alios atque alios tempus, et præparandi se contra sævam feramque hyemem: decebatque hoc discrimen indubitatis notis signasse naturam. Quam ob rem eas manibus ipsis agricolarum ingessit, vertique jussit ipsa die folia, et esse confecti[g] sideris signum: nec sylvestrium arborum remotarumque, ne in saltus[2] devios montesque eundum esset quærentibus signa: non rursus urbanarum, et quæ[3] topiario tantum coluntur, quanquam et in his illa

duini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *consilium dabit optimum, maxime* Gronov. et vulgg.

CAP. LXVIII. 1 'Ita codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier.* Mox, *ac p. a. exixus* Pintian.—2 Pintian. ex codd. *ut in saltus.*—3 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *urbanarum quæque*

NOTÆ

[e] *In ipso pabulo*] Columella II. 17. 'Pratum,' inquit, 'minimi sumtus egens, per omnes annos præbet reditum: neque eum simplicem: cum etiam in pabulo non minus reddat, quam in fœno.'

[f] *Solstitium . . . . . diximus*] Libri hujus cap. 59.

[g] *Et esse confecti*] Confecti solstitii. Sic XVI. 36. 'Mirum inprimis id, quod ulmo, tiliæque, et oleæ, et populo albæ, et salici evenit. Circumaguntur enim folia earum post solstitium. Nec alio argumento certius intelligitur sidus confectum.' Vide etiam Varronem de Re Rust. I. 46. Gellium quoque, IX. 7. pag. 471. 'Vulgo et scriptum,' inquit, 'et creditum est, folia olearum arborum brumali et solstitiali die converti: et quæ pars eorum fuerat inferior, atque occultior, eam supra fieri atque exponi ad oculos, et ad Solem, quod nobis quoque semel atque iterum experiri volentibus ita esse propemodum visum est.' Adde et Schol. Ni-

visantur. Vertit oleæ ante pedes satæ, vertit tiliæ ad mille usus petendæ: vertit populi albæ etiam vitibus nuptæ. 'Adhuc parum est, inquit:[4] ulmum vite dotatam habes: et hujus vertam. Pabulo[h] folia ejus stringis, vitem deputas. Aspice, et tenes sidus. Alia parte cœlum respiciunt, quam qua spectavere pridie. Salice omnia alligas, humillima arborum, ipse toto capite altior: et hujus circumagam. Quid te rusticum quereris? Non stat per me, quominus cœlum intelligas, et cœlestia scias. Dabo et auribus signum.[5] Palumbum utique exaudi gemitus. Transisse solstitium caveto putes, nisi cum incubantem videris palumbum.'

A solstitio ad Fidiculæ occasum sexto Kalendas Julii[6] Cæsari Orion exoritur: zona autem ejus quarto Nonas Assyriæ: Ægypto vero Procyon matutino æstuosus: quod sidus apud Romanos non habet nomen, nisi Caniculam[i] hanc velimus intelligi, hoc est, minorem canem: ut[7] in

Gronov. et vulgg.—4 Sic Gronov. et al. vett. et Ed. Harduin. 1. *est* deest in edd. Harduin. 2. 3. Miller. et Franz. Mox, Vet. Dalec. *veterinorum pabulo versa folia stringis, stringens vitem deputas. Aspice et tenebris sidus.* Al. ap. Dalec. *stringens autem.*—5 *Dabo et ex avibus signum* cod. Dalec. et Vet. ejusdem.—6 Ita ex codd. Harduinus et recentt. Ita quoque Varro I. 31. Colum. XI. 2. et Hadr. Jun. e Tab. Cæsaris Dictat. VI. 32. *sexto Cal. Junii* Gronov. et al. vett.—7 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *minorem canem, sane ut* Gronov. et al.

NOTÆ

candri in Theriac. pag. 32. Ἡ ἐλαία τὰ γλαυκὰ τῶν φύλλων ἄνω ἔχει ἐν θέρους ὥρᾳ· τὰ δὲ μέλανα, χειμῶνος.

[h] *Pabulo*] Jumentorum. Vide quæ diximus XVI. 38. nota 13. Stringere porro folia dici pro decutere, tralatitium est. Maro in Eclogis: 'Hic ubi densas Agricolæ stringunt frondes.'

[i] *Nisi caniculam*] Nisi caniculam, inquit, appelles, quæ vox minorem canem sonat. Caniculam Plinius vocat, quem alii Σείριον, quæ stella lucidissima est, et flagrantissima in ore majoris Canis: quæ et Προκύων dicta est, quod ante Canem oritur. Ita Galenus lib. I. Epidemicῶν Hippocr. Sirium πρόκυνα vocat: Κύων μὲν γὰρ, inquit, τὸ σύμπαν ἄστρον· ὁ δὲ ἐπὶ τοῦ γέννος αὐτοῦ Σείριος, ὃν ὀρθῶς ἄν τις ὀνομάζοι τὸν Πρόκυνα. Sirium addit appellari a nonnullus κύνα, quod totius nomen est sideris: rectius tamen *Antecanem*, πρόκυνα appellari, quam *canem*. Hæc et alia multa Lælius Bisciola Soc. Jesu, Horar. Subcesivar. XII. tom. II. 2. 'Est enim benignum (Plinii verbis utor) et plenum ingenui pudoris, fateri per quos profeceris, non ut plerique faciunt. Scito enim conferentem auctores me deprehendisse' a Salmasio in Solin. pag. 430. hæc aliaque quam plurima

astris pingitur. Est autem[j] magnopere pertinens, sicut paulo mox[k] docebimus. Tertio Nonas[l] Chaldæis Corona occidit matutino, Atticæ Orion totus eo die exoritur. Pridie Idus Julii et Ægyptiis Orion desinit exoriri: XVI. Kalendas[8] Augusti Assyriæ Procyon[9] exoritur. Dein postridie[10 m] fere ubique, confessum inter omnes sidus indicans, quod Canis ortum vocamus, Sole partem primam[n] Leonis ingresso. Hoc fit post solstitium XXIII. die.[o] Sentiunt id maria,[p] et terræ, multæ vero et feræ, ut suis locis diximus.[q] Neque est minor ei veneratio, quam descriptis in Deos stellis. Accenditque Solem, et magnam æstus obtinet causam. XIII. Kalendas[11] Augusti[r] Ægypto Aquila occidit matutino, etesiarumque[s] prodromi flatus incipiunt,

vett.—8 Chiffl. *XVII. Cal.*—9 '*Cheiron* Tab. Cæs. Hadr. Jun. quod tamen suspectum est.' *Dalec.*—10 Tab. Cæs. *post triduum.*—11 Ita Harduin. 1. 2. 3.

NOTÆ

ex Bisciola transcripta ad verbum, nec Bisciolam tamen nominatum.

j *Est autem*] Magna vis hujus sideris est, lateque pertinet, magna efficientia. Vide Notas et Emend. num. 35.

k *Sicut paulo mox*] His verbis proxime fere sequentibus: 'Sentiunt id maria . . . . et magnam æstus obtinet causam.'

l *Tertio Nonas*] Columella XI. 2. pag. 378. 'Quarto Nonas Julias Corona occidit mane.'

m *Dein postridie*] Hoc est, XV. Kalendas Augusti. Sic ipse II. 47. 'Ardentissimo autem æstatis tempore exoritur Caniculæ sidus, Sole primam partem Leonis ingrediente, qui dies XV. ante Augustas Kalendas est.' Adde his ea quæ ibi diximus. Vide Notas et Emend. num. 36.

n *Sole partem primam*] Hoc ex veterum sententia scripsit. Reipsa anno primo Juliano, ortus Sirii matutinus heliacus, de quo nunc sermo est, Romæ contigit in gradu Leonis 7. 43′. Augusti fere 2. Nunc in Leonis 20. 40′. incurrit, Augusti circiter 14. Itaque Canicularium dierum initium ab ortu illo heliaco descivit: ac semper longius deinde recedet. Hanc *μετάπτωσιν* orbis stellati, seu progressionem astrorum in consequentia, prisca ætas ignorabat: ideoque designatos semel a majoribus suis ortus occasusque constanter tenebat.

o *XXIII. die*] Hoc iterum repetit cap. seq. Est igitur is dies XVIII. Julii, sive, ut dictum est, II. 47. XV. Kalendas Augusti.

p *Sentiunt id maria*] De hoc argumento vide Geminum cap. 14. pag. 58. et Petavium Var. Dissert. II. 10. in Uranol. pag. 101.

q *Ut suis locis diximus*] Lib. II. cap. 40. et IX. 25. His adde ea quæ Cicero habet de Divin. lib. I. pag. 209. et Manil. I. 388.

r *XIII. Kalend. Augusti*] Vide Notas et Emend. num. 37.

s *Etesiarumque*] De his egimus II. 47.

quod Cæsar x. Kalendas sentire Italiam existimavit. Aquila Atticæ[t] matutino occidit: III. Kalendas[12] regia in pectore Leonis stella matutino Cæsari emergit.[13][u] VIII. Idus Aug.[v] Arcturus medius occidit: III. Idus Fidicula occasu suo autumnum inchoat, ut is annotat: sed ut vera[14] ratio id fieri invenit, sexto Idus easdem.[15]

In hoc temporis intervallo res summa vitium agitur, decretorio uvis sidere illo, quod Caniculam appellavimus.[16] Unde carbunculare[17][w] dicuntur, ut quodam uredinis carbone exustæ.[18] Non comparantur huic malo grandines, procellæ, quæque nunquam[19][x] annonæ intulere caritatem. Agrorum quippe mala sunt illa: carbunculus autem regionum late patentium, non difficili remedio, nisi calumniari naturam rerum homines, quam sibi prodesse, mallent. Ferunt Democritum,[y] qui primus intellexit, ostenditque

Miller. Bipont. et Franz. *XVIII. Cal.* edd. vett. et Gronov.—12 Margo edd. Dalec. et Gronov. *nono Calendas*, e Colum.—13 'Male codd. Regg. et Editio princeps, *immergit*. Recentiores, *immergitur*. Vide Ptolem. et Colum. XI. 2.' *Brotier.*—14 Cod. Dalec. *sed vera*, omisso *ut*.—15 'Ita codd. Regg. Lang. et Editio princeps.' *Brotier. Idus ejusdem* Gronov. et vulgg. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—16 Cod. Dalec. *vocamus*.—17 Dalec. *carbunculari*.—18 Idem, *quadam carbonis uredine exustæ*.—19 'Ita quidem libri omnes scripti et editi. Verius tamen, *quæque unquam;* ut jam monuit eru-

NOTÆ

[t] *Aquila Atticæ*] Columella quoque, XI. 2. pag. 379. 'Tertio Kalendas Augustas Aquila occidit, tempestatem significat.'

[u] *Cæsari emergit* [*immergitur*] Matutinum exortum hæc verba demonstrant, quem pridie Columella statuit: loc. cit. 'Quarto Kalendas Augusti, Leonis in pectore claræ stellæ exoriuntur, interdum tempestatem significat.' In Mss. *immergit*. Mallem, *emergit*.

[v] *VIII. Idus Aug.*] Columella pag. 380. 'VII. Idus Augusti Aquarius (lege *Arcturus*) occidit medius: nebulosus æstus. Pridie Idus Augusti, Fidis occidit mane, et Autumnus incipit.'

[w] *Unde carbunculare*] De carbunculatione diximus XVII. 37.

[x] *Quæque nunquam*] Sic Mss. quos vidimus. Forte, *quæque unquam*.

[y] *Ferunt Democritum*] Thaleti hoc Cicero ascribit de Divin. lib. II. pag. 201. Arist. quoque Polit. I. 7. et Laërtius in Thalete. Plinius omne oleum coëmisse ait: Cicero, omnem oleam, antequam florere cœpisset: Aristoteles, et Laërtius, τὰ ἐλαιουργεῖα, hoc est, *trapeta* sive *torcularia oleo premendo*.

cum terris cœli societatem, spernentibus hanc curam ejus opulentissimis civium, prævisa olei caritate ex futuro Vergiliarum ortu, qua diximus[z] ratione, ostendemusque jam plenius, magna tum vilitate[20] propter spem olivæ, coëmisse in toto tractu omne oleum, mirantibus qui paupertatem et quietem doctrinarum ei sciebant inprimis cordi esse. Atque ut apparuit causa, et ingens divitiarum cursus, restituisse mercedem[a] anxiæ et avidæ dominorum pœnitentiæ, contentum ita probasse, opes sibi in facili, cum vellet, fore. Hoc postea Sextius[b] e Romanis sapientiæ assectatoribus Athenis fecit eadem ratione. Tanta literarum occasio est: quas equidem miscebo agrestibus negotiis, quam potero dilucide atque perspicue. Plerique dixere rorem inustum Sole acri, frugibus rubiginis causam esse, et carbunculi vitibus: quod ex parte falsum arbitror, omnemque uredinem frigore tantum constare, Sole innoxio. Id manifestum fiet attendentibus. Nam primum omnium non hoc evenire, nisi noctibus et ante Solis ardorem, deprehenditur, totumque lunari[c] ratione constat: quoniam talis injuria non fit nisi interlunio, plenave Luna, hoc est, prævalente: utroque enim habitu plena est, ut sæpius diximus:[d] sed interlunio omne lumen, quod a Sole accepit, cœlo regerit.[21]

ditus Harduinus.' *Brotier. nec quæque unquam* cod. Dalec.—20 Cod. Dalec. *magna tunc vilitate.*—21 Cod. Dalec. *accipit, cœlo regyrat.*—22 Vet. Dalec.

NOTÆ

[z] *Qua diximus*] Initio cap. superioris.

[a] *Restituisse mercedem*] Ita Mss. Forte sincerius, *mercem.*

[b] *Sextius*] De eo Seneca Epist. 59. pag. 288. 'Sextium ecce cum maxime lego, virum acrem, Græcis verbis, Romanis moribus philosophantem,' &c. 'Q. Sextium patrem' appellat Epist. 64. pag. 295.

[c] *Totumque Lunari*] A Luna vitium rubiginis oritur. Theophr. de Causis v. 27. pag. 292. Ἡ δ' ἐουσίβη, σαπρότης τίς· οὐδὲν δὲ σαπρὸν ἄνευ θερμότητος ἀλλοτρίας· μάλιστα δὲ ἐρυσιβοῦται σῖτος ταῖς πανσελήνοις· διὸ καὶ τὴν σελήνην τῇ θερμότητι σήπειν τῆς νυκτός. Rubigo autem putredo quædam est: nec putridum esse quicquam potest sine alieno calore. Triticum pleniluniis potissimum rubiginem capit. Ratio in calore est, quo etiam noctu Luna putrefacere potest.'

[d] *Ut sæpius diximus*] Inprimis II. 6. ubi 'in ipso coitu non cerni' Lunam admonet, 'quoniam haustum

Differentia utriusque habitus magna, sed manifesta:[22] namque interlunio æstate calidissima est, hyeme gelida. E diverso[23] in plenilunio æstate frigidas facit noctes,[24] hyeme tepidas. Causa evidens: sed alia[25] redditur a Fabiano, Græcisque auctoribus. Æstate enim interlunio necesse est cum Sole nobis proximo circulo currat, igne ejus cominus recepto candens: eademque interlunio absit hyeme, quando abscedit et Sol. Item plenilunio æstivo procul abeat adversa Soli: hyeme autem ad nos per æstivum circulum accedat. Ergo per se roscida quoties alget, infinitum quantum illo tempore cadentes pruinas congelat.

LXIX. Ante omnia autem duo genera esse cœlestis injuriæ meminisse debemus. Unum quod tempestates vocamus, in quibus grandines, procellæ, ceteraque similia intelliguntur: quæ cum acciderint, vis major[e] appellatur.[1] Hæc ab horridis sideribus exeunt, ut sæpius diximus, veluti Arcturo, Orione, Hœdis. Alia sunt illa, quæ silente cœlo serenisque noctibus fiunt, nullo sentiente, nisi cum facta sunt. Publica hæc, et magnæ differentiæ a prioribus, aliis rubiginem, aliis uredinem, aliis carbunculum appellantibus, omnibus vero sterilitatem. De his nunc dicemus, a nullo ante nos prodita, priusque causas reddemus.

(XXIX.) Duæ sunt præter lunarem, paucisque cœli locis constant. Namque Vergiliæ privatim attinent[2] ad fructus,

magna, et manifesta.—23 *E contrario* cod. Dalec.—24 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *gelidas facit noctes* Gronov. et vulgg.—25 Vet. Dalec. *sed alia quam.*

CAP. LXIX. 1 Margo edd. Dalec. et Gronov. *quæ cum plenilunio acced. vi majore impelluntur*, ex Hadr. Jun. Legitur et *vi majore impelluntur* in Vet. Dalec.—2 Vet. Dalec. *primatum tenet.* Vid. Hadr. Jun. VI. 22.—3 Vet. Dalec.

NOTÆ

omnem lucis aversa illo regerat, unde acceperat.'

[e] *Vis major*] Græci θεοῦ βίαν vocant, Latine vim divinam dixit Ulpianus, leg. fluminum, § Servus, Dig. damni infecti. Idem, leg. 19. Dig. tit. 2. locati conducti, § Ex conducto, vim tempestatis calamitosæ. Et § culpæ autem, eodem titulo: 'Vis major, quam Græci θεοῦ βίαν appellant, non debet conductori damnosa esse, si plus quam tolerabile est, læsi fuerint fructus.' Cœli vim majorem appellat Colum. I. 7.

ut quarum exortu[f] æstas incipiat, occasu hyems, semestri spatio intra se messes vindemiasque et omnium maturitatem complexæ. Est præterea in cœlo, qui vocatur lacteus circulus, etiam visu facilis. Hujus defluvio,[g] velut ex ubere aliquo, sata cuncta lactescunt, duorum siderum observatione, Aquilæ in septemtrionali parte, et in austrina Caniculæ, cujus mentionem suo loco fecimus.[h] Ipse circulus fertur per Sagittarium atque Geminos, Solis centro bis æquinoctialem[3] circulum secans, commissuras eorum obtinente hinc Aquila, illinc Canicula. Ideo effectus utriusque ad omnes frugiferas pertinent terras: quoniam in his tantum locis Solis terræque centra congruunt. Igitur horum siderum diebus, si purus atque mitis aër genitalem illum lacteumque succum transmiserit in terras, læta adolescunt sata. Si Luna,[4] qua dictum est[i] ratione, roscidum frigus asperserit, admixta amaritudo, ut in lacte, puerperium necat.[j] Modus in terris hujus injuriæ, quem fecit[5] in quacumque convexitate comitatus utriusque causæ. Et ideo non pariter in toto orbe sentitur, ut nec dies. Aquilam diximus[k] in Italia exoriri a. d. XIII. Kalendas[6] Januarii. Nec patitur ratio naturæ quicquam in satis ante eum diem spei esse certæ. Si vero interlunium incidat, omnes hybernos fructus et præcoces lædi necesse est.

centrum infra æquinoctialem; cod. Dalec. *centro vix æquinoctialem.*—4 *Sin Luna* Pintian.—5 Dalec. *quem facit.*—6 Gronov. et al. vett. *ad XIII. Calendas.*—

NOTÆ

[f] *Ut quarum exortu*] Sic Aratus, et qui Aratum transtulere, Tullius et Avienus. Vide Petavium Var. Dissert. II. 9. in Uranolog. pag. 100.

[g] *Hujus defluvio*] Hoc veterum commentum hodie merito Philosophi rident. Vide Fromondum Meteorol. lib. II. art. ult. pag. 86.

[h] *Suo loco fecimus*] Cap. sup. circa initium. Mox centra Solis ac terræ vocat, cœli terræque partem mediam a Sole signatam, cum circulum æquinoctialem describit.

[i] *Qua dictum est*] In fine cap. sup.

[j] *Puerperium necat*] Puerperium de prole quoque ipsa, fœtuque, dicitur. Plinius, VII. 9. 'Uno partu duodecim puerperia egesta.' Et cap. 3. 'Aut puerperæ, aut puerperio.'

[k] *Aquilam diximus*] Ante mensem Januarium, sed non appellato die, oriri Aquilam subobscure innuit XVI. 42. ubi amygdalam concipere Aquila exoriente ait, eandem florere mense Januario.

Rudis fuit priscorum vita atque sine literis: non minus tamen ingeniosam fuisse in illis observationem apparebit, quam nunc esse rationem. Tria namque tempora fructibus metuebant, propter quod instituerunt ferias, diesque festos, Rubigalia,[1] Floralia,[m] Vinalia. Rubigalia Numa constituit anno regni sui XI. quæ nunc aguntur a. d. septimum Kalendas[7] Maii, quoniam tunc fere segetes rubigo occupat. Hoc tempus Varro[n] determinavit Sole Tauri partem decimam obtinente, sicut tunc[8] ferebat ratio. Sed vera causa est, quod post dies unum et triginta[9 o] ab

7 Dalec. *quæ nunc agunt ad septimum Cal.* Gronov. et al. ante Harduin. *quæ nunc aguntur ad septimum Calendas.*—8 Vet. Dalec. *sic tunc.*—9 'Male scripti et editi libri, *post dies undeviginti.* Emendandum *unum et triginta* recte observavit eruditus Petavius in Uranolog. II. 10. Id quoque manifestum ex Plinio, qui æquinoctium vernum in VIII. Kalendas Aprilis contulit; a qui-

NOTÆ

[1] *Rubigalia*] Varro de Ling. Lat. lib. V. pag. 47. 'Robigalia dicta ab Robigo. Secundum segetes huic Deo sacrificatur, ne rubigo occupet segetes.' Paulus ex Festo: 'Robigalia, dies festus, septimo Kal. Maias, quo Robigo Deo suo, quem putabant rubiginem avertere, sacrificabant.' Ovid. Fast. IV. 907. 'Flamen in antiquæ lucum Rubiginis ibat, Exta canis flammis, exta daturus ovis. Protinus accessi, ritus ne nescius essem, Edidit hæc flamen verba, Quirine, tuus. Aspera Rubigo, parcas cerealibus herbis,' &c. Vetus inscriptio apud Reines. pag. 218. ROBIGO. ET. CERERI. ET. FLORÆ. SACRVM.

[m] *Floralia*] Varro de Re Rust. I. 1. 'Quarto invoco Rubigum ac Floram, quibus propitiis neque rubigo frumenta atque arbores corrumpit, neque non tempestive florent. Itaque publicæ Robigo feriæ Robigalia: Floræ ludi Floralia sunt instituti.' Arnobius adv. Gent. lib. IV. 'Flora illa genitrix et sancta, obscœnitate ludorum bene curat ut arva florescant.'—'Ludorum Floralium mentio est in nummo Serviliæ gentis argenteo apud Patinum, in Famil. p. 260. n. 4. et in Museo nostro. Hinc duos exhibet gladiatores: in imo C. SERVIL. M. F. (quas duas postremas literas Patinus omisit; vidit etiam, ut in nostro sunt, Begerus in Thesauro Brandenburgico p. 585.) In altera parte caput Deæ Floræ est: retro lituus, insigne C. Servilii auguratus: inscriptio FLORAL. PRIMVS. Quod cave legas, ut vulgo fit, 'Floralia primus:' nam ubi verbum, aut quale subintelligitur? Lege ergo 'FLORALIA PROPRIIS IMPENSIS VENERI SACRAVIT:' nempe 'Servilius,' cujus nomen in parte nummi priore legitur. In tutela Veneris sunt horti, ut Varro dicit infra, lit. 2.' *Ed. sec.*

[n] *Hoc tempus Varro*] De hac Varronis sententia Petavium vide Var. Dissert. in Uranol. II. 10. pag. 104.

[o] *Post dies unum et triginta* [*undeviginti*] Vide Notas et Emend. num. 38.

æquinoctio verno, per id quatriduum,[p] varia gentium observatione in IV. Kalendas Maii, Canis occidit, sidus et per se vehemens,[q] et cui præoccidere Caniculam[r] necesse sit. Itaque iidem Floralia quarto Kalendas easdem instituerunt, Urbis anno DXVI.[s] ex oraculis Sibyllæ, ut omnia bene deflorescerent. Hunc diem Varro determinat, Sole Tauri partem quartamdecimam obtinente. Ergo si in hoc quatriduum inciderit plenilunium, fruges, et omnia quæ florebunt, lædi necesse erit. Vinalia priora, quæ ante hos dies sunt IX. Kalendas Maii degustandis vinis[t] instituta, nihil ad fructus attinent: nec quæ adhuc diximus, ad vites oleasque, quoniam earum conceptus exortu Vergiliarum incipit a. d. VI. Idus Maii, ut docuimus.[u] Aliud hoc quatriduum est, quod neque rore sordere velint: exhorrent enim frigidum sidus Arcturi postridie occidens:[v] et multo minus plenilunium incidere.

Nonas[w] Junii iterum Aquila exoritur vesperi, decretorio die florentibus oleis vitibusque, si plenilunium in eum incidat. Equidem et solstitium VIII. Kalendas Julii[10] simili

bus ad VII. Kalendas Maii sunt dies XXXI.' *Brotier.*—10 'Ita bene codd.

NOTÆ

[p] *Per id quatriduum*] A VII. Kalendas ad IV.

[q] *Et per se vehemens*] Ut in ortu suo immodicos æstus excitare caniculam, sic occidentem frigora et inimicas frugibus pruinas commovere, Plinius his verbis significat. Columella XI. 2. 'Pridie Kalend. Maias: Canis se vespere celat, tempestatem significat.' Hoc Manilius volvit, I. 388. 'Subsequitur rapido contenta Canicula cursu, Quo nullum terris violentius advenit astrum, Nec gravius cedit.'

[r] *Præoccidere caniculam*] Rutilam canem immolari necesse est ad placandum sidus. Vide Notas et Emend. num. 39.

[s] *Urbis anno DXVI.*] Vide Notas et Emend. num. 40.

[t] *Degustandis vinis*] Et antequam degustarent, libandis. Nam in his festis vinalibus, priusquam e dolio vinum gustarent, Jovi libabant: ni ita fecissent, reliquum omne vinum sacrum fiebat, et usibus humanis eripiebatur. Festus: 'Calpar, vinum novum, quod ex dolio demitur sacrificii causa ante quam gustetur. Jovi enim prius sua vina libabant, quæ appellabant Festa Vinalia.'

[u] *Ut docuimus*] Tum XVI. 42. tum hujusce libri cap. 66.

[v] *Postridie occidens*] Nempe X. Kalendas Maii: ut etiam sensit Columella XI. 2.

[w] *Nonas*] Columella loc. cit. 'IV. Nonas Junii, Aquila exoritur, tem-

causa duxerim, et Canis ortum post dies a solstitio XXIII. sed interlunio accidente, quoniam vapore[x] constat culpa, acinique præcoquuntur[y] in callum. Rursus plenilunium nocet a. d. IV. Nonas Julii, cum Ægypto Canicula exoritur: vel certe XVI. Kalendas[z] Augusti, cum Italiæ. Item XIII. Kalendas Augusti, cum Aquila occidit, usque in X. Kalendas easdem. Extra has causas sunt Vinalia altera,[a] quæ aguntur a. d. XIV. Kalendas[11] Septembris. Varro a Fidicula[12] incipiente occidere mane, determinat, quod vult initium autumni[b] esse, et hunc diem festum tempestatibus leniendis institutum. Nunc Fidiculam[c] occidere a. d. VI. Idus Augusti servatur.[13]

Intra hæc constat cœlestis sterilitas. Neque negaverim posse eam permutari arbitrio legentium, locorum æstimantium naturas. Sed a nobis rationem demonstratam esse

Regg. et Editio princeps.' *Brotier.* *VIII. Cal. Junii* Gronov. al. vett. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—11 'Ita bene codd. Regg. Lang. et Editio princeps. In vetere quoque Kalendario, 'XIV. Kal. Septembr. VIN.' i. e. Vinalia. Vide et Festum.' *Brotier. ad decimumtertium Cal.* Gronov. al. vett. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—12 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Varro et a Fidicula* cod. Dalec. *Et Varro a Fidicula* Edd. vett.—13 Pintian. et Vet. Dalec.

NOTÆ

pestas ventosa, et interdum pluvia.'

[x] *Quoniam vapore*] Calore, ut diximus II. 40.

[y] *Acinique præcoquuntur*] Superiore libro, cap. 37. 'Siderationis genus est in vitibus... cum acini, priusquam crescant, decoquuntur in callum.'

[z] *Vel certe XVI. Kalendas*] Biduo ante Columella loc. cit. hoc est, Idibus, Procyonis sive Caniculæ exortum matutinum assignat.

[a] *Vinalia altera*] Nempe rustica. Varro de Ling. Lat. v. pag. 47. 'Vinalia a vino. Hic dies Jovis, non Veneris. Hujus rei cura non levis in Latio. Nam aliquot locis vindemiæ primum e sacerdotibus publice fiebant, ut Romæ etiamnunc,' &c. Et pag. 48. 'Vinalia rustica dicuntur ante diem XII. Kalend. (lego *XIII.*) Septemb. quod tum Veneri dedicata ædes, et horti ejus tutelæ assignantur, ac tum sunt feriati olitores.' Festus quoque: 'Rustica vinalia appellantur, mense Augusto, quartodecimo (lego *XIII. tertiodecimo*, non *XIIII.*) Kal. Septemb. Jovis dies festus, quia Latini bellum gerentes adversus Mezentium, omnis vini libationem ei Deo dedicaverunt: eodem autem die Veneri templa sunt consecrata... quia in ipsius Deæ tutela sunt horti.'

[b] *Initium autumni*] Jam id attigit cap. 59.

[c] *Nunc Fidiculam*] Quæ et Lyra dicitur, ut ante monuimus. Pridie Idus oriri Columella existimat, loc. cit.

satis est: reliqua observatione cujusque constabunt. Alterutrum quidem fore in causa, hoc est, plenilunium aut interlunium, non erit dubium. Et in hoc mirari[14] benignitatem naturæ succurrit: jam primum hanc injuriam omnibus annis accidere non posse, propter statos siderum cursus: nec nisi paucis noctibus anni: idque quando futurum sit, facile nosci. Ac ne per omnes menses timeretur, earum quoque lege[d] divisum, æstate interlunia præterquam biduo secura esse, hyeme plenilunia: nec nisi æstivis brevissimisque noctibus[e] metui, diebus non idem valere.[15] Præterea tam facile intelligi,[f] ut formica minimum animal interlunio quiescat, plenilunio etiam noctibus operetur. Avem parram[g] oriente Sirio, ipso die non apparere, donec occidat. E diverso chlorionem prodire[16] ipso die solstitii. Neutrum vero Lunæ statum noxium esse, ne noctibus quidem, nisi serenis, et omni aura quiescente: quoniam neque in nube, neque in flatu cadunt rores: sic quoque non sine remedio.

LXX. Sarmenta,[h] aut palearum acervos, et evulsas herbas fruticesque, per vineas camposque, cum timebis, in-

observatur.—14 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *Et in hoc mirabilem admirari* Gronov. et al. vett. ante Harduin.—15 Cod. Dalec. *non diebus ita valere.*—16 'Ita bene cod. Reg. 2. De Chlorione, *le Loriot*, jam quoque dictum, x. 45.' *Brotier.* Ita quoque scribit Pintian. *vireonem prodire* Gronov. al. vett. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.

NOTÆ

[d] *Earum quoque lege*] Noctium earum, quæ sunt metuendæ frugibus, hanc legem, hanc conditionem esse: ut interlunia noctu nonnisi duo æstate, plenilunia hyeme, nisi biduo pariter, metuenda sint: cum, uti dictum est num. 2. roscidum frigus Luna forsan aspersit, admiscetque amaritudinem satis.

[e] *Brevissimisque noctibus*] Ut minor sit noscendi mora.

[f] *Præterea ... intelligi*] Quando interlunium sit.

[g] *Avem parram*] De parra et vireone vide quæ diximus x. 45.

[h] *Sarmenta*] Nunc remedia proponit adversus rubiginem, et Columellam sequitur, de Arbor. cap. 13. 'Ne rubigo vineam vexet. Palearum acervos inter ordines verno tempore positos habeto in vinea: cum frigus contra temporis consuetudinem intellexeris, omnes acervos incendito: ita fumus nebulam et rubiginem removebit.' Habet hoc ipsum et Diophanes, in Geopon. v. 31.

cendito: fumus medebitur. Hic e paleis et contra nebulas auxiliatur, ubi nebulæ nocent. Quidam tres[i] cancros vivos cremari jubent in arbustis, ut carbunculi non noceant. Alii siluri[j] carnem leviter uri a vento, ut per totam vineam[1] fumus dispergatur. Varro auctor est, si Fidiculæ occasu, quod est initium autumni, uva picta consecretur inter vites, minus nocere tempestates. Archibius ad Antiochum Syriæ regem scripsit, 'Si fictili novo obruatur rubeta rana[2] in media segete, non esse noxias tempestates.'

LXXI. Opera rustica[k] hujus intervalli, terram iterare,[1] arbores circumfodere: ubi æstuosa regio poscat, accumulare. Germinantia, nisi in solo luxurioso, fodienda non sunt. Seminaria purgari sarculo. Messem hordeaceam facere. Aream ad messem creta[2] præparare,[1] Catonis sententia amurca temperatam,[3] Virgilii operosius. Majore ex parte æquant tantum, et fimo bubulo dilutiore illinunt. Id satis ad pulveris remedium videtur.

CAP. LXX. 1 Pintian. scribit, *leviter uri, ut a vento per totam vineam.*—2 Hoc verbum, *rana*, pro glossemate habet Pintian.

CAP. LXXI. 1 'Male recentiores editiones, *terram iterare, arare.* Verbum, *arare*, non habent codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier. terram iterare, arare* Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—2 Pro *creta*, Pintian. mallet, *terra.*—3 'Ita codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier.* Ita quoque cod. Dalec. *amurca temperata* Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.

NOTÆ

[i] *Quidam tres*] Sic Apuleius in Geopon. loc. cit.

[j] *Alii siluri*] Auctor Geopon. loc. cit. pag. 150. Τινὲς δὲ σίλουρον τὸν ἰχθὺν κατατεμόντες, καίουσι κατὰ ἄνεμον, κατὰ πᾶν μέρος τοῦ χωρίου τὴν ὀσμὴν ποιοῦντες. *Quidam silurum piscem concisum urunt secundum ventum, ac per omnes regionis partes odorem spargunt.*

[k] *Opera rustica*] Columella XI. 2. in Augusto.

[l] *Aream ... creta præparare*] Cato c. 129. 'Aream ubi frumentum teratur, sic facies. Confodiatur minute terra, et amurca bene conspergatur, ut combibat quam plurimum. Ubi bene comminuta terra fuerit, et amurcam combiberit, cylindro aut pavicula coæquato,' &c. Cato cretam non nominat: sed interpres Plinius ex Catonis sententia cretam dixit amurca temperandam. Virgilius vicissim amurcam non nominat, sed cretam, Georg. I. 178. 'Area cum primis ingenti æquanda cylindro, Et vertenda manu, et creta solidanda tenaci, Ne subeant herbæ, neu pulvere victa fatiscat.'

LXXII. (XXX.) Messis ipsius ratio varia. Galliarum[a] latifundiis valli[b] prægrandes dentibus in margine infestis, duabus rotis per segetem impelluntur, jumento in contrarium juncto: ita dereptæ in vallum cadunt spicæ.[1] Stipulæ[c] alibi mediæ falce præciduntur, atque inter duas mergites[2][d] spica distringitur. Alibi ab radice vellunt: quique id faciunt,[3] proscindi ab se obiter agrum interpretantur, cum extrahant succum. Differentia hæc: ubi stipula domos contegunt, quam longissimam servant. Ubi fœni inopia est, stramento paleam quærunt. Panici culmo non tegunt. Milii culmum fere inurunt. Hordei stipulam bubus gratissimam servant. Panicum et milium singulatim[4] pectine manuali[e] legunt Galliæ.

CAP. LXXII. 1 'Lege ex Palladio: *vehiculum prægrande, &c. impellitur, jum. in contr. jun. ita dir. in vehiculum cad. spicæ.*' Dalec.—2 Margo edd. Dalec. et Gronov. *iterum et desecta mergite,* e Varrone.—3 Vet. Dalec. *quod qui faciunt.*—4 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *sigillatim* Gronov. et al. vett.

NOTÆ

[a] *Galliarum*] In Galliarum fundis latioribus, fit vehiculum, seu carpentum, in vanni seu valli grandioris modum, cujus in fronte seu margine denticuli plurimi ac rari sint: id duabus rotis brevibus fertur, impellente bove, qui capite in vehiculum verso a tergo ipsius jugo aptetur et vinculis, qui sit mansuetus, nec modum compulsoris excedat. Hic ubi vehiculum per messes cœpit impellere, omnis spica in carpentum denticulis comprehensa decidit, abruptis relictisque paleis: et ita per paucos itus ac reditus brevi horarum spatio tota messis impletur. Ita fere Palladius lib. VII. in Junio, tit. 2. p. 122.

[b] *Valli*] Vallus hoc loco vehiculum nobis esse videtur, vanni grandioris instar, compactum. Vallum pro vanno Varro dixit de Re Rust. I. 52.

[c] *Stipulæ*] Varro de Re Rust. I. 50. sub urbe Roma id fieri solitum ait.

[d] *Inter duas mergites*] Mergas appellat Columella II. 21. pag. 78. ferramenta metendis frugibus idonea: 'Sunt autem,' inquit, 'metendi genera complura: multi falcibus verriculatis, atque iis vel rostratis, vel denticulatis, medium culmum secant: multi mergis: alii pectinibus spicam ipsam legunt,' &c. Festus: 'Mergæ, furculæ, quibus acervi frugum fiunt, dictæ a volucribus mergis, quia ut illi se in aquam mergunt, dum pisces persequuntur, sic messores eas in fruges demergunt, ut elevare possint manipulos.' Plautus in Pœnulo v. 2. 58. 'Palas vendendas sibi ait, et mergas datas, Ut hortum fodiat, atque ut frumentum metat.' Joan. de Janua: 'Merga a merges dicitur, id est, furca cum qua cona segetis portatur.'

[e] *Pectine manuali*] Cum pectine subdito, ut fit in tondendis hominum capillis, extantes spicæ præscindun-

Messis ipsa[f] alibi tribulis in area,[g] alibi equarum[h] gressibus exteritur, alibi perticis[i] flagellatur. Triticum, quo serius metitur, copiosius invenitur: quo celerius vero, hoc speciosius[j] ac robustius. Lex aptissima[k] antequam granum indurescat, et cum jam traxerit[5] colorem. Oraculum vero, biduo celerius messem facere potius, quam biduo serius. Siliginis[l] et tritici etiam ratio[6] in area horreoque. Far, quia difficulter excutitur, convenit cum palea sua condi: et stipula tantum, et aristis liberatur.

Palea plures gentium pro fœno utuntur. Melior ea, quæ tenuior, minutiorque, et pulveri propior: ideo optima e

—5 Colum. *jam rubicundum traxerit.*—6 Pintian. *eadem ratio.*—7 Alii, *muria*

NOTÆ

tur, et singulæ quidem, nec, ut fit in frumentis, plures comæ vel jubæ simul.

[f] *Messis ipsa*] Seges, seu fruges demessæ.

[g] *Tribulis in area*] Tribula, sive tribulum, vehiculum est terendis frumentis destinatum: unde nomen quoque suum habet, velut teribula, quoniam terat et extundat. Virgilius Georg. I. 164. 'Tribulaque, traheæque, et iniquo pondere rastri.' Ubi Servius: 'Tribula genus vehiculi omni parte dentatum, unde teruntur frumenta, quo maxime in Africa utuntur.' Varro neutrius generis facit, de Re Rust. I. 52. 'E spicis,' inquit, 'in aream excuti grana: quod fit apud alios jumentis junctis, ac tribulo: id fit e tabula lapidibus aut ferro exasperata, quæ imposito auriga, aut pondere grandi trahitur jumentis junctis, ut discutiat e spica grana. Aut fit ex assibus dentatis cum orbiculis, quod appellant plaustrum Pœnicum.' Nonius fœminini c. 3. 'Tribulæ,' inquit, 'fœmininum: Virgilius Georg. I. 'Tribulæque, trahæque, et iniquo pondere rastri.''

[h] *Alibi equarum*] Varro, loc. cit. 'Apud alios exteritur grege jumentorum inacto, et ibi agitato perticis, quod ungulis e spica exteruntur grana.' Sic pariter Columella II. 21.

[i] *Alibi perticis*] Uti nunc maxima parte Galliarum. Has perticas etiamnum flagella vocant, *des Fleaux*. Baculis excuti, ac tundi fustibus, dixit Columella II. 21. p. 78.

[j] *Hoc speciosius*] In area et in acervo melius quam in agro frumenta grandescere, ac si tempestive decisa sint, postea capere incrementum, auctor est etiam Columella loc. cit.

[k] *Lex aptissima*] Columella loc. cit. 'Recrastinari non debet, sed æqualiter flaventibus jam satis, antequam ex toto grana indurescant, cum rubicundum colorem traxerunt, messis facienda est, ut potius in area et in acervo, quam in agro, grandescant frumenta,' &c.

[l] *Siliginis*] Hoc eum arbitror velle, quod statim ex Columella diximus, in area et in acervo magis, quam in agro, frumenta grandescere.

milio,[m] proxima ex hordeo, pessima ex tritico, præterquam jumentis opere laborantibus. Culmum saxosis locis cum inaruit, baculo frangunt, substratu animalium.[n] Si palea defecit, et culmus teritur. Ratio hæc: maturius desectus, muria diu respersus,[7] dehinc siccatus in manipulos convolvitur, atque ita pro fœno bubus datur. Sunt qui accendant in arvo et stipulas, magno Virgilii præconio.[o] Summa autem[p] ejus ratio, ut herbarum semen exurant. Ritus diversitatem magnitudo facit messium, et caritas operariorum.[8]

LXXIII. Connexa est ratio frumenti servandi. Horrea operose tripedali[1 a] crassitudine, pariete lateritio, exædificari jubent aliqui. Præterea superne[b] impleri, nec afflatus admittere, aut fenestras habere ullas. Alii ab exortu tantum æstivo, aut septemtrione,[c] eaque sine calce[d]

diu respergitur; cod. Dalec. *muria aspersus.*—8 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *et raritas operariorum* cod. Dalec. *et caritas operarum* Gronov. et vulgg.

CAP. LXXIII. 1 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *operosa tripedali* Gro-

NOTÆ

[m] *Ideo optima e milio*] Ad pabulum scilicet jumentorum. Columella VI. 3. 'Minus commode tuemur armentum paleis, quæ ubique, et quibusdam regionibus solæ præsidio sunt: eæ probantur maxime ex milio, tum ex hordeo, mox etiam ex tritico.'

[n] *Substratu animalium*] Ut stramenti vice animalibus substernatur in hyberna stabulatione.

[o] *Virgilii præconio*] Georg. I. 84. 'Sæpe etiam steriles incendere profuit agros, Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis: Sive inde occultas vires et pabula terræ Pinguia concipiunt: sive illis omne per ignem Excoquitur vitium, atque exudat inutilis humor,' &c.

[p] *Summa autem*] Præcipua, inquit, optimaque ratio Virgilii est, ut herbarum inutilium semina igne exuantur. Hunc igitur intellectum Plinius putavit esse horum verborum, 'Omne per ignem Excoquitur vitium.' Alii *summa autem ratio* legunt, demta vocula *ejus:* ut sit sententia, prætermissam ab eo vate rationem validissimam, quæ hunc ritum probaret. Sed Mss. omnes reclamant.

[a] *Horrea... tripedali*] Bipedali contentus Palladius I. 19. p. 18.

[b] *Præterea superne*] Non per fenestras, sed per tabulatum, cameramve, in horreum grana conjici.

[c] *Aut septemtrione*] Hunc situm approbat Vitruvius I. 4. p. 8.

[d] *Eaque sine calce*] Amurcam immiscet calci Columella loc. cit. ad solum sternendum, pavimentaque coagmentanda. Item Geopon. auctor, II. 25.

construi, quoniam sit frumento inimicissima: nam quæ de amurca præceperint, indicavimus.[e] Alibi contra[f] suspendunt granaria lignea columnis, et perflari undique malunt, atque etiam a fundo. Alii omnino pendente tabulato extenuari granum arbitrantur: et si tegulis subjaceat, confervescere. Multi ventilari[2 g] quoque vetant: curculionem[h] enim non descendere infra quatuor digitos, nec amplius periclitari. Columella[i] et Favonium ventum conferre frumento præcipit: quod miror equidem, siccissimum[3 j] alioqui. Sunt qui rubeta rana in limine horrei pede e longiori-

nov. et al. vett. 'Ms. *operose et tripedali.* Lege, *et tripedalis crassitudinis parieti.*' Dalec.—2 *Multi ventilare* Vet. Dalec.—3 Vet. Dalec. *siccissimo;* Dalec. *sic-*

NOTÆ

[e] *Nam quæ . . . indicavimus*] Lib. XV. c. 8. Adde iis Columellam I. 6. 'Neque me præterit sedem frumentis optimam quibusdam videri horreum camera contectum, cujus solum terrenum priusquam consternatur perfossum, et amurca recenti, non salsa, madefactum, velut Signinum opus, paviculis condensatur.'

[f] *Alibi contra*] Sic libri omnes. Varro de Re Rust. I. 57. p. 70. 'At triticum condi oportet in granaria sublimia, quæ perflentur vento ab exortu, ac Septemtrionum regione, ad quæ nulla aura humida ex propinquis locis aspiret.' Et paulo post: 'Granaria in agro quidam sublimia faciunt, ut in Hispania citeriore, et in Apulia: ita ut non solum a lateribus per fenestras, sed etiam subtus a solo ventus regyrare possit.'

[g] *Multi ventilari*] Columella I. 6. p. 26. 'Sic emunita sola et latera horreorum, ut retuli, prohibent curculionem: quod genus exitii cum incidit, multi opinantur arceri posse, si exesæ fruges in horreo ventilentur, et quasi refrigerentur. Id autem falsissimum est: neque enim hoc facto expelluntur animalia, sed immiscentur totis acervis: qui, si maneant immoti, summis tantum partibus infestantur: quoniam infra mensuram palmi non nascitur curculio: longeque præstat id solum, quod jam vitiatum est, quam totum, periculo subjicere,' &c.

[h] *Curculionem*] Refert hoc ipsum Palladius loc. cit. ex Columella. Virgil. Georg. I. 185. 'Populatque ingentem farris acervum Curculio.' Vermis est frumenta corrodens, vulgo *Calendre, Charenson.* Plautus in ea fabula, quam de parasiti cujusdam nomine Curculionem inscripsit, IV. 4. 30. 'Ubi nunc Curculionem inveniam? CA. In tritico facillime Vel quingentos curculiones pro uno faxo reperias.'

[i] *Columella*] Lib. II. c. 21. pag. 79. 'At ubi paleis immixta sunt frumenta, vento separentur. Ad eam rem Favonius habetur eximius, qui lenis æqualisque æstivis mensibus perflat.' Sic etiam auctor Geopon. II. 25.

[j] *Siccissimum*] Tepidum Favonium, sed subsolano tamen sicciorem esse dixit, II. 48.

bus suspensa,[4] invehere jubeant. Nobis referre plurimum tempestivitas condendi videbitur. Nam si parum tostum atque robustum collectum sit,[5] aut calidum conditum, inimica innasci[k] necesse est.

Diuturnitatis[l] causæ plures. Aut in ipsius grani corio, cum est numerosius, ut milio: aut succi pinguedine, qui pro humore sufficit[6] tantum, ut sesamæ: aut amaritudine, ut lupino et cicerculæ. In tritico maxime nascuntur animalia,[7] quoniam spissitate sua concalescit, et furfure crasso vestitur. Tenuior hordeo palea, exilis et legumini: ideo non generant. Faba crassioribus tunicis operitur, ob hoc effervescit. Quidam ipsum[m] triticum diuturnitatis gratia aspergunt amurca, mille modios quadrantali. Alii Chalcidica aut Carica creta, aut etiam absinthio. Est et Olynthi,[n] ac Cerinthi Eubœæ terra, quæ corrumpi non sinat. Nec fere condita in spica læduntur. Utilissime tamen servan-

cissimum locum quærenti.—4 Cod. Dalec. *rubetam ranam, &c. suspensam.*—5 Ita Gronov. al. vett. Harduin. 1. et Bipont. *robustum sit*, omisso *collectum*, Harduin. 2. 3. Miller. et Franz.—6 Margo edd. Dalec. et Gronov. *qui in tantum pro humore sufficit.*—7 ‘ Ita codd. Regg. et Editio princeps.’ *Brotier. cres-*

NOTÆ

[k] *Inimica innasci*] Formicam et curculionem.

[l] *Diuturnitatis*] Hæc a Theophr. de Causis IV. 16. p. 320. Πρὸς δὲ θησαυρισμὸν ἄριστα μὲν κέγχρος, καὶ ἔλυμος, καὶ σήσαμον, καὶ θέρμος, καὶ ἐρέβινθος· τὰ μὲν, ὅτι πολυχίτωνα καὶ ξηρὰ, τὰ δ' ὅτι λιπαρά. Ὁ δὲ θέρμος καὶ ὁ ἐρέβινθος πικρότητά τινα ἔχουσι καὶ δριμύτητα· καὶ διατηροῦσι δὲ ταῦτα ἀπαθῆ, ὥσπερ εἴρηται. *Omnium optime recondi possunt, milium, panicum, sesama, lupinum, cicer. Milium et panicum, qui tunica multiplici integuntur, et sicca sunt: sesama, ob succi pinguitudinem: lupinum et cicer, amaritudinem quandam et acrimoniam habent, quæ conservare ea sine noxa possunt, ut dictum est. Cicerculam* Theophrasti ἐρέβινθον dici obiter animadverte.

[m] *Quidam ipsum*] Varro de Re Rust. I. 57. ‘ Quidam ipsum triticum amurca conspergunt, cum addant in circiter mille modium, quadrantal amurcæ. Item alius aliud affriat, aut aspergit: ut Chalcidicam, aut Caricam cretam, aut absinthium.’ De quadrantali seu amphora dixi XIV. 5.

[n] *Est et Olynthi*] Creditur et terram apud quosdam haberi, inquit Theophr. Hist. VIII. cap. extremo, qua illitum triticum servari unice potest: Δοκεῖ δὲ καὶ γῆ τις εἶναι παρά τισιν, ἡ διαπαττομένη συντηρεῖ τὸν πυρόν· ὥσπερ ἥ τε ἐν Ὀλύνθῳ, καὶ ἐν Κηρίνθῳ τῆς Εὐβοίας.

tur in scrobibus, quos siros vocant,[o] ut in Cappadocia, et in Thracia. In Hispania et Africa, ante omnia ut sicco solo fiant, curant: mox ut palea substernatur. Præterea cum spica sua conduntur.[8] Ita frumenta si nullus spiritus penetret, certum est nihil maleficum nasci.[9] Varro[p] auctor est, sic conditum triticum durare annis quinquaginta, milium vero centum. Fabam[q] et legumina in oleariis cadis oblita[10] cinere, longo tempore servari. Idem fabam a Pyrrhi regis ætate in quodam specu Ambraciæ usque ad piraticum Pompeii Magni bellum durasse, annis circiter centum viginti. Ciceri tantum nullæ bestiolæ in horreis innascuntur. Sunt qui urceis[11][r] cineri substratis, et illitis acetum habentibus, leguminum acervos superingerant, ita non nasci maleficia[s] credentes. Alii qui in[t] salsamentariis cadis gypso illinant: alii qui lentem aceto laserpitia-

cunt animalia Gronov. al. vett. Harduin. et recentt.—8 Dalec. *condantur*.—9 Vet. Dalec. *frumenta, &c. innasci*.—10 Vet. Dalec. *cadis oblitis*.—11 *Sunt qui*

NOTÆ

[o] *Quos siros vocant*] Varro loc. cit. 'Quidam granaria habent sub terris, speluncas, quas vocant σειροὺς, ut in Cappadocia ac Thracia. Alii, ut in Hispania citeriore, puteos, ut in agro Carthaginiensi et Oscensi. Horum solum paleis substernunt, et curant ne humor aut aër tangere possit, nisi cum promitur ad usum: quo enim spiritus non pervenit, ibi non oritur curculio.' Habet eadem Columella I. 6. Hesychius: Σιροῖς, ὀρύγμασιν, ἐν οἷς κατετίθεντο τὰ σπέρματα.

[p] *Varro*] Loco citato. In Bibliotheca Cæsarea Viennæ Austriæ capsulam asservari, scribit Lambecius ei Bibliothecæ præfectus, l. VI. p. 316. qua in capsula frumentum sit conditum, quod anno 1664. trecentorum jam ac tricenum esset annorum, ut ex affixis ei capsæ publicis instrumentis ac monumentis liquet.

[q] *Fabam*] Varro de Re Rust. I. 58.

[r] *Sunt qui urceis*] Fictilibus æneisve vasis, coopertis, intus acetum habentibus, foris cinere illitis, inferne cinere rursum substratis.

[s] *Maleficia*] Bestiolas frugibus inimicas.

[t] *Alii qui in*] Quod de leguminibus generatim Plinius et universe pronuntiat, hoc inprimis de lente Columella II. 10. 'Ea,' inquit, 'ne curculionibus absumatur, ... in Sole siccetur, et radice silphii trita cum aceto aspergatur, defriceturque: atque ita rursus in Sole siccata, et mox refrigerata recondatur, si major est modus, in horreo: si minor, in vasis olearis, salsamentariisque, quæ repleta confestim gypsata sunt. Quandocumque in usus promserimus, integram lentem reperiemus. Potest tamen etiam citra istam medicationem cineri mixta commode servari.'

to[12] respergant, siccatamque oleo inungant. Sed brevissima observatio, quod vitiis carere velis, interlunio legere. Quare plurimum refert, condere quis malit, an vendere. Crescente[u] enim Luna frumenta grandescunt.

LXXIV. (XXXI.) Sequitur ex divisione temporum autumnus a Fidiculæ occasu ad æquinoctium, ac deinde Vergiliarum occasum, initiumque hyemis. In his intervallis significant,[1 a] pridie Idus Augusti Atticæ Equus oriens vesperi: Ægypto et Cæsari Delphinus occidens.[b] XI. Kalend. Septembris[c] Cæsari et Assyriæ, stella, quæ Vindemitor[2] appellatur, exoriri mane incipit, vindemiæ maturitatem promittens. Ejus argumentum erunt acini colore mutati. Assyriæ V. Kalendas et Sagitta occidit, et etesiæ desinunt. Vindemitor Ægypto Nonis exoritur. Atticæ Arcturus matutino, et Sagitta occidit mane. Quinto Idus[d] Septembris, Cæsari Capella oritur vesperi. Arcturus vero medius pridie Idus, vehementissimo[e] significatu terra marique per dies

orcis Pintian. Mox, Vet. Dalec. *et pice illitis.*—12 'Ita codd. Regg. 1. 2.' *Brotier.* Ita quoque edd. vett. Gronov. Harduin. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *laserpiato* Harduin. 1. operarum lapsu. Cod. Dalec. *illinunt. Aliqui lentem aceto laserpitiato respergunt, s. o. inungunt.*

CAP. LXXIV. 1 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *significatur* Gronov. et vulgg.—2 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *antevindemiator*, προτρυγητὴρ, Ptolem. προτρύγητος *et provindemiator* Vitr. τρυγητὴρ Hesiod. *vindemiator* Gronov. et al. vett.

NOTÆ

[u] *Crescente*] Frumenta Luna crescente lecta grandescunt in area.

[a] *Significant*] Hoc est, ut sæpe diximus, tempestatum significatus habent dies aut sidera mox appellanda.

[b] *Delphinus occidens*] Occasu vespertino: quem Idibus Columella adjudicat: 'Idibus Augusti, Delphini occasus, tempestatem significat.' Et postero die, 'XIX. Kalend. Septemb. ejusdem sideris matutinus occasus tempestatem significat.'

[c] *XI. Kalend. Septemb.*] Quatriduo post Columellæ XI. 2. 'VII. Kalend. Septemb. Vindemiator exoritur mane, et Arcturus incipit occidere: interdum pluvia.'

[d] *Quinto Idus*] Columellæ: 'Septimo Idus Capra exoritur, tempestatem significat.'

[e] *Vehementissimo*] Plautus in Rudente Prolog. vs. 69. 'Increpui hybernum, et fluctus movi maritimos: Nam Arcturus signum sum omnium acerrimum: Vehemens sum exoriens: cum occido, vehementior.' Stella est eximie conspicua in signo Bootæ sive Arctophylacis, post caudam majoris ursæ: unde nomen habet, quasi ἄρκτου οὐρά. Cicero, in Phæ-

quinque. Ratio ejus hæc traditur: si Delphino occidente imbres fuerint, non futuros per Arcturum. Signum orientis ejus sideris servetur hirundinum abitus:[3] namque deprehensæ[f] intereunt. Sextodecimo Kalendas Octobris, Ægypto Spica, quam tenet Virgo, exoritur matutino, etesiæque desinunt. Hoc idem Cæsari[g] XIV. Kalendas, XIII. Assyriæ significant: et XI. Kalendas Cæsari commissura Piscium[h] occidens, ipsumque æquinoctii sidus[i] VIII. Kalend. Octobr. Deinde consentiunt (quod est rarum) Philippus, Calippus,[4] Dositheus, Parmeniscus, Conon, Criton, Democritus, Eudoxus,[5] IV. Kalendas Octobris Capellam matutino exoriri, et III. Kalendas Hædos. Sexto Nonas Octobris Atticæ Corona exoritur mane. Asiæ et Cæsari V. Kalend. Heniochus occidit matutino. Tertio Kalendas Cæsari Corona exoriri incipit: et postridie occidunt Hædi vesperi. VIII. Idus Octobris Cæsari fulgens in Corona stella oritur. Et III. Idus[6] Vergiliæ vesperi. Idibus Corona tota. Sexto Kalendas Novembris Suculæ vesperi exoriuntur. Pridie Kalendas Cæsari Arcturus occidit: et Suculæ exoriuntur cum Sole. Quarto Nonas Arcturus occidit vesperi. Quinto Idus Novembris gladius Orionis occidere incipit. Dein III. Idus[7] Vergiliæ occidunt.

—3 Vet. Dalec. *abitu.*—4 'Ita codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier. Callippus* Gronov. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—5 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Eudoxus, Ion* Gronov. et al. vett.—6 *Et VI. Idus* margo edd. Dalec. et Gronov. e Colum.—7 'Ita codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier. Deinde III. Idus* Gronov. Harduin. 1. 2. 3. Miller.

NOTÆ

nom. de Arctophylace: 'Arctophylax, vulgo qui dicitur esse Bootes, &c. Huic autem subter præcordia fixa videtur Stella micans radiis, Arcturus nomine claro.'

[f] *Namque deprehensæ*] Quæ ab eo sidere deprehenduntur, nec ante abierint, quam exoriatur, frigore intereunt.

[g] *Hoc idem Cæsari*] Et Columellæ XI. 2. p. 381. 'XIV. Kalend. Octob. Spica Virginis exoritur.'

[h] *Commissura Piscium*] Ea tæniola est, qua uterque piscis connectitur, ut quidem in globo pingitur. Columella eodem die pisces occidere matutino ait.

[i] *Æquinoctii sidus*] Sol æquinoctium faciens.

In his temporum intervallis opera rustica, napos, raphanos serere, quibus diebus diximus.[j] Vulgus agreste et rapa post ciconiæ[k] discessum male seri putat. Nos omnino post Vulcanalia, et præcocia[8 l] cum panico. A Fidiculæ autem occasu viciam, faseolos, pabulum:[m] hoc silente[9] Luna[n] seri jubent. Et frondis præparandæ tempus hoc est. Unus frondator quatuor frondarias fiscinas complere in die justum habet. Si decrescente Luna præparetur, non putrescit: aridam colligi non oportet.

Vindemiam antiqui nunquam existimavere maturam ante æquinoctium: jam passim rapi cerno. Quamobrem et hujus tempora notis argumentisque signentur. Leges ita se habent: 'Uvam calidam[10] ne legito, hoc est, in ejus siccitate, ac nisi imber[o] intervenerit. Hanc ne legito rorulentam, hoc est, si ros nocturnus fuerit, nec priusquam[11] Sole discutiatur. Vindemiare incipito, cum ad palmitem pampinus procumbere cœperit, aut cum exemto acino ex densitate intervallum non compleri[12] apparuerit, acinum non augeri.' Acinos plurimos fert,[13] si contingat crescente Luna vindemiare.[14] Pressura una culeos XX.[p] implere

Bipont. et Franz.—8 Margo edd. Dalec. et Gronov. *et matura frumenta*, e Colum.—9 Vet. Dalec. *et hoc silente*.—10 *Uvam calaridam* Vet. Dalec. Mox, Vet. Dalec. *in ea siccitate*.—11 Vet. Dalec. *non prius quam*.—12 Vet. Dalec. *intervallo non completo*.—13 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *Acino plurimum refert* Gronov. et al. vett.—14 Cod. Dalec. *vindemiari*.—15 'Lego, *Ad totid.*

NOTÆ

[j] *Quibus diebus diximus*] Cap. 35. 'Inter duorum numinum dies festos, Neptuni atque Vulcani.'

[k] *Post ciconiæ*] De ejus discessu diximus c. 31.

[l] *Et præcocia*] Rapa nimirum, cum panico, quod seri diximus ante Vergiliarum exortum initio c. 10.

[m] *Pabulum*] Sive ocymum, ut dictum est XVII. 35. 'Ocymum, quod in vinea seri Cato jubet, antiqui appellabant pabulum,' &c.

[n] *Hoc silente Luna*] Hoc est, in interlunio, ut dictum est XVI. 74. Adde Marbodæum de Lapid. Pretios. c. 19. qui Lunam silentem Lunam primam interpretatur.

[o] *Ac nisi imber*] Simile est quod Cato præcipit c. 112. de vino Coo faciendo: 'Uvas relinquito in vinea, sinito ut bene coquantur: et ubi pluerit, et siccaverit, tunc deligito,' &c.

[p] *Culeos XX.*] De culeo diximus XIV. 5. De lacu c. 7.

debet. Hic est pes justus.[q] Ad totidem culeos et lacus,[r] XX. jugeribus unum sufficit torculum.[15 s] Premunt aliqui singulis,[t] utilius binis, licet magna sit vastitas[u] singulis. Longitudo in his refert, non crassitudo: spatiosa[v] melius premunt. Antiqui[w] funibus vittisque loreis ea detrahebant,[a] et vectibus. Intra centum annos[x] inventa Græcanica,[y] mali rugis per cochleas bullantibus,[z] palis affixa arbori stella, a palis arcas lapidum attollente secum arbore:[b 16 a] quod maxime probatur. Intra viginti duos[b] hos annos inventum, parvis prelis, et minori torculari, ædificio breviore, et malo[c] in medio decreto,[17] tympana[d] imposita

[a] *Deprimebant prela.*

[b] *Græcanica torcula, in quibus rugæ torcularii mali per cochleam torquentur: imposita arbori affixaque ex altero trabis capite stella lignea e palis decussatim positis: quibus e palis arcæ lapidum pendeant, quas secum attollat arbos.*

culeos XX. jugeribus unum sufficit torculum et lacus, sub. 'unus." *Dalec.*—16 Vet. Dalec. *præli cochleæ illabentibus pal. aff. arboris stella, cum prælo arcas lap. attol. sursum arbore.*—17 Vet. Dalec. *erecto.*—18 'Lege, *Sed tamen Calend.*

NOTÆ

[q] *Hic est pes justus*] Hæc mensura pressuræ justa ac legitima.

[r] *Et lacus*] *Pour vingt cuvées.*

[s] *Torculum*] *Un Pressoir.* Torculum, torcular, torcularium, dixere promiscue vetusti scriptores.

[t] *Premunt aliqui singulis*] Torculis, sive prelis scilicet. Est autem prelum torcularium, *l'arbre du pressoir.*

[u] *Licet magna sit vastitas*] Duobus prelis longitudinem pedum quadragenum Vitruvius assignat VI. 9. p. 116. latitudinem, 24.

[v] *Spatiosa*] Quæ nempe longiora sunt, et eadem latiuscula.

[w] *Antiqui*] Meminit ejus moris loco cit. Vitruvius: 'Ipsum autem torcular, si non cochleis torquetur, sed vectibus,' &c.

[x] *Intra centum annos*] Augusti principatu.

[y] *Græcanica*] Subintellige torcula: *Pressoir à vis.*

[z] *Bullantibus*] Decurrentibus per cochleam spiris crassioribus, torosis, extantibus, in bullæ morem rotundatis. Plus etiam dixisse videtur una significatione vocis hujusce *bullantibus,* quam possit ulla copia sermonis enarrari.

[a] *Attollente secum arbore*] Ad æquipondium videlicet, interim dum ex altero capite arbos deprimitur: uti in tollenonibus fieri quotidie promtum est intelligere. De tollenonibus, XIX. 20.

[b] *Intra viginti duos*] Anno igitur Urbis DCCCVIII. Neronis, tertio: hæc enim Auctor commentabatur anno DCCCXXX.

[c] *Et malo*] Malus torcularius in medio statuitur, *La vis du pressoir.*

[d] *Tympana*] Asseres planos ac latos, uvis quæ sunt premendæ impositos.

vinaceis superne toto pondere urgere, et super prela construere congeriem.[e]

Hoc et poma colligendi tempus, et observatio, cum aliquod maturitate, non tempestate, deciderit: hoc et fæces exprimendi: hoc et defrutum[f] coquendi silente Luna noctu: aut si interdiu, plena: ceteris diebus aut ante exortum Lunæ, aut post occasum. Nec de novella vite, aut palustri, nec nisi e matura uva, nec nisi foliis despumandum: quia si ligno contingatur vas, adustum ac fumosum fieri putant. Justum vindemiæ[g] tempus ab æquinoctio ad Vergiliarum occasum dies XLIV. Ab eo die oraculum occurrit, frigidum picari[h] pro nihilo ducentium. Sed jam et Kalendis Januarii,[18] defectu vasorum, vindemiantes vidi, piscinisque musta condi, aut vina effundi priora, ut dubia[i] reciperentur. Hoc tam sæpe proventu nimio evenit, quam sævitia[19] insidiantium caritati civili. Sed æqui patrisfamilias modus est, annona cujusque anni uti. Id peræque etiam lucrosissimum. Reliqua de vinis affatim dicta sunt. Item vindemia facta olivam esse rapiendam, et quæ ad oleum pertinent, quæque ad Vergiliarum occasum agi debent.

LXXV. (XXXII.) His, quæ sunt necessaria, adjicientur de Luna, ventisque, et præsagiis, ut sit tota sideralis ratio

---

Novembr. Non satis enim credibile, uvas non collectas in vinea durare posse ad Januarium usque mensem.' *Dalec. Januarii vind. vidi, piscinisque defectu vasorum musta condi, et vina* Vet. Dalec.—19 Vet. Dalec. *quam segnitia.*

NOTÆ

[e] *Congeriem*] Lapidum videlicet, ad pondus augendum.

[f] *Hoc et defrutum*] Ita Columella XII. 19. p. 427.

[g] *Justum vindemiæ*] Varro de Re Rust. I. 34.

[h] *Frigidum picari*] Hoc est, inutile esse et intempestivum, ac nihili, vasa seu dolia parare, picare, instruere, post eum diem, cum cœlum esse tum frigidum cœpit: serum esse tum comparare, quæ promta esse prius oportuit.

[i] *Ut dubia*] Nova scilicet, quibus vetusta vina præstant. Sunt enim ea dubiæ bonitatis, quorum tam sera pressura, quæque serius sunt vasis condita.

perfecta. Namque Virgilius[j] etiam in numeros Lunæ digerenda quædam putavit, Democriti secutus ostentationem. Nos legum utilitas, quæ in toto opere, in hac quoque movet parte. Omnia quæ[k] cæduntur, carpuntur, conduntur, innocentius decrescente Luna, quam crescente, fiunt. 'Stercus,[l] nisi decrescente Luna, ne tangito. Maxime intermenstrua[m] dimidiaque stercorato. Verres, juvencos, arietes, hædos, decrescente Luna castrato. Ova Luna nova supponito. Scrobes Luna plena noctu facito. Arborum radices Luna plena operito. Humidis locis interlunio serito, et circa interlunium quatriduo.' Ventilari quoque frumenta ac legumina, et condi circa extremam Lunam jubent: seminaria, cum Luna supra terram sit, fieri: calcari musta, cum Luna sub terra: item materias[n] cædi,[1] quæque alia suis locis diximus. Neque facilior est observatio ac jam dicta a nobis secundo volumine:[o] sed quod intelligere vel rustici possint, quoties ab occidente Sole cernetur, prioribusque noctis horis lucebit, crescens erit, et oculis dimidiata judicabitur: cum vero occidente Sole orietur ex adverso, ita ut pariter aspiciantur, tum erit plenilunium. Quoties ab ortu[p] Solis orietur, prioribusque noctis horis detrahet lumen, et in diurnas extendet, decrescens erit, iterumque dimidia. In coitu vero (quod interlunium vocant) cum apparere desierit. Supra terras autem erit, quamdiu et Sol, interlunio, et prima tota die: secunda, horæ unius dextante sicilico:[q] ac deinde tertia usque ad quintamdecimam,

---

Cap. lxxv. 1 'Ita codd. Regg.' *Brotier.* Edd. ante Brotier, *materies*

NOTÆ

[j] *Namque Virgilius*] Georg. I. 276. Mox *quædam Lunæ*, hoc est, quædam de Luna.

[k] *Omnia quæ*] Vide quæ dicta sunt I. 74.

[l] *Stercus*] Auctor Geopon. II. 19. p. 59. Ὅτι δὲ σελήνης αὐξανούσης οὐ χρὴ κοπρίζειν, κ. τ. λ.

[m] *Intermenstrua*] Sive intermestri, ut dictum est XVI. 75.

[n] *Item materias*] Vide XVI. 74.

[o] *Secundo volumine*] Lib. II. c. 11.

[p] *Quoties ab ortu*] Quoties ab exortiva cœli parte orietur, sed serius, ita ut nocti suum lumen per aliquot horas neget.

multiplicatis horarum iisdem portionibus: quintadecima tota supra terras noctu erit, eademque sub terris tota die. Sextadecima ad primæ horæ nocturnæ dextantem sicilicum sub terra aget, easdemque portiones horarum per singulos dies adjiciet usque ad interlunium. Et quantum primis partibus noctis detraxerit, quod sub terris agat,[2] tantundem novissimis ex die adjiciet supra terram. Alternis autem mensibus XXX. implebit numeros, alternis vero detrahet singulos. Hæc erit ratio lunaris.

LXXVI. (XXXIII.) Ventorum paulo scrupulosior. Observato Solis ortu quocumque libeat die, stantibus hora diei sexta,[a] sic ut ortum eum a sinistro humero habeant, contra mediam faciem meridies, a vertice septemtrio erit. Qui ita limes per agrum currit, cardo[b] appellatur. Circumagi deinde melius est, ut umbram suam quisque cernat: alioqui post hominem erit. Ergo permutatis lateribus, ut ortus illius diei a dextro humero fiat, occasus a sinistro, tunc erit hora sexta, cum minima umbra contra medium fiet hominem. Per hujus mediam longitudinem duci sarculo sulcum; vel cinere lineam, verbi gratia, pedum viginti, conveniet: mediamque mensuram, hoc est, in decimo pede, circumscribi circulo parvo, qui vocetur umbilicus.[c] Quæ pars

cædi.—2 Cod. Dalec. *quando sub terris agit.*

NOTÆ

[q] *Dextante sicilico*] Secunda die, inquit, Luna supra terras erit per dextantem sicilicum unius horæ vesperi, hoc est, 51. min. $\frac{1}{4}$. seu per quinque sextas partes unius horæ, et aliquanto amplius. Finge horam unam in partes duodenas tribui: dextans ex illis denas complectitur: sicilicus, partis undecimæ quartam partem.

[a] *Hora diei sexta*] Quæ nobis meridies est, et duodecima diei hora.

[b] *Cardo*] Limiti, fossæ, viæ, quæ a meridie ad septemtrionem ducebatur, Cardinis nomen inditum a mundi cardine, ut Hyginus admonet initio libri de limitibus constituendis.

[c] '*Qui vocetur umbilicus*] Umbilicum Plinius admonet appellari spatium instar circuli circumscriptum, in medio agro, vel regionis. Sic III. 17. 'Cutiliæ lacum' dixit idem a Varrone appellari 'Italiæ umbilicum.' Eo sensu etiam in Cantico Canticorum dicitur, VII. 2. 'Umbilicus tuus crater tornatilis, nunquam indigens poculis.' Nam ibi populus Juda Hierosolymitanæ toparchiæ præconium facit, et Bethlehem oppidum, quod in medio illius toparchiæ sive regionis est, cisternam dicit ha-

fuerit a vertice umbræ, hæc erit ventus septemtrionalis. Illo tibi, putator, arborum plagæ ne spectent, neve arbusta vineæve, nisi in Africa, Cyrenis, Ægypto. Illinc flante ne arato, quæque alia præcipimus.[1] Quæ pars lineæ fuerit a pedibus umbræ, meridiem spectans, hæc ventum Austrum dabit, quem a Græcis Notum diximus vocari. Illinc flatu veniente, materiam vineamque, agricola, ne tractes. Humidus aut[d] æstuosus[2] Italiæ est. Africæ quidem incendia cum serenitate affert. In hunc Italiæ palmites spectent, sed non plagæ arborum vitiumve. Hunc oliveti metator Vergiliarum quatriduo,[e] hunc caveat insitor calamis, gemmisque inoculator. De ipsa regionis hora præmonuisse conveniet. Frondem media die, arborator, ne cædito. Cum meridiem adesse senties, pastor, æstate contrahente se umbra, pecudem a Sole in opaca cogito. Cum æstate[f] pasces, in occidentem specta[3] ante meridiem, post meridiem in orientem: aliter noxium, sicut hyeme[g] et vere, si in rorulentum duceres. Ne contra[4] septemtrionem paveris supradictum.[h] Clodunt ita,[i] lippiuntve ab afflatu, et alvo

CAP. LXXVI. 1 Cod. Dalec. *præcepimus.*—2 Dalec. *et æstuosus.*—3 Vet. Dalec. *spectent.*—4 Dalec. ex codd. *vere, in rorulentum ducere. Ne contra.* Edd. vett. *Nec contra.*

NOTÆ

bere similem crateri bene tornato, quo nihil effici possit rotundius, nec unquam potus egentem. Cisterna hæc, cujus fit mentio II. Reg. XXIII. 15. 'Desideravit ergo David, et ait: O si quis mihi daret potum aquæ, de cisterna, quæ est in Bethlehem juxta portam!' 'Pocula' enim pro ipso potu dixere Latinitatis auctores optimi. Sic 'viventia pocula' dixit Plinius XXVIII. 2. Sic etiam Horat. II. Sat. 6. 70. 'Siccat inæquales calices conviva, solutus Legibus insanis: seu quis capit acria fortis Pocula, modicis humescit lætius.'' *Ed. sec.*

[d] *Humidus aut*] Vide quæ diximus in Notis et Emend. ad l. II. num. 45.

[e] *Hunc.... quatriduo*] Quo de quatriduo egimus XVII. 2.

[f] *Cum æstate*] Vide quæ in eam rem diximus VIII. 75. Adde Palladium lib. XII. in Novemb. tit. XIII. p. 171.

[g] *Sicut hyeme*] Colum. VII. 3. pag. 256. 'Hyeme et vere, matutinis temporibus intra septa contineantur, dum dies arvis gelicidia detrahat: nam pruinosa iis diebus herba pecudi gravedinem creat, ventremque proluit,' &c. Vide et cap. 5. ejusdem libri, p. 263. Palladium quoque loc. cit.

[h] *Supradictum*] Libentius agnoverim, *sit prædictum*: quasi dicat, prædoctus esto, ut cap. seq. Quo enim loco id ante dixerit, non occurrit.

[i] *Clodunt ita*] Oculos nimirum, ut

cita pereunt. Qui fœminas concipi voles, in hunc ventum [j] spectantes iniri cogito.

LXXVII. (XXXIV.) Diximus [k] ut in media linea designaretur umbilicus. Per hunc medium transversa currat alia.[1] Hæc erit ab exortu æquinoctiali ad occasum æquinoctialem: et limes qui ita secabit agrum, decumanus vocabitur.[l] Ducantur deinde aliæ duæ lineæ in decusses [2] obliquæ, ita ut a septemtrionis dextra lævaque ad Austri dextram lævamque descendant. Omnes per eundem currant umbilicum, omnes inter se pares sint, omnium intervalla paria. Quæ ratio semel in quoque agro ineunda erit: vel si sæpius libeat uti, e ligno facienda, regulis paribus in tympanum [m] exiguum, sed circinatum adactis. Ratione qua doceo, occurrendum ingeniis quoque imperitorum est. Meridiem excuti placet, quoniam semper est idem: Sol autem quotidie ex alio cœli momento, quam pridie, oritur: ne quis forte ad exortum capiendam putet lineam.[3] Ita cœli exacta parte, quod fuerit lineæ caput septemtrioni proximum a parte exortiva solstitialem habebit exortum, hoc est, longissimi diei, ventumque Aquilonem, Boream [n] Græcis dictum. In hunc ponito arbores vitesque. Sed hoc flante

CAP. LXXVII. 1 Cod. Dalec. *alia talis*.—2 Gronov. *decusseis*.—3 Margo edd.

NOTÆ

qui nictatione laborant. Inde fortassis Clodia gens apud Romanos nomen traxit.

[j] *Qui fœminas .... in hunc ventum*] In septemtrionem videlicet, qui noxius est, non in Aquilonem, qui salubrior: in quem quæ spectare coguntur oves, mares edunt, ut diximus ex Aristotele, ceterisque, VIII. 72. dicemusque iterum cap. seq.

[k] *Diximus*] Sup. cap.

[l] *Decumanus vocabitur*] Festus quoque: 'Decumanus appellatur limes, qui fit ab ortu Solis ad occasum. Alter ex transverso currens, appellatur Cardo.' Atque eam ob causam quoniam literæ X figuram exhibet, quæ nota denarii est, decumano limiti factum id nomen. Alia causa appellationis decumani ovi, decumanique fluctus, apud Festum, quem consule. Vide plura apud Voss. in Etymol.

[m] *Tympanum*] Hoc est, tabulam solidam ac planam.

[n] *Aquilonem, Boream*] De varia appellatione ventorum diximus abunde II. 46. &c.

ne arato: frugem ne serito: semen ne jacito. Præstringit enim atque percellit[4] hic radices arborum, quas positurus afferes. Prædoctus esto: alia robustis prosunt, alia infantibus. Nec sum oblitus, in hac parte ventum Græcis poni, quem Cæciam vocant. Sed idem Aristoteles, vir immensæ subtilitatis, qui id ipsum fecit, rationem convexitatis mundi reddit, qua contrarius Aquilo Africo flat. Nec tamen eum toto anno in prædictis timet agricola. Mollitur sidere[o] æstate media, mutatque nomen, et etesias vocatur. Ergo cum frigidum senties, caveto; ac quacumque[5] Aquilo prædicitur, tanto perniciosior septemtrio est. In hunc Asiæ,[p] Græciæ, Hispaniæ, maritimæ Italiæ, Campaniæ, Apuliæ arbusta vineæque spectent. Qui mares[q] concipi voles, in hunc[r] pascito, ut sic ineuntem ineat.[6] Ex adverso Aquilonis ab occasu brumali Africus flabit, quem Græci Liba vocant. In hunc a coitu cum se pecus circumegerit, fœminas conceptas esse scito.

Tertia a septemtrione linea, quam per latitudinem umbræ duximus, et decumanam vocavimus, exortum habebit æquinoctialem, ventumque Subsolanum, Græcis Apelioten[7] dictum. In hunc salubribus locis villæ vineæque spectent. Ipse leniter pluvius: tamen est siccior Favonius,[8] ex adverso ejus ab æquinoctiali occasu, Zephyrus Græcis nominatus. In hunc spectare oliveta Cato jussit.[s]

Dalec. et Gronov. *capi unicam putet lineam. Ista.*—4 Vet. Dalec. *prægelat.*—5 Vet. Dalec. *aâ quæcumque.*—6 Vet. Dalec. *ut sic matres ineantur;* alii ap. Dalec. *ut sic in eumdem ineat;* alii ibid. *ut sic mares ineant.*—7 'Vet. *Aphelioten,* magis ex etymologia.' *Dalec.*—8 *Favonio. Ex* cod. Dalec.—9 Vet.

NOTÆ

[o] *Mollitur sidere*] Aquilo nimirum: qui etesias appellatur: de quo jam antea Plinius II. 47. 'Aquilones,' inquit, 'quos etesias appellant. Mollire eos creditur Solis vapor geminatus ardore sideris.'

[p] *In hunc Asiæ*] In Aquilonem, aut Cæciam, non in Septemtrionem.

[q] *Qui mares*] In Aquilonem adhuc, aut Cæciam. Vide quæ dicta sunt VIII. 72.

[r] *In hunc*] In Africum.

[s] *Cato jussit*] Ut diximus XV. 6.

Hic ver inchoat, aperitque terras tenui frigore saluber. Hic vites putandi, frugesque curandi, arbores serendi, poma inserendi, oleas tractandi jus dabit, afflatuque nutritium exercebit.[9 t]

Quarta a septemtrione linea, eadem Austro ab exortiva parte proxima, brumalem habebit exortum, ventumque Vulturnum, Eurum Græcis dictum, sicciorem et ipsum, tepidioremque. In hunc apiaria et vineæ Italiæ, Galliarumque, spectare[10] debent. Ex adverso Vulturni flabit Corus, ab occasu solstitiali et occidentali latere septemtrionis, Græcis dictus Argestes, ex frigidissimis et ipse, sicut omnes qui a septemtrionis parte spirant. Hic et grandines infert, cavendus et ipse, non secus ac septemtrio. Vulturnus, si a serena cœli parte cœperit flare, non durabit in noctem: at Subsolanus in majorem partem noctis extenditur. Quisquis erit ventus, si fervidus sentietur, pluribus diebus permanebit. Aquilonem prænuntiat terra siccescens repente, Austrum humescens rore occulto.

LXXVIII. (XXXV.) Etenim prædicta[1] ventorum ratione, ne sæpius eadem dicantur, transire convenit ad reliqua tempestatum præsagia, quoniam et hoc placuisse Virgilio [u] magnopere video. Siquidem in ipsa messe sæpe concurrere prælia ventorum damnosa imperitis refert. Tradunt eundem Democritum metente fratre ejus Damaso [v] ardentissimo æstu orasse, ut reliquæ segeti parceret, raperetque desecta sub tectum, paucis mox horis sævo imbre vaticinatione approbata. Quin immo et arundinem non nisi impendente pluvia seri jubent, et fruges insecuturo imbre.

Dalec. *afflatumque nutricium excitabit.*—10 *Galliarum spectare* Gronov.
CAP. LXXVIII. 1 *At enim prædicta* Vet. Dalec.—2 'Ita cod. Reg. 2. et

NOTÆ

[t] *Nutritium exercebit*] Tenui frigore nutritium arborum agricolam exercebit. Hic Pinetus, ut sæpe, cespitat.

[u] *Virgilio*] Georg. I. 313. 'Sæpe ego ventorum concurrere prælia vidi.'

[v] *Damaso*] Refert hoc ipsum Clemens Alexandr. Stromat. lib. VI. p. 631. ubi et Damasum fratrem Democriti vocat: Laërtius quoque in Democrito, l. IX. p. 247.

Quamobrem et hæc breviter attingimus,[z] scrutati maxime pertinentia.

Primumque a Sole capiemus præsagia. Purus oriens,[w] atque non fervens, serenum diem nuntiat: at hybernam pallidus grandinem. Si et occidit[x] pridie serenus, et oritur, tanto certior fides serenitatis. Concavus oriens[y] pluvias prædicit: idem[3] ventos,[z] cum ante exorientem eum nubes rubescunt: quod si et nigræ[4] rubentibus intervenerint, et pluvias. Cum orientis[a] atque occidentis radii rubent, coire[5] pluvias. Si circa occidentem rubescunt nubes, serenitatem futuræ diei spondent. Si in exortu[b] spargentur[6] partim ad Austrum, partim ad Aquilonem, pura circa eum serenitas sit licet, pluviam tamen ventosque significabunt. Si in ortu aut[c] in occasu contracti cernentur radii, imbrem. Si in occasu ejus pluet, aut radii in se[7] nubem trahent, asperam in proximum diem tempestatem significabunt. Cum oriente radii non illustres eminebunt, quamvis circumdati nube non sint, pluviam portendent. Si ante exortum nubes globabuntur, hyemem asperam denuntiabunt. Si ab ortu repellentur, et ad occasum abibunt, serenitatem. Si

Editio princeps.' *Brotier.* *breviter attingemus* Gronov. al. vett. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—3 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *item* Gronov. et al. vett.—4 Dalec. *si nigræ.*—5 Vet. Dalec. *radii videntur coire.*—6 *Si in e. sparguntur* Vet. Dalec.—7 Vet. Dalec. *livent radii*

NOTÆ

[w] *Purus oriens*] Theophr. de Signis Seren. p. 128.

[x] *Si et occidit*] Theophr. loc. cit.

[y] *Concavus oriens*] Sol abditus in cavo nubis. Theoph. de Signis Vent. p. 118. Virgil. Georg. 1. 441. 'Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum Concavus in nubem, medioque refugerit orbe, Suspecti tibi sint imbres,' &c.

[z] *Idem ventos*] Festus Rufus Arati interpres, p. 69. 'Ignea si fulgor præcurrit plurimus ora, Flamina crebra salis quatiunt vada,' &c.

[a] *Cum orientis*] Theophr. de Sign. Pluv. et Vent. p. 111.

[b] *Si in exortu*] Festus Avienus p. 69. de Sole: 'Sed non ora cavo similis, medioque recedens Ore quasi, vel si radios discingitur ultro, Figat ut Australem porrecti sidere partem, Ac Borean rigidi jaculetur luminis igne, Et vento et pluviis reparata luce carebit.'

[c] *Si in ortu aut*] Rufus Avienus loc. cit.

nubes Solem circumcludent, quanto minus luminis relinquent, tanto turbidior tempestas erit: si vero etiam duplex orbis fuerit, eo atrocior. Quod si in exortu fiet, ita ut rubescant nubes, maxima ostendetur tempestas. Si non ambibunt,[8] sed incumbent, a quocumque vento fuerint, eum portendent. Si a meridie, et imbrem. Si oriens cingetur orbe, ex qua parte is se aperit, expectetur ventus. Si totus defluxerit æqualiter, serenitatem dabit. Si in exortu longe radios per nubes porriget, et medius erit inanis, pluviam significabit. Si ante ortum radii se ostendent, aquam et ventum. Si circa occidentem candidus circulus erit, noctis levem[9] tempestatem: si nebula, vehementiorem: si candente Sole, ventum: si ater circulus fuerit, ex qua regione is ruperit se, ventum magnum.[10]

LXXIX. Proxima sint jure Lunæ præsagia. Quartam eam[d] maxime observat Ægyptus. Si splendens[e] exorta puro nitore fulsit,[1] serenitatem: si rubicunda,[f] ventos: si nigra,[g] pluvias portendere creditur. In quinta cornua ejus obtusa, pluviam: erecta et infesta ventos semper significant: quarta tamen maxime. Cornu ejus septemtrionale acuminatum atque rigidum, illum præsagit ventum: inferius, Austrum: utraque recta, noctem ventosam. Si quartam orbis rutilus cingit, ventos[2] et imbres præmonebit.

aut in se.—8 *Si non abibunt* cod. Dalec.—9 Cod. Dalec. *lenem.*—10 Cod. Dalec. *ventus fiat, et circulus fuerit, ex qua reg. is eruperit, ventum magnum.*

CAP. LXXIX. 1 Cod. Dalec. *nitore fulserit.*—2 *Si quartæ orbis rutilus, cie-*

NOTÆ

[d] *Quartam eam*] Vide Festum Avienum, p. 65. et 67.

[e] *Si splendens*] Virgil. Georg. I. 432. 'Sin ortu in quarto, namque is certissimus auctor, Pura nec obtusis per cœlum cornibus ibit, Totus et ille dies, et qui nascentur ab illo, Exactum ad mensem, pluvia ventisque carebunt.'

[f] *Si rubicunda*] Virgil. Georg. I. 430. 'At si virgineum suffuderit ore ruborem, Ventus erit: vento semper rubet aurea Phœbe.'

[g] *Si nigra*] Virgil. Georg. I. 427. 'Luna revertentes cum primum colligit ignes, Si nigrum obscuro comprenderit aëra cornu, Maximus agricolis pelagoque parabitur imber.'

Apud Varronem ita est: Si quarto die Luna erit directa,[3] magnam tempestatem in mari præsagiet, nisi si coronam circa se habebit, et eam sinceram: quoniam illo modo non ante plenam Lunam hyematurum[4] ostendit. Si plenilunio per dimidium pura erit, dies serenos significabit: si rutila, ventos: nigrescens, imbres. Si caligo orbis nubem[5] incluserit, ventos, qua se ruperit: si gemini orbes cinxerint, majorem tempestatem. Et magis, si tres erunt, aut nigri, interrupti[6] atque distracti. Nascens Luna, si cornu superiore obatrato[7 h] surget, pluvias decrescens dabit: si inferiore, ante plenilunium: si in media nigritia illa fuerit, imbrem in plenilunio. Si plena circa se habebit orbem, ex qua parte is maxime splendebit, ex ea ventum ostendet. Si in ortu cornua crassiora fuerint, horridam tempestatem. Si ante quartam non apparuerit, vento Favonio flante, hyemalis toto mense erit. Si sextadecima vehementius flammea apparuerit, asperas tempestates præsagiet. Sunt et ipsius Lunæ octo articuli,[i] quoties in angulos Solis incidit, plerisque inter eos tantum observantibus præsagia ejus, hoc est, tertia, septima, undecima, quintadecima, nonadecima, vigesimatertia, vigesimaseptima, et interlunium.

LXXX. Tertio loco stellarum observationem esse oportet. Discurrere[a] eæ videntur interdum, ventique protinus sequuntur, in quorum parte[1] ita præsagivere: Cœlum cum

bit ventos cod. Dalec.—3 Vet. Dalec. *recta*.—4 Cod. Dalec. *hiemandum*.—5 *Si orbem caligo nubis* quidam ap. Dalec.—6 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *aut nigri aut interrupti* Gronov. et al. ante Harduin.—7 'Ita codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier. superiore obatro* Gronov. al. vett. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.

CAP. LXXX. 1 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.

NOTÆ

[h] *Si cornu . . . obatrato* [*obatro*] Mss. *obatrato.*

[i] *Sunt . . . octo articuli*] Octo veluti puncta seu stationes, ac positus Lunæ, unde si una cum Sole a terra conspiciatur, diversos tum octo angulos facere ambo videntur. Aspectum octilem Astronomi seu octogonum vocant.

[a] *Discurrere*] Vide quæ in eam rem diximus II. 6. et 36.

æqualiter totum erit splendidum, articulis temporum, quos [2] proposuimus,[b] autumnum serenum præsagibunt, et frigidum. Si ver et æstas [c] non sine riguo aliquo transierint, autumnum serenum et densum, minusque ventosum facient. Autumni serenitas ventosam hyemem facit. Cum repente stellarum fulgor obscuratur, et id neque [3] nubilo, neque caligine, pluvia aut graves denuntiantur tempestates. Si volitare [d] plures stellæ videbuntur, quo feruntur albescentes, ventos ex iis partibus nuntiabunt.[4] Aut si cursitabunt,[5] certos: si id in pluribus partibus fiet, inconstantes ventos effundent. Si stellarum errantium aliquam orbes incluserint, imbres. Sunt in signo [e] Cancri duæ stellæ parvæ, Aselli appellatæ, exiguum inter illas spatium obtinente nubecula, quam Præsepia appellant. Hæc cum cœlo sereno apparere desierit, atrox hyems sequitur. Si alteram earum Aquiloniam caligo abstulit, Auster sævit: si Austrinam, Aquilo. Arcus cum sunt [f] duplices, pluvias nuntiant: a

ex quarum parte Gronov. et al. vett.—2 Dalec. *articulo temporis, quem;* a Fidiculæ nempe occasu ad æquinoctium, quem articulum postremum exposuit initio cap. 74.—3 Vet. Dalec. *utique neque.*—4 Cod. Dalec. *nunciant.*—5 *Ac si circa stabunt* cod. Dalec. *Ac si circa puræ stabunt* Vet. Dalec.—6 Vet.

NOTÆ

[b] *Articulis .... quos proposuimus*] Cap. 59. his verbis: ‘Rursus hi cardines singulis temporum articulis dividuntur, per media omnes dierum spatia. Quoniam inter solstitium et æquinoctium autumni, Fidiculæ occasus autumnum inchoat,’ &c.

[c] *Si ver et æstas*] Vide Theophr. de Signis Tempest.

[d] *Si volitare*] Virgil. Georg. I. 365. ‘Sæpe etiam stellas vento impendente videbis Præcipites cœlo labi, noctisque per umbras Flammarum longos a tergo albescere tractus.’ Recte vero admonuit Seneca Natur. Quæst. I. 1. p. 832. ‘Argumentum tempestatis nautæ putant, cum multæ transvolant stellæ: quod si signum ventorum est, ibi est, ubi venti sunt, id est, in aëre, qui medius inter Lunam et terram est.’ Vide etiam Avienum, p. 71.

[e] *Sunt in signo*] Geminus in Elem. Astron. c. 2. p. 12. Ἐν τῷ Καρκίνῳ νεφελοειδεῖ συστροφῇ ἐοικότες καλοῦνται φάτνη· οἱ δὲ πλησίον αὐτῆς δύο ἀστέρες κείμενοι, ὄνοι προσαγορεύονται. *Quæ stellæ in Cancro nebulosæ, stellarum congregationi similes sunt, vocantur Præsepe: duæ stellæ præsepi vicinæ vocantur Asini.* Vide et Festum Avienum, fol. 79. Plinius Theophrastum hoc loco transcribit, e de Sign. Pluv. et Vent. p. 113.

[f] *Arcus cum sunt*] Aratus in Prognosticis, interprete Avieno, fol. 71.

pluviis,[6] serenitatem non perinde certam: circuli novi circa sidera aliqua, pluviam.[7]

LXXXI. Cum æstate vehementius tonuit quam fulsit, ventos ex ea parte denuntiat: contra si minus tonuit, imbrem. Cum sereno cœlo fulgetræ erunt et tonitrua, abhyemabit.[1] Atrocissime[g] autem, cum ex omnibus quatuor partibus cœli fulgurabit. Cum ab Aquilone tantum, in posterum diem aquam portendet.[2] Cum a Septemtrione, ventum eum. Cum ab Austro, vel Coro, aut Favonio, nocte serena fulguraverit, ventum et imbrem ex iisdem regionibus demonstrabit. Tonitrua matutina ventum significant, imbrem meridiana.

LXXXII. Nubes cum sereno cœlo[1] feruntur, a quacumque parte id fiet, expectentur venti: si eodem loco globabuntur, appropinquante Sole discutientur. Et hoc si ab Aquilone[2] fiat, ventos; si ab Austro, imbres portendent. Sole occidente si ex utraque parte[3] ejus cœlum petent, tempestatem significabunt. Vehementius atræ ab oriente, in noctem aquam minantur: ab occidente, in posterum diem. Si nubes, ut vellera[h] lanæ, spargentur multæ ab oriente, aquam in triduum præsagient. Cum in cacuminibus[i] montium nubes consident,[4] hyemabit. Si cacu-

Dalec. *nuntiant et pluviis.*—7 *Circulus nubis .... aliqui pluviam* in eodem Vet.

CAP. LXXXI. 1 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *fulget, pluviæ erunt, et tonitrua, et hiemabit* Gronov. et vulgg. *fulgurat, pluviæ erunt, et tonitrua, et hiemabit* Vet. Dalec.—2 'Ita codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier.* Edd. Gronov. al. vett. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *aquam portendit.*

CAP. LXXXII. 1 Vet. Dalec. *in cœlum.*—2 Cod. Dalec. *appropinquantesque soli discutiantur, et hoc ab Aquilone.*—3 Vet. Dalec. *si ab utraque parte.*—4 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. et Bipont. *conci-*

NOTÆ

'Si discolor Iris Demittat gemino se fornice ... Plurimus abruptis fundetur nubibus imber.'

g *Atrocissime*] Theophr. de Sign. Vent. p. 119.

h *Si nubes, ut vellera*] Aratus loc. cit. 'Vellera si cœlo volitent,' &c. Theophr. quoque de Sign. Pluv. et Vent. p. 111.

i *Cum in cacuminibus*] Theophr. de Signis Tempest. Ὀρέων κορυφαὶ κατεχόμεναι ὑπὸ νεφέλων, χειμέριον.

mina pura fient, disserenabit.[j] Nube gravida candicante, quod vocant tempestatem albam, grando imminebit. Cœlo quamvis sereno, nubecula quamvis parva [5] flatum procellosum dabit.

LXXXIII. Nebulæ e montibus descendentes, aut cœlo cadentes, vel in vallibus sidentes,[1] serenitatem promittunt.

LXXXIV. Ab his terreni ignes proxime significant: pallidi namque, murmurantesque, tempestatum nuntii sentiuntur: pluviæ etiam [1] in lucernis fungi.[k] Si flexuose volitet flamma, ventum. Et lumina [l] cum ex sese flammas elidunt, aut vix accenduntur. Item cum in eo pendentes coacervantur scintillæ: vel cum tollentibus ollas carbo adhærescit: aut [2] cum contectus ignis e se favillam discutit, scintillamve emittit: vel cum cinis in foco concrescit, et cum carbo vehementer perlucet.

LXXXV. Est et aquarum significatio. Mare si tranquillum in portu [1] a cursu stabit, et murmuraverit intra se, ventum prædicit. Si identidem, et hyemem, et imbrem. Littora ripæque [m] si resonabunt tranquillo, asperam tem-

---

dent edd. vett. et Gronov.—5 Vet. Dalec. *quævis parva.* Mox, pro *flatum procellosum*, quod ex codd. Regg. et Editione principe recepit Brotier, aliæ edd. habent, *ventum procellosum.*

Cap. LXXXIII. 1 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *in vallibus sedentes* Gronov. et al. vett. ante Harduin.

Cap. LXXXIV. 1 Vox *etiam* deest in cod. Dalec.—2 'Vet. *in iis*, sub. 'luminibus.'' *Dalec.*

Cap. LXXXV. 1 *Mare si tranquillo portu* cod. Dalec.—2 *Littoris ripæque*

NOTÆ

[j] *Disserenabit*] Dies serenus erit. Theophr. de Signis Seren. Τὰ ὄρη, ὅταν τὰς κορυφὰς καθαρὰς ἔχωσιν, εὐδίαν σημαίνει. *Montes cum habent pura cacumina, serenitatem significant.*

[k] *In lucernis fungi*] Theophr. de Signis Pluv. et Vent. p. 111. Καὶ οἱ μύκητες, ἐὰν νότια ᾖ, ὕδωρ σημαίνουσι. *Fungi in lucernis, flantibus Austris, aquas prænuntiant.* Virgil. Georg. I. 390. 'Nec nocturna quidem carpentes fila puellæ Nescivere hyemem, testa cum ardente viderent Scintillare oleum, et putres concrescere fungos.'

[l] *Et lumina*] Theophr. de Signis Temp. p. 124.

[m] *Littora ripæque*] Theophr. loc. cit. et de Signis Vent. p. 118. Virgil. Georg. I. 356. 'Continuo ventis surgentibus aut freta Ponti Incipiunt agitata tumescere: et aridus altis

pestatem: item maris ipsius tranquillo sonitus, spumæve dispersæ,[2] aut aquæ bullantes. Pulmones marini in pelago, plurium dierum hyemem portendunt. Sæpe et silentio intumescit, flatuque[3] [n] altius solito jam intra se esse ventos fatetur.

LXXXVI. Equidem et montium sonitus, nemorumque mugitus prædicunt: et sine aura, quæ sentiatur, folia ludentia.[o] Lanugo populi, aut spinæ,[p] volitans; aquisque pluma innatans. Atque etiam in campis tempestatem venturam præcedens suus fragor: cœli quidem murmur non dubiam habet significationem.

LXXXVII. Præsagiunt et animalia. Delphini[q] tranquillo mari lascivientes, flatum, ex qua veniunt parte: item spargentes aquam turbato, tranquillitatem. Loligo volitans,[r] conchæ adhærescentes, echini[s] affigentes sese, aut arena saburrantes, tempestatis signa sunt. Ranæ quoque[t]

ipsius tranquillus sonitus spumæve dispersæ cod. Dalec.—3 Pintian. *fluctuque.*

NOTÆ

Montibus audiri fragor: aut resonantia longe Littora misceri: et nemorum increbrescere murmur.'

[n] *Flatuque*] Forte, *inflatuque.*

[o] *Folia ludentia*] Virgil. Georg. I. 368. 'Sæpe levem paleam, et frondes volitare caducas, Aut summa nantes in aqua colludere plumas,' &c.

[p] *Lanugo ... aut spinæ*] Spinæ albæ. Aratus, in Διοσημεῖα, p. 117. Ἤδη καὶ πάππoι λευκῆς, γήρειον ἀκάνθης. Sic enim Plinius legisse intelligitur, et λευκῆς de alba populo accepisse: et quidem recte. Sunt autem albæ spinæ, quam Arati schol. κινάραν vocat, pappi, carduorum flores, ut Festus explanat. Avienus Aratum sic reddidit: *Jamque super latices florum volitare senectam, &c.* Mox *suus fragor* idem valet, ac peculiaris, qui in campis solet audiri, fragor.

[q] *Delphini*] Cic. de Divin. lib. II. p. 270. 'Loligines et Delphini exultantes tempestatem futuram significant.'

[r] *Loligo volitans*] Plutarchus in Quæst. Natur. p. 916. Διὰ τί τευθὶς φαινομένη σημεῖόν ἐστι μεγάλου χειμῶνος; *Cur loligo conspecta signum est magnæ tempestatis?* Causam ejus rei ibi investigat. Adi et Theophr. de Signis Tempest. p. 124.

[s] *Echini*] Vide IX. 51.

[t] *Ranæ quoque*] Sic Aratus, interprete Avieno, loc. cit. 'Si repetunt veterem ranæ per stagna querelam.' Unde imitatus Aratum Maro intelligitur, Georg. I. 378. 'Et veterem in limo ranæ cecinere querelam.'

ultra solitum vocales. Et fulicæ [u] matutino clangore. Item mergi, anatesque, pennas rostro purgantes, ventum: ceteræque aquaticæ aves concursantes: grues in [v] mediterranea festinantes: [t] mergi maria [w] aut stagna fugientes. Grues silentio [x] per sublime volantes, serenitatem: sic noctua [y] in imbre garrula: at sereno, tempestatem: corvique [z] singultu [z] quodam latrantes, seque concutientes, si continuabunt, ventos: si vero carptim vocem resorbebunt, ventosum imbrem. Graculi [a] sero a pabulis recedentes, hyemem. Et albæ aves,[b] cum congregabuntur. Et cum terrestres [c] volucres contra aquam clangores dabunt, perfundentes sese: sed maxime cornix.[d] Hirundo tam

Cap. lxxxvii. 1 Vet. Dalec. *fugientes.*—2 Vet. Dalec. *at serena tempestate*

NOTÆ

[u] *Et fulicæ*] Idem Arati interpres, p. 71. 'Et cum parva fulix trepido petit arva volatu, Stagna sinens, longasque iterat clangore querelas: Indicat insanis freta mox canescere ventis: Latipedemque anatem cernes excedere ponto Sæpius.' De mergis et anatibus, Theophr. de Signis Pluv. et Vent. p. 112. et de Signis Vent. p. 118.

[v] *Grues in*] Aratus, eodem interprete, fol. 72. 'Si Threiciæ per aperta Sponte grues trepidant, nec sese audacibus æthræ Committunt pinnis ... Mox tempestates et nubila tetra cientur.' Adde et Ælian. Hist. Anim. vii. 7.

[w] *Mergi maria*] Lucanus eleganter v. 552. 'Nec placet incertus qui provocat æquora Delphin: Aut siccum quod mergus amat: quodque ausa volare Ardea sublimis pennæ confisa natanti.' Adde Virgil. Georg. i. 360. et Cassiod. Var. Ep. iii. 48.

[x] *Grues silentio*] Theophr. de Signis Seren. p. 128. et Ælian. locis citatis.

[y] *Sic noctua*] Theophr. et Ælian. locis citatis.

[z] *Corvique*] Aratus loc. cit. 'Agmine cum denso circumvolitare videtur Graculus, et tenui cum stridunt gutture corvi, Convenit instantes prænoscere protinus imbres.'

[a] *Graculi*] Theophr. de Signis Tempest. p. 125.

[b] *Et albæ aves*] Theophr. loc. cit. et Ælianus.

[c] *Et cum terrestres*] Servius in Georg. i. 375. 'Hic locus,' inquit, 'omnis de Varrone est, Atacino scilicet: ille enim sic: 'Tum liceat pelagi volucres, tardæque paludis Cernere inexpleto studio certare lavandi: Et velut insolitum pennis infundere rorem: Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo,'' &c. De hirundine etiam Theophr. de Signis Pluv. et Vent. p. 111.

[d] *Maxime cornix*] Geopon. auctor, i. 3. p. 7. Καὶ κορώνη ἐπ' αἰγιαλοῦ τὴν κεφαλὴν διαβρέχουσα, ἢ πᾶσα νηχομένη ... ὄμβρους προμηνύει. Lucanus v. 555. 'Quodque caput spargens undis, vel-

juxta aquam volitans, ut penna sæpe percutiat. Quæque in arboribus habitant, fugitantes in nidis suis.[3] Et anseres[e] continuo clangore intempestivi. Ardea[f] in mediis arenis tristis.

LXXXVIII. Nec mirum, aquaticas, aut in totum volucres præsagia aëris sentire. Pecora[g] exultantia, et indecora lascivia ludentia, eandem significationem habent. Et boves[h] cœlum olfactantes, seque lambentes contra pilum.[1][i] Turpesque porci[j] alienos sibi manipulos[2] fœni lacerantes: segniterque et contra industriam suam absconditæ formicæ, vel concursantes, aut ova progerentes.[k] Item vermes[l] terreni erumpentes.

corvi singultu.—3 Vet. Dalec. *in nidos suos.*

Cap. LXXXVIII. 1 Cod. Dalec. *contra pluviam;* Vet. Dalec. *citam pluviam.* —2 Vet. Dalec. *alieno subsultu manipulos;* alii vett. ap. eundem, *alieno sibilo manipulos.*

NOTÆ

ut occupet imbrem, Instabili gressu metitur littora cornix.'

[e] *Et anseres*] Theophrast. loc. cit. p. 124.

[f] *Ardea*] Inter signa tempestatis Lucanus illud affert, v. 549. 'Quodque ausa volare Ardea sublimis pennæ confisa natanti.'

[g] *Pecora*] Hoc illud est quod Virgilius ait, Georg. I. 423. 'Et lætæ pecudes,' &c. Aratus, interprete Avieno, p. 74. 'Pastor id indicium pluvialis frigoris edet, Et si persultans aries lascivius herbas Appetat: aut sese sustollant saltibus hædi: Vel si juge gregi cupiant hærere,' &c. Vide etiam Ælian. Hist. Anim. VII. 8.

[h] *Et boves*] Virgilius Georg. I. 375. 'Aut bucula cœlum Suspiciens, patulis captavit naribus auras.' Id quod ex Varrone Atacino hausisse Virgilium auctor est Servius in eum locum, ubi Varronis carmen laudat ejuscemodi: 'Et bos suspiciens cœlum, mirabile visu, Naribus aëreum patulis decerpsit odorem.' Theophr. quoque de Sign. Pluv. et Vent. pag. 111.

[i] *Contra pilum*] Sic pecti capillos dixit Cælius Aurel. II. 4. nunc pro capillatura, nunc contra capillaturam. Mss. omnes, *contra pluviam.* Diversa paululum sententia Avienus loc. cit. 'Bubus arator idem trahit atræ signa procellæ, Lambere si lingua prima hos vestigia forte Viderit, aut dextrum prosternere corpus in armum.'

[j] *Turpesque porci*] Explicat id Politianus, in Rust. 'Cum sibi non factos sus dissipat ore maniplos.'

[k] *Aut ova progerentes*] Atacinus Varro loc. cit. 'Nec tenuis formica cavis non evehit ova.' Virgil. Georg. I. 380. 'Sæpius et tectis penetralibus extulit ova Angustum formica terens iter.'

[l] *Item vermes*] Theophr. de Sign. Temp. p. 124.

LXXXIX. Trifolium quoque inhorrescere, et folia contra tempestatem surrigere certum est.

XC. Necnon et in conviviis mensisque nostris, vasa, quibus esculentum additur, sudorem repositoriis[1 m] linquentia, diras tempestates prænuntiant.

CAP. XC. 1 Vet. Dalec. *sudorem in repositoriis.* Cod. Dalec. *relinquentia.*

NOTÆ

[m] *Repositoriis*] Quid repositorium olim diceretur, aperiemus opportunius XXXIII. 49.

NOTÆ ET EMENDATIONES

AD LIBRUM XVIII.

NATURALIS HISTORIÆ

C. PLINII SECUNDI.

1. Cap. II. *Tertiam ex his nominare sub tecto religio est*] Tutelinam, cujus Augustinus et alii meminere, eam esse Deam, quam nominare sub tecto religio fuit, existimant Turnebus Advers. XX. 36. et Cælius Rhodig. XXI. 29. pag. 1005. quoniam fortassis, ut Macrobius admonet Saturn. I. 16. p. 264. 'apud veteres qui nominasset Salutem, Semoniam, Sejam, Segetiam, Tutilinam, ferias observabat.' Verum ex eo ipso Macrobii testimonio plane efficitur, non aliam hac in parte Tutelinæ Deæ, quam Sejæ Segetiæque, conditionem fuisse: cum tamen dispares eas fuisse hac silentii religione sub tecto, Plinius velit. Eccur autem non liceret Tutelam nominare, quam et in navi et in ædibus passim nominari et advocari cernimus apud Petronium in Satyrico? An Meja potius intelligenda Dea est, a messibus nominata? Nam Tertull. de Spectac. cap. 8. 'Singula,' inquit, 'ornamenta Circi, singula templa sunt... Sessias a sementationibus, Messias a Messibus, Tutelinas a tutela fructuum sustinent columnæ. Ante has tres aræ trinis Diis parent, magnis, potentibus. Eosdem Samothracas existimant.' Ut igitur Sessia in Sejam, sic Messia Dea, quæ altero nomine Segesta appellata fuit, forte in Mejam commutata: quam, propterea quod ea vox putidum quid olet ac sonat, sub tecto eo nomine nominare religio fuit. Sed Segestam ipsam verius, ut arbitror, intellexit, quam nominari sub tecto idcirco religio fuit, quod ad aliam vocem molliendam, quæ turpicula foret vel inauspicata, nempe 'Egesta,' vel 'Egestas,' conficta illa existimaretur. Sic enim et de Siciliæ oppido Festus refert: 'Segesta, quæ nunc appellatur, oppidum in Sicilia est, quod videtur Æneas condidisse, præposito ibi Egesto, qui eam Egestam nominavit. Sed præposita est ei S litera, ne obscœno nomine appellaretur, ut factum est in Malevento quod Beneventum dictum est.' Sane si eam, quam nominari sub tecto religio est, non ipse jam appellasset, minime nunc ipse diceret, *Tertiam ex his:* nam quid est aliud, *ex his*, quam ex proxime appellatis Diis?

2. Cap. III. *Jugum vocabatur*] Prius

legebatur *jugerum*: at *jugum* scribi oportere vel ex eo perspicuum est, quod de jugero postea agitur. Adde Varronem, a quo hæc Plinius mutuatur, de Re Rust. c. 10. ita scripsisse: 'Modos,' inquit, 'quibus metirentur rura, alius alios constituit. Nam in Hispania ulteriore metiuntur jugis: in Campania versibus: apud nos in agro Romano ac Latio, jugeris. Jugum vocant, quod juncti boves uno die exarare possunt. Versum dicunt centum pedes quoquoversum quadratum. Jugerum, quod quadratos duos actus habeat. Actus quadratus, qui et latus est pedes CXX. et longus totidem: is modus Acnua Latine appellatur.' Lege, *Agna*, ex Colum. v. 1. ubi et agna quid sit, et porca, definit.

3. CAP. VI. *Et ideo Comitia nundinis*] Qui *nisi nundinis* reponi volunt, et omnium exemplarium auctoritati refragantur, et Festo in fragmento, p. 21. 'Nundinas feriatum diem esse voluerunt antiqui, ut rustici convenirent mercandi vendendique causa: eumque nefastum, ne si liceret cum populo agi, interpellarentur nundinatores.' Qui suam emendationem Varronis, Columellæ, et Dionysii Halicarnassei testimonio corroboratam putant, recentiorem Urbis morem cum prisco majorum instituto commutant.

4. CAP. VI. *Aquam, viam, et vicinum*] In Mss. Reg. aliisque, *aquam, vim*. In editis, *aquarum vim*, male. Cato ipse, a quo hæc manarunt, e Præf. libri de Re Rust. pag. 5. *aquam, viam*, scribendum suggerit: 'Loco,' inquit, 'salubri ager siet, bonumque aquarium, (alii codd. 'boumque aquarium,') oppidum validum prope siet, aut mare, aut amnis, qua naves ambulent, aut via bona celebrisque.' Columella quoque, I. 3. p. 16. 'Post hæc duo principalia subjungebat Cato illa non minus intuenda: viam, et aquam, et vicinum. Multum conferre agris iter commodum: primum, quod est maximum, ipsam præsentiam domini, qui libentius commeaturus sit, si vexationem viæ non reformidet: deinde ad vehenda et exportanda utensilia ... De bonitate aquæ ita omnibus clarum est, ut pluribus non sit disserendum .... De vicini commodo non est quidem certum, quem nonnunquam mors, aliæque nobiscum diversæ causæ mutant,' &c.

5. CAP. VIII. *Ne familiæ malæ sint*] Ita libri hactenus vulgati, cum Reg. 1. cod. forte propter illud Catonis, c. 4. 'Vicinis bonus esto: familiam ne siveris peccare,' nimirum in vicinos. 'Si te libenter vicinitas videbit, facilius tua vendes, operas facilius locabis, operarios facilius conduces. Si ædificabis, operis, jumentis, materia juvabunt,' &c. In Reg. 2. cod. haud minus forte sincere: *Ne familiæ male sit*, propter istud ejusdem scriptoris, c. 5. 'Familiæ male ne sit, provideat: ne algeat, ne esuriat,' &c.

6. CAP. X. *Frumentum vero, et hordeum, viciaque*] Prius legebatur, *Frumentum et hordeum utrumque*: ubi se torquet mirum in modum Dalecampius, ut quodnam sit hordeum utrumque, explanet. Nos sinceram hanc lectionem, ope codicis Colb. 3. et Paris. repræsentamus.

7. CAP. XIII. *Ex quo panis apud eos præcipuus, et alica. Maxime quidem oryza gaudent, &c.*] Prius legebatur: *panis apud eos præcipuus. Italica maxime quidem, &c.* Atque ita sane codices manu exarati omnes præ se ferunt, sed rejecta interpunctionis nota, post vocem *Italica*. Dalecampius scribendum ita conjiciebat, *Oryza quidem maxime ut Itali gaudent*. Alii aliter: Salmasius, nihil. Facilis tamen emendatio, vel literulæ unius immutatione, ut patet. Auctor emendandi Theophr. Hist. IV. 5. unde hæc exscripta sunt, *Est*, inquit, *et hordeum, et triticum, et genus quoddam aliud hordei sylvestris, ex quo panis*

præcipuæ suavitatis, et alica perbona. Κριθαὶ δὲ, καὶ πυροὶ, καὶ ἄλλο τι γένος ἀγρίων κριθῶν, ἐξ ὧν καὶ ἄρτοι ἡδεῖς, καὶ χόνδρος καλός. Peculiaria Indiæ semina ibi Græcus scriptor persequitur. Moxque subjicit, paucis admodum interjectis: Μᾶλλον δὲ σπείρουσι τὸ καλούμενον ὄρυζον, ἐξ οὗ τὸ ἔψημα· τοῦτο δὲ ὅμοιον τῇ ζειᾷ, καὶ περιπτισθὲν, οἷον χόνδρος. *Maxime quidem oryzam serunt, similem zeæ: tanquam alica pinsitur, &c.* Ex oryza et oleum facere Indos dictum est XV. 7.

8. CAP. XVII. *Proximum trimestri, quod e minime ponderoso tritico*] Sic totidem plane literis apicibusque Reg. cod. ceterique, quibus usi sumus: et Tolet. quoque, quo Pintianus. Est enim sententia, primas tribui amylo, quod fit e trimestri. Dixerat enim proxime antea: 'Amylum vero ex omni tritico ac siligine, sed optimum e trimestri.' Secundas vero a trimestri tribui amylo, quod fiat e tritico minime ponderoso. Hactenus libri editi sic habuere, *Proximum e trimestri quodam minime ponderoso tritico.* Atqui hanc præcipuam esse tritici trimestris dotem ac laudem, paulo ante Plinius insinuarat, c. 12. ut nulli frumento plus esset ponderis: ex interpolatorum igitur officina prodit trimestre illud ponderosum, non ex Museo Pliniano.

9. Ibid. *Linteo aut sportis saccatum*] Non *siccatum*, ut in libris omnibus legitur, qui sunt hactenus editi. Erroris admonuit Dioscorides, qui ex eodem fonte hortos suos rigavit, unde hæc Plinius. Sic enim ille II. 123. de amylo: Καὶ τὸ λοιπὸν διηθήσαντας ἐμβάλλειν εἰς ὀλιστῆρα, διϋλίσαντας δὲ εὐθέως ψύγειν ἐπὶ κεραμίδων καινῶν ἐν ἡλίῳ ὀξυτάτῳ· ἔνικμον γὰρ, κἂν ἐπ' ὀλίγον μείνῃ, ὀξίζει. *Reliquum vero colo trajiciendum: moxque ut excolatum fuerit, super tegulis novis ardentissimo sub Sole siccari, densarique oportet. Namque si paulisper udum manserit, acescit.* Est autem ea vox 'saccatum' Plinio ceteroqui perfamiliaris: qua rursum abutitur, XX. 79. XXIX. 39. &c.

10. CAP. XX. *Semel tempore L. Pauli nata, XVII. pondo panis reddere visa, XVIII. Tertia, XIX. cum triente*] Exemplarium Mss. vestigia summa fide secuti sumus: sic enim habent Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. 3. Th. &c. *Semel tempore L. pollinatam XVII.* ceteraque, ut edidimus: discrepante ab his longissime librorum editorum scriptura, quæ est hujuscemodi: *Similago L. pollin autem XVII. pondo panis reddere visa, tritici XXX. cum triente, &c.* Ambustum nihilominus hunc locum, nec satis adhuc sanum esse, non negaverim: sed jactura, ut reor, facili.

11. CAP. XXIX. *Ex Zea pulchrius, quam ex tritico, fit granum*] Mss. Reg. 1. Colb. 1. *granacum.* Reg. 2. et Th. *gracum.* Colb. 2. omnium optime *granæum.* Cato cap. 86. 'Graneam triticeam sic facito: Selibram tritici puri in mortarium purum indat, lavetque bene, corticemque deterat bene, eluatque. Postea in ollam indat,' &c. Turnebus Advers. II. 42. p. 1027. legendum putabat, *fit tragum.* Sed de trago jam superius pronuntiatum a Plinio est, c. 16. 'Simili modo e tritici semine tragum fit,' &c.

12. CAP. XXXI. *Ex leguminibus autem Novembri seruntur lens, &c.*] In Mss. Reg. Colb. Th. *Ex leguminibus autumno vere seruntur*, forte pro *autumno et vere.* Nam lentis sationes duas agnoscit Columella, II. 10. 'Sationes ejus duas,' inquit, 'servamus: alteram maturam, per mediam sementim: seriorem alteram, mense Februario.' De Februario etiam subscribit Palladius, lib. III. in Febr. tit. 4. p. 51. 'Hoc etiam mense lenticulam seres,' &c.

13. CAP. XLIV. *Circa Philippos ateramnon nominant in pingui solo herbam, qua faba necatur: teramnon, qua in macro, cum udum quidam ventus offlavit*] Hoc loco Plinium supinæ negligen-

tiæ Dalecampius arguit, eumque secutus Salmasius, in eo libro quem sic inscripsit, Præfatio ad Plinium : Ruellius utrique præivit, de Nat. Stirp. lib. II. p. 337. Censent enim ii perperam acceptum ab eo hunc Theophrasti locum, de Causis IV. 14. pag. 316. Μαρτυρεῖ καὶ τὸ περὶ Φιλίππους συμβαῖνον περὶ τοὺς κυάμους· ἐκεῖ γὰρ σφόδρα ψυχρὸν πνεῦμα· καὶ ἀτεράμονές τινες γίνονται. *Testatur et illud quod apud Philippos evenit fabis : ventus enim eo loco vehementer frigidus est : ideoque fabæ incoctiles nonnullæ efficiuntur.* Id quod Plutarchus quoque narrat, Sympos. Quæst. VII. 2. 2. pag. 701. Ἐνιαχοῦ δὲ καὶ πνεῦμα λικμωμένοις ἐπιγινόμενον, ἀτεράμονας ποιεῖ, διὰ τὸ ψύχος· ὥσπερ ἐν Φιλίπποις τῆς Μακεδονίας ἱστοροῦσιν. *Cum ventus quidam ventilantibus supervenit, frigore suo fruges præduras et incoctiles facit, quod Philippis Macedoniæ oppido aiunt evenisse.* Itaque cum fabas ii dicant alias esse coctiles, alias incoctiles, sive quæ coqui nisi admodum ægre non possent, (τεράμονας et ἀτεράμονας Græci vocant :) ex his duabus vocibus herbarum duo nomina, vel Plinium, vel libertum ejus, qui Græca volumina scriberet, pueriliter somniasse pronuntiant. At longe ex alio fonte hæc hausisse Plinium, quam ex Theophrasto, duo apertissime produnt : primum est, macri pinguisque soli discrimen, cujus apud eum scriptorem vestigium nullum extat : alterum, quod teramnon ex indiviso pariter, et ateramnon in vitio dicatur esse : cum fabas coctiles sive τεράμονας ille palam in pretio ponat, nec sane immerito.

13. CAP. XLV. *Aquari gaudet, ut præpinguis et densa ubertas diluatur*] Multo id sincerius visum, uti est in editione Parmensi, quam *aqua rigandi*, ut in ceteris. Favet enim admodum tum ipsa per se orationis structura, tum ipse etiam Theophrastus, a quo hæc manarunt. Sic enim ille Hist. VIII. 7. Ἡ δὲ ἐργασία, τὸ ὡς πλεῖστον χρόνον ἐμμένειν τὸ ὕδωρ .... πίειραν γὰρ οὖσαν καὶ πυκνὴν τὴν γῆν, δεῖ ποιῆσαι μανήν. *Cultura omnis in eo est, ut quam diutissime aqua permaneat : cum enim ea terra crassa, spissaque sit, raram atque solutam reddere opus est.*

14. CAP. XLVI. *In frigido et aquoso*] Hæc a superiore sententia, quicum temere connectebantur antea, divelli sejungique, ex Catone liquet, qui nunc a Plinio transcribitur. Sic enim ille, cap. 6. pag. 12. 'Ubi ager crassus et lætus est sine arboribus, eum agrum frumentarium esse oportet. Idem ager si nebulosus est, rapa, raphanos, milium, panicum, id maxime seri oportet.' Hæc tantum eo loci affert. Mox c. 34. p. 30. 'Redeo ad sementim. Ubi quisque locus frigidissimus aquosissimusque erit, ibi primum serito. In calidissimis locis sementim postremum fieri oportet.'

15. Ibid. *Et cicere excepto, legumina quæ velluntur e terra, &c.*] Perturbata admodum sententia prius legebatur, *Et cicer exceptis leguminibus, &c.* Admonuit erroris ipse Varro, a quo Plinius hæc fere ad verbum exscripsit. Sunt enim hæc illius verba, de Re Rust. I. 23. 'Neque in pingui terra omnia seruntur recte, neque in macra nihil. Rectius enim in tenuiore terra ea, quæ non multo indigent succo, ut cytisum, et legumina, præter cicer : hoc enim quoque legumen, et cetera quæ velluntur, legumina dicta. In pingui rectius, quæ succi sunt majoris, olus, triticum, siligo, linum.'

16. Ibid. *Lenior terra, densiorque tritico*] Ita recte Mss. Reg. ceterique, non, uti prius legebatur in editis, *levior*. Nam pugnant inter se, *levior, densiorque*. Adde Theophr. Hist. VIII. 9. emendationi huic mire suffragantem : Πυρὸς, inquit, ἀγαθὴν ζητεῖ χώραν, ἡ δὲ κριθὴ δύναται καὶ ἐν ταῖς ψαφαρωτέραις ἐκφέρειν. Multoque expressius Plutarchus, in Quæst. Natur. pag. 215. Διὰ τί πυροφόρος ἡ πίων καὶ

βαθεῖα χώρα, κριθοφόρος δὲ μᾶλλον ἡ λεπτόγεως; *Quare pinguis et profunda terra tritici ferax est: hordei ea potius quæ tenuior est?* Cum præsertim, eodem Plutarcho teste, illud agricolis in ore sit: *Σῖτον ἐν πηλῷ φυτεύετε, τὴν δὲ κριθὴν ἐν κόνει. Triticum in cæno serite, hordeumque in pulvere.* Lenior autem terra, uda est et madida hoc loco, et aqua copiosa diluta solutaque.

17. Cap. XLVIII. *Non pridem inventum in Rhætia Galliæ, ut duas adderent alii rotulas, quod genus vocant planarati*] Sic libri fere omnes editi, tantum post Frobenium. Priores *plammorati* habent. Mss. Reg. Colb. aliique, *Plaumorati*. Goropius Becanus Gallicor. lib. I. p. 11. mavult *Plomerat* legi: quod Cimbrorum lingua, seu vetere Gallica, *Plograt* aratri rotam notet, *Plog met rat*, aratrum cum rota. Nos simplicius *Plaustrarati* malumus. Servius ad Georg. I. 173. Mantuæ, quæ in Gallia Togata, et Cisalpina existit, aratra habuisse rotas, ex eo Virgilii versu colligit: 'Cæditur et tilia ante jugo levis, altaque fagus, Stivaque, quæ currus a tergo torqueat imos.' 'Currus autem dixit,' inquit Servius, 'propter morem provinciæ suæ, in qua aratra habent rotas, quibus juvantur.' Ut minime mirum sit, gentes eas Latine composita voce, quæ significatum et usum ejus exprimeret, *Plaustrarati* extulisse. Rhæti enim, ut Galli Togati, Latina lingua, vel Plinii certe tempore, utebantur. Verum non uni huic duntaxat voculæ, sed et sententiæ integræ medicinam attulimus, quæ prius ita legebatur: *Id non pridem inventum in Rhætia. Galliæ duas addiderunt tali rotulas, quod genus vocant planarati.*

18. Cap. XLIX. *Nec strigare in actu spiritus*] Scripserat Hermolaus contra omnium codicum fidem, editionumque Parm. aliarumque vetustarum, *Nec striare in actu sæpius.* Antiquam sinceramque lectionem repræsentamus ex Reg. 1. 2. Colb. aliisque exemplaribus: eandem V. Cl. Guill. Pellicerii judicio defendimus, cujus hæc verba Turnebus recitat, Advers. XXIV. 1. p. 808. 'Est,' inquit, 'strigare in actu spiritus, in agendo sulco interquiescere: nam striga, Hygino auctore, in libello de castrorum metatione, ordo est et series equorum in castris tendentium. Ut autem in striga quiescunt equi, et ut in strigam dum collocantur strigare dicuntur, ita quoque cum in versu, qui uno spiritu agendus est, ad interspirandum requiescunt, strigare dicuntur.' Utitur in eundem pæne sensum de labore strenuo, sed gravi, metaphorice strigandi verbo Seneca Epist. 31. 'Quid ergo est bonum? Laboris contemtio. Itaque in vanum operosos culpaverim: rursus ad honesta nitentes, quanto magis incubuerint, minusque sibi vinci ac strigare permiserint, admirabor: et clamabo: Tanto melior surge, et respira: et clivum istum uno, si potes, spiritu exsupera.' Adjicimus et nos ad ea, ne videamur *ἀσύμβολοι*, lepidam Phædri fabellam, e tertio libro depromtam: 'Vespa in temone sedit, et mulam increpans: Quam tarda es, inquit, non vis citius progredi? Vide ne dolone collum compungam tibi. Respondit illa: Verbis non moveor tuis: Sed illum timeo sella qui prima sedens Jugum flagello temperat lento meum, Et lora frænis continet spumantibus. Quapropter aufer frivolam insolentiam: Namque ubi strigandum est, et ubi currendum, scio.' Hoc illud est quod pariter præcipit Columella II. 2. sub finem: 'Ne in media parte versuræ bubulcus consistat: detque requiem in summa, ut spe cessandi totum spatium bos agilius enitatur. Sulcum autem ducere longiorem, quam pedum CXX. contrarium pecori est, quoniam plus æquo fatigatur, ubi hunc modum excessit.

Cum ventum erit ad versuram, in priorem partem jugum propellas, et boves inhibeat, ut colla eorum refrigescant, quæ celeriter conflagrant, nisi assidue refrigerentur,' &c.

19. Cap. L. *Faba runcari non gestit: quoniam evincit herbas lupinum, runcatur tantum*] Locum hunc sic interpunximus, adducti tum re ipsa, tum scriptorum veterum auctoritate. Columella enim, II. 12. p. 66. 'Excepto lupino,' inquit, 'cujus semini contraria est sarritio: quoniam unam radicem habet, quæ sive ferro succisa est, seu vulnerata, totus frutex emoritur. Quod etiamsi non fieret, supervacuus tamen esset cultus, cum sola hæc res adeo non infestetur herbis, ut ipsa herbas perimat.' Pallad. lib. II. in Januar. tit. 9. p. 39. 'Lupinus vero, qui unam radicem habet, si sarculetur, extinguitur: quod nec desiderat: quia herbas præter auxilium cultoris affligit.' Sic locus ille prius legebatur, ut ea verba, *quoniam evincit herbas*, priori affigerentur sententiæ, quæ de faba est.

20. Ibid. *Et a semente nonnisi messibus in aream redeunt*] In libris hactenus editis, *nonnisi nonis mensibus*. At vox ea *nonis* abest a Mss. exemplaribus, Reg. Colb. Chiffl. &c. palamque est crevisse eam ex superioris vocabuli, *nonnisi*, perquam importuna repetitione. *Messibus* vero haud cunctanter rescribendum esse, ut fecimus, suadet tum Plinius ipse, tum is a quo Plinius ista mutuatus, Columella. Is enim, II. 12. ubi de sarritione agit, 'Sed nec istud ubique,' inquit, 'fieri censemus: verum incolarum consuetudine uti. Sunt enim regionum propria munera, sicut Ægypti, et Africæ, quibus agricola post sementem ante messem segetem non attingit: quoniam cœli conditio, et terræ bonitas ea est, ut vix ulla herba exeat, nisi ex semine jacto: sive quia rari sint imbres, seu quia qualitas humi sic se cultoribus præbet.' Præterea facit, ut dixi, id quod ipse Plinius superius insinuavit, de Ægypti incolis, cap. 47. 'Reliqua pars,' inquit, 'nonnisi cum falce arva visit, paulo ante Kalendas Apriles: peragitur autem messis Maio.' Quid quod et in Mss. iisdem non *in aream* sed *in area* legimus? ut *in arva* legi probabilius merito cuipiam videatur.

21. Cap. LII. *Ita ut ante hyemalem ne cesset. Nimis pinguis alternari potest, &c.*] Sic rescripsimus ex codicum Mss. fide, ita etiam loci ejus postulante sententia. Legebatur ante in editis: *Aut ante hyemalem ne cesset. Nec non minus pinguis, &c.* Sed vocula *necnon* nusquam in Mss. extat: et de pingui nimium terra nunc agi vel ex eo liquet, quod vel tergeminæ anno uno sationi par esse dicitur: et mox gracilior eidem opponitur, quæ in tertium usque annum e contrario cessare præcipitur.

22. Cap. LIII. *Si hæc omissa sit stercoratio, sequens est, priusquam sarriat, aviarii pulvere*] In Mss. Reg. 1. *priusquam seriat*. Reg. 2. *sariat*. In editis, *priusquam serat, ante pulverem*, nulla penitus sententia. At Columella II. 16. quem Plinius tum habuit ante oculos, cum hæc scriberet: 'Si tamen aliqua causa,' inquit, 'tempestivam stercorationem facere prohibuerit, secunda ratio est, antequam sarrias, more seminantis ex aviariis pulverem stercoris per segetem spargere. Si et is non erit, caprinum manu jacere, atque terra sarculis permiscere: ea res lætas segetes reddit.' Quamobrem non jam ullus de nostra emendatione dubitandi locus, cum hæc stercoratio, quæ nunc præcipitur, in subsidium sit prioris, quæ prætermissa fuerit. Nam cum illa prior peracta jam satione fieri opportune potuerit, hæc quæ sequens appellatur, qui fieri tandem possit, priusquam seras?

23. Cap. LV. *In denso, aut cretoso*

....tritici aut siliginis modios sex] Defendit hanc scripturam librorum omnium mira consensio, contra Pintianum, cui *modios quinque* legi verius videtur: quoniam Columella II. 9. 'Siliginis autem,' inquit, 'vel tritici, si mediocriter cretosus uliginosusve ager est, etiam paulo plus quam, ut prius jam dixi, quinque modiis ad sationem opus est. At si siccus et resolutus locus, idemque vel pinguis, vel exilis est, quatuor,' &c. Sed suo ipsius telo perimitur Pintianus: nam cum paulo plus quinque modiis Columella exposcat, mox vero Plinius inter quatuor et sex pro ratione soli sationis modum definiendum pronuntiet, quis non intelligit *modios sex* hoc loco scribi oportuisse?

24. CAP. LVI. *Circa brumam serendum non esse*] Emendat hunc locum Fulvius Ursinus in Notis ad Varron. pag. 46. ac *citra brumam* ex Varrone de Re Rust. I. 34. legi præcipit. At quicquid demum aut senserit Varro, aut sentire porro debuerit, defendit egregie librorum omnium constantem scripturam Columellæ locus, quem secutus inprimis nunc Plinius videtur, II. 8. 'Quod sit seminandi tempus:' pag. 50. 'Sic enim servant,' inquit, 'prudentes agricolæ, ut quindecim diebus priusquam conficiatur bruma, totidemque post eam confectam, neque arent, neque vitem, aut arborem putent,' &c. Idem Varro I. 35. diebus ante et post brumam quindecim, quicquam seri vetat, præter ulmos.

25. CAP. LIX. *Deinde superat noctes ad solstitium diebus XCIII. horis duodecim, usque ad æquinoctium autumni*] Ita libri omnes, etiam manu exarati: sed manifestissimo mendo locus hic tenetur. Desideratur enim intervalli circumscriptio, quod a solstitio æstivo ad autumnale pertinet. Legendum itaque: *diebus XCIII. horis duodecim: et inde minuitur diebus XCII. horis duodecim, usque ad æquinoctium autumni.* Nam tria intervalla quæ in vulgatis libris exprimuntur, dies conficiunt 262. horas 18. Ea detracta de diebus 365. $\frac{1}{4}$. residuos faciunt dies 92. horas 12. Quare ex mente Plinii Julius Cæsar annua hæc intervalla descripsit:

Ab æquinoctio verno ad solstitium, dies 93. horas 12.
A solstitio ad æquinoctium autumnale, dies 92. horas 12.
Ab æquinoctio autumnali ad brumam, dies 89. horas 3.
A bruma ad vernum æquinoctium, dies 90. horas 3.

Quod si æquinoctium vernum statuatur in XXV. Martii, ut Columella Pliniusque asseverant, additis diebus 93. calculus desinet in 25. Junii, $\frac{1}{2}$. Ab eo die exclusive, ad æquinoctium autumnale, quod conjicietur in 26. Septembris, 92. dies, horæ 12. A die 26. Septemb. ad brumam, in 24. Decemb. $\frac{1}{2}$. dies 89. horæ tres: ut inde exclusive ad vernum æquinoctium, 25. Martii $\frac{1}{2}$. dies reliqui sint 90. $\frac{1}{4}$. minima aliqua diversitate neglecta. Ita fere Petav. Var. Dissert. II. 5. p. 81. et Riccioli, tom. I. Almag. III. 135.

26. CAP. LX. *Servantque id sidus etiam vestis institores*] Hunc locum ex fide codicum Reg. et Colb. repræsentamus. Præpostera interpunctione perturbata omnia prius erant mirum in modum, cum sic legeretur: *Vergiliarum occasu fieri putant. Aliqui ad III. Idus Novembris, ut diximus, servant: quoniam id sidus etiam vestis institor est, &c.* Ubi sidus vestis institorem appellari Sipontinus existimavit, aliique post eum. Nugæ meræ.

27. Ibid. *Ipso brumali die pulegium in carnariis florere*] Placuit nonnullis, *in coronariis* potius legi, quam in *carnariis*. Frustra. In carnariis suspendi carnes mos antiquus fuit: quo more et suspendi pulegium nunc Plinius innuit. Columella XII. 53. 'A

duodecima die ad lacum salsuram deferri oportebit, et salem prius excuti, deinde aqua dulci diligenter perlui, necubi sal inhæreat, et paululum assiccatam in carnario suspendi.' Varro de Re Rust. I. 54. de uvis pensilibus: 'Alia,' inquit, 'quæ in piscinam in amphora picata descendat: alia quæ in aram, ut in carnarium ascendat.' Corrigo, *quæ in horreum, ut in carnariis ascendat.*

28. CAP. LXI. *Ter fruges fundens, tria tempora monstrat arandi*] Ita libri omnes, etiam Mss. ipseque Tullius, a quo carmen illud excerptum, de Divin. I. 15. An vero nihilominus, *ter flores*, sincerius videri possit, considerandum. Nam post eos versiculos subjicit Cicero statim: 'Ne hoc quidem quæro, cur hæc arbor una ter floreat, aut cur arandi maturitatem ad signum floris accommodet.' Tamen Geopon. auctor XI. 13. ἡ δὲ σχῖνος τρεῖς καρποὺς φέρει, κ. τ. λ. post Aratum, quem Cicero transtulit: Τριπλόα δὲ σχῖνος κυέει· τρισσαὶ δέ γε αὔξαι Γίνονται καρποῖο· φέρει δέ τε σήμαθ' ἑκάστη Ἐξείης ἀρότῳ, κ. τ. λ.

29. Ibid. *Virgas et sarmenta, quæ tibi usioni supererunt*] Hoc est, quæ supererunt post tuum usum. In libris vulgatis hactenus legebatur, *quæ tibi in satione superant.* Mss. Reg. 1. *Quæ tibi cisioni.* Reg. 2. *quæ tibi osioni.* Verum ex Catone ipso, a quo hæc excerpta, *usioni* legi oportere perspicuum est. Sic enim ille de Re Rust. c. 38. p. 34. 'Si ligna et virgas non poteris vendere, neque lapidem habebis unde calcem coquas, de lignis carbones coquito: virgas et sarmenta, quæ tibi usioni supererunt, in segete comburito: ubi eas combusseris, ibi papaver serito.' Usionis autem voce usus iterum idem Cato c. 145. ubi de lege oleæ faciundæ: 'Si viride oleum fiet, facito accedat oleum et sal suæ usioni, quod satis siet, et vasa viminea.' Et rursum c. 149. Scævola quoque apud Gellium IV. 1. p. 271. 'Quæ longæ usionis gratia contrahuntur, et reconduntur.' Sic et abusionem pro abusu dicimus.

30. CAP. LXII. *Torcular lavare*] Sic libri omnes, tum publici, tum etiam conditivi, ante Dalecampium, quo auctore in libris deinceps editis *levare* legitur. Sed sane perperam: nam Columella II. 11. cum hujus ipsius intervalli rusticum opus definit, 'Opercula, cola, et cetera sine quibus probe confici mustum non potest, diligenter lota marina et aqua salsa' tum jubet esse: 'Torcularia vero et fora diligenter emundata, lotaque.'

31. CAP. LXV. *XIV. Kalendas Martii triduum varie*] Prius legebatur, *XVII. Kalendas.* At sedecim omnino Kalendæ sunt Martiæ, etiam cum intercalatur annus: nam tum 'bis sexto Kalendas' dicitur.

32. Ibid. *Hordeum nisi siccum ne sarrito*] Locum hunc ope codicum Reg. et Colb. sanavimus, in quibus *sarito* legitur: astipulante Columella, a quo id sumtum videtur, II. 12. 'At aliæ segetes, quæ vel humidæ moveri possunt, melius tamen siccæ sarriuntur, quoniam sic tractatæ non infestantur rubigine: hordeum vero nisi siccissimum tangi non debet.' Palladio quoque, lib. II. in Januar. tit. 9. p. 39. 'Hoc mense serenis et siccis diebus, dum gelicidium non est, sunt sarculanda frumenta ... si siccas segetes sarculaveris, aliquid contra rubiginem præstitisti: maxime si hordeum siccum sarrietur.' Prius legebatur, *ne serito.* At de sarritione et purgatione hybernarum segetum hic sermo est, non de satione.

33. CAP. LXVIII. *Faba metitur, dein concutitur*] Ita librio mnes, etiam Mss. quos videre licuit: frustra emendante Pintiano, *dein cuditur*, nec merito in eam sententiam illud Comici trahente, 'In me hæc cudetur faba.' Nam Palladius hæc ipsa hujus intervalli opera describens, lib. VII. in Junio, tit. 3. p. 123. 'Colligemus viciam,'

inquit, ‘ fœnum Græcum resecabimus ad pabulum ... Nunc et faba Luna minuente velletur. Ante lucem sane, et antequam Luna procedat, excussa et refrigerata ponatur. Ita gurguliones non patietur infestos.’

34. Ibid. *Herba optima in prato, trifolii ... pessima mimmuli, siliquas etiam diras ferentis*] Significat non caule modo, sed et siliqua nocere in prato mimmulum. Sunt qui *ranunculi* legi suspicentur commodius posse: vetant Mss. codices: quorum ex fide, cum illi exhibeant diserte, *siliqua etiam dira ferentis*, hunc locum ita expressimus. In libris hactenus editis: *Pessima mimmuli: siliqua etiam dira: fœnisecis invisa et equiselis est.*

35. Cap. lxviii. *Est autem magnopere pertinens*] De Sirio sive Canicula agitur. Ita porro Mss. omnes, quos quidem vidimus. At scripsit in ora codicis sui Pellicerius, *Ad æstum magnopere pertinens*, ut jamdudum observavit Petavius Var. Dissert. in Uranol. II. 10. p. 103. Pertinere ad æstum dicitur, si vera ea lectio est, quod ingentem æstum denuntiat, immo et ex parte facit. Hinc Horat. III. Od. 29. ‘ Jam Procyon furit, Et stella vesani Leonis, Sole dies referente siccos.’ Procynem Horatius, quemadmodum et Plinius, pro Sirio accipit: quoniam prima hæc asterismi Canis stella ante ceteras, adeoque ante totum ipsum canem apparet.

36. Ibid. *Dein postridie*] Sic libri omnes, etiam Mss. Sic et ratio calculi exigit, uti ex Plinio ipso docuimus. Unde Cæsaris Tabulam emendabis, ex qua Hadrian. Junius, et post ipsum Salmasius, in Solin. p. 430. *post triduum* legi malunt.

37. Ibid. *XIII. Kalend. Augusti ... etesiarumque prodromi flatus*] In libris omnibus editis, plurimisque Mss. legitur, *XVIII. Kalend.* At quis hunc diem xviii. Kalendas Augustas vidit unquam? Nos audacter, demta quinarii nota, *XIII.* rescribimus: tum quia series dierum ita postulat: nam dixit antea de xvi. Kalendas: quare nunc aliquis subsequentium dierum appellari debet: tum quia xiii. Kalendas Augusti etesias flare ipse admonuit, II. 47. his verbis: ‘ Post biduum vero exortus,’ &c.

38. Cap. lxix. *Quod post dies undeviginti ab æquinoctio verno*] Ita Mss. omnes: at rectius forte, ut Petavius emendavit, Var. Dissert. in Uranol. II. 10. p. 104. *post dies unum et triginta.* A vii. Kalendas Maias ad quartum, totum hoc quatriduum frugibus decretorium esse Plinius dicit: et ab æquinoctio verno dies numerat undeviginti. At æquinoctium vernum ipse contulit in viii. Kalend. April. a quo die secundus et trigesimus dies est vi. Kalend. Maias.

39. Ibid. *Sidus et per se vehemens, et cui præoccidere caniculam necesse sit*] Hac voce, *caniculam*, Sirium hoc loco rursum intelligi, seu Procynem, pronuntiat Salmasius, in Solin. p. 435. quam stellam ante Canem oriri ait et occidere. At ejus viri errorem quisquis ad pictam sphæram et globum oculos applicet, quamvis plumbeus sit, intelliget. Etenim quæ ad Boream declinant stellæ, earum quæ ad Austrum vergunt uti ortus antecedunt, sic occasus sequuntur, præsertim si boreales situ posteriores sunt: ut in Procyne et Cane contingit. Canis quippe hoc tempore positus est in gradu circiter nono Cancri, et ad Austrum declinat: Procyon ad Boream situs est in gradu fere 21. Cancri: ergo ille prius oritur, quam Canis: occidit autem post ipsum. Quod autem Plinius ait, canis sideri præoccidere caniculam necesse esse, id rectissime interpretamur de canario sacrificio, in quo ad placandum caniculæ sidus, frugibus inimicum, rufæ canes immolabantur, ut fruges flavescentes ad maturitatem perduceren-

tur: unde et Catularia porta nomen accepit, ut auctor est Paulus ex Festo, verbo *Catularia*. Atque idem Festus in Fragm. p. 93. ' Rutilæ canes, id est, non procul a rubro colore, immolantur, ut ait Atteius Capito, canario sacrificio pro frugibus, deprecandæ sævitiæ causa sideris caniculæ.' Ob unam nominis affinitatem, ea sacro illi delecta hostia est. Ovid. Fast. IV. 939. ' Est canis, Icarium dicunt, quo sidere mota Tota sitit tellus, præripiturque seges. Pro cane sidereo canis hic imponitur aræ: Et quare fiat, nil nisi nomen habet.' In Rubigalibus feriis hæc cærimonia peragebatur, ut Plinius significat, quod in id tempus Caniculæ occasus incideret. Itaque Robigo Deo canis mactabatur, ut rubiginem averteret: Columella de Cultu Hortor. lib. X. p. 357. ' Hinc mala rubigo virides ne torreat herbas, Sanguine lactentis catuli placatur, et extis.' Atque ipse Naso, libro citato: ' Flamen in antiquæ lucum Rubiginis ibat, Exta canis flammis, exta daturus ovis.' Et mox: ' Thura focis, vinumque dedit, fibrasque bidentis, Turpiaque obscœnæ vidimus exta canis.'

40. Ibid. *Itaque iidem Floralia ... instituerunt, Urbis anno DXIV.*] Prius *DXVI.* permutatis annorum numeris, legebatur: nos tum ex vestigiis veterum codicum, tum ex indubitata temporum ratione, locum eum sanavimus. Auctor est enim Velleius lib. I. ' Torquato Sempronioque Coss. Brundisium ' colonos missos esse, ' et post triennium Spoletium, quo anno Floralium ludorum factum est initium.' Incidit autem prior ille Consulatus in annum Urbis DX. ex Liviana, Plinianaque Chronologia: quo fit, ut triennio interjecto Floralium celebritas ludorum incurrat in annum DXIV. Edidisse hos porro primum aliquem e Servilia gente nummi ejus familiæ suadent, quos vidimus inscriptos his vocibus, FLORA. PRIMVS. hoc est, ' Floralia primus ' edidit.—' *Itaque ... Urbis anno DXVI.*] Ita libri omnes: quanquam auctor est Velleius, lib. I. ' Torquato,'' &c. *Ed. sec.*

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIÆ

LIBER XIX.

Natura lini, et cultus hortensiorum.

Siderum quoque [1] tempestatumque ratio, vel imperitis, facili atque indubitato modo monstrata est: vereque intelligentibus [2] non minus conferunt rura [a] deprehendendo cœlo, quam sideralis scientia agro colendo. Proximam multi hortorum curam fecere: nobis non protinus transire ad ista tempestivum videtur. Miramurque quosdam scientiæ gratia,[3] eruditionis suæ gloriam ex his petentes, tam multa præteriisse, nulla mentione habita tot rerum sponte curave provenientium, præsertim cum plerisque earum, pretio usuque vitæ, major etiam, quam frugibus, perhibeatur auctoritas. Atque ut a confessis ordiamur utilitatibus, quæque non solum terras omnes, verum etiam maria replevere: seritur, ac dici neque inter fruges neque

Cap. I. 1 *Siderum quidem* Pintian. Ceterum hæc usque ad cap. finem, Proœmium constituunt edd. vett. et Gronov.—2 Vet. Dalec. *monstrata: verum quia intelligentibus.*—3 Vet. Dalec. *scientia graves;* al. ap. Dalec. *scien-*

NOTÆ

[a] *Non minus conferunt rura*] Vide quæ de hoc argumento præclare et ornate dixit Auctor, libro sup. cap. 67.

inter hortensia potest, linum. Sed in qua non occurret vitæ parte, quodve miraculum majus, herbam esse [b] quæ admoveat Ægyptum Italiæ: in tantum, ut Galerius a freto Siciliæ Alexandriam septima die pervenerit, Babillus [4 c] sexta, ambo præfecti: æstate vero proxima Valerius Marianus ex prætoriis senatoribus, a Puteolis nono die lenissimo flatu? herbam esse, quæ Gades [5] ad Herculis columnas septimo die Ostiam afferat, et citeriorem Hispaniam [d] quarto, provinciam Narbonensem tertio, Africam altero: quod etiam mollissimo flatu contigit C. Flavio [6 e] legato Vibii Crispi proconsulis? Audax vita,[f] scelerum plena:[7] aliquid seri, ut ventos procellasque recipiat: et parum esse fluctibus solis vehi. Jam vero nec vela satis esse majora

tia gratos.—4 ' Ita codd. Regg. Male in Editione principe, *Babilus;* in recentioribus, *Babilius.* Babillum hunc, virum optimum, in omni literarum genere rarissimum laudat Senec. Nat. Quæst. IV. 2.' *Brotier. Babilius* Gronov. al. vett. Harduin. I. 2. 3. et recentt.—5 *Gadeis* Gronov. Mox, *ac Herculis* Pintian.—6 *C. Flacco* Gronov. et al. ante Harduin.—7 Vet. Dalec. *sce-*

NOTÆ

[b] *Herbam esse*] Textis ex ea herba velis. Linum Græci, Latini, et Galli pariter vocant, herbam vulgo notam, quæ cannabis modo tunditur in lanæ mollitiem, ad linteorum texturas.

[c] *Babillus* [*Babilius*] De eo Seneca Natur. Quæst. I. 2. p. 886. ' Babillus virorum optimus, in omni literarum genere rarissimus, auctor est, cum ipse Præfectus obtineret Ægyptum, Heracleotico ostio Nili, quod est maximum, spectaculo sibi fuisse,' &c. Delphinorum pugnam describit cum crocodilis, de qua nos libro VIII. diximus, c. 38. Favore Agrippinæ Ægypto præfectum a Nerone fuisse auctor est Tacitus Annal. XIII. p. 205. Babilum Astrologum, ut opinor, Suetonius vocat, in Nerone c. 36. Prænomen ei Caio fuit.

[d] *Et citeriorem Hisp.*] Et merces a citeriore Hispania Ostiam afferat die quarto, &c.

[e] *C. Flavio*] Ita Mss. omnes: non *Flacco.* Is est fortassis Alfius Flavius, de quo Plinius IX. 8. et nos uberius in Auctorum Indice.—' Is esse omnino videtur, C. FLAV. HEMIS. qui prius fuisse Legatus Proprætore, LEG. PROPR. legitur in nummo argenteo Q. Cæpionis Bruti Imp. Q. CAEP. BRVT. IMP. apud Patinum in Famil. p. 113.' *Ed. sec.*

[f] *Audax vita*] Audax, ut ille cecinit, Iapeti genus? Nam vitam dicere pro hominibus, seu mortalium genere, familiare Plinio est. Quid hic Salmasius movet, dum pro acri ea oratione, illud jacens et languidum obtrudit, in Solin. p. 260. *Audax id, at sceleris plenum?*

navigiis. Sed quamvis amplitudini [8] antennarum singulæ arbores sufficiant, super eas tamen addi velorum alia vela, præterque alia in proris, et alia in puppibus pandi, ac tot modis provocari mortem. Denique tam parvo semine nasci, quod orbem terrarum ultro citroque portet, tam gracili avena, tam non alte a tellure [9] tolli: neque id viribus suis necti, sed fractum tusumque [10 g] et in mollitiam lanæ coactum, injuria ac summa audacia, eo pervenire.[h] Nulla execratio sufficit contra inventorem dictum suo loco [i] a nobis: cui satis non fuit hominem in terra mori, nisi periret et insepultus. At nos priore libro [j] imbres et flatus cavendos, frugum causa victusque, præmonebamus. Ecce seritur hominis manu, metitur ejusdem hominis ingenio, quod ventos in mari optet. Præterea ut sciamus favisse pœnas,[k] nihil gignitur facilius: ut sentiamus [11] nolente id fieri [l] natura, urit agrum,[m] deterioremque etiam terram facit.[12]

II. (I.) Seritur sabulosis [a] maxime, unoque sulco: [b] nec magis festinat aliud. Vere satum [c] æstate vellitur: et hanc

lerumque plena.—8 *Sed cum vix amplitudini* Pintian.—9 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *alta a terra* Gronov. et vulgg.—10 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *sed passum tusumque* edd. vett. et Gronov. Mox, edd. ante Harduin. *injuria naturæ ac s. a. et quo pervenire nulla, &c.*—11 Vet. Dalec. *et ut sentiamus.* —12 Vet. Dalec. *etiam ipsum facit.*

NOTÆ

g *Sed fractum tusumque*] Nam maceratur aqua, tunditurque, semper injuria melius, ut dicetur in fine c. 3. Vide Notas et Emend. num. 1.

h *Eo pervenire*] Ut nempe orbem terrarum vel sic ultro citroque portet.

i *Dictum suo loco*] Lib. VII. cap. 57. 'Vela Icarus, malum et antennam Dædalus' invenit, &c. Huc etiam refer quod habet Horatius I. Od. 3. 'Illi robur et æs triplex,' &c.

j *At nos priore libro*] Lib. XVIII. c. 76. et alias passim.

k *Favisse pœnas*] Hoc est, ea ultro crescere, quæ gignuntur in hominum pœnam.

l *Nolente id fieri*] Ita Mss. omnes. Alii, *nolente id seri.*

m *Urit agrum*] Vide quæ diximus XVII. 7.

a *Seritur sabulosis*] Pinguissimum locum, et modice humidum poscit, nec macrum respuit, inquit Columella II. 10.

b *Unoque sulco*] Terra vel semel arata.

c *Vere satum*] Gratius in Cyneget. vs. 57. 'Idcirco et primas linorum tangere messes Ante vetant, quam maturis accenderit annus Ignibus, et claro Pleias se promserit ortu.' Ver-

quoque[1] terræ injuriam[d] facit. Ignoscat tamen aliquis Ægypto serenti,[e] ut Arabiæ Indiæque merces importet: itane et Galliæ censentur hoc reditu, montesque[f] mari[2] oppositos esse non est satis, et a latere oceani obstare ipsum quod vocant inane? Cadurci, Caleti, Ruteni, Bituriges, ultimique hominum existimati Morini, immo vero Galliæ universæ vela texunt.[3] Jam quidem et Transrhenani hostes:[g] nec pulchriorem aliam vestem eorum fœminæ novere. Qua admonitione succurrit, quod M. Varro tradit, in Seranorum familia gentilitium esse, fœminas linea[4] veste non uti. In Germania[h] autem defossi atque sub terra[5] id opus agunt. Similiter etiam[6] in Italia, regione Aliana,[7][i]

Cap. II. 1 ' Alii, *et magnam quoque;* alii, *hanc quoque*, expuncto *et.*' Dalec. —2 Dalec. *terris* pro *mari.*—3 Vet. Dalec. *telas ex eo texunt.*—4 Chiffl. *lintea.* —5 Cod. Dalec. *defossi et sub terra.*—6 ' Ita codd. Regg. et Editio princeps. In recentioribus editionibus, *Similiter et.*' Brotier. *Similiter etiam* codex quoque Dalecampii. *Similiter et* Gronov. al. vett. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. —7 ' Ita bene Cl. Rezzonicus ex cod. Mediolan. 2. Nec aliter Editio princeps, et infra cod. Reg. 1. Regio Aliana, juxta Bernardum Saccum, scriptorem Ticinensem, nunc est *la Laumellina*, adhuc lino celebris. Male in recentioribus editionibus, *Alliana.*' Brotier. *Alliana* Turneb. et Harduin. et recentt. *in Italiæ ratione aliena* margo edd. Dalec. et Gronov. *in Italia ratione*

NOTÆ

giliarum exortu æstatem incipere superiore libro diximus c. 69.

[d] *Et hanc . . . terræ injuriam*] Quod nempe velli a radice illud oporteat, non, ut frumenta, meti: quod dum ita fit, terræ succus omnis extrahitur, ut Plinius admonuit libro superiore c. 72. ' Alibi,' inquit, ' frumenta ab radice vellunt: quique id faciunt, proscindi ab se obiter agrum interpretantur, cum extrahant succum.'

[e] *Ægypto serenti*] Laudat Ægyptia vela Hermippus apud Athenæum lib. I. p. 27.

[f] *Montesque*] Nec satis fuit, ne maria Galli tentarent, oppositos a natura montes Mediterraneo mari, Alpes ac Pyrenæos: ab Oceani vero parte ipsum inane, spatiumque illud æquoris et aëris immense fusum, in quo nullum occurrere creditur littus adversum, quo possit appelli.

[g] *Transrhenani hostes*] Batavos, opinor, intelligit, qui insulam Rheni amnis colunt, Cattorum quondam populum, dum trans Rhenum degerent, ut Tacitus ait de Morib. German. p. 134. Etiamnunc Hollandicum linum, et candore, et firmitate, et filamentorum exilitate præfertur ceteris omnibus. *Toile de Hollande, toile de Frise.* Parisino secunda palma.

[h] *In Germania*] Sed et in Gallia quoque: propter frigus, æstusque, lino inimica.

[i] *Regione Aliana* [*All.*] Ex qua linis nomen Allianis: quibus post Retovina mox palma defertur. Prius legebatur *ratione alia.* In Reg. 1. 2. *ratione aliena.* In Colb. 2. *regione aliena.*

inter Padum Ticinumque amnes, ubi a Sætabi[j] tertia in Europa lino palma: secundam enim in vicino Alianis capessunt Retovina,[k] et in Æmilia via Faventina. Candore Alianis semper crudis[l] Faventina præferuntur: Retovinis tenuitas summa densitasque, candor æque ut Faventinis, sed lanugo nulla, quod apud alios gratiam, apud alios offensionem habet. Nervositas[m] filo æqualior pæne quam araneis, tinnitusque, cum dente[n] libeat experiri: ideo duplex, quam[o] ceteris, pretium.

Et Hispania citerior habet splendorem lini præcipuum, torrentis in quo politur natura, qui alluit Tarraconem.[p] Et tenuitas mira,[8] ibi primum carbasis[q] repertis. Non dudum[9] ex eadem Hispania Zoëlicum[r] venit in Italiam, plagis utilissimum. Civitas ea Gallæciæ[10] et oceano propinqua. Est sua gloria et Cumano[s] in Campania, ad pis-

alia Gronov. et al. vett.—8 *Et tenuitas magna* cod. Dalec.—9 *Nam dudum* Vet. Dalec.—10 *Gallitiæ* Chiffl. Mox, cod. Dalec. *propinqua est. Sua, &c.*—

NOTÆ

[j] *A Sætabi*] Post lina Sætaba, de quibus egimus in præfatione ad T. Vespas. De Sætabi oppido diximus III. 4. In nummis SAETABIS. Silius Ital. lib. III. 'Sætabis et telas Arabum sprevisse superba, Et Pelusiaco filum componere lino.' Gratius quoque in Cyneget. vs. 41. 'Hispanique alio spectantur Sætabes usu.'

[k] *Retovina*] Ab oppido Retovio, sive Ritobio, quod Livio dici Litubium, l. XXXII. Cluverius arbitratur, in Ital. antiq. p. 78.

[l] *Semper crudis*] Semper flavis, quæ nulla maceratione aut politione candorem trahunt. Sic Maro, in nono Æneid. corticem crudum dixit pro viridi.

[m] *Nervositas*] Firmitas ei filo est, æqualitasque, hoc est, lævor, ac perpetua sine ulla offensione politura.

[n] *Cum dente*] Si dente s. morsu filum prehendas, idemque digito tendas, ac subinde quatias, dente tum tinnitum sentias, sonitumque.

[o] *Duplex, quam*] Hac loquendi forma usus etiam Columella I. 8.

[p] *Qui alluit Tarraconem*] Flumine Subi allui Tarraconem diximus III. 4.

[q] *Carbasis*] Velis e lino tenuissimo. De 'carbasi' voce Servius ad illud Æneid. III. 'Et auræ Vela vocant, tumidoque inflatur carbasus austro.' 'Carbasus genus lini est, quod abusive plerumque pro velo ponitur.' Quam telam Baptistæ *Toile batiste* Galli vocant, primæ tenuitatis, hanc Latine carbasum merito appellaris.

[r] *Zoëlicum*] A Zoëlis Hispaniæ populis, de quibus III. 4.

[s] *Est . . . et Cumano*] Gratius in Cyneget. vs. 34. 'Optima Cinyphiæ,

cium et alitum capturam.[11] Eadem et plagis[t] materia. Neque enim minores [12] cunctis animalibus insidias, quam nobismetipsis,[u] lino tendimus. Sed Cumanæ plagæ concidunt apros,[13] [v] et hi casses vel ferri aciem vincunt.[w] Vidimusque jam tantæ tenuitatis, ut annulum hominis cum epidromis[x] transirent, uno portante multitudinem qua saltus cingerentur: (nec id maxime mirum, sed singula earum stamina centeno quinquageno filo constare:) sicut paulo ante Julio Lupo, qui in præfectura Ægypti obiit. Mirentur hoc ignorantes in Ægyptii quondam regis, quem Amasim vocant, thorace, in Rhodiorum insula ostendi in templo Minervæ, CCCLXV. filis singula fila constare: quod se expertum nuper [14] Romæ prodidit Mucianus ter consul, parvasque jam reliquias ejus superesse hac experientium injuria. Italia et Pelignis [15] etiamnum linis honorem habet, sed ful-

11 Chiffl. *capturas*.—12 *Neque enim majores* cod. Dalec.—13 *Sed ad Cumanas plagas concidunt apri* Vet. Dalec. Mox in eodem Vet. *hi casses ferri aciem convincunt;* Gronov. et al. ante Harduin. *et hæ cassesve ferri, &c.*—14 Cod. Dalec. et Chiffl. *quod per exemplum nuper;* Vet. Dalec. *quod exemplum per se expertum nuper.*—15 *Italia et Peligînis* Gronov. *Italia ex Pelignis* Vet. Dalec.

NOTÆ

ne quid cunctere, paludes Lina dabunt: bonus Æoliæ de valle Sibyllæ Fœtus: et aprico Tuscorum stupea campo Messis,' &c.

[t] *Eadem et plagis*] Plagæ, retia sunt ad capiendas feras: quæ retia funibus tenduntur circa imam et summam partem. *Des toiles.* Unde familiares eæ venatoribus formulæ, *Mettre les bêtes noires dans les toiles: tendre les toiles: tirer les toiles: lever les toiles.*

[u] *Quam nobismetipsis*] Qui post inventa e lino vela mortem provocamus navigatione mari suscepta, ut dictum est, sup. cap.

[v] *Concidunt apros*] Erunt fortassis quibus magis arrideat, *concludunt.* Est enim *concludere* in venatione usitata vox. Gratius in Cyneget. vs. 49. 'Includas retibus ursos.' Et Seneca de Clem. I. 'Sic feras lineis et pinna conclusas contine.' Sed concidi plagis apros cum dixit Auctor, concludi eo loco intellexit, in quo concidi nullo negotio deinde possint: quod sola ferri acies præstare non valeret: itaque, ut statim subjungit idem, ferri aciem eo nomine hi casses vincunt.

[w] *Et hi casses vel ferri aciem vincunt*] Vide Notas et Emend. num. 2.

[x] *Cum epidromis*] Hoc est, cum imis summisque funibus quibus tenduntur retia, ipsa per hominis annulum transibant: itaque nullo negotio vel unus homo cassium multitudini gestandæ par fuit, qua saltus integer cingeretur, ut Julius Lupus fecit.

lonum [y] tantum in usu; nullum est candidius, lanæve similius: sicut in culcitis [16] præcipuam gloriam Cadurci obtinent. Galliarum hoc,[z] et tomenta pariter, inventum.[17] Italiæ quidem mos [a] etiam nunc durat [18] in appellatione stramenti.

Ægyptio lino minimum firmitatis, plurimum lucri. Quatuor ibi genera: Taniticum, ac Pelusiacum, Buticum, Tentyriticum, cum regionum nominibus, in quibus nascuntur. Superior pars Ægypti in Arabiam vergens gignit fruticem, quem aliqui gossipion vocant, plures xylon,[b] et ideo lina inde facta xylina. Parvus est, similemque barbatæ nucis [c] defert fructum, cujus ex interiore bombyce [d] lanugo netur.

—16 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *sicut in culcitris* Gronov. et al. ante Harduin.—17 *Galliarum hoc est tormento pariter inventum* in quibusdam Vett. *tormenta* Chiffl.—18 *Italiæ quidem mos jam nunc durat* in quibusdam Vett. *Italiæ quidem vox etiam nunc*

NOTÆ

[y] *Sed fullonum*] Qui nempe ex eo lino culcitas concinnabant, opplebantque deinde stramine seu tomento. Vel potius quod subuculas ex eo lino sibi fullones, indusiaque conficerent.

[z] *Galliarum hoc*] Nimirum tomentum Lingonum, culcita Cadurcorum inventum fuit. Unde alterum 'tomentum Lingonicum,' et 'Lingonicum stramen' dictum est, uti monuimus, VIII. 73. ex Martiali. Culcitam veteres nomine gentis, quæ invenit, cadurcum vocavere. Juvenalis Sat. VII. 221. 'Institor hybernæ tegetis, niveique cadurci.' Idemque Sat. VI. 535. 'Magnaque debetur violato pœna cadurco.' Sulpicia Poëtria in vetere Epigrammate 'Cadurcas fascias' e lino Cadurcino fascias vocat: 'Ne me Cadurcis destitutam fasciis Molli Caleno concubantem proferat.'

[a] *Italiæ quidem mos*] Ita Mss. Salmasius in Solin. p. 938. *vox* legi, non *mos*, jubet. Frustra. Qui mos fuerit antiquus Italiæ, inquit Auctor, vel ex quotidiano sermone palam est: nam torum saltem castrensem vulgo stramentum vocamus, quoniam, ut dictum est, VIII. 73. 'antiquis torus e stramento erat, qualiter etiamnunc in castris,' ubi hæc potissimum stramenti appellatio perseverat.

[b] *Xylon*] Ξύλον, *lignum* sonat: quare Ulpianus, in leg. Si cui lana legetur, Dig. de legat. 3. ἐριόξυλον, *ligneam lanam* reddit.

[c] *Barbatæ nucis*] Cujusmodi sunt Pontĭcæ nuces, quas mollis barba protegit, ut dictum est XV. 24. Sic etiam Jul. Pollux VII. 17. Ἤδη δὲ καὶ παρ' Αἰγυπτίοις ἀπὸ ξύλου τι ἔριον γίγνεται, ἐξ οὗ τὴν ἐσθῆτα λίνου ἄν τις μᾶλλον φαίη προσεοικέναι, πλὴν τοῦ πάχους· ἔτι γὰρ παχύτερος· τῷ δένδρῳ καρπὸς ἐπιφύεται, καρύῳ μάλιστα προσεοικώς, κ. τ. λ.

[d] *Ex interiore bombyce*] Hoc est, lanugine, quem Itali *Bombace* appellant, nos *Coton* dicimus: unde *Bom-*

Nec ulla sunt eis[19] candore mollitiave præferenda. Vestes inde[e] sacerdotibus Ægypti gratissimæ. Quartum genus Orchomenium[f] appellant. Fit e palustri velut arundine, duntaxat[20] panicula ejus.[g] Asia e genista[h] facit lina ad retia præcipua, in piscando[21] durantia, frutice madefacto denis diebus. Æthiopes Indique e malis, Arabes cucurbitis, in arboribus, ut diximus,[i] genitis.

III. Apud nos[a] maturitas ejus duobus argumentis intelligitur, intumescente semine, aut colore flavescente. Tum evulsum, et in fasciculos manuales[b] colligatum, siccatur in Sole, pendens conversis superne radicibus uno die, mox quinque aliis, in contrarium inter se versis fascium[1] cacuminibus, ut semen in medium cadat. Inter medicamina huic vis, et in quodam rustico ac prædulci Italiæ Transpadanæ cibo,[c] sed jam pridem sacrorum tantum gra-

durat mavult Salmasius. Vid. Obss. Misc. tom. VII. pt. 3. p. 332.—19 *Nec lina sunt ei* Vet, Dalec.—20 *Fit e palustris foliis arundinis, vel duntaxat* Dalec. Mox, *pannicula* Gronov.—21 Chiffl. *præcipue in piscando.* Mox, pro *durantia,* Dalec. *duritia.* Gronov. *decem diebus.*

CAP. III. 1 Chiffl. *in contrariis in se fascium.*—2 Dalec. *laxior.*—3 Chiffl.

NOTÆ

bazin vocamus telas bombacinas, aut lintea ex bombace confecta. Jacobus de Vitriaco, I. 85. 'Sunt ibi' in oriente 'præterea arbusta quædam quæ seminantur, ex quibus colligunt bombacem, quæ Francigenæ Cotonem seu Coton appellant: et est quasi medium inter lanam et linum: ex quo subtilia vestimenta contexuntur.' Nascitur hic frutex jam in Gallia, ex India delatus: Cotonem pariter vocant, *le Coton.* In horto Regio pomum vidimus, quod cum patens dehisceret, inculcatum flocci glomum exhiberet.

[e] *Vestes inde*] Ex gossipio, qui regionis illius peculiaris frutex, lini vices habet. Unde Gratius in Cyneget. vs. 42. linum appellat: 'Vix operata suo sacra ad Bubastia lino Velatur sonipes æstivi turba Canopi.'

[f] *Orchomenium*] De arundine Orchomenia diximus XVI. 66.

[g] *Panicula ejus*] Lanosam comam in milio, panico, arundine, et qualem in arvis complures herbæ, et in palustribus junci gerunt, Latini paniculam, Græci ἀνθήλην dixere. De ea voce diximus XVI. 64.

[h] *Asia e genista*] Vide quæ dicturi sumus XXIV. 40.

[i] *Ut diximus*] Lib. XII. c. 21.

[a] *Apud nos*] In orbe Romano, qui Arabum Indorumque terris opponitur.

[b] *Fasciculos manuales*] Qui manum impleant. Δεμάτιον χειρόπληθες, fasciculum manualem appellat Hippocrates, in Veterin. p. 879.

[c] *Et in quodam . . . cibo*] Galenus de

tia.[d] Deinde post messem triticeam virgæ ipsæ merguntur in aquam Solibus tepefactam, pondere aliquo depressæ: nulli enim levitas major. Maceratas indicio est membrana laxatior.[2] Iterumque inversæ, ut prius, Sole siccantur: mox arefactæ in saxo tunduntur stupario malleo.[e] Quod proximum cortici fuit, stupa appellatur, deterioris lini, lucernarum fere luminibus aptior. Et ipsa tamen pectitur[f] ferreis hamis,[3] donec omnis membrana decorticetur. Medullæ[g] numerosior distinctio,[4] candore, mollitia. Linumque nere et viris decorum est. Cortices quoque decussi clibanis et furnis præbent usum. Ars depectendi[5] digerendique: justum e quinquagenis fascium libris quinasdenas carminari. Iterum deinde[6] in filo politur, illisum crebro in silice[h] ex aqua: textumque rursus tunditur clavis,[i] semper injuria melius.[j]

IV. Inventum jam est etiam, quod ignibus[k] non absu-

---

aënis hamis.—4 Cod. Dalec. *destinatio.*—5 *Ars est depectendi* margo edd. Dalec. et Gronov.—6 Chiffl. *carminari iterum. Deinde.* Mox, Pintian. *crebro silici.*

NOTÆ

Aliment. Facult. I. 32. p. 331. tom. VI. lini tosto semine, opsonii vice, quosdam vesci tradit ex sale et garo: itidem melle conspersum edi: panibus denique a nonnullis inseri: ἐπιπάττουσι δὲ ἔνιοι καὶ τοῖς ἄρτοις αὐτό.

[d] *Sacrorum ... gratia*] Forte ad suffimenta, ut quidam volunt: vel potius ad epulas sacras, quas feriatis diebus privatus quisque domi institueret.

[e] *Stupario malleo*] Quo lina stupæque tunduntur.

[f] *Et ipsa ... pectitur*] Linum ita pectere Galli dicunt, *sérancer du lin, du chanvre:* ferreum hamum, *un séran.*

[g] *Medullæ*] Delicatioris substantiæ, quæ ad nendum reservatur.

[h] *In silice*] In alveo siliceo, sive lapideo.

[i] *Tunditur clavis*] Fustibus, qui clavas capite referant.

[j] *Injuria melius*] Sic de salice pronuntiavit XVI. 69. 'Mirumque, contuso ligno alicui majores ad vincula esse vires.'

[k] *Inventum ... quod ignibus*] De lino asbestino non vetustatis modo plena monumenta sunt, sed et idonea eruditorum hujus ævi testimonia. 'Habeo et ego in Museo,' inquit Kircherus noster, tom. II. Mundi subterran. l. VIII. p. 67. 'integrum scrinium asbestinis frustis plenum. Chartam ex hisce confectam habeo, quæ literis scribendis servit, quas ubi in ignem injeceris, consumtis mox literis, charta veluti igne lota, integra et candidior exit, novisque literis inscribendis servit ... Donavit et mihi

meretur. Vivum id vocant, ardentesque in focis conviviorum ex eo vidimus mappas, sordibus exustis splendescentes igni magis, quam possent aquis. Regum inde funebres tunicæ, corporis favillam ab reliquo separant cinere. Nascitur in desertis adustisque Sole Indiæ, ubi non cadunt[l] imbres, inter diras serpentes: assuescitque vivere ardendo, rarum inventu, difficile textu propter brevitatem. Rufus de cetero colos, splendescit igni. Cum inventum est, æquat pretia excellentium margaritarum. Vocatur autem a Græcis asbestinum[m] ex argumento naturæ. Anaxilaus auctor est linteo eo circumdatam arborem, surdis ictibus, et qui non exaudiantur, cædi. Ergo huic lino principatus in toto orbe.

Proximus byssino,[n] mulierum maxime deliciis circa Elim[o] in Achaia genito: quaternis denariis[p] scripula ejus[q] permutata quondam,[r] ut auri, reperio. Linteorum lanugo, e velis[s] navium maritimarum maxime, in magno usu medicinæ est: et cinis spodii vim habet. Est et inter papavera[s]

Cap. iv. 1 Chiffl. *e villis.*

NOTÆ

Eminentiss. Cardinalis de Lugo redimiculum asbestino lino contortum, quod igni injectum, si sordibus pollutum fuerit, inde nitidissimum exit. Memini quoque me ellychnium hujusmodi asbestinum lucernæ inditum ad biennium conservasse, sine ulla sui consumtione, haud dubie perpetuo duraturum, nisi nescio quo casu id subductum esset,' &c. Vide et Aldrovand. de Metall. iv. 26. p. 664.

[l] *Ubi non cadunt*] Vide quæ diximus xvii. 30. Columella i. 6. 'Æstas in transmarinis regionibus pluvia caret.'

[m] *Asbestinum*] Ἄσβεστον, quæ vox Græca *inexstinctum* sonat.

[n] *Byssino*] Byssus genus fuit lini tenuissimi, ex quo textæ vestes purpureum colorem non raro imbibebant: unde in Sacris Paginis toties byssus, et purpura, vel purpura et byssus pro purpurea bysso, per figuram ἓν διὰ δυοῖν. Inde factum ut byssus ab Hesychio et Suida pro purpura accipiatur. Rectius vero Pollux loc. cit. Καὶ μὴν καὶ τὰ βύσσινα· καὶ ἡ βύσσος λίνου τι εἶδος παρ' Ἰνδοῖς. Philostrato de Vita Apoll. ii. 9. p. 79. ex arbore *βύσσος* legitur, quæ arbos altitudine populi, folio salicis est.

[o] *Circa Elim*] Pausanias in Eliac. prior. negat uspiam tota Græcia byssum nasci, nisi in Eleo agro, de quo egimus iv. 6.

[p] *Quaternis denariis*] Monetæ nostræ asses sunt triceni bini.

[q] *Scripula ejus*] Libra scripula continet 288.

[r] *Permutata quondam*] Priorum sci-

genus quoddam, quo candorem lintea præcipuum trahunt.

V. Tentatum est tingui linum quoque, et vestium insaniam accipere, in Alexandri Magni primum classibus, Indo amne navigantis, cum duces ejus ac præfecti in certamine[r] quodam variassent insignia navium: stupueruntque littora, flatu versicoloria implente.[2] Velo purpureo[t] ad Actium cum M. Antonio Cleopatra venit, eodemque effugit. Hoc fuit imperatoriæ navis insigne.

VI. Postea in theatris[a] tantum umbram fecere: quod primus omnium[b] invenit Q. Catulus, cum Capitolium dedicaret. Carbasina deinde vela primus in th atro[s] duxisse traditur Lentulus Spinter[c] Apollinaribus ludis. Mox Cæsar dictator totum forum Romanum intexit, viamque sacram[d]

Cap. v. 1 Cod. Dalec. *ac præfecti certamine*, omissa præpositione.— 2 Chiffl. *versicolorias pellente.*

Cap. vi. 1 Vet. Dalec. *theatrum;* Dalecampius vero legit, *amphitheatrum.*

NOTÆ

licet Cæsarum ævo, quo denarius aureus argenteis denariis quinque et viginti æstimabatur, ut dicemus XXXIII. 13. Sic Aureliani ævo libra auri libra serici fuit, et auro fila pensabantur, inquit Vopiscus in Aureliano, p. 224.

[s] *Est et inter papavera*] De hac re dicemus XX. 79.

[t] *Velo purpureo*] Huc refer et Agrippæ vexillum cœruleum, de quo Dio l. LI. p. 458.

[a] *Postea in theatris*] Hunc morem inducendi vela theatris describit eleganter Lucretius IV. 73. 'Et vulgo faciunt id lutea, rufaque vela, Et ferrugina, cum magnis intenta theatris Per malos vulgata trabesque trementia pendent. Namque ibi consessum caveai subter, et omnem Scenalem speciem patrum, matrumque, Deorumque, Inficiunt, coguntque suo fluitare colore,' &c.

[b] *Quod primus omnium*] Valerius Max. II. 4. 6. 'Q. Catulus Campanam imitatus luxuriam, primus spectantium consessum velorum umbraculis texit.' Ab eo Capitolium Sylla mortuo dedicatum diximus VII. 44.

[c] *Lentulus Spinter*] Plus hoc etiam præstitit: nam, teste eodem Valerio Max. loc. cit. 'argentatis choragiis,' hoc est, scenarum instrumentis, 'P. Lentulus Spinter adornavit' scenam, cum 'translatitium antea' foret 'Pœnicis indui tunicis.'

[d] *Viamque sacram*] Fuit ea in quarta Urbis regione, teste P. Victore, in descript. Urbis Romæ. Sericis cortinis inumbratam fuisse auctor est Dio lib. XLIII. p. 226. παραπετάσματα σηρικὰ ὑπερεπέτασε.

ab domo sua et clivum usque in Capitolium,[2] quod munere ipso gladiatorio[e] mirabilius[3] visum tradunt. Deinde et sine ludis Marcellus Octavia sorore Augusti genitus, in ædilitate sua, avunculo XI. consule, a. d. Kalendas Augusti,[4] velis forum inumbravit, ut salubrius litigantes consisterent: quantum mutatis moribus Catonis censorii, qui sternendum quoque forum muricibus[f] censuerat. Vela nuper[g] colore cœli, stellata, per rudentes iere etiam in amphitheatro[h] principis Neronis. Rubent in cavis ædium,[5]

—2 ' Ita bene codd. Reg. et Cl. Rezzonicus ex Mss. Mediolan. Perperam in recentioribus editionibus, *ad clivum usque Capitolinum.* Cæsar non modo totum forum Romanum, sed viam Sacram, et clivum Capitolinum usque in ædem Jovis Capitolini intexit.' *Brotier. et clivum usque in Capitolium* etiam Chiffl. ita quoque legit ex codd. Nic. Heinsius in Advers. I. 9. p. 87. *ad clivum usque Capitolinum* edd. vett. Gronov. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—3 Alii ap. Dalec. *miserabilius.*—4 ' Ita ex codd. Harduinus et recentt. *consule ad Idus Augusti* cod. Dalec. *consule Calend. Augusti* Gronov. et vulgg.—5 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *nuper et colore* (sic et Chiffl.) *cœli distenta per rud. terræ, &c. rubent, &c.* cod. Dalec. *nuper colore cœli, stellata per rudentes, terra etiam in amphitheatris principis Neronis rubente: in cavis ædium* edd. vett. et Gronov. ' *Vela nuper colore cœli distenta per rudentes*] Sic optimæ membranæ Chiffl. non *stellata;* quomodo apud Nasonem Art. Am. II. 209. restituimus ex scriptis, ' *distenta* suis umbracula virgis." *Nic. Hein-*

NOTÆ

[e] *Munere ipso glad.*] Quod munus a Suetonio describitur in Julio, c. 39. —' Quod vero Plinius addit, Kalendis Augusti forum fuisse a Marcello velis inumbratum, Augusto XI. consule; significare videtur, id ob recentem appellationem mensis Augusti, qui prius Sextilis dicebatur, factum fuisse, A. U. scilicet DCCXXXV. vel sequente.' *Ed. sec.*

[f] *Muricibus*] Acutis lapidibus, ne fora litigiosa tam crebro litigantes adirent. Muricem veteres dicebant saxi acumen. Virgil. Æneid. v. ' Concussæ cautes, et acuto murice remi Obnixi crepuere, illisaque prora pependit.' Ubi id Servius annotat: et ejusdem loci auctoritate Nonius Marcellus: ' Murices,' inquit, ' vetustas etiam saxorum asperitates dici voluit.'

[g] *Vela nuper*] Vela nuper, inquit, coloris cœrulei visa, ac distincta stellis, per rudentes extenta cucurrere, in amphitheatro Neronis. Sunt et rubra in cavis ædium, quæ muscum virentem a Solis ardore defendant.

[h] *In amphitheatro*] Hoc amphitheatrum esse censuerim, quod Tranquillus in Nerone, c. 12. ligneum fuisse dicit, in regione Martii Campi intra anni spatium fabricatum. De quo et Tacit. Annal. XIII. p. 208. ' Nerone secundum, L. Pisone Coss. pauca memoria digna evenere: nisi cui libeat, laudandis fundamentis et trabibus, quis molem amphitheatri apud Campum Martis Cæsar exstruxerat, volumina implere.' De velis ibi extentis Dio l. LXIII. p. 718. dum res gestas iis diebus enumerat, quibus a

et muscum a Sole defendunt. Cetero[i] mansit candori[6] pertinax gratia. Honor etiam et Trojano bello. Cur enim non et præliis intersit, ut naufragiis? Thoracibus lineis paucos tamen Pugnasse, testis est Homerus.[j] Hinc fuisse et navium armamenta apud eundem interpretantur eruditiores: quoniam cum sparta[k] dixit, significaverit sata.

VII. (II.) Sparti quidem[l] usus multa post sæcula cœptus est: nec ante Pœnorum arma,[m] quæ primum Hispaniæ intulerunt. Herba et hæc[1] sponte nascens, et quæ non queat seri,[n] juncusque[o] proprie aridi soli,[p] uni terræ dato

sius. Vid. Advers. I. 6. p. 66.—6 *Ceterum mansit candori* cod. Dalec. *Cetero mansit candore* Chiffl.

CAP. VII. 1 *Herba est hæc* Dalec.—2 Idem, *dato hoc vitio.*—3 Chiffl. *velli-*

NOTÆ

Nerone Armeniæ regnum Tiridati concessum est: *Τάγε μὴν παραπετάσματα τὰ διὰ τοῦ ἀέρος διαταθέντα, ὅπως τὸν ἥλιον ἀπερύκοι, ἁλουργὰ ἦν· καὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν ἅρμα ἐλαύνων ὁ Νέρων ἐνέστικτο· πέριξ δὲ ἀστέρες χρυσοῖ ἐπέλαμπον. Vela per aërem extensa, Solis arcendi causa, purpurea erant: quorum in medio Nero acu pictus currum agitabat: circa hunc undique sidera lucebant aurea, &c.*

[i] *Cetero*] Diuturnior fuit gratia candoris in lino: sive candor in lino ceteris coloribus potior visus est.

[j] *Homerus*] Iliad. B. ubi *λινοθώρηκας* ejusmodi bellatores vocat. Et linteam loricam induisse Galbam Tranquillus scribit, c. 19. quanquam non dissimulantem parum adversus mucrones profuturam.

[k] *Quoniam cum sparta*] Hic versus ille Homericus est, quem respicit, ex Iliad. B. 135. *Καὶ δὴ δοῦρα σέσηπε νεῶν, καὶ σπάρτα λέλυνται.* Error hic fuit eruditorum illorum, quos Plinius nunc appellat, qui *τὰ σπάρτα* in eo versu *sata* interpretati sunt, aut funes rudentesque nauticos ex rebus sativis factos, uti ex lino, stupa, cannabe: quia *σπείρειν serere* significat. *Σπάρτα νεῶν* Homerus vocat, funiculos e lino vel cannabe, quibus suebantur naves, non quia e sativis rebus nectebantur: sed quia ad nectendum idonei. Nam *σπείρειν* Græcis, ut *serere* Latinis, non solum terræ semen committere, sed et nectere significat, et conjungere invicem. *Τὸ σπαρτὸν* est *sativum*, quod seri potest: at *σπάρτον* est *funis* qui seritur, id est, nectitur.

[l] *Sparti quidem*] Hoc spartum Latinorum est, diversum a sparto Græcorum, de quo dicemus alias. Describitur, pingiturque a Clusio Rarior. Plant. VI. 40. p. 220. Hispanis, apud quos id provenit, etiamnum *Sparto* vocatur.

[m] *Pœnorum arma*] Bello Punico secundo, quo totam intra flumen Iberum Hispaniam sibi subjecit Hannibal.

[n] *Et quæ non queat seri*] Contra seri Varro jubet de Re Rust. I. 23. 'Sic ubi cannabim,' inquit, 'seras, linum, juncum, spartum, unde lineas,

vitio.[2] Namque id malum telluris est: nec aliud ibi seri aut nasci potest. In Africa exiguum et inutile gignitur. Carthaginiensis [q] Hispaniæ citerioris portio, nec hæc tota, sed quatenus parit, montes quoque sparto operit. Hinc strata [r] rusticis eorum, hinc ignes facesque, hinc calceamina, et pastorum vestis, animalibus noxium, præterquam cacuminum teneritate. Ad reliquos usus laboriose evellitur,[3] ocreatis cruribus, manu, textisque manicis,[4] convolutum osseis iligneisve conamentis.[5 s] Nunc jam in hyemem juxta.[6 t] Facillime tamen ab Idibus Maiis in Junias: hoc maturitatis tempus.

tur.—4 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *manibusque textis manicis* Gronov. et al. vett. Mox, Chiffl. *ilignisque.*—5 ' *Conamentis*] Ita libri omnes. Conamenta sunt, quibus conatus juvantur. Nempe iligneis manubriis utebantur, ut spartum facilius evelleretur.' *Brotier.*—6 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *jam hieme vix* Vet. Dalec. *jam in hiemem vix* edd. vett. et Gronov.

NOTÆ

funes facias,' &c. Sed ægre admodum scimus ex semine pullulare.

[o] *Juncusque*] Ob folia juncea, et aspera.

[p] *Aridi soli*] Siticulosi, aquarum penuria laborantis. Strabo lib. III. pag. 60. de campo spartario: Τοῦτο δ' ἐστὶ μέγα καὶ ἄνυδρον, τὴν σχοινοπλοκικὴν φύον σπάρτον, ἐξαγωγὴν ἔχουσαν εἰς πάντα τόπον, καὶ μάλιστα εἰς τὴν Ἰταλίαν.

[q] *Carthaginiensis*] Gignit nunc quoque hæc regio ab limitibus Granatensis regni, seu Bæticæ fine, usque ad eam urbem quæ nunc Murcia dicitur. Fuit eo tractu campus Spartarius, Carthagoque nova, *Cartagena*, et ipsa inde a Plinio XXXI. 43. et ab Isidoro XV. 1. Spartaria appellata: Καρχήδων Σπαρταγενὴς Appiano, in Iber. pag. 261. Crescit et in Valentino Hispaniæ regno spartum.

[r] *Hinc strata*] Eodem est hodie apud Hispanos usu: nam ex crudo exsiccatoque sparto tapetes, sive aulæa, storeas, corbes, rudentesque conficiunt. Corbes ii certe, in quibus ficus et uvæ passæ advehuntur, e sparto contexti sunt. Ex eo denique in lini morem aqua macerato, deinde siccato, tusoque, calceamenti genus paratur, quod ipsi *Alpergates* vocant. Hæc omnia ex Clusio, qui vidit, loc. cit.

[s] *Ilignеisve conamentis*] Conamenta ossea ligneave interpretor, ossa, ligneosque fustes teretes, quibus spartum convolvitur, ut vellentium conatus juvetur, et minuatur labor. Ita sane libri omnes, etiam Mss. Nugantur, qui *nucamentis*, vel *cum amentis* malunt.

[t] *Nunc jam in hyemem juxta*] Subintellige, vellitur pariter hyeme, ut æstate: sed multo facilius ab Idibus Maiis, &c. Ita porro Mss. omnes: non, ut editi, *in hyemem vix.*

VIII. Vulsum fascibus in acervo animatum[1] [a] biduo, tertio resolutum, spargitur in Sole siccaturque, et rursus in fascibus redit sub tecta. Postea maceratur aqua marina optime, sed et dulci, si marina desit: siccatumque Sole iterum rigatur. Si repente urgeat desiderium,[a] perfusum calida in solio [b] ac siccatum stans, compendium operæ fatetur. Hoc autem tunditur, ut fiat utile,[c] præcipue in aquis[2] marique invictum. In sicco præferunt e cannabi funes. At spartum alitur etiam demersum, veluti natalium sitim [d] pensans. Est quidem ejus natura interpolis:[e] rursusque quam libeat[3] vetustum novo miscetur. Verumtamen complectatur animo,[4] qui volet miraculum æstimare, quanto sit in usu, omnibus terris, navium armamentis, machinis ædificationum, aliisque desideriis vitæ. Ad hos omnes usus quæ sufficiant, minus triginta millia passuum in latitudinem a littore Carthaginis novæ, minusque c.[5] in

[a] *Si statim uti sparto desideras.*

CAP. VIII. 1 Vet. Dalec. *acervo adunatum.*—2 Cod. Dalec. *præcipue aquis.*—3 Dalec. *quamlibet.*—4 Ita codd. Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. et Bipont. *complectetur animo* edd. vett. Gronov. et Franz.—5 'Cen-

NOTÆ

[a] *Vulsum fascibus in acervo animatum*] Ita libri omnes: hoc est, nondum exanime, sed viride adhuc et integrum: cum eo spiritu quem exhalat, cum recens est: atque, uti de palmæ fructu Plinius ait, XIII. 9. 'cum sui ardoris anima.' Resolvi deinde porro necesse est, vertique ad Solem, uti de fœno dictum est, XVIII. 67. alioqui, ut fœnum, sic et spartum incensa illa anima nebulam exhalaret, accendereturque, et conflagraret. Dalecampius, et post eum Salmasius, legunt *manuatum*, interpretanturque, ut Plinius ipse loquitur initio c. 3. 'in fasciculos manuales colligatum:' quod vereor ut cuiquam probent.

[b] *In solio*] Solium pro vase iligneo aut abiegno ponitur. Sic vasa ea, in quibus cum lixivio calido et cinere pannos emaculamus, solia dicimus.

[c] *Ut fiat utile*] Funibus texendis, ceterisque usibus.

[d] *Natalium sitim*] Quoniam in arido solo, ut dictum est, nascitur.

[e] *Est . . . natura interpolis*] Ea sparti natura, ut interpolandis, resarciendis, renovandis operibus, quæ ex eo fiunt, aptissime adhibeatur, et vetustum secure misceatur novo. Interpolis mulier a Plauto appellatur ea, quæ se pigmentis interpolat, atque reconcinnat, ut ex vetusta anu nova quasi puella fiat, in Mostell. 1. 3. 117.

longitudinem[f] esse reperientur. Longius vehi[g] impendia prohibent.

IX. Junco Græcos ad funes usos nomini credamus,[h] quo herbam eam appellant: postea palmarum foliis, philuraque,[i] manifestum est: et inde[1] translatum a Pœnis sparti usum, perquam simile veri est.[2]

X. Theophrastus[j] auctor est, esse bulbi genus circa ripas amnium nascens, cujus inter summum corticem, eamque partem qua vescuntur, esse laneam naturam, ex qua impilia[k] vestesque[1] quædam conficiant.[2] Sed neque regionem, in qua fiat,[3] neque quicquam diligentius, præter-

tenarii numeri nota deest in Plinii libris. Repetita est ab Apuleio, in Herbario. Forte major esse debet. Nos enim nuper docuit Cl. Bowles, *Introduction à l'Histoire Naturelle d'Espagne*, pag. 239. spartum crescere in maxima Hispaniæ parte.' *Brotier.*

CAP. IX. 1 Cod. Dalec. *manifestum est: inde*, omissa conjunctione.—2 Idem codex, *perquam simile est veri.*

CAP. X. 1 Ita codd. Harduini, Chiffl. Dalec. et Turneb. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. Ita quoque restituit Pelisserius. Edd. vett. et Gronov. *ex qua mapalia vestesque.*—2 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *conficiantur* Gronov. et vulgg.—3 Gronov. et al. ante

NOTÆ

[f] *Minusque C. in longitudinem*] Sic Apuleius in Herbario suo: quod etiam Salmasius vidit, in Solin. p. 261. 'Ad quos omnes usus minus XXX. M. passuum in latitudinem e littore Carthaginis Novæ ... Centum in longitudinem nascitur.'

[g] *Longius vehi*] Ex interiore Hispaniæ tractu advehi, impendia terrestris itineris vetant. Falluntur, qui *longius seri* hic legunt: herbam enim esse Plinius ante monuit, quæ non queat seri.

[h] *Nomini credamus*] Habent enim Græci commune nomen, quo juncum funemque nominent, perinde ac si ex junco funes olim contextos significarent: *σχοῖνος*. Vide Rob. Constant. in Lexico.

[i] *Philuraque*] Hoc est, ex tenuissimis arboris tiliæ membranis, seu tunicis: hæc enim *φιλύρα* Græcis dicitur.

[j] *Theophrastus*] Hist. VII. 13. et ex eo Athenæus lib. II. p. 64.

[k] *Ex qua impilia*] Ita Mss. Reg. Colb. Chiffl. Th. non, ut editi perperam, *mapalia.* Sunt autem *impilia* socculi. Theophrasto *ποδεῖα*. *Ὑφαίνεται δὲ ἐξ αὐτοῦ*, inquit, *καὶ ποδεῖα, καὶ ἄλλα ἱμάτια.* Ποδεῖα sunt pedum tegumenta ex coacta lana. Impilia igitur coactilia erunt, pedibus involvendis calceandisque utilia. *Des chaussons de feutre.* Pollux II. 4. pag. 116. Ποδεῖα δὲ τοὺς περὶ τοῖς ποσὶ πίλους. Hesychius: Νάκτα, τοὺς πίλους, καὶ τὰ ἐμπίλια. Usus hac voce *impilia* Ulpianus. Vide Turnebum Advers. XI. 14. p. 334.

quam eriophoron[1] id appellari, in exemplaribus, quæ quidem[4] invenerim, tradit: neque omnino ullam mentionem[m] habet, cuncta cura magna persecutus CCCXC.[5 n] annis ante nos, ut jam et alio loco diximus;[6] quo apparet, post id temporis spatium in usum venisse spartum.

XI. Et quoniam a miraculis rerum cœpimus, sequemur eorum ordinem, in quibus vel maximum est, aliquid nasci aut vivere sine ulla radice. Tubera[o] hæc vocantur, undique terra circumdata, nullisque fibris nixa, aut saltem capillamentis, nec utique extuberante loco in quo gignuntur, aut rimas agente: neque ipsa terræ cohærent. Cortice etiam includuntur, ut plane nec terram esse possimus dicere, nec aliud quam terræ callum.[1] Siccis hæc fere et sabulosis locis, frutectosisque, nascuntur. Excedunt sæpe magnitudinem mali cotonei, etiam librali pondere. Duo eorum genera, arenosa dentibus inimica, et altera[2] sincera. Distinguuntur et colore, rufo, nigroque, et intus candido:[3] laudatissima Africæ. Crescant, anne vitium id terræ (neque enim aliud intelligi potest) ea protinus globetur magnitudine, qua futurum est; et vivantne, an non, haud facile arbitror intelligi posse. Putrescendi enim ratio communis est iis cum ligno. Lartio Licinio[p] prætorio viro jura reddenti

Harduin. *in qua id fiat.*—4 Chiffl. *quæ equidem.*—5 Gronov. et al. ante Harduin. *habet sparti cuncta . . . CCCCXC.*—6 Cod. Dalec. *ut in alio jam loco diximus.*

CAP. XI. 1 Cod. Dalec. *nec aliud terræ quam callum.*—2 Vet. Dalec. *sunt et altera.*—3 Margo edd. Dalec. et Gronov. *nigroque intus et candido.*—4 *Hispa-*

NOTÆ

[1] *Eriophoron*] Ἐριοφόρον, ob tomenti copiam, quam gerit, quæ lanæ modo in stamina deduci potest. Bulbi eriophori geminam iconem exhibet Dodonæus, p. 681. Ex his alterum in Regio horto vidimus, qualem et Clusius pinxit. Peruanum præterea alterum, et tertium Orientalem appellatum.

[m] *Neque . . . mentionem*] Ejus nimirum quod nunc describitur.

[n] *CCCXC. annis*] Vide Notas et Emend. num. 3.

[o] *Tubera*] Vulgo, *des Truffes.*

[p] *Lartio Licinio*] Vetus inscriptio, sed suspecta illa quidem nobis, apud Gruterum, p. 180. LARTIUS. LICINIUS CUM. GUBERNASSET. HISPAN. HUNC AQUAEDUCTUM. JUSSIT. AEDIFICARE. Apud Plinium Juniorem Epist. II. 14. Largius Licinius, pro Lartio, mendose appellatur.

in Hispania[4] Carthagine, paucis his annis scimus accidisse, mordenti tuber, ut deprehensus intus denarius[5] primos dentes inflecteret: quo manifestum erit, terræ naturam[p] in se globari. Quod certum est, ex iis erunt[r] quæ nascantur, et seri non possint.[6]

XII. (III.) Simile est et quod in Cyrenaica provincia vocant misy,[1 s] præcipuum suavitate odoris ac saporis, sed carnosius: et quod in Thracia[t] iton, et quod in Græcia geranion.[2]

XIII. De tuberibus[u] hæc traduntur peculiariter: Cum fuerint imbres autumnales, ac tonitrua[v] crebra, tunc nasci, et maxime e tonitribus:[1] nec ultra annum durare: tenerrima autem verno esse. Quibusdam locis[w] accepta riguis

---

niæ Vet. Dalec.—5 Cod. Dalec. *deprehensis intus denariis.*—6 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *Quod certum est ex iis quæ nascuntur, et s. n. possunt* cod. Dalec. *quod certum est ex iis quæ nascantur et s. n. possint* edd. vett. et Gronov.

CAP. XII. 1 Turneb. *vocant mison.* Mox, margo edd. Dalec. et Gronov. *suavitate saporis, carnisque odore, et quod, &c.* ex Athenæo. Cod. Dalec. *suavitate, odore, sapore, sed, &c.*—2 Ita Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. Vid. Not. et Emend. n. 4. Turneb. legit, *et quod in Thracia iston;* Gronov. et aliæ edd. ante Harduin. *et quod in Thracia ceraunium;* Chiffl. *et quod in Thracia ceraranion.*

CAP. XIII. 1 Dalec. *a tonitribus.*—2 Alii ap. Dalec. *acceptantur riguis et*

NOTÆ

[q] *Terræ naturam*] Substantiam tenuiorem, ex qua tuber gignitur, sic in se convolvi, ut incidentia quoque includat.—'De hoc argumento vide dissertationem D. Geoffroy junioris, in Historia Academiæ Regiæ Scientiarum an. 1711. p. 23.' *Ed. sec.*

[r] *Ex iis erunt*] Ex eorum genere tubera erunt, quæ seri non possint.

[s] *Simile est ... misy*] Tuberis genus, et iton, et geranion.

[t] *Et quod in Thracia*] Vide Notas et Emend. num. 4.

[u] *De tuberibus*] Hæc totidem verbis Athenæus lib. II. p. 62. ex Theophrasto.

[v] *Ac tonitrua*] Sic etiam sensit Juvenalis Sat. v. 116. 'Post hunc tradentur tubera, si ver Tunc erit, et facient optata tonitrua cœnas Majores.' Vide et Plutarch. Sympos. Quæst. IV. 2. p. 664.

[w] *Quibusdam locis*] Quibusdam in locis tuberum origo debetur aquis, et exundationibus fluminum, semina secum devehentium. Theophrastus apud Athen. loc. cit. Οὐ μὴν ἀλλ' ἔνιοί γε ὡς σπερματικῆς οὔσης τῆς ἀρχῆς ὑπολαμβάνουσιν, ἐν γοῦν τῷ αἰγιαλῷ τῶν Μιτυληναίων οὐ φασὶ πρότερον εἶναι πρὶν ἢ γενομένης ἐπομβρίας τὸ σπέρμα κατενεχθῆ ἀπὸ Τιαρῶν, τοῦτο δ' ἐστὶ χωρίον ἐν ᾧ πολλὰ γίνεται ... Φύεται δὲ καὶ περὶ Λάμψακον, καὶ ἐν Ἀλωπεκοννήσῳ, κἂν τῇ Ἠλείων. Quæ totidem verbis summa fide Plinius reddidit. Tiaræ por-

feruntur:[2] sicut Mitylenis negant nasci,[3] nisi exundatione fluminum invecto semine ab Tiaris. Est autem is locus, in quo plurima nascuntur. Asiæ nobilissima circa Lampsacum, et Alopeconnesum:[4] Græciæ vero, circa Elin.

XIV. Sunt et in fungorum genere a Græcis dicti pezicæ,[1][x] qui sine radice aut pediculo nascuntur.

XV. Ab his proximum dicetur auctoritate clarissimum laserpitium, quod Græci silphion[a] vocant, in Cyrenaica[b] provincia repertum: cujus succum vocant laser:[c] magnificum in usu medicamentisque, et ad pondus argenti denarii[1] pensum. Multis jam annis[d] in ea terra non invenitur, quoniam publicani,[e] qui pascua conducunt, majus ita

seruntur.—3 Margo edd. Dalec. et Gronov. *nasci in littore*, ex Athen.—4 Ibid. ex eodem Athen. *in Acarnide.*

CAP. XIV. 1 Turneb. Advers. XI. 20. *dicti pezitæ.* Mox, cod. Dalec. *et pediculo.*

CAP. XV. 1 Harduin. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *argentei denarii.*—

NOTÆ

ro collis nomen fuit, imminentis littori Mitylenæorum. In nummis antiquis MYTIΛHNAIΩN scribitur.

[x] *Pezicæ*] Πέζιας appellat Theophr. apud Athen. lib. II. p. 61. quasi fungos sessiles dixeris: sunt ii globosæ formæ et instar rotundi orbis terræ adhærent, nullo pede aut cauliculo fulti: qui dum resiccati rumpuntur, tenuissimum pulverem instar fumi evomunt: vulgo Lupi crepitus vocant: nec sunt ii fungi edules.

[a] *Græci silphion*] Columella VI. 17. 'Et radix quam Græci σίλφιον vocant, vulgus autem nostra consuetudine laserpitium appellat.' Aliquando et ea caulis ejus plantæ appellatio fuit. Diosc. III. 94. ἔνιοι δὲ τὸν μὲν καυλὸν σίλφιον ἐκάλεσαν. Pro tota planta Galenus lib. IV. de Morbis Acutis, Comment. 95. Τὴν ῥίζαν τοῦ σιλφίου καλεῖν ἔθος τοῖς ἀνθρώποις ὁμωνύμως ὅλῃ τῇ βοτάνῃ.

[b] *In Cyrenaica*] Inde Cyrenas 'laserpiciferas' vocat Catullus, prave, pro 'laserpitiseris.'

[c] *Succum vocant laser*] Philoxenus in Glossis, λασάριον.

[d] *Multis jam annis*] Sic XXII. 48. 'Extincto omni Cyrenaico silphio, ut diximus.' Scribonius Largus, qui Tiberii ætate vixit, c. 16. Ad anginam, Compos. 67. 'Medicamenta autem simplicia quidam hæc faciunt: Laser Cyrenaicum, si poterit inveniri: sin minus, Syriacum aqua dilutum,' &c.

[e] *Quoniam publicani*] Mancupum avaritia non patitur laserpitium in caulem assurgere, quia illud depopulantur pecorum pabulo: adeo ut unus caulis qui pecoris aviditatem fefellerat, pro miraculo Neroni sit missus. Statim in herba tenerove caule depascuntur pecudes, neque sinunt in ferulam assurgere. Arcebant prius ipsi incolæ greges ab ea planta, ne florem depascerentur, radicemque suffoderent, teste Arriano de Exped. Alex. lib. III.

lucrum sentientes, depopulantur pecorum pabulo. Unus omnino caulis nostra repertus memoria, Neroni principi missus est. Si quando incidit pecus in spem nascentis, hoc deprehenditur signo: ove, cum comederit, dormiente protinus, capra sternutante.[2] Diuque jam non aliud ad nos invehitur laser, quam quod in Perside,[f] aut Media, et Armenia nascitur large, sed multo infra Cyrenaicum: id quoque[3] adulteratum gummi, sacopenio,[4 g] aut faba fracta. Quo minus omittendum videtur, C. Valerio,[h] M. Herennio coss. Cyrenis advecta Romam publice laserpitii[5] pondo XXX. Cæsarem vero dictatorem initio belli civilis, inter aurum argentumque protulisse ex ærario laserpitii pondo CXI.[6 i] Id apud auctores[j] Græciæ evidentissimos invenimus natum imbre piceo repente madefacta tellure, circa[7] Hesperidum hortos[k] Syrtimque majorem, septem annis ante oppidum Cyrenarum, quod conditum est Urbis nostræ

2 'Ita cod. Reg. 1. et Editio princeps.' *Brotier.* Ita quoque cod. Dalec. *sternuente* Gronov. al. vett. Harduin. et recentt.—3 Cod. Dalec. *idque.*—4 'Ita codd. Regg.' *Brotier. gummi, sagapeno* Harduin. 1. 2. 3. Miller. et Bipont. *gummi, aut sagapeno* edd. vett. et Gronov. Sic etiam Franzius, cum hac nota: 'Hic *aut* exciderat e textu, quod tamen agnoscit Harduinus in notis, ergo restituimus.'—5 Dalec. *laseris;* et sic mox.—6 'Ita cod. Reg. 1. et Editio princeps. Eruditus Harduinus ex codd. Reg. 2. et Colb. *pondo M. D.* At potior est antiquissimi codicis Reg. 1. auctoritas.' *Brotier. pondo CXI.* edd. vett. et Gronov. Harduinum secuti sunt Miller. Bipont. et Franz. Mox, pro *evidentissimos,* Vet. Dalec. *vetustissimos.*—7 Chiffl. *erga.*—8 Cod.

NOTÆ

[f] *Quod in Perside*] De lasere Mediæ, Eustathius in Dionys. vs. 1017. p. 127. De Syria, Media, Armeniaque, Diosc. III. 94. Apicius I. 30. 'Laser Parthicum' vocat.

[g] *Sacopenio* [*aut sagapeno*] Sic Diosc. III. 94. Δολοῦται δὲ πᾶς ὀπὸς πρὸ τοῦ ξηρανθῆναι σαγαπηνοῦ μιγνυμένου, ἢ ἀλεύρου ἐρεγμινοῦ, κ. τ. λ.

[h] *C. Valerio*] In annum Urbis DCLXI. incidit Consulatus C. Valerii Flacci, et M. Herennii. Vide Cassiod. Jul. Obseq. et Fragm. Capitol.

[i] *Pondo CXI.* [*M. D.*] Hoc est, pondo mille quingenta. Ita Mss. Reg. 2. et Colb. non, ut editi, *pondo CXI.*

[j] *Id apud auctores*] Nempe apud Theophr. Hist. VI. 3. unde hæc deinceps ad verbum expressa.

[k] *Hesperidum hortos*] Vide v. 5. Theophr. loc. cit. ut quidem in libris editis vulgo habetur, περὶ τὴν Σύρτιν ἀπὸ τῶν Εὐεσπερίδων, circa Hesperiam seu Berenicen oppidum Syrti vicinum.

anno CXLIII.[l] Vim autem illam per quatuor millia stadium[m] Africæ[8] valuisse. In ea laserpitium gigni solitum, rem feram[n] ac contumacem, et si coleretur, in deserta fugientem: radice multa crassaque, caule ferulaceo,[9] aut simili crassitudine.[o] Hujus folia[p] maspetum vocabant, apio maxime similia. Semen erat foliaceum,[q] folium ipsum vero[10] deciduum.[r] Vesci pecora[s] solita, primoque purgari, mox pinguescere, carne mirabilem in modum jucunda. Post folia amissa,[t] caule ipso et homines[11] vescebantur decocto, asso, elixoque:[u] eorum quoque corpora XL. pri-

Dalec. *stadiorum in Africa.*—9 Th. ap. Dalec. *magnitudine ferulæ par.* Mox, pro *aut*, quod servant codd. Harduin. Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *haud* legitur in edd. vett. et Gronov.—10 Ita codd. Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *et vere* Gronov. et al. *vere nascitur* margo edd. Dalec. et Gronov. e Theophr.—11 'Th. *emissa, caulis ipse* (sub. 'prodit') *quo et homines.*' Dalec. Mox,

NOTÆ

Anno CXLIII.] Olympiadis XLII. annus hic tertius fuit. Theophr. loc. cit. conditam Cyrenen ait, annis fere trecentis antequam Archon Athenis Simonides foret: fuit autem is Archon Olymp. CXVII. anno secundo, Urbis Romæ CCCCXLII. Quare cum Theophrasto Plinius facit: cum a trecentorum annorum numero unicus desideretur. Solinus Urbis Cyrenes ortum ascribit Olympiadi v. et XL. post Trojam captam anno DLXXXVI. Eusebius in Chron. vicennio fere ante, Olymp. XXXVII. anno IV. 'Battus,' inquit, 'Cyrenen condidit.'

[m] *Quatuor millia stad.*] Theophr. πλείω ἢ τετρακισχίλια στάδια. Sunt ea passuum L. millia.

[n] *Rem feram*] Quæ cultum aspernetur omnem, et loca culta fugiat: vel, uti de cupresso dictum est, quæ sit natu morosa.

[o] *Aut simili crassitudine*] Vide Notas et Emend. num. 5.

[p] *Hujus folia*] Theophr. loc. cit. Τὸ δὲ φύλλον ὃ καλοῦσι μάσπετον, ὅμοιον τῷ σελίνῳ, κ. τ. λ. Pollucis VI. 10. p. 287. eadem sententia est: Ἡ δὲ ῥίζα σίλφιον .... τὸ δὲ φύλλον μάσπετον. Diosc. vero III. 94. caulem maspetum vocat: Οὗ ὁ καυλὸς μάσπετον καλεῖται, ἐμφερὴς νάρθηκι. Idem nihilominus aliorum sententiam recitat: ἔνιοι δὲ τὸν καυλὸν σίλφιον ἐκάλεσαν, τὴν δὲ ῥίζαν μαγύδαριν, τὰ δὲ φύλλα μάσπετα.

[q] *Semen .... foliaceum*] Theophr. Σπέρμα δ' ἔχει πλατὺ, φυλλῶδες, οἷον τὸ λεγόμενον φύλλον. Et ipsum quoque semen a planitie foliacea, folium est appellatum, ut ex Galeno dicemus statim.

[r] *Folium .... vero deciduum*] Vide Notas et Emend. num. 6.

[s] *Vesci pecora*] Theophr. loc. cit.

[t] *Post folia amissa*] Decidere enim ea a Canis ortu, Austro flante, quidam tradidere.

[u] *Asso, elixoque*] Theophr. ἑφθὸν, ὀπτόν.

mis diebus purgante a vitiis omnibus. Succus duobus[v] modis capiebatur: e radice, atque caule. Et hæc duo erant nomina: rhizias, atque caulias vilior illo[12 w] ac putrescens. Radici[x] cortex niger. Ad mercis adulteria,[y] succum[13] ipsum in vasa conjectum, admixto furfure,[14 z] subinde concutiendo ad maturitatem[a] perducebant, ni ita fecissent, putrescentem. Argumentum erat maturitatis, color,[15] siccitasque sudore finito.[b] Alii tradunt laserpitii radicem fuisse majorem cubitali, tuberque in ea[c] supra terram.[16] Hoc inciso,[d] profluere solitum succum, ceu lactis,[17] superenato caule, quem magydarin vocarunt. Folia

Chiffl. *assoque elixo.*—12 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *atque caulias, vilior ille* Gronov. et vulgg.—13 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *niger et ad mercis adulteria. Succum* Gronov. et vulgg. —14 Margo edd. Dalec. et Gronov. *admixta farina,* e Theophr.—15 Chiffl. *colos.*—16 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *super terram* edd. vett. et Gronov.—17 Gronov. *seu lactis.* Mox, Vet. Dalec.

NOTÆ

[v] *Succus duobus*] Theophr. loc. cit. et Diosc. totidem verbis. Καυλίαν vocabant succum qui e caule, ῥιζίαν qui ex radice exprimeretur.

[w] *Vilior illo*] Vide Notas et Emend. num. 7.

[x] *Radici*] Theophr. loc. cit.

[y] *Ad mercis adulteria*] Ad mercem eam sive succum adulterandum. Legit Salmasius in Solin. p. 1024. *ad merces ad ultera,* et ad ultera esse ait, quod Græci εἰς τὰ πέραν dicant. At id quis unus, amabo, dixit idoneus satis Latinitatis auctor?

[z] *Admixto furfure*] Theophr. admixta farina, ἄλευρα μίξωσι.

[a] *Ad maturitatem*] Ad perfectionem integritatemque eam, quam hominum industria et opera obtineret, ut a putredine defenderetur.

[b] *Sudore finito*] Omni humore succi excocto, siccato.

[c] *Tuberque in ea*] In eaque radice extuberare capitulum quoddam, quod sublime penitus extet, ut fere in summa tellure esse appareat: Οἱ δὲ τοῦ σιλφίου τὴν ῥίζαν φασὶ γενέσθαι πηχυαῖαν ἢ μικρῷ μείζονα. Ταύτην δὲ ἔχειν ἐπὶ τοῦ μέσου κεφάλιον· ὃ καὶ μετεωρότατόν ἐστι, καὶ σχεδὸν ὑπὲρ γῆς. Theophr. loc. cit.

[d] *Hoc inciso*] Theophr. loc. cit. Sed quem ex Plinio, aliisque, sic legas: Μετὰ ταῦτα δὲ τὸν καυλόν· καλεῖσθαι δὲ μαγύδαριν· ἐκ δὲ τούτου τὸ καλούμενον φύλλον. Quanquam alii, ut diximus, radicem magydarin vocant, non caulem: semen ipsum, fructumque Galenus, tomo II. in explic. vocum Hippocr. p. 93. Ὀποῦ καρπὸς, σιλφίου σπέρμα, ὅπερ φύλλον ἐνικῶς καὶ μαγύδαρις ὑπό τινων καλεῖται. *Succi fructus, silphii semen dicitur, quod et folium simpliciter, et magydaris a quibusdam vocatur.* Et Julius Pollux VI. 10. pag. 287. Σιλφίου τὸ σπέρμα καλεῖται μαγύδαρις, κ. τ. λ.

aurei[e] coloris pro semine fuisse, cadentia a Canis ortu, Austro flante. Ex his laserpitium nasci solitum, annuo spatio[f] et radice et caule consummantibus sese.[18] Hoc et circumfodi[g] solitum prodidere. Nec purgari pecora, sed ægra sanari,[h] aut protinus mori, quod in paucis accidere.[19] Persico silphio prior opinio congruit.

XVI. Alterum genus[i] ejus est,[1] quod magydaris vocatur, tenerius et minus vehemens, sine succo: quod circa Syriam[j] nascitur, non proveniens in Cyrenaica regione. Gignitur[k] et in Parnasso monte copiosius,[2] quibusdam laserpitium vocantibus: per quæ omnia[l] adulteratur rei saluberrimæ utilissimæque auctoritas. Probatio sinceri[m] prima, in colore modice rufo, et cum frangitur,[3] candido intus, mox translucente: gutta, aqua,[4] salivaque liquescit. Usus in multis[n] medicaminibus.

supernasci caulem.—18 Chiffl. *consumentibus sese.*—19 Vet. Dalec. *accidit.*

CAP. XVI. 1 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Alterum genus est* Gronov. et vulgg.—2 Cod. Dalec. *copiosum.* Mox, Vet. Dalec. *per quod omnino adulteratur.*—3 Chiffl. *frangatur.*—4 Vet. Dalec. *aquæ.*

NOTÆ

[e] *Folia aurei*] Foliacea, ut diximus, semina ei sunt: hæc post Canis ortum Austro flante decussa novellas silphii seu laserpitii plantas gignunt. Semen silphii folium simpliciter appellatum esse, ex vetustis scriptoribus antea demonstratum est. Theophrasti hæc verba sunt loc. cit. Τὸ καλούμενον φύλλον εἶναι σπέρμα, ὃ καὶ ὅταν νότος λαμπρὸς πνεύσῃ μετὰ Κύνα, διαῤῥίπτεται· ἐξ ὧν φύεσθαι τὸ σίλφιον.

[f] *Annuo spatio*] Eodem anno radix consummatur, perficiturque, et caulis: τῷ αὐτῷ δὲ ἔτει τήν τε ῥίζαν γίνεσθαι, καὶ τὸν καυλόν.

[g] *Hoc et circumfodi*] Theophr. Δεῖν ὀρύττειν ἐπέτειον, *pastinari annis singulis oportere.*

[h] *Sed ægra sanari*] Aut sanari protinus, aut protinus mori: mori autem protinus, rarum.

[i] *Alterum genus*] Ex Theophr. loc. cit. Adde Hesychium, p. 614. Μαγύδαρις, ὀπὸς σιλφίου· οἱ δὲ ἕτερον τοῦ σιλφίου εἶναι εἶδος μανώτερον.

[j] *Circa Syriam*] Περὶ Συρίαν Theophrast. At Diosc. III. 94. ἐν Λιβύῃ.

[k] *Gignitur*] Theophr. loc. cit.

[l] *Per quæ omnia*] Per Syriacum, Parnassiumque silphium, verum ac sincerum adulteratur.

[m] *Probatio sinceri*] Diosc. quoque, loc. cit. Διαφέρει δὲ αὐτοῦ ὁ ὑπέρυθρος, καὶ διαυγὴς, σμυρνίζων... μὴ δὲ ἀπηνὴς πρὸς τὴν γεῦσιν· εὐχερῶς τε διειμένος ἐπὶ τὸ λευκὸν χρῶμα, κ. τ. λ. *Præfertur modice ruber, atque translucens, myrrhæ æmulus... neque saporis immitis: qui denique et facile liquescit ac diluitur, et albescit.*

[n] *Usus in multis*] Quæ referentur

XVII. Sunt etiamnum duo genera,[1o] non nisi sordido nota vulgo, cum quæstu multum[2p] polleant. Inprimis rubia[q] tinguendis lanis et coriis necessaria. Laudatissima Italica,[r] et maxime suburbana: et omnes pæne provinciæ scatent[3] ea. Sponte provenit, seriturque[s] similitudine erviliæ.[t] Verum spinosus[u] ei caulis: geniculatus hic est,[4] quinis circa articulos in orbe foliis. Semen ejus rubrum[v] est.[5] Quos in medicina usus habeat, suo dicemus[w] loco.

XVIII. At quæ vocatur radicula,[a] lavandis demum lanis

Cap. XVII. 1 Cod. Dalec. *etiam nunc duo radicum genera.*—2 Cod. Dalec. *nullo.*—3 Vet. Dalec. *etsi om. p. prov. scateant.*—4 Chiffl. *et caule geniculatus*; cod. Dalec. *ac geniculatus huic caulis est.*—5 ' In Mss. Reg. *Semen ejus rubia est.* Forte melius editio princeps, *Semen ejus quos in medicina usus habeat, suo dicemus loco.* Fructus rubiæ primo viridis, deinde ruber, denique niger est.' *Brotier. rubia est* etiam Chiffl.

NOTÆ

inferius, XXII. 48. et 49.

o *Sunt . . . duo genera*] Earum scilicet plantarum, quarum confessæ sunt utilitates, ut dictum est c. 1.

p *Quæstu multum*] Diosc. de rubia: ὀφελίμως σπείρεται, διὰ τὸ γίνεσθαι ἐκ τούτου πλείστην πρόσοδον.

q *Inprimis rubia*] Græci ἐρυθρόδανον vocant: Galli, *Garance:* officinæ, *Rubiam tinctorum.* Radicis liquore apud nos singulis annis in Paschali festo mulieres ova tingunt. A Dodonæo pingitur, p. 349. qualem in horto Regio vidimus. A vocabulo Gallico deductus garaneus color, cujus Ugutio meminit: qui nempe accedit ad rubiam: cujusmodi est color cervorum: *Couleur de cerf, garancé.*

r *Italica*] Ravennatem rubiam laudat inprimis Dioscor. III. 160.

s *Sponte . . . . seriturque*] Hoc est, una sylvestris est, sativa altera, quod et Diosc. loc. citato ait: addens et inter oleas et in arvis seri.

t *Similitudine erviliæ*] Semen, inquit, seritur, similitudine erviliæ, seu pisi minoris. De ervilia diximus lib. XVIII. 10.

u *Verum spinosus*] Τραχὺς, *asper*, Diosc. Εἱσὶ δὲ αὐτοῦ οἱ καυλοὶ τετράγωνοι, μακροὶ, τραχεῖς . . . . ἔχοντες ἐκ διαστημάτων τὰ φύλλα καθ' ἕκαστον γόνυ, ὥσπερ ἀστέρας εἰς κύκλον περικείμενα. *Foliis in orbem per intervalla, nempe circa singula genicula, stellæ modo decussatim radiatis.*

v *Semen . . . . rubrum*] Semen rotundum, inter initia viride, mox rubrum, postremo, cum ematuruit, nigrum, inquit Diosc. Καρπὸν στρογγύλον, τὰ πρῶτα χλωρὸν, εἶτα ἐρυθρὸν, εἶτα, πεπαινόμενον μέλανα.

w *Suo dicemus*] Lib. XXIV. 56.

a *At quæ . . . . radicula*] Dioscoridi II. 193. Στρούθιον . . . . ᾧ οἱ ἐριοπλύται χρῶνται πρὸς κάθαρσιν τῶν ἐρίων. *Struthium sive radicula, qua fullones purgandis lanis utuntur.* Ea est quæ communi officinarum consensu *saponaria* dicitur, quoniam eluendis vestimentorum maculis, sordibusque lanarum expurgandis, saponis vicem exhibet. Quidam herbam fullonum etiam nominant, *l'herbe au foulon*, quod ea interpolandis vestibus et mangonio poliendis fullones utuntur. Eadem apud

succum habet: mirum quantum conferens[1] candori mollitiæque. Nascitur sativa ubique, sed sponte[b] præcipua in Asia Syriaque, saxosis et asperis locis. Trans Euphratem tamen laudatissima, caule ferulaceo, tenui, et ipso cibis indigenarum expetito, et unguentis,[2] [c] quicquid sit cum quo decoquatur: folio oleæ. Struthion[3] Græci vocant: floret æstate, grata aspectu: verum sine odore, spinosa, et caule lanuginoso. Semen ei nullum, radix magna, quæ conditur[4] ad quem dictum est[d] usum.

XIX. (IV.) Ab his superest reverti ad hortorum curam, et suapte natura memorandam, et quoniam antiquitas nihil prius mirata est, quam Hesperidum hortos, ac regum Adonis[e] et Alcinoi:[f] itemque pensiles,[g] sive illos Semiramis,[h]

CAP. XVIII. 1 Vet. Dalec. *habet mirum, multum conferens.*—2 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *et tingenti* Gronov. et vulgg.—3 *Strution* Gronov.—4 Ita Harduin. 1. 2. 3. Bipont. Miller. et Franz. *conciditur* edd. vett. et Gronov. 'quæ lectio aptior.' *Franz.*

NOTÆ

Diosc. in Nothis: Στρούθιον, Ῥωμαίοις, ἕρβα λαναρία, ἢ ῥάδιξ λαναρία. Et Columella XI. 2. in Aprili: 'Oves Tarentinæ radice lanaria lavari debent, ut tonsuræ præparentur.' Pingitur a Dodonæo, p. 179.

[b] *Sed sponte*] Hoc est, quæ sylvestris est, et alterius fere naturæ, caule nempe ferulaceo et eduli, qualem saponaria non habet: etsi radicem eam Syriacam ῥίζιον quoque et στρούθιον vocant.

[c] *Et unguentis*] Vide Notas et Emend. num. 8.

[d] *Ad quem dictum est*] Ad lavandas scilicet lanas.

[e] *Adonis*] Est hic Adonis in genitivo, ex Græco Ἄδων, Ἄδωνος. Tamen Adonidis hortos antiqui vocant, in quibus alsiosæ plantæ educantur, intra περιφορήτους testas, seu dolia. Uno verbo, hortos pensiles. Ἀδώνειοι κῆποι, inquit Suidas, p. 83. λέγονται οἱ μετέωροι κῆποι. Meminit et Plato, in Phædro, p. 276. Fuit Adonis Cinyræ filius Cypriorum regis, ut fabulæ ferunt.—'At apud Ezech. VIII. 14. 'mulieres plangentes Adonidem,' fœminæ sunt lamentantes, velut ob Lunæ morbum, nempe ob virium Lunæ imbecillitatem, usque ad ipsam quintam Lunam totam: unde die 'quinta mensis' factum hoc vidit Propheta, Ez. VIII. 1. Triplex abominatio a Judæis patrata describitur eo capite, et gradatim refertur. Prima est, thurificatio idolorum, vs. 9. 10. 11. Altera, planctus Adonidis, 11. 13. 14. Tertia, adoratio Solis orientis, 15. 16. Judææ ergo mulieres sic Lunam colebant, ut viri Solem, abominatione hi certe majore: nam viros idololatria se contaminare tetrius est, quam fœminas. Hæ præterea faciebant 'placentas reginæ cœli,' Lunæ scilicet, Jerem. VII. 18. Eidem sacrifica-

sive Assyriæ[i] rex Cyrus fecit, de quorum opere alio volumine dicemus.[j] Romani quidem reges ipsi coluere. Quippe etiam Superbus Tarquinius[k] nuntium illum sævum atque

NOTÆ

bant et viri ‘ in urbibus Juda et in plateis Jerusalem,’ acceptum ei referentes, quod ‘ abundarent panibus,’ ibidem XLIV. 11. quo nomine et Ceres vocatur a Virgilio, in ipso initio Georg. I. *Adonis* propterea Luna appellatur, hoc est, Dominatrix : facto nomine eo fœminino ex Hebræo masculino *Adon* אדון. Adonis ergo Luna, eo quod in segetes dominatur, ut dictum est. ‘ Quinta mensis ’ autem hoc se vidisse Ezechiel testatur, quod ‘ sexta die abunde virium habeat Luna,’ ut Plinius loquitur, qui propterea ab ea die ‘ mensium annorumque initia ’ fecisse Druidas in Galliis refert, XVI. 95. Quamobrem dies illa ‘ quinta mensis ’ ab Ezechiele idcirco notata credi potest admodum verisimiliter, quod usque ad eam ipsam totam protraherent mulieres lamentum Adonidis, hoc est, Lunæ. Apud Virgilium autem, Ecl. x. 11. Adonis nomen pastoris est, quem ‘ Adoneum ’ Plautus vocat in Menæch. I. 2. 34. sed defletum eum a mulieribus aut viris, neuter dicit. Fabulosus alius Adonis est, quem Theocritus, Bion, aliique commemorant. Sed quid cum illo Judæis mulieribus, præsertim Ezechielis ævo ? ’ *Ed. sec.*

[f] *Alcinoi*] Phæacum regis in insula Corcyra ditissimi : cujus sylvas laudat Virgilius Georg. II. ‘ Pomaria ’ Statius Sylvar. I. 3. ‘ Pometum ’ Tertullianus, de Pallio. Secuti omnes Homerum, in Odyssea.

[g] *Itemque pensiles*] De pensilibus Babylonis hortis, multa poëtæ, multa historici narrant. Describit eos luculenter Diodorus Bibl. lib. II. pag. 99. Item Philo Byzantius de septem orbis spectaculis, p. 3. Berosus lib. III. Rerum Chald. apud Josephum Antiq. x. 11. ait saxeas moles fuisse, quæ montium speciem referrent, superne consitas variis arborum generibus, &c. Pendentes recte dixeris in aëre sylvas.

[h] *Sive illos Semiramis*] Supersunt ex Berosi annalibus monumenta, proxime apud Josephum laudata, in quibus scriptum est, non Semiramidem, Cyrumve, sed Nabuchodonosorem, ex spoliis quæ ex Judæa devastata reportarat, templum Belo exstruxisse, urbemque Babylonem pro majestate imperii auctam coctilibus cinxisse muris. Ad hæc hortos aërios, et nemora pensilia fecisse, in gratiam uxoris, quæ in montanis Mediæ educata, sylvas spectare, in edito quæ essent, amabat. Berosum sequitur Cedrenus in synopsi historica. Curtius v. 5. p. 185. ‘ Syriæ (hoc est, Assyriæ) regem Babylone regnantem,’ quisquis demum is fuerit, ‘ hoc opus esse molitum ’ scribit.

[i] *Sive Assyriæ*] Cujus olim metropolis Babylon fuit. Strabo l. XVI. p. 743.

[j] *Alio volumine dicemus*] Morte præventus non præstitit fidem : neque est illud in Indice voluminum ab eo exaratorum, quem Plinius Junior concinnavit.

[k] *Tarquinius*] Rem narrat admodum eleganter Val. Max. VII. 4 2. p. 350. Vide quæ dicturi sumus c. 53.—‘ Cum Superbi nomen Plinius Tarquinio præponit, cognomen id ei fuisse admonet in ipso principatu datum, ob magnificentiam.’ *Ed. sec.*

sanguinarium filio remisit ex horto. In XII. tabulis legum nostrarum nusquam nominatur villa, semper in significatione ea[1] hortus: in horto vero hæredium.[l m] Quam rem comitata est[2] et religio quædam: hortoque et foco[n] tantum contra invidentium[o] effascinationes, dicari videmus in remedio[3] satyrica signa,[p] quanquam hortos tutelæ Veneris assignante Plauto.[q] Jam quidem[4] hortorum nomine in ipsa urbe delicias, agros, villasque possident. Primus hoc instituit Athenis Epicurus, otii magister.[r] Usque ad eum,

CAP. XIX. 1 Vet. Dalec. *prædium.* Vid. Varr. I. 10.—2 *Quamobrem comitata est* Chiffl.—3 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *hortoque et foco* etiam Chiffl. *hortosque et fores . . . dicari videmus. In remedio* edd. vett. et Gronov.—4 *Jam quidam* Dalec.—5 Vet. Dalec. *haberi rura.*—

NOTÆ

[1] *In significatione ea*] Festus: 'Hortus apud antiquos omnis villa dicebatur, quod ibi qui arma capere possent, orirentur.'

[m] *Hæredium*] In Tabula VIII. Legis quartæ, hæc tantum hodie verba supersunt: HORTVS.....HEREDIVM .....TVGVRIVM. Varro de Re Rust. I. 10. 'Antiquus noster ante bellum Punicum pendebat bina jugera, quod a Romulo primum divisa dicebantur viritim: quæ quod hæredem sequebantur, hæredium appellarunt.' Festus: 'Hæredium, prædium parvulum.' Vide plura apud Voss. in Etymol. verbo 'Hæres.'

[n] *Hortoque et foco*] Vide Notas et Emend. num. 9.

[o] *Contra invidentium*] Invidiæ magnam vim ad nocendum antiqui putabant, cum eam sola voluntate, et ipso afflatu, et contagione, maleficam et venenatam esse, et hominibus quibus male vellet, obesse graviter censerent. Superstitiose.

[p] *Satyrica signa*] Perinde est, sive Satyrorum intelligat ipsa signa, hoc est, simulacra, Priapive, qualis in eo lapide pingitur, qui a Grutero memoratur, p. 95. cum hac epigraphe, quæ et effigiem Dei illius et munera luculenter expedit: ΙΘΥΦΑΛΛΩι. ΚΟΡΥΝΗΦΟΡΩι. ΚΗΠΟΦΥΛΑΚΙ. ΚΛΕΠΤΟΜΑCΤΙΓΙ. &c. Sive *τὰ αἰδοῖα* tantum virilia, figuramque illam, ut Martialis ait III. 68. 'Custodem merito statuit quam villicus horto, Opposita spectat quam proba virgo manu.'

[q] *Assignante Plauto*] Quo loco Plautus id prodat, nobis hactenus incompertum. At Varro, tum de Ling. Latin. l. v. p. 48. 'Horti,' inquit, 'Veneris tutelæ assignantur:' tum de Re Rust. I. 1. Sic etiam Festus, verbo 'Rustica vinalia:' 'Veneri templa sunt consecrata, quia in ipsius Deæ tutela sunt horti.' Et in hortis Sallustianis Romæ fuisse templum Veneris accepimus, cui hæc apposita epigraphe fuerit, quam Gruterus affert, p. 39. AEDITVI. VENERIS. HORTORVM. SALLVSTIANORVM.

[r] *Otii magister*] In Mss. *hortorum magister.* Emit quidem certe hortum minis octoginta, in eoque philosophiæ ludum aperuit, Laërtio teste in ejus vita, l. x. p. 271. Meminit Pausanias in Atticis regiunculæ Athenarum,

moris non fuerat in oppidis habitari rura.[5] Romæ quidem per se hortus ager pauperis erat.

Ex horto plebei macellum,[s] quanto innocentiore victu! Mergi enim, credo, in profunda satius est, et ostrearum genera naufragio exquiri, aves ultra Phasidem [t] amnem peti, et fabuloso [u] quidem terrore tutas, immo sic[6] pretiosiores, alias in Numidiam atque Æthiopiæ [v] sepulcra: aut pugnare cum feris, mandique capientem [w] quod mandat[7] alius. At hercule quam vilia hæc, quam parata voluptati satietatique, nisi eadem, quæ ubique, indignatio occurreret! Ferendum sane fuerit exquisita nasci poma, alia sapore, alia magnitudine, alia monstro,[x] pauperibus interdicta: inveterari vina, saccisque castrari:[8 y] nec cuiquam adeo longam esse vitam, ut non ante se genita potet:[a] e frugibus quoque quoddam alimentum[9 z] sibi excogitasse luxuriam, ac me-

[a] *Ut non et vetustiora multo vina potet.*

---

6 Idem Vet. *Phasin am. et eas fab. qui. ter. tut. imo et sic.*—7 Cod. Dalec. *mandere cupientem quod mandit.*—8 Alii ap. Dalec. *castigari.*—9 Chiffl. *quon-*

NOTÆ

quam *Hortos*, *κήπους*, fuisse appellatam scribit: eam verisimili conjectura, propter hæc Plinii verba, de hortis Epicuri Gassendus accepit, de Vita Epicuri I. 6. Si codicum Mss. lectio arriserit, *hortorum Magister* Epicurus sane dicatur, quod in hortis doctrinæ magisterium exercuit.

[s] *Ex horto plebei macellum*] Non aliud plebi macellum quam hortus fuit: non aliunde fercula. Eodem sensu Tullius in Catone, num. 56. 'Jam hortum ipsi agricolæ succidiam alteram appellant.'

[t] *Ultra Phasidem*] Phasianas intelligit, e Colchis olim peti solitas, ut dictum est X. 67.

[u] *Et fabuloso*] Quanquam deterriti ab earum avium aucupio homines poterant jure videri, vel solo terrore quem de iisdem avibus, totoque cœli tractu quem incolerent, fabulæ injecissent.

[v] *Atque Æthiopiæ*] Memnonidas aves signat, de quibus X. 37. Cum *in Numidiam* dicit, Meleagridas, de quibus eodem libro, c. 38.

[w] *Mandique capientem*] Dum apros venatur.

[x] *Alia monstro*] Quorum natura a ceterorum pomorum conditione dispar: ut sunt spadonia: item melofolia, ceteraque, de quibus XV. 15. vel intempestive orta. Plinius XVII. 1. 'Ob hoc insita, et arborum quoque adulteria excogitata sunt, ut nec poma pauperibus nascerentur.'

[y] *Succisque castrari*] Sacco frangi vini vires, ut dictum est XIV. 28.

[z] *E frugibus quoque quoddam alimen-*

dullam tantum earum: superque pistrinarum [a] operibus et cælaturis vivere, alio pane procerum, alio vulgi,[10] tot generibus usque ad infimam plebem descendente annona. Etiamne in herbis discrimen inventum est, opesque differentiam fecere [11] in cibo,[b] etiam uno asse venali? In his quoque aliqua sibi nasci tribus [12] negant,[c] caule in tantum saginato,[13] ut pauperis mensa non capiat. Sylvestres fecerat natura corrudas, ut quisque demeteret passim: ecce altiles[d] spectantur asparagi: et Ravenna ternos libris[e] rependit. Heu prodigia ventris! Mirum esset non licere pecori carduis vesci: non licet plebi.[14] Aquæ quoque separantur, et ipsa naturæ elementa vi pecuniæ discreta sunt.[15] Hi nives,[f] illi glaciem potant, pœnasque montium[g] in voluptatem gulæ vertunt. Servatur algor[16] [h] æstibus, exco-

dam alitum.—10 Vet. Dalec. *insuperque pistrin. opera, et cælaturas: vivere alios pane proc. alios vulgi.* Mox, *ad intimam plebem* Chiffl.—11 Cod. Dalec. *opusque diff. facere.*—12 Turneb. *pauperioribus.*—13 Codd. Dalec. et Chiffl. *signato.* —14 Gronov. *plebei.*—15 Cod. Dalec. *in pecunia, &c.* Chiffl. *in pecuniæ decretum*

NOTÆ

tum] Alicam intelligit, de qua prolixe Plinius XVIII. 29. 'Sed inter prima dicatur et alicæ ratio, præstantissimæ saluberrimæque: quæ palma frugum indubitata Italiam contingit.' Et 'Alica fit e zea... Nudata conciditur medulla,' &c.

[a] *Superque pistrinarum*] Pistrinarum opera ac cælaturas interpretor, varias rerum imagines quas panificiis suis, crustulisque, quod etiamnum hodie fit, pistores effingunt. Cave enim intelligas, quod visum est nonnullis, pistrinulas ædificari etiam ac cælari solitas, quibus procerum panis moleretur, seorsim a pane vulgi.

[b] *Opesque.... in cibo*] In herbis, quæ vix asse veneunt.

[c] *Tribus negant*] Tribuum nomine plebem infimam monet intelligi oportere, cujus mensa saginatos caules, altilesque asparagos minime capiat.

[d] *Ecce altiles*] Ponderosi, quasi ex sagina pingues.

[e] *Et Ravenna ternos libris*] Ravennates asparagi, inquit, ita sunt saginati, ut terni libram pendant.

[f] *Hi nives*] Hujus moris indicia signat Martialis passim, ut IX. 23. 'Nec labris nisi magna meis crystalla terantur, Et faciant nigras nostra Falerna nives.' Et XII. 17. 'Nec nisi post niveam Cæcuba potat aquam.' Sed et nivem meram bibebant. A. Gellius XIX. 5. 'Is nos aquam multam ex diluta nive bibentes coërcebat, severiusque increpabat.' Vel ibi forsan 'ex nive,' cum nive admixta sonat: quæ loquendi forma Plinio quoque ipsi familiaris est.

[g] *Pœnasque montium*] Glaciei moles, ac nivium globos, quibus montium juga premuntur.

[h] *Servatur algor*] Nix in fossis eam ob rem cavatis asservatur in æstatem

gitaturque ut alienis mensibus nix algeat. Decoquunt[i] alii aquas: mox et illas hyemant. Nihil utique[17] homini sic, quomodo rerum naturæ placet. Etiamne herba aliqua divitiis[b] tantum nascitur?[18] Nemo Sacros[j] Aventinosque montes, et iratæ plebis secessus circumspexerit: mox enim certe[19 k] æquabit, quos pecunia separaverit. Itaque her-

[b] *Divitibus.*

sunt.—16 *Ligur* cod. Dalec.—17 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *itaque* Gronov. et vulgg.—18 Cod. Dalec. *divitiis tantum pascitur;* Chiffl. *divitia tantum: pascitur.*—19 Gronov. et al. ante Harduin.

NOTÆ

usque. Athenæum vide l. III. p. 124.

[i] *Decoquunt*] Vide quæ dicenda sunt XXXI. 23.

[j] *Nemo Sacros*] De secessione plebis in Sacrum montem, ob injurias potentium ac divitum contemtus, vide Livium l. II. p. 32. in Aventinum, l. III. p. 59.

[k] *Mox enim certe*] Nemo, inquit, in tanto divitum fastidio, qui ipsis quoque herbis pauperibus interdicunt, plebis iram secessumque, ut quondam, desideret: mox enim certe intelliget abunde iratam, et cum utrosque componet, divites, pauperesque, æquabit eos inter se, quos pecunia separavit. Nam cum macelli vectigal aliud majus Romæ nullum esset, tanta insecuta est plebis indignatio, tantus clamor, tanta apud omnes Principes conquestio, ut portorium mercis hujus remitti oportuerit: compertumque æquas esse fere pauperum ac locupletum opes: pauperumque divitias non in nummo quidem, sed in solo: nec in arca reditum, sed sub dio esse. In libris hactenus editis, *mors enim certe*, satis pie quidem, at non sincere: cum in Mss. Reg. Th. Colb. aliisque, quos Pintianus vidit, *mox* planissime legatur. Aliis *mos* legi placet, nimium subtiliter, nec satis congruenter orationi reliquæ.—'Vectigalia sibi remitti sæpe flagitavere civitates: remissa sibi sunt sæpe gratulatæ. Testes nummi veteres plurimi, cujus generis sunt isti insignes duo, Carausii Augusti: IMP. CARAVSIVS. P. F. AVG. Caput radiatum, in alio laureatum. .)(. EXPECTATE VENI. Augustus et civitatis Genius dextras jungunt. Argenteus olim apud D. Foucault. Hic si legi oportet, 'Expectate veni,' fingi oportet rebellem provinciam aliquam auxilio Carausium evocasse, non per literas, ut fit, vel per legatos, sed per numisma. At in pictura jam in provinciam et in ipsam Urbem advenisse perhibetur: cur ergo etiam tum diceretur, 'Expectate veni;' cum verius tum diceretur, 'Expectatus venisti,' ut titulus picturæ responderet? Latet igitur sub his literis aliqua sententia, nempe ista, qua civitas Augustum alloquitur, cujus dextram tenet: 'EXPECTat Adventu Tuo Edua vectigalium Exemplo Narbonis immunitatem.' Gallice: *La ville d'Autun s'attend, qu'à votre avènement elle sera exempte d'impôts sur le pié de Narbonne.* In alio, qui in Anglia asservatur, scriptum est, EXPECTATE VENIES: hac sententia: 'EX-

cule nullum macelli vectigal majus fuit Romæ, clamore plebis incusantis apud omnes principes,[c] donec remissum est portorium mercis hujus: compertumque non aliter[l] quæstuosius censum haberi aut tutius, ac minore fortunæ jure, cum credatur pensio ea pauperum.[m] Is in solo sponsor[n] est, et sub dio reditus, superficiesque cœlo quocumque gaudens.

Hortorum Cato[o] prædicat caules. Hinc primum agricolæ æstimabantur[20] prisci, et sic statim faciebant judicium, nequam esse[p] in domo matremfamilias (etenim hæc cura fœminæ dicebatur)[21][q] ubi indiligens esset hortus: quippe e carnario, aut macello[r] vivendum esse. Sed nec caules, ut

[c] *Imperatores.*

mors enim certe.—20 Codd. Dalec. et Chiffl. *æstimabant.*—21 Alii ap. Dalec. *dicabatur.* Mox, *ubi indulgens* Chiffl. Paulo post, cod. Dalec. *esse: et nec caules;* edd. vett. et Gronov. *esse. Nec caules.* Harduinus et recentt. ex codd.

NOTÆ

PECTAT Adventu TUO Edua vectigalium Exemplo Narbonis immunitatem Et securitatem :' oratione etiam aliquanto pleniore: cum si legendum sit, ' Expectate venies,' congrua omnino non sit oratio. Claudii Gothici nummus est singularis in Cimelio domus Professæ Societatis Jesu Parisiis, hac epigraphe, conspicua maxime in ipsa nummi priore pagina, quæ vultum Imperatoris exhibet: IMPOCET AVCI. Sententia est ' IMPerator optimus claudius, Eduorum Tutator, Augustodunensibus vectigalium concessit immunitatem.' In parte nummi aversa literæ sunt usu detritæ. De titulo Imperatoris Optimi vide VII. 28. et quæ alibi diximus.' *Ed. sec.*

[l] *Compertumque non aliter*] Subintellige, non aliter quam si res herbaria immunis ab omni vectigali foret.

[m] *Pensio ea pauperum*] Quoniam ex eo reditu pauperes extunderent, unde capitis tributum penderent. Vide quæ diximus XVI. 12.

[n] *Is in solo sponsor*] Hortus, inquit, pro sponsore est, soli bonitate. Satis lauta res familiaris est hominis illius, cui hortus est solo feraci: nec alio is sponsore eget.

[o] *Cato*] De Re Rust. cap. 156. et 157. ubi de brassica.

[p] *Nequam esse*] Hoc est, parum frugi, nec ad rem augendam satis acrem, ut recte Budæus lib. III. fol. 68.

[q] *Dicebatur*] Sic etiam Mss. non *dicabatur.*

[r] *Quippe e carnario, aut macello*] Carnarium dicebatur is locus, ubi carnes; macellum vero nunc, ubi olera distrahebantur. Varro de Ling. Lat. lib. IV. p. 35. ' Forum olitorium: hoc erat antiquum macellum, ubi olerum copia. Ea loca etiamnunc Lace-

nunc, maxime probabant, damnantes pulmentaria, quæ egerent alio pulmentario: id erat oleo parcere; nam gari[s] desideria etiam in exprobratione erant. Horti maxime placebant, quia non egerent igni, parcerentque ligno, expedita res et parata semper: unde et acetaria[t] appellantur, facilia concoqui, nec oneratura sensum cibo, et quæ minime accenderent desiderium panis. Pars eorum[u] ad condimenta pertinens fatetur domi versuram fieri solitam: atque non Indicum piper quæsitum, quæque trans maria petimus. Jam quoque in fenestris[22] suis plebs urbana in imagine hortorum quotidiana oculis rura præbebant, antequam præfigi prospectus[d v] omnes coëgit multitudinis innumeræ[23]

[d] *Præcludi pergulas vel fenestras, quibus prospectus pateret in vicum.*

esse. *Sed nec, &c.*—22 'Ita cod. Reg. 2. et Editio princeps.' *Brotier. Jam in fenestris* Gronov. al. vett. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—23 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *omnis c. m. innumeratæ*

NOTÆ

dæmonii vocant μακελλώτας, sed Iones ostia hortorum et castelli, μακέλλους. Secundum Tiberim ad Junium Forum piscarium... Hæc omnia postquam contracta in unum locum quæ ad victum pertinebant, et ædificatus locus, appellatum Macellum, ut quidam scribunt, quod ibi fuerit hortus,' &c.

[s] *Nam gari*] De garo dicemus XXXI. 43.

[t] *Unde et acetaria*] Olera sunt, quæ cruda sumuntur ex aceto.

[u] *Pars eorum*] Hortorum scilicet. Ut piper Indicum et condimenta trans mare nascentia sibi gulæ proceres compararent, cogebantur plerumque versuram foris facere, hoc est, pecuniam aliunde mutuari. At homines frugi et sobrios, qui condimentis in horto suo nascentibus erant contenti, domi versuram facere dixit eleganter Plinius, quasi qui domo sumerent, non ex aliena arca, quo cibos suos condirent. Hæc Salmasii interpretatio est, in Confut. Cercoëtii, p. 119. Multo simplicior veriorque Petavii in Mastigoph. II. p. 10. Eleganter ille, inquit, versuram domi facere, hoc est, ab horto fœnerari scribit eum, qui ut gulæ, tanquam δανειστῇ, satisfaciat, non ab alio quam ab horto suo mutuum accipit. Ita versura proprie est creditoris mutatio.

[v] *Præfigi prospectus*] Præfigere interdum præcludere est. Caius, in Digest. lib. VIII. tit. 3. de servitutibus urbanorum prædiorum, lege 6. Hæc autem jura: 'Veluti si ædes tuæ,' inquit, 'ædibus meis serviant, ne altius tollantur, ne luminibus mearum ædium officiatur: et ego per statutum tempus fenestras meas præ-

sæva latrocinatio. Quamobrem sit aliquis et his honos, neve auctoritatem rebus vilitas adimat,[24] cum præsertim etiam cognomina procerum inde nata videamus: Lactucinosque in Valeria familia[25 w] non puduisse appellari: et contingat aliqua gratia operæ[26] curæque nostræ, Virgilio quoque[x] confesso, quam sit difficile verborum honorem tam parvis perhibere.

XX. Hortos villæ jungendos non est dubium, riguosque maxime habendos, si contingat, præfluo[1] amne: si minus, e puteo rota,[2 a] organisve pneumaticis,[b] vel tollenonum haustu rigandos. Solum proscindendum a Favonio: in autumnum præparandum est post[3] XIV. dies, iterandum-

Gronov. et vulgg. *omneis, &c.* Dalec.—24 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *vilitas eximat* Chiffl. *utilitas adimat* Gronov. et vulgg.—25 'Alii, *provincia.* Lego, *prosapia.*' Dalec.—26 Cod. Dalec. *operi.*

CAP. XX. 1 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *perfluo* Vet. Dalec. *profluo* Gronov.—2 Ita Turneb. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *pertica* Gronov. et vulgg. Mox, pro *pneumaticis*, quod servant Vet. Dalec. Turneb. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *neumaticis* legitur in Gronov. et al. vett. Deinde, Vet. Dalec. *vel tollonum.*—3 *Favonio in autumnum properantibus, et post* cod. Dalec.

NOTÆ

fixas habuero, vel obstruxero, ita demum jus meum amitto,' &c. Virg. Georg. III. 'Multi jam excretos prohibent a matribus hædos, Primaque ferratis præfigunt ora capistris.' Prospectus vero pergula est, seu fenestra, seu quilibet situs altus, unde prospicere in vicum licet. Infra XXI. 7. 'Populus, qua præferebatur funus, flores e prospectu omni sparsit.

[w] *In Valeria familia*] Vel gente potius: qua in gente plures familiæ fuerunt agnominibus distinctæ: Volusiorum, qui et Publicolæ postea appellati: Maximorum, in quibus Lactucæ seu Lactucini. Apud Diodor. lib. XII. p. 74. Consul legitur M. Valerius Lactuca: Μάρκον Οὐαλέριον Λακτοῦκαν vocat. Eidem et Maximi cognomen fuit: gessit Consulatum anno Urbis CCXCVIII.

[x] *Virgilio quoque*] Georg. IV. 6. 'In tenui labor.'

[a] *E puteo rota*] Sic recte Turnebus, ex Mss. vestigiis, Advers. XI. 20. cum prius *pertica* insulse legeretur. Rota ea machina est ad hauriendam aquam, quæ a Vitruvio describitur cum tympano, X. 9.

[b] *Pneumaticis*] Inter machinarum genera πνευματικὸν fuit, seu *spiritale*, quod vi flatus ac spiritus aquam hauriret et attraheret: cujusmodi fistulæ nostræ sunt, vulgo *Pompes.* Aliud κηλώνειον appellatum, juxta puteos positum, ad hauriendam facilius aquam, alteram partem prægravante pondere: tollenonem pariter vocant Festus et Vegetius: Galli, *une Bascule.* Vide Vegetium IV. 21.

que ante brumam. Octo jugerum operis palari[c] justum est,[a] fimum tres pedes alte cum terra misceri, areis distingui, easque resupinis pulvinorum toris,[d] ambiri singulas tramitum sulcis, qua detur accessus homini, scatebrisque decursus.

XXI. In hortis nascentium alia bulbo[e] commendantur, alia capite,[f] alia caule,[g] alia folio, alia utroque, alia semine, alia cortice,[h] alia cute, aut cartilagine, alia carne,[i] alia tunicis[j] carnosis.

XXII. Aliorum fructus in terra est, aliorum et extra,[1] aliorum non nisi extra. Quædam jacent crescuntque, ut cucurbitæ et cucumis. Eadem pendent, quanquam graviora multo etiam iis quæ in arboribus gignuntur: sed cucumis[2] cartilagine. Cortex huic uni maturitate transit in lignum. Terra conduntur raphani, napique, et rapa: atque alio mo-

[a] *Operas octo jugerum unum pastinare æquum est.*

CAP. XXII. 1 Hæc verba, *aliorum et extra,* desunt in cod. Dalec.—2 *Pla-*

NOTÆ

[c] *Palari*] Hoc est, ut Plinius ait XVIII. 8. verti pala, seu pastinari. Est enim pala rusticum instrumentum ad fodiendam terram.

[d] *Pulvinorum toris*] Sic XVII. 35. 'Pulvinatis a devexitate labris.' Pulvinus dicitur areolæ terra elata inter duos sulcos in hortis, a similitudine pulvinorum in quibus sedemus: idcirco et torus dicitur. *Couche de jardin: de melons, de concombres, &c.*

[e] *Alia bulbo*] Rotundæ radices suis membranis tunicatæ, bulbi nominantur: sive pluribus capitulis coagmententur, uno folliculo omnes ambiente: sive quadantenus distinctæ separentur: quales sunt croci, liliorum, narcissi, scillæ, arundinum. Hæ bulbosæ radices sic sub terra crescunt, ut ad novam quotannis sobolem decerpi aliqua portio possit.

[f] *Alia capite*] Id quod sursum deorsumve in globum extuberat, aut in orbem glomeratur, caput dici consuevit: ut in papavere: si magnitudine cesserit, capitulum: a quo multa herbarum capitulata visuntur fastigia. Radices nonnullæ, ut porri et ceparum, extuberant in capita: unde et capitatum porrum sibi nomen arrogavit.

[g] *Alia caule*] Quem et scapum Latini vocant.

[h] *Alia cortice*] Cortice, ut cucurbitæ: cortice et cartilagine, raphani: ut dicetur inferius, c. 26.

[i] *Alia carne*] Ut poma, pira, pepones.

[j] *Alia tunicis*] Ut cepæ.

do inulæ,[3] siser, pastinacæ. Quædam vocabimus ferulacea, ut anethum, malvas. Namque tradunt[k] auctores, in Arabia malvas[4] septimo mense arborescere, baculorumque usum[5] præbere extemplo. Sed et arbor est malva in Mauretania Lixi oppidi æstuario, ubi Hesperidum horti fuisse produntur cc. passibus ab Oceano, juxta delubrum Herculis, antiquius Gaditano, ut ferunt. Ipsa altitudinis pedum xx. crassitudinis quam circumplecti nemo possit. In simili genere habebitur et cannabis.[l] Necnon et carnosa aliqua[6] appellabimus, ut spongias[m] in humore pratorum enascentes. Fungorum enim callum, in ligni arborumque natura diximus,[n] et alio genere tuberum paulo ante.[o]

XXIII. (v.) Cartilaginei[1] generis, extraque terram est cucumis,[a] mira voluptate Tiberio[b] principi expetitus.

cet cucumis Vet. Dalec.—3 ' *Atque alio modo inulæ*] Ita quidem libri omnes. Vix tamen sensum habent, *atque alio modo*. Placet plurimum conjectura eruditi Petavii emendantis, *cæpe, allia, inulæ*.' Brotier.—4 Dalec. *in Arabia eas*. —5 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *baculorum usum* Gronov. et al. ante Harduin. Mox, Vet. Dalec. *præbentes*.—6 Dalec. *alia*.

Cap. XXIII. 1 *Cartilaginum* Chiffl.—2 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt.

NOTÆ

[k] *Namque tradunt*] Theophr. Hist. 1. 5.

[l] *Et cannabis*] Et beta quoque, si Theophrasto fides, loc. cit.

[m] *Ut spongias*] Confervam intelligit, de qua XXVII. 45.

[n] *Diximus*] Lib. XVI. c. 11.

[o] *Paulo ante*] Cap. 11. 12. 13. et 14. hujus libri.

[a] *Cucumis*] Ut apud Græcos σίκυος, sic apud Latinos cucumis late patentis significatus est: nam et quos proprie cucumeres appellamus, *Concombres*: et pepones, *Pompons*: et melones denique complectitur, *Melons*. Cum magnitudine excesserunt, aut in longitudinem processere, quales multis locis nascuntur, pepones quondam vocari cœperunt, ut inter omnes constat, a maturitate ducto nomine: ita ut veri cucumeres, qui quanto maturescunt magis, tanto solidiore cartilagine constant, lignosaque crusta durantur, in pristinæ nomenclationis ambage remanserint. Sed qui jam mites ac teneri maturitate flaccescunt, pristino nomine defuncti, pepones dici voluerunt: quasi mites et maturitate teneri cucumeres. Sed cum formam et effigiem mali referunt, et humi rotundantur, melopepones Græci vocant, facto ex pepone et malo nomine: quasi inter eos nihil nisi figuræ varietas intersit. Ita fere Ruellius lib. 1. p. 87.

[b] *Tiberio*] Columella XI. 3. p. 402. ' Possunt etiam cucumeres, si sit operæ pretium, vasis majoribus rotulæ subjici, quo minore labore producantur, et rursus intra tecta recipiantur. Sed nihilominus specularibus integi debebunt, ut etiam frigoribus,

Nullo quippe non die contigit ei, pensiles eorum hortos[c] promoventibus in Solem rotis olitoribus: rursusque hybernis diebus intra specularium[d] munimenta revocantibus. Quin lacte[2] mulso[e] semine eorum biduo macerato, apud antiquos Græciæ[f] auctores scriptum est seri oportere, ut dulciores fiant. Crescunt[g] qua coguntur forma. In Italia virides, et quam minimi: in provinciis quam maximi: et cerini,[3] [h] aut nigri. Placent copiosissimi Africæ, grandissimi Mœsiæ: cum magnitudine[4] excessere, pepones vocantur. Vivunt hausti[i] in stomacho in posterum diem, nec perfici queunt in cibis, non insalubres tamen plurimum.

Quin et lacte edd. vett. et Gronov.—3 Codd. bini Dalec. *et cirimi;* Chiffl. *et cerici;* Gronov. et vulgg. *et citrini;* Harduin. et recentt. *et cerini.* Vid. Nott.

NOTÆ

serenis diebus, tuto producantur ad Solem. Hac ratione fere toto anno Tiberio Cæsari cucumis parabatur. Nos autem leviore opera,' &c. Gustus illa insignis voluptas Tiberio expetita, meloni nostro, quam cucumeri, aptius competit.

[c] *Pensiles ... hortos*] Sic vasa majora vocat, Gallis *des Caisses*, cujusmodi fere sunt, quibus aureæ mali continentur.

[d] *Intra specularium*] De speculariibus dicemus XXXVI. 45. Horum vicem ac similitudinem referunt vasa vitrea, quibus melones integimus: *des Cloches.* Lepide conqueritur Martialis VIII. 14. se pejus ab amico exceptum, quam soleat esse hortus pensilis, in quo tenera arborum semina sunt: ut qui non haberet in cella specularia, quibus vim ventorum, et injurias temporum propulsaret.

[e] *Quin lacte mulso*] Hoc est, lacte in quo mel additum. Colum. loc. cit. p. 401. 'Cucumis tener et jucundissimus fit, si antequam seras, semen ejus lacte maceres: nonnulli etiam, quo dulcior existat, aqua mulsa idem faciunt.' Palladius lib. IV. in Martio, tit. 9. p. 88. 'Nunc melones serendi rarius ... semina mulso et lacte per triduum maceranda sunt, et tunc jam siccata ponenda: hinc suaves efficiuntur. Odorati autem fiunt,' &c.

[f] *Apud antiquos Græciæ*] Theophr. Hist. VII. 1. et de Causis III. 12. p. 277. Hodieque id fit in satu nostrorum melonum: quorum genus illud, quod dulcedinem gustui repræsentat, vulgus inde 'Sucrinos,' quasi saccharinos, appellat: *Melons sucrés.* Hæc præmaceratio seminis in cucumerum nostratium satu non adhibetur.

[g] *Crescunt*] Pallad. loc. cit. de cucumere: 'Si ejus florem sicut in sua vite est, in forma fictili clauseris, ac ligaveris, qualem vultum forma vel hominis vel animalis habuerit, talem cucumis figuram præstabit.'

[h] *Et cerini*] Sic recte Thuanæus codex: minus recte prius *citrini* legebatur. De ea voce egimus XV. 12.

[i] *Vivunt hausti*] Vide Athenæum l. III. p. 74. ubi eadem de cucumere Diphilus Siphnius Medicus fere commemorat, quæ Plinius.

Natura oleum[5] odere mire: nec minus aquas diligunt. Desecti[6] quoque ad eas modice distantes arrepunt: aut si quid obstet, versi pandantur, curvanturque: id[7] vel una nocte deprehenditur, si vas cum aqua[j] subjiciatur a quatuor digitorum intervallo, descendentibus ante posterum diem: at si oleum[k] eodem modo sit,[8] in hamos curvatis. Iidem in fistula[l] flore[9] demisso, mira longitudine crescunt. Ecce cum maxime nova forma eorum in Campania provenit[10] mali cotonei effigie. Forte primo natum ita audio unum: mox semine ex illo genus factum: melopeponas[m] vocant. Non pendent hi, sed humi rotundantur. Mirum in his,[n] præter figuram coloremque, et odorem, quod maturitatem adepti, quanquam non pendentes, statim a pediculo recedunt. Columella[o] suum tradit commentum, ut toto anno contingant:[a] Fruticem rubi quam vastissimum in apricum locum transferre, et recidere, duum

[a] *Excogitatam a se rationem, ut melopeponas toto anno habere liceat.*

Var.—4 Dalec. *longitudine.*—5 Vet. Dalec. *queunt: in cibis non insalubres, tamen plurimum natant: oleum.*—6 *Defecti* cod. Dalec. *Dejecti* alii ap. eundem.—7 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *adrepunt: contra oleum refugiunt: aut si quid obstet vel si pendeant, curvantur: idque* Gronov. et al. vett. 'Hæc clausula, *contra oleum refugiunt*, deest in codd. *versi pendeant* (lego, *versi pandantur*) *curvanturque: id vel u. n. deprehendetur* Ms.' *Dalec.*—8 Dalec. *subjectura sit.*—9 Cassianus cap. 19. *fructu;* Palladius cap. 9. Martii, *flore.*—10 Dalec.

NOTÆ

[j] *Si vas cum aqua*] Palladius loc. cit. p. 89. de cucumeribus: 'Longi,' inquit, 'et teneri cucumeres fiunt, si aquam in patenti vasculo sub eis ponas, duobus palmis inferiorem, ad quam festinando tales efficiuntur.'

[k] *At si oleum*] Palladius loc. cit. de cucumere: 'Oleum sic metuit, ut si juxta posueris, velut hamus plicetur.'

[l] *Iidem in fistula*] Palladius loc. cit. 'Aliqui florem cucumeris cum viticulæ suæ capite cannæ inserunt, cui prius omnes nodos perforaverint: ibi cucumis nascetur in nimiam longitudinem tensus.'

[m] *Melopeponas*] Alii melones, ut diximus, quasi *μήλωνας*, id est, *pomosos:* quod fere nomen in omnem Italiam et Galliam abiit. Melones Hostienses laudat Julius Capitol. in Albino, pag. 83. A Theophr. *σίκνοι*, a Julio Polluce quandoque *σπερματίαι*, quasi *seminarii*, nominantur. Et Hesychius: *Σικνὸς σπερματίας, ὃν ἡμεῖς μηλοπέπονα.*

[n] *Mirum in his*] In melonibus.

[o] *Columella*] De Re Rust. XI. 3. pag. 402. et ex Columella Palladius lib. IV. in Martio, tit. 9. p. 89.

digitorum relicta stirpe, circa vernum æquinoctium: ita in medulla rubi semine cucumeris insito, terra minuta fimoque circumaggeratas resistere frigori radices. Cucumerum Græci [p] tria genera fecere: Laconicum,[11] Scytalicum, Bœoticum. Ex his tantum Laconicum [q] aqua gaudere. Sunt qui herba,[r] quæ vocatur culix nomine, trita, semen eorum maceratum seri jubeant, ut sine semine nascantur.

XXIV. Similis et cucurbitis [a] natura, duntaxat in nascendo. Æque hyemem odere. Amant [1] [b] rigua ac fimum. Seruntur ambo [c] semine in terra sesquipedali fossura, inter æquinoctium vernum, et solstitium: Parilibus [d] tamen aptissime. Aliqui malunt ex Kalendis Martii cucurbitas, et Nonis cucumeres, et per Quinquatrus [e] serere, simili modo reptantibus flagellis scandentes parietum [2] aspera in tectum usque, natura sublimitatis avida. Vires sine admini-

provenerit.—11 *Laconicam* Constantinus. *Scytalicam, Bœoticam* Turneb. fœmin. genere.

CAP. XXIV. 1 *Amat* Gronov.—2 Chiffl. *per artecum.*—3 Vet. Dalec. *leni*

NOTÆ

[p] *Cucumerum Græci*] Hæc a Theophr. Hist. VII. 4. ubi hæc cucumerum genera tria, Λακωνικὸς, Σκυταλίας, Βοιώτιος.

[q] *Ex his tantum Lacon.*] Ex his Laconicum melius rigatum provenire: reliqua non rigata præstantiora esse: τούτων δὲ ὁ μὲν Λακωνικὸς ὑδρευόμενος βελτίων· οἱ δὲ ἕτεροι ἀνύδρευτοι. Theophr. loc. cit.

[r] *Sunt qui herba*] Pallad. loc. cit. de cucumeribus: 'Sine semine nascentur, si prius eorum semina oleo sabino perungantur, et herba ea quæ culex dicitur, trita confricentur.' Ubi pro 'oleo sabino,' legimus, 'oleo sesamino,' ex auctore Geopon. eadem referente, XII. 19. p. 341. Culex porro forsan eadem est quæ ψύλλιον et pulicaris dicitur, *l'herbe aux puces.* Hosce cucumeres ex eventu rei εὐνουχίας appellat Plato Comicus apud Athen. lib. II. p. 68.

[a] *Similis et cucurbitis*] Vulgo, *Courges, ou Calbasses.*

[b] *Amant*] Pallad. loc. cit. p. 91.

[c] *Seruntur ambo*] Cucumeres, cucurbitæque. Pallad. loc. cit.

[d] *Parilibus*] Ita libri omnes, etiam Mss. Sic XVIII. 66. *Parilicium* scribi monuimus oportere, non *Palilicium.* Auctor Marius Victorinus Artis Gramm. lib. I. p. 2470. 'Parilia dicuntur, non Palilia: non a Pale Dea, sed quod eo tempore omnia sata, arboresque, et herbæ parturiant, pariantque.'

[e] *Per Quinquatrus*] Columella XI. 3. p. 402. de cucumere: 'Satio secunda ejus seminis Quinquatribus observatur.' De Quinquatribus dixi XVIII. 56.

culo standi non sunt, velocitas pernix, levi umbra[3] cameras ac pergulas operiens. Inde hæc duo prima genera: camerarium;[f] et plebeium, quod humi repit. In priore[g] mire tenui pediculo libratur pondus immobile auræ. Cucurbita quoque omni modo fastigatur,[4] vaginis maxime vitilibus,[h] conjecta in eas postquam defloruit: crescitque qua cogitur[5] forma, plerumque et draconis intorti figura. Libertate vero pensili concessa, jam visa est novem pedum[6] longitudinis. Particulatim[i] cucumis floret, sibi ipse superflorescens, et sicciores locos patitur, candida lanugine obductus, magisque cum crescit.

Cucurbitarum numerosior usus. Et primus caulis[j] in cibo. Atque ex eo in totum[7 k] natura diversa.[b] Nuper in balinearum usum venere urceorum vice, jam pridem vero etiam cadorum ad vina condenda. Cortex viridi tener: deraditur nihilominus in cibis. Cibos salubres[l] ac lenes pluribus modis existimant,[8] qui perfici humano ven-

[b] *Et primus quidem caulis in cibos admittitur. At ex eo tempore, postquam increvit et induruit, omnino diversæ naturæ ille est, nec in cibis ultra recipitur.*

umbra.—4 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *figuratur* Vet. Dalec. *fastigiatur* Gronov. et al. vett.—5 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *crescit qua cogitur* Gronov. et vulgg.—6 Chiffl. *VIII. pedes;* alii ap. Dalec. *ternorum pedum.*—7 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Atque ex eo totum* Gronov. et al. vett. ‘ Lege, *At corticis in totum.*’ Dalec.—8 Ita ex codd. Harduinus et

NOTÆ

[f] *Camerarium*] Quod in cameras, testudinesve, et pergulas scandit. Pergulæ, *des treilles, et des cabinets de jardin.*

[g] *In priore*] In camerario genere.

[h] *Vaginis m. vitilibus*] Forte rectius, *fictilibus.* Nam forma fictili includi cucumeres Palladius jubet, paulo ante laudatus a nobis, ut crescant qua coguntur forma. Vase testaceo, auctor Geopon. XII. 19. p. 342.

[i] *Particulatim*] Non tota simul planta flores emittit, sed partes aliæ deinceps ex aliis flore induuntur.

[j] *Et primus caulis*] Ut in brassicis cymæ, qui delicatiores sunt ipsorum caulium, tenerioresque cauliculi, ut dicetur cap. 41. Forte haud perperam legas, *Et primus, caulis in cibo.* Primus usus scilicet.

[k] *Atque ex eo in totum*] Sic Mss. omnes: non, ut vulgati libri, *ex eo totum diversa natura,* quæ ne Œdipus quidem explanarit. Familiaris hæc Plinio loquendi formula, *in totum.*

[l] *Cibos salubres*] Vide Ruellium lib. II. p. 378.

tre non queant, sed non intumescant. Semina quæ[m] proxima collo fuerint,[9] proceras pariunt: item ab imis, sed non comparandas supra dictis: quæ in medio, rotundas: quæ in lateribus, crassas brevioresque. Siccantur in umbra, et cum libeat serere, in aqua macerantur. Cibis, quo longiores tenuioresque, eo gratiores.[10] Et ob id salubriores, quæ pendendo crevere: minimumque seminis tales habent, duritia ejus in cibis gratiam terminante.[c] Eas quæ semini[n] serventur, ante hyemem præcidi non est mos. Postea fumo siccantur, condendis hortensiorum[o] seminibus rusticæ supellectili.[11] Inventa est ratio,[p] qua cibis quoque servarentur: eodemque modo cucumis,[12] usque ad alios pæne proventus: et id quidem in muria fit.[q] Sed et scrobe,[r] opaco in loco arena substrato, fœnoque sicco opertos, ac deinde terra, virides servari tradunt. Sunt et sylvestres in utroque genere, et[13] omnibus fere hortensiis. Sed et his medica[s] tantum natura est. Quam ob rem differentur in sua volumina.

[c] *Duritia seminis gratiam in cibis cucurbitis auferente.*

recentt. ‘ *Cibo salubres ac leves pluribus modis existimantur* Vet. *Cibos,* (*&c.* ut in Vet.) *existimant* Ms.’ *Dalec. Cibus saluber ac lenis pluribus modis existimatur* Gronov. et al. ante Harduin.—9 Chiffl. *fuerunt.*—10 Chiffl. *et gratiores.* —11 Vet. Dalec. *et rusticæ suppellectili;* Dalec. *rustica suppellectile;* Gronov. *rusticæ suppellectili.*—12 Ita codd. Harduini, et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *cucuminis* Gronov. et vulgg.—13 Chiffl. *ex.*

NOTÆ

[m] *Semina quæ*] Pallad. lib. IV. in Martio, tit. 9. pag. 91. ‘Hoc in cucurbitis insigne est, quod longas faciunt et exiles semina quæ in earum cervice nascuntur: quæ in ventre fuerant, cucurbitas faciunt crassiores: quæ in fundo, latas, si inversis cacuminibus obruantur.’ Qua ratione ex eodem seminio hæc varietas fieri possit, suo carmine Columella demonstrat in Hort. lib. X.

[n] *Eas quæ semini*] Pallad. loc. cit. ‘Quæ servantur ad semina, usque ad hyemem in sua vite dependeant: deinde sublatæ in Sole ponantur, aut fumo: aliter semina putrefacta depereunt.’

[o] *Hortensiorum*] Ita Mss. omnes. Hortensia sunt quæ in hortis seruntur.

[p] *Inventa est ratio*] Describit hanc fuse Nicander in secundo Georgicorum, apud Athen. lib. IX. pag. 372.

[q] *In muria fit*] Modum edocet auctor Geopon. loc. cit. pag. 344.

[r] *Sed et scrobe*] Sic etiam auctor Geopon. loc. cit. pag. 343.

[s] *Sed et his medica*] Nullus horum

XXV. Reliqua cartilaginum naturæ terra occultantur omnia. In quibus de rapis abunde[t] dixisse poteramus videri, nisi medici[u] masculini sexus facerent in his rotunda, latiora vero et concava[1] fœminini, præstantiora suavitate, et ad condiendum[v] faciliora: quæ sæpius sata[w] transeunt in marem. Iidem naporum[2][x] quinque genera fecere: Corinthium, Cleonæum, Liothasium,[y] Bœoticum, et quod per[3] se viride[z] dixerunt. Ex iis[a] in amplitudinem adolescit Corinthium, nuda fere radice. Solum enim hoc genus superne tendit, non, ut cetera, in terram. Liothasium[b] quidam Thracium[4] appellant, frigorum patientissimum. Ab eo Bœoticum[c] dulce est, rotunditate etiam

CAP. XXV. 1 Gronov. *latiora vero concava*, omissa conjunctione.—2 Margo edd. Dalec. et Gronov. *raphanorum*, e Theophr.—3 Alii apud Dalec. *super*.

NOTÆ

in cibis usus: omnis in medicina.

[t] *De rapis abunde*] Lib. XVIII. cap. 34.

[u] *Nisi medici*] Medicis præivit Theophr. Hist. VII. 4. Medicos fuisse Græcos ipse Plinius admonuit loco proxime appellato.

[v] *Et ad condiendum*] De condiendis rapis, vide Palladium in Decembri, tit. 5.

[w] *Quæ sæpius sata*] Ita Mss. quoque. Theophr. loc. cit. monet, si densius spissiusve serantur, in marem transire: Γογγυλίδος δὲ οἱ μέν φασιν εἶναι γένη, οἱ δ' οὔ φασιν· ἀλλὰ καὶ τῷ ἄῤῥενι καὶ τῇ θηλείᾳ διαφέρειν· γίνεσθαι δὲ ἐκ τοῦ αὐτοῦ σπέρματος ἄμφω· πρὸς δὲ τὸ ἀποθηλύνεσθαι, πηγνῦναι δεῖ μανάς· ἐὰν γὰρ πυκνὰς, πάσας ἀπαῤῥενοῦσθαι.

[x] *Iidem naporum*] Igitur ii medici, quorum nunc placita referuntur, napos appellavere, quos raphanos sive radiculas verius appellassent: nam Theophr. Hist. VII. 4. quinque hæc ipsa τῶν ῥαφανίδων genera agnoscit, ita prodente Athenæo lib. II. pag. 56. ex quo Theophrasti locus, qui nunc in mendo cubat, refingi debet: Θεόφραστος δὲ ἐν τοῖς περὶ φυτῶν, inquit, γένη ῥαφανίδων φησὶν εἶναι πέντε· Κορινθίαν, Λειοθασίαν, Κλεωναίαν, Ἀμωρέαν, Βοιωτίαν· καλεῖσθαι δ' ὑπό τινων τὴν Λειοθασίαν Θρᾳκίαν, κ. τ. λ. *Des raiforts.*

[y] *Liothasium*] Sic Athenæus mox citatus. Theophr. loc. cit. Λειοθαλάσσιον, cui favere Hesychius videtur, in Ἄπλυτοι ῥαφανίδες. Has ipsas tamen, quæ illotæ ἄπλυτοι vocitantur, Θασίας Athenæus vocat.

[z] *Et quod per se viride*] Id videtur esse, quod Ἀμώρεον Athenæus appellat.

[a] *Ex iis*] Theophr. loc. cit. de raphanis. Εὐαυξεστάτην δέ φασι τὴν Κορινθίαν· ἥ καὶ τὴν ῥίζαν ἔχει γυμνήν· ὠθεῖσθαι γὰρ εἰς τὸ ἄνω, καὶ οὐχ ὡς αἱ ἄλλαι κάτω.

[b] *Liothasium*] Theophr. ex Athenæo loco proxime allato.

[c] *Ab eo Bœoticum*] Theophr. loc. cit. iisdem verbis.

brevi notabile, neque, ut Cleonæum, prælongum. In totum quidem,[d] quorum tenuia[5] folia, ipsi quoque dulciores: quorum scabra, et angulosa, et horrida, amariores. Est præterea[e] genus sylvestre, cujus folia sunt erucæ similia. Palma Romæ Amiterninis[f] datur, inde Nursinis:[6] tertia nostratibus.[g] Cetera de satu eorum in rapis dicta sunt.[h]

XXVI. Cortice et cartilagine constant raphani:[i] multisque eorum cortex crassior etiam, quam quibusdam arborum. Amaritudo[j] plurima illis[1] est, et pro crassitudine corticis. Cetera quoque aliquando lignosa. Et vis mira[k] colligendi spiritum, laxandique ructum: ob id cibus illiberalis, utique si proxime olus mandatur: si vero cum olivis drupis,[2] rarior ructus fit, minusque fœtidus. Ægypto[l] mire celebratur propter olei fertilitatem, quod e semine ejus faciunt. Hoc maxime cupiunt serere, si liceat: quoniam et quæstus plus quam a frumento,[3] et minus tributi est, nullumque copiosius oleum.

—4 *Threicium* Dalec.—5 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *tenuiora* edd. vett. et Gronov. et in margine, *læviora*.—6 *Marsis* codd. Dalec.

Cap. XXVI. 1 Ita codd. Harduini et Vet. Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *illic* Chiffl. *illi* Gronov. et al. vett.—2 Chiffl. *si vero ipse cum o. drupis*.—3 Chiffl. *e frumento*.—4 Idem codex, *ac fruticosa*.

NOTÆ

[d] *In totum quidem*] Theophr. loc. cit. Ὅσων δ' ἂν ᾖ λεῖα τὰ φύλλα, κ. τ. λ.

[e] *Est præterea*] Theophr. Γένος δέ τι παρὰ ταῦτά ἐστιν, ὃ ἔχει τὸ φύλλον εὐζώμῳ ὅμοιον. De eruca XX. 49.

[f] *Amiterninis*] Vide quæ diximus XVIII. 35. Rapi vero hi proprie sunt, non raphani, ut priores.

[g] *Tertia nostratibus*] Romani agri.

[h] *In rapis dicta sunt*] Lib. XVIII. cap. 34.

[i] *Cortice . . . . raphani*] Quas Græci ῥαφανίδας vocant: Galli, *des raiforts*. Radices quæ sunt edendo, multa carne sunt munitæ, velut raphani, napi, rapa: immo nonnullæ quandam cartilaginis speciem præ se ferre conspiciuntur: quapropter et cartilagineæ nominantur: ut raphani.

[j] *Amaritudo*] Δριμύτης, *acrimonia*, dicitur a Theophr. loc. cit. Sed amaritudinem appellare saporem eum acutum, qualis in raphano sentitur, familiare Plinio est.

[k] *Et vis mira*] Inflationem habere hunc cibum ait, ac vim ciendi ructus. Quod et Diosc. edocet, II. 137. Ῥαφανὶς καὶ αὕτη πνευμάτων γεννητικὴ, ... ἐρευκτικὴ δὲ, κ. τ. λ.

[l] *Ægypto*] Plinius ipse XV. 7. 'Plurimum autem in Ægypto fit oleum e raphani semine.'

Genera raphani[m] Græci fecere tria, foliorum differentia, crispi, atque lævis, et tertium sylvestre. Atque huic lævia[n] quidem, sed breviora ac rotunda, copiosaque; atque fruticosa:[4o] sapor autem asper, et medicamenti instar ad eliciendas alvos.[p] Et in prioribus[q] tamen differentia a semine est:[5] quoniam aliqua pejus, aliqua admodum exiguum[6] ferunt. Hæc vitia[r] non cadunt, nisi in crispa folia.

Nostri alia fecere genera: Algidense[s] a loco, longum atque translucidum. Alterum rapi figura, quod vocant[7] Syriacum, suavissimum fere ac tenerrimum, hyemisque patiens. Præcipuum tamen est, quod e Syria non pridem

—5 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *differentia seminis est* Gronov. et al. vett.—6 Margo edd. Dalec. et Gronov.

NOTÆ

[m] *Genera raphani*] Genera ejus quod Græci *ῥάφανον* appellarunt, fecere illi tria. Verum, ne quempiam nomenclatio remoretur, attendendum est apud Atticos appellatione raphani brassicam venire: sic Aristophanem, sic etiam Theophrastum, et alios plerosque pro *brussica* constat usurpasse. Atque ut in Theophrasto potissimum morer, cujus orationem verti nunc a Plinio perspicuum est, sic ille habet, Hist. VII. 4. *Τῆς δὲ ῥαφάνου τριχῇ διαιρουμένης, οὐ λειοφύλλου τε, καὶ λειοφύλλου, καὶ τρίτης τῆς ἀγρίας, κ. τ. λ.* Ea brassicæ, non raphano proprie dicto referuntur: siquidem Marcus Cato ultima voluminis parte, quam brassicæ dicavit, tria fecit eadem illius vestigia: tres pariter notas attulit. Prima est lævis, altera crispa, tertia quæ proprie crambe nominatur: singula deinde genera suis notis describit, quas omnes Theophrasti verbis suffragari constat. Hesychius: *Ῥαφανὶς, καὶ ῥάφανος διαφέρει παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς· ῥάφανος μὲν γὰρ ἡ κράμβη· ῥαφανὶς δὲ παρ' ἡμῖν ῥάφανος.* Habet eadem Apollodorus Carystius apud Athen. lib. I. pag. 34. Vide plura in eam rem apud Galenum II. de Alim. Facult. II. 44. pag. 361.

[n] *Atque huic lævia*] Theophr. iisdem verbis, de brassica.

[o] *Atque fruticosa*] Ramosa, *πολύκλαδος*, Theophr.

[p] *Ad eliciendas alvos*] Ad dejiciendam, ad ciendam alvum, atque purgandam. De brassica, Theophr. loc. cit. *Ἔτι δὲ χυλὸν ἔχουσα δριμὺν καὶ φαρμακώδη· διὸ καὶ πρὸς τὰς κοιλίας αὐτῷ χρῶνται οἱ ἰατροί.*

[q] *Et in prioribus*] In crispa, lævique brassica. Theophr. loc. cit. de brassica: *Ὁμοίως δὲ . . . εἶναι δοκοῦσι διαφοραὶ καὶ ἕτεραι· ἐπεὶ ἄσπερμόν τι γένος αὐτῶν ἐστιν, ἢ κακόσπερμον, κ. τ. λ.*

[r] *Hæc vitia*] Seminis parvitas, aut imbecillitas.

[s] *Algidense*] Ab Algido monte Romæ vicino, de quo nos alibi. Sed nunc de Italis vernaculisque raphanis, atque adeo veris ac proprie dictis, agit, non de brassica.

advectum apparet, quoniam apud auctores non reperitur: id autem tota hyeme durat. Etiamnum unum[t] sylvestre Græci agrion vocant, Pontici armon, alii leucen, nostri armoraciam, fronde copiosius quam corpore. In omnibus autem probandis maxime spectantur caules: immitium enim rotundiores crassioresque, ac longis canalibus. Folia ipsa tristiora, et angulis horrida.

Seri vult raphanus terra soluta, humida. Fimum odit, palea contentus. Frigore adeo gaudet, ut in Germania infantium puerorum magnitudinem æquet. Seritur post Idus Febr. ut vernus sit: iterumque circa Vulcanalia,[u] quæ satio melior. Multi et Martio, et Aprili serunt, et Septembri. Incipiente incremento, confert alterna folia circumobruere, ipsos vero accumulare.[v] Nam qui extra[w] terram emersit, durus fit atque fungosus. Aristomachus[x] detrahi folia per hyemem jubet, et, ne lacunæ stagnent, accumulari:[8] ita in æstatem grandescere. Quidam prodi-

nullum, e Theophr.—7 Dalec. *et quod vocant*.—8 Ita codd. Regg. Brot. Dalec. Chiffl. et Editio princeps; *accumulare* Gronov. Harduin. et recentt.

NOTÆ

[t] *Etiamnum unum*] Raphani nimirum, non brassicæ, sylvestre genus. Philoxenus in glossis: 'Ραφανίδες, *armoracia*. Isidorus XVII. 10. armoraciam esse lapsanam falso putat. Utramque distinguit Columella IX. 4. 'Jam vero,' inquit, 'notæ vilioris innumerabiles nascuntur herbæ... ut vulgares lapsanæ, nec his pretiosior armoracia.' Italia, rerum antiquarum parens, adhuc *Aramoraci*, et *Remolaci* nominat, teste Anguillara, par. 7. p. 112. Nostri, *Rave sauvage*. Diosc. II. 138. 'Ραφανὶς ἀγρία, ἣν 'Ρωμαῖοι ἀρμορακίαν καλοῦσι, κ. τ. λ.

[u] *Circa Vulcanalia*] Columella XI. 3. 'Ceterum Augusto circa Vulcanalia, tertia satio est: eaque optima radicis, (hoc est, raphani,) et rapæ, itemque napi, et siseris,' &c. Ac multo post: 'Raphani radix bis anno seritur: Februario mense, cum vernum fructum expectamus: et Augusto mense circa Vulcanalia, cum maturius. Sed hæc satio sine dubio melior habetur.'

[v] *Ipsos vero accumulare*] Aggerare terram, circumfundere. Colum. loc. cit.

[w] *Nam qui extra*] Columella iisdem verbis, loc. cit.

[x] *Aristomachus*] Theophr. quoque, de Causis v. 5. p. 330. Ὁμοίως δὲ τοῦτο συμβαίνει καὶ ἐν τοῖς λαχάνοις· ἐφ' ὧν παχύνουσι τὰς ῥίζας, τῶν μὲν ἀφαιροῦντες τὰ φύλλα, καθάπερ τῆς ῥαφανίδος, ὅταν μάλιστα εὐαύξωσι τοῦ χειμῶνος, καὶ κατασάττοντες τὴν γῆν, ὥστε καὶ τὸ ὕδωρ ἀποστέγειν· ἐν γὰρ τῷ θέρει γίνονται θαυμασταὶ τῷ πάχει.

dere, si palo adacto caverna palea insternatur sex digitorum altitudine, deinde in semen fimumque et terra congeratur,[9] ad magnitudinem scrobis crescere. Præcipue tamen salsis aluntur. Itaque etiam talibus aquis irrigantur, et in Ægypto[y] nitro sparguntur, ubi sunt suavitate præcipui. In totum quoque salsugine amaritudo eorum eximitur, fiuntque coctis similes. Namque et cocti dulcescunt, et in naporum vicem transeunt. Crudos medici suadent, ad colligenda acria viscerum, dandos[10] cum sale[z] jejunis esse,[11] atque ita vomitionibus præparant[12] meatum. Tradunt et præcordiis necessarium hunc succum: quando phthisin[13 a] cordi intus inhærentem non alio potuisse depelli compertum sit in Ægypto, regibus corpora mortuorum ad scrutandos morbos insecantibus.[14] Atque, ut est Græca vanitas, fertur in templo Apollinis Delphis adeo ceteris cibis prælatus raphanus, ut ex auro dicaretur,[15] beta ex argento, rapum e plumbo. Scires non ibi genitum Manium Curium[b] imperatorem, quem Samnitium[16] legatis aurum

Margo edd. Dalec. et Gronov. *terram accumulare*, e Theophr.—9 Cod. Dalec. *deinde semen, &c.* Dalec. *deindeque semen fimo, &c.* Alii ap. Dalec. *deinde semen fimoque et terra contegatur.*—10 Vox *dandos* deest in codd. Dalec. et Chiffl. *edendos* alii ap. Dalec.—11 Cod. Dalec. *edere.*—12 Vet. Dalec. *præparandum.*—13 'Ita quidem recentiores editiones. Corruptum morbi nomen in Ms. Reg. 1. qui habet *ithiriasin.* Sed, ut mihi videtur, ex Plinio Valeriano, qui multa e Plinio excerpsit, emendandum, *phthiriasin.* Sic enim ille, de Re Medica IV. 1. 'Contra phthiriasin succus ejus (raphani) adhibetur, qui solus potest tenuitate subtili ad imi corporis liniamenta cor penetrare. Ægyptii enim reges quibus erat studium scrutari corpora mortuorum, et causas valetudinum occulta fide recognoscere, in corde ipso nasci ejusmodi vitium prodiderunt.' Phthiriasis, *la Maladie pédiculaire.*' Brotier.—14 Vet. Dalec. *dissecantibus.*—15 Margo edd. Dalec. et Gronov. *duceretur.*—16 Chiffl. *hospitium.*

NOTÆ

[y] *Et in Ægypto*] Plinius XXXI. 46. 4. 'Salis vice utuntur ad raphanos nitro Ægyptio: teneriores eos facit: olera viridiora:' ubi raphanos ab oleribus, hoc est, a brassica, secernit.

[z] *Dandos cum sale*] Eadem de raphano Diosc. II. 137. Ἁρμόζει δὲ καὶ τοῖς ἐμεῖν μέλλουσι προεσθιομένη. De radicula Celsus, ut dicemus XVIII. 13.

[a] *Phthisin*] Lentam ea vox tabem sonat. De hoc cordis vitio egimus XI. 69. Vide Notas et Emend. num. 10.

[b] *Manium Curium*] Rem narrat eleganter, ut solet, Val. Max. IV. 3. p 208. Cicero in Catone: Megacles quoque, de Viris Illustribus, apud Athen. lib. X. p. 419. Plutarchus in Apophth.

repudiaturo afferentibus rapum torrentem in foco inventum Annales nostri prodidere. Scripsit et Moschion Græcus unum de raphano volumen. Utilissimi in cibis hyberno tempore existimantur: iidemque dentibus semper inimici, quoniam atterant. Ebora certe poliunt. Odium his[c] cum vite maximum, refugitque juxta satos.

XXVII. Lignosiora sunt reliqua, in cartilaginum genere a nobis posita. Mirumque, omnibus vehementiam saporis inesse. Ex iis pastinacæ unum genus agreste sponte provenit: staphylinos[d] Græce dicitur. Alterum seritur[e] radice vel semine, primo vere vel autumno: ut Hygino placet, Februario, Augusto, Septembri, Octobri, solo quam altissime refosso. Annicula utilis esse incipit, bima utilior, gratior autumno, patinisque[1] maxime, et sic quoque virus[a] illi intractabile[2] est. Hibiscum[f] a pastinaca gracilitate distat, damnatum in cibis, sed medicinæ utile. Est et quartum[3 g] genus in eadem similitudine pastinacæ, quam

[a] *Sapor.*

CAP. XXVII. 1 Cod. Dalec. *patinis quam.*—2 Cod. Dalec. *vis illi intractabilis.*—3 *Est autem quartum* margo edd. Dalec. et Gronov.—4 Cod. Dalec.

NOTÆ

[c] *Odium his*] Raphanis scilicet: nec minus brassicæ, uti ex Theophrasto vidimus, XVII. 37. et ex Plinio ipso visuri sumus, XXIV. 1. 'Pernicialia et brassicæ cum vite odia.' Palladius lib. IX. in Augusto, tit. 5. 'Raphanum tamen, sive brassicam, constat esse vitibus inimicum: nam si circa se serantur, natura discordante refugiunt.' Ῥάφανον de *brassica* recte accepit. Sed et raphano proprie dicto, hoc est, ῥαφανίδι, vis eadem est.

[d] *Staphylinos*] Σταφυλῖνος Athenæo lib. IX. p. 371. Hæc pastinaca tenuifolia sylvestris, quæ pingitur a Dodonæo, pag. 668. visa a nobis in horto Regio.

[e] *Alterum seritur*] Pastinaca sativa, quæ in Gallia vulgo *Panais* nominatur. Dodonæo, p. 669. Pastinaca sativa latifolia est.

[f] *Hibiscum*] Pastinaca latifolia sylvestris Dodonæi hæc est, p. 669. *Panais sauvage.*

[g] *Est et quartum*] In eo genere est illud haud postremum quod vulgo notum *Carotæ* nomine, et Dauci officinarum, ut recte Anguillara, par. 7. pag. 129. prædulci radice, odorata, lutea, rufa, vel interdum purpurea, quam cum farina et oleo frigunt ad mensarum usus: aut coctam in aceto et oleo mandunt. Tenuifolia sativa pastinaca dicitur Dodonæo, pag. 667.

nostri Gallicam vocant, Græci vero daucon: cujus genera etiam[4] quatuor[h] fecere: inter medica[b] dicendum.

XXVIII. Siser[i] et ipsum Tiberius princeps nobilitavit, flagitans omnibus annis e Germania.[1] Gelduba[j] appellatur castellum Rheno impositum, ubi generositas præcipua. Ex quo apparet frigidis locis convenire. Inest longitudine nervus, qui decoctis extrahitur, amaritudinis tamen magna parte relicta: quæ mulso in cibis temperata, etiam in gratiam vertitur. Nervus idem et pastinacæ majori, duntaxat anniculæ. Siseris satus[2] mensibus Februario, Martio, Aprili, Augusto, Septembri, Octobri.

XXIX. Brevior his est, sed torosior,[a 1] amariorque, inula,[2 k] per se stomacho inimicissima: eadem dulcibus mixtis saluberrima. Pluribus modis[l] austeritate victa gratiam invenit. Namque et in pollinem tunditur arida,

[b] *In libris de medicina.* [a] *Carnosior.*

dauci genera etiam. Gronov. et al. ante Harduin. *cujus genera etiam quatuor fecere. Inter medica dicendum siser: et ipse Tiberius, &c.*

CAP. XXVIII. 1 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *a Germania* Gronov. et vulgg.—2 *Siser his seritur* cod. Dalec.

CAP. XXIX. 1 Cod. Dalec. *et torosior.*—2 Chiffl. *in nulla;* alii ap. Dalec.

NOTÆ

[h] *Cujus genera etiam quatuor*] De his dicemus opportunius XXV. 64. inter medica, ut Plinius ait.

[i] *Siser*] Dioscoridi, lib. II. c. 139. Σίσαρον. Nostris, *Chervi.* Iconem Dodonæus exhibet, p. 670. Quanquam an siser Græciæ, cum sisere Geldubæ sive Germanorum sit idem, subdubitat Anguillara, par. 7. pag. 112.

[j] *Gelduba*] Ex Tacito Geldubæ situm agnoscimus haud procul fuisse Novesio, *Nuys:* in citeriore Rheni ripa, ubi nunc pagus est cum prisci nominis vestigio *Gelb.* Vide Tacit. Hist. IV. p. 95. et 96. Castra Rheno imposita scito plurima fuisse, in quibus Romanæ cohortes præsidii causa excubarent. In Conc. Agrippinensi, anno CCCXLVI. 'Epistola plebis Agrippinensium, sed et omnium castrorum Germaniæ secundæ.'

[k] *Amariorque, inula*] Hoc est, acrioris succi. Sic Horatius, II. Sat. 2. 44. 'acidas inulas' appellat, de quibus idem postea II. Sat. 8. 51. 'Inulas ego primus amaras Monstravi incoquere.' Græcis ἑλένιον dicitur. Nostris, *de l'Aunée.* Officinis, 'Enula Campana.' Iconem vide apud Dodon. pag. 342.

[l] *Pluribus modis*] Tres quatuorve inulæ condituras, quibus amaritudinem dimittat omnem, affert Columella XII. 46.

liquidoque dulci[m] temperatur: et decocta posca,[n] aut asservata, vel macerata pluribus[o] modis, et tunc mixta defruto,[3] aut subacta melle, uvisve passis, aut pinguibus caryotis.[4] Alio rursus modo cotoneis malis, vel sorbis, aut prunis, aliquando pipere aut thymo variata, defectus præcipue stomachi excitat, illustrata maxime Juliæ Augustæ[p] quotidiano cibo. Supervacuum[b] ejus semen: quoniam oculis[q] ex radice excisis, ut arundo seritur. Et hæc autem, et siser,[5] et pastinaca, utroque tempore, vere et autumno, magnis seminum intervallis: inula ne minus[r 6]

[b] *Sationi inutile.*

nullave.—3 Cod. Dalec. *aut asservata defruto*, omissis quæ interjacent.—4 Vet. Dalec. *caricis;* Chiffl. *cereotis.*—5 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *Et hæc autem seritur, et siser*

NOTÆ

[m] *Liquidoque dulci*] Liquore aliquo dulci.

[n] *Decocta posca*] Decoqui inulam jubet ex posca. Poscam Latini vocant id quod Græci ὀξύκρατον, quod potionis genus ex aquæ et aceti mixtura fit. Decoqui ex aceto Columella præcipit, loc. cit. quod idem est: nam aceti solius nomine sæpe posca exprimitur. Plautus in Rudente: 'Sed hic rex cum aceto pransurus est, et sale.' Spartianus in Pescennino: 'Jussit vinum in expeditione neminem habere, sed aceto universos esse contentos.' Vulcatius in Avidio: 'Præter laridum, et buccellatum, et acetum.'

[o] *Macerata pluribus*] Præsertim muria, ex Columella. Cum succo rutæ, schola Salernitana: 'Enula Campana reddit præcordia sana, Cum succo rutæ succus si sumitur ejus, Affirmant ruptis quod prosit potio talis.'

[p] *Juliæ Augustæ*] Sive Liviæ, quæ in familiam et nomen Juliæ gentis ascita adoptione est.—'*Juliæ Augustæ*] Quæ Cæsaris Augusti filia, Tiberii Augusti conjux fuit. Vixit illa perhonorifice usque ad quartum saltem Tiberii Augusti annum: teste nummo singulari, ex ære minimo, apud D. Abb. de Fontenu: hac epigraphe Græca in corona laurea, TIB. KAICAP. In aversa parte spica erecta, fertilitatis Judææ symbolum: hinc IOY. inde AIA, infra E. Δ. 'anno quarto' Juliæ Tiberii conjugis, cujus causa imperium ille in Judæa obtinebat. Nam Cæsar ipse fuit et hæres Augusti ob illud conjugium. Adde Achaten Tiberianum, ut appellant, quem alibi explicuimus; et nummum perrarum argenteum ex Museo nostro, consecrationis ejus indicem, DIVA IVLIA AVGVSTA: ut jam superius diximus ad lib. VII.' *Ed. sec.*

[q] *Quoniam oculis*] Sive bulbis, ut diximus XVI. 67. Palladius in Febr. tit. 24. 'Hoc mense inula seritur, quo canneta ponuntur. Seritur oculis, sicut calami,' &c.

[r] *Inula ne minus*] Colum. XI. 3. 'Pastinaca, siser, atque inula con-

quam ternorum pedum, quoniam spatiose fruticat. Siser autem transferre melius.

XXX. Proxima his est bulborum[a] natura, quos Cato inprimis serendos præcepit,[1] celebrans Megaricos.[b] Verum nobilissima est scilla,[c] quanquam medicamini nata, acetoque[d] exacuendo.[2] Nec ulli amplitudo major, sicut nec vis asperior. Duo genera medica:[3] masculum albis foliis,[4] fœmina nigris. Et tertium[e] genus est cibis gratum: epimenidium[5] vocatur, angustius folio, ac minus aspero. Seminis plurimum omnibus. Celerius tamen proveniunt satæ bulbis circa latera natis. Et ut crescant,[f]

Gronov. et al. vett.—6 Ita edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *intervallis, nullave minus* Gronov. et al. vett. Mox, pro *quam ternorum*, Chiffl. habet, *quaternorum*. CAP. XXX. 1 Chiffl. *præcipit.*—2 Idem codex, *exacuendoque aceto.*—3 Codd. Dalec. et Chiffl. *medicæ.*—4 'Ita codd. Regg. 1. 2. et Editio princeps.' *Brotier. masculus albis foliis* Gronov. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—5 *Epi-*

NOTÆ

valescunt alte pastinato et stercorato loco: sed quam rarissime ponenda sunt, ut majora capiant incrementa. Inulam vero intervallo trium pedum seri convenit, quoniam vastos facit frutices.' Sic etiam Pallad. loc. cit. 'Seritur inula oculis sicut calami, quos abscindere, et terra leviter debemus obruere, terra fossa et subacta, excitatis ad lineam pulvinis, quibus ejus oculos oportet infodere: trium pedum inter se spatio separantur.'

[a] *Proxima .... bulborum*] Dioscor. II. 200. Βολβὸς γνώριμος πᾶσιν, ὃν ἐσθίομεν. Bulborum facies notior est visa Dioscoridi, Plinioque, quam quæ deberet repræsentari: nunc incognita omnibus fere cum Medicis tum officinis habetur: quoniam bulbi omnes ii edi jam desiere. Inveniuntur tamen hodieque cepæ modo tunicati bulbi, quibus rura sibi vorandi facultatem moliuntur: miram enim excitant aviditatem: quare 'Appetitus' appellationem in agris sibi vindicarunt.

[b] *Megaricos*] Μεγαρῆας βολβοὺς laudat etiam Nicander, apud Athen. lib. II. p. 64. Damnat Ovid. de Remed. Amor. circa finem, ob Venerem scilicet, quam mirum in modum stimulat: his numeris: 'Daunius, an Libycis bulbus tibi missus ab oris, An veniat Megaris, noxius omnis erit.'

[c] *Scilla*] Squillam exemplo Varronis omnes nunc vocant officinæ. Græci σκίλλαν, et σκύλλαν. Nostri, *Oignon marin, ou squille.* Scilla Hispanica Clusii est Rarior. Plant. l. II. p. 171. radice alba. Vidimus in horto Regio.

[d] *Acetoque*] Fit enim ex ea scillinum acetum, uti dicemus XX. 39.

[e] *Et tertium*] Neque omnem scillæ radicem in cibis approbat Theophr. Hist. VII. 11. sed illius tantum, quæ Epimenidia appellatur, ἀλλὰ τῆς Ἐπιμενιδείου καλουμένης, quæ angustiore folio ac læviore est, στενοφυλλοτέρας καὶ λειοτέρας.

[f] *Et ut crescant*] Theophr. loco citato.

folia quæ sunt his ampla, deflexa circa obruuntur. Ita succum omnem in se trahunt capita. Sponte nascuntur copiosissime[6] in Balearibus Ebusoque insulis, ac per Hispanias. Unum de iis volumen condidit Pythagoras philosophus, colligens medicas vires, quas proximo reddemus libro. Reliqua bulborum[g] genera differunt colore, magnitudine, suavitate. Quippe cum[h] quidam crudi mandantur, ut in Cherroneso Taurica. Post hos in Africa[i] nati maxime laudantur, mox Apuli. Genera Græci[j] hæc fecere: bulbinen, setanion, pythion, acrocorion,[k] ægilopa, sisyrinchion. In hoc mirum[l] imas ejus radices crescere hyeme: verno autem, cum apparuerit viola, minui et contrahi, tum deinde bulbum pinguescere.

Est inter genera[7][m] et quod in Ægypto aron vocant, scillæ proximum amplitudine, foliis lapathi, caule recto duum cubitorum, baculi crassitudine, radice mollioris naturæ, quæ edatur[8][n] et cruda. Effodiuntur bulbi ante ver, aut deteriores illico fiunt.[9] Signum maturitatis, folia inarescentia ab imo: vetustioresque improbant: item parvos

menidum Chiffl.—6 Cod. Dalec. *copiosissimæ*.—7 *Est inter hæc genera* Vet. Dalec.—8 Chiffl. *quæ estur*.—9 'Ms. *fiunt, si finduntur*. Lego, *et finduntur. Signum*.' Dalec. Mox, Chiffl. *maturitatis est*. Vet. *maturitatis f. marcescentia*.

NOTÆ

[g] *Reliqua bulborum*] Theophr. Hist. VII. 13.

[h] *Quippe cum*] Theophr. loc. cit. et ex eo Athenæus l. II. p. 64.

[i] *Post hos in Africa*] Λιβυκοὺς laudat pariter Athenæus loc. cit. Libycos, Dauniosque, sive Apulos, Ovidius paulo ante appellatus.

[j] *Genera Græci*] Theophr. inprimis, loc. cit. ubi hæc genera recensentur: Τὸ λευκόϊον, καὶ βολβίνη, καὶ ὁ πυθίων, καὶ κύϊξ, καὶ τρόπον τινὰ τὸ σισυρίγχιον. Rectius forsan, *συσιρίγχιον*, a rostri suilli similitudine. Hujus iconem apud Dodon. vide, p. 210. Est et in Eystettensi horto.

[k] *Acrocorion*] An *acroscorodon*? Ut ut est, bulborum ejuscemodi ignota facies, uti et pythionis.

[l] *In hoc mirum*] Nempe in sisyrinchio. Hæc Plinius ex Theophr. accepit, loc. cit.

[m] *Est inter genera*] Nempe bulborum. De aro autem Ægyptiaca loquitur, quæ diversa a Dioscoridis aro vulgari. Ægyptiaca colocasiæ genus est alterum, quod cum faba Ægyptia plerique confuderunt: Plinius apte distinguit. Pingitur a Dodonæo, p. 318. Vidimus in horto Regio.

[n] *Quæ edatur*] Theophr. Hist. VII. 11.

et longos. Contra rubicundis rotundioribusque laus, et grandissimis. Amaritudo plerisque in vertice est. Media eorum dulcia. Bulbos non nasci, nisi e semine,[10] priores tradiderunt. Sed et in Prænestinis[11] campis sponte nascuntur, ac sine modo etiam in Remorum arvis.

XXXI. (VI.) Hortensiis[1] omnibus fere singulæ radices, ut raphano,[a] betæ, apio, malvæ.[2] Amplissima[b] autem lapatho, ut quæ descendat ad tria cubita. Sylvestri minor[c] et humida:[3] effossa quoque diu vivit. Quibusdam tamen capillatæ,[d] ut apio, malvæ: quibusdam surculosæ,[e] ut ocimo. Aliis carnosæ, ut betæ,[f] aut magis etiamnum croco:[4] [g] aliquibus[h] ex cortice et carne constant, ut raphano, rapis: quorundam geniculatæ[i] sunt, ut graminis.

—10 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *nisi ex semine* Gronov. et al. vett.—11 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et edd. recentt. *Sed et Prænestinis* Gronov. et al. vett.

CAP. XXXI. 1 *Hortensibus* cod. Dalec.—2 Margo edd. Dalec. et Gronov. *lapatho*, e Theophr.—3 Ita codd. Harduini et Vet. Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Silvestri minores, tumidæ* Gronov. et al. vett.—4

NOTÆ

[a] *Hortensiis ... ut raphano*] Theophr. Hist. Plant. I. 9. Σχεδὸν δὲ καὶ τῶν λαχανωδῶν τὰ πλεῖστα μονόῤῥιζα· οἷον ῥάφανος, τεῦτλον, κ.τ.λ. Ῥάφανος, ut monuimus, *brassica* Theophrasto est, non *raphanus*, quem ille ῥαφανίδα vocat. Verum aut ῥαφανὶς hoc loco scripsit, aut raphanum nunc ipse intellexit: nam brassicam μονόῤῥιζον esse, falsum est. Et sane idem Hist. VII. 2. ubi ea recenset, quæ singulari radice constant, appellat σέλινον, *apium*, τεύτλιον, *betam*, ῥαφανίδα, *raphanum*, γογγυλίδα, *rapam*: ῥάφανον non appellat.

[b] *Amplissima*] Theophr. Hist. VII. 2. Μονορριζότατον δὲ τούτων πάντων τὸ λάπαθον ... ἔχει γὰρ μείζω τριῶν ἡμιποδίων, *majores habet radices terno semipede*, hoc est, sesquipede.

[c] *Sylvestri minor*] Nempe sylvestri lapatho. Vide Notas et Emend. num. 11.

[d] *Capillatæ*] Quæ fibras habent, hoc est, minores radiculas, oblongas, in capilli modum extenuatas, in quas velut extremas, crassiores effusæ sparguntur.

[e] *Surculosæ*] Hoc est, lignosæ. Theophr. Hist. VII. 3. Τῶν δὲ ῥιζῶν ξυλωδέσταται πασῶν αἱ τοῦ ὠκίμου, καθάπερ ὁ καυλός. Addit idem, c. 2. blitum, atriplicem, erucam, anethum, brassicam, coriandrum: et Hist. I. 10. magnam sylvestrium partem.

[f] *Ut betæ*] Theophr. Hist. VII. 2.

[g] *Croco*] Theophr. Hist. I. 9. Εἰσὶ μὲν σαρκώδεις καθάπερ ῥαφανίδος, γογγυλίδος, ἄρου, κρόκου. Idem repetit Hist. VII. 3.

[h] *Aliquibus*] Theophr. Hist. I. 10.

[i] *Geniculatæ*] Geniculatæ radices

Quæ rectam[j] non habent radicem, statim plurimis nascuntur[5] capillamentis, ut atriplex, et blitum. Scilla autem, et bulbi, et cepe, et allium, non nisi in rectum radicantur.[6 k] Sponte nascentium[l] quædam numerosiora sunt radice, quam folio, ut aspalax,[7] perdicium, crocum.

Florent confertim[8 m] serpyllum, abrotonum, napi, raphani, menta, ruta: et cetera quidem cum cœpere, defloreſcunt:[9] ocimum autem[n] particulatim et ab imoincipit: qua de causa diutissime floret. Hoc et[10] in heliotropio[o] herba evenit. Flos aliis[p] candidus, aliis luteus, aliis purpureus. Folia cadunt[q] a cacuminibus, origano, inulæ, et aliquando rutæ injuria læsæ. Maxime concava[r] sunt cepæ, gethyo.[11]

XXXII. Allium cepasque[a] inter Deos in jurejurando

Margo edd. Dalec. et Gronov. *aro*, *asphodelo*, e Theophr.—5 Codd. Dalec. et Chiffl. *pluribus nituntur*.—6 Dalec. *et cæpa, et arum, in acutum non radicantur*, e Theophr.—7 'Hæc quidem de sponte nascentibus habet Theophrastus, Hist. Plant. I. 11. At quid sit aspalax, incompertum. In Mss. Reg. 1. Lang. et editione principe, *calax*. In Mss. Reg. 2. *galax*.' Brotier.—8 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. ἀθρόως Theophr. *Florent cum fraxino serpyllum* Gronov. et al. vett.—9 Dalec. *statim efflorescunt*.—10 Margo edd. Dalec. et Gronov. *et faba*, e Theophr.—11 Gronov. et vulgg. *gethio*.

NOTÆ

vocantur, quæ nodis quibusdam interstinctæ protuberant, rotundæ, et leviter capitulatæ. Γονατώδεις, Theophr. Hist. I. 10.

j *Quæ rectam*] Theophr. Hist. I. 9.

k *In rectum radicantur*] Radicum natura est a lateribus radiculas alias fundere, quas ἐπιφυάδας appellamus, inquit Theophr. Hist. I. 10. at ejusmodi nullam bulbi habent. Omnes enim radices bulborum in rectum tendunt: nec a latere funduntur, sed a capite.

l *Sponte nascentium*] Theophr. Hist. I. 11. iisdem fere verbis. Sed quæ sit aspalax, incompertum.

m *Florent confertim*] Hoc est, simul universum florem emittunt, non particulatim. Vide Notas et Emend. num. 12.

n *Ocimum autem*] Theophr. Hist. VII. 9.

o *Hoc et in heliotropio*] Theophr. Hist. VII. 3.

p *Flos aliis*] Theophr. Hist. VII. 9.

q *Folia cadunt*] Theophr. Hist. I. 15. quem locum fidelius multo Plinius, quam Gaza, reddidit.

r *Maxime concava*] Theophr. Hist. I. 16. Ἴδιον δὲ ἐπὶ τῶν λαχανωδῶν, οἷον κρομμύου, γηθύου, τὸ κοιλόφυλλον.

a 'Allium cepasque] Ægyptii, inquit, cum jurant per Deos suos, simul per opes suas jurant, quæ sunt allium

habet Ægyptus. Cepæ genera[b] apud Græcos, Sardia,[1] Samothracia, Alsidena,[2] Setania, Schista, Ascalonia, ab oppido Judææ nominata. Omnibus etiam odor lacrymosus,[c] et præcipue Cypriis,[d] minime Gnidiis. Omnibus corpus totum pinguitudinis earum cartilagine.[3][e] E cunctis[f] setania minima, excepta Tusculana, sed dulcis. Schista autem et Ascalonia condiuntur. Schistam hyeme cum coma sua relinquunt, vere folia detrahunt, et alia subnascuntur iisdem divisuris: unde et nomen.[g] Hoc exemplo[h] reliquis quoque generibus detrahi jubent, ut in capita crescant potius, quam in semina. Ascaloniarum[i] propria

Cap. xxxii. 1 *Sarda* Chiffl.—2 *Cnidia* margo edd. Dalec. et Gronov.—3 'Ita Mss. Reg. et Editio princeps. Emendabat Cl. Dalecampius, *omnibus radicum corpus tectum pingui cartilagine.* Forte tantum intelligendum, *constat.*'

NOTÆ

et cepæ. Non dicit inter Deos reponi vel coli ab Ægyptiis allium et cepas: quantumvis scribat Juvenalis Sat. xv. 1. 'Quis nescit, Volusi Bithynice, qualia demens Ægyptus portenta colat? ... Porrum et cepas nefas violare, et frangere morsu. O sanctas gentes, quibus hæc nascuntur in hortis Numina!' De his Prudentius quoque eleganter, *περὶ στεφάνων*,' Hymno x. in S. Romanum vs. 255. et in Symmach. II. 866. quem consule. At Horat. I. Ep. 12. 'Verum seu pisces, seu porrum, et cepe trucidas,' jocose dixit atque ironice, pro eo quod est, si nihil aliud occidis in cœnam. Hoc tantum.' *Ed. sec.*

[b] *Cepæ genera*] Theophr. Hist. VII. 4. a quo hæc enumerantur: *Σάρδια, Κνίδια, Σαμοθράκια, καὶ πάλιν Σητάνια, καὶ Σχιστὰ, καὶ Ἀσκαλώνια.* *Des vignons.* Alsidenorum mentio alibi nulla.

[c] *Odor lacrymosus*] Lacrymas ciens. Lucilius Sat. lib. v. 'Flebile cepe simul, lacrymosæque ordine tallæ.' Tallas Festus appellat interiores cepa-rum tunicas. Vaporem lentum ac tenuem expirat cepa, qui ad oculos irreptans lentitia cohæret, et sui tenuitate lancinans dolorem excitat, et sic lacrymas exigit. Vide Ruell. lib. II. p. 399.

[d] *Cypriis*] Cyprias cepas laudat Marcellus Empiricus, c. 15. ad anginam, p. 105.

[e] *Omnibus .... cartilagine*] Subintellige, 'constat:' vel *e cartilagine* legito.

[f] *E cunctis*] Theophr. loc. cit.

[g] *Unde et nomen*] Ut nempe *σχισταὶ*, hoc est, cepæ fissiles, appellentur. Sic Theophr. loc. cit.

[h] *Hoc exemplo*] Palladius l. III. in Febr. tit. 24. p. 68. 'Si capita voluerimus his esse majora, folia omnia debemus auferre, et sic succus ad inferiora cogetur.'

[i] *Ascaloniarum*] Has adhuc hodie Galli nominant *Eschalotes*, quasi Ascalotas, relictis pristini vocabuli rudimentis. Vide Glossarium Du-Cangii, verbo *Aloigna*.

natura. Etenim velut[j] steriles sunt[4] ab radice, et ob id semine seri illas, non deponi, jussere Græci. Præterea serius circa ver, cum germinant,[5] transferri: ita crassescere, et tunc properare præteriti temporis pensitatione. Festinandum[k] autem in his est, quoniam maturæ celeriter putrescunt. Si deponantur,[l] caulem mittunt[6] et semen, ipsæque evanescunt. Est et colorum differentia. In Isso enim[7 m] et Sardibus candidissimæ proveniunt. Sunt in honore et Creticæ, de quibus dubitant, an eædem sint, quæ Ascaloniæ, quoniam satis[n] capita crassescunt:[8] depositis, caules et semina.[9] Distant sapore tantum dulci.

Apud nos duo prima genera. Unum condimentariæ, quam illi gethyon,[o] nostri pallacanam vocant. Seritur mensibus, Martio, Aprili, Maio. Alterum capitatæ,[p] quæ ab æquinoctio autumni, vel a Favonio. Genera ejus austeritatis ordine, Africana, Gallica, Tusculana, Ascalonia,

Brotier. Pintian. *Omnibus corp. totum pæne tunicarum cartilagine.*—4 Vet. Dalec. *sterilescunt.*—5 Chiffl. *germinent;* Th. *germinaverint.*—6 Chiffl. *caulem mittunt;* Gronov. et al. vett. *et caulem mittunt.* Cod. Dalec. omittit etiam *et.* Mox, Vet. Dalec. *et sementant.* Deinde, pro *evanescunt,* Nic. Heinsius ex membranis emendandum putavit *eviescunt.* Vid. Advers. III. 9. p. 460.—7 Chiffl. *differentia. amisso enim;* Gronov. et al. ante Harduin. *differentia. Samo enim.*—8 Chiffl. *satæ radices agunt.*—9 Idem codex, *caulis et semen.*—

NOTÆ

j *Etenim velut*] Apud nos tamen et radice melius, seu bulbo, seruntur.

Festinandum] Cito evellendæ: alioqui putrescunt: πολὺν δὲ χρόνον ἐαθέντα ἐν τῇ γῇ σήπεται. Theophr. loc. cit.

l *Si deponantur*] Si plantentur, φυτευθέντα, Theophr.

m *In Isso enim*] Vide Notas et Emend. num. 13.

n *Quoniam satis*] Hoc est, quoniam cum seruntur semine, capita eis crassescunt: σπειρόμενον μὲν, inquit Theophrastus: cui φυτευόμενον opponitur, depositum sive plantatum.

o *Gethyon*] Γήθυον, quod fere sine capite est, cervicis tantum longæ: ideoque totum in frondem luxuriat. Vulgus nostrum sua consuetudine *cebulam*, quasi cepulam, vocat: alii *siboulam*, *Ciboule:* nonnulli *civas*, vel *civones*, quasi cepinas, vernaculo sermone proferunt.

p *Alterum capitatæ*] Quod fere citra cervicem in caput extuberat. Hanc vocant unionem veteres rustici, ut testatur Columella XII. 10. quod nomen apud Gallos velut triviale, hactenus usurpatum est: siquidem quod singulari constat capite, nec pluribus coagmentatur bulbis, unionem Gallica lingua nominat *Oignon.*

Amiternina.[10] Optima autem, quæ rotundissima. Item rufa acrior, quam candida: sicca, quam viridis: et cruda, quam cocta: sicca, quam condita. Seritur Amiternina frigidis et humidis locis, et sola allii modo capite, reliquæ semine. Proxima quæ æstate nullum semen emittunt,[11] sed caput tantum, quod inarescit.[12] Sequenti autem anno permutata ratione semen gignitur, caput ipsum corrumpitur. Ergo omnibus annis separatim semen cepæ causa seritur, separatim cepæ seminis. Servantur autem optime in paleis. Gethyum pæne[q] sine capite est cervicis tantum longæ, et ideo totum in fronde: sæpiusque resecatur, ut porrum. Ideo et illud serunt, non deponunt. Cetero cepas[r] ter fosso solo seri jubent, extirpatis radicibus herbarum, in jugera[s] denas libras. Intermisceri[t] satureiam, quoniam melius proveniat. Runcari[u] præterea, et sarriri, si non sæpius, quater. Ascaloniam[v] mense Februario serunt nostri. Semen ceparum nigrescere incipiens, antequam marcescat,[13 w] metunt.

XXXIII. Et de porro[a] in hac cognatione dici conveniat, præsertim cum sectivo nuper auctoritatem dederit princeps Nero, vocis gratia,[b] ex oleo statis mensium omnium diebus, nihilque aliud, ac ne pane quidem vescendo. Seritur semine ab æquinoctio autumno: si sectivum facere[c] libuit,

10 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. et Bipont. *Africa, Gallica, Tusculana, Ascalonia, Amiternina* Harduin. 2. 3. Miller. et Franz. *Africana, G. Tusculana, Amiternina* Gronov. et al. vett.—11 *Proxima quæ, &c. emittit* Dalec.—12 Idem, *quod increscit.*—13 Chiffl. *marcescant.*

NOTÆ

[q] *Gethyum pæne*] Ex Theophr. Hist. VII. 4.

[r] *Cetero cepas*] Columella XI. 3.

[s] *In jugera*] Denas seminis ceparum libras in singula jugera seri jubet.

[t] *Intermisceri*] Colum. loc. cit. et Pallad. lib. III. in Febr. tit. 24. p. 68.

[u] *Runcari*] Colum. loc. cit.

[v] *Ascaloniam*] Sic Columella loc. cit.

[w] *Semen .... antequam marcescat*] Columella: 'Sed nec patiendum est, ut perarescat,' &c.

[a] *Et de porro*] Gallis, *Poireau.*

[b] *Vocis gratia*] Cui splendorem affert, ut dicetur XX. 21.

[c] *Si sectivum facere*] Colum. XI. 3. 'Porrum si sectivum facere velis,

densius. In eadem area secatur, donec deficiat, stercoraturque semper. Si nutritur in capita,[d] antequam secetur, cum increvit,[1] in aliam aream transfertur, summis foliis leviter recisis ante medullam: et capitibus retractis, tunicisve extremis.[2] Antiqui silice[e] vel tegula subjecta capita dilatabant: hoc item in bulbis. Nunc sarculo leviter convelluntur radices, ut delumbatæ alant, neque distrahant.[3] Insigne, quod cum fimo lætoque solo gaudeat, rigua odit, et tamen[4] proprietate quadam soli constant. Laudatissimus[5] in Ægypto, mox Ostiæ,[6] atque Ariciæ.[f] Sectivi duo genera: Herbaceum folio incisuris ejus evidentibus, quo utuntur medicamentarii. Alterum genus pallidioris[7] folii,[g] rotundiorisque, incisuris levioribus. Fama est, Me-

Cap. xxxiii. 1 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *stercoraturque semper: nutritur in capitu, antequam secetur. Cum increvit* Gronov. et al. vett.—2 Dalec. *detractis tunicis extremis*, ut de allio et cepa Theophr. scripsit de Caus. i. 4.—3 Vet. Dalec. *distrahantur*.—4 Vet. Dalec. *hæc tamen*.—5 'Vet. *Laudatissimum;* quanquam apud Palladium *porrus* legitur.' *Dalec.*—6 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Orchiæ* Gronov. et al. vett.—7 Ita ex codd. Harduinus et recentt. 'Ms. *suavidioris.* Fortassis, *flavidioris.*' Dalec. *savidioris* Chiffl. 'Forte, *validioris.*' Pintian. Mox, *levioribus incisuris* Chiffl.

NOTÆ

densius satum præceperunt priores relinqui, et ita, cum increverit, secari. Sed nos docuit usus,' &c. Porrum sectivum est, quod sæpius secatur, demetiturque in usum culinæ. 'Sectile porrum' Juvenalis appellat: Martialis, 'tonsile:' 'sectum,' auctor Moreti. Rursum de hoc Martialis Epigr. xiii. 18. cujus lemma, 'Porri sectivi:' 'Fila Tarentini graviter redolentia porri Edisti quoties, oscula clausa dato.'

[d] *Si nutritur in capita*] Si vis porrum esse capitatum. Vide Notas et Emend. num. 14. Capitatum porrum, a radice quæ in caput extuberat, sibi nomen usurpavit.

[e] *Antiqui silice*] Ita Sotion, in Geopon. xii. 29. p. 351. 'Ομοίως τὰ πράσα ἔσται μεγάλα, εἰ μεταφυτεύων αὐτὰ, ὄστρακον ἢ λίθον πλατὺν ὑποθήσεις, καὶ μὴ ποτίσεις. *Similiter porri magni fient, si dum ipsos transfers, testam latumve lapidem supposueris, nec rigabis.* Columella quoque xi. 3. 'In eo autem quod magni capitis efficere voles, servandum sit, ut antequam translatum deponas, omnes radiculas amputes, et fibrarum summas partes intondeas. Tum testulæ vel conchæ, quasi sedes in singulis subjectæ seminibus adobruuntur, ut fiant capita latioris incrementi.'

[f] *Atque Ariciæ*] Martialis xiii. 19. cui titulus, 'Porri capitati:' 'Mittit præcipuos nemoralis Aricia porros, In niveo virides stipite cerne comas.'

[g] *Alterum . . . pallidioris folii*] Hoc est, dilutioris viriditatis. In Mss.

lam[h] equestris ordinis reum ex procuratione a Tiberio principe accersitum, in summa desperatione succo porri ad trium denariorum argenteorum pondus hausto, confestim expirasse sine cruciatu. Ampliorem modum negant noxium esse.

XXXIV. Allium[i] ad multa ruris[1] præcipue medicamenta prodesse creditur. Tenuissimis, et quæ separantur, in universum[2] velatur membranis: mox pluribus coagmentatur nucleis,[j] et his separatim vestitis. Asperi saporis: quo plures nuclei fuere, hoc est asperius. Tædium huic quoque halitu,[3] ut cepis: nullum tamen coctis. Generum differentia[k] in tempore:[4] præcox maturescit sexaginta diebus: tum[5] in magnitudine.[l] Ulpicum[m] quoque in hoc genere Græci appellavere allium Cyprium, alii antiscorodon, præcipue Africæ celebratum inter pulmentaria[n] ruris,

Cap. XXXIV. 1 Dalec. *rusticis.*—2 Cod. Dalec. *separantur, universum,* omissa præpositione.—3 Vet. Dalec. *halitus.*—4 Th. ap. Dalec. *tempore et*

NOTÆ

suavidioris. Forsan, *flavidioris,* qua de voce diximus XVIII. 34. ut viridiori herbaceo opponatur.

[h] *Fama est, Melam*] Si Mela is est, cujus Geographici nunc manibus omnium teruntur libri, ut simile quidem veri videtur, vana eorum conjectura intelligitur, vel ex hoc Plinii loco, qui Claudii principatu Melam vixisse asseverant.

[i] *Allium*] *De l'Ail.* Simeon Sethi de Alim. tit. Σκόροδα, ex Galeno, allium vocat θηριακὴν τῶν ἀγροτῶν, *theriacam rusticorum.*

[j] *Nucleis*] Cohærentes bulbi, in quos allii caput extumuit, qui seorsum consiti novam creant sobolem, et nuclei, et spicæ, Latinis auctoribus appellantur: sicut Græcis γέλγεις et ἄγλιθες grana dicuntur, quibus allii caput compactum est. Theophr. Hist. VII. 4. et Diosc. II. 182.

[k] *Generum differentia*] Quoniam aliud præcox, aliud serotinum, πρώϊον, καὶ ὄψιμον. Theophr. loc. cit.

[l] *Tum in magnitudine*] Differunt etiam magnitudine, et parvitate. Magnitudine siquidem præstat ceteris genus illud quod Cyprium vocant: Καὶ μεγέθει, καὶ μικρότητι. Καὶ γὰρ τῷ μεγέθει γένος τι διαφέρον ἐστὶ, μάλιστα δὲ τὸ Κύπριον καλούμενον τοιοῦτον. Theophr. loc. cit.

[m] *Ulpicum*] In eo est illud genere, quod ceteris mole capitis antecellit. Columella in Hortulo, p. 349. 'Alliaque infractis spicis et olentia late Ulpica.' Et XI. 3. pag. 394. 'Ulpicum, quod quidam allium Punicum vocant, Græci autem ἀφροσκόροδον appellant, longe majoris est incrementi quam allium...habet velut allium plures cohærentes spicas,' &c.

[n] *Inter pulmentaria*] In moretis utuntur, inquit Gaza illud Theophrasti vertens, πρὸς τοὺς μυττωτοὺς

grandius allio. Tritum[6] in oleo et aceto, mirum quantum increscat spuma.[o] Quidam ulpicum et allium in plano seri vetant, castellatimque grumulis[p] imponi,[7] distantibus inter se pedes ternos. Inter grana digiti interesse[8] debent: simul atque tria folia[q] eruperunt, sarriri. Grandescunt, quo sæpius sarriuntur. Maturescentium[r] caules depressi in terram obruuntur: ita cavetur ne in frondem luxurient. In frigidis[s] utilius vere seri, quam autumno. Cetero,[9] ut odore[t] careant, omnia hæc jubentur seri, cum Luna sub terra sit: colligi, cum in coitu. Sine his[u] Menander e

---

cultu.—5 Chiffl. *tamen.*—6 *Trito* Vet. Dalec.—7 Vet. Dalec. *imponi jubent.*—8 Cod. Dalec. *digiti quatuor interesse.*—9 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum

NOTÆ

χρῶνται. Recte: est enim id pulmentarium ruris moretum, cui allium immixtum intritumque est: inde ei *alliato* nomen. Meminit Plautus in Mostell. I. 1. 44. 'Tu tibi istos habeas, turtures, pisces, aves: Sine me alliato fungi fortunas meas.'

[o] *Increscat spuma*] Hinc ἀφροσκόροδον, ut arbitror, alii apud Columellam vocant.

[p] *Castellatimque grumulis*] Castellatim idem fere quod acervatim, σωρηδόν. Grumulos, sive cumulos spicarum allii seri jubet ita, ut cumuli multis in orbem constent granis: inter grana singula digiti unius intervallum sit: ternum pedum, inter cumulos singulos: qui cumuli sic dispositi castellorum speciem quandam referunt. Namque in limitibus Imperii ad finium custodiam adversus incursiones hostium castella statuebantur, aliquot inter se discreta passibus. Anonymus auctor, de rebus bellicis: 'Est præterea inter commoda Reip. utilis limitum cura, ambientium ubique latus imperii. Quorum tutelæ assidua melius castella prospicient: ita ut millenis interjecta passibus stabili muro et firmissimis turribus erigantur,' &c. Usus ea voce Livius, lib. XVII. ubi 'castellatim dispositos circa collem' milites ait. Aliter seri præcipit Columella loc. cit.

[q] *Simul atque tria folia*] Columella XI. 3. 'Cum ternas fibras emiserunt spicæ, sarriantur: nam quo sæpius id factum, majus semina capiunt incrementum.' Sic Palladius in Novembri, tit. 6.

[r] *Maturescentium*] Colum. loc. cit. 'Antequam caulem faciant, omnem viridem superficiem intorquere, et terram prosternere conveniet, quo vastiora capita fiant.'

[s] *In frigidis*] Vide Colum. loc. cit.

[t] *Cetero, ut odore*] Columella loc. cit. 'Sed quandocumque conseremus .... servabimus .... ut Luna infra terram sit: nam sic sata, et rursus sic recondita, existimantur neque acerrimi saporis existere, neque mandentium halitus inodorare.' Idem habet auctor Geopon. XII. 30. Ἄνοσμα δὲ ἔσται, &c. Palladius in Novembri, tit. 6.

[u] *Sine his*] Hoc est, citra hanc operam, sive hac præceptione neg-

Græcis auctor est, allium edentibus, si radicem betæ in pruna tostam superederint, odorem extingui. Sunt qui et allium ulpicum inter Compitalia [v] ac Saturnalia seri aptissime putent. Allium et semine [w] provenit, sed tarde. Primo enim [x] anno porri crassitudinem capite efficit: [10] sequenti dividitur,[y] tertio consummatur: pulchriusque [z] tale existimant quidam.[11] In semen exire non debet, sed intorqueri caulis satus gratia,[a] uti [12] caput validius fiat. Quod si diutius allium cepamque inveterare [13] libeat, aqua salsa tepida ungenda sunt.[14] Ita diuturniora fient, melioraque usui, sed in satu sterilia. Alii contenti sunt primo [15] super prunas suspendisse, abundeque ita profici arbitrantur ne germinent: quod facere allium cepamque extra terram quoque certum est, et cauliculo acto evanescere. Aliqui et allium palea optime servari [16] putant. Allium est et in arvis [b] sponte nascens, alum hoc vocant: quod adversus improbitatem alitum depascentium semina coctum, ne re-

edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Ceterum* Gronov. et vulgg.—10 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *crassitudine caput efficitur* Gronov. et vulgg.—11 Cod. Dalec. *existimatur a quibusdam.*—12 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *satus gratia, ut* Chiffl. *sationis gratia, uti* Gronov. et vulgg.—13 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *inveterari* Gronov. et al. vett.—14 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *tepida capita intingenda sunt* Gronov. et vulgg. *unguenda* etiam Chiffl. —15 Vet. Dalec. *fumo.*—16 Chiffl. *servare optime.*—17 Ita codd. Harduini et

NOTÆ

lecta, quam proxime attulimus, ut sint allia odoris expertia.

[v] *Compitalia*] In Kalendario rustico apud Gruter. p. 133. Compitalia, sexto Nonas Maii; Saturnalia, decimo sexto Kalendas Januarii assignantur.

[w] *Allium et semine*] Theophr. Hist. VII. 4.

[x] *Primo enim*] Theophr. loc. cit.

[y] *Sequenti dividitur*] Hoc est, discernitur in nucleos, γελγιοῦται.

[z] *Pulchriusque*] Cum nihil sit eo deterius, quidam tamen præstantius putant, quam si deponatur, sive plantetur: καὶ οὐδὲν χεῖρον· ἀλλ' ἔνιοί γε καὶ κάλλιόν φασι τοῦ πηκτοῦ.

[a] *Satus gratia*] Nucleis enim serere satius est, quam semine.

[b] *Allium est et in arvis*] Illud esse arbitrantur, quod agreste allium, et ὀφιοσκόροδον Galenus de Fac. Simp. Med. lib. VIII. p. 280. Diosc. II. 182. aliique vocant. Nos suspicamur esse sylvestre tenui folium Dodonæi, p. 672. quale visum a nobis in Horto Regio.

nasci possit, abjicitur: statimque quæ devoravere aves, stupentes manu capiuntur: et si paulum commovere,[c] sopitæ.[17] Est et sylvestre,[d] quod[18] ursinum vocant, odore molli, capite prætenui, foliis grandibus.

XXXV. (VII.) In horto satorum[e] celerrime nascuntur ocimum, blitum, napus,[1] eruca: tertio enim die erumpunt: anethum quarto, lactuca[2] quinto, raphanus sexto, cucumis et cucurbitæ septimo, prior cucumis: nasturtium ac sinapi quinto, beta æstate sexto, hyeme decimo: atriplex octavo, cepe XIX. aut vicesimo, gethyum decimo, aut duodecimo. Contumacius[f] coriandrum. Cunila quidem,[g] et origanum post XXX. diem. Omnium autem difficillime apium: quadragesimo enim die cum celerrime, quinquagesimo majore ex parte emergit.

Aliquid et seminum[h] ætas confert, quoniam recentiora maturius gignuntur, in porro, gethyo, cucumi,[3] cucurbita: ex vetere autem celerius proveniunt apium, beta, cardamum, cunila, origanum, coriandrum. Mirum in betæ semine: non enim totum[4] eodem anno gignit, sed aliquid sequente, aliquid tertio. Itaque ex copia seminis modice

Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *commovere resopitæ* duo codd. Dalecampii; *commoravere, sopitæ* Gronov. et al. vett.—18 Chiffl. *et quod.* Mox, cod. Dalec. *odore miti;* unde Dalecampius conj. *odore simili.*

CAP. XXXV. 1 Th. in marg. Edd. Dalec. et Gronov. *ῥαφανίς.*—2 Chiffl. *lactucaque.* Mox, Th. *vel quarto.... quinto, sexto, vel septimo.*—3 Ita codd. Harduini, cum edd. Hardum. 1. 2. 3. et recentt. *cucumere* Gronov. et vulgg.—4

NOTÆ

[c] *Et si paulum commovere*] Si ita satum aves eæ vel paululum commoverint. Ita Mss. etsi fortasse rectius, *commorentur.*

[d] *Est et sylvestre*] Allium sylvestre latioris folii, sive Allium Ursinum Dodonæi, loc. cit. in prædicto etiam horto observatum a nobis.

[e] *In horto satorum*] Quæ hac sectione continentur, totidem fere verbis expressa e Theophrasti libro Hist. VII. 1. *Τάχιστα μὲν οὖν ὤκιμον, κ. τ. λ.* Causas singulorum idem investigat, de Causis IV. 3. p. 299.

[f] *Contumacius*] Difficilius, morosius. Causam cur ægre proveniat, aperit Theophr. de Causis IV. 3.

[g] *Cunila quidem*] Theophr. Hist. VII. 1. *Θύμβρα δὲ καὶ ὀρίγανος.*

[h] *Aliquid et seminum*] Theophr. loc. cit. Apii vetus semen celerius nasci, novellum serius, scribit etiam Pallad. lib. V. in Aprili, tit. 3. pag. 110.

nascitur. Quædam anno tantum suo[5] pariunt, quædam sæpius, sicut apium, porrum, gethyum. Hæc enim semel sata pluribus annis restibili fertilitate[i] proveniunt.

XXXVI. Semina plurimis[j] rotunda, aliquibus oblonga, paucis foliacea et lata, ut atriplici. Quibusdam angusta, et canaliculata, ut cumino. Differunt et colore, nigro candidoque: item duritia surculacea.[k] In folliculo[1 l] sunt, raphano, sinapi, rapo. Nudum[m] semen apii, coriandri, anethi, fœniculi, cumini. Cortice[n] obducta bliti, betæ, atriplicis, ocimi. At lactucis[o] in lanugine. Nihil ocimo[2 p] fœcundius: cum maledictis[q] ac probris serendum præcipiunt: ut lætius[r] proveniat, sato[3] pavitur terra. Et cuminum[s] qui serunt, precantur ne exeat. Quæ in cortice[t] sunt, difficillime inarescunt, maximeque ocimum et gith:

Codd. Dalec. et Chiffl. *tota.*—5 'In cod. *suo* deest. Lego, *tantum semel.*' Dalec.

CAP. XXXVI. 1 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. et recentt. *duritie, mollitie. In, &c.* Dalec. *item duritie. Surculacea in folliculo* Gronov. et vulgg.—2 Chiffl. *cumino.*—3 Cod. Dalec. *præcipiunt. Lætius prove-*

NOTÆ

[i] *Restibili fertilitate*] Assidua plurium annorum fertilitate. Διαμένει χρόνον πλείονα, καὶ οὐκ ἔστιν ἐπέτεια. Theophr.

[j] *Semina plurimis*] Hæc deinceps ex Theophr. Hist. VII. 2.

[k] *Item duritia surculacea*] Hoc est, lignosa, ut alibi monuimus. Theophr. Hist. VII. Τὰ μὲν μέλανα, τὰ δὲ λευκότερα· καὶ τὰ μὲν ξυλώδη. Sic enim legisse Plinium constat: etsi in libris vulgatis trajectione laborat hic locus.

[l] *In folliculo*] Quadruplex seminum genus distinguit: 1. quod in folliculis. 2. quod nudum. 3. quod obductum cortice. 4. quod lanugine continetur. Theophrasto, loc. cit. Ἑλλοβοσπέρματα, ἢ γυμνοσπέρματα, ἢ ἐμφλοιοσπέρματα, ἢ παπποσπέρματα. Ῥαφανὶς μὲν γὰρ, καὶ νάπυ, καὶ γογγυλὶς, ἑλλοβοσπέρματα, κ. τ. λ.

[m] *Nudum*] Theophr. loc. cit. γυμνοσπέρματα, quæ nec folliculo, nec vasculo continentur.

[n] *Cortice*] Theophr. loc. cit.

[o] *At lactucis*] Θριδακίνη δὲ, παπποσπέρματον. Theophr.

[p] *Nihil ocimo*] Vide Notas et Emend. num. 15.

[q] *Cum maledictis*] Et hoc de cumino Theophr. Hist. VII. 3. de ruta Palladius lib. IV. in Martio, tit. 9.

[r] *Ut lætius*] Columella XI. 3. 'Fere etiam his diebus ocima seruntur, quorum cum semen obrutum est diligenter, inculcatur pavicula vel cylindro: nam si terram suspensam relinquas, plerumque corrumpitur.' Idem et in Horto repetit.

[s] *Et cuminum*] Theophr. IX. 9.

[t] *Quæ in cortice*] Δυσξηραντότερα δὲ τὰ ἐμφλοιοσπέρματα, καὶ τούτων μάλιστα ὤκιμον. Theophr. Hist. VII. 3.

siccantur omnia,[4] ac sunt fœcunda.[u] Utique meliora[v] nascuntur acervatim sato semine, quam sparso. Ita certe porrum et allium serunt in laciniis[w] colligatum. Apium etiam[x] paxillo caverna facta, ac fimo ingesto.

Nascuntur autem[y] omnia aut semine, aut avulsione.[z] Quædam semine,[a] et surculo: ut ruta, origanum, ocimum: præcidunt enim[5] et hoc, cum pervenit ad palmum altitudinis. Quædam et radice[b] et semine, ut cepa, allium, bulbi, et si quorum[c] radicem anniferorum relinquunt. Eo-

---

niet. Sato.—4 Dalec. *et gith. Siccata omnia sunt,* e Theophr.—5 Dalec.

NOTÆ

[u] *Siccantur....ac sunt fœcunda*] Hoc est, atque ita fiunt fœcunda. Theophr. Πάντα δὲ ξηρανθέντα πολυκαρπότερα γίγνονται· διὸ καὶ προαφαιροῦντες αὐτὰ ξηραίνουσιν.

[v] *Utique meliora*] Theophr. Εἰς τὸ ἀθρόον τιθέμενα....οὕτω γὰρ τὸ τοῦ πράσου, καὶ τὸ τοῦ σελίνου τιθέασιν, ἀποδήσαντες εἰς ὀθόνιον.

[w] *In laciniis*] In linteolo. De apio, Columella XI. 3. 'Quod si quis velit apium lati folii facere, quantum seminis possunt tres digiti comprehendere, raro linteolo illiget, et ita in areolas dispositum releget.'

[x] *Apium etiam*] Cum apium transfertur, adigi paxillum tam alte præcipiunt, quam apium fieri magnum placet. Quin etiam et apii semen panniculo exceptum, stercore terraque pleno, in cavernam paxillo jam antea reclusam dimitti. Sic Theophr. Hist. VII. 3. Plinius supra XVII. 27. 'Palis laxato prius meatu:' et Columella IV. 16. 'Prius paxillo perforato solo.'

[y] *Nascuntur autem*] Ex Theophr. ista deinceps, Hist. VII. 2.

[z] *Avulsione*] Avulsionem fieri nunc intellige, cum vel ramus e matre avulsus cum parte radicis aliqua, in terram depangitur, quod in brassica fieri Theophrastus admonet, loc. cit. Φύεται δὲ πάντα τοῦ σπέρματος· ἔνια δὲ καὶ ἀπὸ παρασπάδος, καὶ κλωνὸς, καὶ ῥίζης· ἀπὸ μὲν παρασπάδος, ἡ ῥάφανος· ἀεὶ γάρ τι καὶ ῥιζῶδες προσλαβεῖν.

[a] *Quædam semine*] Theophr. loc. cit. Ἀπὸ δὲ τῶν βλαστῶν, πήγανον, ὀρίγανος, ὄκιμον. Ἀποφυτεύουσι γὰρ καὶ τοῦτο, ὅταν σπιθαμιαῖον ἢ μεῖζον γένηται, τεμόντες εἰς τὸ ἥμισυ. *Ramo seruntur, ruta, origanum, ocimum: transferunt enim et hoc, cum pervenit ad palmum, aut plus altitudinis, mediumque præcidunt.* Apud nos recusat ita provenire ocimum: novo quotannis semine nascitur: plantaque annua est: in Græcia, ubi Theophrastus hæc scripsit, diuturnior. Columella XI. 3. 'Mense autem Februario, vel planta, vel semine ruta,' &c.

[b] *Quædam et radice*] Theophr. loc. cit.

[c] *Et si quorum*] Hoc est, et quorum radices longiori temporis spatio durant, quanquam annuo tantum caule constant. Sic enim Theophr. loc. cit. Φύεται δὲ καὶ εἴ τινων αἱ ῥίζαι διαμένουσιν ἐπὶ πλείονα χρόνον, ἐπετειακαύλων ὄντων.

rum vero [d] quæ a radice nascuntur, radix diuturna et fruticosa est, ut bulbi, gethyi, scillæ. Fruticant [6] alia [e] et non capite,[f] ut apium et beta. Caule reciso fere quidem omnia regerminant, exceptis quæ [g] non scabrum caulem habent: et in usum [h] vero ocimum,[7] raphanus, lactuca. Hanc etiam [i] suaviorem putant a regerminatione. Raphanus utique [j] jucundior detractis foliis antequam decaulescat.[8 k] Hoc et in rapis. Nam et eadem dereptis [9] foliis cooperta terra crescunt, durantque in æstate.

XXXVII. Singula genera [a] sunt ocimo, lapatho, blito, nasturtio, erucæ, atriplici, coriandro, anetho. Hæc enim ubique eadem sunt, neque aliud alio melius usquam. Ru-

etiam. Mox, Vet. Dalec. *ad palmi altitudinem.*—6 *Fructificant* Chiffl. Mox, Dalec. *et alia non capitata.*—7 Margo edd. Dalec. et Gronov. *sed ob usum evidentissima ocimum,* e Theophr.—8 Ibid. *caulis grandescat: πρὸ τοῦ διακαυλίσαι.*—9 Ita codd. Dalec. et Chiffl. *direptis* Gronov. Harduin. et recentt. Mox, *durantque in æstatem* Vet. Dalec.

NOTÆ

[d] *Eorum vero*] Theophr. loc. cit. Fruticosa porro radix vocatur, quæ sub terra crescit ita, ut ad novam sobolem decerpi quotannis ex ea portio aliqua possit, ut allii nuclei sive spicæ.

[e] *Fruticant alia*] Theophr. Παραβλαστάνει δ' ἔνια καὶ τῶν μὴ κεφαλορρίζων, χρονιωτέρων δὲ, οἷον σέλινον καὶ τεύτλιον.

[f] *Et non capite*] Non radice fruticant, quam capitatam non habent: sed coma, quæ secta regerminat.

[g] *Exceptis quæ*] Πλὴν τῶν λειοκαύλων. Scilla tamen, apium, lapathumque, quæ sunt lævi caule, deciso caule sæpe regerminant.

[h] *Et in usum*] Manifestum vero hæc maxime regerminare caule reciso, quæ in usum quotidianum veniunt: cujusmodi sunt ocimum, raphanus, lactuca. In brassica Theophrastus, non in raphano, exemplum posuit: Ἐμφανέστατα δὲ ὥσπερ καὶ εἰς χρείαν, ὤκιμον, θρίδαξ, ῥάφανος.

[i] *Hanc etiam*] Theophr. loc. cit. Καὶ τῆς μὲν θρίδακος ἡδίους φασὶ τοὺς παλιβλάστους εἶναι καυλούς. *Et lactucæ quidem regerminatos caules suaviores esse affirmant.*

[j] *Raphanus utique*] Ut Plinium critici reprehendant, de raphano accepisse ea fingunt, quæ de brassica Theophrastus prodidit, loc. cit. atque omnia fœde miscuisse. Verum tam sunt affinia quæ Theophrastus, et quæ Plinius refert, quam ovis est ovo similis. Quæ de raphano rapisque nunc astruuntur, sunt verissima, et ex alio fonte, quam ex Theophrasto, hausta.

[k] *Antequam decaulescat*] Sive caulescat. Nam idem est. Sic ἐκκαυλέω apud Græcos et *erumpere in caulem* sonat, et simul est contrariæ significationis: quoniam ἐκκαυλεῖν etiam dicuntur ea, quorum caules marcescunt.

[a] *Singula genera*] Hæc a Theophr. Hist. VII. 4.

tam [b] furtivam tantum provenire fertilius putant, sicut apes [c] furtivas pessime. Nascuntur etiam [1] non sata, mentastrum, nepeta, intubum, pulegium. Contra plura genera sunt eorum quæ diximus, dicemusque : et inprimis apio.[2]

(VIII.) Id enim quod sponte in humidis nascitur, helioselinum [d] vocatur, uno folio, nec hirsutum. Rursus in siccis hipposelinum,[e] pluribus foliis, simile helioselino. Tertium est oreoselinum,[f] cicutæ foliis, radice tenui, semine anethi,[3] minutiore tantum. Et sativi autem [g] differentiæ [4] in folio denso, crispo, aut rariore et læviore:[5] [h] item caule tenuiore aut crassiore. Et caulis aliorum [i] candidus est, aliorum purpureus, aliorum varius.

CAP. XXXVII. 1 *Nascuntur autem etiam* margo edd. Dalec. et Gronov.— 2 Cod. Dalec. *de apio.*—3 Margo edd. Dalec. et Gronov. *cymini*, e Diosc.— 4 Dod. Dalec. *Est autem sativi differentia.*—5 'Forte melius, *et latiore.* Theophrasto enim, Hist. Plant. VII. 4. est μανώτερον καὶ πλατύτερον.' *Brotier. et latiore* conj. etiam Dalec. ex eodem Theophr.

NOTÆ

[b] *Rutam*] Pallad. in Martio, tit. 9. pag. 90. 'Hoc mense ruta seritur .... sed, ut asserunt, melius furtiva proveniet. Sub fici arboris umbra libentius acquiescit.'

[c] *Sicut apes*] Plinius XI. 15. de apibus, 'Et furem odere.'

[d] *Helioselinum*] Ἑλειοσέλινον, hoc est, Apium palustre, et Apium idem officinarum : Gallis, *Ache.* A Dodonæo pingitur, pag. 683. A paludibus nomen habet : Theophr. Hist. VII. 6. Τὸ μὲν γὰρ ἑλειοσέλινον, τὸ παρὰ τοὺς ὀχετοὺς, καὶ ἐν τοῖς ἕλεσι φυόμενον, μανόφυλλόν τε καὶ οὐ δασὺ γίνεται. *Paludapium enim, quod apud aquæductus, et in paludibus provenit, folio raro, nec hirsuto constat.* Ubi μονόφυλλον legisse perperam Plinius videtur. Rectius multo Palladius, in Aprili, tit. 3. Theophrastum accurate interpretatus, *heleoselinon molli folio, et caule tenero, quod nascitur in lacunis, et hipposelinon durius austeriusque* dixit.

[e] *Hipposelinum*] Theophr. loc. cit. Τὸ δ' ἱπποσέλινον, φύλλον μὲν ἐμφερὲς τῷ ἑλειοσελίνῳ· δασὺ δὲ καὶ μεγαλόκαυλον. Officinæ Petroselinum Macedonicum vocant. Galli, *l'Alexandre.* Depingitur a Dodonæo, p. 686. et a Lobelio in Observ. p. 406.

[f] *Oreoselinum*] Ὀρεοσέλινον, a locis montuosis, in quibus nascitur, nomen adeptum, Apium montanum : quod delineatur a Dodonæo, pag. 684. a Clusio Rarior. Plant. lib. VI. p. 195. Pliniana hæc oreoselini descriptio tota e Theophrasto est loc. cit. Anguillara, par. 7. pag. 123. existimat esse vulgare *Cerfoglio.*

[g] *Et sativi autem*] Apii videlicet hortensis, quod vulgo *Persil* dicimus, seu petroselinum. Iconem apud Dodonæum vide, pag. 682. Aliud crispum, latifolium aliud in horto Regio vidimus.

[h] *Et læviore*] Vide Notas et Emend. num. 16.

[i] *Et caulis aliorum*] Theophr. Hist. VII. 4. de generibus apii : Τούτων δὲ

XXXVIII. Lactucæ Græci[j] tria fecere genera: unum lati caulis, adeo ut ostiola[1 k] olitoria ex his factitari prodiderint. Folium his[l] paulo majus herbaceo, et angustissimum, ut alibi consumto incremento.[2] Alterum rotundi caulis: tertium sessile,[m] quod Laconicon vocant. Alii colore,[n] et tempore satus, genera discrevere. Esse enim nigras, quarum semen mense Januario seratur: albas, quarum Martio: rubentes, quarum Aprili. Et omnium[3] earum plantas post binos menses deferri. Diligentiores plura genera faciunt: purpureas, crispas, Cappadocas,[o] Græcas. Longioris has folii, caulisque lati: præterea longi et angusti, intubi similis.[4] Pessimum autem genus cum exprobratione amaritudinis appellavere picrida.[p] Est etiamnum alia

CAP. XXXVIII. 1 Cod. Dalec. *urceola;* Gronov. *hostiola.*—2 Vet. Dalec. *nutrimento.*—3 *At omnium* cod. Dalec. Mox, *menses differri* Gronov.—4 ' *Long. has latique caulis, præterea folii longi, &c.* Vet. recte. *Longiora his folia*

NOTÆ

πάλιν τὰ μὲν λευκόκαυλα, τὰ δὲ πορφυρόκαυλα, ἢ ποικιλόκαυλα.

j *Lactucæ Græci*] Theophr. loc. cit. candidæ lactucæ, quæ dulcior teneriorque est, tria hæc esse genera admonet: Γένη δὲ λευκῆς ἐστιν ἄλλα τρία· τό τε πλατύκαυλον, καὶ στρογγυλόκαυλον, καὶ τρίτον Λακωνικόν. *Des Laitues.*

k *Adeo ut ostiola*] Theophr. loc. cit. Τῶν δὲ πλατείων οὕτω τινὲς πλατύκαυλοι γίνονται, ὥστ' ἐνίους φασὶ καὶ θύραις χρῆσθαι κηπωρικαῖς. *Inter latas lactucas quædam adeo laticaules fiunt, ut pro valvis hortorum his nonnulli utantur.*

l *Folium his*] His, inquit, candidis lati caulis lactucis folium oblongius est, quam herbaceis, seu viridioribus: idemque angustum, consumto alibi, nempe in caulem, nutrimento. Et hic multi falso Plinium coarguunt, quos refellere nec otium fert, nec ingenium.

m *Tertium sessile*] Sessilis lactuca dicitur, quæ in altum non assurgit, nec in caulem crescit: sed in latitudinem potius, et in plano se spargit. Græci χαμαίζηλον vocant. Sunt qui sessilem vocent, quam alii capitatam appellant, *Laitue pommée:* sed errore illi ducti haud sane levi. *Sessiles lactucas* Martialis quoque commendat, inter beati copias ruris, III. 47.

n *Alii colore*] Columellam notat, apud quem hæc multo uberius tractata, XI. 3. atque etiam in Hortulo lib. X. numeris elegantibus, pag. 351. ' Altera crebra viret, fusco nitet altera crine,' &c.

o *Cappadocas*] Viles Cappadocæ, Martiali v. 79. Columella, in Hortulo, pag. 351. ' Tertia, quæ spisso, sed puro, vertice pallet, Hæc sua Cappadocæ servat cognomina gentis.' Et XI. 3. pag. 396. ' Cappadocia, qua pallido, et pexo, densoque folio viret,' &c.

p *Picrida*] Est enim πικρίζειν Græcis *amarescere.* Exodi cap. 12. Φά-

distinctio atræ, quæ meconis [q] vocatur, a copia lactis soporiferi, quanquam omnes somnum parere [r] creduntur.[5] Apud antiquos Italiæ hoc solum genus carum fuit, et ideo lactucæ [s] nomen adeptæ. Purpuream maximæ radicis,[6] Cæcilianam [t] vocant. Rotundam vero ac minima radice, latis foliis, astytida:[7] [u] quidamque eunuchion, quoniam hæc maxime refragetur Veneri.[v] Est quidem natura [w] omnibus refrigeratrix, et ideo æstate gratæ stomacho fastidium auferunt, cibique appetentiam faciunt. Divus certe Augustus lactuca conservatus in ægritudine [x] fertur prudentia [8] Musæ medici,[y] cum prioris Camelii [z] religio nimia eam negaret:[9] in tantum recepta commendatione, ut servari etiam[a]

caulesque lati, &c. similes Ms.' *Dalec.*—5 Cod. Dalec. *credantur.*—6 Chiffl. *maxime radicibus.* Mox, *Cæciliam* margo edd. Dalec. et Gronov.—7 Ita Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *astylida* edd. vett. et Gronov.—8 Cod. Dalec. *providentia.* Vid. Sueton. Aug. cap. 81.—9 Ita Harduin. 1.

NOTÆ

γονται τὰ κρέα τῇ νυκτὶ ταύτῃ ὀπτὰ πυρὶ, καὶ ἄζυμα ἐπὶ πικρίδων ἔδονται. Interpres: *Edent carnes hac nocte assas igni, et azymos panes, cum lactucis agrestibus.* Vide quæ diximus VIII. 41.

[q] *Quæ meconis*] Dicemus de ea XX. 26.

[r] *Somnum parere*] Diosc. II. 165. et 166. sativam, sylvestremque lactucam ὑπνωτικὴν esse pariter admonet. Galenus de Alim. Facult. II. 40. pag. 359. tomo VI. lactucam vespere commanducatam fuisse sibi adversus vigilias remedio singulari prodit.

[s] *Et ideo lactucæ*] Quod abundantia lactis exuberent, inquit Pallad. lib. II. in Januar. tit. 14. p. 44.

[t] *Cæcilianam*] 'Cæcilii de nomine dicta Metelli,' ut canit in Hortulo Columella, p. 351. ejus nimirum qui primo Punico bello Romæ Consulatum gessit, anno Urbis DIII.

[u] *Astytida*] Vide Notas et Emend. num. 17.

[v] *Veneri*] Genituræ profluvium cohibere, auctor est Galenus, loco mox citando. Vide et Marcellum c. 33. p. 228.

[w] *Est quidem natura*] Diosc. II. 165. Galenus de Facult. Simp. Medic. lib. VI. p. 178. et alii.

[x] *In ægritudine*] Idcirco lactuca Columellæ dicitur ea esse, 'Tristia quæ relevet longi fastidia morbi.' In Hortulo, pag. 351. Incidit in morbum eum Augustus, anno U. C. DCCXXXI. ipso undecimum, Calpurnio Pisone Coss. Vide Dion. lib. LIII. p. 517. et Sueton. in Aug. cap. 81.

[y] *Musæ Medici*] Fuit is Antonius Musa, cui idcirco statuam, ære collato, juxta signum Æsculapii plebs statuit, ut auctor est Tranquillus in Aug. c. 59. Extat hujus libellus, de herba Vetonica, cum notis Humelbergii. De eo rursum dicemus XXIX. 5.

[z] *Cum prioris Camelii*] Prioris Medici, quo usus ante Musam Augustus, fuisse id nomen videtur. Vide Notas et Emend. num. 18.

[a] *Ut servari etiam*] Muria condiri

in alienos menses eas oxymelite[1] repertum sit. Sanguinem quoque augere creduntur. Est etiamnum, quæ vocatur caprina[11] lactuca, de qua dicemus[b] inter medicas. Et ecce cum maxime cœpit irrepere sativis admodum probata, quæ Cilicia vocatur, folio Cappadociæ,[12] nisi crispum latiusque esset.

XXXIX. Neque ex eodem[1] genere possunt dici, neque ex alio, intubi,[c] hyemis patientiores, virusque præferentes, sed caule non minus grati. Seruntur verno plantæ eorum: ultimo vere transferuntur. Est et erraticum[d] intubum, quod in Ægypto cichorium vocant, de quo plura alias.[e] Inventum omnes thyrsos,[f] vel folia lactucarum, prorogare urceis conditos, ac recentes[2] in patinis coquere.

Seruntur lactucæ[g] anno toto lætis et riguis, stercoratis-

2. 3. et recentt. *Camilli religionum omni die manducarent* codd. Dalec. et Turneb. *Cameli religio nimia omni caret* Chiffl. 'In *Camelii* nomine latet certe nomen medici, quem ante Musam Augustus habuerat. At quodnam sit ejus nomen divinare non licet, cum in hoc loco valde corrupti sint Mss. codices. Ad ductum literarum, quæ supersunt in Mss. emendabat Illustr. Hermolaus Barbarus, *cum priores caverent, religione nunc omni caret.*' Brotier. Barbarum secuti Erasm. Dalec. Elz. Gronov. et al. ante Harduin. Vid. Nott. et Emend. n. 18.—10 Chiffl. *oxymelitum.*—11 Celsus, II. 12. *marina.*—12 Ita codd. Regg. Brot. Dalec. Chiffl. et Editio princeps. *Cappadocæ* Gronov. Dalec. Elz. al. vett. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.

CAP. XXXIX. 1 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Nec ex eodem* edd. vett. et Gronov. Mox, Chiffl. *possint dici.*—2

NOTÆ

solitas auctor est Diosc. loc. cit. De usu lactucæ in mensis veterum Martial. lib. I. 'Claudere quæ cœnas lactuca solebat avorum, Dic mihi cur nostras inchoët illa dapes?'

[b] *De qua dicemus*] Lib. XX. cap. 24.

[c] *Intubi*] Intybus sativa, sive Endivia vulgaris, a Dodonæo pingitur, p. 623. Cichorium hortense vulgus appellat. De hoc Columella XI. 3. 'Eadem est ratio etiam intybi, nisi quod hyemem magis sustinet: ideoque vel frigidis regionibus autumno seri potest.'

[d] *Est et erraticum*] Erratica dicuntur, quæ sua sponte nata, omni humano cultu carent, nullaque olitoris lege coërcita, libere vagantur et errant.

[e] *De quo plura alias*] Lib. XX. cap. 29. et XXI. 52.

[f] *Omnes thyrsos*] Caules, qui in virgulæ modum, seu teli rectitudinem consurgunt, thyrsi nomen sibi vindicant. Hos itaque urceis conditos in alienos quoque menses prorogabant, viridesque servabant: extractosque urceis quasi recentes percoquebant. Vide quæ de brassica dicenda sunt c. 41. ac de ferulæ semine c. 56.

[g] *Seruntur lactucæ*] Palladius lib.

que, binis mensibus inter semen, plantamque, et maturitatem. Legitimum tamen, a bruma semen jacere, plantam Favonio transferre: aut semen Favonio, plantam æquinoctio verno. Albæ maxime hyemem tolerant. Humore omnia hortensia gaudent, et stercore præcipue lactucæ, et magis intubi. Seri etiam [h] radices illitas [3] fimo interest, et repleri [i] ablaqueata [4] humo. Quidam et aliter amplitudinem augent: recisis, cum ad semipedem excreverint, fimoque suillo recenti illitis. Candorem vero [j] putant contingere iis duntaxat quæ sint seminis albi, si arena de littore a primo incremento congeratur in medias, atque increscentia folia contra ipsas religentur.

XL. Beta hortensiorum levissima est. Ejus quoque [k] a colore duo genera Græci faciunt, nigrum, et candidius, quod [1] præferunt, parcissimi seminis: appellantque Siculum, candoris sane discrimine præferentes et lactucam.[2] Nostri betæ genera faciunt, vernum et autumnale, a tem-

Chiffl. *et recentes.*—3 Cod. Dalec. *radice illita.*—4 'Vet. *ablaqueatas.* Lege, *et regeri ablaqueatis humum.*' Dalec.

CAP. XL. 1 Cod. Dalec. *nigram, et candidam, quam.*—2 Gronov. *lactucæ;* codd. Dalec. et Harduin. item edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *lactucam.*—

NOTÆ

II. in Januar. tit. 14. p. 43. 'Mense Januario lactuca serenda est, vel Decembri, ut planta ejus Februario transferatur: itemque Februario seritur, ut possit Aprili mense transferri. Sed certum est eum toto anno bene seri, si locus sit lætus, stercoratus, irriguus.'

[h] *Seri etiam*] Pallad. loc. cit. 'Antequam pangantur, radices ejus resecemus æqualiter, et liquido fimo linamus: vel quæ jam pactæ sunt, nudatæ lætamen accipiant.'

[i] *Et repleri*] Fimo videlicet, sive lætamine, ut Palladius vocat.

[j] *Candorem vero*] Pallad. loc. cit. 'Candidæ fieri putantur, si fluminis arena, vel littoris, frequenter spargatur in medias, et collectis ipsæ foliis alligentur.'

[k] *Ejus quoque*] Theophr. Hist. VII. 4. *Inter betas,* inquit, *candida sapore præstat nigræ, et paucioris est seminis: hanc Siculam quidam appellarunt. Pari modo in genere lactucarum candida dulcior atque tenerior est.* Εὐχυλότερον δὲ καὶ τῶν τευτλίων τὸ λευκὸν τοῦ μέλανος, καὶ ὀλιγοσπερμότερον, ὃ καλοῦσί τινες Σικελικόν· ὡσαύτως δὲ καὶ τῆς θριδακίνης· ἡ γὰρ λευκὴ γλυκυτέρα καὶ ἁπαλωτέρα. Gallis, *de la Poirée, ou Bete:* carnosæ foliorum partes in cibis familiares, *des Cardes de poirée.* In officinis, vetere retento nomine, Beta alba Sicla nominatur.

poribus satus,[3] quanquam et Junio seritur. Transferuntur autem in planta hæ quoque,[4] et oblini fimo radices suas, locumque similiter madidum amant. Usus iis et cum lente ac faba, idemque qui oleris: et præcipuus,[5] ut lenitas excitetur acrimonia sinapis. Medici nocentiorem[6] [l] quam olus [m] esse judicavere. Quamobrem appositas non memini: degustare etiam[7] religio est, ut validis potius in cibo sint. Gemina iis natura, et oleris, et capite ipso [n] exsilientis bulbi: species summa [o] in latitudine. Ea contingit,[p] ut in lactucis, cum cœperint colorem trahere,[8] imposito levi pondere. Neque alii hortensiorum latitudo major. In binos pedes aliquando se pandunt, multum et soli natura conferente. Hæ quidem[9] in Circeiensi agro amplissimæ proveniunt. Sunt qui betas [q] Punica malo florente optime seri existiment: transferri autem, cum quinque foliorum esse cœperint. Mira differentia,[r] si vera est, candidis solvi alvos modice,[10] nigris inhiberi. Et cum brassica corrum-

3 Ita codd. Harduini, Vet. Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *sativis* Gronov. et vulgg.—4 Dalec. *harum plantæ quoque.*—5 Dalec. *sed præcipuus.*—6 'Ita quidem recentiores editiones. Et beta largius sumta nocet stomacho, teste Galeno. In Mss. Regg. Lang. Pintian. et Editione principe, *innocentiorem.*' Brotier. *innocentiorem* etiam codd. Dalec. et Chiffl. —7 Edd. vett. *appositas non nemini degustare etiam:* sic et Cod. Dalec. nisi quod *nemini non* habeat.—8 Vet. Dalec. *caulem trahere.*—9 Cod. Dalec. *confert eis. Et quidem.*—10 'Chiffl. *candidis alvo melici.* Lego, *candidis alvom* (*alvum*) *elici.*' Dalec.

NOTÆ

[l] *Medici nocentiorem*] Galenus quidem, de Alim. Facult. II. 43. tomo VI. p. 360. stomacho noxiam ait esse, si largius sumatur.

[m] *Quam olus*] Hoc est, brassicam. Tamen melioris succi esse betam, quam brassicam, ac magis alere, auctor est Diphilus Siphnius Medicus apud Athen. lib. IX. pag. 371. Δίφιλος δ' ὁ Σίφνιος τὸ τεύτλιόν φησιν εὐχυλότερον εἶναι τῆς κράμβης, καὶ θρεπτικώτερον. Et sane Pliniani codices Mss. hoc loco *innocentiorem* exhibent: sed *nocentiorem* legi sententia poscere videtur.

[n] *Et capite ipso*] Radicis capite in quo est aliqua similitudo bulbi.

[o] *Species summa*] In Priapeiis: 'Nec hortus educat latas meus betas.'

[p] *Ea contingit*] Imposito lapillo latiore, aut testa fictili: quo pondusculo cohibitam betam in latum se distendere, candoremque contrahere, Sotion asseverat, in Geopon. XII. 15.

[q] *Sunt qui betas*] Columella XI. 3. 'Beta florenti Punico malo semine obruitur, et simul atque quinque foliorum est, ut brassica, differtur æstate, si riguus est hortus: at si siccaneus, autumno, cum jam pluviæ incesserint, disponi debebit.'

patur in dolio vini sapor, odore betæ foliis demersis restitui.

XLI. Olus caulesque, quibus nunc principatus hortorum, apud Græcos in honore fuisse non reperio. Sed Cato[a] brassicæ miras canit laudes, quas in medendi loco reddemus. Genera ejus facit[b] tria: unam extentis foliis,[1] caule magno: alteram crispo folio, quam apianam[c] vocat:[2] tertiam minutis caulibus, lenem, teneram, minimeque probat. Brassica toto anno seritur, quoniam et toto secatur. Utilissime tamen ab æquinoctio autumni: transferturque, cum[3] quinque[d] foliorum est. Cyma[e] a prima sectione[4] præ-

Cap. XLI. 1 Chiffl. *latis foliis.*—2 Idem codex, *quam Appiacam vocant.* Mox *minimeque p.* codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *teneram, quam minime probat* Vet. Dalec. *teneram, minime probat* Gronov. et al. vett. —3 Ita Chiffl. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *autumni. Transfertur cum* Gronov. et al. vett.—4 'Ita bene codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier. Cymas a prima satione* Vet. Dalec. *Cymas a prima sectione* Gronov. et vulgg.

NOTÆ

[1] *Mira differentia*] Habet quiddam simile Diphilus Siphnius, loc. cit. cum ait, alvos candida beta magis solvi: nigra vehementius urinas cieri: εὐκοιλιώτερον δὲ τὸ λευκὸν, τὸ δὲ μέλαν οὐρητικώτερον. Sed aperte Diocles Carystius apud eundem Athen. lib. III. p. 120. hoc discrimen agnoscit: betam candidam egestionem irritare: nigram, cohibere: τεῦτλον τὸ λευκὸν ἐκκρίσεις ποιεῖν· τὸ δὲ μέλαν καθεκτικὸν εἶναι ἐκκρίσεως. Ita et Dioscorides II. 249.

[a] *Sed Cato*] Libro de Re Rust. cap. 156. et 157.

[b] *Genera ejus facit*] Cap. 156. pag. 83. 'Nunc uti cognoscas naturam earum: prima est lævis, quæ nominatur λεία, grandibus et latis foliis, caule magno: validam hæc habet naturam, et vim magnam habet. Altera est crispa, apiacon vocatur: hæc est natura et aspectu bona: ad curationem validior est quam quæ supra scripta est. Item est tertia, quæ lenis vocatur, (vet. cod. Meursii, et editio Aldi, *quæ κράμβη,*) minutis caulibus, tenera, (vet. cod. et Ald. *tenuioribus foliis*) et acerrima omnium est istarum, tenui succo vehementissima.'

[c] *Apianam*] Ita Reg. cod. At Colb. Th. et Chiffl. *Apiacam.* Σελινοειδὴς a Catone vocatur c. 157. ob similitudinem apii. Foliorum densitate et crispitudine hæc brassicæ cum apio similitudo constat. Est Dodonæi brassica selinoides, pag. 611. *Choux frisés.*

[d] *Transferturque, cum quinque*] Colum. XI. 3. pag. 395. 'Brassica cum VI. foliorum erit, transferri debet,' &c.

[e] *Cyma* [*cymas*] Cymæ quidam sunt scaporum delicatiores, ut Plinius ait, tenerioresque cauliculi. Namque ubi vernum tempus appetit, primo quoque foliorum pullulatu, præclusis ad-

stat proximo vere. Hic est quidam ipsorum caulium delicatior teneriorque cauliculus, Apicii[f] luxuriæ, et per eum Druso Cæsari fastiditus,[5] non sine castigatione Tiberii patris. Post cymam ex eadem brassica contingunt æstivi autumnalesque cauliculi, mox hyberni, iterumque cymæ, nullo æque genere multifero, donec sua fertilitate consumatur. Tertia circa[g] solstitium, ex qua si humidior locus est, æstate; si siccior, autumno plantatur. Humor fimusque si defuere, major saporis gratia est: si abundavere, lætior fertilitas. Fimum asininum maxime convenit.

Est hæc quoque res inter opera ganeæ: quapropter non pigebit verbosius persequi. Præcipuus fit caulis sapore ac magnitudine, primum omnium si in repastinato seras: dein si terram fugientes cauliculos seces,[6] a terraque attollentes se proceritate luxuriosa[7] exaggerando aliam[h] accumules, ita ne plus quam cacumen emineat. Tritianum hoc genus vocatur, bis computabili impendio, tædioque.

Cetera genera complura sunt. Cumanum[i] sessili folio,

item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—5 Vet. Dalec. *et perinde D. C. blanditus.*—6 Vet. Dalec. *sequaris.*—7 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *proceritate luxuriosa attollentes se* Gro-

NOTÆ

huc florum calycibus, quosdam quasi turiones olus subministrat, in quibus floris primum, mox seminis fœtus concluditur. Græci *κύημα*, quasi *partum*, dicunt, teste Galeno de Alim. Fac. II. 58. p. 365. et contracte *κῦμα*, ducta felici translatione a ventrem ferentibus fœminis ad brassicam, quæ ineunte vere turgens succo, et plurimum cymosa sobole gravida, cauliculos enititur. Cyma porro licet muliebri sexu frequentius soleat usurpari, nonnunquam genere neutro Græcorum imitatione legitur, ut apud Columellam, carmine quod hortorum cultui nuncupavit, lib. X. pag. 350. 'Frigoribus caules, et veri cymata mittit.' Tamen idem et *cymam* vocat XI. 3. pag. 395. et XII. 7. pag. 416.

[f] *Apicii*] De eo diximus VIII. 77. Est et alter Apicius, cujus libri extant, de opsoniis et condimentis, sive de arte coquinaria: cymas et coliculos condiendi modum is edocet III. 9. De his Martialis quoque V. 79. inter cœnæ fercula: 'Ponetur digitis tenendus unctis Nigra cauliculus virens patella, Algentem modo qui reliquit hortum.'

[g] *Tertia circa*] Nempe tertia cyma.

[h] *Exaggerando aliam*] Terram aggerando, ac circumfundendo.

[i] *Cumanum*] Brassicarum hæc genera, aliaque commemorat Columella lib. X. qui de cultu hortorum agit,

capite patulum. Aricinum[j] altitudine non excelsius, folio numerosius, quam tenuius. Hoc utilissimum existimatur,[8] quia sub omnibus pæne foliis fruticat cauliculis peculiaribus. Pompeianum[k] procerius, caule ab radice tenui, intra folia[9] crassescit. Rariora hæc angustioraque: sed teneritas in dote, si frigora[10] non tolerat: quibus etiam aluntur Brutiani,[l] prægrandes foliis, caule tenues, sapore acuti. Sabellico[m] usque in admirationem crispa sunt folia, quorum crassitudo caulem ipsum extenuat: sed dulcissimi perhibentur ex omnibus. Nuper subiere Lacuturres[n] ex convalle Aricina, ubi quondam fuit lacus, turrisque quæ remanet: capite prægrandes, folio innumeri: alii in orbem porrecti, alii in latitudinem torosi. Nec plus ullis capitis post Tritianum, cui pedale aliquando conspicitur, et cyma nullis serior. Cuicumque autem generi pruinæ[o] plurimum suavitatis conferunt: et nisi obliquo vulnere[p] defendatur medulla, plurimum nocent. Semini destinati non secantur.

nov. Dalec. Elz. et al. ante Harduin.—8 *Hoc inutilissimum existimatur* Vet. Dalec. Mox, in eodem, *quia super omnibus*.—9 Vet. Dalec. *inter folia*.—10

NOTÆ

p. 350. ‘Quæ pariunt veteres cesposo littore Cumæ, Quæ dulcis Pompeia palus vicina salinis Herculeis, vitreoque Siler qui defluit amni: Quæ duri præbent cymosa stirpe Sabelli, Et Turni lacus, et pomosi Tiberis arva, Brutia quæ tellus, et mater Aricia porri.’ Et nostra ætas non pauciora quoque observat, forma vel colore dispari. In horto Regio amplius vicena notata a nobis. Cumanam brassicam, sive rubram, a Dodonæo delineatam, p. 610. Galli vocant *Chou rouge*.

[j] *Aricinum*] Ab Aricino agro, de quo III. 9.

[k] *Pompeianum*] A Pompeiis, Campaniæ oppido, de quo III. 9. uti ex Columella mox vidimus. Videtur hæc Dodonæo, p. 613. brassica cauliflora, *Choux fleurs*. Sed peregrina hæc Italiæ est: semenque optimum caulifloræ Alepo Syriæ oppido asportatur, diligenterque coli vult, aut a propria laude degenerat.

[l] *Brutiani*] Frigoribus, inquit, Brutii agri caules aluntur.

[m] *Sabellico*] Huic generi a Sabellis nomen, qua de gente egimus III. 17. Crispa Dodonæi brassica, p. 611. Lobelio in Observ. p. 124. fimbriata: *Chou crespu*.

[n] *Lacuturres*] Et hoc genus Columellæ superius memoratum vidimus. Ruellius lib. II. p. 360. hos esse putat, quos vulgaris sermo noster *Choux cabus*, quasi capitulatos, appellat, quoniam in capitis formam extuberant.

[o] *Pruinæ*] *La gelée, gelée blanche*.

[p] *Obliquo vulnere*] Cum secantur.

Est etiam sua gratia nunquam[11] plantæ habitum excellentibus: halmyridia[q] vocant, quoniam nisi in maritimis non proveniunt, navigatione quoque longinqua viridibus asservatis. Statim desecti ita ne humum attingant, in cados olei quam proxime siccatos obturatosque conduntur, omni spiritu excluso. Sunt qui plantam[r] in transferendo alga subdita pediculo, nitrove trito, quod tribus digitis capiatur, celeriorem ad maturitatem fieri putent. Sunt qui semen[s] trifolii nitrumque simul tritum aspergant foliis. Nitrum in coquendo[t] etiam viriditatem custodit: aut Apiciana[12] coctura, oleo ac sale, priusquam coquantur, maceratis. Est inter herbas genus inserendi, præcisis germinibus caulis, et in medullam semine ex aliis addito.[13] Hoc et in cucumere sylvestri. Necnon olus quoque sylvestre est trium foliorum,[14] Divi Julii carminibus præcipue jocisque militaribus celebratum: alternis quippe versibus exprobravere lapsana[15][u] se vixisse apud Dyrrachium, præmiorum parsimoniam cavillantes: est autem id cyma[16] sylvestris.

Dalec. *sed frigora.*—11 Vet. Dalec. *nonnunquam.*—12 Dalec. *ut in Apiciana.*—13 Cod. Dalec. *abdito.*—14 'Al. *triumphis;* vel, *triumphalibus,* quod magis probo.' *Dalec.*—15 Margo edd. Dalec. et Gronov. *lampsana,* e Diosc. Vid. Sueton. Julio, cap. 68.—16 Dalec. *id brassica.*

NOTÆ

[q] *Halmyridia*] Meminit Eudemus Atheniensis, in libro de oleribus, laudatus ab Athen. lib. IX. p. 369. brassicæ illius quam ἁλμυρίδα vocant. Brassica marina ea est, quam Lobelius delineat, describitque, in Adversariis, p. 92. Locis Angliæ maritimis nascitur: vidimus et in horto Regio. Italis *Soldanella,* teste Anguillara, par. 7. p. 113.

[r] *Sunt qui plantam*] Colum. XI. 3. p. 395. 'Brassica, cum sex foliorum erit, transferri debet, ita ut radix ejus liquido fimo prius illita, et involuta tribus algæ tæniolis pangatur: hæc enim res efficit, ut in coctura celerius madescat, et viridem colorem sine nitro conservet.' Refert id quoque Palladius ex Colum. lib. III. in Febr. tit. 24.

[s] *Sunt qui semen*] Ad celeriorem scilicet maturitatem promovendam.

[t] *Nitrum in coquendo*] Apicius III. 1. 'Omne olus smaragdinum fiet, si cum nitro coquatur.' Pallad. loc. cit. 'Celerius coquitur virore servato, si dum est trium vel quatuor foliorum, nitrum tritum cribello desuper spargas, ut speciem pruinæ candentis imitetur.' Sic totidem fere verbis auctor Geopon. XII. 17. Et Martialis XIII. 17. cui lemma, 'Coliculi:' 'Ne tibi pallentes moveant fastidia caules, Nitrata viridis brassica fiat aqua.'

XLII. Omnium hortensiorum lautissima cura asparagis.[a] De origine eorum in sylvestribus curis abunde dictum,[1 b] et quomodo eos juberet Cato in arundinetis seri. Est et aliud genus incultius asparago, mitius corruda, passim etiam montibus nascens, refertis superioris Germaniæ campis, non inficeto[2] Tiberii Cæsaris dicto, herbam ibi quandam nasci simillimam asparago. Nam quod in Neside[c] Campaniæ insula sponte nascitur, longe optimum existimatur. Hortensium[d] seritur spongiis:[e] est enim plurimæ radicis, al-

CAP. XLII. 1 Dalec. *arboribus dictum.*—2 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *inscito* Vet. Dalec.

NOTÆ

[u] *Lapsana*] Diosc. II. 142. Λαμψάνη dicitur olus sylvestre, cujus folia caulesque in cibo coquuntur: λάχανόν ἐστιν ἄγριον... οὗ τὰ φύλλα καὶ ὁ καυλὸς ἐσθίεται ἑφθά.—'Dionys. Exig. in Vita S. Pacomii, c. 8. 'Lapsanas enim, id est, agrestia olera, et herbas alias præter oleum consueverant dare.'' *Ed. sec.* Porro præter id olus, quod trium foliorum fuisse Plinius ait, et cymam sylvestrem, aliud in cibis Cæsariani milites adhibuerunt: radicem nimirum edulem, pani conficiendo idoneam, cujusmodi lapsanæ radix non est tenuis et lignosa. Hanc radicem Cæsar ipse de bello Civili lib. III. 'charam' vocat: 'Est etiam genus radicis,' inquit, 'inventum ab iis qui fuerant cum Valerio, quod appellatur chara, quod admixtum lacte multum inopiam levabat. Id ad similitudinem panis efficiebant: ejus erat magna copia. Ex hoc effectos panes, cum in colloquiis Pompeiani famem nostram objectarent,' &c. Suetonius in Julio c. 68. 'Dyrrhachina munitione Pompeius, viso genere panis ex herba, quo sustinebantur, cum feris sibi rem esse dixit.' Diceret fortean 'ex radice' commodius: quanquam et eo verbo utitur Appian. Bell. Civil. lib. II. p. 465. idipsum narrans, τὴν πόαν ἀρτοποίουν. Ea nobis videtur esse pastinaca Gallica, quam Diosc. in Nothis, p. 454. ab aliis κέρας, a Romanis καρόταμ vocitari tradit: quo nomine etiamnum vulgo nota. Insigniter errant, qui hoc trium foliorum olus, de quo nunc agitur, aut cum armoracia confundunt, de qua c. 26. quæque fronde copiosa est, aut cum eo genere pastinacæ, quod pariter πολύφυλλον.

[a] *Asparagis*] Græci ἀσπάραγον et ἀσφάραγον dicunt. Nostri, *Asperge.* Apud Dodonæum iconem vide, pag. 691. asparagi hortensis.

[b] *Abunde dictum*] Lib. XVI. c. 67.

[c] *In Neside*] Meminit hujus insulæ Seneca Epist. 53. pag. 268. Cicero quoque Epist. ad Attic. XVI. 1. statim initio. Hodie *Nisita*, haud procul Puteolis. Vide Cluver. Ital. Antiq. p. 1167.

[d] *Hortensium*] Genus subintellige, quod alii hortense vocant.

[e] *Spongiis*] Radicibus. Palladius lib. IV. in Martio, tit. 9. p. 89. 'Hoc mense asparagos seremus, circa Apriles Kal. Sed expeditior ratio est, si asparagorum spongias ponas, quæ

tissimeque germinat. Viret thyrso primum emicante: qui caulem educens, tempore ipso [3] fastigatus in toros [f] striatur. Potest et semine seri.

Nihil diligentius comprehendit Cato,[g] novissimumque libri est, ut appareat repentinam ac novitiam viro curam fuisse. Locum subigi jubet humidum et crassum: semipedali [h] undique intervallo seri, ne calcetur. Præterea ad lineam [i] grana bina aut terna paxillo demitti: [4] videlicet semine tum tantum serebantur: id fieri secundum æquinoctium vernum. Stercore satiari, crebro purgari, caveri ne cum herbis evellatur asparagus. Primo anno stramento ab hyeme protegi: vere aperiri, sarriri, runcari: tertio [j] incendi verno. Quo maturius incensus est, hoc melius provenit. Itaque arundinetis maxime convenit, quæ festinant incendi.[k] Sarriri jubet idem, non antequam asparagus natus fuerit, ne in sarriendo radices vexentur. Ex eo velli asparagum ab radice: nam si defringatur,[5] stirpescere, et intermori. Velli, donec in semen eat. Id autem

infaceto Gronov.—3 In vet. cod. Dalecampii *ipso* non legitur. Mox, *fastigiatus* Gronov. et al. ante Harduin.—4 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. item Pintian. e Catone, cap. 140. *dimitti* Gronov. et vulgg.—5 Cod. Dalec.

NOTÆ

cito fructum ministrent. Hæc sic fient: Semina asparagi quanta tribus digitis comprehendere possis, post Idus Febr. pingui et stercorato solo in singulis fossis ponis, et leviter obruis. His coëuntibus, radix connexa nascetur, quæ appellatur Spongia,' &c. Implicatas radices, quæ quasi unitatem faciunt, sic illigatas, atque connexas, olitores spongias vocant, inquit Colum. XI. 3.

[f] *In toros*] Toros appellat, ut quidem videtur, spicam asparagi maxime cibis expetitam: hæc caro, hæc pulpa asparagi est.

[g] *Cato*] De Re Rust. c. 161. p. 90. ubi ea extant, quæ Plinius hoc loco refert, ad ea usque verba, 'Nec quicquam postea tentatum,' &c.

[h] *Semipedali*] Cato: 'Cum areas deformabis,' hoc est, delineabis, 'intervallum facito inter eas semipedem latum in omnes partes: deinde serito.'

[i] *Præterea ad lineam*] Cato loc. cit. 'Ad lineam palo grana bina aut terna demittito.' Sic etiam Pallad. loc. cit. et Didymus in Geopon. XII. 18. p. 340.

[j] *Tertio*] Cato: 'Post annum tertium quam severis, incendito vere primo.'

[k] *Quæ festinant incendi*] Plinius XVII. 47. 'Necnon ignis aliquid prodest, ut arundini: ambusta namque densior mitiorque surgit.'

maturescere ad ver,[1] incendique: ac rursus, cum apparuerit asparagus, sarriri ac stercorari. Ac post annos novem, cum jam vetus sit, digeri subacto solo stercoratoque. Tum spongiis[m] seri, singulorum pedum intervallo. Quin et ovillo fimo nominatim uti, quoniam aliud herbas creet.[6] Nec quicquam postea tentatum utilius apparuit, nisi quod circa Idus[n] Februarii defosso semine acervatim parvulis scrobibus serunt, plurimum[7] maceratum fimo. Dein nexis inter se radicibus spongias factas post æquinoctium autumni disponunt pedalibus intervallis, fertilitate in denos annos durante. Nullum gratius his solum quam Ravennatium[o] hortorum.

Indicavimus[p] et corrudam. Hunc enim intelligo[8] sylvestrem asparagum, quem Græci hormenum,[9q] aut myacanthon[r] vocant, aliisve nominibus. Invenio[s] nasci et arietis cornibus tusis atque defossis.

defrangitur; Chiffl. *defrangatur*.—6 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *aliud herbasceret* Gronov. et al. ante Harduin.—7 Margo edd. Dalec. et Gronov. *defossum semen acervatim, par. scr. ser. plurimi*.—8 *Hanc intelligimus* Vet. Dalec.—9 Margo edd.

NOTÆ

[1] *Id autem . . . ad ver*] At Cato maturum id fieri ad autumnum dixit, ut quidem videtur, rectius, ita rerum natura exigente.

[m] *Tum spongiis*] Hoc est, radicibus, ut ante monuimus. Cato: 'Deinde fossulas facito, qua radices asparagi demittas: intervallum sit ne minus pedes singulos inter radices asparagi.'

[n] *Nisi quod circa Idus*] Columella, et Pallad. locis citatis.

[o] *Ravennatium*] Vel sylvestribus tamen asparagis cedere hos innuit Martialis in Xeniis XIII. 21. cui titulus, 'Asparagi:' 'Mollis in æquorea quæ crevit spina Ravenna, Non erit incultis gratior asparagis.' Sativus, inquit, asparagus, non erit sylvestri gratior. 'In totum spina est asparagus,' inquit Plinius XXI. 54.

[p] *Indicavimus*] Tum XVI. 67. tum etiam libri hujus cap. 19. Corruda porro sylvestris asparagus est, foliis acutis, qualis a Clusio depingitur Rarior. Plant. v. 60. p. 177. Hanc toto Castellæ Granatensique regno nasci prodit: nos hic in horto Regio vidimus. Sed et sativum asparagum a rusticis corrudam appellari, Columella est auctor, XI. 3.

[q] *Græci hormenum*] Apud Hesych. "Ορμενος legitur. "Ορμενος, inquit, ὄνομα κύριον, καὶ πόλις Θετταλίας . . . . οἱ δὲ τὸν ἄγριον ἀσπάραγον. Julius Pollux VI. 9. non sylvestrem, sed sativum asparagum ὅρμενον vocari scribit: nimirum ut corrudæ apud Latinos, sic apud Græcos ὁρμένου communis utrique generi appellatio fuit.

[r] *Myacanthon*] Quasi muris spinam. Diosc. II. 152. Ἀσπάραγος πε-

XLIII. Poterant videri dicta omnia quæ in pretio sunt, nisi restaret res maximi quæstus, non sine pudore dicenda. Certum est quippe carduos apud Carthaginem magnam, Cordubamque præcipue, sestertium sena millia[t] e parvis reddere areis: quoniam[1] portenta quoque terrarum in ganeam vertimus, etiam ea quæ refugiunt quadrupedes consciæ. Carduos ergo[u] duobus modis serunt: autumno planta, et semine ante Nonas Martias: plantæque ex eo disponuntur ante Idus Novembris, aut in locis frigidis circa Favonium. Stercorantur[v] etiam, si Diis placet, lætiusque proveniunt: condiunturque aceto melle diluto addita laseris radice, et cumini, ne quis dies sine carduo sit.

XLIV. Cetera in transcursu dici possunt. Ocimum[a]

Dalec. et Gronov. *horminum*, e cap. 23. libri sequentis. Gronov. et al. ante Harduin. *ormi*.

CAP. XLIII. 1 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *sestertia sena millia ut parcius, reddere; quoniam* Gronov. et vulgg. Pro *e parvis*, Vet. Dalec. habet *ex arvis*; Chiffl. *a parvis reddere eis*.

NOTÆ

τραῖος, ἣν μυάκανθαν καλοῦσι. Galenus de Facult. Simp. Med. lib. VI. p. 160. Ἀσπάραγος πετραῖος ἢ μυακάνθινος.

[s] *Invenio*] Nempe apud auctores haud sane satis idoneos, quorum fidem hac in parte Dioscorides elevat, loc. cit. quamvis suffragari iis videatur Didymus in Geopon. XII. 18. p. 340.

[t] *Sestertium sena millia*] Quæ monetæ nostræ Gallicæ efficiunt libras sexcentas.

[u] *Carduos ergo*] Eos intelligit, quorum e genere scolymus est, ut ex oratione Plinii liquet, XX. 99. ubi de carduorum medicinis agit, quorum nunc tempora satus explanat, inprimisque scolymi, *l'Artichaut*, quam Latini cinaram quoque appellarunt. Nam quæ de carduorum satu nunc afferuntur a Plinio, eadem ferme retulit Columella de cinara, XI. 3. 'Cinaræ sobolem,' inquit, 'melius per autumni æquinoctium disponemus: semen commodius circa Kalendas Martii seremus, ejusque plantam circa Kalendas Novembris deprimemus, et multo cinere stercorabimus: id enim genus stercoris huic oleri videtur aptissimum.' Est et cinara spinosa, qui Matthiolo in Diosc. lib. III. pag. 667. carduus aculeatus dicitur, *Cardon d'Espagne*.

[v] *Stercorantur*] Pallad. lib. IV. in Martio, tit. 9. p. 87. 'Terram stercoratam et solutam diligit carduus, quamvis in pingui possit melius provenire.'

[a] *Ocimum*] Basilicum Lobelio dictum, in Advers. p. 215. et Gallis quoque *Basilic*. A Matthiolo in Diosc. lib. II. p. 533. pingitur accurate, et ocimum medium nuncupatur.

Parilibus optime seri ferunt: quidam et autumno:[b] jubentque, cum hyeme seratur, aceto semen perfundi. Eruca quoque[c] et nasturtium vel æstate vel hyeme facillime nascuntur. Eruca præcipue frigorum contemtrix, diversæ est, quam lactuca, naturæ, concitatrix[d] Veneris: idcirco jungitur illi[e] fere in cibis, ut nimio frigori par fervor immixtus temperamentum æquet. Nasturtium[f] nomen accepit a narium tormento. Et inde vigoris significatio proverbio[1 g] id vocabulum[2] usurpavit, veluti torporem excitantis. In Arabia miræ amplitudinis dicitur gigni.

XLV. Ruta quoque[h] seritur Favonio, et ab æquinoctio autumni:[1] odit hyemem,[i] et humorem, ac fimum. Apri-

Cap. XLIV. 1 Vet. Dalec. *significatione proverbium.*—2 Cornarius, *ejus esum.* Cap. XLV. 1 Ita codd. Regg. Brot. et Editio princeps. *autumno* codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *autumni* habent etiam

NOTÆ

In horto Regio vidimus. Parilia Romæ celebrata XI. Kalend. Maias, diximus sup. lib. c. 66. Colum. XI. 3. seri ocimum circa Idus jubet.

[b] *Quidam et autumno*] Colum. XI. 3. Etiam Aprili cum seritur, ut cito nascatur, aqua calida perfundi Palladius jubet, in Aprili, tit. 3.

[c] *Eruca quoque*] Ita Pallad. lib. II. in Januar. tit. 14. pag. 44. Nostris, *Roquette.* A Matthiolo pingitur in Diosc. lib. II. pag. 530.

[d] *Concitatrix*] Sic Diosc. II. 170. Galenus de Alim. Facult. II. 53. pag. 364. Columella in Hortulo: ‘ Et quæ frugifero seritur vicina Priapo, Excitet ut Veneri tardos eruca maritos.’ Marcellus Empir. cap. 33. pag. 228. ‘ Ad abundantiam seminis præparandam, erucam decoctam bibat, quoties quisque inopia seminis se laborare perspexerit: vel potius assidue incoctam manducet.’ Idcirco ‘ salaces erucas’ Naso vocat de Remed. Amor. prope finem.

[e] *Jungitur illi*] Lactucæ scilicet. Hoc ipsum fieri Galenus præcipit loc. cit.

[f] *Nasturtium*] ‘ Nasturtium nonne vides,’ inquit apud Nonium Varro, ‘ ab eo dici quod nasum torqueat?’ Et Auctor Moreti: ‘ Quæque trahunt acri vultus nasturtia morsu.’ Porro nasturtii iconem apud Lobel. vide in Observ. pag. 107. Nostris *Cresson Alenois:* Narbonensibus, *Nasitort.*

[g] *Proverbio*] Adagium id est, ἔσθιε κάρδαμον, dictum olim in socordem, ignavum, hebetem. Vossium vide in Etymol. verbo Nasturtium. Auctor Geopon. XII. 27. *Φασὶ δὲ τοὺς ἐσθίοντας κάρδαμον, ὀξυτέρους τὴν διάνοιαν γίνεσθαι. Aiunt vescentes nasturtio mentis acumine subtiliores evadere.*

[h] *Ruta quoque*] Pingitur a Lobelio ruta hortensis, in Observ. pag. 506. Gallis, *de la Rue.* Et hanc autumno seri, differri mense Martio, præcipit Colum. lib. XI. cap. ult.

[i] *Odit hyemem*] Theophr. Histor. VII. 5. *Aquas et fimum,* inquit, *olera omnia diligunt, præter rutam: Φίλυδρα δὲ πάντα τὰ ἄλλα λάχανα, καὶ φιλόκοπρα, πλὴν πηγάνου.*

cis[j] gaudet et siccis, terra quam[2] maxime lateraria. Cinere vult[k] nutriri: hic et semini miscetur, ut careat erucis. Auctoritas etiam peculiaris apud antiquos ei fuit. Invenio mustum rutatum populo datum a Cornelio Cethego, in consulatu[l] collega Quinti Flaminini,[3] comitiis peractis. Amicitia[m] est ei et cum fico, in tantum, ut nusquam lætior proveniat, quam sub hac arbore. Seritur et surculo, melius in perforatam[n] fabam indito, quæ succo nutrit comprehendendo surculum. Seritur et a seipsa.[o] Namque incurvato cacumine alicujus rami, cum attigerit terram, statim radicatur. Eadem et ocimo[p] natura, nisi quod difficilius crescit. Sed durata runcatur non sine difficultate, pruritivis ulceribus,[4q] ni munitis manibus id fiat, oleove defensis. Conduntur autem et ejus folia, servanturque fasciculis.

XLVI. Ab æquinoctio[r] verno seritur apium, semine paululum[s] in pila pulsato.[s] Crispius sic putant fieri, aut

Dalec. Elz. Gronov. et al. vett. ante Harduin.—2 Cod. Dalec. *terraque quam.* —3 *Quinti Flaminii* Brotier in Notis. *Quinti* etiam codd. Regg. Brot. 1. 2. Edd. ante Brotier, *Quintii.*—4 Cod. Dalec. uterque et Chiffl. *prorituus ulceribus;* Gronov. et al. ante Harduin. *provenientibus hulceribus.*

NOTÆ

[j] *Apricis*] Palladius lib. IV. in Martio, tit. 9. p. 90. 'Prosequuntur etiam maledictis, et maxime in terra soluti lateris ponunt, quod prodesse certissimum est.' Columella XI. 3.

[k] *Cinere vult*] Pallad. loc. cit. 'Hoc mense ruta seritur, locis apricis, solius cineris inspersione contenta.'

[l] *In consulatu*] Anno Urbis CCCCXXI. Sed vitio facti Consules abdicarunt: ut in Fastis recte est annotatum.

[m] *Amicitia*] Pallad. loc. cit. 'Sub fici arboris umbra libentius acquiescit.' Adde et Arist. c. 20. problem. 18. p. 773. quærentem, 'Quam ob causam ruta insita in ficum, pulcherrima, plurimaque proveniat.'

[n] *Melius in perforatam*] Pallad. loc. cit. 'Nonnulli ramulos rutæ pertusæ fabæ inserunt, vel bulbo, atque ita obruunt, alieno vigore servandos.'

[o] *Seritur et a seipsa*] Nempe propagine, uti fere de rubis dictum est XVII. 21. Sic etiam Pallad. loc. cit.

[p] *Eadem et ocimo*] Ut propagine nimirum, æque atque ruta, seratur.

[q] *Pruritivis ulceribus*] Natis ulceribus ex prurigine. Vide Notas et Emend. num. 19.

[r] *Ab æquinoctio*] Pallad. lib. V. in Aprili, tit. 3. p. 110. et Colum. XI. 3.

[s] *In pila pulsato*] Hoc est, in vase concavo, sive mortario, pinsi prius necesse est. De pilæ vocis usu, eo

si satum calcetur cylindro pedibusve. Proprium ei, quod colorem mutat. Honos ipsi[t] in Achaia, coronare victores sacri certaminis Nemeæ.

XLVII. Eodem tempore seritur menta planta:[a] vel si nondum germinat, spongia. Minus hæc[b] humido gaudet. Æstate viret, hyeme flavescit. Genus ejus sylvestre mentastrum[c] est. Et hoc propagatur, ut vitis, vel si inversi rami[d] serantur. Mentæ nomen[e] suavitas odoris apud Græcos mutavit, cum alioqui mintha vocaretur, unde nostri nomen declinaverant.[1] Grato mensas odore[2] percurrit in rusticis dapibus. Semel sata, diutina ætate durat. Congruit pulegio,[f] cujus natura in carnariis reflorescens

CAP. XLVI. 1 Cod. Dalec. *paulum;* Chiffl. *paulum in pilato.* Mox, margo edd. Dalec. et Gronov. pro *pulsato,* habet *pinsito,* e Columel.

CAP. XLVII. 1 'Ita codd. Regg. 1. 2. et Editio princeps.' *Brotier. declaraverunt* edd. vett. et Gronov. *declinaverunt* Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—2 'Ita bene cod. Reg. 2.' *Brotier.* Edd. ante Brotier, *Grato menta*

NOTÆ

intellectu, alibi egimus. Expressum hoc a Columella XI. 3. pag. 397. 'Si crispæ frondis apium fieri maluerit, semen ejus inditum pilæ, et saligneo palo pinsitum, exspoliatumque, in linteolis ligatum obruet. Potest etiam citra hanc operam fieri crispum qualitercumque satum, si cum est natum, incrementum ejus supervoluto cylindro coërceat.' Sic etiam Pallad. loc. cit. et Theophr. his prior, Hist. II. 5. et de Causis v. 6. p. 331.

[t] *Honos ipsi*] Juvenalis Sat. VIII. 226. 'Graiæque apium meruisse coronæ.' Idcirco Nemeæum apium Nicandro dicitur in Theriac. p. 47. Suidas, tom. II. p. 213. Νεμέας σέλινα. Vide Plutarch. Sympos. Quæst. v. 3. p. 676. quibus adde quæ diximus XV. 5.

[a] *Eodem . . . planta*] Transferri mentam in planta ait æquinoctio verno: ac si nondum germinaverit, radice seu spongia, ut diximus. Pingitur a Dodonæo menta prima, pag. 95. *De la mente, du Baume.*

[b] *Minus hæc*] Vide Notas et Emend. num. 20.

[c] *Mentastrum*] Dioscoridi III. 42. ἡδύοσμον ἄγριον, *menta sylvestris:* officinis, alba menta. Iconem exhibet idem Dodonæus, p. 96. Græci καλαμίνθην vocant, inquit Apuleius, cap. 91. Gallis, *Mente sauvage.* In Nothis Diosc. p. 454. τὸ δὲ ἡδύοσμον ἄγριον, ὃ Ῥωμαῖοι μεντάστρουμ καλοῦσι.

[d] *Vel si inversi rami*] Colum. XI. 3. 'Mentæ si forte semina defecerunt, licet de novalibus sylvestre mentastrum colligere, atque ita inversis cacuminibus disponere: quæ res feritatem detrahit, atque edomitam reddit.'

[e] *Mentæ nomen*] Diosc. III. 41. Ἡδύοσμος, οἱ δὲ μίνθην. Et Galenus de Simp. Medic. Facult. lib. VI. p. 176. Ἡδύοσμον, ἔνιοι δὲ μίνθην εὐώδη προσαγορεύουσιν.

[f] *Congruit pulegio*] Nostri *Pouliot* vocant. Regium vulgatum *pouliot*

sæpius dicta est. Hæc quoque servantur simili genere, mentam dico, pulegiumque, et nepetam.[g]

Condimentorum tamen omnium fastidiis cuminum[h] amicissimum.[3] Nascitur in summa tellure vix hærens, et in sublime tendens. In putridis et calidis maxime locis, medio serendum vere. Alterum ejus genus sylvestre quod rusticum vocant, alii Thebaicum: si tritum ex aqua potetur, in dolore stomachi[i] prodest. In Carpetania[j] nostri orbis maxime laudatur: alioqui Æthiopico[k] Africoque palma est. Quidam huic Ægyptium præferunt.

XLVIII. Sed præcipue olusatrum[l] miræ naturæ est.

mensas.—3 ' Codex uterque, *nepitam in condimento sumpta. In omnia* (lego, *ad omnia*) *quæ fastidio sunt, cuminum amicissimum.* Vet. *nepitam. Condimentariorum tamen omnium stomachi fastidiis;* al. Vet. *omniumque fastidiis.*' Dalec. *nepitam. Condimentorum, &c.* Gronov. et al. ante Harduin.

NOTÆ

royal, delineatur a Lobelio in Observat. p. 266. De pulegio porro in carnariis reflorescente diximus XVIII. 60.

[g] *Et nepetam*] Quæ sylvestre pulegium etiam appellatur, *Pouliot sauvage*. Vide Dodonæum, p. 98. Alia est nepeta vulgaris officinarum, quæ menta cataria, *l'herbe au chat*. Alii *nepitam* scribunt.

[h] *Cuminum*] Cuminum Latini juxta et Galli vocant: Hebræi ipsi כמן *cammon:* rura nostra, *comin*. Utrumque genus, sativum et sylvestre, quale nos vidimus, a Dodonæo pingitur p. 298.

[i] *In dolore stomachi*] Adversus tormina et inflationes, bibi tritum ex aqua: ex vino ad imbecillitatem stomachi, jubet Diosc. III. 69.

[j] *In Carpetania*] Diosc. loc. cit. in Carthagine Hispaniæ oppido. Toletum in Hispania est Carpetanorum caput.

[k] *Æthiopico*] Quod Hippocrates Regium vocat, quoniam illud palmare putat, inquit Diosc. III. 68. secundas defert Ægyptio.

[l] *Sed ... olusatrum*] Sive atrum olus, sic dictum a semine et radice atra. Colum. XI. 3. p. 398. ' Atrum olus, quod Græcorum quidam vocant *ἱπποσέλινον*, nonnulli *σμύρνιον*,' &c. Adde Apuleium lib. de Virtutibus Herb. c. 107. In Græcis vero Hesychius: *Σμύρνιον, τοῦ ἱπποσελίνου ὁ καρπὸς, καὶ αὐτὴ ἡ βοτάνη*. Schol. Nicandri, in Theriac. p. 39. *Τὸ Σμύρνειον ὅμοιόν ἐστι τῷ μεγάλῳ σελίνῳ· ὃ καὶ ἱπποσέλινον καλεῖται· σμυρνεῖον δὲ, ἐπειδὴ ἐμφερές ἐστι τῇ σμύρνῃ κατὰ τὴν ὀσμήν*. Et Galenus de Fac. Simp. Med. lib. VIII. p. 230. *Σμύρνιον, οἱ δὲ ἱπποσέλινον ὀνομάζουσιν ἄγριον*. Cave porro agi nunc existimes de hipposelino, de quo instituta oratio est c. 37. quanquam et illud smyrnium nuncupatum sit, teste Diosc. III. 78. De smyrnio vere ac proprie dicto nunc sermo est, cui etiam in Cilicia hipposelini tributa appellatio est, ut prodidit idem Diosc. cap. seq. Hipposelinum illud Theophrasti est, idemque smyrnion Dioscoridis, a

Hipposelinum Græci vocant, alii smyrnium.[1] E lacryma caulis sui nascitur. Seritur et radice. Succum ejus[m] colligunt,[2] myrrhæ saporem habere dicunt. Auctorque[n] est Theophrastus, myrrha sata natum. Hipposelinum veteres[o] præceperant in locis incultis, lapidosis, juxta maceriam seri: nunc et repastinato seritur, et a Favonio post æquinoctium autumnum.[3] Quippe cum capparis[4p] quoque seratur siccis maxime, area in defossum cavata,[5] ripisque undique circumstructis lapide: alias evagatur per agros, et cogit solum sterilescere. Floret æstate: viret[q] usque ad Vergiliarum occasum, sabulosis[r] familiarissi-

Cap. xlviii. 1 Cod. Dalec. *zmyrnium.*—2 *Succum ejus qui colligunt* Gronov. et al. ante Harduin. Mox, *murrhæ*, et paulo post *murrha*, cod. Dalec. —3 'Ita codd. Regg. Lang. et Editio princeps.' *Brotier.* *autumni* Gronov. al. vett. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—4 Ita edd. vett. et Gronov. *cappari* ex codd. Harduinus, quem secuti sunt Miller. Bipont. et Franz.—5 'Ita codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier.* *area in defossu cavata* Gronov. al. vett.

NOTÆ

Matthiolo delineatum, p. 773. quale in Horto Regio visum a nobis. De eo rursum xxvii. 109.

[m] *Succum ejus*] Theophr. Hist. vii. 6. Γίνεται δὲ καὶ τὸ δάκρυον ἐξ αὐτοῦ ὅμοιον τῇ μύρρᾳ· οἱ δέ φασιν ὅλως μύρραν. *Lacryma ex eo fluit myrrhæ assimilis: quidam omnino myrrham id esse asseverant.* E radice potius quam e caule succum manare scimus.

[n] *Auctorque*] Verba hæc sunt Græci scriptoris, Hist. ix. 1. Καί τινες ἀκούσαντες ὡς ἐντεῦθεν ἡ σμύρνη, ἡγοῦνται βλαστάνειν ἐξ αὐτῆς ἱπποσέλινον· φυτεύεται γὰρ καὶ ἀπὸ δακρύου τὸ ἱπποσέλινον. *Cum ex hipposelino myrrham nasci quidam audivissent, hipposelinum ex myrrha provenire etiam putarunt, quæ lacryma hipposelini est. Seritur et hipposelinum sua lacryma.*

[o] *Hipposelinum veteres*] Columella loc. cit. de hipposelino, quod et olusatrum, et smyrnium pariter appellat: 'Pastinato,' inquit, 'loco semine debet conseri, maxime juxta maceriem: quoniam et umbra gaudet, et qualicumque convalescit loco.'

[p] *Quippe cum capparis* [*cappari*] 'Cappari' neutro genere dicitur, et 'capparis' fœminino. Colum. xi. 3. 'Capparis . . . . si serenda fuerit, siccum locum desiderabit: isque debebit ante circumdari fossula, quæ repleatur lapidibus, et calce, vel Punico luto, ut sit quasi quædam lorica, ne possint eam perrumpere prædicti seminis frutices: qui fere per totum agrum vagantur, nisi munimento aliquo prohibiti sint . . . . Et noxium virus habent, succoque suo sterile solum reddunt.' Capparis in Gallia, *un Caprier*, vel, ut aliis visum est efferre, *un Capier*. Capparis retuso folio apud Lobel. in Observ. p. 359. Monspelii in hortis pulchre et copiose fruticat.

[q] *Floret . . . . viret*] Hæc a Theophr. Hist. vi. 5.

[r] *Sabulosis*] Theophr. loc. cit. Καί-

mum.[6] Vitia ejus,[s] quod trans[7] maria nascitur, diximus inter peregrinos frutices.

XLIX. Peregrinum et Careum,[t] gentis sui[1] nomine appellatum, culinis principale. In quacumque terra seri vult, ratione eadem, qua olusatrum. Laudatissimum tamen in Caria, proximum Phrygia.

L. Ligusticum[a] sylvestre est in Liguriæ suæ montibus: seritur ubique: suavius sativum, sed sine viribus. Panacem[b] aliqui vocant. Cratevas[c] apud Græcos cunilam bubulam eo nomine appellat: ceteri fere conyzam, id est, cunilaginem:[1] thymbram vero, quæ sit cunila. Hæc apud nos habet vocabulum et aliud, satureia dicta[d] in condi-

Hardnin. Miller. Bipont. et Franz.—6 Dalec. *familiarissima.* Vid. XIII. 44.—7 Dalec. *quæ trans.*

CAP. XLIX. 1 Ita edd. vett. Gronov. Harduin. 1. et Bipont. *gentis suæ* Harduin. 2. 3. Miller. et Franz. et sic Vet. Dalec.

CAP. L. 1 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. 'Vet. *cunizam idem cunilaginem, &c.* Lego, *conyzam, cunilaginem. Iidem vero thymbram, quæ sit.*' Dalec. Gronov. et al. vett. *conyzoides, cunila-*

NOTÆ

ρει δὲ ὑφάμμοις καὶ λεπτογείοις χωρίοις.

[s] *Vitia ejus*] Dicta hæc XIII. 44.

[t] *Careum*] Apicio quoque VII. 2. *Careum.* Dioscoridi III. 66. Κάρος. Pingitur a Dodonæo, p. 297. In Officinis *Carvi* nominari: apud Germanos Bohemosque, non in Caria modo, unde origo nominis, frequens nasci prodit.

[a] *Ligusticum*] Diosc. III. 58. Λιγυστικὸν φύεται μὲν πλεῖστον ἐν Λιγυρίᾳ, ὅθεν καὶ τὴν προσωνυμίαν ἔσχηκεν. Πάνακες δὲ αὐτὸ καλοῦσιν οἱ ἐπιχώριοι, κ. τ. λ. Eadem habet Oribas. lib. XI. fol. 204. Siler montanum Dodonæi est, a quo accurate delineatur, quale in Horto Regio vidimus, p. 308. Gallis, *Sermontaine.* Officinis nonnullis, *Seseli*, sed falso.

[b] *Panacem*] Quoniam panaci Heracleotico et viribus simile est, et radice atque caule, inquit Diosc. loc. cit.

[c] *Cratevas*] Græcorum inconstantiam in assignandis plantarum nominibus obiter indicat, non usquequaque approbat. Et falso quidem cunilæ bubulæ nomen esse Ligustico inditum, diserte admonet, XX. 60.

[d] *Satureia dicta*] Thymbra igitur gemina: et utraque affinis alteri: altera Græcorum, Latinorum altera, quæ et satureia, thymbræ quidem æmula, et cunila appellata: sed discrepans tamen a thymbra. Colum. IX. 4. p. 320. 'Thymbræ, vel nostratis cunilæ, quam satureiam rustici vocant.' Et in Hortulo: 'Et satureia thymi referens, thymbræque saporem.' Scribonius Largus Compos. 124. 'Cunila, quam satureiam quidam vocant.' Satureiam seu cunilam Galli nunc *Sarriette* nominant. Pingitur a Dodonæo, p. 288. Thymbra, p. 287. Utramque Regio in horto vidimus. Thymbra in Græcia frequens, maximeque in Chio, teste Anguillara,

mentario genere. Seritur mense Februario, origano æmula.[2] Nusquam utrumque additur, quippe similis effectus. Sed cunilæ Ægyptium origanum tantum præfertur.

LI. Peregrinum fuit et lepidium.[e] Seritur a Favonio: dein cum fruticavit, juxta terram[f] præciditur: tunc runcatur, stercoraturque: per biennium hoc. Postea iisdem fruticibus utuntur, si non sævitia hyemis ingravat, quando impatientissimum est frigorum. Exit et in cubitalem altitudinem, foliis laurinis, sed mollibus: ususque ejus[1] non sine lacte.

LII. Gith pistrinis,[g] anisum et anethum culinis et medicis nascuntur. Sacopenium[h] et ipsum in hortis quidem, sed medicinæ tantum.

LIII. Sunt quædam comitantia aliorum satus, ut papaver. Namque cum brassica seritur, ac portulaca:[1] et eruca cum lactuca. Papaveris sativi tria genera: candidum,[i] cujus semen tostum in secunda mensa[j] cum melle apud antiquos dabatur.[2] Hoc et panis[k] rustici crustæ inspergitur,[3] affuso ovo inhærens, ubi inferiorem crustam apium[4] githque cereali sapore condiunt. Alterum genus[l]

---

ginem.—2 Margo edd. Dalec. et Gronov. *thymo æmula*, e Diosc.

CAP. LI. 1 Pintian. *usus ejus.*

CAP. LIII. 1 Vet. Dalec. *et portulaca.* Mox, *et eruca et cum lactuca* alii ap. Dalec.—2 Cod. Dalec. *edebatur.*—3 Dalec. *inspergunt.*—4 '*Ammi*, vel

NOTÆ

par. 12. p. 203.

[e] *Lepidium*] Gallis, *Passerage.* Iconem vide apud Dodonæum, p. 704. nos plantam ipsam in horto Regio vidimus.

[f] *Juxta terram*] Colum. XI. 3. 'Lepidium velut porrum sectivum demetere poteris, rarius tamen,' &c.

[g] *Gith pistrinis*] Gith Dioscoridi III. 93. μελάνθιον dicitur, cujus semen inspergi gratissime panibus condiendis monet: idcirco pistrinis nascitur. De eo rursum XX. 71. Sativum melanthium depictum vide apud Dodon. p. 301. Gallis, *de la Nielle:* etsi dubitat Anguillara, par. 12. p. 216.

[h] *Sacopenium*] De eo dicemus XX. 75.

[i] *Candidum*] *Pavot blanc.* Vide apud Dodon. p. 442.

[j] *In secunda mensa*] 'Cocetum,' inquit Festus, 'edulii genus ex melle et papavere factum.'

[k] *Hoc et panis*] Annon idcirco dictum est a Marone, 'Cereale papaver?'

[l] *Alterum genus*] *Pavot noir*, apud eundem Dodon. loc. cit.

est papaveris nigrum, cujus scapo inciso lacteus succus excipitur. Tertium genus[m] rhœam[5] vocant[n] Græci, id nostri erraticum. Sponte quidem, sed in arvis[o] cum hordeo[6] maxime nascitur, erucæ simile, cubitali altitudine, flore rufo et protinus deciduo: unde et nomen[p] a Græcis accepit. De reliquis[q] generibus papaveris sponte nascentis dicemus in medicinæ loco. Fuisse autem in honore apud Romanos semper, indicio est Tarquinius[r] Superbus, qui legatis a filio missis decutiendo papavera in horto altissima, sanguinarium illud responsum hac facti ambage reddidit.

LIV. Rursus alio comitatu æquinoctio autumni seruntur coriandrum, anethum, atriplex, malva, lapathum, cærefolium, quod pæderota[a] Græci vocant: et acerrimum sa-

anisum. Apium inspergi nusquam alibi legitur.' *Dalec.*—5 Dalec. *rhœada.*—6 Cod. Dalec. *sed maturius cum hordeo.*

NOTÆ

[m] *Tertium genus*] Quod libro sequente c. 77. inter sylvestria, sativaque, medium genus facit. Est illud erraticum Dodonæi, p. 444. Lobelii quoque, in Observ. p. 143. Apud Gallos *Coquelicot, ou pavot sauvage.*

[n] *Rhœam vocant*] Galenus de Fac. Simp. Med. l. VII. p. 207. 'Ροιὰς ὀνομάζεται. Et paulo post, ὀνομάζουσι ῥοιάδα. *Rhœada* sane rectius diceret: sed Latino ritu ac sono efferre maluit, quod et alias ei familiare est. Sic Q. Serenus caput 38. p. 150. ' de ischia' inscripsit, cum ' de ischiade ' dici ars Græcorum postulet.

[o] *Sed in arvis*] In segetibus, ἐν ἀρούραις φύεται, inquit Diosc. IV. 64. a quo iisdem fere verbis describitur, uti et a Theophr. prius Hist. IX. 13.

[p] *Unde et nomen*] Ἀπὸ τοῦ ῥέειν, quod *fluere*, ac *decidere* sonat. Diosc. Μήκων ῥοιάς· ὠνόμασται δὲ διὰ τὸ ταχέως τὸ ἄνθος ἀποβάλλειν.

[q] *De reliquis*] Lib. XX. c. 76.

[r] *Tarquinius*] Simile Thrasybuli factum inaudierat, de quo Herod. l. V. p. 324. Vide Livium lib. I. p. 19. Flor. I. 7. p. 18. Frontin. Strateg. c. 1. et Valerium denique Max. VII. 4. 2. Dissidet a ceteris scriptoribus Naso, qui in liliis id factum ait, quod in papaveribus alii, Fast. II. 703. ' Hortus odoratis suberat cultissimus herbis, Sectus humum rivo lene sonantis aquæ. Illic Tarquinius mandata latentia nati Accipit, et virga lilia summa metit. Nuntius ut rediit, decussaque lilia dixit: Filius, Agnosco jussa parentis, ait. Nec mora, principibus cæsis ex urbe Gabina, Traduntur ducibus mœnia nuda suis.'

[a] *Quod pæderota*] Sic Apuleius c. 104. ' Græci pæderota vocant.... Latini cærefolium.' Columella in Hortulo: ' Jam breve chærephylum.' Et XI. 3. ' Chærephyllum, itemque olus atripicis, circa Kalend. Octobr. obrui oportet non frigidissimo loco.... Papaver et anethum eadem habet conditionem sationis, quam chære-

pore,[b] ignei effectus,[c] ac saluberrimum corpori, sinapi,[d] nulla cultura, melius tamen planta[e] tralata. Quin e diverso vix est sato semel eo liberare locum, quoniam semen cadens protinus viret. Usus ejus etiam pro pulmentario in patellis decocto, citra intellectum acrimoniæ.[a] Coquuntur et folia,[1 f] sicut reliquorum olerum. Sunt autem trium[g] generum: unum gracile, alterum simile rapi foliis, tertium erucæ. Semen optimum Ægyptium. Athenienses[h] napy appellaverunt, alii thapsi, alii saurion.

LV. Serpyllo[i] et sisymbrio montes plerique[1] scatent, sicut in Thracia: utique deferunt ex his[2] avulsos ramos, seruntque.[j] Item Sicyone[k] ex suis montibus, et Athenis

[a] *Sine ullo sensu acrimoniæ.*

CAP. LIV. 1 Margo edd. Dalec. *decocto. Citra int. acrim. coquuntur ejus folia.*

CAP. LV. 1 Theophr. in marg. Ed. Dalec. *plantaque.*—2 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *ubi aquæ deferunt ex iis* Gronov. et vulgg.

NOTÆ

phyllum, et atriplex.' Gallis, *Cerfeuil.* A Dodonæo delineatum, pag. 688. Aliud porro ab isto olere acanthi genus est, de quo dicturi sumus XXII. 34. quanquam et istud aliqui, ut Plinius admonet, pæderota similiter vocant.

[b] *Et acerrimum sapore*] Ad sinapi hæc pertinent, de quo statim fit mentio: quanquam ad cærefolium Plinius alter retulit, de Re Med. IV. 37. 'Cerifolio,' inquit, 'ignea vis, et acerrima est.' Falso.

[c] *Ignei effectus*] Impositum certe corpori pusulas, instar ignis, excitat: quod in quibusdam morbis expetitur: atque hæc curatio σιναπισμὸς dicitur, de qua Cælius Aurelianus, Celsusque ipse passim.

[d] *Sinapi*] *Moutarde.* Vide iconem apud Lobel. in Observ. p. 100. 'Sinapi sativum erucæ aut rapi folio.'

[e] *Melius tamen planta*] Pallad. lib. XI. in Octob. tit. XI. p. 150. 'De quo semen legere disponis, suo loco esse patieris: quod ad escam parabis, robustius facies transferendo.'

[f] *Coquuntur et folia*] Et cymæ de quibus Colum. XI. 3.

[g] *Sunt autem trium*] Hoc tergeminum sinapis genus, nec Dioscoridi, nec Theophrasto notum.

[h] *Athenienses*] Νάπυ Attici pro σίνηπι dixere, teste Athen. l. IX. De reliquis nominibus, vide Notas et Emend. num. 21.

[i] *Serpyllo*] Nostri *Serpolet* vocant. Pingitur a Matthiolo in l. III. Diosc. p. 724. Vide Notas et Emend. num. 22.

[j] *Seruntque*] Planta serunt. Pallad. in Martio: tit. 9. 'Nunc etiam serpyllum seritur plantis et semine.' Colum. XI. 3. 'Thymum, et transmarina cunila, et serpyllum... hæ tres et semine et plantis circa æquinoctium vernum seruntur.'

[k] *Item Sicyone*] Theophr. Hist. VI. 7.

ex Hymetto. Simili modo[l] et sisymbrium serunt. Lætissimum[m] nascitur in puteorum parietibus, et circa piscinas ac stagna.

LVI. (IX.) Reliqua sunt ferulacei generis ceu fœniculum,[n] anguibus (ut diximus)[o] gratissimum, ad condienda plurima, cum inaruit.[1] Eique perquam similis thapsia, de qua diximus[p] inter externos frutices. Deinde utilissima funibus cannabis[q] seritur a Favonio.[r] Quo densior est, eo tenuior.[2 s] Semen ejus cum est maturum, ab æquinoctio autumni distringitur,[3] et Sole, aut vento, aut fumo[t] siccatur. Ipsa cannabis vellitur post vindemiam, ac lucubrationibus[u] decorticata purgatur. Optima Alabandica,[v] plagarum præcipue usibus. Tria ejus ibi genera. Improbatur[w] cortici proximum, aut medullæ: laudatissima[4] est et medio,

CAP. LVI. 1 Cod. Dalec. *inaruerit.*—2 Ita codd. Harduini, et Vet. Dalec. item edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *eo tenerior* cod. Reg. Brot. 1. edd. vett. et Gronov.—3 Chiffl. *destringitur.*—4 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *proxima, aut med. laudatissima* Vet. Dalec. Legitur et

NOTÆ

[l] *Simili modo*] Hoc est, etiam planta. Auctor Geopon. XII. 35. Σισύμβριον Theophr. I. 1. Dicemus de eo, XX. 91.

[m] *Lætissimum*] Theophr. Hist. VI. 7. Εὐαυξέστατος δὲ εἰς φρέαρ.

[n] *Fœniculum*] Græcis μάραθρον, *Fenouil*, vulgo notum. Pingitur a Dodon. p. 295.

[o] *Ut diximus*] Lib. VIII. 41.

[p] *De qua diximus*] Lib. XV. 43.

[q] *Cannabis*] *Chanvre.* Iconem vide apud Dalecamp. Hist. Plant. IV. 64. p. 467.

[r] *A Favonio*] Ultimo mense Februario seri Palladius præcipit, l. III. in Febr. tit. 5.

[s] *Quo densior est, eo tenuior*] Vide Notas et Emend. num. 23.

[t] *Aut vento, aut fumo*] Gratius, in Cyneget. 'Illa vel ad flatus Helices appande serenæ, Vel caligineo laxanda reponito fumo.'

[u] *Ac lucubrationibus*] Lucubratione vespertina, vel antelucana, ut dictum est, XVIII. 63. Est enim illud e nocturnis operibus, quæ vigilia constant, cum sint noctes tum tanto ampliores. 'Malus est autem paterfamilias,' ut dictum est XIX. 8. 'quisquis interdiu faceret, quod nocte posset, nisi in tempestate cœli.'

[v] *Alabandica*] Gratius in Cyneget. vs. 46. 'At pauper rigui custos Alabandicus horti Cannabias nutrit sylvas, quam commoda nostro Armamenta operi! gravis est tutela sed ipsis, Tu licet Æmonios includas retibus ursos.' Valide, inquit, prædam sibi concreditam tuebuntur plagæ ex cannabi Alabandica, ne qua perrumpat: ne Æmonii quidem ursi.

[w] *Improbatur*] Stupa vocatur id quod lini cannabisve cortici vel medullæ est proximum.

quæ mesa[x] vocatur: secunda Mylasea.[y] Quod ad proceritatem quidem attinet, Rosea[z] agri Sabini arborum altitudinem æquat. Ferulæ duo genera in peregrinis fruticibus diximus.[a] Semen[5] ejus[b] in Italia cibus est. Conditur quippe, duratque in urceis vel anni spatio. Duo ejus genera:[c] caules, et racemi. Corymbiam hanc vocant, corymbosque[d] quos condiunt.

LVII. (X.) Morbos hortensia quoque sentiunt, sicut reliqua terræ sata.[1] Namque et ocimum[e] senecta degenerat in serpyllum, et sisymbrium in mentam.[2 f] Et ex semine[g] brassicæ veteris rapa fiunt, atque invicem. Et necatur[3] cuminum ab limodoro,[4 h] nisi repurgetur. Est autem unicaule,

laudatissima in Chiffl. *laudatissimum* Gronov. et al. ante Harduin.—5 *Germen* margo edd. Dalec. et Gronov.

CAP. LVII. 1 Chiffl. *terra sata.*—2 'Theophrastus Hist. Plant. II. 5. εἰς *μίνθην*. Male Editio princeps, *in zmintham.* Aliæ, *in calamintham.*' Brotier. Dalec. Elz. Gronov. al. vett. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *in calamintham.*—3 *Enecatur* Vet. Dalec.—4 Ita Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *ab hæmodero* margo edd. Dalec. et Gronov. e Theophr. *ab imo*

NOTÆ

[x] *Quæ mesa*] Μέση Græcis *media* est.

[y] *Mylasea*] A Mylasis oppido Cariæ, de quo v. 29.

[z] *Rosea*] Id ei cannabi nomen a Roseæ campis, de quibus in agro Sabino dictum est III. 17. et XVII. 3.

[a] *Ferulæ . . . diximus*] Lib. XIII. 42.

[b] *Semen ejus*] Sic umbellam vocat, quæ semen complectitur, cum cauliculis.

[c] *Duo ejus genera*] Ejus nempe seminis, seu fructus, qui edulis est, duo sunt genera: alterum e caulibus petitum, alterum e racemis quos condiunt. De ferulæ conditura, Columellam vide XII. 7.

[d] *Corymbosque*] Corymbi proprie dicuntur hederarum uvæ, dependentibus acinis coactæ: transferuntur tamen ad multos herbarum fructus, quarum fastigia acini jucunda vetustate comant.

[e] *Namque et ocimum*] Pallad. lib. V. in Aprili, tit. 3. p. 110. 'Rem miram de ocimo Gargilius Martialis affirmat, quod modo purpureos, modo albos flores, modo roseos pariat: et si ex eo semine frequenter seratur, modo in serpyllum, modo in sisymbrium mutetur.' Hoc vero Plinius a Theophrast. hausit, de Causis v. 8. pag. 333.

[f] *In mentam* [*calamintham*] Quam superius mentastrum, et sylvestre mentæ genus vocavit, c. 47. In mentam mutari, εἰς *μίνθην*, dixit Theophr. Hist. II. 5. et Hist. VI. 7. et de Causis II. 8. Uterque recte.

[g] *Et ex semine*] Hæc totidem verbis Varro de Re Rust. I. 40. p. 65. et Palladius lib. III. in Februar. tit. 24. p. 68.

[h] *Ab limodoro*] Vide Notas et Emend. num. 24. Limodorum statim ab radice cumino adnasci, nec caule

radice bulbo simili, non nisi in solo gracili nascens. Alias[5] privatim[i] cumini morbus scabies. Et ocimum[j] sub Canis ortu pallescit. Omnia vero[k] accessu mulieris menstrualis flavescunt.[l] Bestiolarum quoque genera innascuntur. Napis culices,[m] raphano[6] erucæ, et vermiculi: item lactucis et oleri: utrisque hoc amplius, limaces et cochleæ. Porro vero privatim[n] animalia, quæ facillime stercore injecto capiuntur, condentia in id se. Ferroque[7] non expedire tangi rutam, cunilam, mentam, ocimum, auctor est Sabinus[8] Tiro in libro Cepuricon, quem Mæcenati dicavit.

LVIII. Idem contra formicas, non minimum hortorum exitium, si non sint rigui, remedium monstravit, limum marinum, aut cinerem,[o] obturandis earum foraminibus. Sed efficacissime heliotropio herba necantur. Quidam et aquam diluto latere crudo inimicam eis putant. Naporum medicina est, siliquas una seri:[p] sicut olerum cicer;[q] arcet enim[r] erucas. Quo si omisso jam natæ sint,[r] remedium

dorso Gronov. et al. vett.—5 *Alius* Vet. Dalec.—6 *Radiculis pulices, brassicæ* margo edd. Dalec. et Gronov. e Theophr.—7 Margo edd. Dalec. et Gronov. *lactucis, porris et aliis pluribus animalia, &c. in id se: et hoc amplius limaces seu cochleæ. Ferro,* e Theophr.—8 *Sabinius* Chiffl.

NOTÆ

esse absimili, prodit Theophr. Hist. VIII. 8. οὐκ ἀπεμφερὲς τῷ καυλῷ, κ. τ. λ.

[i] *Alias privatim*] Theophr. VIII. 10. Ἔνια δὲ καὶ ψώραις καὶ ἅλμαις, καθάπερ τὸ κύμινον. *Nonnulla etiam scabie atque salsugine pereunt ut cuminum.*

[j] *Et ocimum*] Theophr. Hist. VII. 5. Ὑπὸ δὲ τὸ ἄστρον ὄκιμον λευκαίνεται.

[k] *Omnia vero*] Vide quæ diximus VII. 13.

[l] *Flavescunt*] Ita Mss. recte, ut diximus XV. 36.

[m] *Napis culices*] Auctor Geopon. XII. 7. et Theophr. Hist. VII. 5.

[n] *Porro vero privatim*] Quæ in porro animalia nascuntur, ἐν τῷ πράσῳ, inde πρασοκουρίδες appellantur: hæc stercus avide appetunt, in illudque subeunt, et ibi quiescunt. Tunc venari ea facile est: alias capiendi nulla facultas datur. Theophr. Hist. VII. 5.

[o] *Aut cinerem*] Pallad. I. 35. pag. 28.

[p] *Siliquas una seri*] Præcipue ervinas. Theophr. loc. cit. Pallad. loc. cit. 'Ut olera animalia infesta non generent .... præstare fertur ervum aliquantulum satum, præcipue ubi radices et rapa nascuntur.' Eadem habet Anatolius in Geopon. XII. 7. pag. 319.

[q] *Sicut olerum cicer*] Pallad. loc. cit. 'Cicer inter olera, propter multa portenta, serendum est.'

[r] *Arcet enim*] Arcet erucas ab olere

est absinthii succus decocti inspersus: et sedi, quam[s] aizoum vocant: genus hoc herbæ diximus. Semen olerum si succo ejus madefactum seratur, olera nulli animalium obnoxia futura tradunt. In totum vero[t] nec erucas,[2] si palo imponantur in hortis ossa capitis ex equino genere, fœminæ duntaxat. Adversus erucas[u] et cancrum fluviatilem in medio horto suspensum auxiliari narrant. Sunt qui sanguineis[v] virgis tangant ea,[3] quæ nolunt his obnoxia esse. Infestant culices hortos riguos præcipue si sint arbusculæ aliquæ. Hi galbano[w] accenso fugantur.

(XI.) Nam quod ad permutationem[x] seminum attinet, quibusdam ex iis firmitas major est, ut coriandro, betæ, porro, nasturtio, sinapi, erucæ, cunilæ, et fere acribus. Infirmiora autem sunt atriplici,[4] ocimo, cucurbitæ, cucumi: et æstiva omnia hybernis magis durant: minime autem gethyum. Sed ex his quæ sunt fortissima, nullum ultra

CAP. LVIII. 1 Vet. Dalec. *jam enatæ sint.*—2 Dalec. *nec erucis;* Vet. Dalec. *necari.*—3 Ita Chiffl. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *tangunt ea* Dalec. Elz. al. vett. et Gronov. Mox, cod. Dalec. *nolint infestari. Infestant.*—4 Margo edd. Dalec. et Gronov. *sunt gethyo atriplici.*—5 *Cunilis*

NOTÆ

cicer. Has tamen ciceri ipsi innasci auctor est Ælianus Hist. Anim. IX. 39.

[s] *Et sedi, quam*] Subintellige, quam herbam. Id vero jam superius attigit, XVIII. 45. Vide quæ ibi diximus. Columella XI. 3. p. 405. 'Ubi apricis regionibus post pluvias noxias incesserunt animalia, quæ a nobis appellantur erucæ, Græce autem κάμπαι nominantur, vel manu colligi debent, vel matutinis temporibus frutices olerum concuti .... Id tamen supervacuum est facere, si ante sationem semina, uti jam prædixi, succo herbæ sedi macerata sunt: nihil enim sic medicatis nocent erucæ.'

[t] *In totum vero*] Pallad. I. 35. pag. 31. 'Omnia semina horti vel agri feruntur ab omnibus malis et monstris tuta servari, si ... equæ calvaria, sed non virginis, intra hortum ponatur, vel etiam asinæ: creduntur enim sua præsentia fœcundare quæ spectant.'

[u] *Adversus erucas*] Pallad. loc. cit. p. 28. 'Aliqui fluviales cancros pluribus locis intra hortum clavis figunt.'

[v] *Sunt qui sanguineis*] E sanguineo frutice, de quo XVI. 30.

[w] *Hi galbano*] Pallad. I. 35. p. 29.

[x] *Nam quod ad permutationem*] Adversus permutationem, ne mutentur, ne vetustate deteriora fiant. E Theophrasto petitum illud, Hist. VII. 6. Τῶν δὲ σπερμάτων τὰ μέν ἐστιν ἰσχυρότερα, τὰ δὲ ἀσθενέστερα πρὸς διαμονήν, κ. τ. λ. Nam quæ reliqua hac sectione continentur, ea totidem verbis Græce habet.

quadrimatum utile est, duntaxat serendo. Culinis[5] [y] et ultra tempestiva sunt.

LIX. Peculiaris[a] medicina raphano, betæ, rutæ, cunilæ, in salsis aquis, quæ et alioqui[1] plurimum suavitati et fertilitati conferunt. Ceteris dulcium[b] aquarum rigua prosunt. Utilissimæ ex iis, quæ frigidissimæ, et quæ potu suavissimæ. Minus utiles e stagno,[c] et quas elices[2] [d] inducunt, quoniam herbarum semina invehunt. Præcipue tamen imbres alunt. Nam et bestiolæ[e] innascentes necantur.[3]

LX. (XII.) His horæ[f] rigandi, matutina[1] atque vespera, ne infervescat aqua Sole. Ocimo tantum[g] et meridiana: etiam satum celerrime erumpere putant, inter initia ferventi aqua aspersum. Omnia autem[h] translata meliora grandioraque fiunt, maxime porri, napique.[2] In translatione[i]

Gronov. et al. ante Harduin. ita quoque codd. manuscripti. *Culinis* emendavit Pintian. e Theophr. Hist. Plant. VII. 6. receperunt Harduin. Miller. Bipont. et Franz.

CAP. LIX. 1 Hæc, *et alioqui*, desunt in cod. Dalec.—2 Chiffl. *et quæ ilices.* —3 *Nam et bestiolas innascentes necant* Vet. Dalec.

CAP. LX. 1 Chiffl. *matutino.*—2 Margo edd. Dalec. et Gronov. *radiculæ*,

NOTÆ

[y] *Culinis*] Ad usum culinarum. Vide Notas et Emend. num. 25.

[a] *Peculiaris*] Theophr. de Causis II. 7. p. 240. 'In olerum genere,' inquit, 'humoribus salsis juvantur *ῥάφανος*, *τεύτλιον*, *πήγανον*, *εὔζωμος*, brassica, beta, ruta, eruca: hæc enim cum aquis salsis rigantur, longe meliora evadunt.'

[b] *Ceteris dulcium*] Reliqua deinceps e Theophr. accepta, Hist. VII. 5.

[c] *Minus utiles e stagno*] Verba hæc sunt Græci scriptoris, loc. cit. *Χείριστα δὲ τὰ ἀλυκὰ, καὶ δυσμενῆ.* Ubi legisse Plinius videtur, *καὶ τῆς λίμνης*, vel aliunde accepisse.

[d] *Et quas elices*] Elices sunt sulci aquarii, teste Columella II. 8. Theophrast. loc. cit. *Διὸ καὶ ἐκ τῶν ὀχετῶν ἧττον εὔχρηστα· συμπεριφέρει γὰρ σπέρματα τῆς πόας.*

[e] *Nam et bestiolæ*] Theophr. *Ἀγαθὰ δὲ τὰ ἐκ Διός· ταῦτα γὰρ δοκεῖ καὶ φθείρειν τὰ θηρία γινόμενα, τὰ γόνιμα κατεσθίοντα.*

[f] *His horæ*] Et hæc a Theophr. Hist. VII. 5.

[g] *Ocimo tantum*] Theophr. loc. cit. et Pallad. lib. V. in Aprili, tit. 3. pag. 110.

[h] *Omnia autem*] Theophr. loc. cit. qui pro napis, *ῥαφανίδας* habet, *raphanos.*

[i] *In translatione*] Theophr. loc. cit. ubi pro raphano, *ῥάφανον* in exemplum affert, hoc est, *brassicam:* quam Plinius vocabulo Græco expressit.

et medicina est, desinuntque sentire injurias, ut gethyum, porrum, raphani,[3] apium, lactucæ, rapæ,[4] cucumis. Omnia autem sylvestria[j] fere sunt et foliis minora, et caulibus, succo acriora:[5] sicut cunila, origanum, ruta. Solum vero[k] ex omnibus lapathum sylvestre melius: hoc in sativis rumex[l] vocatur, nasciturque fortissimum: traditur certe semel satum durare, nec vinci unquam a terra,[6] maxime juxta aquam. Usus ejus cum ptisana tantum in cibis leviorem gratioremque saporem præstat. Sylvestre[m] ad multa medicamina[7] utile est. Adeoque nihil omisit cura, ut carmine quoque comprehensum reperiam, in fabis[8] caprini[n] fimi singulis cavatis, si porri, erucæ, lactucæ, apii, intubi, nasturtii semina inclusa serantur, mire provenire. Quæ sunt sylvestria,[9 o] eadem in sativis sicciora intelliguntur, et acriora.

LXI. Namque et succorum saporumque dicenda differentia est, vel major in his quam pomis.[p] Sunt autem acres[q] cunilæ, origani, nasturtii, sinapis. Amari, absinthii, centaurei. Aquatiles,[r] cucumeris, cucurbitæ, lactucæ.

---

e Theophr.—3 Ibid. ex eodem, *raphanidas.*—4 Chiffl. *rapa.*—5 Vet. Dalec. *succoque acriora.*—6 Cod. Dalec. *nec unquam vitiari terra.*—7 Idem codex, *medicamenta.*—8 Vet. Dalec. *in globis.*—9 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. et recentt. *sunt et sylvestria* edd. vett. et Gronov. Mox, Vet. Dalec. *iisdem sativis sicciora i. et acutiora.*

NOTÆ

[j] *Omnia autem sylvestria*] Hæc deinceps e Theophr. Hist. VII. 6. ubi pro cunila θύμβραν adducit, de qua diximus c. 50.

[k] *Solum vero*] Lapathum sylvestre, inquit Theophr. loc. cit. sativo suavius est ad gustum: succo tamen acidiore est: τὸν δὲ χυλὸν ὅμως ὀξύτερον ἔχει.

[l] *Hoc in sativis rumex*] Cum in hortis seritur. Vide XX. 85.

[m] *Sylvestre*] Dicemus de eo libro seq. c. 85.

[n] *In fabis caprini*] In globulis fimi, fabæ magnitudine, si cujusque generis semina condantur.

[o] *Quæ sunt sylvestria*] Theophr. Hist. VII. 6. Πάντα δὲ καὶ ξηρότερα τῶν ἡμέρων· καὶ ἴσως αὐτῷ τούτῳ πολλὰ καὶ δριμύτερα καὶ ἰσχυρότερα.

[p] *Quam pomis*] Quot in pomis saporum sint genera, dictum est antea, XV. 32.

[q] *Sunt autem acres*] Theophr. Hist. I. 19. Οἱ δὲ δριμεῖς, οἷον ὀριγάνου, θύμβρας, καρδάμου, νάπυος, οἱ δὲ πικροὶ, ἀψινθίου, κενταυρίου.

[r] *Aquatiles*] Theophr. loc. cit. Ἄλλη δὲ ὑδαρής· ... οἷον σικύου, κολοκύνθης, θριδακίνης.

Acuti, thymi,[s] cunilæ.[t] Acuti et odorati,[t] apii, anethi, fœniculi. Salsus tantum e saporibus non nascitur, aliquando extra insidit pulveris modo, ut cicerculis tantum.[z] [u]

LXII. Atque ut intelligatur vana, ceu plerumque, vitæ persuasio: panax piperis saporem reddit, et magis etiam siliquastrum, ob id piperitidis nomine accepto. Libanotis odorem thuris, smyrnium myrrhæ.[t] [v] De panace[w] abunde dictum est. Libanotis[x] locis putribus[z] et macris ac roscidis seritur semine. Radicem habet[y] olusatri, nihil a thure differentem. Usus ejus post annum stomacho saluberrimus. Quidam eam nomine alio rosmarinum appellant. Et smyrnium[z] olus seritur iisdem locis, myrrhamque radice resipit. Eadem et siliquastro satio. Reliqua a ceteris et odore et sapore differunt, ut anethum. Tantaque

CAP. LXI. 1 Duo codd. Dalec. et Chiffl. *Acuti tantum cunile tumi;* unde Dalecampius legit *tani*, de quo XXI. 50. Sic et Turneb.—2 Ita Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *et cuniculis, &c.* Vet. Dalec. *et circulis tantum aquæ: ut intelligatur, &c.* Gronov. et al. vett.

CAP. LXII. 1 Ita Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *myrrha myrrhæ* Gronov. et al. vett. *myrris myrrhæ* margo edd. Dalec. et Gronov.—2

NOTÆ

[s] *Acuti, thymi*] Vide Notas et Emend. num. 26.

[t] *Acuti et odorati*] Theophr. loc. cit. Αἱ δὲ καὶ εὐωδίαν, ὥσπερ αἱ τοῦ σελίνου, ἀνήθου, μαράθρου, καὶ τῶν τοιούτων.

[u] *Ut cicerculis tantum*] Vide Notas et Emend. num. 27. Theophrasti ἐρεβίνθους Plinius *circerculas* ubique reddit.

[v] *Smyrnium myrrhæ*] Vide Notas et Emend. num. 28.

[w] *De panace*] Lib. XII. c. 58.

[x] *Libanotis*] Oribasii interpres lib. XI. fol. 204. 'Libanotis vero, quam rosmarinum Romani vocant, qua utuntur ii qui coronas nectunt.' Est seseli Æthiopicum herba Dodonæi, p. 310. non Rosmarinum hortense nostrum, quod vulgo *Romarin* appellamus. Libanotidem in horto Regio vidimus.

[y] *Radicem habet*] Foris nigricantem, intus candidam. Diosc. lib. III. c. 87. Ῥίζα δὲ λευκὴ, εὐμεγέθης, ὄζουσα λιβάνου. *Radix alba et prægrandis, thuris odorem habet.* Et paulo ante, genus libanotidis alterum agnoscit, quod radicem habeat, ῥίζαν ἐκ μὲν τοῦ ἐκτὸς μέλαιναν· θλασθεῖσαν δὲ λευκήν.

[z] *Et smyrnium*] Illud nimirum, de quo superius dictum est, c. 48. De eo rursum Plinius XXVII. 109. 'Radicis odor myrrhæ habet qualitatem: unde et nomen.' Galenus de Alim. Facult. II. 52. pag. 363. tom. VI. τὸ σμύρνιον ait Romæ maxima copia distrahi, et habere quiddam aromaticum, καί τι καὶ ἀρωματῶδες ἔχει.

est diversitas atque vis, ut non solum aliud[3] alio[a] mutetur, sed etiam in totum auferatur. Apio eximunt coqui opsoniis acetum:[a] eodem cellarii in saccis odorem vino gravem.

Et hactenus hortensia dicta sint, ciborum gratia duntaxat. Maximum quidem opus in iisdem naturæ restat, quoniam[b] proventust antum adhuc, summasque quasdam tractavimus. Vera autem cujusque natura non nisi medico effectu[4] pernosci potest, opus ingens occultum divinitatis, et quo nullum reperiri possit majus. Ne singulis id rebus contexeremus,[5] justa fecit ratio, cum ad alios medendi desideria pertinerent, longis utriusque dilationibus futuris, si miscuissemus. Nunc suis quæque partibus constabunt, poteruntque a volentibus jungi.

[a] *Apio admixto in opsoniis coqui mitigant aceti vim.*

Vet. Dalec. *putridis.*—3 'Ms. *alius;* subaudi 'sapor.'' *Dalec.*—4 Margo edd. Dalec. et Gronov. *effecto.*—5 Vet. Dalec. *herbis attexeremus.*

NOTÆ

[a] *Aliud alio*] Alius sapor alio vincitur.

[b] *Quoniam*] Quoniam uti quæque proveniant, explicuimus: ac de singulorum natura summatim atque generatim tractavimus.

NOTÆ ET EMENDATIONES

AD LIBRUM XIX.

NATURALIS HISTORIÆ

C. PLINII SECUNDI.

1. Cap. I. *Sed fractum tusumque*] Ita rescripsimus ex cod. Reg. 2. cum prius legeretur, *sed passum tusumque*. Astipulatur ei lectioni Apuleius in libro de Remediis salutaribus, quem Salmasius quoque vidit, in Solin. pag. 261. Sic enim is Plinianum locum hunc totum compilavit: 'Parvo ergo semine nascitur, quod orbem terrarum ultro citro portat, tam gracili avena, tam non alte a tellure sublata: nec viribus suis nexum, sed fractum tusumque, et in mollitiem lanæ coactum.'

2. Cap. II. *Et hi casses vel ferri aciem vincunt*] Prius legebatur, *et hæ cassesve ferri, &c.* Mss. *et etasceve*. Nos ex conjectura ita rescripsimus. In Mss. *re* pro *vel* nobis haud semel occurrit, ut alibi rursum monituri sumus.

3. Cap. X. *CCCXC. annis ante nos*] Nempe anno Urbis conditæ CCCCXL. ut dictum est XIII. 30. et XV. 1. Hæc vero Plinius commentabatur anno DCCCXXX. ut ipsemet fatetur XIV. 5. Quare a Theophrasto ad Plinium intervallum fuit CCCXC. annorum, non, ut libri hactenus editi exhibent, *CCCCXC.* addita perperam centenarii nota, quæ superfluit.

4. Cap. XII. *Et quod in Thracia iton, et quod in Græcia geranion*] Mutilus hic locus in libris hactenus editis fuit hoc modo, *et quod in Thracia ceraunium*. Nos refinximus feliciter, ut remur, ex libri hujus Indice, in quo diserte legitur, ex Mss. omnium fide, *Misy, iton, geranion*: nec paulo sane certius ex ipso Theophrasto, hæc tria tuberum genera iisdem fere verbis laudante, apud Athen. lib. II. p. 62. Λέγει δὲ περὶ αὐτῶν Θεόφραστος· Τὸ ὕδνον ὃ καλοῦσί τινες Γεράνειον, καὶ εἴτι ἄλλο ὑπόγειον. Καὶ πάλιν· Ἡ τῶν ἐγγεοτόκων τούτων γέννησις ἅμα καὶ φύσις, οἷον τοῦτε ὕδνου, καὶ τοῦ φυομένου περὶ Κυρήνην, ὃ καλοῦσι μίσυ. Δοκεῖ δ' ἡδὺ σφόδρα τοῦτ' εἶναι, καὶ τὴν ὀσμὴν ἔχειν κρεώδη. Καὶ τὸ ἐν τῇ Θρᾴκῃ δὲ γενόμενον ἴτον, κ. τ. λ. *De tuberibus hæc Theophrastus. Tuber quod geranion quidam nuncupant, et si quid aliud sub terra generatur. Ac rursum: Eorum quæ sub terra pariuntur, ejusmodi natura est atque generatio, quemadmodum tuberis, et misy: sic enim vocant quod circa Cyrenen gignitur, et suavissimi gustus*

esse credunt, et odore carnis. Est et ejusmodi iton, quod in Thracia effodiunt, &c. Adde et Apuleium, qui cum librum suum de salutaribus herbarum remediis ex Plinio concinnarit, hunc locum integrum fere sic repræsentat: ut Salmasius etiam vidit, in Solin. p. 708. 'Simile est quod in Cyrenaica provincia vocant misy, præcipuum suavitate odoris ac saporis: et quod in Thracia iton, et quod in Græcia geranion.' Eustathius in Il. Λ. tuber geranium pariter vocari auctor est: *ἔστι γὰρ κατὰ τὸν μύκητα καὶ τὸ ὕδνον τὸ καὶ γεράνειον κατά τινας.*

5. Cap. xv. *Caule ferulaceo, aut simili crassitudine*] Ita Mss. omnes, Reg. Colb. Th. Chiffl. non, uti hactenus editi, *haud simili.* Favet Theophr. Hist. vi. 3. *Τὸν δὲ καυλὸν ἡλίκον νάρθηξ, σχεδόν τε καὶ τῷ πάχει παραπλήσιον.*

6. Ibid. *Folium ipsum vero deciduum*] Hactenus *vere* legebatur: unde arrepta statim a Criticis, quos Salmasius secutus est in libello, cui titulum fecit Præfationis ad Plinium, p. 104. occasio calumniandi, perverse omnino reddita esse a Plinio hæc Theophrasti verba, Hist. vi. 3. *ἅμα μὲν οὖν τῷ ἦρι τὸ μάσπετον ἀφίησι,* quibus ille non amitti vere, sed emitti tum potius folia significat: at suspicionem omnem erroris abstulit sincera lectio codicum Mss. Reg. 1. Colb. Chiffl. &c. in quibus *vero*, non *vere*, legitur. Quo porro tempore ea decidant, Plinius ipse post paulo declarat, 'Folia aurei coloris pro semine fuisse, cadentia a Canis ortu Austro flante.' Cui sententiæ Theophrastus ipse præivit, ut in prioribus Notis monuimus.

7. Ibid. *Rhizias, atque caulias, vilior illo ac putrescens*] Constans hæc est exemplarium omnium scriptura, Reg. Colb. Th. Chiffl. &c. qua succum cauliam appellatum viliorem esse, præstantiorem rhizian, haud obscure declaratur. Favet Theophrastus Hist. ix. 2. a quo hæc manarunt: *Καλοῦσι δὲ τῶν ὀπῶν τούτων, τὴν μὲν καυλίαν, τὸν δὲ ῥιζίαν· καὶ ἔστι βελτίων ὁ ῥιζίας· καθαρὸς γὰρ καὶ διαφανὴς, καὶ ξηρότερος· ὁ δὲ καυλίας ὑγρότερος.* Nequicquam refragante Apuleio, qui dum hunc locum transcriberet ex vitioso codice, in lib. de remediis herbarum *vilior ille* legisse in eo videtur.

8. Cap. xviii. *Caule ferulaceo, tenui, et ipso cibis indigenarum expetito, et unguentis, quicquid sit cum quo decoquatur*] Libri hactenus editi, *et tingenti.* Mss. omnes, Reg. Colb. Th. etiam quos Pintianus vidit, *unguenti:* quod ille approbat, ac veteri more dictum pro *ungenti* putat. Nos ex conjectura, et cibis caulem eum, et unguentis expetitum interpretamur, quicquid sit demum id cum quo decoquatur, seu rosa, seu lilium, aliudve simile quidpiam, unde unguenta constant: quæ planissima hujus loci sententia est.

9. Cap. xix. *Hortoque et foco tantum contra invidentium effascinationes dicari videmus in remedio Satyrica signa*] Sic totidem plane apicibus ac literis, teste Dalecampio, Chiffletianus codex: sic et alii probatissimi, quos habemus. Prius legebatur, *Hortosque et fores tantum contra invidentium effascinationes dicari videmus. In remedio Satyrica signa.* Salmasius, Exercit. in Solin. pag. 310. *Hortoque et foro* mavult: cetero a nobis facit. Hortos certe dicari, vel fores, nulla veterum monumenta indicant: dicari signa, tralatitium est: uti vel ex una hac inscriptione palam est, quam Gruterus affert, pag. 66. Libero. Avg. Signvm. Sileni. et. Satyri. Ut vero *horto et foco*, cum Mss. exemplaribus, quam *horto et foro*, ex Salmasii conjectura, quam nullis ille argumentis constabilit, libentius amplectamur, hæc faciunt. Primum, conditivorum exemplarium auctoritas, a quibus discedere religio est

Deinde quod fabri quoque ante camina ipsi sua suspendere soliti erant signa ejuscemodi, resque turpiculas, arcendæ invidiæ causa: Græci *προβασκάνια*, *mutonia* Latini dixere, in vetere Glossario. Testis Julius Pollux VII. 24. pag. 351. Πρὸ δὲ τῶν καμίνων τοῖς χαλκεῦσιν ἔθος ἦν γελοιά τινα καταρτᾶν, ἢ ἐπιπλάττειν, ἐπὶ φθόνου ἀποτροπῇ· ἐκαλεῖτο δὲ βασκάνια, κ. τ. λ. Ut ab interiorum ædium focis ad fabrorum officinas hæc consuetudo transisse videri possit. Denique quod fluxisse hic mos a nobis credatur, ab illo foci exemplo, quod a Plinio recitatur lib. XXXVI. extremo, his verbis: 'Non præteribo et unum foci exemplum, Romanis literis clarum. Tarquinio Prisco regnante tradunt repente in foco ejus comparuisse genitale e cinere masculini sexus: eamque quæ insederat ibi, Tanaquilis reginæ ancillam Ocrisiam captivam, consurrexisse gravidam. Ita Servium Tullum natum, qui regno successit. Inde et in regia cubanti puero caput arsisse visum, creditumque Lâris familiaris filium. Ob id compitalia et ludos Laribus primum instituisse.' Hoc et alii scriptores referunt, quos ibi appellaturi sumus. Quid porro similius veri, quam ob id quoque foco deinceps dicata signa Satyrica fuisse, quæ ipsa esse τὰ αἰδοῖα in Notis prioribus animadvertimus?

10. Cap. XXVI. *Quando phthisin cordi intus inhærentem, &c.*] Phthisin certe, ut libri omnes editi habent, hoc est, tabem, congruere huic loco aptius, quam phthiriasin, hoc est, morbum pedicularem, nemo, opinor, inficias ierit. Tamen, ne quid dissimulem, in Mss. Reg. 1. *tiriasin*, in Reg. 2. *phthiriasin* diserte legimus. Quin Plinius alter Valerianus appellatus de Re Medica IV. 1. hunc Plinii nostri locum exscribens, legisse sic omnino videtur. Nam de raphani virtutibus disputans, 'Contra phthiriasin,' inquit, 'succus ejus adhibetur, qui solus potest tenuitate subtili ad imi corporis liniamenta cor penetrare. Ægyptii enim reges, quibus erat studium scrutari corpora mortuorum, et causas valetudinum occulta fide recognoscere, in corde ipso nasci ejusmodi vitium prodiderunt.' Quid si *φθειριάσεως*, seu pedicularis morbi, causas, quod Medicis omnibus adhuc latet, ex pravo cordis habitu repeti jubeat?

11. Cap. XXXI. *Sylvestri minor et humida*] Perperam in libris editis, *sylvestris minores tumidæ*, cum sequatur proxime, *effossa quoque diu vivit*. In Mss. Reg. &c. *minore tumida*. Firmat emendationem Theophrastus, a quo hæc profecta, Hist. VII. 2. Τὸ δὲ ἄγριον βραχυτέραν. Πολυχρονιώτερόν τε τοῦ ἀγρίου .... ἔχει δὲ σαρκώδη τὴν σάρκα, καὶ ἔνικμον· διὸ καὶ ἐξαιρεθεῖσα ζῇ πολὺν χρόνον.

12. Ibid. *Florent confertim serpyllum, abrotonum*] Prius legebatur, *florent cum fraxino*. Atqui florere fraxinum mature, et quidem priusquam serpentes prodeant, ipsemet admonuit XVI. 24. sero abrotonum, serpyllumque: abrotonum certe æstate, ut ait ipse XXI. 34. Ex Theophrasto, auctore certissimo, a quo hæc desumta constat, medicinam huic loco fecimus. Sic enim ille Hist. VII. 3. Ἀνθεῖ δὲ τῶν μὲν ἄλλων ἕκαστον ἀθρόον· τὸ δὲ κατὰ μέρος κάτω πρῶτον· εἶθ' ὅταν ταῦτα ἀπανθήσῃ, τὰ ἄνω· διὸ καὶ πολυχρόνιον ἐν τῷ ἀνθεῖν, καθάπερ κύαμος, καὶ τῆς πόας τὸ ἡλιοτρόπιον, κ. τ. λ. Ubi perspicuum est, tum a Græco scriptore, tum a Plinio, qui locum eum summa fide expressit, opponi ea inter se quæ confertim, et quæ particulatim, seu primum ab imo florescunt. Id enim Latinus auctor imitatus statim subjicit, 'Ocimum autem particulatim, et ab imo incipit.'

13. Cap. XXXII. *Est et colorum differentia. In Isso enim et Sardibus, &c.*] Prius legebatur, *Samo enim et Sardibus*. In Mss. Reg. Colb. Chiffl.

differentia amisso enim et Sardibus. Nostram egregie constabilit conjecturam Theophr. Hist. VII. 4. unde hæc accepta esse perspicuum est: Ἐν Ἴσσῳ γὰρ μὲν ἄλλα ὅμοια τοῖς λευκοῖς· λευκὰ δὲ σφόδρα τῇ χροιᾷ· φέρειν δέ φασιν ὅμοια τοῖς Σαρδιανοῖς.

14. CAP. XXXIII. *Si nutritur in capita*] Voculam *si*, quam libri hactenus editi omisere, magno totius sententiæ detrimento, ex Reg. cod. et Colb. supplevimus: et quod certius aliquanto est, ex Columella, quem Plinius nunc auctorem sequitur. Sic enim ille XI. 3. 'In eo autem porro, quod magni capitis efficere voles, servandum est, ut antequam translatum deponas, omnes radiculas amputes, et fibrarum summas partes intondeas. Tum testulæ, vel conchæ,' &c. Fibras pro foliis eo capite haud raro usurpat.

15. CAP. XXXVI. *Nihil ocimo fœcundius*] Ita libri omnes, etiam manu exarati: reponere frustra conante Pintiano, *Nihil cumino fœcundius.* Facit enim pro recepta lectione Theophr. Hist. VII. 3. Πολυκαρπότατον δὲ τὸ ὄκιμον.

16. CAP. XXXVII. *Aut rariore, et leviore*] Sic pertinaciter libri omnes habent. Verum, an *læviore* rectius? nam læve, nec hirsutum, heleoselini folium paulo ante commendat. An *latiore* sincerius? Nam Theophrastus, a quo hæc sumta plane constat, Hist. VII. 4. *Apii*, inquit, *tum in foliis, tum in caulibus discrimen constat: aliud enim folio spisso, crispo, densoque: aliud rariore ac latiore, cauleque majore.* Τῶν δὲ σελίνων καὶ ἐν τοῖς φύλλοις, καὶ ἐν τοῖς καυλοῖς αἱ διαφοραί· τὸ μὲν γὰρ πυκνὸν, καὶ οὖλον, καὶ δασὺ τὸ φύλλον ἔχει· τὸ δὲ μανώτερον καὶ πλατύτερον· καυλὸν δὲ μείζω.

17. CAP. XXXVIII. *Astytida, quidamque eunuchion, quoniam hæc maxime refragetur Veneri*] *Astytida*, legi oportere, non, uti prius, *Astylida*, evincit planissime hic Eustathii locus, unde et quæ vis subsit ei voci, intelligas. Sic igitur ille in Iliad. X. pag. 1283. Δεδήλωται ἀλλαχοῦ (nempe pag. 849.) ὅτι ἐκ τοῦ στύειν γίνεται καὶ ὁ ἄστυτος· οἷον παρὰ Ξενάρχῳ, Πελοπιδῶν ἄστυτος οἶκος· ἤγουν ἄκαρπος· ἄγονος.... Φασὶ δὲ κατὰ τὴν παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ ἱστορίαν, καὶ θρίδακα τὴν ἐκ γενέσεως πλατύφυλλον, καὶ τετανὴν, καὶ ἄκαυλον, ἀστυτίδα καλεῖσθαι ὑπὸ γυναικῶν· εὐνοῦχον δέ γε ὑπὸ τῶν Πυθαγορείων· ἐπειδή, φησιν, ἀσθενεῖς εἰσι πρὸς τὰ κατὰ τὴν Ἀφροδίτην οἱ συνεχῶς χρώμενοι θρίδαξι, κ. τ. λ. Athenæi locus quem spectat, e libro secundo est, pag. 69. Eadem habet Florentinus in Geopon. XII. 13. pag. 333. Plura apud Eustathium vide, tum loc. cit. tum pag. 849. et 862. quæ aut Græce transcribere, aut Latine reddere, pudor vetat. Porro ἀστυλὶς apud Hesychium longe est aliud, nempe planta unde viscum legitur. Eubuli vero Poëtæ Comici, apud Athen. lib. II. pag. 69. tragœdiam scimus Ἀστύτους appellatam, in qua de lactucæ viribus disputatur.

18. Ibid. *Cum prioris Camelii religio nimia eam negaret*] Visa nobis potior ea lectio est, quam quæ recepta hactenus, excogitata ab Hermolao est, *cum priores caverent, religione nunc omni caret.* In codice Reg. 1. *cum priores cameli religio minime omne caret.* Apuleius, libro de remediis salutaribus, qui nondum editus in lucem, extat in Bibliotheca Regia, totus ex Plinii verbis concinnatus, hunc locum ita expressit: *Divus certe hac lactuca conservatus in ægritudine fertur, prudentia Musæ Medici, cum prioris Cameli religio nimia ei abnegaret*, vel ipso teste Salmasio, qui pariter vidit, in Solin. pag. 1270. In Chiffl. cod. *Cameli religio nimia omni caret.* Camelii nomen ei medico fuisse videtur: et in Gruteri sane inscriptionibus Camelium haud semel legimus. Cur in diversam plane conjecturam Hermolaus abiret, causa hæc fuit, quod ab esu lactucæ absti-

nuisse veteres existimaret, religione ductos, quoniam sub ea sepultum Adonin ferunt, ab apro interfectum: quam ob rem et mortuorum edulium νεκύων βρῶμα ab Eubulo in Astytis lactuca nominatur, apud Athen. lib. II. pag. 69. Unde et Pellicerius in Notis Mss. num restitui locus hic ita posset, ambigebat: *Cum prior ætas eam religione Adonis nimia devitaret.* Sed hæc abesse nobis visa sunt longius a vestigiis veterum codicum, quibus institisse propius videmur. Quanquam et vox illa *prioris* haud facit animo sane delicato satis: visumque aliquando satius legi, *Cum Artorii Camelii religio, &c.* Artorium enim Augusti Medicum in castris Philippensi prælio fuisse tradunt Eusebius in Chron. Lactantius II. 8. Cælius Aurelian. III. 11. et 14. Velleius Paterc. lib. II. Val. Max. VII. 1. Utrum igitur ita legi præstabilius fuerit, permittimus legentium arbitrio. Ut in lactuca porro, sic in beta ægris danda, priscorum religio fuit, de qua Plinius ipse hujus libri cap. 40. 'Medici nocentiorem betam, quam olus, esse judicavere. Quamobrem appositas non memini: degustare etiam religio est, ut validis potius in cibo sint.'

19. CAP. XLV. *Sed durata runcatur, non sine difficultate, pruritivis ulceribus, ni munitis manibus id fiat*] In libris hactenus editis, *provenientibus ulceribus.* In Mss. Reg. et Colb. *proritivis:* unde nos *pruritivis* effecimus. Adjuvat Columella XI. 3. 'Sed velata manu debet runcari, quam nisi contexeris, perniciosa nascuntur ulcera. Si tamen per ignorantiam nuda manu runcaveris et prurigo atque tumor incesserit, oleo subinde perunguito.'

20. CAP. XLVII. *Minus hæc humido gaudet, æstate viret*] Ita sane libri omnes. At ego libentius multo agnoverim, *Non minus hæc humido gaudet*, ut ad apium, de quo proxime sermo, respiciat: illud enim perinde ac mentam humido lætari Columella scribit XI. 3. 'Apium,' inquit, 'præcipue aqua lætatur, et ideo secundum fontem commodissime ponitur.' Et paulo post: 'Menta dulcem desiderat uliginem: quam ob causam juxta fontem mense Martio recte ponitur.' Nisi forte, id quod simile veri arbitramur, de cœlo, non de solo humido, intellexit Auctor, quoniam proxime sequitur, *æstate viret.*

21. CAP. LIV. *Athenienses napy appellaverunt, alii thapsi, alii saurion*] De prima appellatione νάπεως suo loco egimus: Θάψι, ob similitudinem cum ferulæ thapsiæ semine, qua de egimus XIII. 43. dici suspicabamur: Σαύριον, quod acrimonia sua, ceu lacerta, mordeat: est enim Græcis lacerta σαῦρα. Quam ob causam et σαυρίδιον dixere nasturtium, quod nares torquet. Verum pro *thapsi*, num legi *thlaspi* sit satius, considerandum: nam XXVII. 113. thlaspi quidam napy vocant: et Hesychius, Θλασπὶς, inquit, πόα, ἣν ἔνιοι σαύριον. Dictum autem thlaspi tum sinapi fuerit, a θλάω, quod molitur frangiturque.

22. CAP. LV. *Serpyllo et sisymbrio montes plerique scatent*] Ita libri omnes: quanquam sunt qui malint, *montes planaque scatent.* Sed non admodum favet ei conjecturæ Theophrastus, a quo hæc desumta sunt, e libro nempe Hist. Plant. sexto, cap. 4. Παρ' ἄλλοις δὲ ὄρη πλήρη καὶ τόποι, καθάπερ ἐν τῇ Θράκῃ. Quod porro proxime sequitur apud Plinium: *Sicut in Thracia: utique deferunt ex iis avulsos ramos, seruntque:* sic restitutum a nobis intelligito, cum prius legeretur, *ubi aquæ deferunt.... seruntque*, quod insulsum per se appareret. In Mss. *ut eaque deferunt.* At Theophr. loc. cit. qui Plinio præit, et nostram fulcit emendationem, et quæ sit loci sententia, aperit: Καὶ γὰρ ἕρπυλλός ἐστιν ἄγριος, ὃν κομίζοντες ἐκ τῶν ὀρῶν φυτεύουσι· καὶ ἐν Σικυῶνι καὶ Ἀθήνησιν ἐκ τοῦ Ὑμήττου. *Et serpyllum*

sylvestre est, quod deferunt e montibus, seruntque: item Sicyone ex suis montibus, et Athenis ex Hymetto.

23. CAP. LVI. *Quo densior est, eo tenuior*] Ita scribi oportere, non *tenerior*, rei fides historiaque comprobat, non modo in cannabi, sed in omni plantarum genere, ut quo densius spissiusque sata sunt, eo graciliora surgant: alioqui quid cannabis teneritate opus, quando in usum cibi planta non veniat?

24. CAP. LVII. *Et cuminum necatur ab limodoro, nisi repurgetur*] Hactenus editum, *ab imo dorso*, quod plane insulsum est. Auctor emendandi Theophrastus extitit, a quo hæc accepta haud dubie, Hist. VIII. 8. Τὸ δὲ ὑποφυόμενον εὐθὺς ἐκ τῆς ῥίζης τῷ κυμίνῳ ... τὸ λιμόδορον, μονόκαυλον, ... ῥίζαν δὲ ἔχει ὑποστρόγγυλον. *Quod autem statim ab radice cumino subnascitur, et limodorum vocatur, unicaule est .... et radice subrotunda innititur.* Sic enim in edit. Ald. et Basil. legitur. Alii αἱμόδωρον· ἱμόδερον alii legi malunt, ut Dalecampius in Hist. Plant. pag. 485. Sed λιμόδορον omnino scribendum cum Pellicerio sentimus, in Notis marginalibus Mss. ad Theophrasti locum citatum.

25. CAP. LVIII. *Culinis et ultra tempestiva sunt*] Libri antehac editi, *Cunilis*, inepte. Errorem Theophrastus retegit, Hist. VII. 6. ubi in eodem argumento habitat: Πρὸς δὲ τὴν μαγειρικὴν χρείαν ἐπὶ πλείω διαμένει. *Ad usum culinarium*, sive cibarium, *diutius perdurant.* Vidit hoc ante nos Pintianus.

26. CAP. LXI. *Acuti, thymi, cunilæ*] Prius legebatur, *acuti tantum cunilæ.* At in Mss. Reg. 1. Colb. &c. *acuti tami, &c.* In Reg. 2. *Acuti tumi.* Nos *thymi* auctore Theophrasto rescripsimus: sic enim ille Hist. I. 19. unde hæc accepta esse constat: Αἱ δὲ ἤδη δριμύτητά τινα ἔχουσι: καθάπερ ἡ τοῦ θύμου, καὶ θύμβρας. *Nonnulli acrimoniam quandam sortiuntur, ut thymus et satureia.*

27. Ibid. *Ut cicerculis tantum. Atque ut*] Insigniter corruptus ad hunc diem locus hic extitit, cum ita legeretur, *et circulis tantum aquæ.* Auctor emendandi fuit Theophrastus, a quo hæc Plinius, ut alia pleraque, mutuo accipit. Sic enim ille de Causis Plant. VI. 14. pag. 366. Οὐδὲν τῶν φυομένων ἁλυκόν· ὥστε καὶ ἐν ἑαυτῷ τοιοῦτον ἔχειν τὸν χυλόν· ἀλλ' ἐν τοῖς περὶ τὰ ἔξω γίνεταί τις ἁλμυρὸς, οἷον καὶ τοῖς ἐρεβίνθοις. *Nihil in genere plantarum salsum percipitur: scilicet ita ut in se talem habeat saporem. Sunt enim quorum summam partem duntaxat salsugo quædam obducit, ut cicer.* Hujus loci vitium subodoratus est ante nos Pintianus, qui ex eodem Theophrasti loco legi censuit oportere, *ut ciceris tantum cuti.*

28. CAP. LXII. *Smyrnium myrrhæ*] Subintellige, saporem reddit. Prius legebatur, *myrrha myrrhæ*, insulse. Ipsa loci sententia prodit, tergeminam modo plantam laudari, libanotidem, siliquastrum, smyrnium: quarum naturæ deinceps explanantur.

C. PLINII SECUNDI

NATURALIS HISTORIÆ

LIBER XX.

Medicinæ ex his quæ seruntur in hortis.

1. MAXIMUM hinc opus naturæ ordiemur, et cibos suos homini narrabimus, faterique cogemus ignota esse, per quæ vivat. Nemo id parvum [1] ac modicum existimaverit, nominum vilitate deceptus. Pax secum [2] in his aut bellum naturæ dicetur, odia, amicitiaque rerum [3] surdarum ac sensu carentium: et, quo magis miremur, omnia ea hominum causa, quod Græci sympathiam appellavere: quibus cuncta constant,[a] ignes aquis restinguentibus, aquas Sole [4]

CAP. I. 1 Chiffl. *vivat, ne id parvum.*—2 'Ita Mss. Regg. Editio princeps, et Cl. Rezzonicus. Frustra emendavit Gelenius, *Pax simul.*' Brotier. *Pax secum* etiam Chiffl. *Pax simul* Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—3 'Ita codd. Regg. Cl. Rezzonicus, et Editio princeps:' *Brotier.* Ita quoque Chiffl. *amicitiæque rerum* edd. vett. Gronov. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—4 Ita ex

NOTÆ

[a] *Quibus cuncta constant*] Mira est, inquit, rerum etiam sensu carentium consensio et conspiratio ad hominum utilitates procurandas: quam conspirationem, ac veluti condolentiam et commiserationem Græci *συμπάθειαν* vocant: etsi ignes et aquæ, quibus cuncta constant, Sol ac Luna, quibus cuncta gignuntur, perpetuum sibi bellum indixisse videantur. Hunc locum Pintianus cum non intelligeret, mutilum esse ac vitiatum falso existimavit: et *antipathiam* addi hic oportere.

devorante, Luna pariente, altero alterius injuria deficiente sidere. Atque ut a sublimioribus recedamus, ferrum ad se trahente magnete lapide, et alio rursus abigente[b] a sese: adamantem[5] opum gaudium, infragilem omni cetera vi et invictum, sanguine hircino rumpente, quæque alia in suis dicemus locis, paria, vel majora, mira.[6] Tantum venia sit, a minimis, sed a salutaribus ordienti, primumque ab hortensiis.[7]

II. (I.) Cucumim sylvestrem esse diximus,[c] multo infra magnitudinem sativi. Ex eo fit medicamentum, quod vocatur elaterium,[d] succo expresso e semine.[1 e] Cujus causa nisi maturius[2 f] incidatur, semen exsilit, oculorum etiam periculo. Servatur autem[g] decerptus una nocte: postero

codd. Harduinus et recentt. *aquam sole* Gronov. et vulgg.—5 Chiffl. *a sese adamatarum.*—6 Dalec. *miracula.*—7 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *venia sit si a min. sed a sal. ordiemur p. ab hortensibus* Vet. Dalec. *venia sit a m. sed a s. ordienti, p. ab hortensibus* Gronov. et al. vett.

CAP. II. 1 Margo edd. Dalec. et Gronov. *e fructu;* et sic toto capite, e Diosc.—2 Chiffl. *maturus.*—3 Chiffl. *quæque.*

NOTÆ

[b] *Et alio rursus abigente*] Nempe Theamede lapide, de quo XXXVI. 25. Vide Notas et Emend. num. 1.

[c] *Cucumim ... diximus*] Superiore libro, c. 24. Diosc. IV. 154. Σίκυς ἄγριος τῷ καρπῷ μόνῳ διαφέρει τοῦ ἡμέρου σίκυος· ἐλάσσονα πολλῷ ἔχων, κ. τ. λ.

[d] *Elaterium*] Ita vocatur a Celso, V. 12. Galenus, tom. II. in Explic. vocum Hippocr. p. 89. Ἐλατήριον, οὐ μόνον τὸ ἀπὸ τοῦ ἀγρίου σικύου γιγνόμενον, ἀλλὰ καὶ πᾶν τὸ τὴν κάτω κοιλίαν καθαῖρον. *Elaterium, non solum ex sylvestri cucumere factum, sed etiam omne quod alvum purgat per infernas partes.* Hesychius: ἐλατήριον, φάρμακον καθαρτικόν. Scribonius Largus, Compos. 70. 'Elaterium qui est succus cucumeris sylvatici.' Ἀπὸ τοῦ ἐλᾶν, *pellere*, quasi *depulsorium*, quod vim purgandi habet acrem.

[e] *E semine*] Hoc est, e fructu. Theophrastum ex verbo reddit, ita statuentem, Hist. IX. 10. Τὸ δὲ σπέρμα χυλισθὲν ποιεῖ τὸ ἐλατήριον. *Succus expressus e semine facit elaterium.* At Diosc. IV. 155. Τὸ δὲ λεγόμενον ἐλατήριον ἐκ τοῦ καρποῦ τῶν σικύων σκευάζεται, κ. τ. λ. ubi parandi idem artificium fuse edocet, quod a Plinio paulo contractius.

[f] *Nisi maturius*] Ante nimirum quam maturitatem sit assecutus. Nam si maturitas expectetur, tum tactu vel impulsu tenuissimo pediculus cucumim destituit, factoque ostiolo statim internus humor summo cum impetu, una cum semine, ejaculatur. Cucumim asininum vocant: ut recte Anguillara par. 14. p. 291. Vidimus in horto Regio: est et in Eystetensi. A Dodonæo pingitur, p. 652.

[g] *Servatur autem*] Diosc. loc. cit.

die inciditur arundine. Semen quoque[h] cinere conspergitur, ad coërcendam succi abundantiam: qui expressus suscipitur aqua cœlesti, atque subsidit: deinde Sole cogitur in pastillos, ad magnos mortalium usus. Obscuritates[i] et vitia oculorum sanat, genarumque ulcera. Tradunt hoc succo tactis radicibus vitium, non attingi uvas ab avibus. Radix autem[j] ex aceto cocta podagris illinitur, succoque dentium dolori medetur. Arida cum resina[k] impetiginem et scabiem, quæ[3] psoram[l] et lichenas vocant, parotidas[m] et panos[n] sanat, et cicatricibus colorem reddit. Et foliorum[o] succus auribus surdis cum aceto instillatur.

III. Elaterio[a] tempestivus[1] est autumno: nec ullum[b]

Cap. III. 1 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Mil-

NOTÆ

[h] *Semen quoque*] Semen iterum pro fructu usurpat. Nunc a Diosc. parum discedit.

[i] *Obscuritates*] Diosc. loc. cit.

[j] *Radix autem*] Diosc. IV. 154. Marcellus Empir. c. 36. p. 250. Plinius Valer. III. 14. Apuleius, c. 113. tit. 1. 'Ad nervorum dolorem, et podagram: Cucumeris sylvatici radices in olei cibarii pondo tribus decoques ad tertias, et exinde perunges, sanabuntur.' Et tit. 4. 'Cum aceto decocta radix valet contra podagram.' Accepere omnes a Celso IV. 24. 'Fovere oportet spongia, quæ in aquam calidam demittatur, in qua cucumeris sylvestris radix decocta sit.'

[k] *Arida cum resina*] Diosc. loc. cit. Μετὰ ῥητίνης τερεβινθίνης. Aridam autem radicem intellige: ξηρὰ δὲ καὶ λεῖα ἀλφοὺς, λέπρας, καὶ λειχῆνας σμήχει. Adde et Theophr. Hist. IX. 10.

[l] *Quæ psoram*] Ψώρα scabiei genus est, corporis summam cutem varia erosione depascens, furfurosaque magis quam squamosa ex se remittens. Vulgo, *le mal Saint Mein*. At λειχὴν impetiginosi morbi genus, quod mentagram Latinos vocasse Plinius auctor est XXVI. 2. fœdo pariter cutis furfure totos primum vultus, deinde vero et colla, pectusque, et manus occupante, oculis tantum immunibus. Martialis XI. 99. 'Nec triste mentum, sordidique lichenes.' Gallis, *Dartre farineuse*.

[m] *Parotidas*] Παρωτίς. 'Tumores repentinos sub auribus innatos, parotidas vocamus,' inquit Theod. Priscianus I. 8. de parotidibus. Galli, *Parotide*.

[n] *Et panos*] Diosc. φύματα ῥήττει. Φῦμα tumor est præter naturam obortus in quacumque corporis parte, cum inflammatione: et hos appellant aliqui panos. Celso V. 25. panus tumor dicitur non altus, latus, in quo quiddam pustulæ simile est. Sunt qui φύγεθλον dici Græce velint, et a phymate differre. Vide Gorræum in Definit. Med. Apuleius c. 113. tit. 3. pro panis tumores dixit.

[o] *Et foliorum*] Diosc. loc. cit. Ἁρμόζει δὲ ὁ τῶν φύλλων χυλὸς ἐνσταζόμενος ὠταλγίαις. Sic et radicis succum ad sonitum aurium emendandum prodesse Celsus monet, VI. 7.

[a] *Elaterio*] Theophr. Hist. IX. 10.

ex medicamentis longiore ævo durat. Incipit a[c] trimatu. Si quis recentiore uti velit, pastillos in novo fictili igne lento in aceto domet. Melius, quo vetustius : fuitque jam[2] ducentis annis servatum, ut auctor est Theophrastus.[d] Et usque[e] ad quinquagesimum lucernarum lumina extinguit. Hoc enim veri experimentum est, si admotum priusquam extinguat, scintillare sursum ac deorsum cogat.[3] Pallidum[f] ac læve herbaceo ac scabro melius, ac leniter amarum. Putant[g] conceptus adalligato semine adjuvari, si terram non attigerit. Partus vero, si in arietis lana alligatum inscientis lumbis fuerit, ita ut protinus ab enixu rapiatur[4] extra domum.

Ipsum cucumim qui magnificant, nasci præcipuum in Arabia, mox in Arcadia, Cyrenis alii tradunt,[5] similem heliotropio,[h] cujus inter folia et ramos provenire magnitudine nucis juglandis. Semen autem esse[i] ad speciem scorpionum cauda replexa, sed candida.[6] Aliqui etiam ab eo scor-

ler. Bipont. et Franz. *Elaterium tempestivum* Gronov. et al. vett.—2 Cod. Dalec. *vetustius erit, jamque.*—3 Idem codex, *cogit.*—4 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *ab ea eximatur et rapiatur* cod. Dalec. *protinus ab exitu rapiatur* edd. vett. et Gronov.—5 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. Mox *Cyrenis, alii in Arcadia tradunt* Gronov. et edd. vett.—6 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *semen. Esse autem ad speciem scorpionis cauda reflexa, sed candida*

NOTÆ

Τίλλεται δὲ τοῦ φθινοπώρου (τὸ σπέρμα,) τότε γὰρ βέλτιστον. *Legitur autumno fructus: tunc enim optimus* ad elaterium concinnandum.

[b] *Nec ullum*] Theophr. Hist. IX. 14.

[c] *Incipit a*] A bimatu ad decennium utile esse dejectionibus scribit Dioscor. loc. cit.

[d] *Theophrastus*] Hist. IX. 14.

[e] *Et usque*] Humorem servat ad illud usque tempus: quare etiamtum lucernis admotum, lucem extinguit, ob humoris copiam: Ἀλλ' ἄχρι πεντήκοντα ἐτῶν σβέννυσι προσαγόμενον τοὺς λύχνους· αἰτία δὲ τῆς χρονιότητος ἡ ὑγρότης. Theophrastus loc. cit.

[f] *Pallidum*] Sic Dioscor. IV. 154. candidum ac læve, gustuque amarum, λευκὸν, λεῖον, πικρότατον τῇ γεύσει anteponit alteri quod scabrum est, et porracei herbidive coloris: τὸ μέντοι πρασίζον, καὶ τραχὺ, φαῦλον.

[g] *Putant*] Superstitiose.

[h] *Similem heliotropio*] Tricocco nimirum, sive scorpiuro heliotropio, de quo XXII. 29. Hæc vero non de cucumere quovis, sed Arabico, Arcadico, Cyrenaicoque accipienda sunt.

[i] *Semen autem esse*] Semen cucumere illo peregrino inclusum intelligit.

pionium cucumim vocant, efficacissimum contra scorpionum ictus et semine et elaterio, et ad purgandum uterum alvosque. Modus portione virium ab dimidio obolo ad solidum.[j] Copiosius necat. Sic et contra phthiriasin[k] bibitur: et hydropises.[7] [l] Illitum[m] anginas et arterias[n] cum melle et oleo vetere sanat.

IV. (II.) Multi hunc esse apud nos qui anguinus[a] vocetur,[1] ab aliis erraticus, arbitrantur. Quo decocto[2] sparsa mures non attingunt.[3] Iidem[4] podagris cum articuli morbis[5] decoctum in aceto illiniunt,[6] præsentaneo remedio.

Gronov. et al. vett.—7 'In codd. Regg. et Editione principe, *et hydropicis*.' Brotier. Ita quoque cod. Dalec.

CAP. IV. 1 Chiffl. *vocatur*.—2 Vet. Dalec. *arbitrantur, cujus decocto*.—3 Ita codd. Harduini cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *mures de ejus medicina non attingunt* Gronov. et al. vett. 'Hæc, *de ejus medicina*, supervacua videntur.' *Dalec*.—4 *Idem* cod. Dalec.—5 Ita codd. Harduini et Chiffl. item edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *cum articulorum morbis* Gronov. et vulgg. *et articulorum morbis* Vet. Dalec.—6 'Ita codd. Regg. et Editio princeps.'

NOTÆ

Ad solidum] Ad integrum obolum. Diosc. loc. cit. Ἡ δὲ τελεία δόσις, ὄβολος· ἡ δὲ ἐλαχίστη, ἡμιωβόλιον . . . πλεῖον γὰρ ποθὲν κίνδυνον ἐπιφέρει.

[k] *Phthiriasin*] Φθειρίασις, pediculari morbus est in quo pediculi acervatim per cutim erumpunt. Gignuntur vero ii non in superficie cutis, ut furfures, 'sed in ejus profundo,' inquit Gorræus in Defin. Med.

[l] *Et hydropises*] Mss. omnes, *hydropicis*. Sed *hydropises* legi structura orationis jubet. Est autem hydrops morbus, quem Latini aquam intercutem vocant: ejus tres species Celsus definit, III. 21.

[m] *Illitum*] Diosc. loc. cit. Συναγχικοῖς δὲ διάχρισμα πρακτικὸν μετ' ἐλαίου παλαιοῦ, ἢ μέλιτος, ἢ χολῆς ταυρείας. De angina Celsus IV. 4. 'Pestiferum acutumque morbum in faucibus nostri anginam vocant: apud Græcos nomen, prout species est. Interdum enim neque rubor, neque tumor ullus apparet, sed corpus aridum est, vix spiritus trahitur, membra solvuntur: id συνάγχην vocant. Interdum lingua faucesque, cum rubore intumescunt, vox nihil significat, oculi vertuntur, facies pallet, singultusque est: id ὡς συνάγχη vocatur. Illa communia sunt: æger non cibum devorare, non potionem potest: spiritus ejus includitur. Levius est, ubi tumor tantummodo et rubor est, cetera non sequuntur: id παρασυνάγχην appellant.'

[n] *Et arterias*] Hoc est, fauces, angina scilicet et suffocatione spiritus laborantes. In faucibus enim aspera arteria est, quæ spiritus conceptaculum, quo vox editur.

[a] *Qui anguinus*] Cucumis flexuosus Lobelio, a quo pingitur in Observat. p. 363. ita dictus a figura fructus, qualem in horto Regio vidimus.

Lumborum vero dolori semine Sole siccato, dein trito, XX. X. pondere [7] in hemina dato aquæ. Sanat et tumores subitos illitum cum lacte [8] mulierum. Purgat eas [b] elaterium. Sed gravidis [c] abortum facit. Suspiriosis prodest. Morbo vero [d] regio in nares conjectum. Lentigines [e] ac maculas e facie tollit in Sole illitum.

V. Multi eadem omnia sativis attribuunt. Magnum etiam in eis momentum. Namque et eorum semen, quantum tres digiti apprehenderint, cum cumino tritum, potumque in vino, tussientibus auxiliatur. Sed et phreniticis [1] in lacte mulieris. Et dysentericis [f] acetabuli mensura. Purulenta [g] autem exspuentibus cum cumino pari pondere, et jocineris vitiis in aqua mulsa. Urinam movet [h] ex vino dulci, et in renum dolore clysteribus simul cum cumino infunditur.

VI. Pepones [i] qui vocantur, refrigerant maxime in cibo,

Brotier. illinunt Gronov. edd. vett. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—7 'In Mss. Reg. 1. et 2. et Editione principe, *XXX. pondere.* Unde, ut videtur, legendum, *XX. X. pondere*, id est, viginti denariorum pondere. Male in recentioribus editionibus emendatum, *triginta denariorum pondere:* maxime cum ille cucumis violentissimum sit remedium.' *Brotier. Sole siccato, dein trito XX.* cod. Dalec. *Sole siccato, dein trito XX. trium* Chiffl. *Sole siccato, dein trito, triginta denariorum pondere* Gronov. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—8 Margo edd. Dalec. et Gronov. *conjectum cum lacte,* e Diosc.

CAP. V. 1 *Sed et nephriticis* Vet. Dalec.

NOTÆ

[b] *Purgat eas*] Mulieres.

[c] *Sed gravidis*] Dioscor. IV. 154. Κινεῖ δὲ τὸ ἐλατήριον καὶ ἔμμηνα, καὶ ἔμβρυα κτείνει ἐν προσθέτῳ. *Menses ciet, et partus necat elaterium in pesso subditum.*

[d] *Morbo vero*] Diosc. loc. cit. 'Εγχυθὲν δὲ μετὰ γάλακτος εἰς τοὺς ῥώθωνας, ἕκτερον ἀποκαθαίρει, κ. τ. λ. *Cum lacte naribus infusum, regium morbum pellit, &c.* Quis sit morbus, dicemus c. 34.

[e] *Lentigines*] Sic etiam Marcellus Empir. c. 19. p. 129.

[f] *Et dysentericis*] Inter intestinorum mala, inquit Celsus IV. 15. tormina esse consueverunt, δυσεντερία Græce vocatur. Intus intestina exulcerantur: ex his cruor manat: isque modo cum stercore aliquo, semper liquido, modo cum quibusdam quasi mucosis excernitur: interdum simul quædam carnosa descendunt. Frequens dejiciendi cupiditas, dolorque in ano est, &c. Plinius Valer. IV. 15. 'Semen cucumeris dysentericis ex lacte muliebri acetabuli mensura datum prodest.'

[g] *Purulenta*] Plinius Valer. loc. cit. ad verbum.

[h] *Urinam movet*] Plinius Valer. loc. cit. Diocles item Carystius libro primo de tuenda valetudine, apud Athen. lib. II. pag. 68. cucumim elixum ad ciendam urinam laudat inprimis.

[i] *Pepones*] Ad verbum hæc Plinius Valer. IV. 14.

et emolliunt alvum. Caro eorum[j] epiphoris oculorum aut doloribus imponitur. Radix sanat[k] ulcera concreta in modum favi, quæ ceria[l] vocant. Eadem contrahit vomitiones:[1 m] siccatur, et in farinam tusa datur quatuor obolis in aqua mulsa, ita ut qui biberit, quingentos postea passus ambulet. Hæc farina et in smegmata[n] adjicitur. Cortex quoque vomitionem movet, faciem purgat. Hoc et folia[o] cujuscumque sativi illita. Eadem[2] cum melle et epinyctidas[p] sanant: cum vino, canis morsus.[q] Item millepedæ:[r]

Cap. vi. 1 'Ita emendavit eruditus Harduinus, secutus Diosc. II. 164. qui docet radicem peponis siccam in aqua mulsa, drachmæ pondere, potam, vomitum ciere. In Mss. Reg. et Editione principe, *Eadem contra vomitiones.*' Brotier. *Eadem contra vomitiones* edd. vett. et Gronov. *Eadem ad ciendas v.* Cornar. e Diosc.—2 Cod. Dalec. *sativi. Illita eadem.* Mox, Chiffl.

NOTÆ

j *Caro eorum*] Plinius Valer. loc. cit. et Diosc. II. 164. Ἡ δὲ τοῦ πέπονος σὰρξ ... ὀφθαλμοῦ φλεγμονὰς πραΰνει.

k *Radix sanat*] Iisdem verbis Marcellus Empir. c. 4. p. 42. et Plinius Valer. III. 22. Diosc. quoque loc. cit. Ὑγιάζει δὲ καὶ κηρία καταπλαθεῖσα μετὰ τοῦ μέλιτος.

l *Quæ ceria*] Κηρία, et μελικηρὶς, a favi mellisque similitudine, propter foramina, et mellei coloris emanantem humorem, ut testis Aëtius Serm. VIII. 15. p. 8. 'Tubercula, quæ μελικήρια, id est, favi,' inquit Celsus v. 18.

m *Eadem contrahit vomitiones*] Vomitionem movet. Vide Notas et Emend. num. 2.

n *Hæc farina et in smegmata*] Etiam et smegmatis vicem obtinet, et faciei nitorem conciliat, succus cum semine, auctore Diosc. II. 164. Ὁ δὲ χυλὸς σὺν τῷ σπέρματι μιγεὶς ἀλεύρῳ καὶ ξηρανθεὶς ἐν ἡλίῳ, σμῆγμα γίνεται ὑπτικὸν καὶ λαμπρυντικὸν προσώπου. De radice vero in farinam tusa, consentit Plinio Galenus de Simpl. Medic. Facult. lib. VIII. p. 228. Est autem σμῆγμα medicamentum ad tergendum. Unde et dentifricia tergendis dentibus sic appellantur.

o *Hoc et folia*] Hoc præstant, inquit, nempe faciem purgant et folia sativi cucumeris, trita, et illita.

p *Epinyctidas*] Corn. Celsus v. 28. 'Pessima pustula est,' inquit, 'quæ ἐπινυκτὶς vocatur: colore vel sublivida, vel subnigra, vel alba esse consuevit. Circa hanc autem vehemens inflammatio est: et cum adaperta est, reperitur intus exulceratio mucosa. Color est humori suo similis. Dolor ex ea supra magnitudinem ejus est: neque enim faba ea major est. Atque hæc quoque oritur in eminentibus partibus, et fere noctu: unde nomen quoque a Græcis ei ἐπινυκτὶς impositum est.' Hactenus Celsus. Est et alia ei voci vis, de qua dicemus c. 21.

q *Cum vino, canis morsus*] Plinius Valer. IV. 15.

r *Item millepedæ ...*] Subintellige, morsus sanat. Multipedam vocat idem c. 20.

sepa[3] Græci[s] vocant, oblongam, pilosis pedibus, pecori præcipue nocivam.[t] Morsum tumor insequitur, et putrescit locus. Ipse cucumis[4] odore defectum animi.[u] Coctos deraso cortice, ex oleo, et melle,[5] jucundiores esse certum est.

VII. (III.) Cucurbita quoque sylvestris invenitur, spongos[x] a Græcis[v] appellata, inanis, (unde et nomen) digitali crassitudine, non nisi in saxosis nascens. Hujus commanducatæ succus stomacho admodum prodest.

VIII. Colocynthis[a] vocatur alia, ipsa plena, sed minor quam sativa. Utilior pallida,[b] quando ejus sunt medicinæ. Herbacea[c] arefacta per se inanit alvum. Infusa quoque[d] clysteribus, intestinorum omnibus vitiis[1] medetur, et re-

et epinyctidas. In Edd. vett. *et* deest.—3 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *spea* Gronov. et al. vett. *sepa* Lucano. *tabificus seps* al. ap. Dalec. *multipedæ sepe* Chiffl. Paulo post, *pecori p. noxiam* Vet. Dalec.—4 Cod. Dalec. *locus ipse. Cucumis.* Vet. Dalec. *locus. Reficit cucumis odore defectos animo.* Al. vett. ap. Dalec. *animi revocat. Deraso.*—5 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *cx oleo, aceto et melle* edd. vett. et Gronov.

CAP. VII. 1 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *somphos* Gronov. et al. vett.

CAP. VIII. 1 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3.

NOTÆ

[s] *Sepa Græci*] Σῆπα, a tabe quam infligit suo morsu, in quo vis tabifica inest, σηπτικὴ δύναμις. De hac millepeda dicetur uberius XXIX. 39. Alius ab isto seps est, de quo Lucanus IX. 723. et Diosc. II. 70. serpentis nimirum genus, aut lacertæ potius.

[t] *Nocivam*] Sic libri omnes, etiam Mss. Usus et ea voce Phædrus lib. I. 'Plerumque stulti, risum dum captant levem, Gravi destringunt alios contumelia, Et sibi nocivum concitant periculum.'

[u] *Ipse cucumis ... defectum animi*] Subintellige, insequitur, ex antecedentibus: hoc est, pellit. Diosc. II. 163. de cucumere sativo: ἀνακτητικὸς λειποθυμιῶν ὀσφραινόμενος, *olfactu defectos animo recreat.*

[v] *Spongos a Græcis*] Ita Mss. omnes, a fungosa nimirum laxitate, instar spongiæ. Libri editi, *somphos*, σομφὸς, quæ vox pariter *inanem* et *fungosum* sonat. Marcellus Empir. c. 12. p. 92. 'Cucurbitæ radix quam Græci sonchon appellant.' Forte *spongon* rectius.

[a] *Colocynthis*] Sive cucurbita sylvestris. Diosc. IV. 178. Κολοκυνθὶς, οἱ δὲ κολόκυνθα ἄγριος, οἱ δὲ σικύαν πικρὰν, κ. τ. λ.

[b] *Utilior pallida*] Sic eligendam cucurbitam Dioscorides admonet, loc. cit. cum cœperit ad colorem pallidiorem vergere, ἀρχόμενον μεταβάλλειν ἐπὶ τὸ ὠχρότερον.

[c] *Herbacea*] Viridior, herbidique coloris.

[d] *Infusa quoque*] Diosc. loc. cit.

num, et lumborum, et paralysi: ejecto semine, aqua mulsa in ea decoquitur ad dimidias: tutissimo[e] infunduntur oboli quatuor.[2] Prodest et stomacho, farinæ aridæ pilulis cum decocto melle sumtis.[3] In morbo regio utiliter semina ejus sumuntur, et protinus aqua mulsa. Carnes ejus[f] cum absinthio et sale dentium dolorem tollunt. Succus vero[g] cum aceto calefactus mobiles sistit. Item spinæ,[h] et lumborum, ac coxendicum dolores, cum oleo si infricetur. Præterea,[i] mirum dictu, semina ejus si fuerint pari numero adalligata febribus, sanare[4] dicuntur, quas Græci periodicas[j] vocant. Sativæ quoque[k] rasæ succus tepefactus auribus medetur. Caro ejus interior sine semine, clavis pedum, e suppurationibus, quæ[5] Græci vocant apostemata.[l] Decoctæ autem[m] universæ succus dentium motus stabilit, et dolores inhibet. Vinum cum ea[n] ferve-

et recentt. *omnium vitiis* Gronov. et al. vett.—2 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. et recentt. *sic tutissimo infunduntur oboli quatuor* Chiffl. *sic tussienti infunditur obolis quatuor* Gronov. et vulgg. 'Vide num legendum *bibitur*.' Dalec.—3 Vet. Dalec. *pulvis cum dec. mel. sumptus*.—4 Vet. Da-

NOTÆ

[e] *Tutissimo*] Ita codex Chiffletianus, et alii: quæ lectio ut nobis magis arrideat, quam quæ recepta hactenus, *sic tussienti infunditur obolis quatuor*, facit ipsa orationis series, et medicinæ ratio.

[f] *Carnes ejus*] Decoqui in eum usum cum aceto nitroque, jubet Diosc. IV. 178.

[g] *Succus vero*] Plinius Valer. I. 66.

[h] *Item spinæ*] His vero morbis non succum prodesse, sed semen contritum, Marcellus Empir. prodidit cap. 25. p. 173. At succum Galenus quoque ischiadicis utilem fatetur de Facult. Simp. Med. lib. VII. p. 193. et Diosc. loc. cit.

[i] *Præterea*] Superstitiosum.

[j] *Græci periodicas*] Περιοδικοὶ πυρετοὶ, febres circulares, febrium circuitus, febres reduces, quæ statis certisque diebus recurrunt.

[k] *Sativæ quoque*] Ita Diosc. II. 162. Marcellus Empiricus c. 9. pag. 77. et Plinius Valer. IV. 6. ubi ejus rei auctorem Galenum laudat. Galeni locus est e lib. VII. de Facult. Simp. Med. pag. 193. Scribonius Largus Compos. 39. 'Ad auriculæ et tumorem et dolorem sine ulcere, prodest cucurbitæ ramentorum succus tepens per strigilem in foramen auris dolentis infusus.'

[l] *Græci ... apostemata*] Diosc. loc. cit. Οἰδήματα καὶ ἀποστήματα πραΰνει. Ἀπόστημα *suppurationem* sonat: Galenus in definitionibus, ait esse transitum corporis ab inflammatione ad pus. Gallis, *une Apostume*.

[m] *Decoctæ autem*] Diosc. loc. cit. et Plinius Valer. I. 36.

[n] *Vinum cum ea*] Diosc. loc. cit.

factum, oculorum etiam impetus. Folia ejus cum recentibus cupressi contusa, et imposita: ipsa quoque tosta in argilla, ac trita cum adipe anseris, vulneribus medetur.[6] Necnon ramentis[o] corticis recentes[7] podagras refrigerat, et ardores capitis,[p] infantium maxime. Et ignes sacros,[q] de strigmentis,[r] vel his impositis,[8] vel seminibus. Succus ex strigmentis,[s] illitus cum rosaceo et aceto, febrium ardores refrigerat. Aridæ cinis[t] impositus mire combusta sanat. Chrysippus medicus damnabat eas in cibis. Sed omnium consensu stomacho utilissimæ judicantur, et interaneorum vesicarumque exulcerationibus.

IX. Est et rapo[a] vis medica. Perniones[b] fervens impo-

lec. *febres sanare.*—5 Idem Vet. *quas.*—6 Cod. Dalec. *medentur.*—7 Chiffl. *recens.*—8 Margo edd. Dalec. et Gronov. *sacros vel strigmentis impositis.*

NOTÆ

[o] *Necnon ramentis*] Diosc. loc. cit. et Plinius Valer. IV. 6. Vide Notas et Emend. num. 3.

[p] *Et ardores capitis*] Diosc. et Plin. Valer. locis cit. Marcell. Empir. c. 1. p. 35. Hunc capitis ardorem in pueris Græci σειρίασιν vocant: hoc est, ex vehementi Solis æstu capitis in flammationem. Adustionem infantium appellat idem XXX. 47.

[q] *Et ignes sacros*] Ignis sacer morbi genus ex pustulis perexiguis, in quibus semper fere pus est, et sæpe rubor cum calore. Vulgo S. Antonii ignem appellant, *le Feu S. Antoine.* Sæpius tamen ubi Dioscorides ἐρυσιπέλατα dicit, Plinius, qui ex iisdem fontibus hausit, *sacros ignes* reddit: vix ut aliud morbi genus intellexisse eum existimandum sit. Et in Glossis sane Græco-Lat. Mss. ἐρυσιπέλας, *sacer ignis* dicitur. Sacer autem, hoc est, *crudelis et pessimus:* quomodo Donatus ad Virgilii Æneid. VII. vocem 'sacer' interpretatur: 'unde,' subdit ille, 'et ignis sacer dicitur morbus, qui hominem perniciose persequitur.' Idem Virgil. Georg. III. 'Nec longa moranti Tempore, contractos artus sacer ignis edebat.' Liber Miraculorum S. Theodorici Abbatis Remensis: 'Ea tempestate sacer ignis, quem Græci heresipelam dicunt,' &c. Qui eo morbo correpti 'Ardentes' dicebantur olim: in Gallias sæpe pervasit hæc lues: cui D. Genovefæ patrocinium remedium fuit: quare Lutetiæ Parisiorum exstructa ei ædes, 'Ardentium' cognomine. Qui ex hoc argumento scripserint auctores, vide apud Du-Cangium in Gloss. v. 'Ardentes.'

[r] *De strigmentis*] Hoc est, de ramentis.

[s] *Succus ex strigmentis*] Diosc. loc. cit. Ὁ δὲ χυλὸς τῶν ξυσμάτων, κ. τ. λ. Hæc iisdem verbis Plinius Valer. IV. 6.

[t] *Aridæ cinis*] Ad verbum hæc quoque idem Plinius Valer. III. 36.

[a] *Est et rapo*] Plinius Valer. iisdem verbis, IV. 34.

[b] *Perniones*] Plinius Valer. loc. cit. Marcellus cap. 34. pag. 236. et

situm sanat. Item frigus[c] pellit e pedibus. Aqua decocti ejus[d] fervens[1] podagris etiam frigidis medetur: et crudum tusum cum sale, cuicumque vitio pedum. Semen illitum[e] et potum in vino, contra serpentes et toxica salutare esse proditur. A multis vero[f] antidoti vim habere in vino et oleo. Democritus[g] in totum ea abdicavit in cibis, propter inflationes. Diocles magnis laudibus tulit,[2] etiam Venerem[h] stimulari ab eis professus: item Dionysius: magisque, si eruca condirentur.[i] Tosta[3] quoque[j] articulorum dolori cum adipe prodesse.

X. Sylvestre rapum[k] in arvis maxime nascitur, fruticosum, semine candido,[l] duplo majore, quam papaveris. Hoc

Cap. IX. 1 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *Item frigus pellit e pedibus decoctum. Et jus fervens* Gronov. et vulgg.—2 Cod. Dalec. et Vet. ejusdem, *laudibus extulit.*—3 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *Cocta* Vet. Dalec. et Cato; ita quoque Salmasius. *Costa* Gronov. et vulgg. Mox, *cum adipe prodest* Chiffl.

NOTÆ

Diosc. II. 134. Est autem *pernio χίμετλον*, morbus pedum ex nimio frigore proveniens, et calcaneum maxime infestans hyeme: unde et nomen Græcum χίμετλα, *perniones*, et ambusta frigore. Vulgus in Gallia *mulas* vocat, *Avoir les mules aux talons.*

[c] *Item frigus*] Plinius Valer. loc. cit.

[d] *Aqua decocti ejus*] Iisdem verbis Plinius Valer. loc. cit. 'Aqua in qua discocta sunt, frigidis podagris salubre fomentum est.' Diosc. quoque, loc. cit. Τὸ δὲ ἀφέψημα αὐτῆς ποδάγρας καὶ χιμέτλων ἐστὶ κατάντλημα.

[e] *Semen illitum*] Diosc. et Plinius Valer. loc. cit.

[f] *A multis vero*] A Diocle et Dionysio, ut refert Plinius Valer. loc. cit. Adde Galenum de Antidotis II. 1. p. 899.

[g] *Democritus*] Ad verbum hæc quoque Plinius Valer. IV. 34. Democrito Galenus subscribit de Facult. Simp. Med. lib. VI. pag. 168. Hinc carmen illud in ore vulgi: 'Ventum sæpe rapis, si tu vis vivere rapis.' Et Schola Salernitana: 'Rapa juvat stomachum, novit producere ventum,' &c.

[h] *Etiam Venerem*] Diosc. et Galenus loc. cit.

[i] *Si eruca condirentur*] Si eruca admisceretur, quæ herba concitatrix Veneris est, ut dictum est XIX. 44. Ita Plinius Valer. loc. cit. Audaculus nescio quis emendabat, *si muria condirentur.*

[j] *Tosta quoque*] Plinius Valer. loc. cit. Vide Notas et Emend. num. 4.

[k] *Sylvestre rapum*] Iisdem verbis Diosc. describitur, II. 135. γαγγύλη ἀγρία. A Dodonæo pingitur, p. 163.

[l] *Semine candido*] Foris nigro, intus candido, Diosc. loc. cit.

ad lævigandam [l] [m] cutem in facie, totoque corpore, utuntur, mixta farina, pari mensura, ervi,[n] hordei, tritici, et lupini. Radix ad omnia inutilis.[2]

XI. (IV.) Naporum [o] duas differentias et in medicina Græci servant. Angulosis [p] foliorum caulibus florentis, quod [r] bunion vocant, purgationibus [q] fœminarum, et vesicæ et urinæ [r] utile decoctum, potum ex aqua mulsa, vel succi drachma. Semen dysentericis [s] tostum, tritumque in aqua calida, e cyathis quatuor. Sed urinam [t] inhibet, si non lini semen una bibatur. Alterum genus buniada [u] ap-

---

CAP. X. 1 'Uterque codex, *ad albicandam.* Lege potius, *dealbandam.*' Dalec. *ad lævigandum* Chiffl.—2 Ita Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *mista urina pari mensura. Ervi, hordei, tritici, et lupini radix, &c.* Gronov. et al. vett.

CAP. XI. 1 '*Angulosis caulib. folio apii, flore anethi, quod,* e Diosc.' *Dalec. alterum angulosis caulib. florentem, &c.* Cornarius.

NOTÆ

[m] *Ad lævigandam*] Diosc. ad detergendam. Q. Serenus c. 12. de cutis et faciei vitiis propellendis, p. 131. 'Crudaque dulcacido miscebis rapa liquori.' Dulcacidum liquorem acetum vocat.

[n] *Mixta farina, pari mensura, ervi*] Vide Notas et Emend. num. 5.

[o] *Naporum*] Hæc iisdem fere verbis Plinius Valer. IV. 33. 'Non unam eandemque virtutem in omnibus napis experta est medicina. Id enim quod angulosis foliorum caulibus ad anethi floret similitudinem, vesicæ laboranti, itemque cessantibus menstruis fœminarum decoctum ex aqua mulsa utile existimant,' &c. Has porro differentias, quas in napis Græci agnoscunt, Plinius quidem affert in medium, nec tamen probat. Caute videlicet, nam quod *βούνιον* vocant, diversa longe planta a napo est. Efficit enim, præter cetera, similitudo cum anetho, apioque, quam in bunio Diosc. IV. 124. et Plinius Valer. proxime laudatus, agnoscunt, ut non aliam esse existimem, quam saxifragam Dodonæi, Pemptad. II. lib. V. c. 21. p. 312. quæ ob radicis affinitatem napi quoque appellatione venire forte potuerit apud Medicos Græcos.

[p] *Angulosis*] Utile, inquit, decoctum foliorum ejus generis quod est angulosis caulibus : bunion Græci vocant : utile, inquam, purgationibus fœminarum, &c. Diosc. quoque loc. cit. caule esse quadrangulo animadvertit, *καυλὸν ἀνίησι τετράγωνον.*

[q] *Purgationibus*] Galenus de Facult. Simp. Med. lib. VI. p. 164. et Plinius Valer. loc. cit.

[r] *Et vesicæ et urinæ*] Forte, *et vesicæ et reni*, cum Diosc. loc. cit. *Σπληνί τε, καὶ νεφροῖς, καὶ κύστει ἐπιτήδειον.* Verum et per se urinas ciere, *οὐρητικὸν εἶναι*, idem prodit.

[s] *Semen dysentericis*] Plinius Valer. IV. 33. ad verbum.

[t] *Sed urinam*] Plinius Valer. loc. cit. totidem verbis.

[u] *Alterum genus buniada*] Diosc. II. 126. Hæc Græcorum *βουνιὰς* Lati-

pellant, et raphano et rapo simile: seminis præclari contra venena: ob id et in antidotis[v] utuntur illo.

XII. Raphanum et sylvestrem esse diximus.[w] Laudatissimus in Arcadia: quanquam et alibi[1] nascitur, utilior urinæ duntaxat ciendæ. Cetero æstivi usus[x] in Italia,[2] et armoraciam vocant.

XIII. Et sativi vero, præter ea quæ circa eos[a] dicta sunt, stomachum purgant, pituitam extenuant, urinam concitant, bilem detrahunt. Præterea cortices in vino decocti,[1] mane poti ad ternos cyathos, comminuunt et ejiciunt calculos. Iidem in posca decocti contra serpentium morsus illinuntur. Ad tussim[b] etiam mane jejunis raphanus prodest cum melle: semen[2] eorum tostum, ipsumque commanducatum, ad lagonoponon:[c] aquam foliis ejus decoctis bibere, vel

CAP. XII. 1 Cod. Dalec. *diximus, laudatissimum in Arcadia. Qui alibi.*— 2 'Male codd. Regg. Lang. et Editio princeps, *æstivosus in Italia.* Cl. Harduinus, *æstivo usus in Italia.*' Brotier. *Cetero bilem detrahunt. Præterea cortices in vino. Præter ea quæ circa eos dicta sunt, stomachum purgant, pituitam extenuant, urinam concitant. Est et sativi usus in Italia, et armoraciam vocant. Et sativi vero decocti* Gronov. et al. vett. ante Harduin. *Detrahit cortex in vino. Præterea* Vet. Dalec. 'Legendum prorsus, *sylvestris usus. In Italia.*' Dalec.

CAP. XIII. 1 Ita Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. Vide ad cap. præced. item Not. et Emend. n. 6.—2 Cod. Dalec. *prodest. Cum melle*

NOTÆ

norum *napus* est, eademque quæ γογγυλίς. Galenus de Alim. Facult. II. 62. p. 367. Εἴτε γογγυλίδα καλεῖν, εἴτε βουνιάδα τὸ φυτὸν τοῦτο λαχανῶδες. De napis egimus XVIII. 35. et XIX. 25. Transcripsit et hunc locum Plinius Valer. IV. 33.

[v] *Ob id et in antidotis*] Plinius Valer. loc. cit. Andromachus junior, Andromachi senioris F. ejus qui Neronis ἀρχίατρος extitit, apud Galen. de Antid. I. 7. p. 877. βουνιάδος σπέρματος, e semine buniadis; certum adhibet modum theriacæ e viperis concinnandæ.

[w] *Raphanum... diximus*] Lib. XIX. c. 26.

[x] *Cetero æstivi* [*æstivo*] *usus*] Æstivo nempe raphano. Vide Notas et Emend. num. 6. De armoracia diximus XIX. 26.

[a] *Præter ea quæ circa eos*] Præter ea remedia, quæ circa raphanos jam dicta sunt.

[b] *Ad tussim*] Sic Florentinus in Geopon. XII. 22. p. 346. Nec multum discrepat Diosc. II. 137. Ἐφθὴ δὲ ποιεῖ λαμβανομένη βήσσουσι χρονίως, καὶ τοῖς πάχος γεννῶσιν ἐν θώρακι. *Elixa vero si sumatur, valet ad eos qui diuturna tussi infestantur, quique crassiores succos in pectore cumulant.*

[c] *Ad lagonoponon*] Λαγόνων πόνον, *iliorum dolorem.*

succum ipsius cyathis binis contra phthiriases: phlegmoni[3] ipsos illinere tusos, livori vero [d] recenti corticem cum melle: veternosis [e] autem quam acerrimos mandere: semenque tostum,[f] dein contritum cum melle, suspiriosis. Iidem et contra [g] venena prosunt. Cerastis et scorpionibus [4 h] adversatur: vel ipso, vel semine [i] infectis manibus impune tractabis: impositoque[j] raphano scorpiones moriuntur. Salutares et contra fungorum aut hyoscyami venena æque, ut Nicander [k] tradit: et contra viscum quoque dari Apollodori duo [l] jubent: sed Citieus semen ex aqua tritum, Tarentinus [5] succum. Lienem item [m] extenuant: jocineri prosunt, et lumborum doloribus. Hydropicis [n] quoque ex aceto aut sinapi sumti,[6] et lethargicis. Praxagoras et iliosis dandos censet: Plistonicus et cœliacis.[7 o] Intestino-

semen.—3 Dalec. *phlegmonis.* 'Bene Editio princeps, *phlegmoni.*' Brotier.—4 *Cætero et scorpionibus* Gronov. et al. ante Harduin. Mox, cod. Dalec. *adversantur ipso .... tractabilibus: imposito raphano scorpionibus.*—5 Cod. Dalec. *jubent, Scilleus et Tarentinus;* al. *Scilleus semen;* Chiffl. *Cilleus.* Gronov. *Tarantinus.*—6 Cod. Dalec. *exsumpti;* unde ille, *præsumti.*—7 Vet. Da-

NOTÆ

[d] *Livori vero*] Plinius Valer. III. 47. Marcellus Empir. c. 19. p. 132. 'Radicis,' inquit, 'quæ manducatur, id est, raphani, cortex tritus diligenter, et cum melle permixtus, illitusque, sugillationes, atque livores, qui ex ictibus eveniunt, celeriter absterget.'

[e] *Veternosis*] Veternosus est, qui gravi somno premitur, inquit Festus.

[f] *Semenque tostum*] Plinius Valer. IV. 1.

[g] *Iidem et contra*] Diosc. II. 137. et Florentinus loc. cit.

[h] *Cerastis et scorpionibus*] Vide Notas et Emend. num. 7.

[i] *Vel ipso, vel semine*] Ita etiam Mss. omnes. Sic et Florentinus in Geopon. XII. 22. p. 346. Εἰ δέ τις χυλῷ βαφανίδος ἐπιμελῶς τὰς χεῖρας ἑαυτοῦ χρίσει καὶ τρίψει, ἀφόβως καὶ ἀκινδύνως ἑρπετῶν ἐπιλήψεται. Habet eadem Diophanes XIII. 9. p. 367.

[j] *Impositoque*] Florentinus et Diophanes locis citatis.

[k] *Nicander*] Contra hyoscyamum prodesse scribit Nicander in Alexiph. p. 159. adversus fungos, p. 167. De fungis quoque Diosc. II. 137. Et Scribonius Largus Compos. 198. 'Ad fungos venenatos. Adjuvantur autem radice ea quam nos edimus, acri, quamplurima, per se, vel cum sale manducata: ejusque semine, si ipsa non fuerit, poto ex vino.'

[l] *Apollodori duo*] De his in Auctorum Indice.

[m] *Lienem item*] Dioscor. loc. cit. semini raphani hanc vim adjudicat, quod ex aceto bibatur. Florentinus quoque loc. cit.

[n] *Hydropicis*] Diosc. et Florentinus locis citatis.

rum ulcera sanant: ac purulenta[8] præcordiorum, si cum melle edantur. Quidam ad hæc coquere eos in luto illitos malunt:[9] sic et fœminas purgari. Ex aceto et melle[p] sumti, intestinorum animalia detrahunt. Item ad tertias[q] decocto eorum poto cum vino. Enterocelis[r] prosunt:[10] sanguinem quoque inutilem[s] sic extrahunt. Medius[t] ad hæc et sanguinem exscreantibus coctos dari jubet: et puerperis[u] ad lactis copiam augendam. Hippocrates[v] capitis mulierum defluvia[11] fricari raphanis: et super umbilicum[w] imponi contra tormenta vulvæ. Reducunt et cicatricem[x] ad colo-

lec. *et colicis;* Chiffl. *et coliacis.*—8 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *at purulentia* Gronov. et al. vett.—9 'Ita bene codd. Regg. et Editio princeps. Perperam omissum in recentioribus editionibus, *illitos.*' Brotier. *illitos* deest in codd. Dalec. item in edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. 'Lego, *eos luto oblitos malunt.*' Dalec.—10 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *cum vino enterocelis prosunt* Gronov. et al. vett.—11 Cod. Dalec. *capillos mul.*

NOTÆ

[o] *Et cœliacis*] Cœliacus dicitur, qui morbo ventriculi cœliaco laborat: de quo Celsus IV. 12. 'In ipsius ventriculi porta consistit is, qui et longus esse consuevit, κοιλιακὸς a Græcis nominatur. Sub hoc, venter indurescit, dolorque ejus est. Alvus nihil reddit, ac ne spiritum quidem transmittit: extremæ partes frigescunt: difficulter spiritus redditur.' Aliter, et brevius, Scribonius Largus Compos. 95. 'Cœliacus, qui subito universa dejicit.' Marcellus Empiricus similiter, c. 27. p. 186. 'Ad cœliacos,' inquit, 'id est, qui subito et multa defundunt.'

[p] *Ex aceto et melle*] Vide Notas et Emend. num. 8.

[q] *Item ad tertias*] Marcellus Empir. c. 28. p. 200. et Plinius Valer. II. 21. ad tineas ejiciendas.

[r] *Enterocelis*] Ἐντεροκήλη, *ramex intestinorum*, descensus intestini in alterum naturæ locum. Celsus VII. 18. de scroto loquens: 'Interdum vel ex morbo primum inflammatur, deinde postea pondere abrumpitur, vel ex ictu aliquo protinus rumpitur tunica, quæ diducere ab inferioribus partibus intestina debuit: tum pondere eo devolvitur aut omentum, aut etiam intestinum ... ἐντεροκήλην, et ἐπιπλοοκήλην Græci vocant: apud nos indecorum, sed commune his herniæ nomen est.'

[s] *Sanguinem q. inutilem*] E pectore.

[t] *Medius*] De eo in auctorum indice. Suffragatur ei quoque Diosc. II. 137. Marcellus, c. 16. p. 120. et Florentinus in Geopon. XII. 22. pag. 346.

[u] *Et puerperis*] Plinius Valer. IV. 1.

[v] *Hippocrates*] De morbis mulierum II. 67. Ἢν δὲ ῥέωσιν αἱ τρίχες ... καὶ ἢν μαδίσῃ, κύμινον ἔμπλασσε, ἢ ῥάφανον τριπτὴν, κ. τ. λ. Ῥάφανος Hippocrati ubique *raphanus* est: *brassica*, κράμβη. Alopecias raphani affrictu sanari scribit et Florent. loc. cit.

[w] *Et super umbilicum*] De morbis mulierum II. 78.

[x] *Reducunt et cicatricem*] Sic Florentinus loc. cit. Et ad sugillata tol-

rem. Semen quoque[y] ex aqua impositum, sistit ulcera, quæ phagedænas[z] vocant. Democritus[a] Venerem hoc cibo stimulari putat: ob id fortassis voci[b] nocere aliqui tradiderunt. Folia quæ in oblongis duntaxat nascuntur, excitare oculorum aciem dicuntur. Ubi vero acrior raphani medicina admota sit, hyssopum dari protinus imperant. Hæc antipathia[c] est. Et aurium[12] gravitati[d] succum raphani instillant. Nam vomituris summo[13] cibo[e] esse eos, utilissimum est.

XIV. Pastinacæ simile hibiscum,[f] quod molochen agriam

defluos.—12 'Ita codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier. At aurium* al. ante Brotier.—13 Margo edd. Dalec. et Gronov. *primo*, e Diosc. Supra, XIX. 26. 'dandos jejunis.'

NOTÆ

lenda Galenus raphanum commendat, de Simp. Med. Fac. lib. VIII. p. 224.

[y] *Semen quoque*] Iisdem verbis hæc Marcellus Empir. c. 4. p. 42. et Plinius Valer. III. 22. sed apud hunc *faredines* corrupte legitur in libris editis, pro *phagedænas.*

[z] *Phagedænas*] Φαγέδαινα, ulceris nomen ab exedendo. Est autem ulcus, quod huc atque illuc serpendo, cutem ac subjectam illi carnem, sed extimam tantum, et in superficie constitutam, depascitur ac rodit. Celsus VI. 18. caput inscripsit, de phagedænæ in cole nascentis curatione, aitque esse cancri genus. Vide Palladium in Hist. Lausiaca cap. 30. de Stephano abbate. Alia, præter istam, phagedæna est, stomachi affectus, de quo alibi dicturi sumus.

[a] *Democritus*] Et Plinius Valer. IV. 1.

[b] *Ob id fortassis voci*] Hoc ipsum auctoritate Florentini tradit auctor Geopon. XII. 22. Ex quo intelligis ea quæ libidinem incitant, vocem quoque lædere: uti e diverso, quæ Venerem inhibent, vocem juvare. Nam Plinius XXVI. 61. auctor est, radicem Nymphææ inhibere Venerem, et effluentiam genituræ, ob idque corpus ac vocem alere.

[c] *Hæc antipathia*] Raphanum humectare, hyssopum vero calidum natura esse, docet Hippocr. de diæta, II. 25. et 26.

[d] *Et aurium gravitati*] Marcell. Empir. de Medic. c. 9. p. 75. 'Raphani quoque,' inquit, 'id est, radicis quæ manducatur, succus infusus auriculæ dolenti, infinitum prodest.'

[e] *Nam vomituris summo cibo*] Hoc est, primo cibo, et a jejunis. Dioscor. II. 137. Ἁρμόζει δὲ καὶ τοῖς ἐμεῖν μέλλουσι προεσθιομένη. Atque ipse quidem Plinius XIX. 26. de raphanis, 'Medici suadent,' inquit, 'dandos cum sale jejunis esse, atque ita vomitionibus præparant meatum.' Hausit a Celso I. 3. 'Qui vomere post cibum volet, si ex facili facit, aquam tantum tepidam ante debet assumere: si difficilius, aquæ, vel salis, vel mellis paulum adjicere. At qui mane vomiturus est, ante bibere mulsum, vel hyssopum, aut esse radiculam debet.' Quando præterea juvet ex raphano ciere vomitum, vide apud Galen. κατὰ τόπους, l. II.

[f] *Pastinacæ . . . hibiscum*] Illud ip-

vocant, et aliqui pistolochiam, ulceribus cartilaginis [1] et ossibus fractis medetur. Folia ejus ex aqua pota alvum solvunt, serpentes abigunt. Apum, vesparum, crabronum ictibus illita [2] medentur. Radicem ejus ante Solis ortum erutam involvunt lana coloris, quem nativum vocant,[g] præterea ovis quæ fœminam peperit, strumisque vel suppuratis alligant. Quidam ad hunc usum auro [3] effodiendam censent: cavendumque ne terram attingat. Celsus[4h] et podagris quæ sine tumore sint, radicem ejus ex vino decoctam imponi jubet.

XV. (V.) Alterum genus est staphylinos,[i] quod pastinacam vocant.[1] Ejus semen[j] contritum et in vino potum, tumentem alvum, et suffocationes mulierum, doloresque lenit in tantum, ut vulvas corrigat: illitum quoque e passo ventri earum prosit:[2] viris vero prodest,[3] cum panis portione æqua tritum, ex vino potum contra ventris dolores. Pellit et urinam:[k] et phagedænas[l] ulcerum sistit recens

---

CAP. XIV. 1 Cod. Dalec. *uberibus, cartilagini.*—2 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *illata* Gronov.—3 Vet. Dalec. *aurora.*—4 *Celsus* deest in cod. Dalec.—5 Cod. Dalec. *humore.* Mox, Chiffl. *in vino.* Denique, cod. Dalec. *imponi jubent.*

CAP. XV. 1 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *pastinacam erraticam vocant* Gronov. et al. ante Harduin.—2 Cod. Dalec. *prodest.*—3 Chiffl. *prosit.* Mox, *aut ex vino* Da-

NOTÆ

sum, de quo egimus XIX. 27. Id vero a nonnullis perperam appellari μολόχην sive μαλάχην ἀγρίαν, hoc est, *malvam agrestem*, et πιστολοχίαν, obiter admonet.

[g] *Quem nativum vocant*] Is pullus scilicet colos est. De nativis coloribus egimus VIII. 73.

[h] *Celsus*] Lib. IV. 24. de articulorum doloribus in manibus, pedibusque: 'Ubi dolor,' inquit, 'vehemens urget, interest sine tumore is sit, an tumor cum calore . . . Nam si tumor nullus est, calidis fomentis opus est . . . ac deinde noctu cataplasmata calefacientia imponere, maximeque hibisci radicem ex vino coctam.'

[i] *Staphylinos*] Pastinacæ genus agreste intelligit, de quo XIX. 27. Dioscoridi III. 59. est σταφυλῖνος ἄγριος.

[j] *Ejus semen*] Plinius Valer. IV. 32.

[k] *Pellit et urinam*] Ita Diocles Caryst. libro primo de tuenda valetud. apud Athen. lib. IX. pag. 371. Galenus lib. VIII. Fac. Simp. Med. pag. 231.

[l] *Et phagedænas*] Galenus loc. cit. Plinius Valer. IV. 32. Diosc. loc. cit.

cum melle impositum, vel aridum farina inspersum. Radicem ejus[m] Dieuches[4] contra jocineris, ac lienis, ilium, lumborum, et renum vitia ex aqua mulsa dari jubet. Cleophantus et dysentericis[5 n] veteribus. Philistion in lacte coquit,[o] et ad stranguriam[p] dat radicis uncias quatuor: ex aqua hydropicis,[q] similiter et opisthotonicis,[r] et pleuriticis, et comitialibus. Habentes eam[s] feriri a serpentibus negantur: aut qui ante[t] gustaverint, non lædi.[6] Percussis imponitur cum axungia. Folia contra cruditates manduntur. Orpheus amatorium inesse staphylino dixit, fortassis quoniam Venerem stimulari[u] hoc cibo certum est: ideo conceptus[v] adjuvari[7] aliqui prodiderunt. Ad reliqua[w] et sativa pollet. Efficacior tamen sylvestris, magisque in petrosis nata. Semen sativæ[x] quoque contra scorpionum ictus,[8] ex vino aut posca, salutare est. Radice ejus[y] circumscalpti dentes dolore liberantur.

XVI. Syria in hortis operosissima est: indeque prover-

lec.—4 Vet. Dalec. *vel aridi ejus farina inspersa. Radicem Dieuches;* Chiffl. *vel aridæ farinæ inspersum.*—5 Vet. Dalec. *dysenteriis.*—6 Vet. Dalec. *ac qui an. gust. lædi.*—7 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *adjuvare* Gronov. et al. vett.—8 Cod. Dalec. *contra serpentium ictus.*

NOTÆ

[m] *Radicem ejus*] Plinius Valer. loc. cit.

[n] *Et dysentericis*] Sic etiam Plinius idem Valer. *Dysentericis vetustis.*

[o] *Philistion in lacte coquit*] Nempe ad dysenteriam, et præterea ad stranguriam: uti ex Plinio Valeriano intelligimus.

[p] *Ad stranguriam*] Στραγγουρίαν Græci dixere, *urinæ stillicidium*, dum scilicet urina nonnisi per intervalla stillis fluit.

[q] *Ex aqua hydropicis*] Plinius Valer. loc. cit. et Dioscor. III. 59.

[r] *Opisthotonicis*] Ὀπισθοτονικὸς dicitur, cui cervix in posteriorem partem ita contractis nervis diriguit, ut flecti non possit. Plinius XXVIII. 52. *dolorem inflexibilem* ὀπισθότονον definit. Vide et quæ dicturi sumus XXIII. 24.

[s] *Habentes eam*] Sic Plinius Valer. loc. cit.

[t] *Aut qui ante*] Diosc. loc. cit. et Plinius Valer.

[u] *Venerem stimulari*] Diphilus Siphnius apud Athen. lib. IX. p. 371. qui et idcirco ait φίλτρον id a nonnullis appellari. Sic Plinius Valer. loc. cit.

[v] *Ideo conceptus*] Dioscor. loc. cit. Συνεργεῖ δὲ καὶ συλλήψει.

[w] *Ad reliqua*] Dioscor. loco citato.

[x] *Semen sativæ*] Plinius Valer. IV. 32.

[y] *Radice ejus*] Plinius Valer. loc. cit.

bium Græcis: 'Multa Syrorum[a] olera.' Simillimam staphylino herbam serit, quam alii gingidion[b] vocant, tenuius tantum et amarius, ejusdemque effectus. Estur coctum[c] crudumque[1] stomachi magna utilitate. Siccat enim ex alto[2][d] omnes ejus humores.

XVII. Siser erraticum[e] sativo simile est, et effectu: stomachum excitat,[f] fastidium absterget, ex aceto laserpitiato[g] sumtum, aut ex pipere et mulso, vel ex garo. Urinam ciet,[1] ut Opion[2] credit,[h] et Venerem. In eadem sententia est et Diocles. Præterea cordi convenire convalescentium, aut post multas vomitiones perquam utile.[3] Heraclides contra argentum vivum dedit, et Veneri subinde

CAP. XVI. 1 Margo edd. Dalec. et Gronov. *et conditum*, e Diosc.—2 Margo edd. Dalec. et Gronov. *exactos.*

CAP. XVII. 1 Ita Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *fastidium absterget. Ex aceto .... vel ex garo urinam ciet* Gronov. et al. vett.—2 *Opinion* Chiffl.—3 Vet. Dalec. *et post multas v. esse perquam utile.*—4 Vet. Dalec.

NOTÆ

[a] *Multa Syrorum*] Πολλὰ Σύρων λάχανα: quo de proverbio, vide Cæl. Rhodig. XXV. 25. p. 1188. et Erasmum, Chiliad. I. Cent. 8. Adag. 56. Id ad Syrorum ignaviam Cælius refert.

[b] *Gingidion*] Galenus de Alim. Fac. II. 55. p. 364. tom. VI. Πλεῖστον ἐν Συρίᾳ τὸ γιγγίδιον φύεται. Simillimum pastinacæ sylvestri pariter Dioscorides facit, II. 167. sed tenuius, amariusque. Græci scriptoris verba sic legenda esse ex Crateva suo prodit Anguillara, par. 7. p. 107. Φύεται πλεῖστον ἐν Κιλικίᾳ τε καὶ Συρίᾳ, βοτάνη σταφυλίνῳ μὲν ἐοικυῖα ἀγρίῳ, λεπτοτέρα δὲ καὶ πυκνοτέρα, καὶ πικρὰ πρὸς τῇ γεύσει. Vulgo *Visnagha* et *Busnagha* vocant. A Matthiolo pingitur in Diosc. lib. II. p. 525. quale in horto Regio vidimus. Glossæ Philoxeni: *Cerepulium*, γιγγίδιον: ubi eruditi *Cerefulium* legi monent oportere: idque adeo esse gingidion censent, quod Galli *Cerfeuil* vocitant: falso imperiti Glossarum concinnatoris errore delusi: neque enim cerefulium γιγγίδιον est.

[c] *Estur coctum*] Iisdem verbis Diosc. loc. cit. Λαχανεύεται δὲ ὠμὸν καὶ ἐφθὸν, καὶ ταριχευθὲν ἐσθίεται· ἔστι δὲ εὐστόμαχον. Vide et Galen. de Simp. Medic. Fac. lib. VI. p. 166.

[d] *Siccat enim ex alto*] Ita libri omnes. Fuit cum *ex alvo* mallem. Sed *ex alto* idem valet atque ex imo ac profundo stomachi recessu, sinuve.

[e] *Siser erraticum*] De sativo dictum est XIX. 28.

[f] *Stomachum excitat*] Diosc. II. 139. Stomacho prodest, urinam ciet, appetentiam invitat: εὐστόμαχος, οὐρητικὴ, ὀρέξεως προκλητική. Vide Notas et Emend. num. 9.

[g] *Laserpitiato*] Quod fuerit prius laserpitii succo dilutum.

[h] *Opion credit*] In Mss. *Opinion.* Nos *Ophelion*, ut in Indice dicemus, sincerius arbitramur.

offensanti,[i] ægrisque se recolligentibus. Hicesius ideo stomacho utile[j] videri dixit, quoniam nemo tres siseres edendo continuaret:[k] esse tamen utile[4] convalescentibus ad vinum transeuntibus. Sativi privatim succus cum lacte caprino potus sistit alvum.

XVIII. Et quoniam plerosque similitudo nominum Græcorum[1] confundit, conteximus et de sili:[2 l] sed hoc est vulgatæ notitiæ.[3] Optimum Massiliense:[m] lato enim grano et fulvo est. Secundum Æthiopicum, nigrius. Creticum odoratissimum omnium. Radix jucundi[n] odoris est. Semen esse[4] et vultures dicuntur. Prodest homini ad tussim veterem,[o] rupta, convulsa,[p] in vino albo potum. Item opisthotonicis,[q] et jocinerum vitiis, et torminibus, et stran-

inutile.

CAP. XVIII. 1 *Græcorum* deest in cod. Dalec.—2 *Seseli* margo edd. Dalec. et Gronov. e Diosc.—3 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *vulgaris notitiæ* edd. vett. et Gronov.—4 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Semen*

NOTÆ

[i] *Et Veneri . . . . offensanti*] Deficienti.

[j] *Ideo stomacho utile*] Ita libri omnes. Sunt qui velint *inutile* legi: frustra. Idcirco utile Hicesius stomacho credidit, quod periculi nihil sit ne largius sumatur: neminem enim esse qui siseres tres edere continuo possit. Modice porro sumtos, prodesse: nocere, si copiosius edantur.

[k] *Continuaret*] Sic Horat. lib. II. 6. 'Continuatque dapes.'

[l] *Et de sili*] Veteribus Græcis Σέλι sive Σίλι, idem fuit, quod recentioribus deinde *σέσελι*. Herodoto in Euterpe, *σιλλικύπριον*, quod Diosc. IV. 164. *σέσελι Κύπριον*. Nec Græcis modo, sed et Latinis scriptoribus. Festus: 'Silatum antiqui, pro eo quod nunc jentaculum dicimus, appellabant: quia jejuni vinum sili conditum ante meridiem absorbebant.'

[m] *Massiliense*] Tria hæc genera in horto Regio vidimus. Massiliense a Lobelio pingitur, in Observ. p. 457. Creticum sive Tordylion, ab eodem, p. 425. Æthiopicum seseli frutex a Dodonæo, p. 310.

[n] *Radix jucundi*] In triplici nempe genere proxime laudato. Dioscor. quoque III. 60. de Massiliensi, *ῥίζα μακρὰ, εὐώδης*.

[o] *Prodest . . . . ad tussim veterem*] Diosc. loc. cit.

[p] *Rupta, convulsa*] 'Ῥήγματα καὶ σπάσματα Græci dicunt, ut Diosc. Εὔπορ. II. 34. p. 78. 'Ῥῆγμα nervorum, tendonumque fractura est: (alii arteriarum et venarum esse volunt:) Σπάσμα eorundem nervorum convulsio, retractio, et quædam quasi complicatio.

[q] *Item opisthotonicis*] Orthopnoicis et stranguriæ mederi prodidit similiter Galenus de Fac. Simp. Medic. lib. VIII. p. 227.

guriæ, duarum aut trium ligularum[r] mensura.[5] Sunt et folia[s] utilia, ut quæ partus adjuvent etiam quadrupedum. Hoc maxime[t] pasci dicuntur cervæ parituræ. Illinuntur et igni sacro.[6] Multumque in summo cibo[u] concoctionibus confert, vel folio, vel semine. Quadrupedum quoque alvum sistit, sive tritum potui infusum, sive mandendo commanducatum e sale.[7] Boum morbis tritum infunditur.[v]

XIX. Inula quoque[a] a jejunis commanducata, dentes confirmat, si ut eruta est, terram non attingat: condita tussim[b] emendat. Radicis vero decoctæ[c] succus tineas pellit:[d] siccatæ autem in umbra farina tussi, et convulsis,

ejus esse Gronov. et vulgg.—5 Codd. Dalec. et Chiffl. *linguarum mensura.*—6 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *Illinitur et igni sacro* Gronov. et vulgg. *Illinuntur et igne sacro* Chiffl.—7 Cod. Dalec. *edendo manducatum cum sale.*

NOTÆ

[r] *Trium ligularum*] In Mss. *trium linguarum.* Lingua, seu ligula, mensuræ genus est, quæ et cochlear dicitur: est autem pars quarta cyathi, de quo XXI. 109.

[s] *Sunt et folia*] Et semen quoque capris, ceterisque pecudibus, ad partum juvandum dari, scribit Dioscor. III. 60. Δίδοται δὲ καὶ αἰξὶ καὶ τοῖς λοιποῖς κτήνεσι πρὸς εὐτοκίαν ποτόν.

[t] *Hoc maxime*] Vide quæ diximus VIII. 50.

[u] *Multumque in summo cibo*] Primo cibo, ut supra c. 13. Semen quidem e vino potum, conferre concoctioni plurimum, auctor est Diosc. loc. cit. Et vinum silatum idcirco ante meridiem bibere solitos veteres fuisse paulo ante ex Festo diximus.

[v] *Boum .... infunditur*] Faucibus scilicet.

[a] *Inula quoque*] Ad verbum hæc Plinius Valer. I. 36. et Apuleius cap. 95. tit. 2.

[b] *Condita tussim*] Nempe condita melle. Plinius Valer. I. 58. 'Inulæ pulvere,' inquit, 'ligula plena melle mixto et cocto, unam mane, et alteram sero accipies: hoc tussi medetur, et arterias lenit.'

[c] *Radicis vero decoctæ*] In vino videlicet. Nam Marcellus Empir. cap. 28. p. 200. 'Radix inulæ,' inquit, 'in vino decoquitur: deinde succus ejus exprimitur, potuique datur ad tineas enecandas. Sed ea radix posteaquam eruta est, terram non debet attingere.' Eadem habet pæne totidem verbis Plinius Valer. II. 21. De foliis Apuleius c. 95. tit. 3. 'Ad lumbricos:' 'Herbæ inulæ folia ex vino trita, mirifice, cum bibuntur, necant lumbricos.'

[d] *Tineas pellit*] Sive tænias. Ταινίαι vocantur lati longissimique vermes, qui totius intestini longitudinem interdum adæquant. Veteres tænias et tineas indiscrete dixerunt. Sic Cato de Re Rust. c. 126. 'Si tineæ et lumbrici molesti erunt.' Scribo-

et inflationibus, et arteriis medetur. Venenatorum morsus abigit. Folia ex vino [e] lumborum dolori [1] illinuntur.

XX. Cepæ sylvestres non sunt. Sativæ olfactu ipso et delacrymatione [f] caligini medentur, magis vero succi inunctione.[g] Somnum [1] etiam [h] facere traduntur, et ulcera oris sanare, commanducatæ cum pane. Et canis morsus,[i] virides ex aceto illitæ, aut siccæ cum melle [2] et vino, ita ut post diem tertium solvantur. Sic et attrita [j] sanant.[3] Coctam in cinere [4] et epiphoris multi imposuere cum farina hordeacea, et genitalium ulceribus. Succo [k] et cicatrices [5] oculorum, et albugines, et argema inunxere: et serpentium

---

CAP. XIX. 1 Margo edd. Dalec. et Gronov. *ischiadi*, e Diosc.

CAP. XX. 1 *Sotunium* Chiffl.—2 'Margo edd. Dalec. et Gronov. *illitæ cum aceto, ruta, melle*, e Diosc.—3 Ita codd. Harduini, et Vet. Dalec. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *et tritæ sanant* Gronov. et al. vett. —4 *Tostum in cinerem* Vet. Dalec.—5 Margo edd. Dalec. et Gronov. *νεφέλια*,

NOTÆ

nius Largus Compos. 140. 'Ad tineas et lumbricos necandos.' Apuleius item cap. 35. tit. 4. 'Ad lumbricos et tineas.' Plinius Valer. II. 21. 'Tineæ quoddam vitium ventris est,' &c. Q. Serenus cap. 31. de lumbricis et tineis purgandis, p. 145. 'Quid non adversum miseris mortalibus addit Natura, interno cum viscere tinea serpens, Et lumbricus edax,' &c. Alias etiam Plinio nostro tineæ XI. 41. eæ sunt fere, quas idem blattas appellat, XXIX. 39. quas simul, ceu diversas, appellat Horat. II. Sat. 3. 'Stragula vestis, Blattarum ac tinearum epulæ.'

[e] *Folia ex vino*] Plinius Valer. II. 36. 'Lumbis dolentibus curandis: Inulæ foliorum sive radicis pulveris denarii duo ex vini cyatho uno bibiti, emendant.'

[f] *Et delacrymatione*] Delacrymatio, inquit, acrimonia ceparum excita, oculorum caligini depellendæ prodest.

[g] *Succi inunctione*] Sic Diosc. II. 181. et Galenus de Facult. Simp. Med. lib. VII. p. 198. E Latinis Plinius Valer. I. 18. omnes Hippocratem secuti, cujus illud effatum est, de diæta lib. II. *κρόμυον τῇ ὄψει ἀγαθόν*.

[h] *Somnum etiam*] Plinius Valer. IV. 26.

[i] *Et canis morsus*] Diosc. et Plinius Valer. locis citatis.

[j] *Sic et attrita*] Attritus nempe calceamentorum. Vide Notas et Emend. num. 10.

[k] *Succo*] Diosc. loc. cit. Cicatrix porro *νεφέλιον* est, vitium scilicet oculorum, quod nubeculam vocant. Paulus Ægineta lib. III. albugines et cicatrices ita distinguit, ut has in superficie consistere dicat, et non solum *οὐλὰς*, sed et *νεφέλια* appellari: illas vero *λευκώματα* dictas, altius progressas cicatrices esse. *Ἄργεμα* vero tum dicitur, quoties circa orbem iridis, propinquasque ei partes, sic exulceratio fit, ut extimæ iridis partes rubere, interiores vero albescere videantur. *Ἄργημον* vocat Hippocr. de Morb. Mul. I.

morsus, et omnia vulnera[6] cum melle. Item auricularum cum lacte mulierum: et in iisdem sonitum[l] ac gravitatem emendantes, cum adipe anserino, aut cum melle stillavere.[7] Et ex aqua[m] bibendum dedere repente obmutescentibus.[8] In dolore quoque[n] ad dentes colluendos instillavere, et plagis bestiarum omnium, privatim scorpionum. Alopecias[o] fricuere, et psoras, tusis cepis. Coctas dysentericis[p] vescendas dedere, et contra lumborum dolores: purgamenta quoque earum cremata in cinerem illinentes ex aceto serpentium morsibus, sepisque multipedæ[9 q] ex aceto. Reliqua inter[r] medicos mira diversitas. Proximi[s] utiles esse[10] præcordiis et concoctioni, inflationemque et sitim facere dixerunt. Asclepiadis schola,[11] ad colorem quoque[t] validum[12] profici hoc cibo. Et si jejuni[u] quoti-

nubeculas.—6 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *et omnia hulcera* Gronov. et vulgg.—7 Dalec. *instillavere.*—8 Gronov. *obtumescentibus.*—9 Ita codd. Harduini, Vet. Dalec. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *ipsasque multipedæ* Gronov. et vulgg. *ipsas quoque multipedæ* cod. Dalec.—10 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *inutiles esse* Vet. Dalec. *inutilia esse* Gronov. et al. vett.—11 *Asclepiadis scholæ* cod. Dalec.—12

NOTÆ

[l] *Et in iisdem sonitum*] Diosc. II. 181. Marcellus Empir. lib. de Medic. c. 9. p. 80. 'Cepæ succus cum melle permixtus, et auriculæ instillatus, graviter audientes emendat, dolorem sedat, purulenta expurgat, vermes enecat: aquam etiam, quæ ingressa fuerit, et omnem humorem educit.' Plinius Valer. I. 11. 'Cepæ succum cum melle, quod in carbonibus calefacies, et auriculæ infundis, mire sanat.' Theodor. Priscianus I. 7. 'de aurium causatione: Sed et ceparum succum, cum anserinis adipibus mixtum similiter injicito, et ovi alborem cum lacte mulieris.'

[m] *Et ex aqua*] Plinius Valer. IV. 26.

[n] *In dolore quoque*] Plinius Valer. loc. cit.

[o] *Alopecias*] Plinius Valer. locis citatis. Marcellus Empir. c. 6. p. 45. Schola Salernitana: 'Contritis cepis loca denudata capillis Sæpe fricans, capitis poteris reparare decorem.' E Græcis Dioscor. et Galenus, locis citatis.

[p] *Coctas dysentericis*] Plinius Valer. loc. cit.

[q] *Sepisque multipedæ*] Subintellige, morsibus. De sepe multipeda, sive millepeda, superius c. 6.

[r] *Reliqua inter*] Hæc totidem verbis Plinius Valer. IV. 26.

[s] *Proximi*] Inter medicos novissimi, quos etiam Dioscorides secutus est, cap. cit. de cepis: 'Dioscorides,' inquit, 'putat ex cibo earum sitim accendi, inflationes fieri, caput prægravari.' Dioscoridis verba repetenda, ex lib. II. c. 181.

[t] *Ad colorem quoque*] Plinius Valer.

die edant, firmitatem valetudinis custodiri: stomacho utiles esse, spiritus agitatione:[13 v] ventrem mollire, hæmorrhoidas[w] pellere, subditas pro balanis:[x] succum cum succo fœniculi contra incipientes hydropises[14] mire proficere. Item contra anginas,[y] cum ruta et melle. Excitari eisdem[15 z] lethargicos. Varro, quæ sale et aceto pista est[16] arefactaque, vermiculis non infestari, auctor est.

XXI. (VI.) Porrum sectivum[a] profluvia sanguinis sistit in naribus contrito eo obturatis, vel gallæ mixto, aut mentæ: item ex abortu profluvia, poto succo cum lacte mulierum. Tussi etiam[b] veteri, ac pectoris et pulmonis vitiis medetur. Illitis foliis sanantur et ambusta, et epinyctides: ita vocatur ulcus, quæ et syce,[c] in angulo[1] oculi

Vet. Dalec. *vividum;* al. vet. *pallidum.*—13 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *utiles esse ac cogitationi* cod. Dalec. *utile esse spiritus a cogitatione* Chiffl. *utilia esse s. agitatione* Gronov. et al. vett.—14 Cod. Dalec. *hydropes;* margo edd. Dalec. et Gronov. *hypochyses,* e Diosc.—15 Chiffl. *eadem.*—16 Codd. Regg. Brot. et Editio princeps, *pisa est.* Vet. Dalec. *sale pisto cum aceto madefacta est.*

CAP. XXI. 1 'Alii, *hulcus aciem hebetans et in angulo.* Certe in codd. hæc verba, *quæ et syce,* desunt.' *Dalec.* Mox, pro *perpetuo,* cod. Dalec.

NOTÆ

loc. cit. Schola Salernitana, de cepis: 'Non modicum sanas Asclepius asserit illas, Præsertim stomacho, pulchrumque creare colorem.'

[u] *Et si jejuni*] Plinius Valer. loco citato.

[v] *Spiritus agitatione*] Ea ratione quod spiritus agitet, inquit Plinius Valer. loc. cit.

[w] *Hæmorrhoidas*] Galenus de Fac. Simp. Med. lib. VII. p. 198.

[x] *Pro balanis*] Balani sunt glandes, et id quod glandis forma ad subducendam alvum in podicem manu inditur. Suppositorium vulgus officinarum vocatur, *Donner un suppositoire à un malade.*

[y] *Item contra anginas*] Dioscor. II. 181.

[z] *Excitari eisdem*] Cepis scilicet, si largius edantur. Vide Celsum III. 20. et Diosc. loc. cit.

[a] *Porrum sectivum*] Marcellus Empir. c. 10. p. 83. 'De porro sectivo trito nares fluentes recte obturantur.' Et Plinius Valer. de Re Med. I. 26. 'Ad profluvium narium:' 'In hoc casu,' inquit, 'porro sectivo trito nares obturantur.' De galla in hunc usum admiscenda, meminit idem Marcellus. Addi mannæ vel thuris micam jubet Diosc. II. 179.

[b] *Tussi etiam*] Plinius Valer. I. 63. cui titulus, 'Ad sanguinem exscreantes, et phthisicos affectus:' 'Porri sectivi succum cum lacte mulieris, cyathos duos jejuno dabis tepefactum.' Adde et Diosc. II. 179.

[c] *Ita vocatur .... quæ et syce*] Alia ἐπινυκτίδος acceptio hæc est, præter eam quam c. 6. attulimus. Est porro συκὴ, ulcus in capite, superciliis, men-

perpetuo humore manans. Quidam[d] eodem nomine appellant pusulas[2] liventes, ac noctibus inquietantes. Et alia ulcera[e] cum melle trito: vel bestiarum morsus ex aceto: item serpentium.[f] Aurium[3] vero vitia[g] cum felle caprino, vel pari mensura mulsi: stridores cum lacte mulieris: capitis dolores, si in nares fundatur: dormiturisve,[h] in aurem duobus succi cochlearibus, uno mellis. Succus et ad serpentium[i] scorpionumque ictus[4] bibitur cum mero, et ad lumborum dolores cum vini hemina potus. Sanguinem vero[k] exscreantibus et phthisicis, distillationibus longis, vel succus, vel ex ipso cibus prodest. Item morbo[l] regio, vel hydropicis. Et ad renum dolores,

habet *perpetim*.—2 Sic ubique codd. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *pustulas* Gronov. et vulgg.—3 *Aliorum* Chiffl.—4 Idem codex, *potus*—5 *Tos-*

NOTÆ

to, ac podice, cui a fici similitudine nomen est: tuberculum videlicet ulcerosum, rotundum, subdurum, rubicundum, cum dolore, in partibus præcipue quæ pilo vestiuntur: capite, palpebris, mento, &c. Σύκωσις Celso dicitur VI. 3. Et Scribon. Largus Compos. 38. 'Excrescentem carnem, σύκωσιν quam vocant.' Lusit in hoc morbi genus Martialis I. 66. 'Cum dixi ficus, rides quasi barbara verba, Et dici ficos, Cæciliane, jubes. Dicemus ficus, quas scimus in arbore nasci: Dicemus ficos, Cæciliane, tuos.' Et 'ficos' Plinius non semel de arborum fœtu dixit: at fœmineo, ut vocant, genere, non virili.

[d] *Quidam*] Quos inter Celsus a nobis laudatus c. 6.

[e] *Et alia ulcera*] Theodorus Priscianus I. 17.

[f] *Item serpentium*] Theod. Priscianus I. 22. 'de apum percussibus, vel scorpionum, ceterorumque serpentium:' 'Et porrum tritum impositum, statim curat.'

[g] *Aurium vero vitia*] Plinius Valer. I. 10. et IV. 20. de porro: 'Aurium quoque dolores,' inquit, 'cum felle caprino, vel pari mensura usi (lege *mulsi*) compescuerunt.' Plinius ipse noster XXVIII. 48. taurinum fel ad aurium dolores et vitia commendat, cum porri succo. Diosc. quoque his adjungendus, II. 179. et Marcellus Empir. cap. 9. p. 80.

[h] *Dormiturisve*] Plinius Valer. IV. 20. et Marcellus Empir. c. 1. 'Porri sectivi succum cochlearia duo, et unum mellis, permixta, ituro dormitum, vel in nares, vel in auriculam tepidum infunde, statim proderit.'

[i] *Succus et ad serp.*] Diosc. II. 179. Sotion in Geopon. XII. 29. p. 352. Theod. Priscianus loc. cit.

[j] *Et ad lumborum*] Marcellus Empir. c. 25. p. 172. et Plinius Valer. II. 36. et IV. 20.

[k] *Sanguinem vero*] Marcellus Empir. c. 16. p. 120. et Plinius Valer. IV. 20.

[l] *Item morbo*] Plinius Valer. II. 59.

cum ptisanæ succo acetabuli mensura. Idem modus cum melle, vulvas purgat. Estur vero[5] et contra fungorum venena: imponitur et vulneribus. Venerem stimulat,[m] sitim sedat: ebrietates discutit: sed oculorum aciem[n] hebetare traditur: inflationem quoque facere, quæ tamen stomacho non noceat, ventremque molliat.[6] Voci[7] splendorem[o] affert.

XXII. Capitato major[a] est ad eadem effectus. Sanguinem[b] rejicientibus succus ejus cum gallæ[1] aut thuris farina, vel acacia, datur. Hippocrates[c] et sine alia mixtura dari jubet: vulvasque contractas aperire putat:[2] fœcunditatem etiam fœminarum hoc cibo augeri.[3] Contritum[d] ex melle ulcera purgat. Tussim[e] et distillationes thoracis, pulmonis et arteriæ vitia sanat, datum in sorbitione ptisanæ:[f] vel crudum, præter capita,[g] sine pane, ita

tus vero estur Vet. Dalec.—6 Margo edd. Dalec. et Gronov. *mollire.* Diosc. εὐκοίλιον.—7 *Vocis* Chiffl.

CAP. XXII. 1 Vet. Dalec. *galla.*—2 Chiffl. *contractis aperire se putat.*—3

NOTÆ

[m] *Venerem stimulat*] Diosc. loc. cit.

[n] *Sed oculorum aciem*] Diosc. loc. cit.

[o] *Voci splendorem*] Diosc. loc. cit. Καθαίρει δὲ καὶ τὴν ἀρτηρίαν, *purgat arteriam.* Arist. Problem. II. 39. p. 741. Διὰ τί τὰ πράσα συμφέρει πρὸς εὐφωνίαν, ἐπεὶ καὶ τοῖς πέρδιξιν; *Cur porrum voci confert? nam et perdici in ea re conferre scimus.* Sotion quoque in Geopon. loc. cit. Vide quæ de Nerone dicta, XIX. 33.

[a] *Capitato major*] Hæc Plinius Valer. a Nostro plane ad verbum, IV. 20.

[b] *Sanguinem*] Plinius Valer. loc. cit.

[c] *Hippocrates*] De morbis mulier. lib. II. tex. 89. p. 612. ac de sterilibus, tex. 13. p. 630. Item Plinius Valer. loc. cit. In vulvæ præclusione ac duritie, πρὸς μύσιν καὶ σκληρίαν ὑστέρας, porri capitati comam in aceto coctam dari Diosc. jubet, II. 179.

[d] *Contritum*] Marcellus Empir. c. 4. p. 42. et Plinius Valer. III. 22. et IV. 20.

[e] *Tussim*] Ad verbum hæc Plinius Valer. IV. 20. Marcellus Empir. c. 16. p. 116. 'Porri contusi succus expressus, cum oleo decoctus, et epotus, plurimum tussientibus prodest.'

[f] *Sorbitione ptisanæ*] Sive ptisanæ dicatur, de qua XVIII. 15. sive alicæ, de qua libro eodem cap. 29. perinde est. Marcellus Empir. c. 15. p. 106. 'Pulticulam ex alica facies, in quam capita porrorum contusa mittes, et simul decoques, et deinde colabis et sorbitione ea contra faucium molestias, cum volueris, uteris.' Et cap. 17. p. 124. 'Utiles sunt inter initia, quamvis molesta, suspiriosis sorbitiones de porro capitato factæ, et ex urtica, atque nasturtii semine.' Hausere omnes a Celso IV. 4. qui ad

ut alternis diebus sumatur:[4] vel si pura[5 h] exscreentur. Sic et voci,[i] vel Veneri, somnoque multum confert. Capita bis[j] aqua mutata cocta, alvum sistunt, et fluxiones[6] veteres. Cortex decoctus illitusque inficit canos.[k]

XXIII. Allio magna[l] vis, magnæ utilitates contra aquarum[m] et locorum mutationes. Serpentes abigit,[n] et scorpiones odore: atque, ut aliqui[o] tradidere, et bestiarum omnium ictibus medetur, potu, vel cibo, vel illitu: privatim contra hæmorrhoidas[p] prodest, cum vino redditum vomitu. Ac ne contra[q] araneorum murium venenatum morsum valere miremur, aconitum, quod alio nomine pardalianches vocatur, debellat: item hyoscyamum: canum

Idem codex, *augere.*—4 Vet. Dalec. *ita ut tria capita sine pane alternis diebus sumantur.*—5 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *purulenta* Gronov. et vulgg.—6 Vet. Dalec. *et inflationes.*

NOTÆ

tussim 'sorbitiones' commendat, 'in quibus porrum incoctum tabuerit: cibumque mollem, ut malvam, et urticam.'

[g] *Præter capita*] Demtis capitibus, folia uti cruda edantur. Sic in morbo haud multum absimili, Plinius Valer. I. 28. 'Ad stillationem narium ex humore:' 'Porri capitati folia cruda sine pane eduntur.' Item de sectivo Marcellus, c. 14. p. 102. 'Uvæ distillationi .... prosunt porri sectivi folia non cocta, siue pane, assidue manducata.'

[h] *Vel si pura*] Etiam si e thorace pus exscreetur. Diosc. II. 179. Ἀνάγει τὰ ἐκ θώρακος.

[i] *Sic et voci*] Hæc totidem verbis Plinius Valer. IV. 20.

[j] *Capita bis*] Plinius Valer. loc. cit.

[k] *Inficit canos*] Canitiem pellit, capillosque denigrat.

[l] *Allio magna*] Ad verbum hæc Plinius Valer. IV. 17.

[m] *Contra aquarum*] Plinius Valer. loc. cit. 'Peregrinantibus esui datum, minime patitur eos aquarum ac locorum mutatione perturbari.'

[n] *Serpentes abigit*] Plinius Valer. loc. cit. et Simeon Sethi de Alim. tit. de Allio: Φεύγουσι δὲ τοῦτο καὶ οἱ ὄφεις, ὥσπερ καὶ τὰ πήγανα, κ. τ. λ.

[o] *Atque, ut aliqui*] Plinius Valer. loc. cit. et auctor Geopon. XII. 30. p. 353.

[p] *Privatim contra hæmorrhoidas*] Αἱμορρόοις non morbi hoc loco, sed serpentis quoddam genus est, ex eo dictum, quod morsu sanguinem eliciat, et dissolutis venarum commerciis, quicquid animæ est, evocet per cruorem, ut refert Solinus, c. 27. p. 51. De eo Lucanus IX. 708. 'At non stare suum miseris passura cruorem, Squamiferos ingens hæmorrhois explicat orbes.' Vide Sarraceni notas in Diosc. II. 182. De serpente porro hic agi, non de morbo venarum ani, qui hæmorrhois quoque appellatur, vel ex orationis serie ipsa constat.

[q] *Ac ne contra*] Diosc. II. 182.

morsus,[r] in quæ vulnera[t] cum melle imponitur. Ad serpentium[s] quidem ictus potum cum restibus suis[t] efficacissime ex oleo illinitur, attritisque corporum partibus, vel si in vesicas[u] intumuerint.[2] Quin et suffitu eo[v] secundas partus[3] evocari existimavit Hippocrates: cinere eorum[w] cum oleo, capitis ulcera manantia sanitati restituens. Suspiriosis[x] coctum, aliqui crudum id dedere.[4] Diocles[y] hydropicis cum centaurio, aut in fico duplici[z] ad evacuandam alvum: quod efficacius præstat viride cum coriandro in mero potum. Suspiriosis[a] aliqui et tritum in lacte dederunt. Praxagoras[b] et contra morbum regium vino miscuit: et contra ileum in oleo et pulte: sic illinens strumis

Cap. xxiii. 1 Cod. Dalec. *inque vulnera.*—2 Cod. Dalec. *vel si vesica intumuerit.*—3 'Vet. *secundas et partus;* al. *secundas a partu.* Lego *secundos partus,* ut infra cap. 44.' *Dalec.*—4 'Ita codd. Regg. 1. 2. et Editio princeps. In recentioribus editionibus, *crudum id tritum dedere.*' Brotier. Gronov. et al. ante Harduin. etiam, *crudum id dedere.* Cod. Dalec. cum edd. Harduin.

NOTÆ

[r] *Canum morsus*] Diosc. loc. cit. et Plinius Valer. III. 51. et IV. 17.

[s] *Ad serpentium*] Hæc ad verbum Plinius Valer. IV. 17.

[t] *Cum restibus suis*] Cum foliis.

[u] *Vel si in vesicas*] Etiamsi partes eæ attritæ, in vesicæ morem intumescant. Plinius Valer. loc. cit. 'Quæque in vesica (lego, *in vesicas*) tumescunt, lenit impositum.'

[v] *Quin et suffitu eo*] Et esu quoque allii secundas evocari auctor est idem Hippocrates de Morbis Mul. I. 74. Suffitu vero Plinius Valer. loc. cit. ex eodem Hippocrate: et Diosc. II. 182. Secundas porro, ὑστέραν, Latini pariter ac Græci membranam eam vocant, qua partus obvolutus utero prodit, quæ et secundina dicitur. Vulgo ab Anatomicis, *L'arrière-faix.*

[w] *Cinere eorum*] Plinius Valer. IV. 17. et Marcellus Empir. c. 4. p. 40. 'Allium cum sua veste comburitur, cinisque ejus ex oleo capiti ulceroso imponitur.'

[x] *Suspiriosis*] Vide Notas et Emend. num. 11.

[y] *Diocles*] Ad verbum hæc Plinius Valer. loc. cit.

[z] *Aut in fico duplici*] Plinius Valer. lib. III. cap. de hydropisi: 'Allium viride,' inquit, 'cum fico duplici malum evocat.' Et lib. II. de allio: 'Viride cum coriandro et ficu datum, alvum mollire perhibetur.' Ficus duplex ea est, quæ reliquis major, ampliorisque formæ, quæ et marisca appellata est, XV. 19. Vegetius Artis Veterin. lib. I. 'Addisne novem duplices ficus?' Idem alio loco: 'Ficus duplices viginti, rutæ fasciculum.' Horat. II. Sat. 2. 122. 'At nux ornabat mensas, cum duplice ficu.'

[a] *Suspiriosis*] Plinius Valer. IV. 17.

[b] *Praxagoras*] Plinius Valer. hæc iisdem verbis loc. cit. et II. 59. Q. Serenus c. 59. de regio morbo pellendo, p. 161. 'Allia trita dabis vino madefacta calenti.'

quoque. Antiqui et insanientibus dabant crudum. Diocles[c] phreneticis elixum. Contra anginas tritum imponi, et gargarizare[5] prodest. Dentium dolorem tribus capitibus in aceto tritis imminuit,[6] vel si decocti aqua[d] colluantur, addaturque ipsum in cava dentium. Auribus etiam[e] instillatur succus cum adipe anserino: phthiriases[f] et porrigines[7 g] potum, tusum item cum aceto et nitro compescit: distillationes cum lacte, vel tritum, permixtumve[8] caseo molli: quo genere et raucitatem extenuat: vel phthisin, in fabæ sorbitione. In totum autem[h] coctum utilius est[9] crudo, elixumque tosto: sic et voci confert. Tineas[10 i] et reliqua animalia interaneorum pellit, in aceto mulso coctum. Tenesmo[j] in pulte medetur. Temporum[k] doloribus illitum elixum: et pusulis coctum cum melle, deinde tritum. Tussi cum adipe[l] vetusto decoctum, vel cum

1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *crudum id tritum dedere.*—5 Chiffl. *gargarissare.*—6 Chiffl. *minuit.*—7 Ita codd. Harduini, Chiffl. et Vet. Dalec. item edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *et prurigines* edd. vett. et Gronov. *πίτυρα, furfures,* margo edd. Dalec. et Gronov. e Diosc.—8 Vet. Dalec. *permistumque.*—9 Verbum *est* deest in cod. Dalec.—10 *Tænias* alii ap. Dalec.—11 Ita

NOTÆ

[c] *Diocles*] Et Plinius Valer. III. 9.

[d] *Dentium ... vel si decocti aqua*] Plinius Valer. I. 36. et Diosc. II. 182.

[e] *Auribus etiam*] Plinius Valer. IV. 17. Rursum hoc medicamentum proponitur ad aurium vitia, XXIX. 39.

[f] *Phthiriases*] Q. Serenus c. 6. de phthiriasi arcenda, pag. 128. 'Sæpius ergo decet mordax haurire sinapi: Vel nitro ac sale permixtis, acidove liquore Laxatis, ut sint simul allia, tangere corpus.'

[g] *Et porrigines*] Porrigo, Græce πιτυρίασις, est ubi inter pilos quædam quasi squamulæ surgunt, eæque acutæ resolvuntur, in modum furfuris, et interdum madent, multo sæpius siccæ sunt. Fere in capillo fit, rarius in barba, aliquando in supercilio. Celsus VI. 2. Describitur satis eleganter a Q. Sereno, cujus carmen recitabimus cap. 84. Vide Notas et Emend. num. 12.

[h] *In totum autem*] Plinius Valer. IV. 17.

[i] *Tineas*] Marcellus Empir. c. 28. p. 200. Plin. Valer. II. 21. et IV. 17. Scribonius Largus Compos. 140. 'Ad tineas necandas, ejiciendas, per triduum allium plurimum edat,' &c.

[j] *Tenesmo*] Plinius Valer. IV. 17.

[k] *Temporum*] Plinius Valer. loc. cit.

[l] *Tussi cum adipe*] Crudum coctumve allium in cibo sumtum, tussim lenire ait Diosc. II. 182. Q. Serenus c. 18. pag. 136. 'Interdum fauces tussi quatiuntur acerba: Allia tum sumes decocta, et melle peruncta.' Celsus

lacte: aut si sanguis etiam exscreetur, vel pura,[11] sub pruna coctum, et cum mellis pari modo sumtum: convulsis, ruptis, cum sale et oleo. Nam cum adipe tumores suspectos[12 m] sanat. Extrahit fistulis[n] vitia cum sulfure et resina, etiam arundines[o] cum pice. Lepras,[p] lichenas, lentigines exulcerat, sanatque cum origano: vel cinis ejus[q] ex oleo et garo illitus. Sic et sacros[r] ignes. Sugillata[s] aut liventia ad colorem reducit, combustum ex melle. Credunt[t] et comitialem morbum sanari,[13] si quis eo in cibo utatur ac potione. Quartanas quoque[u] excutere potum caput unum cum laserpitii obolo in vino austero. Tussim et alio modo,[v] ac pectorum suppurationes quantaslibet sanat, fractæ incoctum fabæ,[w] atque ita in cibo[14] sumtum, donec sanitatem restituat. Facit et somnos, atque in totum rubicundiora corpora. Venerem quoque stimulat cum coriandro viridi tritum, potumque e mero. Vitia ejus[x]

codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *purulenta* Gronov. et vulgg.—12 'Alii, *ne in abscessum, vel gangrænam transeant.* Alii, *cancerosos.* Alii, *pestilentes, aut venenatos.*' Dalec.—13 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *sanare* Gronov. et al.

NOTÆ

iv. 4. ubi de tussientibus: 'Utilis est,' inquit, 'cibus interdum mollis, ut malva, ut urtica: interdum acer, ut lac cum allio coctum.'

m *Tumores suspectos*] Quos esse pestilentes jure suspiceris.

n *Extrahit fistulis*] Ad verbum hæc Plinius Valer. III. 22. Et Marcell. Empir. c. 4. p. 42. 'Allium contritum cum sulfure et resina, ulcerum et fistularum quælibet vitia extrahit.'

o *Etiam arundines*] Arundinum infixas corpori assulas. Vide Notas et Emend. num. 13.

p *Lepras*] Diosc. II. 182.

q *Vel cinis ejus*] Plinius Valer. III. 34.

r *Sic et sacros*] Plinius Valer. loc. cit.

s *Sugillata*] Diosc. loc. cit. et Plinius Valer. III. 47. iisdem verbis. Sugillata, Græcis τὰ ὑπώπια, partes sunt circa oculos percussionibus contusæ et lividæ: sed et de omni contusione corporis, et livore, in qualibet parte, ea vox tum Latina tum Græca effertur. Glossarium: *Sugillare*, πλήσσειν, ὑπωπιάζειν.

t *Credunt*] Plinius Valer. II. 58.

u *Quartanas quoque*] Plinius Valer. ad verbum, III. 6.

v *Tussim et alio modo*] Præter allatum proxime his verbis: 'Tussi cum adipe vetusto decoctum, vel cum lacte.' Hic Gelenius cespitavit.

w *Fractæ incoctum fabæ*] Plinius Valer. IV. 17. ubi hæc transcripsit, 'in faba coctum' dixit.

x *Vitia ejus*] Hæc pariter Diosc. II. 182. Oculos hebetare prodidit

sunt, quod oculos hebetat, inflationes facit, stomachum lædit copiosius sumtum, sitim gignit. Cetero contra [y] pituitam, et gallinis et gallinaceis prodest mixtum farre in cibo. Jumenta urinam reddere, atque non torqueri tradunt, si trito [15] natura tangatur.[z]

XXIV. Lactucæ sponte nascentis [a] primum est genus ejus, quam caprinam [b] vocant, qua pisces in mare dejecta protinus necantur, qui sunt in proximo. Hujus lac [c] spissatum, mox in aceto pondere obolorum duum, adjecto aquæ uno cyatho, hydropicis datur. Caule et foliis [1] contusis, asperso sale, nervi incisi [d] sanantur. Eadem trita [e] ex aceto, colluta matutinis bis mense, dentium dolorem prohibent.

XXV. (VII.) Alterum est genus quod Græci cæsapon [1 f] vocant. Hujus folia trita et cum polenta illita vulneribus

vett.—14 Chiffl. *factæ i. f. a. i. in cibos.*—15 Cod. Dalec. *si eo trito.*

CAP. XXIV. 1 *Caule vero et foliis* Vet. Dalec.

CAP. XXV. 1 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *sesapon* Vet. Dalec. *esopon* Gronov. et vulgg. 'Certe cæsapon non est sisarum, *le Chervi*, ut voluit eruditus Salmasius. Videtur esse aliqua lactucæ sylvestris species, quam determinare non ita pronum est. In Mss. Reg. 1.

NOTÆ

etiam Hippocr. lib. II. de diæta, tex. 24. p. 224.

[y] *Cetero contra*] Vide quæ diximus X. 78.

[z] *Natura tangatur*] Natura pro genitalibus frequenter usurpat, verecundiæ causa. Alii Latine, 'radium,' 'colem,' 'virilitatem.' Vide inferius XXII. 15.

[a] *Lactucæ sponte nascentis*] Hoc est, sylvestris, quæ a sativa distat.

[b] *Quam caprinam*] Hanc eo nomine jam superius indicavit XIX. 39. Marinam vocat Celsus II. 12. 'Lactucæ marinæ lac,' inquit, 'cujus gutta pani adjecta abunde purgat.' Et III. 21. de aqua inter cutem: 'Prodest etiam lactucæ marinæ, quæ grandis juxta nascitur, semen cum aqua potui datum.' Eadem τιθύμαλος est, uti dicetur XXVI. 39. Et testis quoque Celsus V. 7. 'Lactuca marina,' inquit, 'quæ a Græcis τιθύμαλος nominatur.' Igitur istud est tithymali genus, quod paralium vocant, purgationibus aptum, de quo XXVI. 41. Plinius ipse ejusdem lib. XXVI. 39. 'Tithymalum nostri herbam lactariam vocant, alii lactucam caprinam,' &c.

[c] *Hujus lac*] Diosc. II. 166. hanc vim eandem lactucæ sylvestris lacti ascribit, eundemque fere dandi modum imperat: lactucæ marinæ semini, Celsus III. 21.

[d] *Nervi incisi*] Ad hos usus adhibitum a se tithymali succum Galenus ipse prodidit κατὰ γένη, III. 2. p. 716.

[e] *Eadem trita*] Idem fere de tithymalo Diosc. IV. 165.

[f] *Græci cæsapon*] Sic libri omnes etiam Mss. tum hoc loco, tum in hujus loci Indice. Dalecampius *æsopon*

medentur. Hæc in arvis nascitur.[2] Tertium genus [g] est in sylvis nascens, isatin vocant. Hujus folia [h] trita cum polenta vulneribus prosunt. Quarto [i] infectores lanarum utuntur: simile erat lapatho sylvestri foliis, nisi plura haberet,[3] et nigriora. Sanguinem sistit.[j] Phagedænas et putrescentia ulcera, quæ serpunt,[4] sanat: item tumores ante suppurationem. Contra ignem sacrum radice vel foliis prodest: vel ad lienes [k] pota.[5] Hæc propria singulis.

XXVI. Communia autem sponte nascentibus,[l] candor, caulis interdum cubitali longitudine, et ipsi [l m] et foliis scabritia. Ex his rotunda folia et brevia habentem sunt

cuntur cod. Dalec.—3 Ita codd. Harduini et Chiffl. item Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Quarto infectores lanarum utuntur, quod glastum vocant: simile erat lapatho silvestri foliis, nisi quod plura habet* Gronov. et al. vett. Pro *plura*, margo edd. Dalec. et Gronov. *pinguiora*, e Diosc.—4 Vet. Dalec. *et quæ serpunt.*—5 Vet. Dalec. *potu.*

CAP. XXVI. 1 'Male recentiores editiones, *et ipso.* Ms. Reg. 2. *et ipsæ.* Emendandum certe fuit, *et ipsi*; nempe et ipsi cauli et foliis est scabritia.' *Brotier. et ipso* Dalec. Elz. Gronov. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *et in ipso* Vet. Dalec. *et thyrso* cod. Dalec.—2 Chiffl. *qui heracliam.*—3 Cod. Dalec.

NOTÆ

legit: sed in ea voce nugari eum recte Salmasius admonuit, in Solin. pag. 258.

[g] *Tertium genus*] Lactucæ videlicet: quo nomine nunc comprehenduntur genera herbarum omnia, quæ lacteum succum fundunt. Hanc porro isatin, quam in sylvis nasci Plinius admonet, sylvestrem intelligi ab eo perspicuum est, atque adeo diversam ab ea qua infectores uti consuevere: hæc enim sativa est, uti mox ex Oribasio docebimus: quod Salmasium fugit, loc. cit.

[h] *Hujus folia*] Sic Diosc. II. 216. nec paulo etiam expressius Galenus de Simp. Medic. Fac. lib. VI. p. 179.

[i] *Quarto*] Isati nimirum sativa. Oribasius lib. XI. fol. 199. post Diosc. II. 215. et Galenum de Fac. Simp. Medic. lib. VI. p. 179. 'Isatis sativa herba est, qua tingendis lanis infectores utuntur: folia plantaginis habet, pinguiora tamen et nigriora. Sylvestris vero isatis est sativæ similis: folia tantum habet majora ad lactucæ foliorum similitudinem,' &c. De isati plura dicemus XXII. 2. Sylvestris iconem exhibet Dodonæus p. 79. Sativæ idem, et Lobelius in Observ. p. 189.

[j] *Sanguinem sistit*] Hæc totidem verbis Diosc. II. 215. de sativa isati: et Galenus loc. cit. Uterque post Hippocr. de Ulceribus, tex. 7. pag. 669.

[k] *Vel ad lienes*] Et isati quoque sylvestri hanc vim attribuit Diosc. loc. cit.

[l] *Communia autem sponte nascentibus*] Hoc est, sylvestribus, superius explicatis. De sativis inferius.

[m] *Et ipsi* [*ipso*] Et in ipso caule, et in foliis quædam scabrities inest.

qui hieraciam[2 n] vocent, quoniam accipitres scalpendo eam, succoque oculos tinguendo,[3] obscuritatem, cum sensere, discutiant. Succus omnibus candidus, viribus quoque papaveri[4] similis: carpitur per messes inciso caule: conditur in fictili novo, ad multa præclarus. Sanat omnia [o] oculorum vitia cum lacte mulierum: argema, nubeculas,[5] cicatrices, adustionesque omnes:[p] præcipue caligines. Imponitur etiam oculis in lana contra epiphoras.[q] Idem succus[r] alvum purgat, in posca potus ad duos obolos. Serpentium[6 s] ictibus medetur in vino potus. Et folia, thyrsique triti,[7] ex aceto bibuntur. Vulneri illinuntur maxime contra scorpionum ictus. Verum contra phalangia commixto vino ex aceto.[8] Aliis quoque venenis resistunt, exceptis quæ

cæsapon; et in Indice, *cæsapo, alibi gessato.*' Brotier.—2 *Hæ in arvis innasunguendo.*—4 Idem codex, *quibus papaver.*—5 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *arcema nubiculas* Chiffl. *arcet nubeculas* Gronov. et al. ante Harduin.—6 *Scorpionum et phalangiorum* margo edd. Dalec. et Gronov. e Diosc.—7 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *et folia tosta thyrsique triti* Gronov. et al. vett. *triti* deest in Vet. Dalec.—8 Cod.

NOTÆ

[n] *Qui hieraciam*] Apuleius cap. 30. 'Græcis thridax agria dicitur, aliis hieracion... Italis lactuca sylvatica.' Et tit. 1. 'Ad oculorum caliginem:' 'Dicunt aquilam, cum in altum volare voluerit, prospicere rerum naturas, lactucæ sylvaticæ folium evellere, et succo ejus sibi oculos tingere, et maximam inde claritudinem accipere. Herbæ igitur lactucæ sylvaticæ succum cum vino optimo vetere, et melle acapno, quod sine fumo collectum est, mixtum, in ampullam vitream condito, et eo utaris: summam medicinam experieris.' Hoc ipsum refert de accipitre Ælianus Hist. Anim. 1. 43.

[o] *Sanat omnia*] Apuleius loc. cit. Et Diosc. 11. 166. Ἀποκαθαίρει δὲ καὶ ἄργεμα ἀχλύν. Ποιεῖ καὶ πρὸς ἐπικαύσεις ἐγχριομένη σὺν γυναικείῳ γάλακτι. Hoc loco ἐπίκαυσις, oculorum est sordidum, impurum, crustosumque ulcus.

[p] *Adustionesque omnes*] Ulcera oculorum exusta putat hic Dalecampius intelligi: nos ambusta, (nisi de iis paulo post sermo foret) hoc est, adustiones a fervente aqua vel igni factas. De his enim Theodorus Priscianus 1. 17. 'De ustione calidæ, vel ignis.... Et lactucæ tritæ cum salibus, pro cataplasmate impositæ, continuo curant... Alumine scisso cum oleo contrito omnes ustiones ungo.'

[q] *Contra epiphoras*] Ἐπιφορὰ, oculi præcipue morbus est, qui fit ab humorum influxu, atque impressione. Is cum cetera membra obsidet, partis in quam fit impetus ingruentis humoris semper nomen adjici consuevit, ventris puta, aut uteri, aut testium epiphoras appellando.

[r] *Idem succus*] Diosc. loc. cit. Καθαίρει δὲ μετ' ὀξυκράτου ποθεὶς ὁ ὀπὸς δυοῖν ὀβολοῖν ὁλκὴ, ὑδατώδη κατὰ κοιλίαν.

[s] *Serpentium*] Diosc. loc. cit. *Scorpionum.*

strangulando necant, aut iis quæ vesicæ nocent: item psimmythio excepto. Imponuntur et ventri ex melle atque aceto, ad detrahenda vitia alvi. Urinæ difficultates, succus emendat. Cratevas eum et hydropicis obolis duobus in aceto et cyatho vini dari jubet.

Quidam et e sativis[t] colligunt succum minus efficacem.[9] Peculiares earum vires partim[10] jam dictæ sunt,[u] somnum faciendi, Veneremque inhibendi, æstum refrigerandi, stomachum purgandi, sanguinem augendi. Non[11] paucæ restant: quoniam et inflationes discutiunt, ructusque lenes faciunt. Nec ulla[12] res[v] in cibis aviditatem incitat, inhibetque eadem: in causa alterutraque[13] modus est.[a] Sic et alvum copiosiores solvunt, modicæ sistunt. Lentitiam pituitæ digerunt, atque, ut aliqui tradiderunt, sensus purgant.[w] Stomachi dissoluti utilissime adjuvantur: in eo usu et oxypori obolis[x] asperitatem addito dulci ad intinctum aceti temperantes: si crassior pituita sit, scillite aut

[a] *Utrumque præstat, pro diverso sumendi modo.*

Dalec. *et aceto.*—9 Cod. Dalec. *succo minus efficaci.*—10 Vet. Dalec. *particulatim.*—11 *Nunc non* cod. Dalec.—12 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *ructusque lenes faciunt, concoctiones* (Chiffl. *concoctionem*) *adjuvant. Cruditatem ipsæ nequaquam faciunt. Nec ulla* Gronov. et vulgg.—13 Cod. Dalec. *alterutrimque;* Vet. Dalec. *utrimque.*—14 *Stomachos dissolutos util. adjuvant* cod. Dalec. *Stomachi dissoluti u. adjuvant, uti ne eo usu abluantur. Oxyporopalæ, &c.* Vet. Dalec. Aqueus in vulgata lectione legit, *oxyporopolæ.* Al. vett. ap. Dalec. *et oxyporo lactucæ, &c. et aceto temperant;*

NOTÆ

[t] *Quidam et e sativis*] Diosc. loc. cit. iisdem verbis.

[u] *Peculiares . . . jam dictæ sunt*] Lib. XIX. c. 38. Has quoque lactucæ dotes complexus est Diosc. II. 165. et 166.

[v] *Nec ulla res*] Forte, *nec alia res.*

[w] *Sensus purgant*] Sic paulo inferius, c. 34. brassicæ esu sensus purgari dicit.

[x] *Oxypori obolis*] Lactucis, inquit, stomachi adjuvantur, cum oxyporo, quod oboli mensura capiatur, cujus asperitatem addito passo (γλυκεῖ, *dulci*) mitigant ad intinctum aceti. Si crassior pituita in stomacho videbitur, non oxyporo dulcibus edomito, sed scillite aceto, aut absinthite vino utendum cum lactucis. Ὀξύπορα dicebantur, quæ aceto condita ad intinctus servabantur. Apud Colum. l. XII. caput postremum inscribitur: 'Moretum oxyporum, vel, ut alii, oxygarum, quemadmodum componas.' Muria condiri lactucas auctor est Diosc. II. 165. Oxymelite, Plinius XIX. 38.

vino [14] absinthite: et si tussis sentiatur, hyssopite admixto. Dantur cœliacis cum intubo erratico, et ad duritiam præcordiorum. Dantur et melancholicis candidæ copiosiores, et ad vesicæ vitia. Praxagoras et dysentericis dedit. Ambustis quoque prosunt recentibus, priusquam pustulæ fiant, cum sale [15] illitæ. Ulcera etiam, quæ serpunt, coërcent, initio cum aphronitro,[16] mox in vino. Tritæ igni sacro illinuntur. Convulsa et luxata caulibus tritis cum polenta ex aqua frigida leniunt. Eruptiones papularum,[y] ex vino et polenta. In cholera quoque coctas patinis [17] dederunt: ad quod utilissimæ quam maximi caulis et amaræ. Quidam lacti [18] infundunt.[b] Defervefacti hi caules et stomacho utilissimi traduntur: sicut somno æstiva [19] maxime lactuca, et amara lactensque, quam meconidem vocavimus.[z] Hoc lac[a] et oculorum claritati cum muliebri lacte utilissimum esse præcipitur,[20] dum tempestive capiti inunguntur. Oculorum quoque vitiis,[b] quæ frigore in iis facta sunt. Miras et alias invenio laudes: thoracis etiam vitiis prodesse, non secus quam abrotonum, cum melle Attico. Purgari et fœminas hoc cibo. Semen sativarum con-

[b] *Quidam eum lacte infundunt clysteribus.*

al. ap. eund. *et oxyporo oleris.*—14 Chiffl. *intinctum temperantes: si cr. pit. sit, et aceto scillite aut vino;* Vet. Dalec. *intinctum .... scillite vino aut.*—15 Margo edd. Dalec. et Gronov. *lacte muliebri*, e Diosc.—16 Cod. Dalec. *asso nitro.*—17 Vox *patinis* deest in cod. Dalec. Mox, idem codex, *maximo caule.*—18 Ita codd. Dalec. et Chiffl. *lacte* Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—19 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *summo sativa* Gronov.—20 Cod. Dalec. *percipitur.* Vet. ejusdem: *præcipitur, et cum tempora capitis junguntur, oculorum quoque, &c.*

NOTÆ

[y] *Eruptiones papularum*] Quæ Græci ἐξανθήματα, Plinius nunc papulas, nunc eruptiones pituitæ vocat: tubercula videlicet, quæ jejunæ salivæ defricatione curantur. Papulis cutis exasperatur, et rubet, leviterque roditur. Celsum vide, l. v. cap. postremo, tit. 'de papulis.'

[z] *Meconidem vocavimus*] Lib. XIX. 37. Μηκωνὶς atræ lactucæ et amaræ genus, cui nomen est a lactis soporiferi copia. Laudat eam Galenus κατὰ τόπους, VIII. 4. p. 577.

[a] *Hoc lac*] Diosc. II. 166.

[b] *Oculorum quoque vitiis*] Adustionibus forte ex frigore, quas ἐπικαύσεις eo loco appellat Dioscorides.

tra scorpiones dari. Semine trito ex vino poto et libidinum imaginationes in somno compesci. Tentantes aquas[c] non nocere lactucam edentibus. Quidam tamen frequentiores in cibo officere claritati oculorum tradiderunt.

XXVII. (VIII.) Nec beta sine remediis est[1] utraque. Sive candidæ, sive nigræ radix recens, et madefacta, suspensa funiculo, contra serpentium morsus efficax esse dicitur. Candida beta[d] cocta, et cum allio crudo sumta contra tineas:[2] nigræ radices ita in aqua coctæ, porriginem tollunt:[e] atque in totum efficacior esse traditur nigra. Succus ejus capitis dolores veteres, et vertigines: item sonitum[f] aurium sedat, infusus iis: ciet urinam.[3] Medetur dysentericis injecta, et morbo regio.[g] Dolores quoque dentium sedat illitus succus. Et contra serpentium ictus valet, sed hujus radici[4] duntaxat expressus. Ipsa vero decocta,[h] pernionibus occurrit. Albæ succus[i] epiphoras[5] sedat, fronte illita: aluminis pauco admixto, ignem sacrum.[j]

CAP. XXVII. 1 'Ita cod. Reg. 1. et Editio princeps.' *Brotier. sine remedio est* edd. ante Brotier.—2 Dalec. *tænias.*—3 Vet. Dalec. *vertigines infusus naribus: item son. aur. sedat: ciet urinam.* Cod. Dalec. *cit urinam.*—4 Vet. Dalec. *sed is radice.*—5 *Alba epiphoras* cod. Dalec. Mox, *alumine pauco* Vet.

NOTÆ

[c] *Tentantes aquas*] Aquas quæ sensus cerebrumve tentent, quales memorantur XXXI. 11. 12. &c.

[d] *Candida beta*] Hæc totidem verbis Plinius Valer. II. 21.

[e] *Porriginem tollunt*] Marcellus Empir. c. 4. p. 40. 'Betæ viridis contusæ expressæque succo porriginosum caput frequenter in balneo lotum, omni tabe purgatur.' Diosc. II. 149. Τὸ δὲ τῶν ῥιζῶν καὶ τῶν φύλλων ἀφέψημα, πιτύρων καὶ κονίδων σμηκτικόν, κ. τ. λ.

[f] *Item sonitum*] Plinius Valer. I. 10. 'Gummi hederæ,' inquit, 'cum betæ nigræ succo tritum et tepefactum auribus infundis: ita tamen ut et rubi teneri succum misceas.... ventositatem et dolorem tollit.'

[g] *Et morbo regio*] Celsus III. 42. 'potui dat (ictericis) cum aqua betam albam contritam.'

[h] *Ipsa vero decocta*] Plinius Valer. IV. 10. de beta: 'Pernionibus in fomento adhibita prodest.' Theod. Priscianus I. 28. de pernionibus: 'Prosunt et decoctiones betarum, quibus alumen scissum infuderis.' Diosc. loc. cit. Τὸ δὲ τῶν ῥιζῶν καὶ τῶν φύλλων ἀφέψημα... χιμέτλης πραϋντικὸν καταντλούμενον. *Decoctum radicum ac foliorum perniones fotu mitigat.*

[i] *Albæ succus*] Plinius Valer. I. 14. 'Ad oculorum dolorem:' 'Beta alba trita fronti imponitur.'

[j] *Ignem sacrum*] Huic medendi facultatem utriusque betæ radici Dioscorides adjudicat, II. 149.

Sine oleo trita licet,[6 k] adustis medetur.[1] Et contra eruptiones[m] papularum, coctaque eadem contra ulcera quæ serpunt, illinitur: et alopeciis[n] cruda, et ulceribus quæ in capite manant. Succus ejus[o] cum melle naribus inditus caput purgat. Coquitur et cum lenticula addito aceto, ut ventrem molliat.[p] Validius cocta[q] fluxiones[7] stomachi sistit et ventris.

XXVIII. Est et beta[r] sylvestris, quam limonium[r] vocant, alii neuroides, multum minoribus tenuioribusque ac densioribus foliis, undecim sæpe, caule lilii.[2] Hujus folia ambustis utilia, gustantium os[s] astringunt.[3] Semen acetabuli[t]

Dalec.—6 Vet. Dalec. *trita scilicet;* alii vett. ap. eundem, *trita illitu adustis.*—7 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. I. 2. 3. et recentt. *cocta fluctuationes* Vet. Dalec. legitur et *cocta* in Chiffl. *cocto fluxiones* Gronov. et al. vett.

Cap. XXVIII. 1 Ita Chiffl. Edd. ante Brotier, *limonion.* Mox, *multo minoribus* Dalec.—2 Gronov. *caulium.*—3 Ita Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont.

NOTÆ

[k] *Sine oleo trita licet*] Forte rectius, *sine oleo trita elixave.* Nam Theodorus Priscianus I. 17. 'De ustione calidæ, vel ignis:' 'Betæ elixæ contritæ imponuntur.'

[l] *Adustis medetur*] Sive ambustis, πυρικαύστοις, Diosc. loc. cit. de radice betæ coctæ.

[m] *Et contra eruptiones*] Dioscorides loco citato.

[n] *Et alopeciis*] Diosc. loc. cit. et Plinius Valer. IV. 10.

[o] *Succus ejus*] Diosc. loc. cit. et Marcellus Empir. c. 5. p. 44.

[p] *Ut ventrem molliat*] Alba nimirum beta, quæ mollit alvum: ut dos est nigræ contraria, sistendi: Diosc. loc. cit. Τεῦτλον δισσόν ἐστιν, ὧν τὸ μὲν μέλαν σταλτικώτερον κοιλίας σὺν φακῇ ἑψηθέν· καὶ μᾶλλον ἡ ῥίζα· τὸ δὲ λευκὸν, εὐκοίλιον. Martialis III. 47. 'Pigroque ventri non inutiles betas.' Injusta accusatione hoc loco Dalecampius Plinii famæ notam inurit, quem rei medicæ fuisse rudem ait: quod convitium quidem cum ingerit, suam magis inscitiam prodit.

[q] *Validius cocta*] Ut brassicam constat inter auctores, quemadmodum dicetur c. 34. non percoctam alvum solvere, bis coctam sistere: idem et in beta fieri indicat: ut non percocta ventrem molliat, validius cocta sistat. Quare sic et Celsus accipiendus est, qui II. 30. inter ea quæ ventrem astringunt, lenticulam affert, cui beta adjecta sit, brassicamque bis decoctam.

[r] *Est et beta*] Hæc iisdem verbis Oribasius lib. XI. fol. 204. Oribasio Dioscorides præivit, IV. 16. Vide Notas et Emend. num. 14. Pingitur a Matthiolo λειμώνιον, seu νευροειδὲς, in Dioscor. l. IV. p. 980. quale in horto Regio observavimus. Λειμώνιον porro scito vocitari, quod in pratis nascitur, ut Diosc. ait, ἐν λειμῶσιν.

[s] *Gustantium os*] Vide Notas et Emend. num. 15.

[t] *Semen acetabuli*] Diosc. loc. cit.

mensura dysentericis prodest. Aqua et e radice[4] coctæ maculas vestium elui dicunt, itemque membranarum.[u]

XXIX. Intubi quoque[a] non extra remedia sunt. Succus eorum[b] cum rosaceo et aceto capitis dolores lenit. Idemque cum vino[1 c] potus, jocineris, et vesicæ: et epiphoris imponitur. Erraticum apud nos quidam ambulam[2] appellavere.[d] In Ægypto cichorium vocant,[e] quod sylvestre sit: sativum autem serin, quod est minus et venosius.

XXX. Cichorium[f] refrigerat. In cibo sumtum et illitum collectiones, succusque decocti[1] ventrem solvit. Jocineri, et renibus,[2] et stomacho prodest. Item si in aceto decoquatur, urinæ tormina discutit. Item morbum regium e mulso, si sine febre sit. Vesicam adjuvat. Mulierum quidem purgationibus decoctum in aqua adeo prodest, ut

et Franz. *guttantia astringunt* Gronov. et al. vett. *gustatu astringunt* Vet. Dalec.—4 Dalec. *cum radice*, nempe *struthio*.

Cap. XXIX. 1 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Idem cum vino* Gronov. et al. vett. Mox, *jocinori* Gronov.—2 Margo edd. Dalec. et Gronov. *ambubeiam*, e Celso. Chiffl. *ambubulam*; Gronov. et al. ante Harduin. *ambugiam*.

Cap. XXX. 1 Vet. Dalec. *succus decocti*.—2 Ita edd. vett. Gronov. Harduin. 1. et Bipont. *Jocineri, renibus*, omissa conjunctione, Harduin. 2. 3.

NOTÆ

et Galenus de Facult. Simp. Med. l. VII. p. 201.

[u] *Itemque membranarum*] Pergamenarum membranarum elui sordes ait aqua ea, in qua cum sua radice cocta beta sit.

[a] *Intubi quoque*] Intubus vel intubum Latinis, genera duo complectitur: sativum, sive serin: et cichorium, quod sylvestre sive erraticum.

[b] *Succus eorum*] Plinius Valer. ad verbum, IV. 11. de intubo.

[c] *Idemque cum vino*] Plinius Valer. loc. cit. ‘Jecoris et vesicæ vitia intubus cum vino haustus emendat.’ Theod. Priscian. lib. II. parte 2. c. 13. ‘Intuba frequenter comesta semper hepaticos juvant.’

[d] *Ambulam appellavere*] Ita Mss. omnes, quos vidimus, quasi indita appellatione ab ambulando, quo satis apte convenit cum altera erratici intubi nomenclatione. Iidem tamen libri in Indice, *Ambubaia*. Celsus II. 30. ‘Vel intubus, vel ambubeia,’ non semel. Est cichorium sylvestre sive picris Dodonæi, p. 624. *Chicorée sauvage*.

[e] *In Ægypto cichorium vocant*] Erraticum scilicet illud genus, de quo dictum proxime. Ita Galenus de Fac. Simp. Medic. l. VIII. p. 227. πικρίδα et κιχώριον vocat sylvestre genus: σέριν sativum. Quanquam et ipsum sylvestre cichorium Aëtius σέριν vocat.

[f] *Cichorium*] Erraticum videlicet intubum, sive πικρίς.

emortuos partus trahat. Adjiciunt Magi, succo totius[3] cum oleo perunctos favorabiliores fieri, et quæ velint, facilius impetrare. Quod[4] quidem propter singularem salubritatem aliqui chreston[5 g] appellant, alii pancration.

XXXI. Et sylvestre genus,[h] alii[1] hedypnoida vocant, latioris folii. Stomachum dissolutum astringit cocta: crudaque sistit alvum. Et dysentericis prodest, magis cum lente. Rupta et convulsa utroque genere juvantur. Item quibus genitura[i] valetudinis morbo effluat.

XXXII. Seris et ipsa[j] lactucæ simillima, duorum generum est: sylvestris melior. Nigra ista,[1] et æstiva. Deterior hyberna, et candidior.[k] Utraque amara, stomacho utilissima, præcipue quem humor[2] vexat.[l] Cum aceto[m] in cibo refrigerant vel illitæ: discutiuntque et alios,[n] quam[3] stomachi. Cum polenta[o] sylvestrium radices sto-

Miller. et Franz.—3 Vet. Dalec. *intybi.*—4 *Hoc* Vet. Dalec.—5 Chiffl. *chreteston.*

CAP. XXXI. 1 Vet. Dalec. *aliud.*

CAP. XXXII. 1 *Nigra est* cod. Dalec.—2 Ita Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *Utraque amara stom. utilissima, præc. quem uror* Chiffl. *Utraque tamen stom. utilissima, præc. quem humor* Gronov. et al. vett.—3 Vet.

NOTÆ

g *Aliqui chreston*] Χρηστὸν, a bonitate, παγκράτιον ab eximia vi, efficientiaque omnimoda.

h *Et sylvestre genus*] Cichorium latioris folii, apud Dodon. p. 623. Quod in cibo sumtum jucundiorem animam, suavioremque faciat, id apud Græcos nomen invenit, ἡδυπνοΐς.

i *Item quibus genitura*] Genitale semen.

j *Seris et ipsa*] Colum. VIII. 14. 'Genus intubi, quod Græci σέριν appellant.' Sativum videlicet, sive hortense: *Chicorée.* Hæc duum generum, Dioscoride etiam auctore, est, II. 160. quanquam is diversas discriminis notas affert. De vocis hujus *Seris* intellectu, vide Galenum de Alim. Fac. 41. p. 360.

k *Deterior... et candidior*] Quæ a similitudine lactucæ, alba lactuca a Plinio Valeriano dicitur, eo quem mox afferemus loco. Sylvestris eadem appellatur, quod est, ut ait Diosc. angustiore folio, et amariore.

l *Quem humor vexat*] Ita Mss. Reg. Colbert. &c. In Chiffl. *quem uror vexat.* Diosc. loc. cit. prodesse ait dissoluto et æstuanti stomacho, ἀτονοῦντα στόμαχον παρηγοροῦσι, καὶ καυσόμενον.

m *Cum aceto*] Diosc. loc. cit.

n *Discutiuntque et alios*] Humores videlicet, quæ vox ex antecedentibus subintelligi hoc loco debet.

o *Cum polenta*] Cum farina hordeacea: σὺν ἀλφίτῳ, Diosc. loc. cit.

machi[4] causa sorbentur: et cardiacis[p] illinuntur super sinistram mammam ex aceto.[5] Omnes hæ et podagricis utiles, et sanguinem rejicientibus: item quibus genitura fluat, alterno[6] dierum potu.[q] Petronius Diodotus, qui anthologoumena[7][r] scripsit, in totum damnavit serin multis modis arguens. Sed aliorum omnium opinio resistit.

XXXIII. (IX.) Brassicæ laudes longum est exequi, cum et Chrysippus[a] medicus privatim volumen ei dicaverit, per singula membra hominis digestum, et Dieuches: ante omnes autem Pythagoras et Cato non parcius celebrarint. Cujus sententiam vel eo diligentius persequi par est, ut noscatur qua medicina usus sit annis DC.[b] Romanus populus. In tres species[c] divisere eam Græci antiquissimi. Crispam,

Dalec. *alias quam.*—4 Vet. Dalec. *stomachicis.*—5 Chiffl. *et ex aceto.*—6 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *fluat, altero* Chiffl. *fluit, alterno* edd. vett. et Gronov.—7 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *antilegomena* Gronov. et vulgg. Mox, *damnavit serian* Chiffl.

NOTÆ

[p] *Et cardiacis*] Diosc. loc. cit. et totidem fere verbis Didymus in Geopon. XII. 28. p. 350. Plinius Valer. III. 11. 'Cardiacis sanandis:' 'Lactucæ albæ nomen est seris: quæ trita et imposita mammæ sinistræ, magnifice sudorem minuit.' Cardiacus dicitur, qui morbo laborat cardiaco. Ait autem Celsus III. 19. cardiacum morbum aliud nihil esse, quam nimiam imbecillitatem corporis, quod stomacho languente immodico sudore digeritur. Καρδίαν veteres stomachum appellabant, hoc est, os ventriculi.

[q] *Alterno dierum potu*] Si alternis diebus sumatur. Didymus in Geopon. loc. cit. Αἱμοπτυϊκοῖς ὁ χυλὸς ὠφελιμώτατος, εἰ παρὰ μίαν πίνοιεν.

[r] *Anthologoumena*] Ἀνθολογούμενα, (sic enim Mss. Reg. Colb. et Chiffl. non, ut libri editi, *antilegomena:*) hoc est, florilegia.

[a] *Cum et Chrysippus*] Transcripsit hæc Plinius Valer. de Re Med. IV. 29.

[b] *Annis DC.*] Quot ab Urbe condita anni fluxere ad Catonis ævum. Elegans est Plinii Valeriani paraphrasis in hunc locum, cap. cit. 'Cato tradit populum Romanum,' inquit, 'sexcentis fere annis medicina brassicæ usum: nondum enim in Urbem commeaverant Medici, qui in artem redegerunt, quemadmodum magno sanitas constet, et peregrina secum pigmenta attulerunt, ut illis imponerent pretia quæ vellent. Ceterum militares viri gloriosas cicatrices gratuito olere curabant: eodem horto cura usi ad salutem, dum illos pascit, et sanat.'

[c] *In tres species*] De his actum est XIX. 41. Græci vocant σελινοειδέα, λεῖαν sive καυλώδη, κράμβην.

quam selinoidea[1] vocaverunt, a similitudine apii foliorum, stomacho utilem, alvum modice mollientem. Alteram leam, latis foliis e caule[2] exeuntibus. Unde caulodem quidam vocavere, nullius in medicina momenti. Tertia est proprie appellata crambe, tenuioribus foliis, et simplicibus, densissimisque: amarior, sed efficacissima. Cato crispam[d] maxime probat, dein levem[3] grandibus foliis, caule magno. Prodesse tradit[e] capitis doloribus, oculorum caligini scintillationique,[4] lieni, stomacho,[5] præcordiis, crudam ex aceto et melle, coriandro, ruta, menta,[6] laseris radicula, sumtam acetabulis duobus matutino: tantamque esse vim, ut qui terat hæc, validiorem fieri se sentiat. Ergo vel cum his tritam, sorbendam, vel ex hoc intinctu sumendam. Podagræ autem[f] morbisque articulariis[7] [g] illini cum rutæ, coriandri, et salis mica, hordei farina. Aquaquoque ejus[h] decocta nervos articulosque mire juvari. Si foveantur[i] vulnera,[8] et recentia et vetera, etiam carcinomata, quæ nullis aliis medicamentis sanari possint. Foveri prius aqua calida jubet, ac bis die tritam imponi. Sic etiam fistulas,[j]

Cap. xxxiii. 1 Ita Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. 'Legendum videtur, *selinoidea*, sive *selinoide*, e Catone de Re Rust. cap. 157. unde hæc omnia sunt desumta.' *Dulec. selinada* Gronov. et al. vett.—2 Margo edd. Dalec. et Gronov. *e magno caule*, e Catone.—3 Gronov. *lævem.*—4 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *scintillationibusque* Gronov. et al. vett.—5 Gronov. et al. ante Harduin. *vel stomacho.*—6 Vet. Dalec. *ruta, coriandro, salis mica, et hordei.*—7 Vet. Dalec. *articularibus.*—8 Margo edd. Dalec. et Gronov. *juvari, si foveantur. Item vulnera.*—

NOTÆ

[d] *Cato crispam*] De Re Rust. cap. 157. p. 85.

[e] *Prodesse tradit*] Ibidem, pag. 86. Hæc ad verbum Plinius alter Valer. iv. 29. ubi hoc Catonis antidotum vocat.

[f] *Podagræ autem*] Idem Cato, pag. 86. 'Verum morbum articularium nulla res tantum purgat, quantum brassica cruda, si eam edes cum ruta et coriandro concisam.' Ita etiam Paxamus in Geopon. xii. 17. pag. 337. et Plinius Valer. loc. cit.

[g] *Articulariis*] Ita Mss. omnes. Plinius Valer. *articularibus.* Quædam Catonis exemplaria *articularem morbum* habent.

[h] *Aqua quoque ejus*] Plinius Valer. iv. 29.

[i] *Si foveantur*] Cato c. 157. pag. 85. Plinius Valer. iii. 22. Paxamus in Geopon. loc. cit.

[j] *Sic etiam fistulas*] Vide Notas et Emend. num. 16.

et luxata, et humores[9] evocari, quæque discuti opus sit. Insomnia etiam,[k] vigiliasque tollere decoctam,[10] si jejuni edant quamplurimam ex oleo, et sale. Tormina,[l] si decocta iterum decoquatur, addito oleo, sale, cumino, polenta. Si ita sumatur sine pane, magis profuturam. Inter reliqua[m] bilem detrahi[11] per vinum nigrum pota. Quin et urinam[n] ejus qui brassicam esitaverit, asservari,[12] calefactamque nervis remedio esse. Verba ipsius subjiciam, ad exprimendam sententiam: 'Pueros[o] pusillos si laves ea urina, nunquam debiles fieri.' Auribus quoque[p] ex vino succum brassicæ tepidum instillari suadet. Idque etiam tarditati audientium prodesse asseverat. Et impetigines[13 q] eadem sanari sine ulcere.

XXXIV. Græcorum quoque opiniones jam et Catonis causa poni convenit, in iis duntaxat, quæ ille prætermiserit. Biles detrahere non percoctam putant. Item alvum solvere, eandemque[a] bis coctam sistere. Vino adversari,[b] ut inimi-

9 Margo edd. Dalec. et Gronov. *fistulas sanare et luxata*, e Catone; *fistulas eluxatas et tumores* Gronov. et al. vett.—10 Margo edd. Dalec. et Gronov. *unctam et caldam*, e Catone. Mox, *si j. edent* Chiffl.—11 Chiffl. *detrahit.* —12 Chiffl. *adjuvari jubet.*—13 *Porcæ petigines* Cato et Turneb. id est, vulvæ.

NOTÆ

[k] *Insomnia etiam*] Cato loc. cit. p. 86.

[l] *Tormina*] Cato c. 156. p. 84. et c. 157. p. 87.

[m] *Inter reliqua*] Hæc paulo enucleatius Cato c. 156. p. 84.

[n] *Quin et urinam*] Cato c. 157. p. 87.

[o] *Pueros*] Cato loc. cit. et Plinius Valer. IV. 29.

[p] *Auribus quoque*] Verba hæc sunt Catonis c. 157. fere extremo: 'Auribus si parum audies, terito cum vino brassicam, succum exprimito, in aurem intro tepidum instillato: cito intelliges te plus audire.' Habet hoc ipsum Plinius Valer. I. 12. et Paxamus in Geopon. XII. 17. p. 338.

[q] *Et impetigines*] Cato loc. cit. 'Deinde impetigini parce brassicam apponito, sanam faciet, et ulcus non faciet.' Paxamus in Geopon. loc. cit. Λειχῆνα δὲ ἐξαιρεῖ τὰ φύλλα προστριβόμενα. Impetigo, fœdatio cutis est, serpens cum pruritu, quam alii scabiem siccam, asperam, et prominentem intelligunt: alii morbum similem scabiei squamosum. Plerique λειχῆνα Græcis dici existimant, de quo jam c. 2. egimus. Delicias Turnebus facit, dum *porcæ petigines* hoc loco legit.

[a] *Item alvum solvere, eandemque*] Hæc quoque tradit Galenus de Simp. Med. Fac. III. 15. p. 70. et Diosc. II. 145. et 146. 'Brassicam bis decoctam

cam vitibus. Antecedente[c] in cibis caveri ebrietatem, postea sumta crapulam discuti. Hunc cibum[d] et oculorum claritati conferre multum: succum vero crudæ[e] vel angulis tantum tactis[1] cum Attico melle, plurimum. Facillime concoqui, ciboque eo sensus purgari. Erasistrati schola clamat, nihil esse utilius stomacho nervisque, ideo et paralyticis et tremulis[f] dari jubet, et sanguinem exscreantibus. Hippocrates[g] cœliacis et dysentericis bis coctam cum sale. Item ad tenesmum,[2] et renum causa: lactis quoque[h] ubertatem puerperis hoc cibo fieri judicans, et purgationem[i] seminis. Crudus quidem[j] caulis si mandatur, partus quoque emortuos pellit. Apollodorus[k] adversus fungorum venena semen aut succum bibendum censet. Philistion opisthotonicis succum ex lacte caprino cum sale et melle. Invenio et a podagra liberatos edendo eam,

Cap. xxxiv. 1 Cod. Dalec. *crudæ ungulis, vel tantum tactis.*—2 Sic Chiffl.

NOTÆ

alvum astringere' Celsus pariter admonet II. 30. 'movere, si subcruda est,' c. 20.

[b] *Vino adversari*] Si quis, dum coquitur brassica, vini paululum instillet, minime percoctum iri, ait Geopon. auctor v. 11. pag. 131. De hac antipathia rursum c. 36.

[c] *Antecedente*] Hoc pariter auctor Geopon. loc. cit. Theophrastus, Eubulus, Apollodorus Carystius, Timæus, Nicochares, aliique apud Athæneum, lib. I. p. 34. Aristoteles quoque, Problem. III. 17. p. 697. Διὰ τί ἡ κράμβη παύει τὴν κραιπάλην; E Latinis etiam Cato ipse, c. 156. p. 83. 'Si voles in convivio multum bibere, cœnareque libenter, ante cœnam esto crudam brassicam quantum voles ex aceto: et item, ubi cœnaveris, comesto aliqua quinque folia: reddent te quasi nihil ederis, biberisque: bibesque quantum voles.'

[d] *Hunc cibum*] Ita etiam Paxamus in Geopon. XII. 17. pag. 338. Diosc. quoque, II. 146.

[e] *Succum vero crudæ*] Marcellus Empir. c. 8. p. 55. 'Brassica cruda,' inquit, 'trita, cum pane candido madefacto subacta, ac fronti illita, dolorem oculorum plurimum relevat.'

[f] *Et tremulis*] Dioscor. II. 146. Τρομώδεσιν, quibus sunt artus tremuli.

[g] *Hippocrates*] De Morb. Mul. lib. II.

[h] *Lactis quoque*] Hippocr. de Morb. Mul. lib. I. tex. 73. p. 460.

[i] *Et purgationem*] Hippocr. de Nat. Mul. tex. 29. pag. 376. et tex. 31. p. 391. Item de Morb. Mul. lib. I. tex. 74. p. 461.

[j] *Crudus quidem*] Hippocr. loco citato proxime, commanducatam brassicam menses trahere prodidit: affricatam, partum ejicere, p. 377.

[k] *Apollodorus*] Paxamus quoque in Geopon. loc. cit.

decoctæque jus bibendo. Hoc et cardiacis datum,[3] et comitialibus morbis, addito sale. Item splenicis[4][l] in vino albo per dies XL. Ictericis,[m] necnon et phreneticis radicis[5] crudæ succum gargarizandum bibendumque demonstrat. Contra vero singultus cum coriandro et anetho, melle ac pipere, ex aceto. Illitam quoque prodesse inflationibus[6] stomachi.[n] Item serpentium ictibus, et sordidis ulceribus, ac vetustis, vel ipsam aquam cum hordeacea farina: succum ex aceto, vel cum fœno Græco.[o] Sic aliqui[7] et articulis, podagrisque imponunt. Epinyctidas,[p] ac quicquid[8] aliud serpit in corpore, imposita levat. Item repentinas[q] caligines: has et si manditur ex aceto. Sugillata vero et alios livores pura[9] illita. Lepras,[r] et psoras cum alumine rotundo ex aceto. Sic et fluentes[10][s] capillos retinet. Epicharmus testium et genitalium malis hanc utilissime imponi asserit.[11] Efficacius eandem cum faba trita. Item convulsis cum ruta. Contra ardorem febrium et sto-

Edd. ante Brotier, *tenesmon.*—3 Vet. Dalec. *datur.*—4 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *Item spleneticis* Gronov. et al. vett. *Idem spleneticis* Vet. Dalec.—5 Chiffl. *raucis.*—6 Vet. Dalec. *inflammationibus.*—7 Margo edd. Dalec. et Gronov. *farina. Succum ex aceto et fœno Græco aliqui*, e Diosc.—8 Chiffl. *et quicquid.*—9 Vet. Dalec. *cum sulphure.*—10 *Sic effluentes* Chiffl.—11 'Ita quidem Editio princeps. At in Mss. Reg. 1. et 2. deest verbum, *asserit.* Unde melius supplendum, *asseverat.* Sic

NOTÆ

[l] *Item splenicis*] Hæc pariter Paxamus, loc. cit. Et Diosc. σπληνικοὺς ὠφελεῖ, loc. cit.

[m] *Ictericis*] Et his quoque in vino albo dari per dies XL. Paxamus præcipit loc. cit. Sunt autem ictherici, qui ictero morbo laborant, quem Varro vocat regium morbum, ut dicemus XXII. 53. Vulgus in Gallia a colore flavo, *la Jaunisse.*

[n] *Inflationibus stomachi*] Ita libri omnes, etiam Mss. non, ut quidam voluere, *inflammationibus.* Sunt enim diversæ eæ affectiones stomachi, ut Celsus docet IV. 5. de morbis stomachi: 'Modo ingens calor,' inquit, 'modo inflammatio, modo exulceratio afficit.'

[o] *Vel cum fœno Græco*] Cum aceto, et fœni Græci farina, podagricis articularioque morbo prodesse, ulceribus quoque sordidis ac vetustis, auctor est Diosc. II. 146.

[p] *Epinyctidas*] Diosc. loc. cit.

[q] *Item repentinas*] Diosc. loc. cit. brassicam ait auxiliari plurimum iis, quibus est obtusior oculorum acies: ἀμβλυωποῦσι δὲ βοηθεῖ ἐσθιομένη.

[r] *Lepras*] Paxamus loc. cit. iisdem fere verbis.

[s] *Sic et fluentes*] Diosc. loc. cit. Ἰσχει δὲ καὶ ῥῦσιν τῶν ἐν κεφαλῇ τριχῶν.

machi vitia cum rutæ semine: et ad secundas.[t] Et muris aranei [12] morsus, foliorum aridorum farina alterutra parte [13 u] exinanit.

XXXV. Ex omnibus brassicæ generibus suavissima est cyma,[a] etsi inutilis habetur, difficilis in coquendo, et renibus contraria. Illud quoque non est omittendum, aquam decoctæ, ad tot usus laudatam, fœtere humi effusam. Stirpium brassicæ aridorum cinis, inter caustica[b] intelligitur. Ad coxendicum dolores cum adipe vetusto.[1] At cum lasere et aceto in vicem psilothri[c] evulsis illitus pilis, nasci alios prohibet. Bibitur et cum oleo suffervefactus, vel per se elixus, ad convulsa et rupta intus, lapsumque ex alto. Nulla ergo sunt crimina brassicæ? immo vero apud eosdem animæ gravitatem facere, dentibus et gingivis nocere: et in Ægypto[d] propter amaritudinem non estur.[2]

XXXVI. Sylvestris, sive erraticæ, immenso plus effectus laudat Cato,[e] adeo ut aridæ[f] quoque farinam in olfactorio[g] collectam, vel odore[1] tantum naribus rapto, vitia

enim loquebantur antiqui.' *Brotier.*—12 Vet. Dalec. *vitia cum aceto, cum rutæ semine ad secundas, et muris aranei.*—13 Idem Vet. *altius tumentes partes.*

CAP. XXXV. 1 Chiffl. *vetusto ac.* Gronov. et al. ante Harduin. *pervetusto.* —2 Vet. Dalec. *non edi.*

NOTÆ

[t] *Et ad secundas*] Subintellige, ejiciendas: ἐκβαλεῖν χορία dixit Hippocrates de Morb. Mul. I. 122.

[u] *Alterutra parte*] Sive superne vomitum, sive inferne alvum ciendo.

[a] *Cyma*] In omni, inquit, brassicæ genere, cyma quidem suavissima est, ut agnoscunt omnes subtilioris gulæ magistri: est enim, ut dictum est XIX. 41. ipsorum caulium tenerior delicatiorque cauliculus: sed idem tamen est medicinæ inutilis: quippe difficilis in coquendo, &c. Cave credas brassicæ genus cymam appellari.

[b] *Inter caustica*] Καυστικὰ medicamenta sunt, quæ adurendi vim habent.

[c] *In vicem psilothri*] Ψίλωθρον, *φάρμακον πρὸς ψίλωσιν τῶν τριχῶν, medicamentum ad evellendos pilos,* quasi *depilatorium.*

[d] *Et in Ægypto*] Diosc. II. 145.

[e] *Laudat Cato*] Cap. 157. pag. 87. et 88.

[f] *Adeo ut aridæ*] Cato loc. cit. pag. 88. 'Si polypus in naso introierit, brassicam erraticam aridam tritam in malum conjicito, et ad nasum admoveto: ita subducito sursum animam quamplurimum poteris: in triduo polypus excidet,' &c.

[g] *In olfactorio*] 'Olfactorium,' inquit Joan. de Janua, 'vas est un-

earum graveolentiamque sanare affirmet. Hanc alii petræam vocant,[h] inimicissimam vino,[i] quam præcipue vitis fugiat; aut, si non possit fugere, moriatur. Folia habet una,[2 j] parva, rotunda, lævia, plantis oleris similior,[k] candidior sativa, et hirsutior. Hanc inflationibus mederi, melancholicis quoque, ac vulneribus recentibus, cum melle, ita ne solvantur ante diem septimum: strumis, fistulis, in aqua contritam, Chrysippus auctor est. Et alii vero compescere mala corporis quæ serpant: nomas vocant.[l] Item excrescentia absumere. Cicatrices ad planum redigere. Oris ulcera et tonsillas, manducatam et coctam, succo gargarizato cum melle tollere. Item psoras, et lepras veteres, ipsius tribus partibus cum duabus aluminis in aceto acri illitis. Epicharmus satis esse eam contra canis rabiosi morsum imponi. Melius si cum lasere, et aceto acri. Necari quoque canes ea, si detur, ex carne. Semen ejus tostum auxiliatur contra serpentes, fungos, tauri sanguinem.[3 m] Folia cocta splenicis[4] in cibo data, et cruda illita

CAP. XXXVI. 1 Margo edd. Dalec. et Gronov. *pulvere*, e Catone.—2 Gronov. et al. vett. ante Harduin. *bina*.—3 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *serpentes, fungorumque venena, tauri sanguinem* Gronov. et al. vett.—4 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *spleneticis* Gronov. et al. '*splenicis* Chiffl. hic et alias sem-

NOTÆ

guentarium muliebre, in quo odoramenta gestantur,' nempe ex Isidoro XIX. 31.

[h] *Petræam vocant*] Quod in locis petrosis, præruptisque nascitur, ἐν κρημνώδεσι τόποις, ut ait Diosc. II. 147. a quo hæc ἀγρία κράμβη vocatur. Hæc eadem illa est, inquit Ruellius II. 132. pag. 446. quæ tot exercuit, immo fere occidit Grammaticos, illo Satirici senariolo vaticinante, quantam crucem nostris Criticis olim poneret, 'Occidit miseros crambe repetita magistros.'

[i] *Inimicissimam vino*] Quippe cui si vitis asseratur, a brassica recedat ea quam possit longissime, ut quidem prodit auctor Geopon. v. 11. pag. 131. Paxamus apud eundem auctorem, XII. 17. pag. 339. ait aut tabe tum brassicam, aut vitem interituram esse. De hac inimicitia iterum Plinius XXIV. 1.

[j] *Folia habet una*] Ita Reg. 1. cod. Alii *bina* legunt: sed falso. *Una* vero idem est, atque unius generis, ac modi.

[k] *Oleris similior*] Hoc est, brassicæ sativæ.

[l] *Nomas vocant*] Νομαὶ sunt τὰ νεμόμενα τῶν ἑλκῶν, ulcera serpentia quæ depascunt.

[m] *Tauri sanguinem*] Et adversus taurini sanguinis epoti venenum auxi-

cum sulfure et nitro prosunt. Item mammarum duritiæ. Radicum cinis uvæ in faucibus tumenti tactu medetur: et parotidas cum melle illitus reprimit: serpentium morsus sanat. Virium brassicæ unum et magnum argumentum addemus, et mirabile. Crustæ si occupent intus vasa omnia, in quibus aquæ fervent in tantum, ut non sit eas avellere, si brassica in iis[5] decoquatur, abscedunt.

XXXVII. Inter sylvestres brassicas et lapsana[n] est, pedalis altitudinis, hirsutis foliis, sinapi similis,[1] nisi candidior esset flore. Coquitur in cibo.[o] Alvum lenit et mollit.[2]

XXXVIII. Marina brassica[p] vehementissime ex omnibus alvum ciet. Coquitur propter[q] acrimoniam cum pingui carne, stomacho inimicissima.

XXXIX. Scillarum[a] in medicina alba est quæ masculus, fœmina nigra. Quæ candidissima fuerit, utilissima erit. Huic aridis tunicis[b] direptis quod reliquum e vivo[c] est, consectum suspenditur lino, modicis intervallis. Postea arida[d] frusta in cadum aceti quam asperrimi pendentia

per.' *Dalec.*—5 Vett. quædam edd. *in his.*

CAP. XXXVII. 1 'Ita codd. Regg. et Editio princeps. Male emendatum in recentioribus editionibus, *napi simillimis.*' Brotier. *napi simillimis* edd. Dalec. Elz. Gronov. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—2 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *leniter emollit* Gronov. et al. vett.

NOTÆ

liari brassicæ semen, auctor est Diosc. in Alexipharm. cap. 25.

[n] *Lapsana*] De qua XIX. 41.

[o] *Coquitur in cibo*] Et caulis et folia, inquit Diosc. II. 142.

[p] *Marina brassica*] Hæc totidem verbis Diosc. II. 148. Galenus item de Fac. Simp. Med. lib. VII. pag. 196. A Lobelio pingitur id brassicæ genus in Observ. pag. 329. quale in horto Regio vidimus.

[q] *Coquitur propter*] Iisdem verbis Diosc. loc. cit.

[a] *Scillarum*] Delibata hæc jam XIX. 30.

[b] *Huic aridis tunicis*] Hanc ipsam aceti scillini concinnandi rationem vide apud Columellam XII. 33. Marcellum Empir. cap. 20. pag. 149. et apud Diosc. V. 25.

[c] *Quod reliquum e vivo*] E medio, quod tenerius, interiusque est. Marcellus Empir. cap. 34. pag. 232. 'Scillæ bulbi,' inquit, 'quod interius est.' Τὸ μεσαίτατον, quod intimum est meditullium, inquit Diosc. II. 202.

[d] *Postea arida*] In umbra siccata. Hæc totidem verbis Diosc. loc. cit. Sectas taleolas vocat Columella XII. 33.

immerguntur,[1] ita ne ulla parte vas contingant. Hoc fit ante solstitium,[e] diebus XLVIII.[2] Gypso deinde oblitus cadus ponitur sub tegulis, totius diei Solem accipientibus. Post eum numerum dierum tollitur vas, scilla eximitur, acetum transfunditur. Hoc clariorem[f] oculorum aciem facit. Salutare est[g] stomachi laterumque doloribus, parum[3] sumtum binis diebus. Sed tanta vis est, ut avidius haustum extinctæ[4] animæ momento aliquo speciem præbeat. Prodest et gingivis, et dentibus, vel per se commanducata. Tineas[5] et reliqua ventris animalia pellit ex aceto et melle sumta. Linguæ quoque[h] recens subjecta præstat, ne hydropici sitiant.[6] Coquitur pluribus[7] [i] modis: in olla, quæ conjiciatur in clibanum aut furnum, vel adipe aut luto[j] illita, aut frustatim in patinis. Et cruda[k] siccatur, deinde conciditur,

CAP. XXXIX. 1 Chiffl. *merguntur.*—2 'Hæc clausula in Chiffl. sequitur eam, cui hic præponitur, hoc modo, *Gypso deinde, &c. Hoc fit,' &c.* Dalec. Verba, *Hoc fit a. s. d. XLVIII.* uncis inclusa sunt in Gronov. et al. vett.—3 Vet. Dalec. *paucum.*—4 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *tinctæ* Gronov. et al. vett.—5 *Tænias* Vet. Dalec. —6 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *sitim sentiant* Gronov. et vulgg.—7 Edd. vett. *plurimis.*—8 Dalec. *innatat cibus.*

NOTÆ

[e] *Hoc fit ante solstitium*] Discrepat Columella, qui diebus ante vindemiam XL. id fieri præcipit.

[f] *Hoc clariorem*] Dioscor. v. 25.

[g] *Salutare est*] Stomachicis, et iis qui ægre cibum concoquunt. Diosc. loco proxime cit.

[h] *Linguæ quoque*] Plinius Valer. III. 12. plane ad verbum. Apuleius quoque cap. 42. tit. 4.

[i] *Coquitur pluribus*] Ita Diosc. II. 202.

[j] *Vel adipe aut luto*] Dioscor. loc. cit. Σταιτὶ δὲ ἢ πηλῷ περιπλάσσεται, καὶ δίδοται εἰς κλίβανον, ἢ ἄνθραξιν ἐγκρύπτεται, μέχρις ἂν ὀπτηθῇ ἱκανῶς τὸ περικείμενον σταῖς. *Farina subacta, lutove oblinitur, et in clibanum conjicitur, aut prunis obruitur, donec ambiens crusta sufficienter tosta sit.* Ex iisdem, ut videtur, fontibus uterque hausit. At vocem ambiguam σταιτὸς, quæ et *adipem*, et *farinam subactam, fermentumve* significet, *de la paste*, cur adipem potius reddiderit quam farinam, non liquet. Hesychius, pag. 862. Στέατα, ἄλευρα, ζύμη. Στέατος, λίπους. Nisi forte numero solum multitudinis, ut Hesychius innuit, *fermentum* significet, ac *farinam:* numero singulari, *adipem.* At adipe involvi, incoquique scillam, minus commodum videtur, quam si id farina fiat subacta.

[k] *Et cruda*] Hæc quoque Diosc. II. 202. Theod. Priscianus, I. 22. de apum percussibus, vel scorpionum, ceterorumque serpentium: 'Scilla cruda trita imponitur, et statim curat.'

coquiturque in aceto, tum serpentium ictibus imponitur. Tosta quoque[l] purgatur, et medium ejus iterum in aqua coquitur. Usus sic coctæ[m] ad hydropicos, ad urinam ciendam tribus obolis cum melle et aceto potæ. Item ad splenicos, et stomachicos,[n] (si non sentiant ulcus,)[o] quibus innatet cibus.[s] Ad tormina,[p] regios morbos, tussim veterem cum suspirio. Discutit et foliis[q] strumas, quadrinis diebus soluta. Furfures[r] capitis,[9] et ulcera manantia illi-

—9 Codd. Regg. Brot. et Editio princeps, *quadrimis diebus, &c.* Cod. Dalec. *quadrinis diebus furfures capiti, &c.* Vet. Dalec. *quadrinis diebus sola.*

NOTÆ

[l] *Tosta quoque*] Plinius Valer. III. 12. ad verbum: et Scribonius Largus Compos. 76.

[m] *Usus sic coctæ*] Diosc. loco cit. Apuleius quoque, cap. 42. tit. 1. et ante hos Celsus III. 21. Plinius Valer. loc. cit. 'Scillæ bulbus torretur, deinde purgatur, et medium ejus in aqua coquitur: cum madidum est, ex eo tres oboli dantur potui ex melle et aceto: evacuatur per urinam.' Theodorus Priscianus lib. IV. 'Ad hydropem:' 'Squilla, id est, bulbus, sub prunis furno assatur: deinde circumpurgatur, et medietas ejusdem bulbi in aqua coquitur: posteaquam coquendo colorem mutaverit, tollitur. Ex quo bulbo scrupulus unus et dimidius teritur cum oxymelle: tribus cyathis calefactum, bibendum datur: omnem calamitatem per urinam evacuat.'

[n] *Item ad splenicos, et stomachicos*] Diosc. loc. cit. Καὶ στομαχικῶν οἷς ἐπιπολάζει τὰ σιτία. *Stomachicis quibus innatat cibus.* Celsus IV. 9. in lienis morbo 'acetum acre sorbere per se, et magis etiam quod scilla conditum sit, expedire' ait. Σπληνικὸς est *lienosus*, sive qui lienis indurationem patitur. Vide Galen. κατὰ τόπους, IX. 2. pag. 598. Στομαχικὸς, qui stomacho, hoc est, ventriculi orificio, laborat, et cibum continere nequit. Vocis hujus acceptiones alias vide apud eundem Galen. κατὰ τόπους, VIII. 2. pag. 563.

[o] *Si non sentiant ulcus*] Cavendus enimvero scillæ usus iis, quibus interna quæpiam exulceratio est, inquit Dioscor. II. 202. Φυλάττεσθαι δὲ αὐτῆς τὴν δόσιν δεῖ, ἐφ' ὧν ἕλκωσίς τίς ἐστιν ἐντός.

[p] *Ad tormina*] Diosc. loc. cit. Καὶ ἐπὶ ἰκτέρου, στροφουμένων, βηττόντων χρονίως, ἀσθματικῶν, ἀναφορικῶν. Celsus IV. 4. ad tussim pariter veterem 'delingere scillam' jubet. Scribonius Largus Compos. 76. 'Ad suspirium faciunt bene inter simplicia quidem acetum scillites, quod vocant, cochleario ter quaterve sumtum in die. Prodest et ipsa scilla, argilla circumdata, et furno cocta, purgatis exterioribus putaminibus, et quod tenerrimum est ejus mellis duabus partibus Attici admixtum et tritum, cochleario semel in die bisve sumtum profuit multis.'

[q] *Discutit et foliis*] Theod. Priscianus I. 9. ubi de furunculis, et strumis: 'Scilla quoque,' inquit, 'si contrita in vicem cataplasmatis imponatur, quatuor diebus permanens continuis, duritias solvit.'

[r] *Furfures*] Hanc vim bulbis ascri-

ta, ex oleo cocta.[10] Coquitur[s] et in melle cibi gratia, maxime uti coctionem facias. Sic et interiora[t] purgat. Rimas pedum[u] sanat in oleo cocta, et mixta resinæ. Semen ejus lumborum dolori ex melle imponitur. Pythagoras[v] scillam in limine quoque januæ suspensam malorum medicamentorum introitum pellere tradit.

XL. Ceterum bulbi ex aceto et sulfure vulneribus in facie medentur. Per se vero triti nervorum contractioni, et ex vino porrigini:[a] cum melle, canum morsibus:[b] Erasistrato[1] placet cum pice. Sanguinem idem eos sistere tradit illitos cum melle. Alii, si e naribus fluat, coriandrum et farinam adjiciunt. Theodorus et lichenas[c] ex aceto bulbis curat: et erumpentia[d] in capite, cum vino austero aut ovo. Et bulbos epiphoris idem illinit, et sic lippitudini medetur. Æque vitia quæ sunt in facie, eorum rubentes[e] maxime, in Sole illiti cum melle et nitro emendant: lentiginem cum

Furfures, &c.—10 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *ex eo cocta* Gronov. et al. vett.

CAP. XL. 1 Dalec. *ut Erasistrato.*—2 Vet. Dalec. *aut cymino cocti;* Chiffl.

NOTÆ

bit Diosc. II. 20. cum nitro cocto.

[s] *Coquitur*] Diosc. totidem verbis, II. 202.

[t] *Sic et interiora*] Quoniam sic sumta, viscida excrementa alvo detrahit, inquit Diosc. loc. cit.

[u] *Rimas pedum*] Diosc. loc. cit. et Marcellus Empir. cap. 34. pag. 232. totidem verbis.

[v] *Pythagoras*] Et Diosc. quoque loc. cit. Ἔστι δὲ καὶ ἀλεξιφάρμακον ὅλη πρὸ τῶν θυρῶν κρεμαμένη. Sic etiam Zoroastres in Geopon. XV. 1. pag. 406. Quin et vulpes quoque, guara lupo et scillam adversari, pro speluncæ foribus scillam suspendit, quæ lupum ab ingressu arceat, teste Habdarrahmano Ægyptio, cap. 23. pag. 96. Scilla vim expiandi habere credita olim: quare apud Theophr. in Charact. superstitiosus subinde se scillæ circumlatione purificat. Vide Casauboni Notas in eum locum.

[a] *Porrigini*] Furfuribus, πιτύροις, Diosc. II. 200. et Marcellus Empir. cap. 4. pag. 40.

[b] *Canum morsibus*] Diosc. loc. cit. cum melle, ac pipere trito.

[c] *Theodorus et lichenas*] Proximum certe licheni et affine malum, elephantiasin, hoc medicamento sanari auctor est Plinius Valer. II. 57. et Q. Serenus cap. 11. huic propellendo malo, inquit, 'Non frustra bulbos, et sulfura jungis aceto.'

[d] *Et erumpentia*] Subintellige ulcera: ἀχῶρας dixit Diosc. loc. cit.

[e] *Eorum rubentes*] E bulbis ii maxime, quorum cortex radicis rubet. Dioscoridi II. 200. βολβὸς πυῤῥός.

vino,[f] aut cucumi cocto.[2] Vulneribus quoque[g] mire prosunt per se, aut, ut Damion, ex mulso,[h] si quinto die solvantur. Iisdem et auriculas[i] fractas curat, et testium pituitas.[j] In articulorum doloribus miscent farinam. In vino cocti[k] illiti[3] ventri, duritiam præcordiorum emolliunt. Dysentericis[l] in vino ex aqua cœlesti temperato dantur. Ad convulsa intus, cum silphio pilulis fabæ magnitudine. Ad sudorem[m] tusi illinuntur. Nervis[n] utiles: ideo et paralyticis dantur. Luxata[o] in pedibus, qui sunt rufi ex his, citissime sanant cum melle et sale. Venerem maxime[p] Megarici stimulant: hortensii[4 q] partum, cum sapa aut passo sumti: sylvestres, interaneorum plagas et vitia, cum silphio pilulis devoratis, sedant. Et sativorum semen contra phalangia bibitur in vino. Ipsi ex aceto illinuntur contra serpentium ictus. Semen antiqui bibendum insanienti-

aut cum cucumi.—3 Vet. Dalec. *et illiti.* Mox, Gronov. *duritiem.*—4 Dalec. *esculenti*, e Diosc.

NOTÆ

[f] *Lentiginem cum vino*] Cum melle maluit Q. Serenus cap. 12. 'Proderit et bulbus mellis dulcedine victus.'

[g] *Vulneribus quoque*] Hæc Plinius Valer. ad verbum, III. 20.

[h] *Aut, ut Damion, ex mulso*] Vide Notas et Emend. num. 17.

[i] *Iisdem et auriculas*] Diosc. II. 200.

[j] *Et testium pituitas*] Sic, opinor, aquosos testium tumores vocat. Dolorem testium simpliciter Marcellus Empir. appellat, c. 33. p. 228. 'Bulbi ex mulso triti atque illiti, dolentibus testiculis medentur.'

[k] *In vino cocti*] Plinius Valer. II. 15. 'Bulbi triti,' inquit, 'illiti ventri, bene molliunt, et præcordiorum tumorem curant.'

[l] *Dysentericis*] Plinius Valer. II. 28. 'Dysenteriæ compescendæ:' 'Per se bulbi triti dantur, et in vino austero potio miscetur.'

[m] *Ad sudorem*] Compescendum. Diosc. II. 200.

[n] *Nervis*] Largiore tamen cibo sumtos nervis nocere bulbos ait Diosc. II. 200.

[o] *Luxata*] Diosc. II. 200. Græci στρέμματα, *luxata*, seu artus luxatos vocant, cum suo loco mota ossa legitimos naturæ in ea parte motus cum dolore remorantur.

[p] *Venerem maxime*] Hoc de bulbis satis universe prodidit Galenus de Fac. Simp. Med. lib. VI. p. 164. et Diosc. loc. cit. De Megaricis inprimis Ovidius a nobis laudatus XIX. 30. De Regiis appellatis, Athenæus lib. II. pag. 64. Referri huc forte potest vulgata illa apud eundem Athenæum loc. cit. parœmia: ἡ δὲ παροιμία φησὶν, Οὐδὲν σ' ὀνήσει βολβὸς, ἂν μὴ νεῦρ' ἔχῃς. *Nervis carentem juverit bulbus nihil.* De qua Erasmum consule, Chiliad. IV. Cent. 2. Adag. 42.

[q] *Hortensii*] Idemque sativi, æsculentique appellati.

bus dabant. Flos bulborum tritus crurum maculas varietatesque igne factas emendat. Diocles oculos[r] hebetari ab iis putat. Elixos assis minus utiles esse adjicit, et difficile concoqui ex vi uniuscujusque naturæ.

XLI. Bulbinem[a] Græci vocant herbam porraceis foliis, rubicundo bulbo. Hæc traditur vulneribus mire utilis duntaxat recentibus. Bulbus, quem[b] vomitorium vocant ab effectu, folia habet nigra, ceteris longiora.[1]

XLII. (X.) Utilissimus[c] stomacho cibus asparagi traduntur.[1] Cumino quidem[d] addito inflationes stomachi colique discutiunt: iidem oculis[e] claritatem afferunt.[2] Ventrem leniter[f] molliunt. Pectoris et spinæ doloribus, intestinorumque vitiis prosunt, vino cum coquuntur addito.[3] Ad lumborum[g] et renum dolores, semen trium obolorum pondere, pari[4] cumini bibitur. Venerem[h] stimulant. Uri-

Cap. XLI. 1 Codd. ap. Brotier, et Editio princeps, *folia habet multo ceteris longiora.*

Cap. XLII. 1 Ita Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *asparagi, ut traditur* Gronov. et al. ante Harduin. *Inter utilissimos stomachi cibos asparagi traduntur* Chiffl.—2 Hæc clausula, *iidem oculis claritatem afferunt,* deest in cod. Dalec.—3 Chiffl. *cum coquantur adjecto.*—4 Idem codex, *parte.*—5 Ita

NOTÆ

[r] *Diocles oculos*] Diphilus quoque Siphnius apud Athen. l. II. p. 61.

[a] *Bulbinem*] Βολβίνη dicitur Theophrasto Hist. VII. 13. et Matroni apud Athen. l. II. p. 64.

[b] *Bulbus, quem*] Oribasii interpres l. XI. p. 193. post Diosc. l. II. p. 201. 'Bulbus, qui ad ciendum vomitum accommodatus dicitur, folia habet .... multo longiora, quam is qui edendo est,' &c. Dioscoridi, Βολβὸς ἐμετικὸς, κ.τ.λ. A similitudine quam folio cum juncis habet, Hispani Jonquillas nuncupant: a quibus et Galli *Jonquille: Jonquille d'Espagne: grande Jonquille: petite Jonquille.* Pingitur a Dodonæo, p. 226. Sed et quisquis bulbus vomitum ciet, vomitorius dici potest. Vide Anguillaram, par. 7. p. 119.

[c] *Utilissimus*] Hæc Plinius Valer. ad verbum, IV. 30.

[d] *Cumino quidem*] Plinius Valer. loc. cit.

[e] *Iidem oculis*] Plinius Valer. loc. cit.

[f] *Ventrem leniter*] Plinius Valer. loc. cit. Diosc. II. 152. et Diocles apud Athen. l. III. p. 120.

[g] *Ad lumborum*] Plinius Valer. II. 36. 'Asparagi semen et cumini,' inquit, 'pari pondere tritum, et ex vino vel aqua calida potui datum, emendat lumborum et renum vitia.' Et Q. Serenus c. 26. de lumbis et renibus sanandis: 'Aut caput asparagi cum vino sume vetusto, Seu mavis, appone: modus conducit uterque.'

[h] *Venerem*] Plinius Valer. IV. 30.

nam[i] cient utilissime, præterquam[5] vesicam exulcerant. Radix quoque,[j] plurimorum prædicatione, trita, et ex vino albo pota, calculos quoque exturbat, lumborum et renum[k] dolores sedat. Quidam et ad vulvæ[l] dolorem radicem cum vino dulci propinant. Eadem in aceto[m] decocta contra elephantiasin[6] proficit. Asparago trito ex oleo[7] perunctum pungi ab apibus negant.

XLIII. Sylvestrem asparagum aliqui Libycum vocant,[n] Attici hormenum.[1 o] Hujus ad supra dicta[p] omnia efficacior vis, et candidiori major. Regium morbum[q] extenuat. Veneris causa aquam eorum decoctam bibi jubent ad heminam. Ad idem et semen valet cum anetho, ternis utriusque[2] obolis. Datur et ad serpentium ictus succus decoctus. Radix miscetur radici marathri inter efficacissima auxilia. Si sanguis per urinam reddatur, semen asparagi,[3]

codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *præter quod* cod. Dalec. *præterquam quod* Gronov. et al. vett.—6 Cod. Dalec. *elephantium*.—7 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *cum oleo* Gronov. et al. vett.

CAP. XLIII. 1 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *aliqui corrudam, aliqui Libycum .... orminium* Gronov. et al. ante Harduin. *hormenium* Vet. Dalec.—2 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *utrumque* edd. vett. et Gronov.

NOTÆ

[i] *Urinam*] Plinius Valer. loc. cit.

[j] *Radix quoque*] Diosc. II. 152. Plinius Valer. II. 36. et IV. 30. 176. et 179. Marcellus Empir. c. 25. pag. 173. et c. 26. p. 176.

[k] *Lumborum et renum*] Diosc. loc. cit. Marcellus Empir. c. 25. p. 173. Plinius Valer. II. 36. et IV. 30. Apuleius c. 84. tit. 4.

[l] *Quidam et ad vulvæ*] Plinius Valer. IV. 30.

[m] *Eadem in aceto*] Plinius Valer. loc. cit. 'Contra elephantiasim efficax creditur.' Marcellus Empir. c. 19. p. 130. 'Radix asparagi decocta in aceto, et elephantiosis rationabiliter imponitur.' Apuleius c. 84. tit. 3. 'Ad elephantiosos:' 'Herbæ asparagi radix cocta contrita imponatur elephantiaco, liberabitur.'

[n] *Libycum vocant*] Apuleius c. 84. 'Græci myacanthan, alii asparagon agrion, Latini corrudam, alii asparagum agrestem, alii asparagum rusticum, alii asparagum nostrum.' Nostrum cum dicit, Libycum, opinor, intelligit. Fuit enim is ex Africa, oppido Madaura.

[o] *Attici hormenum*] Vide quæ diximus XIX. 42.

[p] *Hujus ad supra dicta*] Athenæus lib. II. p. 62.

[q] *Regium morbum*] Diosc. II. 152.

et apii, et cumini ternis obolis in vini cyathis duobus, quinis diebus, Chrysippus dari jubet. Sic et[4] hydropicis contrarium esse, quamvis urinam moveat, docet: item Veneri.[r] Vesicæ quoque, nisi decoctum: quæ aqua si canibus 5^{s}_{i}[s] detur, occidi eos. In vino decoctæ[t] radicis succum, si ore contineatur, dentibus mederi.

XLIV. (XI.) Apio[a] gratia in vulgo est.[1] Namque rami largis portionibus per jura innatant, et in condimentis peculiarem gratiam habent. Præterea oculis[b] illitum cum melle, ita ut subinde foveantur ferventi succo decocti, aliisque membrorum epiphoris: per se tritum, aut cum pane, vel polenta impositum, mire auxiliatur. Pisces quoque si ægrotent in piscinis, apio viridi recreantur.[2] Verum apud eruditos non aliud erutum terra in majore sententiarum va-

—3 Chiffl. *et asparagi.*—4 *Is et* margo edd. Dalec. et Gronov.—5 Cod. Dalec. *decoctum aqua. Si canibus.*

CAP. XLIV. 1 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Apio gratia vulgo est* Gronov. et al. vett.—2 Vet. Dalec. *creatum.*—3 Cod.

NOTÆ

[r] *Item Veneri*] Chrysippum secutus Diosc. loc. cit. docet decoctum radicis asparagi haustum, ποιεῖν ἀτόκιον καὶ ἄγονον, partum impedire, ac sterilitatem inducere.

[s] *Quæ aqua si canibus*] Et hoc ex aliorum sententia refert Diosc. loc. cit.

[t] *In vino decoctæ*] Marcellus Empir. c. 12. p. 94. Apuleius c. 84. tit. 2. 'Ad dentium dolorem herbæ asparagi succum in ore oportet continere.' Plinius Valer. I. 36. 'Asparagi sylvatici radicem in vino decoques: ex hoc in ore contineat: dolorem sedat: succusque ejus similiter facit.' Adde his Diosc. loc. cit. et Galenum de Fac. Simp. Med. lib. VI. p. 160.

[a] *Apio*] Sativum intelligit, sive hortense: vulgo *Persilum* dicitur: etsi aliter sentire intelligo Aloisium Anguillar. par. 7. p. 121.

[b] *Præterea oculis*] Oculorum inflammationibus, πρὸς ὀφθαλμῶν φλεγμονὰς, inquit Diosc. III. 74. Oculorum epiphoris, (quæ Plinii hoc loco mens est, cum sequatur statim, 'aliisque membrorum epiphoris') Apuleius c. 118. tit. 1. 'Ad epiphoras oculorum:' 'Herba apio trita bene cum pane molli, oculi tegantur: mirifice sanat.' Eadem habet Plinius Valer. I. 14. Oculis tumentibus, vel dolentibus, apium imponi cum lacte mulieris Marcellus Empir. jubet, c. 9. p. 56. Theod. Priscianus I. 10. 'de oculorum causis:' 'Et caseus recens,' inquit, 'cum apiorum foliis contritis impositus, sæpe oculos liberavit: et panis mundus vino infusus, et cum oleo roseo tritus, par beneficium præstitit.'

rietate est.[3] Distinguitur sexu. Chrysippus fœminam esse dicit crispioribus foliis et duris, crasso caule, sapore acri et fervido. Dionysius nigriorem, brevioris radicis, vermiculos gignentem: ambo neutrum ad cibos admittendum, immo omnino nefas: nam id defunctorum[c] epulis feralibus dicatum esse:[4] visus quoque claritati inimicum. Caule fœminæ vermiculos gigni.[d] Ideoque eos qui ederint, sterilescere,[e] mares fœminasque.[5] In puerperiis[6] vero ab eo cibo comitiales[f] fieri qui ubera hauriunt. Innocentiorem tamen esse marem. Eaque causa est, ne inter nefastos frutices[7] damnetur. Mammarum[g] duritiam impositis foliis emollit. Suaviores aquas[h] potui incoctum præstat. Succo maxime radicis cum vino lumborum dolores mitigat. Eodem jure instillato gravitatem aurium. Semine

Dalec. *autoritate est.*—4 Vox *esse* non legitur hoc loco in cod. Dalec.—5 Hæc duo verba, *mares fœminasque*, desunt in cod. Dalec.—6 *In puerperis* codd. Dalec. et Chiffl.—7 Chiffl. *frutex.*—8 Ita Harduin. 1. 2. 3. Miller.

NOTÆ

[c] *Nam id defunctorum*] In feralibus epulis usi convivæ corona ex apio. Suidas: Σελίνου στέφανος. Πένθιμος· τὸ γὰρ σέλινον πένθεσι προσήκει, ὡς ἔφη καὶ Δοῦρις ἐν τῷ Περὶ ἀγώνων. Adde, ut Plutarchus est auctor, in Vita Timoleontis, coronari apio sepulcra: unde vetus illud, 'Indigere apio,' de iis qui profligata valetudine utuntur. Suidas, tom. II. p. 930. verbo, Τοῦ σελίνου δεῖται, ἐπὶ τῶν ἀσφαλῶς νοσούντων· Καὶ γὰρ εἰώθαμεν τὰ μνήματα στεφανοῦν σελίνοις, ὥς φασι Πλούταρχος. Arnobius contra Gent. lib. v. p. 169. 'Oblivioni etiam Corybantia sacra donentur, in quibus sanctum illud mysterium traditur, frater trucidatus a fratribus, interemti ex sanguine Apium natum, prohibitum mensis olus illud apponi, ne a manibus mortui inexpiabilis contraheretur offensio.'

[d] *Vermiculos gigni*] Cum e terra erutus Soli exponitur.

[e] *Ideoque eos . . . sterilescere*] Dissentire a Chrysippo videtur auctor Geopon. XII. 13. Βρωθὲν δὲ τὸ σέλινον καταφερεστέρας εἰς τὰ ἀφροδίσια ποιεῖ τὰς γυναῖκας, κ. τ. λ. Habet eadem Simeon Sethi de Alim. tit. Σέλινον.

[f] *Comitiales*] Comitiales fieri, qui apio in cibis utantur, auctor est Simeon Sethi loc. cit. Galenus tamen in Consilio, pro puero epileptico, tom. X. c. 4. p. 491. apium, smyrniumque, quod genus apii est, degustari ab ejusmodi ægrotis utilissime admonet: πράσου δὲ καὶ σελίνου, καὶ σμυρνίου προσάψασθαί ποτε συνοίσει, κ. τ. λ.

[g] *Mammarum*] Diosc. II. 74. Mammas, inquit, χονδριῶντας, grumoso lacte turgentes, reprimit.

[h] *Suaviores aquas*] Hinc ægris, quibus vino interdictum est, vel hydromeli, vel apiatam aquam præscribit Theod. Priscianus II. 2. 2. et 6.

urinam[i] ciet, menstrua, ac secundas partus.[8 j] Et, si foveantur semine decocto, sugillata reddit colori.[9] Cum ovi albo[k] illitum, aut ex aqua coctum[l] potumque renibus medetur: i nfrigida tritum oris ulceribus. Semen cum vino, vel radix cum veteri vino, vesicæ calculos frangunt. Semen datur et arquatis ex vino albo.

XLV. Apiastrum[m] Hyginus quidem melissophyllon appellat. Sed in confessa[1 n] damnatione est venenatum in

Bipont. et Franz. *menstrua, secundas, ac partus* Vet. Dalec. *menstrua ac secundas, partus* Chiffl. *menstrua ac secundos partus* Gronov. et vulgg.—9 Vet. Dalec. *colorem.*

CAP. XLV. 1 *Sed confessa* Vet. Dalec. *Sed et in confessa* al.—2 Cod. Da-

NOTÆ

[i] *Semine urinam*] Diosc. loc. cit. Plinius Valer. IV. 2. 'de facultate apii:' 'Nulla res fortius vel urinæ difficultates resolvit, vel fœminarum menstruis imperat.'

[j] *Ac secundas partus*] Ita Mss. Reg. et Colb. 1. ut c. 23. hoc est, secundas a partu. Prius legebatur, *ac secundos partus*, aliena a Plinii mente sententia.

[k] *Cum ovi albo*] Vel sic sugillatis sanandis, de quibus dictum est proxime, adhiberi jubet Marcellus Empir. c. 19. p. 131. 'Apium viride,' inquit, 'subtiliter tritum, cum ovi albo illitum, livoribus prodest.'

[l] *Aut ex aqua coctum*] Hoc vero ad verbum Marcellus exscripsit, c. 26. p. 177.

[m] *Apiastrum*] Μελισσόφυλλον, ab apibus, quæ ea herba plurimum lætantur. Illud est quod in coronamenta venire dicitur XXI. 29. Alii citraginem aut Melitænam, Galli Melissam vocant, *Melisse, ou citronelle.* Apiastrum ab Hygino vocari cœpit, eruditissimo alioqui viro, sed quem omnes hac in parte damnent, et, quod magis mirere, sequantur tamen. Nam Marcus Varro ita appellat, de Re Rust. III. 16. et Diosc. in Nothis p. 457. Μελισσόφυλλον, οἱ δὲ μελίτταιον, οἱ δὲ μελίφυλλον... Ῥωμαῖοι ἀπίαστρον, οἱ δὲ κιτράγω, κ. τ. λ. A Matthiolo pingitur in Diosc. lib. III. p. 826. In horto Regio septem melissæ genera diversa vidimus.

[n] *Sed in confessa*] Damnatur id vero, inquit, quod affinitatem habet nominis cum apiastro seu melissophyllo, quoniam et ipsum apiastrum vocatur: non eo sane, quod sit apibus gratum, ut melissophyllum, de quo proxime diximus: sed quod apium æmuletur: nam quæ ita desinunt, imitationem quandam, ut Grammaticis placet, important. Istud enim ipsum est, quod batrachion, et ranunculum appellant. Agemus de eo iterum XXV. 109. Apuleius c. 8. de sceleratā: 'Græci,' inquit, 'batrachion dicunt... alii rhuselinon... alii selinon agrion.... Latini apium rusticum, iidem apium risus, iidem apiastellum,' &c. Hæc Sardonia herba est, de qua historici multa, et Diosc. in Alexiph. c. 14. Ruellium vide de Nat. Stirp. II. 116. p. 426. Agresti apio, hoc est, apiastro, similem herbam eam Sallustius facit. Adversus id venenum remedia plura Sennertus affert, Pract. lib. VI. p. 1055.

Sardinia. Contexenda enim[o] sunt omnia, ex eodem nomine apud Græcos pendentia.[z]

XLVI. Olusatrum,[p] quod hipposelinum vocant, adversatur scorpionibus. Poto semine torminibus, et interaneis[x] medetur. Itemque difficultatibus[q] urinæ semen ejus decoctum ex mulso potum. Radix ejus[r] in vino decocta calculos pellit, et lumborum ac lateris dolores. Canis rabiosi morsibus potum et illitum medetur. Succus ejus[s] algentes calefacit potus. Quartum genus[t] ex eodem faciunt aliqui oreoselinon, palmum[z] alto frutice ac recto semine, cumino simili,[u] urinæ et menstruis[v] efficax. Helioselino vis privata contra araneos. Sed et oreoselino[w] fœminæ purgantur e vino.

XLVII. (XII.) Alio genere petroselinum quidam appellant in saxis natum, præcipuum ad vomicas, cochlearibus

lec. *splendentia.*

CAP. XLVI. 1 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *torminibus, interaneis* Gronov. et al. vett. *torminibus interaneorum* Vet. Dalec.—2 'Vox *palmum* deest in V. C.' *Dalec.*

NOTÆ

[o] *Contexenda enim*] Etiam ea, inquit, interdum connectimus, quorum tractatio et natura dissimilis, sed nominis affinitas maxima. Sic XXIII. 65. cum erineo, hoc est, caprifico arbore, erinei quoque herbæ vires explicat, 'propter gentilitatem,' inquit, hoc est, propter similitudinem nominis. Ea cautione admonet se melissophyllon ab apiastro Sardo secernere: nec alterutrius fieri mentionem, alterius admonitione, nisi propter quandam cognationem nominis.

[p] *Olusatrum*] De quo XIX. 48. Hæc Plinius a Nicandro in Theriac. pag. 60.

[q] *Itemque difficultatibus*] Diosc. III. 78. totidem verbis Apuleius, c. 106. tit. 1. 'Ad vesicæ dolorem, et stranguriam:' 'Herba olusatrum trita ex passo in potu sumta, stranguriam potenter emendat.' E Græcis quoque, unus instar omnium Theophr. hist. VII. 6.

[r] *Radix ejus*] Et petroselino has vires assignat Diosc. III. 77. At hipposelino sive olusatro, Theophr. loc. cit.

[s] *Succus ejus*] Hipposelino suo easdem vires attribuit Diosc. III. 78. Θερμαίνει τοὺς ῥιγοῦντας, πινόμενος καὶ ἐγχριόμενος.

[t] *Quartum genus*] Primum enim genus apii hortensii, seu sativi, statuitur. Alterum apiastri. Tertium, hipposelini.

[u] *Cumino simili*] Vide Notas et Emend. num. 18.

[v] *Urinæ et menstruis*] Urinæ ciendæ, menstruisque pellendis. Diosc. III. 76.

[w] *Sed et oreoselino*] Totidem verbis hoc Diosc. loc. cit.

binis succi additis in cyathum marrubii succi, atque ita aquæ calidæ [1] tribus cyathis. Addidere quidam buselinum,[2 x] differens brevitate caulis a sativo et radicis colore rufo, ejusdem effectus. Prævalere [3 y] contra serpentes potu et linitu.

XLVIII. Ocimum quoque [a] Chrysippus graviter increpuit, inutile stomacho, urinæ, oculorum quoque [b] claritati. Præterea insaniam [c] facere, et lethargos, et jocineris [1] vitia: ideoque capras id aspernari, hominibus quoque fugiendum censet.[2] Addunt quidam [d] tritum si operiatur lapide, scorpionem gignere: commanducatum et in Sole positum, vermes.[3] Afri vero,[4 e] si eo die feriatur quispiam a scorpione, quo ederit ocimum, servari non posse. Quinimmo [5] tradunt aliqui manipulo ocimi cum cancris decem marinis vel fluviatilibus trito, convenire ad id scorpiones ex proximo.[6] Diodotus in empiricis, etiam pediculos [f] facere ocimi cibum.

CAP. XLVII. 1 Vet. Dalec. *atque aquæ calidæ*, omisso *ita*; Chiffl. *atque ita caldæ aquæ*.—2 'Manuscr. *et oposelinon*.' Dalec.—3 Vet. Dalec. *Prævalet*; alii vett. *Peculiare*, &c. *potum et litum*. Cod. Dalec. *linitum*.

CAP. XLVIII. 1 Gronov. *jocinoris*.—2 Chiffl. *censens*.—3 'Ita codd. Regg. et Editio princeps. Frustra recentiores addunt *vermes afferre*.' Brotier. *vermes afferre* Dalec. Gronov. Elz. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—4 *Alii vero* cod. Dalec.—5 Cod. Dalec. *ocimum sanari. Quinimo*.—6 Ita codd. Har-

NOTÆ

[x] *Buselinum*] Βουσέλινον, quasi *majus apium*: ut ab hortensi apio, cui brevitas caulis palmum non excedit, magnitudine dirimatur. Nam particula *βοῦ* in compositione dictiones auget: a bovis magnitudine, qui *βοῦς* dicitur. Sic enim, auctore Festo, 'Bulimum Græci magnam famem dicunt, assueti magnis et amplis rebus præponere *βου*, a magnitudine scilicet bovis. Hinc est, quod grandes pueros bupædas appellant: et mariscam ficum, busycon.'

[y] *Prævalere*] Alii *peculiare* legunt.

[a] *Ocimum quoque*] Hæc Plinius Valer. ad verbum, IV. 21.

[b] *Oculorum quoque*] Plinius Valer. loc. cit. Copiosiore cibo si sumatur scilicet, oculis nocere prodidit Diosc. II. 171.

[c] *Præterea insaniam*] Plinius Valer. loc. cit.

[d] *Addunt quidam*] Plinius Valer. loc. cit. 'Ocimum,' inquit, 'edere nonnulli reformidant, quod commanducatum, et in Sole positum vermiculos gignit:' *Φυλάσσονται δέ τινες αὐτὸ, καὶ οὐκ ἐσθίουσι, διὰ τὸ μασηθὲν καὶ τεθὲν ἐν ἡλίῳ σκωλήκια γεννᾷν.* Quod vero scorpionem gignat, falsum esse Galenus admonet, de Alim. Facult. II. 56. p. 365. tom. VI. Vide quæ diximus IX. 51.

[e] *Afri vero*] Plinius Valer. loc. cit. Dioscorides contra loc. cit. Afros ait in ea esse hæresi, ut existiment,

Secuta ætas[g] acriter defendit: nam[7] id esse capras. Nec cuiquam mentem motam, et scorpionum[h] terrestrium ictibus, marinorumque[8] venenis mederi ex vino, addito aceto exiguo. Usu quoque compertum deficientibus ex aceto odoratu[9] salutare esse. Item lethargicis, et inflammatis refrigerationi. Illitum capitis[i] doloribus cum rosaceo, aut myrteo, aut aceto: item oculorum[j] epiphoris impositum ex vino, Stomacho quoque[k] utile, inflationes[l] et ructum[10] ex aceto dissolvere sumtum. Alvum sistere[m] impositum, urinam ciere.[n] Sic et morbo regio et hydropicis prodesse. Choleras eo[o] et distillationes[11] stomachi inhiberi. Ergo etiam cœliacis Philistion dedit: et coctum dysentericis, et colicis Plistonicus.[12 p] Aliqui et in tenes-

duini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *a proximo* Gron. et al. vett. Mox, *Diodorus* Gron. et al. ante Harduin.—7 Vox *nam* deest in Vet. Dalec. Mox, in eodem Vet. *capras, nec minus quam mentam aut rutam. Scorpionum.* Cod. Dalec. *mutari* pro *motam.*—8 Margo edd. Dalec. et Gronov. *draconumque marinorum,* e Diosc. Mox, *aceti exiguo* Chiffl.—9 Ita codd. Regg. Brot. 1. 2. *odoratum* al. ante Brotier. Mox, *et i. refrigerandis* Vet. Dalec.—10 Cod. Dalec. *inflationis ructum.*—11 Cod. Dalec. *prodesse etiam Cholericis. Eo distillationes;* Chiffl. *choleris distillationes.*—12 Chiffl. *et contra plistonicum.*

NOTÆ

si scorpione quis feriatur, qui eo die ocimum ederit, incolumem eum fore.

f *Etiam pediculos*] Pediculis infestari eos, qui ocimum adhibeant in cibis.

g *Secuta ætas*] Posteriores medici, inquit, innocuum esse ocimi esum defenderunt, contra Chrysippum: neque officere oculorum claritati, quandoquidem illud capræ edunt, quibus est visus acutissimus, ut dictum est VIII. 76. neque insaniam facere, cum nemini compertum sit motam ex eo cibo mentem esse, &c.

h *Et scorpionum*] Diosc. loc. cit.

i *Illitum capitis*] Apuleius cap. 117. tit. 1. ' Capitis dolori medendo:' ' Herbam ocimum tritam cum oleo rosaceo, aut myrtino, vel aceto, fronti imponas: mirabiliter capitis dolorem sanat.'

j *Item oculorum*] Plinius Valer. I. 14. ad verbum. Et Apuleius c. 117. tit. 2. ' Ad epiphoras oculorum:' ' Ocimum ex vino optimo tritum, oculis illinitur.' Vide et Diosc. II. 171.

k *Stomacho quoque*] Plinius Valer. IV. 15.

l *Inflationes*] Plinius Valer. IV. 20. et Diosc. loc. cit.

m *Alvum sistere*] Plinius Valer. loc. cit. et II. 27.

n *Urinam ciere*] Hoc de ocimi semine Diosc. loc. cit.

o *Choleras eo*] Χολερὰ stomachi, intestinorumque pariter vitium est: nam et dejectio et vomitus est, intestina torquentur, bilis supra infraque erumpit: *Débordement de bile.*

p *Et colicis Plistonicus*] In Mss. *Et*

mo, et sanguinem exscreantibus, in vino: duritia quoque præcordiorum. Illinitur mammis, extinguitque [q] lactis proventum. Auribus utilissimum infantium, præcipue cum adipe anserino. Semen tritum [r] et haustum naribus sternutamenta movet, et distillationes [s] quoque capiti [13] illitum: vulvas purgat in cibo, ex aceto. Verrucas [t] mixto atramento [14] sutorio tollit. Venerem stimulat. Ideo etiam equis asinisque admissuræ tempore ingeritur.

(XIII.) Sylvestri ocimo [u] vis efficacior ad eadem omnia: peculiaris ad vitia, quæ vomitionibus crebris contrahuntur. Vomicisque vulvæ,[15] contraque bestiarum morsus e vino radice efficacissima.

XLIX. Erucæ semen [a] scorpionum venenis et muris aranei medetur. Bestiolas omnes [b] innascentes corpori arcet:[1] Vitia cutis [c] in facie cum melle illitum. Lentigines [d] ex

—13 Margo edd. Dalec. et Gronov. *siccat capiti*, e Diosc.—14 Chiffl. *cæramento*.—15 *Vomicis vulræ* Chiffl. Mox, Gronov. et al. ante Harduin. *contraque b. morsus radix in vino est efficacissima*; cod. Dalec. *contra b. morsus radice efficacissima*; Chiffl. *contra b. morsus e vino radice efficacissima*.

CAP. XLIX. 1 Chiffl. *corpore arcet*.—2 Vet. Dalec. *subituros poto, &c. indu-*

NOTÆ

contra Plistonicum aliqui: ut adhuc varietatem et contrarietatem opinionum de ocimo tractet.

[q] *Extinguitque*] Quin immo Dioscoride auctore loc. cit. lactis proventum facit: tanta fuit olim sententiarum de ocimo varietas, ut Plinius animadvertit, inter vetustos scriptores, ut de ejus viribus discrepantia pugnantiaque prodiderint.

[r] *Semen tritum*] Plinius Valer. IV. 20. iisdem verbis. Diosc. quoque II. 171.

[s] *Et distillationes*] Diosc. loc. cit. ocimi succo fluxiones capitis siccari quoque prodidit.

[t] *Verrucas*] Plinius Valer. totidem syllabis, loc. cit.

[u] *Sylvestri ocimo*] Præter sativum ocimum, de quo suo loco egimus, plura alia in horto Regio a nobis sunt diligenter observata: ex quibus quodnam sit illud quod sylvestre Plinius nunc appellat, incertum. Cave interim Dalecampio credas aienti ὠκιμοειδὲς a Plinio intelligi, de quo Diosc. IV. 28. cum sylvestris ocimi radicem Plinius laudet, ὠκιμοειδοῦς supervacuam esse Dioscorides haud obscure testetur.

[a] *Erucæ semen*] Plinius Valer. IV. 13. et Florentinus in Geopon. XII. 26. p. 349.

[b] *Bestiolas omnes*] Pediculos, credo, pulicesque intelligit. Forte et lumbricos: nam Florentinus, loc. cit. de eruca, ἕλμινθας ἐξάγει, inquit, *lumbricos educit*. Sed hos nusquam Plinius bestiolas vocat.

[c] *Vitia cutis*] Plinius Valer. loc. cit.

aceto. Cicatrices[e] nigras reducit ad candorem cum felle bubulo. Aiunt verbera[f] subituris potum ex vino duritiam quandam contra sensum inducere.[2] In condiendis[g] opsoniis tanta est suavitas, ut Græci euzomon[h] appellaverint. Putant subtrita eruca si foveantur oculi, claritatem restitui: tussim infantium[i] sedari.[3] Radix ejus[j] in aqua decocta fracta ossa extrahit. Nam de Venere stimulanda diximus:[k] tria folia[l] sylvestris erucæ sinistra manu decerpta, et trita, in aqua mulsa si bibantur.

L. E contrario nasturtium Venerem inhibet,[a] animum exacuit, ut diximus.[b] Duo ejus genera: Alvum[1] purgat,[c] detrahit bilem potum X. pondere[d] in aqua. Cum lomento[e]

---

ere. Chiffl. etiam *induere.*—3 Chiffl. *sedare.*

Cap. L. 1 Vet. Dalec. *exacuit, ut diximus. Duo ejus genera. Album.* Edd. vett. *exacuit. Ut diximus, duo ejus genera. Alvum.* Mox, Chiffl. *po-*

NOTÆ

[d] *Lentigines*] Plinius Valer. loc. cit. et Q. Serenus c. 12. p. 131. 'Invida si maculat faciem lentigo decoram, Nec prodesse valent naturæ dona benignæ, Erucam, atque acidum laticem simul illine malis.'

[e] *Cicatrices*] Plinius Valer. loc. cit. et III. 46. et Florentinus loco citato.

[f] *Aiunt verbera*] Plinius Valer. IV. 13. et Florentinus loc. cit.

[g] *In condiendis*] Plinius Valer. loco citato.

[h] *Euzomon*] Εὔζωμον, παρὰ τὸ εὖ et ζωμὸς, propter suavitatem quam juribus præbet, quasi juribus grata.

[i] *Tussim infantium*] Plinius Valer. IV. 13.

[j] *Radix ejus*] Plinius Valer. loco citato.

[k] *Nam de Venere . . . diximus*] Lib. XIX. 44.

[l] *Tria folia*] Vide Notas et Emend. num. 19.

[a] *Venerem inhibet*] Plinius Valer. IV. 12. Auctor Geopon. XII. 27. pag. 350. At dissentit ab utroque Diosc. II. 185. Conciliare ambos inter se Pseudo-Macer videtur, cum eam vim inhibendi Venerem nasturtio tum solum ascribit, cum usu frequenti adhibetur: 'Dicunt ferventes quod habent nasturtia vires, Et siccas: hac re Venerem ceu ruta coërcent, Siccando semen: fuerint si sumta frequenter.'

[b] *Ut diximus*] Lib. XIX. 44.

[c] *Alvum purgat*] Illud nimirum, quod minus nigrum est. Nam alterum genus, ut mox dicetur, est nigrius. De hoc igitur Marcellum Empir. intellige, c. 30. cujus lemma est, 'Ad ventrem resolvendum,' &c. Sic enim ille, p. 215. 'Prodest et ad hoc nasturtium potum ex vino: nam et calefacit, et mollit viscera, et urinam movet. Prodest et intestinorum doloribus, et inflationibus,' &c. *Album* pro *alvum* legi hoc loco, etsi ita contendente Barbaro, plane nolim, libris invitis.

[d] *X. pondere*] Hoc est, denarii argentei pondere.

[e] *Cum lomento*] Hoc est, cum farina fabacea. Florentinus in Geopon.

strumis illitum, opertumque brassica, præclare medetur. Alterum est nigrius, quod capitis vitia purgat.[f] Visum compurgat.[g] Commotas[2] mentes sedat ex aceto sumtum. Lienem[h] ex vino potum, vel cum fico.[3] Tussim ex[i] melle, si quotidie jejuni sumant. Semen ex vino[j] omnia intestinorum animalia pellit: efficacius addito mentastro. Prodest et contra suspiria et tussim, cum origano et vino dulci. Pectoris doloribus[k] decoctum in lacte caprino. Panos discutit[l] cum pice, extrahitque corpori[4] aculeos.[m] Et maculas illitum ex aceto. Contra carcinomata adjicitur ovorum album. Et lienibus illinitur ex aceto. Infantibus vero e melle utilissime. Sextius adjicit,[n] ustum serpentes fugare, scorpionibus resistere. Capitis dolores contrito, et alopecias[o] emendari addito sinapi: gravitatem aurium[p]

tum X. pondere in aquæ VII.—2 Vet. Dalec. *quoque. Commotas;* al. vett. ap. eundem, *clarificat. Commotas.*—3 Chiffl. *fico sumptum.*—4 Vet. Dalec. *corpore.*—5 Alii ap. Dalec. *trito et imposito.*

NOTÆ

XII. 27. pag. 350. Καρδάμου σπέρμα μιχθὲν ἀλεύροις κυαμίνοις, προσλαβὼν στακτῆς μέρος, ἰᾶται χοιράδας, ... χρηστέον δὲ ἀντὶ ὀθόνης φύλλοις κράμβης. Plinius Valer. III. 29. Cum alumine contritum, illitum, vel impositum, strumis opitulari ait Marcellus Empir. cap. 15. p. 108. Cum lomento, idem pag. 109. et Apuleius, cap. 20. tit. 4.

[f] *Capitis vitia purgat*] Ope sternutationis, quam provocat. Apuleius c. 20. de nasturtio, tit. 1. 'Ad caput deplendum:' 'Herbæ nasturtii succum naribus injicis, caput deplet, et de phlegmate purgat. Hoc nasturtium non seritur, sed per se nascitur.' Ita Ms.

[g] *Visum compurgat*] Ita Mss. omnes.

[h] *Lienem*] Ad verbum hæc Plinius Valer. IV. 12. Celsus IV. 9. 'Nasturtium lienem extenuat.' Diosc. II. 185. ex melle, non ex vino, adhibet.

[i] *Tussim ex*] Plinius Valer. loc. cit. Florentinus in Geopon. loc. cit.

[j] *Semen ex vino*] Plinius Valer. et Florentinus locis citatis, et Diosc. II. 185. sed hic minus distincte, quam ceteri.

[k] *Pectoris doloribus*] Totidem verbis Plinius Valer. I. 57. et Florentinus in Geopon. loc. cit. Dat Theod. Priscianus II. 2. 17. ipsum nasturtium ex melle coctum: ac mentæ viridis pariter decoctum laudat.

[l] *Panos discutit*] Marcellus Empir. c. 32. p. 224.

[m] *Extrahitque . . . . aculeos*] Plinius Valer. III. 49.

[n] *Sextius adjicit*] Et Florentinus, loc. cit. et Dioscor. II. 185. et Plinius Valer. IV. 12. Columella denique lib. X. p. 353. 'Spargantur cæcis nasturtia dira colubris.'

[o] *Et alopecias*] Marcellus Empir. iisdem verbis, c. 6. p. 46. et Plinius

trito imposito[5] auribus cum fico. Dentium dolores[q] infuso in aures succo. Porriginem[r] et ulcera capitis cum adipe anserino. Furunculos[s] concoquit cum fermento. Carbunculos[t] ad suppurationem perducit, et rumpit. Phagedænas ulcerum expurgat cum melle. Coxendicibus[u] et lumbis cum polenta ex aceto illinitur: item licheni:[v] item unguibus scabris: quippe natura ejus caustica est. Optimum autem[w] Babylonium. Sylvestri vero ad omnia ea effectus major.

LI. In præcipuis autem medicaminibus ruta est. Latiora sativæ folia, rami fruticosiores. Sylvestris horrida[1a] ad

CAP. LI. 1 Vet. Dalec. *fervida.*—2 Cod. Dalec. *noxam.*—3 *Anacimum*

NOTÆ

Valer. I. 6. E Græcis Florentinus, ac Diosc. locis citatis.

p *Gravitatem aurium*] Marcellus Empir. c. 9. p. 82. 'Nasturtium tritum cum fico, atque auriculæ inditum, his qui gravius audiunt, prodesse fertur.' Eadem habet Plinius Valer. I. 12.

q *Dentium dolores*] Florentinus loc. cit. et Plinius Valer. ad verbum, IV. 12.

r *Porriginem*] Iisdem verbis Plinius Valer. loc. cit. Marcellus Empir. c. 4. p. 40. 'Nasturtii semen mixtum adipi anserino, tritumque, furfures capitis assidua levatione depellit.' Apuleius cap. 20. tit. 2. 'Ad capitis vitia, porrigines, vel furfures:' 'Herbæ nasturtii semen,' &c. Florentinus item loc. cit. Στέαρ δὲ χήνειον προσλαβὼν, τὰ φυόμενα ἐν κεφαλῇ ἑλκύδρια, καὶ πιτυρίασιν θεραπεύει. Ulcera capitis Plinius intelligit ea, quæ favi dicuntur, κηρία, de quibus c. 6.

s *Furunculos*] Florentinus loc. cit. Δοθιῆνας μετὰ ζύμης πεπαίνει. Sic et Plinius Valer. III. 32. et Apuleius loc. cit. tit. 5. Dioscorides loc. cit. pro fermento muriam asciscit. Porro furunculus, ut Celsus ait V. 28. 'tuberculum est acutum cum inflatione (legi malim, *cum inflammatione*) et dolore: maximeque ubi jam in pus vertit. Qui ubi adapertus est, et exit, super apparet pars carnis in pus versa, pars corrupta, subalbida, subrubra, quem ventriculum quidam furunculi nominant.' Gallis, *Froncle.*

t *Carbunculos*] Dioscor. II. 185. Et Plinius Valer. III. 30. 'Carbunculo medendo:' 'Nasturtium fermento mixtum utiliter medetur.' Et IV. 12. de nasturtio: 'Fermentum mixtum et appositum furunculos, itemque carbunculos provocat, ac suppurata dirumpit.'

u *Coxendicibus*] Dioscor. loc. cit. Marcellus c. 25. p. 173. Plinius Valer. II. 36. et IV. 12.

v *Item licheni*] Diosc. loc. cit.

w *Optimum autem*] Diosc. loc. cit. Κάλλιστον μὲν εἶναι δοκεῖ τὸ ἐν τῇ Βαβυλῶνι κάρδαμον. Nicander τὸ ἀπὸ Μήδων κάρδαμον laudat in primis.

a *Sylvestris horrida*] Vehemens, acris. Diosc. III. 52. Πήγανον ὀρεινὸν καὶ ἄγριον τοῦ ἡμέρου καὶ κηπευτοῦ δρι-

effectum est, et ad omnia acrior. Succus exprimitur, tusa et aspersa modice, et in pyxide Cypria asservatur. Hic copiosior datus veneni noxiam[2] obtinet, in Macedonia[b] maxime juxta flumen Aliacmonem.[3] Mirumque, cicutæ succo extinguitur: adeo etiam venenorum venena sunt, quando cicutæ succus prodest manibus colligentium[c] rutam. Cetero inter prima[d] miscetur antidotis, præcipueque Galatica. Quæcumque autem[e] ruta et per se pro antidoto valet, foliis tritis, et ex vino sumtis. Contra aconitum[f] maxime, et viscum.[g] Item fungos,[h] sive in potu detur, sive in cibo. Simili modo[i] contra serpentium ictus, utpote cum mustelæ dimicaturæ[j] cum his, rutam prius edendo se muniant. Valent[4] et contra[k] scorpionum, et contra araneorum,[5] apium, crabronum, vesparum aculeos, et cantharidas,[l]

Chiffl.—4 *Valet* Vet. Dalec.—5 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Har-

NOTÆ

μύτερον, ἄθετον πρὸς βρῶσιν. Ruta montana et sylvestris acrior est quam sativa et hortensis, et in cibis damnata. Apuleius c. 89. de ruta: 'Altera est usualis, altera agrestis atque virtutis acrioris: sed utræque ferventissimæ comprobantur.'

[b] *In Macedonia*] Dioscor. loc. cit. Τὸ δὲ ἐν Μακεδονίᾳ φυόμενον κατὰ τὸν Ἀλιάκμονα ποταμὸν, ἀναιρεῖν φασι βρωθέν.

[c] *Manibus colligentium*] Alioqui enim, ut Columella est auctor, XI. 3. debet ruta velata manu runcari, quam nisi contexeris, perniciosa nascentur ulcera, prurigo atque tumor incesset, &c.

[d] *Cetero inter prima*] Dioscor. loc. cit. Galenus de Antidotis II. 1. pag. 898. et 899.

[e] *Quæcumque autem*] Sive sativa, sive sylvestris. Diosc. lib. II. c. 52.

[f] *Contra aconitum*] Scribonius Largus Compos. 188. ad aconitum: 'sed adjuvantur facile qui id sumserint, ruta quamplurima pota cum vino.' Sic etiam Theopompus Chius, apud Athen. lib. III. p. 85.

[g] *Et viscum*] Hoc est, adversus chamæleonis herbæ venenatum succum, quem ἰξίαν Græci vocant, a visco, quod ad ejus radices quandoque invenitur. Idem de ruta ad ixiam Scribonius Largus prodit, Compos. 192.

[h] *Item fungos*] Scribonius Compos. 198. ad fungos: 'Item ruta ex aceto trita et pota proficit.'

[i] *Simili modo*] Hæc Plinius Valer. ad verbum, IV. 3. Diosc. item loc. cit.

[j] *Mustelæ dimic.*] Vide quæ dicta sunt VIII. 41.

[k] *Valent et contra*] Apuleius c. 115. tit. 7. 'Ad eos quos scorpio percusserit:' 'Rutæ sylvaticæ semen contritum ex vino dabis potui: dolorem sedat.'

[l] *Et cantharidas*] Scribonius Compos. 189. 'Ad cantharidas:' 'Item

ac salamandras, canisve rabiosi[m] morsus: acetabuli mensura[n] succus e vino bibitur, et folia trita vel commanducata imponuntur cum melle et sale, vel cum aceto et pice decocta. Succo vero perunctos aut eam habentes, negant feriri ab his maleficiis: serpentesque,[o] si uratur ruta, nidorem fugere. Efficacissima tamen est sylvestris radix cum vino sumta. Eandem adjiciunt efficaciorem esse sub dio potam. Pythagoras et in hac marem minoribus herbaceique coloris foliis a fœmina discrevit: eam lætioribus foliis et colore. Idem oculis noxiam putavit: falsum,[6] quoniam scalptores et pictores[p] hoc cibo utuntur oculorum causa, cum pane vel nasturtio: capræ quoque sylvestres[q] propter visum,[r] ut aiunt. Multi succo[s 7] ejus cum melle Attico inuncti discusserunt caligines, vel cum lacte mulieris[t] puerum enixæ, vel puro succo angulis occulorum tac-

duin. 1. 2. 3. et recentt. *scorpionum ictus et araneorum* Gronov. et al. vett.—6 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *putavit falso* Gronov. et vulgg.—7 Ita Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *oculorum causa. Cum pane quoque vel nasturtio sativæ atque silvestris propter visum. Ut aiunt, multi succo ejus* Gronov. et al. ante Harduin. *silves-*

NOTÆ

olenm irinum ex ruta tritum, et potum.'

[m] *Canisve rabiosi*] Apuleius c. 89. tit. 7. 'Ad morsum canis rabidi:' 'Herbæ rutæ pondus denariorum sex ex vino bibatur: plagæ vero imponantur rutæ folia trita cum melle, sale, et pice: liberabitur.'

[n] *Acetabuli mensura*] Dioscor. loco citato.

[o] *Serpentesque*] Odorem rutæ odisse viperam et alia venenata ait Albertus M. de Animal. VIII. 2. 2. p. 251.

[p] *Et pictores*] Simeon Sethi, p. 97. post Aëtium, I. 327. Λέγεται δὲ καὶ ὡς ὀξυδερκές ἐστιν ἐσθιόμενον, καὶ διὰ τοῦτο οἱ πρὶν ζωγράφοι συνεχῶς αὐτοῦ ἀπεγεύοντο. *Dicitur etiam visum comesta acuere: atque idcirco pictores olim eam assidue degustabant.*

[q] *Capræ quoque sylvestres*] Vide Notas et Emend. num. 20.

[r] *Propter visum*] Idcirco Ovidius de Remed. Amor. circa finem, 'acuentes lumina rutas' appellat.

[s] *Multi succo*] Sic Florentinus in Geopon. XII. 25. p. 349. Diosc. III. 52. cum fœniculi succo et melle rutæ succum adhibet. Simeon Sethi loc. cit. Τινὲς δὲ καὶ τὸν πηγάνου χυλὸν μέλιτι μιγνύντες, ὀξυωπὲς ποιοῦσι φάρμακον. Plinius Valer. I. 16. 'Ad lacrymosos oculos:' 'Ruta sicca et melle Attico æquis ponderibus mixta, oculos inunges: certum est.' Apuleius c. 89. tit. 6. 'Ad caliginem oculorum:' 'Herbæ rutæ rorem matutinum, aut matutino madentis succos collectos in vasculo habeto, et ex eo inunges.'

[t] *Vel cum lacte mulieris*] Florentinus loc. cit.

tis. Epiphoras[u] cum polenta imposita lenit. Item[8] capitis[v] dolores pota cum vino, aut cum aceto et rosaceo illita. Si vero sit cephalæa,[w] cum farina hordeacea, et aceto. Eadem cruditates discutit, mox inflationes,[x] dolores[9] stomachi[y] veteres. Vulvas aperit,[z] corrigitque conversas,[a] illita in melle,[10] toto ventre et pectore. Hydropicis[b] cum fico,[11] et decocta ad dimidias partes, potaque ex vino. Sic bibitur[c] et ad pectoris dolores, laterumque, et lumborum, tusses, suspiria: pulmonum, jocinerum, renum vitia, horro-

tris succo, multi, ut aiunt, propter visum cum melle Vet. Dalec.—8 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *cum pol. imposito. Lenit autem* Gronov. et vulgg.—9 Dalec. *et dolores.*—10 Vet. Dalec. *illito cum melle.*—11 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.

NOTÆ

[u] *Epiphoras*] Oculorum videlicet. Plinius Valer. I. 4. 'Ad epiphoras oculorum, et tumores:' 'Ruta in polenta contrita, et imposita, lenit dolorem.' Apuleius c. 89. tit. 5. 'Ad epiphoras oculorum:' 'Herba ruta cum polenta bene trita et imposita lenit epiphoras: nam et radix ejus contusa et illita eas emendat.' Diosc. III. 52. Τὰς ἐν ὀφθαλμοῖς περιωδυνίας σὺν ἀλφίτῳ καταπλασθὲν πραΰνει.

[v] *Item capitis*] Diosc. loc. cit. Apuleius c. 89. tit. 13. 'Ad capitis dolorem:' 'Herba ruta ex vino potui detur, et trita capiti instilletur cum aceto et rosaceo oleo.' Q. Serenus c. 8. de capite purgando, p. 129. 'Aut mixtum rutæ cerebro instillatur acetum.'

[w] *Cephalæa*] Κεφαλαία, capitis dolor est inveteratus, atque ægre cedens, in quo differt ἀπὸ τῆς κεφαλαγίας. Vide Celsum IV. 2. et Galenum κατὰ τόπους, II. 2. p. 377.

[x] *Mox inflationes*] Marcellus Empir. cap. 20. p. 143. 'Rutæ hortensis paululum cibo sumtum, vel in potione dilutum atque epotum, inflationes stomachi compescit.' Sic etiam Apuleius c. 89. tit. 2.

[y] *Dolores stomachi*] Marcellus Empir. loc. cit. Apuleius c. 89. tit. 9. 'Ad stomachi dolorem:' 'Herbæ rutæ semen cum sulfure vivo, et aceto, jejunus gustato: prodesse dicimus.'

[z] *Vulvas aperit*] In eo nempe morbi genere, quod suppressionem mensium Medici appellant: cujus morbi causas, signa, curationesque varias Sennertus affert, lib. IV. pract. part. 2. sect. 2. c. 3. p. 663. Hoc illud est quod Q. Serenus cecinit, c. 35. p. 148. 'Sed si forte cruor clausa remorabitur alvo, Aut molles nepetæ, aut rutæ quæcumque bibantur.'

[a] *Corrigitque conversas*] Mutat enim situm interdum uterus, cum suffocatione. Vide Hippocr. de Morb. Mulier. II. 16. et 33. ac seqq. Vulvæ strangulatui mederi rutam, auctor est Diosc. III. 52. κατὰ τοῦ αἰδοίου ἄχρι δακτυλίου ἐπιτεθέν.

[b] *Hydropicis*] Diosc. loc. cit. totidem verbis.

[c] *Sic bibitur*] Diosc. loc. cit. Plinius Valer. I. 57. Marcellus Empir. c. 22. p. 156.

res frigidos.[d] Ad crapulæ[e] gravedines[12] decoquuntur folia poturis. Et in cibo vel cruda, vel decocta conditave prodest. Item torminibus[f] in hyssopo decocta, et cum vino. Sic et sanguinem sistit interiorem,[g] et narium[h] indita:[13] sic et collutis dentibus prodest. Auribus quoque[i] in dolore succus infunditur: custodito, ut diximus,[j] modo, in sylvestri. Contra tarditatem vero sonitumque,[14] cum rosaceo, vel cum laureo oleo, aut cumino et melle. Succus et phreneticis[k] ex aceto tritæ instillatur in tempora et cerebrum. Adjecerunt aliqui et serpyllum, et laurum, illinentes capita, et colla. Dederunt et lethargicis[l] ex aceto olfaciendum. Dederunt et comitialibus[m] bibendum decoctæ succum in cyathis quatuor ante[15] accessiones, quarum frigus intolerabile est: alsiosisque[n] crudum in cibo. Urinam quoque[o] vel cruentam pellit. Fœminarum etiam[p]

cum ficu Gronov. et al. vett.—12 Vet. Dalec. *ad crapulam et gravedines.* —13 Vet. Dalec. *sistit interioribus indita;* alii ap. Dalec. *sistit, trita et naribus indita,* e Diosc.—14 Ita ex codd. Harduin. et recentt. *ut diximus, modo. E silvestri vero contra tarditatem et sonitum* Gronov. et vulgg. *ut diximus .... contra tarditatem vero sonitusque* Chiffl.—15 Vet. Dalec. *succum cyathis quatuor et ante.*—16 Vet. Dalec. *illini et vul. caus. et.*

NOTÆ

[d] *Horrores frigidos*] Rigores febrium circuitu repetentes, *ῥίγη περιοδικὰ*, inquit Diosc. loc. cit.

[e] *Ad crapulæ*] Apuleius c. 115. tit. 6. 'Ad stertentes vino:' 'Rutæ sylvaticæ semen cum vino potum mire facit.'

[f] *Item torminibus*] Marcellus Empir. c. 27. p. 195. ad verbum, et Plinius Valer. II. 22.

[g] *Sic et sanguinem sistit interiorem*] Hoc est, quem ex pectore hæmoptoici rejiciunt: item sanguinem narium iisdem indita ruta sistit. Vide Notas et Emend. num. 21.

[h] *Et narium*] Marcellus Empir. c. 10. p. 85. 'Ruta sæpius olfactata, vel trita, illita, sanguinem ex naribus nimis fluentem retundit.' Sic etiam Apuleius c. 89. tit. 1.

[i] *Auribus quoque*] Diosc. III. 52. Plinius Valer. I. 10. et IV. 3.

[j] *Ut diximus*] Paulo ante: nam copiosior scilicet datus, veneni noxiam obtinet.

[k] *Succus et phreneticis*] Plinius Valer. III. 9.

[l] *Dederunt et lethargicis*] Plinius Valer. totidem verbis, III. 7. Apuleius c. 89. tit. 9. 'Ad lethargicos excitandos:' 'Herba ruta trita ex aceto infundatur fronti.' Item Q. Serenus cap. 57. lethargiæ expellendæ, pag. 160.

[m] *Dederunt et comitialibus*] Diosc. loc. cit.

[n] *Alsiosisque*] Alsiosi dicuntur qui naturæ sunt plus nimio frigescentis, quique facile læduntur a frigore.

[o] *Urinam quoque*] Apuleius c. 115. tit. 4.

[p] *Fœminarum etiam*] Apuleius, c.

purgationes, secundasque, etiam emortuos partus, ut Hippocrati[q] videtur, ex vino dulci nigro pota. Itaque illitam et vulvarum causa etiam suffire[16] jubet. Diocles et cardiacis[r] imponit ex aceto et melle cum farina hordeacea. Et contra ileum decocta farina in oleo, et velleribus collecta. Multi vero et contra purulentas exscreationes siccæ drachmas duas, sulfuris unam et dimidiam sumi censent: et contra cruentas, ramos tres in vino decoctos. Datur et dysentericis cum caseo in vino contrita. Dederunt et cum bitumine[s] infriatam potioni propter anhelitum. Ex alto lapsis seminis tres uncias.[17] Olei libra vinique sextario illinitur cum oleo coctis foliis, partibus quas[18] frigus adusserit. Si urinam movet, (ut Hippocrati[t] videtur,) mirum est quosdam[u] dare velut inhibentem potui,[19] contra incontinentiam urinæ. Psoras et lepras cum melle et alumine illita emendat. Item vitiligines,[v] verrucas, strumas, et similia, cum strychno et adipe suillo ac taurino sevo.[20] Item ignem sacrum[w] ex aceto et oleo, vel psimmythio: carbunculum[x]

suffiri.—17 Vet. Dalec. *drachmas;* al. vett. ap. eundem, *obolos.*—18 Cod. Dalec. *artubus quos.*—19 Vet. Dalec. *potu.*—20 Vet. Dalec. *tum adipe suillo,*

NOTÆ

115. tit. 5. ‘Si mulier intrinsecus aliquid mali habuerit,’ (hoc est, si menstruorum, vel secundæ retentione laborat,) ‘herbæ rutæ sylvaticæ semen contritum ex vino austero da bibat, præter partum:’ (hoc est, quando non est gravida:) ‘liberabitur.’ Adde et Diosc. III. 52.

[q] *Ut Hippocrati*] De Morb. Mul. I. 128. Alia expulsoria idem affert, c. 110. Hippocratem sequitur Diosc. loc. cit.

[r] *Diocles et cardiacis*] Iisdem verbis Plinius Valer. III. 11. Apuleius quoque c. 89. t. 8. ‘Ad cardiacos:’ ‘Herbæ rutæ fasciculus cum rosaceo decoquatur: adjecta aloës uncia et olei: perunctio dolorem sistit.’

[s] *Dederunt et cum bitumine*] Hoc medicamentum phthisicis, et iis qui pura exscreant, præcipit Marcellus Empir. c. 16. p. 121. ‘Rutæ teneræ contritæ,’ inquit, ‘cum ramusculis suis, et expressæ succus, cum aliquantulo bitumine, ex vino vetere calido, phthisicis celeriter, similiter et empyicis in potu medetur.’

[t] *Si urinam . . . . ut Hippocrati*] De Diæta II. 26.

[u] *Mirum est quosdam*] Quos Dioscorides sequitur, III. 52.

[v] *Item vitiligines*] Dioscor. loco citato.

[w] *Item ignem sacrum*] Marcellus Empir. c. 4. p. 43. sed pro psimmithio sive cerussa, argenti spumam adhibet. Psimmithium prætermisit Apuleius c. 89. tit. 9. de ruta: ‘Eadem

ex aceto. Nonnulli laserpitium una illini jubent, sine quo epinyctidas pustulas curant. Imponunt et mammis turgentibus decoctam, et pituitæ eruptionibus [y] cum cera. Testium vero [z] epiphoris cum ramis laureæ teneris, adeo peculiari in visceribus his effectu,[21] ut sylvestri ruta cum axungia veteri illitos ramices sanari prodant. Fracta quoque membra semine trito cum cera imposito. Radix rutæ sanguinem oculis suffusum, et toto corpore cicatrices aut maculas illita emendat. Ex reliquis quæ[22] traduntur, mirum est, cum ferventem rutæ naturam esse conveniat, fasciculum ejus [a] in rosaceo decoctum addita uncia aloës, perunctis sudorem reprimere. Itemque generationes [b] impediri[23] hoc cibo: ideo in profluvio[24] [c] genitali datur, et Venerem crebro per somnia imaginantibus. Præcavendum [d] est gravidis abstineant hoc cibo: necari enim partus [e] in-

hircino, ac taurino.—21 Cod. Dalec. *teneris. Adeo peculiaris est in visc. his effectus.*—22 *Ex reliquis quoque quæ* cod. Dalec.—23 Chiffl. *generationem impedire.*—24 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et re-

NOTÆ

ignem sacrum ex aceto et oleo illinita sanat.' Plinius Valerianus similiter III. 34. At idem IV. 3. de ruta: 'Ignes sacros,' inquit, 'cum aceto et oleo rosaceo, et cerussa temperata, illico extinguit.' Ad erysipelata quoque rutam cum aceto et psimmithio, rosaceoque inungi jubet Dioscor. loc. cit.

[x] *Carbunculum*] Ita Plinius Valer. III. 30. Apuleius c. 89. tit. 6. et Theodor. Priscianus I. 18. 'Rutæ viridis folia cum aceto.'

[y] *Et pituitæ eruptionibus*] His papularum eruptionibus cum cerato myrteo prodesse rutam sativam auctor est Diosc. loc. cit. De papulis diximus c. 26.

[z] *Testium vero*] Diosc. III. 52. Τὰς δὲ τῶν διδύμων φλεγμονὰς σὺν δάφνης φύλλοις καταπλασθὲν ὠφελεῖ. *Testium inflammationibus cum lauri foliis impositа medetur.*

[a] *Fasciculum ejus*] Hæc Plinius Valer. ad verbum, III. 11.

[b] *Itemque generationes*] Plinius Valer. loc. cit. Diosc. III. 5. Γονὴν τε σβέννυσιν ἐσθιόμενον, καὶ πινόμενον, *seu esitata ruta seu bibita, genituram extinguit.* Simeon Sethi p. 97. de ruta: Τὴν πρὸς τὰ ἀφροδίσια προθυμίαν ἐπέχει, καὶ ξηραίνει γενναίως.

[c] *Ideo in profluvio*] Apuleius c. 89. tit. 12. 'Si fluit semen:' 'Herba ruta manducetur ex vino cum liquamine.'

[d] *Præcavendum*] Occurrit huic Plinii cautioni Plinius alter Medicus IV. 3. 'Stultissime quidam,' inquit, 'rutæ vitia dixere, quod ventrem inhibeat, genitale semen extinguat, infantes in utero necet. Facit enim hæc non ipsa, sed qui virtutis ejus obliti, nec modum, nec tempus aspiciunt: ideo temperare prudentis est, ut de auxilio non fiat venenum.'

[e] *Necari enim partus*] Florentinus in

venio. Eadem ex omnibus satis quadrupedum quoque morbis in maximo usu est, sive difficile spirantibus, sive contra maleficorum[f] animalium ictus, infusa per nares ex vino: aut si sanguisugam exhauserint,[25] ex aceto: et quocumque in simili[26] morborum genere, ut in homine, temperata.[27]

LII. (XIV.) Mentastrum sylvestris menta est, differens specie foliorum, quæ sunt figura ocimi, pulegii colore.[1 g] Propter quod quidam[h] sylvestre pulegium vocant. Iis commanducatis[i] et impositis sanari elephantiasin, Magni Pompeii ætate, fortuito cujusdam experimento propter pudorem[2] facie illita compertum est. Eadem illinuntur[j]

centt. *ideo profluvio*, omissa præpositione, Gronov. et al. vett.—25 'Ita bene cod. Reg. 2.' *Brotier. aut si sanguisuga exhauserit* edd. vett. Gronov. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *aut si sanguisugam hauserint* margo edd. Dalec. et Gronov. —26 Vet. Dalec. *et in quocumque simili.*—27 Ita codd. Harduini et Vet. Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *temperato* Gronov. et al. vett.

CAP. LII. 1 Margo edd. Dalec. et Gronov. *odore*, e Diosc.—2 Cod. Da-

NOTÆ

Geopon. XII. 25. p. 349. Ὁ δὲ *καρπὸς τοῦ ἀγρίου πηγάνου πινόμενος ἡμέρας ιέ ἔμβρυα φθείρει, κ. τ. λ. Semen sylvestris erucæ potatum per dies quindecim, fœtus necat, &c.*

f *Sive contra maleficorum*] Florentinus loc. cit. Καὶ *τὰς ἐκ θηρίων βλάβας μετὰ οἴνου πινόμενον.*

g *Pulegii colore*] Quia nigriora paulo, minusque incana folia, cujusmodi mentastrum est Campense et Zwolense Lobelii in Observ. p. 273. Dalecampii Hist. Plant. lib. v. p. 573. Nos in horto Regio vidimus. Nullum est e tribus calaminthæ generibus, quæ a Dioscoride describuntur, III. 43. etsi vires utrobique vix dispares; sed menta sylvestris, ab eodem delibata, cap. 42. ut diximus XIX. 47. Quare frustra hoc loco Dalecampius Censoriam notationem distringit in Plinium. Est tamen Galeni καλαμίνθη de Fac. Simp. Med. lib. VII. 10. pag. 176. et 182.

h *Propter quod quidam*] Scholiastes Nicandri, p. 8. de calamintha: *τινὲς δὲ ἀγρίαν γλήχωνα αὐτὴν καλοῦσιν.* Apuleius item c. 90.

i *Iis commanducatis*] Galenus et Schol. Nicandri locis cit. Apuleius c. 90. tit. 3. ad elephantiosos: 'Herbæ mentastri folia frequenter commanducato. Sanare certum est.' Q. Serenus c. 11. de elephantiasi propellenda, p. 130. 'Mentastri folium potu, apposituque salubre est.' Et Marcellus Empir. c. 19. p. 130. 'Mentastri folia commanducata, vel contrita apposita, elephantiosis medentur.' Plinius Valerian. similiter, II. 57. Hoc ipsum de calamintha refert Diosc. III. 43. Ὠφελεῖ καὶ *ἐλεφαντιῶντας βρωθεῖσα, ἐπιπινομένου ὀρροῦ γάλακτος. Esitata juvat elephantiasos, si serum lactis superbiberint.*

j *Eadem illinuntur*] Galenus loc. cit. p. 182.

bibunturque adversus scolopendras, et serpentium ictus, drachmis duabus in vini cyathis duobus. Adversus scorpionum ictus cum sale, oleo, et aceto. Item adversus scolopendras jus decocti: adversus omnia[3] venena servantur folia arida, ad farinæ modum. Substratum[k] vel accensum fugat etiam scorpiones.[4] Potum fœminas[l] purgat a partu: sed partus necat. Ruptis, convulsis,[m] sed parcius: orthopnoicis,[5n] torminibus, choleris, efficacissimum: item lumbis,[o] podagris impositum. Succus auribus[p] verminosis instillatur. In regio morbo[q] bibitur. Strumis[r] illinitur. Somnia Veneris inhibet. Tineas pellit[s] ex aceto[6] potum. Contra porriginem ex aceto infunditur capiti in Sole.

LIII. Mentæ ipsius[a] odor animum excitat, et sapor avi-

lec. *putorem.*—3 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *adversusque omnia* Gronov. et al. vett.—4 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *fugat scorpiones* Gronov. et vulgg.—5 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *necat. Orthnopoicis*, intermediis omissis, Gronov. et al. vett. Mox, Gronov. et vulgg. *cholericis;* Harduini vero codd. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *choleris.*—6 Margo edd. Dalec. et Gronov. *cum sale et melle,* e Diosc.

NOTÆ

[k] *Substratum*] Nicander in Theriac. p. 4. et de calamintha Diosc. III. 43.

[l] *Potum fœminas*] Galenus loc. cit. et de sua calamintha idem refert Diosc. III. 43.

[m] *Ruptis, convulsis*] Vide Notas et Emend. num. 22.

[n] *Orthopnoicis*] Ὀρθόπνοια morbi genus est, cum quis spirare non valet, nisi recta cervice spiritus trahatur. Asthmaticis prodesse calamintham scribit Galenus loc. cit.

[o] *Item lumbis*] Ischiadicis pariter calamintham suam prodesse Dioscorides tradidit loc. cit.

[p] *Succus auribus*] Plinius Valer. I. 10. Apuleius cap. 90. tit. 1. 'Ad aurium vermes:' 'Herbæ mentastri succus cum vino austero mixtus, et in auriculam conjectus, vermes natos necare traditur.' Q. Serenus c. 13. p. 132. 'De aurium vitiis succurrendis:' 'Mentastri liquor expressus conducere fertur.' Adde et e Græcis Galenum, loc. cit. p. 183. Vermes minutos, quales in caseis semiputridis inveniuntur, ex auribus interdum prodire, etiam et majores, exemplis compluribus confirmat Schenckius Observ. Medic. lib. I. p. 192.

[q] *In regio morbo*] Galenus, loc. cit. Diosc. III. 43. Schol. Nicandri, p. 8.

[r] *Strumis*] Marcellus Empir. c. 15. p. 107. cum vino idcirco gargarizari jubet.

[s] *Tineas pellit*] Galenus et Diosc. locis cit. Plinius ipse superius c. 50. ubi de nasturtio: 'Intestinorum animalia pellit: efficacius mentastro addito.'

[a] *Mentæ ipsius*] Plinius Valer. IV. 20.

ditatem in cibis, ideo embammatum[b] mixturæ familiaris. Ipsa acescere,[c] aut coire, denserique[1] lac[d] non patitur. Quare lactis potionibus additur, ne hujus coagulati potu strangulentur. Datur[2] in aqua aut mulso: eadem vi resistere generationi creditur, cohibendo genitalia denseri.[e] Æque maribus ac fœminis sistit sanguinem:[3] et purgationes fœminarum inhibet: cum amylo[4f] ex aqua pota, cœliacorum impetus. Syriation[g] et vomicas vulvæ curavit illa. Jocinerum[5] vitia ternis obolis ex mulso datis. Item sanguinem[h] exscreantibus in sorbitionem. Ulcera in capite[i] infantium mire sanat. Arterias humidas[j] siccat, siccas astringit. Pituitas corruptas purgat in mulso et aqua. Voci succus sub certamine utilis duntaxat, qui et gargarizatur[6] uva tumente, adjecta ruta et coriandro ex

Cap. liii. 1 Dalec. *densarique*, ut paulo post; Chiffl. *deserique*.—2 *Data* codd. Dalec. et Chiffl.—3 Vet. Dalec. *prohibendo genituram densari æque maribus ac fœminis. Sistit sanguinem.* Chiffl. *c. genitali densari, &c.* Gronov. et al. ante Harduin. etiam *densari*.—4 Cod. Dalec. *fœminarum. Inhibet cum amylo*.—5 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *Syr. et vom. vulvæ curavit. Ille et jocinorum* Gronov. et al. vett.—6 Chiffl. *gargaridiatur*.—7 Chiffl. *ut*

NOTÆ

[b] *Ideo embammatum*] Ἔμβαμμα, *jurulentum* est, quod ad intinctus paratur: liquidum illud quo panem in vasculis, opsoniumve intingimus.

[c] *Ipsa acescere*] Ita Diosc. iii. 41. Coire lac, inquit, densarique in caseum non patitur, si folia ei immergantur. Florentinus item in Geopon. xii. 24. p. 348. Εἰ δὲ καὶ εἰς γάλα ἐμβληθῇ, καὶ μετὰ ταῦτα ἡ πιτύα ἐπιβληθῇ, οὐ παγήσεται τὸ γάλα. *In lac si injiciatur, et coagulum postea immittatur, lac non coagulabitur.*

[d] *Denserique lac*] Ita Mss. Reg. Colb. &c. non *densare*, vel *densari*. Sic Lucretius i. 647. 'Nil prodesset enim calidum denserier ignem.' Et vs. 656. 'Denseri poterunt ignes.'

[e] *Genitalia denseri*] Hoc est, vel τὰ αἰδοῖα ἐντείνειν, vel densari potius et veluti coagulari genitale semen: nam et c. 84. genitale pro genitura seu semine genitali accipit. Sic Hippocrates de diæta ii. 26. Μίνθη θερμαίνει ... καὶ ἢν πολλάκις ἐσθίῃ τις, τὸν σπόρον αὐτοῦ τήκει, ὥστε ῥέειν, καὶ ἐντείνειν κωλύει, καὶ τὸ σῶμα ἀσθενὲς ποιεῖ. *Menta calfacit ... et si quis sæpe comedat, semen genitale colliquefacit, ut diffluat, et arrigere prohibet, et corpus debile facit.*

[f] *Cum amylo*] Ita fere Q. Serenus c. 27. p. 143.

[g] *Syriation*] In Mss. Reg. et Colb. *Siratione ... curavit illa.* Medici nomen, vel obstetricis, priore vocabulo contineri, haud dubium est: quodnam sit illud, adhuc obscurum. An *Serapion*, de quo nos in Auctorum Indice? Antiochensis Medicus scilicet.

[h] *Item sanguinem*] Plinius Valer. iv. 23. Diosc. iii. 41.

[i] *Ulcera in capite*] Apuleius c. 120. tit. 2.

[j] *Arterias humidas*] Fauces.

lacte. Utilis et contra tonsillas cum alumine: linguæ asperæ[k] cum melle. Ad convulsa intus per se, vitiisque pulmonis. Singultus[l] et vomitiones[7] sistit cum succo granati, ut Democritus monstrat. Recentis succus narium vitia spiritu subductus[8] emendat. Ipsa trita choleras, in aceto quidem pota. Sanguinis fluxiones intus. Ileum etiam imposita cum polenta: et si mammæ tendantur.[m] Illinitur et temporibus[n] in capitis dolore. Sumitur et contra scolopendras, et scorpiones marinos, et ad serpentes. Epiphoris illinitur,[9] et omnibus in capite eruptionibus: item sedis vitiis.[o] Intertrigines[p] quoque, vel si teneatur tantum, prohibet. Auribus cum mulso[10 q] instillatur. Aiunt et lieni mederi eam in horto gustatam, ita ne vellatur: si is qui mordeat, dicat se lieni mederi, per dies IX. Aridæ quoque[r] farinam tribus digitis apprehensam, et stomachi dolorem sedare in aqua: et similiter aspersam in potionem,[11] ventris animalia[s] expellere.

LIV. Magna societas cum hac ad recreandos[a] defectos animo pulegio, cum surculis suis in ampullas[1] vitreas

vomitiones.—8 Vet. Dalec. *subducto.*—9 Chiffl. *linitur.*—10 Margo edd. Dalec. et Gronov. *mulsa*, e Diosc.—11 Chiffl. *aspera potione.*

CAP. LIV. 1 Vet. Dalec. *surculis in ampullas.*—2 Cod. Dalec. *utriusque.*—

NOTÆ

[k] *Linguæ asperæ*] Diosc. loc. cit.

[l] *Singultus*] Diosc. III. 41.

[m] *Et si mammæ tendantur*] Distentas mammas, et nimio lacte turgentes compescit. Diosc. loc. cit.

[n] *Illinitur et temporibus*] Plinius Valer. IV. 23. Fronti, Diosc. loc. cit.

[o] *Item sedis vitiis*] Sedes a Medicis pro natibus accipitur, totaque ea parte corporis, super qua sedentes innitimur.

[p] *Intertrigines*] Intertrigo malum est, quo femina equitatu, aliave simili de causa atteruntur, aduruntur-que. Alias attrita dicuntur. ‘Intertrigo,’ inquit Varro de Ling. Lat. lib. IV. ‘ab eo quod duo inter se trita.’

[q] *Auribus cum mulso*] Diosc. III. 41. cum mulsa: Ὠταλγίαις δὲ ὁ χυλὸς σὺν μελικράτῳ ἀρήγει. Plinius Valer. similiter IV. 3. At Mss. *mulso.*

[r] *Aridæ quoque*] Hæc iisdem verbis Plinius Valer. IV. 23.

[s] *Ventris animalia*] Hoc est, lumbricos. Plinius Valer. Diosc. locis cit. Theod. Priscianus II. 2. 17. mentæ viridis decoctum in hoc usu laudat inprimis.

[a] *Ad recreandos*] Vel solum pulegium naribus admotum cum aceto, defectos animo recreare, auctor est Diosc. III. 36.

aceti utrisque[2] dejectis.[b] Qua de causa dignior e pulegio corona Varroni,[c] quam e rosis,[3] cubiculis nostris[d] pronuntiata est. Nam et capitis[e] dolores imposita dicitur levare. Quin et olfactu[f] capita tueri contra frigorum æstusque injuriam, et ab siti traditur: neque æstuare eos, qui duos e pulegio surculos impositos auribus in Sole habeant. Illinitur etiam in doloribus cum polenta et aceto. Fœmina[g] efficacior.[4] Est autem hæc flore purpureo. Mas candidum habet. Nauseas[h] cum sale et polenta in frigida aqua pota inhibet. Sic et pectoris ac ventris dolorem. Stomachi autem ex aqua item rosiones[i] sistit,[5] et vomitiones cum aceto et polenta. Intestinorum vitia melle decoctum et nitro sanat. Urinam pellit[j] ex vino: et si aminæum sit, et calculos,[k] et interiores omnes dolores. Ex melle[l]

3 *Varroni quam e rosa* Chiffl. *vertigini, quam e rosis* Gronov. et al. ante Harduin.—4 *Fœminæ efficacius* Chiffl.—5 Margo edd. Dalec. et Gronov. *interci-*

NOTÆ

[b] *Utrisque dejectis*] Mentæ, pulegiique surculis.

[c] *Varroni*] Vide Notas et Emend. num. 23.

[d] *Cubiculis nostris*] In quibus, ut nunc quoque fit, clavis alligabantur acervi florum et herbarum odoratarum ad Medicos usus. Petronius in Sat. p. 493. ‘ Mitia sorba Inter odoratas pendebant texta coronas, Et thymbræ veteres, et passis uva racemis.’

[e] *Nam et capitis*] Q. Serenus c. 2. p. 126. inter remedia capiti medendo: ‘ Vel corno ex arbore sertum, Pulegiumve potens una super aure levabis: Aut illud mixto coctum clementer aceto Cauta nare trahes.’ Sic etiam Apuleius c. 92. tit. 6.

[f] *Quin et olfactu*] Apuleius cap. 92. tit. 1. ‘ Capiti ne noceat æstus aut frigus:’ ‘ Herbam pulegium tecum, aut super aurem, aut sub annulo portato: hoc et hyeme tota facies: nec gravedinem senties, nec perfrictionem.’

[g] *Fœmina*] Apuleius c. 92. ‘ Duo genera ejus sunt: masculus, et fœmina: masculus florem album habet, fœmina rubrum sive purpureum: utrumque utile est, et mirabile.’

[h] *Nauseas*] Marcellus Empir. c. 20. p. 138. Apuleius c. 92. tit. 3. ‘ Contra nauseam stomachi:’ ‘ Pulegium tritum, vel in aqua maceratum, cum aceto potui dabis: nauseam sedas.’ Diosc. III. 36. ad nauseam *μετὰ ὀξυκράτου, ex posca*, bibi præcipit.

[i] *Stomachi . . . rosiones*] Sive morsus. Diosc. *δηγμοὺς στομάχου.*

[j] *Urinam pellit*] Marcellus Empir. c. 26. p. 181. Id vero vini genus *puleiatum* a Lampridio appellatur, in Elagabalo, p. 103. Græcis *οἶνος γληχωνίτης.*

[k] *Et calculos*] Apuleius c. 92. tit. 11.

[l] *Ex melle*] Bibitum ejicere menstrua et secundas, scribit pariter Diosc. loc. cit.

et aceto sedat menstrua, et secundas. Vulvas[6] conversas[m] corrigit. Defunctos[7] [n] partus ejicit. Semen obmutescentibus[o] olfactu[8] admovetur. Comitialibus in aceto cyathi mensura datur. Si aquæ insalubres bibendæ sint, tritum aspergitur. Salsitudines[p] corporis, si cum vino tradatur,[9] minuit. Nervorum causa,[q] et in contractione, cum sale et aceto et melle confricatur[10] in opisthotono. Bibitur ad serpentium[r] ictus decoctum: ad scorpionum et in vino tritum, maxime quod in siccis nascitur. Ad oris exulcerationes, ad tussim efficax habetur. Flos recentis incensus, pulices[11] necat[s] odore. Xenocrates[t] pulegii ramum lana involutum, in tertianis ante accessionem olfactandum dari, aut stragulis subjici, et ita collocari ægrum, inter remedia tradit.

LV. Sylvestri ad eadem vis efficacior est, quod simile est

siones sistit.—6 Vet. Dalec. *menstrua, secundas et vulvas.*—7 Chiffl. *Defunctis.*—8 Idem codex, *olfactum.*—9 Vet. Dalec. *si omnino tractetur.*—10 Pintian. *confricetur;* Chiffl. *infricatur.* Mox, *opisthotono,* omisso *in,* Edd. vett. Vet. Dalec. *et in opisthotono.*—11 Vet. Dalec. *culices.*

NOTÆ

[m] *Vulvas conversas*] Dioscor. III. 36. Πρὸς ὑποστροφὰς ὑστέρας ἁρμόζει.

[n] *Defunctos*] Diosc. loc. cit. Apuleius c. 92. tit. 7. 'Si infans in utero mulieris mortuus fuerit:' 'Pulegii cauliculos tres recentes, quia dolent suaviter, tritos in vino vetere optimo, sextarii quartario da bibat, liberabitur.'

[o] *Semen obmutescentibus*] Illud nimirum est quod Apuleius aliquanto planius c. 92. tit. 14. 'Si mulier obticuerit:' nempe in partu: 'Pulegium contritum et in pulverem redactum lana convolutum subjiciatur ab obstetrice.'

[p] *Salsitudines*] Forsan, *Lassitudines* rectius. Idcirco enim et tueri capita dicitur contra æstus frigorumque injuriam, quæ causæ sunt lassitudinum: et idem nervorum confricationi prodesse, quod lassitudinem pariter respicit.

[q] *Nervorum causa*] Apuleius c. 92. tit. 13. 'Contra spasmum:' 'Pulegium in aceti cyathis duobus jejunus bibat, si spasmus molestus fuerit.' Spasmus, nervorum distentio est, atque convulsio. Tetanus, eorundem rigor, auctore Celso II. 1. Opisthotonum spasmum Plinius dixit XXII. 9. De opisthotono diximus c. 15. Est enim opisthotonos e tribus spasmi generibus unum, quæ fusius explanaturi sumus XXIII. 24.

[r] *Bibitur ad serp.*] Diosc. III. 36.

[s] *Pulices necat*] Atque inde fortassis pulegii nomen.

[t] *Xenocrates*] Apuleius quoque c. 92. tit. 6. 'Ad tertianas:' 'Pulegii ramulos tres lana involutos odoret ante accessionem.'

origano, minoribus foliis,[1] quam sativum: et a quibusdam dictamnus vocatur. Gustatum a pecore caprisque, balatum concitat.[a] Unde quidam Græci[b] litera mutata blechona[2] vocaverunt. Natura tam fervens est, ut illitas partes exulceret. Tussi in perfrictione[c] fricari ante balnea[3] convenit: et ante accessionum horrorem, convulsis,[d] et torminibus. Podagris[e] mire prodest. Hepaticis cum melle et sale bibendum datur: pulmonum vitia[f] exscreabilia facit. Ad lienem[g] cum sale utile est, et vesicæ, et suspiriis, et inflationibus:[h] decoctum succo æqualiter, et vulvas[4] corrigit:[i a] et contra scolopendram terrestrem vel marinam: item scor-

[a] *Decoctum æqualiter prodest succo, et simul vulvas corrigit.*

Cap. lv. 1 Margo edd. Dalec. et Gronov. *pulegio, sed folio majore,* e Dioscor. Mox, *dictamnum* Vet. Dalec. *dictamnos* Chiffl.—2 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *literas mutantes blechon* Gronov. et vulgg. *litera mutata blechonen* Chiffl. *literas mutantes blechona* cod. Dalec.—3 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *In tussi ex perfrictione, &c.* Gronov. et vulgg. *Tussi inter frictiones fric. ante balinea* Chiffl. Mox, *horrorem. Convulsis torm. et podagris* Dalec.—4 Dalec. *decoctum. Succus æqualiter et vulvas.*—5 Dalec. *scorpiones*

NOTÆ

[a] *Balatum concitat*] Dioscor. III. 36. iisdem verbis: Καλοῦσι δέ τινες αὐτὴν βλήχωνα, ἐπειδὴ τὰ γευσάμενα κατὰ τὴν ἄνθησιν τῶν ποιμνίων, βληχῆς ὑποπίμπλανται.

[b] *Unde quidam Græci*] Hesychius: Βλήχων, γλήχων, καὶ οὕτως λέγεται. Apuleius quoque 92. ἀπὸ τῆς βληχῆς, quæ vox *balatum* sonat.

[c] *Tussi in perfrictione*] Eos, inquit, qui tussi laborant, quam ex perfrictione collegerint, ut Marcellus Empir. loquitur c. 16. p. 115. sylvestri pulegio fricari ante balnea convenit. Perfrictio, Græcis περίψυξις, *vehemens frigus* est, a ' perfrigesco:' qualis affectio illa est febre laborantium, quæ præcedit *horrorem*, hoc est, φρίκην. Hoc frigore pars interdum aliqua una tantum corporis laborat, quo et rigescit, torpescitque: unde κατεψυγμένη καὶ παράφορος γλῶσσα, *rigens et balbutiens lingua* dicitur.

[d] *Convulsis*] Τοῖς σπωμένοις, cum melle et sale auxiliari ait Dioscor. III. 36.

[e] *Podagris*] Dioscor. loc. cit.

[f] *Pulmonum vitia*] Cum melle item et sale: Dioscor. loc. cit. Vide et Galenum de Fac. Simp. Med. lib. VI. p. 167.

[g] *Ad lienem*] Dioscor. loc. cit. Ex aceto propinat Apuleius ad splenis dolorem c. 92. tit. 17.

[h] *Et inflationibus*] Apuleius c. 92. tit. 15. ' Ad inflationem stomachi, vel intestinorum:' ' Pulegium ex aqua calida contritum, vel ex vino, aut per se dato: rem miraberis illico.'

[i] *Vulvas corrigit*] Conversas scilicet, ut dictum est c. 51. Ad inflationes præterea duritiamque vulvæ egregie facere scribit Dioscor. loc. cit.

piones: privatimque valet contra[5] hominis morsum. Radix contra increscentia[j] ulcera recens potentissima. Arida vero cicatricibus decorem affert.[6]

LVI. Item pulegio est nepetæque societas. Decocta enim in aqua ad tertias discutiunt frigora,[k] mulierumque menstruis[l] prosunt. Et æstate sedant calores. Nepeta quoque[m] vires contra serpentes habet. Fumum ex ea nidoremque fugiunt, quam et substernere in metu obdormituris[1 n] utile est. Tusa ægilopiis[o] imponitur, et capitis doloribus recens cum tertia parte panis temperata aceto illinitur. Succus ejus[p] instillatus naribus supinis, profluvium sanguinis sistit. Item radix, quæ cum myrti semine in passo tepido gargarizata[2] anginis medetur.

LVII. Cuminum sylvestre[a] est prætenue, quaternis aut quinis foliis veluti serratis. Sed et sativo magnus usus,

valet, privatimque contra.—6 ‘ *Radix c. i. ulcera potentissima, arida v. c. decorem affert*] Lego, *levorem affert*, quo vocabulo Lucretius aliique non raro utuntur.’ *Nic. Heins.* Vid. Advers. I. 10. p. 94.

CAP. LVI. 1 Chiffl. *eo dormituri.*—2 Cod. Dalec. *quæ cum semine in balneo gargarizata.*

NOTÆ

j *Contra increscentia*] In quibus caro supra modum excrescit.

k *Discutiunt frigora*] Quæ febrium horrorem antevertunt.

l *Mulierumque menstruis*] Eam vim pulegio vel soli Q. Serenus vindicat, c. 35. p. 148. ‘ Pulegii calido purgatur fœmina potu.’

m *Nepeta quoque*] Apuleius c. 94. ‘Morsibus serpentum curandis:’‘Herbæ nepitæ montanæ ex vino tritæ succus expressus cum vino potui datur: cujus etiam folia contrita plagæ utiliter imponuntur.’ Est hæc fortassis Dioscoridis *καλαμίνθη*.

n *In metu obdormituris*] In eo loco obdormituris, in quo serpentes metuendæ.

o *Tusa ægilopiis*] Αἰγίλωψ oculi vitium est, quod in angulo oculi, qui est ad nares, fieri omnes testantur: esseque tumentem abscessum, qui in ea parte suppuret, et fistulæ modo distillet: Nostri *Fistule lacrymale* ex ea re vocant: Græci *αἰγίλωπας* et *τὰ αἰγιλώπια*, quæ vox *oculum caprinum* sonat, a vitio scilicet et labe, quæ capris fere propria est et continua. Vide Celsum VII. 7.

p *Succus ejus*] Quin et narium morbis medetur, si Theod. Priscianum audimus: ‘ Naribus vero specialiter sic medeberis,’ inquit ille I. 11. de narium morbis, ‘ succum nepitæ, quam Græci calaminthen vocant, frequenter infunde: aut ejusdem siccatæ et contusæ pulverem per canalem exsufflato.’

a *Cuminum sylvestre*] Hæc totidem verbis interpres Oribasii, lib. XI. fol. 102. post Diosc. III. 69.

in stomachi præcipue[b] remediis. Discutit pituitas,[c] et inflationes,[d] tritum et cum pane sumtum, vel potum ex aqua vinoque: tormina quoque[e] et intestinorum dolores. Verumtamen omne pallorem[f] bibentibus gignit. Ita certe ferunt Porcii Latronis,[g] clari inter magistros dicendi, assectatores, similitudinem coloris[1] studiis contracti imitatos, et paulo ante Julium Vindicem[h] assertorem illum a Nerone libertatis, captatione testamenti[2 i] sic lenocinatum. Narium sanguinem[j] pastillis inditum vel ex aceto recens sistit. Et oculorum[3] epiphoris[k] per se impositum, tumentibus[l] cum melle prodest. Infantibus imponi in ventre[4] satis est. Morbo regio[m] in vino albo a balineis datur.

Cap. lvii. 1 Margo edd. Dalec. et Gronov. *palloris*.—2 Chiffl. *testamentis*.—3 *Testiculorum* margo edd. Dalec. et Gronov. e Diosc.—4 Dalec. *ven-*

NOTÆ

[b] *In stomachi præcipue*] Marcellus Empir. c. 20. p. 141. ‘Cuminum teres, et vino mixtum dabis bibendum jejuno, si non febricitabit: si febricitabit, ex aqua tritum dabis: continuo emendabis stomachi dolorem.’ Apud Diosc. iii. 68. εὔστομον hodie legitur, hoc est, *ori gratum*, forte pro εὐστόμαχον. Nam sylvestre cuminum c. 69. ad stomachi imbecillitatem levandam inprimis laudatur.

[c] *Discutit pituitas*] Crassiores humores ac pituitosos per alvum et urinas educit: eosdem a capite evocat.

[d] *Et inflationes*] Hæc deinceps iisdem verbis Diosc. tum de cumino sativo, tum de sylvestri, iii. 68. et 69.

[e] *Tormina quoque*] Diosc. loc. cit. Q. Serenus c. 27. de ventris dolore mitigando, p. 142. ‘Quin etiam ex lymphis tritum potare cuminum Conveniet, quod jam nobis documenta probarunt.’

[f] *Pallorem*] Unde ‘cuminum pallens’ Q. Sereno c. 14. et Persio Sat. v. ‘Exangue cuminum’ Horat. i. Epist. 20. Et hoc pariter notat Diosc. loc. cit.

[g] *Porcii Latronis*] M. Porcius Latro, genere Hispanus, primus clari nominis Professor, ut auctor est Quintil. x. 5. p. 775. Hunc Seneca pater in Præf. Controv. p. 59. tam egregie commendat, ut egregiis declamatoribus, qui Augusti sæculum illustrarunt, præripuisse gloriam videatur.

[h] *Julium Vindicem*] Qui primus adversus Neronem conspiravit: natione Gallus, stirpe regia, ordinis Senatorii. Vide Dionem lib. lxiii. pag. 724.

[i] *Captatione testamenti*] Cum ejus testamentum et hæreditatem Nero captaret, sic ille Principis cupiditati lenocinabatur, ut ejus amicitia summos honores adipisceretur: dum pallido interim colore simularet adversa valetudine se premi, atque adeo brevi interiturum.

[j] *Narium sanguinem*] Diosc. iii. 68.

[k] *Et oculorum epiphoris*] Vide Notas et Emend. num. 24.

[l] *Tumentibus*] Oculis. Quem mor-

(XV.) Æthiopicum maxime in posca, et in ligmate[5 n] cum melle. Africano privatim[6] urinæ incontinentiam cohiberi putant. Sativum datur ad jocineris vitia tostum, tritum in aceto. Item ad vertiginem. Iis vero quos acrior urina[7] mordeat, in dulci tritum vino. Ad vulvarum vitia[o] in vino: præterque, impositis vellere foliis: testium tumoribus,[p] tostum tritumque cum melle, aut cum rosaceo et cera.

Sylvestre ad omnia eadem efficacius. Præterea ad serpentes cum oleo, ad scorpiones, ad scolopendras. Sistit et vomitionem nauseasque ex vino, quantum apprehenderint tres digiti. Propter colum quoque bibitur illiniturque, vel penicillis[q] fervens apprimitur[8] fasciis. Strangulationes vulvæ potum in vino aperit, tribus drachmis in tribus cyathis vini. Auribus instillatur[r] ad sonitus atque tinnitus

trali.—5 Vet. Dalec. *ecligmate.*—6 'Ita codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier. Africano paulatim* Elz. Dalec. Gronov. al. vett. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—7 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *acriorum urina* Chiffl. *acriore vi urina* Gronov. et vulgg.—8 Cod. Dalec. *adstringitur.* —9 Gronov. *sevo.*

NOTÆ

bum ita Serenus expressit c. 14. pag. 133. 'Si tumor infestat, rufos et gliscit in orbes.' Vel, ut alii libri habent: 'Si tumor insolitus typho se tollat inani, Turgentes oculos vili circumline cœno.'

[m] *Morbo regio*] Plinius Valer. II. 59. ad verbum.

[n] *In ligmate*] Vel, ut alii, *in ecligmate.* Ἔκλειγμα arteriaca compositio est, quæ linctu absumitur, non vorando, ut catapotia. Vulgo Electuaria vocant. Τὰ ἐκλείγματα, quæ ori imposita sensim liquefiunt, ac deinde deglutiuntur: a λείχειν, hoc est, *lingendo.*

[o] *Ad vulvarum vitia*] Hippocr. de Morb. Mul. lib. 1. tex. 56. p. 450.

[p] *Testium tumoribus*] Testium inflammationibus auxiliari Diosc. ait, cum uva passa, et fabarum lomento, vel cum cerato impositum: Διδύμων δὲ φλεγμοναῖς ἀρήγει σὺν σταφίδι, καὶ ἐρεγμίνῳ ἀλεύρῳ, ἢ κηρωτῇ ἐπιτεθέν. Theod. Priscianus 1. 24. 'Fervores testium, vel indignationes, cuminum cum melle et oleo tritum, et appositum curat.'

[q] *Vel penicillis*] Hoc est, linteolis concerptis fervens cuminum imponitur, deinde fasciarum ope ventri apprimitur.

[r] *Auribus instillatur*] Marcellus Empir. c. 9. p. 80. 'Cuminum sylvestre contritum, et succo rutæ immixtum, instillatumque auriculæ, dolorem lenit: ventos quoque interius sonantes removet, atque omne vitium potenter emendat.'

cum sebo[9] vitulino, vel melle. Sugillatis[s] illinitur cum melle, et uva passa, et aceto. Lentigini nigræ[t] ex aceto.

LVIII. Est cumino[a] simillimum, quod Græci vocant ammi. Quidam vero[b] Æthiopicum cuminum id esse existimant. Hippocrates[c] regium appellat, videlicet quia efficacius Ægyptio[d] judicavit. Plerique alterius[e] naturæ in totum putant, quoniam sit exilius et candidius. Similis autem et huic usus: namque et panibus Alexandrinis subjicitur, et condimentis[1] interponitur. Inflationes et tormina discutit.[f] Urinas[2 g] et menstrua ciet. Sugillata[h] et oculorum epiphoras mitigat. Cum lini semine scorpionum[i] ictus in vino potum drachmis duabus, privatimque cerastarum, cum pari portione myrrhæ.[3] Colorem quoque[j] bibentium similiter mutat in pallorem. Suffitum cum uva passa et resina, vulvam[4] purgat. Tradunt facilius concipere eas, quæ odorentur id per coitum.

LIX. De cappari satis diximus[k] inter peregrinos frutices.

CAP. LVIII. 1 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *subigitur et condimentis* Vet. Dalec. *subditur et condimentis* Gronov. et vulgg. *subditur et alimentis* cod. Dalec.—2 *Urinam* Gronov.—3 Chiffl. *myrnæ*.—4 Ita Chiffl. Harduin. 1. 2. 3. Miller. et Bipont. *vulvas* Gronov. al. vett. et Franz.

NOTÆ

[s] *Sugillatis*] Diosc. III. 69. Αἴρει δὲ καὶ ὑπώπια μασσηθὲν καὶ καταπλασθὲν σὺν μέλιτι καὶ σταφίδι.

[t] *Lentigini nigræ*] Theod. Priscianus I. 32. 'Sunt quibus certis ex accidentibus maculæ in corporibus frequentius inhæserunt. Sunt nigræ, sunt albæ, velut elephantiasim annuntiantes ... Cuminum cum aceto tritum, sæpe profuit.'

[a] *Est cumino*] Hæc totidem verbis interpres Oribasii lib. XI. p. 189. post Diosc. III. 70. Ammi vulgare a Dodonæo pingitur, p. 299. quo officinæ passim utuntur.

[b] *Quidam vero*] Diosc. loc. cit. Ἄμμι ἔνιοι καὶ τοῦτο Αἰθιοπικὸν, κ. τ. λ.

[c] *Hippocrates*] Κύμινον Αἰθιοπικὸν Ἱπποκράτης βασιλικὸν ἐκάλεσε, Diosc. III. 68.

[d] *Efficacius Ægyptio*] Vide Notas et Emend. num. 25.

[e] *Plerique alterius*] Diosc. III. 70.

[f] *Tormina discutit*] Diosc. loc. cit.

[g] *Urinas*] Diosc. loc. cit.

[h] *Sugillata*] Diosc. loc. cit. Καὶ ὑπώπια καταπλασθὲν σὺν μέλιτι αἴρει.

[i] *Scorpionum*] Omnium venenatorum morsibus opitulari ex vino, scribit Diosc. loc. cit.

[j] *Colorem quoque*] Et potu, et illitu similiter colorem pallidiorem efficere, ut cuminum, Diosc. etiam auctor est loc. cit.

[k] *De cappari ... diximus*] Lib. XIII. c. 44.

Non utendum transmarino:[1] innocentius Italicum est. Ferunt, eos qui quotidie id edunt, paralysi non periclitari, nec lienis doloribus. Radix ejus vitiligines[m] albas tollit, si trita[1] in Sole fricentur. Splenicis[2 n] prodest in vino potus radicis cortex duabus drachmis, demto balinearum usu. Feruntque XXXV.° diebus per urinam et alvum totum lienem emitti. Bibitur[p] in lumborum doloribus, ac paralysi. Dentium dolores[q] sedat tritum ex aceto semen decoctum,[3] vel manducata radix. Infunditur[r] et aurium dolori decoctum oleo. Ulcera[s] quæ phagedænas vocant, folia et radix recens cum melle sanant. Sic et strumas[t] discutit radix: parotidas,[u] vermiculosque[4 v] cocta in aqua.

Cap. lix. 1 Chiffl. *si tritæ*.—2 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Spleneticis* Gronov. et vulgg.—3 Chiffl. *vel*

NOTÆ

[1] *Non utendum transmarino*] Africano scilicet, eo præsertim quod apud Marmaridas nascitur, vel quod ex Arabia, et Rubro mari defertur: nam id in ore pustulas excitat, et gingivas osse tenus exedit, &c. Vide Diosc. II. 204. et Galenum de Fac. Simp. Med. lib. VII. p. 185.

[m] *Radix ejus vitiligines*] Diosc. loc. cit. Ἀλφούς τε λευκοὺς ἀποσμήχει σὺν ὄξει λεῖα, *cum aceto trita lentigines albas exterit.* Sic etiam Galenus de Fac. Simp. Med. lib. VII. p. 184.

[n] *Splenicis*] Marcellus Empir. cap. 23. pag. 167. Plinius Valer. II. 18. 'Corticis ex radice capparum cochlear plenum teres, et dabis bibere cum aqua calida, addens, si volueris, permodicum acetum: hocque per triduum facies, et sanus eris.' Aliter Celsus IV. 9. de lienis morbo: 'Multis modis huic rei cappari aptum est. Nam et ipsum cum cibo assumere, et muriam ejus cum aceto sorbere commodum est. Quinetiam extrinsecus radicem contritam, vel corticem ejus cum furfuribus, aut ipsum cappari cum melle contritum imponere expedit.'

[o] *Feruntque XXXV.*] Diosc. loc. cit. post dies XL. Galenus loc. cit. spatium dierum nullum assignat.

[p] *Bibitur*] Diosc. loc. cit.

[q] *Dentium dolores*] Diosc. et Galenus locis citatis.

[r] *Infunditur*] Diosc. loc. cit. Σκώληκάς τε τοὺς ἐν ὠσὶν ὁ χυλὸς ἐγχυματισθεὶς κτείνει. *Aurium vermiculos infusus succus enecat.* Sic etiam Galenus loc. cit. p. 185.

[s] *Ulcera*] Diosc. et Galenus locis citatis.

[t] *Sic et strumas*] Galenus, καὶ χοιράδας διαφορεῖ, loc. cit. p. 184. Sic et Diosc. loc. cit. Struma, inquit Celsus V. 28. tumor est, in quo subter concreta quædam ex pure et sanguine, quasi glandulæ oriuntur. Latini etiam scrofulas appellant: vulgo, *les écrouelles.* Celsus eas maxime in cervice ait oriri, sed in aliis etiam partibus, inguinibus, lateribusque, et mammis fœminarum.

Jocineris quoque malis medetur. Dant et ad tænias[5] in aceto et melle. Oris exulcerationes in aceto decocta tollit: stomacho inutile[w] esse[6] inter auctores convenit.

LX. Ligusticum (aliqui panacem[a] vocant) stomacho utile[b] est.[1] Item convulsionibus et inflationibus.[c] Sunt et qui cunilam bubulam appellaverint, ut diximus,[d] falso.

LXI. (XVI.) Cunilæ præter sativam[e] plura sunt in medicina genera. Quæ bubula[f] appellatur, semen pulegii habet, utile ad vulnera commanducatum impositumque, ut quinto post die solvatur. Et[1] contra serpentes[g] in vino bibitur, ac tritum plagæ imponitur. Vulnera ab iis facta

decoctum.—4 Vet. Dalec. *auriumque vermiculos.*—5 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *tineas* Gronov. et al. vett.—6 Ita codd. Regg. Brot. Editio princeps et al. vett. *st. inutiles esse* Gronov. et vulgg. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *st. inutilem esse* Vet. Dalec.

CAP. LX. 1 Ita codd. Harduini, Chiffl. et Vet. Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. 'Ex Diosc. nam coctionem juvat.' *Dalec. st. inutile est* edd. vett. et Gronov.

CAP. LXI. 1 *Et* deest in Vet. Dalec.—2 Ita ex codd. Harduinus et re-

NOTÆ

[u] *Parotidas*] Theod. Priscianus I. 8. 'de parotidibus:' 'Capparis corticem in aqua elixa: et cum vino commisces, et cataplasma facies.'

[v] *Vermiculosque*] Aurium scilicet, de quibus dictum est proxime.

[w] *Stomacho inutile*] Κακοστόμαχον et caulem et fructum perinde esse, auctor est Diosc. loc. cit.

[a] *Aliqui panacem*] Ut dictum est XIX. 50.

[b] *Stomacho utile*] Ita Mss. omnes, et Parm. edit. Diosc. III. 58. de ligustico: *ἱκανῶς δὲ εὐστόμαχόν ἐστιν, κ. τ. λ.* In libris editis perperam ad hunc diem *inutile*: uti et ex sequentibus liquet.

[c] *Et inflationibus*] Subintellige, utile est. Diosc. loc. cit. *Δύναμις καὶ τοῦ σπέρματος καὶ τῆς ῥίζης ... ἁρμόζουσα πρὸς ἐμπνευματώσεις, καὶ μάλιστα τὰς περὶ τὸν στόμαχον, κ. τ. λ.* Sic etiam Galenus de Fac. Simp. Med. lib. VII. p. 203. *ἄφυσον* ait esse, hoc est, *flatus extinguere.*

[d] *Ut diximus*] Lib. XIX. c. 50.

[e] *Præter sativam*] Quæ satureia, ut diximus IX. 50.

[f] *Quæ bubula*] Cunila hæc bubula, uti indicavimus VIII. 41. origanum sylvestre est, quod ab aliis Heraclei panacis, ab aliis, quos inter Nicander est, teste Dioscor. II. 34. cunilæ nomen accepit. Extat adhuc certe Nicandri carmen in Theriac. pag. 44. *Πανάκτειόν τε κονίλην, Ἥν τε καὶ Ἡράκλειον ὀρείγανον ἀμφενέπουσι. Non panactea conila, Quam quidam Heracleon origanon indigitarunt.* Vulgo *Origan.* Accurate a Lobelio pingitur in Observ. p. 263. a quo Agrioriganum sive Onitis major vocatur. Vidimus in horto Regio. Est origanum vulgare Matthioli in Diosc. lib. III. p. 701.

[g] *Et contra serpentes*] Contra venenatorum morsus. Diosc. loc. cit.

perfricantur. Item testudines[h] cum serpentibus pugnaturæ hac se muniunt: quidamque in hoc usu panaceam[2] vocant. Sedat et tumores, et virilium mala, sicca, vel foliis tritis, in omni usu mire congruens ex vino.

LXII. Est alia cunila,[i] gallinacea appellata nostris, Græcis origanum heracleoticum.[1] Prodest oculis trita addito sale. Tussim quoque[j] emendat, et jocinerum vitia. Laterum dolores cum farina,[2] oleo et aceto in sorbitionem temperata. Præcipue vero[k] serpentium morsus.

LXIII. Tertium genus[l] est ejus, quæ a Græcis mascula, a nostris cunilago vocatur, odoris fœdi,[m] radicis lignosæ,[1] folio aspero. Vires ejus vehementissimas in omnibus generibus[2 n] earum tradunt. Manipulo[o] quoque ejus abjecto,[3] omnes e tota domo blattas convenire ad eam. Privatim adversus scorpiones ex posca pollere. Tribus foliis[p] ex oleo peruncto homine, fugari serpentes.

LXIV. E contrario quæ mollis[q] vocatur, pilosioribus

centt. *ob hunc usum panacem* Vet. Dalec. *in hunc usum panacem* edd. vett. et Gronov.

CAP. LXII. 1 Margo edd. Dalec. et Gronov. *origanum silvestre et panax heracleus*, e Diosc.—2 Chiffl. *farre.*

CAP. LXIII. 1 Chiffl. *linosæ.*—2 Idem codex, *his generibus.*—3 Vet. Dalec. *objecto.*

NOTÆ

[h] *Item testudines*] Id jam antea indicatum VIII. 41.

[i] *Est alia cunila*] Apuleius cap. 122. 'Origanum a Græcis Heracleoticum ... Latini cunilam Gallicam, (lege ex Plinio, *gallinaceam*, sic enim Mss. omnes,) et origanum nominant.' Dioscor. III. 32. Ὀρίγανος Ἡρακλεωτική, οἱ δὲ κονίλην καλοῦσι, φύλλον ἔχει ἐμφερὲς ὑσσώπῳ, κ. τ. λ. Delineatum accurate a Matthiolo in Dioscor. lib. III. pag. 699. quale nos vidimus. De eo rursum Plinius XXV. 12.

[j] *Tussim quoque*] Dioscor. III. 32. cum melle delingi ad tussim jubet. Apuleius loc. cit. 'Tussi medendo:' 'Herbam origanum commanducet,' &c.

[k] *Præcipue vero*] Dioscor. loc. cit.

[l] *Tertium genus*] Hæc conyza mascula est, de qua rursum dicetur XXI. 32. Eadem conyza major Diosc. III. 136. cujus iconem Lobelius exhibet in Advers. p. 146. qualem nos in horto Regio vidimus.

[m] *Odoris fœdi*] Βαρύοσμος Diosc. l. c.

[n] *In omnibus generibus*] Sive mascula sit, sive fœmina: sive sylvestris, sive sativa.

[o] *Manipulo*] Substratu suffituque venenatas fugare bestias, abigere culices, pulices necare, tradit Diosc. III. 136.

[p] *Tribus foliis*] Folia serpentium morsibus imponuntur utiliter, inquit Diosc. loc. cit.

foliis ac ramis aculeatis, trita mellis odorem habet, digitis tactu[1] ejus cohærescentibus. Altera thuris,[r] quam libanotidem appellamus.[2] Medetur utraque[s] contra serpentes ex vino vel aceto. Pulices etiam[t] contritæ cum aqua sparsæ necant.

LXV. Sativa quoque[u] suos usus habet. Succus ejus cum rosaceo auriculas juvat. Ipsa ad ictus bibitur. Fit ex ea montana,[1 v] serpyllo similis, efficax contra serpentes. Urinam[w] movet: purgat et a partu mulieres. Concoctionem mire adjuvat, et ad cibos aviditatem. Utraque[2] vel in cruditate jejunis in potione aspersa. Luxatis quoque utilis. Contra vesparum et similes ictus, ex farina hordeacea et posca, utilissima. Libanotidis[x] alia genera suis dicentur locis.

CAP. LXIV. 1 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *tractu* Gronov. et al. vett.—2 Chiffl. *libanotidem appellaverimus.*

CAP. LXV. 1 *Est et altera montana* Vet. Dalec.—2 Ita edd. vett. Gronov. et Harduin. 1. *aviditatem utraque* Dalec. Harduin. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.

NOTÆ

[q] *E contrario quæ mollis*] Eadem conyza fœmina Theophrasto Hist. VI. 2. Conyza minor Diosc. loc. cit.-a Lobelio picta accurate in Adversar. pag. 146. Visa a nobis in horto Regio.

[r] *Altera thuris*] Altera conyza, inquit, hoc est, mascula, thuris odorem habet: quapropter et ipsa libanotis appellatur, quanquam id nomen et aliæ plantæ verius sortiuntur. Plinius ipse XXI. 32. 'Folia fœminæ mellis odorem habent. Masculæ radix a quibusdam libanotis appellatur, de qua diximus,' hoc nimirum loco.

[s] *Medetur utraque*] Diosc. loc. cit.

[t] *Pulices etiam*] Diosc. loc. cit. ut paulo antea diximus. Democritus in Geopon. XIII. 11. p. 370. ubi de culicibus necandis, *περὶ κωνώπων. Φεύξονται δὲ, εἰ κόνυζαν ἑψήσεις, καὶ τῷ ζέματι ῥανεῖς τὴν οἰκίαν. Fugient, si conyzam decoxeris, decoctoque domum respersis.* Et c. 15. de pulicibus, *πρὸς ψύλλας*, p. 374. necari hos ait, *κονύζης ἑψηθείσης, τοῦ ζέματος ἐπιῤῥαινομένου.*

[u] *Sativa quoque*] Sativa nempe cunila; nam, ut dictum est initio c. 61. cetera genera hactenus, præter sativam, descripta sunt. Hæc est quam *θύμβραν* aliqui, rectius alii cunilam nostram et satureiam vocarunt, ut diximus XIX. 50.

[v] *Fit ex ea montana*] Satureia montana, quæ Thymbra Dodonæi, pag. 287. visa a nobis in horto Regio.

[w] *Urinam*] Diosc. loc. cit.

[x] *Libanotidis*] Aliarum herbarum, quibus est libanotidis pariter nomen inditum, genera viresque suis locis dicentur: nempe XXIV. 59. ubi rosmarinum tractabitur, quod alio nomine libanotidem appellari dictum est superiore libro, cap. ult. ac genera quidem illius duo afferentur.

LXVI. (XVII.) Piperitis, quam et siliquastrum appellavimus,[y] contra morbos comitiales bibitur. Castor et aliter[1] [z] demonstrabat, caule rubro et longo, densis geniculis, foliis lauri, semine albo, tenui, gustu piperis, utilem gengivis, dentibus, oris suavitati, et ructibus.

LXVII. Origanum quod in sapore cunilam[a] æmulatur,[1] ut diximus,[b] plura genera in medicina habet: onitin[c] vel prasion appellant, non dissimile hyssopo. Privatim ejus usus[d] contra rosiones[2] stomachi in tepida aqua, et contra cruditates: contra araneos[3] scorpionesque in vino albo: luxata[e] et incussa in aceto, et oleo, et lana.

LXVIII. Tragoriganum[f] similius est serpyllo sylvestri.

Cap. LXVI. 1 *Castor taliter* cod. Dalec.

Cap. LXVII. 1 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *quod in sapore cunilæ æmulatur* edd. vett. et Gronov. *quod sapore cunilam æmulatur* Vet. Dalec.—2 Cod. Dalec. *torsiones.*—3 Ita codd. Harduini cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *aqua, et cruditates: contra araneas* edd. vett. et Gronov. *aqua, et contra crud. contra araneas* Chiffl. *aqua, et crud. contra araneos* cod. Dalec.

NOTÆ

[y] *Appellavimus*] Lib. XIX. 62. Illud est quod piper Indicum appellant vulgo, quod quidem quadrigemino genere a Dodonæo pingitur, sub nomine Capsici, p. 704. et 705. nempe oblongioribus, recurvis, latis, minimisque siliquis. Nostris, *Poivre d'Inde.*

[z] *Castor et aliter*] Alterum intelligi vult piperitidis genus, a Castore descriptum.

[a] *Origanum quod in sapore cunilam*] Sive satureiam.

[b] *Ut diximus*] Lib. XIX. 50.

[c] *Onitin*] Diosc. III. 33. Ἡ δὲ ὀνῆτις καλουμένη, λευκοτέρα τοῖς φύλλοις ἐστὶ, καὶ μᾶλλον ἐοικυῖα ὑσσώπῳ, κ. τ. λ. Sic etiam interpres Oribasii lib. XII. fol. 209. Galeno de Fac. Simp. Medic. lib. VII. p. 215. ὀνῖτις scribitur. Marcellus Empir. c. 30. p. 212. 'Cunila, quam Græci onitim vocant.' Id ei nomen inditum, quod ab asinis præcipue expetatur: Schol. Nicandri: Ὀνίτιδα λέγει, ὅπερ οἱ ὄνοι ἐσθίουσι. Πράσιον a viridi foliorum colore. Vidimus in horto Regio.

[d] *Privatim ejus usus*] Plinius Valer. IV. 36. De origano: 'Ex vino albo tritum, et in potione sumtum, scorpionum et araneorum venenis resistit: cruditates discutit: morsus stomachi ex aqua calida datum lenit.'

[e] *Luxata*] Plinius Valer. loc. cit.

[f] *Tragoriganum*] Diosc. III. 35. Τραγορίγανος θαμνίσκος ἐστὶν ὀριγάνῳ ἢ ἑρπύλλῳ ἀγρίῳ τὰ φύλλα καὶ τὰ κλωνία. Ab hircis, quibus gratum id pabulum est, nomen habere, ut ab asinis onitin, auctor est scholiastes Nicandri. Est Thymbra legitima Clusii, quam ille pinxit Hist. Rar. Plant. lib. III. p. 358. nos in horto Regio observavimus.

Urinam ciet,[g] tumores discutit, contra viscum[h] potum, viperæque ictum efficacissimum, stomachoque[i] acida ructanti, et præcordiis. Tussientibus[j] quoque cum melle datur, et pleuriticis, et peripneumonicis.[k]

LXIX. Heraclium[l] quoque tria genera habet, nigrius,[1] latioribus foliis, glutinosum. Alterum exilioribus,[m] mollius, sampsucho non dissimile, quod aliqui prasion[2] vocare malunt. Tertium est inter hæc medium, minus quam cetera efficax. Optimum[n] autem Creticum.[3] Nam et jucunde olet. Proximum Smyrnæum, odorius.[o] Heracleoticum,[4] ad potum utilius, quod onitin vocant.[p]

CAP. LXVIII. 1 Chiffl. *et peripleumonicis.* Voces *et peripneumonicis* desunt in cod. Dalec.

CAP. LXIX. 1 *Origanum quoque tria genera habet, Heracleoticum nigrius* margo edd. Dalec. et Gronov. e Diosc.—2 Ibid. ex eodem, *aliqui oniten.*—3 Cod. Dalec. *efficax autem. Optimum Creticum.*—4 Ita Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *Smyrnæum. Deinde Heracleoticum* Gronov. et al. vett. *Smyrnæum. Dorius Heracl.* Chiffl. Mox, Brotier conj. *utilius eo, quod,*

NOTÆ

[g] *Urinam ciet*] Dioscor. loco citato.

[h] *Contra viscum*] Hoc est, contra ἰξίαν, ut diximus c. 51. Dioscor. loc. cit. Nicander in Alexiph. pag. 151. tragoriganum valere ait contra ἰξιόεν οὐλοφόνον.

[i] *Stomachoque*] Diosc. loc. cit. Τοῖς κακοστομάχοις, καὶ ὀξυρεγμιῶσι δίδοται· καὶ ἐφ' ὧν ἅλυσμὸς, καὶ ναυτία, καὶ θέρμη ὑποχονδρίων παρακολουθεῖ. *Stomacho male affectis, et acida ructantibus exhibetur, et iis quos qualis ex maris agitatione anxietas, nausea, et præcordiorum æstus comitantur.*

[j] *Tussientibus*] Dioscor. loco citato.

[k] *Et peripneumonicis*] Diosc. Βησί τε καὶ περιπνευμονίαις σὺν μέλιτι ἐν ἐκλείκτῳ δίδοται, *in ecligmate.*

[l] *Heraclium*] Sic in Indice hujus loci: *De origano heraclio: Genera tria.* Illud ipsum quod Heracleoticum superius appellatum est c. 62. Hoc tragorigani genus quoddam lætius Dioscorides appellat III. 35.

[m] *Alterum exilioribus*] Alterum tragorigani genus apud Diosc. loc. cit. Ἡ δέ τις τραγορίγανος λεπτόκαρφος, καὶ λεπτόφυλλος, ἣν καὶ πράσιον ἔνιοι καλοῦσιν.

[n] *Optimum*] Diosc. loc. cit. Ἀρίστη δὲ ἡ Κιλίκιος, καὶ ἡ ἐν Κῷ, καὶ Χίῳ, καὶ Σμύρνῃ, καὶ Κρήτῃ.

[o] *Smyrnæum, odorius*] Ita Mss. Reg. 2. Colb. 2. Chiffl. &c. ut sit sententia, jucundius Smyrnæum origanum olere, quam Creticum. Sunt qui *smyrnium* legant: falso: quanquam esse percommode hic possit videri σμύρνιον sive σμύρνειον, a σμύρνα, hoc est, a myrrha. Est autem *odorius* ab *odorus*, quæ vox cum sæpius in absoluto gradu apud idoneos Latinitatis anctores occurrat, tum vero est in comparativo infrequens.

[p] *Quod onitin vocant*] Hoc est, eo quod onitin vocant. Vide Notas et Emend. num. 26.

Communis autem[q] usus serpentes fugare, percussis esui dare decoctum, potu urinam ciere, ruptis, convulsis mederi[5] cum panacis radice, hydropicis cum fico, aut cum hyssopo, acetabuli mensuris decoctum ad sextam. Item ad scabiem, pruriginem, psoras, in descensione[6] balinearum.[r] Succus auribus infunditur cum lacte. Tonsillis[s] quoque et uvis medetur, et capitis ulceribus. Venena opii[t] et gypsi extinguit decoctum, si cum cinere in vino bibatur. Alvum mollit[u] acetabuli mensura. Sugillatis[v] illinitur. Item dentium dolori, quibus etiam et candorem facit, cum melle et nitro. Sanguinem narium sistit. Ad parotidas decoquitur cum hordeacea farina. Ad arterias asperas cum galla et melle teritur: ad lienem folia cum melle et sale. Crassiores pituitas[w] et nigras[7] extenuat coctum cum aceto et sale, sumtum paulatim. Regio morbo[8] tritum cum oleo in nares[x] infunditur. Lassi perunguntur ex eo, ita ut ne venter attingatur. Epinyctidas cum pice sanat. Furunculos aperit cum fico trita:[9] strumas cum oleo et aceto et farina hordeacea. Lateris dolores cum fico illitum. Fluxiones sanguinis in genitalibus tusum, et aceto illitum. Reliquias purgationum a partu.

&c.—5 Vet. Dalec. *medetur.*—6 Cod. Dalec. *in decessione.*—7 Vet. Dalec. *et nigra.*—8 Vet. Dalec. *mortuo prodest;* et sic Diosc.—9 ' Ita bene Editio

NOTÆ

[q] *Communis autem*] Communes Heracleotici et onitidis vires. Sic Dioscor. III. 32. et 33.

[r] *In descensione balinearum*] Diosc. III. 32. Κνησμοὺς δὲ καὶ ψώρας καὶ ἕκτερον τὸ ἀφέψημα αὐτῆς ἐν λουτρῷ ὠφελεῖ. *Prurigini, psoræ, ac morbo regio decoctum ipsius in balneo prodest.*

[s] *Tonsillis*] Dioscor. loc. cit. Παρίσθμια, καὶ κιονίδας, καὶ ἄφθας θεραπεύει.

[t] *Venena opii*] Diosc. loc. cit. iis qui cicutam biberint, opiumve, præbet ex vino dulci, seu passo: ex oxymelite, seu aceto mulso, iis qui gypsum.

[u] *Alvum mollit*] Diosc. loc. cit. Ξηρὰ δὲ ποθεῖσα ὀξυβάφου πλῆθος σὺν μελικράτῳ, μέλανα κατὰ κοιλίαν ἄγει. *Aridum acetabuli mensura cum aqua mulsa epotum, atros humores per alvum extrahit.*

[v] *Sugillatis*] Marcell. Empir. c. 19. p. 132.

[w] *Crassiores pituitas*] Has per alvum extrahit, inquit Diosc. loc. cit.

[x] *Cum oleo in nares*] Cum oleo irino in nares infusum caput purgare, scribit Diosc. loc. cit.

LXX. Lepidium[a] inter urentia intelligitur. Sic et in facie[b] cutem emendat exulcerando, ut tamen cera et rosaceo facile sanetur. Sic et lepras,[c] et psoras tollit semper facile, et cicatricum ulcera.[1] Tradunt in dolore[d] dentium adalligatum brachio qua doleat, convertere dolorem.[2] [e]

LXXI. Gith ex Græcis,[f] alii melanthium, alii melanspermon[1] vocant. Optimum, quam[g] excitatissimi odoris, et quam nigerrimum. Medetur serpentium plagis et scorpionum. Illini ex aceto ac melle reperio, incensoque serpentes fugari.[h] Bibitur[i] drachma una et[2] contra araneos. Distillationem[j] narium discutit tusum in linteolo olfactum. Capitis dolores[k] illitum ex aceto et infusum naribus. Cum

princeps.' *Brotier.* Ita quoque Gronov. et al. ante Harduin. *cum fico trito* Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *cum fico tosta* Vet. Dalec.

CAP. LXX. 1 Vet. Dalec. *hulcerum cicatrices.*—2 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *compescere dolorem* Gronov. et vulgg.

CAP. LXXI. 1 Gronov. *melaspernon.*—2 Conjunctio *et* deest ap. Gronov.—

NOTÆ

[a] *Lepidium*] Dioscor. II. 205. Λεπίδιον. Δύναμις δέ ἐστι τῶν φύλλων δριμεῖα ἑλκωτικὴ, κ. τ. λ. *Vis foliorum acris et exulcerans, &c.*

[b] *Sic et in facie*] Inde nomen habet, quod faciei nempe maculas, τὰς λεπίδας, delet. Servi compuncti notas tollebant lepidio: quare, id ubi animadversum est, candenti ferro inuri eos invecta consuetudo est.

[c] *Sic et lepras*] Diosc. loc. cit.

[d] *Tradunt in dolore*] Totidem verbis hæc Diosc. Sed collo lepidium jubet appendi.

[e] *Convertere dolorem*] Sic Mss. omnes, Reg. Colb. Th. Chiffl. In libris editis, *compescere*, male. Excitat enim pustulam, quæ humoris impetum, quo dens vexatur, ad brachium revocet. Sic quidam in eo morbo hodieque aurium radici medicamenta admovent, quæ pustulas gignunt.

[f] *Gith ex Græcis*] Et Celso quoque lib. II. cap. postremo, *git.* Item Scribonio Largo, Compos. 131. Dioscoridi μελάνθιον, ceteris, a nigritia seminis, μελάνσπερμον, μήκων ἄγριος μέλας, Ῥωμαίοις παπάβερ νίγρουμ, ut est in Nothis ejusdem, p. 456.

[g] *Optimum, quam*] Dioscor. III. 93. Μέλαν, δριμὺ, εὐῶδες.

[h] *Incensoque ... fugari*] Dioscor. loc. cit.

[i] *Bibitur*] Contra phalangiorum etiam araneorum morsus: Βοηθεῖ δὲ καὶ φαλαγγιοδήκτοις ὅσον ≺ α' μεθ' ὕδατος ποθέν. Diosc. loc. cit.

[j] *Distillationem*] Iisdem verbis Diosc. loc. cit. Λεανθὲν δὲ καὶ ἐν ἀποδέσμῳ δεθὲν, καὶ ὀσφραινόμενον, τοὺς καταῤῥοιζομένους ὠφελεῖ. Sic etiam Galen. l. VII. de Facult. Simp. Med. p. 206. Κατάῤῥους ἴᾶται, θερμὸν ἐν ὀθονίῳ προσφερόμενον, κ. τ. λ.

[k] *Capitis dolores*] Diosc. loc. cit. Ἁρμόζει δὲ καὶ κεφαλαλγοῦσι καταπλασ-

irino oculorum epiphoras et tumores. Dentium dolores[l] coctum cum aceto. Ulcera oris tritum aut commanducatum. Item lepras et lentigines[m] ex aceto. Difficultates[n] spirandi addito nitro[3] potum. Duritias,[o] tumoresque veteres, et suppurationes, illitum. Lacte[4] mulierum[p] auget continuis diebus sumtum. Colligitur succus ejus, ut hyoscyami.[q] Similiterque[r] largior,[5] venenum est, quod miremur: cum semen[s] gratissime panes etiam condiat. Oculos quoque purgat: urinam[t] et menses ciet. Quinimmo linteolo deligatis[6] tantum granis XXX. secundas trahi reperio. Aiunt et clavis[u] in pedibus mederi tritum in urina: culices suffitu necare: item muscas.

LXXII. Et anesum[1 a] adversus scorpiones ex vino bibi-

3 Vet. Dalec. *vino*.—4 'Ita codd. Regg. Antiquitus dictum *lacte* pro *lac*.' Brotier. Ita quoque codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *Lac* Gronov. et vulgg.—5 Vet. Dalec. *largius*.—6 Ita codd. Harduini et Dalec. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *alligatis* edd. vett. et Gronov.

CAP. LXXII. 1 'Ita codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier*. *Et anisum*

NOTÆ

σόμενον τῷ μετώπῳ καὶ τοῖς ἀρκομένοις ὑποχεῖσθαι, ἐγχεόμενον εἰς τὰς ῥῖνας μετὰ ἰρίνου λεῖον.

[l] *Dentium dolores*] Diosc. loc. cit. Ὠφελεῖ δὲ καὶ ὀδονταλγίαν μετὰ ὄξους .... ἑψηθὲν καὶ διακλυζόμενον. Theod. Priscianus I. 14. 'de dentium curationibus:' 'Quibus putres cavernæ obvenerint, melanthium elixum in aceto commixtum.'

[m] *Item lepras et lentigines*] Diosc. Αἴρει δὲ καὶ φακὸν καὶ λέπρας, κ. τ. λ. Lentigo, φακὸς, macula est subrufa, vel nigricans in facie, ad lentis similitudinem.

[n] *Difficultates*] Diosc. et Galenus, locis citatis. Vide Sarraceni notas in Diosc.

[o] *Duritias*] Diosc. loc. cit.

[p] *Lacte mulierum*] Diosc. loc. cit. Πινόμενον δὲ πλείους ἡμέρας γάλα ἄγει. *Lacte* porro vetusto more Mss. omnes exhibent, pro *lac*, quod et antea observatum a nobis et in Plauto aliisque, ad Plin. XV. 16.

[q] *Ut hyoscyami*] De quo dicetur XXV. 17.

[r] *Similiterque*] Ut in hyoscyamo evenit, cujus foliis constat mentem corrumpi, ut suo loco dicetur mox appellato, si plura quam quatuor bibantur. De melanthio Diosc. loc. cit. Φασὶ δὲ καὶ ἀναιρεῖν αὐτὸ πλεῖον ποθέν.

[s] *Cum semen*] Libro sup. c. 52.

[t] *Urinam*] Si nempe pluribus diebus continuis sumatur, ut ait Diosc. loc. cit. Vide etiam Galen. de Fac. Simp. Med. lib. VII. p. 206.

[u] *Aiunt et clavis*] Dioscor. loc. cit. Καὶ ἥλους περιχαραχθέντας ἐκτινάσσει σὺν οὔρῳ παλαιῷ. *Clavos circumscarificatos excutit cum urina vetere imposito.* Vulgati codices habent σὺν οἴνῳ. At Serapio, ut Plinius, σὺν οὔρῳ legit.

[a] *Et anesum* [*anisum*] Ita Nicander

tur, Pythagoræ inter pauca laudatum, sive crudum, sive decoctum. Item viride aridumve, omnibus quæ condiuntur, quæque intinguntur, desideratum. Panis etiam crustis inferioribus subditum. Saccis quoque[b] additur: cum amaris nucibus vina commendat. Quin ipsum[c] oris halitum jucundiorem facit, fœtoremque tollit manducatum matutinis cum smyrnio, et melle exiguo, mox vino collutum.[2] Vultum juniorem præstat. Insomnia levat suspensum in pulvino, ut dormientes olfaciant. Appetentiam ciborum præstat, quando id quoque inter artificia deliciæ fecere, ex quo labor desiit cibos poscere. Ob has causas quidam anicetum[d] id vocavere.

LXXIII. Laudatissimum[e] est Creticum, proximum Ægyptium. Hoc ligustici vicem præstat in condimentis. Dolores capitis[f] levat suffitum naribus. Epiphoris oculorum Evenor[g] radicem ejus tusam imponit: Iollas ipsum[1] cum croco pari modo et vino, et per se tritum cum polenta ad magnas fluxiones, extrahendisque,[2] si qua in oculos inciderint. Narium quoque carcinodes[h] consumit illitum

Edd. ante Brotier.—2 Vet. Dalec. *colluti.*

Cap. LXXIII. 1 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *e vino radicem ejus tusam imponit Iollas. Ipsum* Gronov. et vulgg. *Evenoros radicem ejus tusam imponit Iollas. Ipsum* Chiffl.—2 Vet.

NOTÆ

in Theriac. p. 44. ubi ἄννησον scribitur: quod Atticæ consuetudinis esse geminato ν scholiastes admonet, pag. 31. Sic etiam Dioscor. III. 65. apud quem ἄνισον vulgari more. *De l'Anis.* Iconem apud Dodon. vide, pag. 297. In Mss. omnibus, Reg. Colbert. &c. *anesum* legitur.

[b] *Saccis quoque*] Quibus vina saccantur, sive percolantur, ut dictum est XIV. 28. et XVIII. 17. Vide Hieron. Mercurial. Var. II. 17.

[c] *Quin ipsum*] Dioscor. III. 65.

[d] *Anicetum*] Ἀνίκητον, *invictum*, quod aliis omnibus medicamentis antecellat. Non aniso id nomen, sed anetho, in Nothis pag. 455. Pseudo-Dioscorides attribuit.

[e] *Laudatissimum*] Sic Dioscor. loc. cit. Auctor libri de Simp. Med. ad Paternianum, qui Galeno ascribitur, tom. XIII. pag. 985. 'Anisum optimum est Creticum, deinde Ægyptium: Gallicum inertissimum,' &c.

[f] *Dolores capitis*] Totidem verbis Dioscor. loc. cit.

[g] *Evenor*] Ita eruimus e vestigiis codicum Reg. Colb. &c. in quibus *Evenenor* legitur. In editis, *e vino*, perperam. De Evenore et Iolla, in Auctorum Syllabo.

[h] *Narium.... carcinodes*] Extat ea

ex aqua. Sedat anginas cum melle et hyssopo ex aceto gargarizatum. Auribus[3][i] infunditur cum rosaceo. Thoracis pituitas purgat tostum: cum melle sumtum melius. Cum acetabulo anesi nuces amaras L. purgatas tere in melle ad tussim. Facillime vero anesi drachmæ tres, papaveris, duæ miscentur melle ad fabæ magnitudinem, et ternis diebus sumuntur. Præcipuum autem est ad ructus:[j] ideo inflationibus[k] stomachi, et[4] intestinorum torminibus, et cœliacis[l] medetur. Singultus et olfactum potumque decoctum inhibet.[5] Foliis decoctis[m] digerit cruditates. Succus decocti cum apio olfactus sternutamenta[6][n] inhibet. Potum somnum concitat:[7] calculos pellit: vomitiones cohibet, et præcordiorum tumores. Et pectorum vitiis, nervis quoque, quibus[o] succinctum est corpus, utilissimum. Prodest et[8] capitis doloribus instillari succum cum oleo decocti. Non aliud utilius ventri et intestinis putant: ideo dysentericis et in tenesmo[9] datur tostum. Aliqui ad-

Dalec. *extrahendaque.*—3 *Fractis auribus* margo edd. Dalec. et Gronov. e Diosc.—4 Conjunctio *et* deest in Vet. Dalec.—5 ' Ita codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier. S. et olfactum decoctum, potumque, inhibet* Gronov. al. vett. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—6 Ita edd. vett. et Gronov. *sternumenta* ex codd. Harduinus et recentt.—7 Vet. Dalec. *conciliat.*—8 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *Prodest ejus et* Gronov. et vulgg.—9 Chiffl.

NOTÆ

vox apud Celsum lib. VI. de polypo. Καρκινώδης ὄγκος hoc loco intelligitur a Plinio, *tumor cancro similis*, qui absque exesione est. In Mss. Reg. et Colb. *narium cardines.*

[i] *Auribus*] Cum rosaceo tritum, inquit Diosc. III. 65. et instillatum fractis auribus medetur: Καὶ τὰς ῥήξεις δὲ τῶν ὤτων λεῖον σὺν ῥοδίνῳ ἐνστατζόμενον ἰᾶται.

[j] *Præcipuum ... ad ructus*] Ad ructum modice ciendum. Vide quæ de anetho dicenda sunt cap. 74. statim initio.

[k] *Ideo inflationibus*] Diosc. loc. cit. et Galenus de Fac. Simp. Med. cap. 48. pag. 157.

[l] *Et cœliacis*] Alvum enim sistere scribit Diosc. loc. cit.

[m] *Foliis decoctis*] Ita fere Galenus et Diosc. locis citatis, cum aniso vim pariter digerendi attribuunt, δύναμιν διαφορητικήν.

[n] *Sternutamenta* [*sternumenta*] *inhibet*] Ita Mss. fere ubique: infrequentius, *sternutamenta.* Aëtius quoque, VI. 99. pag. 249. anisum cohibere sternutationem scribit.

[o] *Nervis quoque, quibus*] Hoc verborum ambitu septum transversum signat, quod alii *præcordia*, id est, περικάρδια, plures διάφραγμα appellant. Id enim membranis constat, quibus cor et pulmo a jocinere et

dunt et opium, pilulis in die [10] ternis lupini magnitudine in vini cyatho dilutis. Dieuches et ad lumborum dolores succo usus est. Semen hydropicis [p] et cœliacis dedit tritum cum menta: Evenor radicem [q] ad renes.[11] Dalion herbarius parturientibus ex eo cataplasma imposuit cum apio: item vulvarum dolori: deditque bibendum cum anetho parturientibus. Phreneticis quoque illinivit recens [12] cum polenta. Sic et infantibus comitiale vitium, aut contractiones [r] sentientibus. Pythagoras quidem negat corripi vitio comitiali in manu habentes: ideoque quamplurimum domi serendum. Parere quoque facilius olfactantes. Et statim a partu dandum potui polenta aspersa. Sosimenes contra omnes duritias ex aceto usus est eo, et contra lassitudines, in oleo decoquens addito nitro. Semine ejus poto, lassitudinis auxilium viatoribus spopondit. Heraclides ad inflationes stomachi semen tribus digitis cum castorei obolis duobus ex mulso dedit. Similiter ad ventris aut intestinorum inflationes. Et orthopnoicis, quod ternis digitis prehenderit[13] seminis, tantundem hyoscyami cum lacte asinino. Multi vomituris acetabula [14] ejus et folia lauri decem trita in aqua, bibenda inter cœnam suadent. Strangulatus vulvæ,[15] [s] si maducetur et linatur calidum, vel si bibatur cum castoreo in aceto [16] et melle, sedat. Vertigines a par-

in tenesmos.—10 Vet. Dalec. *inde.*—11 Ita Harduinus et recentt. ex codd. *e vino, radicem ad renes* Gronov. et vulgg. *e vino, radicem et ad renes* Chiffl. qui mox *Dallon.*—12 Ita Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *illinunt vel recens* Gronov. et vulgg. *illevit recens* cod. Dalec.—13 Chiffl. *prenderit.*—14 Vet. Dalec. *acetabulum.*—15 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *Strangulationes vulvæ* Gronov. et al. vett.—16 Cod. Dalec. *castoreo aceto,* omisso *in.*

NOTÆ

liene dispescitur.

[p] *Semen hydropicis*] Potum semen, inquit Diosc. III. 65. hydropicis sitim sedat.

[q] *Evenor radicem*] Ita rursum Mss. omnes: non, ut libri editi, *e vino.*

[r] *Aut contractiones*] Nervorum σπασμούς.

[s] *Strangulatus vulvæ*] Ita Mss. non *strangulationes.* Uterina suffocatio, quæ Dioscoridi ὑστερικὴ πνῖξ, Plinio sæpenumero vulvæ conversio, et vulva conversa dicitur: Est uteri ad superna decursus, quo fit ut strangulari et suffocari fœminæ videantur.

tu cum semine cucumeris et lini pari mensura ternum digitorum, vini albi tribus cyathis discutit. Tlepolemus ad quartanas[t] ternis digitis seminis anesi et fœniculi usus est in aceto et mellis cyatho uno. Lenit articulares morbos, cum amaris nucibus illitum. Sunt qui et aspidum[u] venenis adversari naturam ejus putent. Urinam ciet.[v] Sitim cohibet. Venerem[w] stimulat. Cum vino sudorem leniter præstat. Vestes quoque a tineis defendit. Efficacius[x] semper recens, et quo nigrius. Stomacho tamen inutile est, præterquam inflato.[y]

LXXIV. (XVIII.) Anethum quoque[a] ructus movet, et tormina sedat. Alvum sistit. Epiphoris[b] radices illinuntur ex aqua vel vino. Singultus[c] cohibet semen fervens, olfactum. Sumtum ex aqua, sedat cruditates.[d] Cinis ejus[e] uvam in faucibus levat: oculos[f] et genituram hebetat.

NOTÆ

[t] *Tlepolemus ad quartanas*] Vide Notas et Emend. num. 27.

[u] *Sunt qui et aspidum*] Virulentorum animalium venenis adversari ait Diosc. III. 65.

[v] *Urinam ciet*] Diosc. loc. cit.

[w] *Venerem*] Diosc. loc. cit.

[x] *Efficacius*] Commendat inprimis Diosc. loc. cit. quod recens, quod odore vehementi, quod plenum, ac minime furfurosum.

[y] *Præterquam inflato*] Nam prodest ad inflationes, *πρὸς ἐμπνευματώσεις*, Diosc. loc. cit. et Plinius ipse supra.

[a] *Anethum quoque*] Nempe, ut anisum, de quo dictum est paulo ante. Plinius Valer. id paulo uberius, IV. 27. de anetho: 'Stomachi querelas,' inquit, 'coctum in aquæ cyathis tribus potum, miro modo relevat: indicio est ructus, per quem intelligere datur aperta omnia, quæ clausa torquebant: digestiones adjuvat: ideo ventrem videtur inhibere.' Diosc. III. 67. *Ἀνήθου ξηροῦ τῆς κόμης καὶ τοῦ καρποῦ τὸ ἀφέψημα πινόμενον... στρόφους τε καὶ ἐμπνευματώσεις παύει.* Aquam anethinam cum melle commendat ad sedanda tormina Marcellus Empir. cap. 27. pag. 176. et cap. 28. pag. 201. Nostris, *Aneth.* Pingitur a Dodonæo, pag. 296.

[b] *Epiphoris*] Plinius Valer. I. 14. 'Ad epiphoras oculorum, et tumores ... anethi radix ex vino trita illinitur.' Et IV. 27. de anetho: 'Tritæ radices et impositæ fervoribus medentur oculorum.'

[c] *Singultus*] Diosc. III. 67.

[d] *Sedat cruditates*] Plinius Valer. IV. 27. Q. Serenus cap. 19. pag. 137. 'At male digestis si crapula sæviet escis, Aut cubitum pergens succum cape tristis anethi,' &c.

[e] *Cinis ejus*] Plinius Valer. IV. 27. de anetho: 'Cinis ejus suspendit uvam faucibus ingravescentem.' Q. Serenus cap. 16. pag. 135. 'Si vero afflictam languor dejecerit uvam: Tunc horas aliquot pronus recubare memento: Aut illam pulvis tosti relevabit anethi, Aut cinis ex cochlea, vel torrida brassica flammis.'

LXXV. Sacopenium, quod apud nos gignitur, in totum transmarino[1 g] alienatur. Illud enim[h] Hammoniaci lacrymæ simile, sagapenon vocatur. Prodest laterum[i] et pectoris doloribus, convulsis, tussibus vetustis, exscreationibusque,[j] præcordiorum tumoribus.[2] Sanat[k] et vertigines, tremulos, opisthotonicos, lienes, lumbos, perfrictiones.[l] Datur et olfactandum ex aceto in strangulatu vulvæ.[m] Ceteris et potui datur, et cum oleo infricatur. Prodest et contra mala medicamenta.

LXXVI. Papaveris sativi tria diximus[a] genera: et sponte nascentis alia promisimus. E sativis, albi calyx[1 b] ipse teritur, et e vino bibitur somni causa. Semen elephantiasi medetur. E nigro papavere sopor[2] gignitur[c] scapo

Cap. LXXV. 1 Dalec. *Sacopenio, quod, &c. transmarinum.*—2 Vet. Dalec. *excreationibus, præcordiorumque tumoribus.*

Cap. LXXVI. 1 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *Papaveris sativi diximus . . . promisimus. Sed sativi alibi calix* Gronov. et vulgg. *Papaveris sativi ita diximus, &c.* Chiffl. *proxime,* pro *promisimus,* cod. Dalec.—2 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *opium* Vet. Dalec. *opus* alii ap. Dalec. *sapor* Gronov. et vulgg. Mox, *gignitur capite inciso* Dalec.

NOTÆ

[f] *Oculos*] Diosc. totidem verbis, III. 57. Ἀμβλύνει τε τὰς ὄψεις, καὶ γονὴν σβέννυσι συνεχῶς πινόμενον. Leontius in Geopon. XII. 34. pag. 355. Τὸ ἄνηθον ἐσθιόμενον ἀμβλύνει τὴν ὄψιν.

[g] *Transmarino*] Longe discrepat a transmarino.

[h] *Illud enim*] Transmarinum videlicet: de quo Dioscor. III. 95. Σαγαπηνὸν ὀπός ἐστι πόας ναρθηκοειδοῦς, γενναμένης ἐν Μηδείᾳ. *Sagapenum ferulaceæ herbæ liquor est, quæ quidem in Media nascitur.* Id et frutici et liquori, qui manat ex frutice, nomen esse, Galenus de Fac. Simp. Med. lib. VIII. pag. 226. In officinis Sagapenum, et Serapinum appellatur, quoniam odore pinum refert. Describitur a Charasio, in Pharmac. pag. 298.

[i] *Prodest laterum*] Hæc totidem verbis Diosc. III. 95.

[j] *Exscreationibusque*] Quoniam crassos humores pulmoni molestos expurgat, inquit Diosc. loc. cit.

[k] *Sanat*] Diosc. loc. cit.

[l] *Perfrictiones*] Δίδοται κατεψυγμένοις, inquit Diosc. *Datur perfrigeratis,* frigidis, quorum vel pars aliqua corporis, vel totum pariter perfrigescit.

[m] *Datur et . . . . vulvæ*] Dioscor. loco citato.

[a] *Papaveris . . . tria diximus*] Lib. XIX. cap. 53.

[b] *E sativis, albi calyx*] Hæc pariter Diosc. IV. 65.

[c] *Sopor gignitur*] Ita Mss. omnes, Reg. 1. 2. Colbert. 1. 2. 3. &c. tum hoc loco, tum in hujus libri indice: non *sapor.* Soporem poëtice pro succo soporifero usurpavit, quem opium vocant, ut mox dicetur.

inciso, ut Diagoras suadet, cum turgescit:[d] ut Iollas, cum deflorescit, hora sereni diei,[3 e] hoc est, cum ros in eo exaruerit. Incidi jubent sub capite et calyce.[4 f] Nec in alio genere ipsum inciditur caput.

Succus et hic,[5] et herbæ cujuscumque lana excipitur: aut si exiguus est, ungue pollicis, ut lactucis,[6 g] et postero die magis quod inaruit. Papaveris vero[h] largus[7] densatur, et in pastillos tritus in umbra siccatur, non vi soporifera modo, verum si copiosior hauriatur, etiam mortifera per somnos:[8 i] opium vocant.[9 j] Sic scimus interemtum Postumii Licinii Cæcinæ[10] prætorii viri patrem in Hispania bavili,[11 k] cum valetudo impatibilis[l] odium vitæ fecis-

—3 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *hora diei sereni* Gronov. et vulgg.—4 Dalec. *aut calyce.*—5 *Succus et hujus* Dalec.—6 Margo edd. Dalec. et Gronov. *aut conchyliæ*, e Diosc.—7 Vet. Dalec. *largior.*—8 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *somnum* Gronov. et vulgg.—9 ‘Ita codd. Regg.’ *Brotier. opion vocant* Gronov. al. vett. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—10 ‘Ita Editio princeps. Nec aliter in codd. Regg. 1. 2. *Post. Licinii Cæcinæ.*’ Brotier. *Licinii Cecinnæ* edd. vett. et Gronov. *P. Licinii Cecinnæ* Chiffl. *P. Licinii Cæcinæ* Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—11 ‘Ita libri omnes scripti et editi. Id nomen exprimere videtur, quod nos dicimus *le Bailli.* Inde forte, ut observat Cl. Harduinus, legendum *bajuli.* Antiquum enim fuit eorum judicum nomen.’ *Brotier. Hispania Bavili* Gronov. Harduin. et recentt. *Hispa-*

NOTÆ

[d] *Cum turgescit*] Cum germinat, et florere incipit.

[e] *Hora sereni diei*] Vide Notas et Emend. num. 28.

[f] *Sub capite, et calyce*] Diosc. loc. cit. Ὀπίζοντας δὲ δεῖ, μετὰ τὸ τὰς δρόσους ἀνικμασθῆναι, περιγράφειν μαχαιρίῳ τὸν ἀστερίσκον, ὡς μὴ εἰς τὰ ἐντὸς διατρῆσαι· καὶ ἐκ πλαγίων δὲ τῆς κωδίας ἐπ' εὐθείας ἐκτέμνειν ἐξεπιπολῆς, κ. τ. λ. *At opii faciendi ratio hæc est: Cum ros exaruerit, stellulam quæ in summo papaveris capite visitur, cultello ita scarificare oportet, ut ne penitus intro adigatur: et a capitis lateribus per directum summam cutem incidere, et erumpentem lacrymam digito excipere, &c.*

[g] *Ut lactucis*] Perinde, inquit, ut in lactucis fieri mos est, cum ex iis incisis succus lacteus excipitur. Sic Diosc. IV. 65. δακτύλῳ, digito, hunc succum excipi jubet, et in conchulam deinde abstergi. Hunc idem adjicit succo sylvestris lactucæ sæpe adulterari.

[h] *Papaveris vero*] Hæc pariter Diosc. loc. cit.

[i] *Per somnos*] Ita recte Reg. 2. aliique: non, *per somnum.*

[j] *Opium* [*opion*] *vocant*] Ὄπιον, succus lacteus qui papaveris scapo inciso manat. Ὀπὸς *succum lacteum* sonat, qui non sponte, ut lacryma, id est, τὸ δάκρυον, emanat, sed castratione, scarificatione, terebratione, vel alio quovis vulnere effluit.

[k] *In Hispania bavili*] Vel *Bajuli* potius: ut nomen id magistratus fue-

set: item plerosque alios. Qua de causa magna concertatio extitit. Diagoras[m] et Erasistratus in totum damnavere, ut mortiferum, infundi vetantes. Præterea, quoniam visui[12] noceret. Addidit Andreas,[n] ideo non protinus excæcari eo, quoniam adulteraretur Alexandriæ. Sed postea usus ejus non improbatus est medicamento nobili, quod diacodion[o] vocant. Semine quoque[p] ejus trito in pastillos, e lacte utuntur ad somnum:[13] item ad capitis[q] dolores cum rosaceo: cum hoc[r] et aurium dolori instillatur. Podagris[s] illinitur cum lacte mulierum. Sic et foliis ipsis utuntur. Item ad sacros ignes[t] et vulnera ex aceto. Ego tamen[u] damnaverim collyriis addi: multoque magis[v] quas[14] vocant lexipyretos,[w] quasque pepticas et cœliacas. Ni-

---

nia Bilbili Dalec.—12 *Diagoras, ut scribit Erasistratus, usum ejus in totum damnavit oculorum lippitudini, et aurium vitiis infundi vetans, quoniam visui* margo edd. Dalec. et Gronov. e Diosc.—13 Chiffl. *pastillo electo utuntur ad somnium.*—14 Vet. Dalec. *magis confectionibus quas.*—15 *Nigri semen* margo

NOTÆ

rit, quem nos *Bailli* vocamus. Vide Notas et Emend. num. 29.

[l] *Valetudo impatibilis*] In Mss. omnibus, *impetibilis*, quod idem valet: hoc est, non ferenda, nimia, intoleranda.

[m] *Diagoras*] Ex Diagora quoque, et Erasistrato, opii usum damnat Dioscorides IV. 65. tum in aurium doloribus, tum in lippitudine oculorum: quoniam et visus aciem hebetet, et somnum inducat.

[n] *Addidit Andreas*] Diosc. loc. cit. Ἀνδρέας δέ φησιν, ὅτι εἰ μὴ ἐδολοῦτο, ἐτυφλοῦντο ἂν οἱ ἐγχριόμενοι ὑπ' αὐτοῦ. *Addidit Andreas protinus excæcatum iri, qui illinerentur, nisi adulteraretur.*

[o] *Quod diacodion*] Διὰ κωδειῶν, ut dicetur c. 79.

[p] *Semine quoque*] Diosc. loc. cit.

[q] *Item ad capitis*] Diosc. loc. cit.

[r] *Cum hoc*] Hoc est, cum rosaceo, quod et rosam veteres appellaverunt: ut ceram pro cerato dixerunt Marcellus c. 9. p. 78. 'Virentis papaveris succus cum rosa, vel amygdalino.... infusus dolentibus auribus prodest.' Adhibet Diosc. loc. cit. amygdalinum, myrrham, et crocum.

[s] *Podagris*] Diosc. loc. cit.

[t] *Item ad sacros ignes*] Diosc. loc. cit. Καὶ πρὸς ἐρυσιπέλατα δὲ καὶ τραύματα σὺν ὄξει.

[u] *Ego tamen*] Ita Galenus κατὰ τόπους, III. 1. p. 369. collyria ex apio multis tanto fuisse detrimento ait, ut etiam ἀμβλυωπίαν, et βαρηκοΐαν, *visus hebetudinem*, et *aurium gravitatem* induxerint. Sunt autem collyria, et medicamenta oculorum, et glandulæ quæ ano, et pessi qui vulvæ subduntur, et quæ induntur naribus.

[v] *Multoque magis*] Subintellige, damnaverim addi iis, quas, &c.

[w] *Lexipyretos*] Ληξιπυρέτους. Medicinæ sunt, quæ febres fugant, ἀπὸ τοῦ λήγειν. Marcellus Empir. c. 16. p. 114. 'Prodest et his qui sine horrore cir-

grum tamen[15] cœliacis in vino datur. Sativum omne majus: rotunda ei capita; at sylvestri[x] longa ac pusilla, et ad omnes effectus valentiora.[16] Decoquitur[y] et bibitur contra vigilias: eademque aqua fovent ora.[17] Optimum in siccis, et ubi raro pluat.[18] Cum capita[z] ipsa et folia decoquuntur, succus meconium vocatur, multum opio ignavior.

Experimentum opii est primum in odore:[19] sincerum enim perpeti non est:[a] mox in lucernis,[b] ut pura luceat flamma, et ut extinctum[20] demum oleat: quæ in fucato non eveniunt. Accenditur quoque difficilius, et crebro extinguitur. Est sinceri experimentum et in aqua, quoniam in nubila innatat:[21 c] fictum in pustulas coit. Sed maxime

edd. Dalec. et Gronov. e Diosc.—16 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *Sativum omne magis rotundat capita. At silvestri longum ac pusillum, et ad omnes effectus valentius* Gronov. et vulgg. *rotundat caput* Vet. Dalec. *longa et pusilla, et ad omn. ef. valentiora* Chiffl.—17 Vet. Dalec. *foventur ora.*—18 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. et Bipont. *et ubi raro pluit* edd. vett. et Gronov. *et ubi raro et pluat* Franz.—19 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *primum odore* Gronov. et vulgg. —20 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *flamma, aut extinctum* Gronov. et edd. vett.—21 Ita Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et

NOTÆ

cuitu febrium vexantur: quamobrem lexipyretos hæc compositio dicitur.' Alexander Iatros III. 66. 'Lyxoperita epithimata febrientibus:' lege, *Lexipyreta epithemata.* Interpres eo loci in margine, 'fervores apta lenire' reddit. Πεπτικαὶ sunt quæ abscessuum collectiones maturant, et quæ stomachi concoctionem adjuvant. Κοιλιακαὶ, quæ cœliacis medentur. Succum papaveris nigri, concoctionem eam juvare, et cœliacorum affectibus auxiliari, scribit Diosc. IV. 65.

[x] *At sylvestri*] Diosc. loc. cit.

[y] *Decoquitur*] Diosc. loc. cit.

[z] *Cum capita*] Μηκώνιον, sive μηκώνειον parari, tusis papaverum capitibus, prelo expressis, tritis in mortario, digestisque demum in pastillos, docet Diosc. loc. cit. Sed priusquam torculari exprimantur, decoqui folia et capita juvat.

[a] *Perpeti non est*] Quoniam vel solo odore soporem inducit: ἐν τῇ ὀσμῇ καρωτικὸς, inquit Diosc. loc. cit.

[b] *Mox in lucernis*] Hæc omnia pariter Diosc. loc. cit.

[c] *Quoniam in nubila innatat*] Quoniam in nubium morem sparsum diluitur, et in aqua innatat: adulteratum contra in grumos coit, instar pustularum. Diosc. loc. cit. *Præstantissimus est ... qui facile aqua diluitur ... neque asper, neque grumosus.* Κριτάστος δέ ἐστιν ὁπὸς ... εὐχερῶς διειμένος ὕδατι ... οὐ τραχὺς, οὔτε θρομβοειδὴς, κ. τ. λ. Ita porro Mss. omnes. Aliis magis placet, *quoniam in nubecula*: qua forma dictum est ab eodem Plinio XXVIII. 19. de urina: 'Mala, et in qua veluti furfures et nubeculæ apparent.'

mirum, æstivo Sole deprehendi. Sincerum enim sudat, et se diluit, donec succo recenti simile fiat. Mnesides [22] optime servari putat hyoscyami semine adjecto : alii in faba.

LXXVII. (XIX.) Inter sativa et sylvestria medium genus, quoniam in arvis,[d] sed sponte, nasceretur, rhœam vocavimus[e] et erraticum.[1] Quidam id decerptum protinus cum toto calyce mandunt. Alvum exinaniunt[f] capita quinque decocta in vini tribus heminis pota, et somnum faciunt.

LXXVIII. Sylvestrium[g] unum genus, ceratitin vocant, nigrum,[1] cubitali altitudine, radice crassa et corticosa, calyculo inflexo,[h] ut cornicula. Folia minora et tenuiora, quam ceteris sylvestribus. Semen exile,[i] tempestivum est[j] messibus : alvum purgat[k] dimidio acetabulo in mulso. Folia trita[l] cum oleo, argema jumentorum sanant. Ra-

Franz. *quia nebula innatat* edd. vett. et Gronov.—22 *Mnesicles* Gronov.

CAP. LXXVII. 1 Chiffl. *empraticum.*

CAP. LXXVIII. 1 Margo edd. Dalec. et Gronov. *vocant, sive nigrum,* e Theophr.

NOTÆ

[d] *Quoniam in arvis*] Theophr. Hist. IX. 13. Ἐν ταῖς ἀρούραις, μάλιστα ἐν ταῖς κριθαῖς, *maxime inter hordea,* quæ cibaria sunt et sativa : sed ipsum tamen inter illa sponte, non satu, provenit : idcirco medii generis censetur.

[e] *Rhœam vocavimus*] Lib. XIX. 53.

[f] *Alvum exinaniunt*] Paulo aliter Diosc. IV. 64. Ait enim capita papaverum quina vel sena, in vini cyathis tribus decocta, dum ad duos redeant, somnum pota inducere : semen autem acetabuli mensura ex aqua mulsa potum, alvum leniter emollire. Theophr. Hist. IX. 13. hoc tantum, καθαίρει δὲ κάτω.

[g] *Sylvestrium*] Hæc totidem verbis Theophr. loc. cit. Μήκωνες δ' εἰσὶν ἄγριαι πλείους· ἡ μὲν κερατῖτις καλουμένη, ἡ δὲ μέλαινα, lego ἡ καὶ μέλαινα. Papaver, ut remur, corniculatum violaceum est, quod in horto Regio vidimus, quale depictum est a Clusio Hist. Rarior. Plant. v. 6. p. 92. Aliud præterea corniculatum vidimus luteo, aliud phœniceo flore.

[h] *Calyculo inflexo*] Siliqua longa, in corniculi modum inflexa, unde et nomen accepit, inquit Diosc. IV. 66. Καρπὸν δὲ μακρὸν, καμπύλον ὥσπερ κέρας . . . ὅθεν καὶ ἐπωνόμασται.

[i] *Semen exile*] Diosc. IV. 66. Σπέρμα δὲ μικρὸν, μέλαν, κ. τ. λ.

[j] *Tempestivum est*] Theophr. loc. cit. Συλλέγεται δὲ περὶ πυροτομίας, *per messem legitur.*

[k] *Alvum purgat*] Theophr. Δύναται δὲ καθαίρειν κοιλίαν. Diosc. IV. 66. Τὸ δὲ σπέρμα πλῆθος ὀξυβάφου ποθὲν σὺν μελικράτῳ, κοιλίαν ἐπιεικῶς καθαίρει.

[l] *Folia trita*] Theophr. et Diosc. locis cit. Hujus verba sunt : Τὰ δὲ φύλλα καὶ τὰ ἄνθη . . . ἐγχρισθέντα, τὰ ἐπὶ κτηνῶν ἄργεμα καὶ νεφέλια ἀποκαθαίρει.

dix[m] acetabuli mensura cocta in duobus sextariis ad dimidias, datur ad lumborum vitia et jocineris. Carbunculis[n] medentur ex melle folia. Quidam hoc genus glaucion vocant,[o] alii paralion.[p] Nascitur enim in afflatu maris, aut nitroso loco.[q]

LXXIX. Alterum[a] e sylvestribus genus heraclion vocatur, ab aliis aphron,[1] foliis (si procul intuearis) speciem passerum[b] præbentibus,[2] radice in summa[c] terræ cute, semine spumeo. Ex hoc lina[d] splendorem trahunt æstate.

CAP. LXXIX. 1 Margo edd. Dalec. et Gronov. *aphrodes*, e Diosc.—2 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *repræsentantibus* Vet.

NOTÆ

[m] *Radix*] Diosc. loc. cit.

[n] *Carbunculis*] Diosc. loc. cit. Τὰ δὲ φύλλα . . . . ἐσχάρας περιῤῥήττει καταπλασθέντα σὺν ἐλαίῳ. Illita ex oleo folia crustas emarginant, crustulas ulcerum erodunt, carbunculos rumpunt.

[o] *Glaucion vocant*] Atque idcirco, ut ait Diosc. loc. cit. glaucion ex eo factitari, (qui succus herbæ est in Syria nascentis, foliis similibus corniculato papaveri, ut idem ait III. 100.) falso existimarunt, decepti quadam foliorum similitudine.

[p] *Alii paralion*] Diosc. loc. cit. Μήκων κερατῖτις, οἱ δὲ παράλιον, οἱ δὲ ἀγρίαν μήκωνα, οἱ δὲ θαλάσσιον, quod nempe in maritimis præsertim sponte nascitur: nunc ubique satum provenit. Galenus de Fac. Simp. Med. lib. VII. p. 208. Καλεῖται δ' ὑπό τινων παραλία μήκων, ἐπειδὰν τὰ πολλὰ πλησίον τῆς θαλάττης φύεται.

[q] *Aut nitroso loco*] Quoniam nitri natura haud multum a sale, marinique afflatus virtute distat. Ita Mss. Theophr. Hist. VI. 13. addit etiam petroso loco provenire: Φύεται δὲ παρὰ τὴν θάλατταν, οὗ ἂν ᾖ πετρώδη χωρία.

[a] *Alterum*] Theophrasto, loc. cit. Μήκων Ἡράκλεια. Diosc. IV. 67. Μήκων ἀφρώδης, ὑπὸ δέ τινων Ἡράκλεια κληθεῖσα, κ. τ. λ. *Papaver spumeum: ab aliquibus Heracleum vocatum, &c.* Nisi Latino ritu ac sono Græca sæpius pronuntiaret Plinius, rectius sane *aphrodes*, ut XXVII. 93. quam *aphron* diceret. Spumeum porro appellatum est a colore: nam spumam candore refert, inquit Galenus, loc. cit. Peplos est, sive esula rotunda, picta a Joan. Bauhino, tom. III. p. 669. et a Dodonæo, p. 371. Visa a nobis in horto Regio. Nostris vulgo dicitur *Réveil matin des vignes*. Sic etiam Ruellius, p. 654. et Dalec. lib. XVI. p. 1658.

[b] *Speciem passerum*] Sicuti στρούθιον, hoc est, herba lanaria, sive radicula, de qua XIX. 18. cui id nomen quoque inditum a similitudine aliqua cum ea ave. Vide Notas et Emend. num. 30.

[c] *Radice in summa*] Theophr. Hist. IX. 13. Ῥίζαν δὲ λευκὴν ἐπιπόλαιον. Diosc. IV. 67. Ῥίζαν δὲ λεπτὴν ἐπιπλέον, lege ex Theophr. ἐπιπόλαιον. Sic ipse Diosc. IV. 66. radicem papaveris corniculati tradidit ἐξ ἐπιπολῆς φυομένην, per summa cespitum nasci.

[d] *Ex hoc lina*] Supra XIX. 4. 'Est

Tunditur in pila [e] comitialibus [f] morbis, acetabuli mensura in vino albo: vomitionem enim [3] facit. Medicamento, quod diacodion [g] et arteriace [h] vocatur, utilissimum. Fit autem hujus papaveris aut cujuscumque sylvestris [i] capitibus CXX.[j] in aquæ cœlestis sextariis tribus biduo maceratis, in eademque discoctis: deinde saccatis,[4] [k] iterumque cum melle decoctis ad dimidias partes vapore tenui. Addidere postea drachmas senas [l] croci, hypocisthidis, thuris, acaciæ, et passi Cretici sextarium. Hæc ostentatione: simplex quidem et antiqua illa salubritas papavere et melle constat.

LXXX. Tertium genus [m] est tithymalon,[1] mecona vocant, alii paralion,[2] folio lini,[n] albo, capite magnitudinis fabæ.[o]

Dalec. *præsentantibus* Gronov. et al. vett.—3 Vet. Dalec. *vomitionem autem;* Chiffl. *vomitionem enim*, quod receperunt Harduin. et recentt. *vomitiones enim* edd. vett. et Gronov.—4 'Vet. *decoctis: deinde siccatis.* Legitur et *siccato* in Chiffl. et mox, *decocto ad dimidias.*' Dalec.

CAP. LXXX. 1 Dalec. *tithymalos.*—2 Chiffl. *arthallion.* Mox, pro *lini*, quod habent edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. e Diosc. *lævi* legitur ap. Gronov. et vulgg.

NOTÆ

et inter papavera genus quoddam, quo candorem lintea præcipuum trahunt.'

[e] *Tunditur in pila*] Hoc est, in mortario, ut alibi monuimus.

[f] *Comitialibus*] Acetabuli mensura, inquit Dioscor. loc. cit. in aqua mulsa sumtum, vomitione purgat: privatimque hujuscemodi purgatio comitialibus prodest. Theophr. hoc tantum: Καθαίρει ἄνω ταύτης ἡ ῥίζα. Χρῶνται δέ τινες πρὸς τοὺς ἐπιλήπτους ἐν μελικράτῳ, ex mulso.

[g] *Diacodion*] Διὰ κωδειῶν, hoc est, ex capitibus papaveris: est enim κώδεια papaveris caput. Compositionis hujus concinnandæ modos multiplices vide apud Galenum κατὰ τόπους, cap. 2. p. 535.

[h] *Arteriace*] Est arteriace, omne medicamentum ad arteriæ asperæ vitia faciens, ut auctor est Aëtius Serm. VIII. c. 51. p. 38.

[i] *Aut cujuscumque sylvestris*] Vide Notas et Emend. num. 31.

[j] *Capitibus CXX.*] Sequitur fere in arteriace paranda Heræ medici placitum apud Galenum loc. cit.

[k] *Deinde saccatis*] Id est, colatis. Sic Heras Medicus apud Galen. loc. cit. p. 536. Καὶ διηθήσας, κ. τ. λ.

[l] *Drachmas senas*] Non singulorum, sed omnium simul generum. Sic Heras, Damocrates, Soranus, apud Galen. loc. cit.

[m] *Tertium genus*] De quo Diosc. IV. 165. Ὁ δὲ παράλιος τιθύμαλος, ὃν ἔνιοι τιθυμαλίδα ἢ μήκωνα ἐκάλεσαν. Vidimus hoc genus in horto Regio, quale a Dodonæo pingitur, p. 366. Dicetur de eo rursum, XXVI. 41. In Indice quoque Reg. 1. &c. paralium vocatur.

[n] *Folio lini*] Vide Notas et Emend. num. 32.

Colligitur[p] uva florente. Siccatur in umbra. Semen potum[q] purgat alvum, dimidio acetabulo in mulso. Cujuscumque autem papaveris caput viride, vel siccum, illitum epiphoras oculorum lenit. Opium ex vino meraculo si protinus detur, scorpionum ictibus resistit. Aliqui hoc tantum nigro tribuunt, si capita ejus vel folia terantur.

LXXXI. (XX.) Est et porcilaca,[r] quam peplin[r] vocant, non[2] multum sativa[s] efficacior: cujus memorabiles usus traduntur. Sagittarum venena, et serpentium hæmorrhoidum, et presterum[t] restingui:[3] pro cibo sumta, et plagis imposita, extrahi. Item hyoscyami, pota e passo expresso succo. Cum ipsa non est, semen ejus simili effectu prodest. Resistit et aquarum vitiis,[u] capitis dolori,[a] ulceribusque in vino tusa et imposita. Reliqua ulcera commanducata cum melle sanat. Sic et infantium cerebro imponi-

CAP. LXXXI. 1 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *portulaca* Gronov. et al. vett.—2 Vox *non* deest in Vet. Dalec.—3 Vet. Dalec. *restringi*.—4 Ita edd.

NOTÆ

[o] *Magnitudinis fabæ*] Capite, inquit Diosc. loc. cit. in cacumine orbiculato, in quo semen ervi simile continetur: κεφαλὴν δὲ ἐπ' ἄκρου περιφερῆ, ἐν ᾗ ὁ καρπὸς ὡς ὄροβος. Est autem faba, quemadmodum ervum, plane rotunda, ut diximus XVIII. 30.

[p] *Colligitur*] Theophr. Hist. IX. 12.

[q] *Semen potum*] Diosc. loc. cit. πλῆθος ἡμίσους ὀξυβάφου ποτιζόμενα.

[r] *Est et porcilaca, quam peplin*] Ita Mss. omnes, tum hoc loco, tum in Indice hujus libri. Editi, *Est et portulaca, quam peplion*. Hippocrates tamen peplion vocat, inquit Oribasius lib. XII. p. 211.

[s] *Non multum sativa*] Quod sane mirum: quoniam in reliquis fere herbarum generibus, vis efficacior sylvestribus est. Sativa certe, sive hortensis, ac domestica, quæ ἀνδράχνη Dioscoridis est, II. 150. ut diximus XIII. 40. vulgatissima est, *le Pourpier, le Pourpier doré*. Sylvestris angustifolia, visa a nobis in horto Regio, a Dodonæo pingitur, p. 650. De ea Diosc. in Nothis: Ἀνδράχνη ἀγρία .... οἱ δὲ τηλέφιον, Ῥωμαῖοι πορτουλάκαμ, κ. τ. λ.

[t] *Et presterum*] Ad hæmorrhoi, dipsadisque morsus, portulacam pariter commendat Diosc. in Theriacis c. 30. Est autem prester serpentis genus haud absimile, de quo Lucan. l. IX. p. 722. 'Oraque distendens avidus spumantia Prester.'

[u] *Et aquarum vitiis*] Prohibet ne aquæ potæ noceant.

[a] *Capitis dolori*] Impositam cum polenta capitis dolori Diosc. mederi dixit, II. 150. Καταπλασσομένη μετὰ ἀλφίτων κεφαλῆς ἀλγήμασι καὶ ὀφθαλμῶν φλεγμοναῖς, καὶ ταῖς ἄλλαις, καὶ στομάχου πυρώσεσι, κ. τ. λ.

tur, umbilicoque prociduo. In epiphoris vero omnium, fronte[4] temporibusque cum polenta. Sed ipsis oculis, e lacte et melle. Eadem, si procidant[b] oculi, foliis[5] tritis cum corticibus fabæ. Pustulis cum polenta et sale et aceto. Ulcera oris tumoremque gingivarum[c] commanducata cruda sedat: item dentium dolores.[d] Tonsillarum ulcera, succus decoctæ. Quidam adjecere paulum myrrhæ. Nam et mobiles[6] dentes stabilit commanducata. Cruditates sedat, vocemque firmat, et sitim arcet.[e] Cervicis dolores, cum galla, et lini semine, et melle,[7] pari mensura sedat. Mammarum vitia, cum melle, aut Cimolia[8] creta. Salutaris est suspiriosis, semine cum melle hausto. Stomachum[f] in acetariis[9] sumta corroborat. Ardentibus[g] febribus imponitur cum polenta. Et alias[h] manducata refrigerat etiam

vett. Gronov. et Harduin. 1. *fronti* Dalec. Harduin. 2. 3. et recentt.—5 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *si procident, prodest, foliis* Gronov. et al. vett.—6 *Nam mobiles* Chiffl. Mox, in eodem: *manducata. Cruda.*—7 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. Hæ voces, *et melle*, desunt in Gronov. et vulgg.—8 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *et Cimolia* Gronov. et al. vett.—9 *Stomachum acetariis*, omissa præpositione,

NOTÆ

[b] *Si procidant*] Subintellige, *tunc imponitur*, ex antecedentibus. Oculorum procidentia, morbus est uveæ tunicæ prociduæ, ab erosione aut ruptura corneæ. Celsus VI. 6. 'Nonnunquam,' inquit, 'ingens inflammatio erumpit tanto impetu, ut oculos sua sede propellat: *πρόπτωσιν* id, quoniam oculi procidant, Græci appellant.' Scribonius Largus Compos. 27. 'Vastus tumor, quem quia a loco interdum videtur propellere oculum, *πρόπτωσιν* vocant.'

[c] *Gingivarum*] Quin 'si ex gingivis sanguis exit,' inquit Celsus IV. 4. 'portulacam manducasse satis est.'

[d] *Dentium dolores*] Stuporem, inquit Diosc. loc. cit. *αἰμωδίαν*, et Galenus de Fac. Simp. Med. VI. 43. pag. 156. post Arist. Problem. I. 38. p. 683. Marcellus Empir. c. 12. p. 94. 'Portulaca assidue commanducata, stridorem dentium tollit.'

[e] *Et sitim arcet*] Auctor Geopon. XII. 42. Τὸ δὲ *φύλλον αὐτῆς ὑποτιθέμενον τῇ γλώττῃ ἀδιψοτέρους ποιεῖ. Folium ejus linguæ subditum, sitim arcet.*

[f] *Stomachum*] Marcellus c. 20. p. 141. 'Portulaca,' inquit, 'coquitur diligentissime: et coctum bene edetur ex aceto ab eo qui stomachum dolebit, vel vitiosum habebit: cito proderit.'

[g] *Ardentibus*] In febribus etiam potu prodesse scribit Diosc. loc. cit. Impositam ventri et hypochondriis, æstuantes juvare plurimum in febribus hecticis, Galenus de Fac. Simp. Med. lib. VI. p. 156.

[h] *Et alias*] Sic etiam Diosc. II. 150.

intestina. Vomitiones sistit. Dysenteriæ et vomicis[i] estur ex aceto, vel bibitur cum cumino. Tenesmis autem cocta, et comitialibus cibo vel potu prodest. Purgationibus[j] mulierum, acetabuli mensura in sapa. Podagris calidis, cum sale illita, et sacro igni. Succus ejus potus renes juvat, ac vesicas. Ventris animalia[k] pellit. Ad vulnerum dolores ex oleo cum polenta imponitur. Nervorum duritias emollit. Metrodorus, qui *Ἐπιτομὴν τῶν ῥιζοτομουμένων* scripsit, purgationibus a partu dandam censuit. Venerem inhibet, Venerisque somnia. Prætorii viri[l] pater est, Hispaniæ princeps, quem scio propter impatibiles[10] uvæ morbos, radicem ejus filo suspensam e collo gerere, præterquam in balineis: ita[11] liberatum incommodo omni. Quin etiam inveni apud auctores, caput illitum ea distillationem anno toto non sentire. Oculos tamen hebetare putatur.

LXXXII. Coriandrum[m] inter sylvestria non invenitur. Præcipuum tamen esse constat Ægyptium. Valet contra serpentium genus unum, quod amphisbænas vocant, potum impositumque. Sanat et alia vulnera. Epinyctidas,[n] pustulas tritum. Sic et omnes[o] tumores collectionesque cum

Chiffl.—10 Margo edd. Dalec. et Gronov. *impetibiles*.—11 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *et ita* Gronov. et vulgg.

NOTÆ

[i] *Dysenteriæ et vomicis*] Hoc est, cruentis exscreationibus: *πρὸς αἵματός τε πτύσιν, καὶ δυσεντερίας*. Dioscor. II. 150. Celsus IV. 15. inter dysenteriæ remedia, affert et illud: 'Portulacam vel coctam, vel ex dura muria edisse.'

[j] *Purgationibus*] Profluvio mulierum sistendo, commendat Galenus, loc. cit.

[k] *Ventris animalia*] Diosc. loc. cit. *ἕλμινθας στρογγύλας, teretes lumbricos.*

[l] *Prætorii viri*] Licinii Cæcinæ, de quo superius c. 76.

[m] *Coriandrum*] Non est, inquit, sylvestris coriandri forma dispar a sativo, nec sunt vires diversæ. Alias enim et sponte sua provenit in pratis, campestribusque locis. Et Nicander in Theriac. p. 63. adversus serpentes et scorpiones, laudat inprimis *καρπὸν ὀριγενέος κορίοιο*, montani coriandri semen. Nicandri Schol. sativum a sylvestri quibusdam notis secernit: sed nemine ipsi, quod quidem sciam, suffragante. Nostris æque, ac Latinis, *Coriandre*. Pingitur a Dodonæo, p. 300.

[n] *Epinyctidas*] Diosc. III. 71. sanari has ait, coriandro, cum melle et uva passa, imposito.

[o] *Sic et omnes*] Plinius Valer. iis-

melle, aut uva passa. Panos[p] vero ex aceto tritum. Seminis grana[q] tria in tertianis devorari jubent aliqui ante accessionem: vel plura illini fronti. Sunt qui et ante[r] Solis ortum cervicalibus subjici efficaciter putent. Vis magna[s] ad refrigerandos ardores viridi. Ulcera quoque,[t] quæ serpunt, sanat cum melle vel uva passa: item testes,[u] ambusta, carbunculos, aures: cum lacte mulieris[v] epiphoras oculorum: ventris[w] et intestinorum fluxiones semen ex aqua potum. Bibitur et in choleris cum ruta. Pellit animalia[x] interaneorum, cum mali Punici succo et oleo semen potum. Xenocrates[y] tradit rem miram, si vera[z] est: menstrua contineri uno die, si unum granum biberint fœminæ: biduo, si duo: et totidem diebus quot grana sumserint. Marcus Varro, coriandro subtrito cum aceto, carnem incorruptam æstate servari putat.

LXXXIII. Atriplex[a] et sylvestre et sativum est. Py-

Cap. LXXXII. 1 Ita codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *rem, si vera* Gronov. et vulgg.

NOTÆ

dem verbis, IV. 4. et de testium privatim tumoribus, Theod. Priscianus I. 24.

[p] *Panos*] Diosc. loc. cit. panos ait et strumas discutere cum faba fresa, μετὰ ἐρεγμοῦ.

[q] *Seminis grana*] Plinius Valer. loc. cit.

[r] *Sunt qui et ante*] Plinius Valer. loc. cit.

[s] *Vis magna*] Diosc. III. 71. Δύναμιν ἔχει ψυκτικήν.

[t] *Ulcera quoque*] Plinius Valer. loc. cit. ad verbum. Addit hoc loco Dalecampius ex Dioscoride, etiam ignes sacros coriandro sanari, cum pane aut polenta. At eo nomine reprehendi Dioscoridem a Galeno de Fac. Simp. Med. lib. VII. p. 174. bonus Medicus nescivit. Id igitur a Plinio caute prætermissum.

[u] *Item testes*] Plinius Valer. loco citato.

[v] *Cum lacte mulieris*] Plinius Valer. loc. cit. et I. 14. 'Coriandrum viride tritum, et mixtum lacte mulieris, super tumorem oculorum inunges: et statim sanat.' Habet eadem Marcellus Empir. c. 8. p. 56.

[w] *Ventris*] Plinius Valer. ad verbum, IV. 4.

[x] *Pellit animalia*] Lumbricos videlicet. Ita Dioscor. III. 71. et Plinius Valer. loc. cit. Apuleius c. 102. tit. 1. infundi clysteribus jubet.

[y] *Xenocrates*] Hæc Plinius Valer. iisdem verbis, loc. cit.

[a] *Atriplex*] Dioscoridi II. 145. Ἀτράφαξις, οἱ δὲ χρυσολάχανον. Cælius Aurel. Chron. v. 11. 'Atriplex, quam Græci *ἀνδράφαξιν vocant*.' Genera sedecim diversa in horto Regio observata a nobis. Sativam Galli vocant *Arroche*, et *Bonne-Dame*. Iconem sa-

thagoras,[1] tanquam faceret hydropicos, morbosque regios, et pallorem, concoqueretur[2] difficillime: ac ne in hortis quidem juxta id nasci quicquam, nisi languidum, culpavit.[3] Addidere Dionysius et Diocles, plurimos gigni ex eo morbos. Nec nisi mutata sæpe[4] aqua coquendum: stomacho contrarium esse, lentigines et papulas gignere. Miror, quare difficulter in Italia id nasci tradiderit Solon Smyrnæus. Hippocrates[b] vulvarum vitiis id infundit cum beta. Lycus Neapolitanus contra cantharidas bibendum dedit. Panos, furunculos[c] incipientes, duritias omnes, vel cocto vel crudo utiliter illini putavit. Item ignem[d] sacrum, cum melle, aceto nitroque:[5] similiter podagras. Ungues scabros[e] detrahere dicitur sine ulcere. Sunt qui et morbo[f] regio dent semen ejus cum melle,[6] arterias et tonsillas nitro addito perfricent, alvum moveant, cocto vel per se,[7]

Cap. lxxxiii. 1 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *Atriplex et sylvestre est, accusatum a Pythagora* Gronov. et al. vett. *et sativum accusatum a Pythagora* codd. Dalec. et Chiffl.—2 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *coqueretur* Gronov. et al. vett.—3 Vet. Dalec. *putavit.*—4 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *sæpius* edd. vett. et Gronov.—5 ‘Man. *acetoque nigro.* Chiffl. *aceto nigro.*’ Dalec.—6 Margo edd. Dalec. et Gronov. *cum mulsa,* e Diosc.—7 Vet. Dalec. *cocto per se.*—8 Ita

NOTÆ

tivæ apud Lobelium videsis in Observ. p. 127. Sylvestrium, apud Matthiolum, p. 460. 461. et 462.

[b] *Hippocrates*] De morbis mul. lib. II. tex. 57. p. 588. Μητρέων ὀδύνης ἔγχυτον· ἢν ὀδύνη μοῦνον ᾖ σπερχνὴ καὶ βίαιος, ἀχλὺς ἐν τῇσι μήτρησιν ἔνι, καὶ οὐκ ἔξεισι τὸ πνεῦμα, ἀλλ’ αὐτόθι μένει· κακόν. Δεῖ οὖν οὕτως θεραπεύειν· Ἀνδραφάξιος ἀγρίης καρπὸν, καὶ τεῦτλα τρίψας ὁμοῦ λεῖα, χλιήνας τε ἔγχεον ἐς τὰς μήτρας. *Ad dolorem uterorum medicamentum quod infundi debet. Si dolor solum fuerit vehemens ac violentus, caligo in uteris inest, nec flatus exitum habet, sed manet ibi. Malum. Oportet igitur sic curare: Atriplicis sylvestris semen, et betas, simul trita ac tepefacta, in uteros infundito.* Hæc vulvarum vitia, quam falso Dalecampius, et Medicus tamen, inflammationem uteri interpretatus sit, ex ipso fonte liquet, unde hausit Plinius.—‘ Ex Hippocrate liquet, cui similia Plinius refert.’ *Ed. sec.*

[c] *Panos, furunculos*] Hæc deinceps verbis iisdem Plinius Valer. IV. 7. Galenus quoque de Fac. Simp. Med. lib. VI. p. 161.

[d] *Item ignem*] Plinius Valer. loc. cit. de atriplice: ‘ Ignes sacros sedat: podagræ fervorem cum nitro et aceto, cum melle restinguit.’

[e] *Ungues scabros*] Plinius Valer. loco cit.

[f] *Sunt qui et morbo*] Ut Dioscor. II. 145. Galenus loco mox citato, et Plinius Valer. IV. 7.

vel cum malva aut lenticula, concitantes vomitiones. Sylvestri capillos tinguunt, et ad supra scripta utuntur.[8]

LXXXIV. (XXI.) E contrario in magnis laudibus malva est utraque,[g] et sativa et sylvestris. Duo genera earum[h] amplitudine folii discernuntur. Majorem[i] Græci malopen[1] vocant in sativis. Alteram[j] ab emolliendo[k] ventre[2] dictam putant malachen. E sylvestribus,[3] cui grande folium et radices albæ,[l] althæa vocatur,[m] ab excellentia[n] effectus: a quibusdam plistolocia.[4 o] Omne solum, in quo se-

codd. Harduini, Dalec. et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller, Bipont. et Franz. *dicta utuntur* Gronov. et vulgg.

CAP. LXXXIV. 1 Margo edd. Dalec. et Gronov. *molochen*, ex Athen. *lopen* Chiffl.—2 Chiffl. *ventrem*.—3 *Et sylvestribus* in quibusdam vett.—4 Chiffl.

NOTÆ

[g] *Malva est utraque*] Sativa, quæ et hortensis appellatur, flore simplici, in Eystetensi horto: eadem malva major unicaulis, apud Matthiolum, p. 457. Præter istos etiam et a Dodonæo pingitur, p. 641. priore loco: a colore florum roseo nostris dicitur, *Rose d'Outremer, ou de Tremier*. Vidimus in horto Regio. Sylvestris commune retinuit nomen, *Mauve*. Pumila, proceriorque pingitur a Dodonæo, p. 642.

[h] *Duo genera earum*] Duo sativæ genera, totidem sylvestris.

[i] *Majorem*] Quæ malva hortensis, multiplici flore, apud Dodon. p. 641. Malva major Matthioli, p. 456.

[j] *Alteram*] E sativis scilicet: quæ malva hortensis prior Dodonæi, pag. 641.

[k] *Ab emolliendo*] Μαλάχην Græci dixere, ἀπὸ τοῦ μαλάσσειν, *a* (ventre) *molliendo*. Unde Martial. III. 89. 'Utere lactucis, et mollibus utere malvis, Nam faciem durum, Phœbe, cacantis habes.' Forte dictum in Vespasianum, qui erat vultu veluti nitentis, inquit Suetonius in ejus vita c. 20. Schola Salernitana: 'Dixerunt malvam veteres, quod molliat alvum,' &c.

[l] *Et radices albæ*] Intus albæ, ῥίζαν λευκὴν ἔνδοθεν, inquit Diosc. III. 163. Sed dum is folia althææ attribuit, quæ sint ut cyclamino rotunda, φύλλα περιφερῆ ὥσπερ κυκλάμινος, et ceteris adversatur, nec visam a se althæam prodit.

[m] *Althæa vocatur*] Diosc. loc. cit. Ἀλθαία, ἔνιοι δὲ ἰβίσκον καλοῦσι, μαλάχης ἐστὶν ἀγρίας εἶδος ... Ὀνόμασται δὲ ἀλθαία, διὰ τὸ πολυαλθὲς, καὶ πολύχρηστον αὐτῆς. Apuleius c. 38. 'Græcis appellatur althæa: alii althæan rhizan, alii elæomolochen, alii molochen agriam ... Itali Ibiscum vocant.' Ibiscus Dodonæi est, pag. 641. Nostris, *Guimauve*. Capitulare de Villis cap. 70. 'Bismalvas, hoc est, alteas.'

[n] *Ab excellentia*] Διὰ τὸ πολυαλθὲς, ut ait Diosc. a verbo ἀλθαίνω, sive ἀλθέω, *medeor, curo, sano*.

[o] *Plistolocia* [*plistolycia*] Πλειστολυκία, forte quod instar Lycii medicamenta præbeat plurimi effectus. Alii πλειστολοχία malunt: quo nomine et altera nominatur herba, XXV. 54. In Reg. 1. 2. Colb. 2. Chiffl. *plitolicia*. In

rantur, pinguius faciunt. Huic contra[p] omnes aculeatos ictus efficax vis,[5] præcipue scorpionum, vesparum, similiumque, et muris aranei. Quin et trita[q] cum oleo qualibet earum[r] peruncti ante, vel habentes eas non feriuntur. Folium impositum scorpionibus torporem affert. Valent et contra[s] venena.[6] Aculeos omnes extrahunt illitæ crudæ cum nitro:[7] potæ vero[t] decoctæ cum radice sua, leporis marini venena restinguunt:[8] et, ut quidam dicunt,[u] si vomatur.

De eisdem mira et alia traduntur. Sed maxime, si quotidie quis succi ex qualibet earum sorbeat cyathum dimidium, omnibus morbis cariturum. Ulcera manantia[v] in capite sanant in urina putrefactæ, lichenas et ulcera oris cum melle. Radix decocta,[w] furfures capitis et dentium

plitolicia; Gronov. et al. ante Harduin. *aristalthæa.* Ille, *plistolycia.*—5 Ita codd. Harduini, Chiffl. et Vet. Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *efficacior vis* Gronov. et al. vett.—6 'Corrupte codd. *contra phystim;* alii, *psitim, venena.* Merito opinatur eruditus Harduinus emendandum, *contra psimmithii venena.* Malvam enim decoctam cum radicibus valere contra epotum psimmithium *ψιμμιθίου δὲ ποθέντος,* testatur Diosc. II. 163.' *Brotier. contra presterum venena* cod. Dalec. *contra phystim venena* Chiffl.—7 Codd. Dalec. et Vet. ejusdem, *cum anetho;* Chiffl. *cum anitro.*—8 Ita codd. Harduini et Vet. Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. Edd. vero vett. et Gronov. *venena restringunt;* codd. Dalec. *venenum restringunt;* Chiffl. *cum radice succo, lep.*

NOTÆ

Indice, *plistolocia.* Interpolatores *aristalthæa* hic scripsere, nempe ex Diosc.

[p] *Huic contra*] Hæc Diosc. totidem verbis loc. cit. Theod. Priscianus I. 22. de apum percussibus, vel scorpionum, &c.

[q] *Quin et trita*] Habet hoc a Nicandro in Theriac. p. 7. Descripsit ab eodem etiam Dioscor. II. 144.

[r] *Qualibet earum*] Nempe sylvestrium.

[s] *Valent et contra*] Vide Notas et Emend. num. 33.

[t] *Potæ vero*] Plinius Valer. III. 54. Avicenna tomo II. lib. IV. pag. 201. semen althææ laudat, contra venenum leporis marini. Alibi juvare ait et malvæ cauliculos, et althææ folia recens elixata. Caules cum radice, Diosc. *Εὐπορ.* II. 156. p. 123.

[u] *Et, ut quidam dicunt*] Hos secutus Aëtius Serm. XIII. c. 53. p. 263. de iis qui leporis marini venena sentiunt: 'His,' inquit, 'lac asininum recens mulctum cum passo assidue præbeatur: aut si hoc non adsit, bubulum, aut malvæ decoctum: indeque confestim vomant,' &c. Diosc. quoque II. 144.

[v] *Ulcera manantia*] Diosc. II. 144. Et Marcellus Empiricus c. 4. p. 40. 'Malva erratica cum urina humana, id est, puerili, trita et imposita, val-

mobilitates. Ejus, quæ unum[x] caulem habet, radice circa dentem qui doleat pungunt,[9] donec desinat dolor. Eadem strumas et parotidas panosque, addita hominis saliva, purgat[10] citra vulnus. Semen in vino nigro potum a pituita et nauseis liberat. Radix mammarum[y] vitiis occurrit, adalligata in lana nigra. Tussim[z] in lacte cocta, et sorbitionis modo sumta, quinis diebus emendat. Stomacho inutiles[11] Sextius Niger[a] dicit. Olympias Thebana, abortivas esse cum adipe anseris: aliqui purgari fœminas, foliis earum manus plenæ mensura in oleo et vino sumtis. Utique constat parturientes foliis substratis celerius solvi: protinus a partu revocandum,[12 b] ne vulva sequatur. Dant et succum bibendum parturientibus jejunis, in vino decoctæ[13] hemina. Quin et semen adalligant[14] brachio, genitale[c] non continentium. Adeoque eæ Veneri nascuntur, ut semen unicaulis[d] aspersum genitali, fœminarum avidi-

mar. venenum restinguitur.—9 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *qui doleat punge* Gronov. et al. vett. *qui dolet punge* cod. Dalec. *qui doleat perunge* Vet. Dalec. *qui doleat pungit* Chiffl. Dalecampius conj. *qui doleat pungito.*—10 Chiffl. *pungunt.*—11 Cod. Dalec. *utiles.*—12 Vet. Dalec. *solvi, sed protinus a partu revocanda;* al. ap. eundem, *solvi: sed id protinus, &c.*—13 Gronov. *decocta.*—14 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *semen tritum adalligant* edd. vett. et Gronov.—

NOTÆ

de siccat capitis humores.' De capitis ulceribus ibi sermo.

[w] *Radix decocta*] Diosc. loc. cit. Q. Serenus c. 4. p. 127. 'Porrigini depellendæ:' 'Est insensibilis morbus, sed noxia forma Cum caput immensa pexum porrigine ningit, Copia farris uti frendentibus edita saxis: Hanc poterit malvæ radix decocta levare.'

[x] *Ejus, quæ unum*] Plinius Valer. IV. 5. 'Radix unius caulis,' inquit, 'admota denti, pellit dolorem.' Hæc malva major unicaulis Matthioli, de qua superius dictum est.

[y] *Radix mammarum*] Plinius Valer. IV. 5.

[z] *Tussim*] Malvam in cibo commendat pariter ad tussim Celsus IV. 4.

[a] *Sextius Niger*] Et qui Sextium transcribit, etsi eundem in præfatione vituperat, Dioscorides II. 144. Κακοστόμαχος δὲ καὶ εὐκοίλιος, κ. τ. λ. Plinius Valer. IV. 5. 'Olympias Thebana abortivas putat esse malvas cum adipe anseris genitali parti subjectas. Sextius Niger et Dioscorides stomacho inutiles arbitrantur.'

[b] *Protinus a partu revocandum*] Removendum statim a partu medicamentum.

[c] *Genitale*] Seminis profluvio laborantium. Genitale pro semine accipi monuimus, c. 53.

[d] *Semen unicaulis*] Malvæ majoris

tates augere ad infinitum Xenocrates tradat: itemque tres[15] radices juxta adalligatas: tenesmo et dysentericis utilissime infundi: item sedis[e] vitiis, vel si foveantur. Melancholicis quoque succus datur cyathis ternis tepidus: et insanientibus, quaternis.[16] Decoctæ comitialibus heminæ succi. His[17] et calculosis, et inflatione, et torminibus, aut opisthotonico laborantibus, tepidus illinitur. Et sacris ignibus,[f] et ambustis,[g] decocta in oleum[18] folia imponuntur: et ad vulnerum impetus cruda cum pane. Succus decoctæ[h] nervis prodest, et vesicæ, et intestinorum rosionibus. Vulvas et cibo et infusione[19][i] emollit in oleo: succus decoctæ permeatus[20][j] suaves facit.

Althææ[k] in omnibus supra dictis efficacior radix: præcipue convulsis ruptisque. Cocta in aqua alvum sistit. Ex vi-

15 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *item tres* Gronov. et vulgg.—16 Vox *quaternis* deest in cod. Dalec.—17 *Is* Vet. Dalec. Mox, *aut opisthotono* in eodem Vet.—18 Vet. Dalec. *in oleo*.—19 Vet. Dalec. *et insessione*.—20 ‘ Ita codd. Reg. 1. Colb. 2. et Editio princeps. In Colb. 1. et recentioribus edd. *pori meatus*.’ Brotier. *permeatus* etiam Chiffl. *pori meatus* Gronov. et al. vett. *urinæ meatus* Vet. Dalec. *decoctæ potus halitus suaves* alii

NOTÆ

unicaulis, de qua dictum est superius. Plinius Valer. IV. 5. de radice malvæ unius caulis: ‘Eadem femori alligata stimulat Venerem.’

[e] *Item sedis*] Dioscor. II. 144.

[f] *Et sacris ignibus*] Althææ hanc vim Dioscorides attribuit, III. 163. quam et ad hæc morborum genera efficaciorem esse reliquis, Plinius ipse mox tradit. Erysipelatis sanandis malvam idem commendat, II. 144.

[g] *Et ambustis*] Plinius Valer. III. 36. ‘Ambustis sanandis:’ ‘Malvæ folia ex aqua decoquuntur, et ex ea aqua foventur combusta.’ Diosc. item, II. 144. Theodorus Priscianus I. 17. ‘De ustione calidæ, vel ignis... Malvarum folia elixa, et cum oleo superintrita impones.’

[h] *Succus decoctæ*] Dioscor. II. 144. Apuleius c. 40. tit. 1. Ad vesicæ dolorem. Et tit. 2. Ad nervorum dolorem.

[i] *Et infusione*] Clysteribus. Alii *insessione* legunt, invitis Mss. Diosc. loc. cit. Τὸ δὲ ἀφέψημα αὐτῆς μαλακτικὸν ἐγκάθισμα ὑστέρας· εἴς τε ἐνείματα πρὸς δηγμοὺς ἐντέρων καὶ μήτρας καὶ δακτυλίου ἁρμόδιον. *Ejus decoctum insessione vulvas emollit: quin et ad intestinorum, vulvæ, sedisque rosiones, commode infunditur.*

[j] *Permeatus* [*pori meatus*] Ita libri editi, cum Colb. 1. At Reg. 1. et Colb. 2. cum Chiffl. *Permeatus*. Urinæ credo meatum intelligit: nam vesicæ utiles malvæ caules esse prodidit Diosc. loc. cit. οἱ καυλοὶ κύστει ὠφέλιμοι.

[k] *Althææ*] Plinius Valer. IV. 5.

no albo[1] strumas, et parotidas, et mammarum inflammationes,[21 m] et panos in vino[n] folia decocta et illita tollunt. Eadem arida in lacte decocta, quamlibet perniciosæ tussi citissime medentur. Hippocrates vulneratis, sitientibusque[22] defectu sanguinis, radicis decoctæ succum bibendum dedit: et ipsam vulneribus cum melle et resina: item contusis,[23] luxatis, tumentibus, et musculis, nervis, articulis[o] imposuit: et asthmaticis[p] ac dysentericis[24] in vino bibendum dedit. Mirum, aquam[q] radice ea addita[25] addensari sub dio,[26 r] atque lactescere. Efficacior autem, quo recentior.

LXXXV. Nec lapathum[a] dissimiles effectus habet. Est autem et sylvestre,[1 b] quod alii oxalidem appellant, sapore

ap. Dalec. *orisque meatus suaves* alii ibid.—21 Chiffl. *inflationes;* al. ap. Dalec. *inflammationes tollit.* Mox, Vet. Dalec. *panos in vi. fol. dec. et illita. Eadem.*—22 Vet. Dalec. *siccescentibusque.*—23 Cod. Dalec. *convulsis.* Mox, *tumentibus musculis* Vet. Dalec.—24 Chiffl. *ut s. spasticis dysentericis.*—25 Vox *addita* deest in cod. Dalec.—26 Chiffl. *sub divo.* Mox, *atque lentescere* Vet. Dalec. Quidam ap. Dalec. *latescere,* id est, in laticem verti.

CAP. LXXXV. 1 *Est autem sylvestre,* omissa conjunctione, cod. Dalec.—

NOTÆ

[1] *Ex vino albo*] Dioscor. III. 163. Ἐψηθεῖσα γὰρ ἐν μελικράτῳ ἢ οἴνῳ ... ποιεῖ πρὸς τραύματα, παρωτίδας, χοιράδας, ἀποστήματα, μαστοὺς φλεγμαίνοντας, κ. τ. λ.

[m] *Mammarum inflam.*] Mss. *inflationes,* quod fere perinde est: cum ex inflatione inflammatio fere consequi soleat. Theod. Priscianus in Gynæciis, sive III. 1. 'Mamillas cum tensione tumentes vel dolentes, quod post partum quam maxime mulieribus evenire consuevit, quas ex eo etiam gravis dolor inquietat,' &c. Et mox: 'Si indignatio illa his minime potuerit prohiberi, et lactis aggregatio maximum fervorem locis incusserit,' &c.

[n] *Et panos in vino*] Ita Galenus de Fac. Simp. Med. lib. VI. p. 170. Πεπτικὴ φυμάτων δυσπέπτων, *panos difficiles concoquit,* sive discutit.

[o] *Nervis, articulis*] Ad nervos articulosque vulneratos althææ radicem Galenus commendat, κατὰ γένη, III. 7. p. 729.

[p] *Et asthmaticis*] Mss. Reg. et Colb. *Imposuit, ut supra: spasticis, dysentericis, &c.* De dysentericis, subscribunt Dioscor. III. 163. et Galenus de Fac. Simp. Med. VI. 5. p. 170.

[q] *Mirum, aquam*] Dioscor. III. 163. Πήγνυσι δὲ ἡ ῥίζα καὶ ὕδωρ, μιγεῖσα λεῖα, καὶ συνεξαιθριασθεῖσα. Accepit a Theophrasto Plinius, Histor. IX. 19.

[r] *Sub dio*] Mss. omnes, *sub divo.*

[a] *Nec lapathum*] Hortense videlicet, Dodonæi Lapathum sativum, p. 637. Gallis, *la Patience.*

[b] *Est autem et sylvestre*] Id esse

proximum,[2] foliis acutis, colore betæ candidæ, radice minima: nostri vero rumicem,[c] alii lapathum cantherinum,[d] ad strumas[e] cum axungia efficacissimum. Est et alterum genus fere,[f] oxylapathon[g] vocant, sativo idem similius, et acutiora[3] habet folia ac rubriora, non nisi in palustribus nascens. Sunt qui hydrolapathon[h] tradunt in aqua natum. Est et aliud hippolapathon[i] majus sativo, candidiusque, ac spissius. Sylvestria scorpionum[j] ictibus medentur, et ferire[4] prohibent habentes. Radix aceto de-

2 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *sativo proximum* Gronov. et al. vett. Mox, Vet. Dalec. *Est alterum genus feri*—3 Ita codd. Harduini et Dalec. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *sativo id est, &c.* Vet. Dalec. *sativo id quidem similius, sed acutiora* alii vett. ap. Dalec. *sativo item, &c.* Gronov. et vulgg.—4 Vet. Dalec. *et feriri.*—

NOTÆ

quod Gallicum vulgus oxalim adhuc imitatione Græca nuncupat, aliqui *ozellam, l'Ozeille:* alii *vinetam:* e recentioribus herbariis plerique asseverant: quibus ut assentiar, vehementer laboro: cum absit ab ozellæ foliis color betæ candidæ: sunt enim e nigro viridia. De hoc genere Diosc. II. 140. Ἔστι δὲ καὶ τέταρτον εἶδος, ὃ ἔνιοι ὀξαλίδα, ἢ ἀναξυρίδα, ἢ λάπαθον καλοῦσι.

[c] *Nostri vero rumicem*] Cum in hortis seritur. Sed et alii rumicem sylvestre lapathum appellarunt: ut Plinius Valer. I. 38.

[d] *Lapathum cantherinum*] Forte quod cantheriis, hoc est, jumentis, pabulo datur. Sic hordeum cantherinum vocat Columella II. 9. p. 55. 'quod et alia animalia quæ ruri sunt melius quam triticum, et hominem salubrius quam malum triticum pascit.'

[e] *Ad strumas*] Vide Notas et Emend. num. 34.

[f] *Est et alterum genus fere*] Ita libri omnes: nequicquam *feri*, hoc est, sylvestris, reponere tentante Pintiano. Fere hoc genus alterum recte a Plinio dicitur, quod sit nempe sativo, etiam quam illud quod est proxime antea memoratum, similius affiniusque: vix ut diversi generis esse putes.

[g] *Oxylapathon*] Id ei nomen ob acutiora folia datum: ob id officinæ nostrates 'Lapathum acutum' nominant. 'Grandem oxillam' officinæ dicunt: vulgus Parellam, *Pareille.* Lapathum sylvestre seu Oxylapathum Dodonæi est, p. 637.

[h] *Sunt qui hydrolapathon*] Hanc hippolapatho congenerem herbam esse nemo diffitebitur, cum aquarum vernacula et ea sit, ambæque paludibus exsiliant: sed oleribus repudiatur. Galenus de Fac. Simp. Medic. lib. VII. pag. 201. Ἱππολάπαθον, ἐν ἕλεσι γεννῶται.

[i] *Est et aliud hippolapathon*] A folii amplitudine id nomen sortitur: ἵππος enim in compositione amplitudinem supra modum designat. Hoc genus plerique Rhabarbarum Monachorum nominant, quod ejus radice rhabarbari loco nonnulli utuntur. Sic Anguillara par. 7. p. 110. Pingitur a Dodonæo, p. 637.

[j] *Sylvestria scorpionum*] Seu semen, seu radix decocta bibatur, Diosc. II. 140.

cocta, si colluatur[5 k] succus, dentibus auxiliatur: si vero bibatur, morbo regio.[l] Semen stomachi[m] inextricabilia vitia sanat. Hippolapathi[n] radices privatim ungues scabros detrahunt. Dysentericos[o] semen duabus drachmis in vino potum[6] liberat. Oxylapathi semen lotum in aqua cœlesti, sanguinem rejicientibus adjecta acacia lentis magnitudine prodest. Præstantissimos pastillos[p] faciunt ex foliis et radice, addito nitro et thure exiguo.[7] In usu aceto diluunt.

LXXXVI. Sed sativum in epiphoris oculorum illinunt frontibus.[1] Radice lichenas[q] et lepras[2] curant. In vino vero[r] decocta, strumas, et parotidas, et calculos: pota

5 'In Ms. Reg. 2. *coluatur*. Male recentiores editiones, *coletur*. Emendandum fuit, *colluatur*. Sic enim Marcellus Empir. cap. 12. 'Lapathi radix in aceto acerrimo coquitur, atque eo aceto dentes colluuntur, vel foventur.' Plinius Valer. I. 38. 'Agrestis lapathi, quod alii rumicem dicunt, radix ... cum aceti cyathis quinque cocta, in ore aceto tento, dolorem dentium tollit.'' *Brotier. colluatur* etiam Vet. Dalec.—6 Chiffl. *optimum*.—7 Ita codd. Harduini, cum edd. Harduin. I. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. ita quoque Cornarius. *et jure exiguo* Gronov. et al. vett.

CAP. LXXXVI. 1 Vet. Dalec. *fronti et temporibus*.—2 *Radice meliceridas et*

NOTÆ

k *Radix ... si colluatur* [*coletur*] Si per vas aliquod aut linteolum pauxillatim stillatimque exprimatur. Vide Notas et Emend. num. 35.

l *Morbo regio*] Plinius Valer. II. 59. et Dioscor. loc. cit. Item Africanus in Geopon. XII. 38. p. 357.

m *Semen stomachi*] Stomachi tantum fastidia, ἄσην στομάχου, semine poto depelli Diosc. prodidit, loc. cit.

n *Hippolapathi*] Plinius Valer. IV. 8. 'de lapatho:' 'Scabros ungues sine injuria detrahit.' Theod. Priscianus I. 30. 'Scabiosos, veluti elephantiosos, si quis forte ungues habuerit, ... lapathi agrestis radix in aceto cocta et contrita curat.' Et Diosc. II. 140. λειχῆνας, ὄνυχας λεπρούς.

o *Dysentericos*] Plinius Valer. loc. cit. et Diosc. Πίνεται ὠφελίμως μεθ' ὕδατος ἢ οἴνου πρὸς δυσεντερίας. Galenus quoque de Fac. Simp. Medic. lib. VII. p. 201.

p *Pastillos*] Τροχίσκους Græci vocant ab orbiculari forma. Pastilli medicis arida sunt medicamenta, contrita humore non pingui, aut vino vel aceto incocta, quæ a coctione rursus inaruerunt: quæ, cum utendum est, subinde ejusdem generis humore diluuntur, deinde vulneribus illinuntur: non autem imponuntur, ut emplastra. Ita Budæus.

q *Radice lichenas*] In Mss. Reg. 1. 2. &c. *licherias* male. Sed unde *lichenas* erui sincerius a nobis intelligas, quam ab Hermolao, ceterisque qui sunt deinde subsecuti, *meliceridas*. Impetigines sive lichenas radice lapathi cum aceto decocta ad tertias, sanari ait Marcellus Empir. cap. 19. p. 129.

r *In vino vero*] Plinius Valer. IV. 8. et Diosc. II. 140.

vino[s] et lienes illita, cœliacos[3] æque, et dysentericos, et tenesmos. Ad eademque[t] omnia efficacius jus lapathi: et ructus[4] facit, et urinam ciet, et caliginem oculorum discutit: item pruritum[u] corporis, in solia balinearum additum, aut prius ipsum illitum sine oleo. Firmat[v] et commanducata radix dentes. Eadem decocta cum vino, sistit alvum: folia solvunt.[w] Adjecit Solon (ne quid omittamus)[5] bulapathon,[x] radicis tantum altitudine differens, et erga dysentericos effectu,[6] potæ ex vino.

LXXXVII. (XXII.) Sinapi, cujus in sativis tria genera diximus,[a] Pythagoras principatum habere ex his, quorum sublime[1] vis feratur, judicavit, quoniam non aliud magis in nares et cerebrum penetret. Ad serpentium[b] ictus et scorpionum tritum cum aceto illinitur. Fungorum[c] venena

---

lepras Gronov. et al. ante Harduin.—3 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *semine poto e vino, &c.* Cornar. *poto vino et lienes, cœliacos* Gronov. et al. vett. *lienes inlita cœliacos* Chiffl.—4 Vet. Dalec. *quod ructus.*—5 Cod. Dalec. *solvunt adjecto sale. Neque hic omittemus.* Chiffl. *Solo* pro *Solon.*—6 Cod. Dalec. *efficacius.* Mox, pro *potæ,* quod servant codd. Harduini, cum edd. Harduin. et recentt. *potum* legitur in edd. vett. et Gronov.

CAP. LXXXVII. 1 Vet. Dalec. *in sublime.*—2 ' Ita bene Editio princeps.

NOTÆ

[s] *Pota vino*] Ita Colb. 1. recte: non *poto.* Marcellus Empir. c. 27. p. 194. ' Herba oxylapathos cum semine suo arida, contrita et ex vino arido pota, magnum incontinentiæ ventris præstat remedium.' Plinius Valer. loc. cit. ' Radices ex aceto coctæ et positæ, duritiem lienis confringunt.' Idcirco scilicet et potari Plinius et illini voluit.

[t] *Ad eademque*] Plinius Valer. ad verbum, IV. 8.

[u] *Item pruritum*] Ita Diosc. loc. cit. Πραΰνει δὲ καὶ κνησμοὺς τῶν ἀφέψημα αὐτῶν ἐπαντλούμενον, ἢ λούτρῳ μιγνύμενον. *Radicum decoctum pruritus corporis sedat, vice fotus affusum, aut in solia blia balinearum additum.*

[v] *Firmat*] Ita fere Marcellus Empir. c. 12. p. 92.

[w] *Folia solvunt*] Lapathi folia pariter alvum solvere, semen vero sistere, scribit Galenus, lib. de theriaca ad Pison. c. 4. p. 935.

[x] *Bulapathon*] Quod idem cum hippolapatho videtur, aut affine certe: nam βοῦς et ἵππος apud Græcos in compositione solam magnitudinem indicant: non similitudinem ullam cum bove, nisi ea forte utraque compositæ vocis parte designetur: ut in βούγλωσσον, et βουκέρως, *linguæ cornuque bubuli* notatur effigies.

[a] *Sinapi ... tria genera diximus*] Lib. XIX. 54.

[b] *Ad serpentium*] Hæc Plinius Valer. ad verbum, IV. 28.

[c] *Fungorum*] Plinius Valer. loc. cit. et Diosc. Εὐπορ. II. 160. p. 124. et in Alexiph. c. 23.

discutit. Contra pituitam[d] tenetur in ore, donec liquescat, aut gargarizatur cum aqua mulsa. Ad dentium dolorem manditur: ad uvam[e] gargarizatur cum aceto et melle. Stomacho[f] utilissimum contra omnia vitia, pulmonibusque. Exscreationes faciles facit in cibosum tum: datur et suspiriosis. Item comitialibus[g] tædiis[2] cum succo cucumerum. Sensus, atque[h] sternutamentis caput purgat, alvum mollit, menstrua et urinam ciet. Hydropicis[i] imponitur, cum fico et cumino[3] tusum ternis partibus. Comitiali morbo, et vulvarum[4][j] conversione suffocatos[5] excitat odore, aceto mixto: item lethargicos.[k] Adjicitur tordylion.[l] Est autem id semen ex seseli. Et si vehementior[m] somnus lethargi-

In Mss. Reg. 1. et 2. *comitialibus tædis.* Male emendatum in recentioribus editionibus, *comitialibus tepidum.*' Brotier. *comitialibus tepidum* Gronov. Harduin. 1. 2. 3. et recentt.—3 Margo edd. Dalec. et Gronov. *imponitur cum fico. cum cumino.*—4 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *ternis partibus commitiali*

NOTÆ

[d] *Contra pituitam*] Marcellus Empir. c. 5. p. 45. ' Mellis et sinapis triti æqualiter mixtæ partes tepefiunt: et humor multus e capite post longam gargarizationem deducitur.' Sic Diosc. II. 184. Ἀποφλεγματίζει διαμασσηθὲν, *commanducatum ad pituitam capitis eliciendam valet.*

[e] *Ad uvam*] Plinius Valer. I. 43.

[f] *Stomacho*] Marcellus Empir. cap. 20. p. 150.

[g] *Item comitialibus*] Diosc. II. 184. In Mss. non *tepidum*, sed *comitialibus tedis* legitur: unde *tædiis* forsan legendum, ut Pelicerius in Notis Mss. monet.

[h] *Sensus, atque*] Plinius Valer. IV. 28.

[i] *Hydropicis*] Celsus quoque III. 21. et ad hydropises crebrius imponi ventri sinapi jubet, donec cutem erodat. Vide Notas et Emend. num. 36.

[j] *Comitiali morbo, et vulvarum*] Diosc. II. 184. Ἐπιληπτικοῖς τε βοηθεῖ, καὶ ὑστερικῶς πνιγομένας διεγείρει.

[k] *Item lethargicos*] Celsus III. 20. ' Præcipueque proficit, et ad excitandum hominem, naribus admotum, et ad morbum ipsum depellendum, capiti frontive impositum sinapi.' Quin et in sopore qui ex vulvæ conversione oritur, sinapi jubet idem, IV. 20. ' super imum ventrem tertio quoque aut quarto die imponi, donec corpus rubeat.'

[l] *Adjicitur tordylion*] Diosc. III. 63. Τορδύλιον, ἔνιοι δὲ σέσελι Κρητικὸν καλοῦσι. Ejusdem nominis fuerit cum ipsa herba semen id quod ex ea prodit. De Cretico seseli sive tordylio, dictum est superius c. 18. Ὄρδυλον a Nicandro dicitur in Theriac. p. 60. Additum a Diosc. articulum, ut Τόρδυλον diceret, a Nicandro neglectum, ait Anguillara par. 5. pag. 91.

[m] *Et si vehementior*] Diosc. II. 184. Καὶ ἐπὶ ληθαργικῶν καταπλάττεται ξηρηθείσης τῆς κεφαλῆς. *Quin et lethargicorum capiti deraso illinitur.* Plinius Valer. IV. 28. ' Aiunt et lethargos excitari, si pedes eorum simul tritis sinapi et ficu arida perfricentur.'

cos premat, cruribus aut etiam capiti illinitur cum fico ex aceto. Veteres dolores[n] thoracis, lumborum, coxendicum, humerorum, et in quacumque parte corporis[6] ex alto vitia[o] extrahenda sunt, illitum caustica vi emendat, pustulas faciendo. At in magna duritia[7] sine fico impositum: vel si vehementior ustio[8] timeatur, per duplices[p] pannos. Utuntur ad[q] alopecias cum rubrica, psoras, lepras, phthiriases,[r] litanicos,[9 s] opisthotonicos. Inungunt quoque[t] scabras genas, aut caligantes oculos cum melle. Succusque tribus modis[u] exprimitur in fictili, calescitque in eo Sole modice. Exit et e cauliculo[v] succus lacteus, qui

morbo. Et vulvarum Gronov. et al. vett. *Ex vulvarum* Vet. Dalec.—5 'Ita bene Mss. Reg. 1. et 2. Comitialis morbus maxime ad homines pertinet, vulvarum conversio ad fœminas. Recte ergo dictum, *suffocatos.* Nec fuit emendandum, *suffocatas.*' Brotier. *suffocatas* Gronov. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—6 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *in quacumque corporis* Gronov. et al. vett.—7 *Ad magnam duritiem* cod. Dalec.—8 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *urigo* edd. vett. et Gronov.—9 'Ita quidem codd. Regg. et Editio princeps. In recentioribus, *lithanicos.* Quid sint litanici incompertum. Videtur emendandum esse, ut multis placet, *tetanicos.* Tetanum, *le spasme des muscles*, sæpe memorat Plinius, ut et *tetanicos.*' Brotier. *tetanicos*

NOTÆ

[n] *Veteres dolores*] Et hic quoque ficos admisceri vult Dioscor. loc. cit. Μιγὲν δὲ σύκοις, καὶ ἐπιτεθὲν ἄχρι φοινίξεως, ἀρμόζει ἰσχιάδας, σπλῆνας, καὶ καθόλου εἰς πᾶν χρόνιον ἄλγημα. Plinius quoque tacite ficum subintelligit hic adhibendam: cum proxime sequatur, 'At in magna duritia sine fico.' Mss. omnes paulo post *ustio*, non, ut editi, *urigo*, exhibent.

[o] *Ex alto vitia*] Cum ex alto in summam cutem evocare humores animus est, translato scilicet in extimam partem morbo interius latente: ὅπου μετάγειν τι ἐκ τοῦ βάθους εἰς τὴν ἐπιφάνειαν βουλόμεθα, τῷ τῆς ἑτεροπαθείας λόγῳ. Diosc. II. 184. Hanc curationem Medici sinapismum vocant: cujus vis hujusmodi est, ut, quemadmodum Cælius Aurel. loquitur, II. 1. 'corpus valeat papulare lacessendo,' hoc est, pusulas facere.

[p] *Per duplices*] Supra, 'vel per duplicatum pannum.'

[q] *Utuntur ad*] Diosc. loc. cit.

[r] *Phthiriases*] Q. Serenus c. 6. de phthiriasi arcenda, p. 128. 'Sæpius ergo decet mordax haurire sinapi.'

[s] *Litanicos* [*lithanicos*] Ita libri omnes. Alii *tetanicos:* ego *lichenas* malim.

[t] *Inungunt quoque*] Dioscorides II. 184.

[u] *Succusque tribus modis*] E semine, radice, cauliculo. De succo eo, qui debet in fictili a Sole calescere, Diosc. loc. cit.

[v] *Exit et e cauliculo*] Plinius Valer. ad verbum, IV. 28. 'Est et alius succus qui caule colligitur: hic cum expressus fuerit, lacteam facit guttam, utilem dentibus, si in dolore illiniatur.'

ita[10] cum induruit, dentium dolori medetur. Semen ac radix[w] cum immaduere musto, conteruntur, manusque plenæ mensura sorbentur ad firmandas[11] fauces, stomachum, oculos, caput, sensusque omnes: mulierum etiam lassitudines, saluberrimæ[12 x] genere medicinæ. Calculos quoque discutit potum in aceto.[13] Illinitur et livoribus[y] sugillatisque cum melle et adipe anserino, aut cera Cypria. Fit et oleum[z] ex eo semine[14] madefacto in oleo expressoque, quo utuntur ad nervorum rigores, lumborumque et coxendicum perfrictiones.

LXXXVIII. Sinapis naturam effectusque eosdem habere traditur adarca, inter sylvas tacta,[a] in cortice calamorum sub ipsa coma nascens.

LXXXIX. Marrubium[b] plerique inter primas herbas commendavere, quod Græci prasion vocant, alii linostrophon, nonnulli philopæda, aut philochares, notius quam ut indicandum sit. Hujus folia semenque contrita prosunt contra serpentes,[c] pectorum et lateris dolores, tussim[d] ve-

---

etiam margo edd. Dalec.—10 ‘ *Caligantes ocu. succo cum melle, qui tribus modiis* (sub. ‘ seminis’) *exprimitur, et in fictili deinde Sole modice crassescit. Exit et e caul. suc. lactescens, qui ita* partim ex Manusc. partim e conjectura. Manusc. habent, *oculos melle, succoque tribus modiis, &c.* deinde, *succus latens ei ne cui ita,’ &c.* Dalec. *calescitque eo in Sole* Gronov. et al. vett.—11 Chiffl. *ad confirmandas.*—12 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *saluberrimo* Gronov. et vulgg.—13 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *ex aceto* Gronov. et al. vett. —14 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *ex semine* Gronov. et al. vett.

NOTÆ

[w] *Semen ac radix*] Plinius Valer. loc. cit. totidem verbis.

[x] *Saluberrimæ*] Sic Mss. omnes.

[y] *Illinitur et livoribus*] Iisdem verbis Plinius Valer. III. 47.

[z] *Fit et oleum*] Plinius Valer. ad verbum, IV. 28.

[a] *Adarca, inter sylvas tacta*] Hoc est, lib. XVI. quo sylvestrium arborum naturæ pertractantur, obiter indicata ibi, c. 66. in arundinum tractatione, circa quas adarca nascitur.

[b] *Marrubium*] Diosc. in Nothis, p. 457. Πράσιον οἱ δὲ εὐπατώριον, οἱ δὲ φιλοχαρὲς . . . ‘Ρωμαῖοι μαρρούβιονμ. Nostris, *du Marrube.*

[c] *Contra serpentes*] Et sane in theriacæ compositionem asciscitur marrubium virens, ab Andromacho apud Galen. de theriaca ad Pison. I. 7. pag. 939.

[d] *Lateris dolores, tussim*] Sic Diosc. III. 119. Apuleius cap. 45. tit. 1. ‘ad tussim gravem:’ ‘Herbam marru-

terem. Et iis qui sanguinem[e] rejecerint,[1] eximie utile, scopis ejus[f] cum panico aqua decoctis, ut asperitas succi mitigetur. Imponitur strumis[g] cum adipe. Sunt qui viridis semen quantum duobus digitis capiant, cum farris pugillo decoctum, addito exiguo olei et salis, sorberi jejunis[2] ad tussim jubeant. Alii nihil comparant[h] in eadem causa marrubii et fœniculi succis ad sextarios ternos expressis, decoctisque ad sextarios duos, tum addito[3] mellis sextario, rursus decocto[4] ad sextarios duos, si cochlearii mensura in die sorbeatur in aquæ cyatho. Et virilium vitiis[i] tusum cum melle mire prodest. Lichenas purgat ex aceto. Ruptis, convulsis, spasticis nervis[j] salutare. Potum alvum solvit cum sale et aceto. Item menstrua[k] et secundas mulierum. Arida farina[l] cum melle ad tussim siccam efficacissima est. Item ad gangrænas, et pterygia.[m] Suc-

Cap. lxxxix. 1 Cod. Dalec. *rejiciunt.*—2 'Ita codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier.* Ita quoque codd. Dalec. et Chiffl. *sorbere jejunos* Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—3 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *cum addito* Gronov. et vulgg.—4 'Ita codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier. rursus decocta* Gro-

NOTÆ

bium decoques ex aqua, et dabis bibere eis qui graviter tussiunt: mire sanat.' Et Q. Serenus c. 35. p. 148. Præivit omnibus Celsus iv. 4. qui ad tussim veterem jubet 'porri vel marrubii succum assumi.'

[e] *Et iis qui sanguinem*] Plinius Valer. i. 64. 'Ad exscreationem cruentam ... Marrubii quoque scopæ cum pane (ex Plinio nostro scribe, *cum panico*) decoquuntur: æque ex aqua bibuntur.' Marcellus Empir. c. 16. p. 119. 'Marrubii viridis fasciculum, et ambrosiæ fasciculum ... postea decoque ad crassitudinem mellis: ex eo uteris jejunus ... ad sanguinis rejectionem sedandam et stomachum confirmandum.'

[f] *Scopis ejus*] Manualibus fasciculis.

[g] *Imponitur strumis*] Marcellus Empir. c. 15. p. 109. Apuleius c. 45. tit. 8. 'Ad omnem duritiam:' 'Herba marrubium tusa cum axungia, et imposita, mire sanat.'

[h] *Alii nihil comparant*] Ita fere Marcellus Empir. c. 16. p. 116. et 117.

[i] *Et virilium vitiis*] Ulceribus sordidis genitalium. Diosc. iii. 119.

[j] *Spasticis nervis*] Contractis ac rigentibus. Apuleius c. 45. tit. 9. 'Si quis ab opere lassus inciderit in languorem, et nervorum habuerit dolorem et spasmum:' 'Herbæ marrubii succo cum oleo rosaceo permixto perunges eum: sine mora sanabitur.'

[k] *Item menstrua*] Diosc. loc. cit. et Q. Serenus cap. 35. pag. 148. ex edit. Pithœi.

[l] *Arida farina*] Diosc. loc. cit.

[m] *Et pterygia*] Celsus vi. 19. 'In digitis recedere ab ungue caruncula

cus vero[n] auriculis, et naribus, et morbo regio, minuendæque bili cum melle prodest. Item contra venena[o] inter pauca potens. Ipsa herba[p] stomachum et exscreationes pectoris purgat, cum iride et melle. Urinam[5] ciet: cavenda tamen[q] exulceratæ vesicæ, et renum vitiis. Dicitur succus[r] et claritatem[6] oculorum adjuvare. Castor marrubii duo genera[s] tradit: nigrum, et, quod magis probat, candidum. In ovum inane[t] succum addit is, ipsumque

nov. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—5 Ita Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *et excreationes pectoris purgat. Cum iride et melle urinam* Gronov. et al. vett.—6 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et re-

NOTÆ

cum magno dolore consuevit: πτερύγιον Græci appellant.' Sunt ab his diversa πτερύγια τὰ ἐν ὀφθαλμοῖς, *ungues in oculis orientes:* de quibus idem Celsus VII. 7. ' *Unguis* vero, quod πτερύγιον Græci vocant, est membranula nervosa, oriens ab angulo, quæ nonnunquam ad pupillam quoque pervenit, eique officit. Sæpius a narium, interdum etiam a temporum parte nascitur,' &c. De priore πτερυγίου genere, τοῦ ἐν δακτύλοις, hic locus accipiendus est. Concinit Plinio Diosc. III. 119.

[n] *Succus vero*] Diosc. loc. cit. Galenus quoque, de Fac. Simp. Med. lib. VIII. pag. 221.

[o] *Item contra venena*] Contra aconita, Nicander in Alexiph. p. 130. Diosc. Εὔπορ. II. 137. p. 120. Apuleius cap. 45. tit. ' Contra venenum, si quis sumsit:' ' Herbæ marrubii succum dabis ex vino vetere,' &c.

[p] *Ipsa herba*] Vide Notas et Emend. num. 37. Et Apuleium adi, cap. 45. tit. 2. ' Ad stomachi dolorem:' ' Herbæ marrubii succus potus,' &c.

[q] *Cavenda tamen*] Dioscor. III. 119. Κύστει μέντοι καὶ νεφροῖς ἀθετεῖ.

[r] *Dicitur succus*] Cum vino scilicet ac melle inunctus. Diosc. loc. cit. et Galenus de Fac. Simp. Med. lib. VIII. pag. 221. Oleo quoque in quo marrubii folia maduerint, Theod. Priscianus I. 10. ' de oculorum causis.'

[s] *Castor marrubii duo genera*] Hoc etiam Diosc. l. c. hoc et ante Dioscoridem Theophr. Hist. VI. 2. hoc alii faciunt. Πράσιον candicans a Diosc. describitur III. 119. Μέλαν πράσιον, quod *nigrum* est Castoris *marrubium*, βαλλώτη etiam Græce dicebatur: de qua Diosc. idem, lib. cit. cap. 117. Βαλλώτη, οἱ δὲ μέλαν πράσιον καλοῦσι. Nigri marrubii formam ac vires persequitur uberius paulo Plinius XXVII. 30. Hujus iconem Dodonæus exhibet, pag. 90. Candidi, Matthiolus in lib. III. Diosc. pag. 828. Utrumque in horto Regio vidimus.

[t] *In ovum inane*] Marcellus Empir. hoc medicamentum ita digerit, cap. 17. pag. 125. ' Ovum incoctum in calicem defunditur, et testa ejus succo marrubii impletur, et in ipsum calicem defunditur, et mellis optimi despumati tantundem: omnia hæc in se permiscentur, ac tepefacta hauriuntur: miro modo vomicas rumpunt, et ad sanitatem laborantem stomachum perducunt.'

ovum infundit melle æquis portionibus, tepefactum: vomicas rumpere, purgare, persanare promittens: illitis etiam [u] vulneribus a cane factis tuso [7] cum axungia veteri.

XC. Serpyllum a serpendo [a] putant dictum. Quod in sylvestri [b] evenit, in petris maxime. Sativum non serpit,[c] sed ad palmæ [1 d] altitudinem increscit. Pinguius voluntarium,[e] et candidioribus foliis ramisque, adversus serpentes [f] efficax, maxime cenchrin,[g] et scolopendras terrestres ac marinas, et scorpiones, decoctis ex vino [2] ramis foliisque. Fugat et odore [h] omnes, si uratur.[3] Et contra marinorum [i] venena præcipue valet. Capitis doloribus [j] decoctum in

centt. *succus claritatem* Gronov. et vulgg.—7 Vet. Dalec. *ipsumque infuso melle, &c. persanare promittit: illinit etiam vulnera a cane facta tuso.* Chiffl. *tusum cum ax. vetere.*

CAP. XC. 1 Ita Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *palmi* Gronov. et al. vett.—2 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et re-

NOTÆ

[u] *Illitis etiam*] Ad verbum hæc Plinius Valer. III. 51.

[a] *Serpyllum a serpendo*] Et Græce ἕρπυλλος ἀπὸ τοῦ ἕρπειν, inquit Diosc. III. 46. quoniam radicatur, quacumque sui parte terram attingit.

[b] *Quod in sylvestri*] Est illud serpyllum vulgare repens, quod Clusio pingitur, Hist. Rarior. Plant. lib. III. pag. 359. visum a nobis in horto Regio.

[c] *Sativum non serpit*] Ut Theophrasti Hist. VI. 7. sic etiam Plinii sativum serpyllum, sive hortense, non aliud est quam sylvestre Dioscoridis in hortis satum, uti ante nos Matthiolus, etsi paulo obscurius, animadvertit, in lib. III. Diosc. p. 725. Ut intelligas temere Dalecampium Censoriam animadversionem hoc loco in Plinium distrinxisse, perinde ac si sativi sylvestrisque serpylli formam imprudenter miscuerit.

[d] *Sed ad palmæ*] Ita recte Colb. 2. non *palmi*, ut editi: vel *palmum*, ut alii Mss.

[e] *Pinguius voluntarium*] Illud ipsum, quod in hortis seritur, cum sponte provenit: quamobrem sylvestre, ut diximus, a Diosc. appellatur.

[f] *Adversus serpentes*] Diosc. III. 46. Καὶ πρὸς ἑρπετὰ πινόμενός τε καὶ καταπλασσόμενος.

[g] *Maxime cenchrin*] Genus id serpentis est, quod et κεγχρίδιον Diosc. in Theriac. nominat, cap. 32. Pluribus hunc maculis variatam tingere alvum Lucanus docet, IX. 713. quæ quoniam *milii* seminibus similes sunt, quam frugem Græci κέγχρον vocant, nomen hoc serpenti fecerunt.

[h] *Fugat et odore*] Plinius Valer. IV. 38.

[i] *Et contra marinorum*] Leporis marini, draconis, pastinacæ.

[j] *Capitis doloribus*] Diosc. III. 46. Plinius Valer. loc. cit. et Apuleius cap. 99. tit. 1. ambo iisdem verbis. Scribonius Largus Compos. Medic. cap. 1. Ad capitis dolorem.

aceto illinitur temporibus ac fronti cum rosaceo. Item phreneticis,[k] lethargicis: contra tormina,[l] et urinæ difficultates,[4] anginas, vomitiones, drachmis quatuor datur. Ex aqua bibitur et ad jocinerum desideria.[5 m] Folia obolis[n] quatuor dantur ad lienem ex aceto. Ad cruentas[o] exscreationes teritur in cyathis duobus aceti et mellis.

XCI. Sisymbrium[p] sylvestre a quibusdam thymbræum[r] appellatum, pedali non amplius altitudine. Quod in riguis[q] nascitur, simile nasturtio[r] est. Utrumque efficax[s] adversus aculeata animalia, ut crabrones et similia. Quod in sicco[t] ortum, odoratum est, et inseritur coronis, angustiore

centt. *decoctis vino* Gronov. et al. vett.—3 Chiffl. *uretur*.—4 Ita Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *difficultatem* Gronov. et vulgg.—5 Chiffl. *desiderium;* Vet. Dalec. *dolores;* margo edd. Dalec. et Gronov. *ardores, phlegmonas,* e Diosc.

CAP. XCI. 1 Margo edd. Dalec. et Gronov. *serpyllum,* e Diosc.—2 Ita

NOTÆ

[k] *Item phreneticis*] Diosc. loc. cit.

[l] *Contra tormina*] Diosc. et Plinius Valer. loc. cit. Marcellus Empir. cap. 27. pag. 196. 'Serpyllum ad pondus victoriati argentei tritum bene valenti ex vino, febriculento ex aqua potui datum, omnes ventris dolores sedat.'

[m] *Ad jocinerum desideria*] Ad ea omnia quæ jecur desiderat, quæ opus habet. Sic oris desideria dicit idem XXII. 50. Thoracis præcordiorumque desideria, XXVII. 109. Corporum desideria superius, XI. 111. Ad jocineris inflammationes prodesse serpyllum scribit Dioscorides, loc. cit.

[n] *Folia obolis*] Plinius Valer. IV. 38.

[o] *Ad cruentas*] Plinius Valer. loc. cit.

[p] *Sisymbrium*] A quibusdam serpyllum sylvestre appellatum, inquit Diosc. II. 155. Σισύμβριον, οἱ δὲ ἕρπυλλον ἄγριον καλοῦσιν. Theophrastum, credo, indicat, qui Hist. VI. 7. ἕρπυλλον ἄγριον in montibus ait θυμβρώδη nasci, *thymbræ similem:* atque inde thymbræi appellatio sisymbrio indita. Sisymbrium est hortense Matthioli in Diosc. lib. II. pag. 485.

[q] *Quod in riguis*] Hoc sisymbrium Dioscoridis alterum, II. 156. Σισύμβριον ἕτερον .... ἔννυδρός ἐστι πόα. Prius enim in culto solo oritur, ἐν χέρσοις φύεται. Aquaticum a Dodonæo pingitur, pag. 97. idem sisymbrium sylvestre Matthioli in Diosc. lib. II. pag. 486. *Mente sauvage,* quoniam sylvestris mentæ genus est.

[r] *Simile nasturtio*] Nasturtium gustu repræsentat, atque idcirco cardaminen vocant, inquit Diosc. II. 156. Καρδαμίνην ἔνιοι λέγουσι, διὰ τὸ ἐοικέναι καρδάμῳ τὴν γεῦσιν.

[s] *Utrumque efficax*] Hoc de solo priore, quod in sicco nascitur, Dioscorides prodidit, qui concisæ nimium brevitati studens multa prætermisit.

[t] *Quod in sicco*] Hortense Matthioli sisymbrium, ut diximus: quod, quem-

folio.[u] Sedant utraque[v] capitis dolorem: item epiphoras, ut Philinus tradit.[2] Alii panem addunt: alii per se decoquunt in vino. Sanat[w] et epinyctidas, cutisque vitia in facie mulierum, intra quartum diem noctibus impositum, diebusque detractum. Vomitiones,[x] singultus, tormina, stomachi dissolutiones cohibet, sive in cibo sumtum, sive succo potum. Non edendum gravidis, nisi mortuo conceptu. Quippe etiam impositum ejicit. Movet urinam[y] cum vino potum: sylvestre[z] et calculos.[3] Quos vigilare[a] opus sit, excitat infusum capiti cum aceto.

XCII. Lini semen cum aliis quidem in usu est: et per se[b] mulierum cutis vitia[c] emendat in facie. Oculorum aciem succo adjuvat. Epiphoras[d] cum thure et aqua, aut cum myrrha ac vino sedat: parotidas[e] cum melle, aut adipe,[1] aut

codd. Harduini, cum edd. Harduin. et recentt. '*Epiphoras, ut Philin. tradit* Vet. *epiph. ut Plinius tradit* Chiffl. corrupta, sed ex qua lectione illa Veteris confirmetur.' *Dalec. ut Philinus tradit* desunt in edd. vett. et Gronov.— 3 Vet. Dalec. *ejicit calculos.*

CAP. XCII. 1 Ita Gronov. al. vett. Harduin. 1. et Bipont. *cum melle,*

NOTÆ

admodum Diosc. ait, loc. cit. foliis latioribus est, quam menta hortensis, ordoratius idem, et coronis inseritur.

[u] *Angustiore folio*] Quam quod in riguis nascitur.

[v] *Sedant utraque*] Hoc de solo priore rursum Diosc. II. 155. sed negligentius, ut opinor: Τὰ δὲ φύλλα ἐπιπλάσσεται πρὸς κεφαλαλγίαν κατὰ τῶν κροτάφων καὶ τοῦ μετώπου.

[w] *Sanat*] Hoc vero de solo posteriore, sive aquatico, Diosc. II. 156. Ἀποκαθαίρει δὲ καὶ φακοὺς καὶ ἔφηλιν καταπλασθέντα δι' ὅλης τῆς νυκτὸς, ἔωθεν δὲ ἀποκλυσθέν.

[x] *Vomitiones*] Hæc de priore pariter, quod in sicco oritur, Diosc. II. 155. Galenus de Fac. Simp. Med. lib. VIII. pag. 229.

[y] *Movet urinam*] Hoc de utroque etiam Diosc. prodit, II. 155. et 156. Marcellus item Empir. cap. 26. pag. 180. et Apuleius cap. 105. tit. 1. 'Ad vesicæ dolorem, et stranguriam:' 'Herbæ sisymbrii contriti exceptos succos unciis duabus....ex vino potui dato,' &c.

[z] *Sylvestre*] Illud sylvestre, quod in sicco oritur. Diosc. II. 155.

[a] *Quos vigilare*] Somnolentos, veternosos, lethargicos.

[b] *Et per se*] Sine ulla admixtione rei cujuscumque: quo sensu 'per se' usurpatur a Scribonio Largo Compos. 2. 10. 19. 23. 189. Etiam et Compos. 108. 'Vomitus per se factus,' id est, sponte.

[c] *Cutis vitia*] Ἐφήλεις etiam, hoc est, vitia cutis in facie ab insolatione. Diosc. II. 125.

[d] *Epiphoras*] Omnem inflammationem. Diosc. loc. cit.

[e] *Parotidas*] Iisdem verbis Plinius

cera: stomachi solutiones[2] inspersum polentæ modo: anginas in aqua[f] et oleo decoctum, et cum aneso[3] illitum. Torretur, ut alvum sistat. Cœliacis,[g] et dysentericis imponitur ex aceto. Ad jocineris dolores estur cum uva passa. Ad phthisin[h] utilissime e semine fiunt ecligmata. Musculorum, nervorum, articulorum, cervicum[4] duritias,[i] cerebri membranas[j] mitigat farina seminis, nitro aut sale aut cinere additis. Eadem cum fico idem[5] concoquit ac maturat. Cum radice vero[k] cucumeris sylvestris extrahit quæcumque corpori inhæreant.[l] Sic et fracta[6 m] ossa. Serpere ulcus in vino decocta[n] prohibet, eruptiones pitui-

adipe Harduin. 2. 3. Miller. et Franz.—2 Dalec. *dissolutiones*, ut paulo ante. —3 'Forte emendandum, *anetho*. Sic enim ad hunc morbum habent Marcellus Empiric. c. 15. et Plinius Valer. I. 52. *Brotier*. Vide ad c. 91. n. 2. —4 Vet. Dalec. *cervicis*.—5 Vet. Dalec. *totidem*; cod. Dalec. *et idem*; Dalecampius, *item*.—6 *Sic effracta* Chiffl.—7 Ita codd. Harduini et Dalec. cum

NOTÆ

Valer. I. 13. At pro melle lixivium Dioscorides adhibet, loc. cit. σὺν κονίᾳ.

[f] *Anginas in aqua*] Vide Notas et Emend. num. 38.

[g] *Cœliacis*] Diosc. II. 125.

[h] *Ad phthisin*] Plinius Valer. I. 63. Quid sit phthisis, ex Celso disces, III. 22. 'Tertia est,' inquit, 'longeque periculosissima species tabis, quam Græci φθίσιν nominaverunt. Oritur fere a capite: inde in pulmonem destillat: huic exulceratio accidit: ex hac febricula levis fit: quæ etiam cum quievit, tamen et repetit. Frequens tussis est, pus exscreatur, interdum cruentum aliquid. Quicquid exscreatum est, si in ignem impositum est, mali odoris est.' Educi ea quæ pectori intus hærent, eo ecligmate etiam Diosc. affirmat, loc. cit. Et Theod. Priscianus II. 2. 10. de empyicis: 'Eclegmate utor, quod ex lini semine frixo, cum nucleis et melle despumato conficitur.'

Cervicum duritias] Rigorem. Marcellus Empir. cap. 18. pag. 127. 'Farina lini seminis addito nitro ex vino calido, in modum malagmatis temperatur, et imponitur: cervicum dolori statim medetur.'

[j] *Cerebri membranas*] Inflammatas. Inde est quod ad dolores capitis puerorum lini semen tritum ex aqua commendat Marcellus Empir. cap. 1. pag. 88. Et phreneticorum, quibus 'jugis insomnietas est ex meningis tensione, succo lini seminis irrigari articulos' præcipit Theod. Priscianus II. 1. 2.

[k] *Cum radice vero*] Ad verbum hæc Marcellus Empir. cap. 34. pag. 233. et Plinius Valer. III. 49.

[l] *Quæcumque corpori inhæreant*] Aculeos, spicula.

[m] *Sic et fracta*] Mss. Reg. Colb. Chiffl. *sic effracta*.

[n] *Serpere ulcus in vino decocta*] Plinius Valer. III. 22. pariter *in vino decocta*. Marcellus Empir. cap. 4. pag. 42. 'ex melle apposita.'

tæ[o] cum melle. Emendat ungues scabros cum pari modo nasturtii:[p] testium[7] vitia[q] et ramices cum resina et myrrha:[8] et gangrænas ex aqua. Stomachi dolores[r] cum fœno Græco sextariis utriusque decoctis in aqua mulsa. Intestinorum et thoracis perniciosa vitia, clystere in oleo, aut melle.[9]

XCIII. Blitum iners[s] videtur ac sine sapore, aut acrimonia ulla. Unde convitium[t] fœminis apud Menandrum faciunt mariti. Stomacho[u] inutile est. Ventrem adeo[v] turbat, ut choleram faciat aliquibus. Dicitur tamen[w] adversus scorpiones potum e vino prodesse, et clavis pedum illini: item lienibus, et temporum dolori,[x] ex oleo. Hippocrates menstrua sisti[1 y] eo cibo putat.

edd. Harduin. 1. 2. 3. et recentt. *et testium* Gronov. et al. ante Harduin.— 8 Gronov. et al. vett. *murrha.*—9 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *oleo et melle* Gronov. et vulgg.

CAP. XCIII. 1 Margo edd. Dalec. et Gronov. *cieri*, ex Hipp. de Diæt. lib. II. ita quoque Chiffl.

NOTÆ

[o] *Eruptiones pituitæ*] Marcellus Empir. et Plinius Valer. loc. cit.

[p] *Cum pari modo nasturtii*] Adjicit Diosc. II. 125. et parem etiam mellis mensuram.

[q] *Testium vitia*] Marcellus Empir. cap. 33. pag. 228. 'Farina lini seminis, cum resina et myrrha pari pondere permixta, et imposita testiculis, dolori ac tumori eorum subvenit.' Sic etiam Plinius Valer. II. 42. Adde et Theod. Priscianum I. 25. 'ad veretri dolores.'

[r] *Stomachi dolores*] Plinius Valer. iisdem verbis, II. 15.

[s] *Blitum iners*] Ad verbum hæc Plinius Valer. IV. 9. Gallis, *Blettes, ou Bettes.* Iconem apud Lobelium vide, in Observat. pag. 125. In Narbonensi Gallia *Turgon* vocant, inquit Ruellius lib. II. pag. 356.

[t] *Unde convitium*] Plautus in Trucul. IV. 4. 'Blitea et lutea est meretrix, nisi quæ sapit in vino ad rem suam.' Viles, abjectas, fatuasque mulieres βλιτάδας antiqui vocabant. Suidas: Βλιτάδας οἱ παλαιοὶ τὰς εὐτελεῖς γυναῖκας ἔλεγον. Quod nomen adhuc in nostrum vulgus manavit, socordes ignavosque homines *Beliteros* Græca imitatione nominans, inquit Ruellius lib. I. pag. 75. Festus: 'Blitum, genus oleris a saporis stupore appellatum esse ex Græco putatur, quod ab his βλὰξ dicatur stupidus.' At Græcis quoque βλίτον est. Hesych. Βλίτον, λαχάνου εἶδος. Schol. Aristoph. Βλίτον μωρὸν εἶναι δοκεῖ λάχανον. *Blitum videtur olus esse insipidum.*

[u] *Stomacho*] Tamen bonam alvum facere Diosc. vere dixit, II. 143.

[v] *Ventrem adeo*] Hæc totidem verbis Plinius Valer. IV. 9.

[w] *Dicitur tamen*] Plinius Valer. loc. cit.

[x] *Temporum dolori*] Sic Apollonius apud Galenum κατὰ τόπους, II. 1. p. 368. βλίτον τρίψας σὺν ἐλαίῳ διεὶς, χρῶ.

[y] *Hippocrates menstrua sisti*] Ita li-

XCIV. (XXIII.) Meum[1 a] in Italia non nisi a medicis seritur, et iis admodum paucis. Duo genera ejus. Nobilius Athamanticum vocant, illi tanquam ab Athamante inventum, hi quoniam laudatissimum in Athamante reperiatur, foliis aneso[2 b] simile, et caule aliquando bicubitali,[3 c] radicibus multis, obliquis, nigris,[4 d] quibusdam altissimis: Minus rufum, quam illud alterum.[e] Ciet urinam[f] in aqua potum, radice trita vel decocta. Inflationes[5] stomachi mire discutit.[g] Item tormina, et vesicæ[h] vitia: vulvarumque articulis[i] cum melle, infantibus[6 j] cum apio illitum imo ventri urinas movet.

CAP. XCIV. 1 Ita codd. Harduini et Chiffl. cum edd. Harduin. et recentt. *Meon* cod. Dalec. *Meu* Gronov. et vulgg.—2 Gronov. al. vett. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *aniso;* margo edd. Dalec. et Gronov. *anetho*, e Diosc. et sic Vet. Dalec. Vide ad c. 92. n. 3.—3 Chiffl. *bipedali.*—4 ‘Ita bene Editio princeps.’ *Brotier. multis oblongis, nigris* cod. Dalec. *multis et obnigris* edd. vett. Gronov. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—5 Vet. Dalec. *potum. Radice tr. vel decocta inflationes.*—6 ‘Vet. *art. cum*

NOTÆ

bri omnes. Et Plinius quoque Valer. IV. 9. ‘Hippocrate,’ inquit, ‘præcipiente ad sistenda omnia menstrua fœminarum in cibo dandum.’ Hippocrates sane de diæta, II. 26. Βλῆτον θερμὸν, οὐ διαχωρητικόν. *Blitum calidum est, non movens alvum.*

[a] *Meum*] Diosc. I. 3. Μῆον τὸ καλούμενον Ἀθαμαντικὸν γεννᾶται πλεῖστον ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Ἱσπανίᾳ. Galeno de Antidotis I. 7. p. 878. Μεῖον Ἀθαμαντικόν. Vidimus in horto Regio, quale depingitur a Dodonæo, p. 302. Meum in Italia reperiri, et in Calabria quidem ab incolis *Imperatrice* appellari, in montibus Nursinis *Spicura*, alibi aliter, scribit Anguillara de Simp. par. I. p. 20. Etiam et in Gallia obvium. Describitur a Charasio in Pharmac. p. 134. Nostris officinis, inquit Ruellius lib. II. pag. 284. anethum sylvestre hodie vocatur, quod anethum plane videatur imitari foliis, et umbella, et caule: unde quidam herbarii tortuosum anethum appellarunt.

[b] *Foliis aneso*] Vide Notas et Emend. num. 39.

[c] *Bicubitali*] Sic Diosc. I. 3. Δίπηχύ που ἀναβαῖνον. Sic Oribasii interpres lib. XI. fol. 206. Sic rerum ipsa natura postulare videtur. Tamen Mss. omnes, Reg. Colb. Chiffl. *bipedali.*

[d] *Obliquis, nigris* [*et obnigris*] In Mss. Reg. Colb. &c. *obolis, nigris.* Forte, *oblongis, nigris.* Diosc. μακραῖς. Oribasii interpres, *longis.*

[e] *Quam illud alterum*] In Italia natum.—‘*Quam illud*] Quam Athamanticum.’ *Ed. sec.*

[f] *Ciet urinam*] Dioscor. loc. cit. Galenus de Fac. Simp. Med. lib. VII. p. 209.

[g] *Inflationes... discutit*] Diosc. loc. cit. Galenus quoque loc. cit. sed hanc exceptionem iste adjicit, quod simul caput lædat: si tamen largius bibatur, inquit Diosc.

[h] *Et vesicæ*] Diosc. loc. cit.

[i] *Vulvarumque articulis*] Subintel-

XCV. Fœniculum[k] nobilitavere serpentes gustatu, ut diximus,[l] senectam exuendo, oculorumque aciem succo ejus reficiendo: unde intellectum[m] est, hominum quoque caliginem præcipue eo levari.[1] Colligitur hic caule turgescente,[n] et in Sole[2] siccatur, inungiturque ex melle. Ubique hoc est. Laudatissimus[o] in Iberia[3] e lacrymis fit, et e semine recenti.[4] Fit et e radicibus[6p] prima germinatione incisis.

XCVI. Est et in hoc genere sylvestre, quod alii hippomarathron, alii myrsineum[1a] vocant, foliis majoribus, gustu acriore, procerius, brachiali crassitudine,[2] radice

melle prodest. Infantibus; alii vett. *articulis dolentibus prodest: thoracis item fluxionibus cum melle. Infantibus.*' Dalec.

CAP. XCV. 1 Chiffl. *hominem... levare;* cod. Dalec. *hominum... relevari.*—2 'Ita codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier. turgescente. In Sole* Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—3 *Laudatissimus tamen in Iberia* Vet. Dalec.—4 'Ita codd. Regg.' *Brotier. et ex semine recenti* Gronov. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.—5 'Ita codd. Regg. 1. 2.' *Brotier. Fit etiam et e radicibus* Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *Fit etiam e radicibus* Gronov. et vulgg.

CAP. XCVI. 1 '*Murrhineum*, quod murrham oleat radix; vel *murrhinum.*' Dalec.—2 Codd. Regg. Brott. 1. 2. *bracchioli crassitudine.*—3 *Medicinæ in-*

NOTÆ

lige ex sequentibus, illitum urinas movet.

j *Infantibus*] Diosc. I. 3. apium prætermisit.

k *Fœniculum*] Hæc iisdem verbis Plinius Valer. IV. 24.

l *Ut diximus*] Lib. VIII. 41. Habet et istud Diosc. III. 81.

m *Unde intellectum*] Plinius Valer. loc. cit. Q. Serenus c. 14. p. 133. 'Si tenebras oculis obducit pigra senectus, Expressæ marathro guttæ cum melle liquenti Detergere malum poterunt: vel vulturis atri Fella, chelidoniæ fuerint quis gramina mixta.' Adde et Galenum de Fac. Simp. Med. lib. VII. p. 206.

n *Caule turgescente*] Quod fit cum primo germinat, κατὰ τὴν πρώτην ἐκβλάστησιν, inquit Dioscor. III. 81.

o *Laudatissimus*] Diosc. loc. cit. Caulem, inquit, medium, dum floret herba, demetunt indigenæ, ignique admovent: quo facilius vi caloris veluti exudans, lacrymam seu gummi remittat.

p *Fit et e r.*] Iisdem verbis Diosc. loc. cit.

a *Alii myrsineum*] Mallem trajecta literula *smyrneum* legi. Nam Anacreon in libro rei herbariæ, seu περὶ ῥιζοτομικῆς, hippomarathron a quibusdam σμυρνεῖον vocari scribit, teste Nicandri Scholiaste, in Theriac. pag. 28. Smyrnium porro dici potuit, quod, uti de altero smyrnio Plinius refert, XIX. 62. myrrham radice resipit. Vidimus in horto Regio, quale describitur a Lobelio in Advers. p. 347.

candida. Nascitur in calidis, sed saxosis. Diocles et aliud[b] hippomarathri genus tradit, longo et angusto folio, semine coriandri. Medicinæ in sativo,[3 c] ad scorpionum ictus et serpentium, semine in vino poto. Succus et auribus[d] instillatur, vermiculosque in his necat. Ipsum condimentis prope omnibus inscritur: oxyporis etiam aptissime. Quin et panis crustis subditur. Semen stomachum[e] dissolutum astringit, vel in febribus sumtum. Nauseam[f] ex aqua tritum sedat. Pulmonibus[g] et jocineribus laudatissimum. Ventrem sistit,[h] cum modice sumitur, urinam[i] ciet,[4] et tormina mitigat decoctum, lactisque defectu[j] potum mammas replet. Radix cum[k] ptisana sumta renes purgat, sive decocto[5] succo, sive semine sumto. Prodest[l] et hydropicis radix ex vino

sitivo Chiffl.—4 'Ita cod. Reg. 2.' *Brotier. urinam exciet* edd. vett. et Gronov. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *urinam excitat, et t. m. totum decoctum* Vet. Dalec. *urinam exciet ad tormina totum decoctum* Chiffl. Mox, *mammas replet radice cum ptisana sumpta. Renes* Vet. Dalec.—5 Chiffl.

NOTÆ

[b] *Diocles et aliud*] Hæc Dioscorides III. 82. totidem verbis, tacito modo Dioclis nomine. Galenus item, de Fac. Simp. Med. lib. VII. p. 206. Sed id fœniculi genus a nemine adhuc cognitum ait Matthiol. in Diosc. lib. III. p. 777.

[c] *Medicinæ in sativo*] Iisdem verbis hæc Plinius Valer. IV. 24. Quæ de fœniculo scilicet accipienda sunt.

[d] *Succus et auribus*] Plinius Valer. loc. cit.

[e] *Semen stomachum*] Iisdem hæc iterum verbis Plinius Valer. loc. cit. Q. Serenus c. 19. de digestione et stomacho medendo, p. 136.

[f] *Nauseam*] Plinius Valer. loc. cit. has vires semini pariter, Diosc. III. 82. foliorum decocto attribuit.

[g] *Pulmonibus*] Plinius Valer. loc. cit.

[h] *Ventrem sistit*] Plinius Valer. loc. cit.

[i] *Urinam*] Diosc. III. 81. Apuleius c. 124. 'Urinam movet cibo datum, lac provocat,' &c. Galenus item, de Fac. Simp. Med. lib. VII. p. 206.

[j] *Lactisque defectu*] Id vero de hippomarathro Diosc. III. 82. De marathro sativo, seu fœniculo, Apuleius loc. cit. et Galenus de Fac. Simp. Medic. lib. VII. p. 206. Et de semine quidem fœniculi, Plinius Valer. IV. 24. cum Hippocrate de Nat. Mul. tex. 88. p. 405. qui parem hippomarathro quoque vim ac dotem asserit.

[k] *Radix cum*] Plinius Valer. IV. 24. et II. 37. 'Radix fœniculi cum ptisana decocta, et in cibo data, renum densitates relaxat: et ejusdem radicis succus ad cyathos duos in vino potui datus mirabiliter vitia sanat.'

[l] *Prodest*] Plinius Valer. IV. 24.

cocta. Item convulsis. Illinuntur[m] folia tumoribus ardentibus ex aceto. Calculos vesicæ pellunt. Genituræ abundantiam quoquo modo haustum facit. Verendis amicissimum, sive ad fovendum radice cum vino cocta, sive contrita in oleo illitum. Multi tumoribus et sugillatis cum cera illinunt. Et radice[n] in succo[6] vel cum melle contra canis morsum utuntur, et contra[7] multipedam ex vino.

Hippomarathron ad omnia vehementius. Calculos præcipue[o] pellit. Prodest vesicæ[p] cum vino leni, et fœminarum menstruis hærentibus. Efficacius in eo semen, quam radix. Modus in utroque, quod duobus digitis tritum additur in potionem. Petrichus,[8] qui Ophiaca scripsit, et Micton,[9q] qui Rhizotomumena, adversus serpentes nihil hippomarathro efficacius putavere. Sane et Nicander[r] non in novissimis posuit.

XCVII. Cannabis[a] in sylvis primum nata est, nigrior foliis, et asperior.[1] Semen ejus[b] extinguere genituram virorum dicitur. Succus ex eo[c] vermiculos aurium, et

decocti.—6 *Et radicis succo* Vet. Dalec.—7 Vet. Dalec. *vel contra.*—8 *Petridius* Gronov. et al. vett.—9 *Mictio* Gronov. et vulgg. *Myccon* Chiffl.

CAP. XCVII. 1 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *nigrior et foliis asperior*

NOTÆ

[m] *Illinuntur*] Plinius Valer. loc. cit. 'Tumores, et quæ ictu vel repentina indignatione commota sunt, folia ex aceto trita dissolvunt.'

[n] *Et radice*] Plinius Valer. loc. cit. hoc ipsum refert de semine: de radice, Diosc. II. 81.

[o] *Calculos præcipue*] Diosc. II. 82. Galenus loc. cit.

[p] *Prodest vesicæ*] Diosc. loc. cit. Στραγγουρίας ἰᾶται.

[q] *Micton*] In Mss. Reg. Colb. et Chiffl. *Miccon:* male. Vide Auctorum Indicem. Mictoni interim Dioscorides suffragatur, loc. cit.

[r] *Sane et Nicander*] In Theriacis, p. 43. adversus serpentes: Ἡ καὶ ἱππείου μαράθρου πολυανξέα ῥίζαν. *Aut magnas grandis radices hippomarathri.*

[a] *Cannabis*] Diosc. III. 166. Κάνναβις ἀγρία .... τὰ φύλλα ἔχει ὅμοια τῇ ἡμέρῳ, τραχύτερα δὲ καὶ μελάντερα.

[b] *Semen ejus*] Dioscor. III. 165. de sativa cannabi: Galenus quoque, de Facult. Simp. Medic. lib. VII. pag. 184.

[c] *Succus ex eo*] Ex recenti semine, inquit Diosc. et post eum Galenus, locis citatis, sunt qui succum exprimant, ad aurium dolores, ex obstructione, ut mihi quidem videtur, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, natos, accommodatum maxime. At Plinius Valer. I. 10. et Marcellus Empir. cap. 9. p. 76. et 80. hunc Plinii locum summa fide transcribunt, et suo defendunt calculo.

quodcumque animal intraverit, ejicit, sed cum dolore capitis. Tantaque vis[d] ei est, ut aquæ infusa, coagulare eam dicatur. Et ideo[e] jumentorum alvo succurrit pota in aqua. Radix contractos[f] articulos emollit in aqua cocta: item podagras, et similes impetus.[g] Ambustis cruda illinitur, sed sæpius mutatur priusquam arescat.[2]

XCVIII. Ferula semen anetho simile habet. Quæ ab uno caule dividitur in cacumine, fœmina putatur. Caules eduntur[h] decocti, commendanturque[1] musto ac melle, stomacho utiles. Sin plures[2i] sumti, capitis dolorem[3] faciunt. Radix denarii[j] pondere in vini cyathis duobus, bibitur adversus serpentes. Et ipsa radix imponitur. Sic et torminibus[4k] medetur. Ex oleo[l] autem et aceto, contra sudores immodicos, vel in febribus proficit. Succus ferulæ alvum solvit[5m] fabæ magnitudine devoratus. E viridi medulla[n] vulvis utilis, et ad omnia ea vitia.[6] Ad sanguinem[o] sistendum decem grana seminis bibuntur, in

Chiffl. *nigriore folio et asperiore* edd. vett. et Gronov.—2 Vet. *inarescat.*

Cap. XCVIII. 1 Vet. Dalec. *condiuntur.*—2 *Sed plures* Vet. Dalec.—3 Gronov. *dolores*—4 *Semen torminibus* margo edd. Dalec. et Gronov. e Diosc.—5 Vet. Dalec. *sistit.*—6 Ita ex codd. Harduinus et recentt. *Et viridi medulla vultui utilis est, et ad omnia ejus vitia* cod. Dalec. *vultui utilis* etiam codd. Regg. Brot. et Editio princeps. *Et viride merulla vultuis utile est, &c.* Chiffl. *Et viridi*

NOTÆ

[d] *Tantaque vis*] Quam ipse vim experimento non didicit, timide profert, nec audet asseverare. Caute id quidem.

[e] *Et ideo*] Alvum sistit jumentorum, cum est concitatior: quoniam vim spissandi habeat, et desiccandi.

[f] *Radix contractos*] Diosc. III. 166.

[g] *Similes impetus*] Ἐπιφοράς, inflammationes et tumores.

[h] *Caules eduntur*] Vide quæ dicta sunt XIX. 56.

Sin plures] Sic pariter Dioscor. III. 91.

[j] *Radix denarii*] Q. Serenus cap. de serpentium morsibus: 'Aut ferulæ radix potatur in imbre Lyæi.' Diosc. loc. cit. non radicem adversus serpentes, sed medullam commendat. Nicander quoque in Theriac. p. 43.

[k] *Sic et torminibus*] Hoc de poto semine, Diosc. loc. cit.

[l] *Ex oleo*] Plinius Valer. III. 11. 'Radix item ferulæ ex oleo et aceto perunctione sudorem minuit.'

[m] *Succus ferulæ alvum solvit*] Sistere congruentius forsan diceret: nam cœliacis medullam epotam prodesse scribit Diosc. loc. cit. nisi succus expressus e ferula, medullaque ipsa, dispares habent facultates.

[n] *E viridi medulla*] Vide Notas et Emend. num. 40.

[o] *Ad sanguinem*] Hæmoptoicis me-

vino trita, vel medulla. Sunt qui comitialibus morbis dandum putant[7] Luna quarta, sexta, septima, lingulæ mensura.[8 p] Natura ferularum murænis infestissima est: tactæ siquidem ea moriuntur. Castor radicis succum et oculorum claritati conferre multum putavit.

XCIX. Et de carduorum satu inter hortensia diximus:[q] quapropter et medicinam ex iis non differamus. Sylvestrium genera sunt duo, unum fruticosius[r] a terra statim: alterum unicaule[s] crassius. Utrique folia pauca, spinosa, muricatis cacuminibus. Sed alter florem purpureum mittit inter medios aculeos, celeriter canescentem, et abeuntem cum aura: scolymon Græci vocant. Hic antequam floreat[t] contusus atque expressus, illito succo alopecias replet. Radix cujuscumque ex aqua decocta potoribus[1] sitim[u] facere narratur. Stomachum corroborat:[v] et vul-

ramusculus, utilis est ad, &c. Gronov. Vid. Nott. Varr.—7 Chiffl. *bis dandum putent.*—8 'Ita codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier.* Ita quoque Chiffl. Regg. Hard. et Colb. *ligulæ mensura* Dalec. Grouov. Elz. Harduin. Miller. Bipont. et Franz.

CAP. XCIX. 1 Cod. Dalec. *potionibus;* Chiffl. *potioribus.*—2 Chiffl. *sic credi-*

NOTÆ

dullam epotam prodesse scribit Dioscor. III. 91. Galenus similiter, de Fac. Simp. Medic. lib. VIII. p. 213.

p *Lingulæ* [*ligulæ*] *mensura*] Mss. Reg. Colb. Chiffl. *lingulæ.* Sed utrumvis dixeris, perinde est.

q *Et de carduorum .... diximus*] Lib. XIX. c. 43.

r *Unum fruticosius*] Scolymos est Theophrasti, de quo XXII. 43. Eryngium idem luteum Monspeliensium, visum a nobis in horto Regio, quale a Lobelio delineatur, in Observ. pag. 478.

s *Alterum unicaule*] Cinara hæc hortensis aculeata, Dioscoridis σκόλυμος, III. 16. Forte Theophrasti κάκτος, Hist. VI. 4. *L'Artichaut.* Astipulatur etiam Anguillara par. VIII. pag. 136.

t *Hic antequam floreat*] Plinius Valer. IV. 16. et Marcellus Empir. c. 6. p. 46. iisdem verbis: 'Herbam cardui agrestis in mortario usque ad levitatem terito: succoque ejus expresso locum alopeciæ novem diebus oblinito: sed bis per dies singulos perunctione renovata.'

u *Potoribus sitim*] Plinius Valer. IV. 16. de carduo: 'Radix ex aqua cocta, cupiditatem bibendi potoribus subministrat.' Columella de cultu hortorum, lib. X. p. 353. 'Hispida ponatur cinara, quæ dulcis Iaccho Potanti veniat, nec Phœbo grata canenti.'

v *Stomachum corroborat*] Si non avidius sumatur, inquit Plinius Valer. IV. 16.

vis[w] (si credimus)[2] etiam conferre aliquid traditur, ut mares gignantur. Ita enim Chæreas Atheniensis scripsit, et Glaucias, qui circa carduos diligentissimus videtur. Mastiche cardui[3][x] odorem commendat oris.

c. (XXIV.) Ante discessum ab hortensiis,[1] unam compositionem ex his clarissimam subtexemus, adversus venenata animalia, incisam lapide versibus[a] in limine ædis[b] Æsculapii. Serpylli[c] duum denariorum pondus: opopanacis, et mei,[2][d] tantundem singulorum, trifolii pondus denarii: anesi,[3] et fœniculi seminis, et ammi,[4] et apii, denariorum senum singulis generibus, ervi farinæ duodecim. Hæc tusa cribrataque vino quam possit[5] excellenti, digeruntur in pastillos, victoriati pondere. Ex his singuli

mus.—3 Gronov. et al. ante Harduin. *manducatus carduus.*

CAP. c. 1 ‘ In codd. Regg. 1. 2. *Et discessum.* In Editione principe, *Et ante discessum.* Recentiores, *Sed discessuri.*’ Brotier. *Sed discessuri ab hortensiis* Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *Sed discessuri ab hortensibus.* Gronov. et al. vett. ‘ *Sed discessuri* non legitur in Chiffl.’ *Dalec.* Vide Nott. Var.—2 Gronov. et vulgg. ante Harduin. *et milii.*—3 Gronov. et vulgg. *anethi.*—4 ‘ Ita bene codd. Regg. 1. 2.’ *Brotier.* Ἄμμι Græce. Vide Lex. Gr. Schneider. et Galen. ab Harduino citatum. Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz. *ammii;* Brotier in Not. *amni. Ammium* quoque ex hoc Plinii loco exhibent omnes fere Lex. Latt. Gronov. et al. ante Harduin. *seminis, et anisi, et ammii.* In Vet. Dalec. desunt, *et anisi.*—5 Margo edd. Dalec. et

NOTÆ

[w] *Et vulvis*] Transcripsit et istud Plinius Valer. loc. cit. ubi Glauciam pariter laudat auctorem.

[x] *Mastiche cardui*] Vide Notas et Emend. num. 41. Mastiche cardui, tenuior ille est et quodam modo lacteus succus, quem cinaræ radix, ubi defloruit ac durescit, scarificata emittit, ut et experientia docet, et Theophrastus conceptis verbis admonuit, Hist. VI. 4.

[a] *Versibus*] Quos recitat Galenus de Antidotis II. 14. p. 922. ex Eudemo medico. Sunt omnino sedecim.

[b] *In limine ædis*] Apud insulam Coum in templo Æsculapii, inquit Plinius Valer. III. 57.

[c] *Serpylli*] Galenus loc. cit. recitatis Eudemi versibus, medicamenta quæ iis continentur, ita breviter colligit: Μήου ῥίζης, ἑρπύλλου, ὀποπάνακος, ἀνὰ ≺ β′. Τριφύλλου σπέρματος, ≺ α′. Ἀνίσου, μαράθρου, ἄμμεως, σελίνου σπέρματος, ἀνὰ ὀξύβαφον. Ἀλεύρου ὀροβίνου λεπτοτάτου ὀξύβαφα β′. Οἴνου παλαιοῦ εἰς ἀνάληψιν ὅσον ἐξαρκεῖ. Ἀνάπλασσε τροχίσκους, καὶ ξήραινε ἐν σκιᾷ· καὶ δίδου τριώβολον μετ᾽ οἴνου κυάθων γ′. Quæ totidem ferme verbis Plinius habet: modo tantum medicamentorum paululum discrepante.

[d] *Et mei*] Ita ex Galeno modo laudato rescripsimus: cum prius *milii* perperam legeretur. Plinius Valer. III. 57. insulse mel pro meo desiderat: et pro ammi amylum, IV. 38.

dantur ex vini mixti cyathis ternis. Hac theriaca magnus Antiochus [e] rex adversus omnia venenata [6] usus traditur.

Gronov. *quantum possit.*—6 'Ita codd. Regg. et Editio princeps.' *Brotier.* Ita quoque Chiffl. *omnia venena* Gronov. et al. vett. item Harduin. 1. 2. 3. Miller. Bipont. et Franz.

NOTÆ

[e] *Magnus Antiochus*] Eo nomine tertius, Syriæ Rex. Hunc Philometora Eudemus vocat iis versibus, quibus hæc theriacæ compositio continetur: Ἴησιν μάθε τήνδε πρὸς ἕρπετὰ, ἣν Φιλομήτωρ Νικήσας πείρᾳ κέκρικεν Ἀντίοχος. *Hoc cape præsidium ad serpentia, quod Philometor Usu præcipuum reperit Antiochus.*

NOTÆ ET EMENDATIONES

AD LIBRUM XX.

NATURALIS HISTORIÆ

C. PLINII SECUNDI.

1. Cap. I. *Et alio rursus abigente a sese*] Alio nempe lapide, ut diximus, abigente ferrum. Ita Mss. omnes, ipsaque loci sententia legi ita postulat. Frustra sunt Majolus, Cæsius, aliique, qui *allio* hic scriptum a Plinio autumant, quo ejus viri auctoritate magnetis et allii dissensionem et antipathiam stabiliant: quasi magnes allio confricatus ac perunctus ferrum non trahat. Albertum tamen Magnum scimus ita sensisse, Mineral. II. 2. 11. et ante eum, Zoroastrem in Geopon. XV. 1. et Jo. Tzetzen, Chiliad. IV. Histor. 140. vs. 407. Sed illud haud dubie nunc Plinius spectat, quod alibi planius expressit, nempe XXXVI. 25. 'Alius rursus,' inquit, 'in eadem Æthiopia non procul mons gignit lapidem theameden, qui ferrum omne abigit, respuitque. De utraque natura sæpius diximus.' Et quidem nunc primum de utraque dicit.

2. Cap. VI. *Eadem contrahit vomitiones: siccatur, &c.*] Contraria plane sententia prius legebatur: *Eadem contra vomitiones siccatur.* Quid igitur illa sibi volunt, quæ proxime sequuntur, *Cortex quoque vomitionem movet?* An non ea aperte significant eandem modo cortici assignari vim, quæ radici fuerant prius attributa? Adde Diosc. II. 164. ubi de peponis facultatibus: Ἡ δὲ ῥίζα ξηρὰ, inquit, *πο-θεῖσα σὺν ὑδρομέλιτι ≺ ὁλκῇ, ἐμέτους κι-νεῖ. Sicca radix ex mulsa drachmæ pondere bibita, vomitum ciet.*

3. Cap. VIII. *Necnon ramentis corticis recentes podagras refrigerat, &c.*] In Mss. *recens.* Plinius Valer. *recentis* legisse videtur, hoc est, viridis. Sic enim ille, IV. 6. de cucurbita: 'Dioscorides,' inquit, 'ramenta corticis viridis in cucurbita laudat, earumque effectus sic tradit: Phthiriasim (lege ex Diosc. II. 162. *Siriasim*) infantium, cuti imposita depellunt cum polenta: podagræ æstuanti, et ignibus sacris cum pane subveniunt.' Verba sunt hæc Græci scriptoris: Τὸ δὲ ξέσμα αὐτῆς παιδίοις σιριῶσιν ὠφελίμως κατὰ τοῦ βρέγματος κατα-πλάσσεται. Item Marcellus Empir. c. 1. p. 35. 'Cucurbitæ viridis ramenta cerebro imposita, infantibus

quoque, qui ex dolore capitis nauseam patiuntur, validissime prosunt.'

4. CAP. IX. *Tosta quoque*] Rapa videlicet. Prius *costa* legebatur: ab aliis *cocta:* a Salmasio, *Cato quoque:* nos *Tosta,* tum ex Mss. Reg. Colb. &c. tum ex Plinio Valer. IV. 34. hæc totidem verbis describente, defendimus.

5. CAP. X. *Mixta farina, pari mensura, ervi, hordei, tritici, et lupini. Radix ad omnia inutilis*] Naporum videlicet sylvestrium radix inutilis. Insigniter corruptus hic locus ad hunc diem fuit: sic quippe legebatur: *mixta urina pari mensura. Ervi, hordei, tritici, et lupini radix ad omnia inutilis.* Quid causæ est, amabo, cur de ervi, hordei, ceterorumque radice agat, ubi tota in rapis oratio habitat? Et lupini radicem, ut ceteras omittam, commendat in primis ad pellendam urinam, XXII. 74. Detexit errorem Dioscor. qui ex iisdem fontibus areolas suas aspersit, ex quibus Plinius rigavit hortos. Sic enim ille II. 135. de rapo sylvestri: *Μίγνυται δὲ σμήγμασι προσώπου καὶ τοῦ ἄλλου χρωτὸς, ὅσα δι' ἀλεύρων γίνεται θερμίνων, ἢ πυρίνων, ἢ αἰρίνων, ἢ ὀροβίνων. Admiscetur in smegmata, quibus ad detergendam cutem in facie, reliquoque corpore utuntur: quæ quidem ex lupini, tritici, lolii, aut ervi farina fiunt.* Et de ervo sane diserte Plinius XXII. 73. 'Farina ejus maculas toto corpore emendat.' De lupinorum et ervi farina, ad eosdem usus Hippocr. de Morb. Mulier. II. 67. p. 596.

6. CAP. XII. *Cetero æstivo usus in Italia, et armoraciam vocant. Et sativi vero, præter ea quæ circa eos dicta sunt, stomachum purgant, pituitam extenuant, urinam concitant, bilem detrahunt. Præterea cortices in vino decocti, mane poti ad ternos cyathos, &c.*] Hunc locum ita restituimus ex fide Reg. 2. codicis, cum omnia mire perturbata prius, depravataque, sic legerentur: *Cetero bilem detrahunt. Præterea cortices in vino. Præterea, quæ circa eos dicta sunt, stomachum purgant, pituitam extenuant, urinam concitant. Est et sativi usus in Italia, et armoraciam vocant. Et sativi vero decocti, mane poti ad ternos cyathos, &c.* Proh Superi! Tantumne in bonos auctores aut criticis aut librariis licuit, ut miscerent omnia ac pessumdarent? Ineamus, si fieri potest, mendorum quæ scatent, numerum, *Cetero bilem detrahunt.* Orationis structura *detrahit* legi postulabat: antecedit enim, *Laudatissimus in Arcadia . . . alibi nascitur . . . utilior urinæ.* Mox, *præterea cortices . . . præterea quæ circa eos.* Geminata tam repente ea vox *præterea,* Pliniine stylum et ingenium sapit? *Est et sativi usus in Italia, et armoraciam vocant.* At armoraciam constat esse sylvestris generis, quod ipse Plinius diserte confirmavit superiore lib. cap. 26. Deinde, quam frigida rursum repetitio earundem vocum, *Est et sativi usus,* statimque, *Et sativi vero.* In Mss. *Cetero æstivosus.* Pintianus legi volebat, *Cetero æstivosus ipse.* Nos, uti speramus, paulo felicius, *Cetero æstivo usus in Italia, &c.*

7. CAP. XIII. *Cerastis et scorpionibus adversatur*] Legebatur ante, *Cetero et scorpionibus.* In Mss. Reg. 1. 2. &c. *Ceterascis.* At emendatione locum egere Dioscorides admonuit, II. 137. de raphano: ubi contra cerastæ morsum ex vino potum auxiliari tradit: *Καὶ πρὸς κεράστου δῆγμα σὺν οἴνῳ πινόμενον βοηθεῖ.* Haud penitus tamen improbanda prior scriptura.

8. Ibid. *Ex aceto et melle sumti, intestinorum animalia detrahunt*] Num locus hic mutilus sit, considerandum amplius. Nam Plinius Valer. qui totum fere opus suum ex Plinii nostri verbis contexuit, IV. 1. de raphani virtutibus, ita habet: 'Semine raphani cum melle trito et sumto, suspirium mitigatur, et tussis arcetur. Solus cum sale sumtus ventris animalia extinguit.' Nihil tamen sine

vade movere ausim. Quod vero ad periodum proxime insequentem attinet, quæ hactenus ita legebatur perpetua serie, *Item ad tertias decocto eorum poto cum vino enterocelis prosunt:* in duas distrahendam esse partes ex Plinio Valeriano, Marcelloque Empirico constat: ut prior illa, *ad tertias decocto eorum poto, cum vino,* ad superiorem morbum spectet, nempe ad intestinorum animalia detrahenda. Posterior, nova ibi instituta periodo, ad enterocelas. Marcelli hæc verba sunt, c. 28. p. 200. 'Raphanus ex aqua ad tertias decoquitur, eaque vino mixta, ad extirpandas tineas utiliter bibitur.' Plinii vero Valer. II. 21. 'Tineis purgandis:' 'Raphani decoquuntur ex aqua ad tertias, et ea aqua vino miscetur.'

9. CAP. XVII. *Stomachum excitat, fastidium absterget, ex aceto .... vel ex garo. Urinam ciet, &c.*] Præpostera interpunctione locus hic ante laborabat, in hunc modum: *Stomachum excitat, fastidium absterget. Ex aceto .... vel ex garo urinam ciet.* Ut sic restitueremus, auriculam vellit Galenus, et admonuit, de Alim. Facult. II. 55. p. 364. de gingidio: Προσφέρονται δ' αὐτό τινες δι' ἐλαίου, καὶ γάρου· τινὲς δὲ καὶ οἴνου ἢ ὄξους ἐμβάλλοντες· καὶ πολύ γε μᾶλλον εὐστόμαχόν τ' ἐστι, καὶ τοὺς ἀποσίτους προτρέπει μετ' ὄξους ἐσθιόμενον. *Sunt qui ipsum cum oleo et garo mandant: alii autem vinum etiam, vel acetum injiciunt: multoque magis ita stomachum juvat, collapsamque cibi appetentiam, si cum aceto sumatur, excitat.*

10. CAP. XX. *Sic et attrita sanant*] Prius legebatur, *sic et tritæ sanant.* In Mss. *trita.* Emendandi Dioscorides auctor fuit, qui II. 181. contra calceamentorum attritus utiles cepas esse prodidit: πρὸς ἐκτρίμματα ὑποδεμάτων χρήσιμος.

11. CAP. XXIII. *Suspiriosis coctum, aliqui crudum id tritum dedere*] Vocem hanc *tritum* adjecimus, tum ex exemplarium Mss. fide, tum ex vetustis scriptoribus geminis, quorum alter a Plinio nostro, ab altero Plinius ipse noster hausit. Nam Plinius Valer. IV. 17. de allio: 'Suspiriosis quidam,' inquit, 'per se crudum, aliqui et cum lacte tritum dedere.' Celsus IV. 4. 'de difficultate spirandi:' 'Datur etiam utiliter frictum allium, deinde contritum, et cum melle mixtum.'

12. Ibid. *Et porrigines*] Prius *et prurigines* legebatur. At erroris admonuit Marcellus Empir. c. 4. p. 40. 'Ad pityriasin,' inquit, 'et porrigines capitis ... prodest ungere caput allio trito ex aceto et nitro.' Necnon Dioscorides, qui II. 182. τὰ πίτυρα allio quoque eximi prodidit. Adde consensum exemplarium manu scriptorum, Reg. Colb. Chiffl. &c. in quibus *porrigines*, non *prurigines*, scribitur.

13. Ibid. *Etiam arundines cum pice*] Subintellige, allium extrahit. Ita libri omnes, etiam Mss. Plane ut suspecta sit fides antiqui exemplaris, ex quo Pintianus *hirudines*, hoc est, sanguisugas, reponere conatus est. Præsertim Marcello Empirico, Plinioque Valeriano, huic lectioni mire suffragantibus: scriptoribus quidem non eruditissimis, sed quibus tamen concedendum in hac parte plurimum, cum opus ambo suum ex Plinii fere sententiis verbisque concinnarint. Et ille quidem, c. 34. p. 233. 'Allium elixum,' inquit, 'cum pice impositum, arundines extrahit corpori affixas. Filix radix trita arundinem extrahit: rursum arundinis radix,' &c. Iste III. 49. 'Ad extrahenda ea quæ corpori infixa sunt:' 'Allium elixum cum pice, arundines extrahit,' &c.

14. CAP. XXVIII. *Est et beta ... foliis, undecim sæpe, caule lilii*] Libri hactenus editi, *undecim sæpe caulium.* Repugnat ipsa plantæ natura, quam nos in horto Regio vidimus: ipseque Dioscorides, qui ex iisdem fontibus, unde Plinius noster hausit, ea quæ de

limonio prodidit, mutuatus, librariorum in hac parte vitium retegit. Sic enim ille IV. 16. *Λειμώνιον, οἱ δὲ νευροειδὲς, τὰ μὲν φύλλα ἔχει ὅμοια σεύτλῳ, λεπτότερα δὲ, καὶ μικρότερα, δέκα ἢ πλείω. Καυλὸν λεπτὸν, ὄρθιον, ἴσον ὥσπερ κρίνου. Limonium, aliis neuroides dictum, folia habet betæ, verum tenuiora et minora, decem aut plura. Caulem tenuem, rectum, liliaceo æqualem, &c.*

15. Ibid. *Gustantium os astringunt*] Prius legebatur, *guttantia astringunt*, nulla plane sententia. In Reg. 1. et Colb. 1. 2. *gustantia musati stringant.* In Reg. 2. *gustantium os atistringant.* Dioscor. lib. IV. c. 16. rem decidit, cum semen limonii prodit gustu astringere, *στύφοντα καρπὸν τὴν γεῦσιν.*

16. CAP. XXXIII. *Sic etiam fistulas, et luxata, et humores evocari*] Recepta hactenus lectio fuit ejuscemodi, *sic etiam fistulas eluxatas, et tumores evocari.* At quæ fistulæ eluxatæ auditæ unquam fuerint, aut vero esse possint, quive tumores evocandi, non satis intelligo. Locum sanavimus ex auctore gemino: altero, qui ex Plinio: altero, ex quo Plinius ipse hausit. Ille enim, qui Plinius Valerianus dictus est, IV. 29. de brassica: 'Fistulas,' inquit, 'atque luxata discutit, humores aut evocat, aut spargit imposita, insomnia ac vigilias compescit,' &c. Cato vero, c. 157. p. 85. 'Si cancer ater est, is olet, et saniem spurcam mittit. Si albus, purulentus est. Sed si fistulosus, subtus suppurat sub carne. In ea vulnera hujuscemodi tere brassicam, sanum faciet ... Et luxatum si quod est, bis die calida foveto, brassicam tritam apponito, cito sanum faciet.'

17. CAP. XL. *Prosunt per se, aut, ut Damion, ex mulso*] Plinium Valerianum miror, qui et Medicus haberi et dici voluit, dum hunc scriptoris nostri locum exscriberet, tam fœdo errore prolapsum, ut pro *mulso, muscum* legerit, et suum nobis deinde errorem intrepide obtruserit. Sic enim ille de Re Med. III. 20. 'Efficaces,' inquit, 'sunt et bulbi triti per se ad vulnera glutinanda. Adjiciebat tamen illis Damon medicus muscum qui in aqua gignitur, et die quinto solvebat.' At multo cautius *ex mulso* legit Marcellus Empiric. c. 33. pag. 228.

18. CAP. XLVI. *Semine recto, cumino simili*] Non, ut prius editum erat, *simile:* ad ipsum enim semen vox ea refertur, cujus similitudo notatur cum cumini semine. Diosc. III. 76. *Ὀρεοσέλινον, καυλός ἐστι σπιθαμιαῖος εἷς ἐκ ῥίζης λεπτῆς· ... ὁ καρπὸς ἐπιμήκης, δριμὺς, λεπτὸς, εὐώδης, ἐοικὼς κυμίνῳ.*

19. CAP. XLIX. *Nam de Venere stimulanda diximus: tria folia sylvestris erucæ sinistra manu decerpta, et trita in aqua mulsa si bibantur*] Non ad stimulandam Venerem, sed ad regium morbum pellendum hoc medicamento Florentinus utitur in Geopon. XII. 26. p. 349. *Ἀγρίου δὲ εὐζώμου φύλλα τὸν ἀριθμὸν γ', τῇ ἀριστερᾷ χειρὶ ληφθέντα, ἴκτερον ἰᾶται.* Quin et Plinius alter Valerianus, qui suum opus ex Plinii nostri verbis sententiisque concinnavit, II. 59. ad morbum regium sanandum hæc refert. Capitis lemma est, 'Regio morbo pellendo:' atque inter medicamenta illud accensetur: 'Erucæ sylvestris tria folia sinistra manu decerpta ex aqua mulsa bibuntur.' Nihil hic porro manu scripti codices juvant: nihil conjectura: quanquam aut mutilatione aliqua verborum, aut trajectione sententiæ laborare hunc locum haud levis suspicio est. Ad Venerem non folia, sed semen ipsum erucæ adhibet auctor libri, qui falso Kiranus inscribitur, p. 24.

20. CAP. LI. *Idem oculis noxiam rutam putavit. Falsum: quoniam scalptores et pictores hoc cibo utuntur oculorum causa, cum pane vel nasturtio: capræ quoque sylvestres propter visum, ut aiunt. Multi succo ejus cum melle Atti-*

co inuncti discusserunt caligines, &c.] In libris hactenus editis sic legebatur: *Idem oculis noxiam putavit falso, quoniam .... oculorum causa. Cum pane quoque vel nasturtio sativæ atque sylvestris propter visum. Ut aiunt, multi succo ejus, &c.* Quo in loco mire grassata interpolatorum audacia est: nam ut omittam *falso* pro *falsum*, quod levissimum est, primum voculam *quoque* suo loco movere: adjecere deinde alteram *sativæ*, quæ nusquam in libris conditivis apparet: ac de sativa sylvestrique ruta locum hunc accepere: quem errorem Ruellius, Dalecampius, et alii, qui Plinium exscripsere, secuti sunt. Denique et inepta constructione verborum, cui nulla legitima sententia subest, et præpostera interpunctione omnia corrupere. In Mss. omnibus sic plane legitur: *Falsum ... cum pane vel nasturtio, atque quoque sylvestres propter visum, ut aiunt. Multi, &c.* Unde nos ex conjectura, quam esse certissimam fidenter asseveramus, *capræ quoque sylvestres*, legi oportere pronuntiamus, quod uti nunc de ruta Pythagoram, sic ipse Plinius c. 47. Chrysippum in ocimo coarguit, quod iste oculorum claritati inimicum aiebat, secuta deinde ætas cum Plinio falsum esse deprehendit, 'nam id esse capras.' Mox paulo eadem cap. ubi prius legebatur: *Epiphoras cum polenta imposito. Lenit autem capitis dolores*, ex Mss. fide rescripsimus: *Epiphoras cum polenta imposita lenit. Item capitis dolores.*

21. Ibid. *Sic et sanguinem sistit interiorem, et narium indita*] Ita libri omnes, etiam manu exarati. Mirum est laborasse nonnullos uti hanc vocem, *interiorem*, vel omnino expungerent, vel in deterius immutarent. Alii *sanguinem interioribus indita:* alii *trita et naribus indita*, legi voluere. At *interiorem sanguinem* Plinii sedulus imitator Marcellus Empir. c. 17. p. 123. eruptionem sanguinis ex interioribus partibus vocat. Et Plinius Valer. I. 64. cui titulum fecit, 'Sanguinem rejicientium curatio:' 'Aqua,' ait, 'in qua rosa, et ruta, et hyssopum decocta sunt, vino miscetur, et ita potui propinatur.'

22. CAP. LII. *Ruptis, convulsis, sed parcius: orthopnoicis, torminibus, choleris, &c.*] Prioribus verbis prætermissis recepta hactenus lectio id solum exhibuit, *orthopnoicis, torminibus colericis.* Lacunam intrepide supplevimus, tum ex fide codicum Mss. Reg. Colbert. et vet. Dalec. tum ex Diosc. qui easdem calaminthæ suæ vires ascribit, quas mentastro Plinius. Sic enim ille III. 43. Βοηθεῖ δὲ καὶ ῥήγμασι, σπάσμασιν, ὀρθοπνόαις, στρόφοις, χολέρᾳ, καὶ ῥίγει.

23. CAP. LIV. *Dignior e pulegio corona Varroni, quam e rosis, cubiculis nostris pronuntiata est*] Sincera hæc lectio est Reg. 2. cod. et Chiffl. In aliis, *contra vartini.* In editis *corona vertigini* legitur, satis insulse. Et certe *dignior corona cubiculis* cum dicitur, ad cubiculorum magis ornatum, quam ad remedium vertiginis, suggerendum spectat haud dubie hæc loquendi forma. Deinde, ne quis temere Varronem a nobis huc insertum putet, in ipso hujus libri Indice, inter primos appellatur. Et justum hoc loco ac verum fuit, auctorem eum qui digniorem e pulegio coronam, quam e rosa pronuntiasset, appellasse. Id vero obiter quoque animadvertendum, non 'pulegium' veteres, sed, extrita litera *g*, 'puleium' ubique scripsisse. Martialis XII. 32. 'Quadrima nigri nec corona puleii.'

24. CAP. LVII. *Et oculorum epiphoris .... tumentibus cum melle prodest*] Ex Dioscoride, *Testiculorum epiphoris*, hoc est, inflammationibus, reponere Dalecampius omni ope nititur: vocemque *tumentibus*, quæ mox sequitur, de hernia nescio qua flatuosa accipit: qua in re vereor magnopere ut suffragatores habeat Medicæ rei magistros. Nos, qui nihil

astutius meditamur, pertinacem omnium codicum consensionem secuti, de oculorum epiphoris, ac tumore accipimus: cum præsertim de testium tumore mox ex ipso cumino medicina præscribatur, quam proinde hoc loco ante delibare, non fuit operæ pretium.

25. Cap. lviii. *Quia efficacius Ægyptio judicavit*] In libris hactenus editis, *quia efficacius in Ægypto judicavit.* Quid porro istud rei est? idcircone cuminum Æthiopicum Hippocrates regium appellaverit, quoniam illud in Ægypto efficacius judicarit? An cohærent ista inter se satis apte? In Mss. Reg. Colb. &c. *quia efficacius Ægypto judicavit.* Nos ex indubitata conjectura *Ægyptio* reponimus: cui post Æthiopicum Dioscorides pariter III. 68. secundas partes ac vires assignat: Κύμινον τὸ ἥμερον εὔστομον· καὶ τούτου μᾶλλον τὸ Αἰθιοπικὸν, ὅπερ Ἱπποκράτης βασιλικὸν ἐκάλεσε· δεύτερον τὸ Αἰγύπτιον, κ.τ.λ.

26. Cap. lix. *Heracleoticum ad potum utilius, quod onitin vocant*] Sincerius, credo, legas, *eo quod onitin vocant;* vel, *quam quod onitin vocant.* Discrepat enim onitis, de quo cap. 67. ab Heracleotico, de quo cap. 62. Galenum adde, cujus eadem fere sententia est, de Fac. Simp. Med. lib. VII. pag. 215. Ὀρίγανος ἡ μὲν Ἡρακλεωτικὴ δραστικωτέρα τῆς ὀνίτιδος, *efficacior est onitide.* Subscribit et Dioscor. III. 33. Atque hanc esse Plinii mentem, vel ex verbis, quæ proxime subsequuntur, perspicuum est: subjicitur enim statim, ‘Communi sautem usus,’ utriusque scilicet origani, Heracleotici, onitidisque: quorum forma dispar, ad potum dissimilis usus, eædem in medicina vires.

27. Cap. lxxiii. *Tlepolemus ad quartanas ternis digitis seminis anisi et fœniculi usus est in aceto, et mellis cyatho uno*] Hoc medicamentum dum Q. Serenus a Tlepolemo, Pliniove, transcriberet, pro *aniso*, *anethum* reposuit. Sic enim ille cap. de quartana medicanda: ‘Sume tribus digitis apprensum semen anethi, Tantundem marathri, mulsum nec desit aceti: In cujus cyatho prædicta salubriter hauris.’ Nisi forte amanuensium id incuria factum est, qui pro *anesi*, ut vetustiores libri omnes manu exarati habent, *anethi* de suo inseruerint.

28. Cap. lxxvi. *Hora sereni diei*] Sic libri omnes, etiam conditivi, quos vidimus: Reg. Colb. Th. &c. Rectius forsan, ut in suis membranis vidisse Gronovius contestatur, *hora sereni diei tertia:* si probatæ admodum fidei forent. Certe hora diei tertia, hoc est, medio inter Solis exortum et meridiem intervallo, ros inarescere solet, æstusque incipere: quare Columella XI. 2. in Augusto monet: ‘Quascumque vineas culturi sumus, ne per æstum, sed mane usque in tertiam; et a decima usque in crepusculum fodiamus.’ Sextam horam, meridiem intelligi oportet.

29. Ibid. *P. Licinii Cæcinæ Prætorii viri patrem in Hispania Bavili*] In Mss. Reg. 1. 2. &c. *Postlicini.* Forte pro *Postumii Licinii.* Sed quod ad vocem *Bavili* attinet, quam libri omnes pertinaciter retinent, ea si mutari debet, non in *Bilbili*, quod nomen oppidi quidem in Hispania est, sed quod a veteris scripturæ vestigiis recedat sane longius, (quanquam ea fuit Dalecampii conjectura, quam Salmasius avide arripuit, in Solin. pag. 876.) sed in *Bajuli* potius, quod multo affinius est, cum totidem plane vox ea constet apicibus, converti crediderim oportere. Fuisse enim jam tum videtur in Hispania, ut modo in Gallia, id Prætoris nomen: nam quos Ballivos dicimus, a voce ‘Bajulus’ dictos omnino constat, ut egregie observavit V. Cl. D. Du-Cange in Glossario, pag. 436. apud quem et Bajuli vocem pro Ballivo usurpari sæpe, et

pro Mercatorum Prætore, et pro aliis magistratibus, videre licet. Stabilit egregie conjecturam nostram, quod is ipse qui nunc in Hispania Bajulus appellatur, idem paulo mox cap. 81. Hispaniæ Princeps vocatur.

30. Cap. LXXIX. *Foliis . . . speciem passerum præbentibus. Ex hoc lina splendorem*] Quoniam Theophr. Hist. IX. 13. de papavere Heraclio ita prodidit: Τὸ μὲν φύλλον ἔχουσα οἷον στρουθὸς, ᾧ τὰ ὀθόνια λευκαίνουσι. Hoc est, *folium habet simile struthio, quo linteа dealbantur.* Idcirco geminum errorem a Plinio nunc admissum clamat Salmasius, in libello quem inscripsit, 'Præfatio in Plinium,' pag. 110. Primum, quod vocis στρουθὸς ambiguitate deceptus, de passeribus interpretatus est, quod de struthio herba dicere debuit, qua de egimus XIX. 18. Alterum, quod virtutem eam dealbandi lina, quia ad passerem non poterat, ad heraclion papaver transtulit, quod struthii herbæ proprium ac peculiare est. Sed ne hoc primum a Salmasio animadversum putes, id antea Hermolaus Barbarus, et Leonicenus Pliniomastix, id deinde Matthiolus, in Diosc. lib. IV. pag. 1061. id Dalecampius in Notis, auctori nostro jampridem objecerant. Sed frustra omnes: est enim ille tum Plinii mos, tum herbariorum omnium, ut non herbas modo, sed et animalia, resque surdas interdum, ac diversissimas in exemplum afferant. Quod si, ut nominis, ita et formæ similitudinem aliquam cum passere στρούθιον herba habet, quid causæ demum esse potest, cur non et cum eadem ave affinitatem habeat papaver heraclium, quod ei herbæ simillimum ultro agnoscitur, quæ cum ea ave quandam cognationem formæ ac nominis habeat? Sic et in sylvestris quoque papaveris genere, corniculatum unum dici Theophrastus ipse scribit, quod fructus inflexi, ut cornicula, figurantur. Sic cum psyllium describunt herbarii, flores caninis capitibus similes pingunt: cum echion, vipereis: cum antirrhini fructum, vitulinis naribus: cum myosotin, auribus murinis: cum alectorolophon, cristis gallinaceis, &c. Plura apud Collinutium vide, in defensione Plinii adversus Leonicenum, unde hæc fere decerpsimus. Sunt et apud nos quæ ab hujusmodi affinitate nomen vernaculum habent, *Pied d'alouette, Gueule de loup, &c.*

31. Ibid. *Fit autem hujus papaveris, aut cujuscumque sylvestris*] Hic falli Plinium Dalecampius iterum asseverat: quod Dioscorides ex sativo tantum papavere diacodion concinnari dicat. Bene se res habet. Exhausisse naturam omnem, viresque singularum rerum attigisse, Dioscoridem unum putat. Quid igitur fiet Critoni Medico, et, qui Critonem sequitur, Galeno, qui κατὰ τόπους, VII. 7. pag. 535. ad arteriacen parandam κωδείας ἀγρίας desiderat? Quid Damocrati, cujus hæc carmina apud eundem extant, pag. seq. Μήκωνος, ἣν λέγουσιν οἱ γεηπόνοι Μήκωνα ἀγρίαν, οὐδὲ γάρ πω σπείρεται, Κεφαλὰς ἔτι χλωρὰς, ἃς λέγομεν καὶ κωδύας. Quid denique Scribonio Largo, ut et Latinos afferam, qui Compos. Medic. 18. 'Ad tumorem et raucitatem arteriæ, et vocis abscissionem,' num. 73. 'Ad tumorem arteriæ,' inquit, 'papaveris sylvatici jam maturi, viridis tamen adhuc, capita quam plurima vase fictili conjiciuntur, aquaque superfunduntur, &c. Hoc medicamentum ad arteriæ tumorem, et ad tussim facit.'

32. Cap. LXXX. *Alii paralion, folio lini*] Prius legebatur, *folio lævi.* In Mss. Reg. Colb. &c. *folio leni.* Nos intrepide *lini* rescribimus, a Dioscoride admoniti, cujus hæc oratio est in describendo tithymalo paralio, IV. 165. φύλλα ἐοικότα λίνῳ.

33. Cap. LXXXIV. *Valent et contra venena*] Sic libri omnes editi. In

Mss. Reg. 1. Colb. 1. 2. *Valent et contra phystim venena.* In Reg. 2. *et contra psitim venena.* Ut legi videatur oportere, *Valent et contra presterum venena.* Est enim prester e serpentium genere, quarum de venenis in præsenti agitur. Vel certe, *Valent et contra psimmithii venena,* hoc est, cerussæ : nam contra cerussam epotam valere malvæ cum radicibus decoctum, auctor est Diosc. Εὔπορ. II. 163. pag. 125. Ψιμμιθίου δὲ ποθέντος .... μολόχης ἀφέψημα σὺν ταῖς ῥίζαις.

34. CAP. LXXXV. *Lapathum cantherinum, ad strumas cum axungia efficacissimum. Est et alterum genus fere, oxylapathon vocant*] Num mutata interpunctione legi in hunc modum oporteat : *Lapathum cantherinum. Ad strumas cum axungia efficacissimum est et alterum genus fere, &c.* scrupulum Apuleius, injicit. Is enim cap. 33. tit. 1. 'Si qua duritia in corpore :' 'Herba oxylapathon,' inquit, 'cum axungia vetere pisata, et cum pane domestico facta quasi malagma, et imposita mirifice sanat.' Sed oxylapathum is pro oxalide accepit haud dubie, quam et oxylapalin appellari prodidit Scholiastes Nicandri, in Theriac. p. 39. Ὀξαλὶς, καὶ ὀξυλάπαλις, καὶ ἀναξυρὶς καλεῖται.

35. Ibid. *Radix aceto decocta si coletur, succus dentibus auxiliatur*] *Si colluatur* aliqui legi malunt, ad differentiam bibiti. Sequitur enim, 'Si vero bibatur, morbo regio.' Favere ei conjecturæ Marcellus Empir. videtur, cap. 12. pag. 95. 'Lapathi radix,' inquit, 'in aceto acerrimo coquitur, atque eo aceto dentes colluuntur, vel foventur.' Plinius Valer. I. 38. 'Agrestis lapathi, quod alii rumicem dicunt, radix .... cum aceti cyathis quinque cocta, in ore aceto tento, dolorem dentium tollit.' Diosc. quoque, II. 140. Παρηγοροῦσι δὲ .... ὀδονταλγίαν ἑψηθεῖσαι ἐν οἴνῳ, καὶ διακλυζόμεναι. Nihilominus omnium exemplarium, quæ videre licuit, fidem secutus, nihil muto. Colari enim radicis succum oportere Plinius ait ad utrumque medicamentum : sive ad dentium dolorem leniendum, quos eo collui necesse est : sive ad potum, regio morbo pellendo. Plinius Valer. II. 59. 'Lapathi radices conteres ex vino austero, colabisque, et potui dabis : mire auruginem tollit.'

36. CAP. LXXXVII. *Hydropicis imponitur cum fico et cumino tusum ternis partibus. Comitiali morbo, et vulvarum conversione suffocatas excitat odore, aceto mixto*] Præpostera interpunctione perturbata hactenus omnia hoc loco fuere, et quæ hydropicis adhibita remedia, eadem epilepticis attributa. Sic enim legebatur: *Hydropicis imponitur : cum fico et cumino tusum ternis partibus comitiali morbo : vulvarum conversione suffocatas excitat odore, aceto mixto.* Erroris admonuere scriptores duo : alter qui de hydropicis, alter qui de epilepticis et vulvarum conversione suffocatis eadem prodidere. Plinius Valer. III. 12. de hydropisi : 'Sinapi,' inquit, 'et ficus, et cuminum, æquis partibus tusa, ventri imponuntur.' Cælius Aurel. Chron. I. 4. de epilepsia : 'Articulos quoque omnes,' inquit, 'ligatione constringentes, sternutamento commoto ex aceto, naribus interius flato, cum sinapi, ... vel iis quæ ad matricis præfocationes incendenda posuerunt.'

37. CAP. LXXXIX. *Ipsa herba .... exscreationes pectoris purgat cum iride et melle. Urinam ciet*] Prius legebatur : *pectoris purgat. Cum iride et melle urinam ciet.* Vitiosam hanc interpunctionem esse Dioscorides admonuit, cujus hæc verba, III. 119. de marrubio agentis : Ἀνάγει καὶ πάχος ἐκ θώρακος, ἴριδος ξηρᾶς μιγείσης. *Crassam quoque pituitam pectore contentam, admixta iride sicca, exscreatione purgat.*

38. CAP. XCII. *Anginas .... et cum aniso illitum*] In Mss. ubique, uti

monuimus, hoc loco *aneso* pro *aniso* scribitur. Sed *anethum* legerunt, Marcellus Empir. cap. 15. pag. 106. 'Lini semen,' inquit, 'et anethum, cum sale: et oleo, et aceto decoctum, bene contra faucium dolores gargarizabitur:' et pag. 108. ad fauces curandas rursum anethum adhibet: et Plinius Valer. I. 52. cui lemma inscriptum, 'Anginæ medendo:' 'Lini semen,' inquit, 'et anethum in oleo et aqua decoctum ad tertias, imponitur: acetum item et sal gargarizetur.' Et cap. 45. de tonsillarum vitio: 'Lini semen,' inquit, 'et anethum in oleo et aqua decoctum imponitur, et acetum gargarizatur.'

39. CAP. XCIV. *Foliis aniso simile*] Et hic rursum in Mss. omnibus, Reg. Colb. &c. ut proxime ante monuimus, *aneso* legitur. Verum haud dubie *anetho* legendum, res ipsa et similitudo mei anethique foliorum admonet. Adde Diosc. I. 3. Μῆον, ... ὅμοιον καυλῷ καὶ τοῖς φύλλοις ἀνήθῳ· παχύτερον δὲ τοῦ ἀνήθου. Habet eadem quoque interpres Oribasii lib. XI. fol. 206.

40. CAP. XCVIII. *E viridi medulla, vulvis utilis, et ad omnia ea vitia*] Libri hactenus editi, *Et viridi ferula ramusculus utilis est ad omnia ea vitia.* Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. &c. *Et viride medulla vultui utile est ad omnia ea vitia.* In Chiffl. *vultuis:* unde nos satis feliciter, ut remur, *vulvis* effinximus. Vocibus deinde istis, *omnia ea vitia*, quæ Mss. omnes editique conspirante consensu exhibent, ante dicta morborum genera signari intelligimus.

41. CAP. XC. *Mastiche cardui odorem commendat oris*] Interpolatores sic prius ediderant, *Manducatus carduus.* At in Mss. Reg. 1. 2. Colb. 1. 2. &c. *Mastethe carduis.* Errorem, auctore Plinio altero Valeriano, corrigimus, ita scribente IV. 16. 'Masticha carduorum odorem oris commendabilem reddit.'